

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

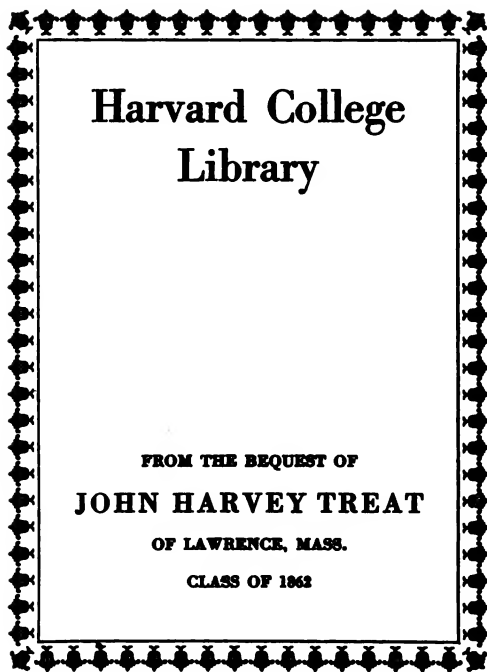
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

OL 42399.31

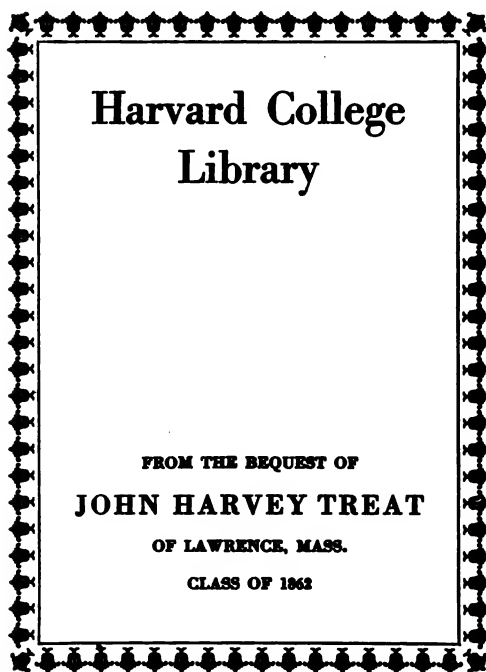
Harvard College
Library

FROM THE BEQUEST OF
JOHN HARVEY TREAT
OF LAWRENCE, MASS.
CLASS OF 1862

OL 42399.31

OL 42399.31

ԵՒՍԵՔԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՑ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԵՒՍԵՔԻՈՍԻ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՅԵՂԵԱԼ ՅԱՍՈՐԻՈՅՆ Ի ՀԱՅ

Ի ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ

ՊԱՐԶԱԲԱՆԵԱԼ ՆՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

Ի ՅՈՅՆ ԲՆԱԳՐԷՆ

Ի ՋԵՌՆ

Հ. ԱԲՐԱՀԱՄ Վ. ՀԱՐԵԱՆ

Ի ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ֆ ՎԱՆՍ ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐՈՒ

1877

OL 42399.31
~~OL 42551.5~~

Harvard College Library

July 6, 1928

Treat fund

Eusebius. *Caesariensis*

Church. history

Translated by father

Abraham J. Jones

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ի Հարս Եկեղեցւոյ ոչ միայն սրբութիւն և առաքինութիւն է՝ որ յարդարէ զնոսա ախոյեանս կրօնիցս ճշմարտութեան, այլ և գիտութիւն և իմաստութիւն. զի սոքօք վերջնովքս բազում այն է զի զպարտութիւն խոստովանէր հեթանոսականն ամբարտաւան ճոռմաբանութիւն, և օրինակօք սրբութեան և առաքինութեան պապանձեալ կարկէր։ Այլ դուն ուրեք է տեսանել յընթացս պատմութեան աշխարհիս երկուքումք միանգամայն ձրիւք ճոխացեալս, որոց առաքինութիւն ընդարդոյ և իմաստութիւն հանձարոյ աստուածատուր՝ ի միասին խառնեալ՝ յարուցեալ ի ցեն զչքնաղն զայն արարած, որ ի զարմացումն անշուշտ կրթիցէ զաշխարհ։ Եթէ էր երբեք տեսանել այսպիսիս ոմանց վերաբուսեալս ի խոպանութենէ առաքատաց և ի միայնարանաց, այլ շատք ևս անդատին ի հեթանոսակրօն պաշտամանց դարձեալ ի բրիստոնէութիւն զնոյն ուսումն վարէին հանգոյն հարցն իւ-

րեանց, և 'ի նոցին քուրայս հալոցաց ընտրեալ և ուսեալ՝ լինէին ախոյեանք Քրիստոնէութեան: Զի և նոյն ինքն անաստուած կրօնիցն պաշտօնեայք՝ ոչ ինչ կասկածէին առնուլ յիւրեանց դպրոցս մանկունս Քրիստոնէից, և հրահանգել զնոսա. զի ահա ամենայն ուրեք երեւին քրիստոնեայք յԱղեքսանդրիա և յԵդեսիա և այլուր, արք անուանիք կրկին տեսակօք իմաստից՝ քրիստոսականօքս և արտաքնովքն:

Այլ ոչ ամենեքեան սոքա զնոյն օրինակ գիտութեան բերէին յինքեանս. զի էր՝ որոյ կէտնպատակի էր ուռանել միայն զքրիստոսական կրօնիցս սահման, և էր՝ որ հանդերձեալ էր 'ի պայքար իմաստասիրութեան միջեւ ընդ նոսին իսկ ընդ հեթանոսաց վարդապետս. և առայս չէր շատ զաւետարանականն առնուլ յինքն վարդապետութիւն, այլ և արտաքնոցն իմաստասիրութեան և աստուածաբանութեան լինել հասու, և խելամոռտ պէսպէս դրութեանց նոցա և ազանդոց լինել, թէ ուստի առեալ իցեն սկիզբն: Զայս ուսումն տեսանեմք լիով և յեկեղեցւոյ Քրիստոսի, ուր ծանօթ էին բազմաց և հոմերական և պղատոնական կարծիք ամենայն, և նոցին թիւր և մոտի դրութիւնք: Եւ ահա այս դպրոց էր՝ ուր ուսան բազմագոյնք 'ի Հարց Եկեղեցւոյ, յորոց կէպք թիւրեալ 'ի սուրբ շաւղացն՝ ոչ ևս կացին մծացին 'ի թիւս Հարց, այլ կցկցուն սըտայօդ վարդապետութեամբն եղեն հարք և գտակք մոլար ազանդոց, և հերձան 'ի մարմնոյն Քրիստոսի, և որպէս ասէ ոմն 'ի յետնոց՝ եղեն երբ և որդն փտութեան. իսկ այլք հաստատեալ յանշարժ վէմն կրօնից՝ կացին ախոյեանք հաւատոցս բանիւք և գրովք: Այլ քանզի և նոքա մարդք էին իբրեւ զմեզ զգածեալ մար-

մնով և ախտիւք, ոչ միապէս կացին անդեդեւուն յիւրեանց հիման վերայ. է՝ զի մարմնաւոր ինչ փառաց սէր, կամ ոգի ընդդիմութեան և հակառակութեան, է՝ զի ամբարտաւանութիւն կենացս թիւրեցին զմանս յուղիղ պողոտայէն, կամ փոքու իւրք ստուերաւ անուղղայ գնացից՝ նսեմացուցին զվարս նոցա, և գողացան ՚ի նոցանէ զանուն սրբութեան: Այլ ոչ եթէ այսու արդիւնք հանձարոյ նոցա նսեմացաւ ինչ և աղօտացաւ. զի եթէ ոչ սրբութեամբ՝ գոնեայ մեծամեծ արգասեօք իմաստից, և սպասաւորութեամբ՝ զոր հալին ՚ի փառս Եկեղեցւոյ, գովին և կարգին ՚ի շարս Հարց եկեղեցականաց:

Ի սոցունց աստի անշուշտ իցէ համարել և զԵւսեբիոս կեսարացի, որ բազում երկասիրութեամբք եկաց ախաւոր այր, գործեաց բազում ինչ և գրեաց բազմագոյն՝ յօգուտ և ՚ի փառս Եկեղեցւոյ. զորոյ զհամագոյնն յերկասիրութեանց ահաւասիկ տամբ ՚ի լոյս՝ ՚ի վայելումն եկեղեցասէր հմտից և գիտնոց: Են սորա և բազում այլ մատենք, բաց յեկեղեցական պատմութենէ աստի, որք յաւերուն փառս անուան իւրոյ: Մանօթ իսկ է աւմենեցուն հրատարակեալն առ ՚ի մէնջ երբեմն Քրոնիկոնն անուանեալ մատեան ՚ի կարգս հնոց ժամանակագրաց, հայ թարգմանութեամբ նախնեաց մերոց և յեղեալ ՚ի լատին բարբառ ՚ի վաստակասէր առնէ Միաբանութեանս՝ որոյ յիշատակ արդէն անմահացեալ է յազգիս բազմամթեր երկասիրութեամբք, զՎ. Հ. Մըկըրտիչ ասեմ Սեգերեան. և սոյն այս գործ մատենագրիս ոչ սակաւ լոյս ծագեաց յանցս հնոց պատմութեանց: Ոչ զերկրորդական ունին զտեղի ՚ի մատեանս նորա և զոր աշխատասիրեաց զնորոց կտակարանսց,

որ կոչին Պատրաստութիւն աւետարանի և Յոյցք աւետարանականք՝ մի քան զմի պատուականագոյն մատենանք կարևորք՝ ի գիտութիւն Ճշմարիտ կրօնիցս մերոց. յորոց ի միումն առաջի առնէ մատենագիրս ըզմուտս Քրիստոնէութեան յաշխարհ և զյառաջանալ քարոզութեան աւետարանին, և ի միւսումն՝ եթէ զիարդ հրէութիւնն պարտաւոր կացուցանէ զանձն՝ մերժելով զքրիստոսականս կրօնք, և զի քրիստոնէութիւնն ոչ այլ ինչ է՝ բայց լրումն հրէականին: Այլ քան զայս երեսին գրեանս նորա՝ ամենայնիւ առաւելալ գտանի առաջիկայս այս գործ՝ Եկեղեցականս պատմութեան, յորում անհամեմատ ոչով վերագոյն զինքն ցուցանէ այրս շատգէտ հմտութեամբն և յօրինեալ կարգօք. ուր երևին մեկին և կարգաւ ամենայն մատենագրաց յիշատակութիւնք, արևելեայց և արևմտեայց՝ ի դիւանացն Եդեսիոյ մինչև ցմատենագարանս Հռոմայ: Անդանօր Յովսէպոս, Փիլոն և Ափրիկանոս ստէպ ածին ի մէջ բանիւք իւրեանց և նկարագրօք, մի ըստ միովէ նշանակին իւրաքանչիւր առն երկք և գործք, և անցք պատմութեանց իւրաքանչիւր. անդ հանդէս նահատակութեան վկայից, և տանջանարանք նոցա և արիական բանք, կարգ եպիսկոպոսաց եկեղեցեաց և քահանայապետաց Հռոմայ. և համայն ասել՝ տեսանիցես անդէն ի նմին մատենի զամենայն ինչ որ միանգամ հային ի կարգս և ի դէպս առաջին երեցուն դարուց Քրիստոնէութեան. և մարթիմբ իսկ ասել ընդ ումեմն ի ժամանակակցաց մերոց՝ եթէ առանց մատենիս այսորիկ կոյր լինէպք յեկեղեցական պատմութեան առաջնոց դարուց:

Արդ մատեան մի այսպիսի՝ որ յամենայն լեզուս գոգ-

ցես հանեալ է, գոյր և անդասին յաւուրց սրբոյն Մես-
րոպայ Թարգմանեալ 'ի հայ՝ նորին իսկ հրամանաւ,
որպէս երաշխաւորէ մեզ զայս երանելին Մովսէս քեր-
թողահայրն (Խոր. Բ. Ժ.) « Վկայ քեզ 'ի մօտոյ երաշ-
խաւորեսցէ Եկլէսիաստէ գիրք Եւսեբի կեսարացոյ,
զորս ետ Թարգմանել երանելի վարդապետն Մաշտոց
'ի հայ լեզու »: Այլ քանզի յիշատակեալդ Թարգմա-
նութիւն կարծի յառաջ քան զգիւտ հայ գրոյն, վասն
որոյ Թուեցաւ ոմանց յասորւոյն լեալ և ոչ 'ի յոյն
բնագրէն. և զայս հաւաստէ մեզ յայտնապէս և զոր
այժմ ունիմք 'ի ձեռին հին Թարգմանութիւնն. զի
ոճ շարագրութեանն, և յանուանս տեղեաց և մարդոց՝
ձայնաւորաց փոխանակութիւն՝ զսոյն վկայեն. այլ և
յստակ շարագրութեանն հանգամանք կարծեցուցա-
նեն արդարեւ լինել յարդիւնական գրչէ միոյ՝ ի Թարգ-
մանչաց դասուն: Այլ որպէս ամենայն մատենից և ձե-
ռագրաց մերոց, սոյնպէս և սմին այսմիկ դէպ եղև բա-
զում ինչ կրել 'ի յեղափոխ ժամանակէն. և տգիտու
Թեամբ գրչագիր օրինակողաց բազում ուրեք մռայլ
առեալ են բանքն և խրթնացեալ՝ մինչև անիմանալի
լինել շարագրութեանն և իմաստից: Վասն որոյ ան-
մարթ էր զայնպիսի մատեան հրաշալի և շայեկան ու-
սումնասիրաց՝ յայնպիսում պայմանի աղաւաղութեան
հրատարակել 'ի լոյս, որով ոչ ինչ կամ սակաւ յոյժ
օգուտ գործէր ընթերցանելեացն:

Առ այս հոգ յանձին տարեալ փութով՝ յարդարէր
զայն բազում մասամբ նորոգ Թարգմանելով 'ի յու-
նէն Վ. Հ. Աբրահամ վարդապետ ձարեան 'ի Միաբա-
նութենէ ուխտիս. միայն ուր ուրեք չէր ինչ կարի խոտո-
րեալ հին Թարգմանութիւնն մեր 'ի բնագրին իմաս-

տից՝ պահեալ անդանօր զշնորհ և զոճ և զբառս նախ-
 նետացն յիւրում թարգմանութեանն. զի որոց՝ի գիտու-
 թենէ մատենին ունին օգտել՝ շահեսցին ՚ի նորոյն, որ
 եղաւ ՚ի բուն գիրս. իսկ զհին թարգմանութիւնն կար-
 գեցաք ՚ի ստորև մանրագիր, զի հետախոյզ հայասէրք
 առցեն և զճաշակ այնր, Էին և ՚ի մեր հին օրինակս
 ուրեք ուրեք պակաս էջք, թողաք և զայն այնպէս՝
 նշանակեալ միայն ՚ի ծանօթութեան. զի թէպէտ
 գոյին բազումք ՚ի գլխոց մատենին յայլ և այլ ցրու-
 եալ ճառընտիրս և ՚ի հաւաքմունս նախնեաց, սակայն
 չարարաք ինչ փոյթ զայնցանէ, այլ հետեւեցաք միայն
 միոյ օրինակի՝ որ գտանէր ՚ի ձեռագիրս մեր. մինչև
 ժամանակաւ ընտրելագոյն ևս ձեռագրի պատահեալ՝
 մարթասցուք մեք, կամ եթէ և այլք, ուղղագոյն ըն-
 թերցուած ընծայել բանասիրաց՝ ըստ թարգմանչաց
 հարազատ իմաստից։ Այս են գլխաւորք յերկասիրու-
 թեանց Եւսեբեայ, զոր այժմ ունիմք ՚ի ձեռին. այլ
 են և այլ մանր մանր գրեան և թուղթք՝ զորոց ա-
 ւելորդ համարիմք երկարել առ տեղեալս։ Այսոքիկ
 զորս գրեացն նա առ կենդանեաւ իւրով՝ որ փառա-
 ւորեն զանուն իւր. այլ ոչ նոյնպէս և զոր գործեացն.
 զի որչափ հմտութեամբն պանծալի եկաց նա, նոյն-
 չափ և յիրս և ՚ի պայմանս կենացն թիւրեցաւ։ Յաղ-
 մուկս Արիանոսացն ոչ գիտաց ունել զանձն յուղիղ
 շաւիղս, այլ կամ փառասիրութեան ախտիւ, կամ շո-
 ղումանօք՝ զոր լիով տեսանիցես ՚ի վարս Կոստանդիա-
 նու՝ առ նոյն կայսր բարձառեալ, եկաց միշտ ՚ի թի-
 կունս ոչ այնչափ աղանդոյն՝ որչափ աղանդաւորացն.
 զի երեւի եթէ և ՚ի նիկիական ժողովի ընկալցի զբառդ
 Համագոյ, թէպէտ և ՚ի գիրս յայսմիկ և այլուր ոչ

ուղղապէս բարբառի զՀամագոյակցութենէ Որդւոյ
 Ընդ Հօր: Համօրէն յամենայն շփոթս երևի սա յա-
 ռաջադէմ, և 'ի ժողովս իսկ այսր և անդր և 'ի ժողո-
 վակս՝ զանձն 'ի ներքս մղէ. տեսանի 'ի ժողովն Անտիո-
 քայ (330), ուր խնդիրք և յուզմունք լինին 'ի պատ-
 ճառս ընկենլոյ զԵւստատիոս յաթողոյ. երևի և 'ի
 Տիւրոս (335) մաքառել ընդդէմ սրբոյն Աթանասայ:
 Այսչափ նշանաւոր անցք կենաց նորա են մեզ ծա-
 նօթք, իսկ այլ ոչ ինչ յիւրոց կենացն. այլ զի և զկնի
 հալածանացն Քաղերիոսի կայսեր ընտրեցաւ նա ե-
 պիսկոպոս Կեսարիոյ յամի 314, այլ եթէ զինչ գոր-
 ծեաց յայնժամ՝ անդիտանումք:

ՅԱՆԿ ԱՌԱՋԻՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Թէ զի՛նչ է առաջարկ գործոյս :
- Ա. — Հասած բանի վասն Տեառն մերոյ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նախելութեանն և աստուածութեանն :
- Բ. — Եւ զի անունս Յիսուս, որպէս և Քրիստոս՝ ծանուցեալ էր երբեմն և պատուեալ 'ի սրբոց աստուածարեալ մարգարէից :
- Գ. — Զի ոչ եթէ նորալուրինչ կամ օտար է վարդապետութիւն աստուածաշուքութեան Քրիստոսի՝ աւետարանեալ առ հեթանոսս :
- Դ. — Վասն ժամանակի յայտնութեան նորա 'ի մարգիկ :
- Ե. — Եւ թէ որպէս զայնու ժամանակաւ ըստ կանխաձայն մարգարէութեանցն պահասեալ լիջեանք՝ որք 'ի նախ նեաց անտի պայազատութենէ առաջնորդէին ազգին Հրէից, և առջին թագաւորէ Հերովդէս այլազգին :
- Ձ. — Վասն կարծեցեալ անմիաբանութեան յաւետարանադիրսն զաղջաբանութենէն Քրիստոսի :
- Ի. — Վասն Հերովդէ նենգաւոր կոտորածի մանկանցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհտա նմա :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՎԱՍՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Թէ զի՛նչ է նառ օկչան սորա :
- Բ. — Հասած օկչանց զոր առցեալ են վասն կանխութեան աստուածութեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ :
- Գ. — Վասն անուանն Յիսուսի և Քրիստոսի, զի յայտնի էր և պատուեալ առ ուրբ մարգարէնն :
- Դ. — Զի ոչ եթէ ազգս կամ օտար է վարդապետութիւն աստուածաշուքութեան՝ զոր բարոյեաց Փրկչին մը :
- Ձ. — Զի 'ի նորուն ժամանակս, որպէս և առաջ մարգարէութիւնս, օպառնջան առաջնորդքն այնքիկ՝ որ յառաջագոյն 'ի կարգէ անտի հարցն խրեանց Հրէիցն լինէին առաջնորդք յինքեանց 'ի վերայ խրեանց : Եւ եղև 'ի վերայ նոցա թագաւոր 'ի հեթանոսաց առջին Հերովդէս :
- Ի. — Վասն զպրովութեան մեղացն Քրիստոսի, որ կարծեալ երէկ թէ ոչ փառանքն աւետարանիչքն Ժմանց :
- Ը. — Վասն նենգաւոր օպանմանն, զոր նենգեաց Հերովդէս գմանկանն Բեթշէհմեցաց. և թէ որպիսի կատարած չար եհտա նմա :

- Թ. — Վասն ժամանակաց Պեղատոսի։
- Ժ. — Վասն քահանայապետից Հրէից՝ առ որովք քարոզեաց
Քրիստոս զիւր վարդապետութիւն։
- ԺԱ. — Վասն Յովհաննու Մկրտի, և Վասն Քրիստոսի վկայու-
թեանց բանք։
- ԺԲ. — Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ։
- ԺԳ. — Պատմութիւն Վասն տեղակալ իշխանին Եգեոսացւոց։

- Թ. — Վասն ժամանակաց Պեղատոսի։
- ԺԱ. — Վասն վկայութեանց զոր ասացեալ են Վասն Յովհաննու Մկրտի։
- ԺԲ. — Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ։
- ԺԳ. — Պատմութիւն Վասն թագաւորին Սահակի։

ԵՒՍԵՔԵԱՅ ՊԱՄՓԻԼԱՑԻՈՅ՝

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԴԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ

Թէ զի՞նչ է առաջարկ գործոյս :

Զկարգաց յաջորդութենէ սրբոց առաքելոց և զանցից ժամանակաց՝ որ յաւուրց անտի Փրկչին մերոյ մինչև առ մեզ, եթէ որչափ և որպիսի ինչ իրք աւանդին՝ ի պատմութիւնս եկեղեցեաց, և մանաւանդ զորոց ՚ի զուխ կարգեալ և առաջնորդք կացին գովութեամբ եկեղեցեաց ականաւորաց. և թէ ո՞րք այնոք իկ իցեն՝ որ ՚ի դարս դարս գրաւոր կամ անգիր քարոզեցին զբանն Աստուծոյ. և թէ ո՞վ որ իցեն և յորժամանակս՝ որ օտարոտի կրօնիւք ՚ի չարաչար մոլորութիւն խարդաւանեալք, և ստանուն գիտութեան վարդապետս ծանուցեալ յայտնապէս՝ որպէս զգայլս գծնդակս յարձակեցան անխնայ ՚ի վերայ հօտին

Առաջին, բէ զի՞նչ է ձառակցրան տրաս :

Զկարգաց անցից առաքելոցն որ յաւուրց անտի Փրկչին մերոյ մինչև առ մեզ՝ կամեցայ գրողմել գրով. և թէ որչափ, և կամ թէ որպիսի իրք պատմին, որ ինչ գործեցան ՚ի պատմութիւնս եկեղեցեաց : Եւ թէ որպիսի որ իցեն որք պանչելապէս ՚ի ժողովարդան նշանաւորք եղեն գլուխք և առաջնորդք : Եւ թէ որ որք ինչ այնոք իկ որ ՚ի դարս դարս քարոզեցին զբանն Աստուծոյ, կամ առանց գրոց, կամ գրովք : Եւ կամ թէ ո՞վ որ իցեն, և որչափ և քանի՞ն. և կամ յոր ժամանակս բուսան նորոգ վարդապետք մոլորութեանն սուտ գիտութեանն, որ առանց խնայելոյ իբրեւ զգայլս ապականիչս համարձակեցան ՚ի վերայ հօտին Քրիստոսի : Եւ հանգերձ այնոք իբրեւ՝ որ ինչ մանդամանցք անցին նոյն

Քրիստոսի. հանդերձ սղքիմքը և որ միանգամ յայնմ ժամանակի անցք անցին ընդ ժողովուրդն Հրէից, վասն ժպրհութեան իւրեանց՝ զոր ընդդէմ Փրկչին մերոյ ժպրհեցան: և որպիսի դարձեալ կամ զիարդ կամ յոր ժամանակս պատերազմունս կրէր և հալածանս աւետարանն Քրիստոսի յերեսաց հեթանոսաց, և յիջ ոմանք արեամբ և խոշտանգանօք նահատակեցան ՚ի վերայ նորա, և վասն վկայիցն՝ որ եղէն յաւուրս մեր, և վասն ողորմութեանն Աստուծոյ և գթութեան առ մեզ՝ կամեցայ ես ՚ի գիր դրոշմել, ոչ այլ ուստ զսկիզբն բանիս առնելով, բայց ՚ի տնտեսութեանն Աստուծոյ և Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի: Այլ աստանօր ինքնին բանս ներումն հայցէ ՚ի բարեսէր ընթերցանելեաց, զի ծանր լինել խոստովանիմք և արտաքոյ զօրութեան մերոյ՝ զոր խուտացաքս լի անթերի ՚ի գլուխ տանել, քանզի նախ մխիմք մեք յայս իբրև ընդ ճանապարհ անկոխ և անհետ համարձակելով. վասն որոյ և զԱստուած ինքնին ճանապարհիս առաջնորդ, և զՏեառն մերոյ ըզձեռնտու զօրութիւն՝ յօգնականութիւն մեզ խնդրեմք. ուր և ոչ հետս անգամ մարդկան իցէ գտանել, յառաջագոյն քան զմեզ հատեալ զնոյն շաւիղ. բայց եթէ զիրաց իրաց ՚ի ժամանակս դիպելոց իբրև նշխար

ժամայն ընդ ժողովուրդն հրէից, քոխանակ զի ժպրհեցան և հաճարձակէին ՚ի վերայ փրկչին մերոյ: Եւ թէ որպէս և կամ զիարդ և կամ յոր ժամանակս՝ հալածեցաւ ՚ի հեթանոսաց աւետարանն Աստուծոյ: Եւ թէ յիջ իցեն մարդիկն՝ որ յամենայն ժամանակս կրեցին զպատերազմս տեառն մերոյ, տանջանք և քերանք և արեան հեղուղ: Եւ այսու հանդերձ, և վասն վկայիցն՝ որ եղէն յաւուրս մեր, և օգնութիւնք ողորմութեան փրկչին մերոյ, որ եղէն յամենայն ժամանակս մեր: Այլ թէպէտ և զայս գրել կամք եմ, սակայն արժան է ինձ սկիզբն առնել բանին յառաջին տեսութենէ անտի փրկչին մերոյ, տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ Աստուծոյ: Աղաչեմ իսկ զի ծանուցեալ գիտասցեն յանձն իմմէ հանձարեղքն, զի խոստովան իսկ եմ, եթէ արտաքոյ զօրութեան իմոյ է այս, լի բովանդակ կատարել զայս խոստումն. քանզի մեք իսկ նախ սկիզբն արարաք յայս ճառս, որպէս մարդ ոք՝ որ զնայցէ զանկոխ ճանապարհ. և աղօթս առնեմք զի Աստուած եղիցի մեր առաջնորդ, և զօրութիւն տեառն մերոյ և զիցի օգնական մեր: Զի հետս յայտնիս՝ զայլ մարդիկ որ յառաջ քան զմեզ գնացին ընդ այս ճանապարհ, մեք ոչ գտաք: Բայց միայն պատճառս սակաւս զպատմութեանց զոմանց զոմանց ՚ի ժամա-

իմն ցիր՝ հատածս պատմութեան մեզ թողեալ. զոր օրինակ որպէս հրանշանս իմն 'ի բլրոց բարձանց, կամ իբրև 'ի դիտաց աշտարակաց յանտես բացականութենէ ձայն մեզ ուղեցոյց՝ ընդ որ գնալ է ճանապարհ, առ անխոտոր ունելոյ զընթացս բանիցս: Որչափ ինչ արդ 'ի կատարումն առաջարկեալ խնդրոյս կարևոր դատիմք, յայնցանէ՝ զոր 'ի սփիւռս ցան և ցիր յիշատակեցաք, որպէս 'ի բանաւոր խօսուն մարգաց քաղեալ խնամով, և զպատշաճական մասունս վաղեմեացն այնոցիկ գրութեանց յեռեալ՝ Զանասցուք կազմել 'ի մի մարմին պատմական: Եւ ըզձալի է ինձ՝ եթէ ոչ զամենեցուն, զերևելեացն գոնեա Փրբէ չին մերոյ առաքելոց՝ գլխորդութիւնս և զնշանաւորաց մինչև ցայսօր ժամանակի եկեղեցեաց, ըստ պատշաճի իրացն 'ի վերուստ կարգեալ աւանդել 'ի հարկէ յայս վաստակ գալ թուիմ, զի ոչ ումեք յեկեղեցական պատմագրաց փոյթ պնդութեան զիրացս կալեալ տեսանեմ: և ակն ունիմ զի որպէս կարևոր պատմութիւնս՝ նոյն և շահաւետ հնախոյզ ուսումնասիրացն լինիցի: Եւ զի կանուխ զայսոցիկ 'ի կանոնս ժամանակագրութեանս համառօտիւ եղի, լիագոյնս արդ կարգել զպատմութիւնս ձեռն 'ի գործ արարից: Սկիզբն արարից արդ բանիցս, որպէս յառաջագոյն կանխեցի

նակս, յորս եղեն նորա 'ի մասունս մասունս զոր թողին մեզ. և իբրև 'ի բազում ժամանակէ 'ի նշոյլս ձայնի իւրոց, և իբրև 'ի նշանէ 'ի բարձանց ազադակեն և հրամայեն թէ ընդ որ ճանապարհ երթիցուք. և զգնացս բանին ուղղեն մեզ առանց մոլորութեան: Զի զամենայն ինչ զոր միանգամ խորհիմք մեք թէ պիտոյ իցնէ այսմ ճառից, 'ի յայնցանէ որ ցանեալ են 'ի յիշատակս ժամանակագիր գրչացն առաջնոց, իբրև 'ի խօսման մարգաց քաղեցուք զծաղիկս բարբառոց նոցա, և զօգեցուք ընդ երկրորդէն պատմութեան մերոյ, և տացուք զկարգն առաքելոց փրկչին մերոյ. զի պահեալ յիշատակ նորա 'ի մէջ նշանաւոր երևելի եկեղեցեաց մինչև ցայսօր ժամանակի, թէպէտ և ոչ զամենեցունց, սակայն զայնոցիկ որ երևելքն են 'ի նոսա, յոյժ իսկ պիտոյ և աշխատութիւն վառատակոյ այսր ճառից զոր արկեալ է մեր: Քանզի միոյ յօրինակագիր գրչաց անտի առաջնոց՝ որ եղեն 'ի մէջ եկեղեցւոյ, ոչ գիտացաք եթէ եղև նմա փոյթ պնդութեան վասն գրչութեան այսր ճառից. բայց ակն ունիմ եթէ եղիցի շահ օգտութեան այնոցիկ՝ որ սիրեն զուսումն երկրորդելոյ պատմութեանս ցոռիկ: Բայց մինչև այժմ 'ի սմին ճառէ աստի յայսմանէ պատ-

և ասացի՝ որ քան զամենայն միտս մարդկան գեր ՚ի վերոյն է և մեծ, ՚ի տնտեսութենէ Փրկչին մերոյ և յաստուածութենէն. զի արժան իսկ է այնմիկ՝ որ հանդերձեալ է տալ գրով զպատմութիւն եկեղեցւոյ, ՚ի վերուստ անտի ՚ի Քրիստոսէ գլխովին՝ յորմէ և զյորջորջումն ընկալաք, յաստուածայնագոյն տրնտեսութենէն՝ որպէս և բազմաց հաճոյ թուեցաւ, կարգել:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հատաճ վստն Տեառն մերոյ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նախեռքեան և աստուածորեան:

Եւ զի կրկին են պայմանք կամ հանգամանք ՚ի Քրիստոս, որ նմանագոյնս ՚ի մարդկեղէն մարմնի ըզգլովին կերպարանելով՝ զաստուածայինն ասեմ. և որ ընդ ոտիցն համեմատելով՝ մեզ նման կարեօք զմարդկութիւն զգեցեալ յաղագս մերոյին փրկութեան. արդ յորժամ ՚ի գլխաւորագունէն և ՚ի յիսկական

մութիւնս ժամանակացն՝ որ յառաջագոյն եղեալ է մեր՝ ՚ի հառաժս հառաժս գորշմեալ է մեր: Բայց այժմ սպառնալուս փոյթ յանձին կալոյ ես առնել զկատարումն պատմութեանս այսորիկ զոր արկեալ է մեր:

Երկրորդ, հատաճ սկզբանց զոր ասացեալ են վստն կանխորեան աստուածորեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ:

Արդ սկիզբն արարից ՚ի բանս յայտ, որպէս յառաջագոյն կանխեցի և ասացի՝ ՚ի վերին և ՚ի սքանչելի աստուածութենէ անտի Քրիստոսի՝ որ կանուխ յառաջագոյն է քան զայտ տեսութիւնս մարմնաւորս. նա և արժան իսկ է այնմիկ որ հանգերձեալ է առ գրով զպատմութիւն ճառիցն եկեղեցւոյ՝ ՚ի վերուստ առել ՚ի ճառէ անտի տեսուն մերոյ, զի յաստուածութենէ անտի ընկալաւ մարդկութիւնն զյորջորջումն օծութեան, զի օրինակ նորա որդւոյնս որ համեմատի ՚ի մարմնն. զի գլուխն է աստուածութիւն նորա. և յոռան համեմատեալ է կշիռ՝ մարդկութիւն նորա, ընախիցն մեր զոր զգեցաւ վստն փրկութեան մերոյ: Արդ յոր-

բանէն սկիզբն արասցուք կարգել՝ հաստատուն այնուհետեւ պատմութեանն ընթացք լինիցի, որով և քրիստոնէական բարեպաշտութեանս կանխութիւն և աստուածավայելուչ արժանիք՝ որոց նոր զայն և թաքթաբեր հալածական և երիկեան կարծիցեն, յայտնապէս երեւցի:

Իսկ վասն ծննդեան և պատուոյ փառաց և էութեանն Քրիստոսի և բնութեան՝ չիք այն բանն որ բաւական իցէ՝ ի պատմել, որպէս և Հոգին Աստուծոյ ի ձեռն մարգարէին ասէր. Զազգատոհմ նորա մ պատմեսցէ: Եւ թէ. Ոչ զՀայր որ ճանաչէ, եթէ ոչ Որդի. և ոչ զՈրդին որ արժանապէս Աստուծոյ ճանաչէ, բայց եթէ որ ծնաւն զնա՝ Հայր միայն: Զի մ կարիցէ խորհել սրբութեամբ զիմանալի լուսոյն՝ որ նախ քան զաշխարհս է, և զիսկական իմաստութեանէն յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս, զկենդանւոյն Աստուծոյ Բանէն, այն որ էրն ի սկզբանէ առ Հայր իւր. բայց Հայր միայն: Որ կանուխն է քան զէքս ամենայն՝ զերեւելիս և զաներևոյթս, անդրանիկ և միածին որդի, բանաւորաց և անմահից երկնաւոր զօրութեանց պետ և գլուխ, հրեշտակ մեծի խորհրդոյն և

ժամ արասցուք սկիզբն բանին մերոյ ի կանխութենէ անտի աստուածութեան նորա, լինի այսուհետեւ կառարեալի բովանդակ աստմութիւն ի կարգել իմում. սովին իսկ այսուիկ կանխութիւն և օրհնութիւն քրիստոնէից երեւալ ճանաչի. զի և յաթաղայն սքանչելի և փառաւորեալ էր առ Աստուած. և ոչ եթէ որպէս կարծեն ոմանք, եթէ արդ ևս նորոգ երեւցաւ նա: Իսկ ռան ծննդեան և պատուոյ փառացն Քրիստոսի գոյութեան, չիք վայն բան որ բաւական լինիցի ի պատմել. որպէս զի ասաց Հոգին Աստուծոյ ի ձեռն մարգարէութեանն, թէ Զազգատոհմ նորա մ պատմեսցէ: Քանզի զոր օրինակ զՀայր որ ոչ ճանաչէ, բայց եթէ իմք ի. և ոչ զորդի կարէ որ ճանաչել՝ որպէս զիսորդ որ է նա, բայց միայն Հայրն որ ծնաւն զնա. բայց զլոյս որ յառաջ քան զյաւիտեանս է, և զիմաստութիւնն կառարեալ անձին, և զբանն Աստուած կենդանի՝ այն որ էրն ի սկզբանէ առ Հայր իւր. ո՛ր կարէ խորհել զնմանէ սրբութեամբ և պարկեշտութեամբ, բայց Հայր: Զայն որ նա ինքն է միայն ծնունդ աստուածութեանն, որ յառաջէն է քան զամենայն արարածս՝ որ երեւին և որ օջ երեւին, զզօրագլուխ զօրութեանց անմահ երկնաւորացն: Զայն որ նա ինքն է սքանչելի և խորհրդական՝ զարարիչ ծածուկ կամաց հօր: Զայն որ նա ինքն է հաստիչն ամենայնի ընդ հօր իւրում: Զայն որ նա ինքն է պատճառ ամենայն եղելոց: Զայն որ նա ինքն է որդի

կատարիչ անքնին կամաց Հօր, համագոյից հաստիչ ընդ Հօր իւրում, և յետ Հօրն պատճառ եղելոցս³. որ Աստուծոյ իսկական որդի է միածին, և ամենից տէր և աստուած և թագաւոր. որ զտէրութիւն և զիշխաւնութիւն աստուածութեամբն հանդերձ և զօրութեամբ և պատուով 'ի Հօրէն ունի: Զի ըստ մեծախորհուրդ աստուածաբանութեան գրոց սրբոց զնմանէ. ի սկզբանէ էր բանն, և բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր բանն. և ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչինչ: Զնոյն և մեծն Մովսէս նախամարգարէն՝ 'ի Ժամանակին իբրև գրեաց Հոգւովն Աստուծոյ վասն արարածոց լինելութեան, ոչ այլում ումեք աշխարհագործն և աշարիչ ամենայնի, բայց նմին ինքեան Քրիստոսի իբրև արդարև աստուածայնոյ իւրում բանին՝ զստորակայից զարարչագործութիւն թողուլ ուսուցանէր. և 'ի հաստեին զմարդ խորհրդակից զնա իւրոց խորհրդոց առնոյր. զի՝ Ասաց Աստուած, ասէ, արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան: Զնոյն երաշխաւորէ և այլ ոք 'ի մարգարէից յօրհնութիւնս իւր խօսելով զԱստուծոյ, եթէ. Նա ասաց և եղեն. հրամայեաց և

չգորիս և միածին Աստուած: Զի նա է 'ի վերայ ամենայնի, տէր և աստուած և թագաւոր. որ միանգամայն զտէրութիւն և զիշխանութիւն հանդերձ զօրութեամբ և աստուածութեամբ, և զպատիւ փառաց 'ի ընտելենէ անտի գոյութեան հօր ունի նա, որ ըստ խորհրդոց ասելոյ գրոց՝ վասն աստուածութեան նորա. ի սկզբանէ էր բանն, և ինքն բանն էր առ Աստուած. և Աստուած էր բանն. և ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա և ոչինչ ոչ եղև: Զի զսոյն իսկ զայս՝ Մովսէս առաջին գլուխ մարգարէից, 'ի Ժամանակի իբրև գրեաց նա հոգւով Աստուծոյ, վասն լինելոյ և հաստատութեան արարածոց, վասն նորուն Քրիստոսի գրեաց, եթէ է նա արարիչ ամենայնի և պատրաստիչ. այս ինքն, վասն զի բանն Աստուած որ ծնեալ է 'ի սկզբանէ, և զնա արար իւր հաղորդ և կցորդ 'ի հաստատել անգ զմարդն. զի առաջ. Ասաց Աստուած, արասցուք զմարդն ըստ նմանութեան և ըստ պատկերի կերպարանաց մերոց: Եւ 'ի վերայ բանիս այսորիկ ինքէ այլ միւս մարգարէ յասել իւրում վասն Աստուծոյ յօրհնութիւնս անգ, եթէ զի նա ասաց և եղեն, և ինքն հրամայեաց և հաստատեցան. այսինքն, զի հաղորդեալ է նա 'ի գործ ընդ հօր կամօք նորա: Զսա՝ 'ի գլխոյ 'ի ծնանելոյ մարդկութեան, ամենքին որ միանգամ անուանեցան արգարութեամբ և գործովք պանչելեօք աստուածապաշտութեան՝ տունն մովսէսեան, և

հաստատեցան, ԶՀայրն և զարարիչ 'ի հանդէս ածելով իբրև թագաւոր ամենիշխան, որ ակնարկուածեամբն հրամայիցէ. իսկ զԲանն Աստուծոյ, զառ 'ի մէջ քարոզեալն զՔրիստոս, իբրև երկրորդ 'ի նմանէ՝ զհայրական հրամանն արարչագործութեամբ յարդիւնս բերելով: Զսա յարմատոյ անտի հանուրց մարդկութեանս՝ որք միանգամ յարդարութեան և յաստուածպաշտութեան գովութեամբ յիշատակեցան, որպէս մեծն այն պաշտօնեայն Աստուծոյ Մովսէս, և որ յառաջ քան զնա Աբրահամ և որդիք նորա, և որ յետ այնորիկ արդարք կացին և մարգարէք մարդութեամբ մտաց աչօք տեսին և ծանեան, և իբրև Որդւոյ Աստուծոյ արժանաւոր մատուցին նմա պաշտօն երկրպագութեան: Եւ նա զՀօրն իւրոյ զպաշտօն աստուածութեան և զհայրենին գիտութիւն հանապազօր ամենեցուն վարդապետաբար աւանդէր: Եւ երևեցաւ, ասէ, Տէր Աստուած իբրև զմարդ գուշնաբեայ Աբրահամու, մինչդեռ նստէր նա ընդ կաղնեան Մամբրէի. իսկ նա՝ թէպէտ և լոկ մարդ տեսանէր, անկաւ անդէն և խոնարհ երկիր եպագ նմա իբրև Աստուծոյ, և աղերս և աղօթս մատուցանէր իբրև Տեառն, և խոստովան լինէր, զի չէր ծածկեալ 'ի նմանէ թէ ով իցէ նա, յասել իւրում բանիւք այսպէս. Տէր, որ դատիսդ զամենայն երկիր, մի արասցես զայդ դատաստան: Զի եթէ անձահ իցէ ամենեին և անտեղի՝ զանեղանելի բնութիւն աստուածութեանն և զանյեղլին առեալ փոխել 'ի մարդ-

յառաջ քան զնա՝ Աբրահամ և որդիք իւր և ոչք երևեցան յետոյ արգարք և մարգարէք, լուսաւոր աչօք խորհրդոց տեսին և ծանեան զնա. և իբրև որդւոյ Աստուծոյ երկրպագութիւնս արժանաւոր մատուցին նմա. և նա եղև ամենեցուն նոցա ուսուցիչ զան գիտութեան հօր, զի ասաց իսկ. եթէ երևեցաւ տէր աստուած իբրև զմարդ գուշնաբեայ Աբրահամու, 'ի ժամանակի իբրև նստէր նա 'ի տօթաժամու ընդ կաղնեան 'ի Մամբրէ. իսկ նա անկաւ և խոնարհ երկիր եպագ նմա. իբրև աչօք իւրովք մարդ տեսանէր զնա, նա իբրև Աստուծոյ երկիր պագանէր նմա, և աղօթս մատուցանէր իբրև տեառն. և խոստովան լինէր զի չէր ծածկեալ 'ի նմանէ թէ նա ով իցէ, յասել իւրում բանիւք այսպէս. Տէր աստուած, գատաւոր ամենայն երկրի, մի ևս լիցին գատառանքդ այդ: իսկ աստուած և տէր՝ որ գատի զամենայն եր-

կեղէն կերպարան, և նմանութեամբ մարմնոյ զտեսու-
ղաց պատրել զաչս, և ոչ գրոյն զայսպիսի ինչ կեղծիս
կեղծել. զի որ ապա կոչիցէ Աստուած և Տէր, որ դա-
տի զամենայն երկիր, և առնէ դատաստան 'ի ձև
մարդկեղէն երևեալ, որ զի չէ օրէն զնախապատճառ
եղելոցս ամենայնի ասել^ծ, ապա նա միայն, որ 'ի սկըզ-
բանէն էր բան նորա: Վասն որոյ և 'ի սաղմոսին ա-
սացաւ. եթէ Առաքեաց զբան իւր և բժշկեաց զնո-
սա, և փրկեաց զնոսա յապականութենէ իւրեանց:
Զսա՝ յետ Աստուծոյ Հօր, Տէր կոչէ Մովսէս յայտ-
նապէս. յորժամ ասիցէ. Տեղեաց Տէր 'ի վերայ Սո-
դոմացւոց և Գոմորացւոց ծծումբ և հուր 'ի տեառնէ:
Զսա՝ որ երևեցաւն Յակոբու 'ի նմանութիւն մարդոյ,
Աստուած անուանեն գիրք. որ ասէր ցՅակոբ. Մի՛
այսուհետև կոչեսցի անուն քո Յակոբ, այլ Իսրայէլ
եղիցի անուն քո, զի զօրացար ընդ Աստուծոյ: Եւ կո-
չեաց Յակոբ զանուն տեղւոյն այնորիկ՝ Տեսիլ Աստու-
ծոյ, զի տեսի, ասէ, զԱստուած դէմ յանդիման և
ապրեցաւ անձն իմ: Եւ չէ պարտ, չէ օրէն զաստուա-
ծայայտնութիւնս զայսոսիկ՝ զոր պատմեն մեզ սուրբ
գիրք, զերևումն հրեշտակաց կարծել, պաշտօնէից
Տեառն: Զի յորժամ 'ի նոցանէ որ երևեցաւ մարդ-
կան՝ չծածկեն գիրք զանուն նոցա, զի ոչ Աստուած և
ոչ Տէր անուանեն զնոսա, այլ հրեշտակ միայն, զոր և

կիր, որ երևեցաւ 'ի կերպարանս մարդոյ, ով այլ անուանի,
բայց եթէ բանն Աստուծոյ. այն որ էրն 'ի սկզբանէ. զի վասնորա
է ասացեալ 'ի սաղմոսի անդ, եթէ Առաքեաց զբան իւր և բժշ-
կեաց, և փրկեաց զնոսա յապականութենէ իւրեանց: Վասն սո-
րա, զի է աէր ճմարտութեան ընդ հօր, յայնասպէս ասաց
Մովսէս, Եթէ Տեղեաց տէր 'ի վերայ Սոդոմացւոց և Գոմորացւոց
հուր և ծծումբ՝ յերեսաց տեառն: Զսա որ երևեցաւ Յակոբու 'ի
կերպարանս մարդոյ, Աստուած անուանեն զսա գիրք. բանիւ
ասաց իսկ ցՅակովբ, Եթէ ոչ այսուհետև կոչեսցի անուն քո Յա-
կովբ, այլ եղիցի անուն քո Իսրայէլ, զի հաստատեցար գու ընդ
Աստուծոյ: Եւ կոչեաց Յակովբ զանուն տեղւոյն այնորիկ՝ Տեսիլ
Աստուծոյ. զի ասաց իսկ, եթէ տեսի ես զԱստուած գէմ յանդի-
ման, և ապրեցաւ անձն իմ: Զի տեսիլքն Աստուծոյ որ գրեցան,
կարծել մեզ Եթէ իցեն հրեշտակացն հնազանդեալ և պաշտօնէից,
չունիմք իշխանութիւն. զի յորժամ երևեցաւ մարդկան մի 'ի նո-
ցանէն, ոչ ծածկեն զանուն նոցա գիրք. զի ոչ տէր, և ոչ Աս-
տուած անուանեն զնոսա, այլ հրեշտակ. զի 'ի բաղմոց կարող է

յորովազոյն վկայութեամբ դիւրին է մեզ հաւատա-
րիմ առնել: Զսա՝ և որ յաջորդեացն Մովսիսի Յեսու,
իբրև երկնաւորաց հրեշտակաց և հրեշտակապետաց
և գերաշխարհայնոցն զօրութեանց վարիչ, հաւասար
Հօր յիշխանութեան և յիմաստութեան, և ընդ բո-
վանդակ թագաւորութեան նորա և տէրութեան 'ի
նմանէ՝⁶ գլուխ և պետ, զօրավար զօրու Տեառն կոչէ-
ոյ այլազգ արդեօք, եթէ ոչ 'ի մարդկեղէն կերպա-
րանս տեսանէր զնա: Քանզի այսպէս գրեալ է. Եւ
եղև մինչ էր Յեսու յերիբով, ամբարձեալ զաչս իւր
ետես, զի կայր առաջի նորա այր, և սուսեր մերկ 'ի
ձեռին նորա: Եւ մատուցեալ Յեսուայ ասէ ցնա. Մեր
ես թէ 'ի թշնամեաց մերոց. Եւ նա ասէ ցնա. Ես
զօրավար եմ զօրու Տեառն և այժմ եկի: Եւ անկաւ
Յեսու 'ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր. և ասէ ցնա.
Տէր, զի՞նչ հրաման տացես ծառայի քում: Եւ ասէ զօ-
րավարն Տեառն ցՅեսու. Լոյծ զկօշիկս քո յոտից քոց,
զի տեղիդ յորում կաս, տեղի սուրբ է: Ի սոցին աս-

մարդ իմանալ յայտնապէս: Զսա և Յեսու, որ ընկալան 'ի Մով-
սիսէ իբրև զիշխան 'ի վերայ երկնաւոր հրեշտակաց և հրեշտա-
կապետաց, և զբանչելի զօրութեանց, զօրապետ զօրութեանց
տեսուն անուանէ զսա. 'ի ժամանակի իբրև ետես զսա՝ 'ի կերպա-
րանս մարդոյ. զի գրեալ է, եթէ 'ի ժամանակի անդ յորում էր
Յեսու 'ի դաշտի անդ յերիբով քաղաքի, համբարձ զաչս իւր
և ետես այր մի՝ զի կայր յանդիման նմա, և սուսեր մերկ 'ի ձեռին
իւրում: Եւ մատեաւ առ նա Յեսու և ասէ ցնա. Ի մէջ իցես, եթէ
'ի թշնամեաց մերոց: Ասէ ցնա, եթէ ես զօրապետ զօրութեանցն
տեսուն եմ, և արդ եկի: Եւ Յեսու անկաւ 'ի վերայ երեսաց իւ-
րոց 'ի վերայ երկրի և ասէ ցնա. Տէր, և արդ զի՞նչ հրամայես
ծառայի քում: Ասէ զօրապետն զօրութեանց տեսուն ցՅեսու.
Լոյծ զկօշիկս յոտից քոց, քանզի տեղիդ՝ յորում հասեալ կաս
գու, սուրբ է. աստի իսկ տեղեակ լինիս գու, 'ի սոցին իսկ 'ի
բանից աստի. եթէ սա ոչ եթէ այլ է, այլ նոյնն է որ երեւեցաւ
Մովսիսի: Զի զադն իսկ օրինակ բանից ասացին գիրք առ նա, որ-
պէս և առ սայս ասացին: Իբրև ետես ասէ տէր, եթէ մարձեցաւ
Մովսէս 'ի տեսանել. կոչեաց նմա 'ի մորենոյէ անտի և ասէ,
Մովսէս, Մովսէս: Եւ ասէ. Աւասիկ եմ, տէր: Եւ ասէ ցնա. Մի
մարձենար գու այսր. Լոյծ զկօշիկս քո յոտից քոց, զման զի տե-
ղիդ յոր հասեալ կաս գու, սուրբ տեղի է: Ասէ ցնա. Ես
եմ Աստուած հօր քո, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսա-
հակայ, Աստուած Յակոբայ: Այսպէս կանխեալ երևեալ էր, ե-
թէ էր յառաջագոյն քան զաշխարհ. գոյութիւն կենդանի կա-
տարեալ յանձն իւր, այն որ հաղորդեալ էր ընդ հօր և Աստու-

տի բանից 'ի միտ առնուլ է, զի ոչ եթէ այլ ոք է սա քան որ երբեմն պատգամն տայր Մովսիսի, զի զսոյն օրինակ բանից և առ նա խօսին աստուածային տառք: Իբրև ետես, ասէ, Տէր՝ եթէ մերձենայ տեսանել, կոչեաց զնա 'ի միջոյ մորենւոյն, Մովսէս, Մովսէս. և նա ասէ. Զի է. և ասէ. Մի՛ մերձենար այսր. լոյծ զկօշիկս քո յոտից քոց, զի տեղի յորում կաս դու 'ի դմա, երկիր սուրբ է: Եւ ասէ ցնա. Ես եմ Աստուած հարց քոց, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Իսահակայ և Աստուած Յակոբայ: Եւ որ յառաջ քան զէքս ամենայն կենդանին էր և կատարեալ անձնաւորութեամբ⁷, և ընդ Աստուծոյ Հօր 'ի հաստատութիւն ամենայնի՝ որ հաստեցանն, հաղորդ և արարչակից բանն Աստուծոյ և իմաստութիւն՝ իսկական անուամբն կոչեցեալ, որով բաց յասացելոցս ցարդ ստուգութեանց՝ պարտ է լսել զնոյն ինքն զիմաստութիւն զանձնէն խօսելով 'ի բերանոյ Սողոմոնի ճոխ և լայն խորհրդածութեամբս. Ես իմաստութիւն բնականցայ 'ի խորագիտութեան, զխորհուրդս և զգիտութիւն կոչեցի յիս: Ինև Թագաւորք Թագաւորեն, և հզօրք գրեն զարդարութիւն: Ինև մեծամեծք մեծանան, և բռունք ինև ունին զերկիր: Եւ յարէ 'ի նոյն. Տէր հաստատեաց զիս սկիզբն ճանապարհաց իւրոց 'ի գործս իւր, յառաջ քան զյաւիտեանս հաստատեաց

ծոյ ամենայնի, 'ի հաստատութիւն ամենայնի որ հաստատեցաւ. զի նա կոչեցաւ բան Աստուծոյ և իմաստութիւն: Արդ զի էր նա յառաջագոյն բան Աստուած, և ումք ումք երևեալ լինէր, Թէպէտ և ոչ ամենայն մարդոյ: Զայս սակաւուք ասացաք: Իսկ եթէ վասն որոյ ոչ լինէր քարոզեալ ամենայն ազգաց որ յառաջագոյն՝ որպէս արդս, ցուցցուք յայտնապէս: Առաջին մարդկութեան գնացքն ոչ կարէին ընդունել զուսումն սքանչելի իմաստութեանն՝ Քրիստոսի. զի 'ի Ժամանակի իբրև արհամարհեաց մարդն առաջին զպատուիրանն Աստուծոյ, զլացեալ զրկեցաւ նա 'ի սքանչելի կենաց անտի. և նոյնԺամայն մերժեալ անկաւ նա յայս կեանս մահկանացուս, 'ի փոքր Ժամանակեանս. և փոխանակեաց նա զայն գրգութիւն փափկութեան զոր ունէր յԱստուած, ընդ այս երկիր նորովից և անիծից: Եւ որ միանգամ դարձեալ եղեն զկնի նորա և լրին զամենայն երկիր, գտան նոքա չար քան զնա. բայց 'ի միոյ կամ յերկուց. և ըստ օրինակի գաղանաց՝ զկեանսն չկեանս ընտրեցին իւրեանց. սակայն ոչ զչինութիւն քաղաքի և ոչ զվարս գնացից, և ոչ զիմաստութիւն ինչ զմտաւ

զիս, 'ի սկզբանէ յառաջ քան զերկիր առնել և նախ քան զանդուռնդս գործել, և նախ քան զըզիսել աղբերաց ջրոց, յառաջ քան զլերինս հաստատել և յառաջ քան զամենայն բլուրս ծնաւ զիս: Մինչդեռ պատրաստէր զերկինս՝ ընդ նմա էի, և յորժամ հաստատուն դնէր զաղբերս 'ի ներքոյ երկնից, ես էի առ նմա յօրինիչ ամենայնի: Ես էի որով ուրախ լինէր նա և ցնծայի առաջի նորա յամենայն ժամ, յորժամ զուարճացեալ էր զտիեզերս բովանդակել: Եւ զի Աստուածն բան յառաջ քան զամենայն էր, և ոչ ամենեցուն երևեցաւ, սակաւութեամբ ասացաւ:

Իսկ թէ վասն էր ոչ ամենայն մարդկան երեւմն և ոչ հասարակաց ազգաց, որպէս այժմս՝ քարոզէր նա, ցուցցուք հաւաստեալ:

Առաջնոց մարդկան կենցաղ չկարէր զամենիմաստ ընդ և զամենարուեստ ուսումն վարդապետութեան Քրիստոսի ընդունել: զի 'ի ժամանակին իբրեւ արհամարհեաց նախամարդն յերանութեան անդ իւրում զպատուիրանս Աստուծոյ, նոյնժամայն մերժեալ անկաւ նա 'ի մահկանացուս յայս և յաղցաւոր կեանս, և փոխանակեաց զայն գրգութիւն փափկութեան՝ զոր ունէր նա յԱստուած, ընդ այս երկիր նշովից և անիծից: Եւ որք 'ի նմանէ լցին ապա զերկիր՝ բազմօք չարագոյն երևեալ, բաց 'ի սակաւութեամբ օրինակի անասնոց անբանից գազանաց կեանս ընտրեցին. ոչ զքաղաքաց շինութիւն, ոչ զվարս զնացից, ոչ զարուեստս և ոչ զգիտութիւն զմտաւ ինչ ածէին նոքա:

ածէին նոքա. իսկ զօրէնս և զիրաւունս կամ զընտրութիւն իմաւ տութեան և ոչ զանուն բնաւ ընդունէին նոքա. այլ իբրեւ երամակէ վայրենիք և յանգագունք՝ յանապատի շրջէին նոքա. և զխորհուրդս բնութեան և զօրինաւոր, և զսերմանիս շինութեան, զգիտութեան ոգւոյ ապականէին, 'ի բազմութենէ չարեաց անտի կամաց նոքա. և ամենայն պղծութեանց տալին զանձինս իւրեանց ամենայնիւ. զի մերթ զմիմեանս ապականէին, և մերթ զմիմեանս սպանանէին, և մերթ զմարդիկ ուտէին. և 'ի պատերազմունս վէպից այնոցիկ՝ որ առ ամենայն մարդկան անուանեալ լինէին. և աշտարակ յերկինս գործել խորհէին նոքա. և յիմարութեամբ մտաց իւրեանց 'ի տեղւոյն իւրեանց՝ պատերազմել ընդ այնմիկ որ էն Աստուած 'ի վերայ ամենայնի՝ պատրաստէին նոքա: Եւ քանզի յայսմ օրինակի վարէին նոքա զանձինս իւրեանց 'ի

Իսկ զօրէնս և զիրաւունս, զցածուութեան մանաւանդ և զժուժկալութեան և ոչ զանուն անգամ գիտէին, այլ իբրև վայրենիս ոմանս և ամեհիս ընդ անապատս շրջէին: Եւ զընատուր զվայելչական բան խորհրդոյ, և զբանաւոր զխաղաղական սերմունս յոգւոյ իւրեանց՝ ինքնակամ գործովք չարութեան ապականեալ, յամենայն գործս անարժանութեան տային զանձինս. զի մերթ այր զընկեր իւր ապականէին, և մերթ զմիմեանս կոտորէին և մարդակեր լինէին. և յաստուածամարտութիւն անդր կամ 'ի սկայամարտութիւն յաշխարհայուր ժպրհէին. և զերկիրս հասարակ ընդդէմ երկնից իբրև մարտկոցս իմն զինել յանդգնէին. և 'ի տեղւոյն' յիմարութեամբ մտաց իւրեանց ընդդէմ ամենեցուն Աստուծոյ պատերազմ ածել պատրաստէին: Եւ իբրև այսպէս անկղիտանային նոքա, ամենագէտն Աստուած հեղեղաւ ջուրց և հրձգութեամբ, իբրև 'ի վերայ ամայի անտառաց ցիր սփռելոց' հալածական վանէր զնոսա, անդադար սովու, չարաչար ախտիւք, անդուլ պատերազմաւ և երկնահար շանթիւք կայծականց մաշէր զնոսա. իբրև զի զանհնարին և զչարաչար ախտս ոգւոց դժնդակագոյն պատժովք պատուհասից նահանջել 'ի նոցանէ կամելով: Եւ իբրև 'ի վերայ գրեթէ հասարակաց մարդ-

հեղեղս ջուրց, և 'ի հրոյ իբրև զանտառս անապատի որ տարածեալ են ընդ ամենայն երկիր, էած հասոյց Աստուած 'ի վերայ նոցա զհատուցումն բարկութեան. և մանջենաւոր սովովք, և պէտպէս մահուք, պատերազմօք և հրով. որ 'ի վերուստ իջուցանէր սատակէր զնոսա. և չարաչար ախտիւք և հիւանդութեամբ հոգւոց և տանջանք դառնութեան հատուցմանց նահանջէր զնոսա: Իբրև գրեթէ 'ի վերայ ամենայն մարդկանն առ հասարակ տարածեալ էր չարութիւնն. իբրև զօրութիւն արեցութեան սփռեալ էր 'ի վերայ ամենայնի, և խաւարեցոյցանէր զոգիս մարդկան: Յայնմ ժամանակի իմաստութիւնն Աստուծոյ որ յաւիտենիցն է նա բան, այն որ 'ի սկզբանէն էր՝ բազում ողորմութեամբ իւրով առ որգիս մարդկան, մերթ 'ի ձեռն տեսեան հրեշտակաց, մերթ այն իսկ զօրութիւնն Աստուծոյ որ է իսկ քրիկի մեր, միւսմ կամ երկուց յառաջնոց անտի սիրելեաց Աստուծոյ ըստ նմանութեան պատկերի մարդոյ երեւցաւ նա: Նա և կարէին իսկ ոչ այլ ազգ. աեսանել զնա. այլ իբրև 'ի ձեռն պոռոյնի'՝ ի բազում մարդիկ սերմանիք աստուածապաշտութեանն սերմանեցան. ժողովուրդ մի ամենայն Հերբայեցւոց դարձաւ

կութեան տարածանէր անյագութիւնս չարութեան, և որպէս արեւեցութիւն իմն անհնարին՝ զամենեցուն գոգցես խաւարաւ մթութեան կայեալ ունէր զմի տըս, յայնժամ ապա անդրանիկն ծնունդ և նախա ծինն արարածոց, իմաստութիւնն Աստուծոյ, Բանն՝ որ 'ի սկզբանէ էր, առ բազում մարդասիրութեան իւրոյ, մերթ 'ի ձեռն տեսլեան հրեշտակաց իւրոց պաշտօնէից, և մերթ ինքնին անձամբ՝ իբրեւ զօրութիւն փրկարար, սմա կամ նմա յառաջնոց անտի սիրելեաց Աստուծոյ յայտնէր, 'ի նմանութիւն պատկերի մարդոյ, զի ոչ այլ ազգ իսկ մարթ էր երեւելի լինել։ Եւ իբրեւ 'ի ձեռն այսոցիկ 'ի բազում մարդիկ սերմունք աստուածպաշտութեան սերմանէին, ժողովուրդ մի ողջին եբրայեցւոց յաստուածպաշտութիւն գային. և սոցին իսկ այսոցիկ, քանզի ցայն վայր բազում սովորութեամբք առաջնովք սովորեալ էր, 'ի ձեռն մարգարէին Մովսիսի զնմանութիւնս և զառակըս օրինակի, զխորհրդաւոր իրիք շաբաթու և զԹրլփատութեան և զայլոց զգալի հրամանաց կարգս, այլ ոչ զնոսին իսկ յայտ յանդիման զխորհուրդս՝ աւանդէր։ Առ սոսա հաստատութիւն առեալ օրինացն, և իբրեւ զհոտ անուշից առ ամենայն մարդիկ սփռեալ, և 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ և բազմաց ազգաց հեթանոսաց օրէնսդրաց և փիլիսոփայից ամենայն ուրեք զգաստացան միտք, և 'ի վայրենի և յանագորոյն գաղանութենէ 'ի հեղադոյն շրջեցան խորհուրդս, որպէս զի խաղաղութիւն բազում և սէր բարեկամութեան և խառնուրդ ընդ միմեանս ունել։ Յայնժամ ապա և

յաստուածպաշտութիւն։ Սոցին իսկ այսոցիկ, քանզի ցայն վայր բազում սովորութեամբքն առաջնովք հեթանոսացն գնային նոքա, 'ի ձեռն Մովսիսի մարգարէին զնմանութիւնս և զխորհուրդս շաբաթու և զԹրլփատութեան և զայլոց օրինակաց եւ նմա։ Բայց ոչ 'ի շէմարութիւն խորհրդոց նկարէր * զնա. այլ իբրեւ օրէնքն որ եղան վասն այց անուանեցան. և իբրեւ զհոտ անուշից յամենայն մարդիկ կարգեալ լինէին նոքա, 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ, և բազում ազգ հեթանոսաց 'ի ձեռն օրէնսդրացն ** և Ֆիլիսոփայիցն որ եղեն յամենայն աեղին 'ի խտութենէ *** անալ յայն.

* Միւս օրինակ. նկատեր։

** Միւս. օրէնս զգրեցն։

*** Միւս. 'ի տալիսնէ։

այլոց ազգաց և ընդ ամենայն տիեզերս ժողովրդոց, որոց կանխեալ յառաջագոյն շահեալք պատրաստեցան, և յընդունելութիւն գիտութեան Հօր բաւականք գտան՝ նոյն ինքն վարդապետն առաքինութեան, այն որ հաղորդն է և համագործ Հօր իւրում յամենայն բարիս նորա, աստուածայինն և երկնաւոր Աստուծոյ բան, ՚ի կերպարանս մարդոյ եղեալ և զմերս զգեցեալ զընութիւն, ՚ի սկզբան թագաւորութեան Հոռոմոց յայտնէր. և գործեաց և համբեր զայն ինչ, յոր միանգամ պատգամք մարգարէից միաբան գտանէին. զի մարդ միանգամայն և Աստուած յայտնելոց է յաշխարհի սքանչելարար և ուսուցիչ ամենայն հեթանոսաց՝ կրօնից բարեպաշտութեան և երկրպագութեան Հօր. Դարձեալ և վասն նորահրաշ ծննդեանն և նոր և սքանչելի վարդապետութեան և նշանագործութեանցն, նոյն և վասն օրինակի մահուն, և յառութեան նորա՝ որ ՚ի մեռելոց, և վասն վերանալոյն աստուածաբար յերկինս, մի ըստ միով յառաջագոյն

մանէ և ՚ի վայրենութենէ շրջեցան միտք բազմաց ՚ի շինութիւն և ՚ի խնարհութիւն. որպէս զի եղիցի շինութիւն բազում և սէր և բարեկամութիւն խառնութեան ընդ միեանս: Եւ արգ այսուհետեւ ամենայն մարդկան՝ ամենայն ազգաց որ իցեն յարարածս, իբրեւ զմարդս որ կանխեցան և յառաջագոյն օգտեցան և կարող են այնուհետեւ ընդունել զգիտութիւն Հօր. նոյն իսկ այն ուսուցիչն ընտրութեանց և սքանչելեաց՝ այն որ հաղորդեալն է ընդ Հօր իւրում յամենայն բարիս նորա, բանն Աստուծոյ և իմաստութիւն նորա զգեցաւ մարմն և արար հաշտութիւն ազգի մարդկութեան: Իայց երևեցաւ նա ՚ի սկզբան թագաւորութեան Հոռոմոց. և գործեաց և համբեր նա զայն ինչ որ միանգամ բանիցն մարգարէութեան միաբանեալ լինէին. զի յառաջագոյն իսկ կանխեալ և ասացեալ էր ՚ի մարգարէս՝ եթէ Աստուած զգեւելոց է մարդ, և գալոց է յաշխարհ. գործիչ գործոց սքանչելեաց, և ուսուցիչ ամենայն հեթանոսաց երկրպագութեան Հօր: Եւ վասն առաւելութեան իսկ գիտութեան նորա, և նոր վարդապետութեան նորա, և սքանչելի գործոցն նորա, կանխեալ էր յառաջագոյն և ասացեալ. Եւ այսու հանգերձ, և վասն օրինակի մահուն նորա, և վասն յարութեան նորա որ ՚ի մեռելոց, և վասն վերանալոյն նորա ընդ երկինս. և զի կաաարեցաւ մարդկութիւնն նորա՝ աստուածութեամբ նորա: Այլ վասն վերջին արքայութեան նորա Դանիէլ մարգարէ ետես տեսիլ հոգւով Աստուծոյ, և նկարեաց զայն մեզ մարգկօրէն: Զի ասաց իսկ եթէ Տեսնէի զի աթոռք արկան և հինաւորացն նստաւ. հանգերձ նորա ասի. տակ իբրեւ զմիւս, և վարսք գլխոյ նորա իբրեւ զսար սուրբ, աթոռ

զամենայն կանուխ նկատեալ էր նոցա: Եւ վասն թա-
գաւորութեան նորա որ 'ի վախճանի յաւիտենիս,
զոր մարգարէն Դանիէլ ետես հոգւով Աստուծոյ,
թէպէտ տեսիլ աստուածազդեցիկ ամենեւին, բայց
մարդկորէն նկարեաց մեզ զայն. Զի տեսանէի, ասէ,
մինչև ակթոռք անկանէին, և հինաւուրցն նստէր.
Հանդերձ նորա սպիտակ իբրև զծիւն, և հեր գլխոյ
նորա իբրև զասր սուրբ. ակթռ նորա իբրև զբոց հրոյ,
անիւք նորա իբրև զհուր բորբոքեալ. գետ հրոյ յոր-
գեալ ելանէր առաջի նորա. հազարք հազարաց պաշ-
տէին զնա, և բիւրք բիւրուց կային առաջի նորա.
ատեան նստաւ և դպրութիւնք բացան: Եւ յառաջ
մատուցեալ, ասէ. Տեսանէի 'ի տեսլեան և ահա ընդ
ամսս երկնից իբրև որդի մարդոյ գայր, և հասանէր
մինչև 'ի հինաւուրցն, և մատուցաւ առաջի նորա: Եւ
նմա տուաւ իշխանութիւն և պատիւ և արքայութիւն.
և ամենայն ազգք և սղինք և լեզուք նմա ծառայե-
ցեն, և իշխանութիւն նորա իշխանութիւն յաւիտե-
նական որ ոչ անցանէ, և թագաւորութիւն նորա ոչ
եզծանիցի: Այս ամենայն ոչ 'ի վերայ այլոյ ուրուք,
բայց յայտնապէս 'ի վերայ Փրկչին մերոյ կանուխ աս-
տուածաձայնութիւնք եղեն. որ 'ի սկզբանէ առ Աս-
տուած էր, Աստուած բան, 'ի վերջին ժամանակս
առեալ զմարդկութիւն՝ որդի մարդոյ անուանեցաւ:
Եւ զի յայլ խօսս քաղեալ ժողովեալ է մեր 'ի մար-
գարէից զամենայն՝ զոր միանգամ ասացեալ են վասն

նորա բոց հրոյ, անիւք կառաց նորա հուր կիզելոյ, գետ հուր
խաղայ և ելանէ յերեսաց նորա. հազարք հազարաց կան առաջի
նորա, և բիւրք բիւրուց պաշտեն զնա. ատեան ուղղեցաւ և գլու-
րութիւնք բացան: Եւ զկնի այսր՝ ասէ գարձեալ, եթէ Տեսանէի
ընդ ամսս երկնից իբրև որդի մարդոյ զի գայր և հասանէր մինչև
'ի հինաւուրցն, և մերձենայր մինչև 'ի նա. և նմա տուաւ իշխա-
նութիւն, պատիւ և արքայութիւն. և ամենայն ազգք և լեզուք
նմա ծառայեցեն. իշխանութիւն նորա՝ իշխանութիւն յաւիտե-
նից որ ոչ անցանէ, և արքայութեանն չիք վախճան: Այս ամե-
նայն յայտնապէս 'ի վերայ Փրկչին մերոյ կատարին. այն որ էրն
'ի սկզբանէ առ Աստուած, բանն Աստուած, զի անուանեցաւ նա
որդի մարդոյ. վասն զի զքեցաւ նա զմարդկութիւնս մեր 'ի վախ-
ճանի: Այլ քանզի յայլ խօսս քաղեալ և ժողովեալ է մեր 'ի
մարգարէից զամենայն՝ զոր միանգամ ասացեալ են վասն Փրկչին

Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և ճգրտագոյնս ցուցեալ հաւաստեալ, ասացելովքս ապա 'ի ժամնու շատասցուք:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Եւ զի անուռն Յիսուս, որպէս և Քրիստոս, ծաւնոցեալ էր երբեմն և պատուեալ 'ի սրբոց աստուածարեալ մարգարէից:

Եւ զի սոյն սա անունս Յիսուս, որպէս և Քրիստոս, պատուեալ էր առ մարգարէիւք առաջնովք՝ սիրելեօք Աստուծոյ, ժամ է արդ ցուցանել զայն: Զի պանծալի էր և փառաւորեալ անունս այս Քրիստոս, նախ Մովսէս ինքնին ծանուցեալ երկնաւոր օրինակօք և առաւելօք և խորհրդաւոր նմանութեամբ՝ ըստ հրամանին որ եղև նմա. Զգոյշ լեր, ասէ, որպէս ցուցաւ քեզ օրինակ 'ի լերինն՝ արասցես. զքահանայապետն Աստուծոյ, որպէս ինչ մարթ էր անուանել զմարդ մահ կանացու՝ Քրիստոս կոչէր, և իբրև առաւելութիւն պատուոյ մեծի աստիճանի իշխանութեան քահա-

և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, յայս ճառս այսչափ շատ լինի: Իսկ վասն անուան Քրիստոսի և Յիսուսի, որ պատուեալ էր առ մարգարէսն՝ սիրելիսն Աստուծոյ, արդ ժամանակ է ցուցանելոյ:

Երրորդ, վասն տնտանն Յիսուսի և Քրիստոսի, զի յայտնի էր և պատուեալ աս սուրբ մարգարէսն:

Զի երկրպագեալ և փառաւորեալ էր անունն Քրիստոսի, զառաջինն Մովսէս եցոյց երկնաւոր օրինակօքն և առաւելօքն, պէս. պէս նմանութեամբ խորհրդոց. ըստ ձայնի այնմիկ որ ասացն նմա, եթէ Այսպէս զգուշութեամբ արասիր զամենայն ինչ. ըստ նմանութեանն որ երևեցաւ քեզ 'ի լերինն. և եցոյց նմա քահանայապետն Աստուծոյ, և որպէս մարթ էր 'ի մէջ մարգկան անուանել զսոյն իսկ զսա, Քրիստոս կոչէ զնա, և տայ նմա պատիւ քահանայապետութեան, որպէս բարձր 'ի մէջ մարգկան:

նայապետի, ըստ նորին իսկ բանի՝ բարձրագուներն քան զամենայն գահերիցութիւնս 'ի մարդիկ, զՔրիստոսգ անուն 'ի վերայ յաւելու. և այսպէս ուրեմն աստուածային ինչ 'ի Քրիստոս նշմարէ: Նոյն ինքն դարձեալ Մովսէս աստուածեղէն հոգւով քաջիկ նկատելով յառաջագոյն զանունդ Յիսուս՝ ծայրագոյն պատուով զնոյն մեծարէ: Եւ որ յառաջ քան զնա չէր լուեալ 'ի մարդիկ, սա ինքն Մովսէս զառաջինն առեալ զանունս Յիսուս անուանէր զայրն՝ զոր ըստ օրինակին և նմանութեան յետ իւրոյ վախճանին գիտէր առնուլ զիւր անթերի իշխանութիւնն: Մինչև սորա յաջորդեալ զՄովսէս՝ ոչ 'ի Յիսուս անուն յորջորջէր, այլ զոր 'ի ծնողացն ունէր՝ Աւսէէ, և Մովսէս 'ի Յիսուս զայն փոխէր: Զայս պատիւ չքեղագոյն քան զամենայն թագ արքայական նմա պարգևեալ. զի ինքն Յեսուս որդի Նաւեայ, զնմանութիւն Փրկչին զգենոյր այնուհետև. որ յետ Մովսիսի՝ 'ի լրման առ 'ի նմանէ աւանդելոց ստուերական պաշտամանցն զճմարտութեան և զարբութեան կրօնից ունէր առնուլ զիշխանութիւն: Բայց Մովսէս օրինակ զայս երկուց մարդոց՝ որ առ նովաւ առաքինութեամբ և փառօք առաւել գտան քան զամենայն ժողովուրդն, միոյն քահա-

քան զամենայն աստիճանս. անունս զՔրիստոսի գնէ սմա 'ի պատիւ և 'ի փառս այսպէս, զի գիտակ իսկ էր, եթէ անունն Քրիստոսի անուն է աստուածեղէն: Բայց դարձեալ ինքն Մովսէս՝ և զանունն Յիսուսի որ կանխեաց ետես յառաջագոյն հոգւովն Աստուծոյ, յառաւելութիւն յորջորջման գնէ զնա. որ և 'ի մէջ մարգկան երեք ոչ անուանեցաւ, մինչ զի երևեցաւ Մովսիսի անունն Յիսուսի: Զսոյն զանունս զայս նախ այնմ որ 'ի նմանութիւնս առակաց օրինակաց ընկալաւ նա զնահապետութիւն 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեանն յետ մահուիւրոյ՝ գնէ նմա անուն. բայց այլ անուն ունէր նա 'ի ընէ, այն զոր եգեալ էր նմա յընդանեաց անտի իւրոց, այսինքն Ուսէէ որդի Նաւեայ: Իսկ Յեսուս, ինքն Մովսէս յորջորջէր նմա 'ի պատիւ փառաց, որ առաւել է քան զթագ արքայութեան. զի ինքն Յեսուս որդի Նաւեայ զնմանութիւն կերպարանաց փրկչին մերոյ զգեցեալ էր, այն որ նա միայն առանձինն զինի Մովսիսի՝ կալաւ զառաջնորդութիւն կառարմանն, զպաշտամանն ճմարտութեան, այն որ Մովսիսի խորհրդովք և առակօք և օրինակօք տուաւ: Բայց Մովսէս երկուց մարդոց՝ որ եղեն ընդ նմա, որ քան զամենայն ժողովուրդն առաւել էին սքանչելի գործովքն. միում քահանայապետութեամբ իւրով, և միւսում որ կալաւ յետ նորա զառաջնորդութիւնն,

նայապետութեամբ, և միւսոյն իշխանական առաջնորդութեամբ յետ իւր՝ զՓրկչին մերոյ Յիսուսի՝ Քրիստոսի զանուն իբրև 'ի պատիւ դնէր 'ի վերայ: Նա և մարգարէքն յետ այնորիկ յանուանէ զՔրիստոս քարոզէին յայտնապէս, և զայն ինչ զոր կրելոյ էր 'ի Հրէից անտի. դարձեալ և վասն կոչման հեթանոսաց կանխէին յառաջագոյն վկայէին. յորժամ երբեմն ուրեմն Երեմիաս յասեւն. Հոգի երեսաց մերոց, Տէր Քրիստոս. պատեցան զնովաւ յապականութեան իւրեանց, մինչդեռ մեք խորհէաք թէ ընդ հովանեաւ նորա նստցուք և կեցցուք 'ի մէջ հեթանոսաց: Եւ Ռաւիթ 'ի տագնապ տարակուսին. Ընդէր խռովեցան, ասէ, հեթանոսք և ժողովուրդք խորհեցան 'ի սնոտիս: Յանդիման եղեն թագաւորք երկրի, և իշխանք ժողովեցան 'ի միասին վասն տեառն և վասն օծելոյ նորա: Եւ յաւելու 'ի դէմն Քրիստոսի. Տէր ասաց ցիս՝ որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ: Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ ընդ ամենայն ծագս երկրի: Եւ արդ ոչ միայն քահանայապետութեամբ պատուեալքն և 'ի նոյն խորհուրդ իւղով օծութեան նուիրեալք՝ օծելոյն Քրիստոսի անուամբ մեծարէին առ Եբրայեցիս, այլ և թագաւորքն զորս 'ի Հոգւոյն

զանուն փրկչին և տեառն մերոյ իբրև 'ի պատիւ փառաց եգնոցա: Նա և մարգարէքն որ եղեն զինի նոցա, անուամբ զՔրիստոս քարոզէին մեկնապէս. և զայն ինչ ևս զոր կրելոյ էր նա 'ի Հրէից անտի. և դարձեալ վասն կոչմանն հեթանոսաց՝ որ լինելոյ էր 'ի ձեռին նորա, կանխէին և յառաջագոյն վկայեցին, մերթ Երեմիա՝ յասելիւրում այսպէս, եթէ Հոգի երեսաց մերոց օծեալն տեառն. պատեցան զնովաւ յապականութեան իւրեանց, այն որ ասացին: Թէ ընդ հովանեաւ նորա կեցցուք 'ի մէջ հեթանոսաց: Եւ դարձեալ Ռաւիթ 'ի զարմանալ իւրում ընդ այս տաց. Ընդէր խռովեցան հեթանոսք և ժողովուրդք խորհեցան 'ի սնոտիս. յանդիման եղեն թագաւորք երկրի, և իշխանք ժողովեցան 'ի միասին վասն տեառն և վասն օծելոյ նորա: Եւ յետ այսորիկ ասաց իբրև 'ի դէմն Քրիստոսի. եթէ Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ: Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ զամենայն ծագս երկրի: Եւ ոչ միայն զայնոսիկ որ քահանայապետութեամբն պատուէին՝ օծեալ լինէին խորհրդովք իւղովք ինկովք, զարգարեալ էր անունն Քրիստոսի 'ի մէջ հեբրայեցւոց, այլ և զթագաւորսն

խրատեալ մարգարէքն օծանէին, օրինակս իմն և ըստուերագիր պատկերս Քրիստոսի կազմելով, որք և միոյն ճշմարտին Յիսուսի Քրիստոսի ամենաթագաւորին Բանին Աստուծոյ զարքայական և զտիրական իշխանութեան զտիպ օրինակի յանձինս իւրեանց կրէին: Դարձեալ և 'ի մարգարէից անտի որ օծանն, իբրև յառակ օրինակի Քրիստոսի օծեալս գիտեմք. մինչ զի սղբա ամենեքեան զճշմարտն Քրիստոս, զաստուածայինն և զերկնաւոր բանն մեզ ակնարկեալ, զմի միայն քահանայապետն ազանց բոլորեցուն, զմիակ թագաւոր հանուրց արարածոց, զիշխանն և զպետ մարգարէից առ Հօրն: Եւ արդիւնք բանիցս ընծայութեան, զի ոչ ոք 'ի նախնեաց անտի՝ որ խորհրդով օծան, ոչ 'ի քահանայից, ոչ 'ի թագաւորաց և ոչ 'ի մարգարէից՝ զայնպիսի ինչ աստուածային զօրութիւն իշխանութեան ստացաւ, որպէս Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս, որ միակ և ճշմարտ Քրիստոս յայտնեցաւ: Եւ ոչ ոք արդարև 'ի նոցանէ, թէպէտ և իշխանութեամբ և պատուով ընդ շարս ժամանակաց պայծառացան յազգի անդ իւրեանց՝ երբեք զորս ընդ իշխանութեամբ իւրեանց ունէին յօրինակ անուան իւ-

զայնոսիկ որ իբրև ակնարկելով Աստուծոյ՝ օծանէին զնոսա մարգարէքն. և իբրև զայնոսիկ որ ունիցին զնշմարանս՝ օծեալս առնուանէին* զնոսա. զի և նոքա զնմանութիւն կերպարանաց զայնորիկ՝ որ նա ինքն միայն է օծեալ ճշմարտութեամբ, այն որ նա ինքն 'ի վերայ ամենայնի թագաւորեալ էր. զգեցեալ էին նոքա ըլծագաւորութիւն և զիշխանութիւն և զառաջնորդութիւն: Դարձեալ և 'ի մարգարէից անտի որ օծան, իբրև առակաւ օրինակաւ օծեալք երևին՝ անուանեցան. զի սղբա ամենեքին զրինակորն զոր ունէին՝ զայն որ նա ինքն է օծեալ ճշմարտութեամբ Բանն Աստուծո, կարգէին նոքա զայն որ նա ինքն է միայն ճշմարտ քահանայապետ 'ի վերայ ամենայնի. և միայն է թագաւոր 'ի վերայ ամենայն արարածոց. և միայն է մարգարէապետ Հօր, և օրինակ այսր՝ եթէ եղև յառաջնոց անտի որ խորհրդիւն օծան, ոչ 'ի քահանայից անտի, և ոչ 'ի թագաւորաց, և ոչ 'ի մարգարէապետաց ստացաւ զայնպիսի զօրութիւն սքանչելիս Աստուծոյ, զոր եղոյց քրիկէն և Տէրն մեր Քրիստոս. այն որ նա ինքն է օծեալ ճշմարտութեամբ: Եւ մի ոք 'ի նոցանէ, թէպէտ և ունէին իւրեանց աստիճանս պատուոյ, և յամենայն գարս փառաւորեցան 'ի մէջ ազգի իւրեանց, սակայն զայնոսիկ որ եղեն 'ի ներքոյ իշխանութեան

* Միւս օրինակ. անուան աւանդին.

րեանց քրիստոնեայս կոչեցին: Այլ և ոչ ումեք 'ի նոցանէ պաշտօն երկրպագութեան ընծայեցաւ 'ի հնազանդելոց անտի իւրեանց. և ոչ զկնի մահուն նոցա եղև ումեք այնպիսի սիրելութիւն, եթէ սրտի մտօք ոք փոխանակ ընդ նոցա մեռանէր: Եւ ոչ ամենայն ազգաց որ 'ի ներքոյ երկնից եղև երբեք վասն ուրուք 'ի նոցանէ այնպիսի յորդոր կամք, զի և ոչ առակ օրինակին 'ի նոսա այնպիսի ունէր զօրութիւն՝ եթէ զայդ ինչ գործեսցէ, որպէս և ճմարտութիւն արդեամբ 'ի ձեռն Փրկչին մերոյ յայտնեցաւ: Որ ոչ զօրինակ և զխորհուրդ քահանայապետութեան յումեքէ առնոյր, այլ և ոչ ըստ մարմնոյ 'ի տոհմէ քահանայից ունէր զազգն, և ոչ ասպարակիր սպասաւորօք 'ի թագաւորութիւն գայր, և ոչ ըստ նախնեաց օրինի մարգարէ լինէր, և ոչ զիշխանութեան իրիք զքահնէրիցութիւն առ Հրէայսն զանձամբ առնոյր. թէպէտ ամենեքումք այսոքիւք առակ օրինակաւ ոչ, սակայն ճմարտութեամբ առ 'ի Հօրէ լինէր զարդարեալ: Եւ որպէս կանխեցի իսկ ասացի, ոչ ըստ նմանութեան նոցա զայս ամենայն պատիւ և զՔրիստոսդ

նոցա ոչ անուանեցին քրիստոնեայս, 'ի հայեցեալ օրինակէ անտի զոր ունէին նոքա առ իւրեանս. այլ և ոչ պատիւ երկրպագութեան եղև ումեք 'ի նոցանէ 'ի հնազանդելոց անտի իւրեանց, և ոչ զկնի մահուն նոցա, թէ իբրև զայս խորհուրդ սիրոյ յուսկն առ նոսա. եթէ առաապէս սրտի մտօք փոխանակ ընդ նոցա եւ զիցին մեռանել նոքա: Եւ ոչ ամենայն հեթանոսաց՝ որ են 'ի ներքոյ երկնից երբեք եղև իբրև զայս աշխատութիւն մի ումեք յառաջնոց անտի, քանզի և ոչ այսպիսի ինչ զօրութիւն ունէր խորհուրդն նոցա, եթէ այսպիսի ինչ գործեսցէ. որպէս զիարգ ինքն ճմարտութիւնն եցոյց 'ի ձեռն փրկչին մերոյ. այն որ ոչ եթէ առակս օրինակաց, և զխորհուրդս քահանայապետութեան առ 'ի յումեքէ. և ոչ յազգէ քահանայութեան * ըստ մարմնոյ էր նա, և վառեալ մարգկամբ եկաց նա 'ի թագաւորութեան. և ոչ մարգարէ ըստ նմանութեան առաջնոցն որ եղեն՝ կոչեցաւ նա. և ոչ աստիճան և իշխանութիւն իրիք ունէր նա առ հրէայսն: Այլ թէպէտ խորհուրդիւ ոչ, սակայն ճմարտութեամբ ամենայնիւ 'ի Հօրէ զարդարեալ էր նա. որպէս կանխեցի իսկ և ասացի. ոչ ըստ նմանութեան նոցա ընդանի եղև նա այսմ ամենայնիւ, և վասն այսորիկ և Քրիստոս անուանի. այլ վասն զի նա ինքն միայն է Քրիստոս ճմարտութեան. և 'ի սուրբ և 'ի սքանչելի անուանէ անտի

* Միւս օրինակ. քահանայապետութեան.

անուն ժառանգէր, այլ զի նա ինքն է միայն Քրիստոսն Աստուծոյ և 'ի սուրբ և 'ի սբանչելի անուանէ իւրմէ ընդ զամենայն տիեզերս քրիստոնէիւք: Ոչ այսուհետեւ օրինակք և ոչ նմանութիւնք և կերպարանք, այլ զառաքինութիւն յայտնի և վարս երկնաւորս հանդերձ ճշմարիտ կրօնիւք ընծայելոց իւրոց պարգևէր: Եւ օծումն՝ ոչ որ յազգի ազգի նիւթոց անտի կազմեալ լինէր, այլ Հոգւովն Աստուծոյ ըստ արժանի Աստուծոյ, յանձին հայրական աստուածութենէն ընկալաւ: Զսոյն զայս Եսայիաս ուսուցանէ, իբրև 'ի դէմն Քրիստոսի խօսելով. Հոգի Տեառն 'ի վերայ իմ, վասն որոյ և էօծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս, բժշկել զբեկեալս սրտիւք, քարոզել գերեաց զփրկութիւն և կուրաց տեսանել: Եւ ոչ եթէ Եսայի միայն, այլ և Դաւիթ 'ի նոյն դէմն գոչէ. Աթոռ քո, Աստուած, յաւիտեանս յաւիտեանից, գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան քո: Սիրեցեր զարդարութիւն և ատեցեր զանօրէնութիւն, վասն այնորիկ էօծ զքեզ Աստուած, Աստուած ուրախութեան քո, առաւել քան զընկերս քո: Յորում առ դուրս անդ բանին Աստուած զնա անուանէ. և յառաջ անցեալ արքայութեան գաւազանաւ պատուէ. և դարձեալ իբրև իջանէ գայ բանիւ յետ զօրու

իւրմէ՝ անուանեաց և երկ զամենայն տիեզերս քրիստոնէայս. ոչ այսուհետեւ օրինակք և ոչ նմանութիւնք և կերպարանք, այլ ճշմարտութիւն յայտնի և գնացք երկնաւորք. և զի առաւորութիւն զպատուիրանաց իւրոց ապր նա այնոցիկ որ հնազանդէին նմա: Եւ օծումն ոչ այն որ խնկովքն կազմեալ լինէր, այլ Հոգւով Աստուծոյ ըստ արժանի Աստուծոյ, անգամին 'ի գոյութենէ անտի աստուածութեանն Հօր ընկալաւ: Եւ զսոյն իսկ զայս ընկալեալ, դարձեալ Եսայի ուսուցանէ այսպէս, իբրու 'ի դէմն Քրիստոսի. Հոգի տեառն 'ի վերայ իմ, վասն որոյ և օծ իսկ զիս. աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս. քարոզել գերեաց զփրկութիւն. և կուրաց տեսանել: Եւ ոչ եթէ Եսայի միայն, այլ և Դաւիթ քարոզեաց վասն նորա. Աթոռ քո Աստուած յաւիտեանս յաւիտեանից. գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան քո. սիրեցեր զարդարութիւն և ատեցեր զանօրէնութիւն. վասն այսորիկ օծ զքեզ Աստուած, Աստուած քո, իւղով ուրախութեան, առաւել քան զայնոսիկ որ օծանն. զի նովին բանիւ առաջին կարգաւ անուանէ զնա Աստուած: Իսկ երկրորդաւ՝ արքայութեան գաւազանաւ պատուէ զնա: Եւ դարձեալ իբրև իջանէ գայ նա

Թեան աստուածութեան և արքայութեան, մի ըստ միովէ յայտ առնէ թէ օծեալ Քրիստոս լինելոց է, ոչ իւղովն կազմելով 'ի նիւթոց, այլ իւղով աստուածային ուրախութեան: Երբում և զառաւելութիւն նորա յայտ առնէ՝ թէ որչափ քան զնոսա զամենեւեան՝ որ նիւթական և յառակ օրինակի իւղովն օծաւ նէին, գերազանցեալ գտանէր: Եւ այլուր դարձեալ վասն նորա ասէ. Ասաց Տէր ցտէր իմ, նիստ ընդաջմէ իմմէ, մինչև եդից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց: Եւ թէ. Յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ծնայ զքեզ, երդուաւ Տէր և ոչ ևս զըջասցի, թէ դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մեւքիսեդեկի: Իսկ այս Մեւքիսեդեկ երևի 'ի սուրբ գիրս քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, այլ ոչ իւղովն արուեստականաւ օծեալ, և ոչ որդի 'ի հօրէ ըստ կարգի քահանայութեան Նբրայեցւոց 'ի սոյն նուիրեալ: Փոխանակ ըստ կարգին սորա, և ոչ ըստ այնոցիկ՝ որ առական և օրինակաւ օծեալ լինէին, Փրկիչն մեր երդամամբ և Քրիստոս և քահանայ անուանի: Եւ ոչ զի օծաւ նա մարմնապէս 'ի Հրէից անտի, եցոյց ինչ պատմութիւնս, և ոչ եթէ եղև յազգէ անտի քահանայից. այլ յառաջ քան զարուսեակ, այն է

նովին բանիւ յետ զօրութեանն աստուածութեան և արքայութեան: Երբորդ՝ կարգաւ եցոյց վասն նորա թէ լինելոց է օծեալ՝ ոչ իւղովն կազմեալ յարարածոց, այլ իւղով ուրախութեան որ յԱստուծոյ. է զի եցոյց նա զառաւելութիւն օծման նորա, որ ընտրեաց քան զառաջինսն զայնոսիկ որ խորհրդովք և յօդեալնմաւ նութեամբք օծեալ էին: Եւ յայլում՝ սաղմոսի գարձեալ ասէ վասն նորա այսպէս, եթէ Ասաց Տէր ցտէր իմ, նիստ ընդաջմէ իմմէ, մինչև եդից զթշնամիս 'ի ներքոյ ոտից քոց. 'ի վայելչութիւն սրբոց քոց, յարգանդէ և յառաջագոյն ծնայ զքեզ. երգուաւ տէր և ոչ ևս զըջասցի, թէ դու ես քահանայ յաւիտեան, ըստ չափոյն Մեւքիսեդեկի: Բայց այս Մեւքիսեդեկ որ ցուցանեն վասն նորա գիրք զի էր նա քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ. ոչ եթէ եւլովն ինկելով ցուցանեն եթէ օծեալ էր նա և ոչ 'ի կարգէ անտի նորա ազգի քահանայութիւնն. Եբրայեցւոց. վասն այսորիկ ըստ նմանութեան նորա, և ոչ ըստ նմանութեան այնոցիկ որ առական և օրինակաւն էին օծեալք և քահանայք՝ անուանի Փրկիչն մեր. այլ երդամամբ ընկալաւ վասն այսոր, և ոչ զի օծաւ նա մարմնապէս 'ի հրէից անտի, եցոյց պատմութիւնս. և ոչ եթէ յազգէ անտի քահանայից, այլ յԱստուծոյ ծնաւ նա յառաջ քան զյաւիտեանս և զարարածս. և զքահանայութիւնն որ ոչ

յառաջ քան զհաստատութիւն արարածոց ընկալաւ նա զիւր զանմահն և զանծերանալին 'ի մշտնջենաւորս զքահանայութիւն: Իսկ անմարմնական և աստուածային զօրութեան եղելոյ 'ի նմա նշանակ մեծ և յայտնի, զի յամենեցունց որ կացին 'ի դարս իւրաքանչիւր, և յամենայն որդիս մարդկան որ եղեն ընդ ամենայն տիեզերս, սա միայն Քրիստոս անուանի, և 'ի սոյն անուն 'ի միաբան հաւանութենէ հասարակաց Հելլենաց և բարբարոսաց հռչակի: Եւ 'ի հնազանդելոց իւրոց 'ի նուիրելոց յանուն նորա պատուեալ մեծարի իբրև թագաւոր, սքանչելի քան զամենայն որ մարգարէ, և փառաւորի իբրև Ճշմարիտ և միակ Աստուծոյ քահանայապետ: Հանդերձ այսու ամենայնիւ, զի իբրև բանն Աստուծոյ յառաջ քան զյաւիտեանս, զմեծապատիւ փառս 'ի Հօրէ ընկալեալ, երկրպագութիւն առնու իբրև զԱստուած: Եւ զի սքանչելին է քան զամենայն, վասն որոյ ոչ հռչակաւ միայն և լոկ բանիւք պատուեմք զնա՝ որ սիրողքս եմք նմին, այլ ոգւով չափ պաշտեմք զնա, և 'ի վերայ վկայութեան նորա յօժարութեամբ զկեանս մեր դնեմք:

Ծերանայ և իշ մեռանի. ունի նա յաւիտեանս յաւիտենից: Այլ զի զօծումն հոգեղէն և աստուածեղէն ընկալաւ նա, յուցանելի օրինակ նորա՝ մեծ և յայտնի այս է. զի քան զամենայն որ եղեն յամենայն դարս և մինչև ցայսօր ժամանակի, նա միայն առանձինն անուանի Քրիստոս առ ամենայն որդիս մարդկան՝ որ եղեն ընդ ամենայն տիեզերս. և ամենայն մարդ վկայէ և խոստովան լինի յայտ անուն, յոյնք և բարբարոսք. և մինչև ցայսօր ժամանակի ամենայն արարածք յամենեցունց՝ որ խոստովան լինի 'ի նա, պատուէ նա իբրև զթագաւոր. և անուանի սքանչելեօք առաւել քան զմարգարէսն և փառաւորի. զի նա ինքն է Ճշմարիտ քահանայապետ Աստուծոյ. և հանդերձ այսու ամենայնիւ, զի է նա Բանն Աստուծոյ՝ որ ծնաւ յառաջ քան զյաւիտեանս ամենայն, և պատիւ երկրպագութեան ունի նա 'ի Հօրէ իւրմէ բնութեամբ. և երկրպագի նա իբրև Աստուած. զի Ճշմարիտ է նա յայնմանէ, որ էն Ճշմարիտ Աստուած. բայց առաւել քան զամենայն ինչ. զի իշ ազազակաւ միայն, և կամ բարբառով բանից պատուեն զնա՝ որք միանգամ սիրեն զնա, այլ 'ի կատարեալ սիրոյ ոգովք չափ, և լաւ է մեզ վկայութիւն նորա, առաւել քան զկեանս մեր. այլ զայս ամենայն արժանաւոր իրաւամբք եղեալ է մեր յառաջ քան զնառա պատմութեանս. զի մի ոք կարծեալ համարեսցի վասն փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եթէ ազայ և նոր է ուսումն վարդապետութեան նորա վասն մարդկեղէն ժամանակեան դեպքից:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Չի ոչ երբ ևնորաշուք ինչ կամ օտար է վարդապետութիւնն աստուածապաշտութեան Քրիստոսի՝ առեւտարանեալ առ հեքսանոսս:

Զայս ամենայն յառաջ քան զճառս պատմութեան կարեւորաբար եղաք, զի մի վասն Փրկչին Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի թէ նոր որ կարծեալ Համարեցի, վասն մարմնեղէն ժամանակեան գնացից: Եւ մի դարձեալ նոր ամենեւին վարդապետութեան նորա ուսումնն և օտար, զի իբրեւ 'ի նորոյ խօսեցեալ, և չիցէ նմանող իւրիք այլոց 'ի մարդկանէ, ասասցուք սակաւիկ մի և վասն այսր ևս: Եւ զի խոստովանիմք եթէ նոր ծագեաց գալուստ Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն մարդկան, գիտեմք եթէ ժողովուրդ նոր է, բայց ոչ եթէ փոքր և յանկեան մի ուրեք երկրի ամփոփեալ, այլ քան զամենայն ազգս բազմա ժողովմարդկութեամբ և բարեպարիշտ, միանգամայն անպարտելի և աննկուն, և որ յԱստուծոյ ունի զօրհանապազ զիւր օգնականութիւն, անքննելի նորին տեսչութեամբն յանկարծակի երևեցաւ յա-

Չորրորդ, զի ոչ երբ տղայ կամ օտար է վարդապետութիւնն աստուածապաշտութեան, զոր քարոզեաց փրկիչն մեր:

Բայց դարձեալ մի որ Համարեցի եթէ օտար իցէ և տղայ ուսումն վարդապետութեան նորա, և իբրեւ 'ի նորոյ խօսեցեալ է, կամ թէ չիցէ նմանող իւրիք այլոց մարդկութեան: Ասասցուք սակաւիկ մի և վասն այսր ևս. քանզի նորոգ ծագեաց գալուստ փրկչին և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն մարդկան. խոստովանիմք եթէ նոր է նա ընդ մեզ, բայց սակայն ոչ թէ ժողովուրդ եղար և կամ հիւանդացեալ է՝ որ հաւատաց 'ի նա, որ եղեալ է յանկեան մի ուրեք երկրի. այլ յամենայն ազգս է նա, և բազմաժողով մարդկութեամբ, և երկնչի յԱստուծոյ և ոչ ապականի կամ յաղթահարի. այլ հանապազօր Աստուած է թիւիւնք և օգնական նորա. և այսպէս յանկարծակի առ ամենայն

նուն Գրիստոսի պատուեալ առ ամենայն մարդիկ, Ընդ որ մի ոմն 'ի մարգարէից անտի զարմացեալ, զի կանխեաց յառաջագոյն ետես Հոգւոյն աջօք՝ որ լինելոց էր յապա ժամանակի, գոչէ այսպէս. Ո՛ր լուաւ զայսպիսի ինչ, կամ ո՞ր պատմեաց. եթէ երկնեաց երկիր 'ի միում աւուր և ծնաւ զազգ մի ողջոյն միանգամայն: Եւ սոյն սա նշանակեալ և զանուն՝ յոր կոչեսցի ազգս՝ յարէ 'ի նոյն. Եւ կոչեսցի ծառայից իմոց անուն նոր, որ օրհնեսցի 'ի վերայ երկրի: Սակայն թէպէտ և յայտնապէս նորք իցեմք և նորոգ ծանուցեալ անուն քրիստոնէիցս առ ամենայն ազգս, այլ գնացք մեր և տարազ վարուցս ոչ եթէ նորոգ 'ի մէնջ ստեղծեալ, այլ 'ի սկզբանէ անտի, զի այսպէս ասասցուք, 'ի հաստատութենէ մարդոյն իբրև 'ի բնատուր խորհրդոց յառաջին մարդկանէ անտի սիրելեաց Աստուծոյ ուղղութեամբ պաշտեցեալ, բայց թէ որպէս կամ զխորհրդէն Զանասցուք ցուցանել: Ժողովուրդն եբրայեցւոց ոչ եթէ նոր է, այլ վաղեմի հնութեամբն առ ամենայն մարդիկ պատուեալ, ամենեցուն յայտ է: Եւ են առ նոսա զրոյցք և մատենք պատմութեան վասն նախնեացն առաջնոց, որք թէպէտ և սակաւ իցեն թուով և նուագունք, սակայն աստուածապաշտ կարգօք, արդարութեամբ և այլովք առաքինու-

մարդ երևեցաւ ժողովուրդ պատուեալ յանուն Գրիստոսի: Ընդ այս և մի ոք 'ի մարգարէից անտի զարմացեալ էր. զի կանխեաց յառաջագոյն ետես նա աջօք խորհրդոյն սրբոյ որ ինչ լինելոց էր յապա ժամանակի. և այսպէս ասէր. Ո՛ր լուաւ իբրև զայս, կամ ո՞ր ետես իբրև զայն. զի երկնեաց երկիր 'ի միում աւուր, և ծնաւ ազգ մի միանգամայն 'ի միում ժամանակ: Եւ սոյն իսկ սա վասն սորին անուան եցոյց և յայտ արար յասել իւրում. եթէ Կոչեսցի ձեզ երկիւղածաց անուան իմոյ՝ անուն նոր, որ օրհնեալ լինի յերկրի. սակայն թէպէտ և նորք իցեմք, և նորոգ երևեցաւ անունն քրիստոնէից առ ամենայն ազգս, այլ ինքն գնացքն և զօրութիւն նորին, և ուխտն գործոց նորա ոչ եթէ նորոգ ստեղծաւ 'ի մէնջ, այլ իսկզբանէ հաստատութեան մարդկութեան հաստատէր և զայր յառաջին մարդկանէ անտի՝ սիրելեաց Աստուծոյ, իբրև 'ի խորհրդոց բնութենէ: Բայց թէ որպէս կամ զխորհրդէն ցուցցուք: Ժողովուրդք հեբրայեցւոց ոչ եթէ նոր է, այլ կանխութիւնն նորա պատուական էր 'ի մէջ մարդկան. զի ժողովուրդ է նա երևելի. բայց են առ նմա բանք, և գրով պատմութիւնք վասն առաջին մարդկանն, այլ սակաւ են թուով և նուագունք: Բայց սակայն

Թեամբք գերազանցեալք յոյժ: Յառաջ քան զջրհեղեղն ոմանք ոմանք, և զկնի այնորիկ և այլք յորդւոց անտի Նոյի և յորդւոց որդւոց նորա. զոր օրինակ և Աբրահամ, ընդ որ պարծին որդիքն Նբրայեցւոց իբրև 'ի սկզբնահայր և 'ի նահապետ ազգի նոցա: Եթէ զսոսա զամենեսեան վկայեալս յարդարութեան, սկըսեալ յԱբրահամէ մինչև 'ի մարդն առաջին՝ քրիստոնեայս ոք ասիցէ գործով Թէպետ և ոչ անուամբ, 'ի ճմարտութենէն ոչ ելանէ: Զի քրիստոնեայդ անուն ոչինչ կամի յայտնել, բայց զի այնպիսի իցէ այր որ գիտութեամբն և վարդապետութեամբ Քրիստոսի՝ 'ի զգաստութեան յարդարութեան 'ի Ժուժկալութեան կենաց և յամենայն առաքինութիւնս պնդութեան իցէ զարդարեալ, և 'ի բարեպաշտոն խոստովանութեան՝ Թէ մի է Աստուած ամենից տէր. և յայտոսիկ ամենայնի ոչ եթէ փոքր ինչ քան զմեզ փոյթ յանձին կալան առաջինքն. զի ոչինչ փոյթ էր նոցա վասն մարմնաւոր Թլփատութեանն, որպէս և ոչ մեզս. և ոչ վասն պահպանութեան շաբաթու, զոր օրինակ և ոչ մեզ. և ոչ վասն ընտրութեան կերակւրոց, և այլ զգուշութեանց, զորս յետոյ ուրեմն Մովսէս սկիզբն արար նախ և կարգեաց ետ զնոսա յառակ օրինակի զի պահեսցեն. զոր օրինակ և ոչ այժմ՝ քրիստոնեայք պահեն զայսպիսի ինչ: Այլ և յայտնապէս իսկ գիտէին նոքա զՔրիստոս Աստուծոյ, որ երևեցաւն Աբրահամու, Հրաման ետ իսահակայ և խօսեցաւ ընդ Յակովբու, և յետոյ ուրեմն և առ Մովսէս

արգարութեամբ և աստուածապաշտութեան և այլովք գնացիւք սեանչելեք առաւել էին յառաջ քան զջրհեղեղն ոմանք ոմանք. Զկնի նոցա այլք որ եղեն յորդւոց անտի Նոյի, և յորդւոց որդւոց նորա մինչև յԱբրահամ. այն որ պարծին նովաւ հեբրայեցեք. որ է նա նահապետ հայրութեան նոցա: Բայց սոքա ամենեքին որ ունին 'ի վերայ անձանց իւրեանց զվկայութիւն արգարութեան, յԱբրահամէ մինչ 'ի մարդն առաջին: Եթէ ոք ասիցէ, եթէ գործովք քրիստոնեայք էին, Թէպետ և ոչ անուամբ, 'ի ճմարտութենէն ոչ ելանէ. զի զայն ինչ զոր միանգամ պահանջէ 'ի մարդոյ քրիստոնէէ. սոյնպէս իսկ այս անուն, այսինքն գիտութիւնն Քրիստոսի և վարդապետութիւն նորա, և զգաստութիւն և արդարութիւն և համբերութիւն գործոց բարեաց, և խոստովանութիւնն աստուածապաշտութեան, խոստովան լինել եթէ է փ

սէս և առ մարգարէսն. որ զկնի ապա յայտնեցաւ բանիւք՝ զոր կանխեցաք ասացաք: Այլ զի կարող իցես գիտել ճանաչել զսոսա, զսիրելիս Աստուծոյ օծելոյ՝ Քրիստոսի անուամբ պատուեալս, միտ դիր բանին որ վասն նոցա. Յօժեալս իմ մի մերձենայք, ասէ, և ՚ի մարգարէս իմ մի մեղանչէք: Աստի իմաստասիրել է, զի քան զամենայն նախնադոյն և վաղեմի է օրէնք կրօնիցս սրբութեան, առ նաճապետաւն յայնոցիկ ՚ի սիրելեաց Աստուծոյ պաշտեցեալ, և ՚ի վերջին ժամանակս ՚ի ձեռն վարդապետութեան Քրիստոսի առ ամենայն ազգս աւետարանեալ: Եւ զի յետոյ ուրեմն ժամանակաւ պատմի՝ թլփատութեան հրաման ընկալեալ Աբրահամու, և յառաջ քան զայդ ՚ի հաւատոց արդարացեալ վկայեն գիրք՝ եթէ Հաւատաց Աբրահամ յԱստուած և համարեցաւ նմա յարդարութիւն: Եւ զի յառաջ քան զթլփատութիւն այնպիսի որ էր նա՝ որ յԱստուծոյ յայտնելոյ նմա, որ նա ինքն էր Քրիստոս բանն Հօր՝ պատգամս ընդունէր, եթէ ՚ի վերջին ժամանակս եղիցին որ ընդհետս օրինակի արդարութեան նորա ընթանայցեն, կանուխ բանիւս աւետարանութեան թէ. ի քեզ օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի: Եւ դարձեալ զի լինիցի նա յազգ մեծ և ՚ի բազում, և ՚ի նա օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի: Եւ զի ՚ի մեզ կատարեցաւ այս, դիւրաւ որ ՚ի վերայ հասանիցէ: Քանզի հաւատով նա ՚ի Քրիստոս ՚ի բանն Աստուծոյ՝ որ երևեցաւն նմա, արդարացաւ, ՚ի հայրենականացն ինքնակամ կրօնից և ՚ի նախնեացն մոլորութենէ հրաժարեալ՝ զմի միայն Աստուած ամենիշխան խոստովանէր, և գործովք առաքինութեան և ոչ մովսիսականդ օրի-

Աստուած ՚ի վերայ ամենայնի: Այսու ամենայնիւ, ոչ եթէ փոքր ինչ քան զմեզ փոյթ յանձին ունէին առաջինքն. զի ոչինչ փոյթ էր նոցա վասն մարմնաւոր թլփատութեանն, որպէս և ոչ մեղս. և ոչ վասն պահպանութեան շարժութեւ, զոր օրինակ և ոչ մեղս. և ոչ վասն ընտրութեան կերակրոց և վասն այլոց. զի զառաջինն Մովսէս սկիզբն արար ՚ի նոսա, և կարգեաց ետ զնոսա զի պահեսցին նոքա ՚ի ձեռն առականցն այնոցիկ՝ որ զկնի նորա իցեն: Զոր օրինակ և այժմ քրիստոնէայք պահեն զայնպիսի ինչ, այլ և յայտնապէս իսկ գիտէին նոքա զՔրիստոս որդի Աստուծոյ. զի

նօք կամ կարգօք զնա պաշտէր: Եւ այսպիսուսն ահա խոստացաւ թէ 'ի նա օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի, առ քրիստոնեայս միայն. ապա ընդ ամենայն տիեզերս գործով որ քան զքանս ազդողագոյն են՝ օրինակ աստուածպաշտութեան Աբրահամու փայլեալ յայտնի: Եւ զի՞նչ այնուհետեւ խափան կայցէ՝ զմի զնոյն վարս և զօրինակ կրօնից ուղղութեան որ առ մեզ յանուն Քրիստոսի անուանեալքս, և առ նախնի աստուածասէրս խոստովանել: Ապա ոչ նորինչ և եկամուտ, այլ որ կամիցին ճշմարտութեամբ ասել, նախկին միակ և ճշմարիտ պաշտօն բարի աւետարանաւ Քրիստոսի մեզ աւանդեալ հաւաստեալ երևի: Եւ վասն այսորիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն Ժամանակի յայտնութեան նորա 'ի մարդիկ:

Արդ յետ միանգամ զկարեւոր կանուխ պատրաստութիւնս զնելոյ առաջի 'ի մուտս անդ եկեղեցական պատմութեանս, մնայ մեզ այսուհետեւ ասել յաղագս յայտնութեան Փրկչին մերոյ 'ի մարմնի, որպէս այն թէ սկիզբն ճանապարհիս առնելով, և զԲանին ըզՀայրն՝ զԱստուած, և զնոյն ինքն զյայտնեալն Յիսուս Քրիստոս զՓրկչին մեր և զՏէր, զերկնաւորն բանն Աստուծոյ օգնական մեզ և գործակից 'ի ճշմարտութիւն առաջիկայ պատմութեանս կարդալով:

Արդ քառասներորդ երկրորդ ամ էր Ագոստոսի Թագաւորութեանն. իսկ 'ի նուաճելոյ Եգիպտոսի և

ահա երևեցաւ և յայտ եղև, զի երևեցաւ Աբրահամու, խոստացաւ աւետիս Սահակայ, և խօսեցաւ ընդ Իսրայելի, և ընդ Մովսիսի և ընդ մարգարէսն որ եղեն զկնի նոցա: Բայց աստի իսկ կարող ես գու գիտել ճանաչել, զի արժանի եղեն անուանն*:

* Յօրինալս մեր՝ Թերի ձայ առան հայ Թարգմանութիւնն:

մահուան Անտոնիոսի և Կղէոպատրայ, յորում ժամանակի վախճան եղև հարստութեան Պտղոմեանց յԵգիպտոս՝ ամ քսաներորդ ութերորդ, յորժամ Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս Քրիստոս յաւուրս առաջնոյ աշխարհագրին՝ ՚ի դատաւորութեան Ասորոց Կիւրենեայ, ըստ մարգարէութեանց որ զնմանէ՝ ծնանի ՚ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի։ Իսկ յաղագս աշխարհագրիս որ առ Կիւրենեաւ, յիշատակէ մեծանուն ՚ի պատմագիրս Եբրայեցւոց Փլաւիոս Յովսեպոս. և զայլ ևս պատմութիւն յաղագս Գալիլեացւոցն զայնու ժամանակաւ վերընձուղելոյ հերձուածոյն ՚ի նոյն յարէ. զորմէ և մերս Ղուկաս ՚ի Գործս առաքելոց յիշատակութիւն առնէ ասելով. Յետ այսորիկ յարեաւ Յուդա գալիլեացի յաւուրս աշխարհագրին, և ապստամբեցոյց ժողովուրդ բազում զկնի իւր, և նա կորեաւ և ամենեքեան որ ընդ նմա հաւանեալ էին ցրուեցան։ Արդ սոցին ձայնակցեալ և մերս Յովսեպոս յութուտաներորդ գիրս իւրոյ Հնախօսութեան գրէ զայս ձև օրինակ բանի. Կիւրենիոս այր խորհրդոյ ՚ի ծերակուտէն, որ ընդ ամենայն կարգս ատենակալութեանց ճանապարհ արարեալ մինչև ՚ի բղեշխութիւն ամբառնայր, և յայլ ևս բարձս աւագութեան մեծերեւեալ, սակաւ արամբք գայ յԱսորիս՝ ՚ի Կեսարէ իրաւարար դատաւոր ազգաց առաքեալ և համարակալ գանձապետ ինքնակալին։ Եւ յետ սակաւուց ասէ. Իսկ Յուդաս այր գաւլանացի, ՚ի Գամաղայ անուն քաղաքէ, յինքն յանկուցանելով զՍադոլի փարիսեցին՝ յապստամբութիւն գրգռէ զժողովուրդն, զի ոչինչ այլ աշխարհագրին լինել ասէին, բայց յայտնի նշանակ ծառայութեան, և ՚ի յորդոր ազատութեան վառէին զազգն։ Եւ յերկրորդունմն մատենի պատմութեան Հրէական պատերազմին գրէ օրինակ զայս. Զայնու ժամանակաւ, ասէ, այր ոմն գալիլեացի Յուդաս անուն յապստամբութիւն գրգռէր զմարդիկ գաւառին՝ չար ցուցանելով հարկս հարկանել Հռովմայեցւոց, և յետ Աստուծոյ սպաս տանել տերանց մահկանացուաց։ Զայսոսիկ Յովսեպոս։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եւ թէ ո՛րպէս զայնու ժամանակաւ ըստ կանխա-
մայն մարգարեութեանցն պակասեալ իշխանք՝
որք 'ի նախնեաց անտի պայազատութենէ առաջ-
նորդէին ազգին Հրէից, և առաջին քաղաշորէ
նոցա Հերովդէս այլազգին:

Ընդ այն ժամանակս իբրև Հերովդէս առաջին
օտարածին գոլով առնոյր զԹագաւորութիւնն ազ-
գին Հրէից, կատարէր յայնժամ որ 'ի ձեռն Մովսիսի
կանխաձայն գուշակութիւնն եթէ. Մի պակասեացէ
իշխան Յուդայ, և մի պետ յերանաց նորա, մինչև
եկեսցէ նա որում կան մնան. զոր և ակնկալութիւն
լինել Հեթանոսաց ասէ: Զի չառնոյր կատարումն
կանխասացութիւնն, ցորափ ընդ ընտանի իշխանօք
լինէր նոցա ձգել զժամանակն, որ անդստին 'ի նմին
իսկ 'ի Մովսիսէ օկսեալ՝ տեցին բաւեցին մինչև 'ի
Թագաւորութիւնն Ագոստոսայ: Առ որով առաջին
օտարազգին Հերովդէս կալաւ 'ի Հռովմայեցւոց ըստ
ձեռանէ նոցա զիշխանութիւնն, և որպէս Յովսէպոս
աւանդէ, Եղովմայեցի էր նա 'ի հօրէ և Արաբացի
ըստ մայրենի ազգին: Եւ որպէս Ափրիկանոս ասէ, որ
և ոչ աննշան զգտաւ մատենագիր, թէ Ճգրտապա-
տումքն աւանդեն զնմանէ որդի գոլ Անթիպատրեայ
ուրումն որդւոյ Հերովդի ասկաղոնացւոյ, 'ի քրմաց
անտի պաշտօնէից մեհենին Ապողոնի: Արդ սա ինքն
Անթիպատրոս 'ի մանկութեան իւրում գերի վարեալ
յԵղովմայեցւոց աւազակաց՝ ընդ նոսա լինէր, ոչ կա-
րելով հօր նորա Թափել զորդին իւր փրկանք՝ զի
աղքատ էր. իբրև աճեաց զարգացաւ նա ըստ սովո-
րութեան նոցա, յետոյ ուրեմն բարեկամութիւն կա-

զի աղքատ էր. իբրև աճեաց զարգացաւ նա ըստ սովորութեան
նոցա յետոյ եղև բարեկամութիւն ընդ նա և ընդ Հիւրկանոս

լաւ և ընդ Հիւրիանու քահանայապետին Հրէից, և սորա որդի եղև Հերովդէս՝ այն որ եկաց յաւուրս Փրկչին մերոյ։ Եւ իբրև պսպիսի ոք այր ամբարձաւ՝ ի թագաւորութիւնն Հրէից, առ դուրս էր այնուհետև յոյսն հեթանոսաց ըստ կանուխ գուշակութեան մարդարէից, և պակասեցան յաւուրց անտի նորա իշխանք և առաջնորդք որ ՚ի Մովսիսէ սկսեալ յաջորդութեամբ կային ՚ի նոցանէ։ Մինչև գերի երթեալ էր նոցա և փոխեալ յերկիրն Բաբելացւոց՝ առաջին թագաւորք կացին ՚ի նոսա Սաուղ և Դաւիթ. բայց յառաջ քան զթագաւորսն՝ առաջնորդէին նոցա որ դատաւորքն անուանէին, որ զկնի Մովսիսի և յաջորդին նորա Յեսուայ կացին իշխանք ժողովրդեան։ Եւ յետ դարձին յերկրէն Բաբելացւոց ոչ պակասեաց նոցա ընկերահաշտ վարչութիւն՝ ՚ի ձեռս սակաւուց գոլով իշխանութեան՝ գահերիցութեամբ քահանայապետից՝ մինչև ՚ի Պոմպէոս զօրագլուխն Հռովմայեցւոց. որ եկեալ էառ պատերազմաւ զԵրուսաղէմ, և մտեալ մինչև ՚ի սրբութիւնն սրբոց՝ աղտեղեաց զտեղի սրբութեան նոցա, և զնա որ ՚ի նախնեաց անտի իւրոց պալատաւորութեամբ ունէր զթագաւորութիւնն և զքահանայութիւնն՝ Արիստաբուղոս անուն նորա, կապեալ

քահանայապետն Հրէից. որդի Անթիպատրեայ էր Հերովդէս, այն որ եղև յաւուրսն Փրկչին մերոյ. այլ իբրև եկն եհաս նմա այս որպէս է արքայութիւնն Հրէից՝ ՚ի գուռն եղեալ հասեալ էր այնուհետև յոյսն հեթանոսաց, ըստ առելոյ մարդարէութեանն. և ապաւեցան իբրև յաւուրց անտի նորա, որ միանգամ ՚ի նոցա. նէ լինէին գլուխք և առաջնորդք՝ որ սկսեալ էին ՚ի Մովսիսէ և ըստ կարգի յառաջի. մինչև գերի երթեալ և փոխեալ էին յերկիրն Բաբելացւոց. սկսան նոքա թագաւորեցանէլ ՚ի վերայ ինքեանց, նախ զառաջին զՆաուզ և զԴաւիթ։ Բայց յառաջ քան զթագաւորսն և զգլուխսն՝ առաջնորդէին նոցա այնքիկ որ գաւառաւորքն անուանէին. զի սկսան նոքա զկնի Մովսիսի և Յեսուայն որ կայաւ զկնի նորա։ Իսկ յետ դարձին նոցա յերկրէն Բաբելացւոց ոչ հատաւ ՚ի նոցանէ առաջնորդութիւնն. զի քահանայապետքն կային ՚ի վերայ իրաց նոցա մինչև ՚ի Պոմպէոս զօրագլուխն Հռոմոց՝ որ եկաց ՚ի վերայ նոցա, և պաշարեաց զԵրուսաղէմ և քերեաց զնա, և աղտեղեաց զտեղին սրբութեան նոցա. և եմուտ նա մինչև ՚ի սուրբն սրբոց. և զայն որ ՚ի կարգէ աւուրց անտի հարցն նոցա ունէր զթագաւորութիւնն և զքահանայութիւնն, զի անուն էր նորա Արիստաբուղոս, կապեալ

ոտիւք և կապեալ ձեռքք ետ տանել հանդերձ որդւովք իւրովք՝ ի Հռովմ, և յանձն արար զքահանայապետութիւնն ի ձեռս եղբօր նորա Հիւրկանայ. և յայնմ ժամանակէ հետէ եդ օրէնս ամենայն ժողովրդդեան Հրէից հարկս տալ Հռոմոց, Յորժամ և Հիւրկանոս՝ յոր վախճանն էառ կարգ յաջորդութեան քահանայապետիցն՝ վարեցաւ ի գերութիւն Պարթևաց, նախ յայնժամ, որպէս կանխեցի և ասացի, օտարազգին Հերովդէս ի ծերակուտէ անտի Հռովմայեցոց և յԱգոստեայ կալաւ զթագաւորութիւն ժողովրդեանն Հրէից. որ և յաւուրս նորա եղև գալուստն Քրիստոսի, և լուսնն էառ ակնկալեալն ի հեթանոսաց փրկութիւն, և ըստ կանխաձայն աւետեաց մարգարեիցն՝ զհետ եկն կոչումն հեթանոսաց, Վասն զի ի ժամանակէ անտի յայնմանէ պակասեցան ի Յուդայ, այն է յազգէն Հրէից իշխանք և պետք. և յաջորդութիւն քահանայութեան՝ որ ի հարց անտի հաստատութեամբ որդի ի հօրէ առնուին զիշխանութիւն, շփոթեցաւ նոյնժամայն. և ունիս դու վկայ զայսոցիկ արժանի հաւատարիմ զՅովսեպոս։ Զի յոր-

ոտիւք և ձեռքք հանգերձ որդւովք իւրովք ետ տանել զնա ի Հռոմ քաղաք։ Եւ ետ զքահանայապետութիւնն ի ձեռն Հիւրկանոսի եղբօր նորա. և ամենայն ժողովրդեանն Հրէից յայնմ ժամանակէ հետէ եդ օրէնս՝ հարկս տալ Հռոմոց։ Եւ գարձեալ և Հիւրկանոս որ ի նմա կրկեցաւ կարգն քահանայապետից՝ վարեցաւ ի գերութիւն ի Պարթևաց. և յայնմ ժամանակի որպէս կանխեցի և ասացի ես, նախ Հերովդէս էր ի հեթանոսաց ի սիւնկղիտիկոսաց անտի Հռոմայեցոց. և յԱգոստեայ արքայէ կալաւ զթագաւորութիւնն ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից, որ յաւուրս նորա եղև գալուստն Քրիստոսի, և յոյսն փրկութեան, և կոչումն հեթանոսաց կառարեցաւ. որպէս և ասացեալ է ի ձեռն մարգարէութեանն։

Վեցերորդ. զի վասն նորուն ժամանակս որպէս և ասացի ի մարգարէութիւնս սպառեցան առաջնորդքն այնքիկ որ յառաջադոյն ի կարգէ անտի հարցն իւրեանց Հրէիցն լինէին առաջնորդք յինքեանց ի վերայ իւրեանց։ Եւ եղև ի վերայ նոցա թագաւոր ի հեթանոսաց առաջին Հերովդէս։

Յեա ժամանակացն, զի սպառեցան ի ժողովրդենէ անտի Հրէից գլուխքն և առաջնորդքն, և քահանայապետութիւնն որ յաւուրս անտի հարցն նոցա հաստատեալ էր յայնոսիկ՝ որ ընդ ունին զնա ըստ կարգի յամենայն դարս, ի ժամանակս Տէառն մերոյ՝ նոյնժամայն շփոթեցան. ունիս գու վկայ զայսոցիկ՝ ար-

Ժամ էառ Հերովդէս, ասէ, զԹագաւորութիւնն Հրէից 'ի Հոռոմոց, ոչ կացուցանէր նա այնուհետեւ 'ի նախնական տոհմէ անտի քահանայապետս, այլ անշնան մարդկանն տայր նա զայն պատիւ: Ըստ նմանութեան Հերովդի և Արքեղայոս որդի նորա կարգէր զքահանայապետան, զկնի նորա ապա և Հոռոմք, որ բարձին 'ի սպառ զտէրութիւնն Հրէից: Եւ նոյն ինքն Յովսէպոս յաւելու, զի և զսուրբ պատմութեանն զքահանայապետից արգել նախ Հերովդէս, և արար 'ի ներքոյ կնքոյ ձեռին իւրոյ, և չեթող առ իւրեանս ունել զայն քահանայապետիցն: Զնոյն օրինակ գործեաց և Արքեղայոս յետ նորա, զկնի ապա և Հոռոմք: Այս ասացաւ 'ի մէնջ 'ի ստուգութիւն Ճմարտութեան և միւսոյ մարգարէութեան որ կատարեցաւ 'ի Ժամանակին՝ իբրեւ երեւցաւ Փրկիչն և տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս: Նա և յայտնապէս իսկ 'ի գիրս Դանիէլի յետ նշանաւորութեանն եօթներորդաց մինչև յառաջնորդն Քրիստոս ածէ հասուցանէ բանն, զորմէ յայլում վայրի ասացեալ է մեր. և 'ի կատարել այսոցիկ ամենայնի մարգարէանայ՝ եթէ բարձցի օծութիւնն 'ի Հրէից: Եւ այս յայտնապէս 'ի Ժամանակի անդ ծննդեան Փրկչին և Տեառն մերոյ Յիսու-

Ժանի հաւատարիմ զՅովսէպոս որ ցուցանէ: Զի յորԺամ էառ Հերովդէս զԹագաւորութիւն Հրէից 'ի Հոռոմոց, ոչ այնուհետեւ կացուցանէր նա քահանայապետ յառաջին տոհմէ անտի, այլ գուշաբեայ մարդկան տայր նա զայնպիսի պատիւ: Եւ ըստ նմանութեան Հերովդի և Արքեղաւոս որդի իւր արար շփոթութիւն 'ի քահանայապետան. և զկնի նորա բարձեալ Հոռոմք իսկ բարձին զառաջնորդութիւնն Հրէից. սոյն իսկ նոյն Յովսէպոս ցուցանէ, զի և զսուրբ պատմութեանն զքահանայապետիցն՝ Հերովդէս նախ արգել զնա, և արար 'ի ներքոյ կնքոյ ձեռին իւրոյ. և ոչ հրաւրեց ինչեւ 'ի ներքոյ ձեռաց քահանայապետիցն: Զնոյն օրինակ գործեաց և Արքեղաւոս, և զկնի նորա Հոռոմք: Զայս ասացեալ է մեր յօրինակ ցուցանելի վերջին մարգարէութեանն որ կատարեցաւ 'ի Ժամանակի իբրեւ երեւցաւ Փրկիչն և տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս: Նա և մեկնապէս իսկ 'ի Դանիէլ մարգարէէ ասացեալ է նշանաւորութեամբ եօթներորդաց. զի բովանդակեաց քնիւ յառաջնորդն Քրիստոս: Եւ վասն սոցա ասացեալ է մեր յայլում վայրի. զի յետ կատարելոյ սոցա մարգարէացաւ, եթէ ապականելոց է օծումն այն որ ունէին առ իւրեանս Հրէայքն: Եւ այն իսկ այս յայտնապէս 'ի Ժամանակի անդ ծննդեանն Փրկչին

սի Քրիստոսի կատարեալ երևի: Եւ զայս ամենայն 'ի ցոյց հաստատութեան ճշմարտութեան ժամանակաց 'ի հարկէ կանխեցաք եղաք:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն կարճեցեալ անմիաբանութեանն յառեալ լռանագիրսն զազգաբանութեանն Քրիստոսի:

Եւ քանզի Մատթէոս և Ղուկաս աւետարանիչքն այլափոխ աւանդեն մեզ զազգահամարն Քրիստոսի, և կարծեալ երևին բազմաց՝ իբրև այն թէ երկմտեալ բաժանին 'ի միմեանց. և իւրաքանչիւր 'ի հաւատացելոց առ անգիտութեան ճշմարտութեանս 'ի գիւտ բանիցս մեկնութեան՝ իբրև ոսոխելով իմն ընդ հակառակս ելանեն, դիցուք ապա զպատմութիւնն զոր ընկալաք մեք վասն այսր, զայն որ սակաւիկ մի յառաջագոյն ցուցաք, թէ Ափրիկանոս գրելով 'ի Թղթին առ Արիստիդէս՝ աւանդէ և վասն միաբանութեան ազգահամարի ծննդոց աւետարանագրացն:

և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ցուցանէ թէ կատարեցաւ. սոքա յարժանի պահեալ լիցին վասն հաստատութեան 'ի ճշմարտութիւն ժամանակաց:

Եօրենորդ. վասն դպրոսնան ծննդոցն Քրիստոսի. որ կարծեալ երևի երբ ոչ միաբանեն աւետարանիչքն միմեանց:

Այլ քանզի Մատթէոս և Ղուկաս աւետարանիչքն, այլափոխիս ետուն մեզ զծնունդն Քրիստոսի, և կարծեալ երևին բազմաց իբրև այն թէ երկմտեալ բաժանին 'ի միմեանց. և ամենայն մարդ իւրաքանչիւր 'ի հաւատացելոց անտի, որ ոչ տեղեակ իցէ ճշմարտութեան այս ճառից 'ի գիւտ բանից պատրաստի դնել պատմութիւն զոր ընկալաք մեք վասն այսր, այն որ 'ի Թղթի անդ գրեաց առ Արեստիդէս՝ Ափրիկանոս. այն որ յառաջագոյն սակաւիկ մի ցուցաք վասն նորա, զի գրեաց նա, և վասն միաբանութեան գալուցութեան ծննդոց որ գրեցմեալ են յաւետա-

Եւ զկարծիս բազմաց իբրեւ սուտս և հակառակորդս ճշմարտութեան յանդիմանեալ կշտամբէ, և զպատմութիւնն զոր ընկալաւ նա՝ դնէ բանիւքս այսոքիւք. եթէ Որովհետեւ անուանք ցեղիցն թուէին 'ի մէջ Խորայեղի կամ ըստ բնութեան կամ ըստ օրինաց. ըստ բնութեան՝ այն է որ 'ի կարգէ անտի ծննդոց առնոյր զյաջորդութիւն, իսկ ըստ օրինաց՝ որդեգրութեամբ յանուն անորդի մեռելոյ եղբօր. և քանզի չեւ եւ էր ցայն վայր տուեալ յոյս յարութեան մեռելոց յայտնապէս, զհանդերձեալ աւետիսն յօրինակ յարութեան առցեն մահկանացուք, զի մի՛ պակասեսցէ անուն մեռելոյն: Եւ զի յիշատակեալքն յազգահամարի անդ, են՝ որ որդի 'ի հօրէ կարգեցան ծնունդք հարազատք, և են՝ որ յայլոց ծնեալ և յանուն այլոց կոչեցան, և երկոցունց սոցա յիշատակ անուանցն եղեն, այնոցիկ որ ծնան, և այնոցիկ յորոց անուն ծնան. և վասն այնորիկ ոչ ոք յաւետարանագրաց անտի վրիպեցաւ, սա զազգ բնութեան թուելով և նա՝ զօրինաց: Զի որ 'ի Սողոմոնէ և 'ի Նաթանայ էին ազգ խառնեալ ընդ միմեանս, կիսոց յարուցանելով զաւակս անորդի մեռելոց, և այլոց յերկրորդ գալով յամուսնութիւն 'ի Ժառանգութիւն բնիկ ծննդոց՝

բանին. մինչև յանդիմանեալ կշտամբեաց նա զկարծիս մտաց որ եղեն բազմաց, վասն այսորիկ զի սուտ են և հակառակորդքն ճշմարտութեան: Եւ զպատմութիւնն զոր ընկալաւ նա՝ եղ. յայտ բանս. վասն զի անուանք ազգացն թուէին 'ի մէջ Խորայեղի՝ կամ ըստ բնութեան կամ ըստ օրինաց. բայց ըստ բնութեան այն է որ 'ի կարգէ անտի անդիմանեաց է. իսկ ըստ օրինաց այն որ ծնանի յորդեգրութիւն եղբօր մեռելոյ առանց որդւոց, յարուցանել նմա անուն. քանզի չեւ եւ էր ցայն վայր տուեալ յոյս յարութեան մեռելոց մեկնապէս աւետեացն այն որ հանդերձեալն էր լինել 'ի յարութիւն անդ մահկանացուք՝ շանային նոքա զի մի պակասեսցէ անուն մեռելոյն: Եւ քանզի զայս զոր դրոշմեցաք մեք յայսմ պատմութեան ծննդոց, են որդիք որ 'ի հայրենի բնութենէ կարգեցին, և են որ յայլոց ծնան և եղեն այլոց. արդ երկոցունց նոցա յիշատակ անուանց եղեն այնոցիկ որոց ծնան, և այնոցիկ վասն որոց ծնան. և վասն այնորիկ մի յաւետարանեաց անտի ոչ ստեալ, զի թուեաց զազգս բնութեան և զօրինաց. զի խառնեալ էին ազգքն ընդ միմեանս՝ Սողոմոնին և Նաթանուն. որոց յարուցանէին որդիս եղբարցն իւրեանց մեռելոց, և որոց առնուին երկուս կանայս և արդարութեամբ համարեալ լինէին նոքա՝ եթէ որդիք

որով նոքին ինքեանք յայլ և այլ անուանս յորջորջէին, յորոց ծնանն ըստ բնութեան, և յորոց որդեգրեցան ըստ օրինաց. մինչ զի երկուց իսկ ծննդաբանութեան ազգահամարին ճշմարիտ գորով, թեպէտ թաղմոր՝ սակայն ստոյգ ճանապարհաւ գայ հասանէ 'ի Յովսէփ: Այլ զի պարզ և մեկին իցէ բանս, զերկոցունց իսկ ցեղիցն զկարգ կցորդութեան դիցուք հաւաստեալ: Ի Դաւթայ ընդ Սողոմոն թուելով զազգն՝ 'ի կատարածէ երրորդ գտանի Մատթան որ ծնաւ զՅակոբ՝ զհայրն Յովսէփու, իսկ ըստ Ղուկայ 'ի Նաթանայ յորդուոյ Դաւթի. դարձեալ երրորդ՝ 'ի կատարածէ Մեղքի՝ որոյ որդին է Հեղի հայր Յովսէփայ, Արդ կէտ եղեալ մեր զՅովսէփ, պարտ է մեզ ապա ցուցանել, եթէ զիարդ Յակոբ 'ի Սողոմոնէ, և Հեղի 'ի Նաթանայ սերեալ՝ հարք իցեն նորա, և դարձեալ որպէս Յակոբ և Հեղի եղբարք գտանիցին, և կամ զիարդ հարք նոցա Մատթան և Մեղքի, յայլ և այլ գորով ազգատոհմէ՝ նախահարս գոլ Յովսէփու պատմին: Մատթան և Մեղքի առին երկոքին զնոյն կին՝ մի ըստ միջէ, և եղեն նոցա որդիք երկու համա մայր. վասն զի ոչինչ արգելոյր յօրինաց անտի՝ որ այրին էր, և կամ թողեալ յառնէ իւրմէ, լինել առն այլում: Արդ յեթայ՝ զի այս էր անուն կնոջն, նախ Մատթան՝ որ 'ի Սողոմոնէ ունի զազգն, ծնաւ զՅա-

իցեն մեռելոցն ըստ օրինացն. և զի որդիք են սոքա որոց ծնանն 'ի նոցանէն՝ ըստ բնութեան. որպէս զի երկոքին պատմութիւնք այս ազգացս ճշմարտիւ կատարին 'ի վերայ Յովսէփու, թեպէտ այլափոխք իցեն՝ սակայն ճշմարիտք են: Բայց զի եղիցին գիւրին այս ինչ զոր ասեմս, պատմեցից ես զփոփոխումնս ազգաց՝ և Դաւթայ 'ի ձեռն Սողոմոնի, իբրև թուին ազգն 'ի կատարածէ երկրորդ գտանի Նաթան, զի ծնաւ զՅակոբ զհայրն Յովսէփու: Իսկ Նաթանայ որդուոյ Դաւթայ որպէս Ղուկաս ցուցանէ, երկրորդ իբրև 'ի կատարածէ գտանի Մեղքի. զի Յովսէփ որդի Հեղեայ Մեղքեանց: Արդ՝ կէտ եղեալ մեր ցուցանել վասն Յովսէփու, թէ որպէս ցուցանէ մեզ պատմութիւնս՝ զի են նոքա հարք երկոքին, որ կարգեն զազգս՝ զՅակոբ 'ի Սողոմոնէ, և զՀեղի 'ի Նաթանայ. եթէ զիարդ են Յակոբ և Հեղի եղբարք. և յառաջ քան զնոսա հարք նոցա Նաթան և Մեղքի առին երկոքին մի կին, զի անուն էր նորա Ասթա. և ծնան երկու եղբարս 'ի միջէ մօրէ. վասն զի ոչինչ արգելէր յօրինաց անտի այնմիկ որ այրին լինէր, և կամ այնմիկ որ թողեալն լինէր յառնէ իւրմէ լինել այլում առնն:

կոր. և իբրև մեռաւ Մատթան, Մեղքի որ 'ի Նա-
թանայ էր սերեալ, 'ի նմին ցեղէ, բայց յայլմէ տոհ-
մէ, էառ զայրին, և ծնաւ 'ի նմանէ զՀեղի. այսպէս
գտանեմք զի զատեալ ազգաւ Յակոբ և Հեղի՝ են եղ-
բարք 'ի միոջէ մօրէ: Երրոց Յակոբ 'ի մեռանել եղբօր
իւրոյ Հեղեայ անորդի՝ էառ զայրին նորա, և ծնաւ 'ի
նմանէ որդի երրորդ զՅովսէփ. և զի ըստ բնութեան
որդի էր նորա, վասն որոյ գրեալ է, [Ե] Յակոբ ծնաւ
զՅովսէփ. իսկ ըստ օրինաց՝ որդի է նա Հեղեայ, զի
նմա յարոյց Յակոբ զաւակ, վասն զի եղբայր էր նորա:
Վասն այնորիկ ոչ վայրապար ինչ կարգէ զազգահա-
մարն Մատթէոս յասելն [Ե] Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ.
Իսկ Ղուկաս՝ զի 'ի ներքուստ 'ի վեր հան զհամարն,
որ է, ասէ, որդի, և յաւել որպէս կարծէր Յովսե-
փայ, որ Հեղեայն՝ որ Մեղքեայն. զի ըստ օրինաց
ծնունդս չկարէր յայտնագոյնս քան զայս դնել. և
յայտօրինակ որդեգրութեան լռեաց չեղ ցվախճանն
զծնաւն, մինչև եհան զնա առ Աբամ, և յԱստուած
բովանդակեաց: Ոչ եթէ յանխորհուրդս և յապու-
րակի զայս այսպէս առնելով, այլ այնքիկ որ յազգէ
անտի Փրկչին մերոյ էին ըստ մարմնոյ, կամ՝ 'ի ցոյց

Նախ Մատթան այն որ կարգեալն լինի աղքն նորա 'ի Սողոմոնէ,
ծնաւ զՅակոբ. և իբրև մեռաւ Մատթան և եղև այրի կին նորա,
էառ զնա Մաղքի, այն որ կարգի աղքն նորա 'ի Նաթանայ, զի
անգառին 'ի նմին աղքէ էր նա, և ոչ յայլմէ աղքէ՝ որպէս կանխե-
ցաք ասացաք: Եւ իբրև էառ զնա՝ ծնաւ զՀեղի. այսպէս իբրու-
զատեալ են երկու աղքք, գտանեմք մեք զի են Յակոբ և Հեղի՝ 'ի
մօրէ մօրէ. և Յակոբ՝ իբրև մեռաւ Հեղի եղբայր նորա առանց
որդւոց՝ էառ զկին նորա, և ծնաւ 'ի նմանէ զՅովսէփ երրորդ. զի
է նա որդի նորա ըստ բնութեանն, և վասն այնորիկ գրեալ է [Ե] Յակոբ
ծնաւ զՅովսէփ. իսկ ըստ օրինաց որդի է նա Հեղեայ, զի
նմա յարոյց Յակոբ զաւակ, վասն զի եղբայր էր նորա. վասն
այնորիկ ոչ հատաւ զպրովութիւն ծննդոցն յազգաթուել իւրում.
Մատթէոս ասէ. բայց Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ. իսկ Ղուկաս 'ի
համարել անդ իւրում՝ 'ի ներքուստ 'ի վեր ասաց որպէս կար-
ծէին զնմանէ [Ե] է նա 'ի Յովսէփայ՝ 'ի Հեղեայ՝ 'ի Մեղքեայ. զի
զայն ազգ որ ըստ օրինացն է և ոչ ըստ բնութեան, ոչ մարթի
առել [Ե] ծնաւ. այլ այնուիկ որ ըստ որդեգրութեան եղև. լը-
ռեաց յայնմանէ [Ե] ծնաւ, մինչև եհան զնա առ Աբամ, և ասաց.
բայց Աբամայ՝ յԱստուծոյ, և բովանդակեաց: Եւ այս ոչ եթէ զայն
ինչ ասացաք՝ որոց չեք նորա օրինակ ցուցանելի, կամ նմանելով
ինչ նմանէ. այլ այնքիկ որ յազգէ անտի են Փրկչին մերոյ ըստ

մեծազգի ազնուականութեան ցեղին, կամ լոկ 'ի գիտութիւն տեղեկութեան, սակայն ճշմարտութեամբ զայս մեզ ականդեցին: Եթէ աւազակք Եդովմայեցիք ասպատակելով 'ի վերայ Ասկաղոն քաղաքի Պաղեստինացւոց, գերեցին 'ի մեհենէ անտի Ապողոնի՝ որ կանգեալ էր առ պարսպաւ քաղաքին, զԱնթիպատրոս զորդի Հերովդի ուրումն պաշտօնէի դիցն, և ընդ այլ աւարսն առին գնացին: Եւ զի սոյն այս քուրմն չեղև ձեռնհաս տալ փրկել զորդին իւր, մնաւ ինքն Անթիպատրոս 'ի սովորութիւնս Եդովմայեցւոց, և յետոյ եղև բարեկամ ընդ Հիւրկանեայ քահանայապետին Հրէից: Եւ 'ի նմանէ հրեշտակութեամբ առ Պոմպէոս գնալով, և զարքայութիւնն Հիւրկանեայ թափելով 'ի ձեռաց եղբոր նորա Արիստաբուղեայ, զորոյ զմեծ մասն հատեալ էր 'ի նմանէ, յաջողեցաւ հոգաբարձու կալ Պաղեստինացւոց աշխարհին: Եւ յաջորդէ զԱնթիպատրոս՝ որ սպանաւն նենգութեամբ նախանձու ընդ յաջողուածս իւրոյ բաղդին, որդի նորա Հերովդէս, որ յետոյ ուրեմն յԱնտոնիոսէ և յԱգոստեայ հրամանաւ ծերակուտին թագաւոր կացուցաւ 'ի վերայ Հրէից: Եւ եղեն որդիք Հերովդի՝ Հերովդէս և այլ չորրորդապետք. և այսոքիկ միաբանին հաւասար ընդ պատմութիւնս Յունաց: Մինչև ցայն ժամանակս արձանագրեալ գտանէին 'ի տան անդ դիւանին ցեղքն Եբրայեցւոց, մինչև յեկս

մարմնոյ. կամ գէտք և ծանօթք նորա ուսուցին դուքնաբարձ քայց ետուն ճշմարտիւ և այնու հանգերձ և զայս ևս՝ եթէ եղովմայեցիք 'ի վերայ Ասկաղոն քաղաքի պաղեստինացւոց. և գերեցին 'ի մեհենէ անտի կռոյն Ապողեայ, որ եղեալ էր մերձ 'ի կողմն պարսպին, զԱնտիպատրոս զորդի Հերովդէի՝ այն որ էրն ծառայ այնմ մեհենի ընդ այլ գերիսն. և առին գնացին: Եւ սոյն այս քուրմն վասն զի չեղև ձեռնհաս տալ և փրկել զորդին իւր, մնաւ ինքն Անտիպատրոս 'ի մեջ սովորութեանցն եղովմայեցւոց. և յետոյ եղև նա բարեկամ ընդ Հիւրկանեայ քահանայապետին Հրէից: Եւ եղև նա հրեշտակ փոխանակ ընդ նորա առ Պոմպէոս, և ինդրեաց նա զարքայութիւն նորա՝ որ հառեալ և տարագործեալ էր յԱրիստաբուղեայ եղբոր իւրոյ: Եւ իբրև առաքինանայ այսուիկ եղև նա ափիղատոս. այսինքն հոգեբարձու պաղեստինացւոց. քայց ընկալաւ յԱնտիպատրեայ 'ի ժամանակի իւր, և ըսպանաւ նա նախանձու նենգութեամբ վասն բաղուժ առաքինու-

անգամ, որպիսի որ Աբիովը էր յԱմնացւոց, Հռութի Մովսէսացւոց, և խառնիճաղանձն որ ելեալ էր ընդ նոսա յերկրէ անտի Եգիպտացւոց և ամուսնութեամբ ազգախառնեալ ընդ նոսա: Բայց Հերովդէս, քանզի համար չէր նորա ընդ ազգատոհմ տան իսրայելի, և խարէին զնա միտք խորհրդոց իւրոց ընդ վատատոհմութիւն իւր, էառ այրեաց զամենայն մատեանս զազգատոհմին Հրէից. զի համարեցաւ նա ՚ի միտս իւր ազնուացուցանել զառհմն՝ յորժամ չիցէ այլ որ որ կարգեսցէ ՚ի գրոց հասարակաց զազգատոհմ իւր, և վերացուցէ հասուցէ մինչև ՚ի նահապետս հարցն, կամ յեկամուտն և ՚ի պանդուխտսն յեցեալս ՚ի նոսա և յազգախառնեալս: Սակաւք ոմանք ՚ի նոսա սիրողք հնութեան, արարին իւրեանց առանձին յիշատակարանս տոհմին, կամ զի յիշէին նոքա զանուանս, և կամ զի գտաւ առ նոսա պատճէն յառաջին մատենից անտի, պարծին պահեալ զիշատակ ազնուականութեան իւրեանց. ՚ի սոցունց յայսցանէ էին նոքա, վասն որոց կանխեցաք ասացաք, որք տէրութիւն կոչէին, վասն խառնելոյն իւրեանց ընդ ազգա-

թեան իւրոյ Հերովդէս որդի նորա, զի նա ինքն յետոյ դարձեալ ՚ի հրամանէ Անտոնինեայ և Օգոստեսայ արքայի և սինկղիտոսի եղև Թագաւոր ՚ի վերայ Հրէիցն. զի նոքա եղևն որդիք Հերովդէս չորրորդ, և այլքն ևս իշխանք չորրորդ: Բայց սոքա և միաբանին իսկ և ընդ պատմութիւնսն յունաց: Գրեալ իսկ էին ազգն հեռւոյեցւոց մինչև ցայն ժամանակս ՚ի տան անդ գիւանին մինչև ՚ի նշգրէհս անգամ՝ որպէս Աբիովնոյն յամնացւոց անտի և Երրովթ ՚ի մովսէսացւոց. և խառնիճաղանձն որ եկեալն էր ընդ նոսա յերկրէ անտի յեգիպտացւոց: Բայց Հերովդէս, քանզի համար ինչ չէր նորա ընդ ազգատոհմ տան իսրայելի, և խարէին զնա միտք խորհրդոց իւրոց ՚ի ձեռն այլազգութեան առհմն իւրոյ, էառ նա այրեաց զամենայն մատեանս զազգատոհմին Հրէից, զի համարեցաւ նա ՚ի միտս իւր երևելի բարիւթ տոհմ անտի՝ յորժամ չիցէ այլ որ որ կարգեսցէ ՚ի գրոց հասարակաց զազգատոհմն նորա, և վերացուցէ հասուցէ զնա մինչև ՚ի նահապետս հարցն, կամ ՚ի նշգրէհս անտի կամ ՚ի խառնիճաղանձն անտի՝ որ էին ՚ի ձեջ նոցա. սակաւք ՚ի պիտանեաց անտի որ էին ՚ի նոսա, արարին իւրեանց գոյզն գրութիւն զազգաց, կամ վասն զի յիշէին նոքա զանուանս, կամ Թերեւս գտաւ առ նոսա պատճէն յառաջին մատենից անտի. և պարծին Թէ կայ յիշատակ ազգին իւրեանց բարոյ. զի ՚ի սոցունց յայսցանէ էին նոքա՝ վասն որոց կանխեցաք վասն նոցա. և հպարտացեալ պարծէին տէրութիւնս՝ վասն խառ-

տոհմն Փրկչին մերոյ. և էին նոքա 'ի Նազարեթէ և 'ի Քոնսաբայ գիւղից յուղայեանց և յայլ գաւառս սփռեալ, հանին զազգահամարն 'ի դպրութենէ անտի ծննդոց՝ որպէս և կարող էին ճգրտիւ գտակաւ: Որ եթէ այսպէս իցէ և եթէ այլազգ ինչ, մեկին ինչ և դիւրին քան զայս այլ ոք գտանել ոչ կարէ, որպէս եսս ակն ունիմ և ամենայն ոք հանձարեղ ընտրող: Թէպէտ և չիցէ մեզ վկայութիւն առ ձեռն, սակայն չիք լաւ և ճմարտագոյն քան զայս, և զի աներկմիտս եմք ընդ ստուգութիւն աւետարանին: Եւ 'ի կատարածի թղթոյն յաւելու զայս այսպէս Ափրիկանոս. Եթէ Մատթան՝ այն որ 'ի Սողոմոնէն է, ծնաւ զՅակոբ, և իբրեւ մեռաւ Մատթան, Մեղքի՝ այն որ 'ի Նաթանայն է, 'ի նմին կնոջէ ծնաւ զՀեղի. համամայր եղբարք են արդ. Հեղի և Յակոբ: Եւ իբրեւ մեռաւ Հեղի անորդի, Յակոբ յարոյց նմա զաւակ՝ զի ծնաւ զՅովսէփ. ըստ ընութեան ինքեան անձին իւրում, իսկ ըստ օրինաց Հեղեայ. այսպէս էր Յովսէփ որդի երկոցունց նոցա: Զայս այսպէս Ափրիկանոս: Բայց յայնմիկ՝ զի գրեցաւ Յովսէփ յազգահամարն զօրութեամբ և Մարիամ ընդ նմա, յայտ է զի 'ի նմին ազգէ էր. վասն զի ըստ օրինաց Մովսիսի չէր հրաման

նելոյն իւրեանց ընդ ազգատոհմն Փրկչին մերոյ. և էին նոքա 'ի Նազարեթէ և 'ի Քոնսաբ գիւղից յուղայեանց: Եւ իբրեւ ելին նոքա յայլ աշխարհս՝ պատմեցին որպէս և կարող եղեն 'ի դպրութենէ անտի ծննդոց. բայց եթէ այսպէս և եթէ այլ ազգ ինչ, պատմութիւն մեկին և դիւրին քան զայս այլ ոք գտանել ոչ կարէ. որպէս և ես ակն ունիմ, և ամենայն որ հանձարեղ ընտրող է յայնմիկ՝ հաւանեացի 'ի փոյթ պնդութեանս մերոյ. և թէպէտ և չունէր նա վկայութիւն յայնմիկ, զի չկարէնա ասել պատմութիւն լաւ և ճմարտ քան զայս, աւետարանն իսկ ստող և ճշմարիտ է: Եւ 'ի կատարածի թղթոյս այսորիկ յաւելաք զայս. եթէ Մատթան ասէ, այն որ 'ի Սողոմոնէն է, ծնաւ զՅակոբ. և իբրեւ մեռաւ Մատթան, Մեղքի՝ այն որ 'ի Նաթանայն է. և նա 'ի նմին կնոջէ ծնաւ զՀեղի. արդ. որդիք միոյ մօր են նոքա եղբարք՝ Հեղի և Յակոբ: Բայց Հեղի մեռաւ անորդի, և Յակոբ յարոյց նմա զաւակ, զի ծնաւ զՅովսէփ՝ ըստ ընութեան անձին իւրում. իսկ ըստ օրինաց՝ Հեղեայ: Այսպէս էր Յովսէփ որդի երկոցունց նոցա: Զայս ամենայն ասաց Ափրիկանոս: Բայց յայնմիկ զի գրեցաւ Յովսէփ յազգան՝ զօրութեամբ և Մարիամ ընդ նմա յայտ եղև եթէ 'ի նմին ազգէ էր. վասն զի ըստ օրինաց Մովսիսի, ոչ

ազգախառնել ընդ այլս. զի այսպէս պատուիրեն օրէնք եթէ միում ումեք 'ի ժողովրդենէ անտի և 'ի նմին ազգի ամուսնասցի կին ընդ առն, զի մի եղիցի փոխել վիճակի ժառանգութեան տոհմին ազգէ յազգ: Մինչև ցայս վայր, և այս շատ լիցի:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Հերովդի նենգաւոր կոտորածի մանկանցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհաս նմա:

Եւ իբրև ծնաւ Քրիստոս ըստ կանխաձայն մարգարէութեանցն 'ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի, 'ի ժամանակին՝ որպէս կանխեցաք ցուցաք, և 'ի գալ հասանել մոգուցն յարևելից և 'ի հարցանել թէ, Ո՛ւր է նորա ծին արքայն Հրէից, զի տեսաք զաստղն նորա, և զայս հատաք անցաք ճանապարհ վասն այսորիկ գալ բազում պնդութեամբ երկիր պագանել տղայոյն իբրև Աստուծոյ, խռովեցաւ յոյժ Հերովդէս ընդ այն՝ զի 'ի վասնգի կորստեան զիւր տէրութիւնն համարէր: Եւ

օձեին իշխանութիւն ազգն խառնել ընդ միմեանս. զի հրամայեն այսպէս. եթէ միում ումեք 'ի ժողովրդենէ անտի և 'ի նմին ազգի ամուսնասցի կին ընդ առն. զի մի եղիցի պատուալ վիճակ ժառանգութեան տոհմին ազգէ յազգ և տոհմէ 'ի տոհմ. մինչև ցայս վայր և այս ևս շատ լիցի:

Որքերորդ. վասն նենգաւոր սպանմանն, զոր նենգեաց Հերովդէս գնակտին Բերդենմացոցն, և թէ որպիսի կատարած չար եհաս նմա:

Այլ 'ի ժամանակի իբրև ծնաւ Քրիստոս 'ի Բեթղէհէմ յուղայեանց ըստ վկայութեան մարգարէութեանն, ընդ այն ժամանակս՝ որպէս կանխեցաք ցուցաք վասն նորա՝ 'ի ժամանակի, իբրև եկին հասին մոգքն յարևելից, և հարցանէին եթէ ուր է նորա ծին թագաւորն հրէից, զի տեսաք մեք զաստղն նորա: Եւ այս պատճառք այսր ամենայնի գնացից ճանապարհին, որ եղև նոցա բազում պնդութեամբ գալ և երկիր պագանել իբրև Աստուծոյ,

Հարցանէր զդպիրս ժողովրդեան, եթէ ուր ական ունի ցիւր եթէ ծնանելոց է Քրիստոսն: Եւ իբրեւ գիտաց զմարգարէութիւնն Միքիայ եթէ 'ի Բեթղէհէմ ծընանելոց է, միով հրամանաւ առ հասարակ զամենայն մանուկ ստնդեայ 'ի Բեթղէհէմ քաղաքի և շուրջ զսահմանօք նորա, յերկեմենից և 'ի խոնարհ ըստ ժամանակին զոր ստուգեաց 'ի մոգուց, հրամայեաց կոտորել: և համարեցաւ 'ի միտս իւր եթէ և Յիսուս ընդ հասակակից մանկտին կորեաւ: Բայց յառաջեալ զնենգութիւն թագաւորին՝ աճապարեցին ծնողք նորա ապրեցուցանել զմանուկն յԵգիպտոս, 'ի յայտնութենէ զուարթնոյն ուսեալ որ լինելոց էր. և զայս այսպէս գիրք սուրբք աւետարանին պատմեն: Բայց արժան է տեսանել թէ զինչ անցք անցին ընդ Հերովդէս վասն ժպրհութեան համարձակութեան նորա 'ի վերայ Քրիստոսի և 'ի վերայ հասակակից մանկտոյն: Զի 'ի նմին ժամանակի հասին ժամանեցին 'ի վերայ նորա արդար դատաստանքն Աստուծոյ. և որ մնային նմա յետ վախճանելոյ 'ի կենաց աստի տանջանք, կանխէին զառհաւատչեայն աստէն յայտ առնելն, որպէս և զթագաւորութեան իւրոյ զկարծե-

այնմոր ծնան 'ի Բեթղէհէմ: Բայց Հերովդէս ոչ թէ սակաւ ինչ խռովեցաւ յիրաց աստի յայսցանէ. զի էած նա զմտաւ եթէ բառնալոց է 'ի նմանէ առաջնորդութիւն աւերութեանն: Եւ հարցանէր նա զօրէնսդիրս ժողովրդեանն, եթէ ուր ականիք ասէ եթէ ծնանելոց է Քրիստոս: Իսկ իբրեւ գիտաց եթէ սաց մարգարէութիւնն Միքիայ, եթէ 'ի Բեթղէհէմ ծնանելոց է, միով հրամանաւ առ հասարակ զամենայն տղայ մանուկ որ էր 'ի Բեթղէհէմ քաղաքի և շուրջ զսահմանօք նորա, 'ի ծննդոց մինչև յերկեմենս՝ ըստ նմանութեան ժամանակին որպէս ասացին նմա մոգքն, հրամայեաց կոտորել: և համարեցաւ 'ի միտս իւր եթէ և Յիսուս ընդ մանկտին կորեաւ: Բայց յառաջեաց զնենգութիւն նորա աւետին հրեշտակին, որ ուսոյց զընդանին նորա՝ ինչ որ լինելոց էր առ յապայ: Եւ առին զնա և փախեան յերկիրն եգիպտացւոց: Զայս գիրք սուրբք աւետարանի ուսուցանեն: Բայց արժան է տեսանել զինչ անցք անցին ընդ Հերովդէս վասն ժպրհութեան համարձակութեան նորա 'ի վերայ Քրիստոսի և 'ի վերայ մանկտոյն Բեթղէհէմացւոց: Զի 'ի նմին ժամանակի հասին ժամանեցին նմա արդար դատաստանքն Աստուծոյ: Եւ մինչեւ կենդանի էր յաշխարհի՝ աստաին կանխեաց եցոյց նմա որ ինչ ընդունելոց էր նա յետ վախճանելոյն իւրոյ յաշխարհէ աստի. և շինութիւն թագաւորութեանն զոր հրամայէր՝ թէ լինելոց էր

ցեալ յաջողուածս բաղդին բազմադիմի աղիտիւք ընտանեացն, կնոջն, որդւոց և կարևոր տոհմակցաց և բարեկամաց անօրէն մահուամբ մթաքնեալ աղարտեաց, զորս չկարեմ մի առ մի 'ի համար արկանել և վասն այսոցիկ ամենայնի եղեռնութեանցն զմանր նրկարագիր, զի արտաքոյ է առաջարկութեան բանիս. 'ի գիրս պատմութեան Յովսէպոսի լայն և ճոխ բանիւք է տեսանել: Որ յետ դաւաճանութեամբն նենգելոյ ընդդէմ Փրկչին մերոյ և ընդդէմ մանկտոն, ժամանեցին նմա աստուածառաք հարուածք, և մինչև 'ի մահ զնա հալածեցին: Բայց չէ անդէպ լսել ըզնոյն բան զօրինակագիր գրչիս՝ զոր գրեաց յօթն և տասներորդ գիրս յԵբրայական հնախօսութեան իւրում վասն չարաչար կատարածի մահու նորա զայս ձև օրինակի. Հերովդի, ասէ, ախտ հիւանդութեանն չարաչար զայրանայր, և կշռէր նմա հատուցումն աստուածավրէժ՝ վասն անօրէնութեանցն զոր անօրինեաց: Զի տենդ յամր տապախառն՝ ոչ արտաքոյ զայրեցումն յայտ առնելով, որպէս 'ի ներքուստ յաճախէր զհաշումն տանջանաց նորա: Եւ ցանկութիւն անյագուրդ ստէպ առնլոյ կերակուրս, զոր չմարթէրն

նմա, խաւարեցուցին զնա բազում տրտմութիւնքն սպանութեանցն զոր արար նա ընդ ընտանիսն իւր, զկնոջ իւրոյ և զորդւոց իւրոց, և զայլոց սիրելեաց որ առաւել պատուական էին 'ի առհմի անդ իւրում: Բայց այժմ համարեալ զնոսս ոչ կարեմք մեք, զի 'ի ճառս պատմութեանցն նոցա ընդարձակապէս ասացեալ է Յովսէպոսէ՝ 'ի պատմութիւնս անդ զոր գրեաց. զի ընդ նմին ընդ նենգութեանն սպանման զոր գործեաց նա 'ի վերայ Փրկչին մերոյ և 'ի վերայ մանկտոյն, ժամանեցին նմա հարուածք յԱստուծոյ, և մինչև 'ի մահ հալածեցին զնա: Բայց ոչ է ադէդ՝ լսել զնոյն բան զօրինակագիր գրչին զոր գրեաց այսու բանիւք վասն չարաչար կատարածի մահու նորա. եթէ Ախտ հիւանդութեանն Հերովդի, ասէ, զայրանայր 'ի վերայ նորա առաւելապէս, զաստուածավրէժս հատուցման չարաչարս խնդրէր 'ի նմանէ զանիւրաւութեանն զոր անօրինէր նա: Զի հուր տապախառն տենդոյ վառեալ առերէր 'ի նմա՝ որ արտաքս ոչ ցուցանէր զպարումն առաջին իւրոյ, որպէս զի 'ի ներքուստ յաճախէր հաշումն տանջանաց նորա. և ընդունել ինչ կերակուր բնաւ նա ոչ ցանկանայր՝ զի ոչ լինէր անց կերակրոյ ընդ պորտ նորա, և կեղ չարակեղ և ցաւք անհնարինք անկեալ էին զաղեօք նորա. և այրումն գիճութեան զտալեք նորա. և գոգ նորա՝ ասէ՝ արորեցաւ և որդնալից եղև. և 'ի թառել ոգւոցն և նա ևս տառապեցուցանէր զնա և

նմա զլանալ, և կեղ չարակեղ անկեալ զաղեօք նորա և ցաւք անհնարինք զամենայն յողիւք մարմնոյն. և այրումն գիճութեան զտիւք նորա ուռուցեալ սպիտակ թափանցիկ փայլուն՝ հասանելով ապականութեան ախտին մինչև մօտ 'ի համան. և գոգ նորա անդամօքն տրորեալ և որդնալից լինէր. և 'ի հոտոյ անտի ժահուն և 'ի բազմադիմի և 'ի ստէպ նուաղելոյ շնչոյն՝ յոգիս լինէր ապաստան, և յանհնարին ցաւոց անտի յամենայն կողմանց լմնայր նմա այլ ևս ոյժ զօրութեան: Եւ 'ի նոցանէ որոց գուշակն լինին զաստուածայնոց, և յառաջագոյն պատմող զեղեւոցն լինել՝ իմաստութիւն համարին, եթէ վասն բազում ամբարշտութեանց նորա արար Աստուած վրէժխնդրութիւն 'ի թագաւորէ անտի: Զայսոսիկ նշանագրէ յիշատակեալս մեր պատմագիր 'ի մատենին՝ զոր ասացաք: Դարձեալ նոյն գրիչ յերկրորդ պատմութեան իւրում որ վասն պատերազմին Հրէից, սոյն օրինակ զնմանէ աւանդէ. եթէ Յորժամ ճարակեցաւ ախտ հիւանդութեանն ընդ բովանդակ մարմինն, յազգի ազգի ցաւս 'ի վեր երևէր տենդ յամր և մարմնջ անտանելի ողջոյն զմորթով մարմնոյն, ցաւք անհնարին զաղեօք նորա, և այտումն ջրգողութեան զտիւքն, և տրորումն 'ի գոգ նորա, մինչև յապականութենէ որդունս ծնանել յանդամն. և 'ի թասել ոգւոցն, 'ի նեղել տաքնապել շնչոյն՝ պրկումն ջրաց և ցաւ ան-

տրամեցուցանէր 'ի հոտոյ անդ ժահուն. և ստէպ ստէպ ստեղծելոյ անտի նեղեալ լինէր, և ցաւք անհնարինք յամենայն կողմանց ստիպէին զնա, և զօրութիւն համբերութեան ոչ գայր 'ի նմա: Իսոյց ասի յայնցանէ իբրև յԱստուծոյ խօսելն, և յայնցանէ որ կանխենն ասենն իմաստութեամբ իբրև զայս. եթէ վասն բազում սպանմանցն անօրէնութեանցն զոր գործեաց նա, արար Աստուած վրէժխնդրութիւն 'ի թագաւորէ անտի. և դարձեալ այլովք ևս սպանմամբք՝ որ նմանող են սոցա: Ասաց վասն նորա սոյն իսկ այս օրինակագիր գրիչ. եթէ Յորժամ էառ ախտ հիւանդութեան աստուտին զմարմնն նորա, բաշխեաց զնա 'ի ցաւս ազգի ազգի. զի օւնէր զնա տենդն տապագին, և որքն անչափ զամենայն մարմնս նորա ուտէր, և ցաւք անհնարինք զաղեօք նորա. զի զտառ նորա ունէր պառւմն իբրև ջրգողելոյ, և զգոգն նորա տրորումն 'ի ծնանել զորդունս: Եւ դարձեալ 'ի թասել ոգւոցն, որ ասի 'ի յոյն անգր՝ օրթափոնիայ և յասպինիա, և ճգնու-

հնարին ընդ ողջոյն մարմինն, մինչ զի գուշակքն աստուածաթափօք՝ վրէժխնդրութիւն Աստուծոյ լինելախտիս հիւանդութեան ասէին: Իսկ նա թէպէտ և ճշգնեալ մրցէր ընդ այսպիսի այլափոխ ցաւս, սակայն ոչ երբեք հատեալ զոյս փրկութեան՝ կենաց ակն ունէր և ի հնարս բժշկութեան ապաւինէր: Եւ անցեալ ընդ Յորդանան ընդ զպէտս իւր ՚ի Ջերմկաց անտի որ են մօտ ՚ի Կալլիբոյէն, և գնան թափին ջուրք նորա ՚ի Մեռեալ ծով, սակայն քաղցունք են և ըմպելի: Եւ հաճոյ թուեցաւ բժշկաց Ջեռուցանել զամենայն մարմինս նորա ՚ի ձէթ եղկ, և իբրեւ ընկլաւ նա բոլորովին անձամբ յաման անդր որ էր լի ձիթովքն, լուծաւ ինքն և իբրեւ մեռելոյ շրջեցան աչք նորա: Եւ ՚ի շտապ տագնապէն և ՚ի ձայնէ աղաղակի պաշտօնէից իւրոց ուշաբերեալ յանձին գայր: Ի վախճանի ապա յուսահատեալ ՚ի փրկութենէն՝ հրաւայէր տալ ամենեցուն զօրականին իւրաքանչիւր յիսուն կշիռ, և ոսկի բազում իշխանաց իւրոց և բարեկամաց: Եւ ինքն դարձ արարեալ յԵրիբով, ՚ի դառնութեան մաղձին և առ զայրուցս գոգ իբրեւ սպառնայր մահու, և ՚ի գործ անարժան դաւոյ և նենգութեան մտաբերէր: Զի հրամայէր ածել ժողովել յամենայն քաղաքաց անտի Յուդայ զերեւելի երեւելի այր ՚ի տեղի մի՝ զոր անուանեալ կոչէին կրկէս կամ ձիւնթացք. և կոչեալ առ ինքն զՍաղոմէ զքոյր իւր,

Թիւն նեղութեան զամենայն անդամս նորա. զի այնքիկ որ յԱստուծոյ խօսէին՝ ասէին, եթէ այս հիւանդութիւն վրէժխնդրութիւն է: Իսկ նա թէպէտ և տանջեալ և չարարէր այսու ամենայնիւ ցաւք, սակայն ջանայր նա կեալ, և տկն ունէր փրկութեան՝ ՚ի բժշկութիւն անձին իւրում հնարէր: Եւ էանց նա ընդ Յորդանան գետ, և ընդ զպէտս իւր ՚ի Ջերմկաց անտի՝ որ էր ՚ի Կլերիա, որ ելանէն ջուրքն նորա ընդ ծովն Ասպղատեայ, և քաղցունք և անուշունք են ըմպելոյ. և հաճոյ եղև բժշկաց զի անդ լուսացն զամենայն մարմինս նորա ձիթով. և իբրեւ ընկլաւ նա բոլորովին անձամբն յաման անդր որ լի էր ձիթովն, լուծաւ ինքն և շրջեցան աչք նորա: Եւ բազում շտապ տագնապի եղև ՚ի մէջ ծառայից իւրոց, թէպէտ և ցաւոցն համբերէր, սակայն և ՚ի կենացն իւրոց յուսահատեցաւ: Եւ հրամայեաց նա տալ ամենեցուն ՚ի ծառայից իւրոց իւրաքանչիւր մէն յիսուն կշիռ, և ոսկի բազում բարեկամաց իւրոց և գառաւորաց: Իայց նա շրջեցաւ և

և զայր նորա զԱղէքսանդր. Գիտեմ, ասէ, զի Հրէից տօն մեծ լինի 'ի մահուս իմում, բայց կարող եմ ես տալ սուգ մեծ առնել և կոծ պեանչելի լալեաց 'ի վերայ գերեզմանիս, միայն եթէ անսայցէք ինձ առնել զպատուէր իմ: Զմարդիկս զայս զոր միանգամ եղեալ են 'ի բանտի, նոյնժամայն իբրև մեռանիմ ես, կացուջիք 'ի վերայ նոցա զօրականս և կոտորեսցեն զնոսա, զի ամենայն Հրէաստան առ հասարակ և ամենայն տուն յակամայ կամս իւրեանց լացցեն 'ի վերայ իմ: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ, եթէ առ անսուաղութեան և առ անհնարին ցաւոց հազարոյ կոտորեալ լինէր նա, և ընկճեալ 'ի ցաւոց անձին իւրոյ կամեցաւ զիւրովին երթալ մինչև հասեալ օր վախճանին: Եւ հառ իւր խնձոր և խնդրեաց դանակ, զի սովոր իսկ էր հատանել և ուտել: և շուրջ յածեալ զաչս թէ գուցէ իցէ որ անդ որ արգելուցու, և վերացոյց զաջ իւր, որպէս զի սպանցէ զանձն իւր: Հանդերձ այսու ամենայնիւ սոյն իսկ այս գրիչ յաւելու պատմել եթէ զմիւս այլ յորդուոց անտի իւրոց սակաւ մի յառաջ քան զժամ վախճանի իւրոյ հրամայեաց սպանանել 'ի վերայ երկուցն զորս կանխաւ սպանեալ էր. և ապա ինքն դառն չարաչար ցաւովք ելանէր 'ի կենաց: Այսպէս եղև կատարած մահուան Հերովդի, ընկալեալ նորա զհատուցումն արդար դատաստանացն Աստուծոյ, փոխանակ զի կոտորեաց նա

եկն յԹրեքով, և լի էր սրտմտութեամբ բարկութեամբ, և զայրանայր և սպառնայր նա մահու, բայց խստացեալ զօրանայր նա 'ի նենդութիւն գործոց չարի. հաժ ժողովեաց նա յամենայն քաղաքաց անտի Յուդայ գերեւելի երեւելի այր 'ի տեղի մի որ անուանեալ կոչէին Ապարեզ: Եւ հրամայեաց գնել զնոսա 'ի բանդին: Կոչեաց նա զՄարգարէս քոյր իւր և զայր նորա զԱղէքսայ և առէցնոսա. գիտեմ զի Հրէից տօն մեծ լինի 'ի մահու իմում, բայց կարող եմ ես սուգ մեծ առնել 'ի վերայ իմ 'ի ձեռն այլոցն' և եղիցի 'ի վերայ իմ կոծ պեանչելի լալեաց, եթէ կամիցիք արաջիք զպատուէր իմ: Զմարդիկս զայս զոր միանգամ եղեալ են 'ի բանդի, նոյնժամայն իբրև մեռանիմ ես, կացուջիք 'ի վերայ նոցա արսատիկանս 'ի ծառայից աստի և կոտորեսցեն զնոսա. զի ամենայն հրէաստան առհասարակ, և ամենայն տուն՝ յակամայ կամս իւրեանց լացցեն 'ի վերայ իմ: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ, եթէ նեղեալ ձգնէր նա, վասն զի ոչ կարէր առնուլ կերակուր ինչ. և անհնարին ցաւովք հազելոյ կոտորեալ լինէր նա:

զմանկտին Բեթղահեմացւոց, և վասն նենգութեանն զոր նենգեաց նա զՓրկիչն մեր: Եւ յետ այսորիկ երևեցաւ յանուրջս հրեշտակն Յովսեփու յերկրին Եգիպտացւոց և ասաց նմա զի առցէ զմանուկն մարբն հանդերձ և երթիցէ յերկիրն հրէաստանի, զի մուռան ամենեքին, ասէ, որ խնդրէին զանձն մանկանդ: Յոր և յաւելու աւետարանիչն. եթէ իբրև լուաւ եթէ Արքեղայոս թագաւորեաց փոխանակ Հերովդի հօր իւրոյ, երկեաւ երթալ անդր, և հրաման առեալ ՚ի տեսլեան գնաց ՚ի կողմանս Գալիլեացւոց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Մասն ժամանակացն Պիղատոսի:

Եւ վասն արքայութեան Արքեղայոսի զկնի Հերովդի միաբանի պատմագիրս մեր յիշատակեալ, եթէ որպէս ՚ի կտակէ անտի Հերովդի հօր իւրոյ և ՚ի հրա-

և իբրև ճգնեցաւ նա ՚ի ցաւս անձին իւրոյ կամեցաւ նա զիւրովին երթալ՝ մինչև հասեալ էր օր վախճանի իւրոյ. և էառ իւր խնձոր և խնդրեաց դանակ զի սովոր իսկ էր հատանել և ուտել. այսպէս և յետ այսոր՝ յարեաւ նա տեսանել եթէ դուցէ իցէ ոք անդ որ արգելուցու. և վերացոյց զաջ իւր, որպէս զի սպանցէ զանձն իւր: Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ սոյն իսկ այս օրինակադիրս պատմէ. եթէ զմի յորդուց անտի իւրոց յառաջ սակաւ քի ժամու զի մեռանէր նա, հանդերձ երկուք այլովք զոր եսպան ցարգ ևս, և զսա ևս զերրորդս էսպան. և ապա ինքն դառն չարաչար ցաւօք մեռաւ: Այսպէս եղև կատարած մահուան Հերովդի. զի ընկալաւ նա զհատուցումն արգար դատաստանացն Աստուծոյ, փոխանակ զի կոտորեաց նա զմանկտին Բեթղահեմացւոց, նենգութեամբն զոր նենգեաց նա զՓրկիչն մեր: Եւ եթէ յետ այսորիկ երևեցաւ հրեշտակն Յովսեփու յերկիրն Եգիպտացւոց և ասաց նմա. զի առցէ զմանուկն մարբն հանդերձ, և երթիցէ յերկիրն հրէաստանի: Եւ ասէ ցնա. եթէ մեռան ամենեքին որ խնդրէին զանձն մանկանդ. կորուսանել: Եւ յետ այսորիկ ասաց աւետարանիչն, եթէ իբրև լուաւ եթէ Արքեղաւոս եկաց թագաւոր փոխանակ Հերովդի հօր իւրոյ և երկեաւ նա երթալ անդր. և ետես նա ՚ի տեսլեան երթալ նմա ՚ի կողմանս Գալիլեացւոց: Բայց վասն արքայութեան Արքեղայոսի զկնի Հերովդի միաբանի այս օրինակադիր գրիչ, զոր կանխեցաք ասացաք

մանէ անտի Աւգոստեայ կայսեր կալաւ նա զԹադաւորութիւն 'ի վերայ Հրէից. և Թէ զհարգ զկնի տաան ամաց անկաւ նա յարքայութենէն իւրմէ, և եղբարք նորա Փիլիպպոս և Հերովդէս կրտսեր և Լիւսանիա չորրորդապետութեամբ կալան զիշխանութիւն վարչութեան : Դարձեալ նոյն ինքն Յովսեպոս յուլի տաաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրում պատմէ. եթէ Յամին երկոտասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, զի կալաւ նա զմիահեծան իշխանութիւն յետ յիսուն և հինգ ամաց առաջնորդութեանն Աւգոստեայ, առաքեցաւ Պոնտոս Պիղատոս դատաւորութեամբ 'ի 'ի վերայ երկրին Հրէաստանի, և եկաց նա անդ ամս տաան մինչև ցմահ Տիբերի : Որով յանդիմանեալ կշտամբի ստեղծուած մտաց այնոցիկ՝ որք յիշատակարանս զՓրկչէն մերմէ 'ի վերջին աւուրս յայտոսիկ յօրինեցին. յորում նոյն ինքն վրիպակ ժամանակին յանդիմանեալ կշտամբէ զստութիւն նոցա : Զի 'ի չորրորդի հիւպատոջն Տիբերեայ, որ է յամին եթններորդի արքայութեան նորա, ժպրհեցան ասել հանդիպեալ չարչարանաց Փրկչին մերոյ. յորում ժամանակի և ոչ իսկ Պիղատոսի 'ի Հրէաստան գալոյն հաւաստիք երևին, եթէ արժան իցէ հաւատս ընծայել վկայութեան բանից Յովսեպոսի, որ բացայայտագոյնս գրէ 'ի մատենին յիշատակելոյ՝ եթէ յամին երկոտասաներորդի արքայութեան Տիբերի դատաւոր կարգեցաւ 'ի հրամանէ նորա 'ի վերայ Հրէաստանի Պիղատոս :

վան նորա, եթէ որպէս 'ի կտակէ անտի Հերովդէի հօր իւրոյ և 'ի հրամանէ անտի Սեպտիմիոս կայսեր կալաւ նա զԹադաւորութիւնն 'ի վերայ հրէից. և կամ զհարգ յետ լինելոյն զտաան ամ, անկաւ նա յարքայութենէն իւրմէ. և առաջնորդէին եղբարք նորա շամբրտութեամբք, այսինքն մի 'ի չորից մասանց անտի երէրին Իսրայելացւոց, Փիլիպպոս և Հերովդէս մանուկ և Լիւսինեա :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն քահանայապետից Հրեից՝ առ որովք քարոզեաց Քրիստոս զիշր վարդապետութիւնն:

Եւ յամս ժամանակաց սոցա, որպէս ասաց աւետարանին, 'ի հնգեփասաներորդի ամի Տիբերեայ կայսեր, և 'ի չորրորդում՝ դատաւորութեան Պոնտացոյ Պիղատոսի, և 'ի չորրորդպետութեան Հերովդեայ, Լիւսանեայ և Փիլիպպոսի, Փրկին և Տէրն մեր Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ սկսաւ լինել ամաց իբրև երեսնից և եկն 'ի մկրտութիւն Յովհաննու, և յայնմ ժամանակէ սկիզբն արար նա քարոզութեան աւետարանն:

Իններորդ վասն ժամանակացն Փիլիպպոսի:

Դարձեալ նոյն ինքն Յովսէպոս ասաց 'ի պատմութեան իւրում: Եթէ յամի երկոտասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, զի կալաւ նա զառաջնորդութիւն և զամենայն արքայութիւն յետ յիսուս և հինգ ամի առաջնորդութեան, և զամենայն արքայութիւն և իշխան (Օգոստեայ. եթէ Պիղատոս Պոնտացի՝ կալաւ զառաջնորդութիւն 'ի վերայ երկրին հրէաստանի. և անդ ասաց նա զասան ամ, մինչև մեռաւ Տիբերիանոս. և եթէ այս այսպէս իցէ, յայտնապէս յանգիմանեալ կշտամբեցաւ 'ի մոլորութենէն զոր նիւթեցին այնքիկ որք արարին զգառակներս 'ի վերայ քրիչին մերոյ ստութեամբ, զոր երէկ ևս ետուն զնոսս նախ առաջինքն. ժամանակն՝ զոր գրեցին այնքիկ որք նիւթեցին զմոլորութիւնն, նոյն յանգիմանեալ կշտամբէր զստութիւն նոցա. զի յամի 'ի չորրորդի հիւպատոս լինելոյն Տիբերեայ, որ եղև յամի եթմնբորդի արքայութեանն նորա, գրեցին եթէ եղեն չարչարանք Փրկին մերոյ այնուիկ՝ որով համարձակեցան և գրեցին. 'ի չորսմ ժամանակի և ոչ ճառ ինչ էր՝ Պիղատոսի հասանել 'ի հրէաստան: Եւ թէ արժանի իցէ հաւատալ վկայութեան Յովսէպոսի զոր գրեաց այսպէս, որպէս կանխեցաք յառաջագոյն երկրորդեցաք: Եթէ յամի երկոտասաներորդի արքայութեան Տիբերիանոսի և զառաւապետ 'ի վերայ հրէաստանի Պիղատոս, 'ի հրամանէ Տիբերեայ. և յամս սոցա՝ որպէս ասաց աւետարանին, յամի հնգեփասաներորդի Տիբերեայ կայսեր, 'ի դատաւորութեան 'ի միջ 'ի չորից մասունց անտի Խարայելի՝ պոնտացոյ Պիղատոսի. և իբրև գեռ իշխանքն չորրորդք ամենայն հրէաստանի առաջնորդէին՝ Հերովդէս և Լիւսանեայ և Փիլիպպոս. Փրկին մեր և

րանին: Ասացին գիրք սուրբք վասն Փրկչին մերոյ, եթէ զամենայն ժամանակս վարդապետութեան իւրոյ անցոյց 'ի քահանայապետութեան Աննայի և Կայիափայ. այսինքն 'ի ժամանակս ամաց պաշտաման քահանայապետութեան նոցա լրացան և ամբ վարդապետութեան Քրիստոսի: Զի 'ի ժամանակէ անտի քահանայապետութեան Աննայի մինչև ցսկիզմն քահանայապետութեան Կայիափայ լինին ամբ չորք: Զի յայնմ ժամանակէ հետէ լուծան քակտեցան օրէնք և սովորութիւն պաշտօնեից սրբութեան, քահանայապետութիւնն որդի 'ի հօրէ և ցկեանս դադարեաց, և ոչ ևս այլ ըստ օրինացն էին և կարգք աստուածապաշտութեան: Եւ ընդ ժամանակս ժամանակս 'ի դատաւորաց Հռոմոնց առնուին զքահանայապետութիւն, ոչինչ աւելի քան զամ մի բաւեալ 'ի նոյն: Ինքն իսկ Յովնէպոս պատմէ՝ թէ զկնի Աննայ չորս քահանայապետք կացին մինչև 'ի Կայիափայ, 'ի նոյն գիրս Հնախօսութեան իւրում այսպէս. եթէ Վաղերիոս Փրատոս հանեալ զԱննա 'ի քահանայապետութենէն կացոյց փոխանակ նորա զԻսմայէլ զորդի Պա-

աէրն մեր Յիսուս Քրիստոս օծեալն Աստուծոյ սկսաւ լինել ամաց իբրև երեսնից. և եկն նա 'ի մկրտութիւն անդր Յովհաննու: Եւ յայն ժամանակէ հետէ սկիզբն արար նա 'ի քարոզութիւն աւետարանին:

Տասներորդ՝ վասն քահանայապետիցն հրեից որ յառարս ևնցա ոսոյց տէրն:

Ասացին իսկ գիրք սուրբք վասն Փրկչին մերոյ, եթէ ամենայն ժամանակք վարդապետութեան նորա կատարեցան 'ի քահանայապետութեան Աննայ և Կայիափայ, այսինքն յամս անգ որ են 'ի քահանայապետութենէ անտի Աննու մինչև ցսկիզմն քահանայապետութեան Կայիափայ: Զի ժամանակն որ 'ի միջի է և ոչ չորք ամբ ոչ ընուն, քանզի քակտեցան չիոթեցան վարք օրինացն յայնմ ժամանակէ հետէ, լուծաւ քակտեցաւ պաշտօնն այն՝ որ զամենայն աւուրս նորա իբրև 'ի հայրենի կարգէ շնորհեալ տուեալ էր նա քահանայապետին. և 'ի դատաւորաց անտի Հռոմոնց առնուին ընդ ժամանակս ժամանակս հրաման քահանայապետութեան, և ոչ մնացեալ լինէին 'ի նմա աւելի քան զմի արի. պատմէ իսկ ինքն Յովնէպոս եթէ զկնի Աննու չորս քահանայապետք կացին մինչև 'ի Կայիափայ. զի 'ի նոյն գիրս պատ-

փեայ, և զնա ևս յետ սակաւու փոխեալ և կացոյց զԵղիազար զորդի Աննայ քահանայապետին: Եւ իբրեւ եղև և նա ևս տարի մի, հանեալ և զնա ետ զքահանայապետութիւնն Սիմէոնի որդւոյ Քամիթայ: Ոչ ինչ աւելի քան զտարի մի և սորա կալեալ զպատիւ քահանայապետութեան եթող զայն 'ի Յովսէպոս, որ նա ինքն է կայիափա: Արդ ամենայն ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ և ոչ չորք ամբ լընուն, և 'ի ժամանակիս յԱննայ մինչև 'ի կայիափա 'ի չորս ամս չորք քահանայապետք կացին 'ի պաշտամանն, և 'ի տարւոջն յորում Փրկչին մեր չարչարեցաւ, ցուցանեն գիրք աւետարանչաց՝ կայիափայ լինել քահանայապետ: Եւ աստի ճանաչի ժամանակ վարդապետութեան Քրիստոսի՝ որպէս կանխեցաք ասացաք: Բայց Փրկչին և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս 'ի սկզբան անդ քարոզութեան իւրոյ կոչեաց զերկուտասան առաքեալս, զորս և առանձին առաւել քան զամենայն աշակերտութեան իւրոյ իբրև 'ի պատիւ չքոյ անուանեաց զնոսա Առաքեալս: Եւ դարձեալ երևեցոյց նա այլ ևս եօթանասուն, զորս և առաքէր երկուս երկուս առաջի երեսաց իւրոց ընդ ամենայն տեղիս և ընդ քաղաքս ընդ որ ինքն երթալոց էր:

մաւթեան իւրոյ ասաց այսպէս. եթէ Վաղերիոս Գենդանտոս եհան զնա 'ի քահանայապետութենէ անտի. և կացոյց զինի նորա քահանայապետ զԻսմայէլ զորդի Փիբայ: Եւ յետ սակաւ ժամանակի եհան և զնա ևս, և կացոյց զԵղիազար զորդի Անանու քահանայապետի: Եւ իբրև եղև և նա ևս տարի մի, եհան զնա և կացոյց զՏմաւոն զորդի Արմիթայ: Եւ իբրև ելից և նա ևս զտարին, կալաւ զինի նորա Յովսէպոս, զի նա ինքն է կայիափայ: Արդ՝ ամենայն ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ և ոչ չորք ամբ լընուն, զի չորս քահանայապետք զչորս ամս լցին յԱննայ և մինչ եկաց կայիափայ, իւրաքանչիւր 'ի նոսա զիւր տարի: Իսկ վասն կայիափայ քահանայապետի ցուցանէ վասն նորա 'ի գիրք աւետարանին, եթէ և 'ի տարւոջն յայնմիկ էր նա քահանայապետ՝ յորում Փրկչին մեր չարչարեցաւ. զի 'ի նմանէն ճառչի ժամանակն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ, որ եղև որպէս կանխեցաք յառաջագոյն ասացաք: Բայց Փրկչին մեր և Տէրն մեր յետ սակաւ ժամանակեան սկզբան քարոզութեան իւրոյ կոչեաց զերկուտասան առաքեալսն, զի զնոսա միայն առանձին առաւել քան զամենայն աշակերտութեանն իւր իբրև 'ի պատիւ չքոյ առաւելութեանն անուանեաց զնոսա առաքեալս: Եւ դարձեալ յետոյ երևեցոյց նա այլ ևս եօթանասուն՝ զի և զնոսա ևս

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Քրիստոսի
վկայութեանց քանք:

Եւ զի յետ սակաւ ժամանակաց եհատ զգլուխն
Յովհաննու Մկրտչի կրտսերն Հերովդէս՝ յիշեցուցա-
նէն զայն գիրք սուրբք աւետարանի: Զնոյն հաստա-
տէ և Յովսէպոս, և յանուանէ յիշէ զՀերովդէիադա,
զի կին էր նա եղբօր Հերովդէի և հառ զնա յիւր 'ի
կնուութիւն, ցրեալ զուխտն որ ընդ առաջին ամուս-
նոյն զոր ըստ օրինաց առեալ էր. և էր նա դուստր
Արեւոյ աբքայի Արաբացոց: Եւ մեկնեաց նա զՀե-
րովդէիադա յառնէ իւրմէ առ կենդանութեամբ նո-
րա, որոյ վասն և զՅովհաննէս սպան, և յարոյց պա-
տերազմ ընդդէմ Արեւոյ աբքայի՝ որ ցասմամբ էր
ընդ նմա վասն անարդանաց դստեր իւրոյ. և 'ի խազ-
մին, ասէ, հարան սատակեցան առ հասարակ զօրք
Հերովդէի. և այս անցք անցին ընդ նա վասն չարաչար

առաքեաց նա երկու երկու առաքի աչաց իւրոց ընդ ամենայն
սեզին և ընդ քաղաքս, ուր միանգամ ինքն պատարասեալ էր
երթալ անդր:

Մեսասաներորդ՝ վասն վկայութեանցն որ ասացեալ են վասն
Յովհաննու Մկրտչի:

Յետ սակաւ ժամանակացն եհատ զգլուխն Յովհաննու Մե-
կրտչի Հերովդէս չորրորդ, յիշեցուցանէն վասն այսր գիրք
սուրբք աւետարանի: Բայց պատմէ և Յովսէպոս և յանուանէ
յիշէ զՀերովդէիադայ, և զի էր նա կին եղբօր նորա և հառ զնա
Հերովդէս 'ի կնուութիւն իւր. և անաղկեաց նա զառաջինն զոր
առեալ էր ըստ օրինաց. և էր նա դուստր Արեւոյ աբքայի պատ-
րացոց: Իսկ զՀերովդէիադայ մեկնեաց յառնէ իւրմէ կենդան-
ւոյն, զի վասն նորա եսպան նա զՅովհաննէս. և եղև պատերազմ
ընդ նա և ընդ Արեւոյ աբքայ՝ վասն անարդանաց դստերն իւրոյ.
զի 'ի նմին պատերազմի իբրև ստատկացաւ մարտն, հարան սա-
տակեցան առ հասարակ զօրքն Հերովդէի. այս ինչ անցք անցին
ընդ նա վասն չարաչար նենդութեանն զոր գործեաց նա ընդ

նենդութեանն զոր գործեաց նա ընդդէմ Յովհաննու: Դարձեալ նոյն ինքն Յովսեփոս՝ այր արդար զՅովհաննէս խոստովանի և քարոզ մկրտութեան, զառաւելաւորանագրացն աւանդելոց զնմանէ հաւասար վկայելով: Եւ պատմէ վասն Հերովդի թէ անկաւ նա յարքայութենէ իւրմէ վասն նորուն Հերովդիադայ, զի ընդ նմա հալածեալ մերժեցաւ յաքսորս արտաքոյ քան զսահմանս 'ի Վեննա քաղաք գաղղիացոց: Զայս այսպէս պատմելով յութուսաններորդ գիրս հնախօսութեան իւրոյ Յովսեփոս՝ յաւելու և զՅովհաննէ: Եթէ՛ Ոմանց 'ի Հրէից անտի թուէր թէ իբր յԱստուծոյ սատակեցան զօրք Հերովդի, արդարութեամբ խնդրեալ ի նմանէ վրէժ վասն Յովհաննու՝ որ անուանեալ կոչէր Մկրտիչ: Քանզի Հերովդէս սպանեալ էր զնա, զի էր նա այր բարի, և պատուիրանաւ խրատէր զՀրէայս զգործոց առաքինութեանց զհետ լինել, առ միմեանս արդարութիւն ունել և առ Աստուած երկիւղած բարեպաշտութիւն, և 'ի մկրտութիւն նորա քալ: Զի ընդունելի Աստուծոյ զմկրտութիւն ասէր, ոչ 'ի քառութիւն ինչ մեղաց զայդ վարելով, այլ 'ի սրբութիւն մարմնոյ, յետ միանգամ սրբելոյ նախ ոգւոյն արդարութեամբ:

Եւ իբրև գային ժողովէին յամենայն կողմանց առ նա 'ի լուր վարդապետութեան նորա՝ զոր ախորժէին

Յովհաննէս: Զի ինքն դարձեալ Յովսեփոս, առաւել քան զմարդս երևելիս արդար և մքրախ խոստովանի եթէ էր Յովհաննէս, որով իւր վկայեաց վասն նորա. որպէս և գրեալ իսկ է վասն նորա յառաւելաւորանի անդ սրբումն: Իայց պատմէ նա վասն Հերովդի, զի անկաւ նա յարքայութենէ անտի իւրմէ վասն նորուն Հերովդիադայ. զի ընդ նմին հալածեցաւ և մերժեցաւ արտաքոյ քան զսահմանս յաքսորս՝ բնակել նմա 'ի Բիեննայ քաղաք գաղղիացոց. և զայս ամենայն գրեալ է Յովսեփոսի՝ վասն Յովհաննու այսպէս. Եթէ՛ Ոմանց 'ի հրէից անտի, ասէ, թուէր իսկ իբր յԱստուծոյ սատակեցան զօրքն Հերովդի, արդարութեամբ խնդրեալ լինէր 'ի նմանէ վրէժն Յովհաննու, այն որ անուանեալն կոչէր Մկրտիչ: Հերովդէս իսկ եսպան զայն Յովհաննէս, զի էր նա այր բարերար և պատուիրէր գործել հրէիցն զգործս ընդրութեան, և զարդարութիւն ունել առ միմեանս. և 'ի գործել անդ իւրեանց զաստուածապաշտութիւն, խելամուտ լինին և մկրտութեանն նորա. զի այսպէս երևէր եթէ ընդունել էր նմա մկրտութիւն, ոչ հարցանելովն խոստովանութեանն զիրիք իրիք յանցանաց, այլ

յոյժ, երկեաւ Հերովդէս ընդ այնպիսի զօրութիւն բանից նորա 'ի վերայ մտաց մարդկանն, եթէ գուցէ յապտամբութիւն ինչ գրգռեացէ զնոսա, զի զամենայն ինչ ի խրատուէ նորա գործէին. և խորհեցաւ 'ի մտի իւրում եթէ լաւ է կանխել սպանանել զնա, մինչև իցէ կատարեալ 'ի ձեռն նորա ինչ մի նոր, և մի յեղափոխութեան մնայով՝ անադան ուրեմն 'ի զեղջ գալ: Ի կասկածոտ մտաց աստի Հերովդի կապեալ առաքեցաւ Մկրտիչն 'ի տուն բանտի յամրոցն Մաքերոն և անդ սպանաւ: Զայսոսիկ վասն Յովհաննու Յովսէպոս. որ և զՓրկչէն մերմէ 'ի սոյն դիրս պատմութեան իւրոյ յիշատակէ այսպէս. Եղև յայամ՝ Ժամանակի, ասէ, Յիսուս ոմն այր խմաստուն, եթէ արժան իցէ մարդ կոչել զնա, զի էր նա սքանչելաբար, ուսուցիչ մարդկան որ հաճութեամբ ընդունին զճշմարտութիւն. և զբազումսն 'ի Հրէից անտի և ըզբազմադոյնս 'ի հեթանոսաց աշակերտեաց: Քրիստոս իսկ է նա. զնա իբրև 'ի մատնութենէ իշխանաց Ժողովրդեան մերոյ ետ Պիղատոս 'ի պատիժ խաչի, այնոքիկ որ սիրեցին զնա՝ ոչ դադարեցին 'ի սիրոյ անտի նորա, զի երևեցաւ նոցա յետ երկից աւուրց միւսան.

'ի ձեռն սրբութեան մարմնոյն. յորժամ սրբին ոգիքն նախ արգարութեամբ և այլովք որով աճեն ընդ նմին. նա և վերացան իսկ մանաւանդ 'ի լուր բանից նորա: Իայց երկեաւ Հերովդէս իբրև ետես զայն ամենայն հաւանութիւնս հաճութեան զոր հաւանեցուցանէր նա զմարդիկն, եթէ գուցէ իրքն յապտամբութիւն ինչ եկեացեն, զի երևին իսկ՝ զի զամենայն ինչ 'ի խրատուէ նորա գործէին. և խորհեցաւ 'ի մտի իւրում եթէ կարի լաւ է կանխել յառաջագոյն սպանանել զնա՝ մինչև իցէ կատարեալ 'ի ձեռն նորա իրք ինչ այլ ազգ, կամ եթէ յետ դարձին լինելոյ անկցի նա 'ի զեղջ ապաշխարութեան. իբրև յայսպիսի կարծեաց Հերովդի կապեալ առաքեցաւ նա 'ի տուն բանդին, որ անուանեալ կոչի Մաքերոնոսայ և անդ սպանաւ. զայս ասաց վասն Յովհաննու: Իայց յիշեցուցանէ վասն Փրկչին մերոյ 'ի սոյն դիրս պատմութեան իւրոյ այսպէս. Եղև յամս Ժամանակի այր մի իմաստուն ասէ՝ զի անուն էր Յիսուս, եթէ արժան է մեզ՝ ասէ՝ կոչել զնա. զի էր նա առաւել լի գործոց սքանչելեաց ուսուցիչ մարդկան՝ այնոքիկ որ ցանկալով ընդունին զճշմարտութիւնն. և զբազումսն 'ի Հրէից անտի և զբազումսն ևս 'ի հեթանոսաց աշակերտեաց: Քրիստոս իսկ է նա, և զնա՝ իբրև 'ի վկայութենէ մարդկան իշխանաց Ժողովրդեանն մերոյ ետ զնա Պիղատոս 'ի պատիժ խաչի. և այնոքիկ որ սիրեցին զնա՝ ոչ դադարեցին 'ի սիրոյ անտի նորա.

գամ կենդանի. զի մարգարէքն Աստուծոյ զայս և բիւր քան զսոսա խօսեցան զնմանէ սքանչելիս. և մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդ քրիստոնէից, որ 'ի նմանէ առին զանուն: Երրժամ զայս ամենայն 'ի նոցունց 'ի Հրէից անտի մատենագիր վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Փրկչին մերոյ 'ի գիրս իւր աւանդէ, որպիսի տեղի ապաւինի ապա մնայ նոցա, բայց զի յանդիմանեալ կշտամբեցին, որ ընդդէմ անձանց իւրեանց կարգեցին եդին յիշատակարանս այսպիսի: Եւ այս մինչև ցայս վայր:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:

Բայց առաքելոց Փրկչին մերոյ անուանը յաւետարանէ անտի յայտնի են ամենայն ումեք. իսկ եօթաւնասուն աշակերտացն չիք համար կարգ ըստ կարգէ, բայց ասի եթէ Բառնաբաս մի 'ի նոցանէ էր, զի զնա յականէ յանուանէ 'ի բազում տեղիս յիշատակեն

զի երևեցաւ նոցա յետ երեց աւուրց միւստնգամ կենդանի. զի մարգարէքն Աստուծոյ զայս և բիւր քան զայս խօսեցան զնմանէ սքանչելիս. և մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդն քրիստոնէից որ 'ի նմանէ անուանեալ էր. զայն որ էրն օրինակադիրն 'ի նոցունց 'ի Հրէիցն որ յառաջագոյն եգեալ է նորա 'ի գիրս իւր վասն Յովհաննու Մկրտչի և վասն Փրկչին մերոյ. արգ. որպիսի տեղի ապաւինի մնաց նոցա, զի ահաւանիկ յանդիմանեալ կշտամբեցան նոքա և կուրացան այնոքիկ որ ընդդէմ անձանց իւրեանց նիւթեցին և եգին զգառակներս: Նա և այս մինչև ցայս վայր շատ լինի:

Երկոստասներորդ, վասն աշակերտաց Փրկչին մերոյ:

Բայց առաքելոցն Փրկչին մերոյ իբրև յաւետարանէ յայտն անուանը նոցա ամենայն ումեք: իսկ եօթանասուն աշակերտացն երկրորդուստ անուան նոցա ուրեք չէ յայտ: Բայց ասի եթէ Բառնաբաս մի 'ի նոցանէ էր, զի զնա յականէ յանուանէ 'ի բազում տեղիս յիշեն գործք առաքելոցն, և Պօղոս յորժամ գրեաց առ գաղատացիսն. այլ ասի թէ Սոթենէս այն որ գրե.

Պրակք առաքելոց, որպէս և Պօղոս 'ի գրեխն իւրում՝ առ Գաղատացիս. 'ի սոցանէ ասի և Սոսթենէս՝ այն որ ընդ Պօղոսի թղթէր առ Կորնթացիս: Պատմէ և Կղեմէս 'ի Հինգերորդ ճառս իւր 'ի Նկարագիրան թէ և Կեփասն՝ այն վասն որոյ ասաց Պօղոս. թէ Յորժամ եկն Կեփասս յԱնտիոք՝ ընդդէմ դարձայ նմա առաջի ամենեցուն. մի եօթանասնից աշակերտաց անտի էր, և անուանակից Հանդիպեալ Պետրոսի առաքելոյ. և զՄատթիա՝ այն որ եմուտ 'ի Համար առաքելոցն փոխանակ ընդ Յուդայի մատնի, և զՀամապատիւ նորա զվիճակակից ընկերն յեօթանասնից անտի լինել աւանդեն զրոյցք. և վասն Թադէի ասեն թէ մի է 'ի նոցանէ և նա, զորոյ զպատմութիւնն ժամանեալ մինչև առ մեզ՝ դիցուք ընդ Հուպ: Եւ աւելի քան զայսոսիկ եօթանասունս՝ գտանես դու աշակերտս Փրկչին եթէ զգուշութեամբ միտ դիցես, և այս 'ի վկայութենէ Պօղոսի՝ որ ասաց, եթէ յետ յարուութեան իւրոյ 'ի մեռելոց՝ երևեցաւ նախ Փրկչին Կեփայի, և ապա երկոթասանիցն, և ապա երևեցաւ աւելի քան զՀինգհարիւր եղբարց միանգամայն՝ յորոց

ան էր ընդ Պօղոսի 'ի թղթի անդ Կորնթացւոց, թէ և նա 'ի նոցանէն էր: Բայց ըստ ասելոյ պատմութեանցն Կղեմեսայ՝ և Պետրու, այն որ ասաց վասն նորա Պօղոս, թէ յորժամ եկն Պետրոս յԱնտիոք առաջի ամենեցուն յանգիմանեցի զնա, մի յեօթանասնից անտի է նա անուանակից Պետրոսի առաքելոյ. և Բարդղղոմէ այն որ եմուտ 'ի Համար առաքելոցն փոխանակ ընդ Յուդայի. և Յոստոս այն որ եկաց ընդ նմա՝ 'ի վիճակի անդ, ասի թէ յեօթանասնից անտի էին նոքա: Եւ վասն Թադէոսի ասի. թէ մի 'ի նոցանէն էր նա, որ և պատմութիւն ևս եկն վասն նորա՝ արգեդից զնա: Նա և աւելի քան զայս եօթանասունս գտանես դու, որք յայտ եղեն զի էին նոքա աշակերտք Փրկչին մերոյ իբրև՝ 'ի վկայութենէ Պօղոսի զի ասաց. եթէ յետ յարուութեան Փրկչին մերոյ 'ի մեռելոց, երևեցաւ նա Պետրոսի, և ապա երկոթասանիցն, և ապա երևեցաւ նա աւելի քան զՀինգ հարիւր եղբարց միանգամայն, զի 'ի նոցանէն ասաց թայ ննջեցին, այլ բազումք 'ի նոցանէն կացին մինչև 'ի ժամանակս յորում զայս գրեաց. և ապա ասաց, եթէ երևեցաւ Յակովբու, այն որ մի յայնչանէ՝ որ ասի եթէ էին նոքա եղբարք Փրկչին մերոյ՝ էր նա: Եւ դարձեալ իբրև 'ի սոցանէ ջանացան նմանող լինել երկոթասանիցն, բազումք որ եղեն առաքեալք, որպես էրն ինքն Պօղոս, յաւելու իսկ և ասէ՝ եթէ ապա երևեցաւ առաքելոցն ամենեցունց: Այս կարճ՝ ի կարճոյ Համարում ասացաւ:

ամանք ննջեցին, սակայն բազումք կան մինչև ցայսօր, ասէ, 'ի ժամանակին յորում զայս գրեաց. և ապա աւսաց թէ երևեցաւ Յակոբու, որ 'ի թուոյ աշակերտաց էր և եղբայր Փրկչին մերոյ: Եւ զի բաց յերկոտասանիցն էին և այլ առաքեալք, յորոց էր և Պօղոս, վասն որոյ յաւելու ասել. եթէ Ապա երևեցաւ առաքելոցն ամենեցուն: Եւ վասն այսոցիկ այսչափ: Իսկ վասն պատմութեան Թադէոսի զոր կանխեալ յիշատակեցաք, ըստ այսմ օրինակի եղև:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Պատմութիւն վասն տեղակալ իշխանին
Եդեսացոց:

Ի ժամանակին մինչդեռ աստուածութիւն Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի լու լինէր առ ամենայն մարդիկ, բազմութիւն յոյժ վասն պանչելի զօրութեանց նորա 'ի գաւառաց գաւառաց արտաքոյ Հրէաստանի՝ որ ունէին ազգի ազգի ցաւս հիւանդութեան ախտից, յուսով բժշկութեան գային անդ: Եւ Աբգար թագաւոր՝ որ ազգաց անդրադոյն քան զԵփրատ իշխէր քաջութեամբ, չարաչար ցաւովք հիւանդութեան վարակեալ 'ի մարմին իւր և անցոյս 'ի զօրութենէ մարդկեղէն արուեստից, իբրև լուաւ զա-

Երեքտասաներորդ՝ պատմութիւն վասն րազատորին Ռարհայի:

Իսկ պատմութիւնն որ եղև վասն Թադէոսի, ըստ այնմ օրինակի էր: Ի ժամանակի մինչդեռ քարոզէր աստուածաշարժութիւն Փրկչին մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ, վասն պանչելի զօրութեանցն զոր գործեաց նա: Բայց բիւբէ և հազարք աշխարհաց անտի որ հեռի էին յերկրէ անտի հրէաստանի, որ ունէին զազգի ազգի ցաւս հիւանդութեան ախտից, վասն յուսոյ բժշկութեան գային առ նա. և Աբգար արքայ հեթանոսաց որ յարևելից կողմանէ Եփրատու անուանէր քաջութեամբ, ապականեցաւ մարմին նորա չարաչար ցաւովք որ 'ի մարդկանէ չիք նորա բժշկութիւն: Եւ իբրև լուաւ և ուսաւ զանունն Յիսուսի, և վասն զօրութեանցն զոր գործէր նա, և առ

նունն Յիսուսի և վանն զօրութեացն զոր գործէր նա վկայեալ հռչակէր հասարակ առ ամենայն մարդիկ, արձակեաց առ նա 'ի ձեռն ծառայից իւրոց աղաչաւորս և նամականի, գալ բժշկել զնա 'ի հիւանդութենէ իւրմէ: Իսկ Փրկիչն մեր ոչ անսարով կոչոյն, բայց արժանի արար զնա թղթոյ, յորում խոստանայր առաքել զմի ոք յաշակերտաց իւրոց բժշկել զհիւանդութիւն նորա, և տալ նմա և ամենայն մերձակայից նորա կեանս. և ոչ յամեաց կատարումն խոստմանն: Զի իբրև յարեալ 'ի մեռելոց և վերացաւ յերկինս, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից անտի որպէս աստուածուստ շարժեալ, զԹագէտս՝ այն որ 'ի համարոյ եօթանասուն աշակերտաց Քրիստոսի էր, առաքեաց յԵդեսիա՝ քարոզ լինել և աւետարանիչ վարդապետութեանն Քրիստոսի. և 'ի ձեռն նորա լցեալ կատարեցաւ ամենայն խոստումն Քրիստոսի: Ունիս քեզ վկայութիւն յիշատակաց 'ի դիւանէ անտի Եդեսացւոց քաղաքի, յորում Թագաւորեացն Աբգար: Ի յիշատակարանս հասարակաց յորս վաղէմի անցք պատմութեան քաղաքին և գործք քաջութեան Աբգարու դրոշմեալ կային, գտաք և զայսո-

հասարակ ամենայն մարդ վկայէր վանն նորա, ետ տանել առ նմա Թովմա աղօթից 'ի ձեռն ծառայից իւրոց, և աղաչէր գալ և բժշկել զնա 'ի հիւանդութենէ իւրմէ: Իսկ Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի յորում կոչեաց զնա ոչ էառ յանձն զնալ, բայց թղթոյ արժանի արար զնա, և խոստացաւ առաքել զմի ոք յաշակերտաց իւրոց բժշկել զհիւանդութիւն նորա, և տալ նմա կեանս և ամենայն մերձակայից նորա. այլ ոչ յամեաց կատարել խոստումն իւր: Բայց իբրև յարեալ 'ի մեռելոց և վերացաւ ընդ յերկինս, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից անտի՝ զԹագէտս այն որ 'ի համարոյ եօթանասուն աշակերտացն Քրիստոսի էր, իբրև 'ի զօրութենէ Աստուծոյ առաքեաց զիւս յԱռհայ, լինել քարոզ և աւետարանիչ Քրիստոսի վարդապետութեանն. և խոստումն Քրիստոսի 'ի ձեռն նորա լցեալ կատարեցաւ: Ունիս դու քեզ գրով վկայութիւն սոցա՝ որ առեալ լինին 'ի մատենէ անտի յիշատակաց՝ որ են յԱռհայ քաղաքի. զի յայնմ ժամանակի ցայն ժողովար արքայութիւնն նորա անգ 'ի քարտէսս որ կային անգ. զի էր գրեալ 'ի նոսա ամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ յառաջնոց անտի մինչև ջԱբգար: Նա և սղբա մինչև ցայսօր ժամանակի պահեալ գտանին անգ. բայց չէք ինչ արգել լսել զնոյն Թովմա՝ զոր առեալ է մեր 'ի տանէ անտի գիւանին: որ ունին օրինակ զայսր թանկ որ մեկնեալ են յասորոց ընդուէ 'ի յոյն անգր, պառ-

սիկ պահեալ մինչև 'ի մեր իսկ ժամանակս. և չէ ինչ անդէպ լսել զնոյն թուղթ, զոր առեալ է մեր 'ի տա նէ անտի դիւանին, և յԱսորւոց բարբառոյն յեղեալ 'ի Յոյն՝ օրինակ զայս:

Պատձէն նամակին գրելոյ յԱբգարէ կողմնակալ իշխանէ առ Յիսուս. զոր առաքեաց 'ի ձեռն Անա նեայ սուրհանդակի յԵրուսաղէմ:

Աբգար իշխան Եդեսիոյ Յիսուսի փրկչի բարերարի որ երևեցաւ յաշխարհին Երուսաղէմացւոց, ողջոյն:

Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինին 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի՝ տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, զբորոտս սրբես, և զայսս պիղծս և դես հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են ընդ երկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես դու, և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եդի 'ի մօի ի մօմ մի յերկուց. կամ թէ դու Աստուած իցես իջեալ յերկնից և գործես զայդ. և կամ որդի Աստուծոյ իցես և զայդ առնես: Արդ վասն այսորիկ գրեցի ես աղաչել զքեզ, զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նա և լուայ, զի Հրէայք տրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ: Բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Ճէն հրովարտակին որ գրեալ է յԱբգար արքայէ առ Յիսուս. Եւ առաքեաց նմա 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի յԵրուսաղէմ: Եւ էր գրեալ հրովարտակն՝ օրինակ զայս:

Աբգար Արջամայ՝ իշխան աշխարհիս առ Յիսուս փրկիչ և բարերար որ երևեցաւ յաշխարհի Երուսաղէմացւոց, ողջոյն: Լուեալ է մեր վասն քո և վասն բժշկութեանդ որ լինի 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, զբորոտս սրբես և զայս պիղծս և դես հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են ընդ յերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես դու, և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եդի 'ի մօի իմմ մի յերկուց. կամ թէ դու Աստուած իցես իջեալ յերկնից և գործես զայդ, և կամ թէ որդի Աստուծոյ իցես և զայդ առնես: արդ վասն այսորիկ գրեցի ես աղաչել զքեզ, զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նա և լուայ զի հրէայք տրտնջեն զքէն և կամին չարչարել զքեզ: Բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ. և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Զայս այսպէս գրեաց նա, փոքր մի յաստուածայնոց անտի նշուլից լուսաւորեալ յայնժամ: Այլ արժան է արդ լսել և զԹուղթն գրեալ 'ի Յիսուսէ առ նա, որ Թէպէտ համառօտ, այլ լի և բազում զօրութեամբ. և է օրինակ զայս:

Պատասխանի Թղթոյն 'ի Յիսուսէ 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի առ Աբգար իշխան:

Երանի իցէ, Աբգար, այնմիկ որ հաւատայն յիս իբր ոչ իցէ տեսեալ զիս, զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս, ոչ հաւատասցեն յիս, և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ. արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես, և իբրև կատարեցից զայս՝ ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս, և յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ, և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են:

Ընդ նամականւոյս գտան և այսոքիկ յասորի լեզու, եթէ. Յետ վերանալոյն Յիսուսի առաքեաց Յուդա՝ որ և Թովմաս, զԹադէոս առաքեալ, զմի յեթմանանից անտի: Որ իբրև եկն և լուծաւ առ Տուբիա որդի Տուբիայ, և իբրև լու եղև վասն նորա, և յայտնի եղեն նշանքն որ 'ի ձեռն նորա գործէին, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր,

Պատասխանի հրովորտակին զոր ինչ գրեցաւ յԵրուսաղեմ 'ի ձեռն Անանիա սուրհանդակի առ Աբգար իշխան աշխարհի:

Երանի իցէ այնմիկ որ հաւատայ յիս, իբրև ոչ իցէ տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս՝ ոչ հաւատասցեն յիս. և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես. և իբրև կատարեցից զայսն ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս: Եւ յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են: Բայց ընդ նոյն Թուղթ, զի սոքա ևս մերձաւոր են 'ի լեզու ասորի: Յետ վերանալոյն Յիսուսի, առաքեաց Յուդայ Թովմա զԹադէոս առաքեալ մի յեթմանանից անտի. և իբրև եկն՝ լուծաւ նա առ Տուբիա, որդւոյ Տուբիաթայ. և իբրև լու եղև վասն նորա, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր, որպէս և յղեաց առ

որպէս և խոստացաւն նա քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թաղէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր, եթէ որպէս բժշկէր նա անուամբ և զօրութեամբ Քրիստոսի. զմտաւ էած եթէ նա իցէ այն՝ վասն որոյ առաքեաց առ նա Յիսուս և ասէր ցնա, եթէ Յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ զմի ոք յաշակերտաց իմոց, որ բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուայ եթէ այր մի ամենազօր յերուսաղէմէ եկն և լուծաւ ՚ի տան քում, և բազում նշանք յանուն Յիսուսի՝ ՚ի ձեռս նորա լինին: Տուբիաս, ասէ. Այո, Տէր իմ, եկն առ իս օտար ոք պանդուխտ, և բազում նշանք ՚ի ձեռս նորա լինին: Աբգար ասէ. Աժ զնա առ իս: Յայն, ժամ եկեալ Տուբիայ առ Թաղէոս և ասէ. Աբգար իշխան քաղաքիս յղեաց և կոչեաց զիս, և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Թաղէոս ասէ. Երթայց, քանզի առ նա մանաւանդ առաքեալ եմ: Կանխեալ ապա Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր, և էառ զԹաղէոս և չոգաւ առ Աբգար: Եւ իբրև ելին առ նա, մօտ առ նմա կալով և իշխանաց նորա. և նոյնժամայն մինչդեռ մտանէր նա, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսս Թաղէոսի առաքելոյ. և իբրև ետես զայս Աբգար անկաւ և երկիր ե-

քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թաղէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր և բժշկէր նա, էած զմտաւ եթէ նա իցէ այն վասն որոյ առաքեաց նա առ Քրիստոս, և ասէ ցնա՝ յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուեալ եմ ես եթէ այր մի զօրութեանց եկն եմուս լուծաւ ՚ի տան քում, արդ՝ ածցես դու զնա առ իս: Իբրև եկն Տուբիա առ Թաղէոս՝ և ասէ ցնա. Աբգար արքայ յղեաց կոչեաց և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Եւ ինքն Թաղէոս ասէ. Ես երթայց, քանզի առ նա առաքեալ եմ ես զօրութեամբ: Կանխեաց այնուհետև և Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր և էառ զԹաղէոս, և չոգաւ առ Աբգար: Իսկ իբրև ելին

Զայս այսպէս գրեաց նա, փոքր մի յաստուածայնոց անտի նշուլից լուսաւորեալ յայնժամ: Այլ արժան է արդ լսել և զԹուղթն գրեալ 'ի Յիսուսէ առ նա, որ Թէպէտ համառօտ, այլ լի և բազում զօրութեամբ. և է օրինակ զայս:

Պատասխանի Թղթոյն 'ի Յիսուսէ 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի առ Աբգար իշխան:

Երանի իցէ, Աբգար, այնմիկ որ հաւատայն յիս իբր ոչ իցէ տեսեալ զիս, զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս, ոչ հաւատասցեն յիս, և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ. արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես, և իբրև կատարեցից զայս՝ ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս, և յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ, և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են:

Ընդ նամականւոյս գտան և այսոքիկ յասորի լեզու, եթէ. Յետ վերանալոյն Յիսուսի առաքեաց Յուդա՝ որ և Թովմաս, զԹադէոս առաքեալ, զմի յեթանասնից անտի: Որ իբրև եկն և լուծաւ առ Տուբիա որդի Տուբիայ, և իբրև լու եղև վասն նորա, և յայտնի եղեն նշանքն որ 'ի ձեռն նորա գործէին, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր,

Պատասխանի հրովարտակին զոր ինչ գրեցաւ յԵրուսաղեմէ 'ի ձեռն Անանիա սուրհանդակի առ Աբգար իշխան աշխարհի:

Երանի իցէ այնմիկ որ հաւատայ յիս, իբրև ոչ իցէ տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս՝ ոչ հաւատասցեն յիս. և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս գալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես. և իբրև կատարեցից զայն ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս: Եւ յորժամ վերացայց՝ առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ և կեանս տացէ քեզ և որ միանգամ ընդ քեզ են: Իայց ընդ նոյն Թուղթ, զի սոքա ևս մերձաւոր են 'ի լեզու ասորի: Յետ վերանալոյն Յիսուսի, առաքեաց Յուդայ Թովմա զԹադէոս առաքեալ մի յեթանասնից անտի. և իբրև եկն՝ լուծաւ նա առ Տուբիա, որդւոյ Տուբիաթայ. և իբրև լու եղև վասն նորա, պատմեցին Աբգարու և ասեն, եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր, որպէս և յլեաց առ

որպէս և խոստացաւն նա քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թադէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր, եթէ որպէս բժշկէր նա անուամբ և զօրութեամբ Քրիստոսի. զմտաւ էած եթէ նա իցէ այն՝ վասն որոյ առաքեաց առ նա Յիսուս և ասէր ցնա, եթէ Յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ զմի ոք յաշակերտաց իմոց, որ բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուայ եթէ այր մի ամենազօր յերուսաղեմէ եկն և լուծաւ ՚ի տան քում, և բազում նշանք յանուն Յիսուսի՝ ՚ի ձեռս նորա լինին: Տուբիաս, ասէ. Այո, Տէր իմ, եկն առ իս օտար ոք պանդուխտ, և բազում նշանք ՚ի ձեռս նորա լինին: Աբգար ասէ. Ա՞՞ծ զնա առ իս: Յայն, ժամ եկեալ Տուբիայ առ Թադէոս և ասէ. Աբգար իշխան քաղաքիս յղեաց և կոչեաց զիս, և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Թադէոս ասէ. Երթայց, քանզի առ նա մանաւանդ առաքեալ եմ: Կանխեալ ապա Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր, և էառ զԹադէոս և չոգաւ առ Աբգար: Եւ իբրև ելին առ նա, մօտ առ նմա կալով և իշխանաց նորա. և նոյնժամայն մինչդեռ մտանէր նա, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսս Թադէոսի առաքելոյ. և իբրև ետես զայս Աբգար անկաւ և երկիր ե-

քեզ: Սկսաւ այնուհետև ինքն Թադէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրև լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր և բժշկէր նա, էած զմտաւ եթէ նա իցէ այն վասն որոյ առաքեաց նա առ Քրիստոս, և ասէ ցնա յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա՝ առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. լուեալ եմ ես եթէ այր մի զօրութեանց եկն եմուս լուծաւ ՚ի տան քում, արդ՝ ածցես դու զնա առ իս: Իբրև եկն Տուբիա առ Թադէոս՝ և ասէ ցնա. Աբգար արբայ յղեաց կոչեաց և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա, զի բժշկեսցես դու զնա: Եւ ինքն Թադէոս ասէ. Ես երթայց, քանզի առ նա առաքեալ եմ ես զօրութեամբ: Կանխեաց այնուհետև և Տուբիա ՚ի վաղիւ անդր և էառ զԹադէոս, և չոգաւ առ Աբգար: Իսկ իբրև ելին

պագ Թադէի. և զարմացան ամենեքեան որ միանգամ կային անդ. զի նոքա ոչ տեսին զայն տեսիլ՝ այն որ միայն Աբգարու երևեցաւ: Եւ նա հարցանէր զԹադէոս. եթէ Արդարեւ Ճմարտիւ աշակերտ իցես դու Յիսուսի որդւոյ Աստուծոյ, այն որ ասաց ցիս՝ եթէ առաքեմառ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զքեզ և տացէ քեզ կեանս: Ետ պատասխանի նմա Թադէոս և ասէ. Քանզի մեծապէս հաւատացեր դու այնմ որ առաքեացն զիս, վասն այնորիկ առաքեցայ ես առ քեզ, և դարձեալ եթէ հաւատացես դու ՚ի նա, տացին քեզ խնդրուածք սրտի քո: Ասէ ցնա Աբգար. Այնպէս հաւատացի ՚ի նա, զի զՀրէայսն որ ՚ի խաչ հանին զնա՝ կամեցայ ես զօրս առնուլ և գալ կոտորել զնոսա, եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն Թագաւորութեան Հռովմայեցւոց: Ասէ ցնա Թադէոս. Տէրն մեր զկամս Հօր իւրոյ կատարեաց, և իբրև կատարեաց՝ վերացաւ նա առ Հայր իւր: Ասէ Աբգար, ես հաւատացի ՚ի նա և ՚ի հայրն նորա: Ասէ Թադէոս. վասն այսորիկ դնեմ ես ՚ի վերայ քո զձեռն իմ յանուն նորա. և իբրև արար նա զայս՝ նոյնժամայն բժշկեցաւ նա ՚ի հիւանդութենէ իւրմէ և ՚ի ցաւոց անտի զոր ունէր նա: Եւ զարմացեալ էր Աբգար, զի որպէս լուեալ էր նա վասն Յիսուսի՝ զնոյն օրինակ ետես արդեամբք ՚ի ձեռն աշակերտին նորա Թադէոսի առաքելոյ, զի առանց դեղոց և արմատոց բժշկեաց զնա, բայց ոչ զնա միայն, այլ և

գլխեցան զի կային անդ իշխանքն նորա. և նոյնժամայն մինչքեռ մտանէր նա տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսն Թադէոսի առաքելոյ. և յորժամ ետես Աբգար զԹագէոս՝ անկաւ և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենեքեան որ միանգամ կային անդ. զի նոքա ոչ տեսին զայն տեսիլ՝ այն որ միայն Աբգարու երևեցաւ: Եւ նա հարցանէր զԹադէոս՝ եթէ արդարեւ Ճմարտիւ աշակերտ իցես դու Յիսուսի որդւոյ Աստուծոյ այն որ ասաց ցիս՝ եթէ առաքեմառ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զքեզ և տացէ քեզ կեանս: Եւ Թադէոս պատասխանի եւ նմա և ասէ. Քանզի մեծապէս հաւատացեր դու յայնմ որ առաքեացն զիս, վասն այսորիկ առաքեցայ ես առ քեզ, և դարձեալ եթէ հաւատացես դու ՚ի նա՝ տացին քեզ խնդրուածք սրտի քո: Ասէ ցնա Աբգար, զի այսպէս ասէ հաւատացի ՚ի նա, զի և զՀրէայսն որ ՚ի խաչ հանին զնա՝ կամեցայ ես զօրս առնուլ և գալ կոտորել զնոսա.

զԱբդան զորդի Աբդեայ որ յոտնացաւ էր, զի և նա եմուտ և անկաւ առ ոտս նորա: Եկաց նա յաղութիւն և զձեռն կալեալ բժշկեաց զնա, և զայլս բազումս զքաղաքացիս նորա բժշկեաց նա, և առնէր սքանչելիս մեծամեծս և քարոզէր զբանն Աստուծոյ: Յետ այսորիկ ասէ ցնա Աբգար. Դու Թագէտս զօրութեամբ Աստուծոյ զայս առնես, և մեք զարմացեալ եմք ընդ այս, այլ հանդերձ այսու ամենայնիւ աղաչեմք զքեզ, զի պատմեսցես զու վասն գալստեան Քրիստոսի թէ որպէս եղև, և վասն զօրութեան նորա. և թէ որով զօրութեամբ զայս՝ զոր լուայ ես, գործէր նա: Սքէ ցնա Թագէտս. լռեմ առ այժմ: այլ քանզի քարոզել զբանն Աստուծոյ առաքեցայ ես, առ վաղիւ ժողովեա առ իս զամենայն մարդիկ քաղաքի քո. և առաջի նոցա քարոզեմ և սերմանեմ ՚ի նոսա զբանն կենաց, և վասն գալստեան Յիսուսի թէ որպէս եղև, և վասն առաքելութեան նորա և վասն ի՞յր առաքեցաւ նա ՚ի Հօրէ իւրմէ, և վասն զօրութեան նորա և գործոց, և վասն խորհրդոցն զոր խօսեցաւ նա յաշխարհի. և որով զօրութեամբ զայս գործէր նա, և վասն նորութեան քարոզութեան նորա, և վասն

եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն թագաւորութեանն հռովմայեցաւ: Ասէ ցնա Թագէտս. Տէր մեր զկամս հօր իւրոյ կատարեաց. և իբրև կատարեաց վերացաւ նա առ հայր իւր: Ասէ Աբգար. Եւ ես հաւատացի ՚ի նա և ՚ի հայրն նորա: Ասէ Թագէտս. վասն այսորիկ զնեմ ես ՚ի վերայ քո զձեռն իմ յանուն նորա. և իբրև արար նա զայս՝ նոյնժամայն բժշկեցաւ նա ՚ի հիւանդութենէ իւրմէ և ՚ի ցառոց անտի՝ զոր ունէր նա: Եւ զարմացեալ էր Աբգար, զի որպէս լուեալ էր նորա վասն Յիսուսի՝ զնոյն օրինակ ետես արգեամբք ՚ի ձեռն Թագէտսի աշակերտի նորա, զի առանց գեղոց և արմատոց բժշկեաց զնա. բայց ոչ զնա միայն, այլ և զԱբգու զորդի Աբգիայ, զի էր պոտագրոս. զի և նա եմուտ և անկաւ առ ոտս նորա: Եւ իբրև եկաց յաղօթս ՚ի վերայ նորա՝ բժշկեցաւ նա: Եւ զայլս բազումս զքաղաքացիս նոցա բժշկեաց նա. և առնէր զբանն չելիս մեծամեծս և քարոզէր զբանն Աստուծոյ: Յետ այսորիկ ասէ ցնա Աբգար. Դու, Թագէտս, զօրութեամբն Աստուծոյ զայս առնես, և մեք զարմացեալ եմք ընդ այս, այլ հանդերձ այսու ամենայնիւ աղաչեմք զքեզ զի պատմեսցես զու վասն գալստեանն Քրիստոսի թէ որպէս եղև, և վասն զօրութեան նորա. և թէ որով զօրութեամբ զայս զոր լուայ ես՝ գործէր նա: Ասէ ցնա Թագէտս. Այժմ լուա լինիմ, այլ քանզի քարոզել զբանն Աստուծոյ առաքեցայ ես, առ վաղիւ ժողովեա ինձ զամենայն մարդիկ քա-

փոքրկութեան նուաստութեան և խոնարհութեան նորա՝ երևելովն ի մարդկեղէն պատկեր և ի ձև. եւ թէ որպէս խոնարհեցաւ և մահու համբեր, և ամփոփեաց նուաստացոյց զաստուածութիւն իւր. որչափ ինչ չարչարանս կրեաց ՚ի Հրէից անտի և խաչեցաւ և էջ ՚ի դժոխս, և քակեաց զկրճիմն որ ՚ի յաւիտենից անքակ կայր, և յարեաւ և յարոյց ընդ իւր զյաւիտենից ննջեցեալսն. և որ միայն էջ յերկնից, վերացաւ ՚ի նոյն բազում ժողովրդովք առ Հայր իւր. և որպէս նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ փառօք յերկինս. և թէ որպէս գալոյ է դարձեալ փառօք և զօրութեամբ ՚ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ հրամայեաց Աբգար եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն ժողովեսցին ամենայն մարդիկ քաղաքի իւրոյ և լուիցեն զքարոզութիւն Թադէոսի: Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց տալ նմա ոսկի և արծաթ, բայց նա ոչ էառ. Չմերն թողաք, ասէ, զայլոցն զիարդ առցուք: Եւ եղև այս յամին երեքհարիւրերորդի և քառասներորդի: Բայց ոչ տարապարտուց և յանպէտս ինչ ելին սոքա յԱսորոց անտի ՚ի Յոյն. և յաւելաւ ՚ի ժամանակին ՚ի մատեան պատմութեանս:

զաքի քո. և առաջի նոցա քարոզեմ և սերմանեմ ՚ի նոսա զբանն կենաց, և վասն գալստեանն Յիսուսի, թէ որպէս եղև վասն առաքելութեան նորա, և վասն որոյ առաքեցաւ նա ՚ի հօրէ իւրմէ. և վասն զօրութեան նորա և գործոց իւրոց, և վասն խորհրդոցն զոր խորհեցաւ նա յաշխարհի. և որով զօրութեամբ զայս գործէր նա. և վասն քարոզութեան նորա և վասն փոքրկութեան և խոնարհութեան նորա՝ եթէ որպէս խոնարհեցաւ և անփոփեաց և և փոքրկացոյց զանձն իւր, և խաչեցաւ և էջ ՚ի դժոխս, և քակեաց զկրճիմն որ յաւիտենից չէր քակեալ, և յարոյց զմեռեալս. և էջ միայն և վերացաւ բազում ժողովրդովք առ Հայր իւր: Հրամայեաց այնուհետև Աբգար՝ եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն ժողովեսցին ամենայն մարդիկ քաղաքի իւրոյ, և լուիցեն զքարոզութիւն Թադէոսի: Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց նա տալ նմա ոսկի և արծաթ: Բայց նա ոչ էառ, և ասէ. Չմերն թողաք, զայլոցն զիարդ առցուք: Յամին երեքհարիւրերորդի եղև այս: Բայց զի ոչ տարապարտուց ելին սոքա ամենայն պատգամօք յասորոց անտի ՚ի յոյն, այս է ՚ի ժամանակի իւրեանց եգան անդ: Կատարեցաւ գալութիւն առաջին պատմութեանց եկեղեցոյ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ա.¹ — Եւսեբիոս Պամփիլացի, առիւ Պաղեստինացի կամ Փիւնիկեցի:

ԳԼՈՒԽ Բ.² — « Եւ յետ Հօրն պատճառ եղելոցս ամենայնի » . Եթէ մարԹ էր ըստ կարգի ծննդեան միայն Որդւոյն Աստուծոյ առնուլ զբանս զայս, և ոչ ըստ համագոյ համիշխան էութեան նորա ընդ Հօր, կարէր ոք արդեօք ասել Թերեւս ուղղութեամբ, այլ զի Եւսեբեայ են բանք՝ զԱրիոսին ախտ ախտացելոյն, որ և 'ի բազում ուրեք երկրորդէ զայդ զիւր մոլար վարդապետութիւն, խորշելի է ապա ամենեւին:

...³ — « Իբրեւ երկրորդ 'ի նմանէ » . Պաշտօնէի է այդ և հրամանակատարի, ուր մեք զՈրդին Աստուծոյ համագոյ Հօր գիտեմք՝ իշխանակից և արարչակից:

...⁴ — « Զնախապատճառ եղելոցս ամենայնի » . ՄարԹի ոք ուղղութեամբ աստուածաբանել այսպէս զՀօրէ:

...⁵ — « Ի նմանէ գլուխ և պետ » . Այսինքն է յետ նորա, որ դարձեալ զպաշտօնէի ապա կարծիս:

...⁶ — « Կենդանին է և կատարեալ անձնաւորութեամբ » . Ձէ բաւական կենդանի գոլ Որդւոյն Աստուծոյ յառաջ քան զէքս ամենայն և անձն կատարեալ, այլ զի և համագոյ իցէ և հաւատարակից և ընդթեմակից Հօր, որով և Աստուած յԱստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Ե.⁷ — « Յետ այսորիկ յարեալ Յուդաս յառուրս աշխարհագրին » . Թէպէտ չիցեն մեր կամք 'ի Ժանր և 'ի գծուարի խաբիրս մասնել, այլ զի խառն 'ի խուռն առնուլ ժողովել Թուր 'ի սմա զքէպս ժամանակացն Եւսեբի՝ իբրեւ առ գալըստեամբ Փրկչին յաշխարհ, ապա ոչինչ անդէպ սակաւուք ինչ պարզել զայն: Որ ինչ մեկին ասէ և պարզ, զի 'ի քառասներորդ երկրորդ ամի Աւգոստոսայ կայսեր, և 'ի վերջին ամս Թագաւորութեան Հերովդի եկն Փրկչին մեր յաշխարհ: Իսկ զայլ ամենայն գէպս և զաշխարհագրիս՝ զառաջինն և զերկրորդ՝ կուտէ առ նովաւ: Արդ գէպ լինի առաջին աշխարհագրին ամօք ինչ յառաջ քան զմերս Թուական, և վասն մասին Հրէաստանի՝ Հերովդի Թա-

գաւորի աշխարհին իբրև բարեկամի և հպատակի յանձն լինի այն . և յընթացս այս ամաց աշխարհագրին գան և Յովսէփ և Մարիամ 'ի Բեթղէհէմ մտանել յաշխարհագիրս՝ յորում և ծնունդ Փրկչին : Յետ մահուն ապա Հերովդէի, մերժելոյ և որդւոյ նորա Աբքեղայոսի 'ի սակաւժամանակեայ թագաւորութենէն , առաքի Սուլպիկիոս Կուրիւնիոս 'ի գառաւոր Ատրուոց՝ առանձին իշխանութեամբ և 'ի վերայ Հրէաստանի : Յառաջ վարէ նա զաշխարհագիրն , որով և 'ի նորա անուն այնուհետև Կուրիւնեան կոչի աշխարհագիրս . և առաջին աշխարհագիր՝ առ յորոշումն յերկրորդէն , որ առ սովին դարձեալ կրկին անգամ կարգելոյ գառաւորաւն Կուրիւնեաւ լինի , սկսեալ յեւթներորդ ամէ անտի ծննդեան Փրկչին մերոյ մինչև ցերեքսասաներորդ ամն : Եւ զի Կուրիւնեան կոչեցան աշխարհագիրքս և առաջինն և երկրորդն . այսպէս գրուեալս գտանէր յարձանագիրս պետութեան 'ի Հռովմ, որում և վկայէ Յուստինոս յառաջնումն անդ . ջատագովութեան իւրում : Արդ եթէ ընդ շարս ամացս այսոցիկ բաժանեցուք զգէպս պատմեալս յԵւսերեայ , ոչինչ անմիաբանութիւն երևի այնուհետև ընդ սա և ընդ Յովսէպոս . արգարանայ և բան երանելւոյն Ղուկայ և պարզի : Որով տեսանեմք յայտնապէս ըստ Յովսէպոսի՝ զի ընդ երկրորդ աշխարհագրաւ անկանի ժամանակ ապստամբութեան Յուդայ Գալիլէացւոյն և խլրտումն Հրէից , խիթալով նոցա ընդ 'ի սպառ անյոյս գերութիւն իւրեանց :

ՅԱՆԿ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն գնացից Առաքելոցն յետ վերանալոյն Քրիստոսի:
 Բ. — Եթէ որպէս Տէրերիոս իբրեւ ուսաւ 'ի Պիղատոսէ վասն Քրիստոսի և խռովեցաւ:
 Գ. — Եթէ որպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիեզերս սփռեցաւ աւետարանն Քրիստոսի:
 Դ. — Թէ որպէս յետ մահուն Տէրերեայ թագաւորեցոյց Գալիոս զԱգրիպպաս 'ի վերայ Հրէից, և զՀերովդէս գառապարտեաց յաքսոր մշտնջնաւոր:
 Ե. — Եթէ որպէս Փիլոն վասն Հրէից չողաւ հրեշտակու թեամբ առ Գալիոս:
 Ջ. — Թէ որչափ չարիք հասին 'ի վերայ Հրէից յետ ժպրհու թեամբ համարձակելոյ նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի:
 Ի. — Թէ որպէս անձնասպան զհերովն գնայր Պիղատոս:
 Լ. — Վասն սովոյն որ եղև յաւուրսն Կլաւդեայ:
 Խ. — Վկայութիւն Բակորու առաքելոյն:
 Ժ. — Թէ որպէս Ագրիպպաս, որ նա ինքն է Հերովդէս, հալածեաց զառաքեալսն, և անյապաղ հասին նմա դատաստանն Աստուծոյ:
 ԺԱ. — Վասն Թեգայ կախարդին, և որոց ընդ նմա:

ՅԱՆԿ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառ վասն գնացից առաքելոցն յետ վերանալոյն Քրիստոսի:
 Բ. — Երկրորդ, թէ որպէս և լուսաւ Տէրերոս վասն Քրիստոսի և խռովեցաւ:
 Գ. — Երրորդ, թէ որպէս 'ի սակաւ ժամանակի առաւմեցաւ ընդ ամենայն տիեզերս աւետարանն Քրիստոսի:
 Դ. — Չորրորդ, եթէ որպէս յետ Տէրերեայ Գալիոս կացոյց 'ի վերայ Հրէից զԱգրեպ 'ի ժամանակի իբրեւ ելոյն նա զՀերովդէս յաքսորս թեան անտի իւրեւ:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն թէ որպէս Փիլոն փոխանակ Հրէիցն չողաւ հրեշտակութեամբ առ Գալիոս:
 Ջ. — Վեցերորդ, եթէ որչափ չարիք հասին 'ի վերայ Հրէիցն, հետ ժպրհու թեան համարձակելոյ նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի:
 Ի. — Եոթներորդ, վասն թէ որպէս ինքն գնան իւր եպան Պիղատոս:
 Լ. — Ութներորդ, վասն սովուն որ եղև յամա Կլաւդեայ:
 Խ. — Իններորդ, վկայութիւն Բակորու առաքելոյն:
 Ժ. — Տասներորդ, եթէ որպէս Ագրիպպաս, զի նա ինքն է Հերովդէս, 'ի ժամանակի իբրեւ հալածեաց զառաքեալսն, նոյն ժամայն հասին նմա դատաստանն Աստուծոյ:
 ԺԱ. — Մտաստաներորդ, վասն Թեգայ մուրեցուցի:

- ծԲ. — Վասն Հեղինեայ գշխոյին Ոսրոյենաց։
 ժԳ. — Վասն Սիմոնի կախարդի և այլոյ ուրուք Հեղինեայ։
 ժԴ. — Վասն քարոզութեան Պետրոսի առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ժԵ. — Վասն աւետարանին որ ըստ Մարկոսի։
 ժԶ. — Եթէ որպէս քարոզեաց զառաջինն Մարկոս զգիտութիւնն Քրիստոսի այնոցիկ՝ որ յԵգիպտոս էին։
 ժԷ. — Թէ զինչ պատմէ Փիլոն վասն ճգնաստուն արանց Եգիպտացւոց։
 ժԸ. — Եթէ որպէս ինչ խօսք կամ ճառք սորին Փիլոնի առ մեզ հասին։
 ժԹ. — Թէ որպիսի նեղութիւնք հասին ընդ Ժողովուրդն Հրէից յաւուրս զառկին։
 Ի. — Որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ Երուսաղէմի յաւուրս Ներոնի։
 ԻԱ. — Վասն Եգիպտացւոյն որ 'ի գործս Առաքելոց յիշատակի։
 ԻԲ. — Թէ որպէս առաքեցաւ 'ի Հրէաստանէ 'ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք. և պատասխանի արարեալ ամբաստանութեանցն՝ արձակեցաւ ազատ։
 ԻԳ. — Թէ որպէս վկայեաց Յակովբոս, այն՝ որ անուանեալ կոչէր Եղայր Տեառն։
 ԻԴ. — Թէ որպէս յետ Մարկոսի առաջին եպիսկոպոս եկաց Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն Անիանոս։
 ԻԵ. — Վասն հալածանաց Ներոնի, յորում Պօղոս և Պետրոս 'ի Հռովմ վասն աստուածաշուովութեան առին զպսակ վկայութեան։
 ԻԶ. — Վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրէայքն, և վասն վերջին պատերազմին նոցա ընդ Հռոմոս։

- ծԲ. — Երկաստաներորդ, վասն Հեղինեայ տիկնոջ Միլագետաց։
 ժԳ. — Երկաստաներորդ, վասն Սիմոնի կախարդի։
 ժԴ. — Չորեքաստաներորդ, վասն քարոզութեանն Պետրոսի առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ժԵ. — Հնգաստաներորդ, վասն աւետարանին Մարկոսի։
 ժԶ. — Վեցաստաներորդ, եթէ որպէս Մարկոս զառաջինն քարոզեաց զգիտութիւն Քրիստոսի եգիպտացւոցն։
 ժԷ. — Եօթնաստաներորդ, և թէ զինչ պատմէ Փիլոն վասն արանցն եգիպտացւոց։
 ժԸ. — Ութնաստաներորդ, թէ քանի խօսք գիտացաք մեր զՓիլոնեայ։
 ժԹ. — Իննաստաներորդ, եթէ որպիսի անցին ընդ Ժողովուրդն Հրէից։
 Ի. — Բասներորդ, որ ինչ միանգամ գործեցան յաւուրս Ներոնի 'ի մէջ Երուսաղէմի։
 ԻԱ. — Բասներորդ առաջներորդ, վասն եգիպտացւոցն այն որ և 'ի Գործս առաքելոցն յիշատակեն զմաննն։
 ԻԲ. — Բասներորդ երկրորդ, եթէ որպէս առաքեցաւ 'ի Հրէաստանէ 'ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք։ Եւ իբրեւ արար զպատասխանին առ ճակեցաւ նա յաննայն ամբաստանաց։
 ԻԳ. — Բասներորդ երրորդ, թէ որպէս վկայեաց Յակովբոս, այն որ անուանեալ կոչէր Եղայր տեառն միայ։
 ԻԴ. — Բասներորդ չորրորդ, թէ որպէս զինի Մարկոսի եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոցն նախ Անիանոս։
 ԻԵ. — Բասներորդ հինգերորդ, վասն հալածանացն որ եղև յամս Ներոնի, զի 'ի նոսա Պետրոս և Պօղոս առին զպսակ վկայութեանն, վասն Առաւանդաշուովեան, 'ի Հռովմ քաղաքի։
 ԻԶ. — Բասներորդ վեցերորդ, թէ որպէս կրեցին Հրէայքն զբոլոր չարեան և վասն վերջին պատերազմին որ եղև նոցա ընդ Հռոմոց։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Զոր ինչ միանգամ եկեղեցական պատմութեան արժան էր իբրու 'ի նախերգանս կանխել կարգել վասն աստուածութեան Փրկչին Բանին, վասն կանխութեան ուսման վարդապետութեան մերոյ, և վասն կանխութեան աւետարանական գնացից քրիստոնէիցս. դարձեալ և վասն որ 'ի վերջին ժամանակս յայտնութեան Տեառն մերոյ, և չարչարանաց նորա և ընտրութեան առաքելոցն, զայս ամենայն 'ի դպրութեան որ յառաջ քան զայս կարճ'ի կարճոյ համառօտեալ, 'ի նոյն և զընծայութիւնսն յաւելաք: Եւ արդ զոր ինչ միանգամ յետ վերանալոյն նորա իցեն դէպ' մանր դրոշմեսցուք. կէս մի 'ի նոցունց 'ի գրոց սրբոց աւեալ, և կէս մի 'ի պատմութեանց յարտաքին գրւչութենէ, զորոց 'ի դէպ ժամանակի յիշատակեսցուք և զանուանս:

ԳԼԽԻՒ Ս.

Վասն գնացից Առաքելոցն յետ վերանայոյն
Քրիստոսի:

Արդ նախ փոխանակ Յուդայի մատնէի ընտրեցաւ Մատաթիաս յառաքելութիւն, որ էր մի յաշակերտաց անտի Տեառն մերոյ, որպէս կանխեցաք ասացաք: Եւ կարգեցան դարձեալ 'ի ձեռն աղօթից և ձեռնադրութեան առաքելոցն 'ի պաշտօն և 'ի սպասարձանեկութեան հասարակաց, արք թուով եւ թն՝ փորձ և ընտիրք, յորս էր և Ստեփանոս. որ զկնի Տեառն մերոյ՝ յետ իւրոյ ընտրութեանն, իբրու այն թէ 'ի սոյն կոչեցեալ, քարկոծմամբ 'ի տեառնսպաւնից անտի ընկալաւ նախ զմահ, որով և ըստ անուան

Առային ձառք վասն գնացից առաքելոցն յետ վերանայոյն
Քրիստոսի:

Յամենայն որ ինչ միանգամ արժան է կանխել ընտրել կարձ 'ի կարճոյ համառօտք, յառաջ քան զպատմութիւնս եկեղեցւոյ, վասն աստուածութեան Փրկչին մերոյ, և վասն կանխութեանց ուսմանց վարդապետութեան մերոյ, և վասն կանխութեան գնացից աւետարանին քրիստոնէութեան: Բայց ոչ միայն վասն այսր, այլ վասն յայտնութեան Տեառն մերոյ՝ որ եղև 'ի ժամանակս յետինս, և վասն չարչարանաց նորա և վասն ընտրութեան առաքելոց նորա, 'ի զպրութեան անդ որ յառաջ քան զայս կարձ 'ի կարճոյ համառօտս ասացաք զօրինակ նոցա: Բայց ասասցուք արդեւ որ ինչ միանգամ եղև յետ վերանայոյն նորա. 'ի նոցունց դրօշ մեցուք 'ի գրոց սրբոց. իսկ 'ի նոցունց 'ի պատմութեանց յարապին գրութեանէ 'ի ժամանակի իւրեանց յիշատակեմք մեք զնոսա. արդ նախ զառաջին՝ յառաքելութիւն փոխանակ Յուդա մատնի ընտրեցաւ Բարթոլոմէոս, զի էր նա յաշակերտաց անտի տեառն մերոյ, որպէս կանխեցաք և յառաջագոյն ասացաք: Բայց կային 'ի պաշտօն հասարակաց 'ի ձեռն աղօթից և 'ի ձեռն զպրութեան առաքելոցն, մարգ. քորձեալք ընտրեալք թուով եւ թն՝ ասուն Ստեփաննեայ. այն որ նա ինքն նախ զկնի տեառն մերոյ քարկոծեցաւ 'ի մահ, 'ի ձեռն այնոցիկ որ զՏէրն իւրեանց սպանին. զի ընդ նմին 'ի ձեռնադրութեանն զոր ընկալաւ նա իբրու այն թէ նմին իրի իսկ ընտրեցաւ նա, և զպատկ յաղթութեան զվկայիցն Քրիստոսի միաբանեալ անուան իւրով՝ նախ ընկալաւ:

իւրոյ յառաջեալ ընդ փառաւոր վկայս Քրիստոսի կալաւ զպսակն յաղթութեան: Ապա և Յակովբոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն, քանզի և նա որդի անուանէր Յովսէփայ՝: Բայց Յովսէփ հայր Քրիստոսի, որում խօսեալ կոյսն, մինչև եկեալ առ միմեանս՝ գտաւ յղացեալ ՚ի Հոգւոյն սրբոյ, որպէս և ուսուցանեն գիրք սուրբք աւետարանի: Արդ սոյն այս Յակովբոս, զոր առաջինքն արդար կոչէին վասն սքանչելի առաքինութեանցն, պատմեն՝ եթէ ընկալաւ սա զառաջին աթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղէմացոց: Եւ Կղեմէս ՚ի վեցերորդ գիրս իւրոց Հրաշանգացն աւանդէ զնմանէ այսպէս. Զի Պետրոս, ասէ, և Յակովբոս և Յովհաննէս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ, որպէս առ ՚ի Տեառնէ նախապատուեալք ոչ եթէ ՚ի վերայ պատուոյ և փառաց մրցելով, զՅակովբոս զարդարն ընտրեցին եպիսկոպոս Երուսաղէմացոց: Եւ նոյն իսկ դարձեալ ՚ի սոյն յեւթնէրորդ գիրս իւր այսպէս ասէ զնմանէ. եթէ Յակովբոս արդարոյ և Յովհաննու և Պետրոսի յետ յարութեան իւրոյ՝ ետ նոցա Տէրն մեր զգիտութիւն իւր, և նոքա ետուն այլոց առաքելոցն. իսկ առաքեալքն եւթանասնից, յորս էր և Բառնաբաս: Բայց երկու էին որոց անուանք Յակովբ էին, մի՛ արդարն զոր յաշ-

Իսկ Յակովբոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր տեառն մերոյ, քանզի և նա որդի էր Յովսէփայ: Բայց Յովսէփ՝ այն զորմէ կարծէին եթէ հայր է նա Քրիստոսի, որ նմա խօսեալ էր զՄարիամ կոյս, մինչև մօտեալ էր նոցա առ միմեանս՝ գտաւ յղացեալ ՚ի Հոգւոյ անտի սրբոյ, որպէս և ուսուցանեն գիրք սուրբք աւետարանի: Եւ զսոյն զայս Յակովբոս առաջինքն արդար կոչէին զնա վասն սքանչելի գործոց իւրոց. զնմանէ պատմեն եթէ ընկալաւ նախ զառաջին աթոռ եպիսկոպոսութեան յեկեղեցւոյն անդ Երուսաղէմի: Կղեմէսոս գրէ զնմանէ այսպէս, եթէ Պետրոս և Յակովբոս և Յովհաննէս, յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ, իբրեւ մարդք որ ՚ի Փրկչէն անտի պատուեցան, չէին կարօտ փառաց իւրեք, այլ և զՅակովբ զայր արդար ընտրեցին նոքա յեպիսկոպոսութիւն Երուսաղէմի: Եւ նոյն իսկ ՚ի սոյն ճառս զարձեալ ասաց զնմանէ. եթէ Յակովբոս առն արդարոյ և Յովհաննու և Պետրոսի, յետ յարութեան տեառն մերոյ ՚ի մեռելոց, ետ նոցա տէր մեր զգիտութիւն իւր, և նոքա ետուն այլոց առաքելոցն: Իսկ առաքեալքն՝ եօթանասնիցն, զի ՚ի նոցանէ էր Բառնաբաս: Բայց երկու էին որոց անուանք իւրեանց Յակոբ էին, մի՛ այն արդարն

տարակէ անտի ընկեցին, և 'ի ձեռանէ թափչին ձաղկաւ հարաւ և մեռաւ. իսկ միւս այն՝ որոյ գլուխն հատաւ: Զսոյն իսկ զայն Յակովբոս արդար՝ և Պօղոս յիշատակէր 'ի գրեւն իւրում այսպէս, եթէ. Զայլ ոք յառաքելոց անտի ես ոչ տեսի, բայց միայն զՅակովբոս զեղբայր Տեառն:

Հանգերձ այսուիկ և խոստումն Փրկչին մերոյ առ արքայն Ոսրոյենաց 'ի գլուխ ելեալ կատարէր. զի թովմաս զԹադէոս իբրև յաստուածային յայտնութենէ առաքեաց յԵդեսիա լինել նմա քարոզ և աւետարանիչ վարդապետութեան Քրիստոսի. զի 'ի յիշատակարանաց անտի որ գտաւ անդ՝ ցուցաբ յառաջ քան զփոքր մի: Իսկ իբրև եհաս նա յաշխարհն յայն, բժշկեաց զԱբգար բանիւ Քրիստոսի, և զամենայն մարդիկ աշխարհին զարմացոյց նշանօք սքանչելեաց: Եւ իբրև շատ իսկ գործովք նշանացս պատրաստեաց զնոսա, և 'ի պաշտօն երկրպագութեան զօրութեան Քրիստոսի մերձեցոյց, ապա և աշակերտեաց զնոսա վարդապետութեան Քրիստոսի: Եւ մինչև ցայսօր ժամանակի ամենայն քաղաքն Եդեսացւոց զանուն Քրիստոսի կրեն, ոչինչ դուզնաքեայ զբարութեան Փրկչին առ նոսա ունելով զօրինակ: Եւ այսորիկ 'ի նախնեացն պատմութեանց ասացան:

որ յաշտարակէ անտի ընկեցին, և 'ի ձեռանէ թափչին ձաղկաւ հարաւ և մեռաւ: Իսկ միւս՝ այն որոյ գլուխն հատաւ: Զսոյն իսկ զայն Յակովբոս արդար և Պօղոս յիշատակէր 'ի գրեւն իւրում այսպէս. եթէ զայլ ոք յառաքելոց անտի ես ոչ տեսի, բայց միայն զՅակովբոս զեղբայրն Տեառն մերոյ: Եւ հանգերձ այսուիկ և խոստումն Փրկչին մերոյ առ արքայն Միջագետաց կատարեալ լինէր. զի թովմաս զԹադէոս իբրև 'ի զօրութենէ Աստուծոյ առաքեաց յՈւռհայ, լինել նմա քարոզ և աւետարանիչ վարդապետութեանն Քրիստոսի. զի 'ի դրոց անտի որ գտաւ անդ՝ ցուցաբ յառաջ քան զփոքր մի: Իսկ իբրև եհաս նա յաշխարհն յայն, զԱբգար բժշկեաց բանիւ Քրիստոսի, և զամենայն մարդիկ աշխարհին զարմացոյց սքանչելի զօրութեամբքն զոր գործեաց լի կատարեալ: Իսկ 'ի ձեռն առաքելոցն իւրոց առաքեաց նա զգործըս իւր, և մերձեցոյց զնոսա յերկրպագութիւն զօրութեանն Քրիստոսի, և արար զնոսա աշակերտս վարդապետութեան կենացն մինչև ցայսօր ժամանակի, իբրև 'ի նմանէն ամենայն քաղաքն Ուրհայեցւոց անուանն Քրիստոսի մշտնջենաւորեալ է, և օրինակ մեծ օգնութեան Փրկչին մերոյ յայտնի է 'ի նոսա, և սղքա

Արդ դարձցուք այսուհետև առ գիրս սուրբա: Ի ժամանակի իբրև եղեն հարուածքն առաջինք և անհնարինք 'ի վերայ եկեղեցւոյն Երուսաղէմացւոց 'ի Հրէից անտի յետ վկայութեան Ստեփանեայ, և 'ի ցրուել ամենայն աշակերտացն՝ բայց յերկոտասանից անտի, ընդ ամենայն Հրէաստան և 'ի մէջ Շամրտացւոց, ոմանք 'ի նոցանէ, որպէս և գիրք սուրբք ասացին, գնացին անցին մինչև 'ի Փիւնիկէ և 'ի Կիպրոս և յԱնտիոք, այլ ոչ համարձակէին նոքա քարոզել հեթանոսաց զբանն Աստուծոյ, բայց միայն Հրէից աւետարանէին: Իսկ Պողոս ցայնվայր փնասակար էր եկեղեցւոյն, և մտանէր 'ի տունս տունս հաւատացելոց և քարշէր զարս և զկանայս, և տայր զնոսա 'ի բանտս և 'ի կապանս: Այլ և Փիլիպպոս, մին յայնցանէ որ ընտրեցան 'ի սպաս պաշտաման ընդ Ստեփանոսի, 'ի թիւս ցրուելոցն էջ 'ի Սամարիա, և լի զօրութեամբ Աստուծոյ քարոզեաց նախ այնոցիկ որ անդն էին զբանն Աստուծոյ: Եւ այնպէս իսկ զօրանային 'ի նմա չնորհքն Աստուծոյ, որպէս զի և զՍիմոն կախարդ հանդերձ այլովք բազմօք զհետ բանից իւրոց ձգէր: Այնպիսի համբաւաւորօք էր Սիմոնս այս 'ի ժամանակին, զի յայնցանէ որք մոլորեալ էին 'ի կա-

ասացեալ են իբրև 'ի պատմութեանց առաջնոց: Արդ՝ դարձցուք այսուհետև առ գիրս սուրբա: Ի ժամանակի իբրև եղեն հարուածքն առաջինք և անհնարինք 'ի վերայ եկեղեցւոյն Երուսաղէմացւոց 'ի Հրէից անտի 'ի վկայութեան անդ Ստեփանեայ, ամենայն աշակերտօքն բայց յերկոտասանից անտի ցրուեցան ընդ ամենայն հրէաստան և 'ի մէջ շամրտացւոց, որպէս և գիրք սուրբք ասացին: զի ոմանք 'ի նոցանէ գնացին և անցին մինչև 'ի Փիւնիկէ և 'ի Կիպրոս և յԱնտիոք, այլ ոչ համարձակէին նոքա քարոզել հեթանոսաց զբանն Աստուծոյ, բայց միայն Հրէից աւետարանէին: Իսկ Պողոս ցայն վայր, լի էր նախանձու և սպանութեան 'ի վերայ եկեղեցւոյ, և մտանէր նա 'ի տունս հաւատացելոցն, և նեղէր զարս և զկանայս, և տայր զնոսա 'ի բանդս և 'ի կապանս: Նաև Փիլիպպոս յայնցանէ էր, որ ընտրեցան 'ի սպաս պաշտաման ընդ Ստեփանոսի՝ յայնցանէ որ ցրուեցան: էջ նա 'ի Շամիրն լի զօրութեամբ Աստուծոյ, և քարոզեաց նա այնոցիկ որ անդն էին՝ զբանն Աստուծոյ: և այնպէս իսկ զօրանային 'ի նմա չնորհքն Աստուծոյ, որպէս զի և Սիմոն կախարդ՝ հանդերձ այլովք բազմօք յանդիմանեալ կշտամբեցաւ բանիւքն նորա: այնպիսի իսկ անուանեալ էր Սիմոն յայնմ ժամանակի՝ յայնցանէ որք մոլորեալ էին 'ի կախարդութիւն նորա, զի զօրութիւն մեծ համարէին զնա: Յայնմ

խարդուծիւն նորա, զօրուծիւն մեծ Աստուծոյ զնա համարել: Որ 'ի զարմանալն յայնժամ ընդ սքանչելի զօրուծիւնն Աստուծոյ որ լինէին 'ի ձեռն Փիլիպպոսի, խոնարհեցաւ կերպարանօք առ հաւատոսն Քրիստոսի, մինչ զի և մկրտուծիւն անգամ առցէ: Զի ընդ սոյն իսկ ընդ այս արժան է մեզ զարմանալ, զի մինչև ցայսօր ժամանակի գործի յայնցանէ որ են 'ի պիղծ աղանդէ անտի նորա, զի այնու հայրենի նենգութեամբ իւրեանց իբրև ժանտախտիւ և զայրացեալ քոսով սողոսկեալ մնեալ յեկեղեցի, մեղանչէն մեծապէս՝ յորս յաջողինն հեղուլ զդժնդակն և զչար զծածկեալ իւրեանց թոյնս դառնութեան: Բազումք իսկ 'ի նոցանէ 'ի խայտառակել նենգութեանն, մերժեալ ընկեցան յեկեղեցւոյ, որպէս և ինքն Սիմոն կշտամբեալ 'ի Պետրոսէ ընկալաւ զարժանաւոր պատիժ պատուհասին: Այլ 'ի ժամանակին իբրև հանապազօր աճէր միշտ և բազմանայր աւետարանն կենաց, իբրև 'ի տեսչութենէ Աստուծոյ եկն յերուսաղէմ՝ ներքինի մի տիկնոջ եթովպացւոց, զի ըստ սովորութեան աշխարհին և մինչև ցայսօր ժամանակի կին մարդ թագաւորէ 'ի նոսա: Որ առաջին 'ի հեթանոսաց իբրև յաստուածային յայտնութենէ ընկալաւ 'ի

ժամանակի և նա 'ի զարմանալն իւրում ընդ սքանչելի զօրութիւնն Աստուծոյ որ լինէին 'ի ձեռն Փիլիպպոսի, խոնարհեցաւ նա կերպարանօք առ հաւատոսն Քրիստոսի, մինչ զի և մկրտութիւն առցէ: զի ընդ սոյն իսկ ընդ այս արժան է մեզ զարմանալ, զի մինչև ցայսօր ժամանակի գործի յայնցանէ որ են 'ի պիղծ աղանդէ անտի նորա, զի այնու հայրենի նենգութեամբ իւրեանց գնան նոքա, և իբրև հիւանդութիւն չարաչար կեղոյ կարգի գայ 'ի նոսա, և մեղանչէն և կորուսանեն զայնոսիկ որ կարեն խառնել 'ի նոսա զլեզին չարութեան որ ծածկեալ էր 'ի նոսա: Բազումք իսկ 'ի նոցանէն որք յանդիմանեալ կշտամբեցան, և որպէս եկն նոքա մերժեալ կորացան գործովքն: որպէս զի և ինքն Սիմոն իբրև խայտառակեցաւ 'ի Պետրոսէ առաքելոյ, ընկալաւ պատիժս պատուհասի որպէս և արժանի էր նա, այլ 'ի ժամանակի իբրև հանապազօր միտ աճէր և բազմանայր աւետարանն կենաց, իբրև 'ի տեսչութենէ Աստուծոյ, եկն յերուսաղէմ՝ ներքինի մի տիկնոջ հագկաց, զի որպէս ըստ սովորութեան աշխարհին և մինչև ցայսօր ժամանակի կին մարդ թագաւորէ 'ի վերայ նոցա: զի նա նախ 'ի հեթանոսաց ընկալաւ զաւետարանն Քրիստոսի 'ի Փիլիպպոսէ: և իբրև յայտնութենէ և նա եղև պառուջ հաւատացելոց ամենայն հեթանոսաց: Եւ իբրև դարձաւ յաշխարհ իւր: և աւե-

Փիրիպպոսէ զխորհուրդ Աստուծոյ Բանին, և եղև պտուղ հաւատացելոց ամենայն տիեզերաց, Եւ իբրև դարձաւ յաշխարհ իւր՝ աւանդեն զրոյցք, աւետարանել նորա անդ զամենեցուն Աստուծոյ զգիտութիւն, և զկենարար գալուստ Փրկչին մերոյ որ եղև առ մարդիկ: Եւ այսպէս արդեամբք կատարեցաւ ՚ի ձեռն նորա մարգարէութիւնն որ ասէ. եթէ Հնդիկք յառաջագոյն ձեռն տացեն առ Աստուած: Ի ժամանակիս և Պօղոս անօթ ընտիր, ոչ ՚ի մարդկանէ և ոչ ՚ի ձեռն մարդոյ, այլ ՚ի յայտնութենէ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և Աստուծոյ Հօր՝ որ յարոյց զնա ՚ի մեռելոց, կարգեցաւ առաքեալ, ՚ի ձեռն տեսլեան և յայտնութեան բարբառոյն որ յերկնից՝ արժանի եղև կոչմանս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երբ որպէս Տիբերիոս իբրև ոչսառ ՚ի Պիղատոսէ վասն Քրիստոսի և խառվեցաւ:

Իսկ իբրև լուր սքանչելի յարութեան Փրկչին և վերանալոյ նորա յերկինս առ բազումս սփռեալ տաւրածանէր, ըստ վաղեմի աշխարհաժանօթ սովորու-

տարանեաց անդ զգիտութիւն Աստուծոյ ամենակալի, և զկենարար գալուստ Փրկչին մերոյ որ եղև առ մարդիկ, և արգեամբք կատարեցաւ ՚ի ձեռն նորա մարգարէութիւն՝ որ ասէ. Եթէ Հնդիկք յառաջագոյն ձեռն տացեն առ Աստուած: Եւ հանգերձ այսուիկ և Պօղոս անօթ ընտիր, ոչ ՚ի մարդկանէ և ոչ ՚ի ձեռն մարդոյ, այլ ՚ի յայտնութենէ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և Աստուած հայր նորա յարոյց զնա ՚ի մեռելոց, ՚ի ձեռն այնր տեսլեան և յայտնութեան բարբառոյն որ եղև ՚ի վերայ նորա յերկնից, արժանի եղև կոչման և եղև առաքեալ:

Երկրորդ երբ որպէս Տիբերիոս իբրև ոչսառ ՚ի Պիղատոսէ վասն Քրիստոսի և խառվեցաւ:

Այլ ՚ի ժամանակի իբրև անուանեալ լինէր բազմաց և քորոզեր բազմաց սքանչելի յարութիւնն Փրկչին մերոյ ՚ի մեռելոց. ՚ի վերանալ նորա ընդ յերկինս, ըստ առաջին սովորու-

Թեանն՝ գաւառակալ իշխանք ազգաց որ ինչ առ նոսա նոր գործէր, նշանակեալ ծանուցանէին այն միկ որ ունէր զիշխանութիւն Թագաւորութեան, զի ինչ մի յայնցանէ որ գործիցի, ոչ ծածկեսցի 'ի նմանէ: Եւ արդ 'ի հռչակել ընդ ամենայն Պաղեստին յարութեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի 'ի մեռելոց, Պիղատոս գրեալ առ Տիբեր կայսր յայտ առնէր. որպէս և վասն այլոց նշանաց Տեառն մերոյ, զոր 'ի լըյ գիտէր, և զի յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, հաւատարիմ եղև նա բազմաց եթէ Աստուած է: Իսկ ինքն Տիբերիոս ծերակուտին մատոյց զայս, որ արհամարհեաց զբանն, զի ոչ նախ որպէս Թուի՝ քննեցաւ 'ի նմանէ. զի օրէնք էին վաղեմի, մի ումեք ընդ Աստուածս կարգել, բայց եթէ 'ի խորհրդենէ և 'ի հրամանէ ծերակուտին. այլ չշմարտութեամբ զի չէր կարօտ մարդկեղէն սատարութեան և հաստատութեան փրկական բան քարոզութեան Աստուծոյ և վարդապետութեան: Եւ իբրև մերժեաց ծերակոյտն զբանն, որ մատուցաւ ժողովոյն վասն Փրկչին մերոյ, եկաց մնաց Տիբերիոս յառաջին խորհուրդն զոր ունէր, և հակառակ ինչ և անարժան վասն վարդապետութեան Քրիստոսի ոչ խորհեցաւ ասեն: Զայս Տերտուղիանոս՝ որ սպառնալու տեղեակ էր օ-

Թեանն զոր ունէին իշխանքն հեթանոսաց. զի զամենայն ինչ զոր նոր գործեսցի, եղիցին ցուցանել նոքա այնմիկ որ ունիցի զիշխանութիւն Թագաւորութեան, զի ինչ մի յայնցանէ որ գործիցի, ոչ ծածկեսցի 'ի նմանէ: Անուանեալ իսկ լինէր ընդ ամենայն Պաղեստին յարութիւն Փրկչին մերոյ որ եղև 'ի մեռելոց, Պիղատոս այնուհետև Տիբերեայ արքայի եջոյց վասն նշանացն տեառն մերոյ. և զի յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, հաւատարիմ եղև բազմաց եթէ Աստուած է: Իսկ ինքն Տիբերիոս սինկղիտոսին մատոյց զայս թանս: Իսկ ինքն սինկղիտոսն իբրև լուաւ զբանն՝ արհամարհեաց, զի ոչ քննեցաւ նա նախ 'ի նմանէ ըստ առաջին սովորութեանն որ էր. զի 'ի մէջ հռոմոց ոչ լինէր Աստուած, բայց եթէ 'ի խորհրդենէ և 'ի հրամանէ սինկղիտոսին: Բայց կարծելով կարծեալ էր եթէ վասն այսր իսկ չշմարտիւ, վասն զի չէր պարտ և պատշաճ եթէ իրաւամբ և խորհրդով մարդկան հաստատեսցի կենդանի վարդապետութիւնն Աստուծոյ. այլ իբրև մերժեաց զբանն որ մատուցաւ ժողովոյն խորհրդեանն հռովմայեցւոյ վասն Փրկչին մերոյ: Ինքն Տիբերոս եկաց մնաց յառաջին խորհուրդն զոր ունէր, և ագեղ իրս ինչ վասն վարդապետութեանն Քրիստոսի ոչ խորհէր նա. զայս ինչ ասաց Տերտու-

օրինաց հոռոմոց, որ և այլովք իրօք սքանչելի այր, և մեծանուն 'ի Հռովմայեցիս, 'ի գիրս Ջատագովու-
թեան իւրոյ քրիստոնէից 'ի բարբառ հռովմայեցի,
որ յեղաւ ապա 'ի Յոյն լեզու, դնէ բանիւքս օրինակ
զայս. եւ զի անդատին 'ի ծագմանէ օրինացս այսոցիկ
խօսեսցուք, ասէ, օրէնս ունիք դուք վաղեմիս, եթէ
Աստուած 'ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ մի հաս-
տատեսցի, մինչև փորձեալ քննեսցի 'ի ծերակուտէ:
Մարկոս Եմիլիանոս այսպէս արար վասն դրօշելոյն իւ-
րոյ Ալլուրնեայ, և զայս առնէր 'ի հաստատութիւն
բանից մերոց, զի առ ձեզ 'ի քննութենէ մարդկան
տուեալ լինի աստուածութիւն, որ եթէ ոչ լինի հա-
ճոյ մարդոյն Աստուածն, Աստուած լինել նա ոչ կա-
րէ. և յայտմանէ արժան է մարդոյն քաւել զԱս-
տուածն: Արդ Տիբեր' յորոյ աւուրս եմուտ յաշխարհ
անուն քրիստոնէից, իբրև ցուցին նմա յաշխարհէ
անտի Պաղեստինացւոց, ուստի սկիզբն եղև զառաջինն
այսր վարդապետութեան, և նա եցոյց ծերակուտին,
յայտ արարեալ թէ հաճեալ է ընդ վարդապետու-
թիւնն: Իսկ ծերակոյտն զի ոչ քննեաց ինքն յառա-
ջագոյն գիրս զայս, արհամարհեաց: Իսկ նա եկաց
մնաց 'ի հրամանի իւրում և սպանումն մահու սպառ-

ղանոս այր, որ սպառսպուռ տեղեակ էր օրինաց հոռոմոց, որ և
այլովք իրօք սքանչելի էր. և 'ի նշանաւոր և 'ի սքանչելի մարդ-
կանէ անտի որ էին 'ի Հռոմ քաղաքի էր նա. զպատասխանին զոր
արար նա փոխանակ քրիստոնէից հռոմարէն, և մեկնեցաւ յու-
նարէն, եզ նա 'ի բանս իւր 'ի պատմելն իւրում այսպէս. Աղէ մեք
առաքեսցուք, ասէ, և 'ի քննութենէ վասն այց օրինաց. օրէնս հինս
ունիք դուք. եթէ Աստուած 'ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ մի
հաստատեսցի. մինչև փորձեալ քննեսցի նա 'ի սինկղիստոսէ: Մար-
կոս Ամեղոս այսպէս արար վասն պատկերի միոյ զ'որոնոս. այս
փոխանակ ընդ մեր եղև, զի առ ձեզ 'ի քննութենէ մարդկան
տուեալ լինի աստուածութիւն. և արդ այսուհետեւ թէ ոչ լինի
հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբ-
րև յայտմանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն: Արդ Տի-
բերոս որ յաւուրս նորա եմուտ յաշխարհ անուն քրիստոնէից,
իբրև ցուցին նմա յաշխարհէ անտի պաղեստինացւոց, ուստի
սկիզբն եղև զառաջինն այսր վարդապետութեան, և նա եցոյց
սինկղիստոսին. գիտաց իսկ եթէ հաճոյ եղև նմա այս վարդապե-
տութիւն: Իսկ սինկղիստոսն. վասն զի ինքն ոչ քննեաց յառաջա-
գոյն գիրս զայս՝ արհամարհեաց զնովաւ: Իսկ նա եկաց մնաց 'ի
հրամանի իւրում. և սպանումն մահու սպառնացաւ նա ամե-

նացեալ ամենայնի որ չարախօս կացցեն զքրիստոնէից: Եւ այն 'ի փութոյ անտի երկնաւոր տեսչութենէն եղև 'ի սիրտ նորա, զի սկիզբն էր յայնժամ աւետարանին բանի, զի անխափան և անարգել ընդ ամենայն երկիր ընթասցի:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Երբե ո'րպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիեզերս սփռեցաւ աշտարակն Քրիստոսի:

Այնպէս իսկ ական յայտնի երկնաւոր զօրութեամբ և գործակցութեամբ, բանն փրկական յանկարծակի միահաղոյն իբրև զճառագայթ արեգական զամենայն տիեզերս լուսաւորեաց, և ըստ կանխասաց վկայութեան գրոցն աստուածայնոց. Ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառ աստուածազգեցիկ աւետարանչացն և առաքելոց, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի խօսք նոցա: Եւ յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս աճէր և բազմանայր աւետարանն Քրիստոսի, և ըստ նմանութեան կալոյ բիրաւորօք և անչափ բազմութեամբ մարդկան յանկարծակի կազմեալ հաստատէին եկեղեցիք: Իսկ ու

նայնի որ չարախօս կացցեն զքրիստոնէից, և այն 'ի փութոյ անտի երկնաւոր տեսչութենէն եղև 'ի սիրտս նորա, զի յայնժամ սկիզբն էր աւետարանին, զի անխափան և անարգել ընդ ամենայն երկիր ընթասցի վարդապետութիւն բանին:

Երբորդ, երբ ո'րպէս 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն տիեզերս սփռեցաւ աշտարակն Քրիստոսի:

Այնպէս իսկ զօրութեամբ և փութով պնդութեամբ որ յերկնէն էր՝ յանկարծակի իբրև զծագումն արեգական ընդ ամենայն տիեզերս ծագեցաւ աւետարանն կենաց. և յայնժամ ժամանակի ըստ վկայութեան գրոցն Աստուծոյ, ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառ աւետարանչացն և առաքելոցն, և մինչև 'ի ծագս աշխարհի լսելի եղև խօսք նոցա, և յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս՝ աճէր և բազմանայր աւետարանն. և ըստ նմանութեան կալոյ բիրօք և հազարօք մարդկամբ, յանկարծակի եկեղեցիք բազումք

րոց միանգամ՝ի հայրենի կարգէ անտի իւրեանց և յառաջին մոլորութենէն հնացեալ ախտին դիւապաշտութեան կապեալ էին անձինք, ի զօրութենէ անտի Քրիստոսի, վարդապետութեամբ և սքանչելի գործովք առաքելոց իւրոց, իբրև ի չարաչար տերանց ազատեալ և ի խիստ կապանաց արձակեալ՝ արհամարհեալ մերժեցին զդիւական իւրեանց բազմատուածութիւն, և խոստովան լինէին թէ մի է Աստուած արարիչ ամենայնի. զոր և ուղիղ վարուք աստուածապաշտութեան և վայելուչ և զգաստ կրօնիւք՝ որ սերմանեցան ի Փրկչէն մերմէ ի մէջ մարդկան, փառաւոր առնէին։ Այլ իբրև շնորհքն Աստուծոյ սփռեալ լինէին ի վերայ ամենայն հեթանոսաց, նախ ի կեսարիա Պաղեստինացւոց Կոռնելիոս հանդերձ ընտանեօք իւրովք ի ձեռն աստուածային յայտնութեան և պաշտամանն Պետրոսի ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի, և այլք բազումք ի հեթանոսաց յԱնտիոք քաղաքի, որոց քարոզեցին զաւետարանն, որք ի հալածանաց անտի յետ մահուն Ստեփանոսի ցրուեցան աշակերտք։ Եւ ի ծաղկել զարգանալ եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց և ի գալ ժողովել անդ բազմաց, և մարգարէից որ յերուսաղէմէ, ընդ որս և Բառնաբաս և Պողոս, և ժողով բազում եղբարց, անունս

հաստատեալ լինէին, և որք միանգամ ի հայրենի կարգէ անտի իւրեանց և յառաջին մոլորութենէն հնացեալ ախտին կռապաշտութեան կապեալ էին անձինք նոցա, ի զօրութենէ անտի Քրիստոսի, որ ի ձեռն աշակերտացն իւրոց վարդապետութեամբ և սքանչելի գործովք իբրև ի չարաչար տերանց՝ ազատեցան և արձակեցան ի խիստ կապանաց. և արհամարհեցին զբազմութիւն դիցն իւրեանց, և խոստովան լինէին եթէ մի է Աստուած միայն արարիչ ամենայնի. և փառաւոր առնէին զնա ուղիղ վարուք ճշմարտութեամբ, և ցածուն և սօւրբ գործովք որ սերմանեցան ի փրկչէն մերմէ ի մէջ մարդկան։ Այլ իբր շնորհքն Աստուծոյ սփռեալ լինէին ի վերայ ամենայն հեթանոսաց։ Նախ ի կեսարիայ պաղեստինացւոց. Կոռնելիոս հանդերձ ընդանեօք իւրովք ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի ի ձեռն տեալեանն Աստուծոյ և պաշտամանն Պետրոսի, և այլք բազումք ի հեթանոսաց յԱնտիոք քաղաքի. զի այնոքիկ որ ցրուեցան ի նեղութենէն որ եղև վասն Ստեփանոսի՝ քարոզեցին նոցա զաւետարանն. և առէր և բազմանայր եկեղեցին Անտիոքացւոց։ Եւ իբրև ժողովեալ լինէին անդ բազումք և մարգարէքն որ եկեալ էին յերուսաղէմէ՝ և ընդ նոսա Բառնաբաս և Պողոս, և ժողով բազում եղբարց. անունս

Քրիստոնեայ անդ նախ յայնժամ իբրև 'ի քաջազուարճ' և յարգաւանդ երկրէ ելեալ երևէր: Անդ և Ագաբոս 'ի մարգարէից անտի որ եկեալ էին ընդ նոսա՝ մարգարէացաւ վասն սովոյն, որ լինելոց էր առ յապա: Իսկ Պօղոս և Բառնաբաս որոշեցան առաքել 'ի պէտս եղբարց յԵրուսաղէմ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թէ ո՞րպէս յետ մահուն Տիքերեայ քաղաւորեցոյց Գայիոս զԱգրիպպաս 'ի վերայ Հրէից և զՀերովդէս դատաւարտեաց յաքսոր մշտնջենաւոր:

Այլ Տիքեր Թագաւորեալ ամս իբր քսան և երկուս և մեռաւ. և զկնի նորա կալեալ զտէրութիւնն Գայիոս՝ և անդէն Թագ կապեալ Ագրիպպեայ զիշխանութեան հրէից, Թագաւորեցոյց զնա 'ի վերայ չորրորդապետութեան Փիլիպպոսի և Լիսաննայ. և յետ ոչ բազմաց յաւել և զչորրորդապետութիւնն Հերովդի տալ նմա, և զՀերովդէս՝ այն որ 'ի ժամանակս Փրկչին մերոյ էր, վասն բազմապատիկ մնասուցն յաքսոր մշտնջենաւոր դատաւարտեաց հանդերձ կնաւ իւրով Հերովդիագաւ. և վկայ այսոցիկ Յովսեպոս:

Քրիստոնէից յայնժմ ժամանակի նախ քան զառաջինն իբրև յաւատ և յորդ աղբրէ բղկէր և ելանէր: Եւ Ադամ 'ի մարգարէից անտի որ եկեալ էին ընդ նոսա, մարգարէացաւ վասն սովոյն որ լինելոցն էր առ յապա: Իսկ Պօղոս և Բառնաբաս իբրև կոտարեցին զպաշտօնն իւրեանց՝ որ առաքեցան 'ի սպաս պաշտաման եղբարցն:

Զորորոյ, երբ ո՞րպէս զկնի Տիքերեայ Գայիոս կացոյց 'ի վերայ հրէիցն Զագրեայ, 'ի ժամանակի իբրև ելոյձ զՀերովդէս յաքսայութենէ իւրմէ:

Այլ Տիքերիոս եկաց յարքայութեան իւրում քսան և երկուս ամ և մեռաւ: Եւ ապա կալաւ զկնի նորա զառաջնորդութիւնն Գայիոս: Ի նմն ժամանակի ետ Թագ Ագրիպպեայ. և կա-

Զայտու ժամանակաւ մեծապէս հռչակէր Փիլոն, որ ոչ մերովս միայն, այլ և արտաքնոցն ուսմամբ և իմաստութեամբ նշանաւոր լինէր: Թէպէտ յազգէ եբրայեցի, բայց ոչ փոքր ինչ էր նա քան զանուանի մարդիկն՝ որ էին յԱղէքսանդրիա քաղաքի. և թէ որչափ ինչ յաստուածեղէնսն և ՚ի հայրենի ուսմունս վաստակեցաւ նա, յայտ է ամենեցուն արդեամբք: Եւ զի յիմաստասիրութեան մասին և յարտաքին գիտութիւնս որպիսի ոք եկաց նա, չէ ինչ մեզ պիտոյ ասել, զի ՚ի պղատոնական և ՚ի պիութագորեան իմաստասիրութեան, որում զհետն գնայր, պատմեն զմասնէ թէ անցանէր նա զամենեքումբք՝ որ եղէն յաւուրս նորա:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եթէ ո՛րպէս Փիլոն վասն Հրեից չոգաւ
հրեշտակոքեամբ առ Գայիոս:

Բայց որ ինչ միանգամ անցք անցին ընդ ժողովրդեան Հրեից յաւուրս Գայիոսի՝ ՚ի հինգ դպրութիւնս

ցոյց զնա Թագաւոր ՚ի վերայ Թշնամեղ նորա շաճառութեանն Փիլիպպոսի և Լիւսինեայ. և ընդ նոսին և յեա սակաւ ժամանակի և զշաճառութիւնն ևս Հերովդի ետ նմա. և ելլոյժ զՀերովդէս հանգերձ Հերովդիազաւ կնաւ իւրով, բազում պատճառանք առ ժիւղք և առգանգը: Բայց այս Հերովդէս այն է որ ՚ի ժամանակ չարչարանաց փրկէին մերոյ էր. և վկայ այսմ Յովսէպոս:

Հիւնգերորդ, և թէ որպէս Փիլոն փոխանակ հրեիցն՝ չոգաւ
հրեշտակոքեամբ առ Գայիոս:

Յաւուրս սորա Փիլոն անուանեալ էր բազմօք: ոչ միայն մերով իմաստութեամբ, այլ էր նա երևելի. յազգէ հեբրայեցի. ոչ փոքր ինչ էր նա քան զանուանի մարդիկն որ էին յԱղէքսանդր քաղաքի: Բայց՝ եթէ որչափ վաստակ աշխատութեան եղև նմա, վասն աստուածեղէն վարդապետութեան հարցն յայտ և. երևելի էր արգեամբք և ուսմամբ իմաստութեան արտաքնոցն. թէ ո՛րպէս և զերբգ էր նա՝ չէ ինչ մեզ պիտոյ ասել, զի հաւասարորդ էր նա Պէտղոսայ և Պիթագորեայ: Եւ պատմեն զնմանէ, թէ

գրեալ եթող նա մեզ, յորում է տեսանել և վասն անմոռութեան Գայիոսի, որ անուանեաց զանձն իւր Աստուած, և զի բիւր իրօք անարգեաց և թշնամանեաց նա զիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ : Եւ վասն չարեացն՝ զոր կրեցին Հրէայք յաւուրս նորա, և զի չողաւ նա հրեշտակութեամբ ՚ի Հռովմ՝ փոխանակ ազգատոհմի իւրոյ որ էր յԱղէքսանդրիա քաղաքի. և թէ զիարդ եկաց նա առաջի Գայիոսի փոխանակ հայրենի օրինացն, և թէ ոչինչ աւելի քան զԾաղը և զայսն կատականաց շահեալ առ ՚ի նմանն՝ հազիւ զանձն իւր ապրեցուցանէր ՚ի ձեռաց նորա : Յիշատակէ զսոյն զայս և Յովսեպոս յուրմտամաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրոյ, ըստ բանիցս ըստ այսոցիկ. Ի խռովութեանն, ասէ, որ եղև յԱղէքսանդրիա ընդ Հրէայսն և ընդ հեթանոսս բնակիչս քաղաքին, երեք երեք հրեշտակք ընտրեցան յերկոցունց և չողան առ Գայիոս : Եւ էր ՚ի հրեշտակաց անտի Աղէքսանդրացւոց Ափիոն ոմն անուն, որ յոյժ հայհոյէր զազգն Հրէից, և ընդ այլ ամբաստանութիւնս յաւելոյր թէ և զփառօք կայսեր արհամարհեն դոքա. զի ամենայն որ հնազանդեալ են ՚ի ներքոյ իշխանութեան Հռոմոց բազինս Գայիոսի և տաճարս կանգնէին, և այլ

անցանէր նա իմաստութեամբ զամենեքումք որ եղեն յաւուրս նորա : Իայց ամենայն որ ինչ միանգամ անցը անցին ընդ Ժողովուրդն հրէից յաւուրս Գայիոսի ՚ի հինգ դպրութեան գրեաց և ետ մեզ. և ասաց նա վասն անմոռութեան Գայիոսի, զի անուանեաց զանձն իւր Աստուած, զի բիւր իրօք անարգեաց և թշնամանեաց զիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ : Եւ չարիքն զոր կրեցին հրէայքն յաւուրս նորա. և վասն այնր զոր չողաւ նա ՚ի Հռոմ փոխանակ ազգատոհմի իւրոյ, որ և էր յԱղէքսանդր քաղաքի հրեշտակութեամբ : Եւ թէ զիարդ եկաց նա առաջի Գայիոսի, փոխանակ հայրենի օրինացն : Եւ նա Ծաղը և այսն կատականաց արար զնա, և մերձ էր մեռանել ՚ի ձեռաց նորա : յիշատակէ ըզուսն զայս և Յովսեպոս՝ պատմութեամբքն զոր գրեաց այսպէս. եթէ ՚ի խռովութեանն ասէ որ եղև ՚ի մէջ Աղէքսանդր քաղաքի հրէիցն՝ որ բնակեալ էին անգ ՚ի հեթանոսաց երեք երեք հրեշտակք ընտրեցան յերկոցունց, և չողան առ Գայիոս : Իսկ մի ՚ի հրեշտակաց անտի յայնցանէ Աղէքսանդրացի, զի անուն էր նորա Ափիոն, յոյժ հայհոյէր նա զազգն հրէից և ասէր այլ այլս, թէ և զփառօք կայսեր արհամարհեն դոքա. զի ամենայն որ հնազանդեալ են ՚ի ներքոյ իշխանութեան հռոմոց, զոհս և բազինս և ապարանս ազգի ազգի շինէին նմա. և այլովք ամենայնիւ իբրև

լովք ամենայնիւ իբրեւ զաստուած ընդունէին զնա, և Հրէայք միայն անարժան համարին անդրեօք զնա պատուել, և յանուն նորա երդնուլ, Եւ բազում այլ չարագոյնս քան զայսոսիկ խօսէր Ափիոն, որովք ակն ունէր 'ի զայրոյթ գրգռել զԳայիոս, և 'ի դէպ իսկ էր, իբրեւ առաջնորդ հրեշտակութեանն Հրէից Փիլոն, այր ամենայնիւ սքանչելի եղբայր Աղէքսանդրու Ալաբարքեայ, և հմուտ ճարտար փիլիսոփայութեան, պատրաստ էր տալ պատասխանի վասն չարախօսութեանցն, արգել զնա Գայիոս և մերժեաց յերեսաց իւրոց, Եւ այնպէս սաստիկ էր ցատումն նորա, մինչև յայտնի երևել թէ որպիսի սպառնալիք անհնարին 'ի վերայ կային Հրէից, իսկ Փիլոն յեւանեւն յերեսաց նորա անարգեալ թշնամանօք, ասէ ցՀրէայսն՝ որ շուրջն կային. Արժան է մեզ քաջալերել, զի Գայիոս բարկացեալ է 'ի վերայ մեր, քանզի նովին գործով շարժէ նա զԱստուած ընդդէմ իւր. զայս Յովսէպոս: Նա ինքն Փիլոն՝ յորում գրեաց վասն հրեշտակութեան իւրոյ, յաւել նշանակել մի ըստ միովէ մանր զամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ 'ի ժամանակին: Թողից զբազումս և եղից զայն ինչ՝ որ յայտնապէս ցուցանեն ընթերցանելեացն որ միանգամ անցք անցին ընդ Հրէայս անազան նոյնժամայն՝ փոխանակ ձեռնամուխ լինելոյ նոցա 'ի Քրիստոս: Արդ պատմէ նա եթէ նախ յաւուրս Տիբերեայ Սէյանոս ոմն 'ի Հռովմ քաղաքի, որ հզօրն էր առ ինքնակալին, փոյթ

զաստուած ընդունէին զնա: Բայց միայն հրէիցն այնոցիկ զի չէ համարեալ նա փառօք և անդրեօք զնա ոչ պատուեն. և յանուն նորա ոչ երգնան. և իբրեւ ասէր Ափիոն բազում չարիս զնոցանէն՝ որ ակն ունէր թէ նոքօք բարկանայ Գայիոս, և նման իսկ էր: Իսկ Փիլոնն այն որ եկաց հրեշտակութեամբ փոխանակ հրէիցն, որ ամենայնիւ սքանչելի այր էր, և էր նա եղբայր Աղէքսանդրեայ որդւոյ Աղբերքուտեայ՝ և հմուտ ճարտար փիլիսոփայութեան. այլ թէպէտ և կարող էր նա տալ պատասխանի վասն չարախօսութեանցն. սակայն արգել զնա Գայիոս, և մերժեաց յերեսաց իւրոց. յայտ իսկ էր 'ի բարկանայն նորա 'ի վերայ նոցա թէ ինչ չար գործէր առ նոսա: Բայց Փիլոն եւ յերեսաց նորա անարգեալ թշնամանօք, և ասէ ցՀրէայսն որ էին առ նոսա. արժան է մեզ քաջալերել. զի Գայիոս բարկացեալ է 'ի վերայ մեր՝ արգեամբք. Աստուած հաշտի ընդ մեզ: Զայս ասաց Յովսէպոս:

յանձին ունէր սատակել կորուսանել զամենայն ազգն
Հրէից: Իսկ անդրէն յերկրին Հրէաստանի Պիղատոս,
այն որ համարձակեցաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ,
կամեցաւ գործել 'ի տաճարի անդ' որ կանգուն
կայր յԵրուսաղէմ յայնժամ, զամենայն ինչ որ առ
Հրէայսն չէր օրէն, և խռովեաց զնոսա մեծապէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Թե՛ ո՛րչափ չարիք հասին 'ի վերայ Հրէից, յետ
Ժպրհոքեանք համարձակելոյն ևոցա 'ի վերայ
Քրիստոսի:

Իսկ իբրև մեռաւ Տիբեր, կալաւ զկնի նորա զիշ-
խանութիւնն Գայիոս՝ որ բազմօք Թշնամանեաց ըզ-
բազումն, այլ առաւել քան զամենեսեան զազգն
Հրէից չարարեաց բազում իրօք: Զոր 'ի նոցունց 'ի
բանից անտի օրինակադրին արժան է մեզ սակաւուք
ուսանել, որ գրէ այսպէս՝ եթէ. Այնպիսի էր ախտն

վեցերորդ, թե՛ ո՛րչափ չարիք հասին 'ի վերայ հրէիցն յետ
Ժպրհոքեան համարձակելոյն ևոցա 'ի վերայ Քրիստոսի:

Նա և ինքն իսկ Փիլոն այնուիկ որով գրեացն վասն հրեշա-
կութեան իւրոյ, եցոյց և մեկնեաց նա նոցա յայտնապէս մի ըստ
միջէ զամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ առ նոսա: Թողից
զբազումն և եգից զայն ինչ որ յայտնապէս ցուցանեն ընթեռ-
նելեացն որ միանգամ անցք անցին ընդ հրէայսն նոյն ժամայն՝ փո-
խանակ ձեռնամուկ լինելոյ նոցա 'ի Քրիստոս: Արդ պատմէ եթէ
նախ յաւուրս Տիբերեայ որ էր 'ի Հռոմ՝ քաղաքի, Սէխնոս հիւ-
պաքոս, որ գիւրին էր նմօ իրս մեծամեծս գործել 'ի Թագաւո-
րէ անտի: Փոյթ յանձին ունէր նա սատակել կորուսանել զամե-
նայն ազգն հրէից: Իսկ անգէն յերկրին հրէաստանի Պիղատոս,
այն որ յաւուրս նորա համարձակեցաւ 'ի վերայ փրկչին մերոյ:
Կամեցաւ նա գործել 'ի տաճարի անդ որ էր յԵրուսաղէմ, զա-
մենայն ինչ որ առ հրէայսն չէր իշխան. և խռովեաց զնոսա մեծա-
պէս: Իսկ իբրև մեռաւ Տիբերոս, և կալաւ զկնի նորա զիշխանու-
թիւնն Գայիոս, այն որ բազմօք Թշնամանեաց զբազումն, բայց
առաւել զամենայն ազգն հրէից չարարեաց բազում իրօք: Բայց
կարեմք մք ուսանել սակաւուք 'ի նոցունց 'ի բանից անտի օրի-

Հիւանդութեան մտաց Քայիոսի առ ամենայն մարդիկ, մանաւանդ առ ազգն Հրէից, ընդ որս զայրազնեալ յոյժ՝ զամենայն աղօթատեղիս նոցա՝ ի քաղաքս քաղաքս, սկսեալ յԱղեքսանդրացուոց քաղաքէն, յինքն գրաւէր, և պատկերօք և անդրերօք նմանութեան իւրոյ ընդ զայնս։ Զի որ այլոց յօժարագոյնս թողլոր կանգնել դրօշալս և նուիրել զոհս, ինքն բռնութեամբ զնոյն տայր գործել։ Եւ զտաճարն որ էր ի սուրբ քաղաքի անդ, զանմատոյցն և զապաւէնն ամենեցուն՝ փոխէր ի տաճար անուան իւրոյ, զի կոչեացի նա տաճար Նորոյս Արամազդայ յայտնելոյ Քայիոսի։ Եւ այլ բիւր չարիս դժուարապատումս, որ անցին յաւուրս նորա ընդ ազգն Հրէից յԱղեքսանդրիա քաղաքի, պատմէ սոյն այս մատենագիր յայլ շարագրածս իւր՝ յորում զառաքինութեանց ճառէ։ Միաբանի ընդ սմա և Յովսեպոս եթէ. Յաւուրց անտի Պիղատոսի՝ յորմէ հետէ ձեռնամուխ եղեն ի Փրկիչն մեր, սկսան նեղութիւնք չարաչարք հասանել ամենայն ազգին։ Արդ լուր, դու, զոր ինչ ցուցանէ յերկրորդ դպրութեան Պատերազմին Հրէից այսու բանիք եթէ. ի ժամանակի անդ իբրև առաքեցաւ ի Տիբերիայ Պիղատոս գաւառապետ ի վերայ Հրէասս

նակագրին, զի ի նոսա գրէ այսպէս. եթէ այսպիսի էր սսէ ախտն հիւանդութեան մտացն Քայիոսի առ ամենայն մարդիկ, մանաւանդ առ ազգն Հրէից. զի զնոսա ատեաց չարաչար. զառօթս այլոց քաղաքաց անձին իւրում առնոր։ Սկսաւ իսկ յայնցանէ որ էին յԱղեքսանդր քաղաքի, և զամենայն տեղիս պատկերս և անդրիս նմանութեան իւրոյ ընդ նա. զի այն որ ցանկութեամբ ընդդռնէր զայն ինչ որ այլքն կացուցանէին նմա զօրութեամբ իրացն, ինքն անձին իւրում կացուցանէր զնա, զտաճարն որ էր ի սուրբ քաղաքի անդ՝ որ ոչ անկանէր ի փառաց իւրոց, ինքն թագաւորն փոխեաց և տրար զնա ապարանս անձին իւրոյ, զի եղեցի նա անուանեալ երևելի ապարան Քայիոսի։ Բայց բիւր չարիք ժողաբապատումք ի պատմել անցին յաւուրս նորա ընդ ազգն Հրէից յԱղեքսանդր քաղաքի, պատմէ սոյն իսկ այս օրինակագիրն, և միաբանի ընդ սմա Յովսեպոս։ Զի յաւուրց անտի Պիղատոսի՝ յորմէ հետէ ձեռնամուխ եղեն փրկիչն մեր, յայնմ ժամանակէ հետէ ցուցանէ. եթէ սկսան նեղութիւնք չարաչարք հասանել ամենայն ազգին. արդ՝ լուր դու զոր ինչ ցուցանէ յերկրորդ դպրութեանդ պատերազմին Հրէից այսու բանիք։ Եթէ ի ժամանակի անդ՝ իբրև առաքեցաւ սսէ ի Տիբերիայ Պիղատոս գաւառապետ ի վերայ Հրէաստանի։ Գիշերի ի ծածուկ եմոյժ յե-

տանի, գիշերի եմոյծ յերուսաղէմ զպատկերս կայսեր ծածկեալս, զորս և նշանս անուանեն: Եւ իբրեւ տիւ եղև, բազում խռովութիւն լինէր 'ի Հրեայս վասն իւրացն, զի որ մերձ էին 'ի տեսիլ անդր հիացեալ էին, իբրու թէ յայնմ հետէ կոխան եղեն օրէնքն. զի չէր արժան զնել 'ի քաղաքին նմանութիւն ինչ կամ պատկեր. զոր եթէ կռեալ համեմատեցես ընդ գրեալս յաւետարանին, խելամուտ լինիս, եթէ ոչ յետ բազմաց ինչ եհաս 'ի վերայ նոցա ձայն բարբառոյն՝ որ աղաղակէին առաջի Պիղատոսի, եթէ չիք մեր թագաւոր, բայց 'ի կայսերէ՞: Դարձեալ և վասն միւս ևս չարեացն որ անցին ընդ նոսա՝ պատմէ սոյն իսկ օրինակագիր այսու բանիւք. Յետ այսորիկ, ասէ, և զայլ միւս ևս խռովութիւն յուզեաց նա, զի զգան ձրս տաճարին որ անուանեալ կոչէր Կորբան, 'ի ծախս առուահանացն ծախէր նա, որ գայր 'ի հեռաստանէ երեք հարիւր ասպարիզաւ. վասն այսորիկ ժողովուրդ ազգին Հրեից խռովեալ էր յոյժ: Եւ յորժամ եկն Պիղատոս յերուսաղէմ, կային շուրջ զքեմիւն և համարձակագոյնս աղաղակէին: Իսկ նա քան զի յառաջագոյն գուշակեաց զխռովութիւն նոցա, զզօրս վառեալս 'ի ներքուստ, և զգեցեալս 'ի վերոյ դոյզն հանդերձիւ, խառնէր ընդ բազմութեան ժո-

րուսաղէմ զպատկերս կայսեր: Եւ իբրեւ տիւ եղև՝ բազում խռովութիւն յուզեաց 'ի վերայ հրէիցն, զի որք մերձ էին 'ի տեսիլ անդր հիացեալ էին. և իբրու թէ յայնմ հետէ կոխան եղեն օրէնքն աստուծոյ. զի ոչ կամէին նոքա գնել 'ի քաղաքի անդ իւրեանց զպատկեր իրիւք. զայս յորժամ կռեացես դու 'ի գիրս աւետարանի խելամուտ լինիս. եթէ ոչ յետ ժամանակաց ինչ եհաս 'ի վերայ նոցա ձայն բարբառոյն որ աղաղակէին առաջի Պիղատոսի և ասէին. եթէ չիք մեր թագաւոր բայց 'ի կայսերէ: Եւ զարձեալ վասն միւս ևս չարչարանացն, որ անցին ընդ նոսա, պատմէ սոյն իսկ օրինակագիր այսու բանիւք. յետ այսորիկ ասէ, և այլ միւս ևս խռովութիւնս յուզեաց նա. զի զգանձս տաճարին որ անուանեալ կոչէր պատարագ, 'ի ծախս առուահանաց ծախէր նա որ գայր 'ի հեռաստանէ երեք հարիւր ասպարիսաւ. և վասն այսորիկ ժողովուրդ ազգին հրէից խռովեալ էր յոյժ: Եւ յորժամ եկն Պիղատոս յերուսաղէմ, կային շուրջ զնովաւ և համարձակագոյնս աղաղակէին: Իսկ նա քանզի յառաջագոյն գիտաց զխռովութիւն նոցա, զօրսն հռոմոց զվառեալս 'ի ներքուստ և զգեցեալս 'ի վերայ դոյզն հանդերձիւ խառնէր ընդ ժողովուրդս

զովըդեան, հրաման տուեալ մի սրով վարեւընդ նոսա, այլ որք աղաղակէին բրօք ծեծեւ զնոսա, և ետ նոցա նշան 'ի բեմէ անտի իւրմէ: Եւ անդէն 'ի կառափնատեւ Հրէիցն, բազումք 'ի հարուածոց անտի և յորովագոյնք 'ի փախչել անդ իւրեանց 'ի միմեանց կոխոտեալ և սատակեցան: Յաղետիցս աստի չարեաց սպանելոցն զարհուրեալ ժողովուրդք և լուեալ կարկեցան: Հանդերձ ասացելովքս աւանդէ դարձեալ նոյն պատմագիր, լինել յերուսաղեմացոց քաղաքին և այլ բիւրապատիկ չարեաց, զի յայնմ հետէ ոչ պակասեաց 'ի քաղաքէ անտի և յամենայն Հրէաստանէ խռովութիւն պատերազմ և չարիք ազգի ազգի մինչև 'ի վերջին աւերածն՝ որ եհաս 'ի վերայ նոցա 'ի ձեռն Վեսպասիանու: Այս եղև Հրէից յարդար դատաստանացն Աստուծոյ վասն ամենայնի՝ որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ Է.

ԹԻ՛ Դ՛ՐԱՅԿԱ ՂԻԶՐՈՎԻՆ զՆԱՅՐ ՊԻՂԱՌՈՍ:

Չէ պարտ անգիտանալ և զայս, զի նոյն ինքն որ առ Քրիստոսիւ էր Պիղատոս, որ և եկաց մինչև յամն

ազգին: Բայց արգել զնոսա զի մի սրով զնայցեն. և հրամայեաց եթէ որ միանգամ որք աղաղակեցն՝ բրօք ծեծեցն զնոսա. և ետ նոցա նշան 'ի բեմէ իւրմէ. բայց 'ի կառափնատեւ անտի իւրեանց, բազում հրէայք 'ի հարուածոց անտի մեռան. բայց ռազումք 'ի փախչել անդ 'ի միմեանց կոխեցան և սատակեցան. 'ի չարին որ եղեն 'ի կոտորեալն, հիացան ժողովուրդքն և կարկեցան. և այսու ցուցանէ զի եղեն 'ի մէջ Երուսաղեմի բիւր չարիք. զի յայնմ հետէ ոչ պակասեաց 'ի քաղաքէ անտի խռովութիւն. նա և յամենայն հրէաստանէ պատերազմ և չարիք ազգի ազգի. մինչև 'ի վերջին աւերածն որ եհաս 'ի վերայ նոցա յամն Պիղատոսի: Այս եղև հրէիցն վասն ամենայնի որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի յարդար դատաստանացն Աստուծոյ:

Եօթներորդ, երէ Դ՛ՐԱՅԿԱ զԱՆՁՆ ԽԻՐ ԵՍՊԱՆ ԻՆՔՆ ՊԻՂԱՌՈՍ:

Արժան իսկ էր գիտել ճանաչել՝ եթէ Պիղատոս այն որ եղև յաւուրս Փրկչին մերոյ. այն որ ասացաք մեք վասն ժամանակաց

Գայիոսի, յայնպիսի անկաւ նա 'ի նեղութիւնս անհնարինս, մինչ զի 'ի հարկէ վտանգի զիւրովին գնալ, ինքնին ձեռամբ լուծանելով զպատիժ պատուհասին: Եւ այսպէս վաղվաղակի հասին ժամանեցին նմա դատաստանքն Աստուծոյ: Եւ զայս աւանդեն մեզ պատմագիրք Յունաց, որ զկարգս Ողիմպեայցն և որք միանգամ 'ի նոյն ժամանակս դէպ եղեն՝ գրով թողին:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն սովոյն որ եղև յառաջսն Կղաշեայ:

Իսկ զԳայիոս՝ որ իբրև զամս չորս կալաւ զիշխանութիւն Թագաւորութեանն, յաջորդեաց Կղաւդիոս ինքնակալ: Յաւուրս նորա եղև սով 'ի վերայ երկրի, զոր և օտարք 'ի կրօնից մերոց գրովք իւրեանց աւանդեն մեզ: Եւ այսպէս 'ի Գործս Առաքելոց կանուխ գուշակութիւն Ագաբոսի մարգարէի վասն սովոյս՝ 'ի գլուխ ելեալ կատարէր: Եւ զսովս՝ որ առ Կղաւդեաւ նշանակեալ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց, պատմէ եւ թէ որպէս 'ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ եղբարքն

նորա. զի յամս Գայիոսի ասի զնմանէն՝ եթէ անկաւ նա 'ի նեղութիւնս անհնարինս և 'ի ցաւս չարաչարս, որ 'ի բազում հարկէ վտանկի նեղութեանն, ինքն եղև սպանող անձին իւրոյ. և կեռօք իւրովք ընկալաւ զպատիժս պատուհասի, ըստ արժանի ձերում: Եւ վաղվաղակի հասին ժամանեցին նմա գատաստանքն Աստուծոյ. որպէս պատմեն զնմանէ օրինակագիր գրիչքն յունաց:

Որքերոյ վասն սովոն որ եղև յառաջսն Կղաշեայ:

Իսկ Գայիոս իբրև զչորս ամս կալաւ զիշխանութիւն Թագաւորութեանն: Կղաւդիոս ինքնակալ կալաւ զկնի նորա: Յաւուրս նորա եղև սովն 'ի վերայ երկրի: Զայս և որ օտարքն են ուսմանս մերոյ, գրովք իւրեանց ետուն մեզ զպատմութիւն սորա: Որպէս և պատմեաց Ղուկաս 'ի գործս առաքելոցն և ասաց վասն Աղայի մարգարէի, որ մարգարէացաւ նա վասն սովոյն որ լինելոց էր առ յապայ: Եւ թէ որպէս 'ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ եղբարքն

որ էին յԱնտիոք՝ իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն ըստ կարի
իւրում որպէս զիարդ կարող ոք էր, ետուն տանել 'ի
պէտս եղբարց որ բնակեալ էին 'ի Հրէաստանի:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վկայութիւն Յակոբոս առաքելոյն:

Եայնմ ժամանակի, յայտ իսկ է թէ յամս Կղաւ-
դեայ՝ ձեռնամուխ եղև Հերովդէս արքայ չարչարել
զոմանս յեկեղեցւոյ անտի, և սպան զՅակոբոս զեղ-
բայր Յովհաննու սրով: Վասն այսր Յակոբու գէպք
ինչ արժանաւոր յիշատակի պատմէ Կղեմէս յեւթ-
ներորդ գիրս Հրահանգաց իւրոց, իբրև 'ի նախնեաց
անտի տուչութենէն ընկալեալ եթէ. Որ տանէրն զնա
յատեան դատաստանի՝ իբրև ետես զի վկայեաց, շար-
ժեալ և ինքն խոստովան եղև եթէ քրիստոնեայ է.
և վարեցան, ասէ, երկոքին 'ի միասին: Եւ մինչդեռ
երթային 'ի Ճանապարհի, աղաչէր այրն և խնդրէր 'ի
Յակոբայ թողուլ նմա զյանցանսն: Իսկ նա վայրիկ մի
'ի մտաց խորհրդի լեալ, ասէ ցնա՝ խաղաղութիւն

քըն որ էին յԱնտիոք քաղաքի. այնոցիկ որ 'ի հրէաստանին էին
իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն ըստ կարի իւրում որպէս և ձեռնհաս
էր, ետուն տանել 'ի սպաս պաշտամանն:

Իններորդ, վկայութիւն Յակոբոս առաքելոյն:

Եայնմ ժամանակի ասէ. յայտ իսկ է, եթէ յամս Կղաւդայ
ձեռնամուխ եղև Հերովդէս արքայ չարչարել զոմանս յեկեղեցւոյ
անտի, և եսպան զՅակոբոս՝ զեղբայր Յովհաննու 'ի սուր սուսե-
րի: Վասն այսր Յակոբու Կղեմենտոս և պատմութիւն արժանի
յիշատակի պատմեաց զնմանէ, իբրև 'ի կարգէ տուչութեան որ
յառաջն էին քան զնա. եթէ այն ասէ որ տարաւ զնա յատեան
դատաստանի, իբրև ետես զնա զի վկայեաց, զահի հարաւ և ան-
գէն սկսաւ նա խոստովան լինել վասն անձին իւրոյ՝ եթէ նա
քրիստոնեայ է. և վարեցան երկոքին 'ի միասին. և մինչդեռ եր-
թային 'ի Ճանապարհի, աղաչէր և խնդրէր 'ի Յակոբայ թողուլ
նմա զյանցանսն: Իսկ նա 'ի մտաց խորհրդի եղև սակաւիկ մի և
ասէ ցնա, խաղաղութիւն ընդ քեզ. և համբուրեաց զնա. և այս.

ընդ քեզ, և համբուրեաց զնա. և այսպէս 'ի միասին հատան երկոցունց գլուխք նոցա: Բայնմ ժամանակի՝ ըստ բանից աստուածային գրոց, իբրև ետես Հերովդէս եթէ հաճոյ եղև գործ սպանութեանն Յակոբու Հրէից, ձեռն էարկ և 'ի Պետրոս և եդ զնա 'ի բան տի. և զնա իսկ սպանանէր՝ եթէ ոչ յաստուածայնոյն յայտնութենէն հասեալ գայր հրեշտակն 'ի գիշերի, և սքանչելեօք արձակէր զնա 'ի կապանաց անտի, և առաքէր 'ի պաշտօն քարոզութեան: Վասն Պետրոսի այսպիսի տեսչութիւն եղև:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Թե՛ ո՛րպէս Ագրիպպաս, որ նա ինքն է Հերովդէս, հարածեաց զառաքեալսն, և անյապաղ հասին նմա դատաստանքն Աստուծոյ:

Արդ վասն ձեռնամուխ ժպրհութեան թագաւորին 'ի վերայ առաքելոցն, ոչ եղև յապաղումն վրիժուց նորա, այլ նոյնժամայն եհաս ժամանեաց 'ի վերայ նորա սպասաւոր բարկութեան դատաստանացն Աբ-

պէս 'ի միասին հատան երկոցունց գլուխքն նոցա յայմ ժամանակի, ըստ ազգելոյ աստուածային գրոց: Իբրև ետես Հերովդէս եթէ հաճոյ եղև գործն սպանութեանն Յակովբու Հրէիցն, ձեռն էարկ 'ի Պետրոս, և եդ զնա 'ի բանգի. զի և զնա իսկ սպանանէր նա, եթէ ոչ զի 'ի ձեռն տեսչեանն Աստուծոյ՝ ի ժամանակի իբրև եկն եկաց 'ի վերոյ քան զնա հրեշտակն 'ի գիշերի՝ սքանչելեօք արձակեցաւ 'ի կապանաց անտի, և առաքեցաւ 'ի պաշտօն քարոզութեան: Վասն Պետրոսի այսպիսի տեսչութիւն եղև:

Տասներորդ, եթէ ո՛րպէս Ագրիպպա, որ նա ինքն է Հերովդէս հարածեաց զառաքեալսն: Նոյնժամայն հասին նմա դատաստանքն Աստուծոյ:

Արդ՝ վասն ժպրհութեան համարձակութեանն թագաւորին 'ի վերայ առաքելոցն. ոչ եղև յամուրդ վրիժուցն նորա. զի նոյն ժամայն եհաս ժամանեաց 'ի վերայ նորա սպասաւոր բարկութեան դատաստանացն Աստուծոյ, յետ ձեռնամուխ լինելոյ նորա յառա-

տուծոյ. զի յետ ձեռնամուխ լինելոյ նորա յառաքեալն, որպէս պատմեն Գործք Առաքելոցն, իրրե եկն նա 'ի Կեսարիա, և անդ յաւուր նշանաւոր տօնին զարքայական առեալ զանձամբ հանդերձս պայծառս, և կացեալ 'ի վերայ բարձր բեմին և առ ժողովուրդն ատենաբանէր. և ամենայն բազմութեան ամբոխին ձայն բարձեալ աղաղակէր եթէ. Աստուծոյ է բարբառս և ոչ մարդոյ. նոյնժամայն եհար զնա հրեշտակ Աստուծոյ, և որդնալից լեալ սատակեցաւ. Բայց զարմանալ արժան է մեզ, թէ որպէս միաբանի աստուածային տառիցն պատմութիւնն Յովսեպոսի և յայս ևս սքանչելիս. զի վկայեաց նա ճշմարտութեան յասեղն իւրում 'ի յիննեւտաներորդ գիրս Հնախօսութեան իւրոյ մատենին այսպէս. Յորժամ լցան, ասէ, երեք ամբ արքայութեան նորա 'ի վերայ ամենայն Հրէաստանի, եկն նա 'ի Կեսարիա քաղաք, այն որ յառաջագոյն անուանեալ կոչէր Աշտարակ Սորատոնեայ. և արար անդ տօն տեսլեան խաղու 'ի պատիւ կայսեր՝ վասն կենաց նորա. և գային ժողովէին անդանօր բազում արք աւագամեծարք յաշխարհէ անտի. Իսկ յաւուրն երկրորդի տեսլեան խաղուն զգեցեալ նա պատմուճան համակ անկեալ արծաթով, հիւսկէն սքանչելի, եկն 'ի թէատրոնն ընդ առաւօտս

քեալն: Որպէս ցուցանեն գործք առաքելոցն. զի յորժամ եկն նա 'ի Կեսարիայ. և յաւուրն նշանաւոր տօնի զգեցաւ նա զհանդերձ սքանչելի արքայութեանն. և նստաւ նա 'ի վերայ բարձր բեմին. և հաճէր և հաւանեցուցանէր զմարդիկ ժողովրդեանն: Եւ ամենայն ժողովուրդքն՝ փառաւոր առնէին զնա բանիւք իւրեանց և ասէին. այս բարբառ Աստուծոյ է և չէ մարդոյ: Եւ նոյնժամայն եհար զնա հրեշտակ Աստուծոյ. և եղև որդնալից և մեռաւ. Բայց զարմանալ արժան է մեզ, թէ որպէս միաբանի գրող Աստուծոյ պատմութիւնն Յովսեպոսի, և յայս ևս սքանչելիս. զի վկայեաց նա ճշմարտութեանն. պատմէ իսկ յասեղն իւրում այսպէս. Եթէ յորժամ լցան ասէ երեք ամբ արքայութեան նորա 'ի վերայ ամենայն հրէաստանի: Եկն նա 'ի Կեսարիա քաղաք. այն որ յառաջագոյն անուանեալ կոչէր նա աշտարակ աստարատոնեայ. և արար նա անդ տօն տեսլեան խաղու 'ի պատիւ կայսեր վասն կենաց նորուն. և ժողովեալ էին անդ մարդիկ երեւելի յաշխարհէ անտի. որ առաւել էին բազում պատուով: Իսկ յաւուրն երկրորդուն ասէ տեսլեան խաղուն զգեցաւ նա պատմուճան սքանչելի որ անգեալ էր զնա ամենայն արծաթով. և եկն 'ի թէատրոնն ընդ

աւուրն, և իբրև անկան առաջին նշոյլք արեգական
'ի վերայ արծաթոյն, փայլուն նշուլիցն փայլատա-
կունք հատանէին սքանչելապէս, և որք միանգամ
հայէին ընդ փայլս նշուլիցն, ահ և երկկուղ ունէր ըզ-
նոսա: Իսկ որ մարդահաճոյքն էին և սուտակա-
սպապք, նոյնժամայն զաղաղակ բարձին յամենայն կող-
մանց, ոչ 'ի բարի ինչ նմա, Աստուած զնա կոչելով,
և զի հաշտ ընդ նոսա իցէ աղաչաւոր լինելով: Թէ-
պէտ և ցայսօր իբրև 'ի մարդոյ երկնչեաք, ասէին,
մեք 'ի քէն, բայց յայսմ հետէ խոստովանիմք զի վե-
րագոյն ես դու քան զընուծիւն մահկանացու: Ոչ
սաստեաց 'ի նոսա թագաւորն, և ոչ զամբարիշտ նոցա
սուտակասպասուծիւն մերժեալ անարգեաց: Եւ յետ
սակաւու միոյ հայեցաւ և ետես հրեշտակ՝ զի կայր 'ի
վերոյ քան զգլուխ նորա. և նոյնժամայն գիտաց եթէ
պատճառք չարի նորա է նա, այն որ յառաջագոյն
բարեացն նորա էր. և կալաւ տագնապ. նեղուծեան
զսիրտ նորա, և նոյնժայն բուսաւ ցաւ յորովայնի նո-
րա և սկսաւ տապել: Որ և դարձուցեալ զաչսն առ
բարեկամս իւր. Ես Աստուածն ձեր, ասէ, ահաւասիկ
հրաման առեալ ելանեմ յաշխարհէ աստի, և բաշին

առաւօտս աւուրն. և իբրև անկան առաջին նշոյլք արեգական 'ի
վերայ արծաթոյն. փայլուն նշուլացն փայլատակունք հատանէին
սքանչելապէս. և որք միանգամ հայէին ընդ նշոյլսն ճառագայ-
թիցն նորա ահ և երկկուղ ունէր զնոսա: Իսկ որ մարդահաճոյքն
էին և սուտակասպապքն, նոյնժամայն զաղաղակ բարձին և ասեն
յամենայն կողմանց բանս գովուծեանց, որ 'ի բարի ինչ ոչ եղեն
նմա. զի կոչէին զնա Աստուած. և աղաչէին զնոսա զի հաշտեացի
ընդ նոսա, և ասէին. Թէպէտ և յայսօր ժամանակի իբրև 'ի մար-
դոյ երկնչէք մեք 'ի քէն. բայց յայսմ հետէ խոստովանիմք
մեք զի վերագոյն ես դու քան զընուծիւն մահկանացու. այլ ոչ
սաստեաց 'ի նոսա թագաւորն վասն այսր զի զսուտակասպասու-
ծիւն անիրաւութեան նոցա նա ոչ անարգեաց: Եւ յետ սակա-
ւու միոյ հայեցաւ և ետես հրեշտակ զի կայր 'ի վերոյ քան ըզ-
գլուխ նորա. և նոյնժամայն գիտաց եթէ պատճառք չարի նորա
է նա, այն որ յառաջագոյն բարեացն նորա էր նա. և կալաւ ափ-
շուծիւն զսիրտ նորա և նեղեցաւ. և նոյնժամայն բուսաւ ցաւ
յորովայնի նորա, և սկսու տապել: Իսկ 'ի հայել անդ իւրում
ընդ բարեկամս իւր սկսաւ խօսել և ասէ: Ես, զի ասէիքն դուք
եթէ Աստուած ձեր եմ, ահաւասիկ հրաման առեալ ելանեմ
յաշխարհէ աստի: Եւ վախճան կատարածի նորա եղաւ 'ի վերայ
իմ. յանգիմանեալ կշտամբեաց զբարբառսն սուուծեան, զոր ա-

և հարկ բաժնին յանդիմանեալ կշտամբէ զբարբառն ստուծեան՝ զոր արդ իսկ աղաղակեցէքն դուք ինձ։ Եւ որ կոչեցայն ՚ի ձէնջ անմահ, ահաւասիկ ՚ի մեռանել երթամ։ Հարկ է հնազանդել ճակատադրին, եթէ այս են կամք Աստուծոյ։ Զի ոչ եթէ անկած ինչ և աննշան վարեցաք կեանս, այլ զոր բարերջանիկն համարին մարդիկ և մեծափառ։ Զայս իբրև ասէր և ՚ի յաճախել ցաւոցն տագնապէր, առեալ տարան փութով պնուհետև զթագաւորն յապարանս իւր, և ել համբաւ ընդ ամենայն քաղաքն թէ մեռանի նա ընդ հուպ։ Իսկ ժողով մարդկան հանդերձ կանամբք և մանկոց ՚ի վերայ խորգոց նստեալ ըստ հայրենի զրինացն իւրեանց, աղաչէին զԱստուած վասն կենաց թագաւորին. և ՚ի սուգ և յողբալ լալեաց ընդին զամենայն։ Իսկ թագաւորն բազմեալ ՚ի վերայ բարձր տանեաց հայէր ընդ նոսա ՚ի խոնարհ, որ անկեալ կային ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց, և չկարէր և ինքն ունել զարտասուս։ Եւ զաւուրս հինգ տանջեալ անդադար ՚ի ցաւոց՝ ել նա յաշխարհէ ՚ի յիսուն և ՚ի չորրորդ ամի կենաց իւրոց, թագաւորեալ ամս եօթն. զչորս ամս յաւուրս Քայիոսի կայսեր, և զերիս ամս յիշխանութեան Կղաւդեայ. զի կալաւ նա նախ ըզլամշտութիւնն Փիլիպպոսի զերիս ամս, և յամին չոր-

աղաղակեցէքն դուք ինձ։ Եւ որ կոչեցայն ՚ի ձէնջ անմահ, ահաւասիկ ՚ի մեռանել վարանեալ երթամ։ Բայց ունիմ զվախճան կատարածի զկամացն Աստուծոյ. զի չարաչար վարեցայ ես. զի յուսով երկայն երանութեամբք կէի ես. իբրև զայս ասէր շտապիտապոյ ցաւոց տանջեալ լինէր նա։ Առին տարան պնուհետև զթագաւորն փութով պնդութեամբ յապարանս արքայութեան իւրոյ, և ել համբաւ բանին առ ամենայն մարդիկ թէ մեռանի նա ընդ սահաւ ժամանակս։ Իսկ ժողով մարդկանն հանդերձ կանամբք և մանկոց ցանեալ մոխրի ՚ի վերայ խորգոց նստէին. և ըստ հայրենի օրինացն իւրեանց աղաչէին զԱստուած ՚ի վերայ կենաց թագաւորին, և սուգ առեալ լային և ողբային։ Իսկ թագաւորն բազմեալ կայր ՚ի վերայ բարձր տանեաց և հայէր ընդ նոսա ՚ի խոնարհ. զի անկեալ կային ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց։ Իբրև զայն տեսանէր՝ լայր և ինքն. այլ իբրև սաստկացաւ ՚ի վերայ նորա ցաւ որովայնին իւրոյ յեա հինգ աւուր ել յաշխարհէ չարաչար։ Բայց եկաց նա զիսուն և զչորս ամ։ Իսկ յարքայութեան տեղ՝ եկաց զեօթն ամ։ Զչորս ամս յարքայութեան տեղ՝ Քայիոսի կայսեր և զերիս ամս յիշխանութեան Կղաւդեայ։ Զչաւորութիւնն Փիլիպպոսի զերիս ամս. իսկ յամին չորրորդի յա-

բորդի՝ յաւելաւ նմա և Հերովդէին ևս: Եւ թէ որպէս միաբանի և յայսմիկ այլովքն հանդերձ գրոց սրբոց Յովսէպոս՝ զարմացեալ եմ: այլ եթէ դք թերահաւատեալ երկմտեսցի վասն անուան թագաւորին, սակայն ժամանակն և գործն ցուցանեն թէ նա է. որ կամ՝ի վրիպելոյ օրինակագրաց փոխեցաւ անուան նորա, և կամ երկու անուանս ունէր նա, որպէս դէպ եղև և բազմաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Թռնայ կախարդի, և որոց ընդ նմա:

Եւ զի դարձեալ Ղուկաս՝ի Գործս Առաքելոց մուծանէ զԳամաղիէլ խօսելով ի ժողովի ատենին որ վասն Առաքելոց եթէ. ի ժամանակին յայնմիկ յաւելաւ Թռնայս ասել զանձնէն թէ իցէ ոմն, և անկաւ նա, և ամենեքին որ միանգամ երթեալ էին զհետ նորա ցրուեցան: Ե՛կ բեր դիցուք զոր ինչ գրեաց Յովսէպոս վասն նորա, որ ի ճառս ի վեր անդր յիշատակեալ մատենիցն պատմէ օրինակ զայս. ի ժամանակին, ասէ, իբրև գաւառապետ կայր Հրէաստանի

ւելաւ նմա և Հերովդէին ևս: Բայց թէ որպէս միաբանի և յայսմիկ ևս հանդերձ այլովք գրոց սրբոց Յովսէպոս, զարմացեալ եմ: Եւ եթէ դք թերահաւատեալ երկմտեսցի վասն անուան թագաւորին, բայց սակայն ժամանակն և գործն իւր ցուցանեն թէ նա է. զի կամ իբրև ի մոռացութենէ օրինակագրացն փոխեցաւ անուն նորա, կամ երկու անուանս ունէր նա որպէս և այլք բազումք:

Մետասաներոյ. վասն Թռնայ մոլորեցուցի:

Այլ քանզի դարձեալ Ղուկաս՝ի Գործս առաքելոցն մուծանէ զճառս զի ասաց Գամաղիէլ ի ժամանակի իբրև ի խորհուրդ մտեալ էին վասն առաքելոցն, եթէ յայնմ ժամանակի ասէ յարեաւ Թռնայս և ասաց իբրու թէ իցէ դք մեծ, իբրու նա վասն անձին իւրոյ ասէր. և անկաւ նա և ամենեքին որ միանգամ երթեալ էին զհետ նորա՝ քաջբայեցան: Ինչուք զոր ինչ գրեաց Յովսէպոս և վասն նորա՝ Զի պատմէ այսպէս. ի ժամանակի ասէ իբրև գաւառապետ Փեղագոյ՝ ի վերայ երկրին հրէաստանի, այր

• Յոնն՝ փառոյ.

Փաղոս, այր ոմն խաբեբայ մոլորեցուցիչ Թեոդատ առնուն, հաճեաց հաւանեցոյց զժողովուրդս բազումս՝ առնուլ զինչս իւրեանց և երթալ զկնի նորա առ ափն Յորդանան գետոյ. և զի ասէր նա վասն անձին իւրոյ թէ մարգարէ եմ, և հրամանաւ բաժանեալ զգետն, առնեմ ձեզ ճանապարհ դիւրին, զամբոխ բազում մոլորեցուցեալ բանիւքս այսոքիւք ձգեաց զհետ իւր։ Այլ ոչ թոյլ ետ նոցա Փաղոս երկարել 'ի յիմարութեան իւրեանց, այլ վաշտս հեծելոց արձակէր զկնի նոցա, որոց յանակնկալս անկեալ 'ի վերայ զբազումս 'ի նոցանէ 'ի սուր սուսերի կոտորեցին և զբազումս ձերբակալ ըմբռնեցին կենդանւոյն։ Եւ զԹեոդատ կալան և հատին զգլուխ նորա և տարան յերուսաղէմ։ Յետ այսորիկ վասն սովոյն՝ որ եղև յամս կղաղեայ, յիշատակէ այսպէս։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Հեղինեայ դիտոյին Ոսորոյեանց։

Զայսու ժամանակաւ և սով մեծ լինել 'ի հրէաստանի, ասէ, յորում և դշխոյն Հեղինէ գնեաց ցո-

մի խաբեբայ մոլորեցուցիչ՝ զի անուն էր նորա Թոգէ, հաճեաց և հաւանեցոյց զժողովս բազումս առնուլ զինչս իւրեանց և երթալ զկնի նորա առ ափն Յորդանան գետոյ. զի ասէր նա վասն անձին իւրոյ՝ եթէ մարգարէ եմ. և հրամանաւ բաժանէ զգետն և առնէ նոցա ճանապարհորդեալ. իբրև զայս ասէր՝ զբազումս մոլորեցոյց նա։ Այլ ոչ թոյլ ետ նոցա հանգչել յիմարութեան անտի իւրեանց ինքն Փեգադոյ. այլ զոր առնէր, հեծելազոր գու մարէր 'ի վերայ նոցա. և իբրև ոչ ակն ունէին՝ յանկարծակի անկան 'ի վերայ նոցա, և զբազումս 'ի նոցանէն 'ի սուր սուսերի կոտորեցին. բայց զբազումս ձերբակալ ըմբռնեցին կենդանւոյն։ Իսկ զԹոգէոս ըմբռնեցին և հատին զգլուխ նորա և տարան յերուսաղէմ։

Յետ այսորիկ վասն սովոյն այնորիկ՝ որ եղև յամս կղաղեայ, յիշատակէ այսպէս։

Երկոտասաներորդ. Վասն Հեղինեայ տիկնոյ Միլագետաց։

Եւ այսու հանգերձ և սով մեծ դիպեցաւ լինել 'ի հրէաս-

բեան յԵգիպտոսէ բազում ոսկւոյ և բաշխեաց կարօտելոց: Եւ միաբան գտանես դու զբանս ընդ Գործոց Առաքելոցն, յորում գրեալ է այսպէս. Բայց յաշակերտաց անտի՝ որ էին յԱնտիոք քաղաքի, որպէս զիարդ կարող զքէր, մի մի՝ ի նոցանէն ընտրեցին տալ տանել ի սպաս պաշտաման աղքատացն որ էին յԵրուսաղէմ: և արարին այնպէս, և ետուն տանել առ երիցունսն ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ: Եւ զի սորին իսկ այսր Հեղինեայ, զորմէ յիշատակէ պատմագիրս, կան շիրիմք նշանաւորք մինչև յայսօր ժամանակի ի բուրաստանս քաղաքին որ Ելիա կոչի. զոր և Աղիարենաց դշխոյ ասեն լինել:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Սիմոնի կախարդի և այլոյ ուրուք
Հեղինեայ:

Ի ժամանակին մինչդեռ հաւատք Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ սփռեալ ծաւալէին, Թշնամին փրկութեան կենաց

տանի. զի ի նմա Հեղինէ տիկինն գնեաց ցորեան յԵգիպտոսէ՝ բազում ոսկւոյ, և բաշխեաց ամենայնի որ միանգամ կարօտեալ էին անգ. Գտանես դու իսկ զի միաբանին այս բանք ի Գործոց առաքելոցն, զի գրեալ է ի նմա այսպէս. աշակերտքն որ էին յԱնտիոք քաղաքի՝ որպիսի և ձեռնհաս ոք էր, մի մի ի նոցանէն ընտրեցին տալ տանել ի սպաս պաշտաման աղքատացն որ էին յԵրուսաղէմ, և արարին այսպէս. և ետուն տանել առ երիցունսն, ի ձեռն Պօղոսի և Բառնաբայ: Զի սորին իսկ այսր Հեղինեայ՝ զորմէ յիշատակեաց այս օրինակագիր՝ մինչև յայսօր ժամանակի շիրիմք նշանաւորք կան սորա առաջի գրանն Երուսաղէմի: Վասն սորին իսկ այսօրիկ ասի զնմանէն եթէ Թագաւորեալ էր ի Մէլաքեան:

Երեսրտասաներորդ. վասն Սիմոնի կախարդի:

Այլ ի ժամանակի մինչդեռ կարգեալ գային հաւատք Փրկչի մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ, Թշնամին կենաց մարդեան խորամանկէր հնարս գտանել, զի Ըշ-

մարդկան խորամանկեաց եգիտ հնարս յափշտակել զթագաւորեալ քաղաքն, և ածէր անդր զՍիմոն, զոր մէ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք: Եւ 'ի ձեռն աւուստագիտութեան կախարդանաց առնս զբազումս 'ի նոցանէ որ բնակեալ էին 'ի Հռովմ քաղաքի, 'ի մոլորութիւն իւր ձգեաց: Յուցանէ վասն այսր Յուստինոս, այն որ ոչ բազմօք ինչ յետ Առաքելոցն սքանչելի եղև 'ի վարդապետութիւն աստուածպաշտութեան, զորմէ և 'ի դէպ ժամանակի եղից զպստաշահականս: Սոյն իսկ սա յառաջին պատասխանատուութեան իւրում առ Անտոնինոս վասն ուսմանս մերոյ գրէ այսպէս. Յետ վերանալոյն, ասէ, Տեառն մերոյ ընդ յերկինս, գրգռեցին յարուցին դէք զոմանս 'ի մարդկանէ, որ ասէին զանձանց իւրեանց թէ Աստուածք իցեն. որք ոչ միայն հալածելով ոչ հալածեցան 'ի ձէնջ, այլ և պատուոյ ևս արժանի արարէք դուք զնոսա:

Սիմոն ոմն սամարացի, 'ի գեղջէն որ անուանեալ կոչի Գիտտոն, յաւուրս Կղաղեայ կայսեր 'ի դիւացն ազգեցութենէ՝ նշանս առնելով և արուեստս կախարդութեան 'ի Հռովմ քաղաքի արքայութեան ձերոյ, և կարծեալ համարեցաւ թէ Աստուած է, և իբրև զԱստուած անդրեաւ պատուեցաւ 'ի ձէնջ՝ 'ի վերայ

քաղաքն արքայութեան յառաջեցի յափշտակել: Եւ էա՞ծ անդր զՍիմոն, զայն որ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք զնմանէ. և փութով պնդութեան արուեստագիտութեամբ կախարդանաց իւրոց զբազումս յայնչանէ որ բնակեալ էին 'ի Հռովմ քաղաքի, ձգեաց 'ի մոլորութիւն անդր իւր: Յուցանէ վասն այսր Յուստինոս, այն որ եղև յետ առաքելոցն սակաւ ժամանակաւ, և սքանչելի էր 'ի վարդապետութեան անդ աստուածպաշտութեան. զի 'ի վերայ նորա որ ինչ արժանի են ասելոյ, եղից 'ի ժամանակի իւրեանց: Սոյն իսկ սա առաջին պատասխանին առնելով զոր արար նա առ Անտոնինոս վասն ուսմանս մերոյ, գրեաց այսպէս. Յետ վերանալոյն, ասէ, Տեառն մերոյ ընդ յերկինս, գրգռեցին յարուցին դէք զոմանս 'ի մարդկանէ որ ասէին զանձանց իւրեանց թէ աստուածք իցեն. զի ոչ միայն հալածելով ոչ հալածեցան 'ի ձէնջ, այլ և պատուի ևս արժանի արարէք դուք զնոսա, Սիմոն այր յամրտացի, 'ի գեղջէն որ անուանեալ կոչի Գիթեթոն, այն որ յամս Կղաղեայ կայսեր արուեստագիտութեան գիւթեթաց որ զօրանային 'ի նմա՝ արար նշանս կախարդութեան 'ի Հռովմ քաղաքի արքայութեան ձերոյ, և կարծեալ երևեցաւ թէ աստուած է նա. և իբրև զԱստուած պատուեցաւ 'ի ձէնջ անդրեալն զոր

Տէրեր գետոյն 'ի մէջ երկուց կամրջաց, արձանա-
գրութիւն յինքեան ունելով հռոմէարէն այսպէս. Սի-
մոնի Աստուծոյ սրբոյ՝. և ամենեքեան գրեթէ Սա-
մարացիք, և սակաւք ոմանք յօտար ազգաց իբրև
զԱստուած մեծ խոստովանեալ և երկիր պագանէին
նմա: Եւ զկին զոմն Հեղինէ որ ընդ նմա շրջէր 'ի Ժա-
մանակին յայնմիկ, որ յառաջագոյն 'ի պոռնկութեան
կայր 'ի Տիւրոս Փիւնիկեցւոց, զառաջին նորա միտս և
խմաստութիւն գոլ ասացին. զայս ինչ զամանէ Յուս-
տինոս: Միաբանի ընդ նմա և Լըանոս յառաջին գիրս
իւր որ Ընդգէմ հերձուածոց, յորում միանգամայն
վասն նորին առն և վասն ամբարշտութեան և պիղծ
վարդապետութեան նորա գրեաց: Զոր և աւելորդ-
համարիմ երկրորդել աստանօր. իսկ որք միանգամ
կամին ուսանել վասն նորա, և վասն ամենայն աղան-
դապետացն հերձուածոց, վասն ծագման նորա և
գնացից, և զպատճառաց սուտ ուսմանցն և զհնարից
մեքենայից նորա, զամենայն ինչ 'ի գրչութենէ անտի
Երանոսի՝ զոր աւանդէն մանր, կարէ հասանել 'ի վե-
րայ: Արդ գլուխ ամենայն հերձուածոց որպէս ընկա-
լաքս մեք, առաջին Սիմոն եղև. և 'ի նմանէ մինչև

արարէք գուք նմա 'ի վերայ գետոյն որ անուանեալ կոչի Տէրերի-
ոս՝ 'ի մէջ երկուց կամրջաց, և գրեալ 'ի վերայ նորա հռոմէա-
րէն այսպէս. Սիմոնի սրբոյ. և բազումք 'ի Շամրոացւոց անտի
և սակաւք յայլոց, իբրև առաջի Աստուծոյ խոստովանէին և երկիր
պագանէին նմա: Եւ կնոջ միում զի անուն էր նորա Սեղենեա՝*
որ շրջէր ընդ նմա 'ի Ժամանակին յայնմիկ, որ յառաջագոյն 'ի
պոռնկութեան կայր 'ի Մուր փիւնիկացւոց՝. և ասիթէ զայսպիսի
միտս 'ի նմանին ընկալաւ կինն յառաջագոյն. զայս ինչ ասաց զնմա-
նէ Յուստինոս: Բայց միաբանի ընդ նմա և Իւրենէոս՝ յառաջին 'ի
խօսան որ եղեալ են նորա ընդգէմ աղանդացւոց հերձուածոց.
զի միանգամայն վասն նորին առնն և վասն պիղծ վարդապետու-
թեան նորա գրեաց, զի յայս ճառս աւելի առնեմ թէ երկրոր-
դեմ զնա. զի որք միանգամ կամին ուսանել վասն նորա և վասն
ամենայնի որ եղեն զկին նորա առաջնորդք աղանդոց հերձուա-
ծոց, սկիզբն և գնացք նոցա, և այլևս ուսմունք և ստութիւն
նոցա, և զհնարս մեքենայից նոցա, զի զամենայն ինչ 'ի գրչութե-
նէ անտի Իւրենէոսեայ՝ կարէ ուսանել: Արդ՝ առաջին որպէս ըն-
կալաք մեք՝ գլուխ ամենայն հերձուածոց՝ Սիմոն եղև, զի 'ի նմա.

* Ի յայն օրինակաց ոմանք Հելենէ ասեն և այլք Սեմինի:

Յոր. Իսթիքցայ:

ցայսօր ժամանակի՝ որք աղանդոյն նորա են աշակերտք, զգաստութիւն ցածութեան և զարբութիւն հասարակաց գնացից քրիստոնէից կեղծեօք կերպարանեն յանձինս, և ՚ի մոլորութիւն կռապաշտութեան՝ յորմէ համարին թէ փրկեցան, վերստին սահեալ գլորեցան ՚ի նոյն, զի առաջի նմանութեան և պատկերի Սիմոնի և Հեղինեայ անկեալ յերկիր, խնկօք և զոհիւք և նուիրօք պաշտօն մատուցանել ոչ ամաչեն: Եւ զոր զանխուլն ՚ի ծածուկ ունին յիւրեանս, ՚ի լսել ուրուք և յապուշ կրթիցի, և զի ՚ի նոցին բանից ասացից՝ հիացեալ և թմբրիցի. այսու ահա ապշութեամբ յիմարութեան և ցնորիւք մոլեգնութեամբ լի են ամենեկին՝ զոր ոչ միայն գրով չմարթի տալ, նա և ոչ ՚ի շրթունս ցածուն մարդկան արժանի են նոքա երկրորդելոյ՝ վասն առաւել զազրութեան և պղծութեան նոցա, զի քան զամենայն ինչ զոր խորհիցի մարդ թէ պիղծ և աղտեղի իցէ, անցեալ զանցանէ պղծութիւն աղանդոյս այսորիկ, որ խաղալիկ լինին լի ամենայն չարեօք չուռաական կանանց:

Նէ և մինչև յայսօր ժամանակի կարգին գան յաղանդ անգր նորա, յայսմհետէ զքնացից քրիստոնէից որ անուանի ամենայն մարդիկ, վասն պարկեշտութեան իւրոյ նմանօք լինել նմա կերպարանօք. և յայն մոլորութիւն կռապաշտութեան ուստի անուանին թէ փրկեցան, ՚ի նոյն անկան գարձեալ. զի կերպարանաց և նմանութեան նորա, Սիմոնի և Սեղինեայ՝ այն զորմէ ցուցաք եթէ էր ընդ նմա, խնկօք և զոհիւք և նուիրօք պաշտեն զնա. և այլ որ քան զայս ևս աղտեղի են ՚ի խօսել. զի որպէս ասի՝ թէ այն որ ասէ զնոցա զառաջինն ՚ի գրոց անտի զոր ունին նոքա, յիմարի և զարմանայ. զի իբրև շքմարտի ՚ի մոլորութիւն մտաց և յիմարութիւն բանից. զի այսպէս իսկ են, զի ոչ միայն գրով չմարթի ըզնոսա տալ՝ նա և ոչ ՚ի շրթունս հեղ մարդկան արժանի են նոքա երկրորդելոյ վասն առաւել անօրէնութեան և պղծութեան նոցա. զի քան զամենայն ինչ զոր խորհիցի մարդ թէ պիղծ և աղտեղի իցէ, անցեալ զանցանէ պղծութիւն աղանդոյս այսորիկ, որ խաղան ընդ կանայս չուռաականս լի ամենայն չարեօք: Զայս Սիմոն, զհայր և զարարիչ այսր ամենայն չարեաց, յայնմ ժամանակի յարոյց զնա զորութիւն չարին և թշնամին բարեաց և հաւատաւորդն կենաց մարդկան իբրև զախոյեան մեծ ընդդէմ մեծամեծ առաքելոցն և սրբոց Փրկչին մերոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն քարոզութեան Պետրոսի առաքելոյ
'ի Հռովմ քաղաքի:

Զայս Սիմոն, զՀայր և զարարիչ այսր ամենայն չարեաց՝ յարոյց յայնմ ժամանակի թշնամին բարեաց և հակառակորդն կենաց մարդկան, իբրև զխոյեան և նախանձորդ ընդդէմ մեծամեծ առաքելոցն և սրբաց Փրկչին մերոյ: Բայց սակայն երկնաւոր շնորհք՝ որ զօրաւիգն է միշտ պաշտօնէից իւրոց, 'ի գալեւելէն նոցա ամենայն ուրեք՝ շիջուցանէր վաղվաղակի զբոցն բորբոքեալ 'ի թշնամւոյն, և զամենայն բարձրութիւն հպարտացեալ ընդդէմ գիտութեանն Աստուծոյ քակտեալ կործանէր: Վասն այսորիկ ոչ ժողովն Սիմոնի և ոչ այլոյ ուրուք յայնցանէ՝ որ բուսանն զկնի նորա, կարաց կալ 'ի ժամանակի անդ առաքելոցն. զի յաղթէր և զօրանայր քան զամենայն լոյսն ճմարտութեան. և բանն աստուածային՝ որ ծագեացն յայնժամ 'ի մարդիկ աստուածուստ, զօրանայր 'ի վերայ երկրի, և 'ի նոսին յառաքեալն բռնակէր: Անդէն վաղվաղակի կախարդն այն՝ զորմէ ա-

Զորեքտասաներորդ. վասն քարոզութեանն Պետրոսի
առաքելոյ 'ի Հռովմ քաղաքի:

Բայց սակայն երկնաւոր շնորհացն Աստուծոյ որ զօրանանն 'ի պաշտօնեայս իւրեանց, ամենայն ուր հակառակէին և երևէին, շիջուցանէին վաղվաղակի զբոցն առչորեալ թշնամւոյն, և քակէին զամուսն ձեռօք իւրեանց, և կործանէին զամենայն բարձրութիւն որ հպարտանայր ընդդէմ գիտութեանն Աստուծոյ: Եւ վասն այսորիկ ոչ ժողովն Սիմոնի և այլոյ՝ ուրուք յայնցանէ որ բուսանն զկնի նորա, կարաց կալ 'ի ժամանակի անդ առաքելոցն. զի յաղթէր և զօրանայր քան զամենայն լոյսն ճմարտութեան. և բանն Աստուծոյ, այն որ յայնմ ժամանակի յԱստուծոյ ծագեաց 'ի վերայ որդւոց մարդկան, և սաստիկ է զօրութիւն նորա 'ի վերայ երկրի, և 'ի նոսին յառաքեալն նորա բնակէր: Յայնմ ժամանակի կախարդն այն՝ զորմէ ասացաքն մեք՝ իբրև 'ի սքանչելի նշու-

սացաքս, իբրև 'ի սքանչելի աստուածային լուսոյն տանջեալ յայս մտաց իւրոց, զի նախ զառաջինն յերկրին Հրէաստանի յանդիմանեալ կշտամբեցաւ նա 'ի Պետրոսէ առաքելոյ վասն չարեացն զոր գործէր, տաւաշխարհիկ անտի փախստեայ գնայր ընդ ծով՝ յարեւելից յարեւմուտս անցեալ, զի համարեցաւ ընդ միտս իւր կալ անդ ըստ կամաց իւրոց: Եւ իբրև եկն եմուտ նա 'ի Հռովմ քաղաք, և մեծապէս սատար լինէր նմա զօրութիւնն դիւական որ 'ի նմա, և ի սակաւ ժամանակի այնպէս յաջողեցաւ փոյթ մոլորութեան նորա, որպէս զի և անդրի անգամ կանգնեցին նմա 'ի պատիւ իբրև Աստուծոյ: Այլ ոչ եթէ բազում ժամանակս յաջողեցան կամք նորա. զի նոյն ժամայն հետ ընդ հետ զինի նորա 'ի Թագաւորութեան Կղաւղեայ բարերարն և մարդասէր հասարակաց ամենեցուն խնամակալութիւն՝ զայն զմեծ և զհզօրն առաքելոցն, զայն որ վասն սքանչելի գործոց իւրոց գլուխ էր ամենայն ընկերաց իւրոց՝ վարեաց հաժ զՎետրոս 'ի Հռովմ քաղաք իբրև ընդդէմ այնր ապականչին աշխարհի: Եւ իբրև առաքելի զօրագլուխ Աստուծոյ վառեալ զինու, զվաճառ բազմադին հոգեւոր իմանալի լուսոյն յարեւելից արեւմտեայն տանէր, զի զլոյսն

լացն Աստուծոյ տանջեցաւ 'ի ձեռն աչաց խորհրդոց իւրոց, 'ի ժամանակի՝ զի յանդիմանեալ կշտամբեցաւ նա 'ի Պետրոսէ առաքելոյ. նախ զառաջինն 'ի յերկրին հրէաստանի, 'ի ձեռն չարեացն զոր գործէր նա: Եւ փախեալ անտի 'ի հրէաստանէ բազումս, և յարեւելից ընդ արեւմուտս գնաց նա. զի համարեցաւ ընդ միտս իւր կեալ անդ ըստ կամաց իւրոց: Այլ իբրև եմուտ նա 'ի Հռովմ քաղաք և մեծապէս զօրանայր 'ի նմա զօրութիւնն որ բնակեալ էր 'ի նա, յայսմ վայրի 'ի սակաւ ժամանակի այսպէս յաջողեցաւ փոյթ մոլորութեան նորա, որպէս և զի անդրի անգամ կանգնեցին նմա 'ի պատիւ իբրև Աստուծոյ: Այլ ոչ եթէ բազում ժամանակս յաջողեցան կամք նորա. զի նոյն ժամայն հետ ընդ հետ զինի նորա 'ի Թագաւորութեան Կղաւղեայ՝ հոգաբարձութիւն շնորհացն և ողորմութեանն Աստուծոյ, զայն զմեծ և զհզօրն առաքելոցն, զայն որ վասն սքանչելի գործոց իւրոց էր գլուխ ամենայն ընկերաց իւրոց զՎետրոս՝ վարեցին շնորհքն և ածին 'ի Հռովմ քաղաք իբրև ընդդէմ այնր ապականչին աշխարհի, և իբրև առաքելի զօրագլուխ Աստուծոյ վառեաց զնա զինու Աստուծոյ. և զվաճառ բազմադին հոգեւոր լուսոյն, յարեւելից արեւմտեայն տանէր և աւետարանէր նոցա զբարոյութիւնն արքայութեան երկնից. յասել իւրովմ այսպէս. եթէ այս է լոյս և

զայն, զբանն փրկարար հոգւոց, զքարոզութիւն արքայութեան երկնից նոցա աւետարանէր:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն առնտարանին որ ըստ Մարկոսի:

Այլ իբրեւ եհաս առ սոսա բանն Աստուծոյ, նոյն ժամայն շիջաւ Սիմոնին, և լուծաւ զօրութիւն նորա: Այնպէս իսկ ծագեաց լոյս աստուածպաշտութեան 'ի խորհուրդս լսողացն Պետրոսի, զի ոչ շատ համարեցան 'ի լուր միանգամ միայն քարոզութեան բանին, և անգիր աստուածային վարդապետութեան. այլ և բազում խնդրուածովք աղաչեցին զՄարկոս զաւետարանագիրն՝ որ զհետ երթեալ էր Պետրոսի, զի գրով թողցէ նոցա զյիշատակ վարդապետութեան՝ զոր բանիւ ընկալան. և ոչ դլացան ինչ 'ի թախանձելոյ զնա մինչև բռնադատել զայրն. և այս պատճառք լինէին գրութեան աւետարանին որ ըստ Մարկոսի: Իբրեւ գիտաց զայս, ասեն, Առաքեալն 'ի յայտնութենէ սրբոյ Հոգւոյն, և 'ի միտ էառ զփոյթ պնդութեան մարդկան, հաւանեալ վաւերացոյց զգիրն յընթեր-

բան որ կեցուցանէ զոգիս որդւոց մարդկան. այլ իբրեւ եհաս առ սոսա բանն Աստուծոյ, նոյն ժամայն շիջաւ Սիմոն և լուծաւ զօրութիւն նորա:

Հնգետասաներորդ. վասն առնտարանին Մարկոսի:

Այնպէս իսկ ծագեաց լոյս աստուածպաշտութեան 'ի խորհուրդս լսողացն Պետրոսի. զի ոչ շատ բաւական եղև նոցա քարոզութիւն վարդապետութեան բանին 'ի լսելոյն միայն, այլ բազում աղօթիւք և խնդրուածովք աղաչեցին զՄարկոս, որ գրեաց զաւետարանն՝ զինա երթեալ էր զհետ Պետրոսի, զի գրով թողցէ նոցա զյիշատակ վարդապետութեան, զայն ինչ զոր բանիւ ընկալան. զի զայն ինչ նորա յառաջագոյն չէր գործեալ, և նոքա եղեն պատճառք այսր գրոյց աւետարանին Մարկոսի: Իսկ իբրեւ գիտաց Պետրոս զսոյն իսկ զայս, զոր յայտնեաց նմա Հոգին Սուրբ, և 'ի միտ էառ զփոյթ պնդութեան մարդկան, ասուգեաց զգիրն զայս աւետարանել 'ի շինութիւն եկեղեցեաց: Վասն այսր

ցումն յեկեղեցիս: Զայս պատմէ Կղեմէս 'ի վեցերորդ գիրս Հրահանգաց իւրոց, որում վկայէ և եպիսկոպոսն Յերապոլեայ Պապիաս անուն: ԶՄարկոս յիշատակէ Պետրոս յառաջին 'ի Թղթի անդ իւրում, զոր 'ի Հռովմայ ասեն գրեալ, զոր և առակաւ Բաբելոն կոչէ զայն Սուրբեան, բանիւս՝ Ողջոյն տայ ձեզ որ 'ի Բաբելոն ընտրեալիցն եկեղեցի է, և Մարկոս որ գի իմ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Երբե՛ն'րպէս քարոզեաց զառաջինն Մարկոս զգիտուշիւնն Քրիստոսի այնոցիկ՝ որ յԵգիպտոս եին:

Վասն այսր Մարկոսի նախ յերկիրն Եգիպտացւոց պատմեն գնացեալ. և Թէ զաւետարանն զոր գրեաց, անդ քարոզեաց, և յԱղէքսանդրացւոց քաղաքին նախ զառաջինն եկեղեցի ուղղեաց: Եւ այնչափ էր բազմութիւն հաւատացելոց արանց և կանանց, և 'ի սկըգ բան անդ 'ի խիստ կարգս զգաստութեան փայլեալ, որպէս զի և գիրս անգամ վասն նոցա դրօշմել Փիլոնի, վասն գնացից նոցա և Ժողովոյն և հացակից ընկերութեան, և վասն այլոց սովորութեանց և կարգաց:

Իսկ Կղեմէստոս ցուցանէ 'ի պատմութեան իւրում. և վկայէ ընդ նմին դարձեալ եպիսկոպոսն Յերապոլսեայ՝ զի անուն էր նմա Պապրաբայ, նոյն զՄարկոս յիշատակէ և Պետրոս յառաջին 'ի Թղթի անդ իւրում, զոր գրեաց 'ի Հռոմ քաղաքէ. զի գրօշմէ նա զքաղաքն իւր, և առակաւ կոչէ զնա Բաբել, և ասէ Թէ հարցանէ զողջունէ ձերմէ ընտրեալ իբրև զձեզ 'ի Բաբել*, և որդեակ իմ Մարկոս:

Վելուսասաներորդ. երբ զառաջինն Մարկոս՝ իրպէս քարոզեաց զգիտութիւնն Քրիստոսի այնոցիկ որ յԵգիպտոս եին:

Վասն այսր Մարկոսի ասի զնմանէն, եթէ նա նախ չոգաւ յերկիրն եգիպտացւոց, և անդ քարոզեաց զաւետարանն, այն զի և գրելով գրեաց զնա. և նա նախ զառաջինն ուղղեաց եկեղեցի յԱղէքսանդր քաղաքի:

* Յօր. Բ-ԲԵԼ

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

**Թե՛ զի՛նչ պատմե՛ փիլոն վասն ձգնատռն արանց
Եզիպտացոց :**

Բայց վասն սորին փիլոնի զոյցք աւանդեն, եթէ յամս Կղադեայ կայսեր խօսակից ընդ Պետրոսի լիւնէր նա ՚ի Հռովմ քաղաքի, մինչդեռ քարոզութեամբ էր Առաքեալս. և այս չէ ինչ անդէպ : Քանզի և զյիշատակարանս՝ վասն որոյ ասացաքս, յետ բազում ժաւմանակաց երկասիրեալ նորա վասն եկեղեցական կարգաց, որ ցարդ զգուշեալ պահի առ մեզ, յորում և յայտնապէս ցուցանէ և վասն գնացից միանձանց՝ որ են առ մեզ, շէգրտութեամբ որպէս և ենն պատմելով : Եւ ոչ գիտել միայն զնոսա, ասէ, այլ և հաւանեալ և գովել, և զարմանալ ընդ առաքելաշնորհ մարդիկն, որ յԵբրայեցւոց, որպէս թուին՝ գոլով, և հրէաբար ցայն վայր պահէին նոքա զբազում սովորութիւնս առաջինս : Բայց նախ եթէ արտաբոյ ճըշ-

**Եօրեկտասներորդ. րե զինչ պատմե՛ փիլոն վասն արանց
եզիպտացոց :**

Այսպէս իսկ հաստատեցաւ խնդր ժողովն հաւատացելոց՝ արանց և կանանց ՚ի նմին իսկզբան անդ կատարեալ վաստակովք իմաստութեամբ, որպէս զի և գիրս անգամ վասն նոցա գրողմեացէ փիլոն, վասն բնակութեան նոցա և վասն ժողովոյն նոցա, և վասն խառնութեան նոցա, և վասն այլոց գործոց նոցա : Բայց վասն սորին փիլոնի ասի, եթէ յամս Կղադեայ կայսեր՝ մինչդեռ քարոզէր Պետրոս ՚ի Հռովմ քաղաքի, խօսեցաւ ընդ նմա անդ. և նման իսկ այս. քանզի և զգիրս զայս՝ վասն որոյ ասացաք մեք, յետ բազում ժամանակաց աշխատեցաւ ՚ի սմա և եթ, զի յայտնապէս վասն գնացից պաշտամանն՝ որ պահեալ է մինչև ցայսօր ժամանակի ՚ի մէջ եկեղեցւոյ՝ ցուցանէ. այլ վասն գնացից միանձանց որ են առ մեզ, շէգրտութեամբ որպէս և ենն պատմէ : Բայց ոչ զի գիտէ զնոսա միայն, այլ զի և ընդունելի է նմա և զարմանայ ընդ նոսա, և փառաւորէ զնոսա՝ զմարդիկն զայն, զաշակերտսն առաքելոցն որ եղեն յառուս նորա : Բայց էին նոքա ՚ի հրէայեցւոց, և ցայն վայր հրէաբար պահէին նոքա զբազում սովորութիւնս առաջինս : Բայց նախ զառաջինն հաստատեաց և

մարտութեան՝ յանձնէ իւրմէ նա ինչ ոչ յաւելլ, զոր վասն գնացից միանձանցն և աղօթից պաշտամանց նոցա գրեաց. զորս և բժիշկս կամ պաշտօնեայս կամ մարարս կոչէն. նոյնպէս և զկանայս որք ընդ նոսա, իբրև նոցին զուողս և լծակիցս. և զպատճառս այսր անուանս յաւելլու նա, կամ զի ըստ նմանութեան բժշկաց՝ զոգիս այնոցիկ որ մերձանայինն՝ ի նոսա, բուժէին ի չարեաց ախտից, կամ վասն սուրբ և պարկէշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱստուած. Եւ զայս անուն, կամ նա ինքն եղ. նոցա, որ միաբանի յուսոյն նոցա և գնացից, կամ թէ ճշմարտիւ այսպէս անուանեալ էին նոքա յառաջնոց անտի. զի ցայնժամ անուն քրիստոնէից չեւ էր սփռեալ ընդ ամենայն տեղիս. այլ չէ արժան երկարագոյնս վիճել զայսմանէ:

Եւ զի մերկանան ի սկզբան անդ զառաջինն յընչից իւրեանց և լոկին՝ վկայէ զնոցանէ մատենագիրս այսպէս. Երբժամ սկիզբն առնեն, ասէ, զգաստութեանս, քակին յամենայն ընչից իւրեանց և յամենայն հոգոց կենցաղականաց, և ապա ելանեն արտաքոյ քան զպարիսպս՝ քաղաքին և յազարակս և ի բուրաստանս բնակին, զի խառն բնակակցութիւն ընդ ոչ միաբանեալսն ընդ նոսա՝ անօգուտ համարեալ էր

ստուգեաց նա, եթէ արտաքոյ ճշմարտութեան ինչ յանձնէ իւրմէ նա ոչ յաւելլ յայն ինչ՝ զոր պատմեաց ի խօսս անգր զոր գրեաց վասն գնացիցն միանձանց. և ասաց զնոցանէն, եթէ կոչին Հանգստարարք, և կանայք որ էին ընդ նոսա Հանգստարարիթայք, և ասաց զպատճառսն այսր անուան որ կոչէին սովաւ. կամ վասն զի հանգուցանէին՝ ասէ՝ և բժշկէին զոգիս զայնոցիկ որ մերձանային առ նոսա ի չարչարանաց չարեաց, ըստ նմանութեան բժշկաց. կամ վասն զի հանգուցանէին նոքա զԱստուած, սուրբ և պարկէշտ վաստակօքն իւրեանց: Կամ զի նա եղ. նոցա զայս անուն՝ որ միաբանի յուսոյն նոցա, կամ եթէ ճշմարտիւ այսպէս անուանեալ էին նոքա յառաջնոց անտի: Կամ զի ցայն վայր անուն քրիստոնէից չէր անուանեալ ընդ ամենայն տեղիս: Բայց սակայն նախ զառաջինն, զի մերկանան յընչից իւրեանց և լոկին. վկայէ զնոցանէն և ասէ այսպէս. եթէ յորժամ սկսանին առ ի՞ գործ միանձնութեանն՝ քակին յամենայն ընչից իւրեանց և յամենայն հոգոց աշխարհիս. և ապա ելանեն արտաքոյ քան զպարիսպ քաղաքի և յազարակս և ի բուրաստանս բնակէին նոքա. զի խառնութիւն այնոցիկ որ ոչ միաբանէին գործոցն նոցա, պակասութիւն

նոցա և պատաղիչ արդարեւ։ Որ 'ի ժամանակին յայն միկ զընծայելոցն 'ի քրիստոսական կրօնս եռանդնալից և ջերմ հաւատոցն և նախանձորդ նմանող լինելոյ կենաց մարգարէից Թուի տալ զպատկեր։ Նա և 'ի պաշտելին մեր 'ի Գործս Առաքելոց գրեալկայ եթէ. Ամենեքեան որ միանգամ աշակերտեալ էին առաքելոցն զամենայն ինչս և զստացուածս զոր ունէին, վաճառէին և բաշխէին ամենեցուն՝ ում զիարդ պիտոյ ինչ լինէր, զի ոք կարօտեալ իւր 'ի միջի նոցա մի գտցի։ Եւ որք միանգամ ունէին գիւղս և ապարանս, ըստ բանին ասելոյ, վաճառէին և բերէին զգինսն, և դնէին առ ոտս առաքելոցն, զի եղիցի բաշխեալ իւրաքանչիւր 'ի պէտս իւր։ Նման իսկ այսոցիկ վկայէ և Փիլոն վասն մարդկանն այնորիկ, որ և յաւելեալ 'ի բանս իւր ասէ եթէ. Այս ազգ մարդկան ընդ ամենայն աշխարհ, յամենայն տեղիս սփռեալ գտանի, զի արժան իսկ էր գերագունի բարւոյն բաժանորդ գրտանել և Յունաց և բարբարոսաց։ Եւ բազմութիւն էր նոցա առաւել յերկրին Եգիպտացոց, 'ի գաւառս գաւառս կուսակալութեան նորա, մանաւանդ յԱղէքսանդրիա քաղաքի։ Իսկ առաքինիքն՝ որ յամենայն տեղեաց իբրեւ 'ի քաղաք պանդխտութեան Թերափեւտաց, զի այս է 'ի հելլէն բարբառ անուն նոցա, երթային 'ի վայր մի պատշաճական, որ է 'ի վերոյքան

և պատաղիչ համարեալ էին նոցա. և զայս գործէին նոքա յեռանդնալից սիրոյ անտի հաւատոց, և հոգք յանձին ունէին նմա նող լինել գործոց մարգարէիցն։ Նա և Գործքն իսկ առաքելոցն ցուցանեն, եթէ ամենեքեան որ միանգամ աշակերտեալ էին առաքելոցն, զամենայն ինչս և զստացուածս զոր ունէին՝ վաճառէին և բաշխէին ամենայնի որում զինչ պիտոյ էր, զի ոք կարօտեալ իւր 'ի միջի նոցա մի գտցի. զի որք միանգամ ունէին գիւղս և ապարանս՝ ըստ բանին ասելոյ, վաճառէին և բերէին զգինսն, և դնէին առ ոտս առաքելոցն, զի եղիցի բաշխեալ իւրաքանչիւր մարդոյ՝ 'ի պէտս իւր։ Նման իսկ այսոցիկ վկայէ Փիլոն վասն մարդկանն այնորիկ, յասել բանիւք իւրովք այսպէս. Ընդ ամենայն տեղիս ասէ, յամենայն աշխարհէ, այս աշակերտութիւն. զի արժան իսկ էր եթէ 'ի կատարեալ բարւոյ անտի ընկալցին յոյնքն և բարբարոսքն. բազումք իսկ են յերկրին եգիպտացոց՝ յամենայն 'ի քաղաքս, մանաւանդ յԱղէքսանդր քաղաքի։ Իսկ առաքինիքն որ յամենայն տեղեաց իբրեւ 'ի քաղաք պանդխտութեան միանձնաց, երթային 'ի տեղի մի՝ ուր պատշաճ էր նոցա, որ էր

զծովակն Մերիա, յերկիր բարձրաւանդակ և տափա-
րակ, քաջադէպ յոյժ վասն անքոյթ ապահովութեան
և օդոցն բարեխառնութեան: Իսկ յետ այնորիկ նը-
կարէ նա զբնակութիւն նոցա թէ որպէս էր, ապա
և զեկեղեցեացն՝ որ ընդ ամենայն տեղիս են, ասէ.
Յիւրաքանչիւր բնակութիւնս է նոցա սենեկիկ մի
սուրբ՝ որ կոչի պարկեշտանոց և միայնայնոց, յորում
մեկուսացեալ զգգաստութեան կենաց զխորհուրդս
կատարեն: Եւ ինչ անդր ոչ մոծանեն, ոչ կերակուր
և ոչ ըմպելի, և ոչ ինչ որ միանգամ՝ ի պէտս մարմնոյ
կարեւորք իցեն, այլ զօրէնս և զբանս պատգամաց մար-
գարէից և օրհնութիւնս, և զամենայն ինչ որ միան-
գամ զաստուածապաշտութիւն և զիմաստութիւն յա-
ւելուն, և կատարեն: Եւ ընդ այլ բանս յարէ և զայս
եթէ. Յառաւօտէ մինչև յերեկոյ զօրն ի բուն կըր-
թութիւն է նոցա զգգաստութեան: Յորժամ ընդ
գիրս սուրբս անցանեն՝ ըստ հայրենի աւանդիցն ի-
մաստասիրեն այլաբանելով, զի զառակս և զօրինակս
զծածկելոց համարին զասացեալս, և ոչ այլով իւրք
իմանալի, բայց եթէ խորհրդածութեամբ պարզելի:
Եւ առ նոսա և յիշատակարանք նախնեաց, որոց ե-
ղեն առաջնորդ աշակերտութեան նոցա, յորս և ա-
ւանդին այլասացիկ վարդապետութիւնք նոցա: Ընդ

նա ի վերոյ քան զծովակն, զի անուն էր նորա Մերիայ. և եղեալ
է ի վերոյ քան զբլուրն, վասն զքուշանալոյ վասն օդոց՝ խառ-
նուածոց: Իսկ յետ այնորիկ նկարեաց նա զբնակութիւն նոցա
թէ որպէս էր, այսինքն՝ զի կռեաց համեմատեաց եկեղեցեացն
որ ընդ ամենայն տեղիս են. և վասն այնորիկ ասէ. Է անդ նոցա
տուն մի սուրբ, որ անուանեալ կոչի տուն հեզութեան միան-
շնութիւն, զի լինին ի նմա միանշնութեամբ, և զխորհուրդս գը-
նացից հեզութեան պաշտեն ի նմա. և ինչ անդր ոչ մոծանեն,
ոչ կերակուր և ոչ ըմպելի, և ոչ ինչ որ միանգամ ի պէտս մար-
մնոյ պիտոյ են: Այլ օրէնս և բանս որ եղեալ են ի մարգարէ-
ից և օրհնութիւնս, և զամենայն ինչ՝ որ միանգամ իմաստութիւն
և աստուածապաշտութիւն Աստուծոյ առաւելուն նոքօք և կա-
տարին: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց. եթէ Յառաւօտէ՝ ասէ՝
մինչև յերեկոյ, զօր ցերեկ են նոքա ի պաշտաման: Եւ իբրև ըն-
թեռնուն զգիրս սուրբս, իմաստնանան հայրենի իմաստութեամբ
բն, և մեկնեն զառակս որ դրոշմեալ են ի նոսա. զի բանք որ ա-
սացեալ են՝ նկարագիր խորհուրդք առականց համարին թէ գրոշ-
մեալ է ի նոսա: Բայց են առ նոսա գիրք հին մարդկան, որ եղեն

որս իբրև ընդ նախատիպ հայելիս հային, և նմանող լինին օրինակի գնացից նոցա և խորհրդոց: Նման իցէ ասել զայս առնս, որ զգրոց մերոց լուեալ իցէ խօսել: Եւ զոր ասէն, եթէ են առ նոսա յիշատակարանք նախնեաց, թերևս վասն աւետարանիցն ասէ և վասն գրոց առաքելոց, և մեկնութեանց առաջնոց մարգարէիցն, և ընդ այլ բազում թղթոց Պօղոսի և զոր առ Եբրայեցիսն գրեաց, դարձեալ և վասն նորոց սաղմոսացն օրհնութեանց շարագրելոց առ 'ի նոցանէ այսպէս գրէ նա. Ոչ 'ի խոկմունս և 'ի հայեցողական կեանս միայն պարապին սոքա, այլ և երգս իմն յօրինեն և օրհնութիւնս Աստուծոյ ազգի ազգի չափովք և նուազօք. և չափ պարկեշտագոյն ախորժական է նոցա և սիրելի: Եւ բազում ինչ այլ գնոցանէ 'ի յիշատակեալ գիրս իւր աւանդէ. այլ ես զայն միայն քաղեցի ընտրելի, որ ինչ միանգամ եկեղեցւոյ գնացից և կարգաց նմանագոյնս նկարագիր լինէին: Ապա եթէ ումեք ոչ երևեսցի ասացեալս նման վարուց վարդապետութեան աւետարանին, այլովք քան զորս ցայտմ ասացի՝ մարթասցէ որ կռել, և հաւանեսցի այնպիսին 'ի բանից անտի նորա որ զհետն գայ, եթէ խոհական քաջախորհուրդ որ էր նա, և առանց երկմտութեան ընդունիցի զառ 'ի նմանէ վկայութիւնս.

առաջնորդք աշակերտութեան նոցա, որ թողին նոցա յիշատակ օրինակի մեկնութեանց, և հային ընդ նոսա իբրև ընդ հայելի, և նմանող լինին նմանութեան խորհրդոց նոցա: Բայց նմանի՝ եթէ զայս զոր ասացեալ է վասն այսորիկ՝ եթէ ոչ մինչեւ պատմէին նոքա 'ի գրոց սրբոց լուաւ 'ի նոցանէն. և զայս զոր ասաց եթէ են առ նոսա գիրք առաջնոցն, թուի թէ վասն աւետարանիցն ասաց, և վասն գրոց առաքելոց, և պատմութեանց մեկնութեանցն առաջնոց մարգարէիցն զոր ասաց, թերևս վասն թղթոյն հեբրայեցւոց և այլոց գրոց թղթոցնորին Պօղոսի: Բայց դարձեալ վասն վարդապետութեանցն զոր առնեն նորապէս յանձանց իւրեանց, և վասն օրհնութեանցն՝ գրէ այսպէս. եթէ ոչ ասէ միայն իմանալով և եթէ իմանան զգիրս: այլ և յանձանց իւրեանց առնեն երգս և օրհնութիւնս Աստուծոյ ազգի ազգի չափովք և քաղցր բարբառովք. և այլ բազում ինչ ասաց գնոցանէն: Բայց զայս որ պիտոյան են՝ երևեցաւ ինձ՝ եթէ արժան է ընտրել և դնել որ միանգամ գնացից եկեղեցւոյ իցեն. ապա թէ որ կարծիցն եթէ այս որ ասացեալ են, չեն վարք վարդապետութեան աւետարանի, այլ մարթէ սոցա կատարել և 'ի վերայ պլլոց, հաւանեսցի նա և յայսոց բանից զոր ասաց յետ այսր, զի 'ի նոցանէն վկայութիւն առանց

Ձի գրէ նա այսպէս. ԶԺուժկալութիւն իբրեւ զհիմն եղեալ յանձինս իւրեանց, և զայլ ամենայն առաքիւնութիւնս 'ի վերայ հաստատման: Իսկ կերակուր կամ ըմպելի ոք 'ի նոցանէն ոչ ճաշակէ մինչև արեգակն մտանէ, զի զիմաստասիրեւն և զզգաստանալ լուսոյ արժանի գոլ դատեն, իսկ խաւարի՝ զպէտս մարմնոյ: Վասն որոյ զտիւն ողջոյն՝ իմաստասիրութեան, և զսակաւիկ մի մասն գիշերոյ՝ տալ 'ի պէտս մարմնոյ: Եւ ոմանք 'ի նոցանէ և զերիս աւուրս զկերակուր ոչ յիշեն, յորս առաւել հաստատեալ իցէ ցանկութիւն գիտութեան: Եւ կէսք այնպէս ցնծան և ուրախ լինին և գրգեալ փափկանան 'ի կերակրել անդ իւրեանց յիմաստութենէ, որ լիագոյնս և առատաբար մատակարարէ զվարդապետութիւնն, որ և երկպառիկ ժամանակաւ ժուժկալք և հազիւ 'ի վեց աւուրս առնուն զսակաւ ինչ ոգեպահիկն: Զայսոսիկ բանս Փիլոնի յայսնապէս առանց հակառակութեան զմերոց ասացեալ համարիմ. ապա եթէ հակառակիցի ոք դարձեալ և ոչ անսայցէ, գոնեա 'ի մեկնագոյն օրինակաց անտի որ ոչ առ օտարս, այլ առ քրիստոնեայս միայն ըստ աւետարանական կրօնիցս գտանին՝ հեռասցի յանհաւանութենէն այնպիսին: Զի ասէ, Են ընդ սոսա և կանայք, յորոց բազումք 'ի կուսութեան

երկմտութեան ընդունի, եթէ իցէ նա ընտրող հանճարեղ: Զի գրէ նա այսպէս. եթէ Զհամբերութիւնն իբրեւ զհիմն գնեն յանձինս իւրեանց և 'ի վերայ նորա շինեն զայլ վարս սքանչելիս: Իսկ կերակուր կամ ըմպելի ոք 'ի նոցանէն ոչ ճաշակէ մինչև արեգակն մտանէ. զի խորհին իսկ եթէ գործ իմաստութեան՝ լուսոյ արժանի է. իսկ խաւարի՝ պէտք մարմնոյ: Վասն այսորիկ մեկնել զտիւն իմաստութեան. և զպէտս մարմնոյ՝ սակաւիկ մի պարգև 'ի գիշերոյ տալ նմա: Եւ ոմանք 'ի նոցանէ յետ երեց աւուրց յիշեն զկերակուր, յորս յոյժ հաստատեալ է 'ի նոսա սէր վասն վաստակոյ իմաստութեան: Իսկ կէսք 'ի նոցանէ այսպէս ցնծան և ուրախ լինին և գրգեալ փափկանան 'ի կերակրել անդ իւրեանց յիմաստութենէ անտի, առաւել հազիւ 'ի վեց աւուրս ճաշակեն ինչ. վասն զի սովորեցան նոքա առաւել կերակրողի: Այս բանք Փիլոնեայ յայտնապէս առանց հակառակութեան 'ի վերայ վարուց մերոց կատարին: Ապա թէ յետ այսորիկ է ոք որ հակառակ է ոչ անսայ, և նա հեռասցի յերկմտութենէ. յորժամ ընդունին զօրինակս երևելիս նշանաւորս՝ որ առ քրիստոնեայս միայն գտանին 'ի գործ վաստակոյ վարդապետութեանն աւետարանի: Ասաց իսկ զնոցանէն այսպէս, ասէ են ընդ նոսա կանայք. զի բա-

Ծերացան, ոչ 'ի հարկէ ինչ պահելով զսրբութիւն,
որպէս ոմանք 'ի քրմաց անտի հեթանոսաց, այլ 'ի
կատարեալ կամաց նախանձու և սիրով իմաստու-
թեան, ընդ որում կենակից և հաղորդակից լինել
փութային, անարգեցիկ զցանկութիւնս մարմնոյն: Ոչ
մահկանացու ծննդոց փափաքին, այլ այնմ որ ոչն
մեռանի. զի որ սիրէն զԱստուած, նա միայն կարող է
ծնանել զաւակ այնպիսի: Եւ յառաջեալ 'ի բանս իւր
յետ սակաւ միոյ լուսաւորագոյնս զնէ և զայս, եթէ.
Զմեկնութիւնս գրոց սրբոց առնեն նոքա գուշակու-
թեամբ իմն այլասացիկ օրինակաւ. և զօրէնս առ հա-
սարակ՝ ոգևորս համարին և կենդանիս, և զբանս ա-
սացելոցն համեմատեալ կշռեն 'ի մարմինս. իսկ 'ի
շունչն և 'ի հոգի՝ զծածուկ միտս 'ի նոցա: Որ սկը-
սասն մանաւանդ քննել դիտել զկրօնս իբրև ընդ
հայելիս բառից և անուանց, զանման գեղ իմաստից
յերևան ածելով, զի պիտոյ է մեզ յաւելուլ և ասել
գթողովոց նոցա, զարանց առանձին, սոյնպէս զկանանց
հրահանգս ուրոյն, որ 'ի սովորութենէ մինչև ցայսօր
պաշտին առ մեզ. մանաւանդ զաւուր չարչարանաց
Փրկչին մերոյ պահօք և տքնութեամբ և ընթերցուա-

ղումք 'ի նոցանէն 'ի կուսութեան Ծերացան, և ոչ 'ի հարկէ ինչ
պահելին զսրբութիւն՝ որպէս և այլք որ են 'ի մէջ կռապաշտից,
այլ 'ի կատարեալ կամաց նախանձու և սիրով իմաստութեան
աստուածապաշտութեան. զի ընդ նմա փոյթ յանձին ունին հա-
ղորդել, վասն այսորիկ անարգեցիկ նոքա զցանկութիւնս մարմ-
նոյն, և ոչ մահկանացու զաւակին կատարեալ փափաքին, այլ
այնմ որ ոչ մեռանի. զի անձն որ սիրէ զԱստուած, նա միայն կա-
րող է ծնանել զնա: Եւ յետ սակաւու միոյ մինչեւ իջանէ զայս նա
'ի պատմութեան անտի իւրում, և լուսաւորապէս այսպէս երկ-
րորդել առ գրոց սրբոց եղեալ է նոցա իբրև թէ առակօք խօսե-
ցեալ են. զի օրէնքն ամենայն թուին մարդկան այնմիկ՝ եթէ
նման են մարդոյ. և բանք որ ասացեալ են նկարագիր համեմա-
տեալ կշռեն զնոսա 'ի մարմին: Իսկ զշունչն՝ զծածուկ իմաստու-
թիւնն որ թաղեալ է 'ի նոսա, այն որ զայնպիսի բնակութիւն
սկիզբն տար 'ի միտ առնուլ առաւելապէս, զի այսու յայտնի
անուամբք իբրև հայելեալ գեղս սքանչելիս իմաստութեամբ տե-
սանեն նոքօք: Զինչ պիտոյ է մեզ յաւելուլ և ասել այլ ինչ, զի
եղոյց զարձեալ վասն Ժողովոյ Ժողովրդեան նոցա, զի որոշեն և
մեկնեն՝ զարս առանձին, սոյնպէս և զկանայս: Արդ վասն վարու-
ցես այսոցիկ որ մինչև ցայսօր պաշտին առ մեզ՝ ասաց այն օրի-
նակագիր, զի յաւուրն առնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ, պահօք

Ծովք գրող սրբող անցուցանել սովորեցաք. զորս ճիշդ գրտագոյնս մի ըստ միովէ աւանդէ այլն 'ի գիրս իւր, ըստ օրինակին որ պահի ցարդ առ մեզ միայն, վասն տքնութեան տօնի մեծի, վասն գիշերապաշտօնին և օրհնութեանցն՝ որ ասին առ մեզ, պատմելով: Եւ թէ զիարդ ոմն համով և վայելչութեամբ զսաղմոսս երգելով, և այլքն լռիկ ունին դնեն, և 'ի կատարածս օրհնութեանց ամենեքեան ձայնակցին. և կամ որ պէս 'ի նշանաւոր աւուրմն յայնոսիկ գետնախշտի լինին խոնարհութեամբ 'ի վերայ երկրի ննջելով. գինի բնաւ և ամենեկն ոչ ըմպեն. և զի բանիւք նորա աւսացից՝ յամենայնէ յորմէ արիւն ելանէ ժուժկալեն. ջուր է նոցա ըմպելի, և կերակուր՝ հաց և աղ և զուպայ, հանդերձ ասացելովքս գրէ հեղինակս և զօրինակէ վերակացութեան նոցա, զեկեղեցական աստիճանացն, զպաշտամանէ սարկաւազաց, և քան զամենայն վեհագոյն՝ զգահերիցութենէ եպիսկոպոսութեան: Բայց որ ցանկան ճգրտագոյնս 'ի վերայ կալ իրացս, ուսցին յընդարձակագոյն պատմութեանէ անտի մատենագրիս: Զի քարոզացն իսկ առաջնոց վարդապետութեան աւետարանին, և սովորութեանցն՝ որ տուան յԱռաքելոց անտի տեղեկացեալ Փիլոն, գրեաց զոր գրեացն, և յայտնի է այնմ որ կամին ։

և տքնութեամբ և ընթերցութեամբ գրող սրբող ունիմք մեք առ վորութիւն առնել, զի ըստ այնմ օրինակի եցոյց այլն այն, զորմէ մեր կանխեցաք ասացաք մեք վասն նորա գրովք իւրովք 'ի պատմել իւրում վասն տքնութեան տօնի մեծի զոր առնեմք մեք և վասն պաշտաման նորա և օրհնութեանցն որ ասին 'ի նմա, և զի ըստ կարգի ասէ մին, և այլքն խաղաղութեամբ անասն նմա. և 'ի կատարած պատգամին կցեն. եթէ զիարդ յաւուրսն նշանաւորս խոնարհութեամբ ննջեն 'ի վերայ երկրի, և գինի բնաւ ամենեկն ոչ ըմպեն, որպէս և գրեաց նա բանիւք իւրովք. և ոչ զամենայն ինչ յորմէ արիւն ելանէ՝ ուտեն. իսկ ըմպելի նոցա ջուր է, և ուտելի նոցա՝ աղ և հաց և զուպայ: Եւ* այսու հանգերձ՝ գրեաց նա և վասն օրինակաց որ են անգ, որ կան 'ի գլուխ և հաւատարիմ են գործոց և պաշտաման սարկաւազաց, և վասն բարձր աստիճանին եպիսկոպոսութեան: Բայց զայս՝ այն որ սիրէ կալ 'ի վերայ ճգրտութեան սոցա, ուսուցին** 'ի նմին պատմութենէ առնալ այսորիկ:

* Եթ. աղ և հաց: Եւ զմեծն և այսու հանգերձ:...

** Պետք՝ ուսանիցի:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Երբ ո՛րչափ ինչ խօսք կամ ձառք ստրին ֆիլոնի
առ մեզ հասին:

Եւ զի յորդ էր նա բանիւ, և առաւել էր խորհըրդովք, և բարձր և վերագոյն յիմացուածս աստուածային տառից, արար բազմօրինակ և այլազան մեկնութիւնս գրոց սրբոց: Եւ զայս կարգաւ ՚ի գրոցն Մենդոց սկսեալ մի ըստ միովէ որ ինչ ՚ի նմա գործք և բանք են՝ մեկնելով, և զօրինաց սրբոց այլասացիկ տալով բացատրութիւնս: Գարձեալ ՚ի մասունս մասունս որոշեաց, յորս էին ինչ ինչ դժուարիմացք ՚ի սուրբ գիրս և խժբիծք, և ելոյծ զմաքառումն որ ՚ի վերայ նոցա. մատենին անուն եդ. Յաղագս խնդրոց և լուծմանց որ ՚ի Գիրս լինելութեան և ելից: Են նորա դարձեալ և զիրաց իրաց խօսք և ճառք առանձին, զոր օրինակ վասն երկրագործութեան՝ գիրք երկու. և վասն արբեցութեան՝ նոյնպէս. և այլք բազումք՝ ըստ առաջարկութեան նիւթոցն ունելով զանուանս. որ.

Որոտասներդդ. Եւ քէ քանի խօսս զստրին ֆիլոնեայ
գիտացաք մեք:

Զի քարոզացն* իսկ առաջնոց վարդապետութեանն աւետարանին, և սովորութեանցն որ տուան յառաքելոց անախ, ժամանեաց ֆիլոն և զայս ինչ գրեաց. յայտ է պնժ որ կամին: Բայց յորդէր բանիւ իւրով, և առաւել էր խորհրդովք իւրովք. և բարձր և վերագոյն էր գրովք իմաստութեամբ Աստուծոյ. և ընարութեամբ ամենայն օրինակօք արար մեկնութիւնս բանիցն գրոց. և մի ըստ միովէ կարգաւ արար մեկնութիւն գալրութեան ծննդոց. և գրեաց ՚ի վերայ նորա մեկնութիւն առակաց օրինակացն սրբոց: Բայց գարձեալ ՚ի մասունս մասունս որոշեաց զգլուխս որ քննին ՚ի գիրս սուրբա, և ելոյծ զմաքառումն որ է ՚ի վերայ նոցա. և վասն խժբիցն իսկ՝ որ են ՚ի գալրութեան ելից, և վասն լուծանելոյ նոցա. որպէս գրեաց նա վասն գալրութեանն ծննդոց. նոյնպէս և գրեաց և վասն նոցա: Են իսկ նորա այլ խօսք առանձին, զի են նոցա վասն երկրաւոր գործոց՝ երկու, և վասն արբեցութեան՝ երկու. և այլ գարձեալ են նորա որ ընարութեամբ գործեաց

* Յօդ. Կարգված:

պէս թէ որոց 'ի լուրջս ըղձան միտք կամ խորշին, և վասն խառնակելոյ լեզուաց, վասն բնութեան և արուեստից գիւտից⁶, վասն ժողովոյ 'ի հրահանգս վարժից, և վասն՝ թէ ոչ լինելոց են ժառանգորդ աստուածեղինացն, կամ վասն հաւասար և անհաւասար բաժնից, և դարձեալ վասն երկից առաքինութեանցն, զորոց ընդ այլ գրեաց և Մովսէս: Առ այսոսիկ և վասն փոփոխման անուանցն՝ որ են 'ի գիրս, և թէ վասն էր փոփոխեցան. յորոց զերկուց կտակարանացն, զառաջնոյն և զերկրորդէն ինքնին գրեալ վկայէ: Է նորա և ճառ վասն պանդխտութեան և վասն կենաց զգաստից՝ որ ըստ արդարութեան կատարիցի, կամ վասն անգիր օրինաց, դարձեալ և վասն սկայիցն, և վասն՝ զի ոչ փոփոխի Աստուած: Եւ դարձեալ հինգ գիրք վասն այնր, որպէս եցոյցն Մովսէս՝ եթէ յԱստուծոյ են երազք: Այս ամենայն, զոր գրեաց նա 'ի դպրութեան լինելութեան, հասին առ մեզ: Իսկ 'ի դպրութեան Ելից՝ հինգ գիրք վասն խժժիցն և լուծանելոյ նոցա. և մի վասն Վրան ժամուն, և վասն տասն պատուիրանացն: Չորս գիրք դարձեալ վասն օրինացն առհասարակ՝ որ միաբանին ընդ տասն պատուիրանին, և այլ վասն անասնոցն որ մատչէին 'ի զոհս, և

զի վասն այսորիկ ասացեալ է նորա: Իբրև զայն խօսս զոր գրեաց 'ի վերայ նորա, մտաց՝ յորժամ զարթնու՝ յազօթս կայ և անիծանէ, և վասն շփոթելոյ լեզուացն, և վասն փախչելոյ բաժանացն, և վասն ժողովոյն որ վասն վարդապետութենէ. և վասն թէ ով լինելոց է ժառանգորդ աստուածեղինացն. և վասն մեկնութեանցն որ արժանին են, և թէ ոչ են հակառակ. և դարձեալ վասն երկից փառաւորութեանցն որ ընդ այլն գրեաց վասն նոցա Մօսէս. և վասն փոփոխմանցն դարձեալ անուանցն որ են 'ի գիրս, և եթէ վասն էր փոփոխեցան. և 'ի նմին դարձեալ և վասն կտակարանացն երկոցունց: Իայց է նորա և վասն պանդխտութեան, և վասն գնացից իմաստնոց՝ որ կատարեցան արդարութեամբ. կամ օրէնք որ ոչ են գրեալ, և դարձեալ վասն սկայիցն, և զի ոչ փոփոխի Աստուած. և դարձեալ հինգ ևս վասն այնր զոր եցոյցն Մօսէս՝ որ երեւին երազքն յԱստուծոյ. այս իսկ ամենայն զոր միանգամ գիտացաք մէք, զոր ասաց 'ի դպրութեանն ծնունդոց: Իսկ վասն ելիցն գիտացաք զի ասաց հինգ ճառս՝ վասն խժժիցն և լուծանելոյն նոցա, և մի վասն Վրան ժամուն և մի վասն տասն պատուիրանին. և չորս վասն որոյ ասացեալ են յօրէնս և միաբանին այսմ տասն պատուիրանիս. և վասն անասնոցն որ մատչին 'ի նոցանէ պատարագ, և թէ ոչ իցեն որ մատչէին 'ի նոցանէն 'ի

Թէ քանի ազգ էին զոհից: Եւ վասն զոր յօրէնս եւ դեալ են բարեացն օրհնութիւն եւ վարձս, եւ չարացն պատիժս պատուհասից եւ անէծս նշովից: Հանդերձ այսոքիւք եւ մի մի ճառս վասն տեսչութեան, վասն Հրէից, վասն քաղաքավար գնացից, վասն Աղեքսանդրի, եւ կամ Թէ իցէ անխօսուն անասնոց բան: Ընդ այսոսիկ՝ եւ վասն զի ծառայ է ամենայն մարդ՝ որ չար է. եւ ի հակառակէն եթէ ամենայն մարդ՝ որ փոյթ յանձին ունիցի, ազատ է: Եւ այսոցիկ գրեւոցն զհետ դայ եւ գիրն որ զհայեցողական կենաց կամ զաղօթական պաշտօնէից, յորմէ առեալ երկրորդեցաք մեք վասն վարուց առաքելաշնորհ մարդկան: Եւ մեկնութիւն զանուանցն Լթրայեցւոց՝ որ յօրէնս եւ ի մարգարէս, ասի Թէ նորա են:

Արդ սա յաւուրս Գայիոսի գնացեալ ի Հռովմ քաղաք, եւ վասն աստուածատեաց ամբարշտութեանն նորա գրեալ, եւ ըստ սովորութեան ժամանակին ի վերայ գրոցն ընդ հենգն՝ վասն առաքինութեանց դրոշմէր, զոր ի գահակալել Կղաղեայ առաջի համագումար Ծերակուտին Հռովմայեցւոց ընթեռնուլ զգիրսն պատմեն, եւ այնպէս հաճոյ լեալ նոցա բանն, մինչեւ ի հասարակաց մատենադարանս դնել զայն:

Ընդ այն ժամանակս սկսեալ յերուսաղեմէ մինչեւ

զոհս. եւ զորս եգեալ են յօրէնս եւ բարեացն օրհնութիւնս եւ չարեացն պատիժմ պատուհասից եւ զանէծս նշովիցն. եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ եւ գիրս զոր եգեալ է նորա մի մի, իբրեւ զայն զորս ասաց նա, վասն Տեսչութեան եւ վասն Հրէիցն, եւ վասն վարուց գնացից. եւ վասն Աղեքսանդրեայ, եւ Թէ իցէ բան զաղանաց համարց: Եւ այսու հանդերձ եւ վասն զի ծառայէ ամենայն մարդ որ չար է, եւ ամեն այսմիկ ամենայն մարդ՝ որ փոյթ յանձին ունի ազատ է. եւ այսու հանդերձ այն որ եգեալն է նորա վասն վարուցն միանձանց, զի ի նմանէ երկրորդեցաք մեք վասն վարուց առաքելոցն. եւ մեկնութիւնս զանուանցն հերթայեցւոցն որ են ի մէջ հեթանոսաց յօրէնս եւ ի մարգարէս՝ ասի Թէ նորա է: Արդ սա յաւուրս Գայիոսի իբրեւ չոգաւ ի Հռովմ քաղաք, եւ գրեաց վասն չարեացն Գայիոսի. իբրեւ այսն առնելով գրեաց ի վերայ նորա վասն փառաւորութեանցն ասէ. ասի իսկ Թէ ընթերցաւ այս գալուցութիւն առաջի սինգլիտոսին հռոմայեցւոց յաւուրս Կղաղեայ, եւ փառաւորեցաւ եւ եղաւ նա ի տան գանձու գրոց որ անդ է:

’ի Լիւրիկէ ըսյր Պօղոս զքարոզութիւն աւետարանին, և Կղաւդիոս հալածէր զՀրէայսն ’ի Հռովմ քաղաքէ: Իսկ Ակիւղաս և Պրիսկիլլա ընդ այլ Հրէայս ապրեալ ’ի Հռովմայ՝ հասին ’ի կողմանս ասիացւոց, և անդ ընդ Պօղոսի լինէին. որ այն ինչ ուզղեալ անդաւոր հաստատէր զեկեղեցիս, զոր և աւուցանեն այսպէս գիրք Գործոց Առաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թէ որպիսի՝ նեղութիւնք հասին ընդ ժողովուրդն Հրէից յառաջս զատկին:

Եւ մինչդեռ Կղաւդիոս վարէր զԹագաւորութիւնս, յաւուրս տօնի զատկին եղև խռովութիւն մեծ և յոյգք ’ի մէջ Երուսաղէմի, մինչ զի ’ի խռնել անդ ժողովրդեան ընդ ել և ընդ մուտս տաճարին, երեք բիրք ’ի Հրէից կոխեցան ’ի միմեանց և սատակեցան, և շրջեցաւ տօնն ’ի սուգ և ’ի տրամուլութիւն ամենայն ժողովրդեան, և եղև լալիւն և կոծ յամենայն տունս. և զայս սովին բանիւք գրեթէ աւանդէ Յովսէպոս: Իսկ Կղաւդիոս՝ զԱգրիպպաս զորդի Ագրիպպայ Թա-

իսնէստաներոյ. քէ որպիսի նեղութիւնք հասին ընդ ժողովուրդն Հրէից յառաջս զատկաց:

Ընդ այն ժամանակս Պօղոս առաքելու ելից զքարոզութիւն աւետարանին յԵրուսաղէմէ մինչև ’ի Լիւրիկիայ: Իսկ զՀրէայսն հալածեաց Կղաւդիոս ’ի Հռովմ քաղաքէ: Իսկ Ակիւղաս և Պրիսկիլլա ապրեցան ’ի Հռովմ քաղաքէ, և հասին ’ի կողմանս ասիացւոց, և անդ շրջէին նոքա ընդ Պօղոսի. իբրև ցայն վայր այն ինչ * ուզղեալ էր անդ զհիմունս եկեղեցւոյ և հաստատէր զնոսա, զասն այսր գիրք սուրբ գործոց առաքելոց ցուցանեն: Եւ մինչդեռ Կղաւդիոս վարէր զԹագաւորութիւնս, յաւուր տօնի զատկացն եղև խռովութիւն և յոյգք ’ի մէջ Երուսաղէմի. և ’ի խռնել անդ ժողովրդեանն ընդ ել և մուտս տաճարին երեք բիրք հրէայք կոխեցան ’ի միմեանց և սատակեցան. և շրջեցաւ տօնն ’ի սուգ և ’ի տրամուլութիւն ամենայն ժողովրդեանն և եղև լալիւ և կոծօք յամենայն տուն. զայս ինչ ասաց Յովսէպոս: Իսկ Կղաւդիոս՝ զԱգրիպ զորդի Ագրիպպայ կացոյց Թագաւոր ’ի վերայ Հրէիցն. իսկ

գաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից⁷, և զՓելլքս գաւառապետ առաքեաց ամենայն աշխարհին Սամարացւոց և Գալիլէացւոց և որ Պերէայն կոչի: Եւ ինքն կացեալ յիշխանութեան իւրում զամս երեքտասան և զամիսս ութ, և թողեալ 'ի պայազատ տէրութեան զՆերոն՝ և մեռաւ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ
Երուսաղեմի յառաջս Ներոնի:

Իսկ յաւուրս Ներոնի մինչդեռ Փելլքս գաւառապետ էր 'ի վերայ Հրէաստանի, պատմէ դարձեալ Յովսէպոս 'ի քսաներորդ զիրս Հնախօսութեան իւրում վամս հակառակութեանց և խռովութեանց՝ որ եղէն քահանայիցն առ միմեանս՝ օրինակ զայս. Բորբոքեցաւ, ասէ, հակառակութիւն քահանայապետիցն առ քահանայս և առ գլխաւորս ժողովրդեանն Երուսաղեմի. և մի մի 'ի նոցանէ արար իւր գունդ

զՓելլքս առաքեաց գաւառապետ ամենայն աշխարհին շամրացւոց և գալիլէացւոց, և աշխարհին որ տնուանեալ կոչի Նրեբրեայ^{*} այլ իբրև առաջնորդեաց նա 'ի թագաւորութեանն զերեք տասան ամ և զութ ամիս՝ եթող զկնի իւր 'ի վերայ իշխանութեան իւրոյ զՆերոն և մեռաւ:

Քսաներորդ. որ ինչ միանգամ գործ գործեցան 'ի մէջ
Երուսաղեմի յառաջս Ներոնայ:

Իսկ յաւուրս Ներոնեայ 'ի ժամանակի մինչդեռ Փելլքս գաւառապետ էր 'ի վերայ հրէաստանի, դարձեալ պատմէ Յովսէպոս վամս հակառակութեանցն և խռովութեանցն՝ որ եղէն քահանայիցն առ միմեանս. և զրեայ այսպէս 'ի պատմութիւնս իւր. Տոլորեցաւ, ասէ, հակառակութիւն քահանայապետիցն առ քահանայսն, և առ գլուխ ժողովրդեանն Երուսաղեմի և ամենեքին մի մի 'ի նոցանէն արար իւր գունդ մարդկան՝ ժպիրհս և խռո

^{*} Նրեբրեայ կամ օրպէս այլաբ ասէ օղն թագմանիւ Նբայ, և կոչեցեալն 'ի սուրբ զիրո՝ Յոշիւոյ՝ Յօրդանիոս (Մաթ. Գ. 23, Մրկ. Գ. 8. Թիւք ԼԲ, 19 և այլն). զի արգարէ և բառն Նբայ և երբայեք՝ նշանակէ անքբ կամ յոյնկոյս կոչեալ: Բայց յոյն բնագիրն Եւսեբեայ ասէ Պրեբո:

մարդկան, ժպիրհս և խռովիչս, և եղև ինքն 'ի վերայ նոցա գլուխ և առաջնորդ, և գոռային ընդ միմեանս և բանս հայհոյութեան 'ի վերայ միմեանց խօսէին և ձգէին քարինս, և որ սաստէր 'ի նոսա ոչ գոյր 'ի միջի. այլ իբրև 'ի քաղաք մի որոյ ոչ գուցէ առաջնորդ, ժպրհոյութեամբ գործէին: Իբրև յայսպիսի մոլորութիւն յանդգնութեան եկին հասին քահանայապետ քըն՝ որպէս զի և զծառայս իւրեանց յղէին 'ի կալս և առնուին բռնիւ տասանորդս՝ որ անկն էր քահանայից: Եւ գէպ լինէր զի չքաւորը 'ի քահանայից առ կարօտութեան 'ի սովոյ մեռանէին: Եւ այսպէս զօրացեալ յօրանայր բռնութիւն խռովչացն քան զարժանն ամենայն: Եւ դարձեալ նոյն օրինակազիր պատմէ, եթէ. Ընդ այն ժամանակս երևեցաւ 'ի մէջ Երուսաղէմի գունդ մարդկան ըստ օրինակի աւագակաց՝ զի 'ի տուէ 'ի քաղաքամիջի անդ կոտորէին՝ որ միանգամ ընդ առաջ որ լինէր նոցա. մանաւանդ 'ի տօնս տարեկանաց խառնէին ընդ ժողովուրդս, և թաքուցանէին զսուսերս իւրեանց 'ի ներքոյ հանդերձիցն, և նոքոր խոցոտէին զմարդիկն՝ որ գլխաւոր երևելիքն էին: Եւ յանկանել նոցա մեռեալ, 'ի կողմանէ նոցին լինէին որք 'ի վերայ սպանողացն բարկանային. և վասն

վիչս, և եղև ինքն 'ի վերայ նոցա գլուխ և առաջնորդ: Եւ իբրև գոռային ընդ միմեանս, խօսէին բանս չարաչարս հայհոյութեանց 'ի վերայ միմեանց և ձգէին քարինս միմեանց, և որ սաստէր 'ի նոսա ոչ գոյր 'ի միջի. այլ իբրև քաղաք մի զի ոչ գուցէ նորա առաջնորդ: Այսինչ եղև 'ի նմա համարձակութեամբ, իբրև յայսպիսի մոլորութիւն յանդգնութեան եկին հասին քահանայապետ քըն, որպէս զի և զծառայս իւրեանց յղէին 'ի կալս, և առնուին բռնիւ տասանորդս որ առնէր քահանայիցն. և գէպ լինէր զի տանէր՝ որ զքահանայսն զի 'ի սովոյ մեռանէին առ կարօտութեան. և այսպէս զօրացեալ բռնանայր բռնութիւն խռովչացն զարժանն ամենայն: Եւ դարձեալ ինքն օրինակազիրն պատմէ, եթէ ընդ այն ժամանակս երևեցաւ 'ի մէջ Երուսաղէմի ըստ օրինակի աւագակաց, զի 'ի տուէ 'ի քաղաքի միջի կոտորէին որ միանգամ ընդ առաջ որ լինէր նոցա. մանաւանդ 'ի տօնս տարեկանաց խառնէին ընդ ժողովուրդս, և թաքուցանէին զսուսերս իւրեանց 'ի ներքոյ հանգերձիցն, և նոքոր խոցոտէին զմարդիկն որ գլխաւոր երևելիքն էին: Եւ յորժամ գլորէին՝ լինէին նոցա յայնմ կողմանէ որք 'ի վերայ սպանողացն բարկանային, և վասն կեր-

• Թիւի ընթեռնուլ՝ զի տեսնէր ոչ...

արժանաչաւատ լինելոյն, 'ի ծածուկ մնային նորա ընդ երկար: Նախ իսկ զառաջինն սպանաւ 'ի նոցանէ Յոջնաթան քահանայապետ. և զկնի նորա հանապաղօր կոտորեալ լինէին բազումք: Չար իսկ երկիւղն քան զաղէտս չարեացն, զի յամենայն ժամու իբրև 'ի պատերազմի ամենայն մարդ սպասեալ ակն ունէր մահու իւրոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն Եգիպտացոյն՝ որ 'ի Գործս Առաքելոց
յիշատակի:

Յետ այսորիկ ընդ այլս յաւել Յովսեպոս և զայս պատմել, եթէ հարուածովք մեծ քան զայսոսիկ չար չարեաց զՀրէայն այր մի Եգիպտացի սուտ մարգարէ: Զի եկն 'ի կողմանս մեր այլս այս կախարդ, որ զհաւատս մարգարէի յանձն իւր առեալ մոլորեցոյց զկնի իւր իբրև զերիս բիւրս մարդկան, և շրջեցուցեալ ըզնոսա ընդ անապատն էած 'ի լեւոն՝ որ անուանեալ կոչի ձիւթենեաց, և իբրև կամէր նա մտանել անտի

պարտնացն նոցա ոչ լինէին նոքա երևեալ՝ թէ մի ոք իցէ: Նախ իսկ զառաջինն սպանաւ Յոջնաթան քահանայապետ, և զկնի նորա հանապաղօր կոտորեալ լինէին բազումք: չար իսկ էր երկիւղն քան զնոյն չարչարանն, զի յամենայն ժամու իբրև 'ի պատերազմի ամենայն մարդ սպասեալ ակն ունէր մահու իւրոյ:

Քառենորոյ աստուծոյն. վասն Եգիպտացոյն՝ այն որ և 'ի
գործս աստաքելոցն յիշատակեն զնմանեն:

Յետ այսորիկ հանգերձ այլովք՝ ասաց և զայս ևս Յովսեպոս, եթէ հարուածովք, ասէ, որ մեծ ևս է քան զայս՝ չարչարեաց զՀրէայն այր մի Եգիպտացի սուտ մարգարէ: Զի եկն նա 'ի Քորասոն՝ այս մոլորեցուցիչս և եգ 'ի վերայ իւր զանուան մարգարէի. և մոլորվեաց առ ինքն իբրև երեք բիւր մարդիկ որ մոլորեցան զկնի նորա: Իբրև շրջեցոյց զնոսա յանապատէ՝ էած զնոսա 'ի լեւոն որ

* 'ի Քորասոն, մաս օրինակն ունի 'ի Քորոն, զոր թէ ընթեռնուցումք 'ի Քորոն՝ նշանակէ ըստ յայն մայրին 'ի Լայն, 'ի Բելն:

բռնաբար յերուսաղէմ, և վանեալ զպահապանս Հռոմոց բռնակալել վառելովքն որ էին ընդ նմա, յառաջեաց զառաջս էառ յանդուգն ժպրհուծեան նորա Փելիքս, եւ ընդդէմ նորա զօրօք հռովմայեցուլք ձեռն ետ նմա և ամենայն ժողովուրդն 'ի փրկութիւն հայրենեաց, և 'ի խառնել մարտին փախեալ Եգիպտացին սակաւուք, բայց ըմբռնեալ սատակեցան բազումք յայնցանէ՝ որք էին ընդ նմա. զայս այսպէս պատմէ Յովսեփոս յերկրորդ պատմութեան իւրում. բայց արժան է մեզ կշռել զայս՝ որ ասացաւ վասն Եգիպտացւոյն այնորիկ ընդ այնոսիկ՝ որ 'ի Գործս Առաքելոցն ասացան, յորժամ առ Փելիքսի գուժէր ամբաստանութեամբ ժողովուրդն Հրէից ընդդէմ Պօղոսի յերուսաղէմ, մատուցեալ հազարապետն աւեր ցՊօղոս. Մի արդեօք դու իցես Եգիպտացին որ յառաջ քան զայս աւուրս ապստամբեցուցեր և հաներ յանապատ չորս հազար արս սիկարեանս: Եւ այս եղև 'ի ժամանակս Փելիքսի:

անուանեալ կոչի ձիթենեաց, և անտի բռնաբար կամեցաւ նա մըտանել յերուսաղէմ. և իբրև ըմբռնեաց նա զպահապանսն Հռոմոց, և 'ի ժողովրդենէ անտի յանդուծեամբ դայր նա հանգերձ վառելովքն որ էին ընդ նմա: Բայց յառաջեաց զհպարտութիւնն ամբարտաւանութեան նորա Փելիքս. զի ընդ յառաջ եւ նորա վառեալ Հռոմովք, և յամենայն ժողովրդենէ անտի խառնեցան ընդ նոսա վասն վրիժոռն խնդրելոյ. և իբրև սասակացաւ մարտ պատերազմին՝ փախեալ Եգիպտացին սակաւուք. բայց ըմբռնեցան բազումք և սատակեցան՝ 'ի յայնցանէ որ ընդ նմա էին: Զայս ասաց Յովսեփոս 'ի յերկրորդ պատմութեան անդ: Բայց արժան է մեզ կշռել զայս որ ասացեալ են աստ վասն Եգիպտացւոյն այնորիկ՝ ընդ այնոսիկ որ ասացեալ են 'ի Գործս առաքելոցն՝ զոր ասաց հազարապետն ցՊօղոս, 'ի ժամանակի իբրև գուժէին 'ի վերայ նորա ժողովքն Հրէից 'ի մէջ Երուսաղէմի, 'ի ժամանակն Փելիքսոյ. Եւ թէ ոչ գուհա, ասէ, այն Եգիպտացի որ յառաջ քան զայս աւուրս՝ խառովեաց և եհան յանապատ երեք հազար մարդիկ չարագործս: Այս ինչ եղև 'ի ժամանակս Փելիքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թե՛ ո՛րպէս առաքեցաւ ՚ի Հրեաստանէ ՚ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք, և պատասխանի արարեալ աւերաստանոչեանցն արձակեցաւ ազատ:

Փոխանակ փելիքսեայ առաքեցաւ ՚ի Ներոնէ փեստոս, որոյ առաջի վարելով զդատ իւր Պօղոս՝ առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք կապանօք: Եւ էր ընդ Առաքելոյս Արիստարքոս՝ զոր իրաւամբ գերեկից իւր կոչէ նա: Եւ Ղուկաս՝ որ զԳործս Առաքելոց գրեաց, յայսմիկ վախճան արար իւրոյ պատմութեանն յասել իւրում վասն Պօղոսի, եթէ եղև նա զերկեամ մի արձակեալ ՚ի կապանաց իւրոց. և անխափան քարոզէր անդ զբանն Աստուծոյ: Զի յետ պատասխանատուութեան իւրոյ յատենի դատաւորաց աւանդեն՝ գնացեալ Առաքելոյս միւսանգամ ՚ի պաշտօն քարոզութեան, և երկիցս դարձ արարեալ ՚ի քաղաքն և ապա կատարեալ վկայութեամբ: Զի մինչդեռ յայս կապանս էր գրեաց առ Տիմոթէոս զթուղթ իւր երկրորդ, յորում

Գնաներորդ երկրորդ. Երե՛ մրպէս առաքեցաւ ՚ի Հրեաստանէ ՚ի Հռովմ քաղաք Պօղոս կապանօք: Եւ իբրև արար նա զպատասխանին արձակեցաւ նա յամենայն քաղաքսանաց:

Առաքեցաւ ՚ի Ներոնեայ փեստոս ՚ի տեղի փելիքսեայ. և իբրև տալ զպատասխանն Պօղոս՝ առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք կապանօք: Բայց էր ընդ Պօղոսի Արիստարքոս՝ այն որ վասն այսօրիկ կոչէ զնա գերեկից իւր, և Ղուկաս որ գրեաց զԳործս առաքելոցն. յայսմիկ միաբանի պատմութիւնն նորա յասելն իւրում վասն Պօղոսի, զի եղև զերկու ամ ՚ի Հռովմ քաղաքի. զի արձակեալ էր ՚ի կապանաց իւրոց, և անխափան քարոզէր անդ զբանն Աստուծոյ: Բայց ասի վասն նորին առաքելոյ, եթէ ՚ի Ժամանակի իբրև արար նա զպատասխանին վասն անձին իւրոյ, յայնմ Ժամանակի չորակնա դարձեալ միւսանգամ ՚ի պաշտօն քարոզութեան: Այլ իբրև եկն նա երկիցս անգամ ՚ի քաղաք անգր՝ ապա կատարեցաւ նա վկայութեամբ. զի մինչդեռ անգէն կապեալ էր նա՝ գրեաց առ Տիմոթէոս զթուղթն երկրորդ, որ ՚ի նմա ելոյց և վասն առաջին պատասխանւոյն որ եղև նմա՝ և կատարման իւրոյ. որ յետ այսր

նշանակէ նա զառաջին զիւր պատասխանատուութիւն
և մօտ առ դուրս զկատարումն: Եւ ընկալ քեզ զա-
սացելոցս ամենայնի զնորա վկայութիւն: Յառաջնում
ատենին, ասէ, ոչ ոք ինձ 'ի թիկունս եկաց, այլ ա-
մենեքին թողին զիս, մի համարեսցի նոցա այն, այլ
Տէր օգնեաց ինձ և զօրացոյց զիս, զի ինչ քարոզու-
թիւն հաստատեսցի և լուիցեն ամենայն հեթանոսք.
և ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծուն: Որով շատ իսկ
յայտ առնէ, եթէ վասն զի կատարեսցի քարոզու-
թիւն նովաւ՝ ապրեցաւ 'ի բերանոյ առիւծուն, զնե-
րոն ուրեմն բանիւս ակնարկեալ վասն անագորոյն մը-
տացն: Եւ յետ այնորիկ ոչ նմանագոյնս ինչ 'ի նոյն
յարեւ. եթէ ապրեցուցէ զիս 'ի բերանոյ առիւծուն,
վասն զի ետես հոգւով եթէ չեւ էր հասեալ տակա-
ւին ժամանակ կատարածի նորա՝ վասն որոյ յարեւ 'ի
նոյն եթէ ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծուն, և թէ
փրկեսցէ զիս Տէր յամենայն գործոց չարաց և զեր-
ծուցէ զիս յարքայութիւն իւր: Զի ցուցցէ մօտ առ
դուրս զվկայութիւնն, զոր յայտնագոյնս 'ի սմին իսկ
թղթի կանուխ ասացեալ էր եթէ. Ես արդ այսու-
հետեւ նուիրեալ եմ, ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ
կայ: Յայսմիկ յերկրորդում թղթի աստ՝ զոր առ Տի-
մոթէոս գրէ, ցուցանէ թէ Ղուկաս միայն էր ընդ

ընկալ այսուհետեւ վասն այսց վկայութեանց նորա զոր ասաց, ե-
թէ 'ի առաջ պատասխանելոյն իմոյ՝ ասէ՝ յառաջին նուագի անդ ա-
սէ ոչ ոք յեղբարցս գիպեցաւ առ իս, այլ ամենեքին թողին զիս.
մի համարեսցին նոցա այս մեզք. բայց ինձ տէր օգնեալսն էր և
զօրացոյց զիս, զի ինչ քարոզութիւնն կատարեսցի, և լուիցեն
ամենայն հեթանոսք՝ զի ապրեցայ ես 'ի բերանոյ առիւծու. յայտ-
նապէս իսկ ցուցանէ այսպէս, եթէ յայն յառաջին տունի
անդ վասն զի կատարեսցի քարոզութիւն նորա՝ ապրեցաւ 'ի
բերանոյ առիւծու, այսինքն 'ի Ներոնեայ. զի զնա անուանէ ա-
ռիւծ վասն խառութեան բարկութեան նորա, և վասն զի ետես
նա հոգւով զի յայն ժամանակս չեւ էր հասեալ ժամանակ կատա-
րածի նորա. յարեաց զայն՝ զի ասէ եթէ ապրեցայ ես 'ի բերա-
նոյ առիւծու. զի փրկեսցէ զիս յամենայն գործոց չարաց և զեր-
ծուցէ վասն վկայութեան իւրոյ՝ այն որ զինի նորա լինելոց էր, այն
զի յայտնապէս ասէ վասն նորա աստէն 'ի սմին թղթի, եթէ ես
արդ այսուհետեւ ասէ նուիրեալ եմ. և ժամանակ իմոյ գարձին
հասեալ կայ: Յայսմիկ յերկրորդում թղթի աստ, զոր առ Տիմո-

նմա. իսկ յառաջնում ատենի անդ. և ոչ սա: Վասն որոյ կարի իսկ հաւանագոյն Ղուկաս զԳործոց Առաքելոց զպատմութիւնն գրեաց ցորչափ ընդ Պօղոսի էր՝ զդէպսն բովանդակելով: Զայս ասացաք, զի ցուցցուք եթէ ոչ յայնմ ժամանակի զոր Ղուկասն գրեաց զերթաւն Պօղոսի 'ի Հռովմ քաղաք, եղև կատարած վկայութեան նորա: Եւ զի 'ի դէպ յոյժ Ներոնի 'ի սկզբան անդ զգօնագոյնս վարելով՝ մարդասիրապէս ունէն մատուցեալ պատասխանատուութեան Պօղոսի 'ի ջատագովութիւն վարդապետութեան կրօնից, այլ իբրև զօրացաւ 'ի ժպրհութեան իւրում հանդերձ այլովք չարեօք՝ համարձակեցաւ նա և 'ի վերայ Առաքելոցն:

ԳԼՈՒԻԻ ԻԳ.

Թէ ո՛րպէս վկայեաց Յակովքոս, այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեսաւն:

Իսկ Հրէայքն՝ իբրև բողոք կալաւ Պօղոս 'ի կայսրն և առաքեցաւ 'ի Փետտոսէ 'ի Հռովմ քաղաք, տեսեալ զի անկան 'ի նենգաւոր խորհրդոց անտի զոր

Թէոս իբրև գրեաց, ցուցանէ թէ Ղուկաս միայն էր ընդ նմա իսկ յառաջնումն ատենի անդ. և մինչև ցայն ժամանակ որ եղև ընդ Պօղոսի՝ բովանդակեաց զպատմութիւն նորա: Բայց զայս զոր առացաք, զի ցուցցուք եթէ ոչ յայնմ ժամանակի զոր Ղուկասն գրեաց զերթաւն Պօղոսի 'ի Հռովմ քաղաքի՝ եղև կատարած վկայութեան նորա: Բայց թուի եթէ 'ի սկզբան անդ չէր խստութեամբ Ներոն առ այս աշակերտութիւն, և վասն այսորիկ գիւրում ընկալաւ զառաջին ատենն Պօղոսի. այլ իբրև զօրացաւ 'ի ժպրհութեան իւրում հանդերձ այլովք չարեօք համարձակեցաւ նա 'ի վերայ առաքելոցն:

Քառանկրոյք երրորդ. քե ո՛րպէս վկայեաց Յակովքոս՝ այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր տեսաւ մերոյ:

Իսկ Հրէայքն 'ի ժամանակի իբրև կալաւ Պօղոս բողոք 'ի կայսր և առաքեցաւ 'ի Հռովմ քաղաք 'ի Փետտոսէ, և իբրև անկան 'ի նենգաւոր խորհրդոց անտի զոր խորհէին, դարձան

խորհէին, դարձան 'ի վերայ Յակովբու եղբոր Տեառն, այն որ ընկալաւ յԱռաքելոց անտի զաթոռ եպիսկոպոսութեան Երուսաղէմի: Եւ ժպրհուծիւն համարձակութեան նոցա ընդդէմ Առաքելոյս եղև այսպէս, ածին կացուցին զնա 'ի մէջ, և կամէին թէ ուրասցի նա 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի առաջի ամենայն ժողովրդեանն: Իսկ նա արտաքոյ ակնկալութեան և սպասելոյ ամենեցուն՝ 'ի ձայն բարձր առաջի ամենայն ժողովրդեան մեծաւ համարձակութեամբ խոստովանեղև որդի լինել Աստուծոյ զՓրկիչն մեր և զՏէր Յիսուս Քրիստոս: Եւ իբրև ոչ կարացին համբերել վրկալութեան նորա, քանզի ամենայն մարդոյ հաւատարիմ էր վասն զգաստութեան վարուց նորա և աստուածպաշտութեան, սպանին զնա համարձակեալ 'ի ժամանակի անիշխանութեան: Զի ընդ այն ժամանակս մեռեալ էր Փետտոս 'ի Հրէաստանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր տեսչութիւն աշխարհին: Բայց օրինակ կատարման Յակովբու և յառաջ քան զայժմ կանխեցաք ցուցաք մեք 'ի բանից անտի Կղեմայ, զի յաշտարակէ անտի տաճարին ընկեցին զնա, և ձաղկաւ հարաւ 'ի մահ: Այլ ճգբրտագոյնս վասն նորա Հեգեթիպոս՝ որ մօտ 'ի ժամանակս Առաքելոց

նոցա 'ի վերայ Յակովբու եղբոր տեառն մերոյ, այն որ ընկալաւ յառաքելոց անտի զաթոռ եպիսկոպոսութեան Երուսաղէմի: Բայց ժպրհուծիւն համարձակութեան նոցա որ 'ի վերայ նոցա էր՝ այսպէս եղև. ածին զնա 'ի մէջ և կամէին թէ ուրասցի նա 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի առաջի ամենայն ժողովրդեանն: Իսկ նա արտաքոյ կամաց և սպասելոյ ամենեցունց՝ 'ի ձայն բարձր բարբառով համարձակութեամբ առաջի ամենայն ժողովրդեանն խոստովանեղև զանուն որդւոյն Աստուծոյ Փրկիչ տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ իբրև ոչ կարացին համբերել վկայութեան նորա, քանզի ամենայն մարդոյ հաւատարիմ էր թէ արդար է նա վասն կատարման վարուց նորա և իմաստութեանն և աստուածպաշտութեանն որ էրն: Գտին իւրեանց ժամանակ իշխանութեան՝ զի ոչ գոյր նոցա առաջնորդ: Քանզի ընդ այն ժամանակ մեռեալ էր Փետտոս 'ի Հրէաստանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր տեսչութիւն Հրէաստանի: Բայց օրինակ կատարման Յակովբու և յառաջ քան զայժմ կանխեցաք ցուցաք մեք 'ի պատմութենէ անտի բանիցն Կղեմեսոսոյ. զի յաշտարակէ անտի տաճարին ընկեցին զնա, և ձաղկաւ հարաւ 'ի մահ: Ճգբրտութեամբ իսկ ասաց վասն նորա 'ի Հինգերորդ պատմութեան իւրում. եթէ նա՝ ասէ՝ ընկալաւ զառաջինն յառաքելոց անտի. և

եկաց, 'ի Հինգերորդ գիրս յիշատակարանաց իւրոց պատմէ բանիւքս. Ընկալաւ զտեսչութիւն եկեղեցւոյ միանգամայն ընդ Առաքեալն Յակովբոս եղբայր Տեառն, այն որ արդարն անուանեալ էր յամենայն մարդոյ՝ յաւուրց անտի Տեառն մերոյ մինչև առ մեզ. քանզի բազմաց անուն էր Յակոբոս: Իսկ սա յորովայն է մօր իւրոյ սուրբ էր, և գինի և օղի ոչ էարբ, և ինչ յորում է շունչ՝ նա ոչ եկեր, և սրբիչ 'ի գլուխ նորա ոչ ել, և իւղով նա ոչ օծաւ, և 'ի բազանիս նա ոչ եմուտ: Սա միայն իշխէր 'ի սուրբն սրբոց մտանել, և ոչ հանդերձ ասուեայ զգենոյր, այլ կտաւի, և միայն առանձին մտանէր 'ի տաճարն, և գտանէին զնա զի եղեալ էր ծունր և խնդրէր Թողութիւն փոխանակ ժողովրդեանն, մինչ զի խստացան ծունկք նորա իբրև զուղտու, քանզի Հանապազօր ծունր դրնէր և երկիր պապանէր Աստուծոյ և Թողութիւն խնդրէր վասն ժողովրդեանն: Վասն առաւել արդարութեան իւրոյ անուանեալ կոչէր նա արդար, և պարիսպ ժողովրդեան արդարութիւն նորա. որպէս և մարգարէքն կանխաւ ծանուցին զնմանէ: Ոմանք արդ յեւթն աղանդոցն՝ որ էին 'ի ժողովրդեանն, զորոց կանուխ յիշատակեցաք յառաջին գրութիւնս մեր, հարցանէին զնա, Թէ որ է դուռն Յիսուսի: Իսկ նա

պատմէ զնմանէն այսպէս. Եթէ ընկալաւ՝ ասէ՝ զեկեղեցի յառաքելոց անտի Յակովբոս եղբայր տեառն մերոյ, այն որ արդարն անուանեալ էր յամենայն մարդոյ, յաւուրց անտի տեառն մերոյ մինչև առ մեզ. քանզի բազմաց անուն էր Յակովբոս: Իսկ այս յորովայն է մօր իւրոյ սուրբ էր, և գինի և օղի նա ոչ էարբ, և ինչ յորում շունչ է, նա ոչ եկեր, և սրբիչ 'ի գլուխ նորա ոչ ել և իւղով նա ոչ օծաւ, և 'ի բազանիս նա ոչ եմուտ: Սա միայն իշխէր 'ի սուրբն սրբոց մտանել և ոչ հանգերձ ասուեայ զգենոյր նա, այլ ցփսիս. և միայն առանձին մտանէր 'ի տաճարն. և գտանէին զնա զի եղեալ էր ծունր և խնդրէր Թողութիւն փոխանակ ժողովրդեանն. մինչ զի խստացան ծունկք նորա իբրև զուղտու. քանզի Հանապազօր ծունր գնէր և երկիր պապանէր Աստուծոյ և Թողութիւն խնդրէր վասն ժողովրդեանն: Վասն առաւել արդարութեան իւրոյ, զի անուանեալ կոչէր նա արդար. և պարիսպ ժողովրդեան արդարութիւն նորա. որպէս և մարգարէքն ասէին զնմանէ: Արդ մարգիկ յայսց եօթն աղանդոյս որ էին 'ի մէջ ժողովրդեանն՝ զորոց կանխեցաք ասացաք վասն նոցա. այսու պատմութեամբ հարցանէին զնա եթէ որ է դուռն Յիսուսի: Իսկ նա

ասէ, թէ նա է Փրկիչ. յորոց և բազումք հաւատացին եթէ Յիսուս նա ինքն է Քրիստոսն: Արդ յիշատակեալ աղանդքս, ոչ հաւատային, ոչ թէ յարեալ նա 'ի մեռելոց, և ոչ թէ գալոց է նա հատուցանել մարդոյ ըստ գործս իւր, և որք հաւատացինն վասն Յակովբու հաւատացին: Եւ 'ի հաւատալ բազմաց յիշխանաց ժողովրդեանն, եղև ամբոխ խռովութեան Հրէից և դպրաց և փարիսեցւոց, զի ասէին թէ նեղի ամենայն ժողովուրդն 'ի սպասել Յիսուսի Քրիստոսի: Ժողովեցան և ասեն ցՅակովբ. Աղաչեմք զքեզ, Տէր, արգել զժողովուրդդ, զի ահաւասիկ մոլորեալ են զհետ Յիսուսի ուրումն. թէ նա իցէ Քրիստոսն: Խորհրդեմք 'ի քէն, հաճեա՛ հաւանեցո՛ զամենեսեան՝ որ միանգամ եկեալ են 'ի տօն զատկիս վասն Յիսուսի, զի ամենեքեան անսամք քեզ, զի մեք իսկ վրկայեմք քեզ և ամենայն ժողովուրդս եթէ արդարես, և ակն առնուլ դու ումեք ոչ գիտես. արդ հաճեաց և հաւանեցո զժողովուրդս զայս, զի մի մոլորեալցին վասն Յիսուսի. զի ամենայն ժողովուրդդ և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ: Արդ ել կաց դու 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, զի եղիցիս դու երևելի 'ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի ա-

ստէ ցնոսա, եթէ նա է Փրկիչ: Եւ 'ի նոցանէ բազումք հաւատացին եթէ Յիսուս՝ նա ինքն է Քրիստոս: Այս աղանդք զորմէ կան խեղաք ասացաք ոչ հաւատացին և ոչ եթէ յարեալ նա 'ի մեռելոց, և ոչ թէ գալոց է նա հատուցանել ամենայն մարդոյ ըստ գործս իւր: Եւ որք հաւատացինն, վասն Յակովբու հաւատացին. այլ թէպէտ և բազումք յիշխանաց անտի ժողովրդեանն հաւատացին, սակայն ամբոխ յոյժ էր Հրէիցն և դպրացն և փարիսեցւոցն, զի ասէին՝ նեղի ամենայն ժողովուրդս 'ի սպասել Յիսուսի Քրիստոսի: Ժողովեցան և ասեն ցՅակովբ. Աղաչեմք զքեզ, տէր, արգել զժողովուրդդ, զի ահաւասիկ մոլորեալ են առ Յիսուս ոմն՝ եթէ նա է Քրիստոսն: Խնդրեմք 'ի քէն, հաճեա՛ հաւանեցո՛ զամենեսեան որ միանգամ եկեալ են 'ի տօն զատկիս վասն Յիսուսի. զի ամենեքեան անսամք քեզ, զի մեք իսկ վրկայեմք քեզ և ամենայն ժողովուրդս, եթէ արդարես և ակն առնուլ դու ումեք ոչ գիտես. արդ գու և հաճեա՛ հաւանեցո զժողովուրդս զայս, զի մի մոլորեալցին վասն Յիսուսի. զի ամենայն ժողովուրդդ, և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ: արդ՝ ել կաց դու 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, զի եղիցիս դու երևելի 'ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի ամենայն ժողովրդեանն առհասարակ. զի

ամենայն ժողովրդեան առ հասարակ, զի վասն զատկին եկեալ էին ամենայն տոհմքն և հեթանոսք ընդ նոսին: Հանին կացուցին զնա դպիրքն և փարիսեցիք 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, աղաղակեցին և ասենցնա. Դու որ արդարդ ես, որում պարտ է մեզ ամենեցուն հաւանել, որովհետեւ ժողովուրդդ մոլորեալ է զինի Յիսուսի խաչելոյն, ասա մեզ՝ որ դուռն է Յիսուսի խաչելոյն: Պատասխանի ետ նա 'ի ձայն բարձր բարբառոյ և ասէ. Ձի հարցանէք դուք զիս վասն Որդւոյ մարդոյ. և նա աւանիկ նստի յերկինս ընդ աջմէ զօրութեան մեծի, և հանդերձեալ է նա գալ ընդ ամպս երկնից: Եւ իբրեւ բազումք հաստատեցան և փառաւոր առնէին վասն վկայութեանն Յակովբու և ասէին՝ Օրհնութիւն որդւոյ Դաւթի. յայնժամ դարձեալ առ միմեանս դպիրք և փարիսեցիք ասէին. Չարիս գործեցաք, զի տուաք տալ Յիսուսի զայսպիսի վկայութիւնս. այլ ելցուք և ընկեացուք զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն նմա: Աղաղակեցին և ասեն. ո՛հ ո՛հ մոլորեցաւ արդարն. և կատարեցին նորա զայն ինչ որ գրեալ է յԵսայեայ մարգարէէ, զի ասէ. Սատակեացուք զարդարն զի դժպհի եղև մեզ, վասն այսորիկ զարդիւնս գործոց իւրեանց կերիցեն: Ելին ապա և արկին վերուստ 'ի վայր զարդարն, և ա-

վասն զատկին եկեալ էին ամենայն տոհմքն և հեթանոսք ընդ նոսին. հանին կացուցին զնա այնուհետեւ դպիրքն և փարիսեցիք 'ի վերայ աշտարակի տաճարին, աղաղակեցին և ասենցնա. Արք. քեզ փայն պարտ և պատշաճ է մեզ ամենեցուն հաւանել և յանձն առնուլ, վասն զի ժողովուրդս մոլորեալ է զինի Յիսուսի՝ այն որ խաչեցան. ասա մեզ՝ Թէ որ դուռն է Յիսուսի: Պատասխանի ետ 'ի ձայն բարձր բարբառոյ և ասէ. Ձի հարցանէք զիս դուք վասն որդւոյ մարդոյ, և նա աւանիկ նստի յերկինս ընդ աջմէ զօրութեանն մեծի, և հանդերձեալ է նա գալ ընդ ամպս երկնից: Եւ իբրեւ բազումք հաստատեցան, և փառաւոր առնէին վասն վկայութեանն Յակովբու և ասէին. Օրհնութիւն որդւոյ Դաւթի, յայնժամ դպիրքն և փարիսեցիքն ասէին առ միմեանս. Չարիս գործեցաք, զի տուաք տալ Յիսուսի զայսպիսի վկայութիւնս. այլ ելցուք և ընկեացուք զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն նմա: Աղաղակեցին և ասեն. Ո՛հ, ո՛հ, արդարն մոլորեցաւ: Եւ կատարեցին նորա զայն ինչ՝ որ գրեալ է յԵսայեայ մարգարէ՝ զի ասէ. Սատակեացուք զարդարն՝ զի դժպհի եղև մեզ. վասն այսորիկ ըստ գործոց ձեռաց իւրեանց վայելեացն: Ելին այնուհետեւ և արկին վերուստ

սէին ցմիմեանս քարկոծեսցուք զՅակովբ արդար. և սկսան քարկոծել, քանզի յանկանելն նա ոչ մեռաւ, այլ շրջեցաւ և ծունր եղ և ասէ. Խնդրեմ 'ի քէն, Տէր Աստուած հայր, Թող դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն: Եւ մինչդեռ նոքա քարկոծէին՝ մի ոմն 'ի քա հանայից անտի յորդուոց Հռաքաբու՝ Հռաքաբմեանց անտի, զորոց վկայէ Երեմիա մարգարէ, աղաղակեաց և ասէ. Դադարեցէք, զինչ գործէք, յաղօթս կայ 'ի վերայ ձեր աւաղիկ արդարոգ: Եւ մի 'ի նոցանէ ընթացաւ, էառ 'ի Թափէ միովէ զտոփանն, որով զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդարոյն: Եւ այսպէս վկայեաց նա, և Թաղեցին զնա անդէն 'ի տեղւոյն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմ նորա կայ առ կողմ տաճարին: Վկայ շմարիտ եղև նա Հրէից և հեթանոսաց, եթէ Յիսուս, նա ինքն է Քրիստոս: Եւ յետ ոչ բազմաց էառ Վեսպասիանոս պատերազմաւ զՀրէաստան և գերեաց զՀրէայս: Զայս ամենայն ընդարձակագոյնս պատմէ Հեգեսիպպոս միաբան ընդ Կղեմայ. և Թէ այնպիսի զարմանալի ոմն էր առ ամենայն մարդիկ, և անուանի արդարու Թեամբ Կակովբոս, որպէս զի և 'ի Հրէից անտի որ միանգամ իմաս-

'ի վայր զարդարն, և ասէին ցմիմեանս. Քարկոծեսցուք զՅակոր արդար. և սկսան քարկոծել: Քանզի իբրև անկաւ և ոչ մեռաւ, այլ շրջեցաւ և ծունր եղ՝ և ասէ. Խնդրեմ 'ի քէն, տէր Աստուած, հայր ամենայնի, Թող սոցա՝ քանզի ոչ գիտեն զինչ գործեն: Եւ մինչդեռ նոքա քարկոծէին, մի 'ի քահանայից անտի յորդուոց Բաբուլ՝ Բաբելոնաց, յայնչանէ որ վկայէ 'ի վերայ նոցա Երեմիա մարգարէ, աղաղակեաց և ասէ. Լուռ լերուք, զինչ գործէք. յաղօթս կայ 'ի վերայ ձեր աւաղիկ արդարոգ: Եւ մի 'ի նոցանէն ընթացաւ, էառ 'ի Թափէ միովէ զտոփանն՝ որով զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդարոյն և ստապեաց. և այսպէս վկայեաց. և Թաղեցին զնա անդէն 'ի տեղւոյն առ կողմ տաճարին. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմն նորա կայ առ կողմն տաճարին: Արդ վկայ շմարիտ եղև նա Հրէից և հեթանոսաց, եթէ Յիսուս՝ նա ինքն է Քրիստոս: Եւ նոյն ժամայն էառ ընդ հետ գերեաց զնոսա Ապպսիանոս: Զայս ասաց ընդարձակութեամբ Կղեմենոս, բայց որ միաբանին սոցա՝ ասաց և Հեգեսիպպոս. եթէ այսպէս ասէ՝ զարմանալի էր առ ամենայն մարդիկ, և անուանի էր արդարու Թեամբ Կակովբոս, որպէս զի և 'ի Հրէից անտի, որ միանգամ իմաստուն ոք էր, այսպէս ունէին՝ եթէ այսպէս պատճառք եղեն, զի

տունն որ էր՝ այնպէս ունէր, եթէ այս եղէն պատ-
ճառք, զի նոյնժամայն յետ վկայութեան նորա գե-
րեացի Երուսաղէմ, և ոչ վասն այլոյ իրիք էանց ընդ
նոսա, այլ փոխանակ զի համարձակեցան նոքա՝ ի վե-
րայ նորա։ Նոյն ինքն և Յովսեպոս ոչինչ դանդաղեցաւ
վկայել այսմ բանիւս՝ եթէ. Այս անցք՝ որ անցին ընդ
Հրէայն իբրու ի վրէժ Յակովբու արդարոյ, որ էր
եղբայր Յիսուսի, որ անուանեալ կոչի Քրիստոս. փո-
խանակ զի արդար էր և սպանին զնա Հրէայքն։ Որ և
վասն մահուն նորա ի քսաներորդ գիրս Հնախօսու-
թեան իւրոյ պատմէ այսպէս. Իբրեւ լուաւ, ասէ,
կայսրն զմահ Փեստոսի՝ առաքեաց զԱլբինոս դատա-
ւորութեամբ ի Հրէաստան. իսկ Մնանոս կրտսերն,
զորմէ ասացաւ թէ ընկալաւ զքահանայապետու-
թիւնն, յանդուգն ոմն էր և ժպիրհ, և էր յաղան-
դոյ անտի սաղուկեցւոցն, զորս քան զամենայն Հրէ-
այս անագորոյնս և խիստ լինել ի դատաստանի՝ կան-
խաւ ցուցաւ։ Արդ այսպիսի որ գոլով Մնանոս համա-
րեցաւ թէ եգիտ իւր ժամանակ դիպի, վասն զի Փես-
տոս մեռեալ էր, և Ալբինոս ցայնվայր դեռ ի ճանա-
պարհի, և կարգեաց ատեան դատաւորաց և տարաւ
անգր զեղբայրն Յիսուսի՝ որ անուանեալ կոչի Քրիս-
տոս, և անուն էր նորա Յակովբոս, և զայլս ոմանս. և

նոյնժամայն յետ վկայութեան նորա գերեացի Երուսաղէմ. և ոչ
վասն այլս իրիք էանց ընդ նոսա, այլ վասն զի համարձակեցան ի
վերայ նորա։ Իայց սակայն և Յովսեպոս ոչինչ դանդաղեցաւ վկա-
յել և զայս ևս գրով՝ այսու բանիւք, եթէ այս անցք որ անցին ընդ
Հրէայն իբրու թէ վասն վրիժուն Յակովբու արդարոյ, որ էր նա
եղբայր՝ որ անուանեալ կոչի Քրիստոս։ Փոխանակ զի արդար էր և
սպանին զնա Հրէայքն։ Եւ դարձեալ նոյն ինքն և վասն մահուն նո-
րա ցուցանէ այսու բանիւք. ի ժամանակն՝ ասէ՝ իբրեւ լուաւ կայսր
վասն մահուն Փեստոսի, առաքեաց զԱլբինոս հիւպարքոս ի վե-
րայ հրէաստանի։ Իսկ Մնանոս մանուկ, այն որ ասեն զմանէն՝ ե-
թէ ընկալաւ զքահանայապետութիւնն, խիստ էր և յամու յոյժ, և
էր նա յաղանդոյ անտի սաղուկեցւոցն, այնոցիկ՝ որք անհնարինք
են դատաստանօք առաւել քան զամենայն Հրէայն, որպէս կանխե-
ցաւ ասացաւ։ Եւ քանզի այսպէս էր ինքն Մնանոս, համարեցաւ նա
թէ եգիտ իւր ժամանակ դիպի, վասն զի Փեստոս մեռեալ էր, և Ալ-
բինոս ցայնվայր դեռ ի ճանապարհի գայր. և կարգեաց ատեան
ժողովրդեանն, և տարաւ անգր զեղբայրն Յիսուսի՝ որ անուանեալ
կոչէր Քրիստոս, զի անուն էր նորա Յակովբոս, և զայլ ոմանս. և

արար զնոցանէ ամբաստանութիւն իբրեւ զապստամբաց յօրինացն, և մատնեաց զնոսա 'ի քարկոծումն մահու: Իսկ որոց զգոնագոյնք էին 'ի քաղաքին, և զօրէնսն շէմարտութեամբ ունէին, չար թուեցաւ նոցա բանն, և յղեցին առ արքայ 'ի ծածուկ, և աղաչէին զնա առաքել առ Անանոս: մի յայսմ հետէ գործել այսպիսի ինչ. զի և ոչ յառաջ քան զայս ուղիղ ինչ գործեալ էր նորա: Իսկ ոմանք ի նոցանէ ընդ առաջ ելեալ Ալբինոսի՝ որ գայր յԱղեքսանդրեայ, ցուցին վասն Անանոսի՝ թէ ոչ ունելով իշխանութիւն ատեան ուղղէր առանց հրամանի քո: Լուեալ սոցա Ալբինոս գրեաց մեծաւ սրտմտութեամբ առ Անանոս, սպառնացեալ վրէժ խնդրել 'ի նմանէ. վասն որոյ և Ագրիպպաս արքայ եբարձ 'ի նմանէ զքահանայապետութիւնն, կացեալ նորա իբրեւ զամիսս երիս յիշխանութեան. և կացոյց 'ի տեղի նորա զՅեսու որդի Տամմայ: Այսչափ ինչ պատմին վասն Յակովբու, որում համարին լինել առաջին թուղթ՝ որ կաթողիկեայց ասի. բայց միտ դնելի է, զի ընդ անհարազատս սրեցաւ այն, և զի բազումք յառաջնոց անտի ոչ յիշատակեցին զայն, և ոչ զայն որ Յուդայն անուանի, մին յեւթանց անտի կաթողիկեայց. բայց սակայն գիտաւ.

արար զնոցանէ ամբաստանութիւն իբրեւ զմարդոց անօրինաց, և մատնեաց զնոսա 'ի մահ մեռանել: Իսկ հեզքն ամենեքեան որ էին 'ի քաղաքի անդ, որ զօրէնսն շէմարտութեամբ ընդունէին, չար թուեցաւ նոցա գործս այս, և յղեցին առ արքայն զաղառուկ և աղաչէին զնա առաքել առ Մանոս՝ զի մի յայսմ հետէ եղիցի նագործել այսպիսի ինչ. նա և ոչ յառաջ քան զայս ուղիղ ինչ գործէր նա: Իսկ ոմանք 'ի նոցանէ՝ իբրեւ եկն Ալբինոս յԱղեքսանդր քաղաք՝ ընդ առաջ եղէն նմա, և ցուցին վասն Մանոսի, թէ ոչ ունէր նա իշխանութիւն ատեան ուղղել առանց հրամանի քո՝ այն որ և յանձն իսկ էաւ նոցա և գրեաց առ Մանոս մեծաւ սրտմտութեամբ, և սպառնացաւ վրէժ խնդրել 'ի նմանէն: Նա և Ագրիպպա արքայ վասն այսորիկ եբարձ 'ի նմանէ զքահանայապետութիւնն, իբրու կացեալ էր նորա զերիս ամիսս, և կացոյց փոխանակ նորա զՅեսու որդի Գամայ *:

Այս ինչ են ասացեալ վասն Յակովբու, այն՝ որ նորա ասի առաջին թուղթն կաթողիկեայց: Բայց արժան է մեզ գիտել թէ չէ ընդունելի, զի բազումք ոչ յիշատակեցին զնա յառաջնոց անտի. և ոչ այն՝ որ Յուդայն անուանի, զի և նա մի է յեթեանց կաթո-

* Յն. Գաթայ:

ցաք եթէ և սոքա այլովք հանդերձ ընթեռնուն հրապարակաւ 'ի բազում եկեղեցիս:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Թե՛ ո՛րպէս յետ Մարկոսի առաջին եպիսկոպոս եկաց Աղեքսանդրացոց նկեղեցոյն Աննիանոս:

Յամին ութերորդի՝ արքայութեան Ներոնի՝ յետ Մարկոսի առաքելոյ և աւետարանչի, կալաւ նախ ըզպաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացոց Աննիանոս, այր աստուածասէր և յամենայնի սքանչելի:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն հաշածանաց Ներոնի՝ յորոշմ Պօղոս և Պէտրոս 'ի Հռովմ վասն աստուածապաշտոնքեան առին զպսակ վկայութեան:

Ի բռնանալ Ներոնի յիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ, 'ի խորհուրդս չարաչարս անկանէր նա մարտն:

զիկեայց անտի: Բայց սակայն գիտացաք՝ եթէ և նոքա այլովք հանդերձ ընթեռնուն յեկեղեցիս բազումս:

Քսաներորդ չորրորդ. քե՛ որպէս յետ Մարկոսի եկաց յեկեղեցոյ աղեքսանդրացոց նախ զառաջին Անիանոս:

Յամին ութերորդի՝ արքայութեանն Ներոնեայ արքայի, յետ Մարկոսի աւետարանչի կալաւ զպաշտօն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց Անիանոս:

Քսաներորդ հինգերորդ. վասն հաշածանացն որ եղեն յամս Ներոնեայ. զի՛ 'ի նոսա Պօղոս և Պետրոս առին զպսակ վկայութեան վասն աստուածապաշտոնքեան 'ի Հռովմ քաղաքի:

Ի բռնանալ անդ Ներոնեայ յիշխանութիւն տէրութեան իւրոյ, 'ի խորհուրդս չարաչարս անկաւ նա և ընդդէմ աստուածապաշ-

չէլ և ընդդէմ աստուածապաշտութեան կրօնից Աստուծոյն արարչին ամենեցուն: Բայց թէ որպիսի ինչ եղև չարութիւն նորա և որքան չէ մեզ պարսպ 'ի ժամուս ճառելոյ, այլ զի բազումք ճգրտագոյնս ըզնմանէ աւանդեցին. որ կամին՝ կարող է ուսանել յայնցանէ՝ վասն շամբուշ մոլեգնութեան առնս, որ անխորհուրդ մտօք կորոյս և սատակեաց զբիւրս մարդկան, և մինչ յայնպիսի անագորոյն սպանութիւնս եկն, զի և յընտանեաց իւրոց և 'ի սիրելեաց ոչ խորշեցաւ. զմայր իւր և զկինն, դարձեալ և զայլս բազումս յազգատոհմէ իւրմէ՝ իբրև զթշնամիս և զատելիս, ազգի ազգի մահուամբ կոտորեաց: Արժան էր արդ, զի ընդ այլս ամենայն և այս նմա գրեցի, զի 'ի կայսերս առաջին հալածիչ աստուածապաշտութեան կրօնից երևեցաւ նա: Զայն զայս յիշատակէ Տերտուղիանոս հռովմայեցի բանիւս՝ եթէ. Այնքէք աղէ միանգամ ընդ մատենսս յիշատակարանաց ձերոց և գտաւ նիցէք անդ, զի նախ զառաջինն Ներոն՝ յորժամ զարևելս ողջոյն հնազանդեցուցեալ, դառն առ ամենայն մարդիկ երևէր, յարոյց հալածանս ընդդէմ կրօնիցս վարդապետութեան, և այսպիսի գլխաւորաւ սպանողաց մերոց պարծիմք մեք: Զի որ գիտէն զայն՝ կարող

տութեանն վառեցաւ: Բայց գրեալ է * Թէ որպէս էր չարութիւն նորա, չէ մեր ժամանակ. բազումք իսկ պատմեցին զնմանէն ճմարտութեամբ. զի այն որ կամի՝ 'ի նոցանէն կարող է ուսանել վասն մոլորութեան նորա. զի անխորհուրդ մտօք կորոյս և սատակեաց զբիւրս մարդկան. և մինչ յայսպիսի աղաւորութիւն սպանութեան եկն եւ՝ զի և ոչ 'ի սպանութենէ ընդանեաց և սիրելեաց իւրոց արգելաւ նա. զի զմայր իւր և զեղբարս իւր, և զկինն իւր եւս պան, և դարձեալ այլ ևս զբազումս յազգատոհմէ իւրմէ իբրև զթշնամիս և զատելիս՝ ազգի ազգի մահուամբ կոտորեաց: Արդ արժան էր եթէ հանդերձ ամենայնիւ թէ և այս ևս գրեցի, վասն նորին ինքնակալ կայսեր, զի առաջին հալածիչ աստուածապաշտութեան նա երևեցաւ: Զայն սա դարձեալ Տերտուղիանոս հռովմայեցի յիշատակէ զնմանէն այսպէս և ասէ. Աղէ ընթերցարուք, ասէ, 'ի մատենսս յիշատակաց ձերոց և անդ գտանէք, զի նախ զառաջինն Ներոն հալածեաց զայս վարդապետութիւնս 'ի Հռոմ՝ քաղաքիս սաստիկ դառն էր նա 'ի վերայ ամենայն մարդոյ՝ յետ հնազանդելոյն նորա զամենայն արևելս: Եւ պարծիմք մեք իբրև այսպիսի գլխաւորաւ սպանողաց մերոց. զի այն որ գիտէ զժամանակն զայն.

• Աս է Բայց Կրիստոս ...

է 'ի միտ առնուլ, զի շնորհք մեծ եղեն մեզ պարտաւորեւ 'ի Ներոնեայ. զի որ առաջին աստուածամարտն քարոզեցաւ, նա է որ և զարթեալ 'ի կոտորած Առաքելոցն, և առ սովաւ Պօղոսի հատաւ գլուխն՝ 'ի նմին 'ի Հռովմ՝ քաղաքի. իսկ Պետրոս թէ 'ի խաչ հանաւ՝ աւանդեն վէպք: Եւ հաւատարմացուցանէ զպատմութիւնս Պօղոսի և Պետրոսի անուանքն՝ 'ի շիրիմն քաղաքին այնորիկ մինչև ցայսօր ժամանակի: Բայց ոչ այսչափ միայն, այլ և այր մի յուխտէն մանկանց եկեղեցւոյ Գայիոս անուն, յաւուրս Զեփիւռփնոսի եպիսկոպոսին Հռովմայեցւոց, իբրև ընդդէմ Պրոկղի՝ որ վերակացուն էր Փռիւպացւոց աղանդոյն, մաքառելով վիճէր, զայս ինչ ասաց վասն տեղեացն՝ ուր եղեալ էին մարմինք սրբոց Առաքելոցս. Ես, ասէ, ունիմ ցուցանել զախոյեանս, զնշանակս յաղթութեան Առաքելոցն. զի եթէ կամիս երթալ դու 'ի Վատիկան, կամ 'ի Ճանապարհն Ոստեայ, ուր գտանես զյաղթութիւն նոցա՝ որ ուղղեցին զայս եկեղեցի, զի 'ի միում իսկ ժամանակի վկայեցին նոքա երկոքին: Եւ Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն Կորնթացւոց գրելով առ Հռովմ

կարող է 'ի միտ առնուլ՝ զի շնորհք մեծամեծ եղեն մեզ պարտաւորել մեզ 'ի Ներոնեայ: Արդ՝ սա աւելի քան զամենայն որ եղեն թշնամք, առաջին թշնամի քարոզեցաւ Աստուծոյ, զի հպարտացեալ ամբարտաւանեաց նա կոտորել զառաքեալսն: Արդ՝ Պօղոսի հառաւ գլուխն անդէն 'ի նմին քաղաքի, և Պետրոս և նա խաչեցաւ զլիւիւսը՝ ըստ ասելոյ պատմութեանցն, և հաստատէ զնոյն պատմութիւն՝ անունս այս Պօղոսի և Պետրոսի, ունի և զայ մինչև ցայսօր ժամանակի գիրքն * որ անդ են: Բայց ոչ այս միայն, այլ և այր մի 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, զի անուն նորա էր Գայիոս, որ եղև յաւուրս Զեփիւռփնոսի եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց՝ 'ի ժամանակի իբրև գուպարած եղեալ մաքառէր ընդ Պօղոսի ** , այն որ էրն վերականգն աղանդին փրկացւոց, զայս ինչ ասաց նա վասն տեղեացն՝ որ եղեալ են 'ի նոսա մարմինք սուրբ առաքելոցն. Արդ՝ ես, ասէ, ունիմ ցուցանել զյաղթութիւն առաքելոցն. զի եթէ կամիս երթալ դու 'ի Բեսսիկոնոս, կամ ընդ Ճանապարհն որ հանէ ընդ կողմանս Ոստիայ, գտանես գու զյաղթութիւնն նոցա՝ որ ուղղեցին զայս եկեղեցի: Զի 'ի միում իսկ ժամանակի վկայեցին նոքա երկուքին 'ի միասին, Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն Կորնթացւոց՝ թղթովք խոսեցաւ ընդ Հռովմայեցիսն, երևեցոյց այսպէս. Զի և գուք, ասէ,

* Այսպէս յօր. բայց ընթեանի է Դիւթ, այս էնքն շիրիմն, գերեզմանն, որպէս անի և յղին:

Եղին՝ Ըդ Պրոկղէ:

մայեցիս վկայէ. Դուք, ասէ, այնչափ և այնպիսի խրատու ձերով, զտունկն զայն՝ որ 'ի Պետրոսէ և 'ի Պողոսէ տնկեցաւ 'ի Հռովմ' և 'ի Կորնթոս' 'ի մի խառնեցէք, զի երկոքեան նոքա մի օրինակ 'ի մեզ 'ի Կորնթոս սերմանեալ ուսուցին. նոյն և 'ի կողմանա խառացւոյ 'ի միասին ուսուցեալ և վկայեցին 'ի միում ժամանակի: Եւ այսոքիկ, որպէս զի հաւատարիմ լիցի յոյժ պատմութիւնս:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրեայքն, և վասն վերջին պատերազմին նոցա ընդ Հռոմս:

Դարձեալ Յովսեփոս զբազում չարիս որ եկին հասին ազգին Հրէից պատմելով՝ յարէ 'ի նոյն և ոչ սակաւս յաւաք և 'ի պատուաւոր որերոյն հարուածովք տանջեալ 'ի մէջ Երուսաղեմի և 'ի խաչ հանեալ հրաւանաւ Փլորեայ: Փաւառապետ էր սա 'ի վերայ Հրէաստանի, ընդ որով և սկիզբն եղև պատերազմին յերկոտասաներորդի ամի իշխանութեան Ներոնի: Ի

տունկն այն որ տնկեցաւ 'ի Պետրոսէ և 'ի Պողոսէ 'ի Հռոմ' և 'ի Կորնթոս' ընդ վարդապետութիւնդ ձեր խառնեցէք. զի երկոքեան նոքա 'ի միասին տնկեցին և ուսուցին 'ի Կորնթոս. սոյնպէս և 'ի կողմանա խառացւոյ 'ի միասին ուսուցին, և վկայեցին 'ի միում ժամանակի:

Քսաներորդ վեցերորդ. վասն բազում չարեացն զոր կրեցին Հրեայքն. և վասն վերջին պատերազմին որ եղև նոցա ընդ Հռոմս:

Բայց և այս, որպէս զի հաւատարիմ լիցի յոյժ պատմութիւնս: Դարձեալ Յովսեփոս երկրորդեայ բազում չարիս որ եկին հասին ազգին Հրէից, զի յուցէ բանիւք իւրովք հանգերձ այլովք բազմօք: Բազումք, ասէ, յայնցանէ որ պատուականք էին 'ի Հրեայսն, որք տանջեան հարուածովք 'ի մէջ Երուսաղեմի, և խաչեցան գլխովայր 'ի ձեռանէ Փղեսեայ, այն որ էր գաւառապետ 'ի վերայ հրեաստանի, 'ի ժամանակի իբրև յուզեցաւ սկիզբն պատերազմին, յամին երկոտասաներորդի աւաջնորդութեան Ներոնեայ:

չոխնդն ապստամբութեան Հրէից խռովեցան՝ ասէ, ամենայն կողմանք Սսորոց, և ընդ ամենայն տեղիս կոտորէին Հրէայք անողորմ՝ իբրև զթշնամիս հասարակաց, ՚ի բնակչաց քաղաքացն այնոցիկ՝ յորս էին նոքա: Եւ էր տեսանել զքաղաքս լի վիրաւոր դիակամք անթաղ ընկեցեալ առ միմեանս՝ ծերք և տղղայք ՚ի միասին, և կանայք թայտառակեալ անծածկոյթ ամօթոյ մերկութեան նոցա, և ամենայն աշխարհն լի էր անպատում նեղութեամբ: Բայց սաստկագոյն էր սպառնումն չարաչար տանջանացն քան զայն որ համարձակ ժպրհութեամբ հանապազօր դործեալ լինէին: Զայսոսիկ այսպէս պատմէ Յովսէպոս ըստ բանիցս ըստ այսոցիկ: Եւ այս անցք անցին ՚ի ժամանակիս առ Հրէայս:

Եւ յամենայն կողմանս Սսորոց ՚ի ձեռն ապստամբութեանն զոր արարին Հրէայքն, խռովութիւն գառնութեան եւտո որդւոց ժողովբեանն՝ որ էին ընդ ամենայն տեղիս ՚ի բնակչաց անտի քաղաքացն, զի առանց ողորմութեան իբրև ՚ի պատերազմի կոտորեալ լինէին. և տեսանէր մարդ զքաղաքսն, զի լի էին վիրաւոր դիակամք առանց թաղելոյ, և ընկեցեալ գնէին առ միմեանս ՚ի միասին ծերք և տղայք, և կանայք՝ զի և ոչ կերպարանք ամօթոյ մերկութեան նոցա ծածկեալ էին, և ամենայն աշխարհն լի էր անպատում նեղութեամբ: Բայց սաստկագոյն էր սպառնումն չարաչար տանջանացն, և քան զայն ևս որ համարձակ ժպրհութեամբն հանապազօր դործեալ լինէին: Զայս ասաց Յովսէպոս բանիւք իւրովք՝ թէ առ Հրէայսն այս ինչ անցք անցին:

Աստուծոյ առ կրկնորդ գպրութիւն պատմութեանց եկեղեցւոյ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Որդի անուաներ Յովսեփայ » . զՅովսեփայր Տեառն՝ որդի համարի Եւսեբիոս Յովսեփայ՝ յառաջնոյ անտի ամուսնոյն, որոյ կարծեացն զհետ զնան ապա Յպիփան, Գրիգոր Նիսաացին և Հիպոլիտոս: Այլ Հերոնիմոս՝ եղբայր ասէ զսա Տեառն իբրև մորաքեռ որդի նորա 'ի Մարեմայ 'ի քեռէ Տէրամօրն. ընդ որում միաբանին և Ոսկեբերան և Թէոդորեոս: Զորմէ երկաւ րազոյնս ճառէ Բարոնիոս 'ի տարեգրութիւնս իւր:

ԳԼՈՒԽ Զ. ² — « Բաց 'ի կայսերէ » . Վրիպի յայսմ մեծապէս Եւսեբիոս 'ի Ժամանակագրութեան, զի 'ի Յովսեփայոս առեալ զպատմութիւն արկածիցս՝ երեք ամօք կանուխ քան զմկրտութիւն Փրկչին հանգիպեալ, որովհետև յերեքտասաներորդի ամի ինքնա կալութեան Տէրերի առաքեցաւ Պիղատոս դատաւորութեամբ 'ի Հրէաստան, և համարի վասն աստուածասպան անօրէնութեան Հրէից՝ 'ի պատուհաս նոցա յԱստուծոյ տնտեսեալ: Դարձեալ որ 'ի Յովսեփայոսէն պատմի և որ 'ի Փիլոնէ՝ 'ի նոյն համարի առեալ, խառն 'ի խառն կարգէ, որ արդարեւ այլ և այլ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. ³ — « Սիմոնի Աստուծոյ սրբոյ » . Համարեցան ոմանք 'ի գիտնոց՝ եթէ Յուստինեայ անհմտութեամբ լատին բարբառոյն, և խաբէութեամբ մանաւանդ Սամարացոց ոմանց 'ի Հռովմ, զանգրիս Սիմոնի Սահրոյ գիցն Սաբինաց, կանգնեալ 'ի կղզւոյ Տէրերեայ՝ յոր և երգնուլ սովոր էին Հռովմայեցիք իբրև Աստուծոյն հաւատարմութեան, 'ի Սուրբն ասելով Սիմոնի մոգի կարծեցեալ, պատմէ զոր պատմէն:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. ⁴ — « Էած վարեաց զՊետրոս 'ի Հռովմ » . Ի բանից աստի Եւսեբեայ՝ առ կղաւքեաւ երեւի եղեալ չարաչար մահ Սիմոնի մոգի 'ի Հռովմ, զի յաւուրս ինքնակալիս պատմէ նա եկեալ առաքելապետին 'ի քաղաքս, և բարոզութեամբ իւրով զմոգական զարուեստողութիւն Սիմոնի խայտառակեալ, և զնա պատուհասա կոծ ստասկեալ, զոր և հաստատան Յուստինոս և Երանոս: Իսկ որք զչարաչար կատարած նորա յաւուրս Ներոնի տխրութեն ասել, այնպէս իմն երեւի՝ եթէ բաժանորդ կամիցին առնել և զՊօղոս յաղթա նակին Պետրոսի 'ի վերայ Սիմոնի, քանզի առ Ներոնիւ մօտյն 'ի

միասին գտան ամուլքս 'ի Հուովմ: Բայց զբանակուածենէն և զվերանալոյ Սիմոնի չասէ ինչ Եւսեբիոս, ըսն զայսմանէ և Յուստինոս և Յրանոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ. 5 — « Յայտնի է այնմ որ կամին » . Թերափեւտքս ասէ Փիլոն՝ զի բժիշկք են հոգւոց, այսպէս կոչեցան, և կամ վասն սուրբ և պարկեշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱստուած: Եւ զի չէին սղբա Յեսսէեանք՝ զորոց լաւ ամենեկին Փիլոն, որք և 'ի Հրէաստան միայն գտանէին և 'ի Պաղեստին. իսկ սղբա ընդ Յունաստան և ընդ խուժս և ընդ գուժս սփռեալ, և յԵգիպտոս մանաւանդ և 'ի Մարէոտիս կաշեալ զբնակութիւն իբրև 'ի Հայրենիս և 'ի մայրաքաղաք իւրեանց, ուր ընդ հակառակն Յովսեփոս խօսելով զՅեսսէեանց՝ չառնէ ինչ յիշատակ զԹերափեւտաց: Այլ կամք և ջանքեն Եւսեբեայ նախնի քրիստոնեայս ասել զնոսս, իբրև ամենայն իրօք նման նոցին՝ 'ի մատնանս իւրեանց օրինաց, յազօթս և 'ի ծէսս, այլ վայրապար. օտար է ամենեկին կարծիք նորա. ոչ մի ինչ կարևոր նմանողութեամբ ընդ քրիստոնեայս, և մանաւանդ առանձին բնակութեամբն իւրեանց յԵգիպտոս և 'ի Մարէոտիս յայտ առնեն թէ ըստ օրինակի Յեսսէեանց ազանգ է և սա հրէական:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ. 6 — « Վասն բնութեան և արուեստից » . Զանազանին ձեռագիրք 'ի մակագիր գրոցս, յոմանս 'ի նոցանէ՝ վասն փախստեան և գիւտի կամ ընտրութեան ընթեռնումք, այլ չեն զարմանք զի գիւրին է 'ի յունական բառս վրիպակս, զի փոխանակ *ἐπί φυσεως* բառի եգեալ է *ἐπί φυγῆς* .

ԳԼՈՒԽ ԺԹ. 7 — « Թագաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից » . Իմանամք ասա զկրտսերն Ագրիպպաս, որ ոչ եթէ Հրէից, այլ 'ի վերայ չորրորդակտութեանց հօրեղբարցն՝ կացուցաւ 'ի Կղազեայ ինք նապալէն Թագաւոր. 'ի վերայ Կալբիսացւոց և Տրաքոնացւոց, և 'ի վերայ միոյ մասին երկրին Գալիլէացւոց:

ՅԱՆԿ ԵՐՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Եթէ յոր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն զՔրիստոս.
 Բ. — Եթէ յեկեղեցւոյ անդ Հռովմայեցւոց առաջին ո՛ր եկաց
 գլուխ:
 Գ. — Վասն Թղթոցն Առաքելոց:
 Դ. — Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց:
 Ե. — Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ Քրիս-
 տոսի:
 Ջ. — Վասն սովոյն՝ զոր գէպ եղև Հրէից կրել:
 Ի. — Վասն կանուխ աստուածաձայնութեանցն Քրիստոսի:
 Լ. — Վասն նշանացն որ եղևն յառաջ քան զպատերազմն:
 Թ. — Վասն Յովսեփոսի և վասն գրոցն զոր եթող նա:
 Ժ. — Թէ որպէս յեշատակէ Յովսեփոս զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Եթէ որպէս յետ Յակոբու առաջնորդ եկաց Շմաւսն ե-
 կեղեցւոյն Երուսաղէմ:
 ԺԲ. — Թէ որպէս Հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել ո-
 ռոց միանգամ՝ ի զաւակէ անտի էին Դաւթի:
 ԺԳ. — Եւ Թէ որպէս Հռովմայեցւոց երկրորդ եպիսկոպոս ե-
 կաց Անանիւստոս:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ ՊՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառ. Թէ յոր յաշխարհ քարոզեցին առաքեալքն:
 Բ. — Երկրորդ, Թէ յեկեղեցւոյ անդ Հռովմայեցւոց առաջին ո՛ր եկաց գլուխ:
 Գ. — Երրորդ, վասն Թղթոցն Առաքելոցն:
 Դ. — Զորրորդ, վասն առաջին մարգարետութեանն Առաքելոցն:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն առաջին գերութեանն Հրէից՝ որ յետ Քրիստոսի եղև:
 Ջ. — Վերջերորդ, վասն սովոյն՝ որ կալաւ զՀրեայսն:
 Ի. — Եթերկրորդ, վասն որոց յառաջագոյն մարգարեացաւ Քրիստոս:
 Լ. — Ութերորդ, վասն նշանացն՝ որ եղևն յառաջ քան զպատերազմ:
 Թ. — Իններորդ, վասն Յովսեփոսի, և վասն գրոցն՝ զոր եթող նա:
 Ժ. — Տասներորդ, Թէ որպէս յեշատակէ նա զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Մեաստաներորդ, Թէ յետ Յակոբու Շմաւսն եկաց յեկեղեցւոյ անդ
 Երուսաղէմ:
 ԺԲ. — Երկաստաներորդ, Թէ որպէս Հրամայեաց Արտափանոս խնդիր առ-
 նել ամենայնի որ միանգամ էին ի զաւակէ անտի Դաւթի:
 ԺԳ. — Երեքաստաներորդ, Եթէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Աբելգես յեկե-
 ղեցաւն աշխարհաբացւոց:

միասին գտան ամուլքս 'ի Հռովմ: Բայց զբանակուածենէն և զվերանալոյ Սիմոնի չասէ ինչ Եւսեբիոս, լռեն զայսմանէ և Յուստինոս և Երանոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԻ. 5 — « Յայտնի է այնմ որ կամին » . Թերափեւալքս ասէ Փիլոն՝ զի բժիշկք են հոգւոց, այսպէս կոչեցան, և կամ վասն սուրբ և պարկեշտ պաշտամանն՝ որով պաշտէին նոքա զԱռուած: Եւ զի չէին սոքա Յեսսէեանք՝ զորոց լռէ ամենեկին Փիլոն, որք և 'ի Հրէաստան միայն գտանէին և 'ի Պաղեստին . իսկ սոքա ընդ Յունաստան և ընդ խուժս և ընդ գուժս սփռեալ, և յՄգիպտոս մտնաւանգ և 'ի Մարէոտիա կալեալ զբնակութիւն իբրեւ 'ի Հայրենիս և 'ի մայրաքաղաք իւրեանց, ուր ընդ հակառակն Յովսեպոս խօսելով զՅեսսէեանց՝ չառնէ ինչ յիշատակ զԹերափեւտաց: Այլ կամք և ջանքեն Եւսեբեայ նախնի քրիստոնեայս ասել զնոսա, իբրեւ ամենայն իրօք նման նոցին՝ 'ի մատեանս իւրեանց օրինաց, յազօթս և 'ի Ծէսս, այլ վայրապար . օտար է ամենեկին կարծիքնորա . ոչ մի ինչ կարևոր նմանողութեամբ ընդ քրիստոնեայս, և մտնաւանգ առանձին բնակութեամբն իւրեանց յՄգիպտոս և 'ի Մարէոտիա յայս առնեն թէ ըստ օրինակի Յեսսէեանց ազանգ է և սա հրէական:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. 6 — « Վասն բնութեան և արուեստից » . Ջանաղանին ձեռագիրք 'ի մեկագիր գրոցս, յոմանս 'ի նոցանէ՝ վասն փախստեան և գիւտի կամ ընտրութեան ընթեռնումք, այլ չեն զարմանք զի գիւրին է 'ի յունական բառս վրկպակս, զի փոխանակ *ἐπι φύσεως* բառի եղեալ է *ἐπι φύγις* .

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. 7 — « Թագաւորեցոյց 'ի վերայ Հրէից » . Իմանամք աստ զկրտսերն Ագրիպպաս, որ ոչ եթէ Հրէից, այլ 'ի վերայ չորրորդպետութեանց հօրեղբարցն՝ կացուցաւ 'ի Կղազեայ ինքն նաւալէն Թագաւոր . 'ի վերայ Կալթիսացւոց և Տրպեոնացւոց, և 'ի վերայ միոյ մասին երկրին Գալիլէացւոց:

ՅԱՆԿ ԵՐՐՈՐԴԻ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Եթէ յոր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն զՔրիստոս.
 Բ. — Եթէ յեկեղեցւոյ անդ Հռովմայեցւոց առաջին ի եկաց
 գլուխ:
 Գ. — Վասն Թղթոցն Առաքելոց:
 Դ. — Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց:
 Ե. — Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ Քրիս-
 տոսի:
 Ջ. — Վասն սովոյն՝ զոր գէպ եղև Հրէից կրել:
 Ի. — Վասն կանուխ աստուածաձայնութեանցն Քրիստոսի:
 Լ. — Վասն նշանացն որ եղեն յառաջ քան զպատերազմն:
 Թ. — Վասն Յովսեպոսի և վասն գրոցն զոր եթող նա:
 Ժ. — Թէ որպէս յիշատակէ Յովսեպոս զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Եթէ որպէս յետ Յակոբու առաջնորդ եկաց Շմաւոն և
 կեղեցւոյն Երուսաղէմ:
 ԺԲ. — Թէ որպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել ո-
 րոց միանգամ ՚ի զաւակէ անտի էին Դաւթի:
 ԺԳ. — Եւ Թէ որպէս Հռովմայեցւոց երկրորդ եպիսկոպոս և
 կաց Անանիէստոս:

ԴԱՐՁԵԱԼ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառ. Թէ յոր յաշխարհ քարոզեցին առաքեալքն:
 Բ. — Երկրորդ, Թէ յեկեղեցւոյ անդ հրամայեցւոց առաջին ի եկաց գլուխ:
 Գ. — Երրորդ, վասն Թղթոցն Առաքելոցն:
 Դ. — Զորրորդ, վասն առաջին վարդապետութեան Առաքելոցն:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն առաջին գերութեան Հրէից՝ որ յետ Քրիստոսի եղև:
 Ջ. — Վերջերորդ, վասն սովոյն՝ որ կալու զՀրէայոն:
 Ի. — Եթովներորդ, վասն որոց յառաջագոյն մարդաբեացաւ Քրիստոս:
 Լ. — Ութերորդ, վասն նշանացն՝ որ եղեն յառաջ քան զպատերազմ:
 Թ. — Ինններորդ, վասն Յովսեպոսի, և վասն գրոցն՝ զոր եթող նա:
 Ժ. — Տասներորդ, Թէ որպէս յիշատակէ նա զգիրս սուրբս:
 ԺԱ. — Մեաստաններորդ, Թէ յետ Յակոբու Շմաւոն եկաց յեկեղեցւոյ անդ
 Երուսաղէմ:
 ԺԲ. — Երկաստաններորդ, Թէ որպէս հրամայեաց Աղապետանոս խնդիր առ-
 նել առնելոյն որ միանգամ էին ՚ի զաւակէ անտի Դաւթի:
 ԺԳ. — Երեքաստաններորդ, Եթէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արեւելոս յեկե-
 ղեցաւն աղեքսանդրացւոց:

- ԺԴ. — Եթէ որպէս երկրորդ Աղեքսանդրացւոյ եկեղեցւոյն աւաղներդ եկաց Աբեղիոս:
- ԺԵ. — Եթէ որպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցւոյ Կղեմէս:
- ԺԶ. — Վասն Թղթոյն Կղեմայ:
- ԺԷ. — Վասն հալածանացն որ առ Դոմեաթիանոս:
- ԺԸ. — Վասն Յովհաննոս առաքելոյ և Յայանութեանն:
- ԺԹ. — Թէ որպէս հրամայեաց Դոմեաթիանոս կոտորել որ մասն զամ յազգէ անտի էին Դաւթի:
- Ի. — Վասն ազգականաց Փրկչին մերոյ:
- ԻԱ. — Եթէ յԱղեքսանդրացւոյ եկեղեցւոյն եկաց երրորդ եպիսկոպոս Կերգոն:
- ԻԲ. — Եթէ Անտիոքացւոյ քաղաքին երկրորդ եպիսկոպոս եղև Իշմասիոս:
- ԻԳ. — Պատմութիւն Յովհաննոս առաքելոյն:
- ԻԴ. — Վասն կարգի աւետարանացն, Թէ որ զինչ տեղի ունի ըստ Ժամանակի գրութեանն:
- ԻԵ. — Վասն աստուածեղէն տառիցն՝ Թէ ոչք ընդունելի իցեն և ոչք ոչ:
- ԻԶ. — Վասն Մենանդրեայ կախարգի:
- ԻԷ. — Վասն հերձուածոյն Նբիոնիտաց:
- ԻԸ. — Վասն Կերինթեայ հերետիքապետի:
- ԻԹ. — Վասն Նիկողայոսի և որոց 'ի նորա անուն կոչեցան:
- Լ. — Եթէ ոչք յԱռաքելոց ամուսնաւոր կենան վարեցին:
- ԼԱ. — Վասն Յովհաննոս և Փիլիպպեայ վախճանին:
- ԼԲ. — Եթէ որպէս վկայեաց Սիմէոն եպիսկոպոս Երուսաղեմացւոյ:

- ԺԴ. — Զօրեքսասներորդ, եթէ եղև եպիսկոպոս երկրորդ 'ի Համ քաղաքի Ենկղեսոս:
- ԺԵ. — Հնդեասաներորդ, եթէ յետ նորա երրորդ եղև Կղեմնասոս:
- ԺԶ. — Վեյասաներորդ, վասն Թղթոյն Կղեմնասայ:
- ԺԷ. — Եթէ Դեասաներորդ, վասն հալածանացն որ եղև յամս Դոմեաթիանոսի:
- ԺԸ. — Ութեասաներորդ, վասն Յոհաննոս առաքելոյ, և վասն այնք յայտնութեան:
- ԺԹ. — Իմենասաներորդ, Թէ որպէս Դոմեաթիանոս որ միանգամ էին 'ի զաւակէ անտի Դաւթի հրամայեաց ինչի որ տանել:
- Ի. — Քասներորդ, վասն որ միանգամ յազգէ անտի էին Փրկչին մերոյ:
- ԻԱ. — Քասներորդ առաջներորդ, եթէ յեկեղեցւոյ անդ աղեքսանդրացւոյ եկաց եպիսկոպոս երրորդ Կարգիոն:
- ԻԲ. — Քասներորդ երկրորդ, Թէ յԱնտիք քաղաքի եպիսկոպոս երկրորդ Եղանաթոս եղև:
- ԻԳ. — Քասներորդ երրորդ, պատմութիւն վասն Յոհաննոս առաքելոյ:
- ԻԴ. — Քասներորդ չորրորդ, Թէ որպէս եղան աւետարանցն:
- ԻԵ. — Քասներորդ հինգերորդ, վասն որոց Թէ որք են ընդունելի և ոչք ոչ:
- ԻԶ. — Քասներորդ վեցերորդ, վասն Մենանդրոսի կախարգի:
- ԻԷ. — Քասներորդ եօթներորդ, վասն աղանդին աբիմադեաց:
- ԻԸ. — Քասներորդ ութերորդ, վասն Կերինթոսի որ էր գլուխ հերձուածոցայ:
- ԻԹ. — Քասներորդ իններորդ, վասն Նիկողայոսի և վասն այնոցի որ անուանեալ կոչին յանուն նորա:
- Լ. — Երեսներորդ, եթէ որ ոչ իցեն որ ամուսնացան յաղխարչի յառաքելոց անտի:
- ԼԱ. — Երեսներորդ առաջներորդ, վասն ելլելն Յոհաննոս և Փիլիպպոսի:
- ԼԲ. — Երեսներորդ երկրորդ, Թէ որպէս վկայեաց Նիմաս եպիսկոպոս յԵրուսաղեմ:

- 1Գ. — Եթէ որպէս արդէլ և կարճեաց Տրայիանոս թէ մի խնդ-
 րեսցին քրիստոնեայք 'ի մահ:
 1Դ. — Եթէ որպէս Հռովմայեցւոյ յեկեղեցւոյ չորրորդ եպիս-
 կոպոս եկաց Եւարիստոս:
 1Ե. — Զի Երուսաղէմացւոյ յեկեղեցւոյն երրորդ եկաց եպիսկո-
 պոս Յուստոս:
 1Զ. — Վասն Իգնատիոսի և Թղթոյ նորա:
 1Է. — Վասն քարոզչոյ աւետարանին՝ որք առաքինացան մինչև
 'ի ժամանակս յայնոսիկ:
 1Ը. — Վասն Թղթոյն Կղեմայ, և վասն գրոցն զոր սառւթեամբ
 նմա ընծայեն:
 1Թ. — Վասն գրոց Պապիտոսայ:

- 1Գ. — Երեսներորդ երրորդ, թէ որպէս արդէլ և կարճեաց Տրայիանոս՝ թէ
 մի խնդրեսցին քրիստոնեայք 'ի մահ:
 1Դ. — Երեսներորդ չորրորդ, եթէ եղև եպիսկոպոս չորրորդ յեկեղեցւոյն
 Հռովմայեցւոյ Ուերաստոս:
 1Ե. — Երեսներորդ հինգերորդ, եթէ յեկեղեցւոյն Երուսաղէմի եպիսկոպոս
 երրորդ եղև Յուստոս:
 1Զ. — Երեսներորդ վեցերորդ, վասն Եղանատիոսի և վասն Թղթոյն նորա:
 1Է. — Երեսներորդ եօթներորդ, վասն աւետարանչոցն որ առաքինացան
 մինչև յայն ժամանակս:
 1Ը. — Երեսներորդ ութերորդ, վասն Թղթոյն Կղեմեայ և վասն գրոցն
 որ առն սառւթեամբ թէ նորա են:
 1Թ. — Երեսներորդ իններորդ, վասն Խառլոց Պապայ:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Երբ յո՛ր աշխարհս քարոզեցին Առաքեալքն
գՔրիստոս :

Մինչդեռ յայսմ պայմանի էին իրքն Հրէից՝ Առաքեալքն սուրբք Փրկչին մերոյ և աշակերտք ելին սփռեցան ընդ ամենայն աշխարհ, Թովմայի՝ որպէս, 'ի տուչութենէ ունիմք, վիճակեցան Պարթևք, Անգրէի՝ Սկիւթիա, Յովհաննու՝ Ասիա յորում և կեցեալ ընդ երկար, վախճանի ապա յԵփեսոս: Իսկ Պետրոս՝ որպէս կարծի, 'ի Պոնտոս, 'ի Գաղատիա, 'ի Բիւթանիա, 'ի Կապադովիա և յԱսիա՝ որոց 'ի սփիւռս հեթանոսաց էին Հրէից քարոզեալ, որ և յետոյ ուրեմն 'ի Հռովմ գնացեալ գլխիվայր խաչի, յազանաց իւրոց ընկալեալ զայսպիսի չարչարանս: Եւ զի՛նչ ասեւ իցէ վասն Պօղոսի՝ որ յՆրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց լի արար զաւետարանն Քրիս

Աստղե ձառք. Երբ յո՛ր աշխարհ քարոզեցին առաքեալքն
գՔրիստոս :

Իսկ առաքեալքն սուրբք Փրկչին մերոյ և աշակերտքն նորա ելին ընդ ամենայն աշխարհս. ըստ ցուցանելոյ իսկ տուչութեանն, Թովմայ 'ի յաշխարհն Պարթևի եհաս քարոզել, իսկ Անգրէաս 'ի Սկիւթիայ, և Յովհաննու 'ի Ասիայ, զի առ նոսա իսկ չրէր նա. և եղև կատարած վախճանի նորա անգէն յԵփեսոս: Իսկ Պետրոս 'ի Պոնտոս և 'ի Գաղատիայ և 'ի Բիւթանիայ և 'ի Կապադովիայ և յԱսիայ՝ հրէիցն այնոցիկ որ 'ի Թլիսատութենէ անտի՝ քարոզէր նա. այն որ յետոյ չոգաւ 'ի Հռովմ քաղաք, և խաչեցաւ գլուխիվայր. զի ինքն աղաչեաց եթէ այսպէս չարչարեցի: Զինչ ասաս, ցուք վասն Պօղոսի, որ յՆրուսաղէմէ և մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց լի արար զաւետարանն Քրիստոսի. և յետոյ 'ի Հռովմ քաղաքի

տոսի, և յետոյ 'ի Հռովմ' առ Ներոնիւ վկայեաց։
Զայս այսպէս Որոգինէս յերրորդ գիրս իւր 'ի մեկ-
նութեան Մենդոց կարգէ մի ըստ միջէ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երբ յեկեղեցոջ անդ Հռովմայեցոց առաջին
ո' եկաց գրոշխ։

Իսկ 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ վկա
յութեան Պօղոսի և Պետրոսի՝ ընտրեցաւ եպիսկոպոս
առաջին Լինոս, զոր և յիշատակէ Պօղոս գրելով 'ի
Հռովմայ առ Տիմոթէոս՝ 'ի կատարածի անդ թղթին,
թէ Ողջոյն տան քեզ Եւբուդոս և Պուղէս և Լինոս
և Կղաւդիա։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն քորոց Առաքելոցն։

ԶՊետրոսին թուղթ մի, այն որ առաջին կոչի ըն-
դունելի գիտեմք. որով նախնի հարք, իբրեւ առանց

յամս Ներոնի վկայեաց։ Զայս ասացեալ է Իւրիկենեոի մի ըստ
միջէ։

Երկրորդ. Երբ յեկեղեցոջ անդ Հռովմայեցոց առաջին ո' եկաց
գրոշխ։

Իսկ 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ յետ վկայութեանն
Պօղոսի և Պետրոսի, ընտրեցաւ եպիսկոպոս առաջին Յովնանոս*.
Երչատակէ զնմանէն Պօղոս 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա առ Տի-
մոթէոս 'ի Հռոմ քաղաքէ, 'ի կատարած թղթոյն։

Երրորդ. վասն քորոց առաքելոցն։

Իսկ թուղթ Պետրոսի որ ընդունելի է՝ մի է, այն որ կոչին ա-
ռաջին. յայսմ թղթի և առաջին երեցունքն պաշտեցան գրովք իբ-

* Յովնանոս՝ է Լինոս, որ եկաց քահայտադեա 68-78։

երկմտութեան ստէպ վարեցան 'ի գիրս իւրեանց: Եւ որ երկրորդն կոչի՝ և ոչ ընդ գիրս անգամ սուրբս կարգեալ 'ի հարց անտի ընկալաք, բայց սակայն բազմաց պիտանացու երևեալ, որոց և փոյթ եղև վասն այսորիկ, որպէս և վասն այլոց գրոց: Իսկ որ Գործք Պետրոսի է և աւետարանն 'ի նորա անուն, Քարոզութիւնքն նորա և Յայտնութիւն, զորս և ոչ իսկ բնաւ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ յիշատակեալ գիտեմք, զի աչ յառաջնոց անտի և ոչ որ յաւուրս մեր յօրինակագրաց ոք պաշտեցաւ նոքօք 'ի վկայութիւն բանի: Այլ 'ի յառաջել պատմութեանս ցուցցուք հաւատեալ ընդ յաջորդութեան Առաքելոցն թէ՛ ի՞նչ յիւրաքանչիւր ժամանակս կացին մատենագիրք եկեղեցւոյ, և թէ՛ ի՞նչ վասն գրոց սրբոց, և իբրև այնպիսիս ընդունելոց, և վասն որոց չիցեն այնպիսի՝ նշանակեցին 'ի գիրս իւրեանց: Այլ 'ի յիշատակելոց անտի յանուն Պետրոսի զմի միայն թուղթ հարազատ նորա գրութիւն լինել գիտացաք, և իբրև այնպիսի 'ի հարց անտի առաջնոց խոստովանեալ: Իսկ Պօղոսի յայտնի են և քաջածանօթ չորեքտասան թուղթքն, բայց մերժեցին ոմանք զթուղթն Եբրայեցւոց ասելով՝ եթէ

բև առանց երկմտութեան: Յայնմ ժամանակի զերկրորդն ընդ գիրս սուրբս ընդունել ոչ ընկալաք. բայց սակայն բազմաց երևեցաւ թէ՛ տիեալ է նա. և փոյթ եղև նոցա վասն նորա, որպէս և վասն այլոց գրոց: Իսկ զՊրակս աւագայնս* և զԱւետարանն որ կոչին՝ Քարոզութիւնք, հանգերձ Յայտնութեամբն պնտիկ որ կոչին՝ թէ նոբա է, ոչ գիտացաք թէ՛ առան մեղ յերկցանց անտի եկեղեցւոյ. զի ոչ ոք յառաջնոց անտի և ոչ յաւուրս մեր մի ոք յօրինակագրաց անտի որ եղեն 'ի մէջ եկեղեցւոյ՝ պաշտեցաւ նոքօք 'ի վկայութիւն բանի. այլ մինչեւ իսկապէս զամբ պատմութեամբս, ընդ նմին ընդ յարգելն ցուցանեմք ձեզ, եթէ որ յօրինակագրաց անտի եկեղեցւոյ 'ի ժամանակս իւրեանց յօրինակագրաց անտի՝ վասն որոյ կարծիքն երկմտութեան են զնոցանէն՝ զիարգ պաշտեցաւ նա նոքօք. և թէ որպէս ասացեալ է նոցա վասն գրոց սրբոց յորս խոստովան լինի եկեղեցի առանց երկմտութեան, և վասն որոց եթէ ոչ այսպէս են: Այլ 'ի թղթոց անտի յայնցանէ որ անուանեալն են թէ՛ Պետրոսի են՝ մի միայն գիտացաք թէ՛ Չէմարիտ են, զի խոստովան լինին 'ի նա և հարցն մեր երկցուքն առաջինք: Իսկ Պօղոսի չորեքտասան, այս որ յայտնիքս իսկ են: Բայց արժան է մեղ գի-

* Պրակս աւագայնս (Գործք Նորա) այս է Պետրոսի առաքելոյ՝ ընդ անվաներս գրի, որպէս և այլքն:

եկեղեցին Հռովմայեցւոց շնորհունի զայն ընդ հարու-
զատ գրութիւնս Առաքելոյս, այլ սր ինչ միանգամ
վասն այսր ասացեալ է յորոյ յառաջ եղեն քան
զմեզ, տեսցուք յիւրում ժամանակի, եւ ոչ որ Պօղոս
սի ասին գործք՝ ազատ լինել 'ի կարծեաց երկմտու-
թեան ընկալաք: Բայց քանզի ինքն Պօղոս 'ի կատա-
րածի անդ թղթոյն Հռովմայեցւոց յողջոյնս անդ ընդ
այլս յիշէ և զՀերմաս¹, որում համարին զգիրս՝ որ
կոչի Հովիւ: Բայց արժան է գիտել զի ոչ ընկալան
զայս ոմանք, վասն այսորիկ ոչ կարգի 'ի շարս ընդու-
նելեաց եկեղեցւոյ: Իսկ յայլոց կարեւորագոյն մանա-
ւանդ դատեցաւ վասն նախակրթակ վարժից վարդա-
պետութեան կրօնիցս. վասն որոյ 'ի բազում եկեղե-
ցիս հրապարակաւ ընթերցեալ, և յոմանց 'ի նախնի
մատենագրաց պաշտեալ նովաւ: Բայց այսչափ ինչ
վասն գրոց սրբոց՝ թէ ոչ իցեն ընդունելի առանց
երկմտութեան, և ոչ քաջութիկ իցեն՝ որ չիցեն խոս-
տովանեալ հասարակաց յամենեցուն, ասացաւ աս-
տանօր:

տեւ, եթէ ոմանք յեկեղեցւոյ անտի հռովմայեցւոց անարգեցին ըզ-
թուղթն հերայեցւոց և ասացին՝ այն չէ Պօղոսի. նա և վասն այսր
իսկ թղթոյ որ ինչ միանգամ ասացեալ է յոմանց որ յառաջ եղեն
քան զմեզ 'ի ժամանակի իւրեանց գիտացաք: Եւ պրակա աւա-
թեայն որ կոչի թէ Պօղոսի են, որպէս և մեք ընկալաք, կարծիք
երկմտութեան են վասն նոցա: Բայց քանզի ինքն Պօղոս 'ի կատա-
րածի անդ 'ի վերջում թղթոյն հռովմայեցւոց հանդերձ այլովք
յիշեաց և զՀերմէ, զայն որ ասեն թէ նորա են գիրքն որ կոչին Հո-
վիւ. արժան է մեզ գիտել եթէ ոմանք յառաջւոց անտի ոչ ընկա-
լան զնա իբրեւ առ 'ի նոցանէն, ընդ այնոսիկ յորս խոստովան լինի
եկեղեցի՝ ոչ զնի: Բայց այլք խորհին եթէ յոյժ պիտոյ իցէ, մա-
նաւանդ զի սահմանիչ է որ միանգամ մտանեն յաշակերտութիւն.
և վասն այսորիկ 'ի բազում եկեղեցիս ընթերցուն. ոմանք յառա-
ջին օրինակագրաց անտի ժամանեցին որ պաշտեցան նովաւ: Բայց
զայս զի ասացի, զի զուցից և յայտ արարից վասն գրոց Աստուծոյ,
եթէ ոչք են ընդունելի առանց երկմտութեան, և որն է՝ յորս ոչ
խոստովանէ նոքօք ամենայն մարդոյ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն նախկին յաջորդացն Առաքելոց :

Բայց քանզի հեթանոսաց քարոզէր Պօղոս, և յԵրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս լիւրիկեցւոց դնէր զհիմունս եկեղեցեաց, յայտ է 'ի բանից անտի նորա, և յայնցանէ զոր պատմէ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց : Եւ թէ Պետրոս 'ի քանի աշխարհս քարոզեաց զՔրիստոս այնոցիկ՝ որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին, և զբան նորոց կտակարանաց աւանդեաց նոցա, յայտնապէս երևի 'ի Թղթոյ անտի նորա, զորմէ ասացաք ընդունելի գոլ եկեղեցւոյ, այսինքն, որոց 'ի սփիւռս հեթանոսաց բնակեալ էին Հրէայք, 'ի կողմանս Պոնտացւոց, Կապադովկացւոց, Փաղատացւոց, Ասիացւոց և Բիթանացւոց : Եւ թէ ոչ և որպիսիք ոմանք եղեն Ճմարիտ հետեողք այնոցիկ, որք առ 'ի նոցանէ ուղղեալ եկեղեցեացն արժանաւորք դատեցան 'ի վարչութիւն, ոչ է գիւրին ասել, բայց այն ինչ որչափ որ 'ի բանից անտի Պօղոսի քաղել կարիցէ. զի բազումք էին նորա գործակիցք, զորս և զինուորակիցս անուա-

Զորորդ. վասն առաջին վարդապետութեանն առաքելոց :

Բայց քանզի հեթանոսաց քարոզէր Պօղոս, և յԵրուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս լիւրիկեցւոց եւ զհիմունս եկեղեցեաց՝ յայտ էր 'ի բանից անտի նորա և յայնցանէ զոր պատմաց Ղուկաս 'ի Գործսն առաքելոց : Եւ Պետրոս 'ի բանից անտի իւրոց, 'ի Թղթոյ անտի յայնմանէ՝ վասն որոյ ասացաքն մեք եթէ ընդունելի է 'ի մէջ եկեղեցւոյ, երևի յայտնապէս եթէ 'ի քանի աշխարհս քարոզեաց զՔրիստոս այնոցիկ որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին. և ետ նոցա զբան նորոց կտակարանաց, այսինքն այնոցիկ որ 'ի հերթեցւոց անտի էին ցրուեալ 'ի կողմանս պոնդացւոց և կապադովկացւոց և փաղատացւոց և ասիացւոց և բիթանացւոց : Բայց թէ որ ոչ * եղեն նմանողք Ճմարիտք այնոցիկ, և ընտրեցան հովուել եկեղեցեացն՝ զոր ուղղեցին, ոչ է մեզ գիւրին ասել այժմ, բայց եթէ գուցէ կարասցուք քաղել 'ի բանից անտի Պօղոսի. զի բնութեմէն նորա օգնականք, որպէս և ինքն անուանէ զնոսա՝ գործակիցք էին

* Յն. որչափ և ոչ :

նէ, որոց բազումք արժանաւորք անմոռաց յիշատակութեան առ ի նմանէ ի Թուղթս նորա յիշին գովութեամբ: Բայց ոչ սա միայն, այլ և Ղուկաս ի Գործս Առաքելոցն զերևելիսն որ ի նոսա յականէ յանուանէ յիշատակէ: Երոց Տիմոթէոս Եփեսացոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւն առեալ նախ պատմեն, որպէս և Տիտոս զեկեղեցեայն որ ի Կրետէ: Իսկ Ղուկաս ծննդեամբ յԱնտիոք քաղաքէ, արուեստիւ բժիշկ, զբազում ժամանակս ընդ Պօղոսի եղև, և ընդ այլ Առաքեալս մեծաւ պնդութեամբ շրջեցաւ, և զառ ի նոցանէ ստացեալ բժշկութիւն հոգւոց յերկուս յաստուածաշունչ գիրս իւր եթող մեզ զօրինակ: Երոց մին աւետարանն է, զոր և վկայէ գրեալ ի բանից անտի նոցա՝ որք ի սկզբանէ սպասաւորք և ակնաւորեաք եղեն բանին, զորոց և ամենեցուն ի սկզբանէ անտի զՏէտ գնացեալ, ասէ: Իսկ ի գործս Առաքելոց՝ ոչ եթէ ի լսելոյ միայն գրէր, այլ զայն ինչ որ աչք իւրովք ետես, գրեաց զոր գրեացն: Բայց ասեն, եթէ Պօղոս ստէպ սովոր էր յիշատակել զաւետարանն նորա, զայն իբրու թէ իւր իցէ, ըստ աւետարանիս իմում ասելով: Բայց են և այլք որ զՏէտ երթեալ են Պօղոսի. վասն նրիսկեայ ինքն իսկ Առաքելս

նոցա ընդնմա յաւետարանի անդ. զի զբազումս ի նոցանէն յիշատակէ որ ոչն մոռանայ, արժանի արար զնոսա և հանապազօր համարէր զնոսա ի Թուղթս իւր՝ վկայութեամբ քարոզէր զնոցանէ: Բայց ոչ սա միայն այլ և Ղուկաս ի Գործս առաքելոցն՝ զերևելիսն որ է ի նոսա՝ յականէ յանուանէ յիշատակէ: Իսկ վասն Տիմոթէոսի, պատմեն զնմանէն թէ եպիսկոպոս զառաջինն նա եկաց յԵփեսոս: Որպէս և Տիտոս եկեղեցեայն որ էին ի կողմանս Կրետացոց: Իսկ ազգաւ տոհմն Ղուկայ էր յԱնտիոք քաղաքէ, և յառաջագոյն էր նա բրժիշկ, և զբազում ժամանակս ընդ Պօղոսի եղև, և ընդ այլ առաքեալսն մեծաւ պնդութեամբ շրջէր նա: Բայց եթէ որպիսի զօրութիւն ստացաւ նա ի նոցանէն զբժշկութեան ոգւոց՝ տայ զօրինակ յուշանել ի յերկուս գիրս հոգւոյն Աստուծոյ՝ զոր գրեաց: յԱւետարանի, զի նմա ի գրել անդ իւրում վկայեաց՝ եթէ որպէս եւ տուն նմա այնքիկ որք իսկզբանէ ակնաւորեաք և մասակարարք ըսալ էին բանին, այնքիկ՝ զոր ասացն եթէ իսկզբանէ զՏէտ երթեալ էր նոցա: Եւ ի գիրս անդ ի Գործս առաքելոցն ոչ եթէ զայն ինչ գրեաց նա որ ի լսելոյ էր, այլ զայն ինչ զոր աչք իւրովք ետես, գրեաց զոր ինչ գրեաց՝ և ոչ ի լսելոյ: Բայց ասեն եթէ Պօղոս զնոյն զաւետարանն Ղուկայ յիշատակէր յամենայն ժամ իբրու թէ իւր իցէ՝ յորժամ ասէր. թէ Որպէս գրեալ է յաւետարանս

քեան վկայէ, թէ գնաց 'ի կողմանս Գաղատացւոց ². Իսկ Լինտս՝ զորմէ յիշատակէ նոյն ինքն Առաքեալս յերկրորդ թղթի անդ Տիմոթեայ եթէ ընդ նմա էր 'ի Հռոմ՝ քաղաքի, յետ Պետրոսի կալաւ նախ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, որպէս կանխեցաք ասացաք: Այլ վասն Կղեմայ որ եկաց երրորդ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, ինքն իսկ Պողոս վկայէ եթէ օգնական և գործակից էր նորա: Ընդ այլ և արիսպագացին Դիոնեսիոս՝ որ 'ի Գործս առաքելոց յատենաբանել անդ իւրում Պողոսի յարիսպագեանս ատենին առ Աթենացիս, հաւատաց նախ, առ Դուկաս. առաջին եպիսկոպոս լինել Աթենացւոց եկեղեցւոյն պատմէ 'ի նախնեաց որ միւս ոմն Դիոնեսիոս հովիւ Կորնթացւոց եկեղեցւոյն: Իսկ որ միանգամ 'ի ժամանակս Առաքելոցն եղին դէպք, 'ի կարգի պատմութեանս 'ի ժամունս ասասցուք, այլ արդ 'ի կարգ պատմութեանս դարձցուք:

բանի աստ * իմում: Բայց և այլք բազումք են որ զհետ երթեալ են Պողոսի. վասն Կրիսպոսի ինքն իսկ Պողոս վկայէ վասն նորա եթէ գնաց նա 'ի կողմանս Գաղատացւոց **: Իսկ Յուլիանոսն *** այն զորմէ յիշատակէ զնմանէն եթէ ընդ նմա էր 'ի Հռոմ՝ քաղաքի յերկրորդ թղթի անդ Տիմոթեոսի. և յետ Պետրոսի, նա նախ զառաքելին կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց: Այլ վասն Կղեմանտէս որ եկաց եպիսկոպոս երրորդ 'ի Հռոմ՝ քաղաքի՝ ինքն իսկ Պողոս վկայէ վասն նորա եթէ օգնական և գործակից էր նորա: Եւ Դիոնեսիոսն այն՝ որ ասէ վասն նորա 'ի Գործս առաքելոցն, որ էրն յԱրիսպագոսէ, 'ի ժամանակի իբրեւ ուսուցանէր անդ Պողոսն նա նախ հաւատաց, որպէս պատմէ զնմանէն: Իսկ միւս ևս Դիոնեսիոսն որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Կորնթացւոց, եթէ նա եղև առաջին եպիսկոպոս յԱթէն քաղաքի: Բայց մինչեւ իսաղացեալ դամբ 'ի սմին 'ի պատմութեանս, 'ի ժամանակի իւրեանց՝ զի որք միանգամ ընկալան յառաքելոց անտի, ասացաք վասն նացա, արգ դարձցուք այսուհետև 'ի պատմութիւն անդր:

* Յօր. ադր:

Բ. Տիմոթ. Գ, 10, ըստ մեր թարգմանութեան գին Երեմիէ 'ի Գալւթա: Իսկ այժմեւ սովորական օրինակն յոյն ունի՝ կրեակէ 'ի Գաղատիա, որպէս գին և թարգմանիչ Եւսեբեայ և բուն իսկ օրինակք ինչ նորին: Բայց բազմապոյն օրինակք յոյն այլոր գրոցս և ուրքն իլլիւփան 'ի Հերոուստոց յանգիմանութեան ասեն Երեմիէ 'ի Գալւթա. այլ եթէ ուստի առեալ իցէ թարգմանիչն թղթիցն Տիմոթեայ ասել 'ի Գալւթա՝ չիտեմք, բայց չիտեմալ զԳալւթա ընդ Գալլիւս:

Այս է՝ Լինտս:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Վասն վերջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև յետ
Քրիստոսի:

Յետ այսորիկ իբրև եկաց յիշխանութեան իւրում՝
Ներոն զամս իբրև երեքտասան, և զինի նորա Գալլա
և Ութոն զամ մի և կէս, պայծառացեալ Վեսպասիա-
նոս՝ ի պատերազմունսն ընդդէմ Հրէից, անդէն ի
Հրէաստանի կացուցաւ ի զօրաց անտի իւրոց ինքնա-
կալ թաղաւոր. որ և նոյնժամայն ի ձեռս տուեալ
Տիտոսի որդւոյ իւրոյ զպատերազմն՝ որ ընդ Հրէայս,
ինքն դիմեալ գնայր ի Հռովմ. քաղաք: Բայց յետ վե-
րանալոյ Փրկչին մերոյ, հանդերձ ժպրհութեամբն որ
առ նայն ժպրհեցան Հրէայք, և նենդութիւնս բա-
զումս և ի վերայ Առաքելոցն խորամանկեցին: Նախ
զառաջինն սպանին զՍտեփանոս քարամբ. և յետ
նորա հատին զգլուխ Յակոբու որդւոյ Զբեթեայ
զեղբօրն Յովհաննու: Հանդերձ սոքօք և զՅակովբոս՝
որ յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ կալաւ զաթոռ ե-
պիսկոպոսութեան յԵրուսաղէմ, զայն օրինակ որպէս

Հինգերորդ, վասն ասային գերութեանն Հրէից՝ որ եղև յետ
Քրիստոսի:

Յետ այսորիկ իբրև եկաց Ներոն յարքայութեան զերեքտա-
սան ամ և զինի նորա Գալլերայ և Ութոն * տարի և կէս. իբրև ա-
ռաքելացեալ և Ասպասիանոս ի պատերազմի էր ընդ հրէայսն, ան-
դէն ի հրէաստանի կացուցին զնա զօրքն Հռոմոց որ էին անդ լի-
նել նմա ինքնակալ թաղաւոր. և նոյնժամայն ի ձեռն տայր նա
զպատերազմ՝ որ եղեալ էր նորա ընդ հրէայսն՝ Տիտոսի որդւոյ
իւրոյ, և ինքն գնայր ի Հռովմ. քաղաք: Բայց յետ վերանալոյ Փրկչի-
ն մերոյ՝ հանդերձ ժպրհութեամբն հրէից որ առ նայն եղև, նեն-
դութիւնս բազումս և ի վերայ առաքելոցն խորամանկեցին. և նախ
զառաջինն սպանին զՍտեփաննոս քարամբ. և յետ նորա հատին
զգլուխն Յակոբու որդւոյ Զբեթեայ զեղբօրն Յովհաննու: Եւ հան-
դերձ սոքօք գարձեալ զՅակոբոս՝ այն որ յետ վերանալոյ Փրկչին
մերոյ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան յԵրուսաղէմ, զի և անդ

* Առ Ե՛ Գալ. և Ութոն:

յառաջագոյն ցուցաբերեալ սպանին, և այլոց Առաքելոցն բազում հնարիւք դարանակալ եղեն կենաց, որոց փախստեամբ ճողոպրեալ յերկրէն Հրէաստանէ առաքեցան ընդ ամենայն հեթանոսս 'ի քարոզութիւն վարդապետութեան, քաջալերեալ բանիւս Քրիստոսի որ ասէր. Երթալք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս յանուն իմ: Այլ ժողովրդեան եկեղեցւոյն Երուսաղէմի, իբրու 'ի յայտնութենէ առ ոմանս սրբաւորոսս 'ի նոսա, հրաման եղև յԱստուծոյ յառաջ քան զպատերազմն ելանել 'ի քաղաքէ անտի և երթալ բնակել 'ի քաղաք մի յայնկոյս Յորդանանու, որ անուանեալ կոչի Պելլա: Էւ ամենեքեան որ միանգամ հաւատացեալք էին 'ի Քրիստոս՝ թողեալ ելին յԵրուսաղէմ, որպէս զի 'ի մեկնել հեռանալ սրբոցն ամենեցուն յարքունական մեծէ քաղաքէ և յամենայն երկրէ Հրէաստանի, ապա եկեսցեն հասցեն դատաստանք վրիժուց Աստուծոյ 'ի վերայ նոցա, և վասն ամենայն անօրէնութեան նոցա զոր 'ի վերայ Քրիստոսի և Առաքելոց նորա անօրինեցան, միանգամայն հիմն 'ի վեր յատակեսցէ զազգն զայն ամբարիշտ: Բայց թէ որպիսի չարիք յորդեալ հեղեղեցին ընդ ամենայն ազգն յամենայն տեղիս, և թէ զիարդ առաւել քան զամենեսին բնակիչք Հրէաստանի մեծամեծ հարուածովք խոշտանգեցան, և թէ քանի բիւրք միան-

սպանին զնա որպէս յառաջագոյն ասացաք: Եւ այլ առաքելոցն բազում հնարս հնարեցին՝ որպէս զի սպանցեն զնոսա, և հալածեցին զնոսա յերկրէն հրէաստանի. այլ նոքա առաքեցան 'ի տեառնէ մերմէ 'ի հեթանոսս՝ քարոզել զաւետարանն յանուն նորա: Եւ ժողովրդեանն իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի իբրու յայտնութենէ որ եղեն 'ի վերայ առաքելներեացն որ էին 'ի նոսա՝ յառաջ քան զպատերազմն հրաման եղև նոցա ելանել նոցա 'ի քաղաքէ անտի. և երթալ բնակել յԵրւայ 'ի քաղաք մի որ անուանեալ կոչի Փաղեղա, ամենայն որ միանգամ էին յԵրուսաղէմ հաւատացեալք 'ի Քրիստոս. որպէս զի սպառեցցին 'ի նմանէն ամենայն սուրբ մարդիկն, և ապա եկեսցեն հասցեն դատաստանքն վրիժուց Աստուծոյ 'ի վերայ քաղաքն թաւալորութեանն հրէից և 'ի վերայ ամենայն երկրէն հրէաստանի, վասն ամենայնի որ համարձակեցան 'ի վերայ Քրիստոսի և առաքելոցն նորա, որպէս զի ջնջեսցէ զազգն ամբարիշտ և զսոսն անօրէն 'ի տեղեղէն յայնմանէ: Բայց թէ որպիսի չարիք անցին ընդ ամենայն ազգն յամենայն տեղիս, և թէ զիարդ առաւել քան զամենեսին բնակիչքն հրէաստանի՝ չարաշար տար-

գամայն ընդ կանայս և ընդ մանկտի սովով և սրով և ազգի ազգի օրինակօք սատակեցան. դարձեալ և քաղաքաց քաղաքաց Հրէաստանի զիարդ հասանէր պատերազմ, պաշարումն և գերութիւն, և որպիսի անհնարին չարիս տեսին աչք նոցա, որոց միանգամ փախուցեալ անկան յԵրուսաղէմ իբրեւ 'ի քաղաք ապաւտանի, և զամենայն արհաւիրս պատերազմի, և մի ըստ միջէ գէպսն մանր յիւրում տեղւոջ, և որպէս 'ի վախ ճանի ըստ կանխագուշակ բանից մարգարէից պղծութիւն աւերածոյն երևեալ 'ի վերայ մեծանուն տաճարին Աստուծոյ, որ և մինչև 'ի սպառ ապականեալ և հրձիգ լինէր, որ կամին մանր ուսանել զայս ամենայն, 'ի պատմութենէն Յովսէպոսի մարթի այնպիսին ուսանել: Իւ զի սոյն ինքն պատմագիրս նկարագրէ՝ եթէ ժողովեցան Հրէայք յամենայն Հրէաստանէն յաւուրս տօնի զատկաց, և իբրեւ 'ի տուն բանտի մօտին արգելան յԵրուսաղէմ ոգիք իբրեւ երեք հարիւր բիւր. պարտ է մեզ միտ դնել բանիցս. զի արժան իսկ էր յայն 'աւուրս՝ յորում ժողովեալ համար ձակեցան ձգել զձեռս իւրեանց 'ի Փրկիչն և 'ի բարերարն ամենեցուն 'ի Յիսուս Քրիստոսն Աստուծոյ, 'ի նոսին արգելեալ իբրեւ 'ի տուն բանտի և ընկալցին

չնօք տանջեցան, և թէ քանի բիւրք միանգամայն սովով և սրով և ազգի ազգի օրինակօք 'ի բազում մահս անկան, և գերութիւն՝ որ եղև բազում քաղաքացն հրէաստանի, և որպիսի անհնարին չարիս տեսին 'ի մէջ Երուսաղէմի որ միանգամ փախեան եկին անգրամբ րանալ 'ի նմա՝ իբրեւ 'ի քաղաք ապաստանի. և զկերպարտան ամենայն պատերազմին, և զամենայն որ միանգամ անցք անցին անդ 'ի մասուն մասուն. և թէ որպէս 'ի կատարածին եկաց նշան պղծութեան աւերածոյն՝ որպէս թէ ասացեալ է մարգարէի՝ 'ի վերայ անուանի տաճարին, զի էր նա յառաջագոյն Աստուծոյ. թէ որպէս ապականեցաւ նա 'ի սպառսպում հրձիգ լինելով, այն որ կամի ուսանել ճմարութեամբ՝ 'ի պատմութենէ աստի զոր գրեաց Յովսէպոս կարէ ուսանել: Իայց թէ որպէս ցուցանէ սոյն իսկ այս Յովսէպոս, և թէ ժողովեցան յամենայն հրէաստանէ յաւուրս տօնի զատկաց, և իբրեւ 'ի տան բանգի՝ մօտին արգելան 'ի մէջ Երուսաղէմի՝ ոգիք իբրեւ երեքարիւր բիւր, պարտ է մեզ ցուցանել: Չի արժան իսկ էր, որ յայն աւուրս իբրեւ ժողովեալ էին՝ համարձակեցան ձգել զձեռս իւրեանց 'ի Փրկիչն մեր և 'ի բարերարն ամենայնի և 'ի վերայ Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ, եթէ 'ի նոսա արգելցին իբրեւ 'ի տուն բանգի, և ընկալցին զատակուն մէկ որոտեան՝ յարգար գառաստանաց անտի Աստուծոյ:

զատահուճն կորստեան յարդար զատաստանց անտի Աստուծոյ: Թողեալ արդ զմի մի անցս չարեացն՝ որ անցին ընդ նոսա սրով և կամ այլով օրինակաւ, ասացից միայն վասն անհնարին տագնապոյն յերեսաց սովուն, զի գոնեա փոքր 'ի շատէ 'ի միտ առնուցուն որ ընդ գիրս անցանիցեն, զի պատիժ պատուհասի անօրէնութեան նոցա որ ընդդէմ Քրիստոսի՝ ոչ անագանեաց գալ հասանել 'ի վերայ նոցա առ յԱստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն սովոյն զոր դէպ եղև Հրեից կրել:

Առեալ աղէ 'ի ձեռս զհինգերորդ գիրս պատմութեանն Յովսեփոսի և անց ընդ եղերական արկածս չարեացն: Եւ որ ընչաւորքն էին մնալ և կորնչել հաւասար էր նոցա. զի 'ի ձեռն պատճառացն զորս յողէին, իբրու զի 'ի Հռոմս ձեռն կամի տալ, և կորընչէր նա վասն ստացուածոց իւրոց: Ընդ սովոյն և ժրպրհուութիւն խռովչացն զօրանայր, և հանապազօր երկոքին չարիքս այս ևս քան զևս վառեալ բորբոքէին: Իսկ ցորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք երևէր, զի յարձակեալ մտանէին 'ի տունս և խիլ արկեալ

վեցերորդ. վասն սովոն որ կալա զհրեայսն:

Բայց թողից անգր որ միանգամ ընդ ժամանակս ժամանակս 'ի մատուռ մատուռ անցք անցին ընդ Հրեայսն՝ որով և այլովք կերպարանք. և ասացից միայն վասն անհնարին նեղութեանցն որ եկին հասին նոցա 'ի սովն անդ, զի գոնեայ սակաւիկ մի՝ որ միանգամ ընթեռնուցուն զգիրս զայս, եղիցին գիտել ճանաչել եթէ պատիժ պատուհասի ժպրհուութեան նոցա որ եղև 'ի վերայ Քրիստոսի՝ ժողովապէս եկին հասին 'ի վերայ նոցա յԱստուծոյ: Արդ անքեզ զհինգերորդ պատմութիւնն Յովսեփոսի, և ընթերցիր թէ զինչ անցք անցին ընդ նոսա. Որ միանգամ ունէին ստացուածս՝ մնալ և կորնչել հաւասար էր նոցա. զի 'ի ձեռն պատճառացն զոր յողէին 'ի բազբազայսն, զոր դնէին մարդոց՝ իբրու 'ի Հռոմս ձեռն կամի տալ, կորնչէր նա վասն ստացուածոց իւրոց: Եւ ընդ սովոյն և ժպրհուութիւն խռովչացն զօրանայր, և հանապազօր երկոքին չարիքս այս վառեալ բորբոքէին: Իսկ ցորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք ե-

յուզէին, և եթէ առ ումեք ինչ գտանէին, որպէս տտուութեամբ ծածկողս՝ հարկանէին զնոսա ՚ի հարուածս դառնութեան, և թէ ինչ ոչ գտանէին՝ իբրու թէ զգուշութեամբ թաքուցեալ էին, անհնարին տանջանօք խոշտանգէին զնոսա: Եւ օրինակ ունելոյ ինչ կամ չունելոյ՝ տեսիլ թշուառականացն էր, զի որք ՚ի նոցանէ մարմնով ուժեղք էին, կարծեալ երևէին թէ կերակուր առատ իցէ նոցա. իսկ որ հիւծեալք և մաշեալք՝ առ նորօք զանց առնէին, զի անձահ թուէր նոցա սպանանել զայն որ առ սովուն մերձ էր ՚ի մեռանել: Եւ բազումք իսկ ի ծածուկ զստացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կապձի միոյ ցորենոյ՝ որք մեծատունքն էին. և որք աղքատք՝ ընդ գարւոյ: Եւ թաքուցեալ ապա զանձինս ՚ի ներքնատունս իւրեանց, կէսք առ բազում կարօտութեանն ուտէին զցորեանն իբրում չէր աղացեալ, և էին որ եփէին, որպէս հարկ օրինին և երկիւղ հրամայէր: Եւ սեղան բնաւ ամենեին ուրեք ոչ ուղղէր, այլ անդրստին ՚ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն: Արտասուաց արժանի էր տեսիլ նոցին և ողորմելի կեանք. զի որք զօրագոյնք էին աւելի ու-

րեւէր. զի վաղվաղելով ընթանային, և մօտնէին ՚ի տունս և ՚ի մօռանս, և խիլ արկանէին և յուզէին, և թէ ինչ առ ումեք գտանէին և որ ուրանային՝ հարկանէին ՚ի հարուածս դառնութեան. և թէ ոչ գտանէին առ մարդ՝ որ վասն սովուն թաքուցեալ էին, անհնարին տանջանօք չարչարէին զնոսա: Իսկ օրինակ ցուցանելի՝ եթէ իցէ ուրուք ինչ թէ չիցէ, տեսիլն մարդոյն* թշուառականացն էր, և որք միանգամ ՚ի նոցանէն էին մարմնովք իւրեանց՝ կարծեալ և ուրին թէ կերակուր առատ իցէ նոցա. բայց սպանանել զայնոսիկ որ ՚ի սովուն մերձ էին ՚ի մեռանել: Բազումք իսկ ՚ի ծածուկ զստացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կապձի միոյ ցորենոյ՝ եթէ մեծատունք էին և եթէ աղքատք՝ ընդ գարւոյ, և թաքուցանէին զանձինս ՚ի ներքնատունս իւրեանց: Եւ կէսք ՚ի նոցանէ ՚ի բազում կարօտութեան զցորեանն ուտէին՝ իբրու չէր աղացեալ, և էին որ եփէին՝ որպէս և հարկ օրինին հրամայէր. և սեղան բնաւ ամենեին ուրեք ոչ ուղղէր, և անգատին ՚ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն, և արտասուաց արժանի էր տեսիլ նոցին. և որ միանգամ զօրագոյնք էին քան զընկերս իւրեանց՝ յափշտակէին զնա, և որ հիւանդոտքն էին՝ լայն և կային: Բայց քան զամենայն վիշտս և նեղութիւնս անցեալ զանցանէր նեղութիւն սովուն. և ինչ

* Յն. Բարձր իշխանութեանց, կամ գնել է՝ Բարձր:

նէին, իսկ տկարագոյնքն կոծելով լային: Զի քան զամենայն վիշտս՝ նեղութիւն սովոյն զանցանէր. և ոչ ինչ այնպէս կորուսանէ զմարդ որպէս զամօթ, զի որ ինչ յայլում վայրի պատկառանաց արժանի է, ի սովուն անարգեալ արհամարի. զի կանայք յարանց իւրեանց, և մանկունք ի հարց իւրեանց, և որ սղորմուկն է քան զամենայն, մարք ի բերանոյ տղայոց իւրեանց յափրջ տակէին զկերակուրն, և թառամելոց սիրելեաց իւրեանց ի գիրկս, ոչ ոք անխայէր բառնալ և զսգեպա հիկ կաթիլ մի կաթին: Խծկէտ այս էր կերակուր նոցա, տակայն և զայն թագուցանել ոչ կարէին, զի ամենայն ուրեք հասեալ ժամանէին խռովիչքն ի յափրջաակութիւն: զի սւր ուրեք տեսանէին զգուրս փակեալ, նշանակ էր այս զի կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս, և իսկոյն խորտակեալ զգուրսն ի ներքս անկանէին, զի աճապարել խլել ի կոկորդաց զպատառիկն կարացեն: խոշտանգէին զծերս որ պինդն ունէին զկերակուրն, խզէին զգէսս կանանց որ թագուցանէին ինչ ի ձեռս, և ոչ գոյր ողորմութիւն ի վերայ ալեաց ծերոց և ոչ տղայոց, զի զտղայսն նովին կերակրովն կախէին և զգետնի զարկուցանէին: Իսկ որ միանգամ մինչև մտեալ էր նոցա կանխէր և կլանէր զկերակուրն՝ որպէս թէ զրկեալ վասն ոչ ժամա-

որ ստատեալ կորուսանէ անամօթ քան զնա չիք*, զի իրք որ յայլում վայրի ամօթոյ պատկառանաց արժանի են՝ ի մէջ նորա անարգեալ արհամարհէին. զի կանայք յարանց իւրեանց, և մանկունք ի հարց իւրեանց, և կորանք քան զամենայն՝ մարք ի բերանոյ տղայոց իւրեանց յափրջաակէին զկերակուրն: և իբրեւ սիրելիքն իւրեանց ի ձեռս իւրեանց թառամեալ համարէին՝ ոչ անխայէին բառնալ զկայ կենաց նոցա: Թէպէտ և այսպէս ուտէին, տակայն թագչել ոչ կարէին: յամենայն տեղիս իսկ հասեալ ժամանէին խռովիչքն՝ այնմ իմիջ զոր յափրջաակէին նոքա: զի յորժամ տեսանէին ուրեք գուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս: Երթային և խորտակէին զգուրսն, արտաքուստ ի ներքս անկանէին. և հասանէին ունէին զկոկորդս նոցա և հանէին զկերակուրն: բայց կլանէին ծերքն՝ որ ժուժկալէին կերակրոց, և խզէին զգէսս կանանց որ թագուցանէին ինչ կերակուր, և ոչ գոյր ողորմութիւն ի վերայ ալեաց ծերոց և ոչ տղայոց: զի զտղայսն առնուին և նովին կերակրովն կախէին և զարկուցանէին

* Ըստ յն. չիք ինչ որ այնպէս ստատեալ կորուսանէ՝ որպէս ամօթ:

նեղյ նոցա՝ անողորմադոյնս ընդ նոսա վարէին: Եւ հնարէին մենքենայս չարաչար տանջանաց՝ ի խիլ կերակրոցն, և զի քրնամամբ խնուին զվարոց եղկելեացն, և և զի գաւազանս սրեալս վարէին ընդ նստոյ տեղիս: Սոսկումն և գողումն էր և լսելոյ անգամ՝ զոր ինչ համբերէր ոք ի խոստովանութիւն միոյ նկանակի, կամ վասն ափոյ միոյ ալեր թագուցելոյ: Իսկ չարչարիչքն նոցա ոչ խոնջէին, և թեթեւ իսկ էր յաչս նոցա այս խստութիւն, զի ընդ հարկին կռուելով անխոնջութիւն ուսանէին, և զի կանխէին կազմէին իւրեանց նպարակս առ աւուրց վաղուի: Եւ այնոցիկ որք սողէին ելանէին գաղտագնաց ըստ պահպանանն Հոռոմոց գիշերայն քաղել իւրեանց խոտ ի վայրէ և բանջար, և յորժամ համարէին եթէ ահա ապրեցաք ի թշնամեաց անտի, ընդ առաջ ելեալ նոցա խռովաւրարացն յափշտակէին ի նոցանէ զայն ինչ զոր բերէինն: Եւ յաղաչելն զնոսա ստէպ և յերգմնեցուցանելն յայն անուն ահաւոր Աստուծոյ՝ հանել և նոցա գոնեա սակաւիկ մի մասն զոր վտանգաւ կենաց ժողովեցին, և ինչ մի յայնցանէ ոչ տային: Եւ պարտ իսկ էր նոցա և շնորհս իսկ ունել, զի յափշտակեալ յամենայնէ, գոնեա զկեանս ապրեցուցանէին: Եւ

զերկիր: Իսկ որ միանգամ յառաջ մինչև մտեալ էր նոցա՝ կանխէին ուռեին զկերակուրն, և վասն զի ոչ ժամանեցին նոցա իբրեւ մարդք թէ զրկելով զրկեցան՝ զայրանային զի գոցեն մեքենայս չարաչար տանջանաց ի խիլ կերակրոցն, զի քրսամամբ խնուին զգորութիւնս տանջելոցն, և գաւազանս սրեալս վարէին ընդնուտոյ տեղիս: սոսկումն և գողումն էր և լսելոյ անգամ՝ զոր ինչ համբերէր մարդ ի խոստովան միոյ նկանակի, և վասն ափոյ միոյ ալեր գաւուր: Իսկ չարչարիչքն նոցա և քաղցանալով ոչ քաղցնովն: Թեթեւ իսկ էր այս խստութիւն յաչս նոցա, եթէ ի հարկէ յափշտակեցին: Տեղեկացեալ կրթէին նովին խստութեամբ, և նպարակ կանխէին կազմէին իւրեանց առ աւուրց վաղուի: Իսկ այնոցիկ որ սողէին և ելանէին գաղտուկ ըստ պահպանանն Հոռոմոց գիշերայն՝ քաղել իւրեան խոտ ի վայրէ և բանջար, ընդ յառաջ լինէին նոցա: և յորժամ համարէին եթէ ահա ապրեցաք ի թշնամեաց անտի իւրեանց՝ յափշտակէին ի նոցանէ զայն ինչ զոր բերէինն, և քանիցս անգամ աղաչէին զնոսա, և երգմնեցուցանէին յայն անուն յահաւոր Աստուծոյ՝ զի տացեն նոցա մասն գոնեայ սակաւիկ մի յայնմէնէ զորս նեղութեամբ տառապեցան և բերին, և ինչ ի նմանէ ոչ տային նոցա: չհաւատալի իսկ էր նոցա այս: զի կորնջելով ոչ կորեան հանգերձ զքեսութիւն իւրեանց: Եւ յետ այնորիկ յաւելու

յետ այլոց քանից յաւելլու մատենագիրս, եթէ. Հրէից ընդ ելլիցն արտաքս հատաւ ամենայն յոյս կենաց նոցա. զի երթայր և սաստկանայր սովն և յամենայն տունս, և յամենայն դասս ժողովրդեան տարածանէր. և տամալիք լի էին կանամբք և մանկտով՝ որ լուծեալ անկեալ դնէին, լի և նրաւփողոցք դիակամբք ծերոց: Խօկ երիտասարդք և կուսանք դանդալէին իբրեւ զստուերս, և իբրեւ պատկերս՝ ի հրապարակս շրջէին. և ուր ուրեք հասանէր նոցա սովուն տագնապ, անկեալ գլորէին: Եւ թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց և զմերձաւորս սովալլուկ տանջեալքն, և որ ժիրն էր դեռ ևս և յուժի, տաղտկացեալ խորշեր՝ ի բազմութենէ անտի դիականցն անկեւոյ, և թէ զինչ անցք և ընդ նա անցցեն՝ ոչ գիտէր, զի կէսք ՚ի թաղելն զայլս՝ անկանէին և մեռանէին, և բազումք ևս մինչև հասեալ ՚ի գերեզմանո՝ մեռանէին: Եւ յայս ամենայն անհնարին վիշտս՝ ոչ ողբէին և ոչ լալիք, զի սովն անհնարին զամենայն կիրսն մոռացուցանէր, և ցամաք աջօք դժուարամահքն հայէին ՚ի նոսա որք յառաջեալ քան զնոսա հանդէին: Եւ խոր լուութիւն պատեալ էր զքաղաքաւն, և գիշեր լի մահուամբ. և քան զայսոսիկ աւազակքն

և ասէ. եթէ Հրէիցն, ասէ, ընդ նմին ընդ ելլն նոցա՝ հատաւ յոյս կենաց նոցա. և խոր* ևս սաստկանայր սովն, յամենայն տուն և յամենայն ազգս տարածէր, և լիղալինջ առնէր զամենայն ժողովուրդն, և ասեստան լի էին կանամբք և մանկտով որ լուծեալ անկեալ գնէին, և հրապարակք ծերոցն դիակամբք. իսկ երիտասարդք և կուսանք դանդալէին իբրեւ զստուերս, և իբրեւ պատկերք ՚ի հրապարակս շրջէին և անկեալ գլորէին, և ճար ուրեք միոյ ՚ի նոցանէ ոչ լինէր ՚ի չարչարանաց, զի թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց. և այն որ ժուժեալն էր, ճանձրացեալ էր ՚ի տրուածութենէ անտի դիականցն մեռելոց. և թէ զինչ անցք իսկ ընդ նա անցցեն՝ ոչ գիտէր. զի բազումք ՚ի նոցանէ ՚ի վերայ թաղելոցն անկանէին և մեռանէին: Բայց բազումք մինչև հասեալ էին ՚ի գերեզման անգր մեռանէին. և յայս ամենայն անհնարին նեղութիւնս՝ ողբէր և լալիք ոչ գոյին. զի սովն սաստկացեալ զամենայն վիշտս չարչարանացն մոռացուցանէր. և ցամաք աջօք տանջեցեալք ՚ի մահ հայէին՝ ընդ այնոսիկ որք զառաջէին զնոսա ՚ի մահ. զի խոր լուութիւն պատեալ էր զքաղաքաւն. և գիշեր լի մահուամբ, և քան զայս ամենայն աւազակքն զլարէին. զի կողոպտէին զգիւղականս մե-

դժնդակագոյնք. զի 'ի տունս մեռելոց դիակապուտ լինէին, և զհանդերձս մարմնոցն մերկացեալ ծիծաղելով ելանէին անտի. և զօայրս սուսերացն իւրեանց փորձէին 'ի դիակունս անկելոցն, և զորս յերկիր գլորեալ դեռ ևս ոգւոջն կային, 'ի փորձ երկաթոյն խոցեալ վիրաւորէին. և որք աղաչէին և խնդրէին 'ի նոցանէ աջ և սուսեր կարկառեալ թափել զնոսա 'ի սովոյ անտի, նոքա փռնելով հպարտացեալ արհամարէին և անցանէին. և որոց ոգւոցն էր ապաստան մի մի 'ի նոցանէ զաչս 'ի տաճարն կառուցեալ հարկանէր, զի թողցր զխոռովիսն կենդանիս: Իսկ որ զառաջինն 'ի հասարակաց քանձէ անտի թաղել զմեռեալս հրամայէին՝ ոչ տանելով հոտոյն գարշութեան, իբրև ոչ եղեն բաւական, 'ի պարսպէ անտի 'ի ձոր անդր ընկենուին զնոսա: Եւ իբրև անցանէր առ ձորովքն Տիտոս, և հայեցեալ ետես զի լի էին մեռելովք և աւիշն խաղայր ելանէր 'ի մարմնոց անտի, յոգւոց եհան ամբարձ զձեռս իւր 'ի վեր, և կոչեաց զԱստուած վըկայ և ասէ. Այս գործ չէ իմ: Եւ յետ բանից ինչ յաւելլու մատենագիրս ասել. Ոչ հրաժարեցից ասել և զայն ինչ զոր ցաւք հրամայեն ինձ ասել. ինձ այսպէս թուի զի եթէ և Հոռոմոց յամեալ էր գալ 'ի վերայ ժպրհացն այնոցիկ, կամ 'ի վիհ ընկղմեալ, կամ 'ի

ուելոցն 'ի տունս իւրեանց. և զհանդերձս մարմնոցն մերկանային 'ի նոցանէ. և ծիծաղելով ելանէին անտի. և փորձէին զսուսերս սուսերի իւրեանց 'ի մարմնս նոցա . . . առնէին զսուսերս իւրեանց յայնտի 'ի որ գեռ ևս ոգւոջն կային. իսկ զայնոսիկ որ աղաչէին և խընդրէին 'ի նոցանէ աջ և սուսեր՝ * զի բուժեացին և թափեացին 'ի սովոյ անտի, և նոքա փռնելով հպարտացեալ արհամարհէին և անցանէին. և այնոցիկ որ մեռանէին՝ մի մի 'ի նոցանէ զաչս իւր 'ի տաճարն հարկանէր, զի թողցր զխոռովիսն կենդանիս: Իսկ այնոցիկ որ զառաջինն 'ի հասարակաց քանձէ անտի թաղել հրամայէին ըզմեռեալսն, վասն զի ոչ համբերէին չար հոտոյն: Իսկ իբրև թաղել ոչ եղեն բաւական 'ի պարսպէ անտի 'ի ձոր անդր ընկենուին զնոսա: Իսկ Տիտոս իբրև անցանէր առ ձորովքն, և հայեցաւ ետես զի լի էին մեռելովք և աւիշն խաղայր ելանէր 'ի մարմնոց անտի, յոգւոց եւ՝ համարձ զձեռս իւր 'ի վեր և կոչեաց զԱստուած վկայ և ասէ. այս գործ չէ իմ: Եւ իբրև ասաց ասկաւիկ մի Յովսէփոս՝ յետ այսորիկ յաւելլու և ասէ. Ոչ կարձեմ ես ասել զայն ինչ զոր ցաւք հրամայեն ինձ ասել: Իայց ես այսպէս ակն ունիմ, եթէ և Հոռոմ.

հեղեղս սատակեալ լինէր քաղաքն և կամ հուր շան-
թից Սողոմոնացոց առաքեալ լինէր 'ի վերայ նորա. զի
աւելի քան զայնոսիկ որք չարչարեցան այսոքիւք,
համբեր Աստուած ազգիս ճնորհինի. զի 'ի ձեռն ժը-
պրհչութեան համարձակութեան նոցա ամենայն ժո-
ղովուրդն յատակեցաւ ընդ նոսա: Դարձեալ 'ի վեցե-
րորդ դարութեան իւրում գրէ այսպէս. Իսկ որոց 'ի
սովոյ անտի սատակէին 'ի քաղաքի, չէր թիւ և հա-
մար բազմութեան, և զվիշտս չարչարանաց նոցա պատ-
մել չէ հնար: Զի յամենայն տունս, ուր և երևէր
գոնեա ստուեր կերակրոց՝ նոյնհետոյն պատերազմ
լինէր 'ի վերայ. և սիրելիք անգամ կուռէին ընդ մի-
մեանս, և զպիհ անձանց տառապելոց յափշտակէին
'ի նոցանէ. և ոչ մեռելոց անգամ հաւատարիմ լինէր
կարօտութիւն, զի և որոց 'ի յետին շունչն տեսանէին՝
խփլ արկանէին աւազակքն, թէ գուցէ ունելով ինչ
կերակուր 'ի ծոցի և մեռանել կեղծաւորիցէ: Որք և
առ անսուաղութեան բացաբերանեալ իբրև զշունս
կատաղիս դանդաչելով այսր և անդր ընթանային, և
իբրև զարբեալս ոմանս ընդ դրունս տանց 'ի ներքս
անկեալ, առ սովոյն տագնապի 'ի նոյն իսկ 'ի տունս

մոց յամալ էր դալ 'ի վերայ ժպրհչան այնոցիկ՝ կամ 'ի վիհ ըն-
կըզմալ կամ 'ի հեղեղս սատակեալ լինէր ինքն քաղաքն, և կամ
հուր սողոմոնացոց առաքեալ լինէր 'ի վերայ նորա. զի աւելի քան
զայնոսիկ որ չարչարեցան այսոքիմք համբեր Աստուած այսմ ազ-
գի՝ ոչ է սա առանց Աստուծոյ*. զի 'ի ձեռն ժպրհչութեան համար
ձակութեան նոցա և ամենայն ժողովուրդն սատակեցան ընդ նոսա:
Եւ դարձեալ 'ի վեցերորդ դարութեան անգ. այսպէս գրեաց եթէ
Յայնցանէ որ 'ի սովոյն ապականէին 'ի քաղաքի անդ՝ անկաւ 'ի ժո-
ղովորդնէ անտի անթիւ և անհամար, և զվիշտս չարչարանաց նոցա
չէ հնար պատմել: Զի յամենայն տունս ուր և երևէր գոնեա ստու-
եր կերակրոյ՝ պատերազմ լինէր 'ի վերայ, և 'ի վերայ միմեանց
գային սիրելիք և յափշտակէին զպիհ զանձանց տառապելոց. այլ
ոչ լինէին հաւատալի 'ի կարօտութեան անդ նոցա, և ոչ յորժամ
մեռանէին: Նա և նոցա իսկ մեռելոցն իսկ արկանէին աւազակքի,
թէ գուցէ իբրև ինչ կայր ուրուք 'ի ծոց 'ի նոցանէ՝ և ճնաս ժա-
մանելոցն մահ: Եւ կէսք 'ի կարօտութենէ անտի իւրեանց բացա-
բերանեալ էին իբրև շունք, և գրացիք մոլորեալ չրթէին դրաց 'ի
գուրս, և դանդաչէին նըղեալք. և 'ի նեղութենէ անտի՝ որ պա-
շարեալ ունէր զնոսա՝ 'ի նոյն իսկ 'ի տունս վաղէին և անկանէին

վազէին և անկանէին երկիցս և երիցս 'ի միում ժա-
մու: Եւ հարկ վտանգին զամենայն ինչ 'ի կերակուր
բերէր, և ինչ զոր և ոչ անասունք անգամ ժանտկէնք
ուտէին, ոչ խորշէին սոքա յուտելոյ: Զի և ոչ 'ի փո-
ւոյ յուտելոյ արգելան նոքա.
' զվահանք՝ կեղեկին և ու-
ակուր լինէր ապուան հին խո-
ւն մի մի շիւղ և վաճառէին
' Բայց զինչ պէտք իցեն մեզ
նշունչ կերակրոյն ցուցանել.
գործ մի՝ որ նման նմա ոչ 'ի
յրոսաց պատմի եթէ գործե-
ւ սոսկումն է պատմել, և լը-
ւատալ: Բայց զի մի կարծեալ
յողեալ 'ի լուր յետնոց, հա-
ի զաղետիւս, եթէ ոչ բա-
յս. դարձեալ և դուզնաբեայ
առնէի ես ընդ որդիս ժողո-
ւայէի ճառել զայն ինչ որ ար-
ին մի Մարիամ անուն, դուռ
կաց անտի յայնկոյս Յորդա-
ջէ, որ թարգմանի տուն զո-
մեծութեամբ երևելի, ընդ

ւմ ժամու. հարկն իսկ վտանկի զա-
' և ինչ զոր և ոչ անասունք ժանտ-
ին, զի և ոչ 'ի փոկոց գտեալ և ոչ
նոքա, և զկաշի զոր արկեալ էր ըզ-
կերակուր նոցա ապուան հին խոտոյ,
' և վաճառէին զմի կշիռ չորից սա-
եղ վասն այնր զոր ուտէին նոքա 'ի
սն. զի ունիմ ես ցուցանել գործ մի
ոչ և ոչ բարբառոսաց պատմի՝ եթէ
լումն է պատմել, և լուրեաց գժուա-
րծեալ երևեցալ եթէ յանձնէ ինչ
' մեջ ժողովագեան, զի ուրախու-
նցանել ըստ այս ապականութիւն,
որա. սակայն և շնորհս փոքր մի ընդ
ի ես՝ անփոյթ առնել 'ի բանէ անտի,
տեցաւ: Աին մի յայնցանէ՝ որ ընա-
եալ, և անուն էր նորա Մարիամ.
անուանիւր Բեթղազոր, որ Թարգ-

բազումն փախուցեալ և սա ամբանալ յԵրուսաղէմ, և արգելաւ անդ: Իսկ զինչն զոր բերեալ էր ընդ իւր յԵրուսաղէմ, յափշտակեցին հանին խռովիչքն 'ի նմանէ, և մնացորդ ինչ որ մնացեալ էին 'ի սպասուէ անտի նորա և կերակուր եթէ գտանէր, վազէին անկանէին հանապազօր սպառաղէնքն և յափշտակէին: Ընդ որ բարկանայր դառնապէս կինն, և բազում անգամ թշնամանէր և անիծանէր և գրգռէր զաւազակն սպանանել զնա. այլ իբրեւ ոչ ցասմամբ որ և ոչ ողորմելով կորուսանէր զնա, և ծանր էր և տաղտուկ վասն օտարին հայթայթել կերակուր, և ամենուստ հատեալ ակնկալութիւն այլ ևս ինչ գտանելոյ, և սոփն տիրէր յազիս և յուղեղն, և քան զսոփն զայրացումն ցասման վառեալ բորբոքէր զնա, արդսոյն այս կին սաղրեալ 'ի սրտմտութենէ և 'ի հարկէն՝ համարձակեցաւ 'ի վերայ բնութեան: Յափշտակեալ նորա զորդեակն զոր ունէր տղայ ստնդեաց, և ասէ ցնա, Թշուառական դու մանուկ, 'ի պատերազմի, 'ի սովու և 'ի խռովութեանն ում զքեզ պահեցից. զի թէպէտ կեցցուք, սակայն ծառայութիւն Հռովմայեցւոց առաջի կայ մեզ, այլ քան զայն ծառայութիւն յառաջէ արդ սով. և քան զսոսա զերկոսինս:

մանի՛ տուն զուպայ, ազգատոհմաւ և մեծութեամբ էր նա երևելի. փախեալ ընդ բազումն ամբանալ յԵրուսաղէմ, և արգելաւ անդ: Իսկ զինչն զոր բերեալ էր ընդ իւր յԵրուսաղէմ յափշտակեցին հանին խռովիչքն. և մնացորդ ինչ որ մնացեալ էին 'ի սպասուէ անտի նորա, և կերակուր ինչ եթէ գտանէր նորա՝ վազէին անկանէին 'ի ներքս սպառաղէնքն և յափշտակէին: Իսկ նա բարկանայր դառնապէս, և բազում անգամ թշնամանէր և անիծանէր և գրգռէր զնոսա սպանանել զնա. այլ իբրեւ ոչ 'ի ձեռն ցասմանն և ոչ ողորմելով ողորմէր որ 'ի նոցանէն կորուսանել զնա. և գտանելով եթէ գտանէր ինչ կերակուր այլում ջանայր և վաստակէր զայն. յամենայն կողմանց իսկ հատեալ էին իրքն և գտանելու ինչ ոչ, իսկ սոփն տիրեաց յազիս և յուղեղս, և առաւել քան զսոփն զայրումն ցասման վառեալ բորբոքէր: Սոյն իսկ այս կին խորհուրդ 'ի խորի տիրոյ 'ի հարկէ էառ նա, և համարձակեցաւ 'ի վերայ բնութեանն: Որդեակ մի էր նորա ստնդեաց, ասէ ցնա. Մանուկ տառապեալ՝ թշուառական, 'ի պատերազմի և 'ի սով և 'ի խռովութեան զքեզ ում պահեցից. թէպէտ և էաք, սակայն ծառայութիւն է Հռոմոնց. նաև զնոյն իսկ ծառայութիւն՝ զառաջէ սով, և քան զսոսա զերկոսինս գառն են խռովիչքս: Եկ այսուհետեւ, լեր գու ինձ 'ի կերակուր և խռովչացն 'ի մուրբութիւն, և ամենայն

դառնալովն են խռովիւք. եկ, լեր դու ինձ՝ի կերա-
կուր՝ խռովեացն ի վրէժինդրութիւն հալածիչ և ա-
մենայն դարուց մարդկան յառակ, որ միայն պակասեալ
յաղեալից անտի Հրէից: Եւ զայս ասացեալ՝ օպան զոր
դին և խորովեաց եկեր զկէսն, և զկէսն մնացեալ
ծածկեաց և պահեաց: Եւ ահա հասին վաղվազակի
խռովիւքն ի հոտ անօրէն ճենճերոյն և օպառնային
նոնա զի եթէ ոչ ցուցցէ զոր պատրաստեացն՝ խողիւ-
ղել զնա անդէն ի տեղոջն: Իսկ կնոջն՝ Սասն բարի
պահեցի ձեզ, ասելով, եղ նոցա առաջի զմնացորդս
որդւոյն: Սարսուռ անհնարին կալաւ զնոսա անդէն և
ապշուրութիւն ցնորից, և ցամաքեցան ի տեղերնէ անտի:
Իսկ կինն, Որդի իմ է սաճմարիտ, ասէ, սա գործ
իմ. ծն կերայք զսա որպէս և ես կերայ, մի լինիք մեղ-
կագոյն քան զկին մարդ, և ոչ ողորմած քան զմայր:
Իսկ եթէ բարեպաշտ էք և ի զեմեաց իմոց խորիւք,
ես զկէսն կերայ, ինձ պահեցի և մնացորդն: Ելին նո-
քա անտի դողացեալք, և առ այս միայն խղճիւ հա-
րեալք, և հազիւ գոնեա զայս ազգ կերակրոյ թողին
մօր: Եւ նոյնժամայն լցաւ քաղաքն ի լուր համբաւոյ
պղծութեանս, և ամենայն ոք առաջի աչաց իւրոց
դնէր զայս ցաւս անհնարինս, և իբրու թէ ինքն իցէ:

Ժողովրդեանս յառակ, զիս միայն պահէ * ի նեղութեանց անտի
Հրէից: Եւ իբրև զայս ասաց՝ եսպան զորդին և խորովեաց, և եկեր
զկէսն և զկէս մնացեալն ծածկեաց և պահեաց: Եւ նոյնժամայն
հասին խռովիւքն ի հոտ այսր գործոյ պղծութեանս. հանին զսա-
սերս իւրեանց և օպառնային սպանանել զնա՝ եթէ ոչ ցուցցէ զայն
ինչ զոր պատրաստեացն նոցա: Իսկ նա ասաց ցնոսա եթէ և մասն
բարուք պահեցի ձեզ զոր ինչ մնաց յորդւոյ իմմէ. երաց և եցոյց
նոցա: Եւ նոյնժամայն կալաւ զնոսա ցնորք և հասան գոյիք երե-
ւոյց նոցա, և ցամաքեցան ի տեղերնէ անտի: Յայնժամ ասաց թէ՝
Սա որդի իմ է սիրելի, և գործս իմ է, առէք կերայք՝ զի և ես կե-
րայ. ոչ այսուհետև լինիք թուղաղոյնք քան զկին, և ոչ ողորմածք
քան զմայր. ապա եթէ դուք ստոյգ և արգարք էք, և ի զեմեաց սրտի
իմոյ հրաժարիք, ես յառաջ քան զայժմ կերայ և ինչ որ մնաց պա-
հեցի ինձ: Յետ այսորիկ ելին անտի դողացեալք և զահի հարեալք,
և հազիւ գոնեա զայս կերակուր թողին կնոջն: Եւ նոյնժամայն
լցաւ քաղաքն այս լուր պղծութեան, և ամենայն մարդ առաջի ա-
չաց իւրոց զնէր զայս ցաւս անհնարինս՝ իբրու թէ ինքն գործեաց,
զքաղաքի հարկանէր ի նմանէ: Իայց փոյթ պղծութեան տանջէ:

* Յն. այս միայն պահէ:

գործեալ և զդողանի հարկանէր: Եւ ամենեցուն սօ-
վալլուկ տանջելոցն փոյթ անդուլթեան 'ի մահ հայեր,
և երանի տային այնոցիկ որ կանխեցին յառաջագոյն
մեռան՝ մինչև լուեալ և կամ տեսեալ զայսպիսի ա-
ղետս չարեաց: Այս օրինակ Հրէից առ Քրիստոսն
Աստուծոյ անօրէնութեանն և ամբարշտութեան հա-
տուցումն և պատուհաս 'ի վերայ հասանէր:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն կանոնի աստուածամայնութեանցն
Քրիստոսի:

Արժան է աստանօր յաւելլուլ զանսուտ նախաձայ-
նութիւնս Փրկչին մերոյ, որ զայս ամենայն կանխա-
սաց բանիւքս յայտ առնէր. Վայ իցէ յղեաց և սորն-
տուաց յառուս յախոսիկ: Յաղթս կացէք, զի մի լի
նիցի փախուստն ձեր 'ի ձմերանի և մի յառուր շաբա-
թու: Եւ թէ եղիցի նեղութիւն մեծ, որպիսի ոչ ե-
ղեն երբեք այնպիսիք 'ի սկզբանէ արարածոց մինչև
ցայժմ, և մի այլ լիցի:

Եւ գումարեալ ապա պատմադրիս զթիւ անկեւոցն
որ 'ի սուլ և որ ի սուր, հարիւր և տասն բիւր լինել,
ասէ. Իսկ խռովիչքն և աւազակքն յետ աւերածոց

լոցն 'ի սովոյ՝ այն էր 'ի մեռանել. և երանի տային այնոցիկ որ
կանխեցին յառաջագոյն մեռան. մինչև լուեալ և տեսեալ իբրև
զայսպիսի իրս:

Եօրենրորդ. վասն քանին զոր յառաջագոյն կանխեցաք
ասացաք 'ի Քրիստոս:

Զի իբրև այս իսկ հատուցումն եկն եհաս Հրէիցն վասն անօրէ-
նութեան և ամբարշտութեան նոցա, զոր գործեցին ընդ օծեալն
Աստուծոյ: Իայց արժան է զայս կշռել մարգարէութեամբն Փրկչիդ
մերոյ զի ոչ ստեցաւ, զի ասաց՝ թէ վայ այնոցիկ որ յղէն իցեն, և
որ ունիցին զմանկունս սանդեայս յառուսն յայնոսիկ. այլ յաղթս
կացէք զի մի լինիցի փախուստն ձեր 'ի ձմեռն, և մի յօր շաբաթու.
զի եղիցի նեղութիւն մեծ որ չիցէ լեալ իբրև զնա իսկզբանէ աշ-
խարհի և մինչև ցայսօր ժամանակի, և մի այլ լիցի: Սոյն իսկ այս և

քաղաքին 'ի միմեանց մատնեալ սատակէին. բայց որ մանկունքն էին և բարձր հասակաւ և գեղով մարմնոց երևելիք, պահէին 'ի զարդ յաղթանակի, և զայլ բազմութիւն յեւթնութամանից և 'ի վեր' կապեցին և ետուն տանել յԵգիպտոս 'ի գործ մշտութեան: Իսկ բազմագոյնք ցրուեցան ընդ գաւառս պետութեան, զի սատակեսցին 'ի տեսիլս նշաւակի, 'ի սուր և 'ի գազանս: Եւ որք միանգամ յեւթնութամանաւ նամենից և 'ի խոնարհ էին' 'ի գերութիւն և 'ի վաճառ հանան, որոց թիւ միայն յինն բիւր մարդկանս ժողովէր: Եւ այս այսպէս դէպ լինէր յամին երկրորդի արքայութեան Վեսպասիանու, ըստ կանխագիտութեան Փրկչին մերոյ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, որ աստուածային զօրութեամբ՝ որ ինչ լինելոց էր առ յապա, որպէս զեղեալ ետես յառաջագոյն և ասաց: Եւ ելաց 'ի վերայ քաղաքին պաշարելոյ ըստ սրբոց աւետարանագրացն բանից, առաջի ունեւոյ զԵբուսադէմ և ասէ. Եթէ գիտէիր գտնեալ յառաջս յայսմիկ զխաղաղութիւն քո. այլ արդ ծածկեցաւ յերեսաց քոց: Այլ եկեսցեն աւուրք, զի պատեսցեն թշնամիք քո զքեւ պատնէշ, և նեղեսցեն զքեզ յամենայն կողմանց, և յատակեսցեն զքեզ և զորդիս քո 'ի քեզ:

ընկալալով ժողովեաց զայս թիւս որ միանգամ սատակեցան 'ի սով և 'ի սուր, և ասաց եթէ, ելին 'ի հարիւր և 'ի քսան բիւր, բայց այլն խռովիչքն և աւազակքն՝ յետ աւերածոյն նորա սպանան, զի ինքեանք ցուցանէին զմիմեանս: Իսկ որ մանկունքն էին և բարձր հասակաւ և առաւել էին տեսլեամբ մարմնոյ, պահեցան ծոբա՝ զի եղիցին 'ի տեսիլ նշանակի. քան * զայլ ժողովուրդն յեւթնութամանանից և 'ի վեր կապեցին և ետուն տանել յԵգիպտոս 'ի գործ մշակութեան: Բայց բազումք 'ի նոցանէ ցրուեցան յաշխարհս՝ զի սատակեսցին 'ի տեսիլս նշաւակի, 'ի սուր և 'ի գազանս: Եւ որք միանգամ էին յեւթնութամանանից և 'ի խոնջ՝ գերեցան և վաճառեցան, որ էին թուով ինն բիւր: Բայց այսպէս ինչ պաշտեցաւ յամին երկրորդի արքայութեանն Վեսպասիանոսի, որ ըստ կանխագիտութեան Փրկչին մերոյ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, զի յառաջագոյն ետես և ասաց որ ինչ լինելոց էր առ յապա, որպէս և եղև իսկ. և ելաց 'ի վերայ քաղաքին՝ որպէս և գրեալ է յաւետարանն երանելի. զի ասէր ջերուսաղէմ այսպէս. Եթէ էր գիտեցեալ քո զօր խաղաղութեան քո, այլ ծածկեցաւ նա յաւաց քոց. բայց եկեսցեն հասցեն քեզ աւուրք, զի պատեալ պաշարեսցեն

* Յի. իսկ զայլ ժողովուրդն:

Դարձեալ և վասն ժողովրդեանն եթէ. Եղիցի նեղութիւն մեծ 'ի վերայ երկրի, և բարկութիւն 'ի վերայ ժողովրդեանս այսորիկ, և անկցին 'ի սուր սուսերի և գերեսցին յամենայն հեթանոսս, և Երուսաղէմ եղիցի կոխան ազգաց, մինչև կատարեսցին ժամանակք հեթանոսաց: Եւ դարձեալ. Յորժամ տեսանիցէք շուրջ պատեալ զԵրուսաղէմ զօրօք, յայնժամ գիտաւ ջիք թէ մերձ է աւեր նորա: Արդ յորժամ կռեսցէ որ զզանս Փրկչին մերոյ ընդ պատմութեան օրինակաւ գրիս՝ որ զպատերազմս, զիարդ ոչ սքանչացեալ զարմացի և ճմարտապէս գեր քան զզնութիւն և աստուածային՝ զկանուխ գիտութիւն Փրկչին մերոյ և զնախասացութիւնն լինել ոչ խոստովանեցի: Բայց յետ չարչարանաց Փրկչին և ձայնի զոր բազմութիւն ժողովրդեանն Հրէից աղաղակէր և խնդրէր շնորհել իւրեանց զաւազակն և զսպանողն, և զառաջնորդն կենաց բառնալ 'ի միջոյ, որ ինչ միանգամայն անցք անցին ընդ ազգս այս, չէ ինչ պիտոյ յաւելուլ 'ի վերայ պատմութեանս Յովսեպոսի, այլ զայս միայն արժան է յարել, յոր մարդասիրութեանն և բարերար տեսչութեանն Աստուծոյ շնորհք մեծապէս փայլէին,

զբեզ թշնամիք քո և նեղեսցեն զբեզ յամենայն կողմանց քոց. և կործանեսցեն զբեզ, և զորդիս քո 'ի քեզ սատակեսցեն: Եւ զարմեալ վասն ժողովրդեանն ասաց. Եղիցի՝ ասէ՝ մեծ նեղութիւն 'ի վերայ երկրի, և բարկութիւն սաստիկ 'ի վերայ ժողովրդեանս այսորիկ, և անկցին 'ի սուր սուսերի և գերեսցին ընդ հեթանոսս ամենայն. և Երուսաղէմ կոխան լիցի հեթանոսաց, մինչև կատարեսցին ժամանակք հեթանոսաց: Եւ դարձեալ ասաց. Յորժամ տեսանիցէք զԵրուսաղէմ շուրջ պատեալ պաշարեալ զօրօք, յայնժամ գիտասիք թէ հասեալ է աւեր նորա: Արդ յորժամ որ կռեսցէ զզանս Փրկչին մերոյ՝ ընդ պատմութիւնս այսօր օրինակաւ գրի՝ որ ասաց վասն ամենայն պատերազմին, զիարդ ոչ զարմացուք. զի սքանչելի է մեծապէս կանուխ գիտութիւն Փրկչին մերոյ, խոստովանեսցուք թէ արդարեւ ճմարիտ Աստուծոյ է: Բայց 'ի վերայ ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ ժողովուրդսն եբրայեցոց յետ չարչարանաց Փրկչին մերոյ, և ձայնն զոր ամենայն ժողովուրդն աղաղակէին և խնդրէին իւրեանց զաւազակն և զսպանողն զի կեցցէ և շնորհեսցի նոցա, և զառաջնորդն կենաց աղաչէին զի բարձցի 'ի նոցանէն, յաւելուլ 'ի վերայ այսօր պատմութեանց այլ ինչ՝ չէ ինչ պիտոյ: Բայս զայս արժան է մեզ յարել մերձեցուցանել 'ի նոսա, որ ինչ միանգամայն անցանելի օրինակաց իցեն ողորմութեան նորա, և փոյթ հազարարձութեան շնորհաց նորա. զի զքառասուն տմ

զի զքառասուն ամ միանգամայն յետ համարձակելոյն նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի՝ յապաղեաց նա զկորուստ նոցա, զի բազումք յԱռաքելոց անտի և աշակերտաց և Յակովբոս առաջին եպիսկոպոս տեղւոյն՝ այն որ կոչեցաւ եղբայր Տեառն մերոյ, կենդանիք էին դեռ ևս ցայնժամ, և յերուսաղէմ էր բնակութիւն նոցա և կեանք, և իբրեւ պարիսպ ամուր պատասպարէին զաշխարհն. որով երկայնամտէր առ նոսա պցելութիւնն աստուածային, զի թերեւ դարձցին երբեք և ապաշաւեսցեն վասն ամենայնի զոր գործեցին, և թողութեան և փրկութեան հանդիպեսցին: Հանդերձ երկայնամտութեամբս այսու և նշանք և սքանչելիք յառ Աստուծոյ տուան նոցա 'ի հաւաստիս աղետիցն սպառնալեաց՝ եթէ ոչ դարձցին: Եւ զնշանն զայնոսիկ յիշատակեալ 'ի մերոյս պատմագրէ, չիցէ արդեօք անգէպ նորին բանիւք յեռուլ աստանօր առաջի ընթերցանելեացս:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն նշանացն որ եղեն յառաջ քան զպատերազմն:

Արդ ա՛ռ դու և ընթերցիր զոր 'ի վեցերորդ գիրս պատմութեան իւրում գրէ մատենագիրս այսպէս. Ժողովուրդն այն թշուառ՝ խաբեբայիցն այնոցիկ և ու

միանգամայն՝ յետ համարձակելոյն նոցա 'ի վերայ Քրիստոսի՝ անփոյթ արար 'ի կորստենեանտի նոցա. զի 'ի նոսա բազումք յառաքելոց անտի և յաշակերտաց, և Յակովբոս՝ այն որ կոչեցաւ եղբայր տեառն մերոյ, զի նա եղև առաջին եպիսկոպոս, իբրու ցայնժամ կային ևս անդէն յերուսաղէմ շրջէին. և իբրեւ պարիսպ ամուր ընդ յերկարեցան յաշխարհի, զի գործն Աստուծոյ յայնժամ ներէր նոցա՝ թերեւ դարձցին երբեք և ապաշաւեսցեն և զջնացին վասն ամենայնի զոր գործեցին, և եղիցէ նոցա թողութիւն կենաց:

Որքերորդ. վասն նշանացն՝ որ եղեն յառաջ քան զպատերազմն:

Հանգերձ այսու ամենայնիւ երկայնամտութեան, և նշանք և սքանչելիք տուան նոցա որ ինչ անցք անցանելոց էին ընդ հոգա՝

րոց վկայէին ստուծիւն զԱստուծոյ, գիւրաւ հաւա-
տայր. իսկ յերևելի նշանսն և որք գուշակէին զապա-
գայ աւերածն՝ ոչ հայէին և ոչ հաւատային, այլ իբ-
րև շանթահար ապշեալս ոմանս՝ որոց բարձեալ են
միտք և ոչ իցէ նոցա աչք՝ այնպէս անփոյթ առնէին
զքարոզութեամբն Աստուծոյ։ Նախ ՚ի վերոյ քան ըզ-
քաղաքն եկաց աստղ ըստ նմանութեան սուսերի, և
ամ մի ողջոյն կայր գիսաւոր։ Եւ դարձեալ նախ քան
զապտառեալութիւնն և զարթնուլ մարտի պատերազ-
մի՝ ՚ի վերայ նոցա, ՚ի գալ խռնել ժողովբոցն ՚ի ածն
բաղարջակերացն, որ օր ութ էր արեգ ամսեան, յին-
ներորդ ժամու գիշերոյն, այսպէս փայլատակունք լու-
սոյ հատան ՚ի վերայ սեղանոյն և ՚ի վերայ տաճարին,
մինչ զի համարէր մարդ եթէ տիւ լուսաւոր էր. և
յամեաց անդ իբրև կէս մի ժամու։ Որ տգիտաց թը-
ւէր բարի Կուշակումն գոյ, իսկ որք միանգամ սրբոց
մատենից դպիրքն էին մինչև եղեալ ինչ իսկոյն դա-
տեալ բնորեցին։ Ի սմին աւուր տօնի երինջ մի ած-
եալ ՚ի զոհ առ քահանայապետն, երկնեաց և ծնաւ
գառն ՚ի մէջ տաճարին։ Դարձեալ արևելեան դռան

թէ ոչ գարձցին, զի և զնոսա արժանի արասցէ յեշատակի սոյն իսկ
այս օրինակագիր՝ զորմէ կանխեցաք ասացաք վասն նորա՝ պատմու-
թեամբք նորա. բայց չիք ինչ արգել, որ մինչդեռ գնացեալ գայ-
ցեմք մեք ՚ի գիրս յայս՝ գնել զնոսա։ Արդ ան գու ընթերցիր զոր
ինչ ասացեալ է նորա ՚ի վեցերորդ պատմութեանն այսպէս. Եթէ
ժողովբեանն, ասէ, չարի՝ խաբբայքն այնորիկ որք վկայել զսը-
տութիւն ՚ի վերայ Աստուծոյ հաճէին և հաւանեցուցանէին զնա
յայնմ ժամանակի, եթէ նշանաւոր երևելի նշանացն որք կանխէին
ցուցանէին վասն աւերածոյն որ լինելոց էր առ յայսպէ՝ ոչ հայել և
ոչ հաւատալ. այլ իբրև մարգը որոց բարձեալ են միտք նոցա, և
չիք նոցա աչք և ոչ շունչ, այսպէս անփոյթ առնէին զքարոզու-
թեամբն Աստուծոյ։ Բայց զառաջինն՝ ՚ի վերոյ քան զքաղաքն եկաց
աստղ ըստ նմանութեան նիզակի, ժամ մի ողջոյն եկաց կանգնեալ,
և դարձեալ մինչև ապստամբեալն էր՝ զի զարթնիցէ ՚ի վերայ նորա
մարա պատերազմին. և ՚ի ժամանակի իբրև ժողովէին ժողովորդն
ամենայն յաւուրս տօնի բաղարջակերաց՝ որ օր ութ էր արեգ ամ-
սեան յինն ժամ գիշերոյն, այսպէս փայլատակունք լուսոյ հատան
՚ի վերայ սեղանոյն և ՚ի վերայ տաճարին, որպէս զի համարէր մարդ
եթէ տիւ լուսաւոր էր. և յամեաց անդ իբրև կէս մի ժամու. զի
ոյն իսկ այս տգիտաց թուէր թէ բարի ինչ իցէ։ Իսկ որք միանգամ
գիտէին զգիրս սուրբա՝ կանխեցին յառաջագոյն ընտրեցին թէ այս
լինելոց էր։ Եւ սմին յայնմ տօնի էած մատոյց ոմն երինջ մի ՚ի

Ներքին տաճարին՝ պղնձի և յոյժ ծանր, զոր ընդ երեկոյս հազիւ քսան այր դնէին և երկաթի նգօք փակէին, և ՚ի ներքուստ էին նորա խոր գռնափակք, ՚ի վեց ժամու գիշերոյն գտաւ բացեալ ինքնին։ Եւ յետ սակաւ աւուրց տօնի՝ որ օր քսան և մի էր ահեկի ամսոյ, տեսիլ ինչ ուրուական երևեցաւ, դժուարահաւատ արդարեւ և ՚ի հրէշից կարգի թուէր, եթէ ոչ ականատեսքն վկայէին, և ՚ի վերայ եկեալ հարուածքն արժանի էին նշանացս։ Չի յառաջ՝ մինչև արեգական մօտեալ էր, երևեցան կառք ՚ի վեր յամենայն աշխարհն, և զօրք վառեալք ՚ի վեր յամպս եկին յանկարծակի և պատեցին զքաղաքն։ Եւ դարձեալ յաւուրն տօնի՝ որ անուանեալ կոչի Պենտեկոստէ, գիշերի մօին քահանայքն ՚ի սպաս պաշտաման ՚ի ներքին տաճար անդր ըստ սովորութեան իւրեանց, և նախ զառաջինն շարժումն և հնչումն իմն լսէին, և ապա յետոյ ձայն բարբառոյ միաժողով բազմութեան, որ ասէր փոխիմք մեք աստի։ Եւ այլ ևս ահագին քան զայս, զի այր մի շինական և աննշան՝ անուն Յեսու, որդի Անանեայ՝ չորիւք ամօք յառաջ քան զպատեւրազմն, մինչդեռ ՚ի շինութեան էր քաղաքն և լի էր մեծապէս ամենայնիւ՝ եկեալ ՚ի տօն տաղաւարահա-

զոհս պատարագաց, և երկնաց և ծնաւ գառն ՚ի մէջ տաճարին։ Եւ դարձեալ գուռն ներքին արեւելից՝ զի էր նա պղնձի և ծանր, և յերեկոյեայ հազիւ գնէին զնա քսան այր և երկաթի նգօք փակէին զնա և ՚ի ներքուստ էին նորա խոր գռնափակք, ՚ի վեց ժամ գիշերոյն գտաւ նա բացեալ ինքնին։ Եւ յետ սակաւ աւուրց տօնին, որ օր քսան և մի էր ահեկանի ամսոյ՝ տեսիլ ինչ երևեցաւ, և կարծեալ թուի թէ դժուարին է ՚ի հաւատալ, եթէ ոչ զի պատմին զմանէն ուրք տեսին զնա, և չարչարանք դարձեալ նշանացն արժանի են ՚ի հաւատալ։ զի յառաջ մինչև արեգական մօտեալ էր՝ երևեցան կառք ՚ի վեր յամենայն աշխարհն, և զօրք վառեալք ՚ի վեր յամպս եկին յանկարծակի և պատեցին զքաղաքն։ Եւ դարձեալ յաւուրն տօնի՝ որ անուանեալ կոչի պենտեկոստէ, գիշերի մօին քահանայքն ՚ի սպաս պաշտաման ՚ի տաճար անդր ըստ սպասարարութեան իւրեանց, և նախ զառաջինն ձայն շարժման և բարբառոյ ասացին թէ լսէին. և ապա յետոյ ձայն բարբառոյ յանկարծակի զի ասէին, փոխիմք մեք աստի՝ փոխիմք։ Եւ այլ ևս ահագին քան զայս, այր մի շինական ՚ի ազատ մարդկանէ, զի անուն էր նորա Յեսու՝ որդի Անանիայ, չորիւք ամօք յառաջ քան զպատեւրազմն, մինչդեռ ՚ի շինութեան էր քաղաքն, և լի էր մեծապէս ամենայնիւ, եկն նա ՚ի տօնն տաղաւարահաւացն զոր անէին Աստուծոյ ըստ սովո-

բացն, զոր առնէին Աստուծոյ ըստ սովորութեան, յանկարծակի սկսաւ աղաղակել 'ի տաճարին, և ասէր. Ձայն յարեւից, ձայն յարեւմտից, ձայն 'ի չորից հողմոց. ձայն 'ի վերայ Երուսաղեմի և 'ի վերայ տաճարին, ձայն 'ի վերայ փեսայից և 'ի վերայ հարսանց, ձայն 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեանս այսորիկ: Եւ զայս զցերեկն ամենայն և զցայտ ընդ փողոցս քաղաքին չըջելով աղաղակէր: Իսկ ոմանք յիշխանաց ժողովրդեան բարկացեալ վասն չարագուշակ ձայնին, և կալան զայրն և հարին չարաչար տանջանօք: Իսկ նառն վասն անձին իւրոյ առնէր պատասխանի, և ոչ ձիւն ինչ հանէր առ տանջողս իւր, այլ զայն ձայն զռուտ ջին ըստ սովորութեան իւրում աղաղակէր: Բայց իշխանքն համարելով 'ի դիւաց գոլ շարժումն առնն, տարեալ հանին զնա Թաւառակալն Հռովմայեցւոց, և անդ հարուածովք քերէին զնա մինչև յոսկերս. իսկ նա ոչ ազաչեաց զնոսա և ոչ ելաց, այլ որպէս կալէր, զայս ձայն ողորմուկ յոգւոց ելանելով յեղեղուկս արկանէր յամենայն հարուածսն որ հարկանէին զնա, և ասէր. Վայ Վայ Երուսաղէմ: Վարձեալ և այլ ինչ զարմանալի յիշատակէ պատմագիրս եթէ, պատգամ՝ Աստուծոյ գտանէր 'ի սուրբ գիրս եթէ,

բութեան, և յանկարծակի սկսաւ աղաղակել 'ի տաճարին և ասէ. Ձայն բարբառոյ յարեւից, ձայն բարբառոյ յարեւմտից, ձայն բարբառոյ 'ի չորից հողմոց, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ Երուսաղեմի և 'ի վերայ տաճարին, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ փեսայից և 'ի վերայ հարսանց, ձայն բարբառոյ 'ի վերայ ժողովրդեանս: Եւ զայս ցերեկն ամենայն և զցայտն ընդ ամենայն փողոցս քաղաքին չըջէր և աղաղակէր. որպէս զի երեւելի մարգիկն որ էին 'ի ժողովրդեան բարկացան վասն չարաչար հաճաւուռն, կալան զայրն զայն և հարին չարաչար տանջանօք: Իսկ նա և ոչ վասն անձին իւրոյ պատասխանի արար այնոցիկ որ անքն կային, և ոչինչ յինքնէ ասաց. այլ զայն ձայնս զռուտ ջին ըստ սովորութեան իւրում աղաղակէր նա: Բայց համարեցան իշխանքն եթէ 'ի գիւաց է շարժումն առնն, և տարին հանին զնա առ իշխանն Հռոմոց, և անդ հարուածովք քերէին զնա մինչև յոսկերս. իսկ նա ոչ ազաչեաց զնոսա և ոչ ելաց, այլ որպէս և էր նա՝ առաւել զայս ձայն յեղեղուկս արկանէր յոգւոց ելանելով յամենայն հարուածսն որ հարկանէին: զնա և ասէր. Վայ Վայ Երուսաղէմ: Եւ զարձեալ այլ սքանչելիս պատմէ այն իսկ այս օրինակագիր եթէ՝ րան, ասէ, մարգարէութեան գառա 'ի ձշ Երուսաղեմի, զի գրեալ էր, եթէ յայնժ ժամանակն անգլաթին յաշխարհէ անտի յառնելոց է ոմն 'ի նոցանէն և տիրեսցէ 'ի վերայ

յայնմ ժամանակի անդատին յաշխարհէ անտի նոցա ոմն տիրեացէ ամենայն աշխարհի, զոր մատենադիրս համարեցաւ եթէ 'ի վերայ վեսպասիանու կատարեցաւ. բայց ոչ եթէ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի տիրեաց նա, այլ Հռոմոնց միայն պետութեան. այլ արժան է 'ի վերայ Քրիստոսի առնուլ զայս, օրումասացաւ 'ի Հօրէ. Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն, և իշխանութիւն քեզ ընդ ամենայն ծաղս երկրի: Եւ թէ ընդ այն ժամանակս ել բարբառ աւետարանութեան Առաքելոցն ընդ ամենայն երկիր, և մինչև 'ի ծաղս աշխարհի եղեն խօսք նոցա:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն Յովսեպոսի և վասն գրոցն զոր երող եւ:

Յետ այսոցիկ ամենայնի, արժան է մեզ զիտել վասն նորին Յովսեպոսի՝ որ հանգանակեալ նպաստ եղև առաջանիւթ պատմութեանս, եթէ ուստի՝ և յորմէ տոհմէ էր նա: Զոր և ինքնին ցուցանէ յասելն իւրում այսպէս եթէ. Յովսեպոս որդի Մատթեայ քահանայ յերուսաղէմէ, նախ զառաջին ետ պատեւ.

ամենայն աշխարհի. զոր նոքա համարէին թէ 'ի վերայ Ասպասիանոսի կատարեցաւ: Բայց նա 'ի վերայ ամենայն աշխարհի ոչ տիրեաց՝ այլ 'ի վերայ Հռոմոնց միայն: Արդ՝ արժան է եթէ 'ի վերայ Քրիստոսի առնիցի այս, այն՝ զոր ասացեալն է նմա՝ 'ի Հօրէ. Խնդրեա յինէն և տաց քեզ զհեթանոսս 'ի ժառանգութիւն և իշխանութիւն: Զի ընդ այն ժամանակս ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ աւետարանութեան առաքելոցն, և մինչև 'ի ծաղս աշխարհի լսելի եղև բանք նոցա:

Ինկերորդ. վասն Յովսեպոսի, և վասն գրոցն զոր երող եւ:

Հանգերձ այսու ամենայնիւ և վասն նորին Յովսեպոսի, այն որ նա էարկ մեզ զառաջանիւթ պատմութեանց այսր ամենայնի գորութեան, արժան է մեզ ցուցանել եթէ ուստի և յորմէ տոհմէ էր նա: Ինքն ցուցանէ և վասն այսր ևս յասելն իւրում այսպէս: Եթէ Յովսեպոս որդի Մատթեայ քահանայի յերուսաղէմէ. զի նախ զա-

րազմ ընդ Հռովմայեցիս, ապա 'ի հարկէն ածաւ 'ի հպատակութիւն, որ ոչ առ Հրէայս միայն՝ որդիս ժողովրդեան իւրոյ երևելի եղև նա 'ի ժամանակին, այլ և առ Հռովմայեցիս, մինչև անդրիս կանգնեցին նմա 'ի Հռովմ քաղաքի, և զմատենան երկատիրեալք 'ի նմանէ 'ի հասարակաց մատենադարանս իւրեանց դրնելոյ արժանի համարեցան։ Սա զամենայն հնախօսութիւնս եբրայականս 'ի քսան դիրս բովանդակեաց, և զպատմութիւնս պատերազմին Հրէից, որ եղև յաւուրս նորա՝ յեւթն դարութիւնս կարգեաց, որ ոչ 'ի հելլէն միայն, այլ և 'ի հայրենի բարբառ աւանդեալ ինքնին վկայէ. որ և որպէս յայսմ և յայլս ամենայն հաւատարմութեան է արժանաւոր։ Են նորա և այլ երկու գիրք վասն Հնութեան Հրէից արժանաւորք մտադրութեան, յորում ճառէ ընդդէմ Ափիոնի գրքամարտիկոսի, որ 'ի ժամանակին յայնմիկ՝ գրով հակառակէր Հրէից, և այլոց ոմանց չարախօսաց՝ զծագմանէ և զօրինացն նախնեաց ազգին Հրէից։ Ի սկիզբն գրոցս զթիւ աստուածեղէն տառիցն, որով բովանդակին հին կտակարանաց մատենանք, զորս Եբրայեցիք առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ 'ի նախնեացն տուլութենէն ունին, վարդապետէ այսպէս։

Ուրիշն ետ պատերազմ ընդ Հռոմն, և յետոյ անկաւ 'ի ձեռս նոցա 'ի հարկէ։ Բայց ոչ առ Հրէայսն՝ որդիս ժողովրդեան իւրոյ միայն երևելի էր նա յայնմ ժամանակի, այլ և առ Հռոմնս. այլ սքանչելի էր նա, և վասն պատուոյ փառաց նորա անդրի կացուցին նմա 'ի Հռոմ քաղաքի. և մատենաս՝ զոր փոյթ յանձին կալաւ և գրեաց՝ 'ի տան գանձու մատենից նոցա արժանի եղեն գնելոյ։ Եւ սոյն իսկ այս ճառք առաջինք Հրէից՝ 'ի քսան դարութեան եդ. և զպատմութիւն պատերազմին Հռոմոց՝ որ եղեն յաւուրս նորա՝ յեւթն դարութեան. զի ոչ եթէ յունարէն միայն, այլ և 'ի լեզու հայրենի գրեաց զնա՝ որպէս ինքն վկայէ վասն անձին իւրոյ, և արժանի է հաւատալոյ վասն այլոցն։ Եւ այլ են որ եղեալ են նորա փութով անդութեամբ երկու վասն կանխութեան Հրէիցն. և 'ի նոսա և մտքառուին առ Ափիոն գրամարտիկն սարաբայն՝ զոր գրեացն ընդդէմ Հրէից. և յայնմ ժամանակի՝ և առ այլս, որ կամեցան չարախօսել զազգէն Հրէից։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Թէ՛ ո՛րպէս յիշատակէ Յովսէպոս՝ զգիրս սուրբս:

Չեն առ մեզ, ասէ, բիւրուց մատենից գիրք չմտաւանից ընդ միմեանս և հակառակամարտից, այլ ի՞նչ գիրք են ունեւոր զպատմութիւն իւրպեանցիւր ժամանակացն, իրաւամբք աստուածային գոլ հաւատացեալ: Եւ ՚ի սոցանէ հինգ Մովսիսի են, որք զօրէնս բաւանդակեն և զտուչութիւն լինելութեան մարդկան մինչև ՚ի մահ նորին: Եւ այս ժամանակ, եռու ինչ սակաւ քան զերից հազարաց ամաց պարուրէ յինքեան զշրջան: Ի մահուանի անտի Մովսիսի մինչև յԱրտաշէս, որ զինի Քսերքսեայ թագաւորեաց ՚ի Պարսս, մարդարէք որ կացին, աւանդեցին մեզ գրով զպատմութիւն իւրեանց դարուն՝ յերեքտասան գիրս. և այլ չորքն՝ օրհնութիւնք Աստուծոյ են և խրատ վարդապետութեան կենաց մարդկան: Իսկ յԱրտաշիսէ մինչև ՚ի ժամանակս մեր՝ գրել գրեցաւ ամենայն, բայց չեն այնպէս հաւատարիմք որպէս զառաջինսն, առ ՚ի չգոյէ ճգրիտ կարգի յաջորդութեան մարդա-

Տասներորդ. քէ որպէս յիշատակէ և Յովսէպոս զգիրս սուրբս:

Եւ յառաջին ՚ի խօսս իւր զայս թիւ գնէ՝ եթէ գիրք կտակաւանաց՝ որ անուանեալ կոչի հին, թէ՛ որ իցեն առ Հերայեցիսն՝ որ առանց երկմտութեան են, իբրև յառաջին տուչութենէ անտի. և նովմբ բանիւ իւրով ուսուցանէ այսպէս. Գիրք, ասէ, բիւրք են առ մեզ՝ զորս ընդ միմեանս ոչ միաբանեն. և որ կարգեն ընդ միմեանս՝ քսան և երկու գիրք են, որ արգարութեամբ հաւատարի են թէ յԱստուծոյ են, որէ ՚ի նոսա գրչութիւն ամենայն ժամանակի: Բայց ՚ի սոցանէն հինգ Մովսիսի են՝ յորս Օրէնքն են, և տուչութեան ծնընդեան մարդկան մինչև ՚ի մահ նորին. բայց այս ժամանակ յերեք հազարաց սուղասակաւ: Ի մահուանի անտի Մովսիսի մինչև ՚ի յԱրտաշէս արքայ Պարսից, որ մարդարէքն եղեն յեա Մովսիսի՝ ինչ որ եղեն ՚ի ժամանակս նոցա գրեցին յերեքտասան գիրս: Բայց այլ չորս ևս օրհնութիւնք Աստուծոյ են ՚ի նոսա, և վարդապետութիւն գործոց: Իսկ յԱրտաշիսէ մինչև ՚ի ժամանակս յայս՝ յորս կամք մեզ, ամենայն ինչ որ եղէ՝ գրեալ է, բայց չեն հաւատարի իբրև զայն՝ որ առաջին են նոցա. քանզի չիք կարգ չըլ-

բէիցն. այլ յարգեանց անտի իրաց յայտ է, թէ որպէս մեծարանօք զհետ գնամք մեք գրոց մերոց, զի պարանի ժամանակը են յորմէհետե ոչ յաւելլու որ և ոչ պակասեցուցանել 'ի նոցանէ և ոչ փոխել համարձակեցաւ: Զի տնկակից է անդատին 'ի խանձարոց անտի ամենայն Հրէի, հաւատալ նոցա թէ պատուիրանք են նորա Աստուծոյ, և կալ մնալ 'ի նոսա, և թէ պէտք լիցին՝ մեռանել իսկ 'ի վերայ նոցա խրնդութեամբ: Զայս ամենայն բանս գրչիս յարել աստանօր կարի պիտանացու դատեցաք: Ի նորա և այլ երկասիրութիւն ոչինչ աննշան՝ մակագրեալ Վասն գերագոյն զօրութեան բանին, զոր ոմանք Մակաբայեանք կոչեցին, զի զՅերայեցւոց ոմանց զմրցութիւնս նահատակութեանց 'ի հանդիսի ածէ, որք միանգամ 'ի գիրս Մակաբայեցւոց անուանեալ՝ 'ի վերայ աստուածապաշտութեան արիացեալ նահատակեցան: Եւ 'ի կատարածի դարձեալ քսաներորդ գրոցն Հնախօսութեան նշանակէ նա իբրու թէ կամք էին նորա գրել 'ի չորս գիրս՝ ըստ հայրենական կարծեաց Հրէից, յաղագս Աստուծոյ, յաղագս գոյութեան նորա և վասն օրինաց. և թէ ընդէր են ինչ ինչ զորս արժան է գործել, և են՝ զորս հրամանք արգելուն: Ի նորա և

գրեա մարգարէիցն: Բայց գործով յայտ է, եթէ որպէս մեք մերձենամք առ գիրս մարգարէիցն: Զի յայս ամենայն ժամանակ որ էանց, ոչ յաւելլու որ և ոչ պակասեցուցանել 'ի նոցանէ և ոչ փոխել համարձակեցաւ. զի տնկեալ է այս յամենայն ազգն Հրէից յառաջին ծննդութենէ անտի նոցա՝ հաւատալ նոցա թէ պատուիրանք են նորա Աստուծոյ, և կալ մնալ առ նոսա, և թէ մեռանել իցէ փոխանակ նոցա խնդութեամբ: Եւ զայս զոր ասաց այս օրինակագիր՝ պիտոյ են աստ գնել: Բայց արարեալ է նորա այլ միւս և Խառս վասն խորհրդեան իշխան 'ի վերայ * պատերազմին այնոցիկ որ են յայն գիրս որ անուանեալ կոչի դպրութիւն Մակաբայեցւոց, հերբայեցիքն՝ որ առաքեցան ** վասն աստուածապաշտութեան: Եւ 'ի կատարածի դարձեալ ի քսաներորդ պատմութեանն զոր գրեաց՝ յիշատակէ թէ իբրու էին նորա կամք գրել 'ի չորս դպրութիւնս և ցուցանել մի ըստ հարցն Հրէից զոր ունէին՝ վասն Աստուծոյ, և վասն գոյացութեան նորա, և վասն օրինացն՝ թէ ընդէր են իբր զոր իշխանութիւն է գործել, և են՝ զորս ոչ. և այլ դպրութիւն է նորա զոր ինքն յիշատակէ բանիւ իւրով. և հանգերձ

* Ծն. Լուս իւրհրդիւն իշխանի 'ի վերայ դատեալիս...:

** Ընթերցի՛ր՝ առաքիւնցսն:

այլ գրութիւն՝ ըստ նորին իսկ վկայութեան բանից և
կարի 'ի դէպ է յաւելլուլ աստանօր զոր 'ի կատարած
Հնախօսութեան իւրում յարէ նա, 'ի հաւատ վկայու-
թեանցն զորս առաքն 'ի նմանէ։ Զի դարովելով նորա
գլխօտոս ոմն Տիբերիացի, որ զպատմութիւն ժամա-
նակացն այնոցիկ ձեռն արկեալ 'ի գրել, և ոչ մի ինչ
ճշմարտութեամբ աւանդէր, և զայլ ևս բամբաստանս
ածեալ 'ի վերայ առն այնորիկ, յաւելու 'ի բանս իւր
այսպէս։ Ես ոչ իբրեւ զքեզ ամաչեցի ուրեք 'ի պատ-
մութեան իմում, այլ նոցուն ինքնակալաց մատուցի
զգիրս իմ ականատեսից գրեթէ գործոցն եղելոց, զի
վկայէին յիս միտք իմ եթէ պահեցի զգուշութեամբ
զճշմարտութիւն անցիցն աւանդելոց։ և ակն ունելով
վկայութեան առ 'ի նոցանէ՝ ոչինչ վրիպեցայ։ Եւ այ-
լոց բազմաց յընթերցումն տուեալ զպատմութիւնս
իմ, յորոց բազումք անդէն 'ի պատերազմին պատահե-
ցին, որպէս և արքայն Ագրիպպաս և ոմանք յազգա-
տոհմէ նորա։ Զի և Տիտոս ինքնակալ՝ 'ի նոցանէ միայն
կամեցաւ տալ մարդկան զգիտութիւն անցիցն անցե-
լոց, իբրու եթէ ձեռամբ իւրով կնքեալ և հրամա-
յեացէ տալ հասարակաց։ Իսկ Ագրիպպաս արքայ վաթ-
սուն և երկու թուղթս գրեաց վկայելով ճշմարտու-
թեան պատմելոցն առ յինէն։ զորոց և զերկուս ա-

այսուիկ արժան է մեզ երկրորդել և զբանս ևս զոր եզ նա 'ի կա-
տարած պատմութեանցն իւրոց, 'ի հաւատս վկայութեանց զոր
առեալ է մեր 'ի նմանէ։ մաքառումն եղև Յոստոսի տիբերացւոյ որ
կամեցաւ պատմել իբրեւ զնա՝ որ ինչ միանգամ եղև ընդ այն ժամա-
նակս, եթէ ոչ գրեաց ճշմարիտ։ և այլ բամբաստանս էած 'ի վերայ
առն այնորիկ այսու բանիւք յառել իւրում այսպէս։ Եթէ ես,
ասէ, գրովք իմովք ոչ եթէ իբրեւ զքեզ ամաչեցի ուրեք։ այլ նո-
ցուն թագաւորացն մատուցի ես զգիրս իմ։ իբրեւ վկային գործքն՝
որ երեւին։ զի տեղեկագոյն էի ես յանձն իմ եթէ պահեցի զճշմար-
տութիւն պատմութեանցս։ և քանզի սպասեալ ակն ունէի ես ըն-
դունել զվկայութիւն վասն նորա՝ ինչ ոչ փոխեցի։ և այլոց իսկ
բազմոց մատուցի ես զայս պատմութիւն, զի բազումք 'ի նոցանէ
անգէն 'ի պատերազմին պատահեցին, որպէս զի և արքայ Ագրիպ-
ա և ոմանք յազգատոհմէ նորա։ զի Տիտոս ինքնակալ այսպէս կամե-
ցաւ՝ եթէ 'ի նոցանէ միայն տացէ մարդկան զգիտութիւն գործոց
իւրոց։ և իբրեւ եթէ 'ի ձեռն նորա գրեացէ ստուգեաց զնոսա, և
հրամայեաց զի առաջի ամենայն մարդկան ընթերցցին։ Իսկ արքայ
Ագրիպ վաթսուն և երկու թուղթս գրեաց, վկայեաց 'ի ճշմար-

ռաջի առնէ անդ Յովսէպոս: Այլ վասն այսորիկ այս-
չափս բաւականացի, դարձցուք մեք 'ի կարգ պատ-
մութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Երբ ո'րպէս յետ Յակոբոս առաջնորդ եկաց Շմաւոն
եկեղեցոյն Երուսաղեմի:

Յետ վկայութեան Յակոբոս և աւերածոյն Երու-
սաղեմի, ասի բան՝ թէ առաքեալքն և աշակերտք
Տեառն մերոյ՝ որք մնացեալք էին 'ի ժամանակին, ժո-
ղովեցան 'ի միասին յամենայն կողմանց, հանդերձ ազ-
գականօք Տեառն մերոյ՝ որ ըստ մարմնոյ. զի բազումք
'ի նոցանէ դեռ ևս կենդանի էին, և արարին խոր-
հուրդ թէ իմարժան է ունել զտեղին Յակոբոս:
Եւ ամենեքեան միաբան միով խորհրդով հաւանեցան
եթէ Շմաւոն Կղէովպեանց, այն զոր յիշատակեն
գիրք աւետարանչաց, արժանի է աթոռոյ եկեղե-
ցւոյն որ անդ: Եւ որպէս ասեն հօրեղծօրորդի էր նա
Փրկչին մերոյ, զի պատմէ Հեգեսիպոս թէ Կղէոպաո
եղբայր էր Յովսէփոս:

առութիւն այսր տուտութեան. զի 'ի նոցանէն եգ երկուս՝ յայս ինչ
զոր պատմեաց. այլ վասն նորա մինչև յայս վայր յուցաք:

Մետասաներորդ. քէ յետ Յակոբոս Շմաւոն եկաց յեկեղեցոյ
անդ Երուսաղեմի:

Եկեցցուք այսուհետև յայս, եթէ յետ վկայութեանն Յա-
կոբոս և աւերածոյն Երուսաղեմի՝ որ եղև յայնժամանակի, ա-
սի բան՝ թէ առաքեալքն և աշակերտքն Տեառն մերոյ որք մնացեալ
էին յայնժամանակի, եթէ ժողովեցան 'ի միասին յամենայն կող-
մանց հանդերձ ազգատոհման Տեառն մերոյ որ ըստ մարմնոյ, զի
բազումք 'ի նոցանէ կենդանի էին յաշխարհի յայնժամանակի, և
արարին խորհուրդ եթէ իմարժան է ունել զտեղին Յակոբոս.
և 'ի միջէ խորհրդէ ամենեքեան փորձեցին, եթէ Շմաւոն կղէով-
պեանց արժանի է աթոռոյ եկեղեցւոյն՝ որ անդ է, այն որ յիշա-
տակեն զնա գիրք աւետարանի, և որպէս ասեն՝ ազգաթիւ էր նա
Փրկչին մերոյ. զի պատմէ Հեգուպոս, եթէ Կղէոպաո եղբայր էր
Յովսէփոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Թի՛ք ո՛րպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի։

Ի վերայ այսոցիկ ամենայնի հրամայեաց Վեսպասիանոս՝ յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զաւակէ անտի էին Դաւթի, զի մի մնասցէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի իցէ Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս հալածուամբ մեծ յարեալ ի վերայ ազգին Հրէից։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Եւ քէ ո՛րպէս Հռովմայեցոց երկրորդ եպիսկոպոս եկաց Անանկիտոս։

Իսկ իբրեւ եկաց Վեսպասիանոս ամս տասն յարթալութեան իւրում, ինքնակալն Տիտոս որդի նորա կա-

Երկուտասաներորդ. քէ ո՛րպէս հրամայեաց Ասպասիանոս խնդիր տանել ամենայնի՝ որ միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի։

Եւ հանգերձ այսոցիմբ յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, Ասպասիանոս հրամայեաց խնդիր առնել ամենայնի՝ որ միանգամ՝ի զաւակէ անտի էին Դաւթի, որպէս զի մի մնասցէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի էին Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս բազում հալածուամբ եղև ազգին Հրէից։ Իսկ իբրեւ եկաց Ասպասիանոս ամս տասն յարթալութեան անդ, ինքնակալ Տիտոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա՝ յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա։ Յուլիանոս եպիսկոպոս ի չում քաղաքի, յետ երկուտասան ամի ունելլ զպաշտօնն՝ Եմանողեառոսեայ ետ զնա։ Իսկ իբրեւ եկաց Տիտոս յարթալութեան անդ զերկուս ամս և զերկուս ամիսս, Դոմիտիանոս եղբայր նորա կալաւ զկնի նորա։

Երեքտասաներորդ. երէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արիդեոս յեկեկեցոյ անդ Ադէքսանդրացոց։

Յամին չորրորդի Դռկեեայանոսի * արքայի՝ Անանիանոս այն որ

իմա Դոմիտիանոս։

լու զմիարուծ իշխանութիւն պայտզատութեան. և յամին երկրորդի թագաւորութեան նորա Լինոս եւ ախակոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ զամս երկոտասան ունելոյ զպաշտօնն՝ աւանդեաց զայն Սնանկ լեռեայ⁴։ Եւ զՏիտոս յաջորդէ եզջայր նորա Դոմէտիանոս, կայեալ նորա զամս երկուս և նոյնչափ ևս ամիսս զիշխանութիւնն թագաւորութեան։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Երկ ո՛րպէս երկրորդ Ադեքսանդրացոց եկեղեցոյն առաջնորդ եկաց Աբիղիոս։

Յամին չորրորդի Դոմէտիանոս՝ Սննիանոս առաջին եպիսկոպոս Ադեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն լցեալ ըզքսան և զերկու ամս եւ յաշխարհէ, և կալաւ զաթոռն՝ երկրորդ յետ նորա Աբիղիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երկ ո՛րպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցոց Կղեմէս։

Յերկոտասաներորդի ամի ինքնակալութեանս, Սն-

նդէ եպիսկոպոս առաջին եկեղեցւոյն ադեքսանդրացւոց, իբրեւ ելից զքսան և զերկու ամս՝ եւ յաշխարհէ. և եղև յետ նորա երրորդ՝ Աբիղէոս։

Չորեքտասաներորդ. երկ եղև եպիսկոպոս երրորդ՝ ի Համքադարի Ենանգեղիսոս։

Յամին երկուտասաներորդի նորին իսկ առաջնորդութեան՝ իբրև եկաց Ենանդեղեղիսոս յեկեղեցւոյ՝ անդ Հռովմայեցւոց զերկուտասան ամ, կալաւ զէնի նորա Կղեմէսոս։

Հնգեքտասաներորդ. վասն Կղեմէնտեայ՝ այն որ եղև երրորդ։

Վասն Կղեմէնտեայ՝ Պօղոս առաքեալ իսկ իբրև գրեաց առ Փէ-

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Թե՛ ո՛րպէս հրամայեաց Վեսպասիանոս խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւրի:

Ի վերայ այսոցիկ ամենայնի հրամայեաց Վեսպասիանոս՝ յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, խնդիր առնել որոց միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի, զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի իցէ Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս հալածուան մեծ յարեալ ի վերայ ազգին Հրէից:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Եւ թէ ո՛րպէս Հռովմայեցոց երկրորդ եպիսկոպոս եկաց Անանկիւտոս:

Իսկ իբրեւ եկաց Վեսպասիանոս ամս տասն յարջալուծեան իւրում, ինքնակալն Տիտոս որդի նորա կա-

երկոտասաներորդ. թէ ո՛րպէս հրամայեաց Ասպասիանոս խնդիր տանել ամենայնի՝ որ միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւրի:

Եւ հանգերձ այսոցիմբք յետ աւերածոյն Երուսաղէմի, Ասպասիանոս հրամայեաց խնդիր առնել ամենայնի՝ որ միանգամ՝ի զառակէ անտի էին Դաւթի, որպէս զի մի մնացէ ոք առ Հրէայսն՝ որ յազգէ անտի էին Թագաւորութեանն. և յայս պատճառս բազում հալածուան եղև ազգին Հրէից: Իսկ իբրեւ եկաց Ասպասիանոս ամս տասն յարջալուծեան անդ, ինքնակալ Տիտոս որդի նորա կալաւ զինի նորա՝ յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա. Յուլիանոս եպիսկոպոս՝ի Հռոմ քաղաքի, յետ երկոտասան ամի ունելոյ զպաշտօնն՝ Եմանողեառոսեայ ետ զնա: Իսկ իբրեւ եկաց Տիտոս յարջալուծեան անդ զերկուս ամս և զերկուս ամիսս, Դոմիտիանոս եղբայր նորա կալաւ զինի նորա:

Երեքտասաներորդ. երէ եպիսկոպոս երկրորդ եկաց Արիդեոս յեկեկեցուց անդ Աղեքսանդրացոց:

Յամին չորրորդի Դռկեայանոսի * արքայի՝ Անանիանոս այն որ

* Իմա՝ Դոփոթիանոսի:

լաւ զմիարուծ իշխանութիւն պայազատութեան. և յամին երկրորդի Թագաւորութեան նորա Լինոս եւ պիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց յետ զամս երկստասան ունելոյ զպաշտօնն՝ աւանդեաց զայն Անանկ լետեայ՝ Եւ զՏիտոս յաջորդէ եղբայր նորա Դոմեասիանոս, կալեալ նորա զամս երկուս և նոյնչափ ևս ամիսս զիշխանութիւնն Թագաւորութեան:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Երբ ո՛րպէս երկրորդ Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն առաջնորդ եկաց Աբիդիոս:

Բամին չորրորդի Դոմեասիանու՝ Աննիանոս առաջին եպիսկոպոս Աղեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն լքեալ ըզքսան և զերկու ամս ել յաշխարհէ, և կալաւ զաթոռն՝ երկրորդ յետ նորա Աբիդիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երբ ո՛րպէս երրորդ եպիսկոպոս եկաց Հռովմայեցւոց Կղեմէս:

Յերկոտասաներորդի ամի ինքնակալութեանս, Ան-

եղէ եպիսկոպոս առաջին եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց, իբրեւ ելից զքսան և զերկու ամս ել յաշխարհէ. և եղև յետ նորա երրորդ՝ Աբեգէոս:

Չորեքստասաներորդ. երբ եղև եպիսկոպոս երրորդ ՚ի Համ քաղաքի Ենանգեղետոս:

Բամին երկստասաներորդի նորին իսկ առաջնորդութեան՝ իբրև եկաց Անանդեղետոս յեկեղեցւոյ անդ Հռոմայեցւոց զերկոտասան ամ, կալաւ զինի նորա Աղեմնետոս:

Հնգեքստասաներորդ. վասն Կղեմնետեայ՝ այն որ եղև երրորդ:

Վասն Աղեմնետեայ՝ Պօղոս առաքեալ իսկ իբրև գրեաց առ Փի-

անկրետոս վարեալ զառաջնորդութիւն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն զամեն երկոտասան՝ յաջորդէ զնա Կղեմէս, զոր Առաքեալն 'ի Փիլիպպեցւոց թղթին գործակից իւր լինել ասէ, բանիւս. Կղեմաւ հանդերձ և այլովք գործակցօք, որոց անուանք գրեալ են 'ի դպրութեան կենաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Վասն քրդոյն Կղեմայ:

Սորին Կղեմայ է թուղթ մի ընկալեալ յամենեցուն մեծ և սքանչելի, զոր յանուն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց գրէ առ եկեղեցին Կորնթացւոց, վասն խռովութեանն լինելոյ առ նոսա 'ի Ժամանակին: Եւ սոյն այս թուղթ 'ի բազում եկեղեցիս երբեմն 'ի հնումն՝ որպէս և այսօր, հրապարակաւ ընթեռնուլ գիտեմք: Եւ զի յաւուրս սորա յուզեցաւ խռովութիւն 'ի Կորնթոս, վկայ հաւատարիմ ունիմք մեք զՀեգեսիպոս:

Ընկեցիս, եցոյց թէ նա էր օգնականն սորա յաւատարմնի անգ, յասել իւրում այսպէս. Կղեմենտեաւ հանդերձ և այլովք օգնականօք, որոց անուանքն իւրեանց գրեալ են 'ի դպրութիւն կենաց:

Վեշտասաներորդ. վասն քրդոյ նորին Կղեմենտեայ:

Բայց սորա մի թուղթ մեծ և սքանչելի՝ յորում խոստովան լինի եկեղեցի սորա, այն զոր գրեաց նա յեկեղեցւոյ անտի հռովմայեցւոց՝ առ եկեղեցին Կորնթացւոց, վասն խռովութեանն որ եղև 'ի Կորնթոս յայնմ Ժամանակի: Եւ սոյն իսկ այս թուղթ 'ի բազում եկեղեցիս 'ի վաղուց հետէ և մինչև ցայսօր գիտացաք՝ զի ընթեռնուն առաջի ամենայն Ժողովրդեանն. զի յաւուրս սորա յուզեցաւ խռովութիւն 'ի Կորնթոս՝ է վկայ արժանի հաւատարմ շիպեսիպոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հայաժանացն որ առ Դոմետիանոս .

Իսկ Դոմետիանոս անապորոյն յոյժ միտս ցուցեալ առ բազումն, ոչ սակաւս 'ի քաջատոհմիկ և 'ի նշաւաւոր մարդկանէ՝ ոչ մի ինչ իրաւունս ցուցանելով, կոտորեաց, և զայլ ևս մարդիկ յաւաքորերոյն և յերեւելեաց անպատճառ ամենեւին տարագիր արարեալ և զինչսն յարքունիս գրաւէր, և 'ի վախճանի ուրեմն ներոնեան աստուածատեցութեան և աստուածամարտութեան գտաւ ժառանգ. զի սա եղև երկրորդ՝ որ շարժեալ յարոյց ընդդէմ մեր հալածումն, մինչդեռ հայր նորա Վեսպասիանոս ոչ մի ինչ յանպատշաճից ընդդէմ մեր ոչ խորհեցաւ :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն Յովհաննոս առաքելոյ և Յայտնոսքեանն .

Ասի բան՝ եթէ յայս հալածանոս Յովհաննէս առաքեալ և աւետարանիչ դեռ ևս կենդանի, վասն վը-

Եօրենտասներորդ . վասն հայաժանացն որ եղև յամս Դոմետիանոսի :

Իսկ Դոմետիանոս արքայ յոյով խստութիւն եցոյց առ բազումն, զի ոչ սակաւ մարդիկ յազգատոհմէ իւրմէ անդէն 'ի Հռոմ քաղաքի, և բազում մարդիկ երևելի՝ կոտորեաց առանց իրաւանց և արգարութեան . և այլ ևս բազում մարդիկ անուանի փախոյց նա արաքս քան զսահմանն, և առան ինչք նոցա առանց բանից եպերանաց . և յետոյ ընկալաւ նա 'ի Ներոնեայ լինել յեա նորա Թշնամի Աստուծոյ, զի նա յուզեաց 'ի վերայ մեր յեա Ներոնեայ զհալածանսն երկրորդ, որպէս զՎեսպասիանոս հայր իւր և ոչ խորհելով խորհեցաւ գործել ընդ մեզ չար :

Որենտասներորդ . վասն Յովհաննոս առաքելոյ, և վասն այնր յայտնոսքեանն :

Ասի բան Թէ Յովհան առաքեալ և աւետարանիչ յայնմ ժամաւ նախէ ցայն վայր կայր ևս յաշխարհի, և վասն վէպութեան բանին

կայութեան բանին Աստուծոյ ընկեցաւ 'ի կղզին Պատմոս: Գրեթով Երանոսի 'ի Հինգերորդ գիրս իւր ընդգէմ Հերձուածոց, զթուոյ համարոյ անուան Նեոփին Յայտնութեան՝ որ կոչի Յովհաննու, այսպէս ասէ վասն Յովհաննու եթէ. Արժան էր յայտնապէս քարոզել 'ի ժամանակին անուան նորա (Նեոփին) 'ի ձեռն այնորիկ որ տեսանողն կոչեցաւ Յայտնութեան: Զի ոչ եթէ բազում ժամանակօք յառաջագոյն երևեցաւ տեսին, այլ 'ի դարուս՝ առ մեօք գրեթէ, մօտ 'ի վախճան իշխանութեան Դոմետիանու: Զի ընդ այն ժամանակս այնպէս լուսաւոր էր վարդապետութիւն հաւատոց մերոց, որպէս զի և մատենագիրք արտաբոյ մերոյս վարդապետութեան ոչինչ հեղգացան 'ի պատմութեան իւրեանց աւանդել և զիշատակ հալածանացն և զվկայից որ եղեն, որք և չճգրիտ զժամանակ հալածանացն նշանակեցին: Զի 'ի հնգետասաներորդի ամի ինքնակալութեան Դոմետիանու՝ ընդ այլոց բազմաց պատմելով և վասն Փլաւեայ Դոմետիլայ դստեր քեռ ինքնակալին և Փլաւիոսի Կղեմայ՝ միոյ 'ի բղեղիսց ժամանակին 'ի Հռովմ, եթէ վասն վկայութեան Քրիստոսի ընկեցաւ սա 'ի պատիժ պատուհասի 'ի կղզին Պոնտիա յաբսոր:

Աստուծոյ ընկեցաւ նա բնակել 'ի կղզի մի՝ որ անուանեալ կոչի Պոնտոս: Արդ Իրենէոս 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն համարոյ անուան Նեոփին, որ գրեալ է 'ի Յայտնութեան յայնմիկ՝ որ անուանեալ կոչի Յովհաննու, զայս ասաց վասն Յովհաննու 'ի հինգերորդ գլխութեան՝ զոր գրեաց նա ընդգէմ Հերձուածոց, յասել իւրում այսպէս. Զի եթէ արժան էր, ասէ, յայտնապէս քարոզել անուան նորա յայնմ ժամանակի՝ 'ի ձեռն այնորիկ որ երևեցաւ նմա յայտնութեամբ՝ 'ի ձեռն նորա ասացեալ լինէր. զի ոչ եթէ յառաջ բազում ժամանակօք երևեցաւ նա, այլ յայսմ 'ի դարու աստ մերում, համարեաց թէ 'ի կատարած արքայութեանն Դոմետիանոսի: Զի ընդ այն ժամանակս այնպէս լուսաւորէր վարդապետութիւն հաւատոց մեր, որպէս զի և օրինակագիրքն որ եղեն արտաբոյ վարդապետութեանս մերոյ, ոչինչ հեղգացան գրել և առ պատմութեամբք իւրեանց զհալածանսն և զվկայսն որ եղեն 'ի նմա, զի և նոքա և զնոյն իսկ զժամանակն ցուցին չճգրութեամբ և ասացին, եթէ յամին հնգետասաներորդի Դոմետիանոսի, և հանդերձ այլովք բազմօք պատմեցին և վասն Փլաւինեայ Դոմետեանայ՝ որ է նա գուստր քեռն Փլաւոսի Կղեմեանայ, մի 'ի հիւպատից որ են 'ի Հռոմ քաղաքի յայնմ ժամանակի. որ վասն վեկայութեանն Քրիստոսի ընկեցաւ 'ի պատիժ պատուհասից 'ի կղզի մի՝ որ անուանեալ կոչի Պոնտիա:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թէ՛ն ո՛րպէս հրամայեաց Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի:

Եւ զի նորին Դոմեոխանոս հրամայեալ էր կոտորել՝ որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի, և զի ՚ի նախնեաց տուլութենէ գիտեմք, եթէ ոմանց ՚ի հեր ձուածողաց ամբաստան լեալ զազգատոհմէն Յուդայ՝ այն որ էր եղբայր Տեառն մերոյ ըստ մարմնոյ, իբրեւ ՚ի տոհմէ անտի Դաւթի սերելոց, որով և ազգակից Քրիստոսի. և զայս ցուցանէ Հեգեսիպպոս օրինակ զայս:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Վասն ազգականաց Փրկչին մերոյ:

Զայսու ժամանակաւ կային դեռ ևս յազգականաց անտի Փրկչին (Թոռունք Յուդայ) որ ըստ մարմնոյ առնուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն: Ամբաստան եղեն

իննևատաներորդ. քէ ո՛րպէս հրամայեաց Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի:

Հրամայեաց ինքն իսկ Դոմեոխանոս կոտորել որ միանգամ յազգէ անտի էին Դաւթի, և բան յառաջագոյն՝ որ ասի եթէ ոմանք ՚ի հերձուածոց անտի ամբաստան եղեն զորդւոցն Յուդայ՝ այն որ էր եղբայր տեառն մերոյ ըստ մարմնոյ, իբրեւ զմարդոց՝ եթէ ահա ՚ի տոհմէ են Դաւթի և յազգէ Քրիստոսի. զայս իսկ ցուցանէ Հեգեսիպպոս այսպէս:

Քսաներորդ. վասն ամենայնի որ միանգամ էին յազգէ անտի Փրկչին մերոյ:

Արդ ասաց Հեգեսիպպոս, եթէ յայնժամ կային ևս յաշխարհի որ միանգամ էին յազգէ անտի Տեառն մերոյ՝ որդիքն Յուդայ, որ ըստ մարմնոյ անուանեալ կոչէր եղբայր նորա, զնոցանէն ամբաստ

զսոցանէ եթէ 'ի ցեղէ են սոքա Դաւթի. վասն որոյ և էած զնոսա Եւսկատոս ոմն⁵ առ Դոմեախանոս կայսր, զի երկնէն նա 'ի գալստենէ անտի Քրիստոսի՝ որպէս Հերովդէսն: Եւ եհարց զնոսա եթէ արդարև յազգէ Դաւթի էք գուր: Եւ իբրև խոստովան եղեն նոքա. յաւել հարցանել եթէ քանի՞ ստացուածք ի ցեն ձեր և որչափ ընչից իցէք տեարք: Նոքա ասեն, երկոցունցս միանգամայն ինն հազար դահեկանք են միայն, իւրաքանչիւրն տէր գոլով կիսոյն. և զայս, ասեն, ոչ 'ի դրամարծաթի, այլ 'ի գին վիճակի կալուածոց՝ երեսուն և ինն ունելով լծվարս, յորոց զհասս հատուցեալ, և անձամբ վարելով՝ զպարէն կենացս հայթայթեմք. և միանգամայն զձեռս իւրեանց ցուցանէին 'ի վկայութիւն ինքնագործ մշակութեան և խստութեան մարմնոյն, զի ձեռք նոցա 'ի հանապազորդ գործոյ անտի բրտացեալ էին: Իբրև հարցան նոքա վասն Քրիստոսի և վասն արքայութեան նորա եթէ որպէս և ուր և երբ յայտնելոց է, ետուն պատասխանի՝ Եթէ ոչ աշխարհական է այն և ոչ երկրաւոր, այլ յերկնէ է և հրեշտակային, և 'ի կատարած աշխարհի յայտնելոց է, 'ի Ժամանակի իբրև գայ նա

տան եղեն՝ որպէս զի եթէ նոքա որդիք են Դաւթի. յայս իսկ էած զնոսա Ալեքսանդր առ Դոմեախանոս կայսր, զի երկնէն նա 'ի գալստենէ անտի Քրիստոսի որպէս Հերովդէսն. և եհարց զնոսա՝ Արգարև յազգէ Դաւթի էք գուր. և խոստովան եղեն՝ եթէ Այո: Յայնժամ դարձեալ միւսանգամ եհարց զնոսա, եթէ քանի՞ ստացուածս ունին նոքա, և քանի՞ ոսկի: Ասեն նոքա թէ՝ երկոցունց նոցա իբրև ինն հազար դահեկանի միայն գոյ նոցա, որ լինի միոյ 'ի նոցանէ կէս նորա. և զսոյն իսկ զայս՝ ոչ եթէ դահեկան ունին նոքա, այլ գինս երեսուն և ինն վիճակի՝* զոր ունէին նոքա անգս միայն, զի 'ի նոցանէ և հասս ևս տային, և ձեռք իւրեանց գործէին և կերակրէին. և ցուցանէին դարձեալ զձեռս իւրեանց 'ի վկայութիւն, զի ձեռք իւրեանց վաստակէին զխստութիւն մարմնոյն, և ձեռք իւրեանց բրտացեալ են 'ի հանապազորդ գործոյ անտի: Իբրև հարցան նոքա վասն Քրիստոսի և վասն արքայութեան նորա, եթէ որպէս և ուր և երբ յայտնելոց է, ետուն պատասխանի և ասեն. Եթէ ոչ այսր աշխարհի է նա, և ոչ 'ի վերայ երկրի լինելոց է, այլ 'ի վերոյ քան զերկնս և 'ի վերայ հրեշտակաց, և 'ի կատարած աշխարհի յայտնելոց է նա, 'ի Ժամանակի իբրև գայ նա փառք՝ դառն զինչ գանիս և զմեռեալս, և հատուցանել իւրաքանչիւր մարդոյ ըստ

* Յօր. այլ էին 1 և 2 էէէ:

փառօք դատել զկենդանիս և զմեռեալս, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր: Ընդ այս ոչինչ պարտաւորեաց զնոսա Դոմետիանոս, այլ իբրև զարս տառապեալս արհամարհեալ եթող զնոսա ազատս, և հրամայեաց դադարեցուցանել զհալածանսն՝ զոր յարուցեալ էր ՚ի վերայ եկեղեցեաց: Որոց արձակուող գտեալ այսպէս իբրև վկայս և ազգականս Փրկչին՝ առաջնորդք կային եկեղեցեաց, ցորչափ խաղաղութիւն էր, կեցեալ մինչև ցժամանակս Տրայիանոս: Զայս այսպէս Հեգեսիպպոս: Բայց ոչ եթէ նա միայն, այլ և Տերտուղիանոս յիշատակ առնէ զԴոմետիանոս օրինակ զայս. Փորձ փորձեաց երբեմն, ասէ, և Դոմետիանոս զնոյն գործել, բաժանորդ գոլով անողորմ անգթութեան Ներոնի, բայց որպէս ինձ թուի՝ զի էր նորա փոքր մի հանձար, արգել վաղվաղակի զհալածանսն, և դարձոյց զորս տարագիրն էր արարեալ: Եւ յետ հնգետասանամեայ իշխանութեան Դոմետիանոս յաջորդեաց զնոյն Ներուաս. և վճռով ծերակուտին լուծաւ ամենայն պատիւ Դոմետիանոս, և դարձուցաւ ՚ի հայրենիս և ՚ի տունս որ միանգամ յանիւրաւի հալածեալ էր ՚ի նմանէ. տունն նոցա և ստացուածք նոցին: Զայս այսպէս պատմեն, որ գրով աւանդեցին զդէպս ժամանակին: Յայնժամ ապա և ա-

գործս իւր: Եւ իբրև ոչինչ եպերեաց զնոսա Դոմետիանոս այսուիկ, այլ անգոմնեաց զնոսա իբրև զարս տառապեալս, եթող զնոսա ազատս. և հրամայեաց դադարեցուցանել զհալածանսն՝ զոր յարուցեալ էր ՚ի վերայ եկեղեցեաց: Եւ նոքա իբրև արձակեցան՝ չբռնին տեսանէին զեկեղեցիսն իբրև մարդք վկայք, և իբրև՝ որ յազգէ թցեն Տեառն մերոյ: Եւ եղև խաղաղութիւն, և կացին մնացին յաշխարհի՝ մինչև ՚ի Տրայիանոս արքայ. զայս ասաց Հեգեսիպպոս: Բայց ոչ եթէ նա միայն, այլ և Տերտուղիանոս յիշատակէ զԴոմետիանոս այսպէս. եթէ կամեցաւ նա երբեմն առնել իբրև զայն, քանզի մասնակից էր նա յանդգնութեանն Ներոնեայ: Բայց սակայն՝ որպէս ինձ թուի, զման զի ունէր նա սակաւիկ մի հանձար իմաստութեան, զազգաակի արգելաւ նա, և դարձոյց նա զայնոսիկ՝ զորս հալածէին: Իսկ Դոմետիանոս կալաւ զիշխանութիւնն զհնգետասան ամ, և զկնի նորա կալաւ Ներուաս, և լուծաւ ամենայն պատիւ Դոմետիանոսի, և դարձան յիւրաքանչիւր տեղիս ամենեքեան՝ որ միանգամ անիրաւութեամբն հալածեալ էին. տունն նոցա և ստացուածք իւրեանց իբրև ՚ի հրամանէ սինդգիտոսին հռոմայեցոց. զայս պատմեն ոմանք որ գրով ետուն որ ինչ եղև ընդ ժամանակսն ընդ-

ռաքեալն Յովհաննէս դարձուցեալ 'ի կղզւոյ անտի՝
աքսորանաց իւրոց և եկեալ 'ի քաղաքն յԵփեսոս 'ի
բնակութիւն իւր՝ վաղէմի զրոյցք աւանդեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

**Երբ Սղեքսանդրացոց եկեղեցւոյն եկաց երրորդ
եպիսկոպոս Կերդոն:**

Իսկ իբրև եկաց յարքայութեան Ներուաս զտարի
մի ընդ շատ և ընդ սակաւ, յաջորդեաց զնա Տրայիաւ
նոս: Եւ յամին առաջնում ինքնակալութեան նորա՝
Աբիղիոս վարեալ զեկեղեցին Սղեքսանդրացւոց զամս
երեքտասան, յաջորդէ զնա Կերդոն, որ եղև եպիս-
կոպոս երրորդ զկնի Աննիանոս առաջնոյ: Ի ժամանակ
կին յայնմիկ առաջնորդէր Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն
Կղեմէս, զի սա զերրորդն ունէր յետ Պօղոսի և Պետ-
րոսի զկարգ եպիսկոպոսացելոցն 'ի քաղաքին: Զի ա-
ռաջինն եղև Լինոս և ապա Անանկլետոս:

այնս: Եւ ապա Յոհան դարձաւ 'ի կղզւոյ անտի՝ յոր ընկեցեալն էր
զնա, եկն յԵփեսոս և անդ չըջէր, որպէս և ետ մեզ պատմու-
թիւնս առաջնոց:

**Քսաներորդ տասներորդ . քէ յեկեղեցւոյ անդ Սղեքսանդրացոց
եկաց եպիսկոպոս երրորդ Կարդոն:**

Իսկ իբրև եկաց յարքայութիւն Ներուաս զտարի մի՝ ընդ շատ
և ընդ սակաւ, կալաւ զկնի նորա Պիանոս. և յամին առաջնում
նորուն իսկ իբրև վարեաց Աբիղոս զեկեղեցին աղեքսանդրացւոց
զերեքտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Կարդոն. զի նա եկաց անդ
երրորդ՝ զկնի Աննիանոս առաջնոյ. և յայնմ ժամանակի յայն վայր
Սղեմնատոս առաջնորդ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց. զի և նա զեր-
րորդ աստիճանն ունէր զեպիսկոպոսութեան՝ որ եղեն անդ յետ
Պօղոսի և Պետրոսի. Յուլիանոս առաջին, և ապա Ենանկլետոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

**Երբ Անտիոքացոց քաղաքին երկրորդ
եպիսկոպոս եղև Իզևատիոս :**

Այլ և յԱնտիոք Եւոդիոս առաջին կարգեալ եպիսկոպոս , երկրորդ յետ նորա ծանուցաւ մեծանունն Իզևատիոս : Սոյնպէս և երկրորդ Սիմէոն Երուսաղեմացոց եկեղեցւոյն յետ Յակոբոս եղբոր Տեառն , կալաւ ընդ այն ժամանակս զպաշտօնն առաջնորդութեան :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Պատմութիւն Յովհաննոս առաքելոյն :

Ընդ այն ժամանակս կենդանի էր զեռ ևս 'ի կողմանս Սսիացոց այն՝ զոր սիրէին Յիսուս , առաքեալն և աւետարանիչն Յովհաննէս , և առաջնորդէր եկեղեցւոյն որ անդ՝ դարձեալ յետ մահուն Դոմետիանոս 'ի կղզւոյն , յոր ընկեցեալն էր : Եւ զի մինչև ընդ

**Քսաներոյր երկրորդ . երբ յԱնտիոք քաղաքի երկրորդ
եպիսկոպոս Եզանտիոս եղև :**

Այլ և յԱնտիոք քաղաքի , յԵրեւոդեայ՝ այն որ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին , ընդ այն ժամանակս եպիսկոպոս երկրորդ յայտ էր Եզանտիոս . սոյնպէս երկրորդ եպիսկոպոս Շմաւոն եկեղեցւոյն Երուսաղեմի՝ յետ Յակովբոս եղբոր Փրէկի մերոյ , ընդ այն ժամանակս ունէր զպաշտօնն :

Քսաներոյր երրորդ . Պատմութիւն Վասն Յոհաննոս առաքելոյն :

Ընդ այն ժամանակս մնաց նա յաշխարհի 'ի կողմանս ապագաց այն որ սիրէին զնա Յիսուս՝ Յոհան առաքեալ և աւետարանիչ . առաջնորդ էր եկեղեցւոյն որ անդ , յորժամ դարձաւ նա 'ի կղզոյ անտի՝ յոր ընկեցեալն էր , յետ մահուն Դոմետիանոսի : Բայց եթէ ընդ այն ժամանակս կայր նա յաշխարհի՝ շատ բաւական լինի

այն ժամանակս յերկարակեաց լինէր Յովհաննէս, շատ է հաւանել 'ի բանից անտի երկուց վկայից, որ արժանահաւատք կացին միշտ և պատգամաւորք ուղիղ վարդապետութեան եկեղեցւոյն. և են սոքա Երանոս և Կղեմէս Աղեքսանդրացի. յորոց առաջինն յերկրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց գրէ այսպէս. եթէ, Ամենայն երիցունք՝ որ կենակից կենցաղակից գտան ընդ Յովհաննէս աշակերտին Տեառն մերոյ, վկայեն եթէ նա այսպէս աւանդեաց նոցա, որ և ձգեաց զժամանակ կենաց իւրոց ընդ նոսա մինչև յաւուրս Տրայիանու. Դարձեալ և յերրորդ գիրս նորուն Ճառից, կրկին զսոյն հաւաստէ յասելն. Նա և եկեղեցին Եփեսացւոց՝ որ ուղղեցաւն 'ի Պօղոսէ, ընդ որս յերկարեցաւ Յովհաննէս մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանու, վկայ շնորհիւ է առաքելական տուչութեանս: Իսկ Կղեմէս 'ի գիրսն մակաբերալ թէ Ո'վ 'ի Քոստանդնուպոլսոյն՝ նշանադրէ և զժամանակն և զպատմութիւնն կարի իսկ պիտանացու, որոց միանգամ սիրիցեն լսել որ ինչ վայելուչն է և օգտակար. առ և ընթերցիր զգիրս նորա, որ ունի օրինակ զայս. Լուր, ասէ, առակ, բայց ոչ առակ, այլ բան արդեամբք աւանդեալ մեզ վասն Յովհաննէս, և զգուշութեամբ պահեալ յիշատակ: Քանզի իբրև մեռաւ անօրէն իշ

հաւանել յանձն առնուլ յ'րկուց 'ի հաւատարիմ վկայից անտի, եղեն իսկ նորա վարդապետք շնորհիւք հաւատոցն եկեղեցւոյ՝ որ են նոքա Իրենէոս և Կղեմենտոս աղեքսանդրացի. զի Իրենիոս յայն յերկրորդ խօսս անդ՝ զոր եզնա ընդդէմ Հերցուածոյ՝ գրեաց այսպէս բանիւն իւրով. եթէ Ամենայն երիցունքն, ասէ, որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց և չրջեցան ընդ Յովհաննէս՝ աշակերտին Տեառն մերոյ, վկայեն թէ նա ետ նոցա. բայց ընդ յերկարեաց ընդ նոսա մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանոսի: Եւ յերրորդ խօսս Ճառից նորուն զսոյն իսկ ցուցանէ. նա և եկեղեցին Եփեսացւոց՝ որ ուղղեցաւ 'ի Պօղոսէ, Յովհաննէս իսկ ընդ յերկարեցաւ ընդ նոսա մինչև 'ի ժամանակս Տրայիանոսի. և սոյն իսկ այս վկայ շնորհիւ է կարգին տուչութեան առաքելոց: Բայց Կղեմենտոս և 'ի վերայ նորին ժամանակեան յայս առնէ և ցուցանէ, և պատմութիւն՝ որ յոյժ պիտոյ է ամենայնի որ միանգամ սիրեն լսել որ ինչ վայելուչ են և օգտակարք, և յաւելու գարձալ 'ի խօսսն զոր եզնա, և գրեաց վասն նորա, թէ որպիսի մեծատուն է որ կայ: Եւ առ ընթերցիր զգիրս նորա, զի է 'ի նմա այսպէս. Լուր՝ ասէ՛ առակ, բայց ոչ առակ, այլ և բան որ տուաւ և յիշատակաւ պահեցաւ 'ի վերայ Յովհաննէս առաքելոյ: Քանզի մեռաւ անօրէն իշխանն, և գարձաւ 'ի Պատմոսի

խանն, և դարձաւ Առաքեալս 'ի Պատմոս կղզւոյ անտի յԵփեսոս, յաղաչանաց նոցա ածեալ գնաց 'ի մօտաւոր գաւառս հեթանոսաց, էր յորում եպիսկոպոս կարգէր և էր ուր համայն եկեղեցիս ուղղէր, և էր զորս միում իմիք աստիճանի եկեղեցւոյ վիճակեցուցանէր՝ զորս և Հոգին սուրբ յայտ առնէր նմա։ Եւ եկեալ 'ի քաղաք մի ոչինչ հեռաւոր, զորոյ և զանունն յիշեն ոմանք, և հանգուցեալ անդ զեղբարսն, իբրեւ ետես անդ. պատանի ոք զօրագոյն մարմնով և գեղեցիկ տեսանելով և եռանդուն ոգւով, հայեցեալ յեպիսկոպոսն զոր ինքն էր կարգեալ. Ձսա, ասէ, քեզ յանձն առնեմ բազում փութով պնդութեամբ յանդիման եկեղեցւոյս և Քրիստոսի՝ որ վկայ է։ Իսկ եպիսկոպոսին ընկալեալ զպատանին, և խոստացաւ զամենայն փոյթ խնամոյ։ Կրկին յանձն արարեալ Առաքելոյն և վկայութիւն եղեալ՝ դարձ առնէր յԵփեսոս։ Եւ եպիսկոպոսին ընկալեալ զպատանին 'ի տուն իւր, յանձանէր զնա զգուշութեամբ և հրահանգէր, մինչև ապա և կնիք ետ նմա։ Բայց յետ այնորիկ դաւցաւ եպիսկոպոսն 'ի բազում հոգաբարձութենէն և 'ի զգուշութենէ, իբրեւ թէ պահապան կատարեալ կացոյց նմա զինիք Տեառն։ Իբրեւ էառ պատանին զանդէպ ընդարձակութիւնն, եկին և յարեցան 'ի նա

կղզւոյ անտի և եկն յԵփեսոս. և աղաչէին զնա երթալ 'ի գաւառս հեթանոսաց՝ և չոգաւ։ Եւ էր գաւառ մի՝ յորում եպիսկոպոս էր կացուցեալ, և էր՝ ուր 'ի ձեռնագրութիւն միոյ իրիք 'ի կարգաց եկեղեցւոյ, վասն որոյ Հոգին սուրբ ցուցանէ նախ վասն նոցա։ Բայց եկն նա 'ի քաղաք մի՝ որ բացագոյն էր սակաւիկ մի, այլ կէպք և զանուն նորա ասեն, և հանգոյց զեղբարսն ամենայն իւրք. և հանգերձ այսու ամենայնիւ ետես նա զերիտասարգն լայն որ զօրագոյն էր մարմնով և գեղեցիկ տեսանելով և եւայր հոգւով։ Կայեցաւ յեպիսկոպոսն որ անդ կայր և ասէ ցնա. Ձսա քեզ յանձն առնեմ բազում փութով և պնդութեամբ՝ յանդիման եկեղեցւոյս և Քրիստոսի որ վկայէ։ Իսկ նա էառ ընկալաւ և խոստացաւ բազումինչ, և դարձեալ զնոյնս խօսէր և վկայէր. և ապա յետ այսր գնաց յԵփեսոս։ Եւ եպիսկոպոսն այն վարեաց առ ինքն 'ի տուն զերիտասարգն որ առաւ նմա, և կերակրէր և զգուշանայր վասն նորոյ և զմայր 'ի վերայ նորա, ապա և կնիք ետ նմա. և յետ այսր անփոյթ արար 'ի բազում հոգաբարձութենէ անտի և պահելոյ, իբրեւ թէ պահապան կատարեալ կացոյց նմա զինիքն Տեառն։ Իսկ երիտասարգն իբրեւ էառ ընդարձակութիւն՝ եկին և յարեցան 'ի նա ընկերք ամուսինք իւր, դատարկք և վայրահարք, որք ընկնաւոր էին

Հասակակիցք ոմանք դատարկք և վայրահարք, որք ընկզմեալք էին 'ի սովորութիւնս չարեաց. սոքա նախ զառաջինն վարէին զնա տանել 'ի ճաշս բազմախորտիկս, և ապա յետոյ ելեալք 'ի գիշերի տեռազերծ առնել զմարդիկն՝ ընդ իւրեանս զնա ածէին, ապա և 'ի մեծամեծ քան զայս յեղերունս զնա հրապուրէին: Իսկ նա առ սակաւ սակաւ կրթէր և ընդելանէր, և որպէս նժոյգ խստերախ և սանձակոտոր զարտուղեալ յուղիղ ճանապարհէն, ըստ աշխուժից մեծութեան ոգւոյն առաւել ևս առեալ ձգէր զանձն 'ի խորխորատ: Եւ իբրև եհատ զյոյս փրկութեան իւրոյ՝ զոր ունէր յԱստուած, ոչ ևս այլ 'ի փորունս և 'ի դուզնաքեայս միտ դնէր, այլ 'ի մեծամեծ ապարթանէր, քանզի կորուսեալ միանգամ, հաւասար ընկերացն կիրս կրել անարժան անձին համարէր: Ժողովեալ ապա զնոսա զամենեւեան արար իւր գունդս աւազակաց, և ինքն համարձակ իշխան կայր նոցա և աւազակապետ բռնագոյն քան զամենեւին, մարդասպան արիւնքուշտ, և դժնդակ անհնարին: Եւ անցին ժամանակք ինչ ընդ մէջ, և եղեն դարձեալ պետք կոչելոյ զՅովհաննէս 'ի քաղաքն յայն և իբրև ուղղեաց զիրս վասն որոյ եկեալն էր, Ե'կ բեր տուր մեզ, ասէ, եպիսկոպոս, զաւանդն 'ի դուրս, զոր ես և Քրիստ

'ի սովորութիւնս չարեաց. և նախ զառաջինն վարէին զնա տանել 'ի ճաշս մեծամեծս, և ապա յետոյ ելանէին 'ի գիշերի տեռազերծ առնէին զմարդիկն, և տանէին զնա ընդ իւրեանս. և դարձեալ հրապուրէին զնա գործել ընդ նոսա և որ ինչ մեծ է քան զայս: Իսկ նա առ սակաւ սակաւ կրթէր և ընդելանէր իրացն 'ի ձեռն զօրութեան բնութեանն ապստամբեաց, և իբրև ձի թերալարժ խիստ բերանով և սանձակոտոր առնէ 'ի հարժ ճանապարհի, մեծապէս զանձն իւր 'ի խորխորատ իմն ընկենոյր: Իսկ իբրև եհատ զյոյս կենաց իւրոց զոր ունէր յԱստուած սպառնապառ, ոչ եթէ փաքք ինչ խորհէր նա զոր գործեր, այլ որ ինչ մեծ էր քան զամենայն: Փանդի միանգամ կորուսեալ էր, և ինքն հրապուրէր զնոսա լինել իբրև զընկերս իւր. և առ վարեաց զնոսա այնուհետև, և արար իւր գունդս աւազակաց, և համարձակ յայտնապէս աւազակապետ եղև: և զնայր բռնութեամբ, սպանող և չար և պիղծ: Բայց անցին ժամանակք ինչ ընդ մէջ, և եղեն պատճառք և կոչեցին զՅոհանն 'ի քաղաքն յայն: Եւ իբրև ուղղեաց զիրս վասն որոյ եկեալն էր, ասէ զեպիսկոպոս. Տուր մեզ 'ի դուրս զաւանդն զայն՝ զոր ես և Քրիստոս տուաք 'ի քեզ առաջի վկայութեան եկեղեցւոյս այսո-

տոտ տուաք 'ի քեզ առաջի վկայութեան եկեղեցւոյս
այսորիկ, որում 'ի գլուխ կաս: Ընդ որ զարմացաւ նա
զառաջինն, իբրու եթէ արծաթ զոր չէր առեալ նորա՝
պահանջէր 'ի նմանէ բարրանօք, և ոչ կարէր հաւա-
տալ յայն ինչ՝ զոր չունէրն, և զի երկմտել իսկ չկա-
րէր վասն Յովհաննու: Այլ իբրև ասացն Յովհաննէս
թէ զերիտասարդն զայն խնդրեմ, և զհոգի եղբօրն
պահանջեմ, յոգւոց ելեալ ծերոյն, և աչք 'ի խոնարհ
և արտասուալից, Մեռաւ, ասէ: Առաքեալն ասէ,
Զիարդ կամ որպէս և որով մահու: Եպիսկոպոսն ասէ,
Մեռաւ նա յԱստուած, զի չարացաւ և խառնավար
կենօք մինչև յաւազակութիւն անգամ անկղիտացաւ,
և այժմ փոխանակ եկեղեցւոյ զլեառն գրաւեալ ունի
իւր համանման զնուորակցօքն: Իսկ Առաքեալն ձեռն
զպարէգօտիքն արկանէր և պատառէր, և բազում
յոգւոց ելանելով կոծէր զերեսս իւր և ասէր՝ Է՛հայ,
բարւոք պահապան թողի ես անձին երիտասարդիս.
ձի ածեք ինձ վաղվաղակի, և այր առաջնորդ ճանա-
պարհին. և հեծեալ յեկեղեցւոյ անտի և գնաց: Իբ-
րև եհաս նա 'ի տեղին, կալան զնա պահանորդք աւա-
զակացն. և նա ոչ փախչէր, և ոչ վասն աղատութեան
անձին աղերսէր, այլ աղաղակէր և ասէր. Վասն այսո-
րիկ իսկ եկեալ եմ ես, առէք տարայք զիս առ իշ-
խանն ձեր: Իսկ երիտասարդին զանձամբ արկեալ ըզ-

րիկ՝ յորում գուգ կաս: Իսկ նա զառաջինն զարմացաւ, եթէ ար-
ծաթ զոր չէ առեալ՝ պարտի նմա. և ոչ կարէր հաւատալ նա յայն
ինչ որ չէր առ նմա. զի ոչ երկմտել կարէր նա վասն Յովհաննու:
Այլ իբրև ասաց նա թէ զերիտասարդն զայն խնդրեմ, և զանձն
եղբօրն պահանջեմ, յոգւոց ել եպիսկոպոսն գառնապէս և ակաւ
տրտասուել և ասէ, նա մեռաւ: Ասէ ցնա. զիարդ կամ որպէս և
որով մահու: Ասէ ցնա թէ Աստուծոյ մեռաւ, զի ել 'ի նմանէն
այսո չար պիղծ, և ցայսր վերայ աւազակ ևս. և այժմ փոխանակ
եկեղեցւոյ 'ի լերինս շրջի՝ հանգերձ այլովք որ նման են նմա: Իսկ
նա ձեռն արկանէր զպարէգօտիք իւրովք և պատառէր, և բազում
յոգւոց ելանելով կոծէր զերեսս իւր և ասէր. Է՛հայ, բարւոք պա-
հապան՝ զոր թողի ես անձին երիտասարդին. վաղվաղակի ձի ածեք
ինձ, և այր առաջնորդ ճանապարհին ցուցանելոյ. էտու նա այնու-
հետեւ յեկեղեցւոյ անտի և գնաց: Եւ իբրև եհաս նա 'ի տեղին
յոյն՝ կալան զնա պահապանն աւազակաց, իսկ նա ոչ փախչելով
փախեաւ, և ոչ հրաժարելով հրաժարեաց, այլ աղաղակէր և ա-
սէր. եթէ վասն այսորիկ իսկ եկեալ եմ ես, այլ տուէք տարայք

զէնան կայր մնայր նմա. այլ 'ի մերձենալ Յովհաննու ծանեաւ նա զԱռաքեալն, և զամօթի հարեալ փախչէր: Այլ Յովհաննէս զհետ մտեալ նորա յամենայն զօրութենէ իւրմէ, մոռանայր զծերութիւն իւր՝ աղաղակէր և ասէր. Ընդէր փախչիս դու 'ի հօրեդ քում մէ, որդեակ, յանգէն ծերունւոյս. ողորմեա ինձ, որդեակ, մի երկնչիր. զի կայ քո դեռ ևս յոյս կենաց. ես տաց պատասխանի Քրիստոսի փոխանակ քո. և եթէ մեռանել ևս իցէ ընդ քո՝ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ համբերից, զոր օրինակ և Տէր մեր փոխանակ մեր. զանձն իմ իսկ եդից 'ի վերայ քո. կաց մնա վայրիկ մի և հաւատա ինձ, Քրիստոս առաքեաց զիս: Եւ նորա լուեալ զառաջինն գլխակոր յերկիր 'ի խոնարհ հայէր, ապա թափեալ 'ի թիկանց զզէնան 'ի բաց ընկենոյր, և զդողանի հարեալ լայր դառնապէս: Եւ մերձեալ առ ծերունին, գիրկս արկեալ նմա մեծապէս հառաչանօք ներումն 'ի նմանէ ինչդէր, և արտասուօք իբրու երկրորդ մկրտութեամբ թանայր նա զանձն, թագուն պահեալ միայն զաջ մկրտողին: Իսկ Առաքեալն երաշխաւոր լեալ՝ երդնոյր նմա գտանել վասն նորա թողութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ, և ծունր

զիս առ վարդապետն ձեր: Իսկ երիտասարդն այն առժամայն իբրև սպառազինեալ զինու իւրով կայր մնայր: Իսկ իբրև մերձեցաւ և ծանեաւ նա զՅովհաննէս՝ զամօթի հարաւ, զոտս արձակ և փախեաւ: Իսկ Յովհաննէս զհետ մտեալ էր յամենայն զօրութենէ իւրմէ, մոռանայր նա և զծերութիւնն իւր՝ աղաղակէր և ասէր. զի փախուցեալ ես գու, որդեակ, երկեալ գու 'ի ծերունի հօրէ քումմէ. ողորմեաց ինձ գու, որդեակ, և մի երկնչիր. զի կայ ևս քո յոյս կենաց. ես տաց պատասխանի Քրիստոսի փոխանակ քո. և եթէ մեռանել ևս իցէ փոխանակ ընդ քո՝ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ համբերից, զոր օրինակ և Տէր մեր փոխանակ մեր. փոխանակ ընդ քո զիմ անձս տայցեմ. կաց մնա լուիկ և հաւատա ինձ, քանզի նա առաքեաց զիս: Իսկ նա իբրև լուաւ՝ զառաջինն կայր գլխարկեալ և 'ի խոնարհ հայէր, և ապա յետ այսորիկ ընկէց նա զզէնն իւր 'ի բաց, և իբրև դողացեալ զահի հարեալ լայր դառնապէս: Իսկ իբրև մերձեցաւ առ նա՝ գիրկս էարկ նմա: Պատասխանի առնէր երիտասարդն զանձնէ իւրմէ որչափ և կարէր բազում լալով և յողաց ելանելով. և երկրորդ անգամ զանձն իւր արտասուօք իւրով թանայր նա, բայց զաջն իւր միայն թաքուցանէր: Իսկ առաքեալն երաշխաւոր լինէր յայնմիկ և երգնոյր նմա, եթէ թողութիւն ինչդէմ 'ի Փրկչէն մերմէ, և քաւեցիս դու. և բուռն հարկանէր զաջն նորա, և գնէր 'ի վերայ աջաց իւրոց և համբուրէր:

եղեալ յաղօթս կայր և բուռն հարկանէր զաջոյ նորա իբրև ապաշխարութեամբ օրբելոյ և համբուրէր, և դարձուցեալ ածէր զնա յեկեղեցի: Եւ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցանէր վասն նորա, և հաւապազորդ պահօք վաստակէր ընդ նմա, և բազմօրինակ բանիւք քաջալերութեան սիրտեալ զմիտս նորա՝ ոչ գնաց անտի, մինչև ոչ դարձոյց զնա ՚ի գիրկս եկեղեցոյն. և ետ օրինակ Ճմարիտ ապաշխարութեան և վաւերական մեծ վերստին ծննդեան և յաղթանակ երևելոյ յարութեան, Զայս ՚ի Լիզեմայ առեալ ՚ի յիշատակ եղելոցն և յօգուտ որոց ակն արկանիցէք՝ եղաք աստանօր:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վիսն կարգի աւետարանացն, թէ ո՛ր զի՛նչ տեղի ունի ըստ ժամանակի գրութեանն:

Դիցուք այսուհետև զգիրս Առաքելոյս, որոց վասն չիցէ երբեք լեալ տեղի երկմտութեան: Նախ աւետարան նորա ընդ ամենայն եկեղեցիս որ ՚ի ներքոյ երկնից, ծանուցեալ ընդունելի եղեալ է աներկբայ. և զի ՚ի նախնեաց անտի յիրաւի չորրորդ կարգեցաւ

իրբութեան օրբեցաւ նա ՚ի ձեռն ապաշխարութեան: Եւ էառ վարեաց զնա և էած յեկեղեցի. և ստէպ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցանէր նա փոխանակ նորա, և հանապազորդ պահօք վաստակէր և քանայր ընդ նմա, և ազգի ազգի վայելուք բանիւք միտմարէր զմիտս նորա. և մինչև ետ զնա ՚ի ձեռն եկեղեցոյն՝ ոչ գնաց անտի. և ետ օրինակ ցուցանելի վասն Ճմարիտ ապաշխարութեան, և գիտութիւն մեծ վերստին ծննդեան և յաղթութեանն յարութեանն որ երևելոցն է: Այս պատմութիւն կընմենտեայ որ եղան վասն օգտի այնոցիկ որ լսեն:

Բաաներորդ չորրորդ. թէ սրպէս կրան աւետարանքն:

Բայց գիցուք այսուհետև զգիրս առաքելոյս այսորիկ որ միանգամ երկմտութեան ինչ չիցէ վասն նոցա յաւետարանին: Իսկ նորա այն որ յայտնի իսկ է ընդ ամենայն եկեղեցիս որ ՚ի ներքոյ երկնից իցեն: Թոռսովանեցուք նախ զառաջինն. զի յառաջնոց անտի յիրաւի ՚ի չորրորդ մասն համարեալ. և նախ քան զնա են այն

յետ երիցն, այնու իսկ յայտ է: Զի գերմարդկայինք սոքա և իբրու ճմարտապէս աստուածավայելուչք Առաքելոյ Քրիստոսի, լի կատարեալ սուրբ և պարկեշտ վարուք, և ամենայն առաքինութեամբ զարդարեալ ոգիքն, այլ տգէտք էին բարբառով. և աստուածեղէն միայն և սքանչելարար զօրութեամբն՝ որ տուաւ նոցա ՚ի Փրկչէն մերմէ խրախուսեալք, ոչ եթէ ճարտարմտութեամբ և սնոտի խաբէութեամբ բանից քաւրողել զուսումն վարդապետին իւրեանց ջանային, այլ և ոչ իսկ թէ զինչ այն իցէ գիտէին: Այլ հաւանեցուցիչ գործակցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և զօրութեամբ սքանչելեացն Քրիստոսի՝ որ ՚ի ձեռս նոցա կատարէր, գնային և աւետարանէին զքիտութիւն արքայութեան երկնից ընդ ամենայն աշխարհ: Եւ սակաւ փոյթ լինէր նոցա բանագիր լինելոյ. և զայս առնէին, զի պաշտօն վերագոյն քան զմարդիկ պաշտէին նոքա: Իսկ Պօղոս՝ որ քան զամենեսեան զնոսա ՚ի պատրաստութիւն բանին զօրագոյն էր, և ՚ի հանձար իմաստութեան առաւելեալ, ոչինչ աւելի քան զայտօսիկ սակաւ թուղթս թողոյր գրով, թէպէտ և ունէր նա բիւրս ինչ կարգել անձառս. իբրև այն՝ որ մինչև յերրորդ երկինս եհաս ՚ի տեսիլ, և յափշտակեցաւ ՚ի դրախտն սքանչելի, և արժանի եղև անդ լսել բանս անձառս: Ոչ թերի ինչ էին և անփորձք և

երրորդն ևս: Արդ ցուցցուք զսուրբ առաքեալն Քրիստոսի. որ ճմարտութեամբ արժանի էին նոքա Աստուծոյ. և լի և կատարեալ էին սուրբ և պարկեշտ վարուք. և ամենայն ընտրութեամբ և սքանչելեօք զարդարեալ էին անձինք նոցա. այլ լեզուով տգէտք էին: Իայց յուսացեալ ապաստանէին ՚ի սքանչելի աստուածեղէն զօրութիւնն որ տուաւ նոցա ՚ի Փրկչէն մերմէ. որ հաւանութեամբ և արուեստագիտութեամբ բանիւք քարոզէին զուսումն վարդապետին իւրեանց: Իայց օրինակաւ Հոգւոյն սրբոյ զօրանային նոքա. և զօրութեամբ սքանչելեացն Քրիստոսի որ ՚ի ձեռս նոցա կատարէր: Գնային և աւետարանէին զքիտութիւն արքայութեան երկնից ընդ ամենայն աշխարհ: Իայց սակաւ ինչ փոյթ առնէին նոքա գրել զբանս գրով. և զայս զոր առնէին նոքա, վասն զի պաշտօն վերագոյն քան զմարդիկ պաշտէին նոքա. զի Պօղոս այն որ զօրագոյն էր քան զամենեսին պատրաստութեամբ բանին, և առաւել էր և հանձարով իմաստութեամբ, ոչ ետ գրով աւելի քան զայս թուղթս սակաւ. իբրու ունէր նա ասել բիւրս որ ոչ պատմեցան: Իբրև այր մի որ եհաս նա ՚ի տեսիլ երկնից, և յափշտակեցաւ նա և ՚ի

այլ հետևողք Փրկչին մերոյ, որպէս երկոտասան առաքեալքն և եւթանասուն աշակերտք և այլք բազումք, բայց սակայն յամենայն Առաքելոց անտի Տեառն մերոյ, Մատթէոս միայն և Յովհաննէս թողին մեզ գրով զյիշատակս անցիցն անցելոց, զի և նոցա որպէս և բանն ցուցանէ, 'ի հարկէ եղև գալ 'ի գրել: Զի Մատթէոս նախ զառաջինն Ներայեցւոց քարոզեալ, և իբրև պատրաստէր երթալ յայլ աշխարհ, ետ նոցա 'ի բարբառ հայրենի զաւետարանն իւր, զի զպակասութիւն անձին իւրոյ 'ի նոցանէ՝ որոց գեռ ևս կարևոր համարէր, գրովն իւրով ընդ: Իսկ վասն Մարկոսի և Դուկայ և վասն աւետարանացն որ ըստ նոցա, իւրաքանչիւր նոքա զիւրուրոյն տուչութիւնս աւանդէին. իսկ Յովհաննէս զամենայն ժամանակս առանց գրոց քարոզելով զաւետարանն, 'ի յախճանի ապա վասն այսր պատճառաց գայր նա 'ի գրել: Զի իբրև յառաջագոյն նախագրեալ երեք աւետարանքն յընդհանուրս սփռելով գային հասանելին և 'ի նորա ձեռս, ընդունելի լեալ Առաքելոցս՝ ասին, և վկայեալ նորա վասն այնոցիկ թէ ճշմարիտ գրեցան, բայց պակասել միայն ասէր զպատմութիւն գործոցն Քրիստոսի՝ որ 'ի սկզբան նախ քան զվարդապետու

գրախոս գրանչելի, և արժանի եղև լսել անգ բանս անձառս, զոր ոչ էր արժան խօսել մարդոյ. այլ ոչ եթէ թերի ինչ էին յայսցանէ այլ աշակերտք Փրկչին մերոյ. առաքեալք էին երկոտասան, և այլ աշակերտք ութ. և այլք հանգերձ այլովք բազմք: Բայց սակայն յամենայն առաքելոց անտի տեառն մերոյ՝ պատմութիւնս գրով Մատթէոս և Յովհաննէս միայն թողին մեզ. զի և նոցա որպէս և բանն ցուցանէ, 'ի հարկէ եղև գրելն. զի Մատթէոս իբրև յառաջագոյն Ներայեցւոցն քարոզէր. և պատրաստեալ էր երթալ նա յայլ աշխարհ. ետ նոցա 'ի լեզու հերայեցի զաւետարանն իւր. . . զի փոխանակ նորա լիցի աւետարանն իւր գրով՝ զոր քարոզէր նա: Իսկ վասն Մարկոսի և Դուկայ. և վասն աուչութեան աւետարանին նոցա. և յառաջ քան զայժմ ասացեալ է մեր: Բայց Յովհան, որպէս ասի զնմանէ, զամենայն ժամանակս առանց գրոյ քարոզէր նա զաւետարանն. և ապա յետոյ վասն այսր պատճառանց եկն նա 'ի գրել: Զի 'ի ժամանակի իբրև կարգեցան այն երեք աւետարանքն և գրեցան առ ամենայն մարդ. և հասին առ նա, որպէս և ասի բան, ընդունելի եղև նմա և վկայեաց վասն նոցա եթէ ճշմարիտ գրեցան. բայց միայն այս պակաս է 'ի նոցանէն, պատմութիւնք՝ որ ինչ միանգամ գործեցան իսկզբանէ վարդապետութեանն Քրիստոսի:

Թիւն նորա: Եւ Ճմարիտ է բանս. զի այլ երեք աւետարանիչքն յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտչի 'ի բանտ, ինչ որ 'ի միւսմ'ամի գործեցաւ 'ի Տեառնէ մերմէ՝ գրեցին, զոր և յայտ առնեն 'ի սկիզբն պատմութեան իւրեանց: Եւ արդարեւ յետ քառասուն աւուր պահոցն և փորձութեանն զոր փորձեցաւ Տէրն մեր, յայտ առնէ Մատթէոս զժամանակ գրութեան իւրոյ. Իբրեւ լուաւ, ասէ, եթէ Յովհաննէս մատնեցաւ, մեկնեցաւ գնաց 'ի Հրէաստանէ 'ի Գալիլէա: Եւ Մարկոս՝ եթէ Յետ մատնելոյն Յովհաննու, եկն Յիսուս 'ի Գալիլէա: Իսկ Ղուկաս մինչև սկիզբն արարեալ պատմութեան գործոց Տեառն մերոյ, նոյնօրինակ զհետ գնաց ժամանակին, ասելովն՝ եթէ 'ի վերայ ամենայն չարեացն զոր գործեաց Հերովդէս՝ յաւել և զայն ևս, և եդ 'ի բանտի զՅովհաննէս: Եւ աղաչեցին վասն այսորիկ, ասեն, զառաքեալն Յովհաննէս, զի զժամանակն՝ որ թողաւ յառաջին աւետարանչաց անտի, և ինչ որ գործեցաւ 'ի նմա 'ի Փրկչէն մերմէ, այսինքն մինչև արկեալ Մկրտչին 'ի բանտ, տալ գրով յաւետարանի անդ իւրում: Զոր և յայտ առնէ նա երբեմն յասելն իւրում. Զայս արար սկիզբն նշանաց Յիսուս, և երևցոյց զփառս իւր: Եւ երբեմն

տոսի, և Ճմարիտ է բանս այս. կարող էմք մեք պատկերել ուսանել եթէ այս երեք աւետարանիչքս յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտչի 'ի բանդ անգր, ինչ որ 'ի միւսմ'ամի միայն գործեցաւ 'ի Տեառնէ անտի մերմէ գրեցին նոքա. և զսոյն իսկ զայս ցուցանեն 'ի սկիզբն պատմութեանց իւրեանց, թէ յետ քառասուն աւուր՝ Իբրեւ պահոց տէր մեր և փորձեցաւ նոքօք, սկիզբն արարին նոքա 'ի ժամանակի պատմութեանցն իւրեանց. զի Մատթէոս այսպէս ցուցանէ, զի յորժամ լուաւ՝ ասէ՝ եթէ եսպան զՅովհաննէս, փոխեցաւ նա 'ի Հրէաստանէ 'ի Գալիլէայ: Եւ Մարկոս այսպէս ասաց եթէ յետ մատնելոյն Յովհաննու՝ եկն Յիսուս 'ի Գալիլէայ: Իսկ Ղուկաս մինչև սկսեալ էր նորա 'ի պատմութիւնս գործոց Տեառն մերոյ, այսպէս պահեաց և ասաց, եթէ Հերովդէս 'ի վերայ ամենայն չարեացն զոր գործէր, յաւել ևս և կալաւ զՅովհաննէս և եդ 'ի բանդի: Աղաչեցին այնուհետեւ և զՅովհաննէս առաքեալ վասն այսորիկ եթէ այն ժամանակն որ թողաւ յառաջին աւետարանչաց անտի, և ինչ որ գործեցաւ 'ի նմա 'ի Փրկչէն մերմէ՝ տալ նոցա գրով իւրով: այսինքն որ ինչ միանգամ գործեցաւ մինչև արկեալ էր զՅովհաննէս Մկրտիչ 'ի բանդ: Եւ զսոյն զայս եցոյց նա, զի երբեմն ասաց թէ այս է նշան առաջին զոր արար Յիսուս, և երևցոյց

յիշատակելով զՄկրտիչն յընթացս գործոցն Յիսուսի, թէ Մկրտէր և Յովհաննէս 'ի Յայնոփն մերձ առ Սաղիմ: Զոր և յայտնապէս ցուցանէ յասելն իւրում՝ եթէ Չե ևս արկեալ էր Յովհաննու 'ի բանտ: Արդ Առաքեալս որ ինչ միանգամ գործեցաւ 'ի Տեառնէ մերմէ մինչև արկեալ Մկրտիչն 'ի բանտ, աւանդէ յաւետարանի իւրում: Իսկ երեք այլ աւետարանիչքն՝ որ ինչ յետ մատնելոյ Յովհաննու Մկրտիչ գործեցաւ, յիշատակեն: Բայց որ զգուշեալ միտ դնիցէ, տեսանէ անշուշտ թէ չիք անմիաբանութիւն յաւետարանն. զի որ ըստ Յովհաննուն է՝ զպատմութիւն առաջին գործոց Քրիստոսի ունի, և այլքն՝ զորոց յետ այնորիկ գործեցան: Եւ յիրաւի վասն ազգահամարին ըստ մարմնոյ ծննդոց Փրկչին լռեաց Յովհաննէս, զոր Մատթէոս և Դուկաս կանխագոյն գրեցին: Եւ զի սկիզբն առնէ նա զաստուածութենէն՝ որ 'ի Հոգւոյ անտի Աստուծոյ իբրեւ վեհագունի քան զընկերսն նմա էր պահեալ: Այս ասացաւ 'ի մէնջ վասն գրոց աւետարանին Յովհաննու: Այլ զպատճառսն որ վասն աւետարանին ըստ Մարկոսի, յառաջագոյն ցուցաք: Իսկ Դուկաս 'ի սկիզբն գրոց իւրոց կանխեաց եղ զպատճառսն վասն որոյ եկն 'ի գրել: Քանզի 'ի յօժարել

զիս առ իւր. և երբեմն յիշատակ նա զՅովհաննէս Մկրտիչ 'ի մեջ գործոցն Յիսուսի. զի մինչև ցայնժամ մկրտէր նա 'ի Յորդանան՝ որ էր առ կողմն Շաղովմայ. և յայտնապէս եցոյց նա յասել իւրում՝ այսպէս եթէ չե էր արկեալ զՅովհաննէս ցայն վայր 'ի բանդ: Արդ՝ Յովհաննէս յաւետարանի իւրում զայս գրեաց որ ինչ միանգամ գործեցաւ 'ի Տեառնէ անտի մերմէ՝ մինչև արկեալ էր զՅովհաննէս Մկրտիչ 'ի բանդ: Իսկ այն երեք աւետարանիչքն՝ որ ինչ միանգամ գործեցաւ յետ մատնելոյն Յովհաննու Մկրտիչ՝ յիշատակեն: Արդ՝ իբրեւ ստուգեացուք, յայսմիկ ճանաչի մեզ թէ չիք երկմտութիւն աւետարանացն ընդ միմեանս. քանզի այն աւետարանն Յովհաննու՝ պատմութիւն առաջին գործոցն Քրիստոսի գոյ 'ի նմա. և այն այլ պատմութիւնքն, զոր ինչ գործեալ է նորա 'ի յետոյ ժամանակս: Բայց թուի թէ վասն այնորիկ լռեաց Յովհաննէս 'ի զարուծենէ անտի ծննդոց Փրկչին մերոյ որ ըստ մարմնոյ, վասն զի Մատթէոս և Դուկաս կանխագոյն գրեցին զնոսա: Եւ սկսաւ նա գրել վասն աստուածութեան նորա, զի իբրեւ 'ի Հոգւոյ անտի Աստուծոյ պահեցաւ նմա այս՝ որպէս առաւել առաքելոյ: Զայս ասացեալ մեր վասն գրոց աւետարանին Յովհաննու. նա և պատճառքն որ եղին աւետարանին Մարկոսի՝ յառաջագոյն ցուցաք մեք: Իսկ Դուկաս և նա իբրեւ սկսաւ 'ի գիրս իւր, կանխեաց և եգ զպատճառսն վասն

բազմաց յանդգնաբար Թեթևութեամբ վերստին կարգել զպատմութիւն իրացն, յորոց ինքն լի կատարեալ հասեալ էր 'ի վերայ, 'ի հարկէն ապա ածէր և ինքն 'ի նոյն. զի անխայեցուսցէ զմեզ յերկմիտ կարծեաց գրչացս, և զանսխալն և զստոյգ բան, որոց ինքնին շատ իսկ ճշմարտութեանն լեալ էր հասունակակցութեամբն և կենակցութեամբ ընդ Պօղոսի և կցորդութեամբ հաղորդութեան ընդ այլ Առաքեալն, առեալ աւանդէր մեզ՝ աւետարանաւն իւրով: Եւ վասն այսոցիկ 'ի մէնջ այսչափ: Բայց յիւրում ժամանակին վասն տուչութեան առաջնոցն, և որ ինչ յայլոց ոմանց վասն այսոցիկ ասացան՝ ջանասցուք ցուցանել: Իսկ վասն գրոցն Յովհաննու, հանդերձ աւետարանաւն և առաջին նորա Թուղթ՝ առաջնոցն և վերջնոց առանց երկմտութեան ընդունելի գտան, բայց այլ երկուքն հակառակութիւն կրեն: Իսկ վասն գրոցն Յայտնութեան մինչև ցայսօր ժամանակի բազմաց այսր անդր ձկտին կարծիք: Դարձեալ 'ի դէպ ժամանակի ընկալցի և այս խնդիր զիւր վճիռ 'ի վրկայութենէ անտի նախնեաց:

որոյ գրեաց. եթէ՝ քանզի բազումք այլք կամեցան գրել Թեթևութեամբ զպատմութիւնս բանից. զի նա կատարեալ էր տեղեկութեամբ վասն նոցա. և վասն զի անխայեցուսցէ զմեզ 'ի կարծեաց մտացն բաժանելոցն այլոց՝ ետ նա մեզ ճշմարտութիւն բանիցն զոր ընկալեալ էր նորա, և հաստատեցաւ 'ի նոսա 'ի մերձաւորութենէ անտի և հանապազորդ ընդ Պօղոսի լինելոյ իւրոյ և խառնելով ընդ այլ առաքեալն. և գրեաց զնոսա յաւետարանի տեղ իւրում: Բայց զայս մեք ասացաք: Եւ դարձեալ զտուչութիւնն և առաջնոց՝ որ վասն նոցա է, 'ի ժամանակս իւրեանց ցուցանեմք, վասն գրոցն իսկ Յովհաննու հանդերձ աւետարանաւն զոր գրեաց, և առաջին ևս Թուղթն նորա՝ առաջնոցն և վերջնոցն առանց երկմտութեան ընդունելի եղեն: Իսկ այլ երկուքն ևս որ ասեն Թէ նորա իցեն՝ երկմտութիւն գոյ զնոցանէն. իսկ վասն Յայտնութեան նորա մինչև ցայս օր ժամանակի յայսկոյս յայնկոյս շրջջրին կարծիք զնմանէն 'ի բազմաց: Եւ դարձեալ և վասն այսր ևս՝ իբրև 'ի վկայութենէ առաջնոցն գառաստանի որ զնմանէն՝ 'ի ժամանակի իւրեանց ցուցանեմք:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն աստուածեղէն տառիցն թէ ո՛յք ընդունելի
իցեն և ո՛յք ոչ :

Արժան է աստանօր երկրորդել Համառօտիւ զգիրս
նորոց կտակարանացս, զորոց կանխեցաք ասացաք յա-
ռաջագոյն: Նախ ընդ առաջինսն կարգելի է զգորս
աւետարանսն, ապա զկնի նոցա զգիրս Գործոց Առա-
քելոց, և յետ նոցա զԹուղթսն Պօղոսի և ապա զա-
ռաջին Թուղթն Յովհաննու, 'ի նոյն Համարի գնելի է
և զՊետրոսին առաջին: Եւ յետ այսոցիկ զՅայանու-
թիւնն Յովհաննու կարգելի, եթէ այնպէս ինչ Թը-
ւեացի, զորմէ զայլ և այլ կարծիս 'ի ժամանակի իւ-
րում դիցուք. այսոցիկ են ահա 'ի կարգս ընդունե-
լեաց: Իսկ զորոց երկմտութիւն է, բազմաց սակայն
գորով ծանօթ՝ է Յակոբուն և Յուդային, և Թուղթն
երկրորդ՝ Պետրոսի, և երկրորդ և երրորդ Յովհաննու
կոչեցեալ Թուղթքն, կամ աւետարանչի կամ այլոց
ուրուք անուանակցի նորին: Ընդ անհարազատս կար-
գելի են գիրք գործոցն Պօղոսի, և որ Հովիւն կոչի, և

Բասներորդ հիկեքորդ: Վասն գրոց թէ որք են ընդունելի
և որք՝ ոչ :

Իսկ զի հասաք մեք մինչև ցայս վայր, արժան է գնել 'ի ձեռն
երկրորդելոյ զգիրս նոր կտակարանաց, վասն որոյ կանխեցաք և ա-
ռացաք յառաջագոյն: Բայց դիցուք յառաջագոյն զաւետարանսն
սուրբս, և ապա զկնի նոցա զգիրս գործոցն առաքելոց, և յետ նո-
ցա զԹուղթսն Պօղոսի և ապա զառաջին Թուղթն Յովհաննու: Իբրեւ
գնոյն Համարեացուք և զՊետրոսին զառաջին, և յետ նոցա և ըզ-
Յայանութիւնն Յովհաննու, եթէ արժանի Թուեցաւ ընդունելոյ. և
կարծիք որ եղին վասն նոցա՝ 'ի ժամանակի իւրեանց գիցուք, և
ընդ նոսա՝ 'ի խոստովանութիւն եկեղեցւոյ գիցին: Իսկ յայնչանէ
վասն որոց երկմտութիւն է, զի 'ի նոցանէ բազմաց ընդունելի են, է
Թուղթն այն որ կոչին Յակովբուն և Յուդային, և Թուղթն երկրորդ՝
Պետրոսի, և Թուղթքն երկրորդ, երրորդ՝ որ կոչին Յովհաննու, կամ
աւետարանչի կամ այլոց ուրուք անուանակցի նորա են. և սոքա ընդ
այնս գիցին վասն որոց երկմտութիւն է զնոցանէ. և գիրք գործոցն
Պօղոսի, և այն որ Հովիւն կոչի, և յայտնութիւնն Պետրոսի. և ընդ

Յայտնութիւնն Պետրոսի և Թուղթն Բառնաբայ, և որ Վարդապետութիւնք Առաքելոց ասին: Դարձեալ որպէս կանխեցի ասացի և Յայտնութիւնն Յովհաննու, եթէ այնպէս ինչ Թուեսցի, զի ոմանք մերժեն, և կէսք ընդ Ճմարիտս՝ զորս ընդունի եկեղեցին, դնեն զայն: Են որ ընդ սոսա դնեն և զաւետարանն ըստ Եւրայեցւոց, ընդ որ պանծան յոյժ Եբրայեցիք՝ որք ըզ՝ Բրիստոս ընկալան: Ահա սոքա են ամենեքեան զորոց երկմտութիւն է: Կարևոր դատեցայ դնել առաջի զսոցա ամենեցուն զցանկ՝ որոշելով որ ըստ եկեղեցական ավանդութեան Ճմարիտքն են, անպաճոյճք և ընդունելիք. և որք ոչ միայն կասկածուողք են, այլ և մերժեալք, սակայն բազմաց ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ պաշտեալ նոքօք: Այսպէս մարթասցուք ճանաչել գիտել զայս ամենայն, և զոր յանուն Առաքելոց հանեալ է աղանդից հերձուածոց՝ որպէս Պետրոսի, Թովմայի, Մատաթեայ և այլոց ոմանց աւետարանք, Անդրէի, Յովհաննու և այլոց Առաքելոց գործք. զորոց բնաւ ամենեւին որ ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ յԱռաքելոց անտի և այսր չարարին արժանի յիշատակի ՚ի գիրս իւրեանց: Զի յոյժ հեռի բացագոյն և այլակերպ են տիպք բանից նոցա քան զԱռաքելոցն. և

սոսին և Թուղթքն Բառնաբայ, և այն որ կոչին Վարդապետութիւնք առաքելոցն. և դարձեալ և Յայտնութիւնն Յովհաննու որպէս կանխեցի ասացի ես, թէ երեւի զի և նա սոյնպէս է: Քանզի են ոմանք որ խոտեն և անարգեն զնա, և են ոմանք՝ որ ընդ Ճմարիտս յորս խոստովանի եկեղեցի՝ գնեն զնա: Բայց են այլք որ ընդ սոսա գնեն զաւետարանն հեբրայեցւոց, զի ուրախ են ՚ի նոսա յոյժ հեբրայեցիք որ զԲրիստոսն ընկալան. ամենեքին սոքա յայնցանէ վասն որոյ երկմտութիւն է զնոցանէն՝ համարեալ լիցին: Պատշաճ իսկ էր կարգել զնոսա, զի որոշեսցուք թէ որ են գիրք Ճմարիտք. զի լիք ՚ի նոսա խառնուած իրիք զոր ետ եկեղեցի. եթէ որ իցին վասն որոց փոփոխումն և երկմտութիւն է, որ ՚ի կանոնս եկեղեցւոյ մէ գնին, այլ սակայն բազումք ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ պաշտին նոքօք: Բայց եղիցուք գիտել եթէ յայնցանէ որ յանուն առաքելոցն՝ հանեալ է աղանդից հերձուածոց, որ են նոքա աւետարանք, կամ Պետրոսի կամ Թովմայի կամ Ռոզմի կամ այլոց, կամ Պրակքսաւաթայքն Անդրէի և Յովհաննու և այլոց առաքելոցն. զի ՚ի նոցանէն բնաւ ամենեւին որ ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ՝ որ գնացին եկին կարգաւ, ոչ արժանի արարին յիշատակի ՚ի գիրս իւրեանց, զի յոյժ հեռի բացագոյն և այլակերպ են տիպք բանի նոցա քան զառաքելոցն. և կամք և խորհուրդք որ գրուեալք են ՚ի նոսա՝ յոյժ օտարագոյն

կամք և խորհուրդք 'ի նոսա, յոյժ օտարագոյն են 'ի ճշմարիտ հաւատոցն, զի արանց հերձուածողաց ստեղծուած մտաց լինել յանդիմանին յայտնապէս. վասն այսորիկ և ոչ ընդ անհարազատօ միայն կարգելի են սոքա, այլ և իբրեւ այլանդակս և ամբարշտօ մերժելիք են և խոտելիք: 'Խարձցուք արդ անպա 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն Մենանդրեայ կախարդի:

Սիմոնի մագի յաջորդեալ Մենանդրոս, և զէն երկրորդ ազդեցութեան սատանայի՝ ոչինչ յետեալ քան զնախնին իւր երեւէր նա 'ի գնացսն: Սամարացի էր սա, 'ի ծայր դիւթական արուեստին ոչինչ պակաս քան զվարդապետ իւր, գերազանցեալ իսկ 'ի շաղփաղփ բանդագուշանս և յորդագոյն քան զնա գտանէր: Փրկիչ գոլ զանձնէն վկայէր, 'ի վերուստ 'ի յաւիտեանց անտի՝ որ ոչ երեւին, սահմանեալ 'ի փրկութիւն որդւոց մարդկան: Եւ ուսուցանէր եթէ այլազգինչ դժ և կարէ յաղթել աշխարհագործ հրեշտակացն այնոցիկ, բայց եթէ աշակերտեալ նախ յու-

ն 'ի ճշմարիտ հաւատոցն. զի ոմանք յազանգոյ անտի հերձուածոց նիւթեցին զայս 'ի մտաց իւրեանց, զայնոցիկ որ ցուցանեն յայտնապէս վասն այսորիկ և ոչ ընդ այնոսիկ գիցին նոքա վասն որոց երկմտութիւն է զնոցանէն, այլ իբրեւ օտարք և խոտեալք և անարգեալք լին և լին հրաժարեցուք 'ի նոցանէն:

Քոտենորոգ վեցերորդ. վասն Մենանդրոսի կախարդի:

Յէեսայուք այսուհետեւ 'ի պատմութիւն որ յետ այսր իցէ: Ի Սիմոնէ կախարդէ ընկալաւ Մենանդրոս, և զէն երկրորդ չար քան զառաջինն եղոյց յանձն իւր զօրութիւն սատանայի: Էր նա Շամարիտ, իբրեւ կատարեցաւ կախարդութեամբն որպէս զվարդապետն իւր: Բայց նա մեծամեծս խրոխտանայր և ասէր վասն անձին իւրոյ՝ եթէ նա ինչն է փրկիչն որ առաքեցաւ 'ի վերուստ 'ի յաւիտեանց անտի՝ որ ոչն երեւին, 'ի փրկութիւն որդւոց մարդկան. և ուսուցանէր եթէ՛ այլ աղբ ինչ, ասէ, ոչ կարէ մարդ յաղթել հրեշտակացն արարչաց աշխարհիս այսորիկ, բայց եթէ գայ նախ 'ի կրթու-

սուսն կրթութեան կախարդութեան նորա. և ապա 'ի մկրտութիւն նորա ընծայեալ: Իսկ որոց արժանաւորքն գտանիցին, անմահութիւն անվախճան 'ի կեալ նրա յայս նոցա խոստանայր, կալ ձնալ 'ի մշանջեաւորս, անծերանալի և անմահ. զոր դիւրին է գիտել 'ի բանից անտի Երանոսի: Իւ Յուստինոս իսկ յիշատակ առնելով զՍիմոնէ, և վասն սորա պատմէ այսպէս եւթէ. Սենանդրոս ոմն սամարացի 'ի գեղջէ Քափադոքէայ՝ աշակերտ Սիմոնի մոգի, 'ի դիւական ոգւոյն շարժեալ գայր յԱնտիոք քաղաք, և զբազումն աւրուեստգիտութեամբ կախարդութեանն մոլորեցուցեալ գիտեմբ: Եւ որք միանգամ չոգան զկնի նորա՝ հաւանեցոյց զնոսա հաւատալ թէ ոչ մեռանին, և ցայժմ իսկ են ոմանք յաղանդոյ նորա՝ որ զայս այսպէս խոստովանին: Եւ այս լինէր 'ի դիւական ազդեցութեանէն, զի 'ի ձեռն կախարդաց այսոցիկ՝ որոց զանուն քրիստոնէի զանձամբ առեալ, զխորհուրդն մեծ աստուածապաշտութեան կախարդութեամբն հայհոյել ջանացեն, և եկեղեցւոյ վարդապետութիւն զանմահութեան հոգւոց և զյարութեան մեռելոց ծաղը և ծանակ կացուցեն: Այլ որք զայսպիսի Փրբ կիչս անձանց ունել կարծեցին, և 'ի ճշմարիտ յուսոյ անտի անկան 'ի սպառ:

Թիւն տեղեկութեան կախարդութեանն՝ զոր ուսուցանէր նա: Եւ մկրտութիւնն որ 'ի ձեռանէ նորա տուեալ լինի որ միանգամ արժանի լինին նմա, կեանս ասէ յաւիտենից յայսմ աշխարհի ընդունին, և կան մնան աստէն մշանջեաւորք՝ առանց ծերութեան և մեռանելոյ: Չայս գիւրին է գիտել ճանաչել 'ի բանից անտի Երանոսի: Եւ և Յուստինոս իսկ յիշատակեաց վասն Սիմոնի. գրեաց նա պատմութիւն որ վասն նորա էր, և ասաց այսպէս եւթէ՝ Սենանդրոս որ նա շամրոացի էր, 'ի գեղջէ որ անուն էր նորա Քրդոքապիա աշակերտ Սիմոնի, զի մոլորեցան 'ի նա ըստ զօրութեան գիւաց. և և կն յԱնտիոք քաղաք, և զբազումն մոլորեցոյց արուեստգիտութեամբ կախարդութեանն: Զի որ միանգամ չոգան զկնի նորա՝ հաւանեցոյց զնոսա հաւատալ թէ ոչ մեռանին. և ցայժմ իսկ են ոմանք յուսմանէ նորա որ այսպէս խոստովանին: Բայց էր այս 'ի զօրութեանէ սատանայի, զի 'ի ձեռն այսր կախարդաց որ գցեցան զանուն Քրիստոսի՝ զխորհուրդն մեծ զաստուածապաշտութեանն կախարդանօք ջանացան բաժբասել և հայհոյել, զի 'ի ձեռն նոցա կատարեցին կեանքն հոգւոց որ ոչ մեռանին, և զյարութիւն 'ի մեռելոց՝ որ են նոքա հաստատուն եկեղեցւոյ: Բայց զայս զոր գրեցին զնոցանէն փրկիչն վարդապետացն նոցա. 'ի ճշմարիտ յուսոյ անտի անկան:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն հերձուռածոյն Երիտհիտաց:

Իսկ զայլս զոմանս չկարելով շարժել դէն չար 'ի սիրոյն Քրիստոսի Աստուծոյ, այլուստ դիւրամբռնելի գտանէր զնոսա և խարդաւանէր յիւր ծուղակ. զորս և յիրաւի Երիտհիտս կոչեցին առաջինք, փոխանակ զի աղքատօրէն և անարգաբար խորհեցան նոքա զՔրիստոսէ. զի դուզնաբեայ որ մարդ զնա համարեցան, և 'ի վաստակոց գործոց բարեաց արդարացեալ, և յամուսնութեան առն և Մարիամու ծնեալ: Իարձեալ և կարեւոր համարեցան սոքա զգործս օրինաց, զի ոչ հաւատային թէ կարող են կեալ 'ի հաւատոց անտի միայն Քրիստոսի, և 'ի գործոց՝ որ ըստ հաւատոցն: Են և այլք 'ի սոյն անուն կոչեցեալք որք 'ի յայլանգակ մտաց առաջնոցն փախուցեալ, եթէ ծընաւ Տէրն մեր 'ի կուսէ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ոչ ուրանան, այլ թէ 'ի յաւիտենից է բանն Աստուած և իմաստութիւն Հօր ոչ խոստովանելով՝ յամբարշտութիւն առաջնոցն անկան, որով և հաւասար նոյա 'ի մարմնեղէն պաշտօն օրինացն փութան և սոքա: Մեր

Քասներորդ եօթներորդ. Վասն աղանդին Արիոնացոց:

Բայց սակայն դէն չար որ ոչ կարէր շարժել զայնոսիկ՝ որ միանգամ սիրեն զՍտեան Աստուծոյ, կարող եղև զայնոսիկ որ ըմբռնեցան յայնցանէ որ խոտորեցուցին զնոսա զկնի նորա. զի զնոսա առաջինքն յիրաւի կոչեն արիոնացիս, փոխանակ զի աղքատաբար և անարգաբար ունէին նոքա զՔրիստոս. զի մարդ գուզնաբեայ իբրև զամենայն մարդ համարէին նոքա զնա, որ արդարացաւ 'ի մեռնիցն սովորութեան գործոց, և յամուսնութենէ առն և Մարիամու. և ասն թէ պիտոյ է նոյա գործ օրինացն, զի ոչ հաւատան թէ կարող են նոքա կեալ 'ի հաւատոց անտի միայն Քրիստոսի և 'ի գործոց անտի զոր ուսոյց: Իարձեալ այլք որ կոչին յայս առնուն, 'ի բազում ժպրհութենէ նոցա վասն որոյ ասացաք զնոցանէն փախչին, որ զի թէ ծնաւ Տէր մեր 'ի կուսէ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ոչ ուրանան, այլ ոչ խոստովանին նոքա իբրև զմեզ, թէ իսկզբանէ էր նա բան Աստուած և իմաստութիւն. և յամբարշտութիւն անօրէնութեան առաջնոցն խորհեցան նոքա, առաւել ևս զպաշտօն

Ժեղի են առ սոսա և խոտեղի ամենայն թուղթք Պօղոսի, օրէնսխոտոր ապստամբ յօրինաց զնա կոչելով: Եւ աւետարանն միայն որ ըստ Եբրայեցւոց՝ պաշտի առ նոսա. իսկ զայլն դուզնաբար ունին, իսկ զաբաթ և զայլ վարս հրէութեան՝ իբրև զնոսա պահեն. բայց զաւուրս միաշաբաթուց իբրև զմեզ ՚ի յիշատակ յաբութեան Քրիստոսի կատարեն: Որոյ վասն և իրաւամբ վիճակեցան նոքա անուանա, զաղքատութիւն մտաց իւրեանց եթիոնիտ բառիւս յայտ առնելով, զի եթիոն ՚ի լեզու եբրայեցի աղքատ լի:

ԳԼՈՒԻ ԻԸ.

Վասն Կերիկրեայ հերեսիսկոսպետի:

Զայսու ժամանակաւ և այլոյ իրիք աղանդոյ գլուխ և առաջնորդ կացեալ զԿերինթոս ընկալաք, Զամանէ Գայիոս՝ զորոյ զբանսն կանխեցաք եղաք ՚ի ճառս քննութեանց նորա և խնդրոց, գրէ այսպէս. Նա և Կերինթոս, ասէ, այն որ ՚ի ձեռն Յայտնութեան՝ որ պէս մեծի Առաքելոյն եղելոյ, հրաշապատումս ստեղ

մարմնեղէն զօրինացն իբրև զնոսա փութան պահել: Սոյն իսկ սոքա յամէն թղթոցն Պօղոսի լիուլի ուրանան, և կոչեն օրէնսխոտոր: Բայց յաւետարանն այն որ կոչի հեբրայեցւոց՝ միայն պաշտին նոքա, և զայլն ևս ապարարար դուզնաբար ունին նոքա զնոսա: Իսկ զաբաթ և զայլ վարս հրէութեան՝ իբրև զնոսա պահեն. բայց զաւուրս միաշաբաթուց իբրև զմեզ առնեն վասն յիշատակի յաբութեան նորա: Եւ վասն այսր խորհրդեանն զոր ունէին նոքա՝ ընկալան զանուան զայս զԱբիոն, ցուցանէ վասն աղքատ խորհրդոցն նոցա. զի աբիոնն աղքատ կոչի ՚ի լեզուն հեբրայեցի:

Պատմեցորդ արքերորդ. վասն Կերիկրոսի որ էր գլոխ
հերանաւոնոց:

Բայց ՚ի սոսն իսկ ՚ի ժամանակս յայտ ընկալաք մեք՝ եթէ եղև Կերինթոս գլուխ միոյ հերձուածոյ: Իսկ Գայիոս այն որ յառաջագոյն եղաք զբանս նորա, ՚ի ձեռն խնդրոյն որ եղև նորա, այսպէս գրեաց զմանէ: Նա և Կերինթոս, այն որ ՚ի ձեռն տեսեան իբրև առաքեալ մեծ եմոյծ գրութիւն ձախող բանից, որ ստեաց և ապա եթէ ՚ի հրեշտակաց ուսեալ եմ զայս, եթէ յետ յաբու-

ծանէր զանձնէն՝ իբրու 'ի հրեշտակաց ուսեալ, եթէ յետ յարութեան լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի 'ի վերայ երկրի, և դարձեալ եթէ մարդիկ որ յերուսաղէմ գտանիցին, ըստ մարմնոյ ցանկութեան և ըստ հեշտութեան վայելեացեն կեանս: Եւ զի թըշնամի էր նա գրոց Աստուծոյ, զթիւ հազար ամաց 'ի տօնս հարսանեաց անցուցանել ասէր, որով և զանփորձն կամէր մոլորեցուցանել: Իսկ Դիոնեսիոս՝ այն որ եպիսկոպոսն էր եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց առ մեօք՝ յերկրորդ գիրս իւր Խոստմանցն կամ Աւետեաց, ինչ ինչ վասն Յայտնութեան Յովհաննու 'ի նախնեաց անտի աւանդութեանց առեալ խօսելով, յիշատակ առնէ և զառնէս զայսմանէ բանիւս՝ այսպէս. Կերին թոս, ասէ, որ առաջնորդն եղև ազանդոյն, որ 'ի նորա անուն Կերին թացիք կոչեցան, կամեցաւ մակադրել զիւր ստեղծուածս մտաց յանուն արժանահաւատ. քանզի այս էր ուսումն վարդապետութեան նորա՝ եթէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի, որում և ինքն ցանկայր, զի մարմնասէր յոյժ և ամենեւին իսկ մարմնաւոր լեալ և 'ի նոյնս երազանայր, և 'ի յագուրդ պորտոյն, և որ զպորտովն են՝ յղիանայր, կերակրովքն, ըմպելեօք և հարսանեօք. և զի սովոր էր պատրուակեալ բարեքել տօնիւքն, զոհիւք և զենլեօք: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս: Իսկ

Թեանն՝ ասէ՝ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի. և դարձեալ միւսանգամ զցանկութիւնս մարմնոց 'ի մէջ Երուսաղէմի լինելոց եմք գործել. և քանզի թշնամի էր գրոց Աստուծոյ՝ կամեցաւ մոլորեցուցանել և ասել, եթէ ըստ թուոյ հազար ամի լինելոց է տօն հարսանեաց: Նա և Դիոնեսիոս՝ այն որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, յերկրորդ խօսան որ վասն սկզբանն ասաց ինչ ինչ որ վասն յայտնութեանն Յովհաննու, իբրև յառաջին տուչութենէ անտի, և յիշատակէ նա զայսս զայս այսու բանիւք. Կերին թոս, ասէ, այն որ կացոյց զազանգս զայս, որ առնուանեալ կոչին կերին թացիք, կամեցաւ նա զենլ անուն արժանի հաւատաւոյ մոլորութեանն այնմիկ զոր նիւթեաց նա: Զի այս է ուսումն նորա զոր ասէր, եթէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի, և որոց ինքն կարօտացեալ ցանկայր, քանզի յոյժ մարմնապէս և սիրէր զցանկութիւնս. զնոյն տեսանէր 'ի տեօղ երազս իւրոյ՝ եթէ լինելոց է յագուրդ պորտոյ, այսինքն կերակուրք և ըմպելք և ամուսնութիւնք: Եւ զայն ինչ դարձեալ զոր միանգամ կարծեաց թէ եգիտ, որ անուանիք են քան զայս տօնս և

Երանոս և զներքին իսկ դաղտնի կարծիս մուրու-
թեան նորա եղ. յառաջին գիրս իւր՝ որ Լնգդէմ հեր-
ձուածոց, և յերրորդումն՝ պատմութիւն արժանի
անմոռաց յիշատակի աւանդէ նա իբրև 'ի տուչութե-
նէ Պօղիկարպոսի, եթէ Եմուտ երբեմն առաքեալն
Յովհաննէս 'ի բաղանիս առ 'ի լուսնալ, բայց իբրև
գիտաց եթէ 'ի ներքս անդ է Կերինթոս՝ ոտտեալ 'ի
տեղւոյն իւրմէ և փախեալ 'ի դուրս, զի ոչ համբեր
նա կալ ընդ յարկան՝ յորում էր հերետիկոսագետս.
'ի նոյն յորդորեալ և զիւրսն. Փախիցուք, ասէր, գու-
ցէ փլանիցին բաղանիքս, զի 'ի սմա է Կերինթոս թըշ-
նամին ճշմարտութեան:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Նիկողայոսի և որոց 'ի նորս անուն
կոչեցան:

Առ սովիմբ և հերձուածն Նիկողայեցւոց եկաց սա-
կաւ մի ժամանակս, որ և յիշի 'ի գիրս Յայտնութեան
Յովհաննու: Սղբա Նիկողայիտքն հպարտացեալ պար-

զոհ և զգենիս անամնոց. զայս ինչ ասաց զնմանէ Դիոնեսիոս: Իսկ
Իրինէոս և զկարծիս մտաց դաղտնեաց նորին եղ. յառաջին խօսան
որ ընգդէմ հերձուածոցն են. և պատմութիւն արժանի յիշատակի
գրողեաց 'ի գիրս իւր: Իբրև 'ի տեսչութենէ Պօղիկարպոսի զոր
ասաց, եթէ Յոհան առաքեալ եմուտ երբեմն 'ի բաղանիս՝ որպէս
զի լուսնի անդ. բայց իբրև գիտաց եթէ 'ի ներքս է Կերինթոս՝
ոտտեալ 'ի տեղւոյն իւրմէ և փախեալ 'ի դուրս, զի ոչ համբեր
նա լինել 'ի ներքս յարկին՝ յորում էր նա. և սոյն իսկ այս հաճեալ
հաւանեցուցանէր զայնոսիկ որ ընդ նմա էի, և ասէր՝ փախիցուք,
գուցէ և բաղանիքս փլանիցին. զի 'ի սմա է Կերինթոս թշնամի ճըշ-
մարտութեան:

Քսաներորդ իններորդ. վասն Նիկողայոսի և վասն այնոցիկ որ
անուանեալ կոչին յանուն նորս:

Բայց հանգերձ այսուիկ, և ազանգ հերձուածոց այն որ ա-
նուանեալ կոչին Նիկողայոսացիք, եկաց սակաւ մի ժամանակս, այն
որ յիշատակէ զնա և Յայտնութիւնն Յովհաննու: Սղբա հպարտա-
ցեալ պարծէին 'ի Նիկողայոս, այն որ էր նա մի յայնցանէ՝ որ ընա-

Ժէին 'ի Նիկողայոս' որ էր մի յեւթանց անտի ընտրելոց ընդ Ստեփաննոսի 'ի պաշտօն աղքատաց: Զմանէ կղեմէս Աղէքսանդրացի յերրորդ Յաճախապատում գիրս իւր պատմէ օրինակ զայս. էր նորա, ասէ, կին տեսլեամբն գեղեցիկ. և յետ վերանալոյ Տեառն մերոյ իբրև նախատեցաւ նա յԱռաքելոց որպէս դիւրա նախանձ, 'ի մէջ ածեալ նորա զկինն, կալլէ զսա, ասէ, որում և հաճոյն իցէ: Ընդ գործոյս միաբան համարեալ և զբանս նորա, թէ պարտ է չարաչար վարել ընդ մարմնոյն: Պարզաբար և յանխորհուրդս զհետ գնալով գործոցս և բանիցս հետևողք նորին՝ պոռնկին անխտիր առանց ամօթոյ: Բայց ես ստուգեալ տեղեկացայ վասն Նիկողայոսի, թէ բայց 'ի միոյն ոչ ամուսնացաւ նա ընդ այլում կնոջ. դարձեալ և վասն որդւոց նորա՝ եթէ դստերքն ծերացան՝ 'ի կուսութեան. և ուստր նորա եկաց մնաց ամուրի և անաւատ: Եւ զի այս այսպէս է. ապա յանդիմանեալ նորա զկին իւր առաջի Առաքելոց, որոյ վասն ստգտանէր իբրու նախանձոտ, նշանակ էր հրաժարելոյ 'ի հեշտութեանց մարմնոյ, և բանն թէ պարտ է չարաչար գնալ ընդ մարմնոյն, ժուժկալութեան մոմսաւանդ և նուաճելոյ ցանկութեան էին բանք: Եւ որպէս կարծեմ ոչ կամէր նա ըստ պատուիրանի Փրկչին մերոյ երկուց տերանց ծառայել, ցանկութեան և Տեառն

րեցանն ընդ Ստեփաննոսի 'ի պաշտօն աղքատաց: Իսկ կղեմնտոս աղէքսանդրացի յերրորդ պատմութեան իւրում զայս ասաց վասն նորա, եթէ էր կին նորա տեսլեամբն գեղեցիկ, և յետ վերանալոյ Տեառն մերոյ նախատեցաւ նա յառաքելոց անտի, վասն զի նախտն՝ ձէր նա ընդ իմա: Իսկ նա էաժ 'ի մէջ զկինն, իբրու համարձակեաց նմա լինել կին ում և կամիցի. և ասէին մոլորեալքն այնոքիկ, զի այս գործ հաւասարեալ միաբանի այնմ բանի զոր ուսուցանեն, եթէ պիտոյ է՝ տսեն՝ տալ զպէտս հանգստեան իւրեանց, և նմանող եղեն այսմ իմիջ որ եղև, և իմիջ որ ասացաւ՝ գոյնաբար և միամտութեամբ: Եւ վասն այսորիկ պոռնկին անխտիր առանց ամօթոյ որ միանգամ անուանեալ կոչին 'ի հերձուածոյ անտի նորա: Բայց ես ուսեալ տեղեկացայ վասն Նիկողայոսի՝ եթէ ոչ ամուսնացաւ նա ընդ այլում կնոջ, բայց ընդ մինն միայն զոր էառն. և դարձեալ վասն որդւոց և գատերաց նորա որ ծերացան՝ 'ի կուսութեան. և ուստր նորա որ եկաց մնաց առանց ամուսնութեան: Արդ զի այս այսպէս է, յայտ է եթէ համարձակութիւն ուր եղև առաջի առաքելոցն վասն նախանձու կնոջն, հրաժարեալ էր 'ի չարաչարանցն

մերոյ: Եւ Մատթէի, ասեն զնոյն ուսուցեալ թէ Մարտիցուք ընդ մարմինս և չարաչար գնասցուք ընդ նմա, և մի ինչ 'ի հշտալեաց անտի նմա շնորհեսցուք. իսկ զհոգին աճեցուցուք հաւատով և գիտութեամբ: Որոյ վասն շատացի արդ բանս՝ որ 'ի խանգարել զձմարտութիւն 'ի վեր երևեալ 'ի ժամանակին, վաղ վաղակի շիջեալ անհետացան:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Երէ ո'յք յԱռաքելոց ամուսնաւոր կեանս վարեցիկն:

Սոյն սա կղեմէս՝ զորոյ զբանսն սակաւիկ մի յառաջագոյն յիշատակեցաք, յետ այնորիկ յառաջ ածեալ զբանսն ընդդէմ մարդկան՝ որք խոտեալ անարգեն զամուսնութիւն, զԱռաքեալսն՝ որ միանգամ ամուսնացան, կարգէ այսպէս. կամ թէ գուցէ, ասէ, և զԱռաքեալսն ևս խոտէք և անարգէք դուք. զի Պետրոս և Փիլիպպոս որդիս ծնան, և Փիլիպպոս ըզգտտերս իւր արանց ետ, և Պողոս ոչ անփոյթ արար

և ժուժկալութիւն 'ի ստիպելոց ցանկութեա՝ց: Իսկ այլոց պատճառք եղեն շրջել 'ի հանգիստ մարմնոյ, որպէս և ես ակն ունիմ, եթէ ոչ կամէր նա ըստ պատուիրանի Փրկչին մերոյ ծառայել երկուց տերանց՝ ցանկութեանց և Տեառն մերոյ: Բայց ասեն եթէ և Թողովմոս այսպէս ուսուցանէ թէ՛ ընդ մարմինս, ասէ, մարտիցուք և ճշեցուք, և ինչ ըստ հանգստեան իւրոյ մի թողացուցուք նմա, բայց զհոգին աճեցուցուք հաւատովք և գիտութեամբ: Արդ զայն ինչ ասացեալ էր մեր վասն այնոցիկ որ յայնմ ժամանակի հնարեցան փոփոխել զձմարտութիւն, և շիջան վաղվաղակի, որպէս և ասի բանն:

Երեսներորդ. քե ոյ որ իցին որ ամուսնացան յայխարհի յառաքելոց անտի:

Սոյն իսկ այն կղեմնաոս՝ զոր յիշատակեցաք մեք զբանս նորա: Յետ այնորիկ դարձեալ վասն մարդկան որ խոտեն անարգեն զամուսնութիւն, զառաքեալսն որ միանգամ ամուսնացան յառաջ իտի՛ 'ի կարգէ զնոսա և ասէ այսպէս. կամ թէ գուցէ և զառաքեալսն ևս խոտէք և անարգէք դուք, զի Պետրոս և Փիլիպպոս որդիս ծնան, և Փիլիպպոս զգտտերս իւր արանց ետ, և Պողոս դարձ

հարցանել զողջունէ լծակցին 'ի Թգթի իւրում, այլ ոչ ընդ իւր շրջեցուցանէր վասն պարկեշտութեան պաշտամանն⁶։ Եւ զի 'ի յիշատակութիւնս այսոցիկ եկաք, չէ ինչ տաղտուկ զայս եւ պատմութիւն արժանալուր նորին մատենագրի յարեւաստանօր, որ յեւթնէրորդ. Յաճախապատում գիրս իւր պատմէ օրինակ զայս. Իբրեւ ետես, ասեն, երանելին Պետրոս, եթէ վարեալ տանէին զկին իւր 'ի մահ, խնդացեալ ընդ կոչումն շնորհացն, և զի յուղարկեալ երթայր 'ի տուն իւր և 'ի հայրենիս, կոչեալ զնա յանուանէ յորդորական և մխիթար բանիւք. Կին դու, ասէ, յիշեալ զՏէր մեր. այսպէս էր ամուսնութիւն երանելեացն, և սէր կատարեալ սիրելեացն։ Այսոցիկ առ այժմ ըստ ժամուն պիտոյից եդեալ, 'ի դէպ ժամանակի լիւ վին ճառեսցուք։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն Յովհաննոս և Փիլիպպեայ վախճանին։

Վասն Պօղոսի և Պետրոսի ելիցն յաշխարհէ եթէ յոր ժամանակս և զիարդ. դարձեալ Թէ ուր եդան

եալ ոչ անփոյթ արար հարցանել զողջունէ ամուսնոյն իւրոյ 'ի Թգթի իւրում։ Բայց ոչ շրջեցուցանէր ընդ իւր, վասն պարկեշտութեան պաշտամանն։ Բայց որովհեաւ զայս յիշեցաք, ոչինչ մնասէ իրս գնել և զայս եւ պատմութիւն՝ որ արժանի երկրորդելոյ զտւրին զայս օրինակագրի, այն որ յեթնէրորդ. պատմութեանն գրեաց այսպէս. Ասեն, ասէ, եթէ երանելին Պետրոս ետես զկին իւր զի վարեալ երթայր 'ի մեռանել, և զգալի կոչումն շնորհացն. և զի յուղարկեալ երթայր 'ի տուն ճշմարտութեանն, պատասխանի եւ ասէ ցնա յորդորելով և մխիթարութեամբ, և կոչեաց զնա յաւանէ յանուանէ և ասէ. Յիշեալ տէր մեր։ Այսպէս էր ամուսնութիւն երանելեացն, և սէր կատարեալ սիրելեաց։ Այսոցիկ իսկ որ պիտոյ էին այս ճառից զոր արկեալ էր մեր, 'ի ժամանակի իւրեանց եդան այսպէս։ Բայց վասն ելիցն յաշխարհէ աստի Պօղոսի և Պետրոսի, եթէ յոր ժամանակս և Թէ զիարդ գարձեալ յետ ելանելոյն նոցա ուր եդան մարմնէ նոցա. յառաջ քան զայս ասացաք մէք։

Երեսներորդ ատաղներորդ. վասն ելիցն Յովհաննոս և Փիլիպպոսի։

Բայց վասն ժամանակին Յովհաննոս և յառաջ քան զայժմ ա-

մարմինը նույն վաղ ուրեմն հատուցեալ է մեր. բայց վասն ժամանակին Յովհաննու յառաջ քան զայժմ ասացաք փոքր ի շատէ. իսկ տեղի մարմնոյն ուր թաղեցաւն, ի Թղթոյ անտի Պողիկրատեայ Եփեսացւոց եպիսկոպոսին յայտ է. որ գրելով առ Վիկտոր եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց յիշատակէ ի միասին ընդ նմա և զՓիլիպպոս առաքեալ և զոմանս ի դատերաց նորա այսպէս. Զի և յԱսիա, ասէ, լուսաւորք մեծամեծք հանգուցեալ են, որք յարիցեն յառաւրն յետնում ի գալստեան Տեառն մերոյ, յորժամ գայցէ նա փառօք յերկնից խնդիր առնել ամենայն սրբոց իւրոց: Որպէս Փիլիպպոս՝ որ էր մի յերկոտասանից Առաքելոց անտի ննջեցեալ հանգչի ի Հերապոլիս, և երկոքին դատերք նորա ծերացեալք ի կուսութեան: Է նորա միւս այլ ևս դուստր՝ որ Հոգւով սրբով վարեալ զկեանս և հանգեալ յԵփեսոս: Դարձեալ և Յովհաննէս՝ այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, որ քահանայն էր Աստուծոյ և քանէր զԹիթեղն քահանայապետութեան ի ճակատու, և եղև վկայ և վարդապետ, աստ յԵփեսոս առ մեզ հանգչի: Այսչափ ինչ վասն վախճանի մահու նոցա: Իսկ ի ճառս տրամախօսութեան Գայիո թի՛ զորմէ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք: Պրոկղոս՝ որոյ ընդդէմ լինէին քննութիւնքն և վէճք, վասն Փիլիպպեայ և դատերաց նորա մահուան՝ միաբանեալ

ասացաք մեք. տեղին իսկ յորում եղեալ է ի նմա յայտ է ի Թղթոյ անտի զոր գրեաց Պողիկարպոս որ էր եպիսկոպոս Եփեսացւոց՝ առ Բեկտոր եպիսկոպոս Հռոմ քաղաքի. և յիշատակէ նա ի միասին զնա և զՓիլիպպոս առաքեալ և զդատերս նորա, ի գրել իւրում այսպէս: Եւ յԱսիա, ասէ, լուսաւորք մեծամեծք ննջեցեալ են. զի նոքա յարիցեն յառաւրն յետնում գալստեան տեառն մերոյ. զի ի նմա գայ նա փառօք յերկնից, և խնդիր առնէ ամենայն սրբոց իւրոց: Փիլիպպոս այն որ էր երկոտասան առաքելոց անտի զի նա ննջեցեալ է յԱրապոլիս, և երկու դատերք նորա՝ որ ծերացան ի կուսութեան, և այլ միւս ևս դուստր նորա՝ որ Հոգւով սրբով վարէր, յԵփեսոս հանգեալ: Բայց դարձեալ և Յոհան որ բազմեալ էր ընդ ձեռամբ տեառն մերոյ, այն որ էր քահանայապետ, և զցեցեալ էր զպսակ սրբութեան, և եղև վկայ և աւուցիչ, նա յԵփեսոս ննջեաց: Զայս ասացաք մեք վասն ելից սոցա: Նա և մաքառումն իսկ Գայիոսի, այն որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք. Պրոկղոս այն որ ասացն ընդ նմա, վասն ելիցն Փիլիպպոսի և դատերաց նորա, զի հաւասարեալ միաբանին այսմ զոր կանխեցաք ասացաք մեք: Ա.

հաւասար զոր կանխեցաքս ասացաք, ասէ, այսպէս. Յետ այսորիկ, մարգարէք չորք էին 'ի Հերապոլիս Ասիացւոց դստերք Փիլիպպոսի, և գերեզման նոցա անդ է և հօրն իւրեանց: Եւ այս այսպէս: Իսկ Ղուկաս 'ի Գործս Առաքելոց վասն դստերացն Փիլիպպոսի, որ 'ի ժամանակին յայնմիկ ընդ հօրն իւրեանց էին 'ի Կեսարիա Հրէաստանեայց, և ունէին շնորհս մարգարէութեան, գրէ այսպէս. Եկաք, ասէ, 'ի Կեսարիա և մօտք 'ի տուն Փիլիպպոսի աւետարանչի, որ էր յեւթանոց անտի, և ագաք առ նմա: Նորա էին դստերք չորք կոյրք մարգարէք: Սոքիմբք որ ինչ միանգամ 'ի մեր գիտութիւն եկին վասն Առաքելոցն և վասն առաքելական դարուն, և վասն գրոց նոցա սրբոց՝ զոր թողին մեզ, և զորոց միանգամ երկմտութիւն է, և 'ի բազմաց սակայն հրապարակաւ յեկեղեցիս նոցա ընթերցեալ, և որոց ամենեկն իսկ անհարազատ և օտաւրացեալք իցեն 'ի Ճմարիտ հաւատոց Առաքելոցն, հատուցեալ շատ՝ դարձցուք ապա 'ի մեր պատմութիւնս:

այց և նա եթէ յետ սորա մարգարէք չորք էին յԱրապոլիս ասիացւոց, դստերք Փիլիպպոսի, և գերեզմանն նոցա անդ է, և հօրն իւրեանց. զայս ասաց նա: Իսկ Ղուկաս 'ի Գործս առաքելոցն վասն դստերացն միւսոյ Փիլիպպոսի ասէ, զի էին նոքա ընդ հօրն իւրեանց 'ի Կեսարիայ հրէաստանեայց յայնմ ժամանակի, և ունէին նոքա չորս մարգարէութեան. յիշէ բանիւք իւրովք, և ասէ այսպէս եւթէ, Եկաք՝ ասէ 'ի Կեսարիայ և մօտք 'ի տուն Փիլիպպոսի աւետարանչի որ էր նա յեւթանոց անտի, և լուծաք առ նմա. բայց էին նորա դստերք կուսանք չորք որ մարգարէանային: Արդ զայս ինչ զոր ընկալաք մեք և ուսաք յառաքելոցն, և վասն ժամանակացն նոցա, և վասն գրոց սրբոց զոր թողին մեզ և վասն որոց միանգամ երկմտութիւն է գնոցանէ, և բազմաց ընդունելի են. և վասն որոց լի բովանդակ խոսեալք և օտարացեալք են 'ի Ճմարիտ հաւատոց առաքելոցն, այսոքիմբք ասացաք մեք: Եկեցուք այսուհետեւ 'ի պատմութիւնն որ առ յասպայ:

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Եթե ո՛րպէս վկայեաց Սիմէոն եպիսկոպոս
Երուսաղէմացոց .

Յետ Ներոնին և Դոմէտիանու, յաւուրս Տրայիանու զոր յիշեցաքս, ասի բան եթէ, 'ի գրգռութենէ ժողովրդեան ուրեք ուրեք 'ի քաղաքս յուզէին հալածանք ընդդէմ մեր: Յորում Սիմէոն կղէովպեանց, զոր երկրորդ եպիսկոպոս Երուսաղէմացոց լինել ասացաք, վկայութեամբ ելեալ յաշխարհէ ընկալաք, և վկայէ այսմ, որոյ բանիւն 'ի բազում ուրեք պաշտեցաք, Հեգեսիպոս: Որ պատմելով զհերետիկոսացումանց, եթէ 'ի նոցունց 'ի նոյն գողցես ժամանակս ամբաստանութեամբ մատնի Սիմէոն 'ի դատաստան մահու. և զաւուրս բազումս պէս պէս տանջանք տան. ջեալ, զի քրիստոնեայ է, և զդատաւորն անգամ և որ զնովան էին զարմացուցանէ համբերութեամբ իւրով. և յետոյ ըստ օրինակի նմանութեան չարչարանաց Տեառն մերոյ ընդունի զվախճան մահու: Բայց չիք ինչ արդեւ 'ի նմին իսկ յօրինակագրէ անտի լսել

Երեսներոյ նրկարդ. Թե ո՛րպէս վկայեաց Շմառն եպիսկոպոս
Երուսաղէմ:

Յետ Ներոնի և Դոմէտիանոսի յաւուրս Տրայիանոսի, սա որ վասն ժամանակացն զայս պատմմեք մեք, ուրեք ուրեք 'ի քաղաքս՝ ասի բան՝ թէ յուզեցան հալածանքն՝ որ 'ի վերայ մեր էին, իբրուառ 'ի գրգռութենէ ժողովրդեանն, զի 'ի նոսա Շմառն կղէովպեանց, այն որ ասացաք զնմանէ եթէ եկաց եպիսկոպոս երկրորդ յեկեղեցւոյ անդ. Երուսաղէմի, ընկալաք մեք եթէ վկայութեամբ ել նա յաշխարհէ. և վկայէ Հեգեսիպոս, այն որ պաշտեցաք մեք բանիւ նորա 'ի բազում տեղիս. պատմէ վասն մարգկան, որ 'ի հերձուածոցն են, ցուցանէ և ասէ՝ թէ 'ի նոցունց յայնմ ժամանակի ամբաստան եղեն զնմանէ թէ քրիստոնեայ է. և զաւուրս բազումս պէսպէս տանջանք տանջեալ լինէր նա. այսպէս զի և զդատաւորն անգամ, և որ միանգամ մերձ էին զնովան՝ զարմացուցանէր համբերութեամբ իւրով. և յետոյ ըստ նմանութեան օրինակի չարչարանաց Տեառն մերոյ 'ի խաչի եղև կատարած վախճանի նորա: Բայց չիք ինչ արդեւ եթէ 'ի նմին յօրինակագրէ անտի լսել զայս

զոր պատմէն եթէ. 'ի նոցունց յաղանդաւորաց անտի ոմանք ամբաստան եղեն վասն Սիմէոնի կղէովպեանց, թէ 'ի տանէ Դաւթի է և քրիստոնեայ և վկայեաց նա ամաց իբրև հարիւր և քսանից առ Տրայիանու կայսերս և առ Ատտիկեաւ կուսակալ բղէշխիւ: Սոյն այս Հեգեսիպպոս ասէ, եթէ և նոքին իսկ որ ամբաստան եղեն զնմանէ, յորժամ քննութիւն լինէր որոց միանգամ յազգէ անտի էին արքայութեանն Հրէից, իբրև 'ի նոյն ցեղէ ըմբռնեցան և ինքեանք: Եւ ոչ յանդէպս ինչ որ ասիցէ, յորժամ զՍիմէոն ականջալուր Տեառն բանից և ականատես գործոց նորա համարիցի հաւաստելով 'ի բազմօրեայ կենաց անտի նորա, և 'ի բանից յիշատակութենէ աւետարանին զՄարիամ կղէովպայ, զորոյ որդի լինել Սիմէոն կանխաւ եցոյց բանս: Դարձեալ նոյն ինքն պատմագիր և զայլս ոմանս ասէ 'ի ցեղէս՝ յեղբարց անտի Փրկչին յորդւոց Յուդայ կենդանիս մինչև 'ի ժամանակս թազաւորութեանս. զի յետ պատմելոյ նորա զառաջին վկայութիւն նոցա 'ի վերայ հաւատոցն Քրիստոսի յատենի Դոմետիանու գրէ նա այսպէս. Ելեալ գնալին նոքա, և 'ի գլուխ առաջնորդ կային ամենայն եկեղեցեաց իբրև վկայք, և իբրև մարդիկ՝ որ յազգէ

զոր պատմէ, եթէ 'ի նոցունց աղանդաւորացն եղև ամբաստանութիւն վասն Միմաւոնի կղէովպեանց, թէ 'ի տանէ Դաւթի է և քրիստոնեայ է. և վկայեաց սա յամս Տրայիանոսի կայսեր և Մատիկոսի հիւպատոսի: Բայց էր նա ամաց իբրև հարիւր և քսան. ասաց սոյն իսկ այս Հեգեսիպպոս, զի և նոքին իսկ որ ամբաստան եղեն զնմանէ, յորժամ պահանջեալ լինէին յայնմ ժամանակի՝ որ միանգամ յազգէ անտի էին արքայութեանն Հրէից, զի և նոքա կոտորեցան իբրև մարդիկ եթէ 'ի նոցանէն իցեն: Բայց յորժամ զմտաւ որ ածիցէ և խորհիցի 'ի միտս իւր, գտանէ թէ և այս Միմաւոն յայնցանէ է ողբ տեսին զտէրն և լուան 'ի նմանէ: յորժամ ասիցէ օրինակ ցուցանելի 'ի բազմօրեայ կենաց անտի նորա, 'ի ժամանակի իբրև յիշատակեն գիրք աւետարանին զՄարիամ կղէովպեանց: Բայց զի և որդի նորա էր և նա, կանխեաց յառաջագոյն եցոյց այլ բան. սոյն օրինակագիր և զայլս յորդւոց անտի Յուդայ, այն որ անուանեալ կոչէր եղբայր Տեառն մերոյ, ցուցանէ թէ կենդանի էին 'ի ժամանակի այսր թազաւորութեան: Եւ յետ պատմութեան առաջին վկայութեան նոցա որ եղև վասն Քրիստոսի յաւուրս Դոմետիանոսի արքայի, գրեաց այսպէս, եթէ և կէին չբռնէին և տեսանէին զամենայն եկեղեցեան իբրև վկայք և իբրև մարդիկ որ յազգէ անտի էին Տեառն մերոյ: Եւ իբրև եղև խաղաղութիւն մեծ տմենայն եկեղե-

անտի էին Տեառն մերոյ: Եւ յորժամեղև խաղաղու-
թիւն մեծ ամենայն եկեղեցեաց, ընդերկարեցան և
կեանք սոցա մինչև յամ Տրայիանոսի կայսեր, յորում
յիշատակեալս Սիմէոն կղէովպեանց հօրեղծօրորդի
Տեառն մերոյ ամբաստանեալ 'ի հերձուածողաց ու-
մանց, և մատնեալ 'ի դատաստան առաջի Ատտիկոսի
բղեշխին, զաւուրս բազումս չարաչար տանջանօք վը-
կայեաց, մինչև զարմանալ ամենեցուն և բղեշխին
անգամ թէ զկարդ 'ի հարիւրքսանամեանի ոք այսպէս
տոկալ կարասցէ, և հրամայեաց՝ ի խաչ հանել զնա:
Յետ այսորիկ սոյն այս այր պատմելով զանցս ժամա-
նակին յաւելու ասել էթէ. Մինչև ցայս վայր իբրև
զկոյս սուրբ առանց ապականութեան եկաց մնաց ե-
կեղեցի Քրիստոսի, զի թէպէտ էին ոմանք որք կամե-
ին ապականել զառողջ կանոնս փրկական վարդապե-
տութեան, սակայն դեռ ևս 'ի խաւարին կաղաղս իւ-
րեանց որջացեալ թագչէին սոքա: Բայց իբրև զանա-
զան մահուամբ փոխեցան յաշխարհէ Առաքելոցն
սուրբ պար, և էանց ազգն որ արժանի եղև լսել ա-
կանջօք իւրովք զիմաստութիւնն Աստուծոյ, յայն-
ժամ ապա սկիզբն էառ անաստուած մոլորութեանն
հաստատութիւն 'ի ձեռն խաբէպատիր նենգութեան
սուտ վարդապետաց: Եւ զի ոչ ոք մնաց յԱռաքելոց
անտի՝ մերկազուխ սոքա ընդդէմ ճշմարիտ քարոզու-

ցեացն, ընդերկարեցան նոքա մինչև յամ Տրայիանոսի կայսեր, և
մինչև յայն ժամանակս որ ամբաստան եղին զՄատենէ կղէովպեանց
ոմանք յաղանգաւորաց անտի յաւուրս Ատտիկոսի հիւպատոսի. և
զաւուրս բազումս չարաչար տանջանօք վկայեաց, որպէս զի ամե-
նայն մարդ զարմանայր և հիւպատոսն իսկ, թէ որպէս համբեր նա
զայս ամենայն, իբրև եր նա հարիւր և քսան ամի, և հրամայեաց 'ի
խաչ հանել զնա: Եւ հանգերձ այսուիկ սոյն իսկ այս այր 'ի պատ-
մել իւրում յաւելու և ասէ, թէ յայնժամ ժամանակի իբրև զկոյս
սուրբս առանց ապականութեան կաց մնաց եկեղեցի, զի իբրում 'ի
խաւարի թագչէին. թէպէտ և էին ոմանք որ կամէին ապականել
զառողջ կանոնս զվարդապետութեանն կենաց: Բայց իբրև փոխ-
ցաւ յաշխարհէ աստի ամենայն ժողովն առաքելոցն սրբոց, և էանց
այն դարն որ արժանի եղև լսել ականջօք իւրովք զիմաստութիւնն
Աստուծոյ, ապա յայնժամ սկսաւ մոլորութիւնն հաստատել, այն
որ եր նա առանց Աստուծոյ, 'ի ձեռն մոլեգնութեանցն այնոցիկ որ
փոփոխեն ճշմարիտ վարդապետութիւնն. զի ոչ մնաց ոք յառա-
քելոց անտի. յայտնի և համարձակ կամէին քարոզել զսուտ գի-

Թեան զստանաւ իւրեանց գիտութիւն հաշակել համարձակեցան : Զայսոսիկ Հեգեսիպպոս՝ ըստ կարգի բանից նորա վասն իրացս այսպէս, այլ մեք եկեացուք ՚ի կարգ պատմութեանս :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Երբ ո՛րպէս արգել և կարձեաց Տրայիանոս քէ մի՛ խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ :

Եւ այսպէս ձգեալ տարածեցան ընդ գաւառս բազումս ՚ի ժամանակին յայնմիկ հալածանք որ ՚ի վերայ մեր, մինչև Պլինիոս Սեկունդոս մեծանուն իշխան

սութիւնն ընդգէմ շէմարեա քարոզութեանն . և այսպէս ձգեցան ընդ գաւառս բազումս հալածանքն որ ՚ի վերայ մեր էին յայնմ ժամանակի . որպէս և Պիոնիոս Սակենդոս գառաւոր երևելի իբրև ետեա զբազմութիւն վեպիցն՝ խռովեցաւ, և եցոյց Թագաւորին վասն բազում ժողովրդոց՝ որ կոտորեալ լինէին յաղագս հաւատոց : Եւ հանգերձ այսուիկ եցոյց նմա, թէ որ ինչ չար է կամ արտաբոյքան զորէնս է, ոչ յանգիմանեցան թէ գործեն, բայց միայն յայսցանէ, զի յորժամ յառնեն ընդ առաւօտս օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրև զԱստուած : Իսկ զշնութիւնս և զսպանութիւնս և զհեռաս և զայլ չարիսս որ նման են սոցա, և նոքա խոտեն և անարգեն, և զամենայն ինչ զոր միանգամ գործեն՝ ըստ օրինաց գործեն : Զի ընդգէմ այսոցիկ Տրայիանոս ետ պատուէր հրամանի իբրև զայս, թէ ազգք բրիստոնէից ՚ի խնդիր մահու մի խնդրեսցին, բայց եթէ գէպ ինչ լինիցի ումեք՝ դատեսցի : Զի սովին իսկ այսուիկ բազմութիւն սպանութեան հալածանացն որ յարուցեալ էր՝ մեծապէս շեջաւ . ոչ իսկ պակասէին պատճառք և բազբազայք այնոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչարել զմեզ : Եր ժամանակ՝ զի ՚ի ժողովրդեանէ անտի, և էր ժամանակ՝ զի ՚ի գառաւորացն որ էին ՚ի գաւառսն . հնարէին նենդութիւն գործել ՚ի վերայ մեր . որպէս զի առանց հրամանաց Թագաւորին ՚ի գաւառս գաւառս բորբոքէին հալածանքն, և բազում հաւատացեալք վեպեցին ազգի ազգի պատերազմք :

Երեսներորդ երրորդ . Թէ ո՛րպէս արգել և կարձեաց Տրայիանոս՝ քէ մի՛ խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ :

Այլ առեալ մեր զայս պատմութիւն ՚ի պատասխանոյ անտի Տարտեղիանոսի, զոր կանխեցաք ասացաք մեք վասն նորա որ ասացեալ են հռոմաբէն, և է մեկնութիւն նորա այսպէս : Սակայն՝ ասէ՝

գաւառակալ տեսեալ զբազմութիւն վկայից խռովեցաւ, և եցոյց թագաւորին զթիւ կոտորելոցն 'ի պատճառս հաւատոց, ծանոյց միանգամայն թէ. Ոչ մի ինչ անարժան կամարտաբոյ օրինաց գործել յանդիմանեցան նոքա, բայց միայն զի յորժամ յառնեն ընդ առաւօտս, օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրեւ զԱստուած: Իսկ զչնութիւն և զսպանութիւն և զայլ սոցին նման մշտսս, և նոքա խոտեն և անարգեն, և զամենայն ըստ օրինաց գործեն: Առ այս Տրայիանոս եհան վճիռ հրամանի օրինակ զայս. Ազգն քրիստոնէից 'ի խնդիր մահու մի խնդրեսցի, բայց ըմբռնեալ որ 'ի նոյն' պատժեսցի: Սովին այսուիկ սպառնացեալ հրդեհ հալածանացն շիջաւ, թէպէտև ոչ պակասէին պատճառք և բաղբաղայք այնոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչարել զմեզ, էր զի 'ի ժողովրդենէ անտի, և էր զի 'ի դատաւորաց որ էին 'ի գաւառսն, չարախոհից զմէնջ. որպէս զի եթէ ոչ յայտնապէս, սակայն 'ի տեղիս տեղիս ընդ գաւառսն բորբոքէին հալածանքն, և բազումք 'ի հաւատացելոց ազգի ազգի վկայութեամբ նահատակեցան: Եւ զայս պատմութիւն առեալ է մեր 'ի պատասխանւոյ անտի ջատագովութեան Տերտուղիանոսի հռովմայեցւոյ, զորմէ կանխեցաք ասացաք. որոյ ատենական յայտարարութիւն այսպիսի ինչ է. Գտաք մեք, ասէ, զի արգելաւ 'ի ձէնջ խնդիր մահու, որ էր 'ի վերայ քրիստոնէիցս. քանզի Պլինիոս Սեկունդոս դատաւոր 'ի գաւառս պետութեան՝ պարտաւորեաց զմանս 'ի քրիստոնէից և ելոյծ զնոսա 'ի պատուոյ աստիճանաց իւրեանց. այլ խռովեալ 'ի բազմութենէ անտի վկայից և ոչ գիտելով զինչ գործել յայնմ հետէ, ծանոյց Տրայիանոս ինքնակալին, եթէ. բայց յայնմանէ զի ոչ կամին զոհել դից, ինչ որ չար է՝ ես 'ի նոսա ոչ գտի. յաւել

գտաք մեք զի արգելաւ խնդիրն մահու որ էր 'ի վերայ մեր. զի Պիոնիոս Սակենդոս դատաւոր աշխարհին պարտաւորեաց զմանս 'ի քրիստոնէից անտի, և ելոյծ զնոսա յաստիճանաց իւրեանց. և խռովեցաւ 'ի բազմութենէ անտի վկայից որ եղեն. և քանզի ոչ գիտէր յայնմ հետէ զինչ գործեսցէ, եցոյց Տրայիանոսի արքայի և ասէ եթէ բայց յայնմանէ զի ոչ կամին պաշտել զհուսս, ինչ որ չար է՝ 'ի նոսա ես ոչ գտի. այլ եցոյց նա և զայս ևս, եթէ կանխելով յառ-

ևս եթէ կանխեն քրիստոնեայքս ընդ առաւօտս և զՔրիստոս օրհնեն իբրև զԱստուած. և ՚ի խրատս ըզգուշութեան իւրեանց արգելուն զսպանութիւն, ըզշնութիւն, զագահութիւն, և զոր միանգամ՝ նման են սոցին: Եւ առ այս վճիռ հրամանի եղ Տրայիանոս եթէ Սզգն քրիստոնէից անխաիր մի խնդրեսցի ՚ի մահ, բայց եթէ դէպ լիցի ումեք ՚ի նոյն ըմբռնել՝ դատեսցի: Եւ այսոքիկ ահա ըստ կարգի բանից նորա եղան:

ԳԼՈՒԻ ԼԴ.

Եթէ ո՛րպէս ՚ի Հռովմայեցոց եկեղեցոյ չորրորդ եպիսկոպոս եկաց Եշարիստոս:

Յեպիսկոպոսաց անտի Հռովմայեցւոց Կղեմէս կացեալ զամս ինն ՚ի վարդապետութեան բանին Աստուծոյ՝ յամին երրորդի ինքնակալութեան Տրայիանու ել ՚ի կենաց՝ թողլով յԵւարիստոս զպաշտօն առաջնորդութեան:

նեն քրիստոնեայք ընդ առաւօտս, օրհնեն և փառաւորեն զՔրիստոս իբրև զԱստուած. և ՚ի վարդապետելն իւրեանց պատուիրեն այսպէս, արգելուլ իւրաքանչիւր մարդ ՚ի սպանութենէ, ՚ի շնութենէ, յագահութենէ և ՚ի զրկելոյ, և որ միանգամ՝ նման են այսոցիկ: Եւ ընդդէմ այսր գրեաց Տրայիանոս, եթէ ասո՛ցն քրիստոնէից անխաիր մի խնդրեսցին ՚ի մահ՝ բայց եթէ դէպ ումեք լիցի դատեսցի: Եւ այսոքիկ իսկ այսպէս էին:

Երեսներորդ չորրորդ. եթէ եղև եպիսկոպոս չորրորդ յեկեղեցոյ անդ հռոմայեցոց Երաստոս:

Յամին երկրորդի նորին Տրայիանոսի Կղեմնեսոս եպիսկոպոս հռոմայեցւոց իբրև. ելից զիններորդ ամի պաշտամանն իւրում ՚ի վարդապետութիւն բանին Աստուծոյ՝ ել յաշխարհէ աստի, և ետ զպաշտօնն իւր ՚ի ձեռն Երաստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

**Զի Երոուսադեմացոց եկեղեցոյն երրորդ եկաց
եպիսկոպոս Յուստոս:**

Եւ յետ կատարելոյն Սիմէոնի, որպէս ասացաքս, կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Յուստոս 'ի Հրէից հաւատացեալ, զի բիւրք էին 'ի ժամանակին յայնմիկ ընծայեալք 'ի հաւատոս Քրիստոսի 'ի Թլփատութենէ անտի:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

Վասն Իզնատիոսի և րորոց նորա:

Բայց սբանչելի էր ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ 'ի կողմանս Ասիացոց Պօղիկարպոս՝ որ կենակիցն եղեւ ընդ Առաքեալն, և որոց ականատես և սպասաւորք եղեն Տեառն, և 'ի ձեռնադրութենէ նոցա ընկալաւ

**Երեսներորդ հինգերորդ. երէ յեկեղեցոյն Երոուսադեմի
եպիսկոպոս երկրորդ եղև Յուստոս:**

Բայց յետ կատարելոյն Շմաւոնի, որպէս ասացաք յառաջագոյն, զաթոռն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Երուսաղեմի կալաւ զինի նորա Յոստոս, որ էր նա հաւատացեալ 'ի Հրէից անտի 'ի Քրիստոս: զի բիւրք էին յայնմ ժամանակի որ հաւատացին 'ի Թլփատելոց անտի: Բայց սբանչելի էր ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ 'ի կողմանս ասիացոց Պօղիկարպոս եպիսկոպոս զփառնացոց, այր որ շրջեցաւ ընդ առաքեալն, և զեպիսկոպոսութիւնն՝ յայնցանէ որ տեսին զՏէրն և պաշտեցին՝ ընկալաւ: յաւուրս նորա յայտ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Յարապօլսի, որ յանուն Չգրիա անուանեալ կոչէր Պապիայ:

Երեսներորդ վեցերորդ. վասն Էնգատիոսի և վասն րորոց նորա:

Եւ Էնգատիոս այն որ մինչև ցայսօր ժամանակի անուանի առ բազումս յեկեղեցւոյն անտիոքացոց, յետ Պեարոսի եպիսկոպոս երկրորդ նա եղև: Բայց ասի զնմանէն բան, եթէ 'ի կողմանց

նա զեպիսկոպոսութիւն Զմիւռնացւոց եկեղեցւոյն : Ի նոյն ժամանակս հռչակէր և Պապիաս եպիսկոպոս Հերապոլոյ, այր ճոխաբան և հմուտ գրոց : Եւ որ մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումս ամենահռչակելին իգնատիոս՝ յետ Պետրոսի յերկրորդ եպիսկոպոսութիւն Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն կոչեցեալ : այլ զամանէ ասի բան եթէ, ՚ի կողմանց Ասորւոց առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք, և վասն վկայութեանն Քրիստոսի անդ գաղանաց եղև կուր : Եւ իբրև անցանէր նա ընդ գաւառս Ասիացւոց, թէպէտ և ընդ կասկածագոյն զգուշութեամբ պահապանաց ճանապարհ առնէր, սակայն ուր և մտանէր ՚ի քաղաքս, հաստատէր զեկեղեցիս բանիւ միութարութեան և քաջապնդէր պահել զանձինս նախ յաղանդոց հերձուածոցն՝ որ այն ինչ բուսեալ ՚ի վեր երևէին : Յորդոր լինէր նոցա պինդ ունել զաւանդութիւնս Առաքելոցն, և յառաւել զգուշութիւն և գրով հաստատել զվկայութիւնսն կարևոր համարեցաւ : Եւ իբրև եկն նա ՚ի Զմիւռնիա, ուր Պողիկարպոսն էր, գրեաց թուղթ մի առ եկեղեցին Եփեսացւոց, յորում և յիշատակէ զՄենսիմոս հովիւ նոցա : գրէ միւս ևս թուղթ ՚ի Մագնեսիա քաղաք, որ առ Մենանդրոս գետովն, և անդ ևս յիշատակ առնէ զԴամայ զեպիսկոպոսն նոցա : Միւս ևս այլ Տրալլայւոց եկեղեցւոյն՝ որոց առաջնորդ ասէ զՊողիսբիոս : Հանդերձ այսոքիմք և առ եկեղե-

Ասորւոց առաքեցաւ ՚ի Հռովմ քաղաք, և կերաւ ՚ի գաղանաց վասն վկայութեանն Քրիստոսի : Բայց ՚ի ժամանակի իբրև անցանէր նա ՚ի կողմանս ասիացւոց, և պահէին զնա մեծաւ զգուշութեամբ պահապանքն՝ որ առեալ տանէին զնա : Եւ ամենայն քաղաքս ուր և մտանէր, հաստատէր զնոսա բանիւ միութարութեան, և քաջապնդէր զնոսա զգուշանալ նախ յաղանդոյ անտի, քանզի այն ինչ բազմացեալ էին : և աղաչէր և խնդրէր ՚ի նոցանէն, զի մի հեռացին նոքա ՚ի առաքելութենէ անտի առաքելոցն : և վասն բազում զգուշութեան խորհեցաւ նա՝ թէ և գրով վկայեացէ նա : Եւ իբրև եմուտ նա ՚ի Զմիւռնիայ՝ ուր էր Պողիկարպոս եպիսկոպոսն, գրեաց նա թուղթ մի առ եկեղեցին Եփեսացւոց : և յիշատակէ թէ գոյր նոցա հովիւ Մենսիմոս : այլ միւս ևս թուղթ ՚ի Մագնեսիայ քաղաք՝ այն որ է առ կողմն Մենանդրոս գետոյ : զի և զնմանէ յիշատակէ թէ էր ՚ի նմա եպիսկոպոս, զի անուն էր նորա Դամաս : Եւ այլ միւս ևս գործեալ Տրեդիոս քաղաքի, և գրէ թէ էր անդ առաջնորդ Պողբուս : Եւ հանդերձ այնոքիմք և առ եկեղեցին հռոմայեցւոց

ցին Հռովմայեցւոց գրէ, յորում և աղաչէ զնոսա և յորդորէ մի արգելուլ զնա 'ի վկայութենէ նորա և մի զրկել 'ի ցանկալի յուսոյն: Եւ 'ի ցոյց օրինակի աւաստեցն արժան է ինչ ինչ համառօտել աստանօր, որ և գրէ այսպէս. ՅԱսորոց, ասէ, մինչև 'ի Հռովմ ընդ գաղանս մարտնչիմ, 'ի ցամաքի և 'ի ծովու զցայդ և զցերեկ կապեալ ընդ տասն ընձառիւծու, որք են դապք զինուորաց, որոց երախտիս յինէն գտեալ՝ ևս չարագոյն լինին. բայց ես 'ի նոցա անիրաւութենէն առաւել ևս ուսանիմ, այլ ոչ եթէ այսու արդարանամ: Ե'րբ իցէ զի օգտիմ 'ի գաղանացն որ պատրաստեալ մնան ինձ, զոր և աղօթս առնեմ, զի արագ գտցին. և ողբեցից զնոսա զի փութով կերիցեն զիս, և մի լիցի նոցա երկնչել յինէն իբրև յոմանց՝ որ ոչ մերձեցան 'ի նոսա, այլ ես բռնադատեցից, թէ և սոքա ոչ կամիցին: Թողութիւն արարէք ինձ, որ ինչ ինձ օգուտն է՝ գիտեմ ես, այժմ սկսանիմ լինել աշակերտ, և կրթիմ չցանկալ իմիք ոչ յերևելեաց և ոչ յաներևութից, զի Յիսուսի Քրիստոսի պատահեցայց: Հուր և խաչ և ժողովք գաղանաց, ցրումն ոսկերաց, հատումն անդամոց, աղացումն ամենայն մարմնոց և

գրեաց, և մատոյց նոցա նովաւ հանութիւնս հաւանութեան, զի մի հրաժարեացին նոքա 'ի վկայութենէ նորա, և զրկեցեն զնա յուսոյ անտի զոր սիրիցէ: Զի 'ի նոցանէն արժան է գնել սակաւիկ մի վասն օրինակի, որ միանգամ ասացաւ. գրեաց իսկ բանիւ իւրով այսպէս, եթէ յԱսորոց մինչև 'ի Հռոմ քաղաք ընդ գաղանս մարտնչիմ ես 'ի ծովու և 'ի ցամաքի զցայդ և զցերեկ իբրև ընդ տասն ընծւոյ, որ են նոքա գունդք զինուորաց. զի իբրու մէք բարի առնեմք նոցա, նոքա չար առնեն մեզ, և նոցա չարութեամբն ևս առաւել աշակերտիմ: Բայց ոչ վասն այնորիկ արդարացայ ինչ ես. հարցաւ նեմ ես զողունէ գաղանացն՝ որ պատրաստեալ են ինձ. և աղօթս առնեմ զի վաղվաղովի գտցին նոքա ինձ, և գրգռեցից զնոսա՝ զի վաղվաղակի կերիցեն զիս, ոչ որ իբր երկնչի յայլոց և ոչ մերձենայ առ. սա. զի թէպէտ և սոքա արգելցին և ոչ կամիցին մերձենալ առ իս, սակայն ես ըսնի գնացից 'ի վերայ նոցա: Գիտասո՞ղք գուրք ինձ յանձնէ իմե՞. ինչ որ լաւն իցէ ինձ՝ ես ինձէն գիտեմ: Արգ. այսու. հեռև սկսանիմ ես լինել աշակերտ. մի նախանձեացի ընդ իս ինչ յայնչանէ որ երկին, զի Յիսուսի Քրիստոսի արժանի եղէց. Հուր և խաչ և ժողովք գաղանաց և ցրումն ոսկերաց և պատառումն անդամոց և կորուստ ամենայն մարմնոց և տանջանք սատանայի, ամենեքին 'ի վերայ իմ եկեացեն. և միայն Յիսուսի Քրիստոսի արժանի եղէց: Եւ զայս թուովթս յայնմ քաղաքէ զորմէ ասացաքն վասն նո.

տանջանք սատանայի եկեղեցին 'ի վերայ իմ, միայն զի զՔրիստոս չահեցայց: Զայսոսիկ թուղթս 'ի քաղաքէն զոր ասացաքս՝ առ եկեղեցիս յիշատակեալս գրէր: Իսկ իբրեւ թողեալ զԶմիւռնա յառաջ խաղայր, գրեաց 'ի Տրոյիոյ առ Փիլադելփացիս և առ եկեղեցին Զմիւռնացւոց և ուրոյն մանաւանդ առ Պողիկարպոս եպիսկոպոս նոցա. զոր և գիտէր նախանձաւոր և նմանող Առաքելոցն, և յանձն արար նմա իբրեւ հովիւ քաջ և ճշմարիտ զհօտ իւր Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, և աղաչեաց զնա զի փութով պնդութեամբ հոգաբարձու լիցի նոցա: Նոյն ինքն առ Զմիւռնացւոց եկեղեցին գրելով՝ չգիտեմ ուստի յառաջ ածեալ զբանս զՓրկէն մերմէ այսպէս ասէ. Իսկ ես, ասէ, և յետ յարութեան 'ի մարմնի գիտեմ և հաւատամ զՏէրն. քանզի յորժամ առ Պետրոսեանսն եկն, ասէ ցնոսա. Շօշափեցէք զիս և տեսէք, զի ես նոյն եմ, և ոչ եմոգի առանց մարմնոյ. և նոյնժամայն մատեան առ նա և հաւատացին: Յիշատակէ և Երանոս զվկայութիւն սրբոյս և զթուղթս նորա այսպէս. Զոր օրինակ ասաց ոմն 'ի մէնջ, ասէ, որ վասն վկայութեան Աստուծոյ պարտաւորեալ ընկեցաւ գազանաց թէ. Յորեան եմ Աստուծոյ և 'ի ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ, զի գտայց հաց սուրբ Աստուծոյ: Եւ Պողիկարպոս զայսու

րա՝ գրեաց այնց եկեղեցեաց զորս կարգեցաքն: Իսկ իբրեւ անցին ընդ Զմիւռնայ 'ի Տուրհաստանէ գրեաց նոցա դարձեալ միւսանգամ այնոցիկ՝ որ 'ի Պեղեգղեփիս և առ եկեղեցին Զմիւռնացւոց: Բայց յականէ յանուանէ առ Պողիկարպոս եպիսկոպոս նոցա, զի գիտէր եթէ նախանձաւոր և նմանող է առաքելոցն, և իբրեւ հովիւ քաջ և ճշմարիտ յանձն արար նմա զհօտն իւր որ յԱնտիոք քաղաքէն, և աղաչեաց զնա՝ զի փութով պնդութեամբ հոգաբարձ լիցի նորա: Եւ զսոյն իսկ զայս գրեաց նա և առ Զմիւռնացիսն. ոչ գիտեմ ես ուստի վարեցաւ նա այսու բանիւք յասել իւրում վասն Քրիստոսի եթէ ես, ասէ, և յետ յարութեան նորա մարմնով գիտեմ զնա և վկայեմ և հաւատամ թէ նա է: Եւ յորժամ եկն տո Պետրոս ասէ ցնոսա. Առէք զնեցէք զիս և տեսէք զի չեմ ես հոգի լոկ առանց մարմնոյ: Եւ նոյնժամայն մատեան առ նա և հաւատացին: Բայց գիտէ զվկայութիւն նորա և Երիանոս, և զթուղթ նորա յիշատակէ և ասէ այսպէս. եթէ զորօրինակ ասաց, ասէ, ոմն 'ի մէնջ որ վասն վկայութեան Աստուծոյ պարտաւորեցաւ և ընկեցաւ գազանաց, Յորեան եմ Աստուծոյ, և 'ի ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ, զի գտայց ես հաց սրբութեան: Եւ Պողիկարպոս զսոյն զայս

ցիկ ամենեցուն յիշատակ առնէ 'ի Թղթին իւրում՝ առ Փիլիպպեցիս՝ ըսնիւքս. Աղաչեմ զձեզ զամենեւին զի հպատակ կացէք առաջնորդաց ձերոց ամենայն համբերութեամբ, զոր տեսիք այժմ՝ ձերովք՝ ոչ միայն յերանելիան յայնոսիկ յիգնատիոս, 'ի Հռուփոս և 'ի Զսիմոս, այլ և յայլն որ եղեն 'ի ձէնը, և 'ի Պողոս մանաւանդ և յայլ Առաքեալն։ Տեղեկացեալ քաջ, զի ամենեքին սոքա ոչ ընդունայն ինչ ընթացան; այլ հաւատովք և արդարութեամբ. և հասին ժամանեցին 'ի պատրաստեալ նոցա տեղին 'ի Տեառնէ, ընդ որում և չարչարակիցն եղեն։ Զի ոչ զկեանս զայս սիրեցին նոքա, այլ որ մեռաւն վասն մեր և յարեաւն և վերացաւ առ Աստուած։ Եւ ապա յարէ 'ի նոյն. Գրեցէք, ասէ, առ իս դուք և Իգնատիոս, զի եթէ երթայ դք 'ի կողմանս Ասորոց և զԹուղթս ձեր տարցի. զոր և արարից եթէ եղիցի ինձ ժամանակ դիպիկամ ես անձամբ, կամ 'ի ձեռն այլոյ ուրուք՝ զոր հրեշտակութեամբ վասն ձեր առաքեցից։ ԶԹուղթս Իգնատիոսի զուղղեալս առ մեզ, և զորս գտաքն, սուաք բերել զամենայն առ ձեզ, որպէս և խնդրեալ էր ձեր. զորոց ոմանս դրոշմեցաք 'ի ներքոյ Թղթիս, յորոց մեծամեծ շահո մարթիք շահել. զի հաւատք և համբերութիւն և ամենայն գործ պատշաճական 'ի Տէր մեր

յիշատակէ 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Փիլիպպեցիս այսուրանիւք. Աղաչեմ զձեզ զամենեւին զի հաւանեալիք և կացիք մնաւ չիք յամենայն համբերութիւն, այն զոր տեսէք դուք այժմ ձերովք, ոչ միայն յերանելիան յայնոսիկ՝ Եգնատիոս և Իգնոս և Զսիմոս, այլ և յայլն որ եղեն 'ի ձէնը, և 'ի Պաւլոս և յայլ առաքեալն։ Իրեւ անդեկացեալ դիտէք դուք եթէ ամենեքին նոքա ոչ ընդունայն ընթացան, այլ հաւատովք և արդարութեամբ. և այժմ 'ի տեղուր ուր նոցա օրէն էին նոքա առ Տեառն մերում, այն որ ընդ նմայն չարչարեցան. զի ոչ զայս աշխարհ սիրեցին նոքա, այլ զՅիսուս՝ այն որ ընդ մեր մեռաւ և վասն մեր յարեալ 'ի մեռելոց. և ապա յետ այսր ասէ, զի գրեցէք ասէ առ իս դուք և Եգնատիոս, եթէ դք երթայ 'ի կողմանս Ասորոց, և զԹուղթս ձեր տարցի. զի զսոյն զայս արարից եթէ լիցի ինձ ժամանակ դիպիկ, կամ ես կամ այն զոր առաքեմն, զի եղիցի նա հրեշտակ, և ընդ ձեր փոխանակ Թուղթն որ եկին մեզ Եգնատիոսէ, և այլքն ևս որ առ մեզ են՝ սուաք բերել զնոսա առ ձեզ, որպէս և պատուիրեցէք դուք. զի նոքա յայսմ Թղթի գրուեալ են 'ի ներքոյ, զի 'ի նոցանէն մարթեք դուք շահել, զի յոյժ հաւատք և համբերութիւն քոյ 'ի նոսա. և

Յխուս Քրիստոս՝ ի նոսա բովանդակին։ Եւ այսոքիկ վասն իգնատիոսի այսչափ։ Իսկ յետ նորա կալաւ զԵպիսկոպոսութիւն Անտիոքացւոյ՝ Հերոն։

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Վասն քարոզչաց առնտարանիւն որք առաքինացան միւնչև ի ժամանակսն յայնուսիկ։

Ընդ այնոսիկ որ առաքինացանն ի ժամանակին՝ էր և Կոդրատոս, զորմէ բան ասի եթէ, ընդ դատերս Փիլիպպոսի փայլէր և սա ի շնորհ մարգարէութեան։ Բաց ի սոցանէ են և այլք բազումք, որք ի յաջորդս Առաքելոց զառաջին կարգ աստիճանի ընկալան։ Որք այնպիսեաց վարդապետաց աշակերտք վայելուչք և աստուածահաճոյք, ընդ ամենայն տեղիս յԱռաքելոց անտի կանուխ արկեալ Հիմանց եկեղեցեաց սոքա շինողք լինէին, աճեցուցանելով առաւելապէս զքարոզութիւն, և զսերմն կենաց արքայութեան երկնից ընդ ամենայն տիեզերս լիաձեռն սերմանէին։ Զի բազմաց աշակերտաց անտի ժամանակին վառեալ ոգիքն սիրով իմաստութեան բանին Աստուծոյ, զպատուէրս

ամենայն շինուած որ պիտոյ է աստուածութեանն Տեառն մերոյ՝ վասն Եգնատիոսի իսկ իբրև զայս եղև։ Բայց կալաւ զինի նորա զԵպիսկոպոսութիւնն Անտիոքացւոյ Հերոս։

Երեսներորդ եօթներորդ. վասն առնտարանչացն որ առաքինանային միւնչև յայնմ ժամանակի։

Յայնչանէ իսկ որ առաքինացանն յառուրս նոցա էին Կոդրատոս հանդերձ գատերովքն Փիլիպպոսի, զի զնոցանէն ասի՝ թէ ունին նոքա շնորհս մարգարէութեան։ Եւ այլք բազումք էին որ երևելիք էին յառուրսն յայնոսիկ որ ունէին զաստիճան զառաջին կարգին որ յառաքելոց անտի. այսպէս իսկ էին սոքին. իսկ այսոքիկ արժաւ նաւոր աշակերտքս Աստուծոյ, զի հիմունք որ եգան յառաքելոց անտի՝ յամենայն տեղիս նոքա շինէին և հաստատէին զքարոզութիւն նորա առաւելապէս, և զսերմն կենաց զարքայութեանն երկնից՝ ընդ ամենայն աշխարհս մեծապէս սերմանէին. զի բազումք յաշակերտաց անտի որ յայնմ ժամանակի էին առաւելութեամբ սիրոյն

Փրկչին նախ յանձինս իւրեանց ընուն, զինչս և զստա-
ցուածս կարօտելոց բաշխելով, ապա տարաշխար-
հիկ ընդ գաւառս գաւառս շրջէին և զգործս աւե-
տարանչի կատարէին. և որոց չէր լուեալ բնաւ զբանն
հաւատոց՝ փոյթ յանձին ունէին քարոզել նոցա ըզ-
Քրիստոս, և աւանդել զգիրս սուրբս՝ աւետարանին։
Սորա և զհիմն հաւատոց յաշխարհս հեռաւորս դնե-
ին, և կիսոց հովիւս կարգելով՝ զնորոգ գործ մշակու-
թեան 'ի նոսա յանձն առնէին, և ինքեանք յօտարաւ
կողմանս և յազգս խուժադուժս դիմէին շնորհօք
Տեառն և գործակցութեամբ։ Քանզի և Հոգւոյն զօ-
րութիւն 'ի նոցա ձեռս յայնժամ բազում սքանչելիս
ներգործէր. որպէս զի ընդ առաջին լուր քարոզու-
թեան բանին՝ գունդագունդ բազմութիւն մարդկան
մտադիւր զպաշտօն աստուածպաշտութեան արարչին
ամենեցուն յանձինս իւրեանց ընդունէին։ Եւ զի չէ
դիւրին մեզ համարել յանուանէ զամենեւին զնոսա,
որք միանգամ զառաջինն յԱռաքելոց անտի ընկալեալ
զկարգ յաջորդութեան, և ընդ ամենայն տիեզերս
հովիւք կացին եկեղեցեաց և աւետարանիչք, զնոցա
միայն ապա կամեցաք դրոշմել գրով զյիշատակս, զո-
րոց մինչև ցայսօր ժամանակի ունիմք առ մեզ յիշա-

խմաստութեանն Քրիստոսի ընդ բանին Աստուծոյ զանձինս իւ-
րեանց մուծանէին, և նախ զպատուիրան Փրկչին մերոյ կատարէին,
և կարօտելոց զինչս իւրեանց բաշխէին, և ապա շրջէին նոքա ընդ
գաւառս, և զգործս աւետարանչաց կատարէին առ այնոսիկ որ
բնաւ ամենեւին չէին լուեալ զաւետարանն։ Եւ փոյթ յանձին ու-
նէին քարոզել զբանն հաւատոց, և տային նոցա զգիրս սուրբս զա-
ւետարանի, զհիմն հաւատոց գնէին 'ի գաւառս հեռաւորս, և զա-
ցուցանէին նոցա հովիւս զայլս, և յանձն առնէին նոցա զգործ
պաշտամանն զայնոցիկ որ նորոգ աշակերտ էին։ Բայց նոքա 'ի գա-
ւառս այլոց հեթանոսաց գառնային շնորհօքն հանգերձ և օգնու-
թեամբն Աստուծոյ։ Քանզի Հոգին Աստուծոյ և յայնժ ժամանակի
'ի ձեռս նոցա զօրութիւն սքանչելեաց գործէր, որպէս զի յառա-
ջին լսելոյ անտի յանկարծակի բազմութիւն մարդկան մեծաւ ու-
րախութեամբ ընդունէին յանձինս իւրեանց զաստուածպաշտու-
թիւնն։ Այլ քանզի չէ գիւրին մեզ համարել յանուանէ զամենե-
ւին զնոսա, որք միանգամ ընկալան զկարգն զառաջին զառաքելոցն՝
որ եղեն հովիւք և աւետարանիչք յամենայն եկեղեցին՝ որ էր ընդ
ամենայն աշխարհս նոցա. միայն յակննէ յանուանէ արարաբք նոցա
յիշատակս գրով, այնոցիկ որ մինչև ցայսօր ժամանակի ունիմք առ

տակագրութիւն, զտուչութիւն վարդապետութեան
Առաքելոց: Զոր օրինակ իգնատիոս թղթովքն իւրովք՝
զորս և եղաքս:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Վասն քրոյն Կդեմայ, և վասն գրոցն զոր
ստորքեամբ անա ընծայեն:

Զոր օրինակ թուղթքն իգնատիոսի՝ զորս կանխե-
ցաք եղաք, են և Կդեմայ թուղթք ծանուցեալ յա-
մենեցուն իբրու յերեսաց եկեղեցւոյն Հռովմայ առ
եկեղեցին Կորնթացւոց գրեալ. յորում են բազում
ինչ միտք իմացուածոց՝ ի թղթոյ անտի Եբրայեցւոց,
նոցին բնիկ բառիւքն, որով շատ իսկ հաւաստեալ
ցուցանի թէ ոչ նոր և տղայ է գրութիւն վերջնոյս.
վասն այսորիկ յիրաւի համարեցաւ սա ընդ այլ
թուղթս Առաքելոյս: Եւ զի Եբրայեցւոց՝ ի հայրենի
նոցա լեզու գրեաց Պօղոս, վասն որոյ կէսք զՂուկաս,
և կէսք զսա ինքն, զորմէ խօսիմքս, զԿդեմէս՝ թարգ-
մանիչ թղթոյն ասացին: Եւ հաւանականագոյն թուի

մեզ ՚ի ձեռն թղթոց նոցա զտուչութիւն վարդապետութեան ա-
ռաքելոցն: Զոր օրինակ զՄգնատիոսին այնր թղթովք զոր համա-
րեցաք:

Իրեաներոյդ ուրերորդ. վասն Կդեմենտայ քրոյն, և վասն
գրոցն որ ասեն ստորքեամբ քե նորս նն:

Եւ զԿդեմենտայն ՚ի թղթին յայնմիկ, զոր ամենայն մարդ խոս-
տովանի նմա, զոր գրեաց նա իբրեւ յեկեղեցւոյ անտի հռոմայե-
ցւոց առ եկեղեցին Կորնթացւոց, եղեալ են ՚ի նմա միտք բազում
հանձնորոց՝ ի թղթոց անտի հեբրայեցւոց: Բայց դարձեալ և բանք
նկարագիրք, որպէս և անգ ասացեալ է՝ գրեաց նա և յայտնապէս
եղոյց, եթէ ոչ նոր և աղայ է գիր թղթոյն հեբրայեցւոց, և վասն
այսորիկ յիրաւի համարեցաւ նա ընդ այլ թուղթս առաքելոցն. զի
հեբրայեցւոցն գրեաց նա ՚ի հայրենի լեզու նախնեացն, և խօսե-
ցաւ ընդ նոսա առաքեալ: Են որ ասեն թէ Ղուկաս աւետարանիչ
թարգմանեաց ընա. և են որ ասեն, թէ սոյն իսկ այս Կդեմենտոս.
և թուի թէ այս չճմարիտ է, բանզի և տիպք բանիչ թղթոյն հե-

լինել այս, քանզի և տիպք բանից թղթոյն եբրայե-
ցւոց և սորայս նմանագոյն են, և չեն հեռի խոր-
հուրդք իմաստիցն յերկոսին 'ի սոսա 'ի միմեանց, Բայց
արժան է գիտել, զի և զայլ թուղթ երկրորդ նորին
կղեմայ տան. այլ ոչ միապէս հաւասար առաջնոյն
նորա իցէ և սա՝ հաւաստեալ ինչ տեղեակ եմք, զի և
ոչ 'ի նախնեաց անտի պաշտեալ նովաւ տեսանեմք:
Դարձեալ և այլ միւս ևս գիր երկար և բազմախօս
յառաջ քան զսակաւ ժամանակս հանին ոմանք թէ
նորա իցէ, և է մաքառումն Պետրոսի և Ափիոնի. զոր
յառաջնոց անտի ոք բնաւ ամենեկին ոչ յիշատակէ.
նա և ոչ նմանութիւն սրբոյ և ճշմարիտ վարդապե-
տութեան Առաքելոց գոյ 'ի նմա. զի հարազատ և 'ի
հասարակաց ծանուցեալ գիր կղեմայ յայտնի է: Իսկ
զիւհատիոսին և զՊօղոսկարպեայ թղթոցն շատ իսկ
ասացաւ:

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

Վասն գրոց Պապիաւսայ.

Իսկ Պապեայ ընծային թուով հինգ գիրք մեկա-
շեբալ՝ վասն մեկնութեան բանից Տեառն մերոյ. զորոց

բրայեցւոց և սորա թղթոց՝ չեն հեռի միտք հանճարոյ յերկոսին 'ի
սոսա 'ի միմեանց, Բայց արժան է մեզ գիտել, զի և թուղթն երկ-
րորդ որ ասի թէ կղեմենտեայ է, այլ ոչ համարձակաբար տեղեակ
եմք՝ թէ նորա իցէ որպէս վայն զառաջինն: Քանզի և ոչ զառաջինն
գիտացաք թէ պաշտեցան նովաւ: Դարձեալ և այլ միւս ևս գիրս
բազմախօսս հանին ոմանք յառաջ քան զսակաւ ժամանակս թէ
նորա իցէ. և է 'ի նմա մաքառումն Պետրոսի և Ափիոնի: Բայց ոք
յառաջնոց անտի բնաւ ամենեկին ոչ յիշատակէ զնա: Նա և ոչ նմա-
նութիւն վարդապետութեան սրբոյ և ճշմարիտ առաքելոցն գոյ 'ի
նմա: Իսկ գիրք նորին կղեմենտեայ, այն որ ամենայն մարդ խոստա-
վանի 'ի նա՝ յայտ է: Բայց ասացաք և զԱղեկար-
պոսին:

Երեսներորդ իններորդ. վասն խօսիցն Պապիայ:

Իսկ Պապիայ, են նորա հինգ խօսք որ գրեաց 'ի վերայ նորա:
Թէ վասն մեկնութեան բանից տեառն մերոյ: Զայն իսկ զսա յիշա-

Երանոս իբրև 'ի նմանէ շարագրելոց յիշատակէ բա-
նիւս եթէ. Զայսոսիկ Պապիոսս՝ Յովհաննու ունկնդիր,
ընկեր Պողիկարպոսի, այր հինաւուրց վկայէ գրով 'ի
չօրրորդ դպրութիւնս գրոց իւրոց. զի են նորա մա-
տեանք հինգ շարագրեալք 'ի նմանէ. Զայսոսիկ Երա-
նոս: Իսկ Պապիոսս 'ի նախերգանս գրոց իւրոց չառնէ
ինչ յայտ զանձնէն եթէ ականատես և ունկնդիր
գտաւ Առաքելոց սրբոց: Բայց թէ ընկալաւ նա բանս
զհաւատոց 'ի գիտակաց անտի, և կարգէ նա զբանս
իւր այսպէս. Այ գանդազեցայց, ասէ, զոր բարւոյն
ուսայ յերիցանց անտի և զոր յիշեմ բարւոյն, նշանա-
գրել քեզ, յաւելեալ 'ի նոյնս և զիմ մեկնութիւնս 'ի
հաստատութիւն ճշմարտութեան այնոցիկ: Զի ոչ
ընդ այնոսիկ օր բազումս խօսին ուրախ էի ես, որ-
պէս և յորովք առնեն, այլ ընդ այնոսիկ որ զճշմար-
տութիւն ուսուցանեն. և ոչ որ զպատուէրս յուշ ա-
ծեն օտարոտիս, այլ զոր 'ի Տեառնէ նմանութեամբ
և առական աւանդեալս, և 'ի նմին իսկ ճշմարտու-
թենէ վարդապետեալս: Զի եթէ դէպ լինէր ուրեք
երբեք տեսանել զոք որ զհետ երթեալ էր ծերու-
նեաց, հարցանելով խնդրէի 'ի նմանէ թէ ո՞ր իցեն
երիցանց բանք, եթէ զինչ Անդրէաս, զինչ Պետրոս
ասաց. կամ թէ զինչ Փիլիպպոս կամ Թովմաս կամ

ասէ և Երենէոս՝ և ասէ այսպէս. Եթէ զայս և Պապիոսս ասէր, որ
'ի նմին 'ի Յովհաննէ լուաւ, և ընկեր էր նա Պողիկարպոսի, և էր նա
այր հինաւուրց. և գրով վկայէ 'ի սկիզբն դպրութեանց իւրոց, զի
եղեալ է նորա դպրութիւնս հինգ. զայս ասաց վասն նորա Երե-
նէոս: Իսկ ինքն Պապիոսս, 'ի սկիզբն բանից իւրոց ոչ եցոյց եթէ
լուաւ նա յառաքելոց անտի սրբոց կամ ետես զնոսս. բայց եթէ
ընկալաւ նա բանս զհաւատոց 'ի գիտակաց անտի առաքելոցն, աւ-
տոյց զմեզ այսու բանիւ յասել իւրում. Եթէ ոչ ձանձրանամ, ա-
սէ, գնել քեզ յայսմ մեկնութիւնս իմ, և զայն ինչ զոր բարւոյն
ուսայ ես յերիցանց անտի, և բարւոյն յիշեմ զնոսս, և վկայեմ ես
փոխանակ նոցա ճշմարտութեանն. զի ոչ ը՛գ այնոսիկ որ բազումս
ինչս ասեն՝ ուրախ էի ես որպէս և բազումք, այլ ընդ այնոսիկ որ
զճշմարտութիւնն ուսուցանեն. և ոչ ընդ այնոսիկ որ յիշեն զպա-
տուիրանս օտարաց. այլ ընդ այնոսիկ որ տային որ ինչ միտեգամ
'ի Տեառնէ մերմէ վասն հաւատոց, և 'ի նմին 'ի ճշմարտութենէ
անտի կարգեցան և եկին. և ոչ եթէ ոք եկեացէր որ մերձաւոր էր
երիցանցն, զբանս երիցանցն հաստատեալ կռնէի ես, եթէ Անդ-
րէաս զինչ ասաց, կամ Պետրոս զինչ ասէ, կամ թէ զինչ Փիլիպ-

Յակովբոս. կամ թէ զինչ Յովհաննէս կամ Մատթէոս կամ յայլոց աշակերտաց Տեառն որ. զոր օրինակ Արիստիճոն կամ երէցն Յովհաննէս աշակերտը Տեառն ասացին. քանզի ոչ եթէ 'ի գրոց նոցա այնչափ ինչ օգտել համարէի, որպէս 'ի կենդանի եւ 'ի մնայուն ձայնէ անտի սոցա: Այլ աստանօր միտ դնել արժան է զի երկիցս կարգէ նա զանունդ Յովհաննէս: Նախ զառաջինն ընդ Պետրոսի եւ ընդ Յակովբոս եւ ընդ Մատթէի եւ ընդ այլ Առաքեալս 'ի համար արկանէ, որով եւ յայտնապէս ցուցանէ զաւետարանագիրն Յովհաննէս: Իսկ զմիւսն Յովհաննէս որոշէ բանն, եւ արտաքոյ թուոյ Առաքելոց ընդ այլս հաշուէ, յառաջ քան զսա զԱրիստիճոն զնէ, եւ մեկնապէս զսա երէց անուանէ: Որպէս զի հաւաստի սովաւ ստուգութիւն պատմութեան՝ որոց զերկուս ասացին լինել յԱսիա 'ի մի եւ 'ի նոյն անուն կոչեցեալ. եւ թէ յիփեսոս են գերեզմանք երկու, եւ երկօրին մինչեւ ցայսօր յանուն Յովհաննու կոչին: Վասն որոյ արժան է արդ միտ դնել, զի եթէ զգիրս Յայտնութեան յանուն Յովհաննու՝ չկամիցի որ առաջնոյն ընծայել, նմանագոյնս արդեօք երկրորդին տայցէ: Եւ սոյն իսկ այս Պապիանս՝ խոստովան լինի թէ ընկալեալ նորա զբանս Առաքելոցն յայնցանէ՝ որոց զհետ երթեալ էր

պոս, կամ թէ զինչ Թուոմաս, կամ թէ զինչ Յակովբոս, կամ թէ զինչ Յովհաննէս, կամ թէ զինչ Մատթէոս, կամ մի յայլոց աշակերտաց անտի Տեառն մերոյ, կամ թէ զինչ Արիստոս եւ Յոհան երեցունք. քանզի ոչ այսպէս համարեալ ակն ունէի ես, եթէ կարեմ ես չահել եւ 'ի գրոց անտի նոցա, որպէս զի 'ի կենդանի եւ հասաւանուն ձայնէ անտի: Բայց յայտն վայրի պիտոյ է մեզ խելամուտ լինել, զի երկիցս անգամ թուեաց նա զանունն Յոհաննու, զայն զառաջինն՝ ընդ Պետրոսի եւ ընդ Յակովբոս եւ ընդ Մատթէոսի եւ ընդ այլ առաքեալսն համարի զնա, որ յայտնապէս ցուցանէ վասն աւետարանագիրն. իսկ զայն միւս եւ Յոհան որոշէ բանիւք, եւ այլապէք վասն այն թուոյ առաքելոցն եղ նա. եւ եր յառաջ քան զնա զԱրիստոս, եւ զնա մեկնապէս երէց անուանէ. զի իբրու յայնցանէ ցուցցուք վասն պատմութեանն թէ ճշմարիտ է այնպիկ որ ասացին, թէ երկու էին յԱսիա, որ 'ի մի անուն կոչին, եւ յիփեսոս են գերեզմանք նոցա: Երկօրին նոցա որ մինչեւ ցայսօր ժամանակի Յոհան անուն կոչին, զի արժանի է մեզ հայել 'ի միտ մեր. զի Յայտնութիւնն որ անուանեալ կոչին Յոհաննու, եթէ որ ոչ ընդունի՝ եթէ Յոհաննու աւետարանագիր է, թուի թէ այս Յոհան

նոցին և Արիստիմոնի և Յովհաննու երիցու, անձամբ լինել, ասէ, ունկնդիր, և բազում անգամ յանուանէ յիշատակէ զնոսա, և 'ի գիրս իւր զաւանդութիւնսն առ 'ի նոցանէ նշանագրէ: Զայսոսիկ ոչ յանպէտս ինչ համարիմ յեռեալ աստանօր: Եւ յայս ամենայն բանս Պապեայ արժան է յարել և զայլ ինչ նորա իւրեկաւանդութենէ ընկալեալ պատմութիւնս սքանչելեաց: Եւ զի Փիլիպպոս առաքեալ դստերօք իւրովք 'ի Հերապօլիս դեգերէր, որպէս փոքր մի յառաջ ցուցաք, և թէ ժամանակակից նոցա գտեալ Պապիաս, սքանչելի ինչ պատմութիւն յականջալուրս 'ի դստերաց Փիլիպպեայ ընկալեալ աւանդէ, որպէս եթէ մեռեալ դք յարուցեալ և դարձաւ 'ի կեանս: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս սքանչելիս վասն Յուստոսի՝ որ Բարսաբայն կոչեցաւ, պատմէ. արբնա, ասէ, դեղ մահու, և 'ի շնորհաց Տեառն՝ փնաս ինչ ոչ եղև նմա: Զայս Յուստոս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ կացուցին 'ի մէջ Առաքեալքն սուրբ ընդ Մատթեայ, և յաղթիս կացին տալ զոք 'ի նոցանէ վիճակաւ փոխանակ մատնչին Յուդայի 'ի ընդ զթիւ նոցա, զոր և Առաքելոցն Պրակք այսպէս պատմեն. Եւ կացուցին,

նու միւսոյ երեւցու. և սոյն իսկ այս Պապեայ որ այժմ ցուցաք վասն նորա, խոստովան լինի թէ զբանս առաքելոցն յայնչանէ որ մերձաւորք էին նոցա՝ ընկալաւ յԱրիստոնէ և յերիցէ Յոհաննէ. զի ասաց եթէ ինքն 'ի նոցանէն լուաւ, և բազում անգամ յանուն նոցա յիշատակէ զնոսա, և 'ի գիրս իւր եգ զտուղութիւնն զոր ընկալաւ 'ի նոցանէն: Եւ զսոսա ոչ եթէ անօգուտ ինչ ասացեալ է մեր. արժանի իսկ է յայս բանս Պապեայ զոր ասացաք մք մերձեցուցանել 'ի սոսա զայլ ևս զբանս նորուն որ պատմէ նոքօք սքանչելիս, և այլ իւր զոր ընկալաւ նա 'ի տուղութենէ: Բայց զի յԵրուսաղիմս բլեր Փիլիպպոս գտերօք իւրովք հանգերձ, յառաջ քան զոր այժմ ցուցաք մք, որ յաւուրս նոցա իսկ եղև Պապեայ, և զպատմութիւն սքանչելեացն յիշատակէ՝ զոր ընկալաւ նա 'ի դէստերաց անտի Փիլիպպոսի, այժմ ցուցանեմք զի յարեաւ մեռեալ յաւուրս նորա պատմէ: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս սքանչելիս պատմէ վասն Յուստոսեայ՝ այն որ կոչեցաւ որդի միկ(թարուծեան), զի արք ասէ՝ գեղս մահու, և վասն շնորհացն տեառն մերոյ փնաս ինչ ոչ եղև նմա: Զայս Յուստոս յետ վերանալոյ Փրկչին մերոյ՝ ընդ Թողմէի կացուցին առաքեալքն սուրբք: Իւրեկ կացին յաղթիս 'ի մերայ նոցա, կացուցանել զմի 'ի սոցանէ փոխանակ Յուդայի 'ի սպաս սպառաման նորա. և զայս Գործք առաքելոցն պատմեն այսպէս, եթէ կացուցին երկուս, զՅովսէփ որ կոչեցաւ որդի միկ(թաւա

ասէ, զերկուս, զՅովսէփ՝ որում Բարսաբայն կոչէին, որ անուանեցաւն Յուստոս և զՄատթիա : Սոյն այս գրիչ Պապիաս յաւելու իբրեւ յանգիր աւանդութենէ ընկալեալ առակս ինչ օտարոտիս և վարդապետութիւնս այլանման Փրկչին մերոյ, մինչև առասպելականս անգամ : Ընդ որս և Հաղարամեայ, ասաց, թէ լինելոց է յետ յարութեանն 'ի մեռելոց արքայութիւնն Քրիստոսի 'ի վերայ երկրի մարմնապէս : Ի չարաչար իմանալոյ զբանս Առաքելոցն և յառակս օրինակաց նոցա ոչ քաջիկ հայեցեալ և ոչ խորհրդական բանից նոցին խելամուտ, զայսպիսի կարծիս Պապեայ համարիմ : Զի նուազամիտ զքեզ սա, զոր և 'ի բանից անտի նորա մարթ է 'ի վերայ հասանել : Բայց սակայն բազմաց մանկանց եկեղեցւոյ զկնի իւր եղև պատճառք մոլորութեան կարծեացս, զի 'ի հնութիւն անդր առնն հայէին, որպէս և Երանոսի, և կամ թէ այլ զհեղինակ կարծեացս գտաւ՝ չունիմ ասել : Քարծեալ և այլ ինչ պատմութիւնս աւանդէ նա 'ի գիրս իւր իբրու յԱրիստոնեայ 'ի վերայ բանից Տեառն մերոյ և զաւանդութենէն որ 'ի վերայ Յովհաննու երիցու, զորս ուսումնասիրաց թողեալ, զաւանդութիւնն զոր վասն Մարկոսի աւետարանչի նշանագրի սոյն ինքն գրիչս, 'ի նորին իսկ 'ի բանից ան-

րութեան, և ապա յետոյ անուանեալ կոչեցաւ Յոստոս, և զԹղոմէոս : Եւ գարձեալ այլս գրեաց սոյն սա՝ թէ ընկալաւ իբրու 'ի տուչութենէ առանց գրոյ, և առակս այլանման Փրկչին մերոյ և զվարդապետութեան նորա. և գարձեալ այլ առակս, զի 'ի նոսա հազար ամ ասաց թէ լինելոց է յետ յարութեանն 'ի մեռելոց, և մարմնապէս կայ արքայութիւնն Քրիստոսի 'ի վերայ երկրի : Բայց խորհիմ ես թէ զպատմութիւնն առաքելոցն զոր ընկալաւ, և որ միանգամ ասացեալ են նոքա յառակս օրինակաց խորհրդովք, այլ ազգ կարծեալ ակն ունիմ զնոցանէն. վասն զի ոչ հայեցաւ 'ի նոսա որպէս և էր մեկնութիւն նոցա, զի յոյժ երեւի թէ նուազ էին միտք գիտութեան նորա յօրինակէ անտի բանից իւրոց : Բայց սա. կայն և այնոցիկ՝ որ յետ նոցա բազմաց մանկանց եկեղեցւոյ եղև նոցա պատճառք յայս կարծիս մտաց, զի հայէին նոքա 'ի հնութիւն անգր. որպէս և յԻրինէոս, եթէ իցէ այդ որ ունիցի իբրեւ զայս միտս : Եւ գարձեալ այլս ետ նա գրով 'ի պատմութիւնս զԱրիստոնեայ, 'ի վերայ բանիցն Տեառն մերոյ, և զտուչութիւնն Յովհաննու երիցու : Բայց յաւելուք 'ի վերայ բանի սորո զտուչութիւնն զայն զոր գրեաց վասն Մարկոսի աւետարանագրի զոր

տի զոր կանուխ յիշատակեցաքս, դիցուք աստանօր, Զայն հաւաստէր, ասէ, և երէցն. եթէ Մարկոս որ թարգմանն եղև Պետրոսի, զոր ինչ յիշեացն, զնոսին լի բովանդակ ճշգրիտ գրեաց, այլ ոչ կարգաւ որպէս ինչ ասացան 'ի Տեառնէ մերմէ կամ գործեցան: Զի ոչ լուաւ ինչ նա 'ի Տեառնէ, և ոչ զհետ նորա գնաց, այլ ընդ Պետրոսի շրջէր ապա, որպէս ասացի, և առ 'ի պէտս վարդապետութեան միայն նշանագրէր, այլ ոչ եթէ ըստ ոճոյ պատմութեան զբանս Տեառն շարակարգէր: Արդ ոչինչ յանցեալ Մարկոս, զի զոր յիշեացն, զնոսին և գրեաց. բայց այնմ միայն միտ եդ եթէ զիս զոր միանգամ լուաւ՝ մի թողցէ, և մի ստեցէ յայնս: Այսչափ ինչ վասն Մարկոսի առ Պապեայ: Իսկ վասն Մատթէի զայս ասաց. եթէ Մատթէոս 'ի լեզու Եբրայեցի գրեաց զպատգամս Աստուծոյ և իւրաքանչիւր ըստ կարի իւրում մեկնեաց զայն: Այլ նոյն ինքն Պապիաս ածէ վկայութիւնս յառաջնոյ անտի թղթոյն Յովհաննու, նոյնպէս և Պետրոսին: Դնէ դարձեալ և այլ ինչ պատմութիւն՝ կնոջ 'ի բազում միտս բամբասելոյ առաջի Տեառն. որ և գրեալ կայ Եբրայեցւոց աւետարանին: Այսոքիկ 'ի մէջ շանդերձ յառաջագոյն եղելովքն 'ի հարկէ իրացն կարևոր մտադրութիւնք եղեն:

եդ յայս բանի՝ թէ զայս առէ էրէցն, եթէ Մարկոս որ եղև թարգման Պետրոսի, զոր ինչ յիշեաց լի բովանդակ գրեաց, այլ ոչ 'ի կարգի՝ որ ինչ ասացան 'ի Տեառնէ մերմէ կամ որ ինչ գործեցան. զի ոչ լուաւ նա 'ի Տեառնէ մերմէ, և ոչ հուպ եղև 'ի նա, այլ յետոյ որպէս ասացին՝ մերձեցաւ 'ի Պետրոս, և ընդգէմ պիտոյից նորա և ուսուցանելով ուսուցանէր. այլ ոչ եթէ յօգելով ինչ յօգեցաւ նա զբանս Տեառն մերոյ. արդ Մարկոս ինչ ոչ յանցեալ, զի գրեաց զոր ինչ յիշեաց: Բայց մի փոյթ յանձին ունէր նա, եթէ զինչ զոր միանգամ լուաւ, մի թողցէ և մի ստեցէ նոքօք: Զայս պատմեաց Պապիա վասն Մարկոսի: Իսկ վասն Մատթէոսի զայս ասաց, եթէ Մատթէոս 'ի լեզու հեբրայեցի գրեաց զաւետարանն. բայց թարգմանեցին ոմանք ոմանք որպէս և կարացին. այլ պաշտեցաւ սոյն իսկ Պապիայի վկայութիւնս 'ի թղթոյ անտի Յովհաննու և Պետրոսի: Բայց գրեաց դարձեալ պատմութիւն վասն կնոջ մի, որ բամբասեցաւ բազում մեղօք, 'ի Ժամանակի միջգեո Տէր մեր յաշտարհի էր: Զի սոյն այս գրեալ է յաւետարանի անդ հեբրայեցւոց: Սոքա հանդերձ այսոքիմք զոր կանխեցաք ասացաք արժանի 'ի գա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Գ. 1 — « Յեշէ և զՀերմաս » . Եղեն՝ որք չհամարեցան զողորմեալն 'ի Պօղոսէ զՀերմաս 'ի մատենագիր Հովիւ գրոցն , իսկ այլք՝ զայլ ոք բազմօք մերձաւորադոյն ժամանակաւ կարծեցին լինել , և եղբայր ասացին զնա Պիոսի քահանայապետին Հովմայ : Ի վկայութիւնս պաշտին սովաւ Որոգինէս , Երանոս և Աթանաս : Յեշէ զսա Հռուփինոս 'ի կարգս ընթերցանելեաց յեկեղեցիս , ոչ ոչ 'ի Թիւս կանոնական գրոց սրբոց :

ԳԼՈՒԽ Գ. 2 — « Ի կողմանս Գաղատացւոյ » . Թեպէտ և 'ի բնագիրս Եւսեբեայ 'ի Գաղիկոս է եղեալ , այլ զի 'ի Թղթոյ Առաքելոյ՝ զոր ցայսօր Գաղատիա ընթերցուիմք , եղեալ է անտարակոյս և Թարգմանչաց մերոց Գաղատիա :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. 3 — « Կղէովպաս եղբայր էր Յովսեփու » . Եղեն որ զՍիմէոնս զայս Կղէովպայ քեռորդի համարեցան , կամ եղբորորդի Յակովբայ արգարոյն , և կամ նոյն ընդ Սիմէոնի Պանոսացւոյն . այլ որպէս կանխեցաք ասացաք , եղբարք են սոքա Սիմէոն և Յակովբ արգար՝ և որդիք Կղէովպայ եղբոր Յովսեփու :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. 4 — « Աւանդեաց զայն Անակլետեայ » . Ամանք յաջորդ գնեն Լինոսի զԿլետոս , որ նոյն է ընդ Անակլետեայ , համառօտութիւն միայն անուանս :

ԳԼՈՒԽ Ի. 5 — « Եւոկատոս ոմն » . Այնու է սա պաշտաման և ոչ յատուկ անուն անձին , որ իբրև 'ի հինուոսրց զօրականէ Թիկնապահ էր կայսեր , և Թերևս և ընդունող զեկաւորս յուն ինքզորութիւն կայսեր :

ԳԼՈՒԽ Լ. 6 — Վրիպի աստ մծապէս Եւսեբիոս՝ զհետ գնալով Կղեմայ Ալեքսանդրացւոյն , որ զայն սὺργος (լծակէց) մայնն , ախորժէ ամուսին իմանալ . ուր ըստ Ճգրիտ մտաց Առաքելոյ՝ 'ի լծակէց վատաւոց առաքելութեանն ընդ այլ գործակէց իմանան և զսա Յովհ. Ոսկ. Թէոփորեսոս , Տերաուղիանոս և Հերոնիմոս և ամենայն արդի վարդապետք ուղղափառ եկեղեցւոյ :

ՅԱՆԿ ԶՈՐՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ ղյք առ ինքնակալութեամբ Տրայիանոս եպիսկոպոսը եղեն Հռովմայեցւոյ և Աղէքսանդրացւոյ։
- Բ. — Թէ սրջափ ինչ կրեցին Հրէայք յաւուրս նորին ինքնակալի։
- Գ. — Թէ ղյք ոմանք յաւուրս Ագրիանոսի գրեցին արգարաւ ըսնութիւնս վասն հաւատոցս։
- Դ. — Թէ ղյք առ նովին ինքնակալաւ 'ի Հռովմ և յԱղէքսանդրիա եղեն եպիսկոպոսք։
- Ե. — Թէ ղյք 'ի Փրկչէ մերմէ մինչև 'ի ժամանակս յայս կացին եպիսկոպոսք եկեղեցւոյն Սրուսաղէմացւոց։
- Զ. — Վասն վերջին աւերածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս Ագրիանոս կայսեր։
- Է. — Թէ ղյք եղեն ընդ այն ժամանակս ստանառն գիտութեան առաջնորդք։
- Ը. — Թէ ղյք եղեն մատենագիրք եկեղեցւոյ։
- Թ. — Հռովմարապ Ագրիանոս, որպէս զի մի առանց գաւառս առնի զքրիստոնեայս հալածեացեն։
- Ժ. — Եթէ ղյք եղեն առ Թագաւորութեամբ Անտոնինոսի եպիսկոպոսը 'ի Հռովմ և յԱղէքսանդրիա։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Ս Էն 'ի Հռովմ և յԱղէքսանդրիա։
- Բ. — Ե յաւուրս Տրայիանոսի։
- Գ. — Ե առասիանի վասն հաւատոց,
- Դ. — Զ 'ի Հռովմ և յԱղէքսանդրիա։
- Ե. — Զ Են Սրուսաղէմ 'ի Տեառնէ
- Զ. — Զ Էից որ եղև յամս Հեղորաւ
- Է. — Ե ժամանակս առաջնորդք ուս-
- Ը. — Ութնորդ, թէ ղյք եղեն օրինակալի 'ի մանկանց եկեղեցւոյ։
- Թ. — Իմենորդ, թաղի Հեղորանոսի զոր գրեաց թէ մի հալածեացին քրիստոնեայք առանց իրաւոց։
- Ժ. — Տաննորդ, թէ ղյք եղեն եպիսկոպոսը 'ի Հռովմ և յԱղէքսանդրիա յաւուրս Անտոնինոսի։

- ԺԱ. — Վասն գլխաւորացն ազանգասարից՝ որ եղեն յաւուրն յայնոսիկ։
- ԺԲ. — Վասն Եղեալինայ նաժակի ազատաբաննայ առ Անտոնի. նոս կայսր։
- ԺԳ. — Հրովարտակ Անտոնինայ առ ամենայն Ասիացիս վասն ուսման մերոյ։
- ԺԴ. — Թէ զինչ վասն Պօղկարայայ Ժանօթագունի Առաքելոցն իցեն յիշատակք։
- ԺԵ. — Եթէ որպէս վկայեաց Պօղկարայոս յամս ինքնակալու թեան վերոսի հանգերձ այլովք ընկերովք 'ի Զփուռնա քաղաքի։
- ԺԶ. — Եթէ որպէս Եղեալինոս իմաստասէր յաւետարանելն 'ի Հռովմ քաղաքի զհաւատս Քրիստոսի՝ վկայական մահուամբ կնքեաց զվախճան իւր։
- ԺԷ. — Վասն վկայիցն զոր յիշատակէ 'ի գիրս իւր Եղեալինոս։
- ԺԸ. — Թէ զից իցեն Եղեալինոսի երկակերուծիւնք որ առ մեզ հասին։
- ԺԹ. — Թէ զից առ ինքնակալութեամբ վերոսի կացին եպիսկոպոսք 'ի Հռովմ և յԱղքեսանգրիւս։
- Ի. — Թէ ով որ զք են՝ որ 'ի Ժամանակին կացին եպիսկոպոսք յԱնտիոք։
- ԻԱ. — Վասն մատենագրաց եկեղեցւոյ որ պայծառացան 'ի Ժամանակին յայնոսիկ։
- ԻԲ. — Վասն Հեգեսիպպեայ և զորոց յիշատակ առնէ նա։
- ԻԳ. — Վասն Դիոնեսիոսի Կորնթացւոց եպիսկոպոսին, և վասն Թիմօնոց նորա։
- ԻԴ. — Վասն Թէոփիլեայ եպիսկոպոսի Անտիոքացւոց։

- ԺԱ. — Մետասներորդ, վասն գլխաւորացն ազանգիցն որ եղեն յաւուրն յայնոսիկ։
- ԺԲ. — Երեւոտասներորդ, վասն նաժակին զոր գրեաց Եղեալինոս առ Անտոնիոս։
- ԺԳ. — Երեւոտասներորդ, հրովարտակ Անտոնինոսի զոր գրեաց առ Ասիացիս վասն ուսման մերոյ։
- ԺԴ. — Զորեւոտասներորդ, թէ որպէս յիշատակ գիտացաք առաքելոյ։
- ԺԵ. — Հնգեւոտասներորդ, թէ որպէս վկայեաց Պօղկարայոս յամս վերսնայ հանգերձ այլովք 'ի Զփուռնայ քաղաքի։
- ԺԶ. — Վեւեւոտասներորդ, թէ որպէս Եղեալինոս փիլիսոփայ փնջեառ անտարաճէր 'ի Հռովմ քաղաքի զրան Քրիստոսի վկայեաց։
- ԺԷ. — Եթեւեւոտասներորդ, թէ զոր որ վկայս յիշատակէ 'ի իսոս իւր Եղեալինոս։
- ԺԸ. — Ութեւոտասներորդ, թէ որ են իսոս Եղեալինոսի զոր ընկալաք մք։
- ԺԹ. — Իննեւոտասներորդ, թէ որ եպիսկոպոսք կացին 'ի Հռովմ և յԱղքեսանգրիւս զգեայ յաւուրս վերսնայ։
- Ի. — Քասներորդ, թէ ով որ են եպիսկոպոսք որ եղեն յԱնտիոք։
- ԻԱ. — Քասներորդ առաջներորդ, վասն օրինակագրաց մանկանց եկեղեցւոյ որ սրանելի էին ընդ այն Ժամանակ։
- ԻԲ. — Քասներորդ երկրորդ, վասն Հեգեսիպպեայ, և վասն որոց միանգամ յիշատակէ։
- ԻԳ. — Քասներորդ երրորդ, վասն Դիոնեսիոսի եպիսկոպոսի Կորնթացւոց, և վասն Թիմօնի զոր գրեաց։
- ԻԴ. — Քասներորդ չորրորդ, վասն Թէոփիլեայ եպիսկոպոսին անտիոքացւոց, և վասն ֆիլիպպոսի և վասն Մեգիստոսի և վասն Մելիտանայ և վասն որոց յիշատակեցն. և վասն Ապղլենարոսի և վասն Միսնոսի։

- ԻԵ. — Վասն Փէլիպպեայ և Մոաեսդոսի :
 ԻԶ. — Վասն Մելիտոնի, և գորոց ծանօթս ապայ նա :
 ԻԻ. — Վասն Ապողինարի եպիսկոպոսին Հերապոլսոյ :
 ԻԼ. — Վասն Մոլանոսի և գորոց նորա :
 ԻԹ. — Վասն Տաախանու և վասն աղանդոյ նորա :
 Լ. — Վասն Բարդեճանու ասորւոյ, և վասն գորոց նորա որ առ
 մեզ հասին :

- ԻԵ. — Քաաներորդ Հինգերորդ, վասն աղանդին Տրսյխանոսի :
 ԻԶ. — Քաաներորդ Վեցերորդ, վասն Բարդեճանու աղանդւոյ, և վասն իւ-
 րոց որ են նորա :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թե ո՛րք առ ինքնակաշուքեամբ Տրայիանոս
եպիսկոպոսք եղեն՝ Հռովմայեցոց և
Ալեքսանդրացոց :

Յամին իբրև երկոտասաներորդի ինքնակալութեան Տրայիանոս՝ ծանուցեալն ՚ի մէջ յառաջագոյն Կարգոն եպիսկոպոս Ալեքսանդրացւոց վախճանեաց զկեանս իւր, և Պրիմոս յԱռաքելոց անտի չորրորդ՝ վիճակեցաւ պաշտաման նորա : Զայնու ժամանակաւ ՚ի կատարել ամաց ութից Եւարիստեայ, կալաւ զեպիսկոպոսութիւն Հռովմայ Ալեքսանդր՝ ըստ կարգի յաջորդութեան Հինգերորդ կացեալ ՚ի Պետրոսէ և ՚ի Պօղոսէ յառաքելոցն :

Ասային ձևաք. թէ ո՛րք եղեն եպիսկոպոսք ՚ի Հռոմ և
յԱլեքսանդրիայ՝ յառաջա Տրայիանոսի :

Յամին երկոտասաներորդի թագաւորութեանն Տրայիանոսի, եպիսկոպոս եկեղեցւոյն ալեքսանդրացւոց եղև Կարգոն, այն որ յառաջ քան զԿարգ մեք զնմանէ : Եւ նա յաշխարհէ աստի, և կալաւ զպաշտն նորա Պրիմոս, այն որ էր եպիսկոպոս չորրորդ ըստ կարգին որ յառաքելոց անտի. և յայնմ ժամանակի իբրև ելից զութամ Եւարեստոս յեպիսկոպոսութեան անդ. Հռովմայեցւոց, Ալեքսանդրիոս՝ որ էր Հինգերորդ ՚ի կարգէ անտի Պետրոսի և Պօղոսի, որ եկաց զինի նորա :

ԳԼՈՒԽ Բ.

**Թե ո՛րչափ ինչ կրեցին Հրեայք յաւուրս նորին
ինքնակալի :**

Վարդապետութիւն Փրկչին մերոյ և եկեղեցի նորա հանապազօր աճէր և զօրանայր, և նեղութիւն Հրէից ազգի ազգի չարեօք բազմանայր. քանզի 'ի սկիզբն ութսուտասներորդի ամի իշխանութեան նորին ինքնակալի, դարձեալ յուզեցաւ խռովութիւն Հրէից, և ժողովուրդ բազում սատակեցաւ 'ի նոցանէ : Քանզի յԱղէքսանդրիա և յամենայն երկիրն Եգիպտացոց ևս և 'ի Կիւրենէ՝ իբրու ի խեռ և 'ի ստամբակ յանհարին յայտոյ չարէ մոլեգնեալ Հրէայք գազանացան 'ի վերայ հեթանոսաց ընդ որս բնակեցին : Եւ 'ի սաստկանալ խռովութեանն, յամեն երկրորդի եղև պատերազմ խիստ. զի ընդ այն ժամանակս իշխան էր 'ի վերայ ամենայն երկիրն Նգիպտացոց Լուպպոս : Յառաջնում խազմի անդ զօրացան Հրէայք 'ի վերայ հեթանոսաց, որք և փախտեամբ անկեալ յԱղէքսանդրիա, կոտորեցին անդ զամենայն Հրէայ՝ որ անկաւ 'ի ձեռս նոցա. և իբրև զրկեցան

Երկրորդ. րե զինչ կիւրք կրեցին Հրեայքն յաւուրս Տրայիանոսի :

Սնունդ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ, և եկեղեցի նորա հանապազօր աճէր և զօրանայր, և նեղութիւն Հրէիցն ազգի ազգի չարեօք բազմանայր : Զի 'ի ժամանակի իբրև Եհաս ինքնակալն յամն ութ և տասներորդ, դարձեալ միւսանգամ յուզեցաւ խռովութիւն Հրէիցն, և ժողովուրդ բազում սատակեցաւ 'ի նոցանէ : զի յԱղէքսանդրիա և յամենայն երկիրն Եգիպտացոց և Կիւրենացոց իբրև յայտոց չարաց խռովութեանց ցրուեցան, և գազանացան 'ի վերայ Հրէիցն որ բնակեալ էին ընդ նոսա : Իսկ իբրև սաստկացին զխռովութիւնն մեծապէս յամեաց պատերազմ մեծ արարին : Իբրու էր ընդ այն ժամանակս իշխան 'ի վերայ ամենայն երկիրն Եգիպտացոց Ղուպպոս, և յառաջին նուագին անդ որ պատերազմեցան՝ յաջողեցաւ նոցա, և յաղթեցին նոքա հեթանոսացն, և փախեան և ամրացան նոքա յԱղէքսանդրիայ. և զամենայն Հրէայն որ էին 'ի քաղաքի անդր՝ ըմբռնեցին և կոտորեցին : Իսկ

Եւ յօգնականութենէ սոցա Հրէայք՝ որք էին ՚ի կողմանս Կիրենացւոց, ձեռն յանձին հարին առաջնորդ իւրեանց ունելով զլուկուա, ասպատակաւ և աւարաւ ապականել զգաւաւ կուսակալութեանն: Թորոց վերայ արձակեաց ինքնակալն զՄարկիոս Տուրբոն հանդերձ հետեակախումբ զօրօք, նաւուք և հեծելովք: Որոյ՝ յերկարել պատերազմին՝ ՚ի բազում կռիւս հաւրեալ զապստամբս, զբերաւորս ՚ի Հրէից ոչ միայն ՚ի կողմանց Կիրենացւոց, այլ և յԵգիպտոսէ՝ որք թիկունքն ինէին արքայի նոցա՝ ՚ի սուր սուսերի կոտորել: Իսկ ինքնակալն ՚ի միտս կասկածոտս և զՀրէից՝ որ ՚ի Միջագետս, զի մի և նորա զնոյն գործ մոլեգնութեան գործեսցեն, առաքեաց զլուկիոս Կետոս հրաման տուեալ բնաջինջ առնել զնոսա ՚ի նահանգէ անտի յայնմանէ: Որոյ սուր ՚ի վերայ եղեալ և կոտորեաց ՚ի նոցանէ ժողովուրդ բազում: և վասն քաջութեանս դատուոր կացուցաւ ինքնակալէն ՚ի վերայ ամենայն Հրէաստանի: Եւ զայսոսիկ հեթանոս մատենագիրք ժամանակին նովին գոգցես բանիւք աւանդեն մեզ:

Իբրև զրկեցան նորա յօգնականութենէ թիկանց այնոցիկ որ էին ՚ի կողման Կիրենացւոց, հաշտեցին զնոսա յԵգիպտոսէ ՚ի հեթանոսս, և զօրէնս նոցա եղծանէին և ապականէին: Բայց էր նոցա առաջնորդ Ղուկիայ: Իսկ ինքնակալն առաքեաց զՄարկիոս տրիբունս հանդերձ հետեակ զօրօք նաւովք, և գարձեալ այլ ևս հեծելազօր սպառազէն: Իսկ նա բազում մարտիւք ժամանակս բազումն հանապազորեցաւ ՚ի պատերազմի անգ ընդ նոսա, և բերս քաջութն կոտորեաց ՚ի Հրէից անտի, ոչ միայն ՚ի կողմանց Կիրենացւոց, այլ և Եգիպտացւոց՝ յայնցանէ որ թիկունք էին Ղիկա թագաւորին նոցա: Իսկ ինքնակալն համարեցաւ ՚ի միտս իւր թիկաւ Հրէայքն որ ՚ի Միջագետս են, այսպէս գաղանանան ՚ի վերայ բնակչաց աշխարհին, հրաման ետ Ղուկիոսի կտաւոսեայ սասակել բնաջինջ առնել զնոսա ՚ի նահանգէ անտի յայնմանէ: Իսկ նա սուր եպ ՚ի վերայ և կոտորեաց ՚ի նոցանէ ժողովուրդ բազում: Վասն այսր քաջութեան որ գործեաց նա՝ գառաւոր կացոյց զնա ՚ի վերայ հրէաստանի ինքնակալն: Բայց զայս՝ օրինակագիրք ՚ի հեթանոսաց որ էին յայնմ ժամանակի՝ պատմեցին բանիւք իւրեանց այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թե ո՛րք ումանք յառուրս Ադրիանոսի գրեցին
արդարաբանութիւնս վասն հաշատոցս:

Իսկ Տրայիանոս կալեալ զիշխանութիւնն զամս
բանն, վեցիւր ամսօք պակաս, յաջորդէ զնա Ելիոս
Ադրիանոս ՚ի տէրութեան: Առ սա ինքն ինքնազալս
մատոյց Ադգրատոս բան ՚ի պատասխանատուութիւն
հաւատոց բարեպաշտութեան մերոց գրեալ, եթէ
մարդք չարք հնարս խնդրեն աշխատ առնել և չար-
չարել զժողովուրդս մեր: Եւ կայ մինչև ցայսօր ժամանակի
առ եղբարս բազումս և առ մեզ իսկ գրու-
թիւն նորա. յորմէ մարթ է մեզ տեսանել զօրինակ
լուսաւոր խորհրդոց առնս, և զառաքելական վարդա-
պետութեան ուղիղ նորա համառօտութիւն: Դար-
ձեալ նոյն ինքն մատենագիրս վասն հնութեան իւրոյ
ժամանակին պատմէ բանիւքս այսոքիւք. Գործք Փրկչի-
չին մերոյ, ասէ, հանապազօր երևելիք էին. զի ճշմա-
րիտք են որք բժշկեցանն և որք յարեանն ՚ի մեռե-
լոց, զի ոչ միայն յորժամ բժշկեցանն և յորժամ յա-
րեանն երևեցան այնոքիկ, այլ և յետ այնոքիկ ցոր-

Երրորդ. քե ո՛ր ք մարդիկ են, որ արարին պատասխանք վասն
հաշատոց յառուրս Հեղիանոսի:

Իսկ Տրայիանոս իբրև կալաւ զթագաւորութիւնն զտոմս ամ
պակաս վեց ամսով. Ելիոս Հեղիանոս կալաւ զինի նորա: Նմա
գրեալ Ադգրատոս խօսն նամակի վասն հաւատոց մերոց և մատոյց
նմա, եթէ մարդք չարք հնարս խնդրեն աշխատ առնել և չարչարել
զժողովուրդս մեր և մինչև ցայսօր ժամանակի են խօսք նոցա առ
եղբարս բազումս՝ որ են առ մեզ, զի ՚ի նմանէ մարթեմք մեզ տե-
սանել զօրինակս լուսաւոր խորհրդոյ առնս այսմիկ և զժամանակ
թիւն հաւատոց առաքելոցն: Եւ նոյն ինքն ցուցանէ վասն Հին ժա-
մանակաց իւրոց այսու բանիւք, ՚ի պատմելն իւրովս այսպէս. Եթէ
գործք Փրկչին մերոյ հանապազօր հաստատուն կային, զի ոչ ևս
էին այնոքիկ որ բժշկեցանն, և այնոքիկ որ յարեանն ՚ի մեռելոց.
զի ոչ միայն երևելով երևեցան այնոքիկ որ բժշկեցանն և յառնէին,
այլ միշտ կենդանի էին, ոչ միայն մինչեւ յայլարհի էր Փրկչն

չափ կեցինն։ Այս միայն մինչդեռ յաշխարհի էր Փրբ. կիչն մեր, այլ և յետ փոխելոյ նորա յաշխարհէ աստի՝ կենդանի էին նոքա ժամանակս բազումն, այնպէս զի և մինչև ՚ի մեր ժամանակս կացին մնացին ոմանք ՚ի նոցանէ։ Այսպիսի վասն Կողբատոսի, Եւ Արիստիդէս իսկ այր հաւատարիմ՝ յուսմանէ աստի մերմէ՝ ըստ նմանութեան Կողբատեայ մատոյց Ադրիանու գիր ապաքանութեան ՚ի վերայ կրօնից մեղաց։ Եւ սոյն իսկ այս նորա գիրք գտանի մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումն։

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թի՛ք ո՛յք սառն նովին ինքնակալաւ ՚ի Հռովմ
և յԱղեքսանդրիա եղևն եպիսկոպոսք։

Յամին երկրորդի ինքնակալութեան Ադրիանու՝ Աղեքսանդր եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց վախճանեաց զկեանս իւր կացեալ զամս տասն յառաջնորդութեան իւրում, զորոյ և կալաւ զաթոռն Սեքստոս։ Այս նովիմք գողցես ժամանակաւ փոխեալ և Պրիմոս յերկոտասաներորդի ամի վերակացութեան իւրոյ, կալաւ զտեղի նորա Յուստոս։

Մեր, այլ և յետ փոխելոյ նորա յաշխարհէ աստի՝ կենդանի էին ժամանակս բազումն, այսպէս զի և մինչև ՚ի մեր ժամանակս կացին մնացին ոմանք ՚ի նոցանէ։ Բայց զայս այսպէս ասաց և Արիստիդէս, այր հաւատացեալ՝ յուսմանէ աստի մերմէ. ըստ նմանութեան Կողբատոսի արար նմանակ վասն հաւատոյս մերոյ և մատոյց Հեղինանոսի. և սոյն իսկ այս գիրք գտանի մինչև ցայսօր ժամանակի առ բազումն։

Չորրորդ. վասն եպիսկոպոսաց որ եղևն ՚ի Հռոմ և
յԱղեքսանդրիա յասորս Հեղինանոսի։

Յամին երկրորդի նորին Թագաւորութեան, Աղեքսանդրոս հռոմայեցւոց իբրև ելից զտոսն ամ առաջնորդութեան իւրում՝ եւ յաշխարհէ աստի. և կալաւ զկնի նորա Քսենտոս։ Եւ յեկեղեցւոյ անդ աղեքսանդրացւոց՝ իբրև ելից Պրիմոս զերկոտասան ամ, եւ յաշխարհէ աստի. և կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Յուստոս։

ԳԼՈՒԽ Ե.

**Թե ո՛չք 'ի Փրկչէն մերմէ մինչև 'ի ժամահակս
յայս՝ կացին եպիսկոպոսք եկեղեցոյն Երուսա-
ղեմացոց:**

Իսկ զժամանակ եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրու-
սաղէմ, գրով ուրեք ոչ գտի. բայց ասի բան եթէ
ժամանակ առաջնորդութեան նոցա համառօտ եղև.
և այսչափ ինչ միայն 'ի գրոց ընկալայ, եթէ մինչև
'ի վերջին աւերածն, որ եղև յաւուրս Ադրիանու՝
հնգետասան եպիսկոպոսունք ըստ կարգի յաջորդու-
թեան կացեալ՝ զորս և զամենեւեան Եբրայեցիս ա-
սեն լինել՝ որք զգիտութիւն Քրիստոսի սերտիւ ըն-
կալան. մինչ զի յայնցանէ՝ որք զայսպիսեաց աստի
ընտիր առնել կարէին, 'ի նոցունց իսկ արժանի եպիս-
կոպոսական պաշտաման դատեցան: Քանզի առ նո-
վիմբ յայնժամ բովանդակ եկեղեցին Երուսաղեմա-
ցոց 'ի հաւատացեալ Եբրայեցոց անտի կազմէր,
յաւուրց Առաքելոցն մինչև 'ի վերջին աւերածն, յո-
րում ժամանակի ապստամբեալ Հրէից, և մեծամեծ
պատերազմօք կոտորեցան 'ի Հռոմոց, պակասեցան
յայնժամ և եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի Թլիփառութենէ

**Հինգերորդ. վասն եպիսկոպոսացն՝ որ եղեն յԵրուսաղէմ, 'ի
Տևառնէ մերմէ մինչև 'ի ժամահակս յայս:**

Իսկ եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղէմ, զժամանակ ամաց
նոցա գրով ուրեք ոչ գտի. բայց ասի բան, թէ ստիպւաւ ստիպւաւ ժա-
մանակս կացին նոքա: Այլ զայս միայն ընկալայ եւ գրով, եթէ 'ի
վերջին աւերածն որ եղև յաւուրս Հեզրիանոսի, կարգ հնգետա-
սան եպիսկոպոսացն որ կացին անգ. զի ամենեւեան նոքա հերոյե-
ցիք էին՝ որ յառաջագոյն զգիտութիւնն Քրիստոսի սիրով ընկա-
լան և յայնցանէ որ կարէին խորհել. զի իբրև զայս 'ի նոցանէ քն-
նեալ լինէին, եթէ որ զք իցեն արժանի պաշտաման եպիսկոպոսու-
թեանն, կացուցանէր զնոսա յայնժամ ժամանակի ամենայն եկեղե-
ցին՝ որ անգէն 'ի հաւատացեալ հերոյեցոց անտի յաւուրց ա-
ռաքելոցն և քննէ 'ի վերջին աւերածն: Զի 'ի ժամանակի իբրև
ապստամբեցին Հրէայքն 'ի Հռոմոց և կոտորեցան մեծամեծ պա-

անտի էին, զորս յառաջնմէ անտի սկսեալ արժան է կարգել մի ըստ միովէ.

Ա. Յակոբոս եղբայր Տեառն մերոյ. Բ. Շմաւոն. Գ. Յուստոս. Դ. Զաւէթոս. Ե. Տուբիաս. Զ. Բենիամին. Է. Յովհանն. Ը. Մատթիա. Թ. Փիլիպպոս. Ժ. Սենեկաս. ԺԱ. Յուստոս. ԺԲ. Ղևի. ԺԳ. Եփրեմ. ԺԴ. Յովսեփ. ԺԵ. և վերջին ամենեցուն Յուդա: Սգբա ամենեքեան եղեն եպիսկոպոսք Երուսաղեմացւոյ՝ յԱռաքելոց անտի մինչև յայս ժամանակս, և ամենեքին 'ի Թլփատութենէ: Իսկ յամին երկոտասաներորդի ինքնակալութեան Ադրիանու, լցեալ Սեքստեայ զամս տասն եպիսկոպոսութեան իւրոյ 'ի վերայ Հռովմայեցւոց, և Տելեսփորոս եւթներորդ յԱռաքելոց անտի յաջորդեաց զնա: Իսկ իբրև էանց տարի մի և ամիս սակաւք, կալաւ զվերակացութիւն Ադեքսանդրացւոց եկեղեցւոյն 'ի կարգէ վեցերորդ Եւմենէս, յետ կալոյ առաջնոյն 'ի պաշտաման իւրում զամս մեատասան:

սերտմբ, սպառեցան յայնմ ժամանակի եպիսկոպոսքն որ 'ի Թլփատութենէ անտի էին: Արժան է կարգել զնոս այժմ յառաջնոյ անտի 'ի յայնմանէ՝ որ էր.

Յակոբոս եղբայր Տեառն մերոյ. երկրորդ՝ Շմաւոն. երրորդ՝ Յուստոս. չորրորդ՝ Զաւէթ. հինգերորդ՝ Տուբիայ. վեցերորդ՝ Բենիամին. եոթներորդ՝ Յովհանն. ութերորդ՝ Մատթիոս. իններորդ՝ Փիլիպպոս. տասներորդ՝ Սենակէս. մեատասներորդ՝ Յուստոս. երկոտասներորդ՝ Ղևի. երեքտասներորդ՝ Եփրեմ. չորեքտասներորդ՝ Յովսեփ. վերջին ամենեցունց հնգեատասներորդ՝ Յուդայ: Սգբա ամենեքին եղեն եպիսկոպոսք յեկեղեցւոյ անդ յԵրուսաղեմ 'ի յառաքելոց անտի մինչև յայս ժամանակ, և ամենեքին 'ի Թլփատութենէ: Յամին իսկ երկոտասներորդի երրորդի նորին Թագաւորութեանն, իբրև ելից Փաիստոս տասն ամ յեպիսկոպոսութեան անդ Հռովմայեցւոց, կալաւ զինի նորա Թեղեփորոս, զի էր նա եոթներորդ 'ի կարգէ անտի որ յառաքելոցն: Իսկ իբրև էանց տարի մի և ամիս սակաւք, եկաց յեկեղեցւոյ անդ ադեքսանդրացւոց վեցերորդ Եւմենէս, իբրև լցեալ էր առաջնոյն քան զնա մեատասն ամ:

Գ.ԼՈՒԻՍ Զ.

Վասն վերջին աշերածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս
Ադրիանուս կայսեր:

Ի ժամանակին իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Հռուփոս գաւառապետ Հրէաստանի՝ օգնական զօրօքն որ առաքեցաւ նմա ՚ի Թագաւորէն, անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա, և ըզրիւրս զարանց և զկանանց և զմանկուոյն յանկարծ հասեալ միանգամայն սատակէր. և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Եւ էր ՚ի ժամանակին առաջնորդ Հրէից Բարքոքեբաս ոմն անուն, որ այլովք իրօք այր սպանող և աւազակ, անուամբն իւրով ՚ի վերայ վատթար ստրկաց մեծաբանեալ, իբրու յերկնից ծագեալ նոցա աստղ, ՚ի լուսաւորութիւն փրկութեան տագնապելոցն զանձն կարծեցուցանէր: Իսկ յամին իբրև ութուսասներորդի իշխաւ նութեան Ադրիանուս սաստկացաւ մարտ պատերազմին շուրջ զԲերերա քաղաքաւ, որ ամուր էր յոյժ և չէր

վեցերորդ. վասն վերջին աշերածոյն Հրէից որ եղև յամս
Հնդրիանոսի:

Այլ ՚ի ժամանակի իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Բոփոս եպարքոսն Հրէաստանի հանգերձ զօրօք որ առաքեցան նմա ՚ի Թագաւորէ անտի ՚ի Թիկունս օգնականութեան՝ անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր նա ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա. և զրիւրս յանկարծակի զարանց և ըզկանանց և զմանկուոյն սատակէր նա, և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Բայց էր նոցունց Հրէից յայնմ ժամանակի առաջնորդ որ անուանեալ կոչէր Բարքոքեայ, այսինքն՝ աստեղ որդի, զի այլովք իրօք այր էր նա սպանող և աւազակ. բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, զի իբրու Թէ յերկնից Գագեայ նոցա փրկիչ՝ իբրև նեղելոց: Իսկ իբրև սաստկացաւ մարտ պատերազմին յամին ութուսասներորդի նորին Թագաւորութեան, անգէն ՚ի կողմ աշխարհին էր քաղաք մի փոքրիկ, և ամուր էր յոյժ, և յերուսաղեմէ չէր կարի հեռի, մտին ամրացան

կարի հեռի յերուսաղեմէ. և յերկարել պաշարման՝
 'ի վերջին կորուստ ըմբռնեալ նոցա 'ի սովոյ և 'ի ծա-
 րաւոյ, և որ պատճառն էր ապստամբութեան՝ ընկա-
 լաւ զարժանին պատուհաս. և 'ի ժամանակէ անտի,
 առնայն ազգն Հրէից մերժեցան բնաւ ամենեկն մի
 կոխել շուրջ զԵրուսաղեմաւ, և իբրեւ 'ի հրամանէ
 Ագրիանու ինքնակալին, և ոչ իսկ 'ի բազում հեռաս-
 անէ կարել նոցա հայել 'ի հայրենի աշխարհ նախ-
 նեաց իւրեանց. զոր օրինակ գրէ Արիստոն Պեղէա-
 ցի: Եւ այսպէս իբրեւ անմարդացաւ քաղաքն լրիւ իւ-
 րով 'ի Հրէից՝ 'ի նախնի բնակչաց իւրոց, և 'ի խոնել
 ազգաց հեթանոսաց անդանօր կանգնեցաւ եկաց
 քաղաք մի հռովմեական՝ որ և 'ի պատիւ ինքնակալին
 Ելիոսի Ագրիանու՝ Ելիա կոչեցաւ. և եկեղեցին որ
 գումարեցաւ անդ 'ի հեթանոսաց, յետ եպիսկոպոս-
 սացն որ 'ի Թլփատութենէ անտի, առաջին կալաւ
 իւր եպիսկոպոս Մարկոս անուն:

անգր Հրէայքն: Իսկ իբրեւ պաշարեաց զնա պատերազմաւ արտա-
 քուստ ժամանակս բազումն, 'ի սովոյ և 'ի ծարաւոյ սատակեցան
 ապստամբեալքն: Եւ այն որ եղև պատճառ ապստամբութեան՝
 ընկալաւ պատժ պատուհասի զարժանին իւրոյ. վասն այնորիկ
 ամենայն ազգն Հրէից մերժեալ հեռացան, զի բնաւ ամենեկն մի
 կոխեցին նոքա շուրջ զԵրուսաղեմաւ, իբրեւ ըստ օրինաց 'ի հրա-
 մանէ Հեգրիանու. զի հրամայեաց եթէ ոչ 'ի բազում հեռասա-
 նէ հայեցին նոքա 'ի հայրենի աշխարհ նախնեացն իւրեանց: Զայս
 պատճառ Արիստոն՝ որ էր 'ի Փեղեղեայ քաղաքէն: Իսկ իբրեւ աւե-
 րեցաւ Երուսաղեմ իսպառիսպուռ լրիւ իւրով յամենայն Հրէիցն որ
 բնակեալ էին 'ի նմա յառաջագոյն. և շինեցաւ միւսանգամ 'ի Հո-
 ոտմոց, և զետեղեցաւ յօտար հեթանոսաց. և վասն պատուոյ նո-
 րին որ ունէր զԹագաւորութիւնն, որ էր նա Ելիոս Հեգրիանոս, և
 կոչեցաւ նա Հեղիանայ: Եւ եկեղեցին որ անգ էր 'ի հեթանոսաց
 անտի ժողովեցաւ, և յետ եպիսկոպոսացն որ լինէին 'ի Թլփատու-
 թենէ անտի՝ առաջին կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն որ անգ էր՝
 Մարկոս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն վերջին տներածոյն Հրէից՝ որ եղև յամս
Ադրիանոս կայսեր.

Ի ժամանակին իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Հռուփոս գաւառապետ Հրէաստանի՝ օգնական զօրօքն որ առաքեցաւ նմա 'ի Թագաւորէն, անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա, և ըզբիւրս զարանց և զկանանց և զմանկտոյն յանկարծ հասեալ միանգամայն սատակէր. և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Եւ էր 'ի ժամանակին առաջնորդ Հրէից Բարքոքեբաս ոմն անուն, որ այլովք իրօք այր սպանող և աւազակ, անուամբն իւրով 'ի վերայ վատթար ստրկաց մեծաբանեալ, իբրու յերկնից ծագեալ նոցա աստղ, 'ի լուսաւորութիւն փրկութեան տագնապելոցն զանձն կարծեցուցանէր: Իսկ յամին իբրև ութուտասաներորդի իշխաւ նութեան Ադրիանոս սաստկացաւ մարտ պատերազմին շուրջ զԲերքերա քաղաքաւ, որ ամուր էր յոյժ և չէր

վեցերորդ. վասն վերջին տներածոյն Հրէից որ եղև յամս
Հերիանոսի:

Այլ 'ի ժամանակի իբրև ապստամբութիւնն Հրէից յաճախէր և զօրանայր, Բոփոս եպարքոսն Հրէաստանի հանգերձ զօրօք որ առաքեցան նմա 'ի Թագաւորէ անտի 'ի Թիկունս օգնականութեան՝ անխնայ վրէժխնդրութեամբ գնայր նա ընդ ժպրհութիւն համարձակութեան նոցա. և ըզբիւրս յանկարծակի զարանց և ըզկանանց և զմանկտոյն սատակէր նա, և ըստ օրինաց պատերազմի զերկիրն նոցա գերի վարէր: Բայց էր նոցունց Հրէից յայնմ ժամանակի առաջնորդ որ անուանեալ կոչէր Բարքոքեայ, այսինքն՝ աստեղ որդի, զի այլովք իրօք այր էր նա սպանող և աւազակ. բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, զի իբրու Թէ յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ՝ իբրև նեղելոց: Իսկ իբրև սաստկացաւ մարտ պատերազմին յամին ութուտասաներորդի նորին Թագաւորութեան, անգէն 'ի կողմ աշխարհին էր քաղաք մի փոքրիկ, և ամուր էր յոյժ, և յերուսաղեմէ չէր կարի հեռի, մահն ամբացան

կարի հեռի յերուսաղեմէ. և յերկարել պաշարման՝
 'ի վերջին կորուստ ըմբռնեալ նոցա 'ի սովոյ և 'ի ծա-
 րաւոյ, և որ պատճառն էր ապստամբութեան՝ ընկա-
 լաւ զարժանին պատուհաս. և 'ի ժամանակէ անտի,
 ամենայն ազգն Հրէից մերժեցան բնաւ ամեննին մի
 կոխել շուրջ զերուսաղեմաւ, և իբրեւ 'ի հրամանէ
 Ագրիանու ինքնակալին, և ոչ իսկ 'ի բազում հեռաս-
 տանէ կարել նոցա հայել 'ի հայրենի աշխարհ նախ-
 նեաց իւրեանց. զոր օրինակ գրէ Արիստոն Պելլէա-
 ցի: Եւ այսպէս իբրեւ անմարդացաւ քաղաքն լրիւ իւ-
 րով 'ի Հրէից՝ 'ի նախնի բնակչաց իւրոց, և 'ի խոնել
 ազգաց հեթանոսաց անդանօր կանգնեցաւ եկաց
 քաղաք մի հռովմէական՝ որ և 'ի պատիւ ինքնակալին
 Ելիոսի Ագրիանու՝ Ելիա կոչեցաւ. և եկեղեցին որ
 գումարեցաւ անդ 'ի հեթանոսաց, յետ եպիսկոպոս-
 սացն որ 'ի Թլփատութենէ անտի, առաջին կալաւ
 իւր եպիսկոպոս Մարկոս անուն:

անգը Հրէայքն: Իսկ իբրեւ պաշարեաց զնա պատերազմաւ արտա-
 քուստ ժամանակս բազումն, 'ի սովոյ և 'ի ծարաւոյ սատակեցան
 ապստամբեալքն: Եւ այն որ եղև պատճառ ապստամբութեան՝
 ընկալաւ պատիժ պատուհասի զարժանին իւրոյ. վասն այնորիչ
 ամենայն ազգն Հրէից մերժեալ հեռացան, զի բնաւ ամեննին մի
 կոխեցին նոքա շուրջ զերուսաղեմաւ, իբրեւ ըստ օրինաց 'ի հրա-
 մանէ Հեգրիանուի. զի հրամայեաց եթէ ոչ 'ի բազում հեռաստա-
 նէ հայեացին նոքա 'ի հայրենի աշխարհ նախնեացն իւրեանց: Զայս
 պատճառ Արիստոն՝ որ էր 'ի Փեղեղեայ քաղաքէն: Իսկ իբրեւ աւե-
 րեցաւ Երուսաղէմ իսպառիսպուռ լրիւ իւրով յամենայն Հրէիցն որ
 բնակեալ էին 'ի նմա յառաջագոյն. և շինեցաւ միւսանգամ 'ի Հո-
 ոտմց, և զետեղեցաւ յօտար հեթանոսաց. և վասն պատուոյ նո-
 րին որ ունէր զթագաւորութիւնն, որ էր նա Յղիոս Հեգրիանոս, և
 կոչեցաւ նա Հեղիանայ: Եւ եկեղեցին որ անգ էր 'ի հեթանոսաց
 անտի ժողովեցաւ, և յետ եպիսկոպոսացն որ լինէին 'ի Թլփատու-
 թենէ անտի՝ առաջին կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն որ անգ էր՝
 Մարկոս:

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե՛ս ո՛րք եղեմք ընդ այն ժամանակս սուտանուն
գիտութեան առաջնորդք :

Մինչդեռ ըստ նմանութեան լուսաւոր աստեղաց
ընդ ամենայն տիեզերս փայլէին եկեղեցիքն, և հա-
ւատք Փրկչին մերոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ընդ
ամենայն ազգս մարդկան աշխարհ և զօրանայր, բարեա-
տեացն սատանայ, որպէս 'ի ընէ թշնամի ճշմարտու-
թեան և ռեսերիմ հակառակորդ փրկութեան որդւոց
մարդկան, խորամանկէր չարութիւն զամենայն մեղքե-
նայս իւրոյ չարութեան ընդդէմ եկեղեցեաց. նախ
զառաջինն հալածանօքն որ արտաքոյ՝ վառէր իբրեւ
զինու ընդդէմ նոցա. այլ յորժամ յայսցանէ կար-
ճեալ արգելոյր, 'ի ձեռն մարդոց չարաց և կախար-
դաց իբրեւ ապականիչ հոգւոց ամանովք և պաշտօ-
նէիւք կորստեան վարեալ նոքօք, փոխէր զօրինակ
պատերազմին. ամենայն իւիք ճգնէր զի զգեցցին կա-
խարդքն և խաբէբայքն զանուն քրիստոնէութեան՝
որպէս զի զոր միանգամ 'ի հաւատացելոց անտի խաբ-

Եօրենքորդ. քե՛ս ո՛րք եղեմք ընդ այն ժամանակս սուտանուն
ոսման սուտ գիտութեան :

Իսկ 'ի ժամանակի մինչդեռ լուսաւորեալ էին եկեղեցիքն ընդ
ամենայն աշխարհ, ըստ նմանութեան լուսաւոր աստեղաց, աշխ-
ն և զօրանան հաւատքն Փրկչին մերոյ և տեառն Յիսուսի Քրիստոսի
'ի մէջ ամենայն մարդկան ազգաց. իսկ սատանայ ատել չարեաց և
թշնամի ճշմարտութեանն, որ է հանապազօր հակառակ որդւոց
մարդկան, խորամանկէր հնար գաւանդ ընդդէմ եկեղեցեաց որ են
ընդ ամենայն տեղիս. զի պէսպէս փոփոխմամբ, նախ զառաջինն
հալածանօքն 'ի ձեռն օտարաց վառեալ լինէր ընդդէմ նորա. ոչ
իբրեւ յայսցանէ կարճեալ կարկեցաւ, 'ի ձեռն մարդոց չարաց և
կախարդաց իբրեւ ապականիչ ամանովք հոգւոց և պաշտօնէաց
կորստեանն՝ վարեցաւ նոքօք, և այլովք խորամանկութեամբ վա-
ռէր նա. և ամենայն իւիք հնարէր զի զգեցցին կախարդքն և խա-
բէբայքն զանուն քրիստոնէութեան. և որք միանգամ նմանող լի-
նէին նոցա՝ յայսցանէ որ հաւատացին, 'ի խորխորատ կորստեան

դաւանեալ յիւրեանս արկանել կարասցեն, 'ի խոր-
խորատ կորստեան զնոսա ձգեսցեն. իսկ որ անտե-
ղեակ իցեն հաւատոց՝ զնոսա գործովք իւրեանց չա-
րօք հնարեսցին խափանել 'ի ճանապարհէ անտի
փրկութեան բանին: Արդ 'ի Մենանդրեայ՝ զօրմէ
փոքր մի յառաջագոյն ասացաք յաջորդ լինել Սիմո-
նի, եւ երեւցաւ զօրութիւն վիշապի երկգլխոյ, եր-
կուց այլ եւ այլ հերձուածոց կալով գլուխ եւ իշխան:
Սատուռնիոս՝ որ Անտիոքացի էր յազգէ, եւ Բասիլի-
դէս Աղէքսանդրացի. յորոց առաջինն 'ի կողմանս Ա-
սորոց, եւ երկրորդն յԵգիպտացոց, կացուցին զհեր-
ձուածոց իւրեանց զատելին Աստուծոյ զուսումն վար-
դապետութեան: Վասն Սատուռնիոսեայ բազում իրօք
ըստ նմանութեան Մենանդրեայ ստութիւնս խօսել
վկայէ Երանոս: Իսկ Բասիլիդէս զգաղանեաց ամբա-
րիշտ աղանդոյն ինչ ինչ զարմանալիս առասպելեալ
յանչափս ձգտեցոյց զխորամանկութիւն իւր: Բայց 'ի
ժամանակին յայնմիկ բազումք յուխտէ եկեղեցւոյ
հանդիսացեալ ճգնէին 'ի վերայ ճշմարտութեան, եւ
'ի վերայ առաքելական ուղիղ վարդապետութեան
հաւատոց եկեղեցւոյ մարտնչէին ճիս եւ լայն բանիւք.
բազումք եւ 'ի գիր իսկ աւանդեալ զձառս իւրեանց
իբրեւ ընդդէմ աղանդոյն այնոցիկ դեղ դարմանոյ

ձգէին զնոսա. եւ որ միանգամ ցայն վայր 'ի հաւատան չէին մերձե-
ցեալք, որ գործովք իւրեանց չարեօք գարձուցանէին զնոսա, զի
մի մերձեսցին նոքա առ բանն կենաց:

Մենանդրեայ իսկ, այն որ յառաջ քան զփոքր մի ասացաք
զնմանէն եթէ ընկալաւ յետ Սիմոնի, նախ երեւցաւ օտար զօրու-
թիւն վիշապի երկգլխոյ, 'ի ձեռն երկուց առաջնորդացն որք կա-
ցին երկուց հերձուածոց, Լստորնեղոս որ էր յազգէ անտիոքացի
եւ Բասիլիդէս աղէքսանդրացի. զի մի 'ի նոցանէն 'ի կողմանս ասոր-
ւոց, եւ միւսն եւս յԵգիպտացոց կացուցին աղանդս հերձուածոց
որ ատելէ էին Աստուծոյ: Այլ Լստորնեղոս բազում իրօք ըստ
նմանութեան Մենանդրեայ խօսեցաւ ստութիւնս որպէս Իրինէոս
ցուցանէ. բայց կերպարանօք՝ որ ինչ ոչ պատմի, եւ Բասիլիդէս
ձգտեցոյց զխորամանկութիւն իւր անչափս. զի նիւթեաց նա
պեղծ աղանդին իւրոյ պատմութիւնս խոտորնակս: Բայց էին
յայնմ ժամանակի 'ի մանկանց եկեղեցւոյ բազում մարդիկ՝ որ
մարտնչէին վասն ճշմարտութեան, եւ իմաստութեամբ վասն հաւա-
տոցն՝ զոր ուղղեցին առաքելաբն 'ի մէջ եկեղեցւոյն՝ պատերազմ
առնէին: Բայց բազումք եւ գրով՝ այնոցիկ որ գաւոցն էին առ յա-

զգուշութեան յետնոց թողին: Յորոց եհառ առ մեզ յաշխարհածանօթ և յերևելոյ մատենագրէ ժամանակին յԱգրիպայեայ Կասդորէ՝ ընծայութիւն կըշտամբութեան ընդդէմ Բասիլիդեայ՝ յորում խայտառակէ նա զնենգ կախարդապետութեան նորա: Զամենայն գաղտնիս նորա ՚ի յայտ ածեալ, քսան և չորս գիրս, ասէ, գրեալ աղանդապետիս ընդդէմ աւետարանին. և մարգարէս ոմանս ստեղծեալ առ յինքենէ, որպիսիք Բարկաբբաս, Բարկովը և այլ խուժողութանուանս՝ որոց չիք երբեք երևեալ, բայց ՚ի պակուցումն որոց ընդ այնպիսին զարմանայցեն: Ուսուցանէր դարձեալ, ասէ, ուտել զգոհեալ անխտիր, և ՚ի ժամանակի հալածանաց ուրանալ ՚ի հաւատոց դուշնաբար: Եւ ըստ նմանութեան Պիթագորէիցն զամս հինգ լուռ լինել հրամայէր որոց մերձենային ՚ի նա. և այլ բազում նման սոցին վասն Բասիլիդեայ կարգեալ մերս գրիչ՝ ազատօրէն յայտնապէս խայտառակեաց զհերձուածոյն մոլորութիւն: Ժամանակակից սոցին դնէ Երանոս և զկարպոկրատէս առաջնորդ աղանդոյն՝ որ անուանեալ կոչէին Փնոստիկեանք. որք զկախարդութիւն Սիմոնի՝ ոչ իբրև զնա ՚ի ծածուկ, այլ յայտնապէս հռչակ հարկանել արժան համարէին. և ՚ի գեղատուութիւնսն ՚ի սէր մոլորութեան, ՚ի

պայ զկնի իւրեանց՝ թողին զգովութիւն ընդդէմ այնց հերձուածոց, վասն որոյ ասացաք մեք զնոցանէն. և մեք տեսաք խօսս մի առողջ յանգիմանութեամբ զոր եղ Սգրէպ որդի Կեստորեայ՝ յերևելի օրինակաբաց անտի որ էին յայնմ ժամանակի ընդդէմ Բասիլիդեայ, և խայտառակեաց զշարութիւն մոլորութեան նորա. և իբրև յայտ արար զգաղտնիս նորա, առաց զնմանէն եթէ ընդդէմ աւետարանին գրեաց ասէ քսան և չորս գպրութիւնս. բայց անուանեաց նոցա մարգարէս, Բանաղս և Բարկափ, և այլ անուանս խժողութ որ ոչ են բնաւ, որպէս ՚ի զարմանալ այնոցիկ որ գողանն յայտպիսեաց աստի. և ուսուցանէր՝ ասէ՝ նոցա ուտել զցոհեալ անխտիր, և ուրանալ ՚ի հաւատոց ՚ի ժամանակի հալածանաց անգգուշութեամբ. և հրամայէր այնոցիկ որ մերձենային ՚ի նա, ըստ նմանութեան Պիթագորէիցն զհինգ ամ լուռ լինել. և այլ բազում նման սոցին ասաց վասն Բասիլիդեայ: Եւ իրենէոս սպառապուռ յայտնապէս խայտառակեաց զաղանդն հերձուածոց: Բայց գրէ իրենէոս, Թէ էր ՚ի ժամանակս նոցա Կարպոկրատոս, առաջնորդ աղանդի միջ՝ որ անուանեալ կոչէր գնոստիկացիք, զինոցա զկախարդութիւնն Սիմոնի ոչ իբրև զնա զի Թագուցանէր

տեսիլ երազոց, յընտանի դեւս¹ և յայլ նմանօրինակ ինչ վարս, իբրև 'ի մեծամեծ ինչ իրս հպարտացեալ պանծային: Ըստ այսոցիկ ապա՝ որոց միանգամ 'ի խորհուրդն նոցա նուիրել զանձինս պատրաստէին, կամ մանաւանդ յեղեռն անօրէնութեան, պարտ էր նոցա յամենայն գործս պղծութեան գալ անխտիր, զի ոչ այլ ազգ ինչ փախչել՝ որպէս նոքայն ասէին, իշխանաց աշխարհիս այսօրիկ մտրթ է, բայց անասելի գործովք աղտեղութեան զպարտան հատուցանելով: Այսօրիւք պաշտօնէիւք վարեալ խնդացող 'ի չարիս սատանայ, զորս միանգամ պատրեալ խարդաւանէր, զնոսա իբրև ստրուկս անարգս ողորմագին 'ի կորուստ յուղարկէր: Իսկ անհաւատիցն հեթանոսաց բազում պատճառս հայհոյութեան տայր ընդդէմ բանին Աստուծոյ. զի 'ի նոցանէ համբաւ չարեացն զնաւ իսկ ազգօք քրիստոնէից զգրպարտութիւնն հեղոյր: Մինչ զի դէպ լինել ամբարիշտ և անհեթեթ կարծեաց սփռել յայնժամ զմէնջ ընդ հեթանոսս, որպէս եթէ անօրէն խառնակութեամբ ընդ մարս մեր և ընդ քորո լինիցիմք, և պիղծ կերակրովք աղտեղանայցեմք: Այլ ոչ ընդ երկար ժամանակս ձգէին դիւական հնարքս, զի ճշմարտութիւնն ինքնին ծանուցեալ զանձն իւր, տակաւ 'ի լոյս մեծ փայլատակէր. և հակառակոր-

նա, այլ յայտնապէս տային և ուսուցանէին: Իբրև մեծաւ ընչիւ հպարտացեալ պարծէին իրօքն զոր գործէին կախարդութեամբ, 'ի սէր մոլորութեան և 'ի տեսիլ երազոց, և հանապազորդելով գիւտն յար առ նոսա, և այլով իրօք որ նման են այսոցիկ: Եւ այսպէս՝ ասէ՝ ուսուցանեն, եթէ պիտոյ է նոցա գործել զամենայն պղծութիւնս որ միանգամ մտանիցեն 'ի խորհուրդս նոցա, այսինքն զաղտեղութիւն զպրութեան նոցա. եթէ այլ ազգ ինչ ոչ կարեն փախչել, որպէս ասեն նոքա իշխանաց անտի աշխարհի, բայց եթէ հատուցեն նոցա զպարտան իւրեանց աղտեղի իրօք որ ոչ պատմին: Այսու պաշտօնէիւք չարեացն այր սատանայ խնդացող 'ի չարիս. և որք միանգամ սովորեալք լինէին նոքօք, ապաժամանեալք՝ 'ի կորուստ գերեալ լինէին նոքա: Իսկ այնօրիկ որ միանգամ ցայն վայր չէին հաւատացեալ, հայհոյութիւն մեծ տային նոքա 'ի վերայ բանին Աստուծոյ վասն նոցուն այսոցիկ, զի զանուանէ քրիստոնէութեան խօսէին զհայհոյութիւն: Իայց գէպ եղև և 'ի սուտ առաքելոց անտի զօրանալ 'ի վերայ մեր կարծեաց ամ

¹ Բն. ապաշաւանդ :

դացն արուեստգիտութիւն 'ի գործոց անտի նոցա յանդիմանեալ վաղվաղակի շիջանէր՝ զի այլոց յայլս փոխէին ազանգը, և 'ի սահել գնալ առաջնոցն 'ի բազմօրինակ և 'ի բազմակերպ մօլորութիւնս ցնդեալ կորնչէին: Իսկ կաթողիկէ և միակ ճշմարիտ եկեղեցին նոյն միշտ և անփոփոխ աճէր և զօրանայր հանապազօրդ, և զգաստութեամբ և յստակութեամբ և ազատութեամբ և ցածութեամբ և սրբութեամբ վարուցն և իմաստութեամբ պայծառագոցնս փայլէր 'ի մէջ ամենայն ազգաց Յունաց և բարբարոսաց: Շէջաւ այնուհետեւ և հայհոյութիւնն որ զկրօնից սրբութեան մերոյ, և եկաց մնաց զօրացեալ և առ ամենեօին խոստովանեալ զգօնութեամբն և սրբութեամբ և իմաստութեամբ առաւելեալ քան զամենայն մերս վարդապետութիւն: Մինչ զի ոչ դե այնուհետեւ համարձակէր բանս վատահամբաւութեան զհաւատոց մերոց խօսել, կամ զայս ինչ կամ զայն զրպարտութիւնս, զոր օրինակ առաջին թշնամիք կրօնիցս յանդրգնել սովորեցան:

Բարշառութեան, թէ իբրեւ ամուսնութեամբ առն առանց օրինաց 'ի մարս մեր և 'ի քորս մեր կցորդիմք մեք, և պիղծ կերակրովք ազտեղանամք մեք: Այլ ոչ թողան նոքա ընդ յերկար ժամանակս ինչ, զի ինքն ճշմարտութիւնն հաստատեաց զանձն իւր, եցոյց ըզլոյս իւր յեա սակաւ ժամանակի. զի յանդիմանեալ լինէր արուեստգիտութիւնն թշնամացն 'ի գործոց անտի նոցա. և վաղձազակի շիջանէր՝ զի փոփոխէին և նորոգէին ազանգը հերձուածոցն, և առաջինքն սատակեալ լինէին, և պէս պէս կերպարանգը և ազգէ ազգի նմանութեամբք ընդ ժամանակս ժամանակս ապականեալ լինէին: Բայց աճէր և զօրանայր հանապազօր իբրեւ կայր և ձնայր առանց փոխելոյ գովեստն ճշմարտութեանն եկեղեցւոյ. այն զի նա ինքն միայն ընդ ամենայն աշխարհս առանձին զգաստութեամբ և յստակութեամբ և ազատութեամբ և մաքրութեամբ և սրբութեամբ և վարուց իմաստութեամբ Աստուծոյ 'ի մէջ ամենայն ազգաց մարդկան լուսաւորեալ էր, 'ի Յոյնս և 'ի բարբարոսս: Բայց շէջաւ ընդ նմին 'ի նոյն ժամանակս և հայհոյութիւնն այն որ 'ի վերայ ամենայն ժողովրդեան քրիստոնէից էր. և եկաց ձնաց ուժովն մայր արգարացեալ միայն առանձինն. ամենայն մարդ խոստովան լին 'ի սա, զի գրանելի է պատուիրանգը զգաստութեան և սրբութեան և իմաստութեան Աստուծոյ, և ոչ դե համարձակի խօսել 'ի վերայ հաւատոցս մեր բան ազտեղի, կամ հայհոյել հայհոյութեամբ զդք 'ի մերոց աստի:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թե ո՛րք եղեն մատենագիրք եկեղեցւոյ :

Իսկ ընդ այն ժամանակս եհան դարձեալ ճրշմարտութիւն իւր ախոյեանս, որ նահատակեալ ՚ի վերայ նորա ոչ միայն անգիր, այլ գրով ցուցակութեամբ յանդիմանեալ կշտամբէին զանաստուած աղանդս հերձուածոց. յորս երևելի եղև Հեգեսիպատոս², որոյ վկայութեամբն վարեցաք ցարդ ՚ի բազում ինչ իրս, և ՚ի նորին աւանդութենէ եղաք ինչ ինչ զառաքելական դարուն: Ի հինգ գիրս արդ զճմարիտ աւանդութիւնս զքարոզութենէ Առաքելոց պարզ բանիւ գրեաց նա, և զժամանակէ յորում եկաց ինքն՝ ցուցեալ հաւաստեալ: Եւ վասն այնոցիկ որ ՚ի սկզբանէ կանգնեցին կուռս՝ այսպէս գրէ. Որոց ՚ի պատիւ, ասէ, շիրիմս և տաճարս կանգնէին, որպէս և ցայսօր. յորոց սակի գտաւ և Անտինոս ազատագիր Ագրիանու կայսեր, յորոյ ՚ի պատիւ և հանդէսք մրցութեանց լինին մինչև յաւուրս մեր Անտինոյեանք կռէլով. մինչ զի և քաղաք շինեաց ինքնակալն յանուն նորա և մարգարէս³ կարգեաց: Ի սոյն ժամանակս

Որքերորդ. որ որ եղեն օրինակագիրք ՚ի մանկանց եկեղեցւոյ :

Բայց սակայն ՚ի նոյն ընդ այն ժամանակս մուծին զճմարտութիւն ՚ի մէջ բազումք որ մարտնչէին վասն նորա, և յանդիմանեալ կշտամբէին զաղանդս հերձուածոց և մարտնչէին ընդ նոսա ոչ միայն առանց գրոյ, այլ և օրինակք գրոյ: Բայց երևելի էր և ՚ի նոսին յայնոսիկ Հեգեսիպոս, այն որ և յառաջագոյն հազորդեալ պատեցաք մէք բանիւք նորա ՚ի բազում իրս. և իբրև տուչութենէ անտի նորա եղաք մէք ինչ ինչ վասն առաքելոցն: Արդ՝ ՚ի հինգ գարութեան զտուչութիւն զքարոզութեան առաքելոցն, այն որ առանց խաբէութեան էր, գրեաց նա պարզ բանիւ. և ՚ի ժամանակին յայնմիկ՝ յորում էր ինքն ՚ի նմա, եղոյց և յայտնի արար վասն այնոցիկ որ յառաջագոյն ուղղեցին զկուռս, և գրեաց այսպէս. Այնոցիկ, ասէ, որ արարին զգերեզմանս և զշիրիմս, որպէս զի մինչև յայսօր ժամանակի տարեալ են, զի մի ՚ի նոցանէ Անտինոս ծառայ Հեգրիանոսի կայսեր, այն որ և պատերազմ առնեն

եղև և Յուստինոս Ճմարիտ սիրող իմաստութեան, որ դեռ ևս յայնժամ 'ի հելլենական իմաստասիրութիւնս գեգերէր, որ 'ի պատասխանատուութեան իւրում առ Անտոնինոս կայսր այսպէս գրէ վասն ժամանակիս. Չէ ինչ անդէպ, ասէ, յիշատակ առնել և վասն Անտոնոյայ, որ առ մեզ եկաց, որում ամենայն մարդ առ երկիւղի փութայր երկիր պազանէլ իբրև Աստուծոյ, գիտելով իսկ թէ ով է նա և ուստի: Նոյն պէս և զպատերազմն Հրէից որ ընդ այն ժամանակս եղև ակնարկէ նա այսպէս. Զի և 'ի պատերազմին, ասէ, Հրէից որ եղև յաւուրս մեր, Բարդղեբաս՝ այն որ առաջնորդ եղև ապստամբութեանն Հրէից, զքրիստոնեայս միայն հրամայեաց 'ի պատուհաս մահուածել, եթէ ոչ ուրասցին զՔրիստոս և հայհոյեցեն: Եւ 'ի նմին իսկ 'ի գիրսն վասն դարձին իւրոյ խօսելով 'ի հելլենական իմաստասիրութեանէ անտիյաստուածապաշտութիւն Տեառն մերոյ՝ ոչ յանխորհուրդս ինչ և թեթևութեամբ, այլ 'բազում ընտրութեամբ զայդ արարեալ յայտ առնէ: Եւ ես, ասէ, ուրախ եի ընդ ուսումն Պղատոնի. և իբրև լսէի զչարախօսութիւնս վասն քրիստոնէից, և տեսանէի զնոսա աներկիւղս 'ի մահ, և առ ամենայն որ կարծեալ երևի թէ ահագին իցէ, և խորհչի ես 'ի մտի

նմա. այս Անտինոս որ եղև յաւուրս մեր, զի և քաղաք շինեաց յանուն իւր Անտինու: Յաւուրս սորա իսկ եղև և Յուստինոս, սիրող Ճմարիտ իմաստութեան, զի յայնժամ ժամանակի ցայն վայր իմաստութեամբ յունացն շրջէր նա: Բայց ցուցանէ նա վասն սորին 'ի ժամանակի՝ 'ի նամակի անդ զոր արար սա առ Անտոնինոս և գրէ այսպէս. Արժան է՝ ասէ՝ ցուցանել հանգերձ պարտիկ և վասն Անտինոսի, այն որ անդ եղև սա որ ամենայն մարդ իբրև ահիւ և երկիւղել որպէս Աստուծոյ երկրպագանել նմա փութայ, իբրև գիտեն զնա թէ ով է նա, և ուստի է նա: Եւ անոյնպէս զպատերազմ Հրէիցն որ ընդ այն ժամանակս եղև, յիշատակէ և. գնէ այսպէս. Ի պատերազմի անդ, ասէ, որ եղև Հրէիցն՝ Բարդղեբաս, այն որ եղև առաջնորդ ապստամբութեանն Հրէից, հրամայեաց զալ քրիստոնէից 'ի պատիժս պատուհասից դառնութեան, եթէ ոչ ուրանան և հայհոյեն զՔրիստոս Քրիստոս: Բայց ասաց նա և վասն անձին իւրոյ, եթէ որպէս դարձաւ նա յաստուածապաշտութիւն տեսան մերոյ իմաստութեանէ անտի Յունացն, զի խորհրդովք և իրաւամբք գործեաց նա զայս, և 'ի ցուցանել իւրում զայս գրեաց թէ. և ես, ասէ, ուրախ եի ընդ ուսումն Պղատոնեայ. և իբրև լսէի ես

իմուժ, եթէ չէ մարթ թէ իցեն նոքա 'ի չարիս և 'ի ցանկութիւնս անկողիտացեալք. քանզի ո՛վ այն իցէ ցանկասէր և անժուժկալ, և 'ի մարդկեղէն մարմնոց բուժանել հեշտանայցէ, և սիրով ողջունել զմահ կարիցէ, որ հատանէն զնա 'ի ցանկութեանց իւրոց: Ո՛չ սպաքէն բոլոր կենօք ճգնիցի այնպիսին տեւել մնալ յայս կեանս, և ջանալ գողանալ զանձն յատենակայաց, և ոչ եթէ անձնամատն 'ի մահ լինել: Դարձեալ նոյն ինքն մատենագիրս պատմէ նամականի ընկալեալ Ադրիանու կայսեր 'ի Սերեննիոսէ Գրանիանոսէ 'ի քաջափայլ իշխանէն վասն քրիստոնէից, օրինակ զայս. Չեն այս իրաւունք, ոչ մի ինչ փնաս տեսեալ 'ի մարդիկն, 'ի չնորհա միայն աղաղակի ժողովրդեան՝ 'ի զուր տարապարտուց 'ի մահ տալ զնոսա: Իսկ ինքն ինքնական գրէ առ այս առ Մինուկիոս Փունդանոս Փոխանակ բղէշի ասիացւոց՝ պատուիրեալ մի այնուհետեւ սպանանել զոք առանց փնասու և օրինաւոր ամբաստանութեան: Եւ զպատճէն հրովարտակին 'ի լեզու Հռոմոց, որպէս և էրն եղեալ. և յաւելու աւել եթէ ըստ հրովարտակիս մեծի և քաջանուն կայսեր Ադրիանու հօր ձերոյ մարթէպք իրաւամբ խընդրել 'ի ձէնջ, զի որպէս աղաչեցաքն հրամայեցալք տեսանել զդատաստան քրիստոնէիցս. սակայն ոչ վասն այնորիկ խնդրեմք, զի այդպէս յԱդրիանոսէ հրամայեցաւ, այլ զի գիտեմք եթէ յիրաւի է խընդիրս մեր: Դենեմք և զպատճէն հրովարտակին Ադրիանու, զի և յայսմ արդար խօսել մեզ գիտասջիք: Ապա սոյն այս մերս մատենագիր յարէ և զպատճէնս 'ի բարբառ Հռոմոց, զոր ըստ կարի մերում հանաք 'ի լեզու հելլէն, այսպէս:

զարախօսութիւնս որ վասն քրիստոնէից, տեսանէի ես զի 'ի մահաւանէ ոչ զանգիտէին, և ոչ յուժեղ որ կարծեալ երեւի թէ ահագին իցէ. և խորհէի ես 'ի մօի իմուժ, եթէ չէ ինչ մարթ իրաց թէ իցեն նոքա 'ի չարիս և 'ի ցանկութիւնս. զի ո՛վ այն իցէ՝ որ սիրիցէ զցանկութիւնս, ոչ ժուժկալ լիցի համբերութեամբ, կամ թէ ընդունելի իցէ նմա կերակուր մնոյ մարդկան, և կարէ համարել զմահ՝ բարի, որ հատանէ զնա 'ի ցանկութեանց իւրոց. այլ աւանայն հնարիւք որ այնպիսին է լինել կենդանի յայսմ աշխարհի հանապազօր հնարս խնդրէ նա, և զի մի գիտացեն զմասնէ դատաւորք, ոչ զանձն իւր լինէր նա քարոզել որպէս զի սպանցեն զնա:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Հրովարտակ Աղրիանու որպէս զի մի՛ առանց
դատաստանի գրիստոնեայքս հայաճեցան.

Ելիսս Ագրիանոս Աւգոստոս առ Մինուկիոս Փուն-
դանոս փոխանակ բղեշխի ողջոյն.

Ընկալայ գիր 'ի Սերեննիոսէ Գրանիանոսէ 'ի մե-
ծափառ առնէն, որում յաջորդեան դու այժմ 'յիշ-
խանութեան. և չկամիմ այսուհետեւ առանց քննու-
թեան թողուլ զիրն, զի մի 'ի զուր տարապարտուց
խռովեսցին մարդիկն, և մի չարախօսաց պատճառք
զրպարտութեան մատուցին: Արդ եթէ համարձա-
կեսցին դաւառականքն դատ վարել ընդդէմ քրիս-
տոնէից, յատեան երթիցեն, որում միայն միտ դիցի,
այլ ոչ աղաչանաց և աղաղակի վասն: Բայց իրաւա-
գոյն է տեղեկանալ քեզ եթէ որ կամիցի չարախօ-
սել զնոցանէ. զի եթէ դատախազ որ կացեալ, և
ցուցցէ յատենի եթէ արտաքոյ օրինաց գնան նորա,

ինկերորդ. հրովարտակ Հեղրիանոսի, զոր գրեաց քե մի եղիցի
քրիստոնեայք հայաճեալք առանց իրաւանց:

Բայց գարձեալ ինքն Յուստինոս պատէ, եթէ յորժամ
ընկալաւ հրովարտակն 'ի Սերեննիոսէ Գերանիոսէ 'ի քաջ գառա-
ւորաց վասն քրիստոնէից զոր գրեացն առ նա, եթէ ոչ իրաւունք
են այս զի առանց իրաւանց բամբասանաց իրիք, վասն աղաղակի
Ժողովագրանն չորհրդ առնել և սպանանել զնոսա անիրաւութեամբ:
Իսկ ինքն արքայ ընդդէմ այսր գրեաց առ Մինուկիոս Պոնտիկոս
անթիհիւպատ ասիացւոց, և հրամայեաց թէ մի սպանցէ զդք ա-
ռանց բամբասանաց իրիք և արժանաւոր ամբաստանութեան. և եզ-
ղպատճէն այսր հրովարտակի, և գրեաց 'ի լեզու հռոմէաբէն, որ-
պէս և էրն իսկ: Բայց ասաց նա յառաջ քան զայս եթէ և 'ի հրո-
վարտակաց անտի, ասէ, մեծ և երեւելի կայսեր Հեգրիանոսի հօր
մերոյ ունիմք մեր պահանջել 'ի ձէնք որպէս աղաչեցաք, զի հրո-
մայեղիք լինել ուղիղ դատաստան: Սու այս ոչ իբրու վասն եթէ 'ի
Հեգրիանոսէ հրամայեցաւ վասն այսորիկ աղաչեմք, այլ յայտնանէ
աղաչեմք՝ զի յիրաւի են աղօթքս մեր: Բայց եղաք մեր զպատճէն
հրովարտակացն Հեգրիանոսի, զի և 'ի սմին յայտնանէ 'ի միտ առ-
ջիք թէ շքմարտութեամբ ասացաք: Իսկ այրս այս ասէ որպէս և էր

ըստ յանցանաց նոցա յայնժամ կռեսցես դու զպատուհանս: Երդմենեցուցանեմ զքեզ 'ի Հերակլէս, զի եթէ որ զրպարտութեամբ առնիցէ զայս, փոյլժ յանձին կալցես հասանել 'ի վերայ, և հատուցանել նմին զհատուցումն չարեաց իւրոց: Այսպիսի է ահա պատճէն թղթոյն Ագրիանու:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Երէ ո'յք եղևն առ քազաւորութեամբ Անտոնինոսի եպիսկոպոսք 'ի Հոովմ և յԱղեքսանդրիս:

Եւ կացեալ Ագրիանու զամս քսան և մի յինքնակալութեան, կալաւ յետ նորա զիշխանութիւնն Հռոմոց Անտոնինոս՝ որ կոչեցան Պիոս, այն է բաւարաշտ: Յամին առաջներորդի թագաւորութեան

պատճէնն հռոմէարէն, նոյնպէս և եգ զնա, այլ մեք ըստ կարի մերում 'ի լեզու յանարէն հանաք զնա. բայց է 'ի նմա այսպէս. Առ Մենսկիս Պենգինոս. հրովարտակ ընկալայ ես որ գրեցաւ ինձ 'ի Սարիանոսէ յառնէ պանչելոյ, այն՝ որ դու ընկալար յետ նորա. ոչ այսուհետեւ կամիմ ես թողուլ առանց քննութեան, զի ե. ոչ մարդիկ եղիցին խռովեալ, և ոչ չարախօսք այն պատճառք ստուութեան չարեաց լիցին: Արգ պարզուղեղ այսմ հաւանութեան, որ ժողովուրդք աշխարհացդ հաւանեցուցանեն վասն քրիստոնէիցդ՝ եթէ կատրեացին: Եթէ կարացեն ցուցանել զնոցանէն գործ արժանի մահու, յայսոսիկ միայն ընդունելի լիցին նոքա, այլ ոչ հաւանութեանց կամ ձայնից միայն լուիցես. բայց արժանի իսկ յոյժ է՝ եթէ որ կամիցի զնոցանէ չարախօսել՝ եթէ դու ընտրեսցես: Իսկ եթէ որ յանգիմանեալ կշտամբեսցէ զնոսա, և ցուցցի եթէ արտաքայլ օրինաց զնայցեն նոքա, այսպէս եղիցես հրամայել ըստ կարի յանցանաց. և երդմենեցանեմ զքեզ 'ի Հերակլէս, զի եթէ որ վստէ զրպարտելոյ առնիցէ զայս՝ փոյլժ յանձին կալցես հասանել 'ի վերայ, և հատուցանել նմին զհատուցումն չարեաց իւրոց:

Տասներորդ. երէ ո՛ր որ եղևն եպիսկոպոսք 'ի Հսով և յԱղեքսանդրիս 'ի քազաւորութեան Անտոնինոսի:

Իսկ իբրև առաջնորդեաց Հեգրիանոս թագաւորութեան զքսան և զմի մեծ և մեծաւ, Անտոնինոս որ կոչեցան Եւսեբի կալաւ յետ նորա զթագաւորութիւնն Հռոմոց: Յամին առաջներորդ.

սորա Տելեփորոս իբրև ելից զմեծապան ամ'ի պաշտաման իւրում՝ փոխեցաւ նա 'ի կենաց, և կարալետ նորա Հիգինոս զեպիսկոպոսութիւնն Հռովմայեցոց: Իսկ Երանոս պատմէ զՏելեփորայ վկայական մահուամբ փառաւորեալ զվախճան իւր: Եւ յաւելու 'ի սոյն եթէ յաւուրս Հիգինոսի եպիսկոպոսի Հռովմայեցոց՝ 'ի վեր երևեցաւ 'ի քաղաքիս 'ի Հռովմ վաղենտինոս առաջնորդ հերձուածոյն իւրոյ, և կերդոն գլուխ մոլորութեան Մարկիանացոց. և գրէ նա այսպէս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն գլխաւորացն աղանդասարից՝ որ եղեն յառաջսն յայնոսիկ:

Իսկ վաղենտինոս յաւուրս Հիգինոսի եկն 'ի Հռովմ, և զօրացաւ առ Պիոսիւ, և ընդերկարեաց մինչև յաւուրս Անիկտոսի: Այլ և կերդոն, այն որ եկաց յառաջ քան զՄարկիոն, երևեցաւ և նա առ Հիգինոսիւ, որ իննեորդ եկաց եպիսկոպոս. և գայր սա յեկեղեցի և խոստովան լինէր թէ մոլորեալ է, և 'ի նոյն ապա նոյնպէս հանապազորդէր, էր զի ուսու-

դի թագաւորութեան նորա՝ Տալեփորոս իբրև ելից զմեծապան ամն 'ի պաշտամանն իւրում, ել յաշխարհէ աստի, և կալալետ նորա Հիգինոս զեպիսկոպոսութիւն Հռովմայեցոց: Այլ պատմէ Իրինէոս վասն Տալեփորայ, եթէ վկայութեամբ փառաւորեցաւ վախճան նորա յաշխարհէ աստի:

Մետասունեորդ. վասն գլխաւորացն Աղեքսանդրիցն որ եղեն յառաջսն յայնոսիկ:

Յուցանէ իսկ ինքն Իրինէոս, եթէ յաւուրս Հիգինոսի եպիսկոպոսի հռովմայեցոց, այս զոր ասացաք մեք վասն նորա, եմոյժ վաղենտինոս քաղանք հերձուածոյն իւրոյ. և կարդոն գլուխ մոլորութեանն մարկիոնացոց, զի երկդքին նոքա յայն ժամանակի երևեցան 'ի Հռոմ քաղաքի: Իսկ գրէ այսպէս. Թէ վաղենտինոս, ասէ, եկ 'ի Հռոմ քաղաք յաւուրս Հիգինոսի. բայց զօրացաւ մոլորութիւն նորա յաւուրս Փիոսի, այլ ընդ յերկարեաց

ցանկեր զիւր վարդապետութիւնն 'ի ծածուկ, և էր զի խոստովան լինէր զմուրուծիւն իւր, և երբեմն կըշտամբեալ վասն ամբարիշտ ուսմանն և մերժեալ հեռանայր 'ի ժողովոյ եղբարց: Զայսոսիկ Երանոս յերրորդ գիրս իւր՝ որ ընդդէմ հերձուածոց, իսկ յառաջին գիրսն վասն Կերդոնի դարձեալ այսպէս ասէ: Կերդոն, ասէ, յուսմանէ անտի Սիմոնի պատճառս առեալ եկն 'ի Հռովմ քաղաք յամս Հիգինոսի՝ որ իններորդ յառաքելոց անտի եկաց եպիսկոպոս, և ուսուցանէր եթէ Աստուածն այն՝ որ քարոզեցաւ յօրինաց անտի և 'ի մարգարէից, չէ հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. զի սա ծանօթ է, և նա անծանօթ. մին արդար և միւսն բարերար: Որում յաջորդեալ ապա Մարկիոն Պոնտացի և ընդարձակեաց զվարժոցն անամօթ հայհոյութեամբն: Նոյն ինքն Երանոս զանհնարին վիհ բազմախաբ նիւթոցն վաղէն տիանու յայտնապէս պարզեալ իբրև զիժի և զքարբի զօղելոյ՝ զծածուկ և զթագուն չարութիւն նորա մերկեալ խայտառակեաց: Բաց 'ի սոցանէ և զայլ որ Մարկոս անուն ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ լինել ասէ,

մինչև յաւուրս Անիկոսեայ: Իսկ Կարդոն, այն որ եղև յառաջ քան զՄարկիոն, և նա յաւուրս Հեգիանոսի, այն որ էրն եպիսկոպոս իններորդ, եկն նա յեկեղեցի և խոստովան լինէր թէ մուրեալ է՝ զի այսպէս առնէր հանապազօր. զի երբեմն ուսուցանէր զազառկ, և երբեմն խոստովանէր զմուրուծիւն իւր, և երբեմն կշտամբեալ լինէր նա այնու իւրեք՝ զոր ուսուցանէրն չարաչար, և մերժեալ հեռանայր նա 'ի ժողովրդենէ անտի եղբարց: Զայս առաջ յերրորդ խօսս իւր՝ որ երեալ նորա ընդդէմ հերձուածոց, իսկ յառաջին խօսսն գարձեալ զայս առաջ վասն Կարդոնի. Կարդոն, ասէ, այն որ ընկալաւ զպատճառս յայնցանէ որ էին 'ի տանէ անտի Սիմոնի, եկն 'ի Հռովմ քաղաք յամս Հեգիանոսի՝ այն որ էրն եպիսկոպոս իններորդ 'ի կարգէ անտի որ յառաքելոցն. և ուսուցանէր եթէ Աստուած այն որ քարոզեցան յօրինաց անտի և 'ի մարգարէից՝ ոչ հայր տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի է նա. զի սա, ասէ, յայս է, իսկ նա չէ յայտ. և սա է սոոյդ, և նա բարերար է: Բայց ընկալաւ 'ի սմանէ Մարկիոն, և աճեցոյց զազանդս զայս. և անամօթ համարձակ հայհոյէր նա: Սոյն իսկ այս Երինէ. որ խայտառակեաց բազում երկայնմուրութեամբ զնորութիւն մուրուծեանն վաղենտիանոսի՝ որ ոչ բովանդակի, զի իբրև զգեառն չարաչար յորջի իւրում զօղեալ և թաքուցեալ կայր: Սահմանէրմ այսոքիմիք դարձեալ և վասն միւսոյ՝ որ Մարկոս անուն էր՝ առաջ, որ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ, որ անդեալ հմուտ.

որ տեղեակն էր և քաջ 'ի խաբէութիւն կախարդութեան: Զորոց զանվախճան և զանկատար կատարողութիւնս և զաղտեղի և զատելի խորհրդազգածութիւնս խայտառակէ նա գրելով այսպէս. Են են, աւետ, 'ի նոցանէ որ առաքաստ հարսանեաց յօրինեն, և խորհուրդս կատարեն՝ 'ի գլուխ նուիրելոյն խօսս իմն շուտաբանելով. և զայս պաշտօն հոգեւոր հարսանիւկոյն, ըստ օրինակի վերնական երկնային լծակցութեանն. յորոց և զամանս ածեն 'ի ջուր, և ընկզմեալ 'ի նոյն, այսպէս ասեն 'ի վերայ նոցա. Յանուն անծաւնօթի ամենեցուն հօր, և Ճշմարտութեան մօր հասարակաց, և յանուն իջելոյն 'ի վերայ Յիսուսի: Եւ այլ անուանս իբրայեցիս պապաջեն 'ի վերայ, զի առաւել ահարկցեն որոց նուիրինն: Այլ Հիգիսու յետ չորրորդ ամի եպիսկոպոսութեան վախճանեալ զկեանս իւր, ընտրի փոխանակ նորա Պիոս 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց: Իսկ յԱղեքսանդրիա 'ի ընդ Եւմենեայ զերեքտասան ամս, Մարկոս կարգեցաւ լինել հովիւ: Որ իբրեւ 'ի տասներորդ ամի պաշտաման իւրոյ հանգեաւ նա, կալաւ կեւադիոն զպաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց: Եւ 'ի Հռովմայեցւոց քաղաքին 'ի փոխել Պիոսի 'ի կենաց 'ի հընգետասներորդի ամի եպիսկոպոսութեան իւրոյ, եկաց Անիկետոս 'ի վերակացութիւն եկեղեցւոյն: Առ

էր յարուեստագիտութեան կախարդութեան: Բայց գրեաց խաւտառակեաց զգործսն աղտեղիս խորհրդոց նոցա այսու բանիւք. Եթէ են, ասէ, 'ի նոցանէն որ տուն հարսանեաց կազմեն, և գործեն զգործս խորհրդոց իւրեանց բանիւքն որ յիշատակեն 'ի վերայ նոցա. և կոչեն զայն ինչ որ գործին 'ի նոցանէն՝ պաշտօն հոգեւոր ըստ նմանութեան խառնուածոցն այն որ 'ի վերուստ. և ածեն զնոսա 'ի ջուրս և մկրտեն, և այսպէս ասեն 'ի վերայ նոցա. եթէ Յանուն հօրն ամենայնի այն որ ոչն ճանայի, և յանուն Ճշմարիտ մօրն ամենայնի, և յանուն այն որ էջն 'ի վերայ Յիսուսի: Բայց և այլ անուանս հերբայեցիս յիշատակեն, զի զարմացուսցեն զնոսա յոյժ, զայնոսիկ որ կատարին խորհրդովք նոցա: Եւ յետ այսորիկ իբրեւ էանց Հեգիանոս զչորրորդ ամս յեպիսկոպոսութեան անգ, Փիոս կալաւ զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Հռովմայեցւոց: Իսկ յԱղեքսանդրիա Մարկոս եղև հովիւ, իբրեւ ելից Օրոնէս զերեքտասան ամս: Եւ յորժամ ելից Մարկոս զտասն ամ 'ի պաշտաման իւրում և հանգեաւ, կալաւ յետ նորա զպաշտօն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց կադեգիոն: Բայց գարձեալ յեկեղեցւոյն անգ

տովաւ պատմէ Հեղեսիպպոս զգալուստ իւր և զմուտ
'ի Հռովմ, և կալ մնալ նորա անդէն մինչև յեպիսկո-
պոսութիւն Ելեւթերեայ:

Ընդ այն ժամանակս պայծառանայր Յուստինոս՝
որ 'ի ձե և 'ի տեսակ իմաստասիրի աւետարանէր
զբանն Աստուծոյ, և գրովք իւրովք մարտնչէր 'ի վե-
րայ հաւատոց, որ և գրելով ընդդէմ Մարկիոնի, յի-
շատակէ զնա դեռևս կենդանի և ծանուցեալ վա-
րուքն: Մարկիոն ոմն, ասէ, Պոնտացի, որ և ցայսօր
ժամանակի կենդանի, ուսուցանելով զայնոսիկ՝ որք
հաւատացեալ զհետ երթան նմա, թէ իցէ այլ Աս-
տուած մեծ քան զարարիչն: Եւ սոյն իսկ սա 'ի տե-
ղիս տեղիս հաւանեցոյց զբազում մարդիկ 'ի ձեռն
դիւացն սատարութեան խօսել հայհոյութիւնս և
ուրանալ թէ արարիչն ամենայնի չէ հայր Քրիստոսի:
այլ խոստովան լինել թէ այլ է՝ որ մեծ է քան զայս
արարիչ, և որք այսոցիկ զհետ գնան՝ քրիստոնեայք
կոչին, զոր օրինակ և 'ի Փիլիսոփայս է տեսանել, որոց
ոչ միաբանելով 'ի նոյն վարդապետութիւնս, սակայն
հասարակաց է 'ի նոսա անունս փիլիսոփայութեան:
Յարէ ապա յայսոսիկ. Են են մեր, ասէ, խօսք ընդ-
դէմ ամենայն հերձուածոց՝ որ կացինն ցարդ, որոց
եթէ ախորժէք հանդիպել, տացուք ձեզ յընթեր-
ցումն: Սոյն այս Յուստինոս՝ որ ընդդէմ հեթանոսաց
արար բազում ճառս իմաստալիցս, գրեաց և պատաս-
խանատուութիւն զհաւատոց մերոց առ ինքնակալն
Անտոնինոս կոչեցեալն Պիոս, և առ ծերակոյտն Հռով-
մայեցւոց. զի 'ի Հռովմ դեգերէր նա յայնժամ: և 'ի
գիրս պատասխանատուութեան իւրոյ ցուցանէ նա
զանձն իւր՝ թէ ով իցէ և ուստի, բանիւքս այսոքիւք:

Հռոմայեցւոց յետ հնգետասան տմի եպիսկոպոսութեան Փիոսի,
եւ յաշխարհէ տասի: Եւ եկաց Անիկտոս, որ յաւուրս նորա պատ-
մեաց Հեղսիպոս եթէ եմուտ 'ի Հռոմ քաղաք, և եկաց մեաց ան-
դէն մինչև յեպիսկոպոսութիւնն Աղէգորոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Յոշատիկեայ նամակի պատասխանոյ առ Անտոնինոս կայսր:

Առ ինքնական Տիտոս Ելիոս Ադրիանոս, և առ Անտոնինոս Պիոս Աւգոստոս, և առ Վերոս իմաստասէր՝ որդւոյ, և նորին կայսեր որդւոյ Լուկիոսի որդւորի Անտոնինոսի Պիոսի, և սիրողի խրատու և իմաստութեան, և առ ամենայն ծերակոյտն և համօրէն ժողովրդեան հռովմեական, յաղերս և 'ի շնորհ մարդկան որ ընդ տիեզերս յամենայն ազգաց են տարապարտուց ատեցեալք և չարչարեալք, Յուստինոս որդի Պրիսկեայ 'ի Պաքքեայ, 'ի Փլաւեայ Նիապոլոյ ասորնական Պաղեստինացւոց, և ինքնին և նա 'ի քրիստոնէից անտի, աղերս ապաքանութեան և պա-

լիկոտաւանկրոյ. վասն նամակին զոր գրեաց Յոշատիանոս առ Անտոնինոս:

Բայց առաւելապէս զօրանայր ընդ այն ժամանակս Յուստինոս. և մինչեւ ունէր նա զկերպարանս փիլիսոփայութեանն՝ աւել տարանէր զբանն Աստուծոյ. և խօսիւք իւրովք զոր գրէր նա՝ մարտեգեալ պատերազմէր վասն հաւատոց. և 'ի խօսս անդ զոր գրեաց նա ընդդէմ Մարկիոնի յիշատակէ. և յայնմ ժամանակի զի գեռկեղանի էր Մարկիոն յաշխարհի, ասէ, ինքն այսպէս. եթէ Մարկիոն պոնդացի, այն որ և յայսօր ժամանակի կենդանի է, և ուսուցանէ զայնոսիկ որ միանգամ յանձն առնուն նմա հաւատալ. թէ իցէ այլ մեծ Աստուած քան զարարիչն: Եւ սոյն իսկ սա 'ի տեղիս տեղիս բազում մարգիկ հաւանեցոյց 'ի ձեռն գիւացն որ օգնէին նմա, զի եղիցին խօսեւ հայհոյութիւնս և ուրանալ թէ արարիչն ամենայնի չէ հայր Քրիստոսի, և խոստովան լիցին թէ այլ է որ մեծ է քան զայս արարիչ. և ամենքին որ միանգամ զգնային յայլ ցանձ՝ քրիստոնեայք կոչին. զոր օրինակ ոչ միաբանին աղանդք փիլիսոփայից միմեանց, և անուան փիլիսոփայութեանն հասարակաց է: Եւ յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. եթէ ունիմք մեք խօսս ընդդէմ ամենայն հերձուածոց որ եղեն. եթէ կամիք դուք ընթեռնուլ՝ տան զնոսա 'ի ձեզ: Սոյն իսկ այս Յուստինոս և ընդդէմ կուսպաշտ հեթանոսաց արար եգ խօսս փութով պնդութեամբ: Եւ զարձեալ այլ որ է 'ի նոսս պատասխանի հաւատոց մերոց առ արքայ Անտոնինոս, այն որ կոչեցումն Եւսեբէս: Եւ առ ժողովն սինեդիստսին

ղատանա մատուցանէ: Ի դիմել և այլոց եղբարց յԱսիոյ առ նոյն ինքն ինքնակալն աղաչանգը եթէ պէս պէս թշնամանգը 'ի ժողովրդոց տեղեացն նեղին, ըստ այսմ հրամանի գրեաց սա առ ամենայն կողմանս Ասիացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Հրովարտակ Անտոնիկեայ առ ամենայն
Ասիացիս վասն ոչաման մերոյ:

Ինքնակալ կեսար Մարկոս Արեղիոս Անտոնինոս Աբգոստոս, Արմենիոս, քրմապետ մեծ, հնգեւտասանիցս տրիբունական իշխանութեամբ և երիցս բոլորութեամբ պատուեալ՝ առ ամենայն ասիացիս, ողջ ջղն:

Գիտեմ և ես եթէ փոյթ հոգաբարձութեան է դից չարկանել 'ի մոռացոնս զայնպիսինս. զի նոցա է մանաւանդ պատուհասել զայնոսիկ՝ որ ոչն կամին երկիր պազանել նոցա քան եթէ ձեզ: Զի որոց ընդ-

հռմայեցւոց գրեաց, զի անդէն 'ի Հռոմ քաղաքի շքէն նա և ցուցանէր զանձն իւր թէ ով իցէ և ուստի իցէ՝ 'ի թղթի անդ պատու խանւոյն, զոր գրեաց նա այսու բանիւք:

Առ ինքնակալ Տիտոս Եղիոս Հեգրիանոս Անտոնինոս Եւսեբէս կայսր Սարեստոս, Վաղերեսիմոս որդի նորա Փիլիսոփայ, և առ Ղուկիոս որդի կայսեր, և առ ամենայն սինկղիտոսս, և առ ամենայն աղքդ հռմայեցւոց փոխանակ այնոցիկ որ յամենայն աղքաց մարդկանէ ատեցեալք և ... եալք են անիրաւութեամբ՝ Յուստիանոս որդի Պրիսկեայ Բարբրոսեանց, 'ի Նիապոլսէ պաղեստինացւոց ազօթս և պաղատանս մատուցանեմք ձեզ:

Երեքտասաներորդ. հրովարտակ Անտոնիկեայի զոր գրեաց առ ամենայն ասիացիս վասն ոչաման մերոյ:

Այլ 'ի ժամանակի իբրև մատուցին զազօթս և զպաղատանս և այլք ևս աղքայի Անտոնինոսի, եթէ ամենայն Ասիայ պէսպէս առ նարգանգը 'ի ժողովրդոց շինացս նեղեալ լինին քրիստոնեայք, ըստ այսմ հրամանի որ եգ նա և ամենայն ասիացւոց կողմանց: Ինքնակալ կայսր Մարկոս Արեղիոս Անտոնինոս Սարեստոս, առ ամենայն ասիացիս՝ ողջն: Ես գիտեմ եթէ գիցն փոյթ հոգաբարձութեան

գէմ գրգռեալ խռովութիւնս յարուցանէք, զնոցա միտս և զխորհուրդս և ևս հաստատէք, զի անաստուածս զնոսա ամբաստանէք. որ ըղձագոյն է նոցա քան այսպէս ամբաստանութեամբ կեալ, մեռանել առաւել փոխանակ Աստուծոյն իւրեանց: Վասն այնպիսի և յաղթողք գտանին, դնելով զկեանս իւրեանց զի մի հնազանդեացին զոր դուքդ հրամայէք առնել: Իսկ վասն սասանութեան երկրի որ եղևն, և որ լինին, ոչինչ անձա՛հ իցէ յիշեցուցանել ձեզ, զի մինչ 'ի վարանս էք դուք և 'ի տարակուսի զի հանապազորդեն արկածքս. նոքա ընդ մեզ համեմատեալ համարձակագոյն առ Աստուած իւրեանց երևին: Բայց դուք առ անգիտութեան, կարծեմ յամենայն ժամ մեղանչէք, զգիս արհամարհէք, և 'ի պաշտօն անմահին անփոյթ գտանիք. և զքրիստոնեայս որ պաշտենն զնա հալածէք, և մինչև 'ի մահ հետամուտ նոցին լինիք: Վասն սոցին այսոցիկ բազումք 'ի դատաւորաց գաւառացն գրեցին առ դիւցածնունդ հայր իմ, որոց և արար նա պատասխանի, մի աշխատ առնել զայնպիսին, բայց եթէ ձեռն որ ձգիցէ յարքայութիւն Հռոմոցս: Նա և ինձ իսկ վասն այսպիսեաց գրեալ ցու-

է նոցա, զի մի մոռացին զայնոսիկ որ այնպիսիքն են. զի առաւել քան զձեզ նոքա տանջեն և չարչարեն զայնոսիկ՝ որ միանգամ ոչ կամէին երկիր պազանել նոցա. զի այսուիկ որ յուզէք դուք 'ի վերայ նոցա զխռովութիւն՝ զմիտս և զխորհուրդս զոր ունին նոքա հաստատէք դուք, զի ամբաստան լինիք դուք զնոցանէ՛ն՝ իբրեւ թէ չիցէ նոցա Աստուած: Իսկ նոքա յայսմիկ զի յանգիմանին ամբաստանութեամբ, նովին ընտրեն իւրեանց փոխանակ Աստուծոյն իւրեանց մեռանել, առաւել քան զկեալ: Վասն այնորիկ և յաղթեն, զի զանձինս իւրեանց մատնեն, զի մի հնազանդեացին այնմիփք զոր դուք հրամայէք նոցա գործել: Իսկ վասն շարժմանցն որ եղեն և լինին, արժան է յիշեցուցանել ձեզ, զի արումիք մէք յորժամ լինին. արդ՝ յորժամ համեմատեալ կըռեացուք զմերս ընդ նոցայն, նոքա համարձակագոյն են առ Աստուած առաւել քան զմեզ: Բայց դուք յամենայն ժամանակս որ մոլորեալ էք 'ի սմա, և զայլ գիտս արհամարհէք դուք, և 'ի պաշտօն այնորիկ որ ոչն մեռանի յանցանէք դուք, զի զքրիստոնեայս որ պաշտեն զնա՝ հալածէք դուք, և հետամուտ լեալ էք նոցա մինչև 'ի մահ: Եւ վասն սոցին այսոցիկ դատաւորք բազում աշխարհաց գրեցին առ հայր իմ, և նա գրեաց նոցա զպատճէն հրովարտական եթէ իւրիք մի աշխատ արուսցէ որ զնոսա որ այնպիսիքն իցեն, բայց եթէ որ 'ի նոցանէն ձեռն ինչ ձգիցէ յարքայութիւն Հռոմոց: Նա և ինձ իսկ ցուցին բազումք

ցին բազումք, որոց պատասխանի արարի ըստ իմաստուն խորհրդոց հօրն իմոյ: Այլ եթէ յամուռեալ ոք 'ի միտս և ածցէ յատեան զոք դատաստանի՝ զի քրիստոնեայ է, նա՛ զորմէ չարախօսն իցեն, արձակեսցի 'ի պատժոց, թէ այնպիսի իցէ. իսկ չարախօսն դատապարտեալ պատժեսցի: Եղաւ հրամանս յԵփեսոս 'ի ժողովն Ասիացւոց: Եւ զի այս այսպէս եղև՝ վկայէ Մեղիտոն եպիսկոպոս Սարգիսացւոց, որ պայծառացաւ 'ի ժամանակին և երևելի եղև նամականեաւն պատասխանոյ՝ զոր արար նա առ ինքնակալն Վերոս վասն ուսման մերոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Թէ զի՛նչ վասն Պողիկարպեայ ճանօթագոռնին առաքելոցն իցեն յիշատակք:

Պատմէ Երանոս եթէ յաւուրս առաջնորդու թեան Անիկտոսի 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, զոր կանխեցաք ասացաք, Պողիկարպոս՝ որ կենդանին էր դեռ ևս, գայ 'ի Հռովմ՝ ի խօսել ընդ Անիկտոսի

վասն այսր իրի, և ես գրեցի և միաբանեցայ խորհրդոց հօր իմոյ: Բայց եթէ իցէ ոք որ մնայցէ յայսմ խորհրդի, և ածցէ զոք 'ի նոցանէ յատեան դատաստանի, եթէ սա այսպիսի ինչ է, այն զորմէ չարախօսն իցեն՝ արձակեսցի 'ի պատժոց, թէպէտ և գտցի 'ի վերայ նորա այն ինչ զոր ասեն զնմանէն. իսկ որ չարախօսն է նորա՝ դատապարտեալ մերժեսցի: Եղաւ իսկ այս հրաման ամենայն ասիացւոց:

Եւ զի այս այսպէս եղև՝ վկայէ Մեղիտոն, այն որ էրն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Սարգիոս քաղաքի, զի երևելի էր նա յայն ժամանակի, 'ի ձեռն նամակին պատասխանւոյ զոր արար նա առ ինքնակալն Վերոս վասն մերոյ ուսմանս:

Չորեքտասաներորդ. քէ մրպես յիշատակ գիտացաք առաքելոցն:

Բայց յաւուրս Անիկտոսի, այն որ ասացաք մէջ զնմանէն եթէ էր նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, պատմէ իրենու թէ Պողիկարպոս կենդանի էր յաշխարհի, և եկն 'ի Հռոմ քաղաք, զի

զինորդոյ Զատիկին: Դարձեալ նոյն ինքն լորանոս միւս
այլ պատմութիւն աւանդէ մեզ վասն Պօղիկարպեայ՝
յերրորդ գիրս իւր որ ընդդէմ Հերձուածոց, զոր ընդ-
այլս արժան է յարել աստանօր. և ունի բանս այս-
պէս. Պօղիկարպոս, ասէ, ոչ միայն յառաքելոց անտի
ուսաւ, և շրջեցաւ ընդ բազումս 'ի նոցանէ՝ որ տեսին
զՏէրն մեր, այլ 'ի նոցունց իսկ յառաքելոց կարգե-
ցաւ եպիսկոպոս յԱսիա՝ յեկեղեցւոյ Զմիւռնացւոց,
զոր և տեսաք մեք 'ի մանկութեան մերում, զի երկա-
րակեաց եղև նա և ծերացաւ շատ, և յայտնապէս
փառօք վկայեալ կնքեաց զկեանս: Զայն ամենայն ու-
սոյց նա միշտ, զոր և յառաքելոց անտի ուսաւ, և ե-
կեղեցւոյն աւանդեաց, որ և էն միայն ճշմարիտ. որոց
վկայեն ամենայն եկեղեցիքն՝ որ են 'ի կողմանս Ասիա-
ցւոց, և մինչև ցայսօր ժամանակի ունին զկարգ տու-
լութեան Պօղիկարպոսի, որ և արդարև հաւատար-
մագոյն և հաստատագոյն վկայ ճշմարտութեան լինէր
քան զՎաղենտինոս և զՄարկիոն և զայլ ամենայն
չարախորհորդ մարդիկն: Եւ իբրև եկն սա 'ի Հռովմ
յաւուրս Անիկտոսի զբազումս յաղանդոցս աստի հեր-
ձուածոց դարձոյց յեկեղեցին Աստուծոյ. և ուսուցաւ
նէր և քարոզէր եթէ զայս միակ ճշմարտութիւն յա-

ունէր նա բան քննութեան ընդ Անիկտոսի վասն աւուրն զտակաց:
Եւ նոյն իսկ ինքն այլ միւս ևս պատմութիւն ետ մեզ վասն Պօղի-
կարպոսի, զի և զնա արժան է մեզ յարել յայտոսիկ որասին զնա-
նէն: Բայց գրողմալ էր յերրորդ խօսան զոր եղ իրինէոս ընդդէմ
հերձուածոց այսպէս. Պօղիկարպոս, ասէ, ոչ միայն աշակերտեցաւ
յառաքելոց անտի և շրջեցաւ ընդ բազումս որ տեսին զտէր մեր,
այլ և 'ի նոցունց իսկ յառաքելոց անտի եղև եպիսկոպոս 'ի կող-
մանս ասիացւոց, յեկեղեցւոյ անդ զմիւռնացւոց, որ և մեք տե-
սաք զնա 'ի մանկութեան մերում. զի յերկարեցաւ նա յաշխարհի,
և ծերացաւ շատ. և սքանչելապէս և յայտնապէս վկայեաց, և ել
յաշխարհէ աստի: Եւ զայս ուսուցանէր նա հանապազօր, այն զի
նոքա միայն են ճշմարիտք, և վկայեն զայս ամենայն եկեղեցիքն որ
են 'ի կողմանս ասիացւոց, և որ միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի
ունին զկարգ տուլութեան Պօղիկարպոսի. զի յոյժ առաւել վե-
կայէր հաւատարիմ ճշմարտութեան, և մանաւանդ ընդդէմ Վա-
ղենտինոսի և Մարկիոնեայ և այլոց ապականչաց մտաց: Եւ իբրև
եկն նա 'ի Հռովմ քաղաք, յաւուրս Անիկտոսեայ, զբազումս յա-
ղանդոց անտի հերձուածոց՝ վասն որոյ ստացաք մեք զնոցանէն՝
դարձոյց յեկեղեցի Աստուծոյ. և ուսուցանէր և քարոզէր եթէ
զայս ճշմարտութիւն ուսաւ նա յառաքելոց անտի, զայս զոր եկև-

ապքելոց անտի ընկալաւ նա, զոր և եկեղեցին ուսուցանէ այսօր : Կան ցարդ ևս ոմանք որք պատմեն լուեալ 'ի նմանէ, եթէ Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ 'ի բաղանիս երթեալ յԵփեսոս 'ի լուանալ, և տեսեալ 'ի ներքս զԿերինթոս, վազեաց և ել 'ի բաղանեաց անտի անլուայ, Փախիցուք, ասէր, զի մի բաղանիքս փլանիցին 'ի վերայ մեր, զի 'ի սմա է Կերինթոս թշնամին ճմարտութեան : Դարձեալ նոյն ինքն Պօղիկարպոս 'ի հանդիպել նմա երբեմն Մարկիոնի և 'ի հարցանելն զնա՝ իցէ՞ թէ ճանաչիցես զիս. պատասխանի տուեալ, ասէ, Ճանաչեմ՝ անդրանիկ որդի սատանայի : Իբր զի զայս զգուշութիւն ունէին առաքեալքն և աշակերտք իւրեանց, որպէս զի և ոչ բանիւ անգամ հաղորդէին ընդ ումեք յայնցանէ որք միանգամ հակառակ ճմարտութեան գնային : Զոր օրինակ և Պօղոս ասաց եթէ Յառնէ հերձուածողէ յետ միանգամ և երկիցս խրատելոյ՝ հրաժարեաց, գիտասջիբ զի թիւրեալ է այնպիսին և մեղանչէ անձամբ զանձն դատապարտեալ : Բայց է և այլ միւս ևս թուղթ Պօղիկարպեայ ճոխ և հարուստ բանիւ զոր գրեաց առ Փիլիպեցիս. յորմէ զօրինակ հաւատոց նորա և զճմարտութիւն քարոզութեան կարեն ուսանել, որոց միանգամ փոյթ է վասն կենաց փրկութեան : Այսչափ ինչ երանոս : Բայց Պօղիկարպոս 'ի

զեցիս տայ այսօր : Եւ են ոմանք որ լուան 'ի նմանէ զի ասէր եթէ Յոհան աշակերտն Տեառն մերոյ, յԵփեսոս 'ի բաղանիս երթեալ 'ի լուանալ, և ետես 'ի ներքս զԿերինթոս, վազեաց և ել 'ի բաղանեաց անտի և ոչ լուացաւ. այլ ասէր՝ փախիցուք զի մի և բաղանիքս փլանիցին 'ի վերայ մեր, զի 'ի սմա է՝ Կերինթոս թշնամի ճմարտութեան : Նա և ինքն իսկ Մարկիոն երբեմն եկն աղաչել զՊօղիկարպոս և ասէ ցնա. իցէ՞ս ճանաչել զիս : Եւ նա ասէ ցնա. ճանաչեմ՝ զի գու ևս անդրանիկն սատանայի : Եւ զի իբրև զայս զգուշութիւն ունէին առաքեալքն և աշակերտքն իւրեանց, որպէս զի և ոչ բանիւ անգամ հաղորդէին ընդ ումեք յայնցանէ՝ որք փոփոխէին զճմարտութիւնն. զոր օրինակ և Պօղոս ասաց՝ թէ յառնէ հերձուածողէ 'ի միանգամ և յերկիցս խրատելոյ հրաժարեա. զի գիտես գութէ այնպիսին թիւրեալ է և մեղանչէ, և անձամբ զանձն դատապարտեալ է նորա : Բայց գոյ և այլ միւս ևս թուղթ երեւելի Պօղիկարպոսի զոր գրեաց առ Փիլիպեցիս : Զի զօրինակ հաւատոց

Թղթին՝ որ առ Փիլիպեցիս, որ և կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, ուրեք ուրեք վարի վկայութեամբ յառաջնոյ անտի Թղթոյն Պետրոսի:

Իսկ Անտոնինոս՝ այն որ Պիոսն կոչեցաւ, կացեալ յիշխանութեան իւրում զամս քսան և երկու, պայազատէ զնա Մարկոս Աւրելիոս Վերոս, որ և Անտոնինոս որդի նորա, հանդերձ Լուկիաւ եղբարբ իւրով:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Երբ ո՛րպէս վկայեաց Պողիկարպոս յամս ինքնաւ կալոռքեան Վերոսի հանդերձ այլովք ընկերովք ՚ի Զմիռնաւ քաղաքի:

Ընդ այն ժամանակս ՚ի խռովութեան մեծի հալածանացն ՚ի կողմանս Ասիացւոց կատարեցաւ վկայութեամբ և Պողիկարպոս: Այլ արժան է զգէպս մահու վկայութեան նորա որ մինչև ցայսօր գրով պահեալ կայ, յեռուլ ՚ի պատմութիւնս. և գրեալ է այս իբրև ՚ի դիմաց եկեղեցւոյն որոյ առաջնորդ էր նա ինքն Պողիկարպոս, առ եկեղեցիս Պոնտացւոց. և է օրինակ զայս.

նորա, և զճմարտութիւն քարոզութեան նորա ՚ի նմանէ կորեն ուսանել՝ որ միանգամ փոյթ է նոցա վասն կենաց իւրեանց: Զայս ասաց Իրինէոս: Բայց ինքն Պողիկարպոս յայտնեց թղթի փիլիպեցւոց զոր գրեաց, և մինչև ցայսօր ժամանակի՝ պաշտեցաւ ՚ի վկայութիւն յառաջին Թղթոյ անտի Պետրոսի:

Հնգետասաներորդ. թէ ո՛րպէս վկայեաց Պողիկարպոս յամս Վերոսեայ հանդերձ այլովք ՚ի Զմիռնայ քաղաքի:

Իսկ Անտոնինոս այն որ կոչեցան Եւսերէս, իբրև առաջնորդեաց ՚ի Թադաւորութեանն զքսան և զերկու ամս, Մարկոս Աւրելիոս Վերոս Անտոնինոս որդի նորա հանդերձ Լուկիոսաւ եղբարբ իւրով կալաւ զկնի նորա. յայնմ ժամանակի խռովութիւն քաղում եղև հալածանաց ՚ի կողմանս ասիացւոց, և կատարեցաւ վկայութեամբ Պողիկարպոս: Բայց արժան է զի գիրք վկայութեան նորա որ պահեալ են մինչև ցայսօր ժամանակի՝ գնեւ զնա ՚ի մեջ

Եկեղեցի Աստուծոյ՝ որ է 'ի Զմիւռնա, եկեղեցւոյն Փիլամեայւոց և հասարակաց ամենեցուն ընդ ամենայն տեղիս սրբոց կաթողիկէ եկեղեցւոյն ժողովրդոյ շնորհք, խաղաղութիւն և սէր Աստուծոյ Հօր և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի բազմասցի:

Գրեցաք առ ձեզ, եղբարք, վասն ամենեցուն որ միանգամ վկայեցին և վասն Պօղիկարպոսի երանելւոյն, որ 'ի ձեռն վկայութեան իւրոյ իբրու կնքեալ և դադարեցոյց զհալածանս: Եւտ այսորիկ մինչև ձեռն արկեալ 'ի պատմութիւն Պօղիկարպոսի, վասն այլոց վկայից առեալ 'ի խօսել թէ որպիսի՝ պնդութիւն ոգւոց ցուցին նոքա 'ի տանջանս չարչարանացն, մինչ զի զարմացուցին զնոսա, որք միանգամ շուրջ կային տեսանելով՝ զի զկէսս խոշտանգանօք քանից մինչև ցնեբրին երակունս և 'ի ջիղս քերեալ քանցէին, որպէս զի թագուն գործարանաց մարմնոյն և աղեաց յերևան գալ. և կիսոց գաղտակուրս սուրս որ 'ի ծովէ՝ 'ի ներքոյ նոցա արկանէին, և տէգս սայրասուրս 'ի գետին տարածանէին, և զամենայն ազգ տանջանաց մատուցանէին նոցա, և յետոյ 'ի կերակուր գազանաց տային: Բայց պատմեն քաջին Գերմանիկեայ առաւել փայլել, որ արիացեալ շնորհօքն Աստուծոյ և յաղ-

յիշատակի այսր պատմութեան. զի գրեալ իսկ են գիրքս այս իբրև 'ի գիմաց եկեղեցւոյն այնորիկ որում առաջնորդէր նա՝ առ եկեղեցիսն որ են 'ի կողմանս ասիացւոց, և ցուցանէ այսու բանիւ. Եկեղեցիք Աստուծոյ որ էին 'ի Պողոմեայ, և առ ամենայն ժողովուրդս որ են 'ի սուրբ եկեղեցիս ընդ ամենայն տեղիս, շնորհք և խաղաղութիւն և սէր Աստուծոյ Հօր և տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի բազմասցի: Գրեցաք առ ձեզ, եղբարք, վասն ամենայնի որ միանգամ վկայեցին, և վասն Պօղիկարպոսի երանելոյ՝ որ կնքեացն 'ի ձեռն վկայութեան իւրոյ, և դադարեցին՝ հալածանքն: Եւտ այսորիկ և յառաջ քան զպատմութիւնն Պօղիկարպոսի, և վասն այլոց վկայից պատմեն և գրողմեն գրով, թէ որպիսի՝ համբերութիւն ցուցին նոքա 'ի ցաւս անձանց իւրեանց, այնպէս զի զարմացուցին որ միանգամ շուրջ կային և հայէին ընդ նոսա. զի էր ժամանակ որ տանջանօք մինչև 'ի ջիւն քերեալ լինէին նոքա, որպէս զի աղիք որովայնի նոցա երևէր. բայց էր ժամանակ զի և դադարակուրս սուրս որ լինին 'ի ծովու արկանէին 'ի ներքոյ նոցա, և պէսպէս երբանս և տանջանս մատուցանէին նոցա, և յետոյ 'ի կերակուր գազանաց տային: Բայց պատմէ եթէ առաւել առաքինա-

• Յօր. Գրեցին:

Թեաց երկիրդի մահուն՝ որ տնկակիցն է բնութեան մարմնոյս: Իբրեւ կամէր Փոխանակ բոլորէին հրապուրել զնա, և զնէր առաջի նորա զհասակն, և ասէր, Տղայ ես և մանուկ՝ խնայեա յանձն քո: Նորա ոչինչ միտ եղեալ բանիցն, խնդու(թեամբ բռնուն հարկանէր զգազանացն, և յանձն իւր զնոսա ձգէր, իբրու գրգռելով զնոսա և բռնի, որպէս զի լուծցի վաղվաղակի յանօրէն և յամբարիշտ յաշխարհէ աստի յայսմանէ: Յետ սքանչելի մահու նահատակութեանս, զարմացեալ բազմութեան ամբոխին ընդ արու(թիւն քաջութեան աստուածասէր վկայիս, և ընդ առաքինութիւն բոլորումն ազգին քրիստոնէից, սկսան յանկարծակի միաբարբառ աղաղակել, Բարձ զանաստուածսրդ, խնդրեսցի Պօղիկարպոս: Եւ ընդ աղաղակին լինէր ամբոխ մեծի խռովութեան: Այնք Կուխնտոս ոմն յազգէ Փոխագացի՝ այն ինչ նորոգ եկեալ՝ ի կողմանց անտի Փոխագացոց, եկաց ՚ի միջի և տեսեալ զգազանսն և զայլ սպառնացեալ տանջանսն, զահի հարաւ և տկարացեալ ՚ի միտս իւր, անկաւ ՚ի յուսոյ փրկութենէն: Այլ յայտ առնէ բան գրոյս, զի փութկոտ ոմն էր այրս և Թեթեւ, և ոչ երկիւզածու-

ցաւ Գերմանիկոս քաջ. զի զուարթացեալ էր նա շնորհքն Աստուծոյ, յաղ(թեաց մահուն երկիրդի որ տնկեալ էր ՚ի մարմնի: Իբրեւ կամէր ան(թիւն Կապտոսն հրապուրել զնա, և զնէր առաջի նորա զհասակն նորա և ասէր Թե տղայ ես և մանուկ, խնայեա յանձն քո: Իսկ նմա ոչինչ եղև փոյթ, այլ խնդու(թեամբ բռնուն հարկանէր զգազանացն և ամէր սու ինքն, ոչ միայն գրգռելով այլ և բռնի՝ որպէս զի լուծցի նա վաղվաղակի յանօրէն և յամբարիշտ աշխարհէ աստի յայսմանէ: Եւ սքանչելի մահուամբն նորա ամենայն մարդիկն զարմացան ընդ վկայութիւն և զօրութիւն այսր վկայի և տիրելոյ Աստուծոյ, և ընդ առաքինութիւն ամենայն ժողովրդեանն քրիստոնէից: Եւ յանկարծակի սկսան աղաղակել և ասել. բարձցին՝ որ միանգամ առանց աստուծոյց իցեն, խնդրեսցի ՚ի մէջ. եկեսցէ՝ Պօղիկարպոս: Իբրեւ եղև խռովութիւն բազում յաղաղակել անդ նոցա, այր մի զի անուն էր նորա Աղոյնդոս, յազգէ փրկագացի, որ այն ինչ նորոգ եկեալ էր ՚ի կողմանց անտի փոխագացոց. և իբրեւ եկաց և ետես նա զգազանսն և զգազանութիւնն նոցա՝ զահի հարաւ և հիւանդացաւ ՚ի միտս իւր, և յետոյ լուծեալ լքաւ ՚ի կենսա իւր: Բայց ցուցանէ բան գրոյս այսոցիկ, եթէ այր էր նա փութկոտ Թեթեւ, և ոչ վասն աստուածապաշտութեան տեսուն մերայ է-

• Այս ինքն. խնդրեսցի, ՚ի մէջ եկեսցէ Պօղիկարպոս:

Թեամբ եկեալ ընդ այլս յատեան դատաստանի։ Թէպէտ և կորեաւ նա, այլ օրինակ եթող ամենայն մարդոյ, թէ չէ արժան յախուռն և յաներկիւզս վազվազել 'ի վտանգս յայսոսիկ։ Եւ օրինակ զայս եղև վախճան առնս։ Իսկ սքանչելին Պօղիկարպոս լուեալ զեղեցոցս ամենայնի՝ եկաց անխուով, և անյող դողդեղ և անշարժ պահեալ զբոյս բարուց իւրոց՝ կամէր մնալ անդէն 'ի քաղաքին, այլ տեղի ետ ապա աղաչանաց այնոցիկ որ ընդ նմայն էին՝ երանել սակաւ ինչ հեռի 'ի քաղաքէ անտի յագարակ մի։ Եւ անդ լինէր սակաւութիւն ոմամբ, և այլ ինչ ոչ գործէր, ոչ զցայգ և ոչ զցերեկ, բայց հանապազորդէր յաղօթս առ Տէր, որովք խնդրէր և հայցէր և աղաչէր լինել խաղաղութիւն համօրէն եկեղեցեաց՝ որ էին ընդ ամենայն աշխարհ. և այս էր նորա գործ հանապազօր։ Եւ մինչդեռ յաղօթս կայր երեք աւուրբք յառաջ մինչև մասնեալ նորա, ետես գիշերի տեսիլ, զի բարձն որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նորա՝ յանկարծակի վառեալ և մաշեալ ծախեցաւ հուրք։ Եւ ընդոստ զարթուցեալ նորա 'ի քնոյն, մեկնեաց անդէն զտեսիլն զայն այնոցիկ որ շուրջն կային, որ ինչ լինելոց էր առ յապա՝ պարզ և մեկին բանիւք կանուխ գուշակելով եթէ վասն Քրիստոսի հրով փոխիմ ես 'ի կե-

արկ նա զանձն իւր 'ի գատաստան ընդ այլս։ Իայց սակայն թէպէտ և նա կորեաւ, օրինակ յայտնի եթող նա ամենայն մարդոյ, թէ ոչ արժան է վազվազելի ումեք արկանել զանձն իւր իբրև յայսպիսի իրա համարձակարար առանց երկիւղի տեսան մերոյ։ Իայց կատարած սոցս եղև այսպէս։ Իսկ Պօղիկարպոս սքանչելի իբրև լուաւ՝ զառաջինն եկաց մնաց առանց խուովութեան, և պահեաց զմիտս իւր հաստատուն և ոչ շարժուն, և կամեցաւ մնալ նա անգէն 'ի քաղաքի։ Եւ իբրև աղաչեցին զնա որ ընդ նմայն էին ելանել արտաքս յագարակ որ սակաւ ինչ հեռի էր 'ի քաղաքէ անտի՝ յանձն էաւ, և էր անգ սակաւութիւն, և այլ ինչ ոչ գործէր՝ ոչ զցայգ և ոչ զցերեկ, բայց հանապազորդէր յաղօթս առ տէր մեր։ Զի նոքք խնդրէր և հայցէր և աղաչէր լինել խաղաղութիւն ամենայն եկեղեցեաց որ են ընդ ամենայն աշխարհ։ Զի այս գործ էր նորա հանապազօր։ Եւ մինչդեռ յաղօթս կայր, երեք աւուրբք յառաջ մինչև մասնեալ էր, ետես գիշերի տեսիլ, զի յանկողինն որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նորա՝ յանկարծակի վառեցաւ հուր և մաշեաց զնա։ Իսկ իբրև զարթեաւ յայնմիկ՝ նոյնժամայն մեկնեաց զտեսիլս զայս։ և պարզ մեկին մեկնեաց։ Եւ յառաջագոյն ասաց նա այնոցիկ որ էին ընդ-

նաց աստի: Եւ 'ի պնդել զկնի նորա խնդրակաց, դարձեալ միւսանգամ վասն սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխել յայլ միւս ևս ագարակ: Այլ յետ սակաւու միոյ հասին ժամանեցին նմա անդէն՝ որ զհետն մտեալ էին, և կալեալ անդ զերկուս պատանեակս, իրրե զմին 'ի նոցանէ բրածեծ սպանին, 'ի միւսոյն առաջնորդեալ ածան 'ի վանս Պօղիկարպեայ: Եւ յերեկոյի ժամուն հասեալ 'ի տեղին՝ գտին զնա բազմեալ 'ի վերնատան ուրեք, և կարելով նորա փախել 'ի միւս այլ տուն, ոչ կամեցաւ, այլ ասէ. կամք Տեառն եղիցին: Եւ իբրեւ գիտաց թէ հասին, որպէս և գիրն ասէ, էջ առ նոսա և խօսեցաւ ընդ նոսա զուարթ երեսօք և հեզութեամբ, և կարծեալ թուէր այնոցիկ որ ոչն գիտէին զնա եթէ սքանչելիս ինչ տեսանիցեն, զի հայէին ընդ հինաւուրց ծերութիւնն, և ընդ լըջադէմցածութիւն պարկեշտութեան նորա. և թէ այնչափ փոյթ պնդութեան էր նոցա ըմբռնել զծերունի զօք այդպիսի: Իսկ նա նոյն ժամայն հրամայեաց զնել առաջի նոցա սեղան, և աղաչէր նոցա վայելել 'ի կերակուրս առատապէս, ժամ մի միայն շնորհելով նմա կալ յաղթս: Եւ իբրեւ համարձակե-

նմա որ ինչ լինելոց էր առ յապա, եթէ վասն Քրիստոսի հրով վախճանիմ ես յաշխարհէ աստի: Իսկ իբրեւ ստիպէին մեծաւ պնդութեամբ այնոքիկ որ խնդրէին զնա, դարձեալ միւսանգամ վասն սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխել յայլ միւս ևս ագարակ: Եւ յետ սակաւու միոյ հասին ժամանեցին նմա անդէն՝ որ զհետն մտեալ էին նորա. բայց կալան անտի երկու պատանեակս և տանջեցին զմին 'ի նոցանէն, և տարան ցուցին նոցա զվանս Պօղիկարպոսի: Բայց յորժամ հասին նմա անդ՝ ժամանէր երեկոյ, գտին զնա զի բազմեալ էր 'ի վերնատան միոյ. և իբրեւ կարէր փախել նա 'ի միւս ևս տուն՝ ոչ կամեցաւ, այլ ասէր եթէ կամք Աստուծոյ լիցին: Եւ իբրեւ գիտաց եթէ հասին, որպէս և բան ասէ, էջ առ նոսա և խօսեցաւ ընդ նոսա զուարթ երեսօք և քաղցրութեամբ. և կարծեալ թուէր այնոցիկ որ ոչն գիտէին զնա եթէ սքանչելիս ինչ տեսանեն. զի հայէին ընդ հնութիւն ծերութեան նորա և ընդ ցածութիւն և ընդ հաստատութիւն երեսացի նորա. և թէ որ իբրեւ զայս պնդութիւն եղև՝ զի ըմբռնեսցի այսպիսի ծեր: Իսկ նա նոյն ժամայն հրամայեաց զնել առաջի նոցա սեղան, զի խորտիկս աղնիւս պատրաստեաց նոցա: Բայց խնդրեաց 'ի նոցանէն ժամ մի՝ յաղթս ցածութեամբ: Եւ իբրեւ համարձակեցին նմա՝ յարեաւ կայր յաղթս լի շնորհօք տեառն մերոյ, որպէս զի զարմացին որք միանգամ եկին և լսէին մինչեւ յաղթս կայր նա. և բազումք 'ի

ցին նմա, յարեաւ կայր յաղօթս լի շնորհօք Տեառն մինչ զարմանալ ամենեցուն՝ որոց միանգամ եկեալ և լսէին, զի յաղօթս կայր նա, և բազումք 'ի նոցանէ ստրջանային 'ի միտս իւրեանց եթէ որպիսի այր ծերունի, ցածուն և արժանի Աստուծոյ հանդերձեալ է մեռանել: Յետ այսոցիկ ամենայնի՝ մերս յիշատակեալ գիր յառաջ վարէ զայս կարգ պատմութեան. Եւ իբրև դադարեաց նա յաղօթիցն, ասէ, յորում զամենեսեան՝ որոց կենակից ընդ նմա եղեալ էր երբեմն՝ յիշատակէր, զփոքունս և զմեծամեծս, զպատուականս և զանարգս և զամենայն եկեղեցիս որ ընդ բոլոր տիեզերս: Եւ իբրև ժամ գնալոյն հասանէր, նստուցին գնա 'ի վերայ իշոյ և ածին 'ի քաղաքն, և էր օր մեծի շաբաթուն: Եւ պատահեաց նմա իւրենարքոս Հերովդէս և հայր նորին Նիկեաոս. որոց նստուցեալ զնա ընդ իւրեանս 'ի կառս և հրապուրէին ասելով. Եւ զի՞նչ չար կայցէ ասել, Տէր իմ կայսր, և զո՞հեւ և կեալ: Նա 'ի սկզբան՝ ոչ ետ նոցա պատասխանի, իսկ իբրև ստիպէին, ասէ. Չկամիմ առնել զայդ զոր խորհրդակիցն ինձ լինիք: Նոքա իբրև տեսին թէ ոչ լսէ, բանս լուտանաց 'ի նա արձակեալ, փութով 'ի դուրս զնա մղեցին, որ յեւանեւն շտապաւ 'ի կառացն ջախեցան խուչակունքն, այն է սրունիցն ոլորք: Իսկ ինքն անխուով ամենեւին իբրու այն թէ

նոցանէն զգլխային յանձինս իւրեանց, եթէ որպիսի այր հանդերձեալ է մեռանել՝ ծեր, ցածուն, արժանի Աստուծոյ: Եւ հանդերձ այսոքիմք դարձեալ ցուցանեն գիրք պատմութեան նորա այսպէս. Եթէ յետ այսր իբրև յիշեաց զամենայն մարդ յաղօթս իւր, և զայնոսիկ՝ որ երբեք ոչ ձանաչէր զնոսա, զփոքունս և զմեծամեծս, զպատուականս և զանարգս, և զամենայն եկեղեցիս որ ընդ բոլոր տիեզերս, կատարեաց զաղօթս իւր: Եւ իբրև եհաս ժամ գնալոյն անտի, նստուցին զնա 'ի վերայ գրաստու և ածին 'ի քաղաքն, և էր շաբաթն մեծ. և սլատահեաց նմա Հերովդէս իրենարքոյ, և հայր նորին Նիկիտայ: Նոքա նստուցին զնա ընդ իւրեանս 'ի կառս, և հրապուրէին զնա մինչդեռ նստէին ընդ նմա 'ի կառս, և ասէին ցնա. Թէ զի՞նչ չար է յայսցանէ, ասել մարդոյ տէր իմ կայսր՝ և զո՞հեւ և կեալ: Իսկ նա զտաքինն ոչ ետ նոցա պատասխանի. իսկ իբրև ստիպէին ասէ. Ոչ գործեմ ես զայդ՝ զոր գուց խրատ տայք: Իսկ նոքա իբրև տեսին թէ ոչ լսէ՝ բանս չարացարս տային նմա: Եւ նոյնժամայն առին ընկեցին զնա 'ի կառաց անտի. և իբրև անկալ ջախեցան խուչակունք իւր: Բայց նա ոչ դարձաւ, այլ իբրու այն թէ

ուրիշ նման եղեալ՝ յօժարամիտ պնդութեամբ երթայր առաջնորդեալ ի կրկէսն։ Իբրեւ լինէր ամբօրս մեծ և շօնողն աղաղակի յասպարիզի անդ, մինչև չսեւ բազմաց ի նոցանէ, ի մտանել Պօղիկարպոսի ի կրկէս անդր ձայն եղև յերկնից. Քաջալերեաց զօրացիր, Պօղիկարպէ։ Զձայնն բազումք ի մերոց աստի լուան, այլ զձայնատուն ոչ տեսին։ Եւ իբրեւ ածաւ ի բեմն, լսելի եղև ամբօրս աղաղակի, զի լուան եթէ ըմբռնեցաւ Պօղիկարպոս։ Մատուցեալ հարցանէր զնա Փոխանակ բդեշխին եթէ դու իցես Պօղիկարպոսն. և իբրեւ խոստովան եղև, հրապուրէր զնա տրանալ. Պատկառեա, ասէ, ի ծերութենէ այդի քումմէ. և այլ նման սոցին բազում բանս յաւելոյր ասէր, որպէս սովոր են նոքա. և թէ՛ Նրդուիր դու ի բաղդ կայսեր. եկ ի միտս քո, և ասա, բարձ զամբարիշտս, որք անաստուածքն իցեն։ Իսկ Պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայեցաւ ընդ ամենայն ժողովուրդն՝ որ էին յասպարիզի անդ, շարժեաց զձեռն իւր՝ յողաց ել, նայեցաւ յերկինս և ասէ բարձ զանաստուածս։ Իսկ իբրեւ պնդէր դատաւորն եթէ Նրդուիր և արձակեմ զքեզ, հայհոյեա զՔրիստոս, Պօղիկարպոս ասէ. Ութսուն և վեց ամ է զի ծառայեմ նմա, և մեղ ինչ

ինչ նմա ոչ եղև, ուրախութեամբ և պնդութեամբ երթայր։ Եւ իբրեւ անին զնա յասպարէս անդ՝ ուր զգաղանսն արձակէին, և եղև ամբօրս մեծ յասպարիսի անդ, զի բազմաց ի նոցանէ էլ լուեալ թէ եմուտ Պօղիկարպոս յասպարէզ անդր։ Եւ մինչքեւ մտանէր և երթայր՝ ձայն եղև յերկնից և ասէ. Քաջալերեաց, զօրացիր, Պօղիկարպէ. զձայնն բազումք ի մերոց աստի լուան, այլ զձայնատուն ոչ տեսին. և եղև խոռովութիւն մեծ՝ զի լուան թէ ըմբռնեցաւ Պօղիկարպոս։ Եւ իբրեւ մատուցաւ հարցանէր զնա անթիւ պատոն եթէ Դու իցես Պօղիկարպոսն. և նա խոստովան եղև. Հրապուրէր զնա ուրանալ և ասէր. Պատկառեա ի ծերութենէ այտի քումմէ. և այլ բազում բանս ասէր որ նման էր սոցին՝ որպէս սովոր են նոքա ասելոյ. ասէ՛ Նրդուիր դու ի փառս կայսեր և սարճացոյց. ասա թէ բարձցին որ միանգամ առանց աստուծոյդ իցեն։ Իսկ ինքն Պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայեցաւ ընդ ամենայն ժողովուրդն՝ որ էին յասպարիսի անդ. շարժեաց զձեռն իւր՝ ել յողաց և նայեցաւ յերկինս և ասէ. բարձցի որ միանգամ աստուծոյդ իցեն։ Իսկ իբրեւ ստիպեաց զնա գատաւորն, ասէ Նրդուիր և

• Պետի՛ որ միանգամ առանց աստուծոյդ իցին։

ոչ արար ինձ, զիարդ կարեմ ես հայհոյել զԹագաւորն իմ և զՓրկիչն: Ի ստիպելն զնա դարձեալ դատաւորին եթէ. Երդուիր 'ի բաղդ կայսեր: Պօղիկարպոս ասէ. Զառանցես, զծաղու գաս, զի ասես. Երդուիր 'ի բաղդ կայսեր, և պատճառիս չգիտել թէ ով իցեմ ես. արդ լուր դու համարձակ՝ քրիստոնեայ եմ ես. և եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիստոնէից, ժամ տուր և լուիցես: Փոխանակ բղեշխին ասէ. Հաճեա հաւանեցո՛ զժողովուրդդ: Պօղիկարպոս ասէ. Քեզ իսկ իրաւունս ցուցանել արժանի համարիմ, զի ուսեալ է մեր, իշխանութեանց և պետութեանց՝ որ Աստուծոյ հրամանաւ կարգեալ են, պատիւ ըստ արժանեաց ընծայել, որ ոչ փնաս առնիցէ մեզ. այլ զսոսա չհամարիմ բնաւ արժանի պատասխանոյ: Փոխանակ բղեշխին ասէ. Գազանս ունիմ ես, և նոցա արկանեմ զքեզ, եթէ ոչ զղջացեալ ապաշաւես: Պօղիկարպոս ասէ. Կոչեա զնոսա, զի չիք մեր փոփոխումն ապաշխարութեան 'ի բարեաց 'ի չարիս, այլ բարւոք է մարդոյ դառնալ և ապաշխարել 'ի չարեաց յարդարութիւն: Փոխանակ բղեշխին ասէ. Հրով մաշեմ զքեզ եթէ զգազանօք արհամարեալ և ոչ դառնաս: Պօղիկարպոս ասէ. Հուր սպառ-

արձակեմ զքեզ, հայհոյեմ զքրիստոս. ասէ Պօղիկարպոս. Ութտուն և վեց ամ է իմ՝ զի ծառայեմ նմա, և իւրք մեզ ինչ ոչ արար ինձ, զիարդ կարեմ ես հայհոյել զԹագաւորն իմ՝ որ փրկեաց զիս: Եւ դարձեալ ստիպել զնա դատաւորն և ասէր. Երդուիր 'ի փառս կայսեր. ասէ Պօղիկարպոս. Կատակելով կատակես դու զի ասես՝ Երդուիր 'ի փառս կայսեր. և առնես դու զանձն քո իբրու այն թէ ոչ զթողցես դու թէ ով ես իցեմ. արդ լուր դու համարձակ՝ քրիստոնեայ եմ ես. եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիստոնէութեան՝ ժամ տուր և լուր: Ասէ անթիշիւպատոսն. Հաճեա հաւանեցո՛ զժողովուրդդ: Պօղիկարպոս ասէ. Զքեզ գոնեա բանի արժանի աբարի. զի ուսեալ է մեր եթէ իշխանաց և առաջնորդաց որ Աստուծոյ հրամանաւ կարգեալ են՝ պատիւ ըստ արժանեաց արացուցէ՛ որ ոչ փնաս առնիցէ մեզ. այլ զնոսա չհամարիմ բնաւ արժանի պատասխանոյ: Հիւպատոսն ասէ. Գազանս ունիմ ես, և նոցա արկանեմ զքեզ՝ եթէ ոչ զղջացեալ ապաշխարես: Նա ասէ. Կոչեմ զնոսա և եկեսցեն, զի չիք մեր փոփոխումն ապաշխարութեան 'ի բարեաց 'ի չարիս, այլ բարւոք է մարդոյ դառնալ և ապաշխարել 'ի չարեաց 'ի բարիս: Իարձեալ միւսանգամ ասէ. Հրով մաշեմ զքեզ, եթէ զգազանօք արհամարես և ոչ դառնաս: Պօղիկարպոս ասէ.

նա առ զու, որ առ ժամանակ մի բարեգրեալ և յետ սա կառու միոյ շիջանի. զի ոչ գիտես զու զհուր դատաստանաց և զտանջանս յաւիտենից՝ որ պահեալ կան ամբարշտաց: Այլ առ ինչ յապաղես. տուր բերել զոր կամիսդ: Զայս և աւելի քան զայսոսիկ ասեր նա. և լի էր քաջութեամբ և խնդութեամբ և երեզոն. րա փայլէին շնորհօք. զի ոչ միայն տրտմելով ոչ տրտմեցաւ նա, կամ խռովեցաւ ՚ի բանից անտի ասացելոց ընդդէմ իւր, այլ ՚ի հակառակէն՝ փոխանակ բռնեղին զարմացեալ լինէր, և յղէր քարոզ երկցս անգամ կարդալ ՚ի մէջ կրկիսին եթէ. խոստովանեղև Պօղիկարպոս թէ քրիստոնեայ եմ: Ընդ լուր բանի քարոզին բազմութիւնն հեթանոսաց և Հրէից համօրէն՝ որ բնակեալ էին ՚ի Զմիւռնիա, ՚ի զայրոյթ բարկութեան և ՚ի ձայն աղաղակի գոչէին. Դա է վարդապետ և ուսուցիչ Արիացւոց, հայր քրիստոնէից, կործանիչ բագնաց մերոց, որ ուսոյց բազմաց թէ մի զոհեցան դից և երկիրպագանիցեն՝ նոցա: Զայս ասէին և աղաղակ բարձեալ աղաչէին զՓիլիպպոս զասիապետն⁶, զի արձակեսցէ առիւծ ՚ի վերայ Պօղիկարպոսի: Եւ նա ասէ ցնոսա. Զունիմ ես իշխանութիւն, զի կատարեցան առուրք գաղանամարտիկ խաղուցս: Ապա հաճոյ թուեցաւ նոցա աղաղակել միա-

Հրով սպառնաա գու, որ առ ժամանակ մի տոչորի և յետ սակաւ ժամանակի շիջանի, զի ոչ գիտես գու զհուրն դատաստանաց որ լինելոց է, և զտանջանս յաւիտենից որ պահեալ են ամբարշտաց. այլ զինչ այսուհետեւ յամեն գու բերել զորինչ կամիս: Զայս իսկ և աւելի քան զայս ասեր նա, իբրու լի էր քաջութեամբ և խնդութեամբ, երեզ իւր լի էին շնորհօք, զի ոչ միայն տրտմելով փրտմեցաւ նա, կամ խռովեցաւ յայնցանէ որ ասացեալն լինէին նմա. այլ գիպան նոցա, որպէս զի և անթիհիւպատոսն զարմացեալ էր: Եւ յղեաց քարոզ և քարոզէր ՚ի մէջ ասպարիսին երկցս անգամ: Պօղիկարպոս խոստովանեաց ժամանակին իւրոյ, թէ քրիստոնեայ եմ: Իսկ իբրեւ ասացաւ այս ՚ի քարոզէ անտի, ամենայն ժողովուրդն հեթանոսաց և Հրէից որ բնակեալ էին ՚ի Զմիւռնիա քաղաք, մեծաւ բարկութեամբ ՚ի ձայն բարձր աղաղակէին և ասէին. Դա է վարդապետ և ուսուցիչ ասիացւոց, հայր քրիստոնէից, և լուծիչ գից մերոց, զի ուսուցանէր բազմաց թէ մի զոհեցան և երկիր պագցեն նոցա: Եւ իբրեւ ասացին զայս՝ աղաղակ բարձին և աղաչէին զՓիլիպպոս զիշխանն ասիացւոց, զի արձակեսցէ առիւծ ՚ի վերայ Պօղիկարպոսի: Եւ նա ասէ ցնոսա. Ոչ ունիմ ես իշխանութիւն, զի

բարբառ եթէ. Այրեսցի կենդանւոյն Պօղիկարպոս: Քանզի հարկ իսկ էր կատարել տեսլեանն, զոր յաղօթման իւր ետես նա, զի բարձկնեարն՝ որ ընդ գլխով իւրով կայր, վառեալ այրէր, և դարձեալ առ իւրսն ասէր մարգարէութեամբ թէ կայ ինձ կենդանւոյն հրկէզ լինել: Եւ երազ երազ բանքն արդիւնք լինէին. զի վաղվաղակի դիմեալ ամբօխին ած կուտեաց յարուեստանոցաց և ՚ի բաղանեաց փայտ և խռիւ բազում, մանաւանդ Հրէայքն յօժարագոյնս՝ որպէս սովոր էին, ձեռն տային գործոյն: Իսկ իբրեւ պատրաստեցաւ խարոյկն, ՚ի բաց արար նա զամենայն հանդերձն յիւրմէ, ելոյծ և զգօտին իւր, և խնդրէր և ՚ի կօչկացն բականալ: Իբրու զի յառաջագոյն չէր նորա անձամբ զայն արարեալ, վասն զի փութային հաւատացեալք թէ ով ՚ի նոցանէ յառաջեցէ հուպ լինել ՚ի մարմին սրբութեան նորա և յառաջ քան զվկայական մահն. զի առաքինութեամբք և ամենայն վարուք բարեօք զարդարեալ էր նա: Եւ եղան անդէն պատրաստական գործիք շուրջ զխարուկան, և իբրեւ կամէին բեւեռել զսուրբն. Թոյլ սուք ինձ այսպէս, ասէ նա, զի որ տայ ինձ համբերել հրոյս, տացէ և կալ անխլիրտ ՚ի հուրս առանց զգուշութեան բեւե-

կատարեցան առուրք խաղուս: Ապա հաճոյ թուեցաւ նոցա աղաղակել ՚ի միասին, եթէ կենդանւոյն այրեսցեն զՊօղիկարպոս: Զի պիտոյ իսկ էր կատարել տեսլեանն այնմիկ զոր ետես նա ՚ի բարձի անդ որ կայր ընդ գլխով իւրով, զոր ետես նա զի վառեալ էր մինչդեռ յաղօթման կայր. և դարձեալ ասէ մարգարէութեամբ ցհաւատացեալն որ էին ընդ նմա, եթէ հրով ակն ունէի ես թէ այրեցայ. և այս երազ երազ, այն ինչ բանքն ասացան՝ և գործն կատարեցաւ, զի ժողովեցին բերին ժողովուրդքն ՚ի խառութից և ՚ի բազանեաց փայտ և խոտ, մանաւանդ Հրէայքն, զի խնդային և պնդէին յայսպիսի իրս ըստ սովորութեան իւրեանց: Իսկ իբր հուրն պատրաստեցաւ, ՚ի բաց արար զհանգերձն ամենայն յիւրմէ, և ելոյծ զգօտի իւր, և կամեցաւ լուծանել և զկօչկա իւր: Իբրու յառաջագոյն նա զայս ոչ գործէր. վասն զի փութային հաւատացեալք թէ ով ՚ի նոցանէ յառաջեցէ մատիցէ ՚ի հանդերձն նորա. զի ամենայն վարուք բարեօք զարդարեալ էր և յառաջ քան զծերութիւնն իւր: Նոյնժամայն այնուհետեւ եգան գործիքն որ պատրաստեալ էին ՚ի նիւթ հրոյն. և իբրեւ ՚ի պատրաստի էին նոքա բեւեռել բեւեռովք զնա, ասէ ցնոսա. Թոյլ սուք ինձ այսպէս. զի այն որ տայ ինձ զօրութիւն համբերել հրոյն, նոյն տայ ինձ անդէն

ուացի: Եւ նորա թոյլ ետուն և ոչ բեւեռցին, այլ կապելով կապեցին. որ ինքնին ետ զձեռս իւր յետս և կապեցաւ, իբրեւ զխոյ մի նշանաւոր՝ որ ելանիցէ 'ի մեծէ հօտէն պատարագ ընդունելի. որոյ և յազօթս կացեալ ասէ. Հայր սիրելւոյ և օրհնելոյ որդւոյ քո Յիսուսի Քրիստոսի, յորոյ 'ի ձեռն ընկալաք զգիտութիւն քո աստուածութեան: Աստուած հրեշտակաց և զօրութեանց և ամենայն արարածոց, և ամենայն ազգի արդարոց՝ որ կենդանի են առ քեզ: Օրհնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս յաւուրս յայսմիկ և ժամուս առնուլ մասն 'ի թիւս Վկայիցդ 'ի ձեռն բաժակին Քրիստոսի. 'ի յարութիւն կենացն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց, 'ի հոգի սուրբ առանց ապականութեան: Զի սոքօք մատեայց ես այսօր առաջի երեսաց քոց պատարագ հաճոյական և ընդունելի, որպէս պատրաստեցեր դու յառաջագոյն, յայտնեցեր և լցեր, ո՛վ անսուտդ և ճմարիտ Աստուած: Վասն ամենայնի այսոցիկ զքեզ օրհնեմ արդ, զքեզ գովեմ, զքեզ փառաւորեմ՝ 'ի ձեռն քահանայապետին յաւիտենականի Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ քոյ սիրելւոյ. որով քեզ միանգամայն և Հոգւոյն սրբոյ փառք այժմ և 'ի հանդերձեալ յաւիտենին, ամէն: Եւ իբրեւ կա-

ընդերկարել 'ի հօրն. առանց յերկարելոյ և բեւեռելոյ: Եւ նորա թոյլ ետուն և ոչ բեւեռցին, այլ կապեցին կապելով: Իսկ ինքն ետ զձեռս իւր յետս և կապեցաւ, իբրեւ զգառն երևելի որ ելանէ 'ի հօտէ մեծէ, պատարագ ընդունելի Աստուծոյ ամենակալի: Եւ եկաց յազօթս և ասէ. Հայր Յիսուսի Քրիստոսի, որդի քո սիրելի և օրհնեալ, այն որ 'ի ձեռն նորա ընկալաք մեզ զգիտութիւն քո, Աստուած հրեշտակաց և զօրութեանց և ամենայն արարածոց և ամենայն տոհմն արգարոց որ կենդանի են առ քեզ: Օրհնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս աւուրս այսմիկ և ժամուս առնուլ մասն 'ի թիւ վկայից 'ի ձեռն բաժակին Քրիստոսի, 'ի յարութիւն կենացն յաւիտենից, շնչով և մարմնով և հոգւով որբով առանց ապականութեան. զի սոքօք մատեայց ես այսօր առաջի երեսաց քոց, պատարագ պարարա ընդունելի, որպէս պատրաստեցեր յառաջագոյն և յայտնեցեր. և առես գու Աստուած ճմարտութեան: Վասն այսորիկ վասն ամենայն իրիք զքեզ փառաւորեմ և օրհնեմ, 'ի ձեռն քահանայապետին Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյ քոյ սիրելւոյ: Զի 'ի ձեռն նորա քեզ և ընդ նմա հանդերձ հոգւով որբով, փառք և օրհնութիւն յայսմհետե մինչև յաւիտենան յաւիտենից: Եւ իբրեւ կատարեաց զազօթն և ասաց ամէն:

տարեաց զաղօթման և ասաց զամենն, մարդիկն պաշտօնեայք հրոյն վառեցին զխարոյկն: Եւ 'ի սաստկանալ բոցոյն՝ սքանչելիս տեսաք, որոց տուաւ տեսանել, զի պահեցան սքա աւետարանել և այլոց որ ինչ եղեն. զի հուրն կամարաձև գործեալ, իբրև հողմալից առաքատ նաւու պատէ շուրջ զմարմնով վկային, և էր նա 'ի մէջ բոցոյն ոչ իբրև զմարմին որ այրի, այլ իբրև զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս. և հոտ անոյշ գայր մեզ իբրև զհոտ կնդրկի, կամ իբրև քլմիոյ յազնիւ խնկոց: Այլ իբրև տեսին անօրէնքն, եթէ ոչ կարէ հուրն այրել զմարմին նորա, հրամայեցին մատուցեալ դահճին պահապանի գաղանացն՝ և խոցել զնա սրով: Եւ իբրև արար զայս՝ ել 'ի նմանէ արիւն յոյժ մինչև շիջուցանել զհուրն, և հիացեալ զարմանայր ամբօխն, զի այսպիսի ընտրութիւն էր 'ի մէջ անհաւատիցն և ընտրելոց Աստուծոյ: Երոց 'ի կարգէ եկաց և սքանչելի այրս այս, որ 'ի ժամանակս մեր եղև վարդապետ՝ նախանձաւոր առաքելոց և մարգարէից, և եպիսկոպոս կաթողիկէ եկեղեցւոյն Զմիւռնացւոց: Եւ ամենայն բան որ ել 'ի բերանոյ նորա կատարեցաւ և կատարեսցի: Իսկ թշնամին չար քինաւորն և մախացող, որ հակառակն կայ ընդդէմ ամենայն տոհմի արդարոց, իբրև ետես զմեծութիւն

մարդիկն մանկունքն հրոյն վառեցին զհուրն: Իսկ իբրև բոցն տողերեցաւ ուժգին, սքանչելիս տեսաք մեք՝ որոց միանգամ տուաւ նոցա տեսանել, զի նորա պահեցան աւետարանել այլոց զայն ինչ որ եղեն. զի ինքն հուրն գործեցաւ 'ի նմանութիւն խորանի՝ իբրև զիտաւ առաքատի նաւի յորժամ ընուցու օգով, և պատեալ էր շուրջ զմարմնով վկային. և էր նա 'ի միջի նորա՝ ոչ իբրև զմարմին որ այրի, այլ իբրև զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս. և հոտ անուշ այնպէս գայր մեզ իբրև զհոտ կնդրկի, կամ իբրև զմիոյ յազնիւ խնկոց: Բայց յետոյ իբրև տեսին անօրէնքն եթէ ոչ կարէ հուրն այրել զմարմին նորա, հրամայեցին գահճի միում մատել խոցել զնա սրով: Եւ յորժամ արար զայս. ել 'ի նմանէ արիւն յոյժ և շիջոյց զհուրն: Եւ զարմացաւ ամենայն ժողովուրդն, եթէ է այսպիսի ընտրութիւն 'ի մէջ անհաւատիցն և ընտրելոց Աստուծոյ, զի մի 'ի նոցանէ էր այս երանեալ և սքանչելի այրս Աստուծոյ, որ եղև 'ի ժամանակս մեր նմանող առաքելոց և մարգարէից, եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Զմիւռնացւոց: Բայց ամենայն բան որ ել 'ի բերանոյ նորա կատարեցաւ և կատարի: Իսկ թշնամին չար քինաւորն և նախանձաւորն, որ կայր հակառակ ընդդէմ ամենայն

վկայութեան նորա, և անդժտին 'ի օկղբանէ անտի զանարատ քաղաքավարութիւնն, և թէ որպէս պսակեցաւ անեղծ անթառամ պսակաւն, և զբրաբիոնն յաղթութեան էառ անխափոն առանց երկմտութեան, խորամանկէր հնարս հնարէր որպէս զի գտնեա մարմին նորա ոչ շնորհեսցի մեզ. զոր օրինակ բազումք ցանկային ունել զայն և հաղորդել ընդ մարմին սրբոյն: Քանզի սաղրեալ գրգռեցին ոմանք զԼիկետաս զհայր Հերովդի և զեղբայր Դալկիտեսայ զգացուցանել դատաւորին, զի մի տացէ մեզ զմարմին սրբոյն, զի մի ասեն թողեալ նոցա զխաչելեալն, սմա երկիր պագանիցեն: Զայս ասէին նոքա 'ի սաղրանաց և 'ի գրգռութենէ անտի Հրէից, որք զգուշանային մերոցն՝ որոց պատրաստեալ էր առնուլ զնա 'ի խարուկէ հրոյն: Ոչ գիտելով նոցա եթէ մեք զՔրիստոս չկարեմք երբեք թողուլ, որ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի, որոց կարգեալ են 'ի փրկութիւն, չարչարեցաւ, և ոչ այլում ումեք կարեմք պաշտօն մատուցանել: Սմա որպէս որդւոյ Ստուծոյ երկիր պագանեմք. իսկ զվկայան իբրև զաշակերտս Տեառն և նմանողս արժանապէս սիրեմք մեք վասն անպակաս բարեմտութեան նոցա առ թագաւորն մեր և առ վարդապետ, որոց լիցի և մեզ աշակերտակիցս նոցա լինել և հա-

տոհմն արգարոց, իբրև ետես զմեծութիւն վկայութեան նորա, այն որ յառաջագոյն անարատ էր, որպէս պսակեցաւ անեղծ պսակաւն, և զյաղթութիւն զոր էառ նա առանց երկմտութեան, խորամանկեցաւ որպէս զի և ոչ մարմին նորա շնորհեսցի մեզ, իբրու բազումք ցանկային առնել զայս և հաղորդել ընդ մարմին սրբոյն: Գրգռեցին այնուհետև ոմանք զԼիկետայ զհայր Հերովդի և զեղբայր 'իեղկոսի, զգացուցանել դատաւորին զի մի տացեն մեզ զմարմին նորա. զի մի թողցեն ասէ նոքա զայն որ 'ի խաչն ել, և սմա երկիր պագեն: Եւ իբրև գրգռեցին նոքա, օգնէին ընդ նոսա և Հրէայքն ևս, այնոքիկ որ և պահելով ևս պահէին զմեզ. զի մեք պատրաստեալ էաք առնուլ զնա 'ի հրոյ անտի: Զի ոչ գիտէին նոքա թէ մեք զՔրիստոս ոչ երբեք կարեմք թողուլ, զայն որ չարչարեցաւ վասն կենաց աշխարհի, այսինքն վասն այնոցիկ որ կամին կեալ. զի Քրիստոսի երկիր պագանեմք մեք և ոչ այլոց, նմա՝ որ էր որդի Ստուծոյ: Իսկ զվկայան սիրեմք մեք ըստ օրինի իւրեանց, զի նմանողք եղեն վկայութեան տեսն մերոյ, վասն գեղեցիկ և առաւել խորհրդոցն զոր ունէին նոքա առ թագաւորն մեր և ուսուցչն. զի արժանի լիցուք և մեք լինել նոցա աշակերտք և հաղորդք: Իսկ

զորդա: Իսկ իբրեւ ետես հարիւրապետն զյամառ պըն դու(թիւնն) Հրէիցն, եդ 'ի միջի զմարմին սրբոյն և ըստ սովորութեան իւրեանց այրեաց. և ապա այնուհետեւ ժողովեցաք մեք զոսկերս նորա մեծագինս քան զականա պատուականս և քան զոսկի ընտիր, և եդաք զնոսա ուր արժանն էր: Յորում տեղւոյ՝ որչափ ինչ մար(թ) է ժողովեալ մեր, ըստ շնորհելոյ Տեառն ուրախութեամբ և ցնծութեամբ առնեմք զօր յիշատակի վկայութեան նորա, իբրու 'ի յիշատակ որոց յառաջագոյն առաքինացան, և որոց զհետն գան 'ի կր(թ)ութիւն և 'ի հրահանգա: Այսոքիկ վասն երանելոյն Պօղիկարպեայ և վասն որ 'ի Փիլադելփեայ երկոտասանիցն նահատակութեամբ պսակելոց 'ի Զմիւռնիա. բայց առաւել քան զամենեցուն՝ նորա միայն յիշատակ մեծապէս հռչակի, որ և մինչև 'ի հեթանոսս անգամ ընդ ամենայն տեղիս պատմի. Եւ այս վախճան եղև սջանչելոյն և առաքելաշնորհ Պօղիկարպեայ, զորոյ զպատմութիւն եղբարք եկեղեցւոյն Զմիւռնացւոց 'ի (թ)ղթին կանուխ յիշատակելոյ 'ի մէջ, մեզ աւանդեցին: Բայց առ սովմբ 'ի ժամանակս նահատակութեան Պօղիկարպեայ և վասն այլոց 'ի Զմիւռնիա վկայելոց գտցես 'ի գիրս յայս. ընդ որս և Մետրոդորոս ոմն, որ յաղանդոյ Մարկիոնի

իբրեւ ետես հարիւրապետն զմարտ Հրէիցն որպէս սովորէին նոքա, եդ զնա 'ի միջի և այրեաց: Եւ ապա յետոյ ժողովեցաք մեք զառկերս նորա որ պատուական են առաւել քան զականս պատուականս ծանորագինս, և գարձեալ ես՝ առաւել քան զոսկի ընտիր. և եդաք զնոսա ուր արժանն էր զոր Տէր ետ մեզ, զի ինչուք ժողովել ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և առնեմք մեք զօրն յիշատակի վկայութեան նորա, իբրեւ յիշատակ այնոցիկ որք յառաջագոյնն առաքինացան և պատրաստութիւն այնոցիկ որ հանգերձեալն են նմանող լինել նոցա. զի իբրեւ զայս եղև որ գործեցաւ յերանելին Պօղիկարպոս հանգերձ երկոտասանիւքն 'ի Քիզզփեայ որ վկայեցին 'ի Զմիւռնիայ, և առաւել քան զամենեցուն նորա միայն բազում է յիշատակ այսպէս. զի և 'ի մէջ հեթանոսաց պատմի: Զի Պօղիկարպոսի սջանչելոյ և աշակերտի առաքելոյ, որ իբրեւ զայս կատարած եղև նորա: Եղբարք իսկ եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց գրեցին զայս պատմութիւն նորա, յայսմ (թ)ղթի զոր գրուցեցաք մեք: Բայց 'ի սոյն յայս գեռևս վասն այլոց վկայից որ վկայեցին 'ի Զմիւռնիայ, 'ի սոյն յայն ժամանակս գրեցին ընդ նմին ըստ վկայութեանն Պօղիկարպոսի, և ընդ նոսին ընդ այնոսիկ պատմին. և վասն

կարծի լինել երէց, հրոյ մատեալ սպանաւ: Ահուա-
նին 'ի վկայս եղև յայնժամ երևելին Պիոն, զորոյ մի
ըստ միջէ զխոստովանութիւնս, զհամարձակութիւն
բանիցն և զպատասխանատուութիւն վասն հաւատոց
առ ժողովուրդն և առ դատաւորսն, և զհրահանգ և
զուսումն վարդապետութեան նորոյ հրապարակաւ, և
զյորդոր ապաշխարութեան՝ որոց միանգամ 'ի փորձա-
նաց անտի հալածանաց անկեալ էին. և զմխիթարու-
թիւնսն զոր մխիթարէր նա 'ի տան բանտի զեղբարսն
եկեալս առ նա, հանդերձ սղիմբք և զտանջանսն զոր
համբեր նա, զցաւս դառնագինս և զբեռնսն և զժուժ-
կալութիւն պնդութեան 'ի բոց հրոյն, և 'ի կատարած
սքանչելեացս ամենայնի զմահ նորա որոց միանգամ
սիրողքն իցեն ուսանել, առաքեմք զնոսա 'ի գիրս լի
կատարեալ դրոշմեալս 'ի պատմութիւնս վկայից, զոր
ժողովեալ է մեր յառաջագոյն: Բաց 'ի սոցանէ ամե-
նեցուն են և յիշատակք նահատակելոցն 'ի Պերգա-
մոն քաղաք Ասիացւոց՝ կարպոսի և Բաբելայ և Կնոջ
ուրումն Ագաթոնիկեայ, որք երևելի և սքանչելի խոս-
տովանութեամբ կատարեցան փառօք:

Մտերգոտոսեայ՝ այն որ կարծեալ երևի երէց մղորութեանն
մարկիոնացւոց, այն որ զյոյս յարութեան չունէր նա: Իբրու վասն
նախանձու վկայից Աստուծոյ մատնեցաւ և նա 'ի հուր և մեռաւ:
Բայց յանուանի վկայիցն որ եղեն յայնժամ ժամանակի, մի 'ի նոցա-
նէն էր երևելի Պիոնիոս, այն որ խոստովանութիւն նորա 'ի մա-
սունս մատուց, և համարձակութեամբ բանիւ իւրով և պատաս-
խանովն վասն հաւատոց որ առ ժողովուրդսն. և առ դատաւորսն,
և ուսումն վարդապետութեան նորա որ առաջի ամենայն մարդոյ,
և զընդունելն զոր ընդունէր նա որ միանգամ անկան 'ի փորձանաց
անտի հալածանաց, և զմխիթարութիւնսն զոր մխիթարէր նա 'ի
տան բանտի զեղբարսն որ միանգամ մոտենին տեսանել զնա: Եւ
հանդերձ այսղբմբք, և զտանջանսն զոր համբերէր նա, և չարա-
բանացն և բեռնել բեռնացն, և զհամբերութիւնսն որ 'ի հուր անդ,
և կատարած նորա որ ամենայնիւ լի կատարեալ էր, գրոշմեալ են
'ի պատմութիւնսն որ յաղագս նորա են. որ միանգամ սիրեն և կա-
մեն ուսանել՝ ահա գրեալ է 'ի վճիռս վկայից որ ժողովեալ է մեր
յառաջագոյն: Բայց է դարձեալ 'ի վճիռսն որ միանգամ վկայեցին
'ի Պերգամոյ քաղաքի ասիացւոց, կարպոսի և Պեփեղոսի, և Կնոջ
միոյ որոյ անուն էր նորա Ագաթոնիկայ՝ որ կատարեցան երևելի և
սքանչելի խոստովանութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Երբ ո'րպէս Յոռատինոս իմաստասէր յաշտարաւնելն 'ի Հռովմ քաղաքի զհաշտոս Քրիստոսի վկայական մահոռամբ կնքեաց զվախձան իշր:

Ընդ այն ժամանակս յիշատակեալն 'ի մէնջ փոքր մի յառաջագոյն Յուստինոս՝ յետ մատուցանելոյ նորա ինքնակալաց զերկրորդ նամակ պատասխանատուութեանն վասն կրօնից մերոց, կատարեցաւ վկայութեամբ 'ի նենգաւոր քսութեանէ Լրեսկէնտեայ փիլիսոփայի, որ ըստ Լիւնիկեան անուանն և նախանձաւոր վարուց լինէր: Փոխանակ զի բազում մանգամառաջի բազմութեան ունկնդրաց յաղթահարէր զնա Յուստինոս, 'ի վերայ ճշմարտութեանն՝ զոր քարոզէր, վկայական մահուամբ զյաղթական ընկալաւ զվախձան: Եւ զսոյն զայս կատարած կենաց ճարտարամիտ իմաստասէրն ճշմարտութեանց ամենայնի մեկնապէս կանուխ գուշակէր 'ի նամակի անդ պատասխանոյն՝ բանիւս. Ես, ասէր, սպասեալ ակն ունիմ մատնել 'ի միոյ յայնցանէ՝ որ փիլիսոփայքն կոչլին, և բւեռել

վկայականորոյ. քե ո'րպէս Յոռատիանոս փիլիսոփայ մինչդեռ առնարանէր 'ի Հռովմ քաղաքի զքանն Քրիստոսի՝ վկայեաց:

Ընդ այն ժամանակս Յուստինոս այն որ յառաջ քան զսակաւ մի ասացաք վասն նորա, յետ մատուցանելոյ նորա զնամակս պատասխանալի երկրորդ վասն ուսմանս մերոյ նոցուն թագաւորացն, կատարեցաւ վկայութեամբ: Զի Լրեսկոս փիլիսոփայ, որ էր նա կինիկոս՝ այսինքն չուն, զի խորհրդովք և արգեամբք՝ անուանն իւրոյ նախանձէր նմանել. փոխանակ զի բազում անգամ յանդիման լսողաց բազմաց որ կային յաղթեաց նմա մեքտութեամբ Յուստինոս: Իսկ յետոյ յոգեաց բազբազայս կուտել 'ի վերայ նորա նենգութեամբ, և վասն ճշմարտութեանն զոր գրէր քարոզէր նա, վկայութեամբ կատարեցաւ: Եւ զսոյն զայս և այս փիլիսոփայս ճշմարտութեամբ մեկնապէս ասաց 'ի նամակի անդ պատասխանոյն զոր արար նա: Եւ որ ինչ անցանելոց էր ընդ նա, կանխեաց յառաջագոյն այսու բանիւ, թէ և ես՝ ասէ՝ սպասեալ ակն ունիմ

լնդ փայտի, 'ի կրեսկենտեայ Թերևս 'ի պոռտոռդ և 'ի մնապարծ ստանուն փիլիսոփայէ, զի չէ արժանի փիլիսոփայի անունն, որում չէն տեղեակ՝ վկայէ յայտնապէս առաջի ժողովրդեան Թէ անաստուածք են քրիստոնեայք և ամբարիշտք, և զայս առնէ 'ի շնորհուկս ռամկին չարաչար մոլորութեամբն: Զի եթէ չէ նորա երբեք ընթերցեալ զուսուսն վարդապետութեան Քրիստոսի, և համարձակի ասել 'ի վերայ մեր ստութիւն, յայտ է Թէ չար ևս է նա քան զտրգէտս, որք բազում անգամ զգուշանան 'ի խօսելոյ՝ զոր ոչն գիտեն, կամ վկայ լինել ստութեան: Ապա եթէ ընթերցեալ և չեղև խելամուտ մեծութեանն որ 'ի նմա, կամ Թէ խելամուտ եղև, և զայդ այդպէս առնէ՝ զի մի կասկածաւոր երևեսցի, առաւել ևս վատթար և յուեգոյն գտանի, զի տգիտութեան ռամկին և անմիտ կանխակալ կարծեաց և երկիւղի ստորակ է այնպիսին: Հարցի զնա հարցուածս՝ որ իբրև զայս են, զի ուսայց 'ի նմանէ և յանդիմանեցից եթէ արդարև ոչինչ ոչ գիտէ: Ասմիմ զի գիտիցէք դուք եթէ ճշմարիտ ասեմ, զի եթէ ոչ մատուցան առ գիտութիւնդ ձեր սոյն այս բանք մեր հասարակաց, պատրաստ եմ դարձեալ յանդիման առնել միւսան:

մասնել 'ի միոյ յայնցանէ որ անուանիքն են, կամ 'ի կրեսկոսէ փռասեր և սուս փիլիսոփայէ, և կամ յայլմէ, և բեւեռել ընդ փայտի. զի ոչ փիլիսոփայ արժան է մեզ կոչել զնա, զայր մի՝ որ զոր ինչ ոչ գիտէ՝ վկայէ յայտնապէս առաջի ժողովրդեանն, եթէ քրիստոնեայք, ասէ, առանց Աստուծոյ են և անօրէնք. և որպէս զի արասցէ շնորհս և ցանկութիւն բազմաց որ մոլորեալն են՝ արարնա զայս, զի Թէ ընթերցելով ոչ ընթերցաւ զուսուսն վարդապետութեան Քրիստոսի, և համարձակի ասել 'ի վերայ մեր ստութիւն, յայտ է Թէ այր չար է նա, և առաւել չար է նա քան զտրգէտս. զի նոքա Թերևս պահեն զանձինս իւրեանց կամ մարտել, կամ վրկայել ստութիւն զոր ինչ ոչ գիտեն: Ապա Թէ դարձեալ ընթերցաւ, և ոչ եղև խելամուտ մեծութեանն որ է 'ի նմա, կամ Թէ խելամուտ եղև, դարձեալ զան զի մի Թուեսցի եթէ այս այսպէս է՝ արար զայս, առաւել ևս գտանի լքեալ և չար, հնազանդեալ տգիտութեան և ընդունալն փռաց և երկիւղի: Եւ զի հարցի զնա հարցուածս որ իբրև զայս են, զի ուսայց 'ի նմանէ և յանդիմանեցից զնա, Թէ արդարև ոչ ինչ գիտէ: Ասմիմ ես եթէ գիտակ լինիլիք Թէ ճշմարիտ ասեն. զի Թէ ոչ մատուցան առ գիտութիւնդ ձեր սոյն այս բանք հասարակաց, պատրաստեալ եմ ես զի դար-

գամ զհարցուածն, զի և սոյն այս գործ արեւունա-
վայել է արժանի մեծութեան ինքնակալին: Իսկ եթէ
գիտիցէք դուք զհարցուածն իմ և զպատասխանին
նորա, յայտ է ապա ձեզ զի 'ի մերոց աստի ինչ նա
ոչ գիտէ. և թէ գիտէր և վասն ունկնդրացն իւրոց
ոչ համարձակեցաւ ասել, որպէս կանխեցի յառաջա-
գոյն ասացի, յայտ է եթէ ոչ իմաստասէր է նա, այլ
փառասէր, որ ոչ պատուէ զարժանատեան բան Սոկ-
րատայ: Այսչափ ինչ Յուստինոս, Բայց որպէս ինքն
կանուխ գուշակեալ էր թէ 'ի Երեսկոսէ դաւաճա-
նեալ կատարեսցի, Տատիանոս՝ որ յառաջին ամս կե-
նաց իւրոց վարժապետ էր 'ի հռետորական ուսմունս
Հելլենաց, և մեծապէս փառաւորէր 'ի նոսին, բա-
զում ինչ թողեալ 'ի յիշատակ հանձարոյն, խօսելով
'ի գիրն որ առ Հելլենս այսպէս. Եթէ և ինքն սքան
չէին Յուստինոս բարւոք նմանեցուցանէ զնոսա. Զէ
արժան նախամեծար առնել զմարդ քան զձմարտու-
թիւն աւազակաց: Սակաւիկ մի զփիլիսոփայից խօսե-
լով՝ յարէ ապա 'ի նոյն այսպէս. Եթէ Երեսկոս ոմն
հաստատեալ բնակութեամբ 'ի մեծի քաղաքին, 'ի
մանկատուութեան զամենեքումք անցեալ և յար-
ծաթսիրութեան յոյժ գեր 'ի վերոյ. և որ արհամա-
րել զմահ զայլս խրատելով, ինքն ահաբեկ անտի եր-

ձեալ յանդիման ձեր միւսանգամ լիցին այս հարցուածք, զի և սոյն
այս գործք արքայութեան է: Ապեթէ գիտիցէք դուք զհարցուած-
սքն իմ և զքանն նորա, յայտ է ձեզ այս, թէ ինչ 'ի մերոց աստի
նա ոչ գիտէ. և թէ գիտէր և վասն այնոցիկ որ լսէինն ոչ համար-
ձակեցաւ ասել, որպէս կանխեցի յառաջագոյն ասացի, յայտ է
եթէ ոչ փիլիսոփայ է նա, այլ փառասէր ընդունայն. զի և ոչ զու-
սում Սոկրատայ որ արժանի է սիրելոյ՝ պատմէ նա. զայս ասաց
Յուստինոս: Բայց զայս զոր կանխեաց ասաց նա, թէ 'ի Երեսկո-
սէ եղև նմա չարախօսութիւն որ 'ի նմա կատարեցաւ, Տեոփանոս
պատմեաց. այր որ առաջին վարուք իւրովք Սոփեստոս էր յու-
սումն յունաց, և ոչ սակաւ էին փառք գովեստին զոր ունէր 'ի
նոսն, և յիշատակ բազում խօսից եթող նա. զի յայնմիկ զոր ասա-
ցեալն է նորա ընդգէմ կռապաշտ 'հեթանոսաց՝ պատմէ այնպէս ե-
թէ. Եւ Յուստինոս, ասէ, սքանչելի պարզ և ուղիւղ ասաց թէ
աւազակաց նման են այնոցիկ վասն որոց կանխեցաք ասացաք զնոցա-
նէն: Եւ իբրև ասաց սակաւիկ մի վասն փիլիսոփայից, ասաց յեւ
այսորիկ և զայս. եթէ Երեսկոս այն որ այն ինչ նորոգ եմուտ 'ի
քաղաքն հռոմայեցւոց, սիրելով զարուսագիտութիւն մանկտոյ՝ զա-

կրնէր, որպէս զի զՅուստինոս իբրու 'ի մեծ ինչ չա-
լիս 'ի մահ խարդաւանէր, վասն զի զճշմարտութիւն
քարոզէր նա և յանդիմանէր զփիլիսոփայս եթէ որ-
կորածէտք են նոքա և ազահք: Եւ այս եղև պատ-
ճառք վկայական մահու Յուստինոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն վկայիցն զորս յիշատակէ 'ի գիրս իւր
Յուստինոս:

Սա ինքն Յուստինոս յառաջնում անդ նամակի
պատասխանեցն յիշատակէ նախ քան զիւր նահատա-
կութիւն և զայլս ոմանս վկայեալ, զոր և կարեւորա-
գոյն առաջարկեալ պատմութեանս յարեմք աստա-
նոր: Լին ոմն, ասէ, ամուսնացեալ ընդ առն բողանո-
ցի, և ինքն իսկ կինս այս բող էր յառաջագոյն, բայց
իբրև ընկալաւ զհաւատս Քրիստոսի զգաստացաւ, և
ինդրէր հնարս հաւանեցուցանելոյ և զայր իւր ցած-
նուլ իբրև զինքն, և յուշ առնէր նմա զկրօնիցս վար-

մնեքումք անցանէր, և զարծածսիրութեամբ կարի յոյժ սրա-
ղեալ էր, և 'ի մահուանէ, այն որ նայն իսկ խրատէ զայլս՝ արհա-
մարհել և անարգել, ինքն երկնէր 'ի մահուանէ, այսպէս զի Յուս-
տինոս իբրև 'ի մեծ չարիս հնարեցաւ և էարկ 'ի վերայ նորա մե-
ռանել: Վասն զի քարոզէր նա զճշմարտութիւն և յանդիմանէր
զփիլիսոփայս, եթէ են նոքա ազահք և խաբեալք: Եւ պատճառք
իսկ վկայութեան Յուստինոսի այս եղև:

Եօրևևտասներորդ. քի որ ոք են վկայքն զոր յիշատակէ խօսիքն
իւրովք Յուստինոս:

Ինքն իսկ Յուստինոս յառաջ քան զիւր վկայութիւնս յի-
շատակէ զայլս, որ նախ քան զնա վկայեցին, 'ի նամակի անդ պա-
տասխանեցն առաջնոյ, զոր արար նա Թագաւորացն, վասն զի պի-
տոյ էր այնմ ճառիցն զոր արկեալ էր նորա. և գրեաց այսպէս,
եթէ Լին մի, ասէ, ամուսնացեալ էր առն միոյ բողանոցի, և ինքն
իսկ կինն յառաջն բող էր: Բայց իբրև գիտաց զուսումն վարդա-
պետութեանն Քրիստոսի, սրբեցաւ և սղաստացաւ, և հնարս
ինգրէր հաւանեցուցանել զայր իւր զգաստանալ նմա իբրու զինքն,
և յուշ առնէր նմա զուսումն վարդապետութեան, և երկրորդեալ

դասպետութիւն՝ եթէ որոց ոչն զգաստութեամբ կեց-
ցեն և ուղղութեամբ՝ պահեալ կայ նոցա հուր տան-
ջանացն յաւիտենից: Այլ նորա՝ ի խառնավար գնացս
իւր հանապազորդեալ՝ օտարացուցանէր յինքենէ
զլծակից իւր. քանզի ամբարշտութիւն անօրէնու-
թեան համարեալ կնոջն ընդ այնպիսոյ առն կեալ՝
որ ընդդէմ օրինաց բնութեան և արդար իրաւանց
զցանկութիւնս իւր կամէր կատարել, խորհէր այնու-
հետեւ որոշել զինքն յամուսնութենէ նորա: Եւ ի
խրատելն յիւրոց անտի կալ մնալ այլ ևս ժամանակ
մի յուսով ի լաւագոյն փոխելոյ բարեց առնն, բըռ-
նադատեալ զանձն իւր մնաց ընդ նմա: Այլ իբրեւ
յԱղէքսանդրիա երթեալ առնն չարաչար ևս շամբշել
նորա անդ լու լինէր, զի մի լծակցութեամբն և ան-
կողնակից կենակցութեամբն հաղորդ ամբարշտու-
թեան նորա լինիցի, ետ նմա օրինօք զապահարզա-
նին և մեկնեցաւ ի նմանէ: Իսկ այր նորա պիղծ և ան-
օրէն, որում արժան էր խնդալ և ուրախ լինել, զի
որ յառաջագոյն ընդ ծառայս և ընդ վարձկանս
տանն համարձակ ընդ արբեցութիւն և ընդ ամենայն
չարիս գայր, ոչ միայն դադարեաց ի չարեացս յայս-

պատմէր նմա զհուր տանջանացն յաւիտենից՝ որ պահեալ է այնու-
ցիկ որ ոչն զգաստանան և վարին ի խորհուրդս ուղիղս: Իսկ նա ի
գիշութիւն պղծութեան իւրոյ մնայր, ի ձեռն աղտեղի գործոց
իւրոց՝ օտար արար նա զկին իւր. քանզի ամբարշտութիւն անօրէ-
նութեան համարեալ էր կնոջն ամուսնանալ ընդ այնպիսի այր, որ
կամի գործել պէսպէս հնարիւք զցանկութիւնս իւր արտաքոյ օրի-
նաց բնութեան և արժանաւոր իրաւանց. կամեցաւ կինն քակել
յամուսնութենէ անտի նորա: Եւ քանզի պատկառէր նա ի մեր-
ձուորաց անտի իւրոց, զի խրատելն զնա զի դարձեալ միւս ևս
անգամ ներեացէ նմա վասն յուսոյ փաղուի թէ փոխեցին բարքն:
Իբրեւ եկն այրն նորա՝ բռնադատեաց կինն զանձն իւր և մնաց առ
նմա, վասն զի յԱղէքսանդրիա էր երթեալ. և ասէին թէ գործէր
նա անդ գործս չարաչարս՝ զի մի լիցի նմա հաղորդութիւն կցոր-
դութեան ընդ անօրէնութիւն ամբարշտութեան նորա՝ յիմանալ
անդ իւրում ընդ նմա յամուսնութեան և յանկողինս հասարակաց
ի բնակելն ի միասին, ետ կինն թուլթ ապահարտազանի և մեկնե-
ցաւ ի նմանէ: Իսկ այր նորա պիղծ և անօրէն որ արժան էր նմա
խնդալ և ուրախ լինել զի արձակեցաւ կինն յայնմանէ՝ զոր գոր-
ծէրն յառաջագոյն յայնմապէս ընդ ծառայս իւր և ընդ վարձկանս
տանն խառն կայր և ուրախ լինէր ընդ արբեցութիւն և ընդ ամե-
նայն չարիս, և յամենայն գործս պղծութեան տծաւ և գապարեաց,

ցանէ, այլ և զնա ևս կամէր ցածուցանել. փոխանակ զի հեռացաւ 'ի նմանէ, արար զնմանէ ամբաստանութիւն թէ քրիստոնեայ է: Իսկ կնոջն գիր աղերսանաց առ ինքնակալն մատուցեալ աղաչէր թոյլ տալ նմա տնօրէն և յանձանձիջ կալ ընչից իւրոց և 'ի կարգի եղեալ զամենայն, ապա զամբաստանութեանն զնմանէ առնել պատասխանի, որում և շնորհեցաւ խնդիրն: Իսկ որ յառաջագոյն այր էր նորա՝ ոչ կարելով ասել ինչ հակառակ կնոջն, 'ի վերայ Պտղոմեայ ուրումն վարդապետի նորա յուսումն քրիստոնէութեան՝ դարձոյց զիւր վրէժխնդրութիւն ըստ այսմ օրինակի: Հաւանեցոյց զհարիւրապետ ոմն զիւր բարեկամ, զի կալեալ արկցէ զՊտղոմէոս 'ի տուն բանտի, հարցեալ զնա միայն թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ Պտղոմէոս քանզի ճշմարտասէր էր և ոչ խաբեբայ դե կամ սուտ, խոստովանեղև թէ քրիստոնեայ եմ: Արար զնա հարիւրապետն կալ մնալ 'ի կապանս, և ընդ երկար չարչարեաց զնա 'ի բանտի: Ապա իբրև ածին զայրն առաջի Ուրբեկոսի, զայս միայն եհարց և նա թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ երանելին որ զամենայն բարի 'ի հաւատոց Քրիստոսի գիտէր վասն անձին իւրոյ, խոստովանեղև զվարդապետու-

կամեցաւ և զնա ցածուցանել՝ զայս ինչ գործեաց նա. փոխանակ զի հեռացաւ 'ի նմանէ, արար զնմանէ ամբաստանութիւն թէ քրիստոնեայ է: Իսկ կինն զգացոյց ինքնակալ թագաւորին և աղաչեաց զնա զի թոյլ տացէ նմա զպէտս իրաց իւրոց վճարել, և ապա արասցէ պատասխանի վասն որոյ ամբաստանութիւն է զնմանէ՝ յեա վճարելոյ զպէտան. և ետ նմա զայս պարգև: Իսկ այն որ յառաջագոյն այր էր նորա՝ քանզի ոչ կամէր առել զնա, գարձաւ շրջեցաւ 'ի վերայ Պտղոմեայ վարդապետի կնոջն յուսմանն քրիստոնէութեան, այն զոր եսպան Ուրբեկոս յայսմ օրինակի: Իսկ զհարիւրապետն զՊտղոմէոս 'ի տուն բանտի, քանզի բարեկամ էր նա առն նորա, աղաչեաց զնա զի ըմբռնեցէ և բանիւ հարցցէ թէ քրիստոնեայ իցէ: Իսկ Պտղոմէոս քանզի ճշմարտասէր էր և ոչ խաբեբայ կամ սուտ, խոստովանեղև թէ քրիստոնեայ եմ: Նայն ժամայն հարիւրապետն տարաւ եդ զնա 'ի առն բանդի, և բազում ժամանակս չարչարեաց զնա անդ: Իսկ յետոյ իբրև ածին զայրս զայս առաջի Ուրբեկոսի, զայս միայն եհարց թէ՝ քրիստոնեայ իցէ: Եւ նա վասն զի տեղեակ հմուտ էր ճշմարտութեանն, ակն յանդիման յայտնապէս խոստովանեղև յայս ուսումն դրան չելի Աստուծոյ. զի այն որ ուրանայ և գառնայ՝ նա երկմտելով

Թիւն աստուածային կրօնիցս: Զի որ ուրանայն Թէ քրիստոնեայ է, երկմտելով երկմտի այնպիսին 'ի հաւատոց իւրոց, կամ անարժան զանձն իւր համարի, և կամ օտար ինչ զուսումնս զայս և փախչի 'ի խոստովան լինելոյ զնոյն, յորոց և ոչ մին առ շէմարիտ քրիստոնեայս տեղի գտանէ: Իսկ իբրեւ հրամայէր Ուրբեկոս ածել զվկայն 'ի պատուհաս մահու, տեսեալ զայն դատաստան անիրաւ Ղուկիոս ոմն անուն, զի և ինքն քրիստոնեայ էր, և ասէ ցՈւրբեկոս. Եւ որ իցէ, փնաս առնս այսմիկ, որ ոչ շուն, ոչ պոռնիկ, ոչ սպանող, ոչ աւազակ, ոչ յափշտակող, և ոչ յայլ ինչ գործ չարութեան յանդիմանեալ, միայն զի խոստովան եղև Թէ քրիստոնեայ է, և պարտաւորեցեր զսա, ինչ որ ոչ վայելէ ինքնակալիս Պիոսի և կայսերորդւոյ իմաստաւիրի և նուիրական ատենի ծերակուտիս Հռովմայ, դատիս դու Ուրբեկէ: Որում չտուեալ նորա այլ ինչ պատասխանի, և դու Ղուկիէ, ասէ, 'ի նոցանէ Թուիս լինել: Եւ յասել Ղուկիոսի, Այո, հրամայեաց և զնա տանել 'ի պատուհաս մահու: Ենորհս ունէր մեծապէս առ այս վկայն Քրիստոսի, զի ապրեալ 'ի չարաչար տերանց և երթայ առ հայրն բարեբար և Թագաւոր ամենեցուն Աստուած: Եւ այլ երրորդ ոմն մատուցեալ, զնոյն պատուհաս ընկալաւ և նա: Յարէ 'ի սոյն ապա Յուստինոս վայելբարար, զոր և կանուխ ե-

երկմտի 'ի հաւատոց իւրոց, կամ ինչ օտար համարի զուսումն զայս և փախչի 'ի խոստովանելոյ 'ի նա, որ մի յայսցանէ՝ առ քրիստոնեայս շէմարութեան չիք: Իսկ Ուրբեկոս իբրեւ հրամայեաց զնա սպաննել, ետես Ղուկիոս, որ էր և նա քրիստոնեայ, զգատաստանս զայս որ եղև անիրաւութեամբ, և ասէ ցՈւրբեկոս. Զինչ պատճառք են այսր իբր ոչ յանդիմանեցաւ, Թէ է նա ոչ շուն, ոչ պոռնիկ, ոչ սպանող, ոչ աւազակ, և ոչ այլ չարեաց գործող, բայց միայն խոստովան եղև Թէ քրիստոնեայ է, և պարտաւորեցեր զնա. ինչ որ ոչ վայելէ ինքնակալ Եւսեբի, և ոչ փիլիսոփայ որդւոյ կայսեր և սինկղիտոսի սքանչելւոյ՝ դատիս դու, Ուրբեկէ: Եւ իբրեւ ոչ ետ նմա պատասխանի վասն այսորիկ, ասէ ցՈւրբեկոս. Երևիկն Թէ և դու քրիստոնեայ ես: Իսկ Ղուկիոս խոստովան լինէր և ասէր. Այո, շէմարիտ քրիստոնեայ եմ: Իսկ նա հրամայեաց Թէ և նա կորցէ: Եւ Ղուկիոս ասէր եթէ մեծ շնորհք եղիւ 'ի նա զի ապրեցաւ 'ի չարաչար տերանց, և երթայ առ Թագաւորն և հայրն մեր բարեբար Աստուած: Եւ այլ միւս ևս գարձեալ մատուցաւ երրորդ, և ընկալաւ և նա պատիժս պատուհասի մեռանել:

դաք յառաջագոյն, եթէ. Եւ ես սպասեալ ակն ունիմ'ի միոյ յայնցանէ որ փիլիսոփայքն անուանին, մատնիլ'ի մահ, այլովքն հանդերձ:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Թէ ո՛յք իցեն Յոռտիկոսի երկասիրութիւնք որ առ մեզ հասին:

Սոյն այս մերս Յուստինոս բազումն եթող մեզ իւրոյ կիրթ հանձարոյն և սքանչելի աստուածատուր ջանիցն արդիւնս, որ լի են մեծաւ շահիւ օգտութեան: Եւ որ միանգամ յայնցանէ'ի մեր գիտութիւն եկին՝ զկարեոր անուանսն դրողմեալ յայնս, զուսումնասէրսն'ի նոյնս առաքեմք: Եւ զառաջին ունի տեղի բան պատասխանատուութեան նորա առ Անտոնինոս Պիոս ինքնակալն և առ որդիս նորա և առ ծերակոյտն Հռովմայեցւոց, գրեալ յընծայութիւն կրօնիցս մերոց: Եւ միւս այլ երկրորդ պատասխանատուութիւն վասն հաւատոց մերոց արարեալ առ համանուն ինքնակալ և յաջորդ վախճանեղոյն առ Ան-

Նիգ սոյն ընդ այսս յարեաց ինքն Յուստինոս և զայս բանս զոր յառաջագոյն յիշատակեցաք, և ասաց. եթէ ես սպասեալ ակն ունէի, եթէ'ի միովն յայնմանէ որ անուանիքն էին՝ մատնեցայ. և այլ ևս:

Որքևտասներորդ. քէ ո՛ր են խօսք Յոռտիկոսի զոր ընկալաք մեք:

Բայց խօսս բազումն եթող մեզ սոյն այս Յուստինոս որ լի են մեծաւ շահիւ: Զի պատմն զնմանէ, թէ անձն ունէր նա կորովի իմաստուն. որ փոյթ և պինդ էր յուսումն Աստուծոյ, զի ամենեքին որ միանգամ սիրեն զուսումն՝ նոքա արասցեն ինքիք զնոցանէ. և որ միանգամ մեր տեսեալ'ի նոցանէ՝ իբրեւ'ի շահ օգտութեան գրողմեք զնոսս: Ի նորա մի որ գրեալ է առ Անտոնինոս արքայ, այն որ կոչեցան Յուսեբէս, և առ որդիս նորա, և առ սինկղիտոս Հռովմայեցւոց, ազօթս և պաշտատնս վասն ուսմանս մերոյ: Եւ միւս ևս որ է'ի նմա պատասխանին վասն հաւատոց մերոց, զոր արարեալ է նորա առ Անտոնինոս վերոս, այս որ կալաւ յետ առաջ-

տոնինս Վերոս զորոյ զժամանակին դէպսն դիցուք առ յապա: Է նորա միւս այլ գրութիւն առ Հեղինս, յորում ընդ այլ բազում խնդրոց՝ որ 'ի մէջ մեր է և փիլիսոփայից Յունաց, երկարագոյնս ճառելով խօսի և զճնութենէ դիւաց, զորմէ չէ տեղւոյս երկարել: Է նորա դարձեալ ընդդէմ Հեթանոսաց առ մեզ հասեալ գրութիւն, զոր և Յանդիմանութիւն վերագրէ: Ընդատաս ամենեօին է նորա և այլ մատենագրութիւն վասն Միապետութեան Աստուծոյ, զոր ոչ միայն 'ի մերոց գրոց, այլ և 'ի գրոց իմաստնոցն Յունաց հաստատէ: Գարձեալ և մահագրեալն Սաղմոսողոգ կամ Երգիչ, և Պարապմունք վասն հոգւոյ, յորում բազում ինչ հարցուածս պատշաճականս ըստ առաջարկութեան բանին 'ի մէջ բերեալ և զկարծիս արտաքին իմաստնոց, խոստանալով և զիւրն 'ի միւս այլ գիրս իւր յաւելլել 'ի սօսին: Գրեաց և տրամախօսութիւն մի ընդդէմ Հրէից, զոր արար նա յԵփեսոս ընդ Տրիփոնեայ, ընդ մեծանուն առնն յԵբրայեցիս ժամանակին, յորում յայտ առնէ թէ որով օրինակաւ չընորհքն Աստուծոյ ածին զնա 'ի բան հաւատոց. և թէ քանի՞ փոյթ էր նորա յառաջագոյն յուսումն փիլիսոփայութեան, և թէ որչափ յօժարամիտ զհետ եղև

նոյն, որ տառապեալ մէջ վասն ժամանակացն որ այժմ: Եւ միւս ևս գարձեալ, ընդդէմ կռապաշտ Հեթանոսաց. զի 'ի նմա գրեալ է նորա վասն բազում քննութեանն, որ է 'ի մէջ մեր և փիլիսոփայիցն յունաց: Եւ այլ միւս ևս գարձեալ՝ զոր էառ նա ասել 'ի վերայ թնութեան գիւաց, զի ոչ է մեզ այժմ գնել զնա: Եւ գարձեալ միւս ևս՝ ընդդէմ կռապաշտ Հեթանոսաց՝ զոր գրեաց 'ի վերայ նոցա Յանդիմանութիւն, Եւ գարձեալ այլ միւս ևս, եթէ մի միայն զոյ Աստուած, որ ոչ միայն 'ի մերոց գրոց, այլ և 'ի գրոց իմաստնոց յունաց հաստատէ զնա: Եւ գարձեալ միւս ևս, որ գրեալ է 'ի վերայ նորա՝ Երգիչ: Եւ գարձեալ միւս ևս՝ վասն Շնչոյ, զի 'ի նմա եղև նա հարցուածս ընդդանաւ որ վասն այսր ճառից արկեալ է նա, և զնէ զկարծիս մնաց որ եղև արտաքին իմաստնոց յուսման անգիւրեանց, և խոստանայ տալ ընդդէմ նոցա, և զնել զկարծիս մնաց որ եղև նորա 'ի միւս ևս խօսս: Եւ գարձեալ, մաքառումն զոր եղև ընդդէմ Հրէից, զայս զոր արար յԵփեսոս, ընդդէմ Տրիփոնեայ՝ որ էր յայնժամ ժամանակի այր երևելի հեբրայեցւոց անաթ. և նովալ ցուցանէ՝ թէ որպէս օրինակաւ ածին չնորհքն Աստուծոյ 'ի բան հաւատոց, և թէ քանի՞ հոգաբարձութիւն ունէր նա յառաջագոյն յուսումն փիլիսոփայութեան, և թէ քանի՞

նա 'ի քննութիւն ճշմարտութեան: Եւ պատմէ դարձեալ 'ի նմա գէրէից թէ որպէս խորամանկեալ նոցա ստութիւնս յօգեցին ընդդէմ կրօնից վարդապետութեան Քրիստոսի, խօսելով առ Տրիփոն այսպէս. Ոչ միայն, ասէ, ոչ ապաշաւեալ և դարձարուք յորոց չարաչարն գործեցէք, այլ և արս ընտրանաւ առէք դուք յերուսաղեմէ, և առաքեցէք 'ի ժամանակին յայնմիկ ընդ ամենայն երկիր, ասել եթէ Աղանդ հերձուածոյ 'ի վեր երևեցաւ անաստուած քրիստոնէից. չարախօսել զմէնջ այսպէս, զոր և յեղեղենն ցայսօր՝ որ միանգամ ոչ գիտեն զմեզ. որով ոչ միայն ձերոյ փնասուն և մոլորութեան անձանց պատճառք գտայք դուք, այլ և ամենայն մարդկան: Յաւելու ապա 'ի նոյն գիրս, եթէ մինչև յաւուրս նորա փայլէին չնորհք մարգարէութեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ: Յիշատակ առնէ սա և վասն Յայտնութեան Յովհաննու, և յայտնապէս ասէ, թէ նորուն առաքելոյ է գործ: Ածէ և բանս ինչ մարգարէականս 'ի կշտամբութիւն Տրիփոնեայ՝ զոր Հրէից հատեալ հանեալ էր 'ի գրոց սրբոց: Եւ այլ յովով երկասիրութիւնք են նորա, որ առ բազում եղբարս գտանին, որ մինչև առ նախնիս անգամ մեծի փութոյ և մտադրութեան արժանաւոր համարեցան, որպէս զի և Երանոս վկայու-

քննութիւն եղև նմա յամենայն անձնէ իւրմէ վասն ճշմարտութեան: Եւ պատմէ 'ի նմա դարձեալ վասն Հրէիցն որ յօգեցին զնենգութիւն 'ի վերայ ուսմանն Քրիստոսի, յասել իւրում ընդդէմ Տրիփոնեայ այսպէս, թէ ոչ ասէ գառնալով մի դարձիք յայնցանէ զոր գործեցէք չարաչարս, այլ և արս երևելիս ընտրեցէք դուք յայնմ ժամանակի յերուսաղեմէ, և առաքեցէք ընդ ամենայն երկիր՝ ասել եթէ աղանդք հերձուածոց երևեցան առանց աստուծոյ քրիստոնէից. և խօսին զմէնջ չարիս. զայս որ այսօր ասեն զմէնջ ամենեքին՝ որ միանգամ ոչ գիտեն զմեզ: Արդ պատհեաւ ոչ միայն անձանց մերոց էք դուք պատճառ փնասուն, այլ և ամենայն մարդկան: Գրեաց իսկ և եցոյց, եթէ մինչև յաւուրս նորա կային չնորհք մարգարէութեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ: Յիշատակէ իսկ և վասն Յայտնութեան Յովհաննու, և ասէ յայտնապէս թէ նորուն առաքելոյ է: Եւ յիշատակէ զբանս 'ի մարգարէից, և յանդիմանէ զՏրիփոն, զոր Հրէից հատեալ հանեալ էր զնա 'ի գրոց: Այլ բազում խօսք են նորա որ գտանին առ եղբարս բազումս. զի այսպէս համարեալ էին առաջնոցն՝ խօսք առնս այսօրիկ որ լինէին պնդութիւն յօժարութեան, զի Իրինոս երկրորդելով երկրորդէ 'ի

Թեամբ նորա վարի ուրեք ուրեք և 'ի չորրորդ գիրս իւր որ ընդդէմ հերձուածոց, այսպիսի ինչ ասէ. Բարւոք ասաց Յուստինոս, ասէ, 'ի ճառս իւր ընդդէմ Մարկիոնի, Թէ և ոչ նմին իսկ Տեառն մերոյ յանձն առնուի լսել, եթէ աւետարանէր նա այլ Աստուած բաց յարարէն: Նոյն ինքն դարձեալ և 'ի հինգերորդ գիրս նորին գործոյ ասէ. Բարւոք ասաց Յուստինոս եթէ յառաջ քան զգալուստ Տեառն մերոյ ոչ երբեք համարձակեցաւ սատանայ հայհոյել զԱստուած, քանզի ոչ գիտէր նա ցայնվայր զպարտաւորութիւն իւր: Այսոքիկ 'ի հարկէ պիտոյից ասացան 'ի յորդոր փութոյ ուսումնասիրացն զգրովք նորա գալ: Եւ այս այսչափ:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թէ ո'յք առ ինքնակաշռքեաւր Վերոսի կացին եպիսկոպոսք 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա:

Յամին ութերորդի իշխանութեան Անտոնինոսի Վերոսեայ, 'ի ընդ մետասան ամաց եպիսկոպոսու.

բանից անտի նորա, 'ի չորրորդ խօսան իւր՝ որ եղեալ է նորա ընդդէմ հերձուածոց, և երկրորդէ 'ի բանից նորա այսպէս. Թէ Բարւոք, ասէ, ասաց Յուստինոս 'ի խօսս անգ՝ զոր եղեալ է նորա ընդդէմ Մարկիոնի, եթէ և ոչ և նմին տեառն մերոյ յանձն առնուի, Թէ աւետարանէր Թէ այլ Աստուած բաց յարարէ: Եւ դարձեալ յայլ միւս ևս խօսս՝ 'ի հինգերորդ սորին իսկ այսր ճառից՝ առէ այսպէս, եթէ Բարւոք ասաց Յուստինոս, Թէ յառաջ քան զգալուստ տեառն մերոյ ոչ երբեք համարձակեցաւ սատանայ հայհոյել զԱստուած. քանզի ոչ գիտէր նա ցայնվայր զպարտաւորութիւն իւր: Բայց յայս նրին իւրում ասաց և վասն յորդորելս այնոցիկ որ սիրեն զուսումն, զի փութով պնդութեամբ եղինքն ինքրեւ կալ 'ի վերայ խօսից նորա, 'ի ճառս որ այսպէս եղեն:

Իննևտասներորդ. քէ ո'յք եղեն եպիսկոպոսք որք կացին 'ի Հռովմ և յԱղեքսանդրիա յառաջ Վերոսեայ:

Յամին իսկ ութերորդի Թագաւորութեան Անտոնինոսի Վերոսեայ, իբրեւ ելից Անիկաոս եպիսկոպոսն հռոմայեցւոց զմտա-

Թեան Անիկտոսի 'ի վերայ եկեղեցւոյն Հռովմայ՝ յա-
ջորդեաց զնա Սոտէր: Եւ յեկեղեցւոյ՝ Աղքատանդրա-
ցւոյ կացեալ չորեքտասան ամկելադիոն՝ կալաւ յետ
նորա Ագրիպպինոս զաթռն:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թէ ո՛վ որ են որ 'ի ժամանակին կացին
եպիսկոպոսք յԱնտիոք:

Եւ 'ի վերայ Անտիոքացւոյ եկեղեցւոյն յայնժամ
Թէոփիլոս վեցերորդ յետ Առաքելոցն ծանուցաւ. զի
յետ Հերոնի չորրորդ կացեալ եպիսկոպոս Կռնելիոս,
և զնա յաջորդէր Հինգերորդ 'ի կարգէ անտի եպիս-
կոպոսաց Երոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն մատենագրաց եկեղեցոյ՝ որ պայճառացան
'ի ժամանակին յայնմիկ:

Ընդ այն ժամանակս երևելի էր յեկեղեցւոյ Հե-
գեսիպպոս, զորմէ լիովին ծանուցաք յառաջին դպրու-

սան ամ, կալաւ յետ նորա Սովան: Բայց գարձեալ և յեկեղե-
ցւոյ անդ աղքատանդրացւոյ, իբրև եկաց չորեքտասան ամ կղե-
դին, կալաւ յետ նորա Ագրիպպինոս:

Քաաներորդ. քե ո՛վ որ են եպիսկոպոսքն որ եղևն յԱնտիոք:

Եւ յեկեղեցւոյ անդ անտիոքացւոյ եպիսկոպոս վեցերորդ
յետ առաքելոցն յայտ է Թէոփիլոս: Բայց էր անդ յետ Հերմո-
նեայ Կռնելիոս չորրորդ: Իսկ յետ նորա որ կալաւ զաստիճան
եպիսկոպոսութեան՝ Հինգերորդ էր սա:

Քաաներորդ ասալներորդ. վասն օրինակագրաց մանկանց
եկեղեցոյ, որ սքանչելի էին ընդ այն ժամանակս:

Սքանչելի իսկ էր ընդ այն ժամանակս 'ի մէկեկեղեցւոյ Հեգ-

Թեան գրոցս. և Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Կորնթացւոց և Պինիտոս Կրետացւոց, դարձեալ և Փիլիպպոս և Ապողինար և Մեղիտոս և Մուսանոս և Մողեստոմն և յետ ամենեցուն սոցա Կրանոս: Որոց գրութիւնք զառաքելական ականդութեանց և առողջ հաւատոց զուգղափառութիւն ամբողջ պահեալ մինչև առ մեզ հասին:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Վասն Հեգեսիպպեայ և զորոց յիշատակ առնէ նա:

Իսկ Հեգեսիպպոս 'ի հինգերորդ առ մեզ հասեալ յիշատակարանս իւր, լի կատարեալ զխորհրդոց իւրոց Թողու մեզ տեղեկութիւնս, յորում պատմէ նա եթէ յորժամ տարագնաց ուղևորութեամբ գնայր մինչև 'ի Հռովմ, ընդ բազում եպիսկոպոսս հաղորդեալ, և զնոյն յամենեցուն լուաւ վարդապետութիւն: Բայց լուր՝ զոր յետ յիշատակելոյ նորա ըզթուղթ Կղեմայ առ Կորնթացիս յարէ 'ի նոյն. եթէ եկաց մնաց եկեղեցին Կորնթացւոց յուղիղ վարդա-

պպոս, սա որ ուսաք մեք թէ էր յառաջնոց անտի. և Դիոնեսիոս՝ եպիսկոպոս Կորնթացւոց. և Պինտոս՝ որ էր նա եպիսկոպոս Կրետացւոց: Եւ հանգերձ այսոքիմբք՝ Փիլիպպոս և Ապողինարէոս, Մեղիտոս, և Միւսոնոս, և Մեդիստոս և Իրինէոս: Եւ մինչև առ մեզ 'ի ձեռն գրոց սոցա կարգեցան և եկին հաւատքն շքմարտութեան յառաքելոցն:

Քսաներորդ երկրորդ. վասն Յեգեսիպպոսի, և վասն որոց միանգամ յիշատակէ:

Իսկ Հեգեսիպպոս 'ի հինգ խօսան զոր ուսաք մեք՝ զոր եղեալ է նորա, եթող նա զիշատակս խորհրդոց իւրոց լի կատարեալ: Ձի 'ի նոսա ցուցանէ, թէ ընդ եպիսկոպոսս բազումս հաղորդեցաւ 'ի ժամանակի իւրում, իբրև խաղացեալ երթայր նա 'ի Ճանապարհն 'ի Հռոմ քաղաք. և յամենեցունց զայս ուսումն ընկալաւ նա: Բայց լուիցորք 'ի նմանէն զինչ ասէ յետ այլոց, և վասն Թղթոյն Կղեմենական զոր գրեաց նա առ եկեղեցիս Կորնթացւոց, և երկրորդէն այսպէս. Սթէ եկաց մնաց եկեղեցին Կորնթացւոց 'ի վարդա-

պետութեան մինչև յաւուրս Պրիմոսի եպիսկոպոսի՝ ի Կորնթոս: Ընդ որս ի նաւարկելն իմում՝ ի Հռովմ հաղորդեցայ ընդ նոսա, զի եղէ աւուրս բազումս ի Կորնթոս, և մտիթարեցաք ոչ սակաւ ընդ ուղղութիւն հաւատոց միմեանց: Եւ իբրև չոգայ ի Հռովմ քաղաք, կացի անդ առ Անիկտոսի, որոյ սարկաւաք էր յայնժամ Ելեւթերոս. և յետ Անիկտոսի կալաւ զաթոռ նորա Սոտէր, և յետ նորա նոյն ինքն Ելեւթերոս: Յիւրաքանչիւր յաջորդութիւնս եպիսկոպոսաց ի քաղաքս քաղաքս նոյն պահին կարգք, որպէս օրէնք և մարգարէք և Տէրն մեր քարոզեաց: Նոյն ինքն դարձեալ մատենագիրս զսկիզմն հերձուածոց, որ եղեն յաւուրս նորա դնէ այսպէս: Յետ վկայելոյ Յակոբու արգարոյ եկաց եպիսկոպոս Շմաւոն Կղէով պեանց միաբան հաւանութեամբ հասարակաց, զի երկրորդ հօրեղբորորդի էր Տեառն մերոյ. և վասն այսորիկ կոչէին զեկեղեցին կոյս, զի ցայնվայր չէր ապականեալ յընդունայնութենէ բանից: Նախ զառաջինն Թէքութէս սկսաւ ապականել, փոխանակ զի ոչ եղև նա եպիսկոպոս. և եկաց սա մի յեւթն հերձուածոց, ի ժողովրդենէ անտի գողով՝ ուստի և Սիմոն էր, յորմէ և Սիմոնացիք, Կլէոբիոս, յորմէ և Կլէոբեանք. Դովսիթէոս՝ և ի նմանէ Դովսիթիա. նոսք. Գորթէոս՝ յորմէ Գորթէոնք, և Մասթութէոս

պետութեանն միամտութիւն, մինչև յաւուրս Պրիմոսի եպիսկոպոսի՝ որ էր ի Կորնթոս. ի ժամանակի իբրև մեկնեցայ ես երթալ ի Հռովմ, հաղորդեցայ ես ընդ կորնթացիսն, և եղէ ընդ նոսա աւուրս բազումս, և հանգեաք ի միասին ուղիղ ուսմամբ: Իբրև չոգայ ի Հռովմ քաղաք՝ անցի ընդ ամենայն կարգն եպիսկոպոսաց մինչև յԱնիկտոս, այն որ կալաւ յետ նորա Սովտէր, և յետ Սովտէրի՝ Սղևթերոս. և այսպէս է ամենայն կարգն և յամենայն եկեղեցիս, որպէս և քարոզեցին օրէնքն և մարգարէքն և տէր մեր: Եւ նոյն ինքն՝ գլուխքն աղանդոցն՝ որ եղեն յաւուրս նորա, գրողմեաց այսու բանիք: Եւթն յետ վկայելոյն Յակովբու արգարոյ, եկաց եպիսկոպոս երկրորդ Շմաւոն կղէովպեանց, զի ամենայն մարգ ի վերայ նորա եգին զմիտս՝ որ էր նա որդի եղբոր Յովսեփայ, և էր հարազատ տեառն մերոյ, և վասն այսորիկ կոչէին զեկեղեցի՝ կոյս. զի ցայնվայր ոչ է ապականեալ նա ի լուրս ընդունայնս: Այլ սկսաւ նախ զառաջինն ապականել անդ Թէքութիոս, փոխանակ զի ոչ եղև նա եպիսկոպոս, և է նա մի եւթն հերձուածոց անտի. և է նա ի ժողովրդենէ անտի, ուստի Սիմոն էր, վասն այսորիկ անուա.

յորմէ Մասթութացիք, և 'ի նոցանէ Մենանդրացիք, Մարկիոնացիք, Կարպսկրատեանք, Էթղենսիւնեանք, Բասիլիդեանք և Սատուռնինեանք: Յորոց մէն մի 'ի նոցանէ բաւ կարծեաց մտաց իւրեանց մուծին աղանդիս հերձուածոց. և 'ի սոցանէ եղեն սուտ Քրիստոսք, և սուտ մարգարէք և սուտ առաքեալք: Որք բաժանեցին զհաւասարութիւն եկեղեցւոյ բանիւք ապականութեան զոր խօսեցան զԱստուծոյ և զօծելոյ նորա: Դարձեալ նոյն ինքն Հեգեսիպպոս և վասն աղանդոց հերձուածոց որ եղեն երբեմն 'ի Հրէայս՝ պատմէ այսպէս. Եղեն, ասէ, և կարծիք բաժանեալք 'ի Թլփատութեան անդ 'ի մէջ որդւոցն Իսրայելի հակառակ ընդ ազգին Յուդայ և ընդ օծելոյն. և են Յեսսէեանք, Գալիլէացիք, Հոնապագորդ մկրտողք, Մածթութացիք, Սաւսրացիք, Սադուկեցիք և Փարիսեցիք. ընդ որս և այլք բազումք, զորոց փոքր 'ի շատեկանութիւն 'ի պատմութեան մերում՝ օւրեք ուրեք յառաջագոյն կարգեցաք: Եւ յաւետարանէ անտի Եւրայեցւոց և Սսորւոց, և ինչ ինչ յերբայական բարբառոյն եղեալ՝ յայտ առնէ վասն անձին իւրոյ եթէ յԵւրայեցւոց անտի է հաւատացեալ: Եւ ինչ ինչ այլ դարձեալ իրրև յանգիր աւանդութենէ Հրէից ընկալեալ յիշատակէ: Ոչ միայն սա այլ և Երանոս և

նեալ կոչին սիմոնացիք. և Կղերիոս՝ զի 'ի նմանէն եղեն կղերիանոսք. և Գոթսիթէոս՝ որ 'ի նմանէն եղեն գոթսիթիանոսք: Եւ Գորենթոս՝ որ 'ի նմանէն եղեն գորթեցիք. և Մասթբացիք, և 'ի սոցանէ եղեն մենդրացիք և մարկիոնացիք և կարպոկրատիւնցիք. և բասիլիդեանցիք և ստարնեղենացիք: Ձի ամենեքին մի մի 'ի նոցանէն առանձին և այլք բաւ կարծեաց մտաց անձանց իւրեանց մուծին աղանդս հերձուածոց. և 'ի սոցանէն եղեն սուտ քրիստոսք և սուտ մարգարէք, և սուտ առաքեալք: Ձի նոքա բաժանեցին զհաւասարութիւն եկեղեցւոյ բանիւք ապականութեան՝ զոր խօսեցան 'ի վերայ Աստուծոյ և 'ի վերայ օծելոյ նորա: Դարձեալ ինքն Հեգեսիպպոս և վասն աղանդիցն հերձուածոս՝ որ էին 'ի մէջ Հրէիցն, յառաջագոյն պատմէ և ասէ, եթէ էին խորհուրդք բաժանեալք 'ի Թլփատութեան անդ 'ի մէջ Իսրայելի, յայսցանէ էին որ հակառակէին ընդ ազգն Յուդայ և ընդ Քրիստոսի, որ են նոքա այսոքիկ, Հասնացիք և Գալիլէացիք, Միշտ մկրտողք, Մածթութացիք և Մամբրոտացիք, Սադուկեցիք և Փարիսացիք, և այլս բազումս գրեաց, զի 'ի նոցանէն 'ի ժամանակի իւրեանց ժամանեցաք մեք այսու պատմութեամբ: Եւ յաւետարանէ անտի յԵւրայեցւոց և ասորոց,

ամենայն նախնեացն պար զառական Սողոմոնի՝ Արմենարուեստ զգօնութիւն կոչէին, իսկ զՊաղտենաց կամ զՍնյայտից գրոց խօսելով՝ զկէսս յայնցանէ 'ի Ժամանակս անդ իւր յոմանց 'ի հերձուածող մարդկանէ անտի նիւթեալս պատմէ:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վասն Դիոնեսիոսի Երերացոց եպիսկոպոսի,
և վասն քորոց նորա:

Առասցուք այսուհետեւ և վասն Դիոնեսիոսի՝ որ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Աթենթացոց, որ զսքանչելին զիւր ջանասէր փութոյն խնամս ոչ միայն որոց ընդ ձեռամբ իւրով էին, այլ և օտար աշխարհաց աննախանձ առատաբար հաղորդէր, պիտանի զանձն իւր կացուցեալ կաթողիկեայ թրդութիւն գրեւովք առ բազում եկեղեցիս. յորս էր և առ լակեդեմոնացիս վասն աշակերտութեան ճմարիտ հաւատոց գրեալ, և վասն խաղաղութեան և միաբա-

և առանձինն ինչ ինչ եգնա 'ի լեզուէ հերթայեցւոց, և ցուցանէ վասն անձին իւրոյ եթէ 'ի հերթայեցւոց էր նա և հաւատաց: Եւ այլս գարձեալ յիշատակէ իբրեւ 'ի անշութենէ անտի հրեութեանն առանց գրոց: Եւ սոյն իսկ սա և Երինէոս, և ամենայն առաջինքն՝ զառական Սողոմոնի զգօնութիւնս պննչելի կոչէին զնսսա. և զայնոսիկ որ անուանեալ կոչէին յայնութիւնք, պատմէ թէ 'ի նոցանէն 'ի Ժամանակս անդ իւր՝ նիւթեցան յոմանց 'ի հերձուածող մարդկանէ անտի:

Վասն երրորդ վասն Դիոնեսիոսի եպիսկոպոսի
կորերացոց, և վասն քորոց՝ զոր գրեաց:

Առասցուք այսուհետեւ և վասն սորա: Նախ վասն Դիոնեսիոսի, որ էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աթենթացոց, զի փութոյն պնդութեան՝ զոր ունէր նա յաւուածն Առաւօծոյ՝ ոչ միայն զայնոսիկ որ էին ընդ ձեռամբ նորա ուսուցանէր նա, այլ և հեռաւոր աշխարհաց էր նա շահ օգտութեան. զի 'ի ձեռն թղթոցն զոր գրէր նա առ եկեղեցիս: Եւ է մի զոր գրեաց առ զկոմմանացիս վասն աշակերտութեան ճմարիտ հաւատոց, և վասն խաղաղութեան և

նութեան: Եւ միւս առ Աթենացիս՝ զարթուցանել 'ի նոսա զհաւատս և յորդորել ըստ աւետարանիս գնալ, յոր թուլացեալս զնոսա կշտամբէ՝ և մերձ անկանել 'ի հաւատոց. և 'ի կարգէ բանիս յիշատակէ զՊոպղիոս եպիսկոպոս նոցա 'ի հալածանս ժամանակին վկայութեամբ վախճանեալ. և յետ մահու նորա կողբատառի կացեալ եպիսկոպոս, 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան նորա ժողովեալ ցրուելոցն և արծարծեալ հաւատոց նոցա՝ վկայէ: Դարձեալ ցուցանէ եթէ Դիոնեսիոս Արիսպագացին՝ որ 'ի ձեռն Պօղոսի եկն 'ի հաւատս, որպէս և գրեալ է 'ի Գործս Առաքելոցն, առաջին եպիսկոպոս եղև եկեղեցւոյն Աթենացւոց: Եւ միւս այլ թուղթ է նորա գրեալ առ Նիկոմիդացիս, յորում մարտուցեալ ընդգէմ աղանդոյն Սարկիոնի, կանոնս հաստատունս գնէ ճշմարտութեան: Եւ առ եկեղեցին որ է 'ի Գորտինա, և առ այլ եկեղեցիս Լորետացւոց գրելով՝ գովէ մեծապէս զՓիլիպպոս զեպիսկոպոս նոցա, զի զհաւատոց հաստատութենէ եկեղեցւոյ նորա վկայէին բազումք, և յիշեցուցանէ նոցա զգոյշ լինել 'ի կամակար և 'ի խեղճութիւն գնացից հերձուածողաց: Եւ 'ի Թուղթմն իւր որ առ եկեղեցին յԱմաստրիս և 'ի Պոնտոս՝ յիշատակէ զԲաբելիդէս և զԵլպիստոս իբրու 'ի նոցանէ

վասն միաբանութեան: Եւ միւս առ Աթենացիս, վասն զուարթութեան հաւատոց, և վասն գործոց աւետարանի. և յանգիմանեալ կշտամբէ զնոսա նովաւ, վասն զի լքեալ էին միտք նոցա և մերձ էին յետս դառնալ յաւետարանէ անտի: Եւ յայսմանէ գէպ եղև վկայել եպիսկոպոսին՝ որ կայր 'ի գլուխ առաջնորդութեան նոցա, զի անուռ էր նորա Պոպղիոս, 'ի հալածանսն՝ որ եղև ընդ այն ժամանակ: Եւ յիշատակէ թէ Կոգրատոս եղև նոցա եպիսկոպոս յետ վկայելոյն Պոպղիոսի: Եւ վկայէ 'ի վերայ Կոգրատոսի, թէ 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան նորա եկին ժողովեցան ցրուեալքն, և արծարծեցան հաւաքք նոցա: Եւ հանդերձ այսոքեմիք ցուցանէ Դիոնեսիոս այն որ էրն յԱրիոստիսիոսէ, որ հաւատաց 'ի ձեռն Պօղոսի, որպէս և գրեալ է 'ի գործս առաքելոցն, եթէ եպիսկոպոս առաջին յեկեղեցւոյ Աթենացւոց նա եղև: Եւ այլ միւս ևս թուղթ է նորա՝ զոր գրեաց առ Նիկոմիդացիս, և նովաւ պատեալազմեցաւ ընդգէմ աղանդին մարկիոնացւոց և հաստատեաց զուսումն ճշմարտութեան: Եւ առ եկեղեցին որ է 'ի Գորտինա, և առ այլ եկեղեցիս որ են 'ի կողմանս Լորետացւոց, և գովէ 'ի նմա զՓիլիպպոս, որ էր նոցա եպիսկոպոս, զի առաքելութիւնս բա-

յորդորեալ 'ի գրութիւն, և զեպիսկոպոս նոցա զՊալմա յանուանէ յիշատակեալ. տայ զմեկնութիւնս գրոց սրբոց, և բազում և այլ ևս ուսուցանէ նոցա վասն ամուսնութեան և ժուժկալութեան. և պատուիրէ նոցա ընդունել զայնոսիկ՝ որք միանգամ դառնան 'ի գայթակղութեանց, 'ի յանցանաց և 'ի մոլորութենէ հերձուածոց: Ի նորա և այլ թուղթ առ կնոսացիս՝ յորում աղաչէ զՊիւսիտոս՝ մի իբրու 'ի հարկէ լուծ ծանր ժուժկալութեան 'ի վերայ եղբարց զնել, այլ եղիցի նա իմանալ զտկարութիւն բազմաց: Որում պատասխանի արարեալ Պիւսիտոս, զարմանայ նախ ընդ Դիոնեսիոս և գովէ զնա, և փոխանակաւ ինդրէ ապա 'ի նմանէ հաստատուն կերակուրս երբեք երբեք բաշխել նոցա, և կատարեալ թղթովքն հրահանգել զժողովուրդն հաւատացեալ ինքեան՝ զի մի կաթամբ բանին սնեալ միշտ մարդիկն և ծերացին 'ի վարս տղայութեան: Թղթովս այսու ուղղափառութիւն հաւատոց Պիւսիտոսի, և փոյթ պնդութեան նորա վասն շահու օգտութեան այնոցիկ՝ որ ընդ ձեռամբ նորա էին, և հանձար խօսից և իմաստութիւն նորա յաստուածայինսն իբրու 'ի պատկերի Ճգրիտ կերպարանեալ երևի: Բայց Դիոնեսիոս է դարձեալ և այլ միւս ևս թուղթ առ Հռովմայեցիս 'ի ժամանակին՝ յորում եպիսկոպոս էր նոցա Ստեփանուն, յոր

զումս վկայեն 'ի վերայ եկեղեցւոյն այնորիկ որ էր ընդ ձեռամբ նորա. և յիշեցուցանէ նմա զգոյշ լինել 'ի քննութենէ անտի հերձուածոցն: Եւ եկեղեցւոյն որ էր յԱմաստերին, հանգերձ այլովք որ էին 'ի կողմանս պոնդացոց, գրեաց թուղթ և եցոյց թէ Բաբելոնէս և Հեղիպիտոս յորդորեցին զնա և գրեաց, և գրովեաց 'ի նոսա զմեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ. և ցուցանէ թէ էր նոցա եպիսկոպոս Պաղէմոյ: Եւ բազում և այլ ևս ուսուցանէ նոցա վասն ամուսնութեան և սրբութեան: Եւ պատուիրէ նոցա դարձեալ զի եղիցին ընդունել զայնոսիկ՝ որ միանգամ դառնան 'ի գայթակղութեանց և 'ի թերութեանց, և 'ի մոլորութենէ հերձուածոցն որ ընդ նոսա արարեալ է: Եւ այլ միւս ևս թուղթ զոր գրեաց նա առ կնոսացիսն. և աղաչէ 'ի նմա զՄեպիսիտոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն՝ որ անդ էր, զի մի գիցէ զլուծ ծանր սրբութեան 'ի հարկէ 'ի վերայ եղբարց, այլ եղիցի նա իմանալ զտկարութիւն բազմաց: Զի ընդգէմ այսր գրեաց ինքն Մեպիսիտոս, և զարմացու ընդ նմա և գովեաց զԴիոնեսիոս. և աղաչեաց և խնդրեաց 'ի նմանէ թէ և յայլ ժամանակս հաստատուն կերակրով՝ 'ի

մէ ինչ մի քաղեալ դնել աստանօր՝ ոչինչ անձա՛հ համարիմ. որ զսովորութիւնս Հռովմայեցւոց մինչև 'ի հալածանս ժամանակիս զգուշութեամբ պահեալս գովելով՝ գրէ այսպէս. «Քանզի անդատին 'ի սկզբանէ անտի սովորութիւն է ձեր, ասէ, բազմապատիկ օրիւնակաւ բարերարել եղբարց, և տալ տանել թոշակ 'ի քաղաքս քաղաքս բազում եկեղեցեաց, որով զկարօտութիւն աղքատաց ընուք, և որոց 'ի մետաղս են դատապարտեալ եղբարց զոգեպահիկն մատակարարէք, զոր և 'ի նախնեաց անտի սովոր էք առնել, զգուշացեալ հայրենատուր աւանդութեան Հռովմայեցւոցդ»:

Իսկ երանելի եպիսկոպոսն ձեր Սոսէր ոչ միայն պահեաց զայս կարգ, այլ և աճեցոյց զտուրսն՝ զոր տայր տանել առատաբար առ սուրբսն. և երանական բանիւք մխիթարէր որ ելանէին առ նա զեղբարսն՝ իբրև հայր գորովասէր զորդիս իւր: Եւ 'ի նմին յայսմ՝ թղթի յիշատակէ նա զթուղթն Լղեմայ գրեալ առ Կորնթացիս, և ցուցանէ 'ի սկզբանէ անտի սովորութիւն լեալ ընթեռնուլ յեկեղեցւոջ. Այսօր, ասէ, կատարեմք զտէրունական զօր միաշարաթուն, և ըն-

ձեռն կատարեալ թղթոց՝ կերակրեսցէ զժողովուրդն զոր ունի նա 'ի ներքոյ ձեռին իւրոյ. զի մինչև 'ի վախճան կատարածի բանիւ անապականութեամբ եղիցին խորհել. և ծերասցին 'ի վարս տղա յուրութեան: Զի սովին այսու թղթով ճանաչի օրինակ շէքրտութեան ճշմարիտ հաւատոցն Մեպինիտոսի. և փոյթ պնդութեան նորա էր վասն շահի օգտութեան այնոցիկ՝ որ էին ընդ ձեռամբ նորա, և խօսից և շանձարոյն՝ որ յաստուածապաշտութիւնն էր: Իայց դարձեալ է Դիոնեսիոսի և այլ միւս ևս թուղթ առ հռոմայեցիս, որ գրեալ է առ եպիսկոպոս որ էր յայնմ ժամանակի՝ որ առուս էր նորա Սովաթ: Եւ 'ի նմանէ դիցուք բան սակաւիկ մի, թէ որպէս գովէ նա զսովորութիւնն հռոմայեցւոց, որ պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս յայս որ եղին յաւուրս մեր, և այսպէս ասէ եթէ՝ Խաղզբանէ ունէիք դուք սովորութիւն՝ օգնական լինել եղբարց ամենայն ընտրութեամբ, և տալ տանել թոշակ բազում եկեղեցեաց՝ որ են ընդ ամենայն քաղաքս. զի երբեմն զկարօտութիւնն աղքատաց ընդարձակէք դուք, և եղբարցն որ բնակեալ են 'ի տաղաւարս՝ զկարօտութիւննոցա ընուք դուք թոշակաւ զոր յառաջագոյն սովոր էիք տալ տանել. իբրև 'ի հայրենի տուշութենէ նախ, նեաց իւրեանց պահեն հռոմայեցիք զայս սովորութիւն: Զի եպիսկոպոսք ձեր երանելի Սովաթ՝ ոչ միայն պահելով պահեաց նա,

• 86. 'ի մետաղս:

Թեոհուսմբ զթուղթն ձեր, զոր հանապազ ընթերցմամբն, որպէս և զյառաջագոյն գրեալն առ մեզ ըզթուղթն Կղեմայ, խեղամուտ լինիցիմք խրատու և վարդապետութեան: Նոյն ինքն գարձեալ վասն Թղթոց իւրոց՝ փոխանակ զի խարդախեցին ոմանք՝ այսպէս ասէ. Աղաւթին զիս եղբարք գրել Թուղթս առ նոսա և դրեցի, և առին լցին զնոսա առաքեալք սատանայի որոմամբք, այնու զի ինչ ինչ հատին 'ի նոցանէ և ինչ ինչ յաւելին, որոց վայն յաւիտենից պահեալ կայ: Բայց չեն զարմանք, զի եթէ զաստուածեղէն տառն յանգգնեցան ոմանք խարդախել, որչափ ևս առաւել համարձակեացին ոչ յայնպիսին ձեռնամուխ գտանել: Բաց յայսցանէ ամենեցուն՝ է դարձեալ միւս ևս Թուղթ Դիոնիսեայ առ Խորիսուփոր քոյր հաւատացեալ, յորում զպատշաճական տայ նմա զկերակուր բանին: Եւ այս վասն Դիոնեոեայ այսչափ:

այլ և աճեցուցանելով աճեցոյց զտուրս՝ զոր տայր տանել որոցն, և ընտել բարեզ մեթիթարէր զեղբարսն որ ելանէին անգր՝ իբրեհայր ողորմած զորգիս իւր: Եւ 'ի սմին յայսմ Թղթի յիշատակէ նա և զթուղթն զոր գրեաց Կղեմնտու առ կորնթացիսն. և ցուցանէ իբրեւ յառաջին սովորութենէ, առաջի ամենայն եկեղեցւոյն ընթեռնուն անգ. արդ ասաց նա եթէ, Այսօր արարաք մեք օր սուրբ զմիաշարսութուն, և ընթերցաք 'ի նմա զթուղթն ձեր, զայն որ և հանապազօր արժան է՝ զի յորժամ ընթեռնուիք զնա՝ լինիցիմք իմաստնանալ, իբրեւ յառաջին Թղթոյ անտի որ գրեցաւ մեզ 'ի Կղեմնեայ: Նոյն ինքն գարձեալ և վասն Թղթոյն իւրոյ, փոխանակ զի ապականեցին զնա ոմանք, ասաց այսպէս. Եթէ Թուղթս գրել աղաւթին զիս եղբարք՝ և դրեցի, և առին լցին զնոսա առաքեալքն սատանայի որոմամբք, այնու իւրիք՝ զի պակասեցուցին 'ի նոցանէն և յաւելին 'ի նոսին. զի նոցուն այնոցիկ՝ վայն յաւիտենից է պահեալ: Բայց ոչ սքանչելի են իբրս՝ զի եթէ 'ի գիրս տեառն մերոյ փոփոխեցին ոմանք, ուր թէ և 'ի վերայ այնոցիկ՝ որ ոչ այսպէս էին՝ արարին նենգութիւն: Եւ գարձեալ միւս այլ Թուղթ է Դիոնեսիոսի՝ որ գրեալ է առ Փրիսպորայ քոյր հաւատացեալ, որ նման էր նոցա, և զկերակուր բանին ըստ պիտոյից նորա տայրնմա: Վասն Դիոնեսիոսի այսչափ ինչ:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վասն Թեոփիլեայ եպիսկոպոսին Անտիոքացոց:

Իսկ Թեոփիլեայ՝ զոր ասացաք եպիսկոպոս լինել Անտիոքացոց, երեք գիրք են առ Աւտողիկոս վասն նախնական սկզբանց հաւատոց. և միւս այլ մական գրեալ ընդդէմ հերձուածոյ Հերմոգինեայ, յորում 'ի Յայտնութեան Յովհաննոս պաշտի նա 'ի վկայութիւն: Ի նորա և այլ գիրք իբրեւ Կոլոսեմ ընծայութեան 'ի հրահանգ երախայից, Եւ զի ոչ փոքր ինչ և յայնժամ ըստ նմանութեան որոման ապականէին ոմանք զսուրբ սերմանիս վարդապետութեան Առաքելոցն, իսկ որ ընդ ամենայն տեղիս հովիւք էին եկեղեցեաց՝ հալածէին զայնպիսիսն իբրեւ զգազանս վարի 'ի խաչնէ Քրիստոսի. մերթ խրատուք և յորդորմամբ առ եղբարս, և մերթ յայտնապէս բացաւ երեսօք մաքառելով ընդ նոսա, 'ի խնդիրս հարցմանց և 'ի հերքմունս յամօթ զնոսա առնէին: Եւ 'ի ձեռն գրոց խօսից զկարծիս մտաց նոցա շքերտութեամբ յանդի-

Քսանեորդ չորրորդ. վասն Թեոփիլեայ եպիսկոպոսին անտիոքացոց, և վասն ֆիլիպպոսի, և վասն Մեղիստոսի, և վասն Մելիտոնեայ, և վասն որոց յիշատակեացն, և վասն Ապողինարոսի և վասն Միսորոնոսի:

Իսկ Թեոփիլեայ՝ այն որ ասացաքն զնմանէն, թէ երես եպիսկոպոս անտիոքացոց. և երեք խօսք են նորա ընդդէմ Տաղիկոսի, եւ այլ միւս ևս՝ որ գրեալ է 'ի վերայ նորա ընդդէմ հերձուածոյն Հերմոգինեոս. զի 'ի նմա պաշտի նա 'ի վկայութիւն 'ի Յայտնութեան անտի Յովհաննոս: Եւ այլ գիրք են նորա որ պիտոյ են վասն աշակերտութեան: Այնպէս որ յուսմանէն են հերձուածոց, յայնժամ ժամանակի 'ի նմանութիւն որոման ապականէին զսուրբ սերմանիս վարդապետութեան առաքելոցն: Իսկ հովիւքն՝ որ էին յեկեղեցիս ընդ ամենայն տեղիս, իբրեւ զգազանս վարի 'ի խաչնէ Քրիստոսի հալածէին զնոսա. մերթ վարդապետութեամբ և աղօթիւք որ առ եղբարս, և մերթ յայտնապէս յանդիման նոցա պատերազմէին մաքառմամբ, և յամօթ առնէին զնոսա: Բայց գարձեալ և 'ի ձեռն

մանեալ խայտառակէին : Եւ ինքն իսկ Թէոփիլոս՝
 Թող զայլս յղովս, պատերազմէր ընդդէմ նոցա, և
 այս 'ի գրոց անտի'նորա յայտ է, զոր ոչինչ հետեակ
 ընդդէմ Մարկիոնացւոցն գրէր. որ և ընդ այլ երկա-
 սիրութիւնս նորա մինչև ցայսօր պահեալ կայ : Որում
 և յաջորդեաց յեպիսկոպոսութեան Անտիոքացւոց
 եկեղեցւոյն եւթներորդն յԱռաքելոց Մաքսիմիոս :

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն Փիլիպպեայ և Մատեայոսի :

Իսկ Փիլիպպոս՝ զոր 'ի բանից անտի Ռիոնիսեայ
 Գորտինացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս լինել գիտա-
 ցաք, արար խօսք մի մեծաճիգն խնամով ընդդէմ
 Մարկիոնի. զոր օրինակ և երանօսն և Մոտեսդոս,
 այլ վերջինս այս առաւել գտաւ 'ի խայտառակել
 յայտնապէս զմոլորութիւն առնն : Մատենագրեցին և
 այլք յղովք, որոց խօսք պահեալ կան առ բազումս
 յեղաբարց մինչև ցայսօր ժամանակի :

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն Մելիտոնի, և զորոց ճանօթս տայ նա :

Ի ժամանակին յայնմիկ Մելիտոն Սարգիսացւոց ե-
 կեղեցւոյն և Ապողինար Հերապօլսոյ եպիսկոպոս՝ մե-

զրոց խօսից զկարծիս մտաց նոցա շէջբողոքեամբ յանդիմանէին
 և խայտառակէին : Իսկ ինքն Թէոփիլոս հանդերձ այլովք պատե-
 րազմեցաւ ընդդէմ նոցա, յայտ իսկ է 'ի խօսան զոր արարեալ է
 նորա ուժգին ընդդէմ Մարկիոնեայ : Եւ յետ սորա կալաւ զեպիս-
 կոպոսութիւն եկեղեցւոյն անտիոքացւոց Մաքսիմիոս, որ էր նա
 եթներորդ յետ առաքելոցն : Իսկ Փիլիպպոս այն զորմէ ուսաք մեք
 զնմանէն 'ի բանից անտի Ռիոնիսեայ եպիսկոպոսին կորնթացւոց,
 որ է նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն գորտինացւոց քաղաքին. և նա
 արար խօսք մի ընդդէմ Մարկիոնեայ մեծաւ հոգաբարձութեամբ :
 Եւ Իրիենիոս և Մեգիստոս այն՝ որ առաւել քան զայլս խայտառա-

ծապէս պայծառանային. զի երկաքանչիւր ոք արարին բանս պատասխանւոյ առ ինքնակալն Հոռոմոց՝ որ թա գաւորէին 'ի ժամանակին: Իսկ 'ի գրոց նոցա հաս եալքն 'ի գիտութիւն մեր այսօրիկ են. Մեղիտոնի երկու գիրք վասն Զատկի, վասն վարուց ազնուակա նութեան և վասն Մարգարէից. վասն եկեղեցւոյ, վասն տէրունական աւուրն, վասն բնութեան մարդոյ, և այլ խօսք վասն արարչութեան, և միւս ևս վասն գերեւոյ զգայունս մեր 'ի հնազանդութիւն հաւատոց: Դարձեալ վասն Հոգւոյ և մարմնոյ և մը տաց, վասն մկրտութեան, վասն Սկզբան և ծննդեան Քրիստոսի⁸, և այլ վասն Մարգարէութեան, վասն Օտարսիրութեան. և գիրք մի Բանալի մակագրեալ: Դարձեալ վասն Սատանայի, վասն Յայտնութեան Յովհաննու, վասն Աստուծոյ մարմնաւոր լինելոյն⁹. և միւս այլ՝ զոր գրեաց առ Անտոնինոս ինքնակալ: Եւ 'ի գրեւն նորա վասն Զատկին այսպէս սկիզբն առնէ նա բանից իւրոց. Առ Սերուիլեալ Պաւղոսիւ, ասէ, փոխանակաւ բղէշխին Ասիացւոց, յորում ժամանակի վկայեաց Սակարիս մահուամբ նահատակութեան՝

կեաց յայտնապէս զմոլորութիւն առնն այնորիկ: Եւ այլք բաղումք, որ խօսք նոցա պահեալ են առ եղբարս բազումս մինչև յայսօր ժամանակի: Եայնմ ժամանակի և Մեղիտոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն սարգէացւոց, և Ապողինարէս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Յարապոյսի պանէլապէս զօրանային. զի նոքա արարին խօսս պատասխանւոյ վասն հաւատոց՝ մի 'ի նոցանէն առանձինն, և մատուցին թագաւորին Հոռոմոց, որ էր յայնմ ժամանակի: Բայց խօսք նոցա զոր մեք գիտացաք այս են. Մեղիտոնի երկու՝ վասն Զատկի, վասն վարուց և վասն Մարգարէից, և միւս ևս վասն Եկեղեցւոյ, և միւս ևս՝ վասն Շաքաթուց, և դարձեալ միւս ևս վասն Հաւատոց մարդոց, և միւս ևս վասն Ստեղծուածոյ նորին, և դարձեալ միւս ևս վասն Հնազանդութեան հաւատոց. և հանդերձ այսօրիմբք վասն Ենչոյ և մարմնոյ, և դարձեալ վասն Մկրտութեան, և վասն Ճմարտութեան, և վասն Հաւատոց, և վասն Մերնդեան Քրիստոսի. և վասն բանի մարգարէութեան նորս և դարձեալ վասն Ենչոյ և մարմնոյ. և այլ միւս ևս վասն Արծաթսիրութեան, և վասն Սատա նայի, և վասն Յայտնութեանն Յովհաննու և դարձեալ միւս ևս վասն Աստուծոյ որ զգեցաւ մարմին. և միւս այլ՝ զոր գրեաց առ Անտոնինոս արքայ 'ի ժամանակի յորժամ գրեաց նա վասն ժամանակեան զատկին. և սկսաւ թէ գրեսցէ եջոյց զայս: Զի 'ի ժամանակս Սերուիլեոսի Պօղոս անթիհիւպատոսն ասիացւոց վկայեաց . . . և եղև ինդիր բազում՝ ի Ղաւոգիկեայ, վասն զատկին որ պատահէ 'ի

յուզեցաւ խնդիր մեծ 'ի Լաոդիկէ վասն զատկին, որ դէպ եղև յաւուրսն յայնոսիկ՝ զորմէ գրեցաքս: Զսոյն զայս յիշատակէ և Կղեմէս Աղեքսանդրացի 'ի խօսս իւր որ զգատկէն. և թէ 'ի պատճառս գրոցն Մելիտոնի եկն և ինքն 'ի գրել: Իսկ 'ի գիրս պատասխանատուութեան իւրոյ առ ինքնակալն Անտոնինոս՝ զայս ամենայն առ նովին ինքնակալաւ ընդդէմ մեր եղեալ՝ պատմէ, որ չեղև երբեք յառաջագոյն զի այժմ արդ հալածի, ասէ, ազգ աստուածապաշտից՝ նորով հրովարտական 'ի կողմանս Ասիացւոց: Զի անամօթ չարախօսքն և ցանկացողք ընչից օտարին՝ պատճառս առեալ յաբբունի հրովարտական, կողոպտեն և յափշտակեն զցայգ և զցերեկ զանմեղ մարդիկն: Եւ յաւելեալ 'ի բանս իւր ասէ. եթէ այդ ամենայն քոյովդ հրամանաւ գործի, բարւոք է, զի թագաւոր արդար զանուզդպս բնաւ չխորհի երբեք. և մեք խնդութեամբ մտադիր ընկալցուք զդատակնիք մահուս: Բայց զայս միայն 'ի քէն աղաչեմք, զի անձամբ դունայն քննեսցես զյամառ և զհակառակող մարդիկս, որպէս ասենն զմէնք, և ըստ արդարութեան քուժ դատեսցես՝ եթէ արժանի մահու գտցես զնոսս և պատժոյ կամ կենաց և հանգստեան: Ապա եթէ չիցէ այդ քուկամք և հրաման, որ առ խուժադուժ թշնամիս ան-

ժամանակ ժամանակ յաւուրսն յայնոսիկ և գրեցան սոքա: Զսոյն իսկ զայս խօսս յիշատակէ և Կղեմենտոս աղեքսանդրացի և 'ի խօսս իւր զոր գրեալ նա վասն զատկի և ասաց, եթէ իբրև 'ի պատճառս խօսիցն Մելիտոնի գրեաց և նա: Իսկ յայն խօսս պատասխանոյն զոր եդ նա ինքնակալ թագաւորին, զի իբրև զայս պատմէ, եթէ եղև չարչարանք 'ի նմանէ ժողովագեանս մերոյ՝ եթէ ինչ որ երբեք ոչ եղև, այժմ հալածի տոհմ երկիւղածաց Աստուծոյ նոր հրամանք 'ի կողմանս ասիացւոց: Զի չարախօսքն և ցանկացողք այլոց ստացուածոց, այնքիկ որ առանց ամօթոյ են, 'ի պատճառս հրամանին նոքա յայտնապէս կողոպտեն և յափշտակեն զցայգ և զցերեկ զմարդիկ անմեղ: Եւ զինի այլոց ասաց դարձեալ, թէ դու իսկ հրամայեսցեր գործել զայս՝ բարւոք է և գործի, զի թագաւոր արդար ոչ երբեք խորհի ինչ անիրաւութեամբ. և մեք մեծաւ ուրախութեամբ համբերեմք զպատիժ այսր մահու: Բայց միայն նոյժս մատուցուք քեզ, զի նայն փորձեսցես զվատ արոյս այսր հակառակութեան և դատեսցես ստուգութեամբ՝ զի թէ արժանի են մահու և պատժոյ կամ կենաց և հանգստեան: Ապա եթէ 'ի քէն չիցեն այս կամք և նոր հրամանքս, զի ոչ ասացեալ է և-

գամ անազորոյն է և խիստ, առաւել ևս յայնժամ աղերսարկուք առ քեզ դիմեմք՝ չթողուլ զմեզ այդպէս յաւար և ՚ի կողոպուտ ռամկին: Եւ յաւելու դարձեալ ասել. Այդ առ մեզ իմաստասիրութիւնդ նախ զառաջինն ՚ի բարբարոսաց միջի պայծառացաւ, ապա առ տիեզերական իշխանութեամբ նախնոյն քոյ Ագոստեայ յազգի քում ծաղկեցաւ, եղեալ մանաւանդ նշան բարեգուշակ քումդ թագաւորութեան, քանզի յայնմ հետէ ՚ի մեծութիւն և ՚ի փառաւորութիւն աճեալ զարգացաւ իշխանութիւն Հոռոմոց. որոյ դու ժառանգ ցանկալի եղեալ, եղիցիս իսկ հանդերձ որդւովդ քով, եթէ զոյգ ընդ թագաւորութեան Ագոստեայ ծնանելոյ և զարգացելոյ իմաստասիրութեան, զոր նախնիք քո ընդ այլ պաշտամունս և զսա մեծարեալ պատուեցին, պատկառ կացեալ զգուշացիս: Եւ այս դարձեալ երիցագոյն առհաւատչեայ՝ զի յերանութիւն բարւոք սկսեալ թագաւորութեանն սննդակից գոլով ՚ի միասին աճեցեալ զարգացաւ և մերս իմաստասիրութիւն, իբրև զի յաւուրց անտի Ագոստեայ ինչ մի ՚ի ձախողակաց անտի ոչ պատահեցաւ. թագաւորութեան ձերում, այլ նա մանաւանդ ամենայնն մեծաշուք և փառաւոր ըստ ըզձից հասարակաց ամենեցուն յաջողեցաւ: Յամենայն թագաւորաց ձերոց Ներոն և Դոմետիանոս միայն հաւ

թէ գործեսցի այս այսպէս և ոչ առ թշնամիսս բարբարոսս, առաւել ևս ինքեմք ՚ի քէն՝ զի մի անփոյթ արասցես զմեզ, յայս հաւածանս որ եղև մեզ յաշխարհէ: Բայց յետ այսոցիկ ասաց եթէ փիլիսոփայութիւնն մեր նախ զառաջինն ՚ի մէջ բարբարոսաց առաքինացաւ. բայց ծաղկեցաւ և յազգի քում յաւուրս Օգոստեայ, և ե՞ք թագաւորութիւնն Հոռոմոց յիշխանութիւն մեծ, և մանաւանդ ՚ի քում թագաւորութեանդ յաճուճիս բարութեան. զի յայնմ հետէ աճէ և զարգանայ իշխանութիւնն Հոռոմոց, այն որ գուգ ընկալար և մեծացուցեր զնա, և այլ ևս ուժգնացուցես հանդերձ որդւովք քովք, իբրու պահես դու զփիլիսոփայութիւն զայն որ աճէ ընդ թագաւորութեան ձերում, որ սկսան յՕգոստեայ նոր. և հարքն քո հանդերձ պաշտամամբք զայս պատուեցին: Եւ օրինակ մեծ այս է, զի յերանութիւն թագաւորութեանդ ծաղկեցաւ աւետարանս մեր ընդ բարւոք սկզբանն իւրում: Զի իբրև յաւուրց անտի Օգոստեայ ինչ քար ոչ եղև թագաւորութեանդ ձերոյ, այլ առաւել ևս ամենայն իւրք փառաւորի և զօրանայ յազօթս մեր ամենեցուն. և յամենայն թագաւորացն որ եղէն՝ Ներոն,

ւանեալ յաչաղկոտ մարդկան՝ հաճեցան ընդ շարա-
խօսութիւնս 'ի վերայ ուսման մերոյ: Եւ 'ի նոցունց
անտի յայնցանէ իբրեւ 'ի սովորութենէ առանց իրա-
ւանց դէպ եղև կարգել սուտ զրպարտութեանց 'ի վե-
րայ մեր: Այլ զտգիտութիւն մոլորութեան նոցա
հարքն քո բարեպարիշտք յուղղութիւն ածեալ բա-
զում անգամ 'ի ձեռն հրովարտակաց կարճեցին գյո-
լովս յայնցանէ՝ որք համարձակեցան աշխատ առնել
զսոսա: Ընդ որս և հաւդ քո Ադրիանոս, թողեալ
զայլս բազմագոյնս, գրէր վասն այսր առ Փունդանոս
առ փոխանակ բղեշխին Արիացոց: Իսկ հայր քո, ընդ
որում մասն էր քո յայնժամ յանձանձանաց աշխար-
հին, գրեաց 'ի քաղաքս քաղաքս զի մի դք մեղիցէ
մեզ. ընդ որս առ Լարիսացիս, առ Թեսաղոնիկեցիո
առ Աթենացիս և առ համօրէն Հելլենացիս: Եւ զի
զքեզ 'ի նոյն խորհուրդս նոցա գիտեմք, մարդասիրաւ
գոյնս մանաւանդ և լի իմաստութեամբ զմէնջ խոր-
հել, վստահեմք ապա և ընդ ելս խնդրուածոց մերոց:
Եւ այս ցայս վայր 'ի գրոց անտի նորա զոր 'ի վեր
անդր ասացաք: Նոյն ինքն 'ի քաղուածոյս իւր 'ի նախ-
երգանսն անդ կարգէ զհամար գրոց հին կտակարաւ
նաց, թէ ոյք հասարակ հաւանութեամբ ընդունելիք
իցեն, զոր 'ի դէպ վարկայ դնել աստանօր. և ունի
բանս զայս ձև օրինակի:

Դոմեթիանոս միայն հաւանեցան հրապարեցան հաւանել նախան-
ձաւոր մարդկան. և յանձն առին զշարախօսութիւնս 'ի վերայ
ուսմանս մերոյ. և 'ի նոցունց յայնցանէ իբրեւ 'ի սովորութենէ ա-
ռանց իրաւանց դէպ եղև կարգել սուտ վայրութիւնս 'ի վերայ
մեր: Բայց սակայն զմոլորութիւն նոցա հարքն քո յուղղութիւն
ածին. զի բազում անգամ զբազումս կարճեցին 'ի ձեռն հրովար-
տակաց՝ զայնոսիկ որ միանգամ համարձակեցան և կամեցան աշ-
խատ առնել: Վասն այսորիկ ընդգէմ իսկ հարաւ Հեգրիանոս բազ-
մաց. և գրեաց վասն այսր առ Պոնգինոս անթիհիւպատոս ասիա-
ցոց: Իսկ հայր քո գրեաց վասն մեր առ ամենայն քաղաքս, զի մի
դք մեղիցէ մեզ: Իբրու գու վարէիր ընդ նմա զամենայն ինչ. և զքե-
րիսեցիս և զթեսաղոնիկեցիս և զաթենացիս, և զամենայն ազգս
հեթանոսաց: Բայց վասն քո տեղեակ եմք, թէ աւելի քան դնոս
ուշիւ գու խորհուրդ բարեաց վասն այսր. և գիտեմք զի առաւե-
լապէս զամենայն ինչ իմաստութեամբ հրամայես գու, վասն ամե-
նայնի զոր խնդրեցաք մեք: Բայց այս մինչև ցայս վայր: Իսկ 'ի քա-
ղածոյս որ գրեալ է Մեղիտոնի, 'ի սկսանել իւրում 'ի նա գրու-

Մեքիտոն առ Ռնեսիմոս եղբայր ողջոյն.

Եւ քանզի փութովդ պնդութեամբ զոր ունիս դու վասն բանին Աստուծոյ, բազում անգամ աղաչեցեր զիս, զի արարից քեզ քաղուածոյս յօրինաց և 'ի մարգարէից վասն Փրկչին մերոյ և վասն հասարակաց հաւատոց: Դարձեալ զի ուսանել կամիս վասն հին կտակարանացն ստուգութեամբ թէ քանիպատիկ իցեն թուով, և որ կարգ նոցա. պէտ արարի ընդ զհայցաւածսդ, զի և տեղեկագոյն գիտակ էի ես և զուսումնասէր ջանիցդ զոր ունիս դու վասն հաւատոց և վասն վարդապետութեան բանին. և զի սիրովն Աստուծոյ զայստիկ քան զամենայն. ինչ առաւել ընտրես. և 'ի վերայ յաւիտենական փրկութեան քո մրցեալ ճգնիս: Արդ 'ի ժամանակին իբրեւ էի ես 'ի կողմանս արեւելից և հասի մինչև 'ի տեղինս՝ ուր քարոզեցաւ այս ամենայն և 'ի գլուխ ել, և ուսայ խնամով վասն գրոց հին կտակարանաց, գրոշմեցի և ետու բերել քեզ, որոց անուանք են այսոքիկ. Մովսիսի հին գամատեանքն, Մնունդք, Ելք, Ղևտականք, Թիւք, և Երկրորդ օրէնք: Դարձեալ Յեսու որդի Նաւեայ, Դատաւորք, Հռութ, Չորք գիրք թագաւորաց, Մնա

մեաց զթիւ գրոց հին կտակարանաց, և եցոյց եթէ որ են ընդունելի. զի արժանի կարգէ զնոսա առա՛ իայց գրեաց այսպէս. Մեքիտոն առ Ռնեսիմոս եղբայր, ողջոյն: Քանզի բազում անգամ աղաչեցեր 'ի ձեռն փութով պնդութեան զոր ունիս դու վասն բանին, զի արարից քեզ քաղուածոյս յօրինաց և 'ի մարգարէից վասն փրկչին մերոյ, և վասն ամենայն հաւատոց մերոց: Եւ գարձեալ զի կամեցար դու ուսանել վասն հին գրոց ճամբարութեամբ թէ քանի են թուով, և որ զորոյ զինի են փոյթ եղև ինչ զայն զայս առնել. զի տեղեկագոյն գիտէի ես զիոյթ պնդութեան քո զոր ունիս դու վասն հաւատոց, և վասն վարդապետութեան բանին. զի առաւել քան զամենայն ինչ զսէր Աստուծոյ յարգես դու: Արդ 'ի ժամանակի իբրեւ էի ես 'ի կողմանս արեւելից, և հասի մինչև յաշխարհքն՝ ուր քարոզեցան և գործեցան, և ուսայ վասն գրոց հին կտակարանաց փութով պնդութեամբ, գրոշմեցի և ետու բերել քեզ. որ են անուանք նոցա այս ինչ: Մովսիսի՝ հինգ, Մնունդք և Ելք, Ղևտացոյն և Թիւքն և Երկրորդ օրէնքն. և գարձեալ Յեսու որդի Նաւեայ, Դպրութիւն Դատաւորաց, և Արաւովք. և գալստութիւն թագաւորաց՝ չորք. և դպրութիւն մեացորդաց՝ երկու. և Սաղմոսք Դաւթի, և Սողոմոնի Առաիք, Զգոնութեանն և Եկեղեցիաւ.

• Հաւթ:

ցորդաց երկու, Սաղմոսը Դաւթի, Սողոմոնի առակը, Իմաստութիւն, Ժողովող և Երգ. երգոց և Յոր: Մարգարէիցն գիրք, Եսայի, Երեմիա, և երկոտասան մարգարէքն միանգամայն. Եզեկիէլ և Դանիէլ և Եգի: Յորոց 'ի սոցունց յայսցանէ արարի ես քաղաւածոյս և եգի 'ի վեց գիրս: Այսոքիկ այսչափ վասն Մեղիտմնի:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն Ապողինարի եպիսկոպոսին Հերապոլոյ:

Եւ Ապողինարի են գրութիւնք ոչ սակաւ՝ որ պահին առ բազումս. իսկ զոր տեսեալ է մեր այսոքիկ են. Բան պատասխանատրութեան առ կանուխ յիշատակեալն մեր ինքնակալ. ընդդէմ Հելլենաց հինգ գիրք, և ընդդէմ Հրէից երկու: Յետ այսորիկ գրեալ նորա և վասն աղանդոյն Փռիւգացոց՝ որ այն ինչ նորոգ 'ի վեր երեւեր, և արագ արագ աղմուկս շփոթից յուզէր համարձակ նորակրօնութեամբն, զի դեռ ևս յայնժամ Մոնտանոս հանդերձ սուտ մարգարէութիւն կանամբն զհիմունս իւրոյ մոլորութեանն դնէր:

աէս, և Երգերգաց և Յոր և մարգարէք՝ Եսայի, և երկոտասան մարգարէ միանգամայն Երեմիա և Եզեկիէլ և Դանիէլ և Եգի: Զի 'ի սոցունց յայսցանէ, արարի ես քաղաւածոյս. և եգի 'ի վեց խօսս: Այս Մեղիտմնի: Եւ գարձեալ և Ապողինարոսի խօսք բազում են որ պահին առ բազումս: իսկ զոր մեր տեսեալ է այլքան: Մի խօսք պատասխանոյն զոր արարեալ է նորա առ այս թաղաւոր՝ վասն որոյ կանխեցաք ասացաք մեք զնմանէն յառաջագոյն. և ընդդէմ հեթանոսաց՝ հինգ. և ընդդէմ Հրէիցն՝ երկու. և որ միանգամ յետ այս եգ, վասն աղանդին փրեւգացոց. որ այն ինչ նորոգ բուսաւ յառաջ քան զսակաւ մի ժամանակ: Զի յայնժամ ժամանակի սկսաւ Մոնտանոս հանդերձ կանամբք և սուտ մարգարէիւքն որ շրջէին ընդ նմա՝ խոտորեցուցանել 'ի ճշմարտութենէ անտի:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն Մոռասնոսի և գրոց նորա:

Իսկ Մոռասնայ՝ զոր 'ի կարգս մատենագրաց դասեցաք սակաւ մի յառաջ, են նորա խօսք զօրաւոր և կորովի բանիւք արարեալ առ եղբարս, որ Թիւրեցան զհետ հերձուածոյն Ժուժկալաց, որ այն ինչ սկսեալ էր գլուխ ամբառնալ, և մոժանել յաշխարհ զօտարոտի և զապականիչ կարծիս մոլորութեան: Որոյ աղանդապետ զՏատիանոս դնեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Տատիանոս և վասն աղանդոյ նորա:

Զորոյ յառաջ քան զսակաւ մի զբանս երկրորդեցաք՝ որ վասն սքանչելոյն Յուստինոսի, և նորին ինքեան վկայի աշակերտ զնա ասացաք: Զայս յայտ առնէ Երանոս յառաջին գիրս իւր ընդդէմ հերձուածոց, և վասն նորին Տատիանոս և աղանդոյ նորա գրէ այսպէս. Ի Սատուռնինայ և 'ի Մարկիոնէ առեալ

Քսաներորդ հիւզերորդ. վասն աղանդին Տատիանոսի՝:

Բայց Միւսանոսի՝ այն որ Թուեցաք միջ զնա ընդ այնոսիկ զորս համարեցաքն, է նորա խօսք զոր արարեալ է առ եղբարս՝ որ Թիւրեցան յազանգս հերձուածոց, որ անուանեալ կոչին անկրեւացիք, զարձուցանել զնոսա 'ի ճշմարտութիւն: Զի այն ինչ որ սկսան երեւել և մոժանել յաշխարհ կարծիս մտաց՝ սուտ և օտար և ապականիչ: Բայց ասի բան՝ Թէ այսր մոլորութեան պատճառ սկզբան սորա՝ Տատիանոս եղև, այն որ յառաջ քան զսակաւ մի երկրորդեցաք՝ 'ի բանից նորա զոր ասաց վասն Յուստինանոսի վկայի սքանչելոյ. և պատմեցաք զնմանէն Թէ աշակերտ նորա էր: Բայց ցուցանէ վասն այսր Իրինէոս յառաջին խօսան զոր արարեալ է նո.

* Միւս օր. Տրդատանի:

որ ժուժկալքն անուանեցան, քարոզեցին զանամուսին կեանս և խոտեցին անարգեցին զառաջին ստեղծուածն Աստուծոյ, հայհոյելով լռելայն զայն՝ որ արարն զարու և զէգ. ՚ի ծնունդս մարդկան. և ուսուցին հրաժարել յամենայնէ յորում է շունչ, անշնորհակալութեալ առ արարիչն ամենայնի Աստուծոյ։ Ուրացան սոքա և զփրկութիւն նախամարդոյն՝ ՚ի վերջէ ուրեմն զայս հայհոյութիւն յաւելեալ Տառիա նու, որ աշակերտ լեալ Յուստինոսի, ցորչափ ընդ նմա շրջէր, այսպիսի ինչ երբեք ոչ երևեցոյց։ Իսկ յետ վկայութեամբ մահու վարդապետին, օցտեալ նորա յեկեղեցւոյ և ուռուցեալ սոնքացեալ ամբարտաւանութեամբ՝ կարծէր յանձն իւր լինել վարդապետ առաւել քան զայլս, և ստեղծ յօրինեաց ինքեան վարդապետութիւն նորաձև, ըստ Վաղենտինեանց՝ յաւիտեանս ոմանս աներևոյթս առասպելէր, և ըստ նմանութեան Մարկիոնի և Սատուռնինայ՝ զամուսնութիւն ապականութիւն և պղծութիւն պոռնկութեան կոչէր. յաւել և ինքեանէ զլանալ զփրկութիւն նախամարդոյն Ադամայ։ Զայսոսիկ Երանոս յայնժամ։ Իսկ յետ ոչ բազմաց Սեւերոս ոմն անուն սատար ազանդոյս և զօրացուցիչ եղեալ, յիւր անուն և աշա-

րա ընդգէմ հերձուածոց՝ վասն նորին Տետրիանոսի և վասն ազանդոյ նորին. և գրէ այսպէս. Եթէ Յեա Ստորնեզոսի և Մարկիոնի, որք անուանեալ կոչին անկրեախա՝ քարոզեցին և խոտեցին զամուսնութիւն, և զրկեն զառաջին ստեղծուածն Աստուծոյ. և ծածկապէս հայհոյեն զայն որ արարն զարու և զէգ. ՚ի ծնունդս մարդկան. և ուսուցանեն մարդոյ հրաժարել ՚ի կերակրոյ յամենայնէ յորում է շունչ, և զրկեալ զլսեան զշնորհութիւնն Աստուծոյ արարչի ամենայնի, և կան հակառակ ընդգէմ փրկութեան մարդոյ որ ստեղծուան յառաջագոյն։ Եւ այս արգ ևս երևեցաւ առ նոսա, զի նախ Տետրիանոս եմոյծ զայս հայհոյութիւն, այն որ աշակերտ էր Յուստինոսոսի. և որչափ ժամանակս ընդ նմա շրջէր՝ այսպիսի ինչ նա ոչ երևեցոյց, իսկ յետ վկայութեան նորա՝ հեռացաւ սա յեկեղեցւոյ. զի հպարտացաւ և ամբարտաւանեաց և կարծէր յանձն իւր լինել վարդապետ առաւել քան զայլս. և արար անձին իւրոյ օրինակ զայլոյ ուսման. և պատմեաց պատմութիւնս և նոս ըստ նմանութեան վաղենտինոսեանցն, և զաշխարհս ասէ աներևոյթս. և կոչեաց զամուսնութիւն՝ ապականութիւն և պոռնկութիւն, ըստ նմանութեան Մարկիոնի և Ստորնեզոսեայ. և կայ հակառակ ընդ փրկութիւնն Ադամայ։ Զայս ասաց Իրինէոս։ Իսկ յետ սակաւ ժամանակի երևեցաւ այր մի՝ զի անուն էր նորա Սեւերիոս,

կերտեալքն սմա Սեւերիանոսը կոչեցան: Վարին նոքա օրինօք և մարգարէիւք և աւետարանաւ, այլ ըստ կարծեաց իւրեանց տան մեկնութիւնս գրոց սրբոց: Հայհոյեն զՊօղոս, և խոտեն զԹուղթս նորա, ոչ ընդունին և զԳործս Առաքելոց: Սոյն սա Տատրիանոս գլուխ նոցա արար յարակցութիւն իմն և զուգահաւաքումն՝ չգիտեմ որպէս՝ ի չորից աւետարանաց ժողովելով՝ ի մի որպէս համաբարբառ աւետարանի, զորոյ և զանունն կոչեաց՝ ի Չորից, որ մինչև ցայսօր ժամանակի կայ առ ոմանս: Ասեն ոմանք համարձակեալ նորա փոխել զբանս առաքելոյն, իբրու յոճ վայելուչ յօրինելով զայնս: Եթող սա բազում գիրս, յորոց հռչակեալն ի բազմաց գովութեամբ է այն որ Առհելլենս, յորում ի վաղնջուց անտի ժամանակաց կարգեալ զամենայն արա երեւելիս ի նոսա, կանխադոյն քան զամենեսին զնոսա ցուցանէ զՄովսէս և զմարգարէս Եբրայեցւոց: Եւ այս նորա երկասիրութիւն քան զամենայն գիրս նորա գեղեցկագոյն և օգտակարագոյն Թուի լինել: Եւ վասն այսոցիկ այսչափ:

Համարեաց զայս աղանդս, և եղև նա պատճառ այնոցիկ որ միանգամ աշակերտին նմա, զի եղիցին նոքա կոչել յանունն նորա սեւերիանոսը: Այլ պաշտին իսկ նոքա յօրէնս և ի մարգարէս և յաւետարանն. և ըստ կարծեաց մտաց իւրեանց Թարբմանն նոքա զմեկնութիւնս գրոց: Բայց հայհոյեն նոքա զՊօղոս առաքեալ, և խոտեն զԹուղթս նորա, և ոչ ընդունին նոքա և ոչ զԳործս Առաքելոցն: Սոյն սա Տատրիանոս գլուխ նոցա առաջին ժողովեաց և խառնակեաց և եգ աւետարան, և կոչեաց նմա Առեսարոն՝ այսինքն խառնուածոյ, սա որ առ բազումս մինչև ցայսօր ժամանակի կայ: Բայց ասի զնմանէ, եթէ համարձակեցաւ նա փոխել բանս յառաքելոց անտի, որպէս զի ուղղեցէ նա զյօգուածս բանին կարգելոյ: Եթող սոյն իսկ սա խոսս բազումս, զի ի նոցանէն են խօզք մի որ անուանի առ բազումս ընգգէմ հեթանոսաց. զի ի նմա յեշտակեաց զանուանիսն որ եղեն ի մէջ հեթանոսաց յառաջին ժամանակաց անտի, և եղլոյց և յայա արար՝ եթէ կանխադոյն են քան զամենեսին Մովսէս և մարգարէքն Եբրայեցւոց. զի սոյն այս խօզք երեք Թէ առաւել է, և է ի նմա շահ օգտութեան աւելի քան զամենայն խօսից նրա: Այս իսկ ստացաւ վասն այսց:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Վասն Բարդեճանու ասորոյ, և վասն գրոց
նորա որ առ մեզ հասին:

Առ նովին ինքնակալութեամբ 'ի բազմանալ հեր-
ձուածոց 'ի Միջագետս, Բարդեճան այր երեւելի և
հզօր բանիւք 'ի բարբառ ասորի, գրէր ընդդէմ Մար-
կիոնի և այլոց ոմանց աղանդապետաց՝ տրամախօսու-
թիւնս 'ի լեզու և 'ի նշանագիրս հայրենիս, ընդ այլ
բազում երկասիրութիւնս իւր, զորս ծանօթք նորա
և աշակերտք, զի բազումք էին կորովաբանք առ նմա,
հանին 'ի լեզուէ Ասորւոց 'ի Յոյն: Ի սոսա է և Տրա-
մախօսութիւն նորա հզօր առ Անտոնինոս¹⁰, ընդդէմ
որոց զմարմենին ընդունին, զբաշխն կամ զբազդ և
զճակատագիր: Եւ զայլ բազում ինչ ասեն գրեալ նո-
րա 'ի պատճառս հալածանաց ժամանակին: Բայց էր
սա յառաջագոյն յաշակերտութենէ ուսման վաղեն-
տիանու, այլ իբրեւ անարգեցաւ յաչս նորա վարդա-
պետութիւնն այն, և 'ի վերայ հասեալ խելամուտ ե-
ղև ինքնակարկատ առասպելաց վարդապետին, հա-
մաքեցաւ այնուհետև յանձն իւր դառնալ յուղիղ

Բասկիրոյ վիցերոյդ. վասն Բարդեճանու, և վասն խօսից
որ են նորա:

Ի նմին իսկ արքայութեանն Անտոնինոսի վերստայ, բազում
էին աղանդք հերձուածոց 'ի Միջագետս յՈւռհայ. Բարդեճան այր
երեւելի, որ ասորի լեզուով իմաստուն կորովի էր յոյժ, և ընդդէմ
մարկիոնացւոցն և այլոցն որ վերակացու էին որոշեալ աղանդոյն,
եկաց բանիւ իւրով. և գրեաց նա զխօսան յիւր լեզու հանգերձ
այլովք խօսիւք բազմովք. և էին նորա ընկերք և ծանօթք բազումք
և զօրագոյն էին բանիւք. և նոքա հանին զխօսս նորա 'ի լեզուէ ա-
սորոց 'ի յոյն. և 'ի նոյն խօսան իւր է մաքառումն մի զոր ասացեալ
է նորա մեծապէս վասն բաշխից զոր գրեացն Անտոնինոսի: Եւ այլ
բազումս ասեն զնմանէ թէ գրեաց 'ի պատճառս հալածանացն որ
եղեն յայնմ ժամանակի: Բայց էր սա յառաջագոյն յուսման տեղ
վաղենտիանոսի. իսկ իբրեւ անարգեցաւ յաչս իւր սա, և կշտամ-

**խորհուրդս, այլ ոչ լի կատարեալ ջնջեաց նա յիւրմէ
զաղտ առաջին հերձուածոյն:**

**Զայսու ժամանակաւ վախճանեալ զկեանս իւր հան
գեաւ Սոտէր եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց:**

Բեալ յանգիմանեաց զբազում պատմութիւնս նորա. և խորհեցաւ
Թէ որպէս ինքն յանձնէ իւրմէ փոխեսցի 'ի խորհուրդս առաւելս.
այլ ոչ լի կատարեալ ջնջեաց նա յիւրմէ զաղտ առաջին հերձուա-
ծոյն: Յայնմ ժամանակի հանգեաւ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն հռո-
մայեցւոց:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳՐՈՒԻ Է. ¹ — « Յընտանի գեւ » . Ընտանի գեւք կոչւին սգիքն՝ որ խօսէին 'ի հարցուկան , կամ որպէս Սոկրատայն էր՝ որ զձախողս և յաջողս կանխէր ազգ. առնել նմա . դարձեալ որ կա խարդաստրացն անտալով գեւք՝ նշանս պատիրս ցուցանէին : Ի սոցին կարգի էին և երազահան գեւքն , որ յերազս յայանէին այնոցիկ՝ որոց նոցին հպատակէին : Եւս և որք 'ի ձեռն գիւթահան երգոց մեղելով զմանկունս , 'ի Թմբիրս նոցա տային գուշակ լինել զորոց ախորժէին : Էին և որք ընդ Սիմոնի մեղի խարդաւանեալ զմանկունս և բռնամահ արարեալ՝ կոչէին զհոգիս նոցա 'ի սասարուծիւն աւրուեստագիտութեան իւրեանց : Ի սոսա համարի էին առ հեթա նոսա և ստորին աստուածք՝ որ ընտանեբար ընդ մարգկան շրջէին :

ԳՐՈՒԻ Ը. ² — « Հեգեսիպպոս » . Կրտսեր էր սա ժամանակաւ քան զՅուստինոս , Երանոսի մանականք ժամանակակից , և երկդեան սրբա առ Եււթերեաւ քահանայապետիւ մատենադրեալ , որով և առ Մարկոսիւ Անտոնինեաւ է սա :

... ³ — « Մարգարէս կարգեաց » . Ըստ մտաց հեթանոսաց խօսելով Հեգեսիպպոս՝ փոխանակ քրմաց մարգարէս ասէ . և մանաւանդ զի յԵգիպտոս պաշտօն առնոյր նոր աստուածութիւնս այս , ըստ նոցին Եգիպտացւոցն կրօնից սովորութեան՝ իբրեւ խորհրդոց գաղանեաց խորհրդազգեսաց քուրմին նոցա մարգարէք կոչէին , այսպէս և Անտինոյեան քուրմին՝ մարգարէք կոչեցան :

ԳՐՈՒԻ ԺԲ. ⁴ — « Իմաստասէր որգւոյ » . Զայս բան ըստ չափազորութեան վասն Վերոսի միայն մարթիմք առնուլ , Թէպէտ Մարկոսի Պիոսի առաւել պատշաճական համարիցի անունս . Գանդի որգեգրեալ իւր Ագրիանոս զԵլիոս Վերոս կենար , 'ի մեռանել նորա՝ առնուլ զԱնտոնիոս Պիոս փոխանակ նորա յորգեգրիր՝ օրէնս նմին եղեալ յիւրմէ կողմանէ գրել զՄարկոս Պիոս և զՂուկիոս զորգի Ելիոսի Վերոսի 'ի ժառանգս ինքնակալութեան , այլ զի ըստ Յուստինեայ բանիցն՝ Վերոսի է առեալ իմաստասէր անունդ . սակայն կայսի ոք որպէս և ախորժէն :

ԳՐՈՒԻ ԺԵ. ⁵ — « Եւ էր օր մեծի շաբաթուն » . Թէպէտ բազում կարծիք լեալ իցեն 'ի գիտնականս վասն աւուրս մեծի շաբաթուն , այլ ստոյգն է , զի իցէ շաբաթն այն աւագ՝ որում յաջորդէ Պատեքն :

... ⁶ — « Զտօնապետ » . Հանգիսագիր խաղուց համարի զսա Հուստինոս . Թէպէտ 'ի պաշտաման իշխանութեան նորա էր արգարեւ և այս գործ մատակարարութեան մեծի ծախուց հանգիսեցն

խողուց, սակայն քրմապետի ունէր սա պատիւ, հասարակ հաւանութեամբ քաղաքացն Ասիացուց ամի ամի 'ի զուգորութեան աշնանի 'ի սկիզբն տարւոյն նոցա ընտրեալ յայս բարձ աւագութեան, տալով նմա և տասն իշխանակիցս 'ի տասն քաղաքաց' որք ընտրոյ էին տեարք: Այլ ինգիբ է, եթէ մի ամն միայն էր Ասիապետն թէ բազումք. մի ոք միայն թուի, այլ ուր յիշին բազումք 'ի փառին, որպէս 'ի Գործս Առաքելոց, իցեն սղբա Ասիապետք աւանցն անցելոց. զի որպէս առ Հրէայս քահանայապետն միանգամ միշտ քահանայապետ կոչէր, որով մարթ էր բազմաց կոչել միանգամայն քահանայապետս, սոյնպէս և առ սոսա, զոր և հաւատօտ վկայաբանութիւն Պօղոսկարպեայ, որ վկայեալն ասէ սրբոյս առ Փիլիպպեաւ Ասիապետիւ:

... 7 — « Պահապանի գաղանացն » . Յայս անուն կամեցաք թարգմանել զպատինական բառք Confectior. որք և տիգաւորք ևս կոչէին, սոցա գործ էր պատրաստեալ հանել զգաղանս 'ի կրկիսին և գրգռել զնոսա ընդգէմ վկայից, որպէս զի չէին սղբա. գահիճք. քանզի և 'ի կարեւոր գէպս ասնձէին զվայրագութիւն գաղանացն և չթողուին գիմել 'ի վերայ Ժողովրդեան:

ԳԼՈՒԻ ԻԶ. 8 — « Վասն Սկզբան և Մննդեան Քրիստոսի » . Զյունական բառաք. περι Κτισεως վասն լինելութեան իմանալով, որով և սկիզբն եղելութեան տալ կարծելով՝ խղճեալ և չքրեալ են 'ի περι κτισεως զոր մարթ էր կարծեմ վասն էութեան անուղ կամ սկզբան, որ և անսկիզբն է և 'ի յաւիտենից:

... 9 — « Վասն մարմնաւոր լինելոյն Աստուծոյ » . Յայս գիրս իւր կամէր Մելիտոն ցուցանել զմարմնաւորութիւնն Աստուծոյ, 'ի բազում վկայութեանց սուրբ Գրոց կարծելով զայն հաստատել. զոր և կշտամբէ Որոգինէս 'ի մեկնութեան անգ իւրում գրոցն ծննդոց, հերքելով զայս նորա մեղորութիւն:

ԳԼՈՒԻ Լ. 10 — « Առ Անտոնինոս ընծայեալ » . Գովութեամբ յեշտապէս Հերոնիմոս զայս գիրս. այլ թէ Անտոնինոսք այն ինքնակալն իցէ Հռոմոց, և ոչ գուղնաքեայ ոք այր աշակերտ հեղինակին՝ տարակոյս է. քանզի նոյն ինքն Եւսեբի 'ի Պատրաստութեան աւետարանին՝ Նուիրեալ ասէ Բարգեծանու աշակերտաց իւրոց և ծանօթից զՏրամախօսութիւնս իւր:

ՅԱՆԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ քանիք եղեն վկայք յաւուրս վերոսի արքայի 'ի Գազգիա, և թէ զիարդ նահատակեալ մրցեցան 'ի վերայ աստուածապաշտութեան:
- Բ. — Թէ որպէս վկայքն սիրելիք Աստուծոյ ընկալեալ զամենեւեան և բժշկէին, որ միանգամ գայթակղէին 'ի հալածանան:
- Գ. — Թէ որպիսի յայտնութիւն առ յԱստուծոյ լինէր յանուրջս Աստաղոսի վկային:
- Դ. — Թէ որպէս վկայքն թուղթ ընծայութեան ասն Երանոսի:
- Ե. — Թէ որպէս առ Մարկոսիւ Աւրեղեաւ լուեալ Աստուծոյ զազօթս մերոցն՝ իրոյց նոցա անձրև յերկնից:
- Ձ. — Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:
- Է. — Թէ մինչև յայն ժամանակս լինէին նշանք և սքանչելիք 'ի ձեռն հաւատացելոց:
- Ը. — Թէ որպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:
- Թ. — Թէ ոչք կացին եպիսկոպոսք յաւուրս ինքնակալութեան Կոմոդոսի:
- Ժ. — Վասն Պանտենեայ իմաստասիրի:
- ԺԱ. — Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացւոյ:
- ԺԲ. — Վասն եպիսկոպոսացն Երեստղեմացւոց:
- ԺԳ. — Վասն Հռոգոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիտաց:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառք. Թէ որպէս վկայք եղեն յաւուրս վերոսի արքայի 'ի Գազգիա, և թէ զիարդ համբերեն պատերազմին վասն աստուածապաշտութեան:
- Բ. — Երկրորդ, Թէ որպէս վկայք և սիրելիք Աստուծոյ ընդունէին և բռնաբանէին զամենեւեան որ միանգամ գայթակղէին 'ի հալածանան:
- Գ. — Երրորդ, Թէ որպիսի տեսիլս եսես 'ի տեսլան իւրում Աստաղոս վկայի:
- Դ. — Զորրորդ, Թէ որպէս յանն առնէին վկայք զԻրինէոս թղթովքն իւրեանց:
- Ե. — Հինգերորդ, Թէ որպէս իրոյց Աստուած անձրև յերկնից յազօթս քրիստոնէից՝ Մարկոսի և Աւրեղիոսի կայսեր:
- Ձ. — Վեցերորդ, եպիսկոպոսք որ եղեն 'ի Հռովմայ քաղաքի:
- Է. — Եփեսոսեւորդ, Եթէ մինչ յայն ժամանակս լինէին նշանք և սքանչելիք 'ի ձեռն հաւատացելոց:
- Ը. — Ութերորդ, Թէ որպէս յիշատակէ Իրինէոս զգիրս Աստուծոյ:
- Թ. — Իններորդ, եպիսկոպոսք որ եղեն յաւուրս Կոմոդեայ արքայի:
- Ժ. — Տասներորդ, վասն Պանդենոսայ փիլիսոփայի:
- ԺԱ. — Մեստամներորդ, վասն Կղեմեմեայ աղեքսանդրացւոյ:
- ԺԲ. — Երկուստամներորդ, վասն եպիսկոպոսացն՝ որ եղեն յԵրեստղեմ:
- ԺԳ. — Երեստամներորդ, վասն Որոգոնեայ 'ի և վասն երկամութեանն զոր յիշատակեաց վասն Մարկիոնի:

- ԺԴ. — Վասն սուտ մարգարէիցն՝ որ էին յազանգին Փռււզացւոց։
- ԺԵ. — Վասն հերձուածոյն իշատեայ որ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի։
- ԺԶ. — Թէ զինչ վասն Մոնտանեայ և վասն սուտ մարգարէից նորա իցեն բանք։
- ԺԷ. — Վասն Միլտիազեայ և վասն գրոց նորա։
- ԺԸ. — Թէ մրպէս յանգիմանեաց Ապոզոնիոս զազանգն Փռււզացւոց. և կամ Թէ զյիշ ոմանց արար նա յիշատակ։
- ԺԹ. — Սերապիոն վասն ազանգոյն Փռււզացւոց։
- Ի. — Թէ որչափ ինչ Նրանոս ընդգէմ հերձուածոցն, որ էին 'ի Հռովմ՝ քաղաքի՝ գրեաց։
- ԻԱ. — Զիւրգ 'ի Հռովմ՝ Ապոզոնիոս վկայեաց։
- ԻԲ. — Թէ միջ 'ի Ժամանակին կացին եպիսկոպոսք անուանիք։
- ԻԳ. — Յազազս խնդրոյ զատկին յուզելոյ յայնժամ։
- ԻԴ. — Վասն տարածայնութեան որ եղև 'ի կողմանս Ասիացւոց։
- ԻԵ. — Թէ որպէս եղև մի միաբանութիւն հաւատարութեան ընդ ամենայն տեղիս վասն տանի զատկին։
- ԻԶ. — Թէ քանիս եթող մեզ Նրանոս իւրոյ գեղեցիկ հանձնորոյն յիշատակս։
- ԻԷ. — Եւ միջ գարձեալ երևելիք եղեն 'ի Ժամանակին յայնմիկ։
- ԻԸ. — Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ քնացին հերձուածոյն Արտեմիսի, և Թէ որպիսիք ոմանք էին սոքա 'ի գնացս իւրեանց և 'ի վարս, և Թէ զիւրգ համարձակեցան եղծանել զգիրս սուրբս։

- ԺԴ. — Զօրեքառաներորդ, վասն սուտ մարգարէիցն որ էին յազանգոյ փռււզացւոց։
- ԺԵ. — Հնգեառաներորդ, վասն բաժանման Փղորթանոսեայ և Բազետանոսի որ եղև 'ի Հռովմ՝ քաղաքի։
- ԺԶ. — Վեցառաներորդ, Թէ զինչ տի վասն Մոնտանեայ, և վասն սուտ մարգարէիցն որ էին ընդ նմա։
- ԺԷ. — Եթեքաններորդ, վասն Մեղանգոսեայ, և վասն խոսիցն զոր գրեաց։
- ԺԸ. — Ութեառաներորդ, եթէ մրպէս յանգիմանեաց Ապոզոնիոս զազանգն փռււզացւոց, և կամ զորս յիշատակեաց։
- ԺԹ. — Իննեառաներորդ, եթէ զինչ սոսց Սերապիոն վասն ազանգին փռււզացւոց։
- Ի. — Քսաներորդ, Թէ որչափ ինչ սոսց գրով իրինեսո ընդգէմ հերձուածոցն որ էին 'ի Հռովմ՝ քաղաքի։
- ԻԱ. — Քսաներորդ տասներորդ, Թէ մրպէս վկայեաց Ապոզոնիոս 'ի Հռովմ՝ քաղաքի։
- ԻԲ. — Քսաներորդ երկրորդ, Թէ որ եպիսկոպոսք երևելիք էին ընդ այն ժամանակս։
- ԻԳ. — Քսաներորդ երրորդ, վասն խոթման՝ որ եղև յայնժամ Ժամանակի վասն զատկին։
- ԻԴ. — Քսաներորդ չորրորդ, վասն բաժանման որ եղև 'ի կողմանս ասիացւոց։
- ԻԵ. — Քսաներորդ հինգերորդ, Թէ մրպէս եղև մի հաւատարութիւն ընդ ամենայն տեղիս վասն զատկին։
- ԻԶ. — Քսաներորդ վեցերորդ, եթէ քանի խոսն ընկալաք մէջ 'ի փոգութենէ անտի իրինոսի։
- ԻԷ. — Քսաներորդ եօթներորդ, վասն այլոց բազմաց որ եղին երևելիք ընդ այն ժամանակս։
- ԻԸ. — Քսաներորդ ութերորդ, վասն այնոցիկ որ եղին իսկզբանէ յազանգն անտի Արտեմիսի, և որով օրինակաւ էին նոքա. և Թէ մրպէս համարձակեցան նոքա եղծանել զգիրս սուրբս։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն Սուտէր կեցեալ զամս ութ՝ վախճանեաց զկեանս իւր, զոր և երկոտասաներորդ յԱռաքելոց անտի Ելեւթերոս յաջորդեաց յաթոռակալութիւն: Եւ յամին ութոտասաներորդի Անտոնինոսի վերոսի ինքնակալի՝ ի գաւառս գաւառս պետութեան յարեաւ հալածումն սաստիկ իբրու ի գրգռութենէ ժողովրդեան հակառակ մեր, և բիւրաւորք վկայից ընդ ամենայն տեղիս փառաւորեցան մահուամբնահատակութեան. յորոց յամենեցուն՝ զորս ի միում գաւառի և ի ժողովրդեան դէպ եղեն՝ քաղեալ համառօտիւ եղից աստանօր. զորս և պատմութեամբս յետնոց աւանդել իբրև արժանաւորս անմահական յիշատակի՝ գործ մեր իցէ: Զիտոս՝ յորում լի կատարեալ զիրացս գրեցես ճառեալ, ի վկայաբանութիւնս մարտիրոսաց յեռեցաք, ոչ զպատմականս միայն, այլ և զվարդապետականն ունելով զրուցատրութիւնս. իսկ որ միանգամ առաջիկայ գրութեանս իցեն այժմ պատկանաւորք, զայնոսիկ միայն համառօտեալ գիցուք ի սմա: Այլք ի պատմագրաց փութան ապաքէն ի գիր դրող մեզ զյաղթութիւնս պատերազմաց, զախոյեանս կանգ-

նեալը ընդդէմ Թշնամեաց, զառաքինութիւնս զօրա-
 վարաց, զարութիւն քաջութեան զօրականին, որք 'ի
 վերայ հայրենի աշխարհին որդւոց և ստացուածոց, յա-
 րին յապաժոյժ բազմապատիկ կոտորածով Թշնամեաց
 լուացեալ Թաթաւեցան: Իսկ որ վասն վարուց աս-
 տուած պաշտութեան պատմական մեր բանս է, վասն
 խաղաղաւէտ պատերազմին՝ որ 'ի շինութիւն է և 'ի
 խաղաղութիւն ոգւոց. և վասն որոց առաքինացանն 'ի
 նմին, ոչ 'ի վերայ աշխարհին և սիրելեաց մարտու-
 ցեալ, այլ 'ի վերայ ճշմարտութեան և բարեպաշտու-
 թեան, 'ի կոթողս մնայունս դրոշմեալ յաւերժական:
 Զի զարիական պնդութիւն նահատակացն աստուած-
 պաշտութեան, զբազմաչարչար ժուժկալութիւն համ-
 բերութեան նոցա, զյաղթանակս 'ի վերայ դիւաց,
 և զյաղթութիւնս ընդդէմ աներևոյթ ոսոխին, և
 յայտոյիկ ամենայնի վերայ զպսակն 'ի յիշատակ յա-
 ւիտենական քարոզեմք մեք:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եւ թէ քանի՛ք եղեն վկայք յաւուրս Վերոսի արքայի 'ի Գաղղիա, և թէ գիա՛րդ նահապաւսկեալ մրցեցան 'ի վերայ աստուածապաշտոնքեան:

Յաշխարհի անդ Գաղղիացւոց էր այս մարտ պատերազմի նահապաւսկացս 'Բրիստոսի. յորում քաղաքք երևելիք, մայր քաղաքաց՝ առաւելեալ քան զայլս Լուգդոն և Վեննա. և առ երկոքումքք քաղաքօքն և առ ամենայն նահանգաւն գնայ Հռոգանոս գետ մեծ յաղծալուր: Զպատմութիւնս վկայիցս գրեցին երևելի եկեղեցիք վայրացն այնոցիկ, և ետուն տանել առ որս 'ի կողմանս Ասիացւոց էին և Փոլագացւոց, որ ինչ գործեցանն առ նոսա պատմելով օրինակ զայս. զորոց և չգրտիւ դնեմ զգանս:

Ճառք աստօինք. թէ որչափ վկայք եղեն յաւուրս Վերոսի արքայի 'ի Գաղղիայ. և թէ գիարդ համբերին պատերազմին վասն աստուածապաշտոնքեան:

Իսկ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռոմայեցւոց Սովետէր որ եկաց զութամ, և ել յաշխարհէ աստի. և կալա զքնի նորա Ղևթերոս. և էր նա եպիսկոպոս երկոտասաներորդ յետ առաքելոցն: Բայց էր յամին եօթնևտասներորդի՝ ինքնակալին Անտոնինոսի Վերոսի. զի 'ի ամին յայնմ ժամանակի ընդ գաւառի յաւանս, և 'ի տեղիս տէգիս սաստկապէս յուղեցան հակառակքն 'ի վերայ մեր, իբրև 'ի գրգռութենէ անտի ժողովրդեանն. և թիւրս վկայից որ եղեն ընդ ամենայն տեղիս՝ յորժամ համեմատելով կշռիցէ որ որ ինչ անցք անցին ընդ մերում ժողովրդեանն. գրեցաւ և տուաւ այնոցիկ որ ընին նոցա վասն յիշատակի ճառից: Բայց զգիրս պատմութեանցս այս լի բովանդակ գրողմալ է մեր ընդ վկայիցն զորժողովեցաք. զի ոչ միայն ըստ օրինակի պատմութեանց ասացեալ է մեր. այլ և վարդապետութեամբ: Բայց այժմ զայս որ պիտոյ են այնմ ճառից զոր արկեալ է մեր՝ քաղեսցուք և գիցուք: Իսկ այլք որ պատմեն և գրեն զպատմութիւնս աշխարհի, տան զյաղճութիւն պատերազ-

Որ 'ի վերինս և որ 'ի լուգդոն Գաղղիացւոց բնակք ծառայք Քրիստոսի՝ առ որ 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փոխաբանաց են եղբարք հաւատոցս մերոց և յուսոյ փրկութեան հաղորդք, խաղաղութիւն չնորհք և փառք յԱստուծոյ Հօրէ և 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ: Այսպէս և սոցին նման բանիւք սկիզբն խօսից իւրեանց եղեալ, կարգեն ապա ըզպատմութիւնն օրինակ զայս: Զմեծ և զանհնարին ճգնութիւնս, ասեն, որ աստ, զգայրոյթ մոլեգնութեան հեթանոսաց ընդդէմ սրբոց, և որչափ ինչ համբերին վկայքն երանելիք, չեմք բաւական ճշգրտ.

մայ որ լինին 'ի թշնամաց, և զառաքինութիւնս զօրապետաց, և զքաղաքութիւնս պատերազմողաց, որ թաթաւեցան արեամբ և սպանմամբ բազում մանկաւոյ մանկանց աշխարհիս, և այլոց մեծութեամբ: Իսկ ըսն պատմութեան որ վասն վարուց աստուածաշատութեան անմէք մէք, վասն պատերազմին է՝ որ վասն շինութեան ոգւոց, և վասն այնոցիկ որ առաքինացան 'ի նմին. զի ոչ վասն աշխարհի մարտեան, այլ վասն շմարտութեան. և ոչ վասն սիրելեաց իւրեանց, այլ վասն աստուածապաշտութեան Տեառն մերոյ: Եւ գորշմեցաք մէք վասն յիշատակի յաւիտենից զհամբերութիւն նահապետացն շմարտութեան, և որ ինչ միանգամ համբերեցին նոքա զօրութեամբ իւրեանց, և զյաղթութիւնն զոր յաղթեցին նոքա աներևոյթ դիւաքն և թշնամեացն, և զպատկն նոցա վասն յիշատակի յաւիտենից քարոզեմք մէք: Արգ յաշխարհի անգ. Գալլիացւոց էր այս մարտ պատերազմի, այնց վկայից վասն որոց ասացաք զնոցանէն: Բայց անուանին անգ. քաղաքք երեւելիք, մայր քաղաքաց որ առաւել են քան զայլս որ են յաշխարհի անգ.՝ Ղաւոթոնայ և Բիանենայ՝, զի առ քաղաքօքն երկրորումք և առ ամենայն նահանգան նոցունց քաղաքաց՝ անցանէր Ոգոնոս գետ բազում յորդութեամբ ջուրոց իւրոց: Զպատմութիւնս իսկ որ վասն վկայից է՝ գրեցին և ետուն տանել երեւելի եկեղեցիքն որ էին 'ի կողմանս գալլիացւոց, և առ եկեղեցիսն որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց, փոխաբանաց, որ ինչ միանգամ գործ գործեցաւ առ նոսա: Բայց պատմեն զայս օրինակ. եդից զնոյն իսկ զբանս նոցա: Մասնայք Քրիստոսի՝ որ բնակեալ են 'ի Բիանենայ և 'ի Ղաւոթոնայ՝ 'ի կողմանս գալլիացւոց, առ եղբարս որ են 'ի կողմանս ասիացւոց և Փոխաբանաց, որ միանգամ ունիցին զհաւատս փրկչին մերոյ և յուսոյն, չնորհք և խաղաղութիւն և փառք յԱստուծոյ Հօրէ և 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ տեառն մերոյ: Եւ յետ այնորից ասացին ասիականի մի զպատմութիւնն. և սկսանին և առնեն օկիղքն բանին իւրեանց ոյսպէս եթէ՝ Վասն մեծութեան նեղութեանն որ եղև աստ, և վասն բարկութեանն հեթանոսաց՝ որ եղև 'ի վերայ սրբոցն, թէ քանի համբերին վկայքն երանելիք ճշգրտութեամբ, և մէք ոչ բա-

* Լուգդոն և վերինս:

տապատում ձեզ առնելոյ բանիւք, և ոչ իսկ այլ որ կարիցէ գրով զայն բովանդակել: Զի յամենայն զօրութենէ իւրմէ խիզախեաց 'ի վերայ մեր հակառակորդն, իբրու կանուխ նկարելով 'ի մեզ զգալուստ իւր՝ որ լինելոց է առ յապա անամօթ ևս ժպրհու թեամբ: Ընդ ամենայն փորձ էանց նա՝ յուզել զարթուցանել զամենայն ընդդէմ ծառայից Աստուծոյ. զի ոչ միայն 'ի տանց և 'ի բաղանեաց և 'ի հրապարակաց հալածէին զմեզ, այլ զի և բնաւ ամենեւին որ 'ի մէնջ մի երեւցի ուրեք՝ զսպառնալիս 'ի վերայ կապէին: Բայց վերամարտիկ գողով 'ի մեր կողմն շնորհքն Աստուծոյ, և զտկարմն անգամ զօրացուցանէր, և ըզհաստատունսն իբրեւ զսիւնս անշարժս ընդդէմ նորա արձանացուցանէր, որոց և անընդոստ ժուժկալութեամբ զամենայն յարձակումն թշնամոյն յաչս եղեալ արհամարէին: Ամենեքին միագունդ միաշունչ կուռէին ընդ նմա, զամենայն ազգ նախատանաց և չարչարանաց յանձինս իւրեանց ընդունելով, թեթեւ ոչինչ համարէին զայս ամենայն, միայն զի փութալ կարասցեն առ Քրիստոս, հաւաստեալ ստուգիւ թէ Ձեռն արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձելոց փառացն՝ որ յայտնելոց են 'ի մեզ: Նախ՝ որ ինչ միանգամ անցք անցանէին ընդ նոսա յամբօխէ անտի բազմու-

ւական լինիմք տսելոյ, և ոչ գրով մարթի բովանդակել: Զի յամենայն զօրութենէ իւրմէ յուզեցաւ 'ի վերայ մեր թշնամին. և յառաջագոյն նկարեաց 'ի մեզ զգալուստն իւր որ լինելոց է առ յապա՝ անամօթ համարձակ, և ամենայն իրօք հնարեցաւ յուզել զարթուցանել զորս միանգամ իրք էին, զի կանխացէ կրթեսցէ զնոսա ընդդէմ ծառայիցն Աստուծոյ: Զի ոչ միայն 'ի տանց և 'ի բաղանեաց և 'ի հրապարակաց հալածէին զմեզ, այլ զի և բնաւ ամենեւին որ 'ի մէնջ մի երեւցի ուրեք՝ սպառնալիս մեզ. բայց կային հակառակ նոցա շնորհքն Աստուծոյ, և որ միանգամ հիւանդք էին՝ ապրեցուցանէին զնոսա. անշարժ էին սիւնքն հաստատունք, զի կարէին 'ի ձեռն համբերութեանն իւրեանց ընդունել յանձինս իւրեանց զամենայն սպառնումն թշնամոյն. և ամենեքին 'ի միասին համբերէին ամենայն նախատանաց և չարչարանաց. և բազում քոքումք 'ի նոցանէ համարեալ էին յայս՝ զի փութ պնդութեան յանձինս ունէին երթալ առ Քրիստոս. և ցուցանէին և յայտ առնէին թէ չեն արժանի չարչարանք ժամանակացս այսոցիկ՝ փառացն այնոցիկ որ յայտնելոց են 'ի մեզ: Եւ նախ որ ինչ միանգամ անցանէր ընդ նոսա յամենայն ամբօխէ անտի որ ժողովեալ էին՝ համբերէին

Թեան ռամկին՝ տանէին քաջութեամբ, մոլեգին աղա-
ղակի նոցա, չլեղին, հարուածոցն, սուլելոյն, և յափը-
տակութեան ընդից, քարկոծանացն և արգելանաց.
և ամենայն որ միանգամ վայրենացեալ ժողովրդեան
գործ է՝ առնել ընդդէմ ոխերիմ իւրոյ թշնամւոյն և
ազգին ոսոխի: Ածեալ ապա սրբոցն յատեան հրա-
պարակին՝ ի հազարապետէ զօրուն և յատենակալոց
քաղաքին յանդիման ժողովրդեան և ի դատաստան
հարցափորձի խոստովան լեալ՝ արկան ի բանտ մինչ
ցգալուստ դատաւորին: Յեալ այնորիկ ածան նոքա ա-
ռաջի դատաւորին՝ որ խտաագոյնս գնայր ընդ մերսն.
անդ Վետտիոս Եպագատոս անուն ոմն յեղբարց՝ որ
լին էր և կատարեալ ի սէր Աստուծոյ և ընկերին, որ
այնպէս միտ դնէր վարուց առաքինութեան՝ որ մինչ
դեռ մանուկն էր, ծերունոյն Զաքարիայ վկայեալ գո-
վութեանն հաւասարէր. զի գնայր նա յամենայն պա-
տուիրանս Տեսուն անարատ և ամենայն պաշտամամբ
առ ընկերս անձանձիր էր, և ունէր նա զնախանձն
Աստուծոյ և եռայր Հոգւով: Այսպիսի ոք գորով նո-
րա ոչ համբերէր տեսանել զդատաստանս անիրաւ
ընդդէմ մեր, այլ զայրագնեալ խնդրէր փոխանակ
եղբարց տալ պատասխանի և ցուցանել յայտնապէս

քաջութեամբ, հարուածոցն և քարկոծանայն և բանդին, և ամե-
նայն որ ինչ միանգամ սովորութիւն էր լինելոյ իբրեւ ի վայրենի
մարդկանէ առ սիրելիս իւրեանց և առ թշնամիս: Իսկ իբրեւ եկին ի
հրապարակ և հարցան ի հազարապետէ անտի և իշխանացն՝ որ
կային ի քաղաքն, առաջի ամենայն ժողովրդեանն իբրեւ խոստո-
վան եղեն թէ քրիստոնեայք են, արգելան ի բանդի մինչև եկն գա-
տաւորն: Եւ յետ այնորիկ ածին առ դատաւորն՝ այն որ աւելի
խտուութեամբ գնայր նա ընդ ժողովուրդս մեր: Բայց եղբայր մի՛ զի
անուն էր նորա Վկայետոս Ապէթագոս՝, որ կատարեալ էր սիրով
Աստուծոյ և առ ընկերս իւր. զի այսպէս կատարեալ էր վարիւք
իւրովք որ մինչդեռ մանուկ էր՝ համեմատեցաւ Զաքարիայ, ըստ
վկայութեանն որ ասացեալ է ի վերայ նորա, զի գնայր նա յամե-
նայն պատուիրանս տեսուն անարատ և ամենայն պաշտամամբ առ
ընկեր իւր անձանձիր էր. և ունէր նա զնախանձն Աստուծոյ, և ե-
ռայր Հոգւով: այսպիսի էր նա, զի ոչ համբերէր տեսանել զդա-
տաստանն որ լինէին ի մեզ անիրաւութեամբ: այլ բարկանայր
առաւել և հաւանեցուցանէր թէ լուիցին, և ոայր պատասխանի
փոխանակ եղբարց, զի մի գործեսցի առ նոսա ինչ անիրաւու-

• Վէտտիոս Եպագոթոս:

Թէ չիք ինչ անաստուած առ մեզ, չիք ինչ ամբարիշտ: Բայց որք շուրջ զբեման կային՝ զաղաղակ բարձին ընդդէմ նորա, զի էր նա այր երեւելի, և ինքն դատաւորն ոչ անսացեալ իրաւացի խնդրոյն՝ զայս միայն հարցանէր ՚ի նմանէ Թէ. Եւ դու քրիստոնեայ իցես: Եւ ՚ի խոստովան լինելն ՚ի ձայն բարձր բարբառոյ, խառնեցաւ և ինքն ՚ի Թիւս վկայից. զի միտթար և բարեխօս քրիստոնէից անուանեալ, քան զՋաքարիայն ունէր առաւել Հոգի բարեխօս, որ առ առատութեան սիրոյն հաճեալ հաւանեցաւ յանձն առնուլ զպատասխանատուութիւն փոխանակ եղբարց, և դնել զանձն իւր ՚ի վերայ նոցա: Զի էր նա և է իսկ ճշմարիտ աշակերտ Քրիստոսի, զհետ գնալով գաւիինն Աստուծոյ՝ ուր և երթայր սա: Աստի որոշէին այլք. զի որ երեւելիքն էին և պատրաստք, նախապէայք հանդիսանային՝ որք մտադիւր յօժարութեամբ ընդին զխոստովանութիւնն վկայութեան: Իսկ անպատրաստքն և անմարզք և դեռևս տկարք, ոչ կարէին հանդարտել զօրութեան մեծի պատերազմին, յորոց անկան թուով տասն՝ ՚ի մեծ տրտմութիւն մեզ և ՚ի սուգ անբաւ, որք և զայլոց՝ որոց ցայն վայր չէր ըմբռնեալ, խախտեցին զյօժարութիւն. որք թէպէտ և

Թեամբ՝ իբրու զայնոսիկ Թէ առանց Աստուծոյ իցեն: Բայց զաղաղակ բարձին ՚ի վերայ նորա ամենեքին որ շուրջ պատեալ կային զբեման, զի էր նա այր երեւելի. և ինքն դատաւորն ոչ ընկալաւ զաղօթան արդարութեան զոր մտաւոյց նմա, բայց միայն զայս հարցանէր ցնա՝ Թէ և դա քրիստոնեայ իցէ. իսկ նա խոստովան եղև յայտնապէս, և ՚ի ձայն բարձր բարբառոյ աղաղակէր, և խառնեցաւ և նա ՚ի Թիւ վկայիցս և եղև միտթարէ քրիստոնէից. զի ունէր նա հոգի բարեխօս առաւել քան զՋաքարիայ. զի զբազում սէրն իւր եցոյց և վասն պատասխանի տալոյ՝ որ փոխանակ եղբարցն էր՝ կամեցաւ և գնել զանձն իւր, զի էր ճշմարիտ աշակերտ Քրիստոսի, որ մերձաւորեալ էր գաւիինն Աստուծոյ՝ ուր և երթայր: Աստի որոշեալ լինէին բազումք երեւելիք, և պատրաստեալ լինէին գլուխք վկայից՝ այնոցիկ որ յամենայն մտաց և ՚ի խորհրդոց իւրեանց կատարեալք էին խոստովանութեամբ վկայութեանն: Բայց երեւեալ լինէին որ միանգամ անպատրաստք և անկիրթք էին, քի ցայն վայր հիշանդք էին և ոչ կարէին հանդարտել զօրութեան մեծ պատերազմին. զի ՚ի նոցանէն յետս դարձան թուով տասն. և նոքա տրտմութիւն բազում և սուգ մեծ արարին մեզ, և զխորհուրդս ևս զայլոց՝ որ ցայն վայր չէին ըմբռնեալ՝ հիւանդացուցին: Եւ նոքին

Ծանր Ծանր չարչարանս կրէին, սակայն մօտ առ վրկայս դեգերէին միշտ, և ոչ քակէին 'ի նոցանէ: Յայնժամ մեք ամենեքեան մեծապէս զահի հարաք վասն անյայտ ելից խոստովանութեան մանաւանդ, և ոչ եթէ 'ի սպառնացեալ տանջանացն. քանզի իբրև հայեաք 'ի կատարած իրացն՝ երկիւղ ունէր զմեզ զի մի դը տկարացեալ անկցի: Բայց հանապազորդ ըմբռնեալ լինէին որ միանգամ արժանի էին, և ըսուին զթիւ համարոյ զանկեւոցն այսպէս. և յայսց երկուց եկեղեցեաց եռանդնոտքն և փոյթք ընտրեալ ժողովէին 'ի հաստատութիւն պնդութեան մեզ աստանօր: Դարձեալ ըմբռնեալ լինէին և ոմանք 'ի հեթանոս ծառայից մերոց. քանզի յայտնապէս առաջի ամենայն ժողովորեան հրամայեաց դատաւորն խնդիր առնել մեզ ամենեցուն: Որոց 'ի դարանակալութենէ անտի սատանայի 'ի չարչարանաց երկուցեալ՝ որոց տանէին սուրբքն, և 'ի զինուորաց հրապուրեալ ստեղ զմէնջ եթէ զթիւստեան հացկերոյթս պաշտեմք մեք, զմիս մանկանց տղայոց 'ի կերակուր հանելով, և յեղիպոսեան մօզնեայ ազգապիղծ խառնակութիւնս խառնակիմք՝ ընդ մարս անկանելով, և այլ բազում ինչ զոր ոչ խօսել և ոչ խորհել օրէն է մեզ, և ոչ հաւատալ իսկ եթէ գործեցաւ երբեք ինչ մի իբրև զայս

Իսկ այնորիկ զամենայն չարչարանս կրէին 'ի հեթանոսաց ընդ նոսին ընդ վկայս, և ոչ քակէին 'ի նոցանէն: Յայնժամ մեք ամենեքեան մեծապէս սարկացաք, զի ցայնժամ ոչ գիտեաք զինչ անցանեն 'ի խոստովանութեան անդ. ոչ եթէ երկնէաք 'ի չարչարանացն որ գոյին 'ի վերայ մեր, այլ զի հայեաք ընդ կատարած իրացն, և երկնէաք զի մի դարձիք դ: Բայց զի ըմբռնեալ լինէին հանապազօր՝ որ միանգամ արժանի էին, և ըսուին զթիւ համարոյ զանկեւոցն. այսպէս զի յայսց երկուց եկեղեցեաց ընտրեցան ամենայն պնդք և փոյթք, և որ միանգամ առաւելապէս 'ի ձեռն նոցա հաստատեալ լինէին եկեղեցիք որ ասա են: Դարձեալ ըմբռնեալ լինէին ոմանք 'ի հեթանոսաց անտի, ընդանիք ոմանք 'ի մերոց աստի. քանզի յայտնապէս առաջի ամենայն ժողովորեանն հրամայեաց դատաւորն խնդիր առնել մեզ ամենեցուն: Իսկ նոքա իբրև 'ի զօրութենէ սատանայի՝ երկեան 'ի քերանացն զոր տեսանէին որ համբերէին սուրբքն, գրգռեցին զնոսա հրապուրանք զինուորքն ստեղ նոցա զմէնջ և ասել թէ զորդիս մեր ուտեմք մեք և ընդ մարս մեր ամուսնութեամբ խառնակիմք, և այլ բազում՝ զոր որ խնդրեմք խօսել և ոչ խորհել, և ոչ հաւատալ թէ գործեցաւ երբեք ինչ իբ-

առ մարդիկ: Եւ իբրեւ եւ Համբաւս այս՝ գազանացան
ամենեքեան ընդդէմ մեր, զի թէ էին ոմանք որ յա-
ռաջագոյն գթային ՚ի մեզ վասն ընտանի հարազա-
տութեան, մեծապէս զայրազնեալ յայնժամ կրճը-
տէին ընդդէմ մեր պատամունս իւրեանց: Եւ լցեալ
կատարէր բան Տեառն մերոյ՝ որ ասաց եթէ. Եկեսցէ
ժամանակ զի ամենայն որ սպանանիցէ զձեզ՝ Համարի-
ցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ: Անդ այնուհետեւ
՚ի տանջանս անհնարինս համբերէին վկայքն երանե-
լիք, զի ընդ հակառակս ելեալ ճգնէր սատանայ թէ
և ՚ի նոցանէ լուիցի բան ինչ հմյհոյութեան: Բայց
առաւել սաստկացաւ բարկութիւն ժողովրդեան և
դատաւորին և զինուորաց ՚ի վերայ Սանկտոսի սարկա-
ւագի ՚ի Վեննայ քաղաքէն և ՚ի վերայ Մատուրոսի՝
որ այն ինչ առեալ էր կնիք նոր, այլ էր նա նահա-
տակ քաջ Քրիստոսի, և ՚ի վերայ Ատտաղոսի՝ որ էր
Ծննդեամբ ՚ի Պերգամոն քաղաքէ, որ և եկաց միշտ
սին Հաստատութեան մերոյս եկեղեցւոյ: Դարձեալ
և ընդդէմ Բլանդինայ՝ որով եցոյց Քրիստոս, զի որ
անարգքն երևեսցին ՚ի մարդիկ և անտոհմք և արհա-
մարհք, զնոսա մեծի փառաց արժանի առնէ առ Աս-
տուծոյ, վասն մեծի սիրոյն առ նա, որ յարդիւնս անդ

բն զայս առ մարդիկ: Իսկ իբրեւ եւ այս համբաւ, ամենայն մարդ
զգեսցաւ սրտմտութիւն բարկութեան ՚ի վերայ մեր իբրեւ գազանք
չարաչարք: Ինչ թէ էին ոմանք որ յառաջագոյն գթային ՚ի մեզ վասն
հարազատութեան՝ յայնժամ մեծապէս զայրանային և կրճտէին
զատամունս իւրեանց ՚ի վերայ մեր: Բայց լցեալ կատարէր բան
տեառն մերոյ զոր ասաց, թէ եկեսցէ ժամանակ, զի ամենայն որ
սպանանիցէ զձեզ և համարիցի թէ Աստուծոյ պատարագ մատուցի:
Աստի այնուհետեւ ՚ի տանջանս անհնարինս համբերէին վկայքն ե-
րանելիք, զի հնարէր սատանայ, թէ և ՚ի նոցանէն խօսեալ լիցի
հոյհոյութիւն ինչ: Բայց առաւել սաստկացաւ բարկութիւն ամե-
նայն ժողովրդեան և դատաւորին և զինուորացն ՚ի վերայ Սե-
նակտոսի սարկաւագի ՚ի Բիենանա քաղաքէ, և ՚ի վերայ Մարտրոյ,
որ այն ինչ առեալ էր նորա կնիք նոր, և էր իսկ նա նահատակ քաջ
պիտանի, և ՚ի վերայ Ատեսաղոսի՝ որ էր նա յազգէ ՚ի Պերգամոն
քաղաքէ: Նա իսկ էր հանապազօր սին հաստատունս ամենայնի որ
՚ի յայսմ աշխարհի. և ՚ի վերայ Աղենտինայ՝ այն որ նմա եցոյց
Քրիստոս, որ երևին ՚ի մեջ մարագկան նուազք և տգեղք և արհա-
մարհեալք, վասն մեծ փառացն արժանի լինին առ Աստուած, յա-
զգս սիրոյն որ առ նա, այն որ զօրութեամբ ճանաչի և ոչ տես-

Հաւաստեալ ցուցանի և ոչ 'ի անատարծիկ փառս ազգատոհմին: Իբրև ամենեքին զահի Հարեալ էաք, և որ տիկին նորա էր ըստ մարմնոյ 'ի կարգի վկայից գուլ յայնժամ 'ի պատերազմի անդ հոգայր վասն աղախնոյ իւրոյ թէ գուցէ վասն տկարութեան մարմնոյն չկարիցէ խոստովան լինել համարձակ, իսկ Բլանդինա այնչափ և այնպիսի զգեցաւ զօրութիւն, մինչ զի որ կարգաւ պէսպէս տանջանաք տանջէին զնա յառաւօտէ մինչև յերեկոյ՝ լուծեալ լքան և խոստովան եղեն եթէ յաղթահարեցան, և չունելով այլ ինչ հրնարս տանջանաց՝ զարմանային եթէ զիարդ մնայր 'ի նմա շունչ գեռևս, զի պատառեալ էր ամենայն մարմին նորա և քանցեալ. և վկայէին թէ մի 'ի նեղութեանց անտի բաւական էր քաղել հանել 'ի նմանէ զշունչ նորա, որչափ ևս առաւել այս ամենայն տանջանք չարչարանաց: Բայց ինքն երանելին իբրև նահապետի քաջ նորոգեալ լինէր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում. և այս էր նորա կազդուրումն և հանգիստ և սիրոհանք ցաւոց, յեղյեղելն ստէպ եթէ. Քրիստոնեայ եմ, և թէ առ մեզ չար ինչ ոչ գործի: Իսկ Սանկտոս քան զամենայն մարդկեղէն միտս գեր 'ի վերոյ տանէր քաջութեամբ չարչարանացն. և յակն ունել անօրինացն եթէ առ տագնապ վշտացն մարթասցին գոնեայ

լեամբ պարծի: Իբրև ամենեքին զահի Հարեալ էաք, նա և այն որ էր տիկին նորա ըստ մարմնոյ, զի և նա 'ի նոյն վկայից էր 'ի պատերազմի անդ. և հոգայր նա վասն աղախնոյ իւրոյ, թէ գուցէ ոչ կարիցէ խոստովանել յայտնի և համարձակ վասն տկարութեան մարմնոյ իւրոյ: Իսկ ինքն Բաղենդինայ որ իբրև զայս զօրութեամբ լցաւ, որպէս զի լուծցին և լքին տկարացեալք այնոքիկ որ կարգաւ պէսպէս տանջանաք տանջէին զնա յառաւօտէ մինչև յերեկոյ. և նոքա խոստովան լինէին եթէ յաղթահարեցան, և ինչ հնարս առնել նմա ոչ գտանէին. և զարմացեալ էին զի մնաց 'ի նմա գոնեայ շունչ, զի պատառեալ էր ամենայն մարմին նորա և քանցեալ. և վկայէին, թէ մի 'ի նեղութեանց անտի բաւական էր քաղել 'ի հանել նմանէ զշունչ նորա, որչափ ևս առաւել այս տանջանք ամենայն չարչարանաց: Բայց ինքն երանելին իբրև նահապետի քաջ նորոգեալ լինէր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում. և այս էր ընդարձակութիւն և հանգիստ նորա, զի մի ցաւացէ նմա յիմք զոր կրէրն. և համբերէր յայսմիկ զի ասէր եթէ քրիստոնեայ եմ, և առ մեզ չար ինչ ոչ գործի: Իսկ Սանկտոս, և նա առաւելապէս և աւելի քան զամենայն մարդ 'ի չարչարանս 'ի մարդկանէ համբերէր

որսալ 'ի բերանոյ նորա բան ինչ անարժան, նա այն պէս պնդութեամբ քաջութեան եկաց ընդդէմ նոցա՝ զի և ոչ զանուն իւր անգամ ասաց նոցա, և ոչ թէ յորմէ ժողովրդենէ կամ յորմէ՝ քաղաքէ էր, կամ թէ ծառայ իցէ կամ ազատ. այլ ամենայն հարցման նոցա զայս առնէր միշտ պատասխանի 'ի լեզու հռոմ թէ՝ Քրիստոնեայ եմ: Եւ զայս փոխանակ անուան, քաղաքի և ազգին խոստովան լինէր, և այլ ինչ բնաւ ամենեւին ոչ լուան 'ի նմանէ հեթանոսք: Եւ վասն այնուրիկ յամառ պնդութեամբ հակառակէին ընդդէմ նորա և դատաւորն և դահիճքն. զի իբրեւ ոչ ինչ այլ գտանէին առնել նմա՝ տախտակս պղնձիս շողացուցեալ գնէին 'ի վերայ մարմնոյ նորա 'ի կակղամիս տեղիս: Եւ իբրեւ այրէր մարմին նորա, նա համբերատար ժուժկալութեամբն աննկուն և անկեքելի կացեալ արիանայր 'ի խոստովանութեան անդ իւրում, յերկնաւոր բխմանէ ջուրցն կենդանութեան զօրացեալ, որ 'ի կողիցն Քրիստոսի ելեալ, և ցօղէր 'ի վերայ: Եւ ինքն իսկ մարմին նորա 'ի մօտոյ վկայէր անցիցն ամենայնի. զի բովանդակ վերջ էին և կեղք, և կծկեալ, թիւրեալ և 'ի սպառ եղծեալ արտաքին տեսիլ կերպարանաց նորա: Թէպէտ և վշտանայր 'ի նմա

քաջութեամբ. և իբրու կարծէին անօրէնքն, թէ վասն սախելոյն և վասն մեծի չարչարանացն լուիցեն 'ի նմանէ որ ինչ արժան էլսելով, նա այնպէս եկաց ընդդէմ նոցա համբերութեամբ իւրով, որ պէտ զի և ոչ զանուն իւր անգամ ասաց նոցա, և ոչ թէ յորմէ ժողովրդենէ, և ոչ թէ յորմէ քաղաքէ, և ոչ թէ ծառայ իցէ, կամ ազատ. այլ ընդդէմ ամենայն ընչի զոր հարցանէին ցնա՝ զայս ասար պատասխանի 'ի լեզու հռոմ, թէ Քրիստոնեայ եմ: Եւ յայսմիկ խոստովանէր ընդ անուան և ընդ քաղաքի և ընդ տոհմի և փոխանակ ամենայն իրից հաւասարութեամբ. և այլ ինչ բնաւ ամենեւին ոչ լուան 'ի նմանէ հեթանոսք: Եւ վասն այսորիկ եղև ընդդէմ նորա հակառակութիւն մեծ հետաւանաց 'ի դատաւորէ անտի, և յայնցաւնէ էր որ չարչարէին զնա: Եւ իբրեւ այլ ինչ ոչ գտանէին առնել նմա, յետոյ տախտակս պղնձիս շողացուցանէին և գնէին 'ի վերայ մարմնոյ նորա 'ի կակղամիս տեղիս: Եւ իբրեւ այրէր մարմին նորա, նա համբերէր և ոչ խոնարհէր կամ կքէր, այլ զօրանայր 'ի խոստովանութեան անդ՝ յերկնաւոր բխմանէ ջուրցն կենդանեաց որ ելին 'ի կողիցն Քրիստոսի, որ ցօղէր 'ի վերայ նորա և զօրացուցանէր: Նա և ինքն իսկ մարմին նորա վկայէ այնմ իմիջ զոր համբերն զի վերջ էին և կեղք և կեղեքեալ և ապականեալ ամենայն տեսիլ

Քրիստոս, սակայն փառաւորութիւն մեծ կատարէր 'ի ձեռն նորա. զի խափանէր թշնամին, զի ցուցանէր նովաւ օրինակ այլոց բազմաց, թէ չիք ինչ ահաւոր՝ ուր սէր է Հօր, և ոչ ցաւալի և վշտագին՝ ուր փառքն են Քրիստոսի: Իսկ անօրէնքն յետ աւուրց դարձեալ չարատանջ չարարէին զվկայն, կարծեալ այնպէս եւ թէ նեխեալ և հարեալ մարմին նորա՝ յառաջին անդ կտանան յաղթեն նմա, զի չմարթէր և ոչ ձեռն մարդոյ մերձենալ 'ի նա, և կամ եթէ մեռցի 'ի տանջանման՝ ահ և երկիւղ լիցի այլոց: Բայց ոչ միայն յայսպիսեաց աստի անցք ոչ անցին ընդ նա, այլ և քան զկարծիս մարդկանն ուղղեալ կանգուն և վերջնովքն տանջանք բժշկեալ ամենեւին՝ յիւր յառաջին դարձաւ նա 'ի կերպարանս և 'ի պէտս անդամոց իւրոց. մինչ զի յետին գերոցքն ոչ 'ի պատուհաս տանջանաց լինէին նմա, այլ 'ի բժշկութիւն շնորհօքն Քրիստոսի: Եւ զկին ոմն անուն Բիբլա՝ որ յառաջագոյն յուրացեալոց անտի էր, յուսացեալ դիւին 'ի սպառ կործանել զնա, զի ետես զնա լոյծ և մեղկ, կամեցաւ 'ի վերայ դատաւ պարտութեանն նորա յաւելուլ և զհայհոյութիւնս, վասն որոյ ետ ածել զնա միւսանգամ՝ 'ի չարչարանս, և ստիպէր և նեղէր խօսել զմէնջ բանս անարժանս: Իսկ նա անդէն մինչդեռ 'ի չարչարանս էր, զարթուցեալ իբրեւ 'ի խոր քնոյ, և յուշ լինէին նմա 'ի ձեռն այսր

նորա 'ի կերպարանաց մարդոյ. զի թէպէտ վշտանայր նովաւ Քրիստոս, սակայն գովեստ մեծ կատարէր 'ի ձեռն նորա. զի խափանէր թշնամին և ցուցանէր նովաւ օրինակ այլոց բազմաց՝ թէ չիք ինչ ահաւոր ուր սէր է Հօր է, և ոչ այն ինչ որ ցաւեցուցանէ ուր փառքն Քրիստոսի են: Իսկ անօրէնքն 'ի վաղիւ անգր դարձեալ միւսանգամ չարարէին զվկայն և համարէին թէ իբրեւ նեխեալ և հարեալ էր մարմին նորա, զի թէ մատուցեն զնա յառաջին տանջանման՝ յաղթեն նմա. զի ոչ մարթէր և ոչ ձեռն մարդոյ մատուցանել 'ի նա. կամ թէ մեռցի 'ի տանջանս, ահ և երկիւղ լիցի այլոց: Բայց ոչ միայն յայսցանէ և անցք որ անցին ընդ նա, այլ այն ինչ զոր մարդիկ ոչ խորհէին և ոչ զմտաւ ածէին, բժշկեցաւ և ողջացաւ նա 'ի ձեռն տանջանաց զոր մատուցին նմա յետոյ և ընկալաւ զառաջին նմա թութեան պէտս անգամոց իւրոց. զի տանջանքն երկայնք ոչ 'ի չարչարանս եղեն նմա, այլ 'ի բժշկութիւն շնորհօքն Քրիստոսի: Եւ կին մի՝ զի անուն էր նորա Բիբլայ, որ էր նա յայնցանէ որ ուրացան յառաջագոյն, իբրեւ համարեցաւ թշնամին թէ անկեալ կործանեցաւ, կամեցաւ դարձեալ միւսանգամ թէ և 'ի ձեռն հայհոյու-

ժամանակեան տանջանաց տանջանք գեհնոյն յաւիտենից, և պատասխանի առնէր ընդդէմ հայհոյեացն այսպէս. Զիարդ, ասէր, ուտեն նոքա զմանկտի, որ և զարիւն անասնոց ոչ ունին իշխանութիւն ուտել. և յայնմհետէ խոստովանէր թէ Քրիստոնեայ եմ, և 'ի բաժին ժառանգութեան վկայիցն խառնէր: Եւ իբրեւ 'ի ձեռն համբերութեան երանելեացն խափանեցան Քրիստոսիւ անօրինացն չարչարանք, միւս ևս խորամանկութիւն մեքենայից հնարէր թշնամին, զի յարգելան բանտից և 'ի խաւարին և յանձուկ վայրս արկեալ զնոսա արկէր զոտս նոցա 'ի կոճեղս, մինչև 'ի հինգ ծակս տարածեալ, և այլովք նման տանջանօք, որպէս սովոր էին զայրագնեալ արբանեակք սատանայի չարակոտութեամբ լկել զարգելեալն. որով բազումք 'ի նոցանէ հեղձեալ լինէին 'ի բանտին, զորս միանգամ կամեցաւ Տէր այս օրինակ ելանել յաշխարհէ, ցուցանելով նոցա զփառս իւր: Իսկ որ դառնապէս տանջեալ լինէին, մինչև կարծեալ երևել, եթէ և ամենայն բաշկութեան մատուցեալ առնոսա սակայն ապրել ոչ կարէին, կային մնային նոքա՝ 'ի բանտին զըրկեալք յամենայն հոգաբարձութենէ մարդկան, այլ 'ի Տեառնէ զօրացեալ հոգեպէս և մարմնապէս ողջա-

թեանն պորտաւորեսցէ զնա՝ և էած միւսանգամ 'ի չարչարանս, և ստիպէր և նեղէր զնա, խօսել զմէնջ բանս անարժանս. զի ետես ըզմեղիութիւն նորա և զլուծութիւն: Իսկ նա անդէն մինչեւ 'ի չարչարանս կայր՝ յուշ եղև նմա յանձն իւր, և զարթեալ իբրեւ 'ի խօրքնոյ, և յիշեաց նա 'ի ձեռն այսր տանջանաց ժամանակետն զտանջանս գեհնոյն յաւիտենից, և պատասխանի ետ ընդդէմ հայհոյեացն և ասէ. Զիարդ, ուտեն զմանկտի, որ և զարիւն անասնոց ոչ ունին իշխանութիւն ուտել. և յայնմհետէ խոստովանէր զմանանքին իւրոյ թէ Քրիստոնեայ եմ, և 'ի թիւ համարոյ վկայիցն յաւելաւ: Իսկ իբրեւ խափանեցան Քրիստոսիւ անօրինաց չարչարանքն 'ի ձեռն համբերութեան երանելեացն, այլ միւս ևս խորամանկութիւն մեքենայից հնարէր թշնամին. զի յարգելան բանտից և 'ի խաւարին տեղիս և յանձուկ վայրս չարչարեսցէ զնոսա, և արկեսցէ զոտս նոցա 'ի կոճեղ զհինգ ծակով, և այլովք տանջանօք որպէս սովոր էին բարկութեամբ պաշտել առնոսա. և այս փոյթ պնդութեան 'ի թշնամոյ անախ գործեալ լինէին առ արդելեալն այսպէս, զի բազումք 'ի նոցանէն հեղձեալ լինէին 'ի բանտին, որ կամեցաւ տէր թէ այսպէս ելցեն յաշխարհէ, զի ցուցցէ զանձն իւր: Եւ այնքեիկ որ տանջեցան դառնապէս, որ կարծեալ երևէր եթէ

նային և այսու միութարեալ պնդէին 'ի գեղեցիկ նա-
հատակութիւնն: Եւ այլք ոմանք նորոգ ըմբռնեալ,
որոց անփորձ մարմինքն տանջանաց, ոչ տանելով խրա-
տուութեան արգելանին, անդէն 'ի ներքս մեռանէին:
Իսկ երանելի Պոթինոս, այն որում հաւատացեալ էր
պաշտօն եպիսկոպոսութեան Լուգդոնացւոց եկեղե-
ցւոյն, որ զիննսնամենիւք ուրեմն էր և վատեալ յոյժ
մարմնով, և հազիւ ուրեմն առ մարմնաւոր տկարու-
թեանն չնէր, սակայն առ ցանկութեան վկայու-
թեանն՝ որ առաջի կայր, եռայր ոգւով և զօրանայր,
քարշեալ ածաւ և սա 'ի բեմանդր. որ թէպէտ մար-
մնով կէս մի 'ի ծերութենէ և կէս մի առ խօթու-
թեան լուծեալ էր ամենեւին, այլ ոգի նորա 'ի նմա
էր, զի փառաւորեսցի նովաւ Քրիստոս: Եւ իբրեւ ա-
ծին զնա զնուորքն 'ի բեմանդր, զհետ գալով և ա-
տենակալաց քաղաքին և ամենայն ժողովրդեան 'ի
ձայն բարձր աղաղակելով, իբրու եթէ դա ինքնին
իցէ Քրիստոսն, խոստովանէր նա զբարեղ զաւանու-
թիւն: Եւ հարցեալ 'ի դատաւորէն թէ Ո՛ր է Աս-
տուածն քրիստոնէից. պատասխանի տուեալ ասէր.
Եթէ արժանի իցես, դիւրին է քեզ գիտել: Անդէն

և ամենայն բժշկութիւն մատիցէ առ նոսա՝ սակայն ապրել ոչ կա-
րէին, նոքա՝ կային մնային անտէն 'ի բանտին՝ իբրու զրկեալ էին
յամենայն հոգաբարձութենէ մարդկան, այլ 'ի տեսունէ զօրանա-
լին և ողջանային հոգեպէս և մարմնապէս, և զայսն յորդորէին և
միութարէին: Որ նորոգ ըմբռնեալն էին, և ցայն վայր որ համարեալ
էին մարմնք նոցա, ոչ համբերէին ծանրութեան արգելանին, այլ
'ի ներքս մեռանէին: Իսկ Պոթինոս երանելի, այն որ հաւատաց-
եալ էր պաշտաման եպիսկոպոսութեան զաւոգոնացւոց, որ անց-
եալ էր զիննսն՝ ամով, և յոյժ տկար էր մարմնով իւրով, և հա-
զիւ ունէր զոքի վասն տկարութեանն. բայց վասն խորհրդոյ հո-
գւոյ իւրոյ զօրանայր, վասն ցանկութեան վկայութեանն որ կայր.
և զնա իսկ քարշէին ածէին 'ի բեմանդր, իբրու մարմնն իւր լու-
ծեալ էր 'ի ծերութենէ և 'ի տկարութենէ, բայց չունէ նորա պա-
հեալ էր 'ի նմա, զի Քրիստոս նովաւ փառաւորեսցի: Եւ իբրեւ ա-
ծին զնա զնուորքն առ բեմանդր, և շուրջ էին զնովաւ իշխանք քա-
ղաքին, և ամենայն ժողովուրդքն 'ի ձայն բարձր բարբառոյ աղա-
ղակէին ազգի ազգի աղաղակաւ, թէ դա ինքնին է Քրիստոս: Իսկ
նա խոստովանէր զբարեղ վկայութիւնն: Իբրեւ դատաւորն ստի-
պեալ նեղէր զնա՝ ասել թէ ո՛ր է աստուածն քրիստոնէից. և նա

քարշեալ զնա յանխնայ, ազգի ազգի հարուածս տալին նմա. և որ շուրջ զնովաւն էին՝ ոմն ոտիւք, ոմն ձեռօք [Թշնամանէր զնա, և ոչ ալն ածէին 'ի ծերութենէ անտի նորա: Եւ որ միանգամ հեռի ոք էր 'ի նմանէ, իւրաքանչիւր զինչ և 'ի ձեռին իւրում ունէր՝ ձգէին 'ի նա. և ամենեքին համարէին 'ի միտս իւրեանց մեղանչել մեծապէս և անօրինել՝ եթէ անհոգ լիցին 'ի ժպրհնելոյ ընդդէմ նորա. զի այսպէս զվրէժ դից իւրեանց խնդրել 'ի նմանէ կարծէին: Եւ իբրեւ հազիւ մնաց 'ի նմա շունչ՝ տարան ընկեցին 'ի բանտ, և յետ երկուց աւուրց մեռաւ նա: Եւ մեծապէս փայլէր անդ տեսչութիւն Աստուծոյ և անչափ ողորմութիւն Քրիստոսի, դուն ուրեք դէպ լեալ յեղբարս, բայց և ոչինչ օտար 'ի խորհրդոց Քրիստոսի. զի ողբ ըմբռնեալ յառաջագոյն և ուրացան, արգելեալ լինէին և նոքա 'ի բանտին և կցորդք գոյով նեղութեան վկայիցն, և ոչ յայս կեանս շահէին ինչ զի ուրացան, զի խոստովանողքն, որպէս քրիստոնեայք արգելեալ, ոչ այլ ինչ մնասու զնոցանէ ամբաստանութիւն լինէր. իսկ նոքա իբրեւ սպանողք յայնմ հետէ և պիղծք կալեալք էին, և երկպատիկ քան զայլսն տանջէին և չար չարէին: Հաւատացելոցն ուրախութիւն վկայութեանն [Թեթեացուցանէր զբեռն, և յոյսն աւետեաց և սէրն

ասաց, թէ արժանի ես՝ ուսանիս: Եւ մատեան և սկսան քարշել զնա յանխնայ, և 'ի հարուածս ազգի ազգի համբերէր նա: Իսկ որ մերձ և շուրջ զնովաւ էին, ոմն ոտիւք և ոմն ձեռօք [Թշնամանէին ազգի ազգի [Թշնամանօք, և ոչ աւնածէին 'ի ծերութենէ անտի նորա: Եւ որ միանգամ հեռի ոք էր 'ի նմանէ՝ իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ զինչ և 'ի ձեռին իւրում ունէր՝ ձգէին 'ի նա, և ամենեքին նոքա զայս համարէին 'ի միտս իւրեանց՝ [Թէ յոյժ և անհարկն յանցանս յանցանէ և անիրաւի, այն որ յամէ և ոչ վաղվաղակի պղծի 'ի նա. զի այսպէս համարէին նոքա եթէ զվրէժս դից իւրեանց խնդրեցեն: Եւ իբրեւ հազիւ մնաց 'ի նմա շունչ, տարան ընկեցին 'ի բանտ, և յետ երկուց աւուրց մեռաւ: Բայց եղև տեսչութիւն մեծ Աստուծոյ, և անչափ ողորմութիւն Քրիստոսի յայն սակաւան որ անկան. զի ոչ [Թողան նոքա 'ի տեսչութենէն Քրիստոսի: Եւ այնոքիկ որ ըմբռնեցանն յառաջագոյն և ուրացան, արգելեալ լինէին և նոքա 'ի բանտի և համբերէին նեղութեանց. զի և ոչ յայսմ ինչ յաշխարհի չաչ օգտութեան եղև նոցա յայնմիկ զի ուրացան. զի այնոքիկ որ խոստովան եղեն որպէս քրիստոնեայք արգելեալ լինէին, իբրեւ ոչ բերէին զնոցանէն այլ ինչ պատճառս: Իսկ նոքա

առ Քրիստոս և Հոգին հայրական միութարեք զնոսա-
 իսկ ուրացելոցն խիղճ մտաց առաւելապէս տանջէր,
 այնպէս զի յայտնի լինել ամենեցուն 'ի հրապարակս
 'ի գունոյ երեսաց իւրեանց: Այլ վկայքն լուրջ և
 զուարթ ելանէին, և չնորհ՝ բազում և փառք խառ-
 նեալ փայլէին յերեսս նոցա, և կապանքն իբրև զարդ
 վայելութեան լինէր 'ի վերայ նոցա, որպէս զհարսն
 գեղեցիկ զարդու ոսկեհուռ հանդերձիւ զարդարեալ.
 և հարկանէր 'ի նոցանէ հոտ անոյշ Քրիստոսի, մինչև
 կարծել ոմանց թէ նիւթական իւղով աշխարհիս օ-
 ծեալ իցեն: Իսկ ուրացեալքն իբրև տրտմեալք և կռ-
 րացեալք և գունատեալք և ամօթալից նախատեալք
 'ի հեթանոսաց որպէս զվատս և անարիս և զսպանդի
 զանձամբ առնելով զյանցանս, կորուսեալ միանգամ
 զամենապատիւ, զփառաւորեալ և զփրկարար զա-
 նունս: Զոր տեսեալ այլոց ամենեցուն մեծապէս հառ-
 տատէին, որով ըմբռնեալքն յետ այնորիկ անյապաղ
 խոստովան լինէին, չտալով տեղի սադրանաց բանասար-
 կուն: Եւ յետ ոչ բազմաց ինչ բանից՝ յարէ 'ի նոյն
 դարձեալ թէ. Զկնի այսոցիկ ամենայնի 'ի բազմօրի-
 նակ դէմս կերպարանէին վկայութեան նոցա ելք,
 որպէս զի 'ի յամենասեր ծաղկանց զանազանեալ 'ի
 գոյնս և 'ի տեսակս բոլորիցեն պսակս 'ի նուէր Աս-

յայնմհետ իբրև սպանողք և պիղծք կալեալք էին, և երկպառիկ
 քան զայն տանջէին և չարչարէին: Իսկ սոցա ուրախութիւն զը-
 կայութեան թեթեացուցանէր զբեռն, և յոյսն տւեալաց և սերն
 Քրիստոսի և Հոգին բարեխօս: Իսկ զայնոսիկ որ ուրացանն՝ խիղճ
 մտացն նոցա առաւելապէս տանջէր զնոսա, այնպէս զի և յամենայն
 մարդկանէ անտի յայտնի էին 'ի հրապարակս՝ 'ի գունոյ երեսաց
 իւրեանց: Իսկ վկայքն յորժամ ելանէին՝ լուրջ և զուարթ էին,
 և չնորհք և բազումք փառք խառնեալ էին յերեսս նոցա. և կա-
 պանքն իբրև զարդ վայելութեան էր 'ի վերայ նոցա, որպէս զը-
 հարսն զարդարեալ գեղեցիկ զարդու ոսկեհուռ հանգերձիւ. և
 հարկանէր 'ի նոցանէն հոտ անոյշ Քրիստոսի, զի էին որ կարծեալ
 երևէին թէ իւղով աշխարհիս օծեալ իցեն: Իսկ ուրացեալքն իբրև
 տրտմալք և կորացեալք և գունատեալք և ամօթալից և նախա-
 տեալք 'ի հեթանոսաց, իբրև մեղկեալք և լուծեալք և պատուհա-
 սակոծեալք լինէին իբրև սպանողք. և կորուսին զանունն որ քան
 զամենայն պատուէ և փառաւորէ և կեցուցանէ: Եւ իբրև ասացին
 սակաւիկ մի, յետ այնորիկ յաւելին և ասեն, թէ յետ այսր յա-
 մենայն կերպս բաժանեցաւ վկայութիւնն 'ի վախճանելն նոցա. զի

տուծոյ Հօր: Զի արժան իսկ էր արիական նահատակացն՝ որ բազմապատիկ հանդիսիցն տարան և մեծապէս յաղթեցին, ընդունել և զմեծ պսակն անեղծութեան: Եւ ածան արդ Մատուրոս, Սանկտոս, Բլանդինա և Ալտաղոս առ գազանսն յամփիթէատրոնն՝ առ ժողովուրդն, ՚ի տեսիլ անողորմ խստութեան հեթանոսաց, որ ՚ի մեր պատճառս քան զօրէնս սոհմանադիր՝ կարգեալ էր նոցա զայս հանդէս գազանամարտիս: Անդ Մատուրոս և Սանկտոս անցին դարձեալ ընդ ամենայն ազգս տանջանաց՝ իբրու եթէ չէր ինչ կրեալ նոցա յառաջագոյն, կամ մանաւանդ որպէս ըմբիշ որ ընդ բազում նուագս խնայենիցն վիշակելոյ՝ յաղթող գտանիցի. զի վասն պսակին էր նոցա մարտ պատերազմին: Դարձեալ վերստին ընդ հարուածս սովորական գանից անցանէին, ընդ խածատանս գազանաց, և զոր միանգամ ՚ի մոլեգնութեան իւրում աղաղակաւ հրամայէր ամբոխ բազմութեան ռամկին: Յետ այնորիկ և ՚ի վերայ երկաթի աթոռոց նստուցանէին զնոսա, և թէպէտ ՚ի խորովել մարմնոց հոտ ճենձերոյն ՚ի յուրեգունս ժողովրդեան հասանէր, սակայն և այնպէս ոչ առնէին վախճան գործոյն դառնութեան, այլ ևս քան զևս մոլեգնեալ կամէին յաղթել համբերութեան երանելեացն. սա

յամենայն ծաղկանց և յամենայն բուսոց բոլորեցին պսակ և մատուցին Հօր: Արժան իսկ էր ասել վասն հզօր նահատակացն որ համբերին ՚ի պատերազմին՝ պէսպէս փոփոխմամբ, և յաղթեցին մեծապէս և առին զպսակն մեծ զանեղծութեան: Արդ զՄատուրոս և զՍանկտոս և զԲլանդինա և զԱլտաղոս, ածին արկանել գազանաց առաջի ամենայն ժողովրդեանն ՚ի տեսիլ ամենայն հեթանոսաց որ անողորմ էին յաւուրն . . . վասն մեր ՚ի տեսիլ . . . : Իսկ զՄատարինոս և զՍինկտոս ածին գարձեալ ՚ի թէատրոնն յամենայն չարչարանս՝ իբրև այն թէ ոչինչ եղև նոցա. առաւելապէս բազում չարչարանօք յաղթէին թշնամւոյն, զի վասն պսակին էր նոցա մարտ պատերազմին: Բայց գարձեալ համբերէին նոքա կեղոյ վերաց զոր ունէին, և զխածատածսն զգազանացն, և զամենայն՝ որ ինչ միանգամ աղողակէին ժողովուրդքն ՚ի մոլորութեան անգ իւրեանց աստի և անտի, և հրամայէին չարչարել զնոսա: Եւ հանգեալ այսոք ամենայնիւ, ՚ի վերայ երկաթի աթոռոց նստուցանէին զնոսա, և իբրև խորովէին մարմինքն՝ հոտ այրմանն ահ արկանէր ՚ի ժողովրդեանն, սակայն և այնպէս ոչ ամաչէին, այլ ևս քան զևս առաւել մոլեգնէին և կամէին յաղթել համբերութեան երանելեացն.

կայր ոչ այլ ինչ լուան 'ի Սանկտոսէ, բայց զբան խոստովանութեան միայն, զոր 'ի սկզբանէ անտի սովորէր նա յեղեղել: Ժուժկալեալ արդ սոցա մեծի պատերազմին, յերկարել 'ի նոսա չնչոյ կենդանութեան, սրախողիող սպանան. և փոխանակ բազմադիմի մենամարտից աւուրն, տեսիլ եղեն նոքա ամենայն աշխարհի: Իսկ Բլանդինա 'ի փայտէ կախեալ արկաւ 'ի կերակուր գազանաց, որ ըստ կերպի խաչին կախեալ, և ուժգին աղօթիւքն առ Աստուած, բազում քաջալերս յաւելոյր 'ի նահատակն Գրիստոսի՝ որք և արտաքին մարմնոյ աջօք 'ի ձեռն վկայուհւոյն տեսնէին զնա՝ որ 'ի խաչն ել վասն նոցա, զի հաւանեցուցէ զհաւատացեալս 'ի նա, զի ամենայն որ չարչարի վասն փառացն Գրիստոսի, հաղորդութիւն ունի նա ընդ Աստուծոյ կենդանւոյ: Եւ իբրեւ ոչ մերձեցան 'ի նա և ոչ մի 'ի գազանաց անտի, իջուցին զնա 'ի փայտէ և տարան եղին դարձեալ 'ի բանտի՝ պահել այլում պատերազմի, զի բազմապատիկ հանդիսիւ ճգնութեամբ յաղթեցէ թշնամւոյն սատանայի. և զկամակոր օձին անհրաժեշտ կացուցէ զդատապարտութիւն, և յոր-

ոտկայն և ոչ այսպէս լուան այլ ինչ 'ի Սենակտոսէ, բայց 'ի բանէ * 'ի խոստովանութեանն յայնմանէ՝ որ վկայաբանին սովորէ ասել: Արդ սոքա մեծ պատերազմին համբերին, վասն զի շատ ընդերկարեցաւ 'ի նոսա շունչ իւրեանց, յետոյ փողոտեցան. և փոխանակ յայտնի մարտիցն տեսչանցն որ լինէին յայնմ աւուր, նոքա եղեն տեսիլ ամենայն երկրի: Իսկ Բաղենդինաս, 'ի փայտէ կախեցաւ, և պատրաստեալ էր լինել կերակուր գազանաց, որ յարձակեալ էին 'ի վերայ նորա և տեսչամբ իւրով ըստ կերպարանաց խաչի կախեալ կայր, և ուժգին աղօթիւք իւրովք քաջալերութիւնս մեծ առնէր նա այնոցիկ որ զպատերազմն առնէին. տեսնէին պատերազմք իւրեանց, և արտաքին աջօք իւրեանց 'ի ձեռն այլում տեսչանէ՝ զայն որ 'ի խաչն ել վասն նոցա, զի հաւանեցուցէ զամենայն որ միանգամ հաւատան 'ի նա. զի ամենայն որ չարչարի վասն փառացն Գրիստոսի՝ հաղորդութիւն ունի նա ընդ Աստուծոյ կենդանւոյ: Եւ իբրեւ ոչ մերձեցան 'ի նա մի 'ի գազանաց անտի, իջուցին 'ի փայտէ և տարան եղին դարձեալ 'ի բանդի, զի պահեցին նա այլում պատերազմի. զի բազում կրթութեամբքն յաղթեցէ թշնամւոյն սատանայի, և պարտաւորութիւն որ ոչ անցանէ՝ արտացէ նմա: Բայց զեղբարս յորդորեցէ, եթէ այս փղբրիկս և տկարս և արհամարհեալս իբրեւ զնահատակ մեծ՝ որ ոչ յաղթահա-

դորեալ խրախուսեցէ զեղբարս, զի թէպէտ իմքն փոքր, տկար և արհամարհ, սակայն մեծի և անյաղթ նահատակին Քրիստոսի զգեցեալ զգօրութիւն և բազում կռուով յաղթեաց հակառակորդին, և ՚ի մրցարանին անեղծ պսակաւ պսակեցաւ: Եւ զԱտտաղոս ինքնին խնդրէր ժողովուրդն մեծապէս ՚ի պատուհաս տանջանաց, զի էր նա անուանի. և չունելով խիղճ անձին իւրոյ՝ եկն նա պատրաստական ՚ի նահատակութիւն, զի հմուտ իսկ էր նա ՚ի խոստովանութիւն քրիստոնէութեան, և հանապազօր վկայ շնամարտութեան առ մեզ: Եւ իբրեւ շուրջ ածելին զնա զթէատրոնաւն, երթայր առաջի նորա տախտակ մի գրեալ ՚ի լեզու հռովմայեցի. Սա է Ատտաղոս քրիստոնեայ, եւ ՚ի յուզել գրգռել ընդդէմ նորա ժողովրդեան, իբրեւ գիտաց դատաւորն եթէ հռովմայեցի է նա, հրամայեաց կապել և դնել ՚ի բանտի ընդ այլն՝ որ էին անդ. և գրեաց վասն նոցա առ կայսրն և միայր վճռոյ հրամանին առ ՚ի նմանէ: Իսկ ժամանակն՝ որ եղև ՚ի միջի, ոչ անօգուտ ինչ և անպտուղ լինէր, այլ ՚ի ձեռն համբերութեան նոցա անչափ գթութիւն Քրիստոսի երևեալ փայլէր, զի ՚ի ձեռն կենդանեաց ՚ի կենդանութիւն գային մեռեալքն և ՚ի ձեռն վկա-

րի՝ քաջալերեալ էր. և բազում կռուովք յաղթեաց թնամայն, և ՚ի պատերազմի անեղծ պսակաւ պսակեցաւ: Իսկ զԱտեղաոս, և զնա մեծապէս խնդրէին ժողովուրդքն, զի էր նա անուանի. և վասն բարւոյք խորհրդեանն զոր ունէր նա՝ եմուտ իբրեւ զնահատակ պատրաստեալ. քանզի կիրթ հմուտ էր նա ՚ի խոստովանութիւն քրիստոնէութեան, և հանապազօր ժտակայ շնամարտութեամբ էր նա առ մեզ: Եւ իբրեւ ածին զնա շուրջ զթէատրոնաւն, երթայր առաջի նորա տախտակ մի որ գրեալ էր ՚ի նմա ըստ հռոմմարէն լեզուի. Այս է Ատեղաոս քրիստոնեայ: Եւ ժողովուրդն մեծապէս սասականայր ՚ի վերայ նորա: Եւ իբրեւ գիտաց դատաւորն եթէ հռոմայեցի է՝ հրամայեաց կապել և դնել ՚ի բանտի ընդ այլն՝ որ էին անդ. զի գրեաց վասն նոցա առ կայսր, և ակն ունէր զինչ վճիռ եկեցէ ՚ի նմանէն: Իսկ ժամանակն որ եղև ՚ի միջի՝ ոչ եթէ խափանումն էր նոցա, կամ անպտուղ. այլ ՚ի ձեռն համբերութեան նոցա անչափ գթութիւն Քրիստոսի երևեալ լինէր, զի ՚ի ձեռն այնոցիկ որ կենդանի էին, և որք մեռան, և վկայքն այնոցիկ, և զայնոցիկ որ չէին վկայք գարձուցանելին. և լինէր ուրախութիւն մեծ մօրն մերոյ կուսի, զի զայնոցիկ որ ընկեցան՝ իբրեւ զմեռեալ՝ ըն-

յից՝ շնորհէր տկարացելոցն և լինէր ուրախութիւն մեծ մօրն կուսի, զի զորս ընկէցն իբրև զմեռեալս, ընդունէր զնոսա կենդանիս, Զի՛ի ձեռն վկայիցս բազումք յայնցանէ որ ուրացանն՝ վերստին երկնեալ և կերպարանեալ ՚ի Քրիստոս, և կենդանանորոգեալ ուսանէին խոստովան լինել, Այսպէս ՚ի կենդանութիւն եկեալ և ՚ի զօրութիւն՝ մատչէին վերստին ՚ի բեմ անդր, և փոխեալ ՚ի հիւթ քաղցրագոյն յերկայնմտութենէն Աստուծոյ՝ որ ոչ կամի զմահ մեղաւորի, այլ զդառնալ նորա և զկեալ, գային ՚ի նոր հարցութիւն՝ ի դատաւորէ անտի, Եկն պատասխանի և ՚ի կայսերէն բրածեծ կորուսանել զնոսա. բայց որ ուրանանն՝ արձակեսցին ազատ: Եւ ՚ի լինել ամենաժողով տօնին, ուր յամենայն ազգաց եկեալ խառնէր բազմութիւն մարդկան, հրամայեաց դատաւորն ածել զերանելի վկայն յատեան, իբր՛ի հանդէս և ՚ի տեսիլ բազմութեան ամբօխին. և դարձեալ միւսանգամ ՚ի հարցութիւն մատուցանէր զնոսա, և որ միանգամ էին ՚ի կարգս քաղաքացւոց Հռովմայ՝ հրամայեաց զգլուխս նոցա հատանել, իսկ զայլն ետ արկանել առաջի գազանաց: Բայց մեծապէս փառաւորէր Քրիստոս յայնոսիկ՝ որ յառաջագոյն ուրացան, զի արտաքոյ քան զկարծիս հեթանոսաց խոստովանէին, և առանձին դարձեալ ՚ի հարցութիւն քննութեան

կալաւ զնոսա կենդանիս. զի ՚ի ձեռն վկայիցն այնոցիկ բազումք յայնցանէ որ ուրացանն՝ յաջեալք լինէին և ծնեալք, և զարթնութիւն և ուսանէին և խոստովան լինէին, և իբրև կենդանիք և առողջք էին, մատչէին առ բեմ անդր՝ զի հարցցին ՚ի գատաւորէ անտի. ՚ի ձեռն խաղաղամանն այն որ ոչն կամի ընդ մահ մեղաւորին, այլ քաղցր է նա ՚ի վերայ այնոցիկ որ գառնանն առ նա: Փրեաց կայսր Թէ որ միանգամ ոչ ուրանան՝ մեռցին, և որք ուրանանն արձակեսցին իսկ ՚ի ժողովուրդ որ լինի աստ, զի բազում են ՚ի սմա մարդիկ, զի ամենայն ազգաց ժողովին այսր: Եւ իբրև սկսաւ ժողովել, էած զնոսա յատեան անդր, զի արասցէ զերանեալն Թէաթրոն և տեսիլ ամենայն ժողովրդեանն. և վասն այսորիկ գարձեալ միւսանգամ հարցանէր զնոսա. և որ միանգամ էին յաստիճանին հռովմայութեան՝ հրամայեաց հատանել զգլուխո նոցա. իսկ զայլն ետ տանել գազանաց: Բայց փառաւորեալ լինէր Քրիստոս յայնոսիկ որ յառաջագոյն ուրացան. զի արտաքոյ քան զկարծիս հեթանոսաց խոստովանէին. և առանձին հարցեալ լինէին նոքա, իբրև այն՝ Թէ ահա ասնն արձակի, իսկ իբրև խոստովան եղեն՝ յաւե-

մատուցեալ, իբր այն թէ ահա արձակին. այլ խոստովանեալ յաւելան 'ի թիւս վկայից: Մնացին միայն արտաքոյ, յորս և ոչ հետք անգամ հաւատոց երբեք գտաւ, և ոչ գիտութիւն հանդերձին հարսանեաց և ոչ մտածութիւն երկիւղին Աստուծոյ, այլ վարուք իւրեանց հայհոյութեան լինէին առիթ ճանապարհին ճմարտութեան, և էին որդիք կորստեան: Իսկ այլքն ամենեքեան կրկին ժողովեցան յեկեղեցւոյ Տեառն, զորոց իբրև հարցուփորձ լինէր՝ Աղէքսանդրոսոմն ազգաւ Փռիւգացի, յարուեստէ բժիշկ, զամս բազումս կեցեալ 'ի Գաղղիոս և ծանօթ գրեթէ ամենեցուն սիրով առ Աստուած և համարձակութեամբ 'ի քարոզութիւն բանին, որ չէր իսկ անմասն յառաքելութեան շնորհաց, կացեալ առաջի բեմին և ակնարկելովն իւրով յորդորէր զնոսա 'ի խոստովանութիւն, և որոց շուրջն կային՝ թուէր նա յերկունս լինել: Յասուցեալ զայրանայր ժողովուրդն ընդդէմ նոցա, որոց ուրացեալ միանգամ, դառնային խոստովան լինել, և աղաղակէին զԱղէքսանդրոսէ, իբրու դորա արարեալ զայս: Եւ իբրև հած և կացոյց զնա դատաւորն և հարցանէր թէ ո՞ր իցէ. և յասել նորա՝ Քրիստոնեայ, բարկացեալ սրամտութեամբ 'ի վերայ նորա պատուիւրեաց զի գազանաց ընկեսցի: Եւ 'ի վաղիւ անդր ե-

լան նոքա 'ի թիւ վկայիցն: Բայց մնացին արտաքս այնոքիկ որ և ոչ հետ հաւատոց երբեք եղև 'ի նոսա, և ոչ գիտութիւն հանդերձին հարսանեաց, և ոչ խորհուրդ աստուածապաշտութեան, այլ և վարուք իւրեանց հայհոյէին զճանապարհն ճմարտութեան, զի էին նոքա որդիք կորստեան. և այլքն ևս յաւելան յեկեղեցի անդ: Իբրև հարցեալ լինէին, այր մի՞ զի անուն էր նորա Աղէքսանդրոս, զի յազգէ էր նա փրիւգացի, և յարուեստ գիտութեան իմաստութեան էր նա բժիշկ, և զաւուրս բազումս չրջեցաւ նա 'ի Գաղղիոս, և երևելի էր ամենայն մարդոյ՝ վասն սիրոյն որ առ Աստուած ունէր, և համարձակութեան զանին իւրոյ ոչ իսկ էր զրկեալ 'ի պարգեաց անտի առաքելութեան: Սոյն իսկ սա կայր առաջի բեմին, և ակնարկելովն իւրով յորդորէր զնոսա յօժարութեամբ խոստովան լինել. և իբրև այն թէ երկն հարկանէր նմա, յայտ իսկ էր այնոցիկ որ կային առ բեմ: Բարկացաւ ամենայն ժողովուրդն վասն այնոցիկ որ ուրացան, զի դարձեալ միւսանգամ դարձան խոստովան եղեն. և աղաղակեցին զԱղէքսանդրոսէ, իբրու թէ դա արար զայս. և իբրև հած և կացոյց զնա դատաւորն, և հարցանէր թէ զինչ նա իցէ, և նա ասաց թէ քրիստոնեայ, բարկացաւ սրամտութեամբ 'ի

մուտ նա ընդ Ատտաղեայ 'ի կրկէս անդր, զի և զսա 'ի շնորհուկս ժողովրդեան հրամայեալ էր դատաւորին արկանել գազանաց: Սոքա երկոքեան ընդ ամենայն ազգս տանջանաց անցեալ, որ պատրաստեալ կա յին 'ի թէատրոնի, և մեծի պատերազմին ժուժկալեալ՝ փողոտեցան ապա. այլ Աղեքսանդրոս և ոչ հոգւոց ել ընաւ, և ոչ կունչեաց լեզուաւ իւրով կամ ճիկ եհան, այլ 'ի սրտին իւրում խօսէր ընդ Աստուծոյ: Իսկ Ատտաղոս իբրև յերկաթի աթոռ նստուցեալ և այրէին, յեւանել ճենճերական հոտոյն 'ի մարմնոյ նորա, ասէ ցամբոխն 'ի լեզու հոռվմայերէն. Այս է ահա ուտել զմարմին մարդկեղէն, զոր առնէքդ դուք. այլ մեք ոչ զմարդիկ երբեք ուտեմք, և ոչ չար ինչ գործել ախորժեմք: Եւ իբրև հարցին ցնաթէ Զինչ անուն իցէ Աստուծոյ, պատասխանեաց՝ Աստուծոյ չիք անուն, որպէս մարդոյ մահկանացուի: Յետ այսոցիկ ամենայնի 'ի վերջնում աւուր մեհամարտիկ կուռոյն մուծին զԵլանդինա հանդերձ պատանեկաւ միով՝ անուն Պոնդիկոս՝ ամաց իբրև հնգետասանից. զորհանապազ ածէին զնոսա անդր 'ի տեսանել զչարչարանս այլոց, և ստիպել զնոսա երդնուլ 'ի կուռան: Եւ զի հաստատութեամբ պինդ կացեալ նո-

վերայ նորա, և պարտաւորեաց զի գազանաց ընկեցեն: Եւ 'ի վաղիւ անդր եմուտ նա ընդ Ատտաղեայ: Եւ զնոյն իսկ զԱտտաղոս, որպէս զի շնորհ արացէ ժողովրդեանն, հրամայեաց դատաւորն արկանել գազանաց: Իսկ իբրև անցուցին զնոսա 'ի թէատրոն անդր ընդ ամենայն գործին որ պատրաստեալ էին չարչարանաց և՛ համբերէին զմեծ պատերազմ, և ապա յետոյ փողոտեցան նոքա. այլ Աղեքսանդրոս և ոչ յողւոց ել ընաւ, և ոչ բանալով երաց զբերան իւր և ասաց ինչ, բայց միայն 'ի սրտի իւրում խօսէր ընդ Աստուծոյ: Իսկ Ատտաղոս, իբրև նստուցին զնա 'ի վերայ երկաթի աթոռոյ զի այրեսցի, իբրև սկսաւ ելանել 'ի մարմնոյ անտի նորա հոռ, ասէ 'ի լեզու հոռմարէն ցամենայն ժողովուրդս՝ ուտել զմարդոյ մարմին այս զոր դուքդ ընդ մեզ գործէք գեռ. այլ մեք ոչ զմարդիկ ուտեմք, և ոչ երբեք չար ինչ գործեալ է մեր: Եւ իբրև հարցին ցնաթէ զինչ անուանի աստուած, նա ասէ ցնոսա՝ Աստուծոյ անուն չիք որպէս և մարդոյ: Յետ այսր ամենայնի յաւուրն վերջնոյ մարտիցն, մուծին զԲաղենդինայ հանգերձ պատանեկաւ միով՝ զի անուն էր նորա Պանդինոս, զի էր նա ամաց իբրև հնգետասան. զնոսա հանապազօր մուծանէին՝ զի եղիցին տեսանել զչարչարանսն զայլոցն, և ստիպէին նոցա երդնուլ 'ի կուռան: Եւ քան-

ցա արհամարհէին զդիւն, զայրացեալ ամբօխին ոչ 'ի հասակ պատանեկին այնուհետեւ ողորմէր և ոչ 'ի կանացի ազգէ անտի պատկառէր. այլ ընդ անհնարին կտտանան և շուրջ ընդ ամենայն գործիս տանջանաց անցուցեալ՝ ստիպէին երդնուլ: Բայց չկարացին ինչ նոցա ստնանել, զի ինքնին Պոնդիկոս յորդորեալ խրախուսէր 'ի քեռէ անտի իւրմէ 'ի վկայուհւոյն, զի և հեթանոսք իսկ տեսանէին զի քաջալերեալ պնդէր նա զերանելի պատանին, որ և տարեալ արուծեամբ ամենայն տանջանացն ետ զհոգին: Իսկ երանուհին Բլանդինա յետ ամենեցուն նոցա՝ իբրեւ մայր ազնուական որ զորդիս իւր վառեսցէ 'ի նահատակութիւն, և արձակեցէ զնոսա պսակաւորս առ թագաւորն. փութայր առ նոսա ընդ նոյն ճանապարհ ճգնութեան՝ լի ուրախութեամբ և ցնծութեամբ յեւ անդ վախճանին, որպէս այն թէ յընթիս հարսանեաց կոչեցեալ իցէ և ոչ թէ 'ի կերակուր գազանաց: Յետ հարուածոցն և գազանաց, և յետ տապակին խորովելոյ արկին զնա 'ի վանդակ և ընկեցաւ առաջի ցլոյ. որ 'ի գազանէն շատ իսկ ձգելով 'ի վեր յօդս չարչարէր, այլ իբրու թէ ոչ զգայցէ ընդ անցեալսն 'ի նա վամն յուսոյն ակն ունելոյ՝ որում հաւատայրն, և խօսակից ընդ

զի կային մնացին նոքա յուզողութեան, և արհամարհեալ անարգէին զնոսա, զայրացաւ 'ի վերայ նոցա առհասարակ ամենայն ժողովուրդն՝ որպէս զի ոչ 'ի վերայ հասակի պատանեկին այնորիկ ողորմեացին, և ոչ 'ի կանացի ազգէ անտի պատկառեսցեն. այլ արկին զնոսա յամենայն չարչարանս, և անցուցին զնոսա ընդ ամենայն փոփոխմունս տանջանացն, և ստիպէին նոցա երդնուլ: Իբրեւ ոչ կարէին առնել նոցա զայս. զի ինքն Պոնդիկոս զօրացեալ լինէր 'ի քեռէ անտի իւրմէ. և տեսանէին իսկ հեթանոսքն, զի նա իսկ յորդորէր և յօժարեցուցանէր և հաստատէր զնա. համբար այնուհետեւ քաջութեամբ ամենայն չարչարանացն, և յամեն արար զհոգին և եւ յաշխարհէ: Իսկ Բաղէշդինեայ երանելի՝ յետ ամենեցունց իբրեւ զմայր քաջ որ յորդորեաց զորդիս իւր, և արձակեաց զնոսա պսակեալս առ Քրիստոս, և կատարեալ ելից զամենայն պատերազմունս որգւոց իւրոց, և փութայր նա երթալ առ նոսա՝ իբրու լի էր ուրախութեամբ և ցնծութեամբ, որպէս այն թէ յուրախութիւն հարսանեաց կոչեալ իցէ, արկին զնա գազանաց: Եւ յետ հարուածոցն և գազանացն, և յետ տապակին խորովելոյ՝ յետոյ արկին զնա 'ի վանդակ, և ընկեցաւ նա առաջի զուարակի: Իբրեւ չարչարեալ լինէր 'ի նմանէն իբր այն թէ և ոչ զգալով զգայցէ

Քրիստոսի լինելոյ, և յետոյ ուրեմն սպանաւ սրով և սա, մինչև վկայել և հեթանոսաց եթէ ցայնժամ չեղև երբեք կին մարդ՝ որ այսպիսի և այսքան չարչարանաց տանիցէ: Սակայն և ոչ այնպէս ինչ յագեցաւ մոլեգնութիւն անգթութեան նոցա, որ առ սուրբան էր. զի 'ի վերագէ անտի 'ի հնոյ օձէն յուզեալ վայրենի և խուժողուժ ազգք հեթանոսաց՝ ոչ գիտէին լուել և դադարել: Ամբարհաւաճ չարութիւն նոցա միւս ևս այլ թշնամանս հնարեցաւ ընդդէմ մարմնոց սրբոցն, զի և ոչ 'ի յաղթահարելոյ անտի իւրեանց կորացան ինչ, զի ոչ ունէին ոչ զգացումն մարդոյ և ոչ միտս, այլ վառեալ բորբոքէր սրտմտութիւն բարկութեան նոցա քան զգազանաց 'ի վերայ մեր, դատաւորին և ժողովրդեան. և անիրաւ ատելութեամբ ատէին զմեզ. զի կատարեսցի բան գրոյն որ ասէ՝ Անիրաւեսցին անօրէնք և իմաստունք իմաստին: Զի որք 'ի բանտի անդ հեղձան, արկին զնոսա շանց. և պահէին զգուշութեամբ զցայս և զցերեկ, զի մի թաղեսցին նոքա 'ի մէնջ: Եւ ապա զմնացորդս 'ի գազանաց և 'ի հրոյն, զյօշոտեալն և զաճիւնացեալս, և զկառափունսն և զիրանացն կոտորս դնէին 'ի բացի

այնմ իմիջ որ ինչ անցանէր ընդ նա՝ վասն յուսոյն և սկն ունելոյ այնմ իմիջ որում հաւատային, և վասն խօսից իւրոց որ ընդ Քրիստոսի: Եւ յետոյ փողոտեցաւ և նա. և գոհանային ամենայն հեթանոսքն, զի ոչ երբեք կրեաց կին մարդ. այսպիսի իբրև զայս չարչարանս: Սակայն և ոչ այսպէս յագեցաւ՝ մոլորութիւն նոցա և խստութիւն որ առ սուրբան էր. զի 'ի վայրենի գազանաց՝ այսինքն 'ի սատանայէ՝ յուզեցան հեթանոսք վայրենիք և խժողուժք, և ոչ գիտէին լուել և դադարել: Իարձեալ միւս ևս անգամ, այլ ևս միւս սկիզբն թշնամանաց արարին մարմնոց սրբոցն. զի ոչ կորացան նոքա 'ի յաղթահարելոյ անտի իւրեանց զիրեարս, և խորհուրդս մարգէան չունէին նոքա, այլ առաւել յուզէին սրտմտութիւն բարկութեան նոցա 'ի վերայ մեր քան զգազանաց. և դատաւորն և ժողովուրդն ամենեքին առ հասարակ ցուցանէին զանօրէն ատելութիւնն իւրեանց զոր ունէին առ մեզ, զի կատարեսցի բան գրոյն որ ասէ. եթէ անօրէնն ևս անիրաւեսցի, և արգարն ևս այլ արդարացի: Իսկ զայնոսիկ որ հեղձանն 'ի բանգի անգ՝ արկին զնոսա շանց, և պահէին զնոսա հոգաբարձութեամբ զցայս և զցերեկ, զի մի թաղեսցին նոքա 'ի մէնջ: Եւ ապա եգին զմնացորդս որ մնացեալ էին 'ի գազանաց անտի և 'ի հրոյ, 'ի նոցանէն կեղեքեալք և այրե-

անթաղա ընդ խիստ զգուշութեամբ զինուորաց զաւուրս բազումս: Էին որ գազանանային և կրճտէին զատամուսնս իւրեանց 'ի վերայ նշխարացս այսոցիկ, իբրու զի առաւել ևս վրէժս 'ի նոցանէ կամելով առնուլ և այլք ծաղր և այսն կատականաց առնէին զնոսա, մեծացուցանելով զկուռս իւրեանց, որպէս զարժանաւոր պատիժ պատուհասին կշռեալ նոցին: Իսկ որք հեզագոյնքն թուէին և ախտակցաբար կարեկից մեզ, նախատանօք խօսել առնուին և նոքա թէ Ուր է Աստուած նոցա. և զինչ օգուտ եղև նոցա պաշտօն նորա, որք և զանձինս իւրեանց եղին 'ի վերայ: Այսչափ ինչ խտիր զանազանութեան էր 'ի խորհուրդս հեթանոսաց: Իսկ մեք 'ի մեծ սուգ նստէաք, զի ոչ կարէաք թաղել զմարմինս նոցա յերկիր. զի և ոչ գիշեր օգնական մեզ առ այս լինէր, և ոչ արծաթհաւանեցուցանէր զպահպանսն, և ոչ խնդրուածք և աղերս ողորէր ինչ զնոսա. զի ամենայն փութով պնդութեամբ պահէին զնոսա, իբրև այն թէ մեծ ինչ շահ իցէ նոցա առ 'ի չթաղելոյ անտի: Եւ յետ այլոց բանից յաւելուն դարձեալ՝ եթէ իբրև պէսպէս

գեալք, և կառաքունք այլոց բազմաց հանդերձ կոտորածովք* քնացորդաց նոցա, և պահէին զնոսա զի մի թաղեցին 'ի հոգաբարձութենէ զինուորացն աւուրս բազումս: Եւ էին 'ի նոցունց 'ի հեթանոսաց անտի, որ գազանանային և կրճտէին զատամուսնս իւրեանց 'ի վերայ նոցա, և խնդրէին զվրէժ առնուլ 'ի նոցանէն առաւել քան զնոսա: Իսկ այլքն ծաղր և այսն կատականաց առնէին զնոսա, և յարգէին և մեծացուցանէին զկուռսն իւրեանց. և ասէին եթէ 'ի նոցանէն ընկալան զպատիժս պատուհասից իւրեանց: Իսկ կէսքն որ կարծեալ երևէին թէ խոնարհք և վշտացեալ իցեն 'ի նոսա, և նախատէին զնոսա և ասէին, թէ ուր է աստուածն նոցա, և զինչ օգուտ եղև նոցա պաշտօն նորա, այն որ առաւել քան զանձինս իւրեանց ընտրեցին զնա, առ 'ի յայնցանէ իսկ թէ իբրև զայս փոխոմոսնս պաշտեալ լինէին նոքա: Իսկ մեք 'ի սուգ մեծի էաք, քանզի ոչ կարէաք թաղել զմարմինս նոցա յերկիր, զի և ոչ գիշերի պատհի լինէր մեզ այսմ, և ոչ արծաթհաւանեցուցանէր զպահպանսն, և ոչ աղօթք և խնդրուածք պատկառեցուցանէր զնոսա. զի պէսպէս հնարիւք պահէին զնոսա զգուշութեամբ, իբրև այն թէ ինչ շահ իցէ նոցա առ 'ի չթաղելոյ անտի: Եւ յետ այսր իբրև ասացին այլ ևս յաւելին եթէ Չմարմինս, ասեն, վկայիցն իբրև խայտառակեցին պէսպէս կերպարանօք, և եգին զնոսա յա-

* Յօր. Խաբաթնովք:

օրինակաւ խայտառակեցին զմարմինս վկայից, եղին զնոսա յարեւու զվեց օր, և այրեալ ապա զնոսա անօրէնքն և յաճիւն դարձուցեալ ցրեցին 'ի Հոռոգանոս գետ՝ որ ընդ այն անցանէր, որպէս զի և ոչ նշխարք նոցա երևեսցին 'ի վերայ երկրի: Եւ զայս գործէին՝ յաղթել կարծելով Աստուծոյ և բառնալ հանել 'ի նոցանէ զմիւսանգամ ծնունդ և զնորոգումն. և որպէս նոքայն ասէին թէ ոչ յոյս լիցի նոցա յարութեան, յոր ապաստան եղեալ ածին և մուծին զօտարոտին զայն և զնոր պաշտօն, և արհամարհեալ անարգեցին զամենայն վիշտս նեղութեանց, և մտադիւր յօժարութեամբ եկին 'ի մահ: Տեսցուք արդ եթէ յարիցեն նոքա, և թէ Աստուած նոցա կարասցէ օգնել նոցին և ապրեցուցանել զնոսա 'ի ձեռաց մերոց:

րեւու զվեց օր, և ապա յետոյ այրեցին զնոսա անօրէնքն՝ մինչ և եղին իբրև զմիւսիք, և ընկեցին զնոսա 'ի Բոգոն գետ որ անցանէր ընդ այն. որպէս զի և ոչ նշանցորդք նոցա երևեսցին յայնմ հետէ 'ի վերայ երկրի: Եւ զայս գործէին որպէս մարգիկ թէ Աստուծոյ կարիցեն յաղթել, և հանցեն առցեն 'ի նոցանէ զնորոգումն յարութեան նոցա որ 'ի մեռելոց է. զի որպէս ասէին նոքա թէ և ոչ յոյս լիցի նոցա յարութեանն վասն՝ յոր ապաստան եղեն, և մուծին մեղ պաշտօն օտար և նոր երկիւղի, և արհամարհեալ անարգեցին նոքա զամենայն վիշտս նեղութեանց, և եկին 'ի մահ խնդութեամբ պատրաստեալք: Եւ արդ տեսցուք թէ յարիցեն նոքա. և այժմ տեսցուք եթէ կարասցէ Աստուած օգնել նոցա, և ապրեցուցանել զնոսա 'ի ձեռաց մերոց:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Թե՛ ո՛րպէս վկայքն սիրելիք Աստուծոյ ընկալեալ զամենեւեան և թշկեի՛ն, որ միանգամ զայրակեցին ի հաշտմանսն:

Եւ այս ամենայն անցք առ ինքնակալութեամբ Վերոսեայ անցանէին ընդ եկեղեցիս Գրիստոսի, յորոց մարթ է կռեւել ՚ի միտս՝ թէ զինչ ընդ այն ժամանակս և յայլ գաւառս պետութեան անցանէր: Այլ ՚ի դէպ է ՚ի թղթոցս յայտցանէ յաւելուլ և այլ ինչ բանս, յորս փայլէ հեղուծիւն և մարդասիրութիւն վկայիցս՝ զորոց կանխեցաք ասացաք: Եւ ունի բանս օրինակ զայս. Այսպէս նախանձաւորք էին, ասէ, և նմանողք Գրիստոսի, որ ՚ի կերպարանս Աստուծոյ էր և ոչինչ յափշտակութիւն համարեցաւ լինել հաւասար Աստուծոյ: Եւ թէպէտ յայս ծագ փառաց էին նոքա, զի ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ վկայեալ, և ՚ի գազանաց ՚ի բանտ փոխարկեալ, ՚ի խա-

երկրորդ. թէ որպէս վկայք սիրելիք Աստուծոյ ընդունին, և թշկեի՛ն զամենեւեան որ միանգամ զայրակեցին ՚ի հաշտմանսն:

Ձայս զոր կանխեցաք ասացաք յառաջագոյն կրէին եկեղեցիքն Գրիստոսի՝ յամս ինքնակալ Վերոսեայ: Ձի յայտցանէ մարթի * մարդոյն կռեւել ՚ի միտս իւր, թէ զինչ անցք անցին ընդ այն ժամանակս ՚ի քաղաքս և յայլ գաւառս: Արժան է իսկ ՚ի ամին յայսում գրող գրոյմել և այլ բանս, զի նոքօք երեւի խոնարհութիւն և ողորմութիւն այնք վկայից, զամս որոց կանխեցաք ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իայց գրեալ են և այս բանք, եթէ վկայքն ամին այսպէս էին նախանձաւորք և նմանողք Գրիստոսի. այն որ թէպէտ և կերպարանք էր Աստուծոյ, սակայն ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ ունել զանձն իւր հաւասար Աստուծոյ. որ իբրև յայս փառս էին նոքա, զի ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ վկայեցին. որ թէպէտ ՚ի գազանաց, և առ մի ՚ի նոցանէ լի էին խարանօք և վիրօք և սպեօք, սակայն և ոչ ինքեանք ա-

* Յօր. Ժող. Ի մարդոցն:

րանս, յերաշխէպս և 'ի վերս պատեալ մարմինք, սակայն ոչ ինքեանք վկայս լինել զանձինս քարոզէին, և ոչ մեզ 'ի սոյն անուն զնոսա կոչել համարձակէին, Բայց եթէ դէպ եղև ուրեք և կոչեաց որ զնոսա կամ թղթով կամ բանիւ՝ վկայս, խստագոյնս կշտամբէին զնոսա զի յօժարագոյնս նուիրէին նոքա Քրիստոսի զայս անուն վկայութեան, որ է վկայ հաւատարիմ և ճշմարիտ և անդրանիկ մեռելոց և սկիզբն կենաց առ յԱստուծոյ, Եւ յիշէին նոքա զվկայսն գնացեալս 'ի մէջ, և ասէին՝ նոքա են վկայք զորս 'ի ձեռն խոստովանութեան իւրեանց ընկալաւ զնոսա Քրիստոս և կնքեաց զվկայութիւն նոցա 'ի ձեռն վախճանին իւրեանց, իսկ մեք խոնարհ և տառապեալ խոստովանողք. և բազում արտասուօք աղաչէին զեղբարս և խնդրէին զի աղօթս արասցեն և հանապազորդ պաղատանս վասն վախճանի կատարման նոցա: Եւ զգորութիւն վկայութեան արդեամբք ցուցանէին բազում համարձակութեամբ յանդիման լինելով հեթանոսաց, և զսգնուականութիւն՝ ոգւով համբերատար ժուժկալութեամբ և արիական աներկիւղու

սէին վասն անձանց իւրեանց թէ վկայք իցեն, և ոչ համարձակէին մեզ կոչել նոցա յայս անուն. բայց թէ դէպ եղև ումեք ուրեք և կոչեաց որ զնոսա վկայս՝ կամ թղթով կամ բանիւ, խստագոյնս պատահասէին զայնոսիկ որ կոչէին զնոսա. զի ուրախութեամբ նուիրէին նոքա զայս անուն Քրիստոսի վկայութեան, այնմիկ որ նա է վկայ հաւատարիմ ճշմարտութեան և անդրանիկ մեռելոց և սկիզբն կենաց: Եւ յիշէին նոքա զվկայսն որ ելին յաշխարհէ, և ասէին եթէ նոքա են վկայք, որ 'ի ձեռն խոստովանութեան իւրեանց արժանի արար զնոսա Քրիստոս թէ վարեսցին, և կնքեաց զվկայութիւն նոցա 'ի ձեռն վախճանին իւրեանց. իսկ մեք խոստովանեալք՝ աղբաւք և տառապեալք: Եւ բազում արտասուօք աղաչէին զեղբարս, և խնդրէին 'ի նոցանէն՝ զի աղօթս և պաղատանս արասցեն փոխանակ նոցա զի կատարեսցին. և զգորութիւն վկայութեան արդեամբք կատարէին, ցուցանէին բազում համարձակութեամբն զոր ունէին նոքա առ հեթանոսս, և ժուժկալութիւն իւրեանց համբերութեամբն աներկիւղ ցուցանէին. յանուանէ անառի վկայից հրաժարէին առաջի եղբարց, քանզի և նոքա երկիւղիւ Աստուծոյ էին: Դարձեալ յետ այսորիկ ասացին, թէ Խոնարհեցուցանէին զանձինս իւրեանց 'ի ներքոյ ձեռնին բարձու, այնմ որ 'ի նման բարձրացան այժմ: Այլ ամենայն ումեք պատասխանի առնէին, և ամբաստան զումեք էլ լինէին. և արձակէին զամենայն մարդ, և զոր ոչ կապէին. և այնոցիկ որ շարժարեինն զնոսա՝ աղօթս առնէին 'ի

Թեամբ յայտ առնէին. այլ յանուանէ վկայից շնորհելոց նոցա յեղբարց մեծաւ երկիւղածութեամբ հրաժարէին: Եւ յետ սակաւու միոյ դառնայ ասել. Եւ զի խոնարհեցուցին զանձինս իւրեանց ընդ հզօր ձեռամբն Աստուծոյ, 'ի նմանէ արդ արժանապէս բարձրացան: Ամենեցուն ջատագով կային, ոչ զոք ամբաստանէին, զամենեւեան արձակէին և զոք ոչ կապէին. և 'ի վերայ այնոցիկ՝ որ չարչարէինն զնոսա, աղօթս առնէին որպէս Ստեփանոս վկայն կատարեալ՝ Թէ Մի համարիր սոցա զայս մեղս: Իսկ եթէ փոխանակ այնոցիկ որ քարկոծ առնէին զնա՝ աղաչէր նա, որչափ ևս առաւել փոխանակ եղբարց: Ընդ այլ բանս յարէ դարձեալ 'ի նոյն. Թէ Այս պատերազմ մեծ եղև նոցա ընդդէմ հակառակորդին 'ի ձեռն կատարեալ սիրոյն, զի հերձցի չար վիշապն. և զայնոսիկ որ կարծեացն եթէ եկուլ, կենդանիս թքցէ զնոսա. զի ոչ եթէ պանծանօք հպարտանային 'ի վերայ անկելոցն, այլ որով իւրք ինքեանք առաւելուին՝ նոքօք ըզկարօտութիւն այլոց ընուին. զի գութ մայրենի ունէին առ նոսա, և բազում արտասուս վասն նոցա արկանէին առ Հայր. կեանս խնդրեցին և ետ նոցա, զոր և նոքա ընդ մերձաւորսն իւրեանց բաշխեցին, և յամենայնի յաղթողք չուեցին առ Աստուած, և զխաղաղութիւն հանապազ սիրեցին, զխաղաղութիւն ետուն մեզ, և խաղաղութեամբ ժամանեցին առ Աստուած,

վերայ նոցա, որպէս Ստեփանոս վկայն կատարեալ զի ասէր, Մի համարիր սոցա զայս մեղս: Իսկ եթէ փոխանակ այնոցիկ որ քարկոծ առնէին՝ աղաչէր նա, որչափ ևս առաւել փոխանակ եղբարցն: Եւ յետ սակաւու միոյ ասացին դարձեալ, Թէ այս ամենայն պատերազմ մեծ որ եղև նոցա ընդ սատանայի՝ վասն կատարեալ սիրոյն, զի հերձցի չար վիշապն, և զայնոսիկ որ կարծեացն եթէ անկան՝ կենդանիս թքցէ զնոսա. զի ոչ հպարտանային 'ի վերայ այնոցիկ որ անկանն, այլ որով իւրք ինքեանք առաւել էին ընուին ըզկարօտութիւն այլոցն, զի գութ որպէս և մայր 'ի վերայ որդւոցն ունէին նոքա, և բազում արտասուս արկանէին վասն նոցա առ Հայր. և կեանս խնդրեցին 'ի նմանէ և ետուն նոցա, և նոքա բաշխեցին ընդ մերձաւորս իւրեանց. և ամենայն իւրք զգեցան զյաղթութիւն և գնացին առ Աստուած, և զխաղաղութիւն սիրեցին հանապազ, և զխաղաղութիւն ետուն մեզ, և խաղաղութեամբ ժամանեցին նոքա առ Աստուած, և ոչ թողին ցաւս մօրն իւրեանց, և

և ոչ թողին աշխատութիւն մօրն իւրեանց, ոչ խռվութիւն և պատերազմ եղբարց, այլ ուրախութիւն և խնդութիւն և միաբանութիւն և սէր: Այս ամենայն ասացաւ վասն աղեգորով գթոյ երանելեացն առ անկեալ եղբարսն 'ի շահ օգտի ընթերցանելեացն. 'ի յանդիմանութիւն այնոցիկ որ տմարդի և անողորմ գտան, և անխնայ ընդ անդամն Քրիստոսի վարեցան:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թե որպիսի՝ յայտնոչիւն առ յԱստուծոյ լիներ յանոչքս Աստաղոսի վկային:

Ի յառաջապատում թուղթս վկայից է միւս այլ գէպք արժանաւոր յիշատակի, զոր և ոչինչ անձահ համարիմ դնել աստանօր 'ի գիտութիւն՝ որոց միանգամ յակն արկանիցեն զայն: Եւ ունի բանն այսպէս. Ալկիբիադէս ոմն 'ի թուոյ. վկայիցս մթին վարէր կեանս, չառնոյր երբեք կերակուր, բայց եթէ հաց և ջուր, և զնոյն խրթնի վարս կամէր հանապազորդել և 'ի բանտին. և երևեցաւ Աստաղոսի վկային՝ յետ

ոչ խռվութիւն և պատերազմ եղբարց իւրեանց, այլ ուրախութիւն և խնդութիւն և միաբանութիւն և սէր: Այս որ ասացաւ վասն օրոյ երանելեացն որ ունէին առ անկեալ եղբարսն, իբրեւ շահ օգտութեան եղան ասաւ. վասն խորհրդոց այնոցիկ որ անգութ և անողորմ էին, որ մերձենան յանգամն Քրիստոսի յանխնայ:

Երրորդ. բե որպիսի տեսիլս ետես 'ի տեսչեանն իտոմ
Ատեսանուս վկայն:

Սոյն իսկ այս գիրք այսց վկայից՝ վասն որոյ կանխեցաք ասա. ցաք զնոցանէն յառաջագոյն, և այլ միւս ևս պատմութիւն գոյ 'ի սմա՝ արժանի յիշատակի: Բայց չիք նախանձ զնա գնել գրութեան նոցա որ միանգամ ընթեռնուան. և է իսկ նա այսպէս: Աղիւբադէս, ասէ, մի 'ի նոցանէն՝ մթին վարուք վարեալ լինէր նա. և այլ ինչ յառաջագոյն ոչ ուտէր և ոչ ըմբէր, բայց թէ հաց կամ ջուր լոկ. և կամէր նա եթէ և 'ի բանդի անգ. սոյնպէս եղիցի վարել զանձն իւր: Իսկ Ատեսանոսի երանելւոյ երևեցաւ տեսիլ,

առաջին յաղթութեան նորա՝ ի կրկիսին, տեսիլ յայտնութեան առ յԱստուծոյ, եթէ ոչ բարեղք առնէ Ալկիբիադ ոչ հաղորդելով յարարածս Աստուծոյ, և թողու այլոց օրինակ գայթակղութեան: Ալկիբիադեայ հաւանեալ խրատուն առնոյր այնուհետև յամենայն կերակրոց և գոհանայր զԱստուծոյ. զի չթողոյր զնոսա անայցելու շնորհն Աստուծոյ, և Հոգին սուրբ էր ուսուցիչ նոցա: Եւ վասն այսորիկ այսչափ:

Իսկ իբրև Մոնտանոս, Ալկիբիադ և Թէոդոտոս նախ զառաջինն՝ ի կողմանս Փոլսգացոց կարծիս մարդարէութեան զանձանց տարածանէին առ բազումս, քանզի ի ժամանակսն յայնոսիկ սքանչելիք շնորհացն Աստուծոյ դեռևս առ բազում եկեղեցիս կատարէին, վասն այնորիկ դիւրաւ հաւատս ընծայեցին յողովք թէ և սոքա մարդարէանայցեն: Եւ թէպէտ երկմտութիւն զնոցանէ լինէր, այլ հաւատացեալք որ էին ի Գաղղիա՝ զդատաստանս մտաց իւրեանց և զերկիւղածութիւն ուղիղ հաւատոցն հպատակեալ, յաւելին առաքել առ նոսա զայլ և այլ թուղթս վկայիցն կատարելոց առ նոսա. և մինչդեռ ի բանտի էին նոքա՝ առ եղբարս որ էին ի կողմանս Սիւրացոց և Փոլսգացոց, այլ և առ Ելեւթերոս՝ որ էր ի ժամանակին եպիսկոպոս Հռովմայեցոց՝ վասն խաղաղութեան եկեղեցոյ պատգամաւոր լինէին²:

յետ առաջին պատերազմին զոր կրեաց նա, եթէ ոչ բարեղք առնէ Ալկիբիադէս զի ոչ հաղորդի՝ յարարածս Աստուծոյ, և թողու այլոց օրինակ գայթակղութեան: Բայց յանձն էառ Ալկիբիադէս ամենեցուն նոցա, և ընդունէր զկերակուր և գոհանայր զԱստուծոյ. զի ոչ թողեալ լինէին նոքա առանց տեսչութեան շնորհացն Աստուծոյ, այլ հոգին սուրբ էր ուսուցիչ նոցա: Եւ սոքա մինչև յայս վայր շատ լիցին:

² Յօր. յաղորդի:

ԳԼՈՒԽ Դ.

**Թե՛ն որպէս վկայքն բռնոր ընծայութեան տան
Երանոսի:**

Նորին իսկ վկայքն՝ զԵրանոս որ երէց էր յայնժամ
Լուգոնացոց եկեղեցոյն, թղթով ընծայութեան
յանձն առնէին Ելեւթերիոսի եպիսկոպոսին Հռով-
մայեցոց, բազում ինչ վկայեալ զառնէս՝ որպէս և
յայտ առնէ բան թղթոյս, որ է օրինակ զայս.

Խնդալ քեզ միշտ 'ի Տէր, աղաչեմք, ո՛հ հայր մեր
Ելեւթերիէ:

Յորդորեցաք տալ քեզ զայս գիր 'ի ձեռն Երանոսի
եղբօր և լծակցի մերոյ, զոր և աղաչեմք ընդունել զսա-
իբըն նախանձաւոր ուխտի կտակարանաց Քրիստոսի:
Եւ զի գիտեմք նախապատուել յայսմ զարդարու-
թիւն, վասն որոյ զսա իբըն երէց եկեղեցոյն ընդ ա-
ռաջինսն քեզ յանձն առնեմք:

Այլ զի պիտոյ է մեզ երկրորդել զկարգ անուանց
վկայիցն, որ գրեալ կան 'ի յիշատակեալ թուղթսն,
որոց միանգամ գլուխքն հատան, և որ արկան 'ի գէշ

**Չորրորդ. երբ որպէս յանձն ասնէին վկայքն գիրիկեռս
բղրովքն խրեանց:**

Իսկ այնորիկ՝ տունն Մոնտենոսեայ և Աղկիբագեայ և Թէագո-
տեայ 'ի կողմանս փոխադացոց, նախ զառաջինն եղև զնոցանէ կար-
ծիք մարգարէութեան առ բազումս. զի նշանք սքանչելիք ընորհացն
Աստուծոյ մինչև ընդ այն ժամանակս կատարեալ լինէին յեկեղե-
ցիս բազումս. և վասն այսորիկ էին կարծիքն և զնոցանէն առ բա-
զումս, թէ և նոքա մարգարէանալով մարգարէանան: Բայց եր
վասն նոցա երկմտութիւն: Իարձեալ եղբարքն որ էին 'ի Փաղիոս,
ընտրողութիւն նոցա որ յաստուածաշուութիւնն էր ճշմարիտ
հաւատով, և վասն այսոցիկ գրեցին թուղթս նշանաւորս վկայիցն
որ կատարեցան առ նոսա, մինչքեւ նոքա 'ի բանդի էին, առ եղ-
բարս որ էին 'ի կողմանս ասիացոց և փոխադացոց՝ եզին 'ի նոսա.
բայց ոչ զսոսա միայն, այլ և զԵլեւթերոս եպիսկոպոս հռոմայե-
ցոց որ էր յայնմ ժամանակի, վասն խաղաղութեան եկեղեցոյ
աղաչէին զնա: Եւ նոյն իսկ վկայքն այնորիկ և զԻրինէոս, որ էր

և 'ի կերակուր գազանաց, և որ ննջեցին 'ի բանտի անդ, և զթիւ խոստովանողացն որ կենդանի էին ցայն ժամ: զի որ կամին՝ դիւրին է ուսանել լի կատարեալ, անցանելով ընդ գիրսն, զոր և որպէս կանխեցաք ասացաք, եղեալ է մեր պատարուն 'ի հաւաքմունս վըկայաբանութեանց՝ շարագրեալ առ 'ի մէջ: Եւ այսու քիկ յամս Անտոնինեայ կայսեր հանդիպեալ գէպք:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Թիւ ո'րպէս առ Մարկոսիւ Արեղեաւ լուեալ Աստուծոյ զաղօթս մերոցն՝ իջոյց անցաւ անձրև յերկնից:

Բայց ասի բան, եթէ եղբայր ինքնակալին՝ Մարկոս Արեղիոս կայսրն իբրև մարտ եղեալ պատերազմէր ընդ գերմանացիս և ընդ Սարմատս, և նեղեցան 'ի

նոցա էրեց յայնմ ժամանակի եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց, յանձն առնէին զնա Աղէթերոսի եպիսկոպոսին հռոմայեցւոց, և վկայէին 'ի վերայ նորա բազում ինչ. որպէս ցուցանեն բանք նոցա զի ասէին այսպէս. Զի եղիցես ուրախ լինել յԱստուած. գարձեալ և հաւապազօր միշտ աղօթս առնեմք 'ի վերայ քո, հայր մեր Եղէթերէ. զայս գիրս զոր կանխեցաք յառաջագոյն գրոյմեցաք մեք՝ զի բերցէ զնոսա քեզ եղբայր մեր և ըծակից իրինէոս. աղաչեմք և ինդրեմք և յանձն առնեմք քեզ զսա, զի նախանձաւոր է սա կտակարանաց: Բայց զինչ պիտոյ է մեզ երկրորդեւ զկարգ անուանց վկայիցն, զի գրոյմեալ են յայս գիրս առանձինն որոց միանգամ գլուխք իւրեանց հատան և պսակեցան, և որոց որ միանգամ կան 'ի գէշ և 'ի կերակուր գազանաց. և գարձեալ զայնոսիկ որ ննջեցին 'ի բանդի անդ. և զթիւ խոստովանելոցն որ կենդանի էին յայնժամ: զի այն որ կամի՝ գիրսն է նմա ուսանել լի կատարեսալ՝ յորժամ առցէ ըզգիրս նոցա, այն որ և զնա հանդերձ ժողովոյն վկայից զոր ժողովեցաք մեք՝ խառնեալ է մեր:

Հինգերորդ. Թիւ ո'րպէս իջոյց Աստուած անձրև յերկնից յաղօթս քրիստոնէից. և Արեղիոս կայսր:

Բայց այն ինչ որ եղին յամս Անտոնինոսի, և էին այս զոր կանխեցաք ասացաք զնմանէն: Բայց ասի բան եթէ եղբայր այսր Մարկոսի Արեղիոս կայսր 'ի ժամանակի իբրև կարգեաց նա ըզ-

Ծարաւոյ զօրքն, չգտանէր և ելի աղաքս: Իսկ գունդըն լէգէոն զօրուն՝ որ կոչէր Մեղիտինացւոց, որ ՚ի ժամանակէ անտի և այսր ՚ի հաւատացեալոց է կազմեալ, ՚ի ճակատելն ընդդէմ թշնամեաց, ՚ի ծունր իջեալ խոնարհ յերկիր, որպէս մերս սովորութիւն է յաղօթս, և պաղատանս առ Աստուած մատուցանելն: Եւ մինչդեռ ասլէալ զարմանային ընդ այն թշնամիքն, ևս սքանչելի մեծ քան զայս հանդիպեալ պատմեն, շանթահար հալածական սպառնալու սատակել թշնամեաց նոցա, և իջանել յորդուութիւն անձրեաց ՚ի լիութիւն բաւականի վտանգելոյ և ծարաւելոյ աղերսաւոր զօրուն: Այս պատմութիւն և առօտար ՚ի կրօնից մերոց մատենագիրս գտանի, որոց մի անգամ փոյթ եղև զդէպս ժամանակին գրել, որպէս և առ մերս իսկ. այլ արտաքին պատմիչք իբրև օտարք ՚ի հաւատոց պատմել պատմեն զսքանչելիս, այլ աղօթից մերոց զայն ոչ տան: Իսկ մերքն իբրև սիրողք ճշմարտութեան, պարզ մտօք և միամիտ սրտիւ, որպէս և եղևն աւանդեն, յորոց մին է և Ապողինարի-

գունգս զօրաց իւրոց՝ մարտ գնել և պատերազմ առնել ընդ Գերմանիկոս և ընդ Սարմատս, զի ծարաւեցան զօրքն նորա ՚ի ջրոյ, և ոչ գտանէր հնարս ինչ առնելոյ: Իսկ զինուորքն՝ գունդ մի ՚ի լէգէոն զօրաց անտի, որ անուանեալ կոչիւր Մեղիտինայ, որ յայնմ հետէ մինչև ցայսօր ժամանակի հաւատացեալ հաստատեալ է, իբրև կարգեցան ընդդէմ թշնամեաց իւրեանց, խոնարհեցան ծունր եգիս ՚ի վերայ երկրի, որպէս և մեք սովորութիւն ունիմք յաղօթս կալոյ, և աղաչելն զԱստուած. և այս իբր սքանչելի իմն երևեր թշնամեաց նոցա: Եւ մինչդեռ նոքա զարմացեալ հայէին ընդ այն, նա՛ ևս սքանչելի որ մեծ է քան զայս՝ էհան ժամանեաց յայնմ շարժումն որոտման մեծի, և զթշնամիան նոցա հալածական փախտեայ տանէր ՚ի ստապիւմն կորստեան. և անձրեաւն ընդարձակեաց ամենայն զօրացն նորա, վասն այնորիկ որ անկեալ աղաչելն զԱստուած զի մորձ էին ամենայն զօրքն ստապել ՚ի ծարաւոյ: Բայց այս պատմութիւն է և առ օրինակագիրսն, որ հետի են յուսմանէ աստի մերմէ. զի առ նոսա գործեցաւ այս, այլ ցուցին յոյս արարին վասն սոցա ոմանք և ՚ի մերոց աստի: Բայց արտաքին օրինակագիրքն պատմութեանց իբրև օտարք հաւատոց գրեցին զգրան չելիսս զայս, զի ոչ խոստովան եղեն թէ յաղօթից մեր եղև այս. իսկ մերքն իբրև սիրելիք ճշմարտութեան՝ պարզ մտօք և փութօտ սրտիւ որ ինչ գործեցաւ՝ նայապէս ետուն: զի մի ՚ի նոցանէն էր Ապողինարէս, որ ասաց վասն այս լէգէոնի՝ եթէ յաղօթս նորա եղեն այս սքանչելիք. զի յայնմ ժամանակէ հետէ ընկաւաւ զանունն

ոս, որ լէգէնդին, ասէ, որոյ աղօթիւքն եղեն սքանչեւ լիքն, տուաւ յինքնակալէն անունս Շանթաձիգ՝ ըստ Հռոմ բարբառոյն. և այսոցիկ վկայ հաւատարիմ է առ մեզ Տերտուղիանոս՝ որ ՚ի պատասխանատուութեան իւրում վասն կրօնիցս մերոց առ ժերակոյտն Հռովմայ տուեալ ՚ի բարբառ հռովմական գրէ յայտնի և հաստատուն ցուցակութեամբ և զպատմութիւնս այսպէս. Մարկոսի իմաստնագունին յինքնակալս կայ թուղթ, ասէ, մինչև ցայսօր ժամանակի յուրում վկայէ եթէ առ ՚ի չգոյէ ջուրց առ դուրս կորստեան գալով զօրուն իւրոյ ՚ի Գերմանիա, աղօթիւք քրիստոնէից փրկեցան: Եւ զինքնակալէս ասէ, պատուհաս մահու սպառնացեալ որոց միանգամ կամիցին ամբաստան զմէնջ լինել: Եւ յաւելու դարձեալ նոյն ինքն աշխարհածանօթ նոցին այրն եթէ. Այդ ամենայն օրէնք, զորս ընդդէմ մեր վարեն ամբարիշտք, անիրաւք են և անագորոյն, զորս ոչ պահեաց վէսպասիանոս, թէպէտ յաղթական ՚ի վերայ Հրէից: Զորս և Տրայիանոս մասամբ խոտեալ անարգեաց հրամանաւն իւրով. թէ Մի խնդրեսցին քրիստոնէայք ՚ի մահ. և ոչ Ադրիանոս իսկ խուզարկուն և քննիչ ամենայնի, և ոչ Անտոնիոս Պիոս հաստատեաց ինչ զայնս, ույլ ամենայն որ ըստ հաճոյս խորհեցաւ զայսցանէ: Այլ մեք դարձցուք ՚ի կարգ պատմութեանս: Արդ Պոթինոս զիննսնամենիւք ուրեմն իբրև կատարէր ընդ վկայս գաղղիացւոց, կալաւ յետ նորա զեպիսկոսու-

՚ի յարքայէ անտի ըստ Հռոմ լեզուի, որ միաբանի այսմ իմք. մի թէ վնայ բարեխօս է որ գործեցաւ. և վկայ հաւատարիմ այսոցիկ Յարեանդիանոս է, այն որ գրեացն ՚ի լեզու հռոմ զիսոս պատասխանելոյ հաւատոց մերոց առ սինգլետոն, որ զսոյն սա կանխեցաք յառաջագոյն յեւտականք. հաստատէ իսկ զայս պատմութիւն մեծաւ օրինակաւ որ արգեամբք գործեցաւ. գրեաց իսկ և նա, և ասէ այսպէս. եթէ Մարկոս, ասէ, արքայ իմաստուն, թուղթ նորա կայ մինչև ցայսօր ժամանակի, զի ՚ի նոսա վկայէ եթէ Գերմանիկ ՚ի նուազութեան անդ ջուրցն՝ մերձ էին զօրք նորա սատակել, և յաղթս քրիստոնէից փրկեցան. և ասաց զնմանէն եթէ պատուհաս մահու սպառնացաւ ամենայնի, որ միանգամ կամէին ամբաստան լինել զժողովրդէնէ մերմէ: Եւ յետ այսորիկ ասաց զարձեալ առաջ ողին իսկ այս այր. Արդ որ են այս օրէնք ամբարշտութեան և անօրէնութեան և խտուութեան՝ որ ՚ի վերայ մեր միայն գնին. որ և

Թիւն լուգդոնացւոց եկեղեցւոյն Երանոս: Զսա 'ի մանկութենէ անտի իւրմէ աշակերտեալ Պօղիկարպոսի գիտեմք, որ և զկարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսաց Հռովմայ գրելով յերրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց մինչև ցելելութեան հասոյց, ընդ որով և զպատմութիւն իւր գրեաց, և աւանդէ այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Առաքեալք, ասէ, երանելիք եգին զհիմունս եկեղեցւոյ և կարգեալ յօրինեալ զսա, զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Լինոսի աւանդեցին, զորմէ յիշատակ առնէ Պօղոս 'ի Թղթի իւրում առ Տիմոթէոս. որում և յաջորդէ Սնանկլետոս: Եւ յետ սորա երրորդ զինի առաքելոց կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմէս. սատեսեալ էր զառաքեալն և արքանեակ նոցին լեալ և դեռ ևս հնչէր յականջս նորա քարոզութիւն առաքելոցն, և զտուչութիւնս նոցա առաջի աչաց իւրոց

ոչ Ասպասիանոս պահեաց զնոսա, իբրև Հրէիցն յաղթեաց: Իսկ Տրիանոս խոտեաց և անարգեաց զնոսա, եթէ մի խնդրեսցին քրիստոնէայք 'ի մահ. և ոչ Հեգրիանոս ստուգեաց ինչ զնոսա, իբրև ինքն զամենայն ինչ քննէր և խնդրէր. և ոչ Անտոնինոս՝ այն որ Եւսեբէան կոչեցաւ:

Վեցերորդ. եպիսկոպոսք որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի:

Եկեացուք այսուհետև 'ի կարգ պատմութեանն: Իսկ Պօղթի. նոս իբրև ելից զամենայն ամս կենաց իւրոց՝ զիննսուն, և կատարեցաւ ընդ վայսն գաղիացւոց, կալաւ զինի նորա զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց՝ իրինէոս. սա իսկ 'ի մանկութեանէ իւրմէ աշակերտեալ էր Պօղիկարպոսի, և զկարգն զեպիսկոպոսացն որ եղեն 'ի Հռոմ քաղաքի՝ նա գրեաց յերրորդ խօսան, զոր եդ ընդդէմ Հերձուածոցն. և համարեցաւ զնոսա մինչև յԱղէթիւրոս, այն որ վասն Ժամանակացն նորա արկեալ է նորա զգոյթ պնդութեան խօսիցն նորա. պատմէ իսկ զնոցանէն և կարգէ զնոսա այսպէս. ԻԵՔ Առաքեալքն, ասէ, երանելիք եգին զհիմունս եկեղեցւոյ և յինեցին զնա, և կացուցին նմա եպիսկոպոս զԵուլիանոս: Այս իսկ Յուլիանոս յիշատակէ Պօղոս առաքեալ 'ի Թղթի անդ

ունէր. և ոչ եթէ սա միայն, այլ և բազումք յաշա-
կերտութենէ առաքելոցն կենդանիք էին դեռ ևս 'ի
Ժամանակիս: Յաւուրս սորին իսկ Կղեմայ եղև խռո-
վութիւն մեծ եղբարց 'ի Կորնթոս. և գրեաց եկեղե-
ցին Հռովմայ Թուղթ երկար և ճոխ բանիւք՝ կորնթա-
ցւոց, նուաճել զնոսա 'ի խաղաղութիւն և նորոգել
զհաւատս նոցա, և զ'ի նորոյ ընկալեալ աւանդու-
թիւնս յառաքելոց անտի: Եւ յետ սակաւու միոյ յա-
ւել Թէ յետ Կղեմայ կալաւ զաթռոն Եւարիստոս, և
զսա յաջորդեաց Աղեքսանդր. և այսպէս վեցերորդ
յետ առաքելոց եկաց Բիստոս. և յետ սորա Տեւես-
փորոս, որ և վկայեաց փառօք, և յետ նորա Հիգինոս
և ապա Պիոս, և ապա Անիկտոս. և Անիկտոսի յա-
ջորդեալ Սոտէր. արդ երկոտասաներորդ յետ առա-
քելոցն կալաւ Ելեւթերոս զաստիճան եպիսկոպոսու-
թեան: Այսու կարգաւ և յաջորդութեամբ, ըստ ա-
ւանդութեան առաքելոց յեկեղեցւոյ և ճշմարտու-
թիւն քարոզութեան եհաս մինչև առ մեզ:

Տիմոթէոսի: Եւ կալաւ յետ նորա Անանիդիտոս. և յետ սորա եր-
րորդ զինի առաքելոցն կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղեմնտոս.
սա ետես զառաքեալն երանելիս և շրջեցաւ ընդ նոսա. և ցայն
վայր քարոզութիւն առաքելոցն հաստատեալ էր 'ի նմա, և տու-
չութիւն նոցա առաջի աչաց նորա էր հանապազ. և ոչ եթէ նա
միայն, այլ և բազումք ժնացեալ էին յայնմ Ժամանակի՝ որ աշա-
կերտեցան յառաքելոց անտի: Յաւուրս իսկ սորին Կղեմնտեայ
եղև խռովութիւն բազում եղբարց 'ի Կորնթոս, և ետ տանել
Թուղթ եկեղեցին Հռոմայեցւոց 'ի Կորնթոս, նուաճել զնոսա 'ի
խաղաղութիւն, և նորոգել զհաւատս նոցա, և զտուչութիւնն զոր
ընկալան նոքա ուրախութեամբ յառաքելոց անտի: Եւ յետ սա-
կաւու միոյ ասաց դարձեալ. եթէ յետ այսր Կղեմնտեայ կալաւ
Երաստոս. և յետ Երաստեայ Աղեքսանդրոս. և ապա եկաց վեցե-
րորդ յետ առաքելոցն Քսենտոս. և յետ նորա Տաղեսփորոս, այն
որ վկայեացն սքանչելապէս, և յետ նորա Հիգինոս. և յետ Հիգե-
նոսի Փիոս. և դարձեալ յետ նորա Անիկտոս: Բայց կալաւ յԱնիկ-
տոսէ Սովաէր. և յետ նորա կալաւ երկոտասաներորդ յետ առա-
քելոցն Աղեթիւրոս. և 'ի նոյն աստիճան և 'ի նմին ուսման գնացին,
և տուչութիւն զոր ընկալաւ եկեղեցի յառաքելոց անտի, և քա-
րոզութիւն ճշմարտութեանն եկն եհաս մինչև առ մեզ: Զայս ասաց
Իրինոս, որ միաբանեալ հաւասարին պատմութեանցն այնոցիկ որ
կանխեալ ասացեալ են մեր:

Թիւն լուգդոնացւոց եկեղեցւոյն Երանոս: Զսա՛ի մանկութենէ անտի իւրմէ աշակերտեալ Պօղիկարպոսի գիտեմք, որ և զկարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսաց Հռովմայ գրեւով յերրորդ գիրս իւր ընդդէմ Հերձուածոց մինչև ցելելութերիոս հասոյց, ընդ որով և զպատմութիւն իւր գրեաց, և աւանդէ այսպէս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Համար և կարգ եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Առաքեալք, ասէ, երանելիք եղին զհիմունս եկեղեցւոյս և կարգեալ յօրինեալ զսա, զպաշտօն եպիսկոպոսութեան Լինոսի աւանդեցին, զորմէ յիշատակ առնէ Պօղոս ՚ի Թղթի իւրում առ Տիմոթէոս. որում և յաջորդէ Անանկլետոս: Եւ յետ սորա երրորդ զկնի առաքելոց կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Լղելմէս. սատեսեալ էր զառաքեալսն և արքանեակ նոցին լեալ և դեռ ևս հնչէր յականջս նորոս քարոզութիւն առաքելոցն, և զտուչութիւնս նոցա առաջի աչաց իւրոց

ոչ Ասպատնոս պահեաց զնոսա, իբրև Հրէիցն յաղթեաց: Իսկ Տրիանոս խոտեաց և անարգեաց զնոսա, եթէ մի խնդրեսցին քրիստոնեայք ՚ի մահ. և ոչ Հեղրիանոս ստուգեաց ինչ զնոսա, իբրեւ ինքն զամենայն ինչ քննէր և խնդրէր. և ոչ Անտոնինոս՝ այն որ Եւսեբէան կոչեցաւ:

Վեցիորդ. եպիսկոպոսք որ եղևն ՚ի Հոմ քաղաքի:

Եկեսցուք այսուհետև ՚ի կարգ պատմութեանն: Իսկ Պովթնոս իբրև ելից զամենայն ամս կենաց իւրոց՝ զինստէն, և կատարեցաւ ընդ վկայսն գաղիացւոց, կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն լաւագոնացւոց՝ իրինէոս. սա իսկ ՚ի մանկութենէ իւրմէ աշակերտեալ էր Պօղիկարպոսի, և զկարգն զեպիսկոպոսացն որ եղեն ՚ի Հռոմ քաղաքի՝ նա գրեաց յերրորդ խօսան, զոր եզ ընդդէմ Հերձուածոցն. և համարեցաւ զնոսա մինչև յԱղևթիւրոս, այն որ վասն Ժամանակացն նորա արկեալ է նորա զփոթ պնդութեան խօսիցն նորա. պատմէ իսկ զնոցանէն և կարգէ զնոսա այսպէս. եթէ Առաքեալքն, ասէ, երանելիք եղին զհիմունս եկեղեցւոյ և շինեցին զնա, և կացուցին նմա եպիսկոպոս զՅուլիանոս: Զայս իսկ Յուլիանոս յիշատակէ Պօղոս առաքեալ ՚ի Թղթի անդ

ունէր. և ոչ եթէ սա միայն, այլ և բազումք յաշա-
կերտութենէ առաքելոցն կենդանիք էին դեռ
Ժամանակիս: Յաւուրս սորին իսկ Կղեմայ եղև
վութիւն մեծ եղբարց 'ի Կորնթոս. և գրեաց ե-
ցին Հռովմայ Թուղթ երկար և ճոխ բանիւք՝ կոր-
ցուց, նուաճել զնոսա 'ի խաղաղութիւն և նոր
զհաւատս նոցա, և զ'ի նորոյ ընկալեալ աւա-
թիւնս յառաքելոց անտի: Եւ յետ սակաւու մի-
ւել թէ յետ Կղեմայ կալաւ զաթոռն Եւարիսս
զսա յաջորդեաց Աղէքսանդր. և այսպէս վեց
յետ առաքելոց եկաց Բիստոս. և յետ սորա Տ-
փորոս, որ և վկայեաց փառք, և յետ նորա Հի-
և ապա Պիոս, և ապա Անիկտոս. և Անիկտոս
ջորդեալ Սոտեր. արդ երկոտասաներորդ յետ
քելոցն կալաւ Ելեւթերոս զաստիճան եպիսկոս
Թեան: Այսու կարգաւ և յաջորդութեամբ, ը-
ւանդութեան առաքելոց յեկեղեցւոյ և ճշմա-
թիւն քարոզութեան եհաս մինչև առ մեզ:

Տիմոթէոսի: Եւ կալաւ յետ նորա Անանիդիտոս. և յետ սո-
րորդ զինի առաքելոցն կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կղե-
սա ետես զառաքելայն երանելիս և չքեցաւ ընդ նոսա.
վայր քարոզութիւն առաքելոցն հաստատեալ էր 'ի նմա,
չութիւնն նոցա առաջի աչաց նորա էր հանապաղ. և ոչ ե-
միայն, այլ և բազումք մնացեալ էին յայնմ Ժամանակի՝ ո-
կերտեցան յառաքելոց անտի: Յաւուրս իսկ սորին Կղեմ
եղև խռովութիւն բազում եղբարց 'ի Կորնթոս, և ետ
Թուղթ եկեղեցին Հռովմայեցւոց 'ի Կորնթոս, նուաճել զ
խաղաղութիւն, և նորոգել զհաւատս նոցա, և զառաքելութի-
ւն կալան նոքա ուրախութեամբ յառաքելոց անտի: Եւ յ-
կաւու միոյ ասաց դարձեալ. եթէ յետ այսր Կղեմնտեայ
Երաստոս. և յետ Երաստեայ Աղէքսանդրոս. և ապա եկաւ
րորդ յետ առաքելոցն Քսենտոս. և յետ նորա Տաղեսփոր-
ոս վկայեացն սքանչելապէս, և յետ նորա Հիգենոս. և յետ
նորն Փիոս. և դարձեալ յետ նորա Անիկտոս: Բայց կալաւ
առտէ Սովետեր. և յետ նորա կալաւ երկոտասաներորդ յե-
քելոցն Աղթիւրոս. և 'ի նոյն աստիճան և 'ի նմին ուսման հ-
և առչութիւն զոր ընկալաւ եկեղեցի յառաքելոց անտի,
րոզութիւն ճշմարտութեանն եկն եհաս մինչև առ մեզ: Զայ-
իրինոս, որ միաբանեալ հաւասարին պատմութեանցն այն
կանխեալ ասացեալ են մեր:

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե մինչև յայն ժամանակս լինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշատացելոց:

Զայսոսիկ Երանոս միաբան ամենեին յառաջագոյն
աւանդելոց 'ի մէջ կարգեալ ճշգրիտ պատմութիւնս
'ի Հինգ գիրսն՝ զորս և գրեաց նա 'ի յանդիմանու-
թիւն և 'ի հերքումն սուտանուն գիտութեան: Յերկ-
րորդ գիրսն նորին առաջարկեալ ճառիցն վկայէ թէ
մինչև յաւուրս նորա մնացեալ էր յեկեղեցւոյ օրի-
նակ զօրութեան աստուածային սքանչելեաց. և ցու-
ցանէ զայդ բանիւս. Թէպէտ հեռի եմք, ասէ, 'ի մե-
ռեալս յարուցանելոյ՝ որպէս Տէրն մեր արար և առա-
քեալքն աղօթիւք, այլ սակայն առ բազումս բազում
անգամ 'ի մէջ եղբարց 'ի տեղիս տեղիս առ 'ի հարկէ
պիտոյից աղօթիւք հասարակաց, պահօք և բազում
խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռելոյն, և
չնորհեցաւ մարդն աղօթից սրբոց: Եւ յետ այլոց բա-
նից դառնայ ասել. Զի եթէ վասն Տեառն մերոյ առ-
աջօք ասեն գործեալ, վերացուցուք տարցուք զնո-
սա առ մարգարէսն, և ցուցցուք 'ի նոցանէն եթէ ա-

Եօքրորդ. րե մինչև յայն ժամանակս լինեին նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշատացելոց:

Բայց 'ի խօսան զոր գրեաց Իրինէոս որ են Հինգ թուով վասն
յանգիմանութեան և լուծանելոյ սուտ գիտութեանն, յերկրորդ
խօս անգ սորին ճառից գրեաց, եթէ և յաւուրս նորա մնացեալ
էր և օրինակ զօրութեանց սքանչելեաց յեկեղեցիս. և ցուցանէ իսկ
այսու բանիւ, թէ ոչ ասէ՝ յոյժ թերի են յայսմանէ 'ի յարուցա-
նելոյ զմեռեալս, որպէս և տէրն մեր յարուցանէր, և առաքեալքն
աղօթիւք իւրեանց. և բազում անգամ և 'ի մէջ եղբարց յորժամ
արժանի լինէր և խնդրեաց յԱստուծոյ եկեղեցին 'ի տեղիս տեղիս,
պահովք և բազում խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռե-
լոյն, և չնորհեցաւ մարգարէն աղօթից սրբոցն: Եւ յետ այսորիկ ա-
սաց դարձեալ, զի եթէ ասեն և վասն տեառն մերոյ եթէ առ աջօք
գործէր որ իբրև զայն էր, վերացուցուք տարցուք զնոսա առ

մենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և ահա արդեամբ ել 'ի գլուխ. և նա միայն որդի Աստուծոյ: Վասն որոյ և յանուն նա միանգամ աշակերտին նմա ճմարտութեամբ, պարգևացն շնորհելոց առ 'ի նմանէ, 'ի բարեթիւն այլոց 'ի մարդկանէ զնոյն կատարեն: Եւ պարգևացս այսոցիկ ոմանք զգլխս հալածեն ս: Եւ ճմարտութեամբ, մինչև բազում անգամ սր յայտոց պղծոց հաւատալ հաստատութեամբ և յեկեղեցւոջ: Այլք զկանուխ գիտութիւն լինեապառնեաց ընդունին, և տեսիլս և շնորհս մրէականս: Են և որ 'ի վերայ հիւանդաց ձեռն լով բժշկեն, և յառաջին առողջութիւն դարենեն. այլ և մեռեալք յարեան, որպէս կանխեսացաք, և կացին մնացին ընդ մեզ զամս բաւայց զի ևս երկարեսցուք, զի ոչ է թիւ պարզ զոր ընդ համօրէն տիեզերս ընկալաւ եկեղեցեառնէ Աստուծոյ՝ յանուն Յիսուսի Քրիստոս, խաչն ել ընդ Պոնտացւոյ Պիղատոսիւ, և կ'զօրհանապազ 'ի փրկութիւն ազգաց. ոչ խալ վարի և ոչ կաշառօք եղծանի, այլ որպէս ձրձրի և պաշտէ: Նոյն ինքն և յայլում վարի գր

մարգարէան, և ցուցցուք նոցա 'ի նոցանէն՝ Եթէ ամենայն ի եալ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և գործեցաւ տութեամբ, և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ. և վասն որ միանգամ են աշակերտք նորա ճմարտութեամբ, յանուն 'ի ձեռն պարգևացն զոր առին 'ի նմանէ վասն օգտութեամբ մարդկան գործելին, որ իբրև զայսպիսի ըստ պարգևացն զ'ի նմանէ ոմանք. զի են ոմանք 'ի նոցանէ որ զգլխս հալածաւ տառովք և ճմարտութեամբ. զի քանիցս անգամ յետ մարդկան յայտոց պղծոց, հաւատան և լինին յեկեղեցի: այլք որ և կանուխ գիտութիւնն որ լինելոց է առ ապառնիսիլ և բանս մարգարէութեան: Իսկ այլք զայնոցիկ որ հիւ ձեռնգրութեամբ բժշկեն և ողջացուցանեն: Բայց ահա կանխեսցաք ասացաք, և մեռեալք յարեան և կացին մնա մեզ զամս բազումս: Բայց զինչ ասացուք զայս, զի ոչ է թգևացն զոր ընկալաւ եկեղեցի 'ի տեառնէ մերմէ ընդ ամբխաբհս. և յանուն Յիսուսի Քրիստոսի այն որ 'ի խաչն ել, պոնդաւոյ Պիղատոսի, հանապազօր կատարէ զօգուտն սաց. իբրև զոք ոչ խաբէ, և արծաթոյ պարգևս ոչ տայ, և օրինակ ձրի է առ յԱստուծոյ՝ ձրի և տայ: Եւ յայլում վա

լուսւք մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղտնիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցուք թէ մինչև 'ի Ժամանակսն յայնոսիկ բազմազան պարգեւք Հոգւոյն տւէին բաւէին առ արժանաւորսն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թե ո՛րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստալցաք կարգել 'ի Ժամանակի իւրում զբանս երիցանցն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացն գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յեբրայեցիս 'ի բնիկ նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւե-

իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին չնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղտնիս մարդկան բերեն յայտ, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգեւք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Որքերորդ. քե ո՛րպէս յիշատակէ Իրիւնէոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի Ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք զնել որ ինչ ասացին 'ի Ժամանակի իւրեանց երիցունքն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղև յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին տուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոքա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր Իրիւնէոս: Իբցուք այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մեջ հեբրայեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եղ' մինչեւ. Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ղեկեղեցիս ուղղէին: Յետ ելից նոցա յաշխարհէն, Մարկոս աշակերտն և թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով գրողմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ 'Լուկաս' որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն 'ի ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեալն 'ի մէնջ: Իսկ 'ի Հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայսնութեան Յովհաննու և վասն Համալոյ անուան 'Նեոխնն: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս թիւ եղեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի թիւ անուան գաղանին՝ ըստ Համարոյ Յունաց 'ի նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայսնութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և Համարձակագրոյս պնդել վասն անուան 'Նեոխնն. զի եթէ կարևոր ինչ էր 'ի ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ուղղէին ղեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէն, Մարկոս աշակերտն և թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ մեզ: Իսկ 'Լուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարանն զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եգ: Եւ յետ ամենեցունց Յուհան աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, և գրեաց աւետարանն 'ի ժամանակին մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս ասիացոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի Հինգերորդ խօսսն այսպէս ասաց վասն Յայսնութեանն Յովհաննու, և վասն Համարոյ անուան 'Նեոխնն: Իբրև այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եղեալ է այս թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅովհանն. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեզ, զի թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ Համարոյ յունաց՝ 'ի նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, շինիմք նեղիմք վասն անուան 'Նեոխնն՝ հատանել և ասել վասն նորա ճամարութեամբ, զի թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում, ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմեաթիանոսի: Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերս Երանոս: Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննու յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ՚ի նմանէ յառաջ բերելով. որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի: Իսկ զՀովուին գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարւոք ասաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ: Պաշտի դարձեալ ՚ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն որինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ: Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լռէ զանունն, զնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց սրբոց: Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զԻգնատիոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Խոստանայ և այլուր ՚ի գրոց անտի Մարկիմոնի ՚ի նորին իսկ ՚ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքութիւն մոլորութեան նորա: Եւ վասն թարգմանաւ

մանակի անուանն նորա ՚ի ձեռն այնորիկ որ ետ զյայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երեւցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում ՚ի կատարած թագաւորութեանն Դոմեաթիանոսի. զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորիկ այրն այս՝ վասն որոյ ասացաք: Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յիհաննու և բերէ ՚ի նմանէն բազում վկայութիւն: Սոյնպէս և զթուղթն Պետրոսի զառաջինն: Իսկ զայն գիրս զՀովուին ոչ միայն եթէ գիտելով և եթէ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նմա. և ասէ ՚ի նմանէն այսպէս, եթէ բարւոք, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս: Եւ ՚ի զգոնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիւքն նորա. և ասէ ՚ի նմանէն այսպէս, եթէ տեսիլ տակ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն: Եւ ինչ զոր յիշէր երէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ դարձեալ և այն որ զանունն իւր չեա մեզ, և զնէ դարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ: Բայց դարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵդանաթոս, և պաշտի ՚ի վկայութիւն ՚ի գրոց անտի նոցա: Բայց խոստանայ դարձեալ ՚ի ձեռն փութոյ պնդութեան զոր արար, զի ՚ի նոցունց ՚ի գրոց անտի

Թեան եւթանամեայ աստուածեղէն տառիցն՝ լուր զինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղասցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք ախորժեցին ասել, որ համարձակինն արդ. Թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Խէոփառն Եփեսացի և Ալիւզաս Պոնտացի երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Նբիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծընեալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտէրութիւն Ասիացոց, Պաղսմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն գիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանգրիա ընտիր ընտիր մատենիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացոց անտի 'ի յոյն լեզու յեղուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս զորս միանգամ ունէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կայցուք ընդդէմ նորա: Բայց Թէպէտ Թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանամեայ անտի որ Թարգմանեցին զնոսա, լուր զինչ գրեաց 'ի բանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան՝ եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս ոմանք ասացին յայնչանէ որ համարձակին Թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրիորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Իէոդոտիոն Եփեսացի, և Ալիւզաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշգրէ՛ք որ զինչ նոցա գնացին իբրևնացիքն և ասեն, Թէ 'ի Յովսեփայ ծնաւ տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յառաջ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացոց, Պտղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունէր զարդարել զտուն գիւանին՝ զոր կաղմեաց նա յԱղեքսանգր քաղաք՝ գրովք ամենայն մարդկան, որ և էր արձանի փութոյ պնդութեան. ինչորեաց նա յորդւոցն Երուսաղեմի ստանալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսա 'ի յոյն լեզու: Իսկ նոքա քան զի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացոցն, յղեցին առ Պաղսմէոս եւթանասուն էրէց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանգիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեսցին նոքա և թա-
գուսցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճը-
մարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի մի-
մեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն թարգ-
մանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրոր-
դեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենե-
քեան առ Պտղոմէոս, և եղին առ միմեանս իւրաքան-
չիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանութիւն, և Աստուած
փառաւորեցաւ, և յայտնի եղեն աստուածային լինել
գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզ-
միտս իմաստոցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատա-
րած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին
եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցան գիրքն:
Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Ա-
ստուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յա-
ւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատ-
նէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ
Հրէից յաշխարհ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշէսի
արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ
յազգէ Ղևտացոց, զի գրեսցէ զամենայն բանս մար-
գարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօ-
րէնան Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. ըսոյց Աստուած առնէր զոր ինչ և
կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանգիսի նոցա.
զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեսցին նոքա 'ի միտս, և թաքու-
ցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճմարտութիւնն որ է 'ի
գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամե-
նեքեան զմի թարգմանութիւն թարգմանեսցեն. և այսպէս արար
վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան
'ի միասին առ Պտղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան
իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանն, և Աստուած փառաւո-
րեցաւ. և գիրք յայտնի եղեն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճմարտիւ. զի
ամենեքեան 'ի միասին զնոյն բան և զնոյն անուանս ասացին 'ի բնէ
մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին
եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ
զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ
ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապակա-
նեցան և վասնեցան գրեանքն, և յետ եւթանասուն ամի՝ 'ի ժամ-
նակի իբրեւ եկին հրէայն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Ար-
տաշէսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յազգէ
ղևտացոց, զի գրեսցէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և
տացէ ժողովրդեանն զօրէնան որ առւան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս ա-
մենայն ասաց իրինչոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

**Թե՛ ո՛չք կացին եպիսկոպոսք յառուրս
ինքնակալոյնքեան Արմորոսի:**

Տե՛եալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննեւտանս 'ի
Թագաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշ-
խանութիւնն Արմորոս, և յառաջնում ամի ինքնակա-
լութեան նորա իբրեւ ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսան-
դրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպո-
սութիւնն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւստենեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ
վարժից հրահանգաց հաւատացելոց այր ոմն պանչելի
վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պանտե-
նոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ
նոսա ուսումնս վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

Իննկորդ, եպիսկոպոսք որ եղև յառուրս Կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրեւ ելից Անտոնինոս զինն և զտանս ամ 'ի Թագաւո-
րութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Արմազէս. զի յամբն ա-
ռաջնում նորին Թագաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս
զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն ա-
ղեքսանդրացւոց. և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասնկորդ. վասն Պենդանոսեայ փիլիսոփայի:

Բայց էր յայնմ Ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հա-
ւատացելոց՝ որ էր Սաղքսանգր. քաղաքի՝ այր պանչելի էր յու-
սումն իմաստութեան, և անուանիւր Պենտինոս, զի իբրեւ յառա-
ջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւն
բանից սրբոց, այն որ մինչև առ մեզ ձկտեցաւ. և 'ի մարդկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին՝ Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց եւ զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կալով յԱղէքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշարժութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զխորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հեթանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցոյն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշխարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս մի յառաքելոց անսի, և եթող նոցա զգիրսն զաւետարանին Մատթէոսի հերթայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ ամենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղէքսանդր քաղաք՝

գրող խօսից զգանձս աստուածային վարդապետու-
թեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Եղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աս-
տուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա
Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց
յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ
և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճա-
խապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ
զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վար-
ժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այս-
պէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ
արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերու-
թեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացու-
թեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը-
ջօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարաւոյժ և 'ի ձեռն գրող խօսից գանձս վար-
դապետութեան զաստուածաշնորհութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. Վասն Եղեմենտիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղեքսանդրա-
ցւոց՝ որ ընդելնէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմենտոս,
անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմենտոս, 'ի խօսն
զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդա-
պետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսն առա-
ջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եղոյց
նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց
անի, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր,
չեն գիրք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսնան, այլ յիշա-
տակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նորա դեղք
մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կեր-
պարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց էաժ զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճումն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսա թողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կայով յԱղեքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշուքութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զնորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հեթանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցոյն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշխարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս փյառաքելոց անտի, և եթող նոցա զգիրսն զաւետարանին Մատթէոսի հերայեցեալն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտենոս հանգերձ ումենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետութեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Էդելնայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աստուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճախապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ գերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վարժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այսպէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերութեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացութեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հըզօրացն և յաւէրժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վարդապետութեան զաստուածապաշտութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. Վասն Էդելննտիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յառուս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղեքսանդրացւոց' որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմնտոս, անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմնտոս, 'ի խօսն զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենգանոս՝ եթէ վարդապետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսն առաջինս ակնարկէ վասն նորին Պենգանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եղոյց նա վասն երեւի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց անտի, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, Ճառս որ արկեալ է մեր, չեն գիրք՝ կարգելաք արուեստագիտութեամբ տեսլան, այլ յիշատակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղջ մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կերպարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելեացն անտի և մեծագույն որերոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Ելլադայ եր, այլ ոք 'ի մեծ Բուռաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱսորոց, և միւսն յԵգիպտոսէ, և այլք յարեւել կեցեալ. յորոց ոմն յԱսորեստանեայց եր և միւսն Պաղեստինացի' 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն դէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալ նմին 'ի Թագստեան նորա յԵգիպտոս՝ հանգեայ առ նմա: Սոքա արդ զճշմարիտ տուչութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հասին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև ճշմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յԵլլադայ եր, և միւս եւս յԱսորոց, և միւս եւս յԵգիպտոսէ, և միւս եւս յԱրեւել: Զի սոքին այսոքիկ, ոմն 'ի նոցանէ յԱսորեստանէ եր, և միւս եւս Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկզբանէ 'ի Հեբրայեցոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գաի եւս զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵգիպտոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուչութեանն զվարդապետութիւն ճշմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբաւ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հօրց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Բայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զտերմանիս օրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի՝ ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա՝ ի կարգէն հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւերածոյ անտի Հրէից որ առ Ագրիանուս, զի յայնմ հետէ զկնի որոց ՚ի Թլխատութենէ անտի էին՝ ՚ի հետանոսաց կացին առաջնորդք. և ցուցաք յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս ՚ի հետանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն ՚ի նոսա։ Եւ յետ Յուլիանու Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կասպիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան։

Երկոսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն յԵրուսաղեմ։

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս յեկեղեցւոջ անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Բայց էր նա հնգետասաներորդ ՚ի կարգի անդ՝ յաւերածոյ անտի Հրէիցն, որ յամն Հեգրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ՝ սկսաւ զառաջինն հաստատել մեզ եկեղեցին որ ՚ի հետանոսացն է։ Եւ զկնի այնոցիկ որ ՚ի Թլխատութենէ անտի էին։ Բայց ցուցցուք մէք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին ՚ի հետանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն տրւելութեան որ անդ է. յետ սորա Պապղիոս. և դարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և դարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կասպիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և դարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցունց Նարկիսոս։ Որ լինին ընդ ամենեանն երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին։

• Ի Լուսանցս, և յետ սորա Սիւմաքոս և Գայիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հոգոյնեայ և առ 'ի նմանե յիշատակեալ տարածայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, աւ շակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշգիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւննս կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարածայնք գրտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և ալեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն Իսրոյնեայ, և վասն բաժանմանն զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն՝ որ էր նա յազգէ ասիացի և աւ շակերտեալ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տատիանոսի՝, այն որ յառաջագոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. որին իսկ ետեալ է գիրս նշանաւորս. և հանդերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ ազանգին Մարկիոնի եք, այն որ յաւուրս նորա բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրև գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածսն. և ճշմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանսն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձին իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հպարտացեալն էր յալիս ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Եօք. Իւրոդոն:

** Եօք. 'ի Տիւրիստի:

Հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միայ զիւսհարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլուսէնա: Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտիոսս և Բասիլիդոս: Եւ որք զհետ գնալով դայլոյն Պոնտացւոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժառանգան ասել դոյզնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են: Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բռնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսուսն նորա: Բայց զբէ նա ինքն Հուդոն, եթէ ի մաքառուսն եկն ընդ Ալեքզէսի, և ասէ այսպէս. Ալեքզէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պէտք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ ձեռացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեանս միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գացին: Զի քան զամենայն ինչ անհաւատագոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի: Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուտի միայ զիւսհարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամոնայ: Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիոսս և Բասիլիդոս, և այլք՝ որ չորան զինի Պենտիոսսի, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրդն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ գոյգնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ: Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկան, զի ոչ երկու ընութիւնս միայն դնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսուսն նորա:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հռոդոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, առ շակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշգիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գլտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և արեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն իւրոդոնեայ, և վասն բաժանմանն զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն՝ որ էր նա յազգէ ասիացի և առ շակերտեցաւ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տեախանոսի՝, այն որ յառաջագոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. որքին իսկ ետեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ աղանդին Մարկիոնի եգ, այն որ յառաջս նորա բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրև գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածսն. և ճշմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանսն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Իլուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հապարտեցաւ էր յայլս ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

• 80բ. Իւրոդոն:

•• 80բ. 'ի Տեախանոսի:

հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ գիււահարի՝ ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա։ Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պատիտոս և Բառիլիկոս։ Եւ որք զհետ գնալով զայլոյն Պոնտապոլ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել զոյգնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են։ Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն ըրնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրէ նա ինքն Հոռոմոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս. Ապեղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պետք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեան միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին։ Զի քան զամենայն ինչ անհաւաստաբոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի։ Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ գիււահարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամնայ։ Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիտոս և Բառիլիկոս, և այլք՝ որ չոքան զինի Պենտիտոսի, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրինն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ զոյգնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ։ Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկաւ, զի ոչ երկու քննութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սինեբոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապեղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանդէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնացէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց։ Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսան յայն որ ի խաչն ել՝ կեան, բայց միայն եթէ գասնին ի գործս բարիս։ Եւ որ ինչ գծուաբին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ վասն Աստուծոյ, զի դնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զքն՝
 ծայրութիւնդ, կամ զիարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
 բն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարէութիւնքն
 ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ճշմարիտ ինչ
 չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հա-
 կառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի
 սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովա-
 նէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր
 դորէր: Եւ յերդմնեցուցանելն իմում զնա զի զճշմա-
 րիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ
 թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն
 հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոսնեցի զայրն,
 որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր
 հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Եւ 'ի սոյն
 յայս գիրս իւր առ Կալլիստինոն՝ խոստովան լինի Հռո-
 դոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ ոտս Տա-
 տիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խն-
 դրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ
 Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելլու ապա և ինքն
 Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն խնդրոցս
 այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս
 զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեմք. և յորժամ զնէ՝ յաւելլու և ասէ զամենայն կարծիս
 մնաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդդէմ նորա, եթէ ուստի
 ունիս դու զօրինակդ զայդ, կամ զիարդ կարես ասել դու մի սկիզ-
 բն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարէութիւնքն ինքեանք զին-
 քեանս յանդիմանեն, զի ինչ ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ
 միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որ-
 պէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսէր մի-
 այն. և դարձեալ երդմնեցուցանէի զնա՝ զի ասասցէ ճշմարիտ, և
 երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ՝ թէ որպէս մի
 Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և
 անգոսնեցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ
 վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր
 ուսուցանէրն: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կղեստինոն,
 և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի Տե-
 տիանոսի. և ասէր եթէ փոյթ յանձին եղև Տիտիանոսի, և եդ գրա-
 րութիւնս հարցուածոց. և խոստանայր նոքօք հաստատել, զի ծա-
 կեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրողմեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ:
 Իսկ ինքն Իւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնել զլուծումն հա-
 ցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ)։ Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ։ Եւ վասն այսոցիկ այսչափ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սոստ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին փռիշագացոց։

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հրնարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան։ Գարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընձիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փռիւգացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միսի թարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրեւ մարգարէութիւն Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին։

Իսկ Ապիգաղէս այն որ ասացաք զնմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա։ Այս իսկ ասացաւ վասն այսր։

Չորեքտասաներորդ. վասն սոստ մարգարեիցն որ էին յաղանդին փռեցացոց։

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ ատելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. դարձեալ պնդեաց և փութացոյց առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նորովեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փռիգացւոց չաչէին։ Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեխօս. և Պրիսկիլայ և Մաքսիմիլայ կանայքդ եկին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ եկին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի։

լուաք մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղանիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև 'ի ժամանակն յայնոսիկ բազմազան պարգեք Հոգւոյն տւէին բաւէին առ արժանաւորսն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թէ ո՛րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստալցաք կարգել 'ի ժամանակի իւրում զբանս երիցանայն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացի գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յԵբրայեցիս 'ի ընդի նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւետարանս:

Իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին չնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղանիս մարդկան բերեն յայտ, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգեք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Որքորոյ. քէ ո՛րպէս յիշատակէ Իրիմէոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք զնել որ ինչ ասացին 'ի ժամանակի իւրեանց երիցունքն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղեն յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին տուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոցա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր Իրիմէոս: Դիցուք. այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մէջ հերթեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եգ. մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և զեկեղեցիս ուղղէին: Յետ ելից նոցա յաշխարհէ՝, Մարկոս աշակերտն և Թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով դրոշմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ Ղուկաս՝ որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն 'ի Ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեալն 'ի մէնջ: Իսկ 'ի հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայտնութեան Յովհաննու և վասն համարոյ անուան 'Նեոխն: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս Թիւ եդեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի Թիւ անուան գազանին՝ ըստ համարոյ Յունաց 'ի նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայտնութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և համարձակագոյնս պնդել վասն անուան 'Նեոխն. զի եթէ կարեւոր ինչ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռովմ' քաղաքի և ուղղէին զեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ ցմեզ: Իսկ Ղուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարան զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եգ: Եւ յետ ամենեցունց Յուհան աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօքն նորա, և գրեաց աւետարանն 'ի Ժամանակի մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս և Ասիացոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի հինգերորդ խօսսն այսպէս ասաց վասն Յայտնութեանն Յովհաննու, և վասն համարոյ անուանն 'Նեոխն: Իբրև այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եդեալ է այս Թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅուհան. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեզ, զի Թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ համարոյ յունաց 'ի նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, շէնջ նեղիմք վասն անուան 'Նեոխն՝ հառանել և ասել վասն նորա ճշմարտութեամբ, զի Թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ Ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում՝ ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի: Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերս Երանոս: Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննու յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ի նմանէ յառաջ բերելով. որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի, իսկ զՀովութիւն գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարեք ասաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ: Պաշտի դարձեալ ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն օրինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ: Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լուէ զանունն, դնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց արքոց: Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զիգնատիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա: Խոստանայ և այլուր ի գրոց անտի Մարկիոնի ի նորին իսկ ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքումն մոլորութեան նորա: Եւ վասն Թարգմանու-

մանակի անուանն նորա ի ձեռն այնորիկ որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երևեցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի. զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորիկ այսն այս՝ վտան որոյ ասացաք: Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յովհաննու և բերէ ի նմանէն բազում վկայութիւն: Սոյնպէս և զԹուղթն Պետրոսի զառաջինն: Իսկ զայն գիրս զՀովութիւն ոչ միայն եթէ գիտելով և եթ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նման և ասէ ի նմանէն այսպէս, եթէ բարեք, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս: Եւ ի զգոնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիքն նորա. և ասէ ի նմանէ այսպէս, եթէ տեսիլ ասէ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն: Եւ ինչ զոր յիշէր էրէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ դարձեալ և այն որ զանունն իւր ձեռն մեզ, և զնէ դարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ: Բայց դարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵգանտիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա: Բայց խոստանայ դարձեալ ի ձեռն փութոյ պնդութեան զոր արար, զի ի նոցունց ի գրոց անտի

Թեան եւ թանաանից աստուածեղէն տառիցն՝ լուր զինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղաւցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք ախորժեցին աւել, որ համարձակինն արդ թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց Թեոդոտոն Եփեսացի և Ակիւղաս Պոնտացի՝ երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Եթիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծընեալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտէրութիւն Ասիացւոց, Պտղոմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն դիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանդրիա ընտիր ընտիր մատենիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացւոց անտի 'ի յոյն լեզու յեզուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս զորս միանգամ ունէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կացցուք ընգդէմնորա: Բայց թէպէտ թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանասնից անտի որ թարգմանեցին զնոսա, լուր զինչ գրեաց 'ի բանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս ոմանք ասացին յայնչանէ որ համարձակին թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրինորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս թարգմանեաց Դեոդոտոն Եփեսացի, և Ակեղաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշքհէք՝ որ զինի նոցա գնացին իբռնացիքն և ասեն, Թէ 'ի Յովսեփայ ծնուա տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յաւալ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացւոց, Պտղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունիր զարդարել զտուն դիւանին՝ զոր կազմեաց նա Սիւզէքսանդր քաղաք՝ գրովս ամենայն մարդկան, որ և էր արժանի փութոյ պնդութեան. խնդրեաց նա յորդուցն Երուսաղեմի ստաւեալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսա 'ի յոյն լեզու: Իսկ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս եթեանասուն էրէց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանդիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեացին նոքա և թաւ գուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն թարգմանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրորդեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան առ Պտղոմէոս, և եղին առ միմեանս իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանութիւն, և Աստուած փառաւորեցաւ, և յայտնի եղէն աստուածային լինել գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզմիտս իմաստիցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցան գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Աստուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատնէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ Հրէից յաշխարհ՝ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշեսի արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ յաղգէ Ղևտացւոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօրէնսն Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. բայց Աստուած առնէր զոր ինչ և կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանդիսի նոցա. զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեացին նոքա 'ի միտս, և թաքուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւնն որ է 'ի գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամենեքեան զմի թարգմանութիւն թարգմանեցեն. և այսպէս արար վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան 'ի միասին առ Պտղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանն, և Աստուած փառաւորեցաւ. և գիրք յայտնի եղէն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճշմարտիւ. զի ամենեքեան 'ի միասին զնոյն բան և զնոյն անուանս տաջին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապականեցան և վատնեցան գրեանքն, և յետ եւթանասուն ամի՝ 'ի ժամանակի իբրեւ ելին հրէայն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Արտաշեսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յաղգէ Ղևտացւոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և տացէ ժողովրդեանն զօրէնսն որ տուան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս աւանայն ասաց իրենէոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

**Թե ո՛չք կացին եպիսկոպոսք յառաջս
ինքնակալոչքեան Կոմոդոսի:**

Տեւալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննևտանն 'ի Թագաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշխանութիւնն Կոմոդոս, և յառաջնում ամի ինքնակալութեան նորա իբրև ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպոսութիւնն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւտեկեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ վարժից հրահանգաց հաւատացելոց այր ոմն սքանչելի վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պանտենոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ նոսա ուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

իննեցորդ, եպիսկոպոսք որ նոն յառաջս կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրև ելից Անտոնինոս զինն և զտանն ամ 'ի Թագաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Կոմոդէս. զի յամեն առաջնում նորին Թագաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց. և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասնեցորդ. վասն Պենդանոսեայ փիլիսոփայի:

Բայց էր յայնմ Ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հաւատացելոց՝ որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝ այր սքանչելի էր յուսումն իմաստութեան, և անուանիւր Պոնտինոս, զի իբրև յառաջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւնն բանից սրբոց, այն որ մինչև առ մեզ ձկտեցաւ. և 'ի մարգկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հզօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրօ այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց եւած զքարոզութիւնն: Զի էին դեռ ևս 'ի ժամանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճունն և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդկիս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկրօտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կալով յԱղէքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարձառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշուութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրօ այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փելիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կրչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զնորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հետանոսացն՝ որ են յարեւել. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցայն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնքոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշեարհն Հնդկաց, և եգիպտաց զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարգս հաւատացեալ 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս փառաբերելոյ անսի, և եթող նոցա զգիրսն զաւետարանին Մատթէոսի հեւրայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ ամենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետու-
թեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աս-
տուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա
Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց
յանուանէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ
և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճա-
խապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել յորժամ
զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վար-
ժեցաւ ինքն 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այս-
պէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ
արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերու-
թեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացու-
թեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը-
զօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վար-
դապետութեան զաստուածապաշտութիւն գնէր նա:

Մնասաներորդ. վասն Կղեմենտիայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայանի էր 'ի մէջ աղեքսանդրա-
ցւոց՝ որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ կղեմնտոս,
անուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս կղեմնտոս, 'ի խօսն
զոր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդա-
պետ ուսուցիչ էր: Բայց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսն առա-
ջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եցոյց
նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց
անտի, ասաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր,
չեն գիլք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսեան, այլ յիշա-
տակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղք
մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կեր-
պարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելեացն անտի և մեծագոյ զորոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Ելլադայ էր, այլ ոք 'ի մեծ Յունաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱթորոց, և միւսն յԵփիպոսէ, և այլք յարեւել կեցեալ. յորոց ոմն յԱթորեստանեայց էր և միւսն Պաղեստինացի՝ 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն դէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալնմին 'ի Թագստեան նորա յԵփիպոս՝ հանգեայ առ նմա: Սղբա արդ զձմարիտ տուչութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հասին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև շմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէն 'ի յԵլլադայ էր, և միւս ևս յԱթորոց, և միւս ևս յԵփիպոսէ, և միւս ևս յԱրեւելից: Զի սղբին այսոքիկ, ոմն 'ի նոցանէ յԱթորեստանէ էր, և միւս ևս Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկզբանէ 'ի հեբրայեցոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գտի ես զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵփիպոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուչութեանն զվարդապետութիւն շմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբու և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հարց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Իայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զսերմանիս սրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց:

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա 'ի կարգէն Հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւելածոյ անտի Հրէից որ առ Ադրիանոս, զի յայնմ հետէ զկնի որոց 'ի Թլիատութենէ անտի էին՝ 'ի հետմանոսաց կացին առաջնորդք. և ցուցաբ յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս 'ի հետմանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն 'ի նոսա: Եւ յետ Յուլիանոս Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կապիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան:

Երկուսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղեմ:

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս եկեղեցւոյ անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի: Բայց էր նա Հնգետասաներորդ 'ի կարգի անդ՝ յաւելածոյ անտի Հրէիցն, որ յամս Ադրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ սկսաւ զառաջինն Հաստատել մեզ եկեղեցին որ 'ի հետմանոսացն: Եւ զկնի այնոցիկ որ 'ի Թլիատութենէ անտի էին: Բայց ցուցուբ մեք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին 'ի հետմանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն սուրբութեան որ անդ է. յետ սորա Պոպղիոս. և դարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և դարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կապիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և դարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցունց Նարկիսոս: Որ լինին ընդ ամենեւին երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին:

• Ի Լուսնոցս, և յիտ սորա Սիւմաքոս և Քոս Գայիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հոռոգնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոգոն ծննդեամբ ասիացի, աշակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տառիմանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշդիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գրտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և արեօք Ծերուութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասաներորդ. վասն Իսրողոնեայ, և վասն քաժանմանն զոր յիշատակեաց յաղագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոգոն՝ որ էր նա յազգէ ասիացի և աշակերտեալ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տեախանոսի՝, այն որ յառաջագոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. սորին իսկ եգեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսորիմբ՝ և ընդդէմ աղանդին Մարկիոնի եգ, այն որ յառաջս նորա բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածն. և ճշմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նշանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, փոխանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հպարտացեալն էր յալիս Ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Եօք. Իւրոգոն:

** Եօք. 'ի Տեախանոսի:

հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ դիւահարի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլոումէնա։ Եւ այլք երկու սկզբունս մուծանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտրիոսս և Բասիլիկոս։ Եւ որք զհետ գնալով Վալդոյն Պոնտացոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել զոյգնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են։ Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բռնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրէ նա ինքն Հռոդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս. Ապեղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պետք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաչն ել, կեանս միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին։ Զի քան զամենայն ինչ անհաւատաբոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի։ Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, վասն զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ դիւահարի՝ զի անուն էր նորա Պեղամենայ։ Իսկ այլք երկու սկզբունս մուծանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիոսս և Բասիլիկոս, և այլք՝ որ չոքան զինի Պենտիոսսի, և ոչ կարացին ընտրել զիրս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրինն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ զոյգնաբար առանց օրինակի ցուցանելոյ։ Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկան, զի ոչ երկու բնութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սիներոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա։ Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապեղէսի, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապեղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ. և վասն այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանգէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց։ Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսանն յայն որ ի խաչն ել՝ կեանս, բայց միայն եթէ գտանին ի գործս բարիս։ Եւ որ ինչ գծուարին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ վասն Աստուծոյ, զի գնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զքն ծայութիւնդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարեութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ճշմարիտ ինչ չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովանէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր դօրէր: Եւ յերդմնեցուցանելն իմում զնա զի զճշմարիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոսնեցի զայրն, որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէին: Եւ 'ի սոյն յայս գիրս իւր առ Կալլիստիոն՝ խոստովան լինի Հռոդոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ օտո Տատիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խընդրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելու ապա և ինքն Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն խնդրոցս այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեսմք. և յորժամ զնէ՝ յաւելու և ասէ զամենայն կարծիս մտաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդգէմ նորա, եթէ ուստի՞ ունիս դու զօրինակդ զայդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարեութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ինչ ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսէր միայն. և գարձեալ երգմնեցուցանէի զնա՝ զի ասասցէ ճշմարիտ, և երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոսնեցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէին: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կլետսիոն, և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի Տատիանոս. և ասէր եթէ փոյթ յանձին եղև Տիախնոսի, և եղ զբարութիւնս հարցուածոց, և խոստանայր նոցք հաստատել, զի ծածկեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրողմեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ: Իսկ ինքն Իւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնէլ զլուծումն հարցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ)։ Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ։ Եւ վասն այսոցիկ այսչափ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սոչտ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին
Փռիշգացոց։

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակ՝ կորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հրնարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան։ Դարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընծիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փռիւղացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միւթարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրեւ մարգարէուհիս Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին։

Իսկ Ապիղազէս այն որ ասացաքն զնմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա։ Այս իսկ ասացաւ վասն այսր։

Չորեքտասաներորդ. վասն սոչտ մարգարեիցն որ էին
յաղանդին փրեզացոց։

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ առելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. զարձեալ անգեաց և փութացոյց. առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նոզվեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փրիւղացւոց շաշէին։ Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեիս. և Պրիսկիլայ և Մաքսիմիլայ կանայք էին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ էին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հերձուռածոյն Բյաստեայ որ 'ի Հաովմ
քաղաքի :

Էին և որ 'ի Հռովմ քաղաքի գողողանային, և էր
նոցա առաջնորդ Փլորիանոս՝ որ անկեալ էր յերիցու-
թենէ եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բլաստոս որ 'ի նոյն օ-
րինակ կործանումն էր գլորեալ, որք զբազումս 'ի ման-
կանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց: Եւ
երկոքին սոքա օտարոտի վարդապետութեամբ հակա-
ռակ ճշմարտութեան յառնէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե զի՛նչ վասն Մոնոտեանայ և վասն սոռո
մարգարեից նորա իցեն քանք:

Իսկ ընդդէմ աղանդոյ՝ որ անուանեալ կոչին Փոխ-
գացւոց, զէն զօրաւոր և հակառակամարտ յարոյց
Արտուած զԱպողինար Հերապօլեցի, զոր 'ի վեր անդր

Հնգետասաներոյ. վասն քաժանմանն Փորթիանոսեայ.
և Բաղեստոսի, որ եղև 'ի Հաովմ քաղաքի:

Բայց էին այլք որ 'ի Հռոմ քաղաքի գողողանային, զի էր նո-
ցա առաջնորդ Փլորիանոս, որ անկեալ էր յերիցութենէն եկեղե-
ցւոյ, և ընդ նմին Բազեստոս՝ որ ըստ նմին օրինակի անկաւ և նա.
զի նոքա և զբազումս և 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց
իւրեանց. և երկոքին նոքա իւրաքանչիւր կային հակառակ ճշմար-
տութեանն:

Վելտասաներոյ. քե զի՛նչ սաի վասն Մոնոտեանայ,
և վասն սոռո մարգարեից՝ որ էին ընդ նմա:

Իսկ ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչին փրիգացւոց, զօ-
րութիւն ճշմարտութեանն յարոյց մարտնչել ընդդէմ նոցա ուղիքին

յիշեաց բանս, ընդ նմա և զայլ բազումս հզօրս բա-
նիւ՝ Զախիս նորին, յորոց և բազում ճառք վասն ա-
ռաջիկայ պատմութեանս թողան մեզ: Եւ ՚ի նոցունց
յայնցանէ ոմն ՚ի սկիզբն գրոց իւրոց՝ որ ընդդէմ նո-
ցա, յայտ առնէ, թէ և առանց գրոյ ՚ի բանից բերա-
նոյ յանդիմանեաց զնոսա. և սկիզբն առնէ բանին
իբրև զայս օրինակ:

Յառաջ քան զբազում ժամանակս պատուիրեցայ
՚ի քէն, սիրելի Աւրիկիէ Մարկեղէ, յօրինել խօսս
ընդդէմ աղանդոյն Միլդիատեայ¹, և յերկմիտս դան
դաղեցայ մինչև ցայսօր ժամանակի. ոչ թէ զի ոչ կա-
րէի յանդիմանել զստութիւն և վկայել ճմարտու-
թեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի, զի մի երևե-
ցայց ոմանց թէ ՚ի վերայ վարդապետութեան աւե-
տարանի նորոյս կտակի յաւելուլ ինչ կամիցիմ. զի որ
կամին ըստ վարդապետութեան աւետարանին գնալ,
ոչ յաւելուլ ինչ կարէ ՚ի վերայ և ոչ պակասեցուցա-
նել ՚ի նմանէ: Բայց նորոգ երթեալ իմ յԱնկիւրիա
գաղատացոց և գտեալ զեկեղեցի տեղւոյն² ոչ որ-
պէս ինքեանք ասէին ՚ի նոր մարգարէութենէ աստի,
այլ որպէս ցուցցի յետոյ՝ ՚ի սուտ մարգարէութենէն
մոգեալս և կախարդեալս, և ըստ կարի իմում, որպէս

զինու որ ոչ յաղթահարի՝ զԱպոլինարէս, այն որ էրն յԵրազօրես,
այն զոր յիշատակեացն զնա բան յառաջագոյն, և զայլս բազումս
որ ընդ նմին որ իմաստուն էին բանիւ. զի ՚ի նոցունց յայնցանէ
բազում ճառք պատմութեանց թողան մեզ: Իսկ ինքն Ապոլինարէս
իբրև սկսաւ գրել ընդդէմ նոցա, ցուցանէ և յայտ առնէ թէ և ա-
ռանց գրոյ յանդիմանեաց զմորտութիւն նոցա, և իսկ զբան բանի
իւրում գնէ իբրև զայս օրինակ. Յառաջ քան զբազում ժամա-
նակս, ասէ, պատուիրեցայ ՚ի քէն, սիրելի Աւրիկէ՝ Մակեղեայ,
զնել խօսս ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչի Միլդատեայի և
արգելայ մինչև ցայսօր ժամանակի, ոչ թէ զի ոչ կարէի ես յանդի-
մանել զստութիւն և վկայել ճմարտութեան, այլ զանգիտէի
ես և երկնչէի զի մի երևեցայց ես ոմանց՝ եթէ ՚ի վերայ վարդապե-
տութեան կառկարանացս նորոյ աւետարանին կամիմ ես յաւելուլ
ինչ. զի այն որ կամի գնալ ըստ վարդապետութեան աւետարանին
ոչ կարէ յաւելուլ ՚ի վերայ նորա և ոչ պակասեցուցանել ՚ի նը-
մանէ ինչ: Բայց նորոգ երթեալ էի ես յԱնկիւրիա գաղատացոց,
և հասի ժամանեցի ես եկեղեցւոյն պոնդապոց որ խռովեալ էր ՚ի
նոր մարգարէութենէ աստի յայսմանէ, որպէս և նոքին տանն. իբր

¹ Յօր. Ժիւլի. օրէ Կ. Իսկ Մակիւրիայ վարտի վրէ Մակիւրի:

Հնորհք Տեառն մերոյ ետուն՝ խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն այլոց ՚ի նոցուն առաջի արկելոց զաւուրս բազումն, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ և հաստատեցաւ ՚ի հաւատս Ճմարտութեան. և որ հակառակորդն էին մերժեցան առ ժամանակ մի, և աստուածամարտքն⁹ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունք տեղւոյն այնորիկ, զի որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ՝ որ հակառակ էին բանին Ճմարտութեան, գրով թողուլ նոցա ՚ի յիշատակ, Ընդ մեզ էր և երիցակիցն մեր Զոտիկոս Ոտրինացի: Բայց ոչ կատարելով զենդիր նոցա՝ խոստացաք միայն գրել աստէն Հնորհելոյն Աստուծոյ, և փութով պնդութեամբ տալ տանել նոցա: Զայս և զայլ սոցին նմանս ասելով նորա ՚ի սկիզբն խօսից իւրոց, յառաջ մատուցեալ զճառն՝ պատմէ ապա այսպէս, թէ որպէս պատճառք եղեն այսր աղանդոյ. Ստամբակութեամբ, ասէ, և նորոգ երկպառակութեամբ ճեղքելոյ հերձուածոյն յեկեղեցւոյ անտի՝ եղեն պատճառք օրինակ զայս. Գիւղ մի է, ասէ, ՚ի Միւսիա՝ ՚ի սահմանագլուխս Փռիւզացւոց Արդաբա անուն, անդ Մանտանոս ոմն ՚ի նորակերտ հաւատացելոց անտի յաւուրս Գրատոսեայ փո-

երեկ նա յիրաց անտի մարգարէութենէն՝ սուտ. և ըստ կարի զօրութեան իմոյ որպէս շնորհք տեառն մերոյ ետուն, խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն որոյ իմիջ խոստանան աւուրք բազումք, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և որ հակառակորդն էին՝ մերժեցան առ ժամանակ մի, և որ վերակացու էին նոցա՝ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունքն որ էին յամենայն աշխարհի անդ, եթէ որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ որք հակառակ էին բանին Ճմարտութեան, գրով թողցն զնոսա նոցա. իբրև էր ընդ մեզ որ պաշտօնակիցն մեր երէց Զոտիկէ: Բայց առնելով զայս ոչ արարաք, այլ խոստացաք գրել աստէն շնորհքն Աստուծոյ փութով պնդութեամբ և ապա տանել նոցա: Եւ յետ այսորիկ ասաց այլ ևս. և իսկզբանէ բանի իւրոյ պատմէ վասն այսր որ եղեն պատճառք այսր աղանդոյ. մինչքեռ կայ ՚ի բանի անդ այսպէս. Պատճառք, ասէ, եթէ որպէս երեւցաւ հերձուած աղանդին նոցա ընդդէմ ամենայն եկեղեցւոյն, այսպէս եղև. Գեւղ մի, ասէ, թէ է ՚ի Միւսիա փրիւզացւոց, զի անուն է նորա Արեգբու. զի անդ ասի վասն միոյ ուրումն որ հաւատաց նորոգ, զի անուն էր նորա Մանտանոս, յա-

⁹ Յօր. Թիւղէ-Գ. Գիւղացւոց:

խանակի բռեշխին Ասիացւոց, չարաչար ցանկութեամբ
գահերիցութեան վառեալ, ետ մուտ թշնամոյն
յանձն իւր, և զգեցաւ հոգի չար մոլորութեան, և
յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և մար-
գարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս արտաքոյ սովո-
րութեան տուչութեան եկեղեցւոյ, որ 'ի վերուստ
անտի կարգեալ առ մեզ հասանէր: Իսկ որ միանգամ
'ի ժամանակին յայնմիկ լուան 'ի նմանէ զբանս այլան-
դակութեան, ոմանք զչարեցան, և իբրեւ առն՝ յոր
ողի մոլորութեան մտեալ իցէ և զօրութիւն դիւա-
կան և խռովիչ ժողովրդեան լինիցի, սաստեալ ար-
գելուն նմա զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուէրս
Տեառն մերոյ և զսաստս՝ զգուշանալ արթնութեամբ
'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի
սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հայեցեալ
պարծէին նովաւ, և յողացեալ մեղկէին յանձնս իւր-
եաց և ոչ յիշէին զպատուիրանս Տեառն մերոյ. և կա-
խարդեալք դիւթեալք 'ի նմանէ, զխելաբախն, ըզ-
փաղաքուն և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան զողին՝ խրա-
խուսեալ յորդորէին զի մի լռեսցէ այնուհետև: Եւ ա-
րուեստգիտութեամբս այսու, մանաւանդ չարարու-
եստ հնարիւք նենգութեան, մենքենայեաց բանսար-

ուրս Գրատոսեայ անթիհիւպատոսին ասիացւոց, զի բազում ցան-
կութեամբ առաջնորդասիրութեամբ ետ յանձն իւր ճանապարհ
լինել թշնամոյն, և զգեցաւ զնա հոգի չար մոլորութեան, և յան-
կարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և սկսաւ մարգարէանալ
և խօսել բանս օտարոտիս, արտաքոյ սովորութեան տուչութեան
եկեղեցւոյ: Իսկ որ միանգամ եին յայնմ ժամանակի, որք լուանն 'ի
նմանէ զբանս օտարոտիս, ոմանք զբարացան, իբրեւ զայր մի յոր հո-
գի մոլորութեան մտեալ է և զօրութիւն դիւի, խռովեցուցանէ
զժողովուրդս, սաստէին նմա և արգելուն զի մի խօսեսցի. և յի-
շէին զպատուիրանս տեառն մերոյ՝ զի սպառնայր զգուշանալ զու-
արթութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի
սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հպարտացեալ պարծէին նո-
քօք, և լքեալ մեղկէին՝ նոքա յանձնս իւրեանց, և ոչ յիշէին
զպատուիրանն տեառն մերոյ, և զայն հոգի որ մեղանչէ մտաց, և կու-
րացուցանէ զնա, և մոլորեցուցանէ զժողովուրդս՝ զի մոլորին և գե-
րին 'ի նմանէ, յորդորէին զնա որպէս զի մի գաղաթեսցէ նա այնու-
հետև: Եւ էր այն արուեստգիտութեամբ մեքենայից թշնամոյն,
որ հնարեցան վասն կորստեան այնոցիկ որ լսենն նմա, յայնմիկ զի

կուն զկորուստ անհնազանդիցն և անխողացն, և որք արտաքոյ քան զարժանն պատուէին զնա, զարթոյց և վառեալ բորբոքեաց զմիտս նոցա զօտարացելոցն 'ի Ճշմարիտ հաւատոց: Յարոյց և այլ երկուս կանայս՝ զորս և ելից հոգւով մոլորութեան, որք և շամբշաբար, անձահս և օտարաձայնս, ըստ օրինակին, որպէս կանխեցաք ասացաք՝ բարբառէին: Եւ որք միանգամ խնդալով ընդ այնս պանծային, երանելիս զնոսա կարդայր ոգին մոլորութեան, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստ մանց ուռուցեալ փրացուցանէր զնոսա. և երբեմն իսկ ճարտարութեամբ իմն և արժանահաւատ օրինակաւ յայտնապէս պարտաւորէր զնոսա, որպէս զի և յանդիմանիչ իսկ երևեցի նոցա: Սակաւք էին որ 'ի Փռիւզացւոց կողմանէն մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցին որ 'ի ներքոյ երկնից, ուռուցանէր զեն հայհոյել ժըպըրհութեամբ, այլ ոչ պատիւ և ոչ մուտս 'ի նոսա գտանէր ոգին սուտ մարգարէութեան: Քանզի հաւատացեալք որ էին 'ի կողմանս Ասիացւոց, բազում անգամ 'ի բազում տեղիս ժողովեալ վասն այսր, և քննեալ զնոր վարդապետութիւնս, վճիռս 'ի վերայ զնէին թէ պիղծ է և ամբարիշտ, և այսպէս դատապարտեալ զաղանդն մերժեցին յեկեղեցւոյ և 'ի բաց հալածեցին 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս յառաջին

պատուէին զնա արտաքոյ քան զարժանն, և զարթոյց և պրեաց զխորհուրդս նոցա որ նշէին 'ի Ճշմարիտ հաւատոց անտի. և յարոյց այլ ևս երկուս կանայս և ելից զնոսա հոգւով մոլորութեան. և խօսէին նոքա մոլորութեամբ և 'ի ժամ տարաժամ և արտաքոյ քան զօրինակ արժանաւոր ըստ նմանութեան Մոնտանոսեայ. և որ միանգամ նայէին ընդ նոսա՝ լուծեալ լբանէին. և երանի տայր նոցա զեն, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստման հպարտացուցանէր զնոսա: Իայց երբեմն և պարտաւորէր զայր մի իբրև 'ի նմանութենէ կերպարանաց, որպէս զի եղիցի նա արժանի հաւատալոյ՝ թէ և յանդիմանիչ է նա. սակաւք իսկ էին 'ի փրկագացոց կողմանէն որ մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցի որ էին 'ի ներքոյ երկնից՝ ուռուցանէր նոցա ժպրհութեամբ իւրով զեն հայհոյել, վասն զի ոչ ընդունէին զնոսա պատուով, և ոչ սուտ ճանապարհի սուտ մարգարէութեան գառնէր 'ի նոսա գիւին: Զի ամենայն հաւատացեալքն որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց՝ բազում անգամ ժողովեցան 'ի բազում տեղիս վասն այսր, և զնոյն բանս որ խօսեալ լինէին նորոգ, մուծին զնոսա 'ի հարցափորձ. և վճիռ 'ի վերայ զնէին նոցա եթէ բանք են պիղծք, և խոսեցին անարգեցին զաղանդն զայն. և այսպէս ընկե-

խօսս իւր. ապա ընդ բովանգակ գիրնս սփռելով զկրշտամբանս իւր ընդդէմ մոլորութեան աղանդոյս՝ մերս յառաջագոյն յիշատակեալ մատենագիր. յերկրորդ գիրնս ապա վասն կատարածի նոցին ասէ այսպէս. Մարգարէասպանս զմեզ կոչեն, փոխանակ զի զշաղկրատ մարգարէս նոցա մեք ոչ ընկալաք, զի ասեն թէ սոքա են զորս խոստացաւ Տէրն մեր առաքել ժողովրդեան: Աղաչեմք վասն Աստուծոյ տացեն մեզ պաւտափանի, զի իցէ՞ որ 'ի նոցանէ՞՝ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանայ են և 'ի կանանց ստաբանից, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի: Եւ ոչ որ 'ի նոցանէ ըմբռնեցաւ վասն անուանս և խաչեցաւ. և ոչ 'ի ժողովս Հրէից 'ի կանանց անտի նոցա որ տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբէք. այլ այլով մահուամբ ասի թէ Մոնտանոս և Մաքսիմիլա մեռան: Քանզի որպէս զրոյշք ասեն, երկրորդն սոքա 'ի մտակորոյս խելաբախ հոգւոյ անտի խեղդ արկեալ անձանց մեռան. ոչ եթէ 'ի միասին, այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ըստ մահուն Յուդայ մատնչի: Արպէս և զարմանալին այն և առաջին պարագլուխ մարգարէութեանս այսորիկ Թէոդոտոս, ելեալ 'ի մտաց իւրոց հաւատաց ոգւոյն մոլորութեան:

ցաննորա յեկեղեցւոյ, և մերժեցան 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս պատմաց Ապողինարոս նախ ինքն, և յամենայն խօսսն իւր արար յանգիմանութիւն մոլորութեանս այսմիկ: Եւ յերկրորդ խօսսն վասն կատարածի սոցին այսպէս ասաց. Քանզի, ասէ, կոչեն զմեզ մարգարէս անօգուտ, փոխանակ զի ոչ ընկալաք մեք զսուտ մարգարէսն նոցա. զի ասեն թէ սոքա են զոր խոստացաւ Տէրն մեր առաքել ժողովրդեանն այնմիկ, տացեն մեզ պատասխանի իբրեւ առաջի Աստուծոյ, զի եթէ իցէ՞ որ յայնցանէ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանոսայ են, և 'ի կանանց անտի որ սկսան խօսել ստուծիւն, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի, կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի, և ոչ որ 'ի նոցանէն ըմբռնեցաւ վասն անուանս այսորիկ և խաչեցաւ. և ոչ 'ի ժողովս Հրէիցն մի որ 'ի կանանց անտի նոցա տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբէք: Բայց աչող մահուամբ ասի զնոցանէն թէ մեռան: Զի Մոնտանոս և Մաքսիմիլայ սոքա երկուքն շարժեցան յապականիչ հոգւոյ անտի և սպանին զանձինս իւրեանց, ոչ եթէ 'ի միասին, այլ 'ի ժամանակի մահու միոյ միոյ 'ի նոցանէն. և այս համառ է զնոցանէն թէ այսպէս մեռան, ըստ մահուն Յուդայ մատնչի: Եւ որպէս ասի բան վասն այսորիկ որ գլու-

ԳԼՈՒԽ Է.

Թե մինչև յայն ժամանակս չի նեղն նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշտացելոց.

Զայսոսիկ Երանոս միաբան ամենեկն յառաջագոյն
աւանդելոց 'ի մէջ կարգեալ ճշգրիտ պատմութիւնս
'ի Հինգ գիրսն՝ զորս և գրեաց նա 'ի յանդիմանու-
թիւն և 'ի հերքումն սուտանուն գիտութեան: Յերկ-
րորդ գիրսն նորին առաջարկեալ ճառիցն վկայէ թէ
մինչև յաւուրս նորա մնացեալ էր յեկեղեցւոյ օրի-
նակ զօրութեան աստուածային սքանչելեաց. և ցու-
ցանէ զայդ բանիւս. Թէպէտ հեռի եմք, ասէ, 'ի մե-
ռեալս յարուցանելոյ՝ որպէս Տէրն մեր արար և առա-
քեալքն աղօթիւք, այլ սակայն առ բազումս բազում՝
անգամ 'ի մէջ եղբարց 'ի տեղիս տեղիս առ 'ի հարկէ
պիտոյից աղօթիւք հասարակաց, պահօք և բազում
խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռելոյն, և
չնորհեցաւ մարդն աղօթից սրբոց: Եւ յետ այլոց բա-
նից դառնայ ասել. Զի եթէ վասն Տեառն մերոյ առ-
աջօք ասեն գործեալ, վերացուցուք տարցուք զնո-
սա առ մարդարէսն, և ցուցցուք 'ի նոցանէն եթէ ա-

Եօթերորդ. րե մինչև յայն ժամանակս չի նեղն նշանք և
սքանչելիք 'ի ձեռն հաշտացելոց.

Բայց 'ի խօսան զոր գրեաց Իրինէոս որ են Հինգ Թուով վասն
յանդիմանութեան և լուծանելոյ սուտ գիտութեանն, յերկրորդ
խօսս անդ սորին ճառից գրեաց, եթէ և յաւուրս նորա մնացեալ
էր և օրինակ զօրութեանց սքանչելեաց յեկեղեցիս. և ցուցանէ իսկ
այսու բանիւ, թէ ոչ ասէ՝ յոյժ թերի են յայսմանէ 'ի յարուցա-
նելոյ զմեռեալս, որպէս և ասէր մեր յարուցանէր, և առաքեալքն
աղօթիւք իւրեանց. և բազում անգամ և 'ի մէջ եղբարց յորժամ
արժանի լինէր և խնդրեաց յԱստուծոյ եկեղեցին 'ի տեղիս տեղիս,
պահովք և բազում խնդրուածովք դարձաւ անդրէն հոգի մեռե-
լոյն, և չնորհեցաւ մարդկան աղօթից սրբոցն: Եւ յետ այսորիկ ա-
սաց դարձեալ, զի եթէ ասեն և վասն տեառն մերոյ եթէ առ աջօք
գործէր որ իբրև զայն էր, վերացուցուք տարցուք զնոսա առ

մենայն ինչ կանուխ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և ահա արդեամբ ել 'ի գլուխ. և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ: Վասն որոյ և յանուն նորա՝ որ միանգամ աշակերտին նմա ճմարտութեամբ, 'ի ձեռն պարգեւացն շնորհելոց առ 'ի նմանէ, 'ի բարերարութիւն այլոց 'ի մարդկանէ զնոյն կատարեն: Եւ ըստ պարգեւացս այսոցիկ ոմանք զգեաւ հալածեն ստուգիւ և ճմարտութեամբ, մինչև բազում անգամ սրբելոցն յայսոց պղծոց հաւատալ հաստատութեամբ և մնալ յեկեղեցւոյ: Այլք զկանուխ գիտութիւն լինելոցն և ապառնեաց ընդունին, և տեսիլս և շնորհս մարգարէականս: Ին և որ 'ի վերայ հիւանդաց ձեռն դնելով բժշկեն, և յառաջին առողջութիւն դարձուցանեն. այլ և մեռեալք յարեան, որպէս կանխեցաք ասացաք, և կացին մնացին ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զի ևս երկարեսցուք, զի ոչ է թիւ պարգեւացն, զոր ընդ համօրէն տիեզերս ընկալաւ եկեղեցի 'ի Տեառնէ Աստուծոյ՝ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, որ 'ի խաչն ել ընդ Պոնտացւոյ Պիղատոսիւ, և կատարէ զօրհանապազ 'ի փրկութիւն ազգաց. ոչ խաբկանօք վարի և ոչ կաշառօք եղծանի, այլ որպէս ձրի էառ՝ ձրի և պաշտէ: Նոյն ինքն և յայլում վայրի գրէ եթէ

մարգարէսն, և ցուցցուք նոցա 'ի նոցանէն՝ եթէ ամենայն ինչ կանխեալ ասացեալ էր յառաջագոյն վասն նորա, և գործեցաւ ճմարտութեամբ, և նա ինքն է միայն որդի Աստուծոյ. և վասն այսորիկ որ միանգամ են աշակերտք նորա ճմարտութեամբ, յանուն նորա և 'ի ձեռն պարգեւացն զոր առին 'ի նմանէ վասն օգտութեան այլոց մարդկան գործէին, որ իւրեւ զայսպիսի ըստ պարգեւացն զոր առին 'ի նմանէ ոմանք. զի են ոմանք 'ի նոցանէ որ զգեաւ հալածէին հաւատովք և ճմարտութեամբ. զի քանիցս անգամ յետ սրբելոյն մարդկան յայսոց պղծոց, հաւատան և լինին յեկեղեցի: Բայց են այլք որ և կանուխ գիտութիւնն որ լինելոց է առ ապառնին, և տեսիլ և բանս մարգարէութեան: Իսկ այլք զայնոսիկ որ հիւանդ են՝ ձեռնգործութեամբ բժշկեն և ողջացուցանեն: Բայց ահա որպէս կանխեցաք ասացաք, և մեռեալք յարեան և կացին թնայցին ընդ մեզ զամս բազումս: Բայց զինչ ասացուք զայս, զի ոչ է թիւ պարգեւացն զոր ընկալաւ եկեղեցի 'ի տեառնէ մերմէ ընդ ամենայն աշխարհս. և յանուն Յիսուսի Քրիստոսի այն որ 'ի խաչն ել յառուր պոնտացւոյ Պիղատոսի, հանապազօր կատարէ զօգուտն հեծանդաց. իբրև զոր ոչ խաբէ, և արծաթոյ պարգեւս ոչ տայ, և զի զորօրինակ ձրի էառ յԱստուծոյ՝ ձրի և տայ: Եւ յայլում վայրի զնոյն

լուաք մեք 'ի բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որք չնորհս մարգարէութեան ունէին և 'ի զանազան լեզուս խօսէին 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, և զգաղտնիս մարդկան 'ի յայտ ածէին 'ի շահ օգտութեան նոցա, և զխորհուրդս Աստուծոյ պատմէին: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև 'ի ժամանակն յայնստիկ բազմազան պարգևք Հոգւոյն տւէին բաւէին առ արժանաւորսն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թի՛ ն'րպէս յիշատակէ Երանոս զգիրս սուրբս:

Եւ քանզի 'ի սկզբան անդ պատմութեանս խոստացաք կարգել 'ի ժամանակի իւրում զբանս երիցանցն առաջնոց և մատենագրաց եկեղեցւոյ՝ զգրոց սրբոց, զոր ըստ կարգի տուչութեանն ընկալան 'ի նախնեաց անտի և մեզ աւանդեցին, յորոց և Երանոս. դիցուք արդ ուրեմն զբանս նորա՝ որ նախ զսրբոց աւետարանացի գրելով ասէ այսպէս. Մատթէոս, ասէ, յԵբրայեցիս 'ի բնիկ նոցա լեզուն արար զգրութիւն աւետարանս:

Իսկ գրեաց. եթէ ասէ, որպէս ուսաք մեք վասն բազում եղբարց յեկեղեցւոյ, որ ունին չնորհս մարգարէութեան, և յամենայն լեզուս խօսին հոգւով սրբով, և զգաղտնիս մարդկան բերեն յայս, իբրև 'ի շահ օգտութեան զխորհուրդս Աստուծոյ պատմեն: Եւ զայս զոր ասացաք, զի ցուցցուք թէ մինչև յայն մարգարէս կացին մնացին պարգևք նշանաւորք առ այնոսիկ որ արժանի էին:

Որքերորդ. րէ՛ սրպէս յիշատակէ Իրիմեոս զգիրս Աստուծոյ:

Այլ քանզի 'ի ժամանակի իբրև սկսաք մեք 'ի պատմութեան անդ նմին, խոստացաք գնել որ ինչ ասացին 'ի ժամանակի իւրեանց երիցունքն առաջինք և օրինակագիրքն որ եղեն յեկեղեցւոյ վասն գրոց՝ թէ որ են ընդունելի ըստ կարգին աուչութեան զոր ընկալան, և կարգեցին ետուն նոքա գրովք իւրեանց, զի մի 'ի նոցանէն էր Իրիմեոս: Դիցուք այսուհետև զբանս նորա. և նախ զառաջինն զայն ինչ՝ զոր ասաց նա վասն աւետարանին սրբոյ. ասաց իսկ այսպէս, եթէ Մատթէոս՝ ասէ՝ 'ի մէջ հերայեցւոց ըստ լեզուի իւրեանց և զգիր աւետարանին արար եգ՝ մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս

տարանին, մինչդեռ Պօղոս և Պետրոս աւետարանէին 'ի Հռոմ՝ քաղաքի և զեկեղեցիս ուղղէին: Եւ ելից նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգման Պետրոսի՝ զայն ինչ զոր Պետրոսի էր քարոզեալ, գրով գրողմեալ մեզ աւանդեաց: Իսկ Ղուկաս՝ որ ընդ Պօղոսի շրջէր, զաւետարանն՝ զոր նա քարոզեաց, գրով ետ մեզ: Եւ յետ ամենեցուն Յովհաննէս աշակերտ Տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, գրեաց զաւետարանն 'ի Ժամանակին մինչդեռ յԵփեսոս էր Ասիացոց: Զայսոսիկ ասէ նա յերկրորդ գիրս իւր 'ի յիշատակեան 'ի մէնջ: Իսկ 'ի հինգերորդին այսպէս ասէ վասն Յայանութեան Յովհաննու և վասն համարոյ անուան Նեոխն: Եւ զի այս այսպէս է, ասէ, և յամենայն իսկ յընտիր և 'ի վաղեմի օրինակս այս Թիւ եդեալ է, և վկայեն ամենեքին որ ականատես գտան Յովհաննու, և բանն ինքնին ուսուցանէ, զի Թիւ անուան գազանին՝ ըստ համարոյ Յունաց 'ի նշանագրաց անտի 'ի նմա իմանի: Եւ յետ սակաւու միոյ յաւելու ասել դարձեալ վասն նորին Յովհաննու Յայանութեանն. Զկամիմք մեք, ասէ, յանխորհուրդս ինչ և համարձակագոյնս պնդել վասն անուան Նեոխն. զի եթէ կարեւոր ինչ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ յայտնապէս քարոզել զանունս, անշուշտ 'ի ձեռն այնորիկ

աւետարանէին 'ի Հռոմ՝ քաղաքի և ուղղէին զեկեղեցիս: Եւ յետ վախճանելոյ նոցա յաշխարհէ, Մարկոս աշակերտն և Թարգմանն Պետրոսի, և նա զայն ինչ զոր քարոզէին Պետրոս՝ գրով գրեաց և ետ մեզ: Իսկ Ղուկաս, այն որ ընդ Պօղոսին շրջէր, զաւետարանն զոր քարոզէր Պօղոս՝ գրով արար և եգ: Եւ յետ ամենեցունց Յովհանն աշակերտ տեառն մերոյ, այն որ անկաւն զլանջօք նորա, և գրեաց աւետարան 'ի Ժամանակի մինչդեռ շրջէր նա յԵփեսոս Ասիացոց: Զայս իսկ ասացեալ է նորա յերկրորդ խօսս ճառիցս այսոցիկ՝ զոր ասացաք մեք զնոցանէն յառաջագոյն: Իսկ 'ի հինգերորդ խօսն այսպէս ասաց վասն Յայանութեանն Յովհաննու, և վասն համարոյ անուանն Նեոխն: Իբրեւ այս, ասէ, այսպէս են, և յամենայն օրինակս առաջինս զոր գրեն փութով պնդութեամբ՝ եգեալ է այս Թիւ, և վկայեն ամենեքին որ միանգամ գէժ յանգիման տեսին զՅովհան. և ինքն բանն իսկ ուսուցանէ մեք, զի Թիւ անուան այսր օձի՝ ըստ համարոյ յունաց՝ 'ի նշանագրաց իւրոց ճանաչի: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց դարձեալ վասն նորա. եթէ մեք, ասէ, բնիչ նեղիմք վասն անուանն Նեոխն՝ հատանել և ասել վասն նորա ճշմարտութեամբ, զի Թէ պիտոյ էր քարոզել յայտնապէս յայնմ ժա-

որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր, զի ոչ բազում ինչ ժամանակաւ յառաջագոյն, այլ համարեաց թէ յազգի մերում՝ ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի։ Զայս վասն Յայտնութեան ասաց մերօրեանոս։ Այլ և զառաջնոյ թղթոյն Յովհաննու յիշատակ առնէ, բազում վկայութիւնս ի նմանէ յառաջ բերելով։ որպէս և զառաջնոյ թղթոյն Պետրոսի։ Իսկ զՀովուին գիրս՝ ոչ միայն ոչ անգիտանայ, այլ և ընդունելի համարի՝ ասելովն, բարեպետաց գիրն, որ ասացն թէ յառաջ քան զամենայն հաւատա եթէ մի է Աստուած, որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց. և որ զհետն գայ։ Պաշտի դարձեալ ի բանից անտի իմաստութեան Սողոմոնի, եթէ Մտադրութիւն օրինաց հաստատութիւն անեղծութեան, իսկ անեղծութիւն մերձաւոր լինել առնէ Աստուծոյ։ Յիշատակէ և զերէց մի յառաքելաշնորհ արանց անտի, այլ լռէ զանունն, դնելով զմեկնութիւն նորա զգրոց սրբոց։ Յիշատակէ դարձեալ և զՅուստինոս վկայ և զիգնատիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա։ Խոստանայ և այլուր ի գրոց անտի Մարկիոնի ի նորին իսկ ի պատճառաբանութեանց առնել զհերքումն մոլորութեան նորա։ Եւ վասն թարգմանա-

մանակի անուանն նորա ի ձեռն այնորիկ որ ետ զՅայտնութիւնն՝ ասացեալ լինէր. զի ոչ յառաջ բազում ինչ ժամանակաւ երեւցաւ նա, այլ համարեաց թէ յայսմ ազգի մերում՝ ի կատարած թագաւորութեանն Դոմետիանոսի։ զայս պատմեաց վասն յայտնութեանն այնորիկ այսն այս՝ վասն որոյ ասացաք։ Բայց յիշատակէ և սա զառաջին թուղթն Յովհաննու և բերէ ի նմանէն բազում վկայութիւն։ Սոյնպէս և զԹուղթն Պետրոսի զառաջինն։ Իսկ զայն գիրս զՀովուին ոչ միայն եթէ գիտելով և եթէ գիտէ զնա, այլ և ընդունելի է նման և ասէ ի նմանէն այսպէս, եթէ բարեպետ, ասէ, ասացին գիրք թէ նախ զառաջին հաւատա եթէ մի է Աստուած որ հաստատեաց զամենայն և կազմեաց, և որ այլ ևս։ Եւ ի զգոնութեան Սողոմոնի պաշտի բանիքն նորա. և ասէ ի նմանէն այսպէս, եթէ տեսիլ ասէ Աստուծոյ կեանս գործէ, և կեանքն առ Աստուած մատուցանեն։ Եւ ինչ զոր յիշէր էրէց մի զոր ընկալաւ նա յառաքելոց անտի, յիշատակէ զարձեալ և այն որ զանունն իւր չեա մեզ, և զնէ գարձեալ յիւրմէ մեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ։ Բայց զարձեալ յիշատակեաց և զՅուստինոս վկայ, և զԵգանտիոս, և պաշտի ի վկայութիւն ի գրոց անտի նոցա։ Բայց խոստանայ զարձեալ ի ձեռն փութոյ պնդութեան զոր արար, զի ի նոցունց ի գրոց անտի

Թեան եւ Թանասնից աստուածեղէն տառիցն՝ լուր զինչ ասէ. Աստուած, ասէ, մարդ եղև, և ինքն Տէրն կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահա կոյս յղասցի և ծնցի որդի: Եւ ոչ որպէս ոմանք խորոժեցին ասել, որ համարձակինն արդ Թարգման լինել գրոց, եթէ Ահաւասիկ աղջիկ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Թէոփիտոսն Եփեսացի և Ակիւղաս Պոնտացի՝ երկոքին նոքա եկամուտք 'ի Հրէից. զորոց ըզհետ գնացին և Եթիոնիտք՝ 'ի Յովսեփայ ասելով ծրն եալ զՏէրն մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ 'ի սոյն. եթէ մինչև հաստատեալ էր իշխանութեան Հռոմոց, և դեռևս Մակեդոնացիք ունէին զտէրութիւն Ասիացւոց, Պտղոմէոս որդի Ղազոսի⁶ փոյթ յանձին կալեալ զարդարել զտուն գիւանին, զոր կանգնեալ էր յԱղեքսանդրիա ընտիր ընտիր մասեմիւք ամենայն ազգաց: Խնդրեաց նա և յերուսաղեմացւոց անտի 'ի յոյն լեզու յեղուլ զգիրս նոցա: Եւ նոքա քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի Մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս զորս միանգամ ունէին կիրթս և տեղեակ գրոց սրբոց և հմուտքս երկոցունց լեզուաց 'ի ծերունեաց անտի զարս եւ Թանասուն, և Աստուած էր՝ որ ուղղէր զամենայն: Բայց ինքն արքայ անձամբ կամելով առնուլ զփորձ

Մարկիոնի կացցուք ընդգէմ նորա: Բայց Թէպէտ Թարգմանեցան գիրք հոգւոյն Աստուծոյ յեւթանասնից անտի որ Թարգմանեցին զնոսս, լուր զինչ գրեաց 'ի քանս իւր, եթէ Աստուած՝ ասէ՝ մարդ եղև, և ինքն տէր կեցոյց զմեզ, և ետ մեզ նշան, եթէ ահաւասիկ կոյս յղասցի և ծնցի. և ոչ որպէս ոմանք ասացին յայնցանէ որ համարձակին Թարգմանել զգիրս այսօր, եթէ ահաւասիկ ասէ օրիորդ յղասցի և ծնցի որդի, որպէս Թարգմանեաց Դեոփոտոն Եփեսացի, և Ակեղաս պոնդացի, զի երկոքին նոքա էին հրէայք նշգհէ՝ որ զինի նոցա գնացին իւսոնացիքն և ասեն, Թէ 'ի Յովսեփայ ծնաւ տէր մեր: Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ. եթէ յառաջ մինչև հաստատեալ էր իշխանութիւնն Հռոմոց, և ցայն վայր մակեդոնացիք ունէին զիշխանութիւնն ասիացւոց, Պտղոմէոս՝ որ փոյթ յանձին ունէր զարդարել զտուն գիւանին՝ զոր կազմեաց նա յԱղեքսանդր քաղաք՝ գրովք ամենայն մարդկան, որ և էր արժանի փուժոյ պնդութեան. խնդրեաց նա յորդուոցն Երուսաղեմի ստանալ իւր զգիրս նոցա, և հանել զնոսս 'ի յոյն լեզու: Խնդրեաց քանզի 'ի հնազանդութեան կային յայնմ ժամանակի մակեդոնացւոցն, յղեցին առ Պտղոմէոս եւ Թանասուն էրեց, որ կիրթ և տեղեակ էին

Հանդիսի նոցա, զի գուցէ միաբանեացին նոքա և թա գուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւն որ 'ի գիրս, էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց, և հրամայեաց առնել ամենեցուն զնոյն թարգմանութիւն, և վասն ամենայն գրոց զսոյն երկրորդեաց առնել: Եւ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան առ Պտղոմէոս, և եղին առ միմեանս իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանութիւն, և Աստուած փառաւորեցաւ, և յայտնի եղեն աստուածային լինել գրոցն. զի ամենեքեան նովին բանիւք և բառիւք ըզմիտս իմաստիցս բացատրեցին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսք՝ որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցան գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք զի զայս այսպէս առնէր Աստուած. որ 'ի գերութեան անդ ժողովրդեան յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ իբրեւ ապականեալ վատնէին գրեանք, յետ եւթանասուն ամի 'ի դառնալ Հրէից յաշխարհ՝ իւրեանց 'ի ժամանակս Արտաշիսի արքային Պարսից ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ յազգէ Ղևտացոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և դարձուցէ 'ի ժողովուրդ զօրէնսն Մովսիսի: Այսչափ ինչ երանոս:

գրոց, և գիտէին զերկու լեզուն. ըսյց Աստուած առնէր զոր ինչ և կամէր: Իսկ ինքն արքայ կամեցաւ առնուլ զփորձ հանդիսի նոցա. զի երկեաւ նա թէ գուցէ միաբանեացին նոքա 'ի միտս, և թաքուցեն 'ի թարգմանութեան անդ իւրեանց զճշմարտութիւնն որ է 'ի գիրս. և էառ որոշեաց զնոսա 'ի միմեանց և հրամայեաց եթէ ամենեքեան զի թարգմանութիւն թարգմանեցեն. և այսպէս արար վասն ամենայն գործոց: Իսկ իբրեւ ժողովեցան և եկին ամենեքեան 'ի միտսն առ Պաղոմէոս, և ընթերցան ընդ միմեանս ամենեքեան իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ զիւր թարգմանն, և Աստուած փառաւորեցաւ. և գիրք յայտնի եղեն՝ և եթէ Աստուծոյ են ճշմարտիւ. զի ամենեքեան 'ի միտսն զնոյն բան և զնոյն առեւանս ասացին 'ի բնէ մինչև 'ի կատարած. և ամենայն հեթանոսքն որ էին անդ, գիտացին եթէ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ թարգմանեցին գիրքն: Եւ չեն ինչ զարմանք այս զոր արար Աստուած. այն որ և 'ի գերութեան անդ ժողովրդեանն որ եղև յաւուրս Նաբուգոդոնոսորայ, զի ապականեցան և վատնեցան գրեանքն, և յետ եթանասուն ամի՝ 'ի ժամանակի իբրեւ ելին հրէայքն յաշխարհն իւրեանց, 'ի ժամանակս Արտաշիսի արքայի պարսից, ետ զՀոգին յեզրաս քահանայ՝ յազգէ Ղևտացոց, զի գրեացէ զամենայն բանս մարգարէիցն առաջնոց, և տացէ ժողովրդեանն զօրէնսն որ առեան 'ի ձեռն Մօսէսի: Զայս ամենայն ասաց իրինէոս:

ԳԼՈՒԽ Թ.

**Թե՛ ո՛չք կացին եպիսկոպոսք յառաջս
ինքնակալոյնքեան Եղմոդոսի:**

Տեւալ բաւեալ Անտոնինոսի զամս իննետամս 'ի Թադաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա զիշխանութիւնն Կոմոդոս, և յառաջնում ամի ինքնակալութեան նորա իբրեւ ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամս 'ի պաշտօն եկեղեցւոյն Աղէքսանդրացւոց, կալաւ յետ նորա Յուլիանոս զեպիսկոպոսութիւն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Պաւտեմեայ իմաստասիրի:

Եւ էր 'ի Ժամանակին յայնմիկ գլուխ և առաջնորդ վարժից Հրահանգաց հաւատացելոց այր ոմն սքանչելի վարդապետութեամբ իւրով՝ և անուն նորա Պաւտեմոս: Քանզի 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ էր առ նոսա ուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց, որ և

իններորդ, եպիսկոպոսք որ եղեն յառաջս Կոմիդեայ արքայի:

Իսկ իբրեւ ելից Անտոնինոս զինն և զտամս ամ 'ի Թադաւորութեան անդ իւրում, կալաւ յետ նորա Կոմոդէս զի յամսն առաջնում նորին Թադաւորութեան ելից կատարեաց Ագրիպպինոս զերկոտասան ամ 'ի պաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն աղէքսանդրացւոց, և կալաւ յետ նորա Յուլիանոս:

Տասներորդ. վասն Պենդանոսեայ փիլիսոփայի:

Իայց էր յայնմ Ժամանակի գլուխ և առաջնորդ ուսման հաւատացելոց՝ որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի՝ այր սքանչելի էր յուսումն իմաստութեան, և անուանիւր Պոնտինոս, զի իբրեւ յառաջին սովորութենէ հաստատեալ էր առ նոսա վարդապետութիւն բանից սրբոց, այն որ ժնչև առ մեզ ձկնեցաւ. և 'ի մարդկանէ որ

մինչև առ մեզ ձգեցաւ, և 'ի մարդկանէ որ 'ի բան և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածայնոց հջօրք էին, գումարեալ ժողովէին: Եւ ասի բան, եթէ քան զամենայն իմաստունս ժամանակին փայլէր այրս այս, և էր յուսմանէ վարդապետութեան Ստոյիկեանց. և այնչափ յօժարամիտ էր և եռանդնոտ վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա ազգացն արևելից և մինչև յերկիրն Հնդկաց էաժ գքարողութիւնն: Զի էին գեռ ևս 'ի ժաւմանակին յայնմիկ բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, որք ըստ աստուածային նախանձուն զառաքելոց բերելով յանձինս զնմանութիւն յաճունք և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութային, յորոց էր և Պանտենոս. զոր և մինչև 'ի Հնդիկս հասեալ պատմեն, և անդ գտեալ զաւետարանն Մատթէի առ հաւատացեալս ոմանս, զոր մինչև երթեալ Պանտենեայ անդր՝ քարոզելով նոցա յառաջագոյն Բարդողոմէոսի՝ միոյ յերկրոտասանիցն, և եբրայական գրով առ նոսաթողեալ, որ և ցայն վայր անկորուստ էր պահեալ: Իսկ ինքն Պանտենոս յետ բազում ուղղութեանցն, առաջ նորդ վարժից վարդապետութեան կայով յԱղեքսանդրիա, կէս մի կենդանի բարբառով և կէս մի 'ի ձեռն

զօրագոյն էին բանին, և 'ի փոյթ պնդութեան աստուածաշուքութեան հաստատեալ էր: Բայց ասի բան, եթէ քան զամենայն որ միանգամ առաւել էին յայնմ ժամանակի լուսաւոր էր այրս այս՝ զորմէ ասացաք. և յուսմանէ էր փիլիսոփայութեան այնոցիկ որ անուանեալ կոչէին ստոյիկոսք. այսպէս իսկ ասեն զնմանէն եթէ եցոյց նա զխորհուրդան յօժարութեան զոր ունէր վասն բանին Աստուծոյ, որպէս զի և քարոզ աւետարանին Քրիստոսի եղև նա հեթանոսաց՝ որ են յարևելս. և եմուտ նա մինչև յերկիրն Հնդկաց, զի էին ցայն վայր յայնմ ժամանակի բազում աւետարանիչք բանին Աստուծոյ, այնոցիկ որ ըստ նախանձուն Աստուծոյ զնմանութիւն կերպարանաց զառաքելոցն բարձեալ ունէին, և իբրև 'ի սնունդ և 'ի շինուած բանին Աստուծոյ փութացեալ զօրանային, և մին 'ի նոցանէն էր Պենդանոս: Որ ասի զնմանէն թէ եմուտ նա յաշխարհն Հնդկաց, և եգիտ անդ զաւետարան Մատթէոսի. որ յառաջ մինչև երթեալ էր նորա անդր, էր նա առ մարդս հաւատացեալս 'ի Քրիստոս որ էին անդ՝ զոր քարոզեաց նոցա Բարդողոմէոս մի յառաքելոց անտի, և եթող նոցա զգիրան զաւետարանին Մատթէոսի հերպայեցերէն գրով, և պահեալ էր առ նոսա մինչև յայնմ ժամանակի: Իսկ ինքն Պենտանոս հանգերձ տմենայն բարի գործովք, և յետոյ առաջնորդ վարդապետութեանն որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի՝

գրոց խօսից զգանձս աստուածային վարդապետութեան համբարէր 'ի յիշատակարանս եկեղեցոյ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

Ընդ այն ժամանակս Թեակոխէր յուսումն աստուածային տառից և հռչակեալն յԱղեքսանդրիա Կղեմէս, համանուն նախնոյ եպիսկոպոսին Հռովմայ և աշակերտի Առաքելոցն. որ և 'ի գիրս Օրինակաց իւրոց յանունէ յիշատակէ զՊանտենոս իբրև վարդապետ և ուսուցիչ: Այլ և յառաջնում անդ գիրս 'ի Յաճախապատումն իւր զսա Թուի նա ակնարկել, յորժամ զերեւելիս յառաքելաշնորհ մարդկանէ, յորոց և վարժեցաւ ինքն, 'ի համար արկեալ կարգէր բանիւս այսպէս. Զայսոսիկ գիրս, ասէ, ոչ 'ի ցոյց ինչ հանձարոյ արուեստակեալ է մեր, այլ 'ի յիշատակարան ծերութեան գանձեցաք, և 'ի դեղ դարմանոյ մոռացութեան, պատկեր իմն անարուեստ և ստուերագիր հը զօրացն և յաւերժ կենդանեաց բանից, զոր արժանի

եղև նա, և կենդանի բարբառով և 'ի ձեռն գրոց խօսից գանձս վարդապետութեան զաստուածապաշտութիւն գնէր նա:

Մետասաներորդ. վասն Կղեմենտեայ աղեքսանդրացոյ:

Իսկ յաւուրս Պենտանոսի յայտնի էր 'ի մէջ աղէքսանդրացոց՝ որ ընդելանէր և Թեակոխէր գրովք Աստուծոյ Կղեմենտոս, տնուանակից եպիսկոպոսին այնորիկ՝ որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, որ էր նա աշակերտ առաքելոցն: Սոյն իսկ այս Կղեմենտոս, 'ի խօսան զօր գրեաց յանուն իւր, յիշատակէ և զՊենդանոս՝ եթէ վարդապետ ուսուցիչ էր: Իսոյց էր նորա և այլ խօսս. և 'ի խօսան առաջինս ակնարկէ վասն նորին Պենդանոսի. 'ի ժամանակի իբրև եղոյց նա վասն երեւելի մարդկանն որ ընկալան և կարգեցան յառաքելոց տնտի, տաաց իսկ այսպէս, եթէ զայս, ասէ, ճառս որ արկեալ է մեր, չեն գիրք՝ կարգեալք արուեստագիտութեամբ տեսլան, այլ յիշատակս գանձեմք տուն գանձի ծերութեան, զի եղիցին նոքա գեղջ մոլորութեան, և պատկերք առանց արուեստագիտութեան, և կերպարանք կենդանիք և հզօր պատկերաց բանից մարդկան երանելոց:

եղէ լսել յերանելեացն անտի և մեծագույն որերոյն. զի ոմն 'ի նոցանէ 'ի յոնիական Ելլադայ էր, այլ ոք 'ի մեծ Բունաստանէն, միւս ոմն ծննդեամբ յԱսորոց, և միւսն յԵգիպտոսէ, և այլք յարեւել կեցեալ. յորոց ոմն յԱսորեստանեայց էր և միւսն Պաղեստինացի՝ 'ի նախնեաց անտի Եբրայեցի: Եւ յետ ամենեցուն գէպ եղև ինձ գտանել զնա՝ որ զօրութեամբ առաջին էր. և հետամուտ լեալ նմին 'ի Թագստեան նորա յԵգիպտոս՝ հանգեայ առ նմա: Սգբա արդ զձմարիս տուլութիւնս առաքելական վարդապետութեան անաւրատ պահեալ, որ 'ի Պետրոսէ, 'ի Յակոբայ և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ՝ յառաքելոց անտի սրբոց, որպէս որդի 'ի հօրէ ընկալեալ յաջորդութեամբ (Թէպէտ սակաւք իցեն նմանող հարց որդիք) սակայն եկին հասին կամօքն Աստուծոյ մինչև առ մեզ նախնականն այն և առաքելական սերմանք 'ի միտս մեր սերմանեալ:

որ արժանի եղէ ես լսել, որ իբրև ճմարտիւ արժանի են յիշատակի պատուոյ: Զի ոմն 'ի նոցանէն 'ի յԵլլադայ էր, և միւս ևս յԱսորոց, և միւս ևս յԵգիպտոսէ, և միւս ևս յԱրեւելց: Զի սոքին այսոքին, ոմն 'ի նոցանէ յԱսորեստանէ էր, և միւս ևս Պաղեստինացի՝ որ էր նա իսկ զանէ 'ի հեբրայեցւոց անտի. և յետոյ ամենեցունց՝ պատահեցի այնմիկ որ զօրութեամբ առաջին էր, և գտի ես զնա զի Թագուցեալ էր և չէր յայտնի. և հանգեայ ես առ նմա յԵգիպտոս որ միանգամ պահեցին զկարգ տուլութեանն զվարդապետութիւն ճմարտութեանն: Իսկ և իսկ 'ի Պետրոսէ և Յակոբու և 'ի Յովհաննէ և 'ի Պօղոսէ յառաքելոց անտի սրբոց, իբրև որդիք 'ի հօրց իւրեանց ընկալան. սակաւք իսկ են որ նմանող են հարց իւրեանց: Բայց եկին հասին մինչև առ մեզ 'ի կամս Աստուծոյ, որք սերմանեցին 'ի մեզ զսերմանիս սրբութեան զհարցն մերոց զառաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։

Զայնու ժամանակաւ եպիսկոպոս էր եկեղեցւոյն Երուսաղեմացոց Նարկիսոս, որ մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի բազմաց գովութեամբ է ծանուցեալ. և էր նա 'ի կարգէն հնգետասաներորդ եպիսկոպոս՝ յաւերածոյ անտի Հրէից որ առ Ադրիանու, զի յայնմ հետէ զկնի որոց 'ի թլփատութենէ անտի էին՝ 'ի հեթանոսաց կացին առաջնորդք. և ցուցաք յառաջագոյն եթէ եղև անդ առաջին եպիսկոպոս 'ի հեթանոսաց անտի Մարկոս. և յետ նորա եպիսկոպոսացաւ Կասիանոս, ապա Պոպղիոս, և ապա Մաքսիմոս, և յետ սոցա Յուլիանոս, որպէս յայտ առնէ կարգ յաջորդութեան եպիսկոպոսացն 'ի նոսա։ Եւ յետ Յուլիանու Գայիոս, ապա Սիւմաքոս, և միւս Գայիոս. և դարձեալ Յուլիանոս երկրորդ և Կապիտոն. և յետ սոցա Վաղէս և Դուքիանոս, և յետ ամենեցուն Նարկիսոս. որ երեսներորդ է յառաքելոց անտի ըստ կարգի յաջորդութեան։

Երկոստասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղեն յԵրուսաղեմ։

Ընդ այն ժամանակս յայտնի էր եպիսկոպոս յեկեղեցւոջ անդ Երուսաղեմի Նարկիսոս, այն որ անուանի էր մինչև ցայսօր ժամանակի։ Բայց էր նա հնգետասաներորդ 'ի կարգի անդ՝ յաւերածոյ անտի Հրէիցն, որ յամս Հեդրիանոսի եղև. զի յայնմ ժամանակէ հետէ սկսաւ զառաջինն հաստատել մեզ եկեղեցին որ 'ի հեթանոսացն։ Եւ զկնի այնոցիկ որ 'ի թլփատութենէ անտի էին։ Բայց ցուցցուք մէք եթէ եղև անդ եպիսկոպոս առաջին 'ի հեթանոսաց Մարկոս, և յետ նորա Կասիանոս՝ որպէս ցուցանէ կարգն առհըլութեան որ անդ է. յետ սորա Պոպղիոս. և դարձեալ յետ սորա Մաքսիմոս. և յետ սորա Յուլիանոս. և յետ սորա Գայիոս. և դարձեալ միւս Յուլիանոս. և յետ նորա Կապիտոն. և յետ նորա Վաղէս. և դարձեալ Դուքիանոս. և յետ ամենեցուն Նարկիսոս։ Որ լինին ընդ ամենեւին երեսուն յետ առաքելոցն ըստ կարգին։

• Ի լուսանցս, և յիս սորա Սիմոն և Կիս Գայիոս։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն Հռոդոնեայ և առ 'ի նմանէ յիշատակեալ տարաձայնութեան Մարկիոնիոսաց:

Յայնմ ժամանակի Հռոդոն ծննդեամբ ասիացի, աշակերտեալ 'ի Հռովմ որպէս ինքն պատմէ՝ Տատիանու, զորմէ կանխեալ ծանօթս տուաք. որ ընդ այլ բազում գրեանս շարագրեաց նա և հերքումն ընդդէմ մոլորութեան Մարկիոնի, զոր և առ նովաւ 'ի բազում հերձուածս բաժանեալ պատմէ. և զառաջնորդս հերձուածոյն այնորիկ կարգելով ճշդիւ գտակաւ, զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զստութիւնն կշտամբէ. և լուր 'ի նորին իսկ բանից. Վասն այնորիկ, ասէ, տարաձայնք գլտան յիւրեանս, զի չիք հաստատութիւն վարդապետութեանն՝ զոր հնարեալ յօդեցին: Ի սոցա խմբէն Ապեղէս ոմն որ խստակեաց վարուքն և ալեօք ծերութեան կարծեալ զանձն ոմն՝ մի սկիզբն խոստովանի, և վասն մարգարէութեանց ասէ, թէ 'ի հակառակորդ.

Երեքտասներորդ. վասն Իւրոդոնեայ, և վասն բաժանմանն զոր յիշատակեաց յադագս Մարկիոնի:

Յայնմ ժամանակի Իւրոդոն * որ էր նա յազգէ ասիացի և աշակերտեցաւ նա 'ի Հռովմ քաղաքի Տատիանոսի **, այն որ յառաջագոյնն ասացաք զնմանէն, որպէս և ինքն պատմեաց. սորին իսկ եղեալ է գիրս նշանաւորս. և հանգերձ այսոքիմք և ընդդէմ աղանգին Մարկիոնի եգ, այն որ յառուրս նորտ բաժանեցաւ 'ի սիրտս բաժանեալս, որպէս և պատմէ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց նա վասն այնոցիկ որ արարին զհերձուածսն. և շքմարտութեամբ յանգիմանեաց զբանսն ստութեան՝ զի հնարեցան և գտին ամենեքին մի 'ի նոցանէն: Լուր իսկ 'ի նմանէն, զի գրեաց նա զայս այսպէս եթէ, Վասն այսորիկ, ասէ, բաժանեցան յանձինս իւրեանց, քոթանակ զի կային նոքա վերակացուք խորհրդեանն՝ զի չիք նորա հաստատութիւն: Իսկ յերամէ նոցունց այնոցիկ Ապեղազէս, այն որ հպարտացեալն էր յայլն ծերութեան իւրոյ, 'ի մի սկիզբն խոստովանի. և վասն մարգարէութեանց ասէ՝ թէ 'ի հոգւոյն հակառակութեանց

* Յօր. Իւրօդոն:

** Յօր. 'ի Տիփօնոսի:

Հոգւոյն են՝ ի բանս աղջկան միոյ գիււհաւորի ի հրապոյրս անկեալ՝ որում անուն էր Փիլումէնա: Եւ այլք երկու սկզբունս մութանեն որպէս Մարկիոնն, յորս են Պոտիոսս և Բասիլիկոս: Եւ որք զհետ գնալով քալ լոյն Պոնտացոյ, ոչ կարացին ընտիր առնել ընդ այս և ընդ այն, որ չիցեն նոյն, և ժտեցան ասել դոյզնաբար և առանց օրինակի և հաւաստեաց՝ եթէ երկու սկզբունք են: Իսկ այլք դարձեալ՝ չար ևս քան զայս նաւակոծեալ, ոչ երկու միայն, այլ և երիս դնեն բռնութիւնս, որոց գլուխ և առաջնորդ եկաց Սինեռոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա: Բայց գրէ նա ինքն Հռոդոն, եթէ ի մաքառումն եկն ընդ Ապիղէսի, և ասէ այսպէս. Ապիղէս ծերունին մաքառեցաւ ընդ մեզ, և յանդիմանեալ կշտամբեցաւ ի բազում ինչ չարաչար մոլորութիւնս՝ որպէս եթէ չիցեն պէտք ամենեւին ի հանդէս քննութեան ածելոյ զբանն հաւատոց, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատացն. զի որ միանգամ յուսանն յայն, որ ի խաջն ել, կեան միայն՝ եթէ ի գործս բարիս գտցին: Զի քան զամենայն ինչ անհաւաստագոյն է, ասէր, և խրթնի՝ զԱստուծոյ խօսել, որպէս կանխեցի ասացի: Մի սկիզբն դնէ նա, որպէս և մեքս ասեմք. և ապա յաւելու կուտէ ի վերայ զամենայն կարծիս մտաց

են, զան զի ի հրապոյրս անկեալ է ի բանս կուսի միոյ գիււհաւորի՝ զի անուն էր նորա Պեղամենայ: Իսկ այլք երկու սկզբունս մութանեն՝ որպէս Մարկիոնն, զի ի նոցանէն են Պենտիոսս և Բասիլիկոս, և այլք՝ որ չըբան զկնի Պենտիոսսի, և ոչ կարացին ընտրել զիս՝ զոր օրինակ և ոչ ինքն. զոր գիւրիսն էին՝ դարձան, և ասեն եթէ են երկու սկզբունք՝ գոյնաբար առանց օրինակի յուսանելոյ: Իսկ այլք ի նոցանէն դարձեալ ի չար ևս քան զայս անկում, զի ոչ երկու բնութիւնս միայն գնեն, այլ և երիս, որ է նոցա գլուխ և առաջնորդ Սինեռոս, որպէս ասեն՝ որք ունին զուսումն նորա: Բայց գրեաց ինքն որդին, եթէ և ի մաքառումն եկն ընդ Ապիղէս, և ասէ այսպէս՝ եթէ Ապիղէս ծերունի մաքառեցաւ ընդ մեզ, և բազում ինչ չարաչար զոր ասէր նա՝ յանգիմանեալ կշտամբեցաւ. և զան այսորիկ ասէր, եթէ ոչ պիտոյ է ածել զբանն ի հանգէս հարցափորձի, այլ ամենայն մարդ կացցէ մնասցէ յայն ինչ՝ յոր հաւատաց: Զի ասէր նա թէ ամենեքեան որ միանգամ յուսան յայն, որ ի խաջն ել կեան, բայց միայն եթէ գտանին ի գործս բարիս: Եւ որ ինչ գծուաբին էր քան զամենայն ուսուցանէր, որպէս կանխեցի ասացի՝ զան Աստուծոյ, զի գնէ նա մի սկիզբն՝ որպէս և

իւրոց: Եւ 'ի հարցանելս իմ, եթէ Ուստի՞ ունիս զքն: Ժայռութիւնդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն, ասա մեզ: Եւ նա ասէր. Մարգարէութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ճշմարիտ ինչ չասեն, զի չմիաբանին ընդ միմեանս, սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր, զի մի սկիզբն ասէր, և ինքն զիւր անգիտութիւն խոստովանէր, այլ զի միայն 'ի բնէ առ այն բռնադատեալ յոր դորէր: Եւ յերդմեցուցանելն իմում զնա զի զճշմարիտն ասասցէ, երդնոյր և պնդէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի իցէ անսկիզբն Աստուած, այլ միայն հաւատամ: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոհանցի զայրն, որ ասէր զանձնէն թէ վարդապետ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Եւ 'ի սոյն յայս գիրս իւր առ Կալլիստիոն՝ խոստովան լինի Հռոդոն աշակերտեալ 'ի Հռովմ քաղաքի առ ոտս Տատիանու, և երկասիրեալ ասէ Տատիանու զգիրս խընդրոց, յորում և զմթին և զծածկեալ բանս սուրբ Գրոց ձեռն արկեալ պարզել: Յաւելու ապա և ինքն Հռոդոն առանձին գրութեամբ զլուծումն ինդրոցս այսոցիկ առնել ուրոյն. գտանեմք յիշատակութիւնս զայսմանէ և 'ի մեկնութիւնս վեցօրեայ աւուրց, (Որո

մէք տեսմք. և յորժամ գնէ՝ յաւելու և ասէ զամենայն կարծիս մտաց իւրոց. և յորժամ ասեմք մէք ընդգէմ նորա, եթէ ուսածն ունիս դու զօրինակդ զայդ, կամ զիւրդ կարես ասել դու մի սկիզբն՝ ասա մեզ: Իսկ նա ասէր թէ մարգարէութիւնքն ինքեանք զինքեանս յանդիմանեն, զի ինչ ճշմարիտ չասեն, զի ոչ միաբանին ընդ միմեանս, և սուտ են և հակառակ անձանց իւրեանց: Բայց թէ որպէս էր մի սկիզբն՝ ասէր թէ ոչ գիտեմ, այլ զի այսպէս խօսեմ միայն. և դարձեալ երդմեցուցանելի զնա՝ զի ասասցէ ճշմարիտ, և երդնոյր և հաստատէր և ասէր, թէ չեմ տեղեակ թէ որպէս մի Աստուած գոյ, այլ միայն հաւատամ ես: Իսկ ես ծիծաղեցայ և անգոհանցի զնա 'ի միտս իմ, քանզի ասէր նա զանձնէ իւրմէ թէ վարդապետ ուսուցիչ իցէ, և ոչ գիտէր հաստատել զայն ինչ՝ զոր ուսուցանէրն: Բայց 'ի սոյն յայս խօսս գրեաց նա առ Կրեստիոն, և խոստովան լինէր թէ աշակերտեցաւ նա 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի Տատիանոս. և ասէր թէ փոյթ յանձին եղև Տիտիանոսի, և եզ գրգռութիւնս հարցուածոց. և խոստանայր նորօք հաստատել, զի ծածկեալ էր և չէր յայտնի ինչ՝ որ գրուեալ էր 'ի գիրս Աստուծոյ: Իսկ ինքն Եւրոդոն 'ի խօսս իւր խոստանայ զնել զլուծումն հարցուածոցն նորա: Բայց է նորա գիրք և վասն վեցօրեայ աւուրցն:

գինի կարծեմ)։ Իսկ Ապեղէոս այս բազում ինչ ամբարշտութեամբ խօսեցաւ ընդդէմ օրինաց Մովսիսի. ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ զաւետարանն հայհոյեաց 'ի բազում գիրս իւր. 'ի կշտամբութիւն և յեղծումն նոցին, որպէս կարծէր նա, մեծաւ փութով վաստակեալ։ Եւ վասն այսոցիկ այսչափ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն սոչտ մարգարեիցն՝ որ եւ յաղանդին
Փշիշգացոց։

Իսկ բարիատեացն և չարասէր թշնամին, հակառակ կորդն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, ոչ եթող և ոչ մի հրնարս նենգութեան՝ զոր ոչ լարեաց ընդդէմ մարդկան։ Դարձեալ հերձուածս օտարոտիս ետ ընձիւղել ընդդէմ եկեղեցւոյ, յորոց ոմանք ըստ նմանութեան թունաւոր սողնոց 'ի կողմանս Ասիացւոց և Փոխւզացւոց սողոսկեալ գնային. և զՄոնտանոս Հոգի միսի թարիչ, և 'ի նորայոց անտի զՊրիսկիլա և զՄաքսիմիլա զկանայս՝ իբրև մարգարէուհիս Մոնտանոսի ձեռն յանձին հարեալ պանծանօք քարոզէին։

Իսկ Ապեղազէս այն որ ասացաքն զմանէն, բազում ինչ հայհոյեաց զՄօսէս, և ընդ նմին և զբանն Աստուծոյ հայհոյեաց բազում խօսիւք իւրովք. և որպէս կարծէր նա 'ի միտս իւր, վասն յանգիմանութեան գրոց իւրոց և կշտամբութեան նոցին՝ փոյթ մեծ իցէ նորա։ Այս իսկ ասացաւ վասն այսր։

Չորհրտասաներորդ. վասն սոչտ մարգարեիցն որ էին
յաղանդին փրեզացոց։

Իսկ թշնամին եկեղեցւոյ Աստուծոյ, որ ասելին է բարեաց և սիրող չարեաց, ոչ եթող մի հնարս առնել նենգութեան ընդդէմ մարդկան. դարձեալ պնդեաց և փութացոյց առնել հերձուածս ընդդէմ եկեղեցւոյն. զի ոմանք 'ի նոցանէ ըստ նմանութեան նզովեալ սողնոյ որ արկանէ զթոյնս իւր՝ 'ի կողմանս ասիացւոց և փրեզացւոց շաչէին։ Իսկ Մոնտանոս հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ թէ նա իցէ հոգի բարեխօս. և Պրիսկիլայ և Մաքսիմիլիան կանայք էին 'ի նորայոց անտի, և նոքա հպարտացեալ ձեռն յանձին հարեալ էին, զի մարգարէք էին նոքա Մոնտանոսի։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն հերձուռածոյն Բլաստեայ որ 'ի Հռովմ քաղաքի :

Էին և որ 'ի Հռովմ քաղաքի գողողանային, և էր նոցա առաջնորդ Փլորիանոս՝ որ անկեալ էր յերիցութենէ եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բլաստոս որ 'ի նոյն օրինակ կործանուամբ էր գլորեալ, որք զբաղումն 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց: Եւ երկոքին սոքա օտարոտի վարդապետութեամբ հակառակ շքմարտութեան յառնէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե զի՛նչ վասն Մոնոտեսեայ և վասն սուռ մարգարեից ևորա իցեն քանք :

Իսկ ընդդէմ աղանդոյ՝ որ անուանեալ կոչին Փոխ գացւոց, զէն զօրաւոր և հակառակամարտ յարոյց Աստուած զԱպողինար Հերապօլեցի, զոր 'ի վեր անդր

Հնգետասաներորդ. վասն քաժանմանն փորթանուեայ. և Բաղեստոսի, որ եղև 'ի Հռովմ քաղաքի :

Բայց էին այլք որ 'ի Հռովմ քաղաքի գողողանային, զի էր նոցա առաջնորդ Փլորիանոս, որ անկեալ էր յերիցութենէն եկեղեցւոյ, և ընդ նմին Բաղեստոս՝ որ ըստ նմին օրինակի անկաւ և նա. զի նոքա և զբաղումն և 'ի մանկանց եկեղեցւոյ ձգէին զկնի կամաց իւրեանց: և երկոքին նոքա իւրաքանչիւր կային հակառակ շքմարտութեանն:

Վելոտասաներորդ. քե զի՛նչ սաքի վասն Մոնոտեսեայ, և վասն սուռ մարգարեից՝ որ էին ընդ նմա :

Իսկ ընդդէմ աղանդին որ անուանեալ կոչին փրկագւոց, զօրութիւն շքմարտութեանն յարոյց մարտնչել ընդդէմ նոցա ուղղին

Ինչեաց բանս, ընդ նմա և զայլս բազումս հզօրս բանիւ՝ ջախիչա նորին, յորոց և բազում ճառք վասն առաջիկայ պատմութեանս թողան մեզ։ Եւ 'ի նոցունց յայնցանէ ոմն 'ի սկիզբն գրոց իւրոց' որ ընդդէմ նոցա, յայտ առնէ, թէ և առանց գրոյ 'ի բանից բերաւ նոյ յանդիմանեաց զնոսա. և սկիզբն առնէ բանին իբրեւ զայս օրինակ։

Յառաջ քան զգազում՝ ժամանակա պատուիրեցոյ
'ի քէն, սիրելի Աւրիկիէ Մարկեղէ, յօրինել խօսս
ընդդէմ աղանդոյն Միլղիատեայ¹, և յերկնիսս դան
դաղեցայ մինչև ցայսօր ժամանակի. ոչ թէ զի ոչ կա-
րէի յանդիմանել զստուութիւն և վկայել ճմարտու-
թեան, այլ զանգիտէի ես և երկնչէի, զի մի երևե-
ցայց ոմանց թէ 'ի վերայ վարդապետութեան աւե-
տարանի նորոյս կտակի յաւելուլ ինչ կամիցիմ. զի որ
կամին ըստ վարդապետութեան աւետարանին գնալ,
ոչ յաւելուլ ինչ կարէ 'ի վերայ և ոչ պակասեցուցա-
նել 'ի նմանէ: Բայց նորոգ երթեալ իմ՝ յԱնկիւրիա
գաղատացւոց և գտեալ զեկեղեցի տեղոյն⁸ ոչ որ-
պէս ինքեանք ասէին 'ի նոր մարգարէութենէ աստի,
այլ որպէս ցուցցի յետոյ՝ 'ի սուտ մարգարէութենէն
մագեալս և կախարդեալս, և ըստ կարի իմում, որպէս

զինու՛ւ ուր ոչ յաղթահարելի՛ զԱպոլինարէս, այն ուր էրն յԵրապոլիս, այն շոր յԵւստատիեայն զնա բան յառաջագոյն, և զայլս բազումս որ ընդ նմին ուր իմաստունն էին բանիւ. ի՛նչ նոցունց յայնչանէ բազում ճառք պատմութեանց Թողան մեզ. իսկ ինքն Ապոլինարէս իբրեւ սկսեալ գրեւ ընդգէժ նոցա, ցուցանէ և յայտ առնէ Թէ և առանց գրոյ յանգիմանեաց զմիլորտութիւն նոցա, և իսկզբան բանի իւրում զնէ իբրեւ զայս օրինակ. Յառաջ քան զբազում Ժամանակս, ասէ, ապառւիրեցայ ի՛նքն, սիրելի Աւրելի՛. Մահեղեղայ, զնէ խօսա ընդգէժ աղանջայն ուր անուանեալ կոչի Միգտաբեոսի և արգելայ մինչև զայսօր Ժամանակի, ոչ Թէ զի ոչ կարէի ես յանգիմանիւ զստութիւնն և վկայել ճշմարտութեանն, այլ զանգիտել ես և երկնչել զի մի երևեցայց ես ումանք՝ եթէ ի՛նչ վերայ վարդապետութեան կտակաւորանաց նորա վարդապետութեան ասեալաւորին ոչ կարէ յաւելուլ ի՛ վերայ նորա և ոչ պակասեցուցանել ի՛ նըմանէ ինչ։ Բայց նորոգ երթեալ էի ես յԱնիւրեա գաղատացաց, և հասի ժամանեցի ես եկեղեցւոյ պոնդացաց ուր խռովեալ էր ի՛ նոր մարգարէութենէն աստի, յայմանէ, որպէս և նոքին ասելն. իբր

• ԹՕԲ. «Իրիւնք» թերթի կէ. իսկ Մ-ՍԻՂԻՂՅԱՆԻ պարտէ կնիքի Մ-ԲԱՆԻՆԻ:

Հնորհք Տեառն մերոյ ետուն՝ խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն այլոց ՚ի նոցուն առաջի արկելոց զաւուրս բազումն, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ և հաստատեցաւ ՚ի հաւատս ճշմարտութեան. և որ հակառակորդն էին մերժեցան առ ժամանակ մի, և աստուածամարտքն՝ ամօթալից տրտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունք տեղւոյն այնորիկ, զի որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ՝ որ հակառակ էին բանին ճշմարտութեան, գրով թողուլ նոցա ՚ի յիշատակ: Ընդ մեզ էր և երիցակիցն մեր Զոտիկոս Ոտրինացի: Բայց ոչ կատարելով զխնդիր նոցա՝ խոստացաք միայն գրել աստէն Հնորհելոյն Աստուծոյ, և փութով պնդութեամբ տալ տանել նոցա: Զայս և զայլ սոցին նմանս ասելով նորա ՚ի սկիզբն խօսից իւրոց, յառաջ մատուցեալ զճառն՝ պատմէ ապա այսպէս, թէ որպէս պատճառք եղեն այսր աղանդոյ. Ստամբակութեամբ, ասէ, և նորոգ երկպառակութեամբ ճեղքելոյ հերձուածոյն յեկեղեցւոյ անտի՝ եղեն պատճառք օրինակ զայս. գիւղ մի է, ասէ, ՚ի Միւսիա՝ ՚ի սահմանագլուխ Փռիւզացւոց Արդաբա անուն, անդ Մանտանոս ոմն ՚ի նորակերտ հաւատացելոց անտի յաւուրս Գրատոսեայ փո-

երեւ նա յիրաց անտի մարգարէութենէն՝ սուտ. և ըստ կտրի զօրութեան իմոյ որպէս Հնորհք տեսան մերոյ ետուն. խօսեցայ յեկեղեցւոյ վասն սոցին այսոցիկ, և վասն որոյ իմք խոստանան աւուրք բազումք, որպէս զի եկեղեցին լի եղև ուրախութեամբ և ցնծութեամբ. և որ հակառակորդն էին՝ մերժեցան առ ժամանակ մի, և որ վերակացու էին նոցա՝ ամօթալից արտմեցան: Բայց աղաչեցին երիցունքն որ էին յամենայն աշխարհի անգ, եթէ որ միանգամ խօսեցեալն եղև ընդդէմ այնոցիկ որք հակառակ էին բանին ճշմարտութեան, գրով թողցէ զնոսա նոցա. իբրև էր ընդ մեզ որ պաշտօնակիցն մեր երէց Զոտիկէ: Բայց առնելով զայս ոչ արարաք, այլ խոստացաք գրել աստէն Հնորհքն Աստուծոյ փութով պնդութեամբ և տալ տանել նոցա: Եւ յետ այսորիկ ասաց այլ ևս. և իսկ ըսանէ բանի իւրոյ պատմէ վասն այսր որ եղև պատճառք այսր աղանդոյ՝ մինչեւռ կայ ՚ի բանի անդայսպէս. Պատճառք, ասէ, եթէ որպէս երևցաւ հերձուած աղանդին նոցա ընդդէմ ամենայն եկեղեցւոյն, այսպէս եղև: Գեւզ մի, ասէ, թէ է ՚ի Միւսիա փրիգացոց՝ զի անուն է նորա Արեգբու. զի անգ ասի վասն միոյ ուրումն որ հաւատաց նորոգ, զի անուն էր նորա Մոնտանոս, յա-

• Յօր. Թիւ 1-ին արիւնդնոց:

խանակի բղէշին Ասիացւոց, չարաչար ցանկութեամբ գահերիցսութեան վառեալ, ետ մօտութեամբն յանձն իւր, և զգեցաւ հոգի չար մոլորութեան, և յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և մարգարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս արտաքոյ սովորութեան տուչութեան եկեղեցւոյ, որ 'ի վերուստ անտի կարգեալ առ մեզ հասանէր: Իսկ որ միանգամ 'ի ժամանակին յայնմիկ լուան 'ի նմանէ զբանս այլանդակութեան, ոմանք զչարեցան, և իբրեւ առն՝ յոր հոգի մոլորութեան մտեալ իցէ և զօրութիւն դիւական և խռովիչ ժողովրդեան լինիցի, սաստեալ արգելուն նմա զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուէրս Տեառն մերոյ և զսաստս՝ զգուշանալ արթնութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հայեցեալ պարծէին նովաւ, և յողացեալ մեղկէին յանձինս իւրեաց և ոչ յիշէին զպատուիրանս Տեառն մերոյ. և կախարդեալք դիւութեալք 'ի նմանէ, զխելաբախն, ըզփաղաքուն և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան զոգին՝ խրախուսեալ յորդորէին զի մի լռեսցէ այնուհետև: Եւ արուեստգիտութեամբս այսու, մանաւանդ չարարութեամբ հնարիւք նենգութեան, մենքենայեաց բանսար-

ւուրս Գրատոսեայ անթիհիւպատոսին ասիացւոց. զի բազում ցանկութեամբ առաջնորդասիրութեամբ ետ յանձն իւր ճանապարհ լինել թշնամոյն, և զգեցաւ զնա հոգի չար մոլորութեան, և յանկարծակի սկսաւ ելանել 'ի մտաց իւրոց, և սկսաւ մարգարէանալ և խօսել բանս օտարոտիս, արտաքոյ սովորութեան տուչութեան եկեղեցւոյ: Իսկ որ միանգամ էին յայնմ ժամանակի, որք լուանն 'ի նմանէ զբանս օտարոտիս, ոմանք զչարացան, իբրեւ զայր մի յոր հոգի մոլորութեան մտեալ է և զօրութիւն դիւի. խռովեցուցանէ զժողովուրդս, սաստէին նմա և արգելուն զի մի խօսեսցի. և յիշէին զպատուիրանս տեառն մերոյ՝ զի սպանայր զգուշանալ զուարթութեամբ 'ի սուտ մարգարէից անտի: Իսկ կէսք իբրեւ 'ի հոգի սուրբ և 'ի պարգևս մարգարէութեան հպարտացեալ պարծէին նոքք, և լքեալ մեղկէին՝ նոքա յանձինս իւրեանց, և ոչ յիշէին զպատուիրանս տեառն մերոյ, և զայն հոգի որ մեղանչէ մտաց, և կուրացուցանէ զնա, և մոլորեցուցանէ զժողովուրդս՝ զի մոլորին և գերին 'ի նմանէ, յորդորէին զնա որպէս զի մի գաղարեացէ նա այնուհետև: Եւ էր այն արուեստգիտութեամբ մեքենայից թշնամոյն, որ հնարեցաւ վասն կորստեան այնոցիկ որ լսենն նմա, յայնմիկ զի

կուն զկորուստ անհնազանդիցն և անլուղացն, և որք արտաքոյ քան զարժանն պատուէին զնա, զարթոյց և վառեալ բորբոքեաց զմիտս նոցա զօտարացելոցն 'ի ճշմարիտ հաւատոց, Յարոյց և այլ երկուս կանայս՝ զորս և ելից հոգւով մոլորութեան, որք և շամբշաբար, անձահս և օտարաձայնս, ըստ օրինակին, որպէս կանխեցաք ասացաք՝ բարբառէին: Եւ որք միանգամ խնդալով ընդ այնս պանծային, երանելիս զնոսա կարդայր ոգին մոլորութեան, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստմանց ուռուցեալ փքացուցանէր զնոսա. և երբեմն իսկ ճարտարութեամբ իմն և արժանահաւատ օրինակաւ յայտնապէս պարտաւորէր զնոսա, որպէս զի և յանդիմանիչ իսկ երեւեցի նոցա: Սակաւք էին որ 'ի Փոխւ գացւոց կողմանէն մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցիին որ 'ի ներքոյ երկնից, ուսուցանէր դէն հայհոյել ժպրըհոյութեամբ, այլ ոչ պատիւ և ոչ մուտս 'ի նոսա դտանէր ոգին սուտ մարգարէութեան: Քանզի հաւատացեալք որ էին 'ի կողմանս Ասիացւոց, բազում անգամ 'ի բազում տեղիս ժողովեալ վասն այսր, և քննեալ զնոր վարդապետութիւնս, վճիռս 'ի վերայ դնէին թէ պիղծ է և ամբարիշտ, և այսպէս դատապարտեալ զաղանդն մերժեցին յեկեղեցւոյ և 'ի բաց հալածեցին 'ի հաղորդութենէ նորա: Զայս յառաջին

պատուէին զնա արտաքոյ քան զարժանն, և զարթոյց և այրեաց զեօրհուրդս նոցա որ ննջէինն 'ի ճշմարիտ հաւատոց անտի. և յարոյց այլ ևս երկուս կանայս և ելից զնոսա հոգւով մոլորութեան. և խօսէին նոցա մոլորութեամբ և 'ի ժամ տարաժամ և արտաքոյ քան զօրինակ արժանաւոր ըստ նմանութեան Մոնտանոսայ. և որ միանգամ նայէին ընդ նոսա՝ լուծեալ լսանէին. և երանի տայր նոցա դէն, և 'ի ձեռն մեծամեծ խոստման հպարտացուցանէր զնոսա՝ Իսոյց երբեմն և պարաւորէր զայր մի իբրև 'ի նմանութենէ կերպարանաց, որպէս զի եղեցի նա արժանի հաւատալոյ՝ թէ և յանդիմանիչ է նա. սակաւք իսկ էին 'ի փրկեացւոց կողմանէն որ մոլորեցան. և զամենայն եկեղեցի որ էին 'ի ներքոյ երկնից՝ ուսուցանէր նոցա ժպրըհոյութեամբ իւրով դէն հայհոյել, վասն զի ոչ ընդունէին զնոսա պատուով, և ոչ սուտ ճանապարհի սուտ մարգարէութեան գտանէր 'ի նոսա դիւին: Զի ամենայն հաւատացեալքն որ էին 'ի կողմանս ասիացւոց՝ բազում անգամ ժողովեցան 'ի բազում տեղիս վասն այսր, և զնոյն բանս որ խօսեալ լինէին նորոգ, մեծին զնոսա 'ի հարցափորձ. և վճիռ 'ի վերայ դնէին նոցա թէ բանք են պիղծք, և խոսեցին տնարգեցին զաղանդն զայն. և այսպէս ընկե-

խօսս իւր. ապա ընդ բովանդակ գիրմն սփռելով զկրշտամբանս իւր ընդդէմ մոլորութեան աղանդոյս՝ մերս յառաջագոյն յիշատակեալ մատենագիր. յերկրորդ գիրմն ապա վասն կատարածի նոցին առէ այսպէս. Մարգարէասպանա զմեզ կոչեն, փոխանակ զի զշաղակրատ մարգարէս նոցա մեք ոչ ընկալաք, զի ասեն թէ սոքա են զորս խոտացաւ Տէրն մեր առաքել Ժողովրդեան։ Աղաչեմք վասն Առտուծոյ տացեն մեզ պատասխանի, զի իցէ՞ որ 'ի նոցանէ' որ 'ի տանէ անտի Մոնտանեայ են և 'ի կանանց ստաբանից, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի։ Եւ ոչ որ 'ի նոցանէ ըմբռնեցաւ վասն անուանս և խաչեցաւ. և ոչ 'ի Ժողովս Հրէից 'ի կանանց անտի նոցա որ տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբեք. այլ այլով մահուամբ ասի թէ Մոնտանոս և Մաքսիմիլա մեռան։ Քանզի որպէս զրոյցք ասեն, երկոքին սոքա 'ի մտակորոյս խելաբախ հոգւոյ անտի խեղդ արկեալ անձանց մեռան. ոչ եթէ 'ի միասին, այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ըստ մահուն Յուդայ մասնի։ Որպէս և զարմանալին այն և առաջին պարագլուխ մարգարէութեանս այսորիկ Թէոդոտոս, ելեալ 'ի մտաց իւրոց հաւատաց ոգւոյն մոլորաւ

ցան նոքա յեկեղեցւոյ, և մերժեցան 'ի հազորդութենէ նորա։ Զայս պատմեաց Ապողինարոս նախ ինքն, և յամենայն խօսն իւր արար յանգիմանութիւն մոլորութեանս այսմիկ։ Եւ յերկրորդ խօսն վասն կատարածի նոցին այսպէս ասաց. Քանզի, ասէ, կոչեն զմեզ մարգարէս անօգուտ, փոխանակ զի ոչ ընկալաք մեք զուտ մարգարէսն նոցա. զի ասեն թէ սոքա են զոր խոտացաւ Տէրն մեր առաքել Ժողովրդեանն այնմիկ, տացեն մեզ պատասխանի իբրեւ առաջի Առտուծոյ, զի եթէ իցէ՞ որ այնցանէ որ 'ի տանէ անտի Մոնտանոսայ են, և 'ի կանանց անտի որ սկսան խօսել ստութիւն, որ հալածեցան 'ի Հրէից անտի, կամ սպանան յանօրինաց. չիք իսկ և ոչ մի. և ոչ որ 'ի նոցանէն ըմբռնեցաւ վասն անուանս այսորիկ և խաչեցաւ. և ոչ 'ի Ժողովս Հրէիցն մի որ 'ի կանանց անտի նոցա տանջեցաւ կամ քարկոծեցաւ երբեք։ Իայց ալլով մահուամբ ասի զնոցանէն թէ մեռան։ Զի Մոնտանոս և Մաքսիմիլոյս սոքա երկօքին շարժեցան յապականիչ հոգւոյ անտի և օգանին զանձինս իւրեանց, ոչ եթէ 'ի միասին, այլ 'ի ժամանակի մահու միոյ միոյ 'ի նոցանէն. և այս համարաւ է զնոցանէն թէ այսպէս մեռան, ըստ մահուն Յուդայ մասնի։ Եւ որպէս ասի բան վասն այսորիկ որ գլու-

տիկոս՝ որ 'ի Կոմանայ գեղջէ, և զՅուլիանոս յԱպա-
մէայ: Զորոց խցին զբերանս՝ որ 'ի տանէ Թէմիսոնեայ
են, և ոչ ետուն թոյլ յանդիմանել զհոգին զայն,
զսուտ և զմոլորեցուցիչ ժողովրդեան: Եւ 'ի սոյն յայս
խօսս՝ ընդ այլ բազում բանս յանդիմանութեան սուտ
մարգարէութեանց Մաքսիմիլայ, ասէ և վասն ժամաւ
նակին, յորում գրեաց զայսոսիկ, և յիշատակէ զկան-
խասաց գուշակութիւնս՝ կնոջն՝ Թէ պատերազմ և
խռովութիւն լինելոց է: Զորոց գուշակութեանցն զսը-
տութիւն յանդիմանեալ կշտամբէ նա բանիւս: Եթէ
Զիւրդ ոչ ահա յայտ եղև և յայսմ ևս ստութիւն
նորա, զի ահաւասիկ աւելի քան զերեքտասան ամեն
մինչև ցայսօր, յորմէ հետէ մեռաւ կինս այս, և ոչ ե-
ղև պատերազմ՝ ոչ աշխարհաւ և ոչ առանձին. նաև
քրիստոնէից ևս առաւել խաղաղութիւն եղև 'ի գը-
թութեանցն Աստուծոյ: Այսոքիկ յերկրորդ գրոց նո-
րա: Եղից սակաւութիւն և յերրորդ գրոց նորա վասն որոց
հպարտացեալ պարծինք Թէ բազում վկայք եղեն 'ի
նոցանէ. և ասէ այսպէս. Բորժամ ամենայնիւ, զորս
ասացաք՝ յանդիմանին, և չիք նոցա ինչ ասելոյ, դի-
մեալ ապաւինին ապա 'ի վկայսն՝ Թէ վկայս բազումս
ունինք մեք, և Թէ հաւատարիմ նշանակ իցէ այս զո-
րութեան մարգարէական ոգւոյն՝ որ 'ի նոսա: Սակայն

զի զսոսա արդեւին այնոքիկ որ 'ի տանէ Թէմիսոնեայ, և ոչ ետուն
թոյլ յանդիմանել զհոգին զայն, և ցուցանել Թէ սուտ է նա և մո-
լորեցուցիչ ժողովրդեան: Եւ 'ի սոյն յայս խօսս զարձեալ ասաց
նա և այլ բազում ևս վասն յանդիմանութեան սուտ մարգարէու-
թեանն Մաքսիմիլայ. և ասաց նա վասն ժամանակին յորում գրեաց
զայս, և յիշատակէ և զբանս մարգարէութեանն, զի և գիւթեաց
նա Թէ պատերազմ և խռովութիւն լինելոց է: Եւ յանդիմանեալ
կշտամբէ նա զստութիւն նորա. եթէ զիւրդ, ասէ, ոչ ահա յայտ
եղև և յայս ևս ստութիւն նորա. զի ահաւասիկ աւելի քան զերեք-
տասան ամ մինչև ցայսօր՝ զի մեռեալ կնոջն այնմիկ և ոչ եղև պա-
տերազմ, և ոչ յամենայն աշխարհ. նաև քրիստոնէից ևս առաւել
խաղաղութիւն եղև 'ի գթութեանցն Աստուծոյ: Եւ այլ իսկ յերկ-
րորդ խօսից անտի եղից սակաւիկ մի բանիւ. վասն այնոցիկ որ հը-
պարտացեալս պարծին, եթէ և 'ի նոցանէն եղեն վկայք բազումք,
ասաց իսկ այսպէս. Եթէ յորժամ ամենայնիւ յանդիմանին, և չիք
նոցա ինչ ասելոյ յուսացեալ ապաւինէին նոցա 'ի վկայս, և ասեն՝
վկայս բազումս ունինք մեք. և այս օրինակ է հաւատարի՝ եթէ սուտ
է հոգին մարգարէութեան որ ասի Թէ է առ նոսա. զի տւելի քան

ըստ իս՝ չեն այս ամենեւին ճշմարտութեան հաւատ տիք. զի են և յայլոց հերձուածոց՝ որոց իցեն բազում վկայք, այլ ոչ վասն այնորիկ ինչ հաւանիմք նոցա, և ոչ եթէ՝ ճշմարտութիւն գոյ ՚ի նոսա՝ խոստովանիմք։ Նախ ՚ի Մարկիոնի հերձուածոյն՝ որ Մարկիոնացիքն կոչին, բազում վկայս Քրիստոսի ունել ասեն՝ որք ըզնոյն ինքն զՔրիստոս ճշմարտութեամբ ոչ խոստովանին, Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ ապա ՚ի նոյն. վասն այսորիկ որք միանգամ ՚ի վկայութիւն ճշմարիտ հաւատոցս կոչին յեկեղեցւոյ, և դէպ լինի նոցա ընդ առաւանեալ վկայսն յաղանդոյ անտի Փաիւղացւոց գլխանել, որոշին ՚ի նոցանէ և ոչ կցորդին ընդ նոսա, զի ոչ կամին հաղորդ լինել ընդ հոգւոյն Մանտանայ և կանանցն ժյոնցիկ։ Եւ զի զոր ասեան ճշմարիտ է, դէպ եղև յաւուրս մեր յԱպամէա, որ ՚ի վերայ Մենանդրոս գետոյ, զի ՚ի վկայից անտի ՚ի Գայիոսէ և յԱղէքսանդրոսէ՝ որք յԵւմենայ էին սոյն այսպէս եղեալ ցուցաւ։

զամենայն ասէ որ չէ ճշմարիտ. զի և յայլոց հերձուածոց են որոց են նոցա վկայք բազումք, այլ ոչ վասն այսր ասեմք եթէ բարւոք անին, և ոչ խոստովանիմք եթէ ճշմարտութեամբ գոյ առ նոսա. և նախ մարկիոնացւոց հերձուածոց անտի, զի ասեն թէ վկայք բազումք են առ նոսա. բայց ՚ի Քրիստոս ճշմարտիւ ոչ խոստովանին։ Եւ յետ սակաւու միոյ ասաց զարձեալ։ Վասն այսորիկ յորժամ կոչին յեկեղեցւոյ ՚ի վկայութիւն որ միանգամ ունին զհաւատոս ճշմարիտ ընդ վկայսն որ կոչին յաղանդոյ անտի քրիզացւոց, որոշին ՚ի նոցանէ, և իբրև ոչ կցորդին ընդ նոսա կատարին։ Քանզի ոչ կամին հաւատալ նոքա հոգւոյն՝ որ է ՚ի Մանտանոս և ՚ի կանայսն յայնոսիկ. և այս ճշմարիտ և յաւուրս մեր եղև յԱպամէայ՝ այն որ են ՚ի վերայ Մենանդրոս գետոյ, յայնոսիկ որ ՚ի տանէ անտի Գայիոսի և Աղէքսանդրեայ են, որ վկայեցին յԱմենիայէ։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն Միլտիադեսայ և վասն գրոց ևորայ:

Ի սոյն գիրս իւր յիշատակ առնէ սա և զՄիլտիադէայ ումեմնէ մատենագրէ, որպէս եթէ գիրս յօրինեալ և սորա ընդդէմ հերձուածոյս: Քանզի բանս վկայութեան 'ի նոցայոց անտի ածեալ 'ի մէջ, յարէ ապա 'ի նոյն, թէ զայս գտի 'ի գիրո ռըք նոցա ընդդէմ խօսիցն Աղկիբիադէայ¹⁰ եղբօր մերում, որ ցուցանէր նոցա թէ չէ պարտ մարգարէի 'ի հիացման անդմտաց իւրոց խօսել, այլ 'ի կարճոյ համառօտել: Եւ 'ի բանի անդ իւրում իջեալ գայ նա 'ի նոսա՝ որ միանգամ մարգարեացան 'ի նոր կտակարանս, ընդ որս հաւմարի և զկին մի Ամիա անուն և զկողրատոս, ասելով այսպէս թէ. Սուտ մարգարէն 'ի խանդս մտաց իւրոց է, որում զհետ գայ ապա և աներկիւղ ժպրհութիւն, որ 'ի կամայական անուսումնութենէ յառաջ եկեալ

Եօրենատաներոյդ. վասն Մեղտիդոսեայ՝ և վասն խօսիցն զոր գրեաց:

Զայս իսկ խօսս զոր գրեաց այրս այս՝ վասն որոյ ասացաքս յիշատակէ և զՄեղտեդոս օրինակագիր եկեղեցւոյ, զոր գրեաց և նա խօսս ընդդէմ այսր աղանդի: Իբրև եդ նա բանս ինչ 'ի նոցայոց անտի, և յաւելու և ասէ. Թէ զայս գտցես* 'ի խօսս մի նոցա, որ կան հակառակ ընդդէմ խօսիցն Աղկիբիադէայ եղբօր մերում, այն որ 'ի նմա ցուցանէր նա թէ ոչ պիտոյ է մարգարէի խօսել արտաքոյ մրտաց իւրոց. և կարճ՝ 'ի կարճոյ: Մինչդեռ իջեալ գայ նա 'ի բանի անդ իւրում կարգէ զայսոսիկ, որ միանգամ մարգարեացան 'ի նոր կտակարանս, զի ընդ այնոսիկ համարի և զկին մի զի անուն էր նորա Ամասիայ, և զկողրատոս**.

ասաց իսկ այսպէս. Թէ մարգարէ օրում արտաքոյ մտաց իւրոց եղև, և վասն այսորիկ անամբօ և աներկիւղ՝ օկանի իսկ 'ի կամս իւր անգիտութեամբ. բայց գնայ նա ոչ 'ի կամս իւր մըլորութեամբ, որպէս յառաջագոյն կանխեցի ասացի: Զի ըստ այնմ օրինակի ոչ կարեն ցուցանել թէ եղեր մի 'ի

* Եօր. 471-472:

** Եօր. ևս Կողրատոս:

փոխի ապա յակամայ մոլեգնութիւն, զոր և յառաջագոյն կանխեցաք ասացաք: Եւ թէ չկարացին նոքա ցուցանել ըստ այսմօրինակի ոչ 'ի հին կտակարանս և ոչ 'ի նորս ընկալեալ ուրուք զհոգի մարգարէութեան, ոչ զԱգաբոս, ոչ զՅուդա, ոչ զՆիդա, ոչ զԴստերս Փիլիպպոսի, ոչ զԱմմիա Փիլադելփացի և ոչ զԿողրատոս և ոչ զայլ որ, ապա մի այսուհետեւ որ չէն նոքա բաժին՝ յայն պարծեսցին: Եւ դարձեալ յետ սակաւու միոյ յարէ. Զի թէ յետ Կողրատեայ և Ամմեայ, որ 'ի Փիլադելփեայն էր, որպէս ասեն նոքա, կանայք տանն Մանտանոսի զշնորհս մարգարէութեան ընկալան, ցուցցեն ապա թէ՛սլք ոմանք Մանտանեայ և կանանցն նորա յաջորդեցին. զի հարկ է շնորհաց մարգարէութեան լինել 'ի մէջ եկեղեցւոյ մինչ 'ի վերջին գալուստն Քրիստոսի, որպէս և ասաց Առաքեալն: Այլ ոչ ունին ցուցանել նոքա, զի չորեքտասան ամ է 'ի մահուանէ Մաքսիմիլայ մինչև ցայժմ: Զայսոսիկ նա: Իսկ բարեխշատակեալն մեր Միլտիադէս և զայլ ևս արդիւնս ջանասէր երկասիրութեանց 'ի վերայ աստուածային բանից եթող մեզ, որպէս գիտօս՝ զոր ընդդէմ հեթանոսաց, նոյնպէս և զոր ընդդէմ Հրէից արար նա զերկոսին զայսոսիկ 'ի կրկին կարգեալ

մարգարէից, ոչ 'ի հին կտակարանս և ոչ 'ի նորս, յամենեցունց որ միանգամ զգեցան զհոգին սուրբ, ոչ ընդ Առայի և ոչ ընդ Յուդայի և ոչ ընդ Նիդայի, և ոչ ընդ գտներսն Փիլիպպոսի, և ոչ ընդ Ամասիայ՝ այն որ 'ի Փիլղազփայն՝ էր, և ոչ ընդ Կողրատոսի, և ոչ ընդ միւսմ ումեք յայլոց անտի: Մի այսուհետեւ պարծեսցին այսուհի, իբր ոչ է համար նոքա ընդ նոսա: Եւ դարձեալ յետ սակաւու միոյ ասաց. Զի թէ յետ Կողրատոսեայ, և Ամասիայ՝ այն որ Պիղզազփուլայն էր, թէ՛ որպէս ասեն, նոքա ընկալան կանայքն տանն Մանտանոսայ շնորհս մարգարէութեան, ցուցցեն եթէ յայնցանէ որ 'ի տանէ անտի նորա են, և 'ի կանանց նորա որ ընկալաւ. զի պիտոյ է շնորհաց մարգարէութեան լինել 'ի մէջ եկեղեցւոյ մինչ 'ի վերջին գալուստն, որպէս և ասաց Առաքեալն. այլ ոչ ունին նոքա ցուցանել, զի չորեքտասան ամ է 'ի մահուանէն Մաքսիմիլայ մինչև ցայժմ: Սա իսկ ասաց զայս ամենայն: Իսկ Միղաեդոսն այն որ ասացն զերմանէն, և յիշեալ ասին այլոց պնդութեանց եթող մեզ վասն բանից Աստուծոյ՝ 'ի խօսան զոր գրեաց նա ընդդէմ հեթանոսաց, և միւս ևս զոր արար նա ընդդէմ Հրէիցն. և յերկոսին ճառսն իւրաքանչիւր

• Յօր. ոչ Փիղզազփայն էր, այլ օր. ոչ Պիղզազփայն էր:

գիրտ: Եւ առ աշխարհի իշխանս վասն իմաստասիրութեան՝ զոր պաշտէր նա, արար պատասխանատուութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Թե՛ ո՛րպէս յանդիմանեաց Ապողոնիոս զաղանդն Փոռզաւցոց և կամ թէ զո՛յց ունանց արար ևս յիշատակ:

Իսկ Ապողոնիոս մատենագիր եկեղեցւոյ՝ ՚ի հերթումն աղանդոյն Փռիւգացւոց ձեռն արկեալ՝ որ հօրացեալն էր յայնժամ, և արար ուրջն առանձին խօսս ընդդէմ՝նոցա, և զհռչակեալն՝ ՚ի նոսա մարգարէութիւնս սուտ եցոյց, և զվարս առաջնորդաց աղանդոյս. այսորիկ յանդիմանեալ կշտամբեաց: Լուր զնորին իսկ բանս զոր վասն Մոնտանոսի գրէ այսպէս. բայց թէ՛ ո՛րք իցէ այս նոր վարդապետս, գործք նորա և ուսումն վարդապետութեանն ցուցանեն: Սա է՝ որ ուսոյցն զլուծումն ամուսնութեան և եդ օրէնս պահոց. որ զՊեպուզա և զՏիւմիոն զքաղաքկնեարն Փռիւգացւոց՝

՚ի նոցանէն երկուս երկուս խօսս եղեալ է նորա: Բայց դարձեալ և և խօսս պատասխանեալ եղեալ է նորա ընդդէմ՝ հեթանոսաց, վասն Փիլիսոփայութեան այնմ յորում ինքն էր:

Որք ևս աներորդ. թէ ո՛րպէս յանդիմանեաց Ապողոնիոս զաղանդն փրիգացոց. և կամ զորս յիշատակեաց:

Իսկ ընդդէմ աղանդին անուանեալ կոչի փրիգացւոց, և Ապողոնիոս այր օրինակագիր մանուկ եկեղեցւոյ, իբրու յայնժամ սասակացեալ էր ՚ի կողմանս փրիգացւոց, խօսս մի արար յանդիմանութեան, և զմարգարէսն որ անուանեալ էր ՚ի նոսա՝ յանգիմանեաց զի սուտ են. և զվարս առաջնորդաց աղանդին այսորիկ թէ՛ որպէս էին՝ յանգիմանեալ կշտամբեաց: Լուր զուր զնոցա բանն զոր ասաց նա վասն Մոնտանոսեայ այսպէս. Բայց թէ՛ զինչ որ իցէ այս նոր վարդապետս՝ գործք և ուսումն իւր ցուցանեն: Սա է որ ուսոյց զլուծումն ամուսնութեան, և եդ օրէնս պահոց, այն որ զՊապոզայն և զՏիմոն՝ Երուսաղէմ կոչէ զնոսա, բայց են սղբա քաղաքք փոքրիկունք փրիգացւոց: Եւ կամեցաւ նա ժողովել զամենայն որ

Երուսաղէմ անուանեաց, կամելով անդր ժողովել յամենայն տեղեաց՝ որ միանգամ հաւանեացին նմա, և կացոյց հարկահանս պահանջողս արծաթոյ, և յանուն պատարագաց հնարեցաւ առնուլ կաշառս, և ռոճիկ կարգէր որոց միանգամ քարողէին զուսումն նորա, զի՛ի ձեռն պորտաբոյծ զօլաքաղութեան նոցին հաստատեսցի ուսումն վարդապետութեան նորա: Զայս վասն Մոնտանոսի: Իսկ վասն մարգարէութեաց նորա յառաջ մատուցեալ զբանն իւր ասէ այսպէս. Այլ վասն կանանցս այսոցիկ պարագլուխ մարգարէիցս յայտ առնեմք, զի յորժամ լցան հոգւով մոլորութեան, թողին զարս իւրեանց. և զիմրդ ապա տեսն նոքա կոյս կոչելով Պրիսկիլա: Եւ յաւելեալ՝ի բանս իւր ասէ. Գիտես ապաքէն, զի ամենայն գիրք արգելուն և կարճեն չառնուլ մարգարէի կաշառս և արծաթ. արդ յորժամ տեսանեմ ես զմարգարէ զի առնու ոսկի և արծաթ և հանդերձս պատուականս, զիւրդ ոչ հրաժարեցայց ՚ի նմանէ: Պարձեալ գալով ՚ի բանս իւր վասն միոյ ՚ի նոցանէ՝ որ խոստովանողն կարծին առ նոսա, ասէ այսպէս. Եթէ Թէմիսոն ինքնին՝ որ զգեցեալ էր զժլատ ագահութիւն, և չկարաց տանել զնշան խոստովանութեան, այլ բազում ար-

միանգամ հաւանեացին նմա յամենայն տեղեաց, այն որ կացոյց հարկահանս պահանջողս արծաթոյ. և յանուն պատարագաց հնարեցաւ առնուլ կաշառս՝ այն որ հարկս տայր և պարգեւ բաշխէր ամենայնի որ միանգամ քարողէին զուսումն նորա. զի ՚ի ձեռն զօլաքաղութեան նոցա հաստատեսցի ուսումն բանի նորա: Զայս իսկ ասաց վասն Մոնտանոսեայ և մարգարէիցն նորա, և գրեաց այսպէս. Թէ ցուցանեմք նախ վասն մարգարէիցն նորա, յորժամ լցան, ասէ, հոգւով մոլորութեան, թողին զարս իւրեանց. արդ զիմրդ տեսն վասն Պրիսկիլայ և կոչեն զնա կոյս: Եւ գարձեալ ևս յաւելու և ասէ. Գիտես գու զի ամենայն գիրք արգելուն և կարճեն զմարգարէ՝ զի մի առցէ կաշառ և արծաթ: Արդ յորժամ տեսանեմ ես զմարգարէ, զի առնու ոսկի և արծաթ և հանդերձս պատուականս, զիւրդ ոչ հրաժարեցայց ՚ի նմանէ: Եւ գարձեալ մինչեւ ի լանէ գայ ՚ի բանի անդ իւրում, ասաց վասն միոյ խոստովանելոց անտի նոցա այսպէս. Եթէ Թէմիսոն, որ զգեցեալ էր զագահութիւն կերպարանք, որպէս զի արժանի լիցի ընդունելոյ, այն որ ոչ առ նա ըզնշանն խոստովանութեան, այլ բազում արծաթով թափեաց նա յիւրմէ զկապանսն. որ իբրեւ արժան էր խոնարհել մտաց նորա,

Ժաթով թափեաց նա յիւրմէ զկապանս, և վասն որոյ խոնարհեալ պարտ էր, վասն այնորիկ իբրեւ վկայ հը պարտացեալ պարծէր նա և համարձակեցաւ ըստ նը մանութեան առաքելոցն գրել թուղթ կաթողիկէ և աշակերտել զայնոսիկ՝ որ առաւելագոյն հաւատացեալ էին քան զնա, պատերազմակից լինել 'ի քարոզութիւն նորաձայն վարդապետութեան, և հայհոյել զՏէր մեր և զառաքեալսն և զեկեղեցի սուրբ: Եւ վասն այլոց դարձեալ՝ որ իբրեւ վկայս պատուին 'ի նոցանէ, գրէ այսպէս. Զի մի զբազմաց առցուք 'ի խօսել, ասասցէ մեզ կինն այն մարգարէ յԱղէքսան գրիոյ, որ կոչէր զանձն իւր վկայ, որ 'ի միասին ընդ նմա ճաշակէր, որ 'ի բազմաց երկրպագութիւն առ նոյր, զորոյ գլափշտակութենէն և զայլոց Ժպրհու թեանցն պատուհասակոծ եղելոց ոչ է մեզ պիտոյ աւել, որոց վկայ են ներքնատունք մեհնաց¹¹ յորս արձանագրեալ հրապարակին յանցանքն: Արդ մի ում թողուցու զմեզս. մարգարէն գլափշտակութեանց վըկային, եթէ վկայն զազահու թեան մարգարէին: Զի իբրեւ Տէրն մեր ասաց. Մի ստանայք ոսկի, և մի՛ արծաթ և մի՛ երկուս հանդերձս. նոքա հակառակ աւմենայնի յանցանէն յարգելեալ յստացուածս յայսոսիկ: Եւ ցուցցուք զի որ առ նոսա վկայքն կոչին և մարգարէք, ոչ միայն 'ի մեծատանց, այլ և յաղքա-

վասն այսորիկ իբրեւ վկայ հպարտացեալ պարծէր նա, և համարձակեցաւ նմանող լինել առաքելոյ, և գրել թուղթ կաթողիկէ. և աշակերտել զայնոսիկ որ առաւելագոյն հաւատացեալ էին քան զնա, զի կրթեացին ընդ նմա բանիւք սնոսուովք, և հայհոյեցանք զտէր մեր և զառաքեալսն նորա և զեկեղեցի սուրբ: Եւ վասն միւսոյ դարձեալ, այն որ պատուեալ էր 'ի նոցանէն իբրեւ զվկայս, այսպէս առաց. Եթէ մի, ասէ, ասասցուք վասն բազմաց, ասասցէ մեզ մարգարէն վասն Աղէքսանգրեայ, այն՝ որ կոչէր զանձն իւր վկայ, այն՝ որ ընդ նմա իսկ ճաշակէր նա, այն՝ որ երկրպագանէն նմա բազուք, այն՝ որ վասն կողոպտից իւրոց և վասն այլոց Ժպրհու թեան իւրոյ որ 'ի նոսին դատեցաւ, ոչ մեզ պիտոյ ասել, այլ որմոյն աւկան հատանելոյ: Արդ մի ում թողու զմեզս. մարգարէն թողու զկողոպուածս իւր վկային, եթէ վկայն մարգարէին զազահու թեան իւր: Զի իբրեւ տէր մեր ասաց, մի ստանայք ոսկի և արծաթ, և ոչ երկուս հանդերձս, նոքա հակառակ ամենայնի յանցանէն յայսոսառածս որ հասեալ է նոցա: Զի ցուցանեն վասն այնոցիկ որ չուին առ նոսա վկայք՝ մարգարէք, զի ոչ միայն 'ի մեծատանց,

տաց և յորբոց և յայրեաց արծաթա ժողովեն: Եթէ իցէ նոցա յայսմ տեղի արդարանալոյ, կայցեն մնացեան 'ի նոյնս և պատասխանի արասցեն մեզ զիրացս. իսկ եթէ յանդիմանեալ հաւանեցին, գոնեա յայսմ հետէ դադարեացեն 'ի յանցանաց անտի իւրեանց: Զի հարկ իսկ է 'ի հանդէս գալ պտղոյ մարգարէին, քան զի 'ի պտղոյ անտի իւրմէ ծառն ճանաչի: Եւ որ կամիցին ստուգիւ ինչ վասն Աղէքսանդրի գիտել. դատեցաւ սա յատենի Եմիլեայ Պրոնտոնեայ փոխանակի բըդէշին Ասիացւոց յԵփեսոս՝ ոչ վասն անուան տեառն, այլ վասն համարձակելոյն 'ի գողութիւն, քանզի կանուխ իսկ անկեալ էր նա 'ի հաւատոցն: Եւ իբրեւ երդուեալ և ստեաց նա յանուն Տեառն և արձակեցաւ, մոլորեցոյց զհաւատացեալս տեղւոյն, և եկեղեցին ուստի էր նա՝ ոչ ընկալաւ զնա, զի աւագակ էր. և որ կամին ուսանել զայս, ունին նոքա զգիւման Ասիացւոց: Եւ սակայն չճանաչէ զնա մարգարէն, որ զամս բազումս ընդ նմա եկաց, վասն որոյ 'ի յանդիմանելս մեր զսա՝ և զնոյն ինքն զմարգարէն նովաւ կըշտամբեմք. և առաջի բազմաց կարեմք ցուցանել զայդ. և եթէ վստահք իցեն՝ տարցեն փորձոյ յանդիմանութեան: Դարձեալ և յայլում վայրի 'ի նոյն գիրս իւր վասն մարգարէից՝ որ պարծին նոքօք յաւելու ասել:

այլ և յողբատաց և յորբոց և յայրեաց ժողովեն նոքա արծաթ. և ապա թէ իցէ նոցա յոյս ապաստանի՝ կացցեն յայսոսիկ. և գիցեն ուխտ մի, զի թէ յանդիմանեցին՝ գոնեայ յայսմ հետէ գաղաբեացեն 'ի յանցանաց անտի իւրեանց. զի պիտոյ իսկ էր 'ի հանդէս գալ պտղոյ մարգարէին, զի 'ի պտղոյ անտի իւրմէ ճանաչի ծառ: Զի եղիցի յայանի իսկ այնոցիկ որ կամին նորս ասել վասն Աղէքսանդրեայ ցուցցոյք յայտնապէս, դատեցաւ սա յԱմիլիոսէ Պրոնտոնեայ՝ անթիհիւպատոսէն եփեսացւոց, ոչ վասն անուան, այլ վասն կողովաւիցն զոր ժպրհէր և առնոյր: Եւ իբրեւ ուրացաւ և երգուաւ և ստեաց յանուն տեառն մերոյ և արձակեցաւ, և մոլորեցոյց զհաւատացեալսն որ անդ էին. և եկեղեցին իւր՝ ուստի էր նա՝ ոչ ընկալաւ զնա, քանզի աւագակ էր: Եւ որ միանգամ կամին ուսանել, ունին նոքա զգիւման ասիացւոց. այն որ ոչն գիտէ զայս մարգարէ՝ իբրու առ նմա է զամս բազումս, զսա յանդիմանեմք մեր, և 'ի ձեռն նորս և զստացուածս իւր. և կշտամբեմք մեք զմարգարէն զայս ըստ նորա նմանութեան, և կարեմք ցուցանել առաջի բազմաց, և թէ յուսացեալ իցեն՝ համբերեացն յանդիմանութեանն: Իայց դարձեալ յայլում վայրի 'ի նոյն խօսս վասն մարգա-

Եթէ ուրանան թէ ոչ առնուն մարգարէքն նոցա կալաւ, զայս իսկ խոստովանեսցին թէ չեն նոքա մարգարէք եթէ միանգամ առեալ յանդիմանեսցին. և բիւր վկայս և հաւաստիս ածից նոցա առ այն. և հարկ իսկ է եթէ համայն պտուղ մարգարէին 'ի փորձոյ ծանիցի: Արդ աղէ՛ ասա, մարգարէ զհելլոս գլխոյն և զմազս մօրուացն ներկանէ, մարգարէ 'ի ծարիր և 'ի մնգոյր չարի, մարգարէ զարգասէր լինի, մարգարէ լիցս և տապելունս խաղայ, մարգարէ փոխատու և վաշխառու լինի, խոստովանեսցին եթէ իշխանութիւն իցէ գործել զայսոսիկ թէ ոչ: Բայց ես ցուցանեմ թէ գործեցաւ այս ամենայն առ նոսա: Եւ նոյն ինքն իսկ Ապողոնիոս 'ի սոյն գիրս իւր վկայէ եթէ քառասուն ամբ են յորմէ հետէ Մոնտանոս ձեռն արկեալ էր 'ի կարծեցեալ իւր մարգարէութիւն: Եւ դարձեալ աւսէ եթէ Յարեաւ Զոտիկոսն այն, զոր յիշատակեաց և առաջին օրինակագիրն, յանդիմանել զդէն զօրացեալ 'ի Մաքսիմիլա՝ որ ընծայեցուցանէր զանձն 'ի Պէպուզա թէ մարգարէանայ, և արգելաւ նա յայնոցիկ՝ որ 'ի խորհուրդ և 'ի կողմն կնոջն էին: Յիշատակէ և զԹրասէաս վկայն՝ որ եղև յայնմ ժամանակի: Ասէ դարձեալ իբրև 'ի տուչութենէ նախնեաց թէ պատուիրեաց Տէրն մեր առաքելոցն մի հեռանալ

րէիցն որ պարծեն նոքօք, յաւելու և ասէ այսպէս. Ուրանան, ասէ, թէ ոչ առնուն մարգարէքն նոցա կալաւ, զայս իսկ խոստովանեսցին՝ զի թէ յանդիմանեսցին թէ առեալ իցէ նոցա, չեն նոքա մարգարէք, և բիւր վկայս կացուցից: Արժան իսկ է՝ թէ, ասեն, այն մարգարէին պտուղ փորձեսցի: Արդ՝ աղէ՛ ասա ինձ, մարգարէ լուանայ, մարգարէ զարգարի, մարգարէ զարգասէր լինի, մարգարէ տապալի և հոգի խաղայ, մարգարէ փոխ աայ. խոստովանեսցին թէ իցէ իշխանութիւն գործել զայս՝ թէ ոչ, բայց ես ցուցանեմ զի գործեցաւ առ նոսա: Եւ նոյն ինքն իսկ Ապողոնիոս 'ի սոյն 'ի խոսս իւր պատմէ, եթէ քառասուն ամ մինչև 'ի գիրսս՝ յայս խօսիցին, յորմէ հետէ սկսեալ է Մոնտանոսեայ յայնմ որ կարծեալ երեկ մարգարէութիւն: Եւ դարձեալ ասաց թէ Զոտիկոս, այն որ յիշատակեաց զնա առաջին օրինակագիրն, թէ 'ի ժամանակի իբրև ընծայեցուցանէր նա զանձն իւր՝ թէ մարգարէանայ Մաքսիմիլայ 'ի Պապուզայ, յարեաւ նա յանդիմանել զհոգին որ զօրանայր 'ի նա, և արգելին զնա այնոքիկ, որք ունէին զխորհուրդս նորա. բայց յիշատակէ և զԹրասաս վկայ որ եղև յայնմ ժա-

* Յօր. Գնւ. 'ի Գիրքո. Ժաւ օր. 'ի Գիրքո.:

յերուսաղէմէ զերկոտասան ամ: Եւ պաշտի նա 'ի վը-
կայութիւն 'ի Յայտնութենէ անտի Յովհաննու. և
պատմէ թէ և մեռեալ յարոյց Յովհաննէս յեփեսոս
զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ զայլ բազում ինչ գրեաց
նա՝ որով զբազմավտանգ մտորութիւն հերձուածոյն
այնորիկ սպառնապուռ ջախջախեաց: Զայսոսիկ Աղո-
ղենիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Մերապիոն վասն աղանդոյն Փռիզացոց:

Զճառից Ապողինարի՝ որ ընդդէմ այսր աղանդոյն
Փռիզացոց յիշէ Սերապիոն եպիսկոպոս, որ եկաց
յետ Մաքսիմինոսի յեկեղեցւոյ անդ Անտիոքացոց.
քանզի 'ի թղթի անդ իւրում որ առ Կարինոս և Պոն-
տիոս հերքելով զաղանդն զայն յիշատակ առնէ և
զԱպողինարէ: Եւ զի գիտաջիւղ, ասէ, եթէ գործդ
այդ ստութեան, որ անուանեալ կոչի մարգարէու-
թիւն նոր, խոտեալ է և անարգեալ յեղբայրութե-

մանկի: Ասաց իսկ գարձեալ իբրև 'ի կարգէ առւելութեան, թէ
պատուիրեաց տէր մեր առաքելոցն զերկոտասան ամ մի հեռացին
յերուսաղէմէ: Բայց պաշտի նա 'ի վկայութիւն 'ի Յայտնութենէ
անտի Յովհաննու, և պատմէ թէ և մեռեալ յարոյց Յովհաննէս
յեփեսոս զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ այլ ևս ասաց որ նոքոք
յանգիմանեաց նա զսպառնապուռ զաղանդն զայն վասն որոյ և առա-
ջաք մեք: Զայս ասաց Ապողինէոս:

Իննևտասներորդ. քէ գրեմ, ասաց Սերապիոն * վասն
աղանդին փրիզացոց:

Բայց վասն ամենայնի որ միանգամ ասաց Ապողինարէս ընդ-
դէմ այսր աղանդի փրիզացոց, յիշատակէ զնա Սերապիոն եպիս-
կոպոս, որ եղև յետ Մաքսիմինոսի յեկեղեցւոյ անդ անտիոքա-
ցոց: Յիշատակէ զնա 'ի թղթի իսկ իւրում զոր գրեաց առ Մար-
կոս և առ Փռարիոս՝, զի 'ի նմա յանգիմանեաց և նա զայս աղանդ.
և յաւել ևս ասել վասն զի եղիցուք գիտել, ասէ, թէ ստութիւնն
այն որ անուանեալ կոչի մարգարէութիւն նորա, խոտեալ անարգ-

* Միւս օր. Աթուղի:

** Թերևս՝ Կարինոս և Փոնտիոս ընթեռնուլ պարս իցէ:

նէն՝ որ ընդ ամենայն տիեզերս, ետու բերել ձե
թուղթս Կղազեայ Ապողինարի երանելոյ եպ
պոսին Հերապոլոյ Ասիացոց: Եւ 'ի Թղթիս Ա
պիոնի դրոշմեալ կան ստորագրութիւնք եպիս
սաց, յորոց ոմն այսպէս ստորագրէ. Աւրեղիոս
րենիոս վկայ՝ Ողջ լինել ձեզ ըզձամ. և այլ ոք
այսմ օրինակի՝ Ելիոս Պոպղիոս Յուլիոս 'ի Դեբեյ
Կողոնիոյ եպիսկոպոս Թրակացոց. Կենդանի է
որ յերկինս է, եթէ երանելին Սոտաս, որ 'ի
քիայէ՝ կամեցաւ հանել զդէն 'ի Պրիսկիլայ,
ետուն Թոյլ կեղծաւորքն: Եւ այլոց բազմաց եպ
պոսաց միաբանելոց երեկն ձեռնագիր ստորա
թիւնք դրոշմեալք 'ի գիրս յայս: Եւ որ վամն այ
նն՝ այսչափ:

գեալ զօրութիւն նորա ամենայն եղբայրութեանն՝ որ են և
մնայն տիեզերս. զի ետու բերել եւ ձեզ թուղթս Կղոզեայ
դինարի երանելոյ եպիսկոպոսի՝ որ էր յԱրապոյիս ասի
Յայսմ իսկ Թղթի Սերապիոնի և գրոշմ եպիսկոպոսաց և
գրոշմեալ է 'ի նմա: Զի են 'ի նոցանէ որ այսպէս գրոշմեցի
քեզիոս Պիւրինոս վկայ՝ աղօթս առնեմ զի առողջ լինիք
միւս ևս ըստ այսմ օրինակի, Աւրեղիոս Պոպղիոս Յուլիանոս
կոպոս և 'ի Բեզթեկոսէ Թրիէացոց*: Կենդանի է Աստու
յերկինս է, եթէ Սովատոս երանելի՝ որ էր նա յԱնքեզոս, և
հանել զգէն. որ էր 'ի Պրիսկեայ. և ոչ ետուն նմա Թոյլ կ
որքն, և այլք** եպիսկոպոսացն որ բազում են թուով մի
այսմիկ: Դրոշմեաց զթուղթսնոցս յայսմ Թղթի, այսպէս ի

* Պատուէն 'ի Դիէիւթոսի Բրաւաւոց, զի զառաջին վանկ ան
Թարգմանեալ է զբիւղակաւ:

** Յօր. դատարի կտր տեղին:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թի որչա'փ ինչ Երանոս ընդդէմ հերձուածոցն, որ
էին 'ի Հռովմ քաղաքի գրեաց.

Եւ որոց 'ի Հռովմ քաղաքի զողջամիտ կրօնս եկե-
ղեցւոյ ապախտ առնէին, բազում Թուղթս շարա-
գրեաց Երանոս ընդդէմ'նոցա. զմին ընդդէմ Բլաս-
տոսի՝ վասն հերձուածոց, իսկ զմիւսն ընդդէմ Փլորի-
նոսի՝ վասն Միապետութեան¹², և զի չէ Աստուած
արարիչ չարեաց. կանխելով նորա պաշտպան կալ
Թուի վարդապետութեանս. զի յորժամ խարդաւա-
նեցաւ սա 'ի մոլորութիւն Վաղենտինոս՝ գրեաց Ե-
րանոս մեծաջան փութով զՈւթեակն, յորում և
նշանակէ՝ ժամանեալ նորա առաջնոյ կարգի յաջոր-
դութեան առաքելոցն: Եւ 'ի կատարածի գրոցս գտի
ես ծանօթութիւն ինչ կարեւոր նշանագրեալ, զոր և
'ի դէպ համարիմ'յեւուլ 'ի պատմութիւնս որ ունի
օրինակ զայս. Երդմնեցուցանեմ զքեզ, զօրինակող
մատենիս 'ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս և 'ի փառաւոր

փառներորդ. երբ քանի ինչ ասաց իրինեոս ընդդէմ
հերձուածոցն, որ էին 'ի Հռովմ քաղաքի:

Էին իսկ 'ի Հռովմ քաղաքի ոմանք որ փոփոխէին զճշմարտու-
թիւն օրինաց եկեղեցւոյ: Իսկ իրինեոս գրեաց Թուղթս նշանա-
ւորս. 'ի միւսմ գրեաց 'ի վերայ նորա ընդդէմ Բաղեստոսի վասն
հերձուածոց՝ իսկ 'ի միւսումն ընդդէմ Փղիարոսի՝ վասն միոյ սկզբ-
բան, և զի Աստուած չէ արարիչ չարեաց, զի վերակացու լեալ
է սա այսմ խորհրդեանն: Եւ գարձեալ վասն նորա, զի գերփեցաւ
նա 'ի մոլորութիւն անգր ասնն Վաղենտինոսի, և վասն ութերորդ
դասն եզ խօսս իրինեոս մեծաւ պնդութեամբ. զի 'ի նմա գրողմեաց
եթէ ժամանեաց նա կարգին առաջնոյ առաքելոց: Եւ 'ի կատարա-
ծի այսր խօսից գրողմեաց վերջին զոր գտի ես արժան է երկրորդեւ
զնա *

¹² Աստուծոյ 'ի հայ օրինակին պակասէ Թուղթ իրինեոսի և մասն մի քանե-
րորդ գլոյն, և ապա գլուխը երեք, քաններորդ առաջներորդ, քաններորդ երկ-
րորդ և քաններորդ երրորդ, որ արդէն նշանակեալ կան 'ի քանիս նախնեացն,
էջ 318.

գալուստ նորա, որով գայ նա դատել զկենդանիս և զմեռեալս, զի բաղդատիցեո զգաղափարեալդ և ուղղեսցես զնոյն ըստ բնագրիդ, ուստի խնամով առեր զօրինակն, ըստ այնմ և գրեսցես և զերդմունս զայս և դիցես յօրինակիդ: Արդ զայսոսիկ նա յօգուտ աւաց, և մեք նշանագրեցաք որպէս զի ունիցիմք զնախ նիսն զայնոսիկ և զարդարեւ աստուածարեալ արս՝ յաւացոյցս ընտիր խնամոտ մտադրութեան: Եւ 'ի թըղթին իւրում առ Փլորինոս՝ զոր կանխեցաք ասացաք, յիշէ նա ինքն Երանոս թէ որպէս կենակից էր նա և կենցաղակից ընդ Պօղիկարպոսի ասելով. Այս վարդապետութիւնք, ով Փլորիանէ, զի անխայելով ասաքից, ոչ են ողջամիտ, օտար են յեկեղեցւոյ, և 'ի մեծ ամբարշտութիւն խարդաւանեն՝ զորս միանգամ հաւանինն նոցին, զայս վարդապետութիւնս՝ և ոչ որ արտաքոյ եկեղեցւոյ գտանին հերետիկոսք՝ իշխեցին բարբառել երբեք: Զայսպիսի վարդապետութիւն՝ որ յառաջ քան զմեզ երիցունք էին, որ և ընդ առաքելոց չըջէին՝ չաւանդեցին քեզ. քանզի տեսի զքեզ մինչդեռ տակաւին մանուկ էի 'ի ստորին Ասիա առ Պօղիկարպոսի, զի պայծառ փայլէիր 'ի դահլձին, և գուն գործէիր հաճոյ առ նմա գտանել: Քանզի առաւել յուշի ունիմ զյայնժամ եղեալսն քան զայժմուս, վասն զի առ մանկութեան ուսմունք աճելով աճեն ընդ ոգւոյ՝ տարրացեալք 'ի նմա, մինչև կարող լինել ինձ ասել և զտեղին՝ յորում բազմեալ ճառէր երանելին Պօղիկարպոս, և զելս նորա և զմուտս և զնկարագիր վարուց նորա, և զմարմնոյ կերպարան և զճառս, զորս առնէր առ բազմութիւնն, և զընդ Յովհաննու կենաց կցորդութիւն, որպէս պատմէր և զընդ այլոց տեսողաց զՏէրն. և որպէս յիշատակէր զբանս նոցա: Եւ յաղագս Տեառն՝ զոր ինչ միանգամ 'ի նոցանէն լուեալ էր, և վասն սքանչելեաց նորա և վասն վարդապետութեան, որպէս ակնատես եղելոց բանին կենաց, առեալ Պօղիկարպոս պատմէր մենայն միաձայն գրոց սրբոց: Զայսոսիկ ես յայնժմ 'ի ձեռն ողորմութեանն Աստուծոյ 'ի վերայ իմ ելոյ՝ մտադիւր լսէի, դրոշմելով զայնս առ 'ի յիշակի ոչ 'ի քարտիսի, այլ 'ի սրտի իմում և միշտ ջն

Տօքն Աստուծոյ որոճեմ տիրապէս: Եւ կարող եմ վկայել առաջի Աստուծոյ, զի եթէ զայդպիսի նորա-
ձայնութիւնս լսէր երանելին և առաքելական երէցն,
գոչէր արդեօք, և խցեալ զականջս իւր, և ըստ սովո-
րութեանն ասէր. Տէր իմ տէր, յորպիսի ժամանակս
պահեցեր զիս, զի տարայց այսոցիկ: Եւ փախչէր ան-
շուշտ և 'ի տեղւոջէն՝ ուր նստէր կամ յոտին կայր,
զայդպիսի լսելով զբանս: Եւ 'ի թղթոց իսկ նորա՝ զորս
յղէր երբեմն առ մօտաւոր եկեղեցիս առ 'ի հաստա-
տել զնոսա, կամ առ ոմանս յեղբարց 'ի խորատ և 'ի
յորդոր նոցին, մարթի յայտնի լինել: Զայսոսիկ Ե-
րանոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Զիս'րդ 'ի Հռովմ Ապողոնիոս վկայեաց.

Իսկ 'ի ժամանակի թագաւորութեանն Կոմոդոսի
'ի հեզութիւն հանդարտութեան փոխեցան իրք մեր,
խաղաղութիւն՝ շնորհօքն Աստուծոյ, որոց ընդ ամե-
նայն տիեզերս՝ գտանելով եկեղեցեաց. զի և փրկա-
կանն բան յամենայն ազգէ մարդկան զամենայն ոգի
վերածէր 'ի կրօնս բարեպաշտութեան բոլորիցն Աս-
տուծոյ, մինչ զի և 'ի Հռովմ յորովք 'ի մեծատանց և
յազնուաց դիմէին ընտանեօք և ազգակցօք 'ի փրկու-
թիւն անդր: Այլ քանզի չկարէր հանդուրժել այսմ
բարիատեացն սատանայ՝ ի բնէ մախացողն, վառեցաւ
կազմեցաւ անդէն հնարել ազգի ազգի մեքենայս ընդ-
դէմ մեր: Ապա 'ի քաղաքէ անտի Հռովմայեցոց զԱ-
պողոնիոս 'ի խմբէ հաւատացելոց՝ զայր երեւելի 'ի
հրահանգս գիտութեան և յիմաստասիրութեան,
յատեան ձգէ՝ զմի ոմն յարբանեկաց չարութեան ամ
բաստան նմին յարուցեալ: Այլ չուառականն այն,
վասն տարադէպ անկանոն ամբաստանութեանն, զի
չէր արժան ըստ արքունի հրամանի յայդպիսի դաւա-
ճանաց կեալ ումեք, վասն որոյ անդէն և անդ խոր-
տակեցան բարձք նորա, զի Պերեննիոս դատաւոր զայս

դատակնիք ած 'ի վերայ նորա: Իսկ աստուածասեր վկայն կարի թախանձեալ 'ի դատաւորէ անտի և յոր դորեալ ատենախօսել 'ի խորհրդարանի. ծերակուտին, հզօր պերճախօսութեամբ ետ վկայութիւն հաւատոց՝ յանդիման ամենեցուն արարեալ զիւր պատասխանատուութիւն, և ըստ վճռոյ ծերակուտին ընկալաւ զկատարումն սրով. զի նախնի օրինօք սահմանեալ էր առ նոսա, ոչ այլազգ զերծանել ումեք 'ի քրիստոնէից ձգելոց յատեան դատաստանի, բայց եթէ հրաժարելով յառաջարկութենէ անտի իւրմէ: Այլ զամենայն ասուցեալս առ 'ի նմանէ յատենի անդ, և զպատասխանիս՝ զորս արարնա հարցուածոցն Պերեն նիոսի, և զամենայն պատասխանատուութիւն նորա առ ծերակոյտն, եթէ ցանկանայցէ որ գիտել մի ըստ միովէ, ուսցի 'ի հին վկայիցն մատենէ առ 'ի մէնջ հաւաքելոց:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թէ ո՛չք 'ի ժամանակին կացին եպիսկոպոսք
անուանիք:

Արդ 'ի տամներորդ ամի կոմոդեայ թագաւորութեանն, յետ Ելէթերոսի՝ որ պաշտեաց զամն երեք տասան զեպիսկոպոսութիւն իւր, յաջորդէ Վիկտոր, յորում ամի և Յուլիանու լցեալ զտասն ամն, կալաւ զհոգաբարձութիւն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց Դեմետրիոս: Առ որովք և Անտիօքացւոց եկեղեցւոյն՝ ութերորդն յառաքելոց անտի յիշատակեալս 'ի մէնջ Սերապիոն եպիսկոպոս Զանաչի, և Կեսարիոյ Պաղեստինու առաջնորդէ Թէոփիլոս: Նոյնպէս և Նարկիսոս՝ զոր կանխեաց յիշատակեաց բանս, զԵրուսաղէմացւոց եկեղեցւոյն վարէր տակաւին յայնժամ զպաշտօն: Եւ 'ի Կորնթոս Յունաստանի՝ եպիսկոպոս էր ընդ այն ժամանակս Բակքիւղոս, և 'ի վիճակին Եփեսոսի՝ Պողիկրատէս: Եւ այլք ևս, որպէս 'ի դէպ է, առ այսօրիւք բազմադոյն եպիսկոպոսք զայնու ժամա-

նակաւ վարէին, այլ որոց միանգամ գորով առ մեզ ե-
հաս ուղղափառութիւն հաւատոց, զնոսաւ և եթ, որ-
պէս վայելն էր, յանուանէ եդաք:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Յաղագս խնդրոյ Զատիկին յոգեւոյ յայնժամ:

Խնդիր յայնժամանակի ոչ փոքր յուզեցաւ, քան
զի համօրէն Արիւն վիճակք պարտ համարէին իբրեւ 'ի
նախնեացն տուգութենէ զգուշանալ չորեքտասանե-
րորդ աւուր լուսնի վասն տօնի փրկական Զատիկին,
յորում աւուր զենուլ զպատեքն հրամայեալ էր Հրե-
ից, որպէս թէ պարտ իցէ ամենայնիւ ըստ սմին սակի՝
յոր օր եօթնեկին և հանդիպեսցի՝ լուծումն պահոց
առնել, բայց չէր սովորութիւն ըստ այսմ օրինակի
առնել և այլոց եկեղեցեաց՝ որ ընդ ամենայն տիե-
զերս, առ որս յառաքելոցն աւանդութենէ մինչև
ցայսօր պահի սովորութիւնս, ոչ լուծանելով զպահս
յայլում աւուր արտաքոյ քան զօրն յարութեան Փրկի-
չին մերոյ: Եկին ժողովեցան 'ի միասին վասն այսորիկ
եպիսկոպոսաց գումար, և ամենեքեան միաբան 'ի միո-
ջէ խորհրդոյ գրեցին թուղթս առ ամենայն եկե-
ղեցիս՝ որ ընդ ամենայն տեղիս, թէ յօրինաց եկե-
ղեցւոյ մի եղիցի պաշտել խորհրդոյ յարութեանն որ
'ի մեռելոց Տեառն մերոյ, բայց յաւուր միաշաբաթին,
և յայսմ աւուր միայն լիցի լուծանել զպահս Զատ-
կին: Բայց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի գիր այնոցիկ՝

և յայսօր ժամանակի պահի այս սովորութիւն, եթէ յայլում ա-
ւուր ոք ոչ լուծանէ զպահս արտաքոյ քան զօրն յարութեան
Փրկչին մերոյ: Եկին ժողովեցան 'ի միասին վասն այս եպիսկոպոսք,
և ամենեքեան 'ի մի միտս և 'ի միջէ խորհրդոյ գրեցին թուղթս առ
ամենայն եկեղեցիս որ ընդ ամենայն տեղիս, թէ իբրև յօրինաց ե-
կեղեցւոյ մի եղիցի պաշտել խորհրդոյ յարութեանն որ 'ի մեռե-
լոց տեառն մերոյ, բայց յաւուրս միաշաբաթին: և յայսմ ա-
ւուրս միայն պահեսցէ լուծանել զպահս զատիկ: Բայց են և մինչև
յայսօր ժամանակի գիրք այնոցիկ որ ժողովեցան յայնժամ:

որ ժողովեցան յայնժամ՝ի Պաղեստին, և որոց գահերէց նստէին Թէոփիլոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կեսարացւոց և Նարկիսոս Երուսաղէմացւոյն: Եւ այլ գիր դարձեալ վամն նորին խնդրոյ՝ որոց գումարեցան ի Հռովմ քաղաքի յորում երեւի և անուն Վիկտորի: Են և եպիսկոպոսացն Պոնտացւոց, որոց գլխաւոր էր երիցագոյնն ի նոսա Պալմա, և եկեղեցեացն որ ի Գաղղիա, և գլուխ նոցա Երանոս: Դարձեալ և գաւառին Ոսդրոյէնաց (միջագետաց) և քաղաքաց որ ի նմա, և Բաբելոնոսի եպիսկոպոսին Կորնթացւոց և այլոց բազմաց Թուղթք՝ որք ի մի և ի նոյն վարդապետութիւն միաբանեալ հաւասար տալով զվճիռ: Եւ այն է նոցա սահման, զոր և ասացաքս:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Վասն տարածայնութեան որ եղև ի կողմանս
Ասիացոց:

Իսկ եպիսկոպոսք՝ որ էին ի կողմանս Ասիացւոց, պնդէին պահել զսովորութիւնս ի նախնեաց անտի ընկալեալս, և առաջնորդ նոցա էր Պողիկրատ, որ ի

նախ ի Պաղեստին, զի գլուխ էր նոցա Թէոփիլոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կեսարացւոց, և Նարկիսոս * եկեղեցւոյ Երուսաղէմի. և այնոքիկ գարձեալ ժողովեցան ի Հռովմ քաղաքի. և են գիրք միւս ևս իսկ նորին խրճոթից, և ցուցանէ վամն սորին Բեկաոր եպիսկոպոսի. և վամն եպիսկոպոսաց այլ աշխարհաց՝ որ գլխաւոր էր նոցա Փղեմայ. և եկեղեցեացն որ ի Գաղիոսն են՝ Իրինէոս էր նոցա գլխաւոր: Բայց գարձեալ և եկեղեցեացն և քաղաքացն որ ի Միջագետան են. և Բաբելոնոսի եպիսկոպոսի կորնթացւոց, և այլոց բազմաց որք ի մի միտս միաբանեցան և եգեն միահամար. և զի այն էր մի վճիռ զայս զոր ասացաքս նոր:

Քսաներորդ յորրորդ. վասն քաժանմանն որ եղև ի կողմանս
ասիացոց:

Իսկ եպիսկոպոսքն որ էին ի կողմանս ասիացւոց փութային պահել զսովորութիւնն առաջին որ տուաւ նոցա: Բայց էր նոցա

* Յօր. տեղի գառարկ Թողեալ էր:

Թզթի իւրում՝ զոր առ Վիկտոր և առ Եկեղեցին Հր-
ռովմայեցւոց գրեաց՝ դնէ զտուչութիւնն կարգաւ առ-
նոսա հասեալ բանիւքս այսոքիւք. Մեք զբռն զհա-
րազատն ունիմք զօր, ոչ յաւելումք ինչ՝ ի նմա և ոչ
պակասեցուցանեմք. զի յԱսիա կրօնիցս հիմունք կան
ննջեցեալ, որք յառնելոց են յաւուր գալստեան Տեառն
մերոյ, յորժամ գայ փառօք յերկնից և խնդիր
առնէ ամենայն սրբոց իւրոց։ Փիլիպպոս՝ որ յերկոտա-
սան առաքելոց անտի էր, և ննջեաց ի Հերապոլիս, և
երկու գատերք նորա որ ծերացան ի կուսութեան, և
միւս դուստր նորա՝ որ Հոգւով սրբով վարէր, և հան-
դեաւ յԵփեսոս, Դարձեալ և Յովհանն, այն որ անկաւ
զլանջօքն Յիսուսի, որ քահանայ էր, որ թթիթեղն քաւ
հանայապետութեան տանէր, և էր վկայ և վարդա-
պետ. սոյն այս Յովհանն յԵփեսոս ննջեաց։ Եւ Պօղո-
կարպոս, որ ի Զմիռնիա եպիսկոպոս եղև և վկայ. և
Թրասէաս եպիսկոպոս Եւմենեայ և վկայ, որ և նրն-
ջեաց ի Զմիռնիա։ Եւ զի պիտոյ մեզ է ասել վասն Սա-
կարեայ եպիսկոպոսի և վկայի՝ որ ի Լաւոդիկէ ննջեաց։
Եւ վասն Պորփիւռի երանելոյ և վասն Մելիտոնի
ներբինոյ, որ Հոգւով սրբով գործէր զամենայն, որ
արդ հանգուցեալ կայ ի Սարգիկէ, և սպասեալ ակն

առջնորդ Պօղիկարատոս, այն որ և նա ի Թզթի անդ զոր գրեաց առ
Բեկտոր, և ընկալաւ Եկեղեցին հռոմայեցւոց. և կարգն առչու-
թեանն առեալ էր այսպէս. Թէ մեք, ասէ, առանց այլոց առնեմք
զօրէնս դայս, ոչ յաւելումք ի նա և ոչ պակասեցուցանեմք ի նո-
ցանէն։ Զի և յԱսիա լուսաւորք մեծամեծք ննջեցեալք են, զի նո-
քս յառնելոց են յաւուր գալստեան տեսան մերոյ, զի գայ փա-
ռօք յերկնից, և խնդիր առնէ ամենայն սրբոց. Փիլիպպոս՝ այն որ
յերկոտասան առաքելոց անտի, զի նա ննջեաց յԵրապոլիս, և եր-
կու գատերք նորա որ ծերացան ի կուսութեան, և միւս դուստր
նորա հոգւով սրբով վարէր և հանդեաւ յԵփեսոս։ Բայց դար-
ձեալ Յովհանն՝ այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, այն որ էրն քա-
հանայ և եգեալ էր զպսակն սրբութեան, և էր նա վկայ և ուսու-
ցիւ։ Սոյն սա յԵփեսոս ննջեաց։ Եւ դարձեալ և Պօղիկարպոս ի
Զմիռնիա, և էր նա եպիսկոպոս և վկայ. և Թրասէ որ էր եպիսկո-
պոս և վկայ յԱմմոնիացւոց, ննջեաց ի Զմիռնիա։ Բայց պիտոյ է
ասել վասն Արգոսեայ՝ եպիսկոպոսի և վկայի. զի և նա ննջեաց
ի Լաւոդիկէայ. դարձեալ և վասն Պորփիւռոսի երանելոյ, և վասն
Մելիտոնի ներբինոյ, այն որ հոգւով սրբով վարէր զամենայն ժա-

Միւս օր. Արիստոյ։

ունի այցելութեան Տեառն յերկնից, յորում՝ և յառնել ունի՝ ի մեռելոց: Սոքա ամենեքեան պահեցին զօրն չորեքտասաներորդ Զատիկի, որպէս և աւետարանն ասաց, և իւրք ոչ խոտորեցան, այլ ըստ կանոնի հաւատոց ընթացան: Եւ ես կրտսերս յամենեցունց՝ ի ձէնջ Պողիկրատ, ըստ աւանդութեան ազգականաց իմոց, յորոց և ոմանց աշակերտեցայ, զի եւթն էին ազգակից իմ եպիսկոպոսունք և ես ութերորդ. և ամենեքեան սոքա տօնէին զօր Պասեքին՝ յորժամ ժողովուրդն Հրէից անհետ առնէր ի տանց իւրոց զիւրմորուն: Արդ ես եղբարք, եօթմասսուն և հնգից ամաց եմ այժմ ի Տէր, և թղթակից և բանակակից եղէ ընդ եղբարս՝ որ են ընդ ճամնայն աշխարհ, և անցի ընդ ամենայն գիրս սուրբս, և ոչ զանգիտեմ ես յայնցանէ՝ որ մեծասաստ սպառնան, զի այնոցիկ՝ որ աւագք էին քան զիս, ասացի թէ Ստուծոյ արժան է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ ի վերայ այսօցիկ յաւելու ապա և վասն եպիսկոպոսացն միաբանելոց ի նոյն խորհուրդս իւր, թէ կարէի յիշել և զեպիսկոպոսունս՝ որք ընդ իս, զորս հրամայեցէն կոչել և կոչեցի. զորոց եթէ զանուանս առնում ի գրի, բա-

մանակն, որ եղեալ է ի Սարգիս, և սպասեալ ակն ունի գործոցն յերկնից, զի ի նմա յառնէ ի մեռելոց: Սոքա ամենեքեան պահեցին զօրն չորեքտասաներորդ Զատիկի, որպէս և աւետարանն ասաց, և իւրք ոչ խոտորեցան, այլ ընդանեցան նոքա կանոնին հաւատոց: Բայց գարձեալ և ես Պօղիկրատոս որ եմ կրտսեր ամենեցուն, որպէս ընկալայ ես յեղբարց իմոց հարազատաց, զի ընդանեցայ ես ոմանց ի նոցանէն: Եւթն իսկ էին եղբարքն իմ եպիսկոպոսք, և ես ութերորդ, և միտ հանապաղ զոյս ... էին * նոքին եղբարքն իմ յորժամ ժողովուրդն ջնջէր զիմորն: Արդ ես, եղբարք, վաթսունհինգ ամի եմ ի տէր մեր, և խառնեցայ ես յեղբարս որ են ընդ ամենայն աշխարհ, և անցի ընդ ամենայն գիրս սուրբ, և ոչինչ ապգնապիմ ես յայնցանէ՝ որ բարկանան: Զի այնոքիկ որ մեծամեծք էին քան զիս՝ ասացին **, թէ Ստուծոյ արժան է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ ի վերայ այսց յաւելու և ասէ վասն եպիսկոպոսացն խորհրդակցացն իւրոց որ էին ընդ նմա միջեւ գրէին: Աղօթս առնէի, ասէ, յիշել զեպիսկոպոսն *** որ գիպեցան աստ, զորս, գուքն հրամայեցէ կոչել զնոս և կոչե-

* Թեթերք՝ զոյս օր տօնէին կամ պահէին:

** Յօր. ասցի:

*** Յօր. զիպիսկոպոսն:

զումբ են յոյժ: Որք թէպէտեւ տեսին զնուաստութիւնս իմ, սակայն միախորհուրդ միաբան գտան ընդ թղթիս, զի գիտացին եթէ ոչ զուր տարապարտուց տանիմ զալիս իմ, այլ զի հանապազօր ըստ Յիսուսի Քրիստոսի քաղաքավարիմ: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Վիկտոր կամեցաւ զամենայն եկեղեցիս Ասիացւոց միանգամայն հանդերձ սահմանակցօքն վիճակօք հաստանել ընկենուլ 'ի հաւասարութենէ հասարակաց՝ իբրեւ օտարացեալս 'ի հաւատոց, և օրինադրեաց գրով զամենայն միահամուռ եղբարս որ էին անդ հերձեայս 'ի միութենէ եկեղեցւոյն քարոզել: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. Բայլ գրելով յորդոր լինէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Եւ են թուղթք նոցա զորս մեծաւ պնդութեամբ գրեն առ Վիկտոր, ընդ որս գրեաց և Երանոս 'ի դէմն եղբարց՝ որոց գահեւէց էր ինքն 'ի Փաղղիս: Հաստատեալ էր և նա թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն պարտ էր կատարել ըզխորհուրդ յարութեան Տեառն. սակայն և պատշա-

ջի, զանուանան նոցա թէ գրեմ, բազում են յոյժ: Իսկ որ միանգամ գիտէին զխորհրդութիւնս իմ, և միաբանեցան այսմ թղթի, զի գիտեն եթէ ոչ զուր տարապարտուց եկին ալիքս իմ, այլ 'ի Քրիստոս Յիսուս յարեցայ ես հանապազօր:

Քառանկրորդ հինգերորդ. քե որպէս եղև մի հաստատութիւն ընդ ամենայն տեղիս վասն զատկի:

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Բեկտոր կամեցաւ յանկարծակի զի զամենայն եկեղեցիսն ասիացւոց հանդերձ ամենայն ժողովրդովքն * որ մերձ էին առ նոսա հաստանել ընկենուլ զամենեւեան միանգամայն 'ի հաւասարութենէ հասարակաց, իբրեւ զմարդրս բաժանեալս երկմիտս. և քարոզեաց և կապեաց զնոսա 'ի ձեռն թղթոյ 'ի միասին զամենայն եղբարս որ անդ էին: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. այլ գրէին և պատուիրէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Բայց են և անուանք նոցա գրով զոր գրեցին պնդութեամբ առ Բեկտոր, և 'ի նոցունց յայնցանէ էր և իրինէոս, որ գրեաց նա և 'ի դէմն եղբարցն որ էին 'ի Փաղղիս՝ ի ներքոյ ձեռն նորա: Բայց հաստատեալ էր նա վասն այսր թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն է արժան լինել խորհուրդ յարութեան տեառն

* Սեր օր. իողովմն:

Ճապէս գրէր առ Վիկտոր Եթէ. Ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ, զի պա-
հեն նոքա զտուչութիւն առաջին սովորութեանն. և
զայլ բազում խորհուրդս բարեաց տայր նմա. յարե-
լով 'ի բանս իւր այսպէս թէ Ոչ վասն աւուրն միայն
է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն օրինակին
պահոց. զի են որ կարծեն թէ մի օր¹³ միայն պարտ
է նոցա պահել, և են որ երկու, և են որ բազում, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն
զօրն զայն, և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնու-
ցիկ որ պահենն: Եւ ոչ առ մեօք եղև այս, այլ առ
նախնեօքն՝ որ յառաջ եղեն քան զմեզ. որ առ թե-
րահոգ տնտեսութեան առաջնորդաց միամիտ խորհրդ
դով դոյզնաբար սպրդեալ սովորութեանս՝ և յետնոց
ապա աւանդեցաւ, սակայն ամենեքին խաղաղութիւն
ունէին ընդ միմեանս, որպէս և մեքս. Թէպէտև բա-
ժինք պահոց էին, սակայն միարանութիւն հաւատոց
հաստատուն էր: Ի վերայ այսց յաւելու ապա զպատ-
մութիւնս, զոր 'ի ճահ համարիմ յեռու աստանօր,
և է բանն օրինակ զայս: Եւ որք յառաջ քան զՍտեփ
առաջնորդք էին այդր եկեղեցւոյ, որոյ 'ի գլուխ կաս
դու այսօր. Սնիկտոս և Պիոս և Հիգինոս և Տելեսփո-

մերոյ 'ի զատիկ: Բայց առ Ռիկտոր * գրեաց եթէ ոչ է արժան հա-
տանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ զի պահեն նոքա զտու-
չութիւն առաջին սովորութեանն. և այլ բազում ինչ ազաւէր նա
ղնա: Եւ 'ի նոյն բանս իւր յաւել և ասաց այսպէս. Թէ ոչ, ասէ,
վասն աւուրն միայն է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն
օրինակի պահոց նորին. զի են որ կարծեն 'ի միտս իւրեանց՝ թէ մի
օր պիտոյ է նոցա պահել, և են որ երկուս, և են որ բազումս, և
են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն զօրն զայն.
և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնոցիկ որ պահենն. և ոչ
բում աւուրս միայն եղև այս, այլ և յամս այնոցիկ որ յառ-
ղեն քան զմեզ, որ ոչ թէ ճշմարիտ ունին զսովորութիւնն, պ-
կին և դոյզնաբար, և ամենեքին խաղաղութիւն ունէին ընդ
անս որպէս և մեքս. Թէպէտև բաժինք պահոց էին, սակայն
բանութիւն հաւատոցն հաստատուն էր: Եւ 'ի վերայ այսց յ-
լու պատմութիւն, այն որ պիտոյ է դնել զնա այժմ, զի է նա
պէս. Եթէ ամենեքեան, ասէ, եպիսկոպոսքն այդր եկեղեցւոյ
պէս գուգ առաջնորդես, որ եղեն յառաջ քան զՍովետեր, և

* Յօր. սքիլտոր. միւս օր. Լուսոյ սքիլտոր:

քոս և Քսենաոս, ոչ ինքեանք պահեցին և ոչ սրոց ընդ նոքոք էին թողլ ետուն պահել, և սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ երիցունս այլոց եկեղեցեաց՝ որք այցելութեամբ գային առ նոսա, և պահէին զայն: Եւ ոչ որ վասն այսր սովորութեան պահելոյ և կամ չպահելոյ անգոսնեցաւ երբեք. և թէպէտ ոչ պահէին եւ պիսկոպոսունք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինս յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն¹⁴: Եւ երանելին Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ՝ յաւուրս Անիկտոսի՝ ունելով նոցա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլոց իրաց, բայց նոյնժամայն 'ի համբոյր սիրոյ և խաղաղութեան եկին ընդ միմեանս, և վասն այսր ոչինչ ընդ երկար վէճեղև 'ի նոսա: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս. քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին Տեառն մերոյ, և ընդ այլ առաքեալս շրջեցաւ նա, և ընդ նոսա պահեաց զօրս զայս. և ոչ Պօղիկարպոս հաւանեցոյց ինչ զԱնիկտոս պահել որ պատասխանի առնէր նմա եթէ արժան է մեզ զգոյշ լինել սովորութեան եպիսկոպոսաց մերոց՝ որ յառաջ քան զմեզ

առս և Փիոս և Հեղիանոս և Տախեափորոս՝ և Քսենաոս. ոչ նոքա պահեցին զայս օր, և ոչ որ ենն զինի նոցա՝ գիտեն պահել զնա: Եւ թէպէտ և նոքա ոչ պահէին զսա, սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ մարդս որ պահէին զսա յայլ եկեղեցիս որ գային առ նոցա, ուր գէպ լինէր պահելոյ և չպահելոյ. և ոչ երբեք անգոսնեցան մարդք վասն այսր իրաց, այլ թէպէտ և ոչ պահէին եպիսկոպոսքն որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինս յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն: Ունէր ասել և Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռոմ՝ յաւուրս Անիկտոսի. և ունէին նոքա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլ իրաց, և նոյնժամայն արարին խաղաղութիւն ընդ միմեանս. և վասն այսր իրաց ոչինչ հաւանաւորութիւն եղև նոցա ընդ միմեանս: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս՝ եթէ մի պահեցէ զօրս զայս, քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին տեառն մերոյ և ընդ այլ առաքեալսն շրջէր նա, և ընդ նոսա պահեաց նա զօրս զայս. և Պօղիկարպոս¹⁵ հաւանեցոյց զԱնիկտոս պահել, զի ասաց նմա եթէ պիտոյ է մեզ պահել զսովորութիւն հարցն մերոց եպիսկոպոսաց՝ որ եղեն յառաջ քան զմեզ: Եւ իբրև սոքա այսպէս էին՝ հա-

¹⁴ Բօր. Երեմիոս. Բիւս օր Երեմիոս, այլ մէք եղաք ըստ այնմ՝ զբովստն զոր պլուր անոպ գրեալ զՏիմոթիոսն:

¹⁵ Բն. և ոչ Պօղիկարպոս:

կացին. և յայտ պայման գորով նոցա հաղորդեցան ընդ միմեանս. և ետ Անիկտոս մատուցանել Պօղիկարայայ պատարագ յեկեղեցւոյ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. և էր խաղաղութիւն յամենայն եկեղեցիս, յորս պահէին և յորս ոչ պահէին: Եւ Եւրանոս արժանաւոր ըստ իւրում անուանն օրինակաւս այսու խաղաղարար երեւցաւ, վասն եկեղեցւոյ՝ զաղութեան յորդոր լեալ և պատգամաւոր: Վ ոչ միայն առ Վիկտոր, այլ և առ Քաղում գլխաւս պիսկոպոսունս եկեղեցեաց ըստ օրինակիս ըստ պգրեաց վասն խնդրոյս յուզելոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թէ ո'րպէս եղև մի միաբանութիւն հաշտարոշ
ընդ ամենայն տեղիս վասն սոսնի Զատիկի

Իսկ եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի կողմանս Պաղեսսցւոց, զորս և յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք, կիսոս և Թէոփիլոս, ընդ նոսին և Ասսիոս Տիւր, և Կլարոս Պտղոմէացւոց եպիսկոպոսք, և որք՝ գամ գումարեցան միաբան ժողովով սակս խն

զորդեցան ընդ միմեանս, և յեկեղեցւոյ ետ Անիկտոս Պօղիկ սի մատուցանել պատարագ իւրով հրամանաւ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. իբրու յամենայն եկեղեցիս խաղաղ էր այնոցիկ որ պահէին, և այնոցիկ որ ոչ պահէին: Իսկ ի որ կատարեալ միաբանի անուան իւրոյ, զի արդեամբ էր ն զաղարար, զի այս է Թարգմանութիւն անուան նորա, զայս ըրէր և աղաչէր վասն խաղաղութեան: Եւ նոյն իսկ ինքն ոչ մի բեկտոր, այլ և առ Քաղում գլխաւոր մարդիկ որ էին յեկեղեցւոյս նմանութեան գրեաց 'ի Թղթի իւրում վասն այսր: Իսկ եպիսկոպոսունք որ եղեն 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք զնոսա. Նարեկոս * և փիլոս, և ընդ նոսին Ասսիոս ** եպիսկոպոս եկեղեցւոյն չւոց, և Աղաբոս պտղոմայիգացւոց, և որ միանգամ ժող

* Մէր օր. Կոնստանտինոպոլս
** Մէր օր. Կոնստանտինոպոլս

այսորիկ, գրելով վասն տուչութեանն յառաքելոց անտի կարգաւ հասերոյ առ նոսա վասն տօնի Զատիկին՝ 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն այսպէս. փոյթ յանձին կայարուք տալ տանել զպատճէն թղթոյս այսորիկ ամենայն եկեղեցեաց, զի մի եղիցուք մէք պատճառք այնոցիկ, որ դիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ զայս ևս յայտ առնեմք ձեզ, զի յայսմ առուր զոր մեքս առնեմք, զնոյն և յԱղեքսանդրիա առնեն, զի 'ի մէջը երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցի մեզ առնել զօրս զայս սուրբ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

**Թե քանի'ս երոյ մեզ Երանոս իշրոյ գեղեցիկ
համաւարոյն յիշատակս:**

Բայց 'ի գրոցս այսոցիկ և 'ի թղթոցս՝ զորս յիշեցաք, են Երանոսի և խօսք ընդդէմ հեթանոսաց, կարի խօս հակիրճ՝ այլ բազմաշահ, մակագրեալ Յաղագս գի-

ընդ նոսա, գրեցին վասն տուչութեան առաքելոցն՝ զոր ընկալան նոքա վասն զատիկ. և 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն և ասեն զայս բանս. Թէ պատճէն զայսր թղթոյ փոյթ յանձին կայարուք, և տուք տանել այլում * եկեղեցեացն, զի մի եղիցուք մէք պատճառք այնոցիկ որ դիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ ցուցանեմք ձեզ, զի յայսմ առուր որ մէք առնեմք՝ առնեն և աղէքսանդրացիք. զի 'ի մէջը երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միում հաւասարութեան 'ի միասին եղիցին առնել զօրս զայս սուրբ:

**Քսանեորոյ վեցերորդ. քե քանի' խօսս ընկալաք մեք 'ի
պղորթներէ անտի իրիկեսոսի:**

Բայց հանգերձ այսու խօսիւք և թղթով զոր ասացաք մէք եւ թէ են Յրինէոսի, է նորա գարձեալ խօսք ընդդէմ հեթանոսաց համառօտ, զի է 'ի նոսա շահ բազում, և գրեալ է 'ի վերայ նորա

* Թերեւս՝ ամենայն եկեղեցեացն:

տուութեան: Եւ այլ միւս ևս չառ ընծայեալ Մարկիոնի ուրումն եղբօր 'ի ցուցակութիւն քարոզութեան առաքելոցն. դարձեալ և գիրս այլ և այլ տրամախօսութեանց, յորս և յիշատակէ զթուղթն Եբրայեցոց և զգիրս որ իմաստութիւն ասի Սողոմոնի¹⁵, ածելով 'ի նոցունց ինչ ինչ վկայութիւնս: Այսպէս են գրութիւնք Երանոսի եկեալք 'ի մերս ծանօթութիւն:

Բաւուրս յայտօսիկ կացեալ Կոմոդոսի յիշխանութեան իւրում զամս երեքտասան և մեռաւ, զսա պալատեաց Սեւերոս յետ վեցամսեայ միայն տէրութեան Պերտինաքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Եւ ո'յք դարձեալ երևելիք եղեն 'ի ժամանակին յայնմիկ:

Առ բազումս սակայն բազում յիշատակք են ցայսօր վաստակոց Հանճարոյ այնր ժամանակի նախնի մատենագրաց եկեղեցոյ. և որ 'ի մերս ծանօթութիւն եկին են՝ Հերակղիդեայն խօսք յԱռաքեալն. և Մաք-

թէ Վասն իմաստութեան. և այլ միւս ևս որ գրեալ է եղբօր միում, զի անուն էր նորա Մարկիոնէ՝ վասն օրինակի քարոզութեան առաքելոցն. և միւս ևս գիրք մաքառումն ընդրանաւ, զի 'ի նմա յիշատակէ զթուղթն Հեբրայեցոց, և զԶգծութիւնն Սողոմոնի, և եզ 'ի նմա 'ի բանից անտի նոցա: Գիրք իսկ իրինէոսի զոր մեքն գիտացաք՝ սոքա են:

Քաաներորդ եօրներորդ. վասն այլոց բազմաց որ եղեն յայնմ ժամանակի երևելիք:

Իսկ իբրեւ եկաց Կոմոդիոս յարքայութեան անդ զերեքտասան տմ և մեռաւ. և եկաց Պարտինաքէս զվեց ամիս. յետ մահուանն Կոմոդեայ Սեւերիոս կալաւ զկնի նորա: Իայց խօսք բազումք են որ կան մինչև յայսօր ժամանակի առ բազումս, զչին մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ եգեալ էր բազում պնդութեամբ: Իսկ զոր մեք գիտեմք, է Հերակղիտոսին զոր ասաց յԱռաքեալ: Եւ Մաքսի-

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերեսիովտաց անտի յեղեղելոյ ինդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զի՛նչ բնութիւն հիւղեայն: Դարձեալ Կանդիտոսին վասն վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քսենոտոսի վասն Յարութեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարևոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանըս՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեղէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւաստեալ յայտ առնեն զճշմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ ուստի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ Կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քսենոտոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զաբիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եգաք զժամանակս նոցա յայս գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. տեսաք զիսոս նոցա, զի եին ճշմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի. վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցին զնոսա:

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերեսիովտաց անտի յեղեղելոյ ինդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զինչ բնութիւն հիւղեայն: Դարձեալ Կանդիտոսին վասն Վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քսենոսի վասն Յարութեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարեւոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանըս՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեղէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւատեալ յայտ առնեն զճմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ մասի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ Կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քսենոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զարիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եղաք զժամանակս նոցա յայտ գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. տեսաք զիսոս նոցա, զի էին ճշմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցին զնոսս:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ զմացիմ հերձոռածոյն Արտեմոնի, քէ որպիսի'ք ոմանք էին սոքա 'ի զմացս իշրեանց և 'ի վարս, և քէ զիս'րդ համարձակեցան եղծանել զգիրս սուրբս:

Ի գիրս միոյ ուրուք 'ի յառաջապատում մեր մաւտենագրացն այնոցիկ երկասիրելոյ ընդդէմ աղանդոյն Արտեմոնեայ, այն որ հնարեցան նորոգել զմոլորութիւն Պաւղոսի Սամոստացւոյ առ մեզք, է պատմութիւն ինչ կարի 'ի գէպ առաջարկեալ գրոցս: Եւ զի այս աղանդ՝ դուզնաբեայ մարդ ասէ զՓրկիչն մեր, յանդիմանեալ կշտամբէ զնա խօսս այս թէ ոչ 'ի բազում ժամանակաց հետէ մոլորեալ է նոցա նորասիրութեամբս, քանզի որ վերակացութիւն աղանդոյն՝ հպարտացեալ պարծէին կանխագոյն յոյժ գոլ: Եւ յետ այլոց բանից բազմաց յանդիմանութեան ընդդէմ ստութեան հայհոյութեան նոցա՝ գայ ապա կարգաւ և յայս պատմութիւն զայս ձև օրինակ. Ամենքեան առաջինքն, ասէ, և առաքեալք ինքնին, զայս

Քաաներորդ ոքերորդ. վասն այնոցիկ որ եղեն խկզբանէ յաղակոյ անտի Արտեմոնի. և որով օրինակաւ էին նոքա. և քէ որպէս համարձակեցան նոքա եղծանել զգիրս սուրբս:

Եւ յիմաստնոց աստի յայսցանէ վասն որոց ասացաք մէք 'ի խօսս զոր եղեալ է մեծաւ հոգաբարձութեամբ միոյ ուրումն 'ի նոցանէն, ընդդէմ աղանդին Արտեմոնեայ. այն որ հնարեցան նորոգել զնա ընդդէմ մեր, Պօղոս շմտացի: Գոյ 'ի նմա պատմութիւն որ պիտոյ են այսմ ճառից զոր արկեալ է մեր. զի այս ազատ ասէ վասն փրկչին մերոյ՝ թէ մարդ է դուզնաբեայ: Բայց յանդիմանեալ կշտամբէ զնա, թէ ոչ յառաջ քան զբազում ժամանակս պատառեաց յեկեղեցւոյ: Քանզի հպարտացեալ պարծէին այնոցիկ որ վերակացու են նորա թէ կանխագոյն է նա: Եւ եզ նա և այլ բազում վասն յանդիմանութեան սուտ բանիցն հայհոյութեան նոցա և պատմէ այսպէս. Ասեն թէ ամենայն առաջինքն և նոքա յառաջեւոյն ընկալան և ուսան զնոյն զայս զոր ասացաքս, և պահեցին

այսպէս ընկալեալ և ուսուցին, և պահեցին զճըշմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Վիկտորի, որ երեքասաներորդ էր 'ի Պետրոսէ՝ և պիսկոպոս 'ի Հռովմ՝ քաղաքի. իսկ 'ի Զեփիււփնեայ յաթուակալէ նորա և անդր եղծաւ ճշմարտութիւնս: Եւ թերևս արժանի լինէր հաւանութեան բանս եթէ ոչ նախ գիրք սուրբք հակառակ ընդդէմ նոցա զինէին: Դարձեալ են և գրութիւնք ոմանց եղբարց մեծոց, որ երկցադոյն են քան զժամանակս Վիկտորի, և խօսեցան նոքա ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճշմարտութեանս, և ընդդէմ աղանդոց ժամանակին: ԶՅուստինեայ ասեմ, զՄիլտիադեայ, զՏատիանու և զԳլզեմայ և զայլոց բազմաց, յորս յամենեսին 'ի նոսա աստուածաբանի Քրիստոս: Իսկ զԵրանոսին, զՄեքիտոնին և զայլոցն ով է որ ոչ գիտէ զգիրս, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ: Սաղմոսք իսկ և երգք 'ի նախնեաց անտի յեղբարց հաւատացելոց յօրինեալք՝ աստուածաբանելով փառաբանեն զՔրիստոս զհանն Աստուծոյ: Եւ զհարդ ապա ընդ այս քան ամս աւետարանելով ճշմարտութիւն վարդապետութեանս եկեղեցւոյ, մարթ ինչ իցէ լինել որպէս

ասէ ճշմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Բեկտորի, որ էր նա եպիսկոպոս երեքասաներորդ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի յեա Պետրոսի, 'ի Զեփրիանոսէ իսկ՝ այն որ կալաւ զինչ նորագործեցաւ ստութիւնն 'ի վերայ ճշմարտութեանն: Բայց այս թերևս արժանի էր հաւանութեան, թէ ոչ նախ գիրք սուրբք կան հաւառակ ընդդէմ նոցա: Բայց են և գիրք ոմանց յեղբարց մեծոց, որ հին են քան զժամանակս Բեկտորի, որք գրեցին ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճշմարտութեան, և ընդդէմ աղանդից որ էին յայնմ ժամանակի. ասեմ իսկ Յուստինոսի և Մեղատիոքեսի և Տերտիանոսի և Կղեմենտեայ և այլոց բազմոց. զի ամենքեան սոքա ասեն վասն աստուածութեան Քրիստոսի: Իսկ զԻրինէոսի և զՄեքիտոնի և զայլոցն՝ ով է որ ոչ գիտէ զգիրս նոցա, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ. բայց վարդապետութիւնք և երգք* որ գրեցին 'ի հաւատացեալ եղբարց անտի, իսկ զբանէ փառաւորեն զՔրիստոս զսանն Աստուծոյ, և ասեն վասն աստուածութեան նորա: Արդ զհարդ յայս ամենայն ամս աւետարանի ճըշմարտութիւն եկեղեցւոյ, մարթ ինչ իցէ լինել այսմ զոր ասեն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Բեկտորի քարոզէին այս միտք. կամ

* Յօր. Լուգոպոլիտան. Գ. որ գրեցին:

ասեմն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Վիկտորի այն-
պէս քարոզէր, զոր օրինակ և ինքեանք արդ վարդա-
պետեմն կամին: Կամ զիարդ ոչ ակնածեն զըպարտել
նոքա այսուիկ զՎիկտոր. մինչդեռ քաջ գիտեն զի
Վիկտոր՝ զխաղախորդն Թէոտոգոս, որ գլուխն էր և
հայր այսր աստուածուրաց խոտորմանս, որ մարդ դուզ
նաքեայ ասաց նախ զՔրիստոս, մերժեալ տարա-
գրեաց 'ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ: Զի եթէ նոյն
միաք էին և խորհուրդք Վիկտորի, որպէս և ամբա-
րիշտ հայհոյութիւն նոցա ուսուցանէ, զիարդ ապա
մերժէր նա զԹէոտոգոս՝ զգտիչ աղանդոյս: Վասն Վիկ-
տորի այսչափ. որ զամս տասն կացեալ 'ի պաշտաման
իւրում, կալաւ յետ նորա զաթուռն Զեփիւռփնոս՝ յա-
մին իններորդի թագաւորութեան Սեւերեայ: Յետ
այնորիկ նոյն ինքն հեղինակ գրոյս՝ որ ընդդէմ հերե-
սիովապետիս աղանդոյս այսորիկ, յաւելեալ և զայլ
ևս բանս վասն գործոցն յամս Զեփիւռփնեայ, յարէ
'ի նոսին այսպէս. Յիշեցուցից, ասէ, եղբարց՝ ինչ մի
որ յաւուրս մեր գործեցաւ, որ եթէ 'ի Սողոմ գոր-
ծեալ էր՝ կարծեմ՝ ի խրատ զգօնութեան ածէր զնա
սա: Այր մի էր նատալիոս անուն խոստովանող՝ ոչ 'ի
վաղուց այլ 'ի մեր ժամանակս, որ մոլորեցաւ զհետ
Ասկլեպիոդոտեայ և Թէոտոգոսի ուրումն սեղանաւո-

զիարդ ոչ ակնածեն զըպարտել զԲեկտոր այսուիկ *, իբրեւ գիտեն
ճշմարտութեամբ թէ Բեկտոր զԹեոգոտոս որ էրն գլուխն և հայր
այսր խոտորման որ ուրանայ յԱստուծոյ տարագրեաց զնա՝ 'ի հա-
ղորդութենէ կցորդութեան, որ նախ նա ասէր վասն Քրիստոսի՝
թէ մարդ գուշնաքեայ է: Զի թէ Բեկտոր՝ որպէս ասեն՝ հաւատալը
ըստ ուսման հայհոյութեան նոցա, զիարդ ընկենոյր նա զԹեո-
տոս, այն որ նա եղև գրիչ այսր աղանդի. և զայս ասաց վասն Բեկ-
տորի: Իսկ իբրեւ եկաց 'ի պաշտաման իւրում զտասն ամ, կալաւ
յետ նորա Զեփրանոս յամին իններորդի թագաւորութեան Սե-
րեայ: Եւ յաւելու և ասէ. այն որ եդ զայս խօսս վասն այնորիկ որ
սկսաւ յայս աղանդ, վասն որոյ ասացաք զնմանէն: Եւ այլ միւս ևս
գործ որ եղև յամս Զեփրիանոսի, և գոյ այսու բանիւ այսպէս. յի-
շեցուցից՝ ասէ՝ եղբարց իր մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, այն որ
ակն ունիմ եթէ գործեալ էր 'ի Սողոմ՝ թէրև իմաստնացուցա-
նէր զնա: Այր մի էր զի անուն էր նորա Անտեղիոս, և էր նա խոս-
տովանեալ. բայց ոչ յառաջագոյն էր նա, այլ 'ի մեր ժամանակս:

* Յօր. պոռթիլ:

րի. և էին երկոքեան սղբա աշակերտք Թէոտոգեայ խաղախորդին, զորոյ զկարծեացն մոլորութենէն կամ լաւ ևս ասել զխեղաբախ յիմարութենէ կանխեցաք ասացաք, և Թէ որոշեաց զնա 'ի Հաղորդութենէ կրցորդութեան Վիկտոր եպիսկոպոս ժամանակին: Եւ Հաւանեցուցին սղբա զԼատալիոս կարգել նմա ռոճիկ և կոչել զնա եպիսկոպոս աղանդոյն. զի եղիցի նա առ նու 'ի նոցանէ ամսոյ ամսոյ Հարիւր յիսուն դահեկան: Իբրև գնացեալ յարեցաւ նա 'ի սոսա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի Տեառնէ մերմէ. զի Աստուած ողորմած և Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքոյ եկեղեցւոյ և կորիցէ, որ վկայն եղև չարարանաց նորա: Եւ իբրև յուլացեալ անփոյթ առնէր նա զտեսիլն, որսացեալ պատուովն գահերիցութեան առ նոսա, և զօչաքաղութեամբն որ զբազումս կորուսին, 'ի վախճանի ապա չարաչար գանակոծ տանջեցաւ 'ի Հրեշտակաց սրբոց զամենայն գիշերն, և կանխեալ նորա ընդ առաւօտն, զգեցաւ քուրձ և ցանեաց զիւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիոսսի եպիսկոպոսի. ընկենոյր զանձն իւր և թաւալէր առ

Զսա մոլորեցուցին երբեմն Ասկղեպիգոտոս և Թէոգոտոս միւս ևս, և էր սա արապեղիտ: Էին սղբա երկոքինս աշակերտ Թէոգոտի, այն որ ասացաքն զնմանէն յառաջագոյն. Թէ վասն այսր մտաց յիմարութեան որոշեաց զնա 'ի Հաղորդութենէ կցորդութեան Բեկտոր եպիսկոպոս. Հաւանեցուցին իսկ զԱնետեղիոս, զի եղիցին առ նմա սակ յայտնի, և կոչեացի եպիսկոպոս այնր աղանդի, և եղիցի նա առնուլ 'ի նոցանէ ամսոյ ամսոյ Հարիւր և յիսուն դահեկան: Իսկ իբրև ընդանեցաւ նոցա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի տեառնէ մերմէ: Իսկ Աստուած ողորմած և անբեր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքս քան զեկեղեցի և կորիցէ. քանզի եղև նա վկայ չարաբանաց նորա: Բայց քանզի լքեալ մօզք հայէր նա ընդ տեսիլն քան զոր ասացեալն լինէր նա 'ի ձեռն գլխաւորութեանն որ առ նոսա և զօչաքաղութեանցն որ կորուսանէն զբազումս: Իսկ յետոյ տանջեցաւ 'ի հրեշտակաց սրբոց. զամենայն գիշերն չարաբանեցաւ մեծապէս: Եւ նոյն ժամայն կանխեաց ընդ առաւօտն և զգեցաւ քուրձ և ցանեաց իւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռիոսսի եպիսկոպոսի. և ընկենոյր զանձն իւր առաջի ամենայն մարդոյ, ոչ առաջի այնոցիկ միայն որ

ոտս՝ ոչ վիճակաւորացն միայն, այլ և առաջի ժողովրդեանն, և շարժէր արտասուօք իւրովք զգթութիւնս Կորովալից եկեղեցւոյ ողորմածին Քրիստոսի, սրտառուչա աղաչէր և ցուցանէր զաշխսպմն վասն Քրիստոսի ընկալեալս, և հազիւ ուրեմն ՚ի հաղորդութիւն կցորդութեան ընկալեալ լինէր: Բեր դիցուք և զայլ ևս բանս մատենագրիս ընդդէմ հերեսիովտացս այսոցիկ՝ որ ունի օրինակ զայս. Զգիրս սուրբս, ասէ, աներկիւղ համարձակութեամբ եղծին ապականեցին սղբա, զկանոնս առաջին հաւատոցն ապախտ արարին և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ քանի ձևս խելամուծեանց հնարել կարիցեն ՚ի հաստատութիւն անաստուած ամբարշտութեան իւրեանց տքնին անխոնջ: Եթէ որ բան ինչ աստուածեղէն տառից առաջի արկցէ նոցա՝ խուզեն և քննեն եթէ խառն կամ անջափ հաւաքաբանութեամբ պատասխանի առնել մարթացեն: Ապախտ արարեալ զգիրս սուրբս Աստուծոյ և կրթին ուսանին զերկրաչափութիւն իբրու թէ յերկրէ գոլով, զերկրաւորս խօսին, և զոր ՚ի վերուստն եկն՝ ոչ գիտեն: Զի ոմանք ՚ի նոցանէ փութով պնդութեամբ զԵկղիղէսն պաշտեն, ընդ Արիստոտէլ և ընդ Թէոփրաստ հիանան, և Գաղենոսի երկրը

էին յաստիճանի անդ եկեղեցւոյ, այլ և առաջի ժողովրդեան. և հեղջր նա զարտասուա իւր և առաջի ողորմած եկեղեցւոյ Քրիստոսի ողորմածի, և յոյժ աղաչէր և խնդրէր ՚ի նոցանէն և ցուցանէր զկեղս վերացն զոր ընկալաւ, և հազիւ ետուն նմա զխաղաղութիւն կցորդութեան: Եւ ընդ այս բանս յարեալ են և այլ բանք սորին այսր օրինակագրի զի են այսպէս. Զգիրս սուրբա՝ ասէ՝ աներկիւղ համարձակ եղծին ապականեցին, և զկանոնսն զառաջին հաւատոցն զբկեցին, և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ որպէս ՚ի կերպարանս մաքառման գացեն, որ զբկէ զաստուածութիւն որդւոյ. և թէ որ հարցանէ զնոսա բան ՚ի գրոց Աստուծոյ, նախ նոքա հարցանեն թէ այս բան զորպիսի կերպարանս մաքառման կարէ առնել, խառնուան եթէ որոշուան: Բայց թողին զգիրս սուրբս, և կրթին և ուսանին զչափ երկրի, իբրու թէ որդիք իցեն երկրի. և յերկրէ խօսին. և զայն որ եկն ՚ի վերուստ՝ ոչ գիտեն: Զի Օկղոզէս առ ոմն յի նոցանէն փութով պնդութեամբ ուսանի. Արեստատեղէս և Թէոպրաստոս. յոյժ սքանչելիք էին առ նոսա, զի Գաղիսս առ ոմանս ՚ի նոցանէ իբրու այն թէ երկրպագելով երկրպագի: Իսկ նոքա յարուեստագիտու-

զուլմը են յոյժ: Որք թէպէտև տեսին զնուաստութիւնս իմ, սակայն միախորհուրդ միաբան գտան ընդ թղթիս, զի գիտացին եթէ ոչ զուր տարապարտուց տանիմ զալիս իմ, այլ զի հանապազօր ըստ Յիսուսի Քրիստոսի քաղաքավարիմ: Եւ իբրև այս այսպէս լինէր, եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Վիկտոր կամեցաւ զամենայն եկեղեցիս Ասիացւոց միանգամայն հանդերձ սահմանակցօքն վիճակօք հատանել ընկենուլ 'ի հաւասարութենէ հասարակաց՝ իբրև օտարացեալս 'ի հաւատոց, և օրինադրեաց գրով զամենայն միահամուռ եղբարս որ էին անդ հերձեալս 'ի մութենէ եկեղեցւոյն քարոզել: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. Ժայլ գրելով յորդոր լինէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Եւ են թուղթք նոցա զորս մեծաւ պնդութեամբ գրեն առ Վիկտոր, ընդ որս գրեաց և Երանոս 'ի դէմն եղբարց՝ որոց գահելէց էր ինքն 'ի Փաղղիս: Հաստատեալ էր և նա թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն պարտ էր կատարել ըզխորհուրդ յարութեան Տեառն. սակայն և պատշա-

ջի, զանուանան նոցա թէ գրեմ, բազում են յոյժ: Իսկ որ միանգամ գիտէին զփոքրկութիւնս իմ, և միաբանեցան այսմ թղթի, զի գիտեն եթէ ոչ զուր տարապարտուց եկին ալիքս իմ, այլ 'ի Քրիստոս Յիսուս յարեցայ ես հանապազօր:

Քաաներորդ ինգեհորդ. քե ուրպէս եղև մի հաստատութիւն ընդ ամենայն տեղիս վասն զատկի:

Իսկ եպիսկոպոսն Հռովմայեցւոց Բեկտոր կամեցաւ յանկարծակի զի զամենայն եկեղեցիսն ասիացւոց հանդերձ ամենայն ժողովրդովքն * որ մերձ էին առ նոսա հատանել ընկենուլ զամենեսեան միանգամայն 'ի հաւասարութենէ հասարակաց, իբրև զմարդոս բաժանեալս երկմիաս. և քարոզեաց և կապեաց զնոսա 'ի ձեռն թղթոյ 'ի միասին զամենայն եղբարս որ անդ էին: Բայց ոչ ամենայն եպիսկոպոսացն հաճոյ եղև այս. այլ գրէին և պատուիրէին նմա խորհել զայն ինչ՝ որ խաղաղութեան իցէ և միաբանութեան և սիրոյ եղբարց: Բայց են և անուանք նոցա գրով զոր գրեցին պընդութեամբ առ Բեկտոր, և 'ի նոցունց յայնցանէ էր և Իրինէոս, որ գրեաց նա և 'ի գէմն եղբարցն որ էին 'ի Փաղղիս՝ 'ի ներքոյ ձեռնին նորա: Բայց հաստատեալ էր նա վասն այսր թէ յաւուր միաշաբաթուն միայն է արժան լինել խորհուրդ յարութեան տեառն

* Մեր օր. Ինգլիզերէ:

Ճապէս գրէր առ Վիկտոր եթէ. Ոչ է արժան հասանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ, զի պահեն նոքա զտուշութիւն առաջին սովորութեանն. և զայլ բազում խորհուրդս բարեաց տայր նմա. յարելով 'ի բանս իւր այսպէս թէ Ոչ վասն աւուրն միայն է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն օրինակին պահոց. զի են որ կարծեն թէ մի օր¹³ միայն պարտ է նոցա պահել, և են որ երկու, և են որ բազում, և են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն զօրն զայն, և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնոցիկ որ պահենն: Եւ ոչ առ մեզք եղև այս, այլ առ նախնեօքն՝ որ յառաջ եղեն քան զմեզ. որ առ թերահոգ տնտեսութեան առաջնորդաց միամիտ խորհրդով դոյզնաբար սպրդեալ սովորութեանս՝ և յետնոց ապա աւանդեցաւ, սակայն ամենեքին խաղաղութիւն ունէին ընդ միմեանս, որպէս և մեքս. Թէպէտ և բաժինք պահոց էին, սակայն միաբանութիւն հաւատոց հաստատուն էր: Ի վերայ այսց յաւելլու ապա զպատմութիւնս, զոր 'ի ճահ համարիմ յեռու աստանօր, և է քանն օրինակ զայս: Եւ որք յառաջ քան զՍոտէր առաջնորդք էին այդր եկեղեցւոյ, որոյ 'ի գլուխ կասդու այսօր. Սնիկտոս և Պիոս և Հիգինոս և Տելեսփո-

մերոյ 'ի զառիկ: Բայց առ Ռիկտոր * գրեաց եթէ ոչ է արժան հասանել զայս ամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ զի պահեն նոքա զտուշութիւն առաջին սովորութեանն. և այլ բազում ինչ ապաւնէր նա զնա: Եւ 'ի նոյն բանս իւր յաւել և ասաց այսպէս. Թէ ոչ, ասէ, վասն աւուրն միայն է նոցա բաժին երկմտութեան, այլ և վասն օրինակի պահոց նորին. զի են որ կարծեն 'ի միտս իւրեանց՝ թէ մի օր պիտոյ է նոցա պահել, և են որ երկուս, և են որ բազումս, և են որ զքառասուն ժամ տուրնջեան և գիշերոյ չափեն զօրն զայն. և այս ամենայն բաժինք են 'ի մէջ այնոցիկ որ պահենն. և ոչ 'ի մերում աւուրս միայն եղև այս, այլ և յամս այնոցիկ որ յառաջ եղեն քան զմեզ, որ ոչ թէ չմարիտ ունին զսովորութիւնն, այլ մեկին և դոյզնաբար, և ամենեքին խաղաղութիւն ունէին ընդ միմեանս որպէս և մեքս. Թէպէտ և բաժինք պահոց էին, սակայն միաբանութիւն հաւատոցն հաստատուն էր: Եւ 'ի վերայ այսց յաւելլու պատմութիւն, այն որ պիտոյ է գնել զնա այժմ, զի է նա այսպէս. Թէ և ամենեքան, ասէ, եպիսկոպոսքն այդր եկեղեցւոյ որպէս գուգ. առաջնորդես, որ եղեն յառաջ քան զՍովակէր, Սնիկ-

* Յօր. Գրիգոր. Բնութ. Լուս. Եր. Լուս. Եր. Լուս. Եր.

րոս և Քսենաոս, ոչ ինքեանք պահեցին և ոչ որոց ընդ նոքոք էին թոյլ ետուն պահել, և սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ երիցունս այլոց եկեղեցեաց՝ որք այցելութեամբ գային առ նոսա, և պահէին զայն: Եւ ոչ որ վասն այսր սովորութեան պահելոյ և կամ չպահելոյ անգոսնեցաւ երբեք. և թէպէտ ոչ պահէին եպիսկոպոսունք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինն յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն¹⁴: Եւ երանելին Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յառուրս Անիկտոսի՝ ունեւով նոցա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլոց իրաց, բայց նոյնժամայն 'ի համբոյր սիրոյ և խաղաղութեան եկին ընդ միմեանս, և վասն այսր ոչինչ ընդ երկար վէճեղև 'ի նոսա: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս. քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին Տեառն մերոյ, և ընդ այլ առաքեալս չընցաւ նա, և ընդ նոսա պահեաց զօրս զայս. և ոչ Պօղիկարպոս հաւանեցոյց ինչ զԱնիկտոս պահել որ պատասխանի առնէր նմա եթէ արժան է մեզ զքոյշ լինել սովորութեան եպիսկոպոսաց մերոց՝ որ յառաջ քան զմեզ

տոս և Փիոս և Հեգիանոս և Տախեսփորոս՝ և Քսենաոս. ոչ նոքա պահեցին զայս օր, և ոչ որ ենն զինի նոցա՝ գիտեն պահել զնա: Եւ թէպէտ և նոքա ոչ պահէին զսա, սակայն խաղաղութիւն ունէին ընդ մարդս որ պահէին զսա յայլ եկեղեցիս որ գային առ նոցա, ուր գէպ լինէր պահելոյ և չպահելոյ. և ոչ երբեք անգոսնեցան մարդք վասն այսր իրաց, այլ թէպէտ և ոչ պահէին եպիսկոպոսք որ յառաջ եղեն քան զքեզ, սակայն այնոցիկ՝ որ պահէինն յայլ եկեղեցիս, տային տանել նոցա հաղորդութիւն: Ունէր ստել և Պօղիկարպոս յորժամ եկն 'ի Հռովմ յառուրս Անիկտոսի. և ունէին նոքա ընդ միմեանս տրտունջ սակաւիկ մի վասն այլ իրաց, և նոյնժամայն տարին խաղաղութիւն ընդ միմեանս. և վասն այսր իրաց ոչինչ հակառակութիւն եղև նոցա ընդ միմեանս: Նա և կարէր իսկ ոչ Անիկտոս հաւանեցուցանել զՊօղիկարպոս եթէ մի պահեցէ զօրս զայս. քանզի ընդ Յովհաննու աշակերտին տեառն մերոյ և ընդ այլ առաքեալսն չընէր նա, և ընդ նոսա պահեաց նա զօրս զայս. և Պօղիկարպոս ** հաւանեցոյց զԱնիկտոս պահել, զի ասաց նմա եթէ պիտոյ է մեզ պահել զսովորութիւն հարցն մերոց եպիսկոպոսաց՝ որ եղեն յառաջ քան զմեզ: Եւ իբրև սոքա այսպէս էին հա-

¹⁴ Բօր. Երեմի-Երեմ. միւ օր Երեմի-Երեմ., այլ մք եղաք բառ այնմ ՚ի Գրութեան զոր այլուր տեսաք գրեալ զՏիմոթէոսի: Եւ ոչ Պօղիկարպոս:

կացին. և յայս պայման գողովնոցա հաղորդեցան ընդ միմեանս. և ետ Անիկտոս մատուցանել Պողիկարպեայ պատարագ յեկեղեցւոյ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. և էր խաղաղութիւն յամենայն եկեղեցիս, յորս պահէին և յորս ոչ պահէին: Եւ երանոս արժանաւոր ըստ իւրում անուանն օրինակաւս այսու խաղաղարար երեւեցաւ, վասն եկեղեցւոյ խաղաղութեան յորդոր լեալ և պատգամաւոր: Քանզի ոչ միայն առ Վիկտոր, այլ և առ բազում գլխաւոր եպիսկոպոսունս եկեղեցեաց ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ գրեաց վասն խնդրոյս յուզելոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թէ ո՛րպէս եղև մի միաքանութիւն հաշտարոքեալն ընդ ամենայն տեղիս վասն տօնի Չատկին:

Իսկ եպիսկոպոսունք՝ որ 'ի կողմանս Պաղեստինացւոց, զորս և յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք, Նարկիսոս և Թէոփիլոս, ընդ նոսին և Ասսիոս Տիւրացւոց և Ալարոս Պտղոմէացւոց եպիսկոպոսք, և որք միանգամ գումարեցան միաքան ժողովով սակա խնդրոյս

զորդեցան ընդ միմեանս, և յեկեղեցւոյ ետ Անիկտոս Պողիկարպեայ մատուցանել պատարագ իւրով հրամանաւ, և խաղաղութեամբ մեկնեցան 'ի միմեանց. իբրու յամենայն եկեղեցիս խաղաղութիւն էր այնոցիկ որ պահէին, և այնոցիկ որ ոչ պահէին: Իսկ իրինչոս որ կատարեալ միաքանի անուան իւրոյ, զի արդեամբք էր նա խաղաղարար, զի այս է Թարգմանութիւն անուան նորա, զայս խնդրէր և տղաէր վասն խաղաղութեան: Եւ նոյն իսկ ինքն ոչ միայն առ Բեկտոր, այլ և առ բազում գլխաւոր մարդիկ որ էին յեկեղեցիս, ըստ այսց նմանութեան գրեաց 'ի Թղթի իւրում վասն այսր խղճի: Իսկ եպիսկոպոսքն որ եղեն 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, այնոցիկ որ յառաջ քան զսակաւ մի յիշեցաք զնոսա. Նարկեսոս* և Թէոփիլոս, և ընդ նոսին Ասսիոս** եպիսկոպոս եկեղեցւոյն ծուրացւոց, և Աղերոս պտղոմէյիդացւոց, և որ միանգամ ժողովեցան

* Մեր օր. Կորնէոս:

** Մեր օր. Կորնէոս:

այսորիկ, գրելով վաճառութեան առաքելոց անտի կարգաւ հասերի առ նոսա վաճառութեան Գաւառին՝ 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն այսպէս. փոյթ յանձին կալարուք տալ տանել զպատճէն թղթոյս այսորիկ ամենայն եկեղեցեաց, զի մի եղիցուք մեք պատճառք այնոցիկ, որ գիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ զայս ևս յայտ առնեմք ձեզ, զի յայտմաւուր զոր մեքս առնեմք, զնոյն և յԱղեքսանդրիա առնեն, զի 'ի մէնջ երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոյցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միւսմ հաւասարութեան 'ի միասին եղիցի մեզ առնել զօրս զայս սուրբ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Թէ քանի՛ս երոյ մեզ Երանոս իշոյ գեղեցիկ հանձնարոյն յիշատակս:

Բայց 'ի գրոցս այսոցիկ և 'ի թղթոցս՝ զորս յիշեցաք, են Երանոսի և խօսք ընդդէմ հեթանոսաց, կարի խոհ հակիրձ՝ այլ բազմաշահ, մակագրեալ Յաղագս գի-

ընդ նոսա, գրեցին վաճառութեան առաքելոցն՝ զոր ընկալան նոքա վաճառակի. և 'ի կատարածի գրոցն յաւելուն և տան զայս բանս. Թէ պատճէն զայսր թղթոյ փոյթ յանձին կալարուք, և տուք տանել այլում * եկեղեցեացն, զի մի եղիցուք մեք պատճառք այնոցիկ որ գիւրաւ մոլորեցուցանեն զանձինս իւրեանց: Եւ ցուցանեմք ձեզ, զի յայտմաւուր որ մեք առնեմք՝ առնեն և աղէք սանդրացիք. զի 'ի մէնջ երթան առ նոսա թուղթք, և 'ի նոյցանէ առ մեզ գան, զի 'ի միւսմ հաւասարութեան 'ի միասին եղիցին առնել զօրս զայս սուրբ:

Քանհարոյ վեցերորդ. քէ քանի՛ խօսս ընկալաք մեք 'ի պերդարենէ անտի իրիկեսոսի:

Բայց հանգերձ այսու խօսիք և թղթով զոր տալցաք մեք և թէ են Երիւնդոսի, է նորա գործեալ խօսք ընդդէմ հեթանոսաց համառօտ, զի է 'ի նոսա շահ բազում, և գրեալ է 'ի վերայ նորա

* Թերևս՝ ամենայն եկեղեցեացն:

տուութեան: Եւ այլ միւս ևս ճառ ընծայեալ Մարկիոնի ուրումն եղբօր 'ի ցուցակութիւն քարոզութեան առաքելոցն. դարձեալ և գիրս այլ և այլ տրամախօսութեանց, յորս և յիշատակէ զթուղթն Եբրայեցւոց և զգիրս որ իմաստութիւն ասի Սողոմոնի¹⁸, ածելով 'ի նոցունց ինչ ինչ վկայութիւնս: Այսպիսի են գրութիւնք Երանոսի եկեալք 'ի մերս ծանօթութիւն:

Յաւուրս յայտոսիկ կացեալ Կոմոդոսի յիշխանութեան իւրում զամն երեքտասան և մեռաւ, զսա պաշտատեաց Սեւերոս յետ վեցամսեայ միայն տէրութեան Պերտինաքսեայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Եւ ո'յք դարձեալ երևելիք եղեն 'ի Ժամանակին յայնմիկ:

Առ բազումն սակայն բազում յիշատակք են ցայսօր վաստակոց Հանճարոյ այնր Ժամանակի նախնի մատենագրաց եկեղեցւոյ. և որ 'ի մերս ծանօթութիւն եկին են՝ Հերակղիղեայն խօսք յԱռաքեալն. և Մաք-

թէ Վասն իմաստութեան. և այլ միւս ևս որ գրեալ է եղբօր միւմ, զի անուն էր նորա Մարկիոնէ՝ վասն օրինակի քարոզութեան առաքելոցն. և միւս ևս գիրք մաքառումն ընդրանաւ, զի 'ի նմա յիշատակէ զթուղթն Հեբրայեցւոց, և զԹոմոսութիւնն Սողոմոնի, և եղ'ի նմա 'ի բանից անտի նոցա: Գիրք իսկ Իրինէոսի զոր մեքն գիտացաք՝ սոքա են:

Քաաներորդ եօթներորդ. վասն այլոց քազմաց որ եղեն յայնմ Ժամանակի երևելիք:

Իսկ իբրեւ եկաց Կոմոդիոս յաբալութեան անդ զերեքտասան տմ և մեռաւ. և եկաց Պարտինաքէս զվեց ամիս. յետ մահուանն Կոմոդեայ Սեւերիոս կալաւ զինի նորա: Իայց խօսք բազումք են որ կան մինչև յայսօր Ժամանակի առ բազումն, զչին մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ եղեալ էր բազում պնդութեամբ: Իսկ զոր մեք գիտեմք, է Հերակղիտոսին զոր ասաց յԱռաքեալ: Եւ Մաքսի-

սիմոսի վասն ստէպ 'ի հերեսիովտաց անտի յեղեղելոյ խնդրոյն, թէ ուստի է չար, և թէ զինչ բնութիւն հիւղեայն: Դարձեալ Կանդիտոսին վասն Վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին պատճառաց առաջարկութեան. նոյնպէս և Քսենոտոսի վասն Յարուութեան 'ի մեռելոց, և Արաբիանու ինչ ինչ ճառք, և այլոց բազմաց: Զորոց չունելով պատճառս և ժամանակ կարևոր տալոյ զայնս 'ի գիր, վասն որոյ և ոչ զյիշատակս անգամ'նոցա 'ի պատմութեանս նշանագրեցաք: Եւ այլոց բազմաց, զորոց չունիմք տալ զանուանրա՝ հասին առ մեզ գրութիւնք. որոց աստուածեզէն սուրբ տառիցն մեկնութիւնք հաւաստեալ յայտ առնեն զճմարտութիւն հաւատոց նոցին՝ թէ և մանկունք են եկեղեցւոյ: Սակայն անյայտ են մեզ այնու, զի չունին գրութիւնք նոցա զանուանս հեղինակացն մակագրեալ 'ի վերայ:

մոսի վասն այսր խղճի, զոր աշակերտին ոմանք 'ի Հերձուածոյ անտի, թէ ուստի է չար. և վասն եթէ հաստատելով հաստատէ Հեղայ. դարձեալ Կանդիտոսի՝ վեցօրեայ աւուրցն. և Ապիոնի վասն սորին այսր ճառից. և Քսենոտոսի վասն յարութեան 'ի մեռելոց. և միւս ևս ճառս Զարիանոսի, և զայլոց բազմաց, այնոքիկ որ վասն զի չիք մեզ պատճառք՝ ոչ եղաք զժամանակս նոցա յայս գիրս. և ոչ զյիշատակս նոցա 'ի պատմութեան նշանակեցաք: Եւ այլք բազումք այնոքիկ զոր ոչ կարեմք մեք երկրորդել զանուանս նոցա. տեսաք զխօսս նոցա, զի էին ճմարիտ հաւատովք մանկունք եկեղեցւոյ, որպէս ցուցանեն թարգմանութիւնք նոցա: Բայց չեն յայտնի. վասն զի չեն գրեալ անուանք նոցա որ գրեցինն զնոսա:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն այնոցիկ՝ որ 'ի սկզբանէ անտի զհետ զմացիմ
հերձոռածոյն Արտեմոնի, քէ որպիսի'ք ունանք
էին սորա 'ի զմացս իշրեանց և 'ի վարս, և քէ
զիս'րդ համարձակեցան եղծանել զգիրս սուրբս:

Ի գիրս միոյ ուրուք 'ի յառաջապատում մեր մա-
տենագրացն այնոցիկ երկասիրելոյ ընդդէմ ազանդոյն
Արտեմոնեայ, այն որ հնարեցան նորոգել զմոլորու-
թիւն Պաւղոսի Սամոստացւոյ առ մեզք, է պատմու-
թիւն ինչ կարի 'ի դէպ առաջարկեալ գրոցս: Եւ զի
այս աղանդ՝ գուզնաքեայ մարդ ասէ զՓրկիչն մեր,
յանդիմանեալ կշտամբէ զնա խօսս այս թէ ոչ 'ի բա-
զում ժամանակաց հետէ մոլորեալ է նոցա նորասի-
րութեամբս, քանզի որ վերակացուքն էին աղանդոյն՝
հպարտացեալ պարծէին կանխագոյն յոյժ գոյ: Եւ
յետ այլոց բանից բազմաց յանդիմանութեան ընդ-
դէմստութեան հայհոյութեան նոցա՝ զայս ապա կար-
գաւ և յայս պատմութիւն զայս ձև օրինակ. Ամեն-
քեան առաջինքն, ասէ, և առաքեալք ինքնին, զայս

Քանկերոյդ ուրերորդ. վասն այնոցիկ որ եղեն խկզբանէ յա-
ղանդոյ անտի Արտեմոնի. և որով օրինակաւ էին նորա. և
քէ որպէս համարձակեցան նորա եղծանել զգիրս սուրբս:

Եւ յիմաստնոց աստի յայսցանէ վասն որոց ասացաք մէք 'ի
խօսս զոր եղեալ է մեծաւ հոգաբարձութեամբ միով ուրուքն 'ի նո-
ցանէն, ընդդէմ աղանդին Արտեմոնեայ. այն որ հնարեցան նորո-
գել զնա ընդդէմ մեր, Պողոս շմեռացի: Գոյ 'ի նմա պատմութիւն
որ պիտոյ են այսմ ճառից զոր արկեալ է մեր. զի այս ազատ ասէ
վասն փրկիչն մերոյ՝ թէ մարդ է գուզնաքեայ: Բայց յանդիմանեալ
կշտամբէ զնա, թէ ոչ յառաջ քան զբազում ժամանակս պատա-
ռեաց յեկեղեցւոյ: Քանզի հպարտացեալ պարծէին այնոցիկ որ
վերակացու են նորա թէ կանխագոյն է նա: Եւ եդ նա և այլ բա-
զում վասն յանդիմանութեան սուտ բանիցն հայհոյութեան նոցա
և պատմէ այսպէս. Ասեն թէ ամենայն առաջինքն և նոքա յառա-
քեւոցն ընկալան և ուսան զնոյնս զայս զոր ասացաքս, և պահեցին

այսպէս ընկալեալ և ուսուցին, և պահեցին զճըմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Վիկտորի, որ երեքտասաներորդ էր 'ի Պետրոսէ՝ եւ պիսկոպոս 'ի Հռովմ՝ քաղաքի. իսկ 'ի Զեփիւռնեայ յաթոռակալէ նորա և անդր եղծաւ ճմարտութիւնս. Եւ թերևս արժանի լինէր հաւանութեան բանս եթէ ոչ նախ գիրք սուրբ հակառակ ընդդէմ նոցա զինէին: Դարձեալ են և գրութիւնք ոմանց եղբարց մեքոց, որ երիցագոյն են քան զժամանակս Վիկտորի, և խօսեցան նոքա ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճմարտութեանս, և ընդդէմ աղանդոց ժամանակին: ԶՅուստինեայ ասեմ, զՄիլտիադեայ, զՏադեանու և զԿլեմայ և զայլոց բազմաց, յորս յամենեւին 'ի նոսա աստուածաբանի Քրիստոս: Իսկ զԵրանոսին, զՄեքիտոնին և զայլոցն ով է որ ոչ գիտէ զգիրս, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ: Սաղմոսք իսկ և երգք 'ի նախնեաց անտի յեղբարց հաւատացեցեց յօրինեալք՝ աստուածաբանելով փառաբանեն զՔրիստոս զԲանն Աստուծոյ: Եւ զիմրդ ապա ընդ այս քան ամս աւետարանելով ճմարտութիւն վարդապետութեանս եկեղեցւոյ, մարթինչ իցէ լինել որպէս

ասէ ճմարտութիւն քարոզութեան մինչև 'ի ժամանակս Բեկտորի, որ էր նա եպիսկոպոս երեքտասաներորդ 'ի Հռովմ՝ քաղաքի յետ Պետրոսի, 'ի Զեփիւռնոսէ իսկ՝ այն որ կալաւ զինի նորագործեցաւ ստութիւնն 'ի վերայ ճմարտութեանն: Բայց այս թերևս արժանի էր հաւանութեան, թէ ոչ նախ գիրք սուրբ կան հակառակ ընդդէմ նոցա: Բայց են և գիրք ոմանց յեղբարց մեքոց, որ հին են քան զժամանակս Բեկտորի, որք գրեցին ընդդէմ հեթանոսաց վասն ճմարտութեան, և ընդդէմ աղանդից որ էին յայնմ ժամանակի. ասեմ իսկ Յուստինոսի և Մեղատոգեսի և Տերտիանոսի և Կղեմենեայ և այլոց բազմաց. զի ամենեքան սղբա ասեն վասն աստուածութեան Քրիստոսի: Իսկ զԻրինէոսի և զՄեքիտոնի և զայլոցն՝ ով է որ ոչ գիտէ զգիրս նոցա, որ քարոզեն վասն Քրիստոսի թէ Աստուած է և մարդ. բայց վարդապետութիւնք և երգք՝ որ գրեցին 'ի հաւատացեալ եղբարց անտի, իսկ զբանն փառաւորեն զՔրիստոս զԲանն Աստուծոյ, և ասեն վասն աստուածութեան նորա: Արդ զիմրդ յայս ամենայն ամս աւետարանի ճըմարտութիւն եկեղեցւոյ, մարթինչ իցէ լինել այսմ զոր ասեն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Բեկտորի քարոզէին այս միտք. կամ

* Յօր. Լուրդադիոս-Բիւնէ. Գ. որ գրեցին:

ասենն նոքա, թէ մինչ 'ի ժամանակս Վիկտորի այնպէս քարոզէր, զոր օրինակ և ինքեանք արդ վարդապետէն կամին: Կամ զիմրդ ոչ ակնածեն զրպարտել նոքա այսուիկ զՎիկտոր: մինչդեռ քաջ գիտեն զի Վիկտոր՝ զխաղախորդն Թէոտոգոս, որ գլուխն էր և հայր այսր աստուածուրաց խոտորմանս, որ մարդ գուգ նաքեայ ասաց նախ զՔրիստոս, մերժեալ տարագրեաց 'ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ: Զի եթէ նոյն միտք էին և խորհուրդք Վիկտորի, որպէս և ամբարիշտ հայհոյութիւն նոցա ուսուցանէ, զիմրդ ապա մերժէր նա զԹէոտոգոս՝ զգտիչ աղանդոյս: Վասն Վիկտորի այսչափ. որ զամս տասն կացեալ 'ի պաշտաման իւրում, կալաւ յետ նորա զաթոռն Զեփիւռինոս՝ յաւին իններորդի թագաւորութեան Սեւերեայ: Յետ այնորիկ նոյն ինքն հեղինակ գրոյս՝ որ ընդդէմ հերեփովապետիս աղանդոյս այսորիկ, յաւելեալ և զայլ ևս բանս վասն գործոցն յամս Զիւփիւռինեայ, յարէ 'ի նոսին այսպէս: Յիշեցուցից, ասէ, եղբարց՝ ինչ մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, որ եթէ 'ի Սողոմ գործեալ էր՝ կարծեմ 'ի խրատ զգօնութեան ածէր զնոսա: Այր մի էր նատալիոս անուն խոստովանող՝ ոչ 'ի վաղուց այլ 'ի մեր ժամանակս, որ մոլորեցաւ զհետ Արկեպիոդոտեայ և Թէոտոգոսի ուրումն սեղանաւո:

զիմրդ ոչ ակնածեն զրպարտել զիւկտոր այսուիկ *, իբրև գիտեն ճշմարտութեամբ թէ իւկտոր զԹեոտոս որ էրն գլուխ և հայր այսր խոտորման որ ուրանայ յԱստուծոյ՝ տարագրեաց զնա՝ 'ի հաղորդութենէ կցորդութեան, որ նախ նա ասէր վասն Քրիստոսի՝ թէ մարդ գուգնաքեայ է: Զի թէ իւկտոր՝ որպէս ասեն՝ հաւատարմ ըստ ուսմանն հայհոյութեան նոցա, զիմրդ ընկենայր նա զԹեոտոս, այն որ նա եղև գրիչ այսր աղանդի. և զայս ասաց վասն իւկտորի: Իսկ իբրև եկաց 'ի պաշտաման իւրում զտասն ամ, կալաւ յետ նորա Զեփիւռնոս յամին իններորդի թագաւորութեան Սեւերայ: Եւ յաւելու և ասէ. այն որ եդ զայս խօսս վասն այնորիկ որ սկսաւ յայս աղանդ, վասն որոյ ասացաք զմանէն: Եւ այլ միւս ևս գործ որ եղև յամս Զեփիւռնոսի, և գոյ այսու բանիւ այսպէս. յիշեցուցից՝ ասէ՝ եղբարց իր մի որ յաւուրս մեր գործեցաւ, այն որ ակն ունիմ թէ գործեալ էր 'ի Սողոմ՝ թերևս իմաստնացուցանէր զնա: Այր մի էր զի անուն էր նորա Անտեղիոս, և էր նա խոստովանաւ: Բայց ոչ յառաջագոյն էր նա, այլ 'ի մեր ժամանակս:

* Յօր. ապրիլ:

րի. և էին երկոքեան սոքա աշակերտք Թէոդոսեայ խաղախորդին, զորոյ զկարծեացն մուրուլթենէն կամ լաւ ևս ասել զխելաբախ յիմարութենէ կանխեցաք ասացաք. և Թէ որոշեաց զնա 'ի Հաղորդութենէ կըցորդութեան Վիկտոր եպիսկոպոս ժամանակին: Եւ Հաւանեցուցին սոքա զՆատալիոս կարգել նմա ռոճիկ և կոչել զնա եպիսկոպոս աղանդոյն. զի եղիցի նա առ նուլ 'ի նոցանէ ամնոյ ամնոյ Հարիւր յիսուն դահեկան: Իբրև զնացեալ յարեցաւ նա 'ի սոսա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի Տեառնէ մերմէ. զի Աստուած ողորմած և Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքոյ եկեղեցւոյ և կորիցէ, որ վկայն եղև չարչարանացնուրա: Եւ իբրև յուլացեալ անփոյթ առնէր նա զտեօիլն, որսացեալ պատուովն գահերիցութեան առ նոսա, և զօչաքաղութեամբն որ զբազումս կորուսին, 'ի վախճանի ապա չարաչար գանակոծ տանջեցաւ 'ի հրեշտակաց օրբոց զամենայն գիշերն, և կանխեալ նորա ընդ առաւօտն, զգեցաւ քուրձ և ցանեաց զիւրեաւ մոխիր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսի. ընկենոյր զանձն իւր և Թաւալէր առ

Զսա մուրեցուցին երբեմն Ասկղեպիդոտոս և Թէոդոտոս միւս ևս, և էր սա արապեգիւս: Էին սոքա երկոքինս աշակերտ Թէագոտի, այն որ ասացաքն զնմանէն յառաջագոյն. Թէ վասն այսր մտաց յիմարութեան որոշեաց զնա 'ի Հաղորդութենէ կցորդութեան Իսկառոր եպիսկոպոս. Հաւանեցուցին իսկ զԱնեռեպիոս, զի եղիցին տալ նմա սակ յայտնի, և կոչեսցի եպիսկոպոս այնր աղանդի, և եղիցի նա առնուլ 'ի նոցանէ ամնոյ ամնոյ Հարիւր և յիսուն գահեկան: Իսկ իբրև ընդանեցաւ նոցա, ժամանակս բազումս 'ի ձեռն տեսլեան խրատեալ լինէր 'ի տեսունէ մերմէ: Իսկ Աստուած ողորմած և տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ոչ կամեցաւ Թէ լիցի նա արտաքս քան զեկեղեցի և կորիցէ, քանզի եղև նա վկայ չարչարանաց նորա: Իայց քանզի լքեալ մօզը Հայէր նա ընդ տեսիլն քան զոր ասացեալն լինէր նա 'ի ձեռն գլխաւորութեանն որ առ նոսա և զօչաքաղութեանն որ կորուսանն զբազումս: Իսկ յետոյ անջեցաւ 'ի հրեշտակաց սրբոց. զամենայն գիշերն չարչարեցաւ մեծապէս: Եւ նոյն ժամայն կանխեաց ընդ առաւօտն և զգեցաւ քուրձ և ցանեաց իւրեաւ մ. իւր, և բազում փութով պնդութեամբ և ուժգին արտասուօք անկաւ առ ոտս Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսի. և ընկենոյր զանձն իւր առաջի առնայն մարդոյ, ոչ առաջի այնոցիկ միայն որ

ոտս՝ ոչ վիճակաւորացն միայն, այլ և առաջի ժողովրդեանն, և շարժէր արտասուօք իւրովք զգթու-
թիւնս Կորովայնից եկեղեցւոյ ողորմածին Քրիստոսի,
սրտառուչս աղաչէր և ցուցանէր զաշխսպան վասն
Քրիստոսի ընկալեալս, և հազիւ ուրեմն ՚ի հաղորդու-
թիւն կցորդութեան ընկալեալ լինէր: Բեր գիցուք և
զայլ ևս բանս մատենագրիս ընդդէմ հերեսիովտացս
այսոցիկ՝ որ ունի օրինակ զայս. Զգիրս սուրբս, ասէ,
աներկիւղ համարձակութեամբ եղծին ապականեցին
սղբա, զկանոնս առաջին հաւատոցն ապախտ արարին
և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ ա-
սեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ քանի ձևս խելամուռ-
ութեանց հնարել կարիցեն ՚ի հաստատութիւն անաս-
տուած ամբարշտութեան իւրեանց տքնին անխոնջ:
Եթէ որ բան ինչ աստուածեղէն տառից առաջի
արկցէ նոցա՝ խուզեն և քննեն եթէ խառն կամ ան-
ջամբ հաւաքաբանութեամբ պատասխանի առնել մար-
թասցեն: Ապախտ արարեալ զգիրս սուրբս Աստու-
ծոյ և կրթին ուսանին զերկրաշափութիւն իբրու թէ
յերկրէ գոյով, զերկրաւորս խօսին, և զոր ՚ի վերուս-
տն եկն՝ ոչ գիտեն: Զի ոմանք ՚ի նոցանէ փութով
պնդութեամբ զԵւկղիդէսն պաշտեն, ընդ Արիստո-
տէլ և ընդ Թէոփրաստ հիանան, և Գաղենոսի երկրը

էին յաստիճանի անդ եկեղեցւոյ, այլ և առաջի ժողովրդեան. և
հեղուր նա զարտասուս իւր և առաջի ողորմած եկեղեցւոյ Քրիս-
տոսի ողորմածի, և յոյժ աղաչէր և խնդրէր ՚ի նոցանէն և ցուցա-
նէր զկեղս վերացն զոր ընկալաւ, և հազիւ ետուն նմա զխաղաղու-
թիւն կցորդութեան: Եւ ընդ այս բանս յարեալ են և այլ բանք
սորին այսօր օրինակագրի զի են այսպէս. Զգիրս սուրբս՝ ասէ՝ աներ-
կիւղ համարձակ եղծին ապականեցին, և զկանոնս զառաջին հա-
ւատոցն զրկեցին, և զՔրիստոս ոչ ճանաչեն, և ոչ քննեն թէ զինչ
ասեն գիրք Աստուծոյ. այլ թէ որպէս ՚ի կերպարանս մաքառման
գտցեն, որ զրկէ զաստուածութիւն որդւոյ. և թէ որ հարցանէ
զնոսս բան ՚ի դրոց Աստուծոյ, նախ նոքա հարցանեն թէ այս բան
զորպիսի կերպարանս մաքառման կարէ առնել, խառնումն եթէ
որոշումն: Բայց թողին զգիրս սուրբս, և կրթին և ուսանին զափ-
երկրի, իբրու թէ որդիք իցեն երկրի. և յերկրէ խօսին. և զայն որ
եկն ՚ի վերուստ՝ ոչ գիտեն: Զի Օկղոզէս առ ոմն մի ՚ի նոցանէն փութ-
ութով պնդութեամբ ուսանի. Արեստատեղէս և Թէոփրաստոս. յոյժ
սքանչելիք էին առ նոսա, զի Գաղիոս առ ոմանս ՚ի նոցանէ իբրու
այն թէ երկրպագելով երկրպագի: Իսկ նոքա յարուեստագիտու-

պագու թիւն մատուցանեն: Իսկ արդ որք զարուեստս
անհաւատից 'ի հաստատութիւն կարծեաց միորու-
թեան ազանդոց իւրեանց վարեն, և խորամանկու-
թեամբ անտատուածից զպարզութիւն հաւատոց աս-
տուածեղէն գրոց ապականեն, իբրու թէ չիցեն ամե-
նեին մերձաւորք հաւատոց, զի՞նչ պիտոյ իցէ ասել
զնոցանէ: Վասն այսորիկ աներկիւզ համարձակ ձեռ-
նամուխ եղեն 'ի գիրս Աստուծոյ, և ասեն թէ ուղղե-
լով ուղղեմք զնոսա: Եւ զի ոչ զուր տարապարտոց
բամբասեմք ինչ զնոսա, այն որ կամի՝ կարէ ուսանել:
Եթէ կամիցի որ զօրինակս սուրբ գրոց փոխադրեալս
'ի նոցանէ բաղդածել և կշռել ընդ միմեանս՝ գտցէ
զնոսա ամենեւին անմիաբանս. տարածայնք են արդարեւ
և Ասկիւպիատեայն 'ի Թէոդոտոսեանցն: Բազումք իսկ
գտանին յօրինակաց աստի նոցա, զի փութով պնդու-
թեամբ փոխադրեալ են յաշակերտաց նոցին, որ-
պէս նոքայն կոչեն զուղղադրեալս 'ի միոյ 'ի միոյ 'ի նո-
ցանէ, բայց ստուգիւ ապականեալս և եղծեալս: Դար-
ձեալ Հերմապոլիւայ օրինակքն չմիաբանին սոցայոցն.
և որք Ապոդոմեանքն կոչին՝ և ոչ յիւրեանս անգամ՝

Թեանն այնոցիկ որ ոչն հաւատան, պաշտին 'ի խորհուրդս ազան-
գին նոցա, և 'ի խորամանկութիւն այնոցիկ որ աւանց Աստուծոյն
իցեն: Խառնեալ են ընդ պարզ հաւատան գրոցն Աստուծոյ, իբրու
և ոչ մերձենալով մերձենային նոքա առ հաւատան: Զի՞նչ պիտոյ
է մեզ տեղ զնոցանէն. վասն այսորիկ աներկիւզ համարձակ ձեռ-
նամուխ եղեն 'ի գիրս Աստուծոյ, և ասեն բան. ուղղելով ուղղեմք
զնոսա: Այն որ կամի կարէ ուսանել, եթէ որ կամի հանել զօրինակ
զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ և ընթեռնուլ զնոսա ընդ միմեանս, գտանէ
զնոսա զի երկմտեալ և բաժանեալ են 'ի միմեանց. զի բաժանեալ
են Ասկիւպիոլայն 'ի Թէոդոտոսեայն: Բազումք իսկ գտանին 'ի գրոց
անտի նոցա. քանզի փութով պնդութեամբ գրեն զնոսա աշակերտք
նոցա՝ զուղղեալն զմիոյ միոյ 'ի նոցանէն, որպէս և նոքայն կո-
չեն զնոսա. բայց են նոքա եղծեալք և ապականեալք: Բայց զար-
ձեալ Հերմապոլիւին սոցա ոչ միաբանին. իսկ Ապոդոմեանքն * և
ոչ նոքա նոցայնոցն միաբանին: Զի թէ որ ընթերցի զայնոսիկ որ
յառաջագոյն ուղղեցան 'ի նոցանէ՝ ընդ այնոսիկ որ յետոյ ապակա-
նեցին, գտանէ թէ ոչ միաբանին ընդ միմեանս: Այլ թէ քանի՞ է
ժարհութիւն այս մեղացոյ, թուի թէ և նոքա Զարտար գիտեն. կամ
ոչ հաւատան եթէ 'ի Հոգւոյն սբբոյ տաացան Փիլք սուրբք. և են
նոքա առանց հաւատոց կամ՝ զանձինս իւրեանց իմաստունս համա-

* Յօր. Կապիտուլիոյն:

միաբան գտանին: Զի թէ դը կշռելով ընթերցելի զայր նոսիկ՝ զոր յառաջագոյն յարդարեաց նա ըստ մոի, ընդ այնոսիկ՝ զորս յետոյ ապա յեղաշրջեաց, գտցէ ամենեւին իսկ անմիաբանս ընդ միեմանս: Այլ թէ քանի է ժպրհութիւն այս մեղացս, թուի թէ և նու քա ճարտար գիտեն. զի կամ ոչ հաւատան եթէ Հոգւով սրբով ասացան Պիրք սուրբք և անհաւատք են, կամ զանձինս իւրեանց իմաստունս համարին քան զՀոգին սուրբ. և զինչ այլ են նոքա, բայց եթէ գիւ ահարբ: Զի ոչ կարեն ուրանալ թէ չիցէ նոցա այս ժպրհութիւն. զի ձեռնագիրք նոցա են օրինակքն, և ոչ 'ի նոցանէ՝ յորոց աշակերտեցան նոքա 'ի հաւատս Քրիստոսի, զայսպիսի ընկալան գիրս, և չիք նոցա ցուցանել ընագիրս՝ յորոց առին զնմանն: Քանզի ոմանք 'ի նոցանէ ոչ միայն կամեցան փոխել զգիրս սուրբա, այլ և սպառ սպուռ ուրացեալ զօրէնս և զմարգարէս, 'ի չնորհս անօրէն և անաստուած մարդութեան իւրեանց՝ 'ի վիհս յետին կորստեան խարդաւանեցին զանձինս: Եւ վասն այսոցիկ ասացաւ այսչափ:

Ինչ քան զՀոգին սուրբ, զինչ ևս այլ ինչ են նոքա՝ քան եթէ գիւ ահարբ, զի ոչ կարեն նոքա ուրանալ թէ չիցէ նոցա այս ժպրհութիւն. իբրու ձեռք իւրեանց գրեն յայնցանէ ուստի աշակերտեցան նոքա, ոչ ընկալան նոքա այսպէս զգիրս. և չիք նոցա ցուցանել թէ ուստի գրեցին նոքա զօրի... 'ի նոցանէ ոչ զի փոխելով փոխել զնոսա կամէին, այլ սպառսպուռ ուրացան յօրինաց և 'ի մարգարէից, ուսմամբ իւրեանց՝ այն որ առանց օրինաց և առանց Աստուծոյ է, և 'ի պատճառ մարդութեանն 'ի վախճան կորստեան ընկեցան: Եւ վասն այսոցիկ մինչ ցայս վայր պատմեցաք:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Ախոյենիցն վիճակելոց » . Եւ զի օրէնք էին ըմբռաց մենամարտից երկու երկու ելանել 'ի կռիւ, և յաղթողացն գասնաւ մենամարտել ընդ միմեանս, մինչև 'ի բազում ամօրից անտի ախոյենից մնալ միում ումեք յաղթական, որում և հասաներ ապա պսակիլ. այս է ասելն 'ի բազմապատիկ մրցմունս ագոնին յաղթեալ :

ԳԼՈՒԽ Գ. ² — « Եւ առ Ելեւթերոս եպիսկոպոս Հռովմայ գրէին » . Ի բանից անտի Տերաուղիանու եթէ և քահանայապետն Հռովմայ ծանեաւ զմարգարէութիւն Մոնտանոսի և կանանցն Պրիսկայ և Մաքսիմիլայ, զրոյց ել եթէ 'ի Թղթոյ աստի վիպիցն Լուգդոնացւոց և 'ի կեղծուպատիր նենգութենէ Մոնտանեանց պատրեալ քահանայապետս գրէր եկեղեցեացն Ասիացւոց ընդու նեւ զնոսս 'ի հաղորդութիւն, այլ ընդ հուպ խրատեալ 'ի Պրաքսեայ ումեմէն ասիացւոց, զհակառակ առաջնոյն գրելով ըստ նախորդին իւրոյ Անիկիտեայ՝ խափւ մորժեաց զնոսս :

ԳԼՈՒԽ Ե. ³ — « Եղբայր ինքնակալին Մարկոս Աւրելիոս » . Եղբայր ասէ ինքնակալին Անտոնինոսի զՄ. Աւրելիոս, ուր նոյն ինքն Մ. Աւրելիոս է և Անտոնինոս, որոյ և եղբայրագիր Լուկիոս Ելիոս վերոս : Այլ մարտագիրն ընդգէմ Գերմանաց և Մարմատացւոց ինքնին ըստ վկայելոյ պատմագրաց Մ. Աւրելիոս Անտոնինոսն էր :

... ⁴ — « Շանթաձիգ » . Ըստ Դիոնի Կասսիոսի՝ որ զհռովմեական լէգէոնից կարգէ խօսս, գունդս այս երէց էր ժամանակաւ քան զամս ինքնակալութեան Անտոնինոսի . և զի Ապողինար Ե. Տերաուղիանոս վկայելով եթէ ազօթիւք քրիստոնեայ զօրականին ընկալան զանձրեն, չլաւելուն ինչ վասն շանթաձիգ անուան ազօթական զնդին, միայն 'ի Մելիտենեցւոց անտի էր զօրականն . և Դիոնի ասեն զՇանթաձիգն գունդ 'ի Կապպադովկիոյ, միաբանցին թերեւս այսու, զի և Մելիտինէ 'ի Փոքուն Հայոց էր 'ի Կուսականութենէ Կապպադովկիոյ, բայց թէ իցէ յայժամ գունդ մի ողջն 'ի հաւատացելոց անտի կազմեալ, ըստ նորին Ապողինարի բանիցն՝ զորով զանց ասնէ Եւսեբի, կալցէ ոք որպէս և ախորժէն :

ԳԼՈՒԽ Ը. ⁵ — « Յետ ելից նոցա յաշխարհ » . Որով չմիաբանութիւն երեւի պատմելոցն Երանոսի և Պապեայ և Կղեմէսի Ա զեքսանդրացւոյ . զի յետինքս առ կենդանութեամբ Պետրոսի առաջին գրեալ զաւետարանն իւր Մարկոս, և սա յետ ելից նորա յաշխարհ : Որով յայտ է թէ չեն 'ի հաւատոց այսոցքիկ, և զժողովրդի 'ի քննութիւն :

...⁶ — Եղեն արգարե 'ի նախնեաց անտէ հարց' որ առ Պաւլոսն առգաւ Ղազարի ասացին լեալ զԹարգմանութիւն սրբազիր ասուինցն, և յորովագոյնք առ Եղայրասէրն Պաղոմաւ: և յետինս այս առ հասարակ ընդունելի լեալ: Եւ յերևութի անգ երկմտառութեանս պատճառ: զի Պաղոմայ Եղայրասիրին երկամաս գահակից հօրն լեալ, որ ինչ առ կենդանութեամբ Պաղոմայ Ղազարի սկսեալ էր ջանիւք 'իմարեայ Փաղերացւոյն Թարգմանութիւնս այս, յետ մահու նոցին' առ որգաւ Նորա Եղայրասիրեւ 'ի գլուխ եւ կատարեցաւ, որով և իրաւամբ է և հօրն և որգւոյն առ զայդ պարծանս:

ԳԼՈՒԻ ԺԶ. ⁷ — « Ընդգէմ Միլտիադեայ » . Ամենէին նոր է անունս այս 'ի զլեաւոր արքանեակս Մոնասնոսի. վասն որոյ Թուացաւ ոմանց եթէ սա իցէ յառաջագոյն յիշատակելն Աղիւբիա, կամ Թէ զԱղիւբիա առ զայդ Միլտիադէս իցէ ընթեռնել:

...⁸ — « Զեկեղեցի տեղոյն » . Ուր 'ի նախնեաց Թարգմանութեան էիլոյի Պնփոյոց ընթեռնումք, զանազանութեամբ ձեռագրաց այլալեալ. քանզի գիւրին է յոյժ 'ի յունական բառագրոց որ է փշի, և Πόντος Պոնտոս վերպակաւ փոխանակել զիւրարս. այլ մէք իրաւամբ զայս այսպէս եգաք:

...⁹ — « Աստուածամարտն ամենալից արումեցան » . Եւ ասա 'ի հին Թարգմանութեան վերապա եղեալէ. նոյնպէս և ասա տարբերութիւն է ձեռագրաց ընդ ἀντιδιδουս և ընդ ἀντιδιδουս յորոց զերկրորդն ընտրեցաք, յոյժ 'ի գէպ Մոնասնեայ' որ միթեալ իշէ չորս սուրբ զանձն գիւր կոչէր, զի և բառգ ἀντιδιδουս հակառակորդ մանաւանդ նշանակէ և ոչ վերակացու, որով և զմիանգամ եգեալն կրկնել էր:

ԳԼՈՒԻ ԺԷ. ¹⁰ — « Ընդգէմ Խոսիցն Աղիւբիա տեայ » . Վերջս տին անա Միլտիադեաւ սկսեալ զՄիլտիադէս անուն փոխէ յԱղիւբիա. և Թէ զհարգ իցէ վերպակգ այդ՝ ընդ Միլտիադէս և ընդ Աղիւբիա չմանամ:

ԳԼՈՒԻ ԺԸ. ¹¹ — « Որոց վիպեն ներքնատունք մահնից » . Քանզի յԱթէնս զմասն շինուածոյն' որ 'ի յետին կողմն մահնին Աթենասայ Քաղաքայնոյն էր կառուցեալ, յորում և զգանձն հասարակաց պահէին ὀπισθοδομος կոչէին, զոր և ներքնապահ եղաք, ասա և որ յամենայն մահնան գասնէր այս շինուած՝ էր փոխանակ գիւտին հասարակաց քաղաքացւոց. ուր և յանցաւորաց չարազործութիւնք արձանագրեալք հրատարակէին, ուստի զայս ահանարկէ բանս:

ԳԼՈՒԻ Ի. ¹² — « Վասն Միապետութեան » . Մակագ այսու յորովագոյն երկասիրութիւնք են նախնի հաւատա ընդգէմ բազմաստուած բազմապետութեան հեթանոսաց, յո և զամենակալ վեհապետութիւն չոր ցուցանէին արարիչ հիւսից և միահեծան վարիչ:

ԳԼՈՒԻ ԻԲ. ¹³ — « Զի են որ կարծեն եթէ մի օր » . Բանս Երանոսի յայլ և այլ և 'ի բազմապետիկ միտա առին ասածաբանք, և բազում ինդիրս յուզեցին զպահոց, այլ հաւան նագոյնն է Պերրոնեայ կարգինարի կարծիք՝ որ ոչ վասն Քսենոքանց, այլ միայն վասն սրբոյ շարաթուն իմանայ զբանգ

ցեալ. 'ի սոյն միտս առեալ և զբանս 'Իրնիսեայ Արեքսանդրացւոյ առ Բասիլիգէս, Թէ « Վասն աւուրցն պահոց ոչ միօրինակ ունին ամենեքեան, են՝ որք յաւելում և են՝ որք նուազեցուցանեն » . ոչ զՔառասնորդացն անուշա՝ որ նոյն է առ Հասարակ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ: 'Իարձեալ որ ասեն՝ չափել ոմանց 'ի պահան զառւրն. Զեան և զգիշերոյ զքառասուն ժամն, 'ի յիշատակ քառասնօրեայ պահոց Փրիչին, այս է որ 'ի բնէ անհնարինն էր մարդոյ, առանց մասնաւոր աստուածայնոյն օգնականութեան, ժամն ընդ աւուրց փոխանակէին 'ի պահոց սրբոյ շարաթում, այսինքն 'ի սպառ ան սուազութեան և 'ի ծոմնն այսու գոնեա 'ի նմանութիւն Քրիստոսի Թեազիոնէլ ըզձալով. և զայս ըստ բարեպաշտ եռանդան իւրաքանչիւր ազատ ընտրութեամբ:

... 14 — « Տային ասենէլ զհաղորդութիւն » . Իմանալ է այսու զսովորութիւն եպիսկոպոսաց երբեմն, զի 'ի զատկական տօնս տուաբէին միմեանց յօրինաց անտի, զոր և օրհնութիւն կոչէին. որ էր նշանակ իրօք և արգեամբք հաղորդելոյ ընդ միմեանս: Որ և յետոյ ուրեմն 'ի Լաւորդիկեայ ժողովոյն օրինօք արգելաւ:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ. 15 — « Իմաստութիւն Սողոմոնի տաացեալ » . Նշանական իցէ Թերեւս գնելն Եւսեբեայ զբառք Սողոմոնի տառեալ. զի նախնի հարք և եկեղեցական գրիչք զԱռական Սողոմոնի Իմաստութիւն կոչէին. և որ այժմէ Իմաստութիւն Սողոմոնի կոչին՝ վրիպակաւ կարծեմ յաւելեալ զյատկացուցիչք. քանզի Հեգեօփոպոս և Երանոս պաշտեալ նովաւ չաան նմա զայդ մակագիր:

ՅԱՆԿ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն հալածանացն՝ որ եղեն յաւուրս Սեւերեայ։
 Բ. — Վասն 'ի մանկութենէ անտի գաստիարակութեան Որոգիինէս։
 Գ. — Թէ որպէս Որոգիինէս գեռ ևս պատանեակ գողով քարոզէր զբանն Աստուծոյ։
 Դ. — Թէ քանիք ոմանք յաշակերտեւոց Որոգիինի վնայուլ թեամբ կատարեցան։
 Ե. — Վասն Փոռամիենէս։
 Ղ. — Վասն Կղեմայ Աղեքսանդրացոյ։
 Ի. — Վասն Յուգայի օրինակագիր գրչի։
 Լ. — Վասն գործոց յանգղնութեան Որոգիինէս։
 Թ. — Վասն սքանչելեացն՝ որ եղեն 'ի Հեռն Նարիկեսէս։
 Ժ. — Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց։
 ԺԱ. — Վասն Աղեքսանդրու։
 ԺԲ. — Վասն Սերապիոնի և վասն ծանուցեալ առ մեզ գրոց նորա։
 ԺԳ. — Վասն գրոցն Կղեմայ։
 ԺԴ. — Թէ քանի գիրս աստուածեղէն ապօքից յիշէ Կղեմէս։
 ԺԵ. — Վասն Հերակլեայ։
 ԺԶ. — Թէ որպէս փոյթ յանձին ունէր Որոգիինէս վասն գրոց սրբոց։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑՈՑ

- Ա. — Հապ առաջին վասն հալածանացն որ եղին յաւուրս Սեւերեայ։
 Բ. — Երկրորդ, վասն փութոյ յօժարութեան իւր խնդանի, որք 'ի մանկութենէ խաչ։
 Գ. — Երրորդ, զի փնչեռ ողոյ եր իրիզինէ՝ քարազեր զուսում վարդապետութեան ֆրեստոս։
 Դ. — Զորրորդ, որ փնչեռ աշակերտեան 'ի ներքոյ Հեռն իրիզինէսի, վնայուլ վնայեցան 'ի մարտիրոսութեան։
 Ե. — Հինգերորդ, վասն Փոռամիենէս։
 Ղ. — Վերերորդ, վասն Կղեմիանէս աղեքսանդրացոյ։
 Ի. — Եւթներորդ, վասն Յուգայ օրինակագիր գրչի։
 Լ. — Թեւերորդ, վասն իրացն զոր գործեաց վարչութեամբ իրիզինէս։
 Թ. — Խններորդ, վասն սքանչելեացն որ եղեն 'ի Հեռն Արկեսեսէս։
 Ժ. — Տասներորդ, վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմի։
 ԺԱ. — Մեասասներորդ, վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի։
 ԺԲ. — Երկուսասներորդ, վասն Սերապիոնէս և վասն խօփցն որ եղեալ է նորա։
 ԺԳ. — Երեսասներորդ, վասն խօփցն զոր գրեաց Կղեմիանոս։
 ԺԴ. — Զուրասսներորդ, թէ քանի գիրս յիշատակեաց Կղեմիանոս։
 ԺԵ. — Հագուսսներորդ, վասն Հերակլեայ։
 ԺԶ. — Վեշասսներորդ, թէ որպէս փոյթ յանձին ունէր վասն գրոց սրբոց։

- ԺԷ. — Վասն Սիւմաբոսի որ Թարգմանեացն զԳիրս:
 ԺԸ. — Վասն Ամբրոսեայ:
 ԺԹ. — Թէ որպիսի յիշատակք են զՈրոգինեայ առ Հեթանոսս:
 Ի. — Թէ որոց մատենագրաց ժամանակին վաստակք առ մեզ
 Հասին:
 ԻԱ. — Թէ ղյք կացին երևելի եպիսկոպոսք 'ի ժամանակին:
 ԻԲ. — Թէ որչափ ենչ Հիպոդիւտեայ գրութիւնք առ մեզ Հասին:
 ԻԳ. — Վասն վաստակոց Որոգինեայ, և Թէ որպէս ընկալաւ նա
 զպատիւ երկցութեան եկեղեցւոյն:
 ԻԴ. — Թէ զինչ ինչ մեկնութիւնս արար Որոգինէս մինչ գեռ
 յԱղէքսանդրիա էր:
 ԻԵ. — Թէ զորս 'ի գրոց անտի յերկոցունց կառկարանացն սըբ-
 բոց որպէս ընգունելիս 'ի Համար արկանէ Որոգինէս:
 ԻՋ. — Թէ որպէս Հերակլէս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկե-
 ղեցւոյն Աղէքսանդրացւոց:
 ԻԴ. — Թէ որպէս Հայէին եպիսկոպոսքն ընդ Որոգինէս:
 ԻԸ. — Վասն Հալածանացն որ յաւուրս Մաքսիմինեայ:
 ԻԹ. — Վասն Փաբիանոսի, և Թէ զիարդ սքանչելեօք առ յԱս-
 տուծոյ եղև նա եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց:
 Լ. — Թէ քանի աշակերաք եղևն Որոգինի:
 ԼԱ. — Վասն Արիբիանեայ ժամանակագրի:
 ԼԲ. — Զորս և զորպիսիս մեկնութիւնս արար Որոգինէս 'ի Կե-
 սարիա Պաղեստինացւոց:
 ԼԳ. — Վասն մոլորութեան Բերիլլեայ:
 ԼԴ. — Վասն Փիլիպպեայ կայսերի:

- ԺԷ. — Եթմնեաաներորդ, վասն Սիմաբեայ որ Թարգմանեաց զԳիրս:
 ԺԸ. — Ութնասաներորդ, վասն Ամբրոսեայ:
 ԺԹ. — Իննեասաներորդ, Թէ որպիսի յիշատակք են վասն Խաբիզինէսի:
 Ի. — Քասներորդ, Թէ որպէս խօսք էին իմաստնոցոր էին յայնմ ժամանակի:
 ԻԱ. — Քասներորդ առաջներորդ, Թէ որչափ եպիսկոպոսք յայստի էին յայնմ
 ժամանակի:
 ԻԲ. — Քասներորդ երկրորդ, Թէ քանի խօսք յայստի են Հիպոդիւտեայ:
 ԻԳ. — Քասներորդ երրորդ, վասն փութոյ պնդութեան Խաբիզինէսի զի ար-
 ժանի եղև նա լինել երեց յեկեղեցւոյ:
 ԻԴ. — Քասներորդ չորրորդ, Թէ որպէս մեկնութիւնս գրեաց յԱղէքսան-
 դրեայ քաղաքի:
 ԻԵ. — Քասներորդ հինգերորդ, Թէ զիարդ յիշէ Խաբիզինէս զգիրս որ ընդա-
 նելոց են յեկեղեցւոյ:
 ԻՋ. — Քասներորդ վեցերորդ, զի Հերակլէ կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկե-
 ղեցւոյն աղէքսանդրացւոց:
 ԻԸ. — Քասներորդ եօթներորդ, եթէ որպէս կամ զիարդ Հայհոյէին եպիսկո-
 պոսքն զփմանս:
 ԻԹ. — Քասներորդ ութերորդ, վասն Հալածանացն որ եղևն յաւուրս Մաք-
 սիմինոսի:
 ԻԹ. — Քասներորդ քններորդ, վասն Փիլիանոսի, Թէ որպէս կամ զիարդ ե-
 րեքսոս նա սքանչելեօք, լինել նմա եպիսկոպոս 'ի Հռոմ քաղաքի:
 Լ. — Երեսներորդ, Թէ քանի աշակերաք Խրիզինէսի:
 ԼԱ. — Երեսներորդ առաջներորդ, վասն Փրիկանոսի:
 ԼԲ. — Երեսներորդ երկրորդ, Թէ որպիսի մեկնութիւնս գրեաց Խաբիզինէս 'ի
 Կեսարեայ պաղեստինացւոց:
 ԼԳ. — Երեսներորդ երրորդ, վասն Խաաորման Բերեղեղոսի, և վասն Փիլիպ-
 պեայ:
 ԼԴ. — Երեսներորդ չորրորդ, վասն Դիմիտրեայ որ կալաւ զեպիսկոպոսու-
 թիւնս զինչ Հերակլեայ:

- ԼԵ. — Թէ՛ ժրպէս Դիոնիսիոս յաջորդես
 պոսուծեան :
 ԼԶ. — Թէ՛ ժրջափ ինչ այլ վաստակս վաս :
 ԼԷ. — Վասն հերձուածոյն Արարացւոց :
 ԼԸ. — Վասն հերձուածոյն Եղեկսիացւոց :
 ԼԹ. — Վասն հալածանաց Դեկոսի, և Թէ՛
 չարանաց կրեաց Որոգինէս :
 Խ. — Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնիսի :
 ԽԱ. — Վասն վկայիցն որ յԱղէքսանդրիա :
 ԽԲ. — Եւ վասն այլոց ինչ յԵղատակելոց :
 ԽԳ. — Վասն Նովատեայ, և Թէ՛ որպիսի դք
 աղանդոյ նորա :
 ԽԴ. — Պատուութիւն Դիոնիսեայ վասն Ս/
 ԽԵ. — Թուղթ Դիոնիսեայ առ Նովատոս :
 ԽԶ. — Եւ վասն այլոց Թղթոց Դիոնիսեայ :

- ԼԵ. — Երեւներորդ հինգերորդ, Թէ՛ քանի՛ փոյի
 նետի :
 ԼԶ. — Երեւներորդ վեցերորդ, վասն հերձուածոց
 բացւոց :
 ԼԷ. — Երեւներորդ եօթներորդ, վասն աղանդին :
 ԼԸ. — Երեւներորդ ութերորդ, վասն ժամանակա/
 ԼԹ. — Երեւներորդ իններորդ, վասն որ ինչ անցք :
 Խ. — Քառասներորդ, վասն որոց վկայեցին յԱ/
 ԽԱ. — Քառասներորդ առաջներորդ, վասն այլոց
 նետոս :
 ԽԲ. — Քառասներորդ երկրորդ, վասն Նիստոսի
 վասն աղանդին նորուն :
 ԽԳ. — Քառասներորդ երրորդ, պատմութիւն Դ/
 պիանեայ :
 ԽԴ. — Քառասներորդ չորրորդ, Թուղթ զոր գրեա/
 ԽԵ. — Քառասներորդ հինգերորդ, վասն այլոց Թ/

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն հայրածանացն՝ որ եղեն յառուրս Սեւերեայ:

Իբրեւ յուզեաց և յարոյց Սեւերոս հալածումն 'ի վերայ եկեղեցեաց, պանչելի լինէին ընդ ամենայն տեղիս վկայութիւնք նահատակացն 'ի վերայ կրօնիցս աստուածաշարժութեան. բայց առաւել յաճախէին յԱղեքսանդրիա՝ յեգիպտոսէ և 'ի Թեբայիդոյ իբրեւ յասպարէզ մի մեծ Աստուծոյ անդր ածելով զընտիր ընտիրս նահատակաց, որոց և պէսպէս տանջանաց մահու արիական պնդութեամբ ժուժկալեալ՝ ընդունէին յԱստուծոյ զպսակ յաղթութեան: Ի սոսա էր և Լէոնիդէս՝ որ հայր ասի լինել Որոգլինեայ, որ և կառավանատեալ՝ եթող զորդին իւր մանուկ դեռահասակ. որ թէ որպէս 'ի մանկական տիոց անտի յօժա-

Առային ձառք վասն հայրածանացն որ եղեն յառուրս Սեւերեայ:

Արդ իբրեւ Սեւերոս յուզեաց և յարոյց զհալածումն 'ի վերայ եկեղեցեաց, պանչելի էին վկայութիւնք նահատակացն աստուածաշարժութեան որ լինէին ընդ ամենայն տեղիս, բայց առաւել յԱղեքսանդրիա և յեգիպտոսացւոց անտի և յամենայն ասիացւոց, և տային տանել զնոսա անդր իբրեւ յասպարէզ 'ի մեծ և 'ի պանչելի նահատակացն Աստուծոյ, և ժուժկալութեամբ պէսպէս տանջանաց ազդի ազդի մահուամբք պսակ ընդունէին յԱստուծոյ. զի 'ի նոցունց իսկ յայնցանէ էր և Լէոնիդէս, այն որ ասի վասն նորա զի էր նա հայր իրիգինեսի, և հատաւ զլուրի նորա 'ի մարտիրոսութեան, և եթող զորդիս իւր տղայ: Այլ զիարդ կամ որպէս էին խորհուրդք մարդկանն այնորիկ 'ի ժամանակէ անտի յայնմանէ 'ի բանս Աստուծոյ, ժամ է առել համառօտ. քանզի առաւել անուանի է նա առ բազումս, այլ յուրով են վարք առնն այնորիկ, որ կամի

ըամիտ գտանէր առ աստուածային՝ չէ ինչ անդէպ
Համառօտիւ դնել աստ, մանաւանդ զի առ բազում
բազում են զրոյցք զՀամբաւոյ առնս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ղլասն 'ի մանկութենէ անտի դաստիարակութեան
Որոգիւնեայ:

Բազում և երկարագոյն ճառից պէտք էին արդեօք,
եթէ ձեռն 'ի գործ ոք լինէր պարապով զվարս առնս
այսորիկ 'ի գիր արձանացուցանել. և հարկ իսկ էր
ըստ օրինի առանձին ուրոյն կարգել պատմութիւն:
Այլ մեք՝ որ յամենայնի Համառօտութեան միշտ
պատկառ կամք, կարճ 'ի կարճոյ Հատուցութեւ սակա-
ւութ և զմանէ, 'ի թղթոց ոմանց և 'ի բանից անտի
բարեկամաց նորա և 'ի ծանօթից, որ մինչև 'ի մեր
Ժամանակս հասին, փութացութեւ զայստնագոյնսն ա-
ծել 'ի մէջ:

Որոգիւնեայ՝ որպէս կարգ բանիս է ասել, 'ի խան-
ձարոց անտի արժանապատում ինձ թուին իրքն. իբր
տասներորդ. ամ էր Թագաւորութեան Սեւերեայ, և
իշխան կուսակալ կայր Աղեքսանդրացոց և համօրէն
Եգիպտացոց լէտոս, և զեկեղեցեացն այնոցիկ զա-

գրով լսել զմանէ. և 'ի գիրո առանձինն խնդրէին ճառք նորա:
Բայց մեք ասացութեւ պիտի կարճ 'ի կարճոյ Համառօտ զբազումս
ստեղծութեւ, որպէս ըստ կարի մերում վասն նորա, 'ի թղթոց և 'ի
պատմութեանց զոր ունիմք մեք առ մեզ, որ պահեցաւ մինչ 'ի Ժա-
մանակս մեր 'ի ծանօթից անտի նորա:

Երկրորդ. վասն փառոյ պեղորեան իրիգիւնեսի որ էր 'ի
մանկութեան իայրում:

Իսկ Իւրիգիւնէս որպէս և ինձ թուի՝ արժանի է նա յիշա-
տակի 'ի մանկութենէ իւրմէ: Բայց էր ամն տասներորդ Սեւերեայ,
և էր իշխան և նահապետ աղեքսանդրացոց և ամենայն եգիպտա-
ցոց՝ լէտոս: Իսկ յեկեղեցւոյ անդ նոցա էր եպիսկոպոս կաջեալ
նորոգ զինի Յուլիանոսի 'ի մէջ: Այլ և 'ի Ժամանակս իբրեւ սոս-

առջնորդութիւն յետ Յուլիանու այն ինչ ունէր Ղեմետր, սաստիկանայր յոյժ բոց հրդեհի հալածանացն, և բազումք ընդունէին զպսակս վկայութեան. վառեալ բորբոքէր և ոգին Որոգիներայ դեռևս պատահեալ փոքրամեայ՝ յայնժամ՝ ի սէր վկայութեան. որպէս զի ընկենոյր նա զանձն իւր ի վտանգս, և մեծաւ յօժարութեամբ դիմէր յասպարէզ մրցութեան. և ոչ կարի ինչ հեռի էր ի նմանէ մահ, եթէ ոչ երկնաւոր խնամոց տեսութեանն Աստուծոյ արգելեալ էր զնա վասն բազմաց օգտի, ի ձեռն մօրն նահանջելով զխորհուրդս նորա: Զառաջին աղաչէր և խնդրէր ի նմանէ մայրն բանիւք ողորջանաց, զի անխայեացէ նա ի գութ մայրենի սիրելութեան, այլ իբրև ետեսութէ յոյժ պնդեալ է, մանաւանդ յորմէ հետէ գիտաց թէ կալան զհայրն և պահեն ի տան բանտի, և խրոխտայր ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, էտութեաց մայրն զամենայն հանդերձս նորա, և արգել զնա ի ներքս ի տան բռնի: Եւ իբրև ետես նա եթէ առաջի ըղձից ցանկութեան քան զհասակն ձգելոյ չըկայ այլ ինչ ասպարէզ, սակայն և այնպէս չկարէր լռել և դադարել, այլ գիր յորդորանաց առ հայրն գրէր, յօժարեցունցանել զնա ի վկայութիւն մարտի-

տըկացաւ յոյժ բոց հրոյն առգնապի հալածանացն, և բազումք ընդունէին զպսակս վկայութեան, այսպէս վառեալ բորբոքէր սէրն * վկայութեան ի միտս և ի խորհուրդս իրիգինեմի: Իբրև ինքն տղայ էր փոքրիկ, ինքն ընկենոյր զանձն իւր ի վիշտս և ի կարիս, և մեծաւ յօժարութեամբ պնդեցաւ և եմուտ ի մարտ պատերազմի յամենայն մտաց իւրոց և խորհրդոց. և ոչ եթէ կարի հեռի ինչ էր վախճանել նորա յաշխարհէ աստի յայմանէ, թէ ոչ երկնաւոր փութոյն Աստուծոյ արգելեալ էր զնա վտանգացմաց օգտի. ի ձեռն մօրն նորա նահանջէր զխորհուրդս նորա: Բայց զառաջինն աղաչէր և խնդրէր ի նմանէ մայրն բանիւք ողորջանօք, զի անխայեացէ ի սէր մօրն զոր ունէր առ նա: Այլ իբրև ետես մայրն թէ յոյժ պնդեալ է նա, և ոչ յօժարին միտք նորա. իբրև գիտաց ինքն թէ կալան զհայրն և պահեն ի տան բանտի, և ինքն ամենայնիւ խրոխտէր ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, առ թագոյց մայրն զամենայն հանդերձս նորա, և արգել զնա ի ներքս ի տան բռնի: Իսկ նա իբրև այլ ինչ ոչ կարէր առնել, և միտք նորա առաւել քան զհասակն նորա ձգէին, և ոչ կարէր լռել և դադարել:

ըստութեան, և ըստ կարգի այլոց բանից և զայս խը-
բատ յաւելոյր նմա. Պինդ կաց, ասէր, և զգոյշ լէր
անձին քում. մի վասն մեր ինչ փոխեսցիս 'ի խորհրդ
դոցդ: Այս Որոգինեայ առաջին մանկական լըջամիտ
խելամոռութեանն և անկեղծաւոր բարեպաշտու-
թեանն նշանակ՝ գրով կայ մեզ աւանդեալ. քանզի և
'ի բանս հաւատոյ և 'ի գիրս սուրբս ոչ թեթև ինչ զ-
րինակաւ ձեռնամուխ լինէր նա յուսումն, այլ մտա-
դիւր յօժարութեամբ մեծավաստակ ջանիւք անդրա-
տին 'ի մանկութենէն կրթէր զանձն իւր 'ի նոսին: Զի
հայրն 'ի վերայ խրատու արտաքին իմաստութեան և
վասն այսոցիկ մեծապէս փայլ տանէր, զի նախ քան
գիրթութիւն յունականին մակացութեան, 'ի հրա-
հանգս խրատու սրբութեան զնա ընդելացուցանէր,
և օր ըստ օրէ հատուածս ինչ 'ի սուրբ Փրոց ուսեալ
'ի բերան և արտասանել հրամայէր: Եւ այս ոչ եթէ
ընդդէմ կամաց մանկանն լինէր, այլ յամենայն մտաց
և 'ի խորհրդոց զհետ մտեալ նորա և 'ի նոսին վաս-
տակէր, մինչ զի չլինել նմա բաւական դուզնաբեայ
ընթերցում գրոց սրբոց, այլ առաւելագոյն ինչ

այլ թուղթ գրէր և տայր առնել հօրն՝ յորդորել յօժարեցուցա-
նել զնա 'ի վայելութիւն մարտիրոսութեան, և այսու բանիւ հա-
ձէր և հաւանեցուցանէր զնա թղթով. Պինդ կաց, ասէ, և զգոյշ
լէր անձին քում, և վասն մեր գու մի ինչ հոգապետ: Այս է օրի-
նակ առաջին լուսաւորութեան մանկութեան Իւրիգինէսի որ էր
յերկիւղ տեսն մերոյ զոր գրեցաք մէք:

Երրորդ. զի միևնոյն տղայ էր Իրիգինէս քարոզէր զոստմն
վարդապետութեան Գրիգորի:

Նա և վասն բանին հաւատոյ փայլ մեծ յօժարութեան եգ 'ի
միտս իւր Իրիգինէս, զի 'ի մանկութենէ իւրմէ զգիրս սուրբս Աս-
տուծոյ ուսեալ էր, և նորք կրթէր զանձն իւր. զի ոչ եթէ սակաւ
ինչ վաստակէր և աշխատէր 'ի նոսա: Իսկ հայրն նորա հանգերձ
այսու խրատու և արտաքին իմաստութեանն, և վասն այնոցիկ ևս
փութապէս հոգայր նա. և նախ քան գիրթութիւն յունաց ուս-
մանն խրատու՝ և ուսմամբ գրոց Աստուծոյ ընդելացուցանէր զնա,
և օր ըստ օրէ պահանջէր 'ի նմանէ զերրորդութիւն ուսմանն Աս-
տուծոյ: Բայց ոչ եթէ արտաքոյ քան զկամս 'ի նորուն մանկան է
այս, այլ յամենայն մտաց և խորհրդոց իւրոց ջանայր նա և վաս-
տակէր 'ի նմա. այնպէս աշխատէր՝ զի ոչ լինէր նմա բաւական ըն-
թերցումս գուզնաբեայ գրոց սրբոց, այլ քննէր վասն խորին ի-

խնդրէր, և 'ի խորս տեսութեան նոցին խելամուտ լի նել ջանայր: Խնդիրս յուզէր և հարցմունս առաջի առնէր հօրն թէ զինչ միտք իցեն այս ինչ կամ այն բանից աստուածաշունչ տառիցն: Իսկ հայր նորա կարծեալ երևէր թէ սաստիցէ նմա, և խրատէր մի քան զգափ հասակին, և մի զգեր 'ի վերայն քան ըզմիտս ապարթանել: Եւ ինքն սակայն ցնծայր յանձն իւր և ուրախ էր յոյժ, և գոհանայր զԱստուծոյ ըզտուողէն ամենայն բարեաց, զի արժանի արար զնա լինել հայր այնպիսոյ մանկան: Բազում անգամ եկեալ կայր 'ի վերայ մանկանն որ ննջէր և որպէս ասեն, բանայր զլանջս նորա, և իբրու բնակարան Հոգւոյն Աստուծոյ համբուրէր զայն ջերմեանդն սիրով, և վասն քաջամանկութեան երանէր նա զանձն իւր: Զայս և որ ինչ նման է սոցին զմանկութենէն Ռոգինեայ պատմեն: Այլ իբրեւ կատարեցաւ հայր նորա վկայութեամբ, մնաց պատանեակն հանդերձ մարբըն և վեցեքումբ կրտսեր եղբարբքն իւրովք որբացեալ, մինչև էր նորա լցեալ գեւթնեւտան ամ հասակին: Եւ զի և զստացուածս հօրն առեալ էին յարքունիս, սակաւ և նուազ պիտոյիւք աշխարհիս այսուրիկ մնացեալ նորա հանդերձ ընտանեօք իւրովք, արժանի եղև ինամոց տեսչութեան Աստուծոյ: Ընկալեալ և բնակեցաւ առ կնոջ միոյ մեծատան և երևել

մաստութեանն որ ծածկեալ էր 'ի նոսա. զի ջան մեծ և յոյժ անխայութիւն առնէր նա հօրն իւր, հարցանէր զնա՝ թէ զինչ կամք գիբքս այսու բանիւ ցուցանել և յայտ առնել մեզ: Իսկ հօր նորա կարծեալ երևէր թէ սաստիցէ նմա յայտնապէս. և ուսուցանէր նմա զի մի եղբիւ քննել զայն ինչ որ արտաբոյ է քան զգափն նորա, կամ ինչ արտաբոյ քան զմիտս նորա յօրինի: Բայց ինչն առանձին ցնծայր և ուրախ էր յոյժ, և գոհանայր զԱստուծոյ ըզտուողէն ամենայն բարեաց, զի արժանի արար զնա լինել հայր այնպիսոյ մանկան: Բազում անգամ իսկ մտանէր և կայր 'ի վերայ մանկանն՝ յորժամ ննջէր, և որպէս ասեն՝ բանայր զլանջս նորա իբրու հոգի Աստուծոյ բնակէր անգ, և համբուրէր զնա 'ի պատիւ սիրոյ: Զայս և որ ինչ նման է սոցին՝ մինչդեռ մանուկ էր իրիգինէս՝ ասեն վասն նորա: Այլ իբրեւ կատարեցաւ հայր նորա 'ի վեպութիւն մարտիրոսութեան՝ մնաց հանգերձ մարբն և կրտսեր եղբարբքն իւրով, զի էին նոքա թուով վեց, իբրու չէր լցեալ նորա ցայս վայր եւթնեւտան ամ: այլ զի և զստացուածս հօրն առեալ էր և տարեալ յարքունիս, և սակաւ և նուազ պիտոյիւք աշխարհիս այսուրիկ մնա-

ւոյ. որ սիրէր զայր մի մեծանուն անտիրացի ազգաւ
'ի գլխաւորաց անտի հերեսիովտաց Աղեքսանդրիոյ
քաղաքի. և առնոյր զնա կինն յորդեգիրս և խնամէր
զնա: Իսկ Որոգինէս թէպէտ ընդ այնպիսւոյ առն 'ի
հարկէ բնակէր, սակայն զօրինակ Ճմարիտ հաւատոց
իւրոց արդեամբք ցուցանէր, զի իբրև ժողովուրդ բա-
զում ոչ 'ի հերեսիովտաց միայն, այլ և 'ի մերոց անտի
գային ժողովէին 'ի տան Պօղոսի, զի այս էր անուն
առնա, 'ի համբաւ ճարտարիտութեան նորա, ինքն
Որոգինէս ոչ երբեք յօժարեաց բնաւ կալ ընդ նմա
յաղօթս, զի 'ի մանկութենէ իւրմէ պահէր նա զ-
րէնս եկեղեցւոյ, և գարշէր մերժէր, որպէս և ինքն
ուրեք վկայէ, 'ի վարդապետութենէ անտի հերե-
սիովտաց: Այլ զի յառաջագոյն կրթեալ էր նա 'ի
հօրէ իւրմէ 'ի հելլենական մակացութիւնս, և զկնի
մահուան նորա մտադիւրագոյնս տայր զանձն իւր 'ի
կրթութիւն բանից, և փոքր 'ի շատէ 'ի քերականա-
կան դպրութիւնս ընդելանէր նա. մինչ զի ոչ բազում
ինչ անցեալ 'ի վերայ յետ մահու հօրն, յայտարիկ
պարապելով հայթհայթէր լիուլի առատութեամբ
զպէտս կարօտութեանն իւրոյ, ըստ հասակի տիոցն
մանկութեան:

յեալ էր նա՝ հանգերձ ընդանեզ իւրովք: Բայց արժանի եղև նա
անշուքեան յԱստուծոյ, և ընդունելի եղև և հանգեաւ առ կնոջ
մոռ մեծատան և երևելոյ, զի ունէր նա այր անուանի՝ որ Պօղոս
կոչիւր. և էր նա 'ի հերեսիոտից անտի որ յԱղեքսանդր քաղաքի,
և ազգաւ անտիրացի: Բայց արար կինն զնա իւր որդի, և սիրէր
յոյժ. այլ թէպէտ և ընդ այնպիսւոյ առն 'ի հարկէ բնակէր Իրի-
գինէս, սակայն զօրինակ Ճմարիտ հաւատոց իւրոց արդեամբք ցու-
ցանէր. զի իբրև ժողովուրդք բազումք ժողովէին 'ի տանն Պօղոսի,
քանզի կարծեալ երևէր թէ լուսաւորէր բանիւ իւրով Պօղոս:
Բայց ոչ միայն 'ի հերեսիոտաց անտի, նա և 'ի մերոց աստի պա-
տուեալ էր նա: Այլ ինքն Իրիգինէս և ոչ երբեք յօժարեաց բնաւ
կալ յաղօթս ընդ նմա. զի 'ի մանկութենէ իւրմէ պահէր նա զ-
րէնս եկեղեցւոյ, և խոտէր և անարգէր զազանգն հերձուածոց.
որպէս և ինքն բանիւ իւրով ասաց և վկայեաց: Այլ քանզի կրթ-
ութեալ և ընդելեալ էր 'ի հօրէ իւրմէ ընդ իմաստունն յունաց, և
զկնի մահուան հօրն՝ յամենայն մտաց և խորհրդոց իւրոց տայր
զանձն իւր 'ի կրթութիւն բանից. և փոքր 'ի շատէ ընդ ուսումն
գրամարտիկոտաց ընդելանէր նա: Եւ յետ սակաւ ժամանակի՝ զի
կատարեցաւ հայր նորա, տայր նա զանձն իւր յերայայս, և յայնմ

ԳԼՈՒԽ Գ.

**Թէ ո՛րպէս Որոգիմէս դեռ ևս պատասնեակ գոյով
քարոզէր զքանն Աստուծոյ :**

Ի դադարել վարժիցն, որպէս և ինքն պատմէ, և ՚ի
չգտանել նորա զոր յԱղեքսանդրիա յաշակերտու-
թիւն վարդապետութեան կրօնից, զի ամենեքեան ՚ի
սպառնալեաց անտի հալածանացն ցրուեալք էին և
փախուցեալք, մերձեցան առ նա ՚ի հեթանոսաց ան-
տի ոմանք լսել ՚ի նմանէ զբանն Աստուծոյ, յորոց ա-
ռաջին լինել նշանակէ նա զՊլուտարքոս ոմն, որ յետ
գործովք բարեաց վարելոյ զկեանս իւր յաշխարհի,
և վկայութեամբ ևս կատարեցաւ. և երկրորդն՝ Հե-
րակլ եղբայր Պլուտարքեայ, որ և սա իմաստասիրա-
կան և խստակրօն կենաց տուեալ օրինակ՝ զկնի Դե-
մետրեայ արժանաւոր գտաւ եպիսկոպոսութեան ե-
կեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց: Եւ էր Որոգիմէս ամաց
ութուտասանից յորժամ վարդապետ կարգեցաւ ե-
կամոսից ընծայելոց ՚ի հաւատս. յորում՝ ժամանակի
յառաջագէտ լինէր նա ՚ի հալածանս անդ՝ զոր յա-
րոյց Ակիւղաս իշխանն Աղեքսանդրացւոց, և առաւել
առ ամենայն ընտանիս հաւատոց ստանալոյ անունն,

Ժամանակի ունէր նա ինչս բազումս ծախից առատապէս. ՚ի ժա-
մանակի իբրեւ հոնապազորդէր նա յուսումն, որպէս և ինքն իսկ
պատմեաց ՚ի ձեռն գրոց, և ոչ դը էր յԱղեքսանդր քաղաքի պառ-
բոստական յուսուցանել և աշակերտել. զի ամենայն դը փախու-
ցեալ էր ՚ի սպառնալեաց անտի հալածանացն: Մերձեցան առ նա
ոմանք ՚ի կապաշտից անտի լսել ՚ի նմանէ զբանն Աստուծոյ, և
առաջին ՚ի նոցանէ ցուցանէ թէ էր Պլուտարքոս, այն որ իբրեւ
գործովք բարեք վարեաց զանձն իւր, և վկայութեամբ ևս Աստու-
ծոյ կատարեցաւ. և երկրորդ՝ Հերակլէս եղբայր նորա, այն զի և
նա ինքն ետ առ նա օրինակ գործոց ՚ի մանկութենէ կրթութեան,
և յետոյ եպիսկոպոս եղև եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց զկնի Դե-
մետրեայ: Բայց էր ինքն իրիզենէս ութուտասն ամի, ՚ի ժամանակի
իբրեւ եկաց նա ՚ի վարդապետութիւն աշակերտութեան. յայնմ
ժամանակի առաւել իսկ գտաւ նա ՚ի հալածանս անդ, զոր արար
Ակիւղոս իշխանն աղեքսանդրացւոց. իբրեւ առաւել առ ամենայն

յոժարական ընդունելութեամբն՝ զոր ցուցանէր առ ամենայն վկայս սուրբ, զորս գիտէր և զորս ոչն գիտէր. զի ոչ եթէ յորժամ մինչ 'ի տան բանդին էին նոքա, կամ 'ի ժամ պատասխանատուութեան միայն և 'ի վերջին վճիռ դատակնքոյն մերձեալ կայր ընդ նոսա, այլ և մինչդեռ ածէին զնոսա 'ի մահ, բազում համարձակութեամբ յարեալ 'ի նոսա՝ 'ի վտանգս զանձն իւր արկանէր, և մօտ առ նոսա խիզախելով համարձակ համբոյր տայր նոցա և ողջունէր, և բազում անգամ 'ի մոլեգնեալ ամբոխէ անտի ժողովրդեան հեթանոսաց, որ շուրջն կային՝ մերձ լինէր քաղաքոյն մեռանել, եթէ ոչ յաջոյ անտի Աստուծոյ օգնականութիւն լինէր նմա, և զբանչելապէս ապրէր 'ի նոցանէ: Դարձեալ նոյն ինքն աստուածային շնորհ երբէք երբէք, զոր դժուարին է ամփոփել 'ի քանի նուագս՝ վասն կարի յօժարամտութեանն և համարձակութեանն զոր համարձակէր 'ի բանն Քրիստոսի, 'ի դարանակալութեանց անտի պահէր զնա: Եւ պատեւրազմ այնպիսի յանհաւատից անտի յառնէր 'ի վերայ նորա, զի ամբոխիւ յարուցեալ նոցա պաշարէին զօրականօք զտունն՝ յորում էր նա, վասն բազմութեան աշակերտելոյ առ նմա 'ի հաւատս սրբութեան. և այն

ընգանիս հաւատոց ըստանայր նա անուն անուանի, խորհրդովն զոր ցուցանէր և ընգունէր զամենայն վկայս սուրբս՝ զորս գիտէր և զորս ոչն գիտէր զնոսա. զի ոչ եթէ յորժամ մինչ 'ի տան բանդին էին նոքա, միայն մերձենայր առ նոսա, կամ մինչ 'ի վճիռն հարցանելոյն նոցա, այլ և յետոյ մինչդեռ երթային նոքա 'ի մեռանել՝ յարեալ երթայր ընդ վկայսն սուրբս, և համարձակութեամբ բազմու շրջէր նա և արկանէր զանձն իւր 'ի վիշտս և 'ի չարչարանս. և մերձենայր համարձակ տալ ողջոյն համբուրելով զվկայսն. և քանիցս անգամ զայրանային 'ի վերայ նորա ժողովուրդքն հեթանոսաց որ շրջապատեալ էին. և մերձ իսկ էր մեռանել 'ի նոցանէն՝ թէ ոչ զի յաջոյ անտի Աստուծոյ օգնականութիւն լինէր նմա և ապրէր 'ի նոցանէ: Բայց երկնաւոր շնորհքն Աստուծոյ զարձեալ պահէին զնա, 'ի ժամանակի յորժամ առնէին 'ի վերայ նորա զնենգութիւնն յայնմ ժամանակի՝ վասն խորհրդոցն նորա և վասն համարձակութեանն որ համարձակէր 'ի բանն Քրիստոսի, այլ այնպիսի պատեւրազմէր 'ի վերայ նորա յանհաւատից անտի, զի աշխատ յոյժ լինէին նոքա վասն նորա, և կացուցանէին զինուորս պահապանս 'ի վերայ տանն յորում ընակէր նա, վասն ժողովրդեանն որ ժողովէր առ նա՝ ուսանել զհաւատս սրբ.

պէս վառեալ բորբոքէին 'ի վերայ նորա հանապազօր հալածանքն, որպէս զի և ոչ ամենայն քաղաքն Աղեքսանդրացւոց բաւական լինէր նմա, զի փախէր նա տանէ 'ի տուն, և յամենայն տեղեաց հալածական գնայր, վասն ժողովրդեանն՝ որ 'ի ձեռն նորա մերձեւայր յուսումն աստուածապաշտութեան: Եւ զի հանապազօրեայ գործք նորա ուղղութիւնք էին կատարեալ իմաստութեան, սքանչելիք մանաւանդ ըստ առածին, եթէ ըստ բանիցն և գնացք նորա էին, և ըստ գնացիցն բանք. վասն որոյ և զօրութիւնն Աստուծոյ առաւել օգնական լինէր նմա, և ոչ սակաւք նախանձաւոր առաքելութեանց նորա լինէին: Եւ իբրեւ ետես եթէ յովովք են՝ որ յաճախեն ժռ. նմա յաշակերտութիւն, զի 'ի Դեմետրեայ եպիսկոպոսէ նմա միայնոյ հաւատացաւ կոչումն ընծայութեան նորահաւատից, զմիտաւ հած թէ ոչ միաբանէ ուսումն գրամատիկոսաց ընդ խրատու ուսմանս Աստուծոյ, վասն որոյ և անդանդաղ որոշեաց մեկնեաց զանձն իւր յանօգուտ և 'ի հակառակ սրբոյ վարդապետութեանն 'ի մակացուութենէ անտի գրամատիկոսաց: Եւ խոհական խորհրդով՝ զի մի կարօտասցի այլոյ ուրուք սատարութեան, զամենայն մատեանս նախնեացն ճարտարախօսից յար-

բութեան. և այնպէս վառեալ բորբոքէին 'ի վերայ նորա հանապազօր հալածանքն, որպէս զի և ոչ ամենայն քաղաքն բաւական եղև նմա. զի փախէր նա տանէ 'ի տուն, և յամենայն տեղեաց հալածեալ լինէր նա վասն ժողովրդեանն այնորիկ որ 'ի ձեռն նորա մերձեւայր առ ուսումն աստուածապաշտութեան: Եւ քանզի և գործք նորա սքանչելի էին վաստակովք կատարեալ իմաստութեանն, և ըստ բանից իւրոց էին գործք իւր, և ըստ գործոց իւրոց էին ուսումն վարդապետութեան իւրոյ, և վասն այսր առաւել օգնական լինէր նմա զօրութիւնն Աստուծոյ. և նմանողք ևս լինէին նմա բազումք: Այլ իբրեւ ետես եթէ մերձեւան առ նա աշակերտք բազումք ուսանել 'ի նմանէ, 'ի Հրէաստանէ Դեմետրեայ եպիսկոպոսի և եկեղեցւոյն որ անդ էր, հած զմտաւ թէ ոչ միաբանէ ուսումն գրամատիկոսաց այսմ խրատու ուսմանս Աստուծոյ, նոյն ժամայն որոշեաց և մեկնեաց զանձն իւր 'ի նմանէն. քանզի համարեաւ զնա անօգուտ և հակառակ ուսմանս սրբոյ այս ուսումն բանից գրամատիկոսաց: Եւ արժանաւոր խորհրդովք՝ որպէս զի մի կարօտասցին այլ ոք ապաստան լինել, զամենայն զգիտն, զառաջնոցն որ էին նորա, որ մեծաւ փութով և հոգաբարձութեամբ ըստացեալ էր, ետ զնոսա միում ուսման որ գնոց հառ 'ի նմանէ, զի

դարուն և խնամով յօրինեալ՝ ի վաճառ հանեալ, շատանայր առնուլ ի նմանէ՝ որ գնոցն էաւ զայնս, չորս չորս բնիոնս օր ըստ օրէ։ Եւ զամս բազումն ըստ այսմ օրինակի իմաստասիրութեամբ վարէր, և զամենայն գրգիւս մանկական ցանկութեան ի բաց հատանէր յիւրմէ, և զտիւն ամենայն ի հրահանգս յայտարիկ մեծադաստակ տաժոնէր, և զբազում ժամս գիշերոյն յընթերցուածս աստուածեղէն տառից նախնէր, և խտակրօն կենօք քաղաքավարէր. զի զօրն ցերեկ ի կրթութիւնս պահաց, և գիշերի զժամն քնոյն չափով կշռէր, և զայն ի մահիճն բնաւ ամենեկին ոչ, այլ ի վերայ երկրի հապճեպ փութով գետնախշտի լինէր։ Եւ քան զամենայն յաւետարանական պատուէրս փրկչին զգուշանալ պարտ համարէր, որպէս մի ստանալ երկուս պարեգօտս, մի ապանել կօշիկս, և մի հոգալ յոյժ վասն վաղուին։ Եւ քան զհասակ տիոցն վառեալ ոգւով, ցրտոյ և մերկութեան տոկայր, և ի ծայր կատարեալ անստացուածութեան ժամանեալ, զամենեւեմ որ զիւրեն էին զարմացուցանէր։ Բազումք ախտակից բնդ նմա լեալ վասն ծանր վատակոցն զոր վատաւէր նա ի վարդապետութիւն աստուածաշնորհութեան, ցանկային սատարել նմա յընչից իւրեանց և ի ստացուածոց. իսկ նա բնաւ ամե-

նդիցի նա նմա բերել հանապազօր չորս բնիոնս, և այնու շատ էր նմա։ Եւ զամս բազումն յայսմ օրինակի իմաստութեան շրջէր, և զամենայն ցանկութիւն մանկութեան ի բաց հատանէր ընկենոյր յիւրմէ, և զտիւն ամենայն մեծաւ գործով վաստակէր նա, և զբազում ժամս ի գիշերոյ անտի յընթերցուածս գրոց Աստուծոյ կրթէր, և ի վարս իմաստութեան հաստատեալ լինէր՝ մանաւանդ ի կրթութիւնս պահոց. և ժամս չափով կշռեալ լինէր նորա զոր նշնջէր, ի մահիճն բնաւ ամենեկին ոչ ննջէր, այլ ի վերայ երկրի. և առաւել քան զամենայն ինչ զաւետարան փրկչին մերոյ զմտաւածէր և խորհէր թէ արժան է պահել զոր ուսոյցն, եթէ մի ստացուցուք երկուս պարեգօտս, և մի ազցուք կօշիկս յոտս. և զի մի պատահեցուք ի հոգս աշխարհի այսորիկ. այլ անցեալ խորհրդովք զամեք իւրովք՝ գնայր, և ցրտոյ և մերկութեան տէր, և կատարեալ լոկութեամբ յընչից շրջէր, և զարմացուցանէր զամենայն գէտս և զժանօթս իւր։ Իայց բազումք յոմանց ի մարդկանէ անտի կամէին հաղորդել ի վաստակն՝ զոր վաստակէր նա ի վարդապետութիւն աստուածաշնորհութեան յընչից իւրեանց և ի ստացուածոց, իսկ նա բնաւ ամենեկին ոչ խոնարհէր ի ժողովալութենէ ան-

նեխն ոչ խոնարհէր 'ի խիստ ժուժկալութենէ անտի
 իւրմէ: Եւ ասի վասն նորա բան, եթէ զամս բազումս
 բռնաբանաց լինէր, ոչ կօշիկ և ոչ հողաթափս բնաւ
 արկանելով, նաև 'ի պիտոյից գինւոյ և յայլոց՝ որ ար-
 տաբոյ են քան զկերակուր հարկի, զամս բազումս հրա-
 ժարէր նա, մինչև վտանգել ստամոքսացն 'ի խանգա-
 րումն և յապականութիւն: Իբրև այսու խստամբեր
 վարուք առակ օրինակի լինէր տեսողացն, զբազումս
 յաշակերտաց անտի իւրոց 'ի նախանձ նմանութեան
 իւրոյ ձգէր, և 'ի հեթանոսաց 'ի նշա-
 նաւոր և 'ի կիրթ մարդկանէ և 'ի վարէր
 յուսումն վարդապետութեան ի ց սեր-
 տիւ և հաւատով ընկալան զբան 'ի ձեռն
 նորա, եղեն որք 'ի ժամանակս հալածանացն այսոցիկ
 պայծառացան, մինչ զի ըմբռնեալ ոմանք և վկայու-
 թեամբ մարտիրոսութեան կատարեցան:

Եւ համբերութեան իւրոյ: Այլ ասի վասն նորա բան, եթէ զամս
 բազումս գնայր նա 'ի վերայ երկրի բոկ, իբրև ոչինչ ոչ ազանէր.
 նա և 'ի պիտոյից գինւոյ և այլոց՝ որ արտաբոյ են քան զկերակուր
 հարկի՝ զամս բազումս հրաժարեաց նա, զի մերձ էր յապականել
 'ի խանգարել ստամոքս իւր: Իբրև այսու վարուք իմաստութեամբ
 առակ օրինակի լինէր տեսողացն, բազումք նախանձէին նմանող լի-
 նել նմա յաշակերտաց անտի իւրոց և 'ի հեթանոսաց անհաւա-
 րեց, և յայնչանէ որ յիմաստութիւն փիլիսոփայութեանն վա-
 րեալ էին: Եւ զմարդս նշանաւորս վարէր անգ յուսումն վարդա-
 պետութեան իւրոյ. զի այնոքիկ որ հաւատով զբանն Աստուծոյ
 ընկալան 'ի ձեռն նորա՝ և նոքա սքանչելիք էին և զարմանալիք յայնմ
 ժամանակի հալածանացն, և բազումք 'ի նոցանէ ըմբռնեցան և 'ի
 վկայութիւն մարտիրոսութեան կատարեցան:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թե քանիք ունանք յաշակերտելոց Որոգիների
վկայոչքեամբ պատուեցան:

Եւ առաջին 'ի սոցանէ եղև փոքր մի յառաջ յիշատակեալն մեր Պլուտարքոս, զոր իբրև վարեալ տանէին 'ի մահ, ընդ նմա էր և մերս Որոգինէս մինչև ցկէտ վախճանի վկայութեանն, որ և հազիւ զերծանէր 'ի սպառնալեաց անտի քաղաքացւոց նորա, որ պատճառք մահուն նորա զնա դնէին, պահելով զնա կամացն Աստուծոյ և զայս նուագ: Իսկ զինի Պլուտարքեայ վկայ երկրորդ՝ յաշակերտաց անտի Որոգինեայ, երևեցաւ Սերենոս, որ 'ի ձեռն հրոյ եցոյց զհանդէս հաւատոցն՝ զոր ընկալաւ: Ի նմին դարձեալ յաշակերտութենէ անտի նորա եղև վկայ երրորդ՝ Հերակլիդէս՝ որ երախայն էր ցայնժամ, և յետ նորա չորրորդ՝ Հերոն, որ այն ինչ նորոգ առեալ էր կնիք, և երկոցունց նոցա հատան գլուխք: Ընդ սոսա դարձեալ 'ի վարժուցէ անտի նորա հինգերորդ նահատակ աստուածապաշտութեան քարոզեցաւ 'ի վերայ առաջնոցն և այլ միւս

Չորրորդ. որ միանգամ աշակերտեցան 'ի ներքոյ ձեռի
իրիգիներս, վկայելով վկայեցան 'ի մարտիրոսարիւն:

Արդ առաջին 'ի նոցանէ Պլուտարքոս, այն որ ասացաք վասն նորա յառաջ փոքր ժամանակաւ, 'ի ժամանակի իբրև վարեալ երթայր նա 'ի մեռանել՝ ընդ նմա չրջէր և իրիգենէս, մինչևս կատարեցաւ 'ի մարտիրոսութիւն. և մերձ էր 'ի մեռանել 'ի քաղաքացաց անտի իւրոյ, որպէս զի նա եղև պատճառ մահուն նորա: Բայց կամքն Աստուծոյ պահէին զնա յայնժամ ժամանակի: Իսկ զինի Պլուտարքոսեայ վկայ երկրորդ յաշակերտաց անտի իւրիգիների երևեցաւ Սերենոս, այն որ 'ի ձեռն հրոյն եցոյց զհանդէս հաւատոցն՝ զոր ընկալաւ: Եւ 'ի նմին դարձեալ յաշակերտութենէ անտի նորա եղև վկայ երրորդ՝ Հերակլիդէս, որ մինչ ցայն ժամ երախայ էր. և զինի նորա չորրորդ Հերոն, որ այն ինչ նորոգ առեալ էր նորա կնիք. երկոցունց նոցա գլուխք հատան: Եւ ընդ այնոսիկ

Յօր. երրորդ:

ևս Սերենոս, որում յետ բազում տանջանաց և չար-
չարանաց, որոց համբերն, հատաւ գլուխ նորա: Իսկ
'ի կանանց Հերայիս՝ որ դեռ երախայն էր, և զկնիք
մկրտութեան՝ ըստ նորին իսկ Որոգիւնեայ ասելոյն,
հրով ընկալեալ, եւ 'ի կենաց աստի:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Վասն փոտամիենեայ:

Ընդ սոսին այսոսիկ՝ զորս կարգեցաքս, եւ
համարի Բասիլիդէս, այն որ 'ի պատուհ-
էած զհռչակաւորն փոտամիենա. զորմէ բա-
գովութեան ընթանան ընդ բնակիչս գաւ-
վամն անարատ սրբութեան և կուսութեան
և գերազանցեացն՝ բիւր պատերազմունս
տարփածուաց անտի իւրոց: Աի ընդ պատ-
մութեան ոգւոյն և գեղովն վայելութե-
ծաղկէր. բազմաց տարաւ նա վասն հաւատ
տոսի, և յետ անհնարին և չարաչար տանջա-
դերձ մարքն իւրով Մարկեղեաւ՝ հրով կա-

գարձեալ և նմին յաշակերտութենէ անտի նորա, հին
հատակ աստուածապաշտութեանն քարոզեցաւ այլ մի-
նոս, այն որ զկնի բազում տանջանացն և չարաբանա-
բեր, հատաւ գլուխ նորա: Իսկ 'ի կանանց Հերայէս, մի
խայ էր իսկ, և կնիք՝ որպէս և Իւրիգինէս ասացեալ
ձեռն հրոյն վկայութեան առ և եւ յաշխարհէ աստի:

Հինգերորդ. վասն փոտամիենեայ:

Ընդ սոսին ընդ այնոսիկ զորս համարեցաք՝ թուեա
ներորդ. Բասիլիդէս, այն որ վարեալն ասնի զփոտիմ-
աի որ մինչև ցարդ գովի և փառաւորի առ բազում գա-
թէ համբեր նա բազում պատերազմի՝ յայնչանէ որ ցո-
բութեան և կուսութեան նորա, այն որ նովին իսկ փա-
ղէ ընդ սրբութեան անձին իւրոյ, և գեղով վայելութե-
իւրոյ ծաղկեալ գուարձանայր առանց աղտեղութեա
բազում չարաբանս կրեաց նա յանձն իւր, յետոյ զկն
չարաչար և գառն տանջանացն հանգերձ մարքն իւրով

Եւ պատմեն եթէ դատաւորն, որում անուն էր Ալիւզաս, իբրեւ վերս դառնութեան և հարուածս բազումն անցոյց ընդ ամենայն մարմին նորա, սպառնայր մատնել զնա 'ի ձեռս սուսերամարտիցն 'ի գարշանս և 'ի թշնամանս անձին նորա: Եւ իբրեւ սակաւիկ մի մրտայոյզ լինէր յանձն իւր կոյսն, հարցանէին զնա թէ զինչ խորհիցի. իսկ նա պատասխանի առնէր նոցա այնպէս, որպէս զի կարծել հեթանոսաց եթէ ամբաբիշտս առ նոսա բարբառէր, և ընդ բանին ընկալաւ նա նոյնհետայն զվճիռ մահուն: Եւ էր Բասիլիդէս ոմն 'ի զինուորաց անտի՝ որ վարեալ տանէին զնա 'ի մահ: որ իբրեւ ռամիկ ժողովրդեանն կամ էր նեղել զսրբուհին, և բանիւք աղտեղութեան թշնամանել զնա, արգելոյր զնոսա և հալածէր զթշնամանադիրս նորա, և բազում գութ և մարդասիրութիւն առ նա ցուցանէր: Իսկ կոյսն սուրբ փոխանակ կարեկից արգահատանաց առնն, միսթար իմն նմին տալով քաջալերեաց, ասէր, զի յորժամ երթայց յաստեացս, խնդրեցից 'ի տեսանէ իմմէ, զի ոչ յամենցէ զփոխարէնն երախտեաց քոց առ իս: Յետ զայս ասելոյն, եւ ռանդան ձիւթոյն՝ սակաւ սակաւ հեղոյ զողջոյն մարմնոջն յոտից մինչև ցգլուխ, քաջութեամբ ժուժկալեալ՝ տարաւ վախճանի մահուն: Եւ օրինակ զայս

'ի ձեռն հրոյ կատարեցաւ: Այլ ասեն վասն դատաւորին այնորիկ, զի անուն էր նորա Ալիւզաս, զի իբրեւ վերս դառնութեան և հարուածս բազումն անցոյց ընդ ամենայն մարմին նորա, յետոյ սպառնայր տալ զնա 'ի ձեռն բողանոց մարդկան թշնամանել զմարմնն նորա: Բայց նա մտայոյզ եղև սակաւիկ մի և հարցանէին զնա թէ զինչ կամիցի: Իսկ նա ըստ այսր պատգամի պատասխանի արար նոցա, որպէս զի կարծեացն 'ի միտս իւրեանց թէ բան ինչ ժալըր հութեան ասաց ընդգէմ նոցա, և ընդ նմին ընդ բանին իւրում անգէն ընկալաւ զվճիռ մահուն իւրոյ: Իսկ Բասիլիդէս, այն որ ասացաքն վասն նորա, էր նա մի 'ի զինուորաց, գերի վարեալ աննէին զնա 'ի մահ: այլ իբրեւ ժողովրդեանն կամէին չարչարել զնա և բանիւք աղտեղութեամբ թշնամանէին զնա, նա արգելոյր զնոսա և հալածէր զթշնամանադիրսն նորա, և ցուցանէր և յայտ առնէր առ նմա զբազում ողորմութիւն իւր: Եւ նա իսկ շնորհ կապալոյժ առնն այնմիկ՝ որ չարչարեցաւ վասն նորա, և տոէր ցնա զի յուսացեալ լիցի նա եթէ յորժամ երթայց խնդրեցէ նա 'ի տեսանէ անտի իւրմէ, և ոչ յամենցէ զփոխարէնն զերախտիս զոր միանգամ գործեաց նա առ նա: Իբրեւ զայս ասաց քաջութեամբ պան.

նահատակեցաւ յողորմական կոյսն: Եւ յետ ոչ քաղ մաց ինչ աւուրց Բասիլիդէս, չգիտեմ յինչ պատճառս՝ իբրեւ եկեալ զինուորակցաց նորա երդումն ՚ի նմանէ պահանջէին, պատասխանի առնէր թէ Չեմ ես իշխան երդնուլ բնաւ ամենեւին, զի քրիստոնեայ եմ. և զայս յայտնապէս խոստովան լինէր: Զառաջինն խաղ առնել թուէր նոցա, այլ իբրեւ պնդէր նա ՚ի նոյն, ածին զնա առ դատաւորն. և ՚ի կրկնեւն առաջի նորա զխոստովանութիւնն իւր հաստատութեամբ, արկաւ ՚ի կապանս: Լուեալ յայնժամ եղբարքն ՚ի Տէր՝ չողան առ նա և հարցանէին, թէ Զինչ պատճառք իցեն անկարծ և սքանչելի դարձին. և ասացեալ նորա պատմեն եթէ Փոտամիենա երեք աւուրբք յետ վկայութեան իւրոյ եկեալ գիշերի կայր ՚ի վերոյ քան զնա, և դնէր պսակ ՚ի գլուխ նորա, և ասէր, աղաչեալ վասն նորա շնորհս ՚ի Տեառնէ, և ընկալեալ զինդրուածան, և ոչ յամենցէ գալ և նա առ ինքն ՚ի վեր յերկինս: Եւ յետ այսորիկ ընկալեալ յեղբարց անտի զկնիք ՚ի Տէր մեր, և ՚ի վաղիւ անդր վկայութեամբ Տեառն փառաւորեալ, հատաւ գլուխ նորա: Ընդ այն ժամանակս պատմեն և զբազումս զայլս յԱղեքսանդրացւոց անտի յանկարծակի եկեալս ՚ի հա-

չելապէս ժուժկալ եղև և համբեր եռանդան ձիւթոյն սակաւ սակաւ ՚ի վերայ ամենայն մարմնոյ նորա յոտից մինչև ցգլուխ: Կոյսն այն սքանչելի պայպետեաւ իրօք յաղթեաց պատերազմի իւրոյ, այլ ոչ յամենց. բայց սակաւ ժամանակ Բասիլիդէս, այն որ ասացաքն վասն նորա, եկեալ պահանջէին ՚ի նմանէն երգումն ինչ զինուորքն որ զինուորեալ էին ընդ նմա. իսկ նա ասէր, թէ չէ նա իշխան երդնուլ բնաւ ամենեւին՝ քանզի քրիստոնեայ է. և զայս յայտնապէս խոստովան լինէր. երևէր նոցա թէ խաղ ինչ առնիցէ նա: Այլ իբրեւ ընդ յերկարէր և ստուգէր, ածին զնա առ դատաւորն. և անցեալ կայր առաջի նորա ՚ի խոստովանութիւն. և մատնեցաւ նա այնուհետեւ ՚ի չարչարանս տանջանաց: Իսկ եղբարք որ ՚ի տէր մեր էին՝ չողան առ նա և հարցանէին թէ որ պատճառք են այս, զի յանկարծակի սքանչելեօք յայս իրս եկիւ դու: Իսկ նա ասաց նոցա. Փոտամիենայ, ասէ, երեք աւուրբք յառաջ քան զվկայութիւն իւր եկն եկաց ՚ի գիշերի ՚ի վերոյ քան զնա, և եգ պսակ ՚ի գլուխ նորա, և ասաց՝ բայ յանձնէ առ տէր վասն նորա, և ետ նմա զինդրուածս նորա, և ոչ յամէ և վարէ զնա առ ինքն: Եւ յետոյ այսր ամենայնի ետուն նմա եղբարքն կնիք ՚ի տէր մեր, և ՚ի վաղիւ անգր փառաւորեցաւ նա ՚ի վկայութիւն մարտիրոսութեան, և հատաւ գլուխ

ԾՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ԵՂԵՑԻՈՑ

, երևեալ և նոցա Փոտիմենեայ 'ի
յ, և կոչեալ զնոսա առ բանն աս-
վանն այսորիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Դղեմայ Աղեքսանդրացոյ:

յաջորդեալ Կղեմէս, զկրթութիւն
բան եկամտից 'ի հաւատոս ունէր նա
ասանդրիա, մինչ զի և Որոգինէս 'ի
րում 'ի լուր բանից նորա յաճախէր:
այնմիկ մատենագրելով Կղեմայ զիւր
իշատակաց (գօհաճախապատում) յա-
իրս կարգելով զժամանակս բերեալ
, մինչև ցմահ Կոմոդեայ. ուստի յայտ
Սեւերեայ՝ զորմէ բանս է արդ, վաս-
զործ պատմութեանս:

Վէր յԱղէքսանդր քաղաքի յանկարծակի մե-
ստոսի ընդ այն ժամանակս. և որպէս պատ-
ոցա 'ի տեսլեան գիշերի Փոտիմենեայ, և կո-
ւ Քրիստոսի:

Կան Կղեմենեայ աղեքսանդրացոյ:

ի Կղեմենտոս ընկալաւ զաշակերտութիւն ա-
դ այն ժամանակս մինչդեռ իւրիգինէս աղայ
սշակերտեալն էին 'ի ներքոյ ձեռին նորա էր
ղեմենտոս պատմութիւնս յիշատակաց, յառա-
ս, զոր բովանդակեաց ժամանակս, զի գրեաց
ոմիգեայ: Աստի յայտ լինի եթէ յաւուրսն Սե-
ւատակէր նա յայս պատմութիւնս՝ զոր բանս
ակացն նոցա:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Յոշայի օրինակագիր

Յայնմ ժամանակի միւս ևս օրինակակաց Յուդաս, որ զԵւթանասուն եւթնե նիէլի գրելով՝ մինչև 'ի տասներորդ թեան Սեւերեայ բովանդակեաց: Որ հաւատացելոց զստէս յեղյեղեալ զալ կարծէր թէ մօտ առ դուրս իցէ, զի և կազոյն յայնժամ յարեան 'ի վերայ մեր և պղտորեցին զմիտս բազմաց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն գործոյ յանդգնոքեան Որո

ի ժամանակին իբրև աշակերտէր Որոնծայ հաւատացեալս յԱղեքսանդրիա, ծեաց ինչ մի զմանկութեան և զթեր սակայն զհաւատոց և զգլխատութեան ո

Երեւորդ. Վասն Յոշայի օրինակագի

Յայնմ ժամանակի այլ միւս ևս օրինակագիր նուն էր նորա Յուդա: Եւ գրեաց և եդ գրով՝ վս և եւթներորդայն որ են 'ի Դանիէլ, և մինչև 'ի արքայութեանն Սեւերեայ բովանդակեաց զգլխակաց, զոր եդ և վասն գալստեան Նեաինն: Կարծէ եկն մերձեցաւ, զի այնպէս ոստակադոյն յարեան լածանքն, և պղտորեցին զմիտս բազմաց:

Որեւորդ. Վասն իրացն՝ զոր գործեաց ժոյ
Իարիգիկես:

Յայնմ ժամանակի իբրև աշակերտէր յԱղէ Իւրիգիկես, գործեաց նա իրս ինչ զմանկութեան թայց է 'ի նմա օրինակ հաւատոց և զգլխատութեա զոր ասացեալն է յաւետարանի, թէ Են ներքինի

զօրինակ, Զի զբանն թէ ինչ ներքինիք՝ որ արարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ. միամտութեամբ և ամենեկին մանկաբար ընդունելով՝ համարէր ՚ի միտս իւր կատարեալ զբան փրկչին մերոյ, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ, և տեսանէր թէ ոչ միայն արանց առաջի կայր նմա խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց, որպէս զի հատցէ զպատճառս կարծեաց անհաւատիցն, ժլտեցաւ կատարել զբան փրկչին մերոյ արդեամբք, հաւմարեալ թէ զանխուլ մնացէ այն ՚ի ծանօթից իւրոց. այլ ոչ ըստ կամաց նորա թագուն եկաց գործն: Իբրեւ գիտաց զայն Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն նորա, այլ զյօժարամտութիւն նորա, զպարզութիւն հաւատոցն ընդունելի գտեալ՝ քաջալերեալ յորդորեաց զնա ՚ի գործ վարդապետութեան և ՚ի հրահանգս երախսոյից: Այսպիսի ոք էր յայնժամ Դեմետրիոս: Այլ յետ ոչ բազմաց իբրեւ ետես եթէ յաջողութեամբն մեծարի նա և փառաւորի յամենեցուն, տկարացաւ իբրեւ զմարդ, և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսունս վասն նորա, և ջանաց ցուցանել զանարժանութիւն գործոյն: Քանզի քաջընտիրքն և փորձք և մեծանուն

րարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ, ընկալաւ զնա ինքն միամտութեամբ պարզ մտք, և համարէր ՚ի միտս իւր թէ զբան Փրկչին մերոյ կատարէր, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ. և զմտաւ ածէր թէ ոչ միայն արանց արժան է խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց. որպէս զի հատցէ զպատճառս կարեաց անմեղութեան զանհաւատիցն, խորխտացաւ կատարել զբան Փրկչին մերոյ արդեամբք. որպէս զի կարծեաց նա թէ հատցէ զանդամս իւր, և ոք ՚ի ծանօթից իւրոյ մի գիտացէ. այլ թէպէտ և կամելով կամեցաւ նա այսպէս, սակայն չէր պարտ թաքէլ այսպիսի գործոց: Այլ իբրեւ գիտաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն զոր գործեաց: Բայց ընդունելի եղեն նմա խորհուրդք և հաւատք նորա, և նա հրամայեաց նմա համարձակել. և առաւել ևս պնդել ՚ի գործ աշակերտութեանն՝ որ էր անդ: Բայց յայնժամ ժամանակի այսպիսի ինչ էր Դեմետրիոս: Իսկ յետ սակաւ ժամանակաց, նոյն ինքն Դեմետրիոս իբրեւ ետես եթէ առաքելն անայ և յարգի և լուսաւորի և ամենայն մարդոյ անուանի, և իբրեւ զմարդ հիւանդացաւ նա. և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսս վասն նորա, եթէ զգործս՝ ասէ՝ անարժան գործեաց, իբրեւ նոցուն եպիսկոպոսացն պաղեստինա.

եպիսկոպոսունք Պաղեստինացւոց, զկեսարացւոցն աւսեմ՝ և զերուսաղեմացւոց, մեծի պատուոյ արժանի դատեալ զՈրոգինէս, ձեռն երիցութեան եղեալ էին՝ ի վերայ նորա։ Եւ իբրեւ ՚ի մեծ փառաւորութիւն՝ ամբառնայր նա, և վասն առաքինութեանն և իմաստութեան՝ զանուն առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս ստանայր, և ոչ մի ինչ գտանէր Դեմետրիոս՝ որ ամբաստան լինիցի զնմանէ, չարախօս կայր այնուհետեւ զգործոյն՝ զոր ՚ի մանկութեան իւրում գործեաց նա, և համարձակեցաւ խառնել յայն ամբաստանութիւն և զայնոսիկ՝ որ երէցն արարին զնա։ Բայց այս սակաւ ինչ զկնի եղև։ Իսկ յայնժամ Որոգինէս յԱղէքսանդրիա էր ՚ի գործ աստուածային բանին, և որոց մերձենայինն առ նա անխափան զցայգ և զցերեկ քարոզէր, հանապազորդելով անձանձիր յուսումն աստուածեղէն ընդ ունկնդիրոսն իւր։

Եւ կացեալ Սեւերոսի զութութեան ամս յիշխանութեան անդ իւրում, պայազատէ զնա Անտոնինոս որդի նորա ընդ նորա։

Իսկ յայնցանէ որ առաքինացանն ՚ի հալածանս ժամանակին, և յետ խոստովանութեան և մրցանացն պահեցան տեսչութեամբն Աստուծոյ՝ էր և Աղէքսանդ

ցւոց որք փորձեալ և սքանչելիք էին յամենայն կեսարացւոց, և Երուսաղեմի, ձեռն երիցութեան եղին ՚ի վերայ Որոգինէսի։ Բանդի փորձեցին զնա թէ արժանի է առաւել պատուոյ։ Այլ իբրեւ առաւելաւ նա մեծամեծ փառօք, և սերտացաւ անուն նորա և առաքինութիւն զքնորութեան և զիմաստութեան առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս։ Իբրեւ ոչ գտանէր Դեմետրիոս որ ամբառան լինիցի զնմանէն, եւծ ՚ի վերայ նորա չարախօսութիւն զիրացն զոր գործեաց ՚ի մանկութեան իւրում։ Համարձակեցաւ նախ խառնել ընդ նմա յամբաստանութեան անդր՝ և զայնոսիկ որ երէցն աւարին զնա։ Բայց այս ինչ եղև զկնի սակաւ ժամանակի, և Որոգինէս էր յԱղէքսանդր քաղաքի, ՚ի գործ վարդապետութեանն Աստուծոյ անարգել զբանայր զցայգ և զցերեկ՝ յայնոսիկ որ մերձենայինն առ նա։ Եւ հանապազորդէր նա ՚ի վարդապետութիւն անգր Աստուծոյ առանց ձանձրանալոյ, առ այնոսիկ որ աշակերտէինն ՚ի ներքոյ ձեռին նորա։ Այլ իբրեւ եկաց յարքայութիւն անդ զութեալսն ամ Սեւերոս, Անտոնինոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա։ Բայց յայնժամ ժամանակի յայնցանէ որ առաքինացանն ՚ի հալածանս, զկնի պատերազմացն զոր արարին խոստովանութեամբ և պահեցան անսլութեամբն Աստուծոյ, մի յայնցանէ էր Աղէքսանդրոս։ զի նա

դրոս, որ և յետ ոչ բազմաց եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. որ վասն փառաւոր խոստովանութեանն 'ի Քրիստոս' արժանի եղև այսմ եպիսկոպոսութեան: Իսկ Նարկիսոս՝ որ եպիսկոպոսն էր յառաջ քան զնա, դեռ ևս կենդանի էր յայնժամ:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն սքանչելեացն՝ որ եղևն 'ի ձեռն Նարկիսեայ:

Այլ սքանչելիս բազումն իբրև 'ի տուգութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն Նարկիսեայ հաւատացեալք եկեղեցւոյն այնորիկ. ընդ որս և զայսպիսի ինչ նշան սքանչելեաց 'ի նմանէ եղեալ յիշատակեն: Էր երբեմն զի 'ի մեծ հսկումն տօնի Զատիկն պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և իբրև տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ, հրամալրեաց Նարկիսոս այնոցիկ՝ որ զճրագունսն հանդերձէին, բերել մատուցանել նմա ջուր 'ի մերձաւոր ջրհորոյ անտի, և իբրև հանեալ բերին զայն, յաղօթս եկաց 'ի վերայ ջրոյն, և պինդ հաւատովն զոր ունէր առ Տէր մեր, հրամայեաց արկանել զայն 'ի ճրագսն: Եւ իբրև արարին զայս, սքանչելի զօրութեամբն Աս-

եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. և որպէս այր փ զի փառաւորեցաւ խոստովանութեամբ վասն Քրիստոսի, արժանի եղև այս եպիսկոպոսութեան՝ զոր առաջարկեան նորա, փնջգեա կենդանի էր յաշխարհի Նարկեսոս. այն որ էր յառաջ քան զնա անդ եպիսկոպոս:

Իններորդ. վասն սքանչելեացն որ եղևն 'ի ձեռն Նարկեսայ:

Այլ սքանչելիս բազումն իբրև 'ի տուգութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն նորին Նարկեսայ: Իսկ յիշեն և զայս ևս նշան սքանչելեաց որ եղևն 'ի ձեռն նորա. զի էր երբեմն հսկումն մեծ տօնին զատկաց, պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ: Իսկ Նարկեսոս հրամայեաց այնոցիկ որ զճրագսն հանդերձէին՝ բերել մատուցանել նմա ջուր. և իբրև այս եղև, եկաց յաղօթս 'ի վերայ ջրոյն, և հրամայեաց արկանել 'ի ճրագսն պինդ հաւատովն իւրով:

տուժոյ, 'ի վեր քան զամենայն միտս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիւթոյն. և առ բազում եղբարս սակաւ մի 'ի ձիւթոյն յայնմանէ պահեցաւ մինչև 'ի մեր ժամանակս' 'ի ցոյց և 'ի յիշատակ պահելեացն: Եւ այլ բազում ինչ վասն կենաց առն այնորիկ արժանի յիշատակի պատմեն, ընդ որս և այսպիսի ինչ: Արք ու մանք չարք ոչ կարելով տանել ժուժկալ պնդութեան նորա և անաչառ սաստկութեան բարուցն, և երկուցեալք զի մի ըմբռնեսցին և անկցին 'ի դատաստան նորա, որոց վկայէին խիղճ մտացն վասն բազմապատիկ չարեացն գործելոց, յառաջեցին նիւթեցին պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս, և առ 'ի հաւանեցուցանել զսօսս իւրեանց երդմամբ հաստատէին զամ բաստանութիւնն: Էր որ երգնոյր եթէ հրով այրեցայց, թէ չիցէ այս այսպէս. և էր որ խիստ և չարաչար հիւանդութեամբ ծախեսցի մարմին իւր, ասէր. և երրորդ ոմն, թէ կուրացին աչք իւր: Եւ թէպէտ այսպէս երգնուին նոքա և նզովէին զանձինս իւրեանց, սակայն ոչ ոք 'ի հաւատացելոց անտի միտ զնէր բանից նոցա, վասն հանապազորդ ցածուն և սքանչելի վարուց նարկիսեայ: Բայց նա ոչ կարելով տանել զըժ-

գոր ունէր առ. ասէր մեր: Եւ իբրև արար զայս պանչելիս զօրութեամբն Աստուծոյ, այն որ առաւելն է քան զբանս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիւթոյ, և առ եղբարս բազումս որ են անդ յայնմ հետէ մինչև առ մեզ պահեցան 'ի նմանէ սակաւիկ մի 'ի ցոյց առնելեան պահելեացն: Բայց և այլ բազում ասեն վասն վարուց առնն այնորիկ, թէ արժանի է յիշատակի. զի նոքիմք իսկ ասի այս, թէ վասն ժուժկալութեան ասեն և վասն ճամբարութեան վարուց նորա, զի էին մարդք չարք որ ոչ կարէին համբերել նմա, և երկնչէին զի մի ըմբռնեսցին նոքա և անկցին 'ի գատաստանս նորա. քանզի հաստատեալ գիտէին յանձանց իւրեանց զչարինս զոր գործէին. և յառաջեցան նիւթեցին 'ի վերայ նորա պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս: Եւ 'ի հաւանեցուցանել նոցա զսօսսն իւրեանց, երգմամբ հաստատէին և ստուգէին զամբաստանութիւնն: Եւ մին 'ի նոցանէ երգնոյր և ասէր, թէ չիցէ այս' հրով այրեցայց: Այլ միւսն ասէր. թէ չիցէ այս, չարացար հիւանդութեամբ և տանջանք սպառնացին մարմնք նորուն: Իսկ երրորդն ասէր. թէ այս այսպէս չիցէ' աչք նորուն կուրացին: Թէպէտ և այսպէս երգնուին և նզովէին, սակայն ոք 'ի հաւատացելոց անտի ոչ նայէր 'ի նոսա, վասն հանապազորդ ցա-

նեղութեան բանից նոցին, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ ըզվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի և յանգէտ տեղիս բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ արդարութեան դատաստանացն Աստուծոյ ոչ հանդարտեալ եկաց 'ի վերայ գործոցս այսոցիկ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ էած հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծս նշովիցն՝ զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց 'ի ստերդումն լինել նոցին: Արդ առաջինն, ոչ մի ինչ պատճառ կարեոր գորով 'ի միջի, 'ի փոքրիկ մի կայծէ անկելոյ 'ի տան՝ յորում բնակէրն, ընդարձակեալ բոցոյն 'ի գիշերի, այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմ նորա ընդ նմա: Եւ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար կեղիւ, զոր և ընտրեացն վասն իւր, իսկ երրորդին տեսեալ զանցս պատուհասի առաջնոցն և երկուցեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, և խոստովան եղև զչարախորհուրդ միաբանութիւն իւրեանց յայս զրպարտութիւն: Եւ այնպէս ապասուգ առեալ կոծէր և լայր բազում արտասուգ և զղմամբ և ոչ դադարէր, մինչև կուրացան երկոքին

ծուն և սքանչելի գործոց նարկէասայ: Բայց նա քանզի համբերէր չարեացն նոցա, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ զվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի յանգէտ տեղիս թաքուցեալ բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ դատաստանացն Աստուծոյ յայնոսիկ որ գործեցաւն ոչ հեղգացաւ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ էած հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծսն նշովիցն զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց իւրեանց 'ի ստելն իւրեանց և 'ի զրպարտելն: Արդ այն առաջինն իբրու չէր ինչ մի 'ի պատճառանաց, 'ի սակաւ մի 'ի փայլատականէ՝ որ անկաւ 'ի տանն յորում բնակեալ էր նա, 'ի գիշերի վարեցաւ հուրն ընդ ամենայն տունն, և այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմ իւր: Իսկ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք, այն որ ինքն իսկ ընտրեաց իւր: Իսկ երրորդն իբրև ետես եթէ ինչ անցք անցին ընդ առաջին ընկերսն իւր, երկեաւ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, այն որ ոչ դե կարէ փախել 'ի նմանէն, և խոստովան լինէր ամենայն մարդոյ զչարիսն զոր խորհեցան 'ի միջի իւրեանց: Եւ այնպէս սուգ առեալ կոծէր և լայր, և լայր բազում արտա-

աչք իւր: Եւ սղբա արդ այսպէս ետուն զվրէժ պա-
տուհասին վասն զուր տարապարտուց չարախօսու-
թեանն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց:

Իբրև տեղի տուեալ հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր
էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղե-
ցեացն՝ որ սահմանակիցք էին, կացուցանել այլ եպիս-
կոպոս փոխանակ նորա, որոյ անունն էր Գիոս. որ կա-
ցեալ ոչ բազում ինչ ժամանակս, զինի նորա կալաւ
Գերմանիոն և ապա Գորգիոս: Եւ յաւուրս սորա իբ-
րև 'ի յարութենէ մեռելոց 'ի վեր երևեցաւ Նարկի-
սոս, և դարձեալ աղաչեցին զնա եղբարք դալ վերջս-
տին յառաջնորդութիւն վիճակին. քանզի ամենե-
քեան զարմացեալ էին վասն 'ի բաց մեկնելոյն և վա-
րուց իմաստութեան նորա. և քան զամենայն վասն
վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աստուած:

սուգք և զղջմամբ, և ոչ դադարէր մինչև կուրացան երկոքն աչք
իւր: Այլ նոքա զայս պատիժս ընկալան զստութեան զրպարտելոց
իւրեանց:

Տասներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն Երուսաղեմի:

Իբրև հեռացաւ Նարկիսոս, և ուր էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև
եպիսկոպոսաց եկեղեցւոյն որ մերձ էին անդր, զի կացուցնե-
ալ փոխանակ նորա, զի անուն էր նորա Գիոս: Իբրև
եկաց սա սակաւ ժամանակս, կալաւ զինի նորա Գերմանիոն, և
զինի նորա Գորգիոս: Եւ յաւուրս նորա իբրև 'ի յարութենէ մե-
ռելոց երևեցաւ 'ի տեղւոյ ուրեք Նարկիսոս: Եւ դարձեա
լեցին զնա եղբարք, զի եկեսցէ կացցէ յեկեղեցւոյ իւրու
մենայն մարդ մեծապէս և զարմացեալ էր ընդ նմա, վասն
հեռացան և վասն վարուց իմաստութեան նորա. և առա-
քան զամենայն ինչ վասն վրէժինդրութեանն զոր արար ն
ստուած:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալս 'ի մէնջ, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսլեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկիսեայ: Թորժամ ըստ տեսլեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Փամբաց՝ աւր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, զայր յերուսաղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երեւելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արարին միաբան հաւանութեամբ՝ առհմանակից եպիսկո-

Մետասաներոյ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաքն վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս, այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսլեանն որ երեւցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Բայց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Փամբաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յերուսաղէմ, և տեսցէ զտեղիսն որ անդ իցեն ըստ տեսլեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անդէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոքա իսկ 'ի ձեռն տեսլեան միւսոյ որ երեւցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն որք միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան ասացաւ նոցա հաւասարութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքի, և ընդունել զեպիսկոպոսն, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընտրեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պոսացն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անախնոյետաս՝ որ կայ պահի մինչև ցայօր, զգահներեցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդութեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղօթս, գօլով որդի հարիւր և ութուտասանամեծի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, և կալաւ զաթոռն Արկիպիադէս՝ այն որ 'ի ժամանակս հալածանաց խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ՝

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ մօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզնարկեսոս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտոնինայ, զի կան առ մեզ Թուղթքն այն մինչև յայսօր ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղօթիւք իւրովք պնդեալ նա առնել զինքն դրուածս ինն հանգերձ: Եւ են աւարդք կենաց սորա ամբ իբր հարիւր և իննևասան և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այս այսպիսի լեալ:

Երկոսասաներորդ. վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն եղեայ է նորա:

Այլ իբրև հանգեալ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Իտիօքացւոց, կալաւ զինն նորա Աղիպիդէս, այն որ փառալցան խոստովանութեամբ հալածանաց: Յեշէ իսկ զնա Աղէզբոս, այն որ ասեն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղէքսան ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիսն Իտիօքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ, զի

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալս 'ի մէնջ, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսչեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկիսեայ: Թորժամ ըստ տեսչեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Գամրաց՝ ուր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, գայր յերուսաղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երևելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արարին միաբան հաւանութեամբ սահմանակից եպիսկո-

Մետասաներոյ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաք վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսչեանն որ երևեցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Իսոյց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Գամրաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յերուսաղէմ, և տեսչէ զտեղիսն որ անգ իցն ըստ տեսչեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անգէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոքա իսկ 'ի ձեռն տեսչեան միւսոյ որ երևեցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն ողբ միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան ասացաւ նոցա հաւատարմութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և ընդունել զեպիսկոպոսն, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընտրեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պոսացն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անտիոքեոսս՝ որ կայ պահի մինչև ցայօր, զգահեցեցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդու Թեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղթս, գօլով որդի հարկիւր և ութուտասանամեծի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, և կալաւ զաթոռն Ասկիպիադէս՝ այն որ 'ի Ժամանակս հալածանաց խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ մօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզնարկեսոս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտիոքեայ, զի կան առ մեզ Թուղթքն այն մինչև յայսօր Ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկեսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղօթիւք իւրովք պնդեալ նա առնել զիւրն գրուածս ինև հանգերձ: Եւ են աւուրք կենաց սորա ամբ իբր հարկիւր և իննևտասն և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այս այսպիսի էալ:

Երկոստասներորդ. վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն որ եղեալ է նորա:

Այլ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զինի նորա Ակիպիադէս, այն որ փառաւորեցաւ խոստովանութեամբ հալածանաց, Յիշէ իսկ զնա Աղեքսանդրոս, այն որ ասէն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղեքսանդրոս ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիք անտիոքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ, զի Թե-

'ի ժամանակի՝ յորում էի ես 'ի տան բանգին, զի լուսայ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ Անտիոքացւոցդ, եւ թէ իբրեւ 'ի Հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս արժանաւոր հաւատովքն Արկիեպիսկոպէս: Եւ զի ետ տանել զթուղթս զայս 'ի ձեռն Կղեմայ, ցուցանէ զայն 'ի կատարածի նորուն այսպէս. Ետու բերել ձեզ զգիրս, տեարք իմ եղբարք, 'ի ձեռն Կղեմայ, երանելոյ երիցու, առն առաքելուց եւ հանդիսիւ փորձ եւ բնտիր գտելոյ, զոր եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք՝ որ իբրեւ յակնարկութենէ կամաց եւ 'ի խնամոց Տեառն առ մեզ էր, հաստատեաց եւ առ ձեցոյց զեկեղեցին Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Սերապիոնի եւ վասն ծանոցեալ առ մեզ գրոց նորա:

Իսկ Սերապիոնի ընդ գրոցն վարժից կրթութեան եւ այլ եւս յիշատակք վարդապետութեան նորա թուին պահեալ առ այլս. բայց այնոքիկ առ մեզ միայն հասին, զոր գրեացն առ Դոմնինոս ոմն՝ որ 'ի ժամանակի հալածանաց կործանեցաւ 'ի հաւատոցն Քրիստոսի 'ի պաշտօն հրէութեան, եւ զորս առ Պոնտիոս եւ

թեւ լիցի ինձ 'ի ժամանակի անդ յորում էի ես 'ի տան բանգին, զի ուսեալ գիտացի ես վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ անտիոքացւոց, զի իբրեւ 'ի Հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս Անկղեպեաէս. զի դմա պատշաճ է լինել ըստ արժանի հաւատոց իւրոց: Յայսմ թղթի ցուցանէ 'ի կատարածի նորուն, զի ետ տանել զնա 'ի ձեռն Կղեմանեայ. բայց գրեաց այսպէս. Զայս գիրս ետու բերել ձեզ, եղբարք իմ եւ տեարք, 'ի ձեռն Կղեմանեայ երիցու երանելոյ, առն սքանչելոյ եւ քննեալ յամենայնէ այն զի եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք զչա, այն որ իբրեւ եկն այսր՝ մեծաւ Հոգաբարձութեամբ իւրով զգործս Տեառն հաստատեաց, եւ առ ձեցոյց զեկեղեցի Քրիստոսի: Իսկ Սերապիոնեայ, այն որ փոքր մի յառաջ ժամուս ասացաք մեզ վասն նորա, թուի թէ նորա այլ գիրք գոն առ բազումս վարդապետութեան բանից իւրոց: Բայց մեք զայն եւ եթ գիտացաք զոր գրեաց առ Դոմնինէ, որ կործանեցաւ 'ի ժամանակի հալածանաց 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի 'ի պաշ-

առ Կարիկոս ժառանգաւորս եկեղեցւոյ, և այլ ևս թուղթս առ այլս ոմանս, Դարձեալ և գիրս վասն աւետարանին՝ որ Պետրոսի կոչի, յանդիմանելով որ 'ի նմա ստուծիւնք էին, առ ոմանս 'ի Հռոմացւոց՝ եկեղեցւոյն, որ 'ի պատճառս գրոցն այնոցիկ խտորեցան 'ի վարդապետութիւնս և յուսմունս օտարաձայնս: Եւ չէ իսկ անդէպ բերել աստանօր բանս ինչ 'ի գրօցս յայտցանէ, յորս յայտնի երևի՝ թէ որպիսի խորհուրդք էին նորա զաւետարանէս. Մեք, եղբարք, ասէ, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են, խոտեմք և անարգեմք, իբրև կիրթք և հմուտք, քանզի գիտեմք թէ 'ի նախնեաց անտի զայս պիտի ինչ մեք ոչ ընկալաք: Զի յորժամ առ ձեզ էի՝ թուէր ինձ թէ ամենեքեան ուղիղ հաւատով ընթա-նայիք. և իբրև զաւետարանն՝ զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնջ, ոչ կամեցայ ընթեռնուլ, աւսացի, եթէ այդ իցեն 'ի ձեզ պատճառք կարճստու-ծեան ձերոյ՝ ընթերցարուք. բայց արդ գիտացի 'ի բանից անտի նոցա, եթէ հերձուած կայ թաքուցեալ 'ի միտս նոցա, վասն որոյ փութամ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ մնասջիք ինձ ընդ հուպ, եղբարք, և 'ի

առն հրեութեան: Եւ այլ միւս ևս զոր գրեաց նա առ Պոնափոս և առ Կրիկոս, առ մարգս մանկունս եկեղեցւոյ. և այլ ևս թուղթս առ այլս, և գարձեալ միւս ևս խօսս որ եղեալ է նորա վասն աւետարանին որ կոչի Պետրոսի, և յանդիմանեաց նա որ միանգամ աւսացեալ էր 'ի նմա ստուծեամք, վասն ոմանց որ խտորեցան 'ի պատճառս գրոցն այնորիկ յօտար յուսումն անգլեկեղեցւոյ անգրօսացւոց: Բայց արժան է զնէլ սակաւ մի բանս 'ի նմանէ. և ցուցանէ և յայս առնէ նոքօք թէ որպիսի խորհուրդք էին: Եւ վասն գրոցն այնմիկ գրէ այսպէս: Մեք, ասէ, եղբարք, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են՝ խոտեմք և անարգեմք, իբրև մարդք կիրթք և հմուտք. զի գիտեմք մեք եթէ զայս ոչ ընկալաք, այլ ես իբրև եկի առ ձեզ՝ թուէր ինձ 'ի միտս իմ եթէ ուղիղ հաւատով մերձեցարուք գուրք. և իբրև ոչ ընթերցաք մեք զաւետարանն զայն, զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնջ. ասացի՝ ռամ եթէ այս և եթ առնէ 'ի միջի ձերում արուանջ՝ ընթերցարուք: Բայց այժմ զի գիտացի եթէ հարցուած թաքուցեալ էր 'ի միտս նոցա, վասն այնր որոյ ասացին, ես փոյթ ունիմ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ, եղբարք, զի տեղեկացայք և 'ի վերայ հասէք

զօրինակ: Զի զբանն թէ Խն ներքինիք՝ որ արարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ. միամտութեամբ և ամենեւին մանկաբար ընդունելով՝ համարէր ՚ի միտս իւր կատարեալ զբան փրկչին մերոյ, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ, և տեսանէր թէ ոչ միայն արանց առաջի կայր նմա խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց, որպէս զի հատցէ զպատճառս կարծեաց անհաւատիցն, ժլտեցաւ կատարել զբան փրկչին մերոյ արդեամբք, համարեալ թէ զանխուլ մնացէ այն ՚ի ծանօթից իւրոց. այլ ոչ ըստ կամաց նորա թագուն եկաց գործն: Իբրեւ գիտաց զայն Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, զարմացաւ ընդ համարձակութիւն նորա, այլ զսօժարամտութիւն նորա, զպարզութիւն հաւատոցն ընդունելի գտեալ՝ քաջալերեալ յորդորեաց զնա ՚ի գործ վարդապետութեան և ՚ի հրահանգս երախայից: Այսպիսի ոք էր յայնժամ Դեմետրիոս: Այլ յետ ոչ բազմաց իբրեւ ետես եթէ յաջողութեամբն մեծարի նա և փառաւորի յամենեցուն, տկարացաւ իբրեւ զմարդ, և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսունս վասն նորա, և ջանաց ցուցանել զանարժանութիւն գործոյն: Քանզի քաջընտիրքն և փորձք և մեծանուն

բարին զանձինս իւրեանց ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ, ընկալաւ զնա ինքն միամտութեամբ պարզ մտք, և համարէր ՚ի միտս իւր թէ զբան Փրկչին մերոյ կատարէր, և մանաւանդ զի մանուկ ևս էր հասակաւ. և զմտաւ ածէր թեոյ միայն արանց արժան է խօսել զբանն Աստուծոյ, այլ և կանանց. որպէս զի հատցէ զպատճառս կարեաց անմեղութեան զանհաւատիցն, խորոխացաւ կատարել զբան Փրկչին մերոյ արդեամբք. որպէս զի կարծեաց նա թէ հատցէ զանգամն իւր, և ոք ՚ի ծանօթից իւրոյ մի գիտացէ. այլ թէպէտ և կամելով կամեցաւ նա այսպէս, սակայն չէր պարտ թաքէլ այսպիսի գործոց: Այլ իբրեւ գիտաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա, զարմացաւ ընդ համարձակութիւնն զոր գործեաց: Բայց ընդունելի եղէն նմա խորհուրդք և հաւատք նորա, և նա հրամայեաց նմա համարձակել. և առաւել ևս պնդել ՚ի գործ աշակերտութեանն՝ որ էր անդ: Բայց յայնժամ մանակի այսպիսի ինչ էր Դեմետրիոս: Իսկ յետ սակաւ ժամանակաց, նոյն ինքն Դեմետրիոս իբրեւ ետես եթէ առաքելնանայ և յարգի և լուսաւորի և ամենայն մարդոյ անուանի, և իբրեւ զմարդ հիւանդացաւ նա. և գրեաց առ ամենայն եպիսկոպոսս վասն նորա, եթէ զգործս՝ ասն՝ անարժան գործեաց, իբրեւ նոցուն եպիսկոպոսացն պաշտօնինա-

եպիսկոպոսունք Պաղեստինացւոց, զԼիսարացւոցն աւսեմ եւ զԵրուսաղեմացւոց, մեծի պատուոյ արժանի դատեալ զՈրդինէս, ձեռն երիցութեան եղեալ էին 'ի վերայ նորա։ Եւ իբրեւ 'ի մեծ փառաւորութիւն 'ամբ բառնայր նա, և վասն առաքինութեանն և իմաստութեան՝ զանուն առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս ստանայր, և ոչ մի ինչ գտանէր Դեմետրիոս՝ որ ամբաստան լինիցի զնմանէ, չարախօս կայր այնուհետեւ զգործոյն՝ զոր 'ի մանկութեան իւրում գործեաց նա, և համարձակեցաւ խառնել յայն ամբաստանութիւն և զայնոսիկ՝ որ երէցն արարին զնա։ Բայց այս սակաւ ինչ զկնի եղև. իսկ յայնժամ Որդինէս յԱղէքսանդրիա էր 'ի գործ աստուածային բանին, և որոց մերձենայինն առ նա անխափան զցայգ և զցերեկ քարոզէր, հանապազորդելով անձանձիր յուսումն աստուածեղէն ընդ ունկնդիրսն իւր։

Եւ կացեալ Սեւերոսի զութուտամն ամս յիշխանութեան անդ իւրում, պայազատէ զնա Անտոնինոս որդի նորա ընդ նորա։

Իսկ յայնցանէ որ առաքինացանն 'ի հալածանս ժամանակին, և յետ խոստովանութեան և մրցանացն պահեցան տեսչութեամբն Սատուծոյ՝ էր և Աղէքսան

ցւոց որք փորձեալ և սքանչելիք էին յամենայն կեսարացւոց, և Երուսաղեմի, ձեռն երիցութեան եղին 'ի վերայ Որդինէսի. քանզի փորձեցին զնա թէ արժանի է առաւել պատուոյ։ Այլ իբրեւ առաւելաւ նա մեծամեծ փառօք, և սերտացաւ անուն նորա և առաքինութիւն զքնորութեան և զիմաստութեան առ ամենայն մարդիկ ընդ ամենայն տեղիս։ Իբրեւ ոչ գտանէր Դեմետրիոս որ ամբաստան լինիցի զնմանէն, էած 'ի վերայ նորա չարախօսութիւն զիրացն զոր գործեաց 'ի մանկութեան իւրում. համարձակեցաւ նախ խառնել ընդ նմա յամբաստանութեան անդր՝ և զայնոսիկ որ երէցն արարին զնա։ Բայց այս ինչ եղև զկնի սակաւ ժամանակի, և Որդինէս էր յԱղէքսանդր քաղաքի, 'ի գործ վարդապետութեանն Սատուծոյ անարգել զօրանայր զցայգ և զցերեկ՝ յայնոսիկ որ մերձենայինն առ նա. և հանապազորդէր նա 'ի վարդապետութիւն անդր Սատուծոյ առանց ձանձրանալոյ, առ այնոսիկ որ աշակերտէինն 'ի ներքոյ ձեռին նորա։ Այլ իբրեւ եկաց յարքայութիւն անգ զութեառան ամ Սեւերիոս, Անտոնինոս որդի նորա կալաւ զկնի նորա. բայց յայնմ ժամանակի յայնցանէ որ առաքինացանն 'ի հալածանսն, զկնի պատեւրազմացն զոր արարին խոստովանութեամբ և պահեցան տեսչութեամբն Սատուծոյ, մի յայնցանէ էր Աղէքսանդրոս. զի նա

դրոս, որ և յետ ոչ բազմաց եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. որ վասն փառաւոր խոտտովանութեանն 'ի Քրիստոս՝ արժանի եղև այսմ եպիսկոպոսութեան: Իսկ Նարկիսոս՝ որ եպիսկոպոսն էր յառաջ քան զնա, դեռ ևս կենդանի էր յայնժամ:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն սքանչելեացն՝ որ եղեն 'ի ձեռն Նարկիսեայ:

Այլ զքանչելիս բազումս իբրև 'ի տուգութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն Նարկիսեայ հաւատացեալք եկեղեցւոյն այնորիկ. ընդ որս և զայս պիտի ինչ նշանս քանչելեաց 'ի նմանէ եղեալ յիշատակեն: Էր երբեմն զի 'ի մեծ հսկումն տօնի Զատիկին պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և իբրև տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այսորիկ, հրամաւ յեաց Նարկիսոս այնոցիկ՝ որ զճրագունս հանդերձէին, բերել մատուցանել նմա ջուր 'ի մերձաւոր ջրհորոյ անտի, և իբրև հանեալ բերին զայն, յաղօթս եկաց 'ի վերայ ջրոյն, և պինդ հաւատովն զոր ունէր առ Տէր մեր, հրամայեաց արկանել զայն 'ի ճրագսն: Եւ իբրև արարին զայս, քանչելի զօրութեամբն Աս-

եկաց եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. և որպէս այր մի զփառաւորեցաւ խոտտովանութեամբ վասն Քրիստոսի, արժանի եղև այս եպիսկոպոսութեան՝ զոր ասացաք վասն նորա, մինչդեռ կենդանի էր յաշտարհի Նարկեսոս. այն որ էր յառաջ քան զնա անդ եպիսկոպոս:

Իններորդ. վասն սքանչելեացն որ եղեն 'ի ձեռն Նարկեսայ:

Այլ քանչելիս բազումս իբրև 'ի տուգութենէ և 'ի կարգելոյ եղբարց պատմեն վասն նորին Նարկեսայ: Իայց յիշեն և զայս ևս նշանս քանչելեաց որ եղեն 'ի ձեռն նորա. զի էր երբեմն հսկումն մեծ անին զատկաց, պակասեաց ձէթ սարկաւազին, և տրտմութիւն կալաւ զամենայն ժողովուրդն վասն այնորիկ: Իսկ Նարկէոս հրամայեաց այնոցիկ որ զճրագսն հանդերձէին՝ բերել մատուցանել նմա ջուր. և իբրև այս եղև, եկաց յաղօթս 'ի վերայ ջրոյն, և հրամայեաց արկանել 'ի ճրագսն պինդ հաւատովն իւրով

տուժոյ, 'ի վեր քան զամենայն միտս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյն. և առ բազում եղբարս սակաւ մի 'ի ձիթոյն յայնմանէ պահեցաւ մինչև 'ի մեր ժամանակս' 'ի ցոյց և 'ի յիշատակ սքանչելեացն: Եւ այլ բազում ինչ վասն կենաց առն այնորիկ արժանի յիշատակի պատմեն, ընդ որս և այսպիսի ինչ: Արք ու մանք չարք ոչ կարելով տանել ժուժկալ անդուծեան նորա և անաչառ սաստկութեան բարուցն, և երկուցեալք զի մի ըմբռնեսցին և անկցին 'ի դատաստան նորա, որոց վկայէին խիղճ մտացն վասն բազմապատիկ չարեացն գործելոց, յառաջեցին նիւթեցին պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս, և առ 'ի հաւանեցուցանել զսօզս իւրեանց երդմամբ հաստատէին զամբաստանութիւնն: Եր որ երդնոյր եթէ հրով այրեցայց, թէ չիցէ այս այսպէս. և էր որ խիստ և չարաչար հիւանդութեամբ ծախեսցի մարմին իւր, ասէր. և երրորդ ոմն, թէ կուրացին աչք իւր: Եւ թէպէտ այսպէս երդնուին նոքա և նզովէին զանձինս իւրեանց, տակայն ոչ ոք 'ի հաւատացելոց անտի միտ դնէր բանից նոցա, վասն հանապազորդ ցածուն և սքանչելի վարուց Նարեկիսեայ: Բայց նա ոչ կարելով տանել դժ-

գոր ունէր առ տէր մեր: Եւ իբրև արար զայս սքանչելիս զօրութեամբն Աստուծոյ, այն որ առաւելն է քան զբանս, շրջեցան ջուրքն 'ի բնութիւն ձիթոյն, և առ եղբարս բազումս որ են անգլայնմ հեռէ մինչև առ մեզ պահեցան 'ի նմանէ սակաւիկ մի 'ի ցոյց տեսլեան սքանչելեացն: Բայց և այլ բազում ասեն վասն վարուց առնն այնորիկ, թէ արժանի է յիշատակի. զի նոքեմբք իսկ ասի այս, թէ վասն ժուժկալութեան ասեն և վասն ճշմարտութեան վարուց նորա, զի էին մարդք չարք օր ոչ կարէին համբերել նմա, և երկնէին զի մի ըմբռնեսցին նոքա և անկցին 'ի դատաստանս նորա. քանզի հաստատեալ դիտէին յանձանց իւրեանց զչարին զոր գործէին. և յառաջեցան նիւթեցին 'ի վերայ նորա պատճառս նենգութեան, և բերին կուտեցին 'ի վերայ նորա պէսպէս չարախօսութիւնս: Եւ 'ի հաւանեցուցանել նոցա զսօզսն իւրեանց, երդմամբ հաստատէին և ստուգէին զամբաստանութիւնն: Եւ մին 'ի նոցանէ երդնոյր և ասէր, թէ չիցէ այս' հրով այրեցայց: Այլ միւսն ասէր. թէ չիցէ այս, չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք սպառնացին մարմնք նորուն: Իսկ երրորդն ասէր. թէ այս այսպէս չիցէ՝ աչք նորուն կուրացին: Թէպէտ և այսպէս երդնուին և նզովէին, սակայն ոք 'ի հաւատացելոց անտի ոչ նայէր 'ի նոսա, վասն հանապազորդ ցա-

նեւութեան բանից նոցին, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ ըզվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի և յանգէտ տեղիս բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ արդարութեան դատաստանացն Աստուծոյ ոչ հանդարտեալ եկաց 'ի վերայ գործոցս այսոցիկ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ եւծ հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծս նշովիցն՝ զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց 'ի ստերդուսն լինել նոցին: Արդ առաջինն, ոչ մի ինչ պատճառ կարեւոր գործով 'ի միջի, 'ի փոքրիկ մի կայծէ անկելոյ 'ի տան՝ յորում բնակէրն, ընդարձակեալ բոցոյն 'ի գիշերի, այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմն որս ընդ նմա: Եւ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար կեղիւ, զոր և ընտրեացն վասն իւր, իսկ երրորդին տեսեալ զանցս պատուհասի առաջնոցն և երկուցեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, և խոստովան եղև զչարսխորհուրդ միաբանութիւն իւրեանց յայս զրպարտութիւն: Եւ այնպէս ապասուգ առեալ կոծէր և լայր բազում արտասուօք և զղմամբ և ոչ դադարէր, մինչև կուրացան երկոքին

Ժուռ և սքանչելի գործոց նարկէասայ: Բայց նա քանզի համբերէր չարեացն նոցա, և զի սիրէր ևս 'ի բնէ զվարս միանձնութեան, փախեալ 'ի Ժողովրդենէ անտի եկեղեցւոյն, և յանապատի յանգէտ տեղիս թաքուցեալ բնակէր զամս բազումս: Բայց սակայն ակն մեծ դատաստանացն Աստուծոյ յայնոսիկ որ գործեցան ոչ հեղգորացաւ, այլ վաղվաղակի փոյթ ընդ փոյթ եւծ հասոյց զհատուցումն բարկութեան 'ի վերայ ամբարշտացն, զանէծս նշովիցն զոր ինքեանք հատին 'ի վերայ անձանց իւրեանց 'ի ստերն իւրեանց և 'ի զրպարտելն: Արդ այն առաջինն իբրու չէր ինչ մի 'ի պատճառանաց, 'ի սակաւ մի 'ի փայլատականէ՝ որ անկաւ 'ի տանն յորում բնակեալ էր նա, 'ի գիշերի վարեցաւ հուրն ընդ ամենայն տունն, և այրեցաւ նա, և ամենայն ազգատոհմն իւր: Իսկ երկրորդն, յանկարծակի ամենայն մարմինն իւր առ հասարակ յոտից մինչև ցգլուխ հարաւ չարաչար հիւանդութեամբ և տանջանք, այն որ ինքն իսկ ընտրեաց իւր: Իսկ երրորդն իբրև ետես եթէ ինչ անցք անցին ընդ առաջին ընկերսն իւր, երկեալ 'ի դատաստանաց անտի Աստուծոյ տեսողին ամենայնի, այն որ ոչ ոք կարէ փախչել 'ի նմանէն, և խոստովան լինէր ամենայն մարդոյ զչարիսն զոր խորհեցան 'ի միջի իւրեանց: Եւ այսպէս սուգ առեալ կոծէր և լայր, և լայր բազում արտա-

աչք իւր: Եւ սորա արդ այսպէս ետուն զվրէժ պա-
տուհասին վասն զուր տարապարտուց չարախօսու-
թեանն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն եպիսկոպոսացն Երուսաղեմացոց:

Իբրեւ տեղի տուեալ հեռացաւ Նարեկոս, և ուր
էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղե-
ցեացն՝ որ սահմանակիցք էին, կացուցանել այլ եպիս-
կոպոս փոխանակ նորա, որոյ անունն էր Գիոս. որ կա-
ցեալ ոչ բազում ինչ ժամանակս, զկնի նորա կալաւ
Գերմանիոն և ապա Գորդիոս: Եւ յառուրս սորա իբ-
րև 'ի յարութենէ մեռելոց 'ի վեր երևեցաւ Նարեկ-
ոս, և դարձեալ աղաչեցին զնա եղբարք դալ վերա-
տին յառաջնորդութիւն վիճակին. քանզի ամենե-
քեան զարմացեալ էին վասն 'ի բաց մեկնելոյն և վա-
րուց իմաստութեան նորա. և քան զամենայն վասն
վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աստուած:

սուգք և զղջմամբ, և ոչ գաղարէր մինչև հուրացան երկողքն աչք
իւր: Այլ նոքա զայս պատիժս ընկալան զստութեան զբարեւելոց
իւրեանց:

Տասներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղևն յԵրուսաղեմի:

Իբրև հեռացաւ Նարեկոս, և ուր էրն չէր յայտ, հաճոյ եղև
եպիսկոպոսաց եկեղեցւոյն որ մերձ էին անդր, զի կացուցեն ե-
պիսկոպոս այլ փոխանակ նորա, զի անուն էր նորա Գիոս: Իբրև
եկաց սա ստեղծ ժամանակս, կալաւ զկնի նորա Գերմանիոն, և
զկնի նորա Գորդիոս: Եւ յառուրս նորա իբրև 'ի յարութենէ մե-
ռելոց երևեցաւ 'ի տեղւոյ ուրեք Նարեկոս: Եւ դարձեալ աղա-
չեցին զնա եղբարք, զի եկեսցէ կացցէ յեկեղեցւոյ իւրում, և ա-
մենայն մարդ մեծապէս և զարմացեալ էր ընդ նմա, վասն այնր զի
հեռացան և վասն վարուց իմաստութեան նորա. և առաւել ևս
քան զամենայն ինչ վասն վրէժինդրութեանն, զոր արար նմա Աս-
տուած:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս առ յոյժ ծերութեանն վարել զպաշտօն առաջնորդութեան իւրոյ, զԱղեքսանդրոս զկանուխ յիշատակեալս 'ի մէջը, զայլոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ կոչեաց տեսչութիւնն աստուածային 'ի ձեռն տեսլեանն յայտնելոյ նմա 'ի գիշերի, 'ի պաշտօնակցութիւն ընդ Նարեկիսեայ: Թորժամ ըստ տեսլեանս, որպէս յաստուածայնոյն հրամանէ ելեալ նորա 'ի կողմանց անտի Գամրաց՝ ուր եպիսկոպոսն էր զառաջինն, գայր յերուսաղէմ՝ յայցելութիւն տեղեացն և յաղօթս. ընկալան զնա եղբարքն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, այլով յայտնութեամբ՝ որ ցուցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ձայն եղեալ առ նոսա յայտնաբարբառ՝ որ երևելիքն էին 'ի սրբութեան, և հրաման յԱստուծոյ, ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքին, և զկարգեալ նոցա յԱստուծոյ ընդունել զեպիսկոպոսն: Զոր իբրեւ արաբին միաբան հաւանութեամբ սահմանակից եպիսկո-

Մետաւաներոյ. վասն Աղեքսանդրեայ եպիսկոպոսի:

Իբրեւ ոչ կարէր այնուհետեւ Նարեկիսոս այն որ ասացաքն վասն նորա՝ վասն բազում ծերութեան նորա, զԱղեքսանդրոս, այն որ էր եպիսկոպոս այլոյ եկեղեցւոյ, կոչեաց զնա տեսչութիւնն Աստուծոյ 'ի ձեռն տեսլեանն որ երևեցաւ նմա 'ի գիշերի պաշտել նմա ընդ Նարեկիսոս: Բայց եկեալ էր նա 'ի կողմանց անտի Գամրաց, ուր էր եպիսկոպոս զառաջինն, որպէս զի յաղօթս կացցէ յերուսաղէմ, և տեսցէ զտեղիսն որ անգ իցն ըստ տեսլեանն Աստուծոյ. և արգելին զնա եղբարք անդէն սիրով, և ոչ թոյլ ետուն նմա միւսանգամ դառնալ անդրէն յաշխարհ իւր: Եւ նոքա իսկ 'ի ձեռն տեսլեան միւսոյ որ երևեցաւ նոցա 'ի գիշերի, զի ամենեցուն որք միանգամ փոյթք և պինգք էին 'ի նոսա միաբան ասացաւ նոցա հաւասարութեամբ ելանել նոցա արտաքս քան զդուռն քաղաքի, և ընդունել զեպիսկոպոսն, այն որ յԱստուծոյ յառաջագոյն ընարեցաւ նոցա: Այլ իբրեւ զայս արարին խորհրդեամբ եպիսկոպոսաց

պտասցն, և իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Քանզի յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս 'ի Թուղթս իւր առ Անտիոքեանս՝ որ կայ պահի մինչև ցայսօր, զգահերկցութիւն Նարկիսեայ ընդ իւր, և գրէ 'ի վախճան Թղթոյս այսպէս. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս՝ որ յառաջ քան զիս կալաւ զաթոռ առաջ նորդութեան տեղւոյս, որ և այժմ արդ պաշտօնակից է ընդ իս յաղծս, գտլով որդի հարկւր և ութուտասանամեանի, և աղաչէ զձեզ, որպէս և եսս, լինել ձեզ միաբան, 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասար: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Եւ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Անտիոքացոց, և կալաւ զաթոռն Ասիլիպիադէս՝ այն որ 'ի Ժամանակս հալածանաց խոտտովանութեամբ փառաւորեցաւ, յիշէ և զամանէ Աղեքսանդրոս գրելով առ Անտիոքացիս բանիւքս այսոքիւք.

Աղեքսանդրոս ծառայ և կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի առ երջանիկ եկեղեցին Անտիոքացւոց 'ի Տէր խնդալ:

Թեթև և փոքրոգի արար Տէրն մեր զկապանս իմ

բազմաց որ կային յեկեղեցիսն որ ժօտ էին առ նոսա, իբրև 'ի հարկէ բռնի արգելին զնա անդէն: Այլ յիշէ և ինքն Աղեքսանդրոս ըզՆարկիսոս որ եկաց ընդ նմա յիշխանութիւն եպիսկոպոսութեան, 'ի Թղթի իւրում զոր գրեաց առ Անտոնինեայ, զի կան առ մեզ Թուղթն այն մինչև յայսօր Ժամանակի: Գրեաց իսկ զայս բանս 'ի կատարածի անդ Թղթոյն և ասէ. Հարցանէ զողջունէ ձերմէ Նարկիսոս, այն որ յառաջ քան զիս նա վարէր զայս տեղի եպիսկոպոսութեան, և այժմ աղծիւք իւրովք պնդեալ նա առնել զերն գրուածս ինէ հանգերձ: Եւ են առուրք կենաց սորա ամբ իբր հարկւր և իննեւասան և աղաչէ սա զձեզ որպէս և ես իսկ, լինել ձեզ միաբան 'ի մի միտս և 'ի խորհուրդս հաւասարք: Եւ այս այսպիսի լեալ:

Երկուստասներորդ. վասն Սերապիոնեայ և վասն խօսիցն որ եղևայ և նորա:

Այլ իբրև հանգեաւ Սերապիոն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զկնի նորա Աղիպիդէս, այն որ փառաւորեցաւ խոտտովանութեամբ հալածանաց: Յիշէ իսկ զնա Աղեքսանդրոս, այն որ սանն վասն նորա զի գրեաց այսպէս. Աղեքսանդրոս ծառայ և կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի, առ երանեալ եկեղեցիք անտիոքացւոց՝ 'ի տէր ողջոյն: Արար Տէր մեր զկապանս իմ, զի Թե-

'ի ժամանակի՝ յորում էի ես 'ի տան բանդին, զի լուսայ վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ Անտիոքացւոյդ, եւ թէ իբրեւ 'ի հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս արժանաւոր հաւատովքն Աթլիսիարէս: Եւ զի ետ տանել զթուղթս զայս 'ի ձեռն Կղեմայ, ցուցանէ զայն 'ի կատարածի նորուն այսպէս. Ետու բերել ձեզ զգիրս, տեարք իմ եղբարք, 'ի ձեռն Կղեմայ, երանելոյ երիցու, առն առաքելոյ եւ հանդիսիւ փորձ եւ ընտիր գտելոյ, զոր եւ դուք ինքնին քաջ գիտէք՝ որ իբրեւ յակնարկութենէ կամաց եւ 'ի խնամոց Տեառն առ մեզ էր, հաստատեաց եւ առ ձեցոյց զեկեղեցին Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն Սերապիոնի եւ վասն ծանոցեալ առ մեզ գրոց ևորա:

Իսկ Սերապիոնի ընդ գրոցն վարժից կրթութեան եւ այլ ևս յիշատակք վարդապետութեան նորա թուին պահեալ առ այլս. բայց այնոքիկ առ մեզ միայն հասին, զոր գրեացն առ Դոմնինոս ոմն՝ որ 'ի ժամանակի հալածանաց կործանեցաւ 'ի հաւատոցն Քրիստոսի 'ի պաշտօն հրէութեան, եւ զորս առ Պոնտիոս եւ

(Թե լիցի ինձ 'ի ժամանակի անդ յորում էի ես 'ի տան բանդին, զի ուսեալ գիտացի ես վասն եկեղեցւոյդ ձերոյ սրբոյ անտիոքացւոյ, զի իբրեւ 'ի հոգաբարձութենէ անտի Աստուծոյ եկաց 'ի դմա եպիսկոպոս Անկղեպեաէս. զի դմա պատշաճ է լինել ըստ արժանի հաւատոց իւրոց: Յայսմ թղթի ցուցանէ 'ի կատարածի նորուն, զի ես տանել զնա 'ի ձեռն Կղեմանտայ. բայց գրեաց այսպէս. Ձայս գիրս ետու բերել ձեզ, եղբարք իմ եւ տեարք, 'ի ձեռն Կղեմանտայ երիցու երանելոյ, առն սքանչելոյ եւ քննեալ յամենայնէ. այն զի եւ գուգ ինքնին քաջ գիտէք զգա, այն որ իբրեւ եկն այսր՝ մեծաւ հոգաբարձութեամբ իւրով զգործս Տեառն հաստատեաց, եւ առնցոյց զեկեղեցի Քրիստոսի: Իսկ Սերապիոնեայ, այն որ փոքր մի յառաջ ժամու ասացաք մեք վասն նորա, թուի թէ նորա այլ գիրք գոն առ բազումս վարդապետութեան բանից իւրոց: Բայց մեք զայնս եւ եթ գիտացաք զոր գրեաց առ Դոմնինէ, որ կործանեցաւ 'ի ժամանակի հալածանաց 'ի հաւատոց անտի Քրիստոսի 'ի պաշ-

առ կարիկոս ժառանգաւորս եկեղեցւոյ, և այլ ևս թուղթս առ այլս ոմանս: Դարձեալ և գիրս վասն աւետարանին՝ որ Պետրոսի կոչի, յանդիմանելով որ 'ի նմա ստուծիւնք էին, առ ոմանս 'ի Հռոմացւոց՝ եկեղեցւոյն, որ 'ի պատճառս գրոցն այնոցիկ խտորեցան 'ի վարդապետութիւնս և յուսմունս օտարաձայնս: Եւ չէ իսկ անգէպ բերել աստանօր բանս ինչ 'ի գրոցս յայտցանէ, յորս յայտնի երևի՝ թէ որպիսի խորհուրդք էին նորա զաւետարանէս. Մէք, եղբարք, ասէ, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են, խոտեմք և անարգեմք, իբրև կիրթք և հմուտք, քանզի գիտեմք թէ 'ի նախնեաց անտի զայս պիտի ինչ մէք ոչ ընկալար: Զի յորժամ առ ձեզ էի՝ թուէր ինձ թէ ամենեքեան ուղիղ հաւատով ընթանայիք. և իբրև զաւետարանն՝ զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնջ, ոչ կամեցայ ընթեռնուլ, ասացի, եթէ այդ իցեն 'ի ձեզ պատճառք կարճմտու թեան ձերոյ՝ ընթերցարուք. բայց արդ գիտացի 'ի բանից անտի նոցա, եթէ հերձուած կայ թաքուցեալ 'ի միտս նոցա, վասն որոյ փութամ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ մնասջիք ինձ ընդ հուպ, եղբարք, և 'ի

տան հրեութեան: Եւ այլ միւս ևս զոր գրեաց նա առ Պնտիոս և առ Արիկոս, առ մարգս մանկունս եկեղեցւոյ. և այլ ևս թուղթս առ այլս, և գարձեալ միւս ևս խօսս որ եղեալ է նորա վասն աւետարանին որ կոչի Պետրոսի, և յանդիմանեաց նա որ միանգամ ասացեալ էր 'ի նմա ստուծեամք, վասն ոմանց որ խտորեցան 'ի պատճառս գրոցն այնորիկ յօտար յուսումն անգլեկեղեցւոյ անգլոսացւոց: Բայց արժան է գնել սակաւ մի բանս 'ի նմանէ. և ցուցանէ և յայս առնէ նոքօք թէ որպիսի խորհուրդք էին: Եւ վասն գրոցն այնմիկ գրէ այսպէս: Մէք, ասէ, եղբարք, զՊետրոս և զայլ առաքեալսն իբրև զՔրիստոս ընդունիմք, այլ որ ինչ միանգամ յանուն նոցա ստուծեամք գրեալ են՝ խոտեմք և անարգեմք, իբրև մարդք կիրթք և հմուտք. զի գիտեմք մեք եթէ զայս ոչ ընկալար, այլ ես իբրև եկի առ ձեզ՝ թուէր ինձ 'ի միտս իմ եթէ ուղիղ հաւատով մերձեցարուք դուք. և իբրև ոչ ընթերցար մեք զաւետարանն զայն, զոր յանուն Պետրոսի ունէին ոմանք 'ի ձէնջ. ասացի՝ ամբ եթէ այս և եթ առնէ 'ի միջի ձերում արտունջ՝ ընթերցարուք: Բայց այժմ զի գիտացի եթէ հարցուած թաքուցեալ էր 'ի միտս նոցա, վասն այնք որոյ ասացին, ես փոյթ ունիմ միւսանգամ գալ առ ձեզ: Արդ, եղբարք, զի տեղեկացայք և 'ի վերայ հասէք

միտ առնուցուք եթէ յորմէ՞ հերձուածոյ էր Մարկիանոս, որ հակառակէր ընդ անձին իւրում, և զայն ինչ զոր խօսէին ոչ իմանայր. և զսոյն զայս ուսջիք 'ի գրեւոց աստի առ ձեզ, Յանթթա առեալ իմ զայն գիրոս յայլոց՝ որ տեղեակք են և կիրթք աւետարանիս, յաշակերտութենէ առաջնորդաց անտի նոցա ուսեալ՝ զորս և Երևութականս կոչեմք, զի բազում իմաստքք են 'ի նմա 'ի վարդապետութենէ անտի նոցա, և ընթերցեալ 'ի միտ առի: Են են արդարեւ 'ի նմա և բանք բոտ ճշմարիտ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ. տակալն և բազում ինչ կամակորեալ, զորոց գրեցի առ ձեզ: Եւ այս վասն Սերապիոնեայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն գրոցն Եղեմայ:

Իսկ որ Եղեմայ Յաճախապատում գիրք են և պահին առ մեզ՝ ութ են թուով, մակագրեալ Տիտոսի Փրաւիտի Եղեմայ վասն ճշմարիտ փիլիսոփայութեան յիշատակացն գիտնականաց յաճախապատում մատենան: Են նորա դարձեալ և գիրք օրինակաց կամ նմա

Թէ յորմէ հերձուածոց էր Մարկիոն, զի հակառակէր անձին իւրոյ, և զայն ինչ զոր խօսէին ոչ իմանայր, զսոյն իսկ զայս ուսանիք գուր յայնցանէ որ գրեցանն ձեզ. զի ես կարացի առնուլ յայլոց և ընթեռնուլ. յայնցանէ որ տեղեակ էին այն աւետարանին, յամենայն յայնցանէ որ ընկալանն յայնցանէ որ սկսանն 'ի նա, զի ըզնոտս կոչեմք մեք կարծե . . . խօսս: Բազում միտք որ են 'ի նմա յուսմանէ անտի իւրեանց են, զի 'ի նոցանէն ինդրեցաք մեք և ընթերցաք: Բայց են 'ի նմա բազում բանք, բոտ պարզ վարդապետութեան Փրկչին մերոյ. իսկ կէսքն փոփոխեալ են, զի զայնմ իսկ գրեցաք մեք ձեզ: Եւ այս է վասն Սերապիոնեայ:

Երեքտասաներորդ. վասն խօսիցն զոր գրեաց Եղեմենտոս:

Իսկ Եղեմենտոսի գուն գիրք պատմութեանց զոր եղեալ է իւր ութ, որ կան առ մեզ մինչև ցայսօր ժամանակի, որ գրեալ է 'ի վերայ նոցա յիշատակ պատմութեանց Տիտոսի Փրաւիտի, Կղեմենտոս 'ի գիրտից փիլիսոփայութեանն ճշմարտութեան: Եւ դարձեալ այլ խօսք են նորա ութ վասն նմանութեանց որ են 'ի գիրոս, զի նո-

նուութեան՝ նոյնպէս ութ թուով, յորոյ յանաւանէ յիշէ զՊանտենոս վարդապետ իւր . և զմեկնութիւնս 'ի նախնեաց անտի ընկալեալս և զաւանդութիւնս 'ի ամա բովանդակելով: Են նորա և այլ խօսք՝ Յորդոր առ Հելլենս. և երեք գիրք 'ի դաստիարակն իւր. և միւս ևս դարձեալ թէ Ո՛ր մեծատուն է՝ որ կեայ. ևս և վասն Զատկի, վասն պահոց, վասն չարախօսութեան. Յորդոր խրատու համբերութեան առ Նորակնիք հաւատացեալս, որ և մակադրի վասն կանոնաց եկեղեցւոյ. և վասն այնոցիկ որ 'ի հրէութիւն թեալոխսն՝ զոր գրեաց առ յառաջագոյն յիշատակեալս մեր Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս Երուսաղեմի:

Ի Յաճախապատում գիրս իւր կղեմէս՝ ոչ միայն որ ինչ 'ի սուրբ գիրս էր ծաղկաբաղ արար, այլ և 'ի Յունաց անտի որ շահ օգտութեան էր 'ի նոսա՝ յիշեաց, զՅունաց և զբարբարոսաց զկարծիս ժողովեաց, և ըզգլխաւոր աղանդոց հերձուածոց զմոլորութիւնս յանդիմանեաց: Բազում պատմութիւնս ած սփռեաց, և բազմուսումն օրինակս խրատու և իմաստութեան մեզ մատակարարեաց, յամենեւին 'ի սոսա խառնելով և զկարծիս փիլիսոփայից. վասն որոյ և ճահողապէս կու

բք յանուն իւր յիշէ նա զՊենտենոս որ վարդապետն իւր էր, և գրեաց վասն ամենայնի զոր ընկալաւ ես նմա: Բայց եւ նորա և այլ խօսք ընդգէմ հեթանոսաց՝ յօժարութեան. և երկրորդ խօսք՝ խրատու. և միւս ևս որ գրեալ է 'ի վերայ նորա, եթէ ո՛ր է մեծատուն որ կեայ. և այլ միւս ևս զատկի. և գոյզն ուսումն զատկի. և վասն չարախօսութեան. և այլ միւս ևս վասն յօժարութեան համբերութեան որ մկրտէինն նորոգապէս. և դարձեալ միւս ևս որ գրեալ է 'ի վերայ նոցա վասն կանոնաց եկեղեցւոյ. և գրեալ է ընդգէմ այնոցիկ որ պահէն հրէութիւնն, որ գրեաց զնա առ Աղէքսանդրոս, այն որ ասացաքն վասն նորա՝ եթէ էր նա եպիսկոպոս Սրուսաղեմի:

Չորեքտասաներորդ. րե քանի գիրս յիշատակեաց կղեմենտոս:

Ի գիրսն յայն՝ զոր եգ կղեմենտոս՝ զպատմութեանցն, որ ոչ միայն զայն ինչ որ էր 'ի գիրս սուրբա՝ պատմեաց, այլ և զայն ինչ որ ասացաւ 'ի Յունացիսնտի. որ երեւի թէ ինչ 'ի նմա շահ օգտութեան: Յիշեաց 'ի նմա և ասաց վասն բազում աղանդոց յունաց և բարբարոսաց, և յանդիմանեաց զսուս կարծիսն զգլխաւորաց հերձուածոցն, և տարածեաց ընդ պատմութիւնս բազումն, և ես մեզ օրինակ բազում վարդապետութեան, զխրատու և զիմաստութեան:

չեաց զգիրս Յաճախապատում: Եւ վարի՛նա յայնս վը-
կայութեամբ 'ի գրոց անտի յայնցանէ, որոց վասն երկ-
մրտութիւն է, որպէս յիմաստութեանէն Սողոմոնի,
'ի Յեսուայ որդւոյ Սիրաբայ, և 'ի Թղթոց անտի Եբ-
րայեցւոց և 'ի Թղթոյն Բառնաբայ և 'ի Կղեմայ և 'ի
Յուդայ: Յիշէ և զՏատիանու գիրսն ընդդէմ Հեղե-
նաց և զԿասսիանուն վասն ժամանակագրութեան.
նոյնպէս դարձեալ և զՓիլոն և զԱրիստաբուլոս և ըզ-
Յովսեպոս և զԻեմեստրիոս և զԵւսիողէմոս, զօրինակա-
գիր գրիչս Հրէից. և զի ամենեքին սղբա ցուցին եթէ
երէց է ժամանակաւ Մովսէս և ազգն Հրէից քան զա-
մենայն Հնախօսութիւնս նախնեացն Հեղենաց: Եւ
այլ պէսպէս կարեւոր հմտութեամբք լի են բանք առնս
այսորիկ. յորում յառաջին գիրս անդ զանձնէն խօ-
սելով՝ մերձաւոր առ աշակերտս առաքելոցն լինել ա-
սէ: Ի նոյն գիրս դարձեալ խոստանայ և մեկնութիւնս
զԱրարածոցն առնել: Եւ 'ի խօսս իւր որ վասն Զատ-
կին՝ խոստովան լինի յայլոց 'ի սոյն եկեալ, զի զտու-
շութիւնսն զոր յերիցանց անտի յակնանջալուրս ունէր՝
գրով Թողուցու որոց զկնի գալոց իցեն ազգ: Յի-

և 'ի սոսս ամենեւին առնէ նա և զազանգն փիլիսոփայից. և վասն
այսորիկ գրեաց 'ի վերայ նոցա զնմանութիւն ճառիս այսորիկ, և
կոչեաց զնոսս յիշատակս պատմութեանց: Բայց առնու 'ի նոցանէն
'ի վկայութիւն 'ի գրոց անտի յայնցանէ որ երկմտութիւն է վասն
սոցա, այսինքն 'ի Զգոնութեանէ Սողոմոնի, և Եսովայ * որդւոյ Սի-
րաբայ, և 'ի Թղթոյ անտի Հեբրայեցւոց, և 'ի Թղթոյ անտի Բառ-
նաբայ, և Կղեմենեայ և Յուդայ: Բայց յիշէ 'ի նմա և զեսոսն զոր
գրեաց Տերտիանոս ընդդէմ Հեթանոսաց. յիշեաց և զԿասիանոս,
որ արարեալ իւր գիրս վասն ժամանակաց. դարձեալ և զՓիլոն և
զԱրիստաբուլոս և զՅովսեպոս և զԻեմեստրիոս և զԱփիգէմոս, զի
էին նոքա օրինակագիր գրիչք Հրէից, և զի ամենեքին ցուցին և յայտ
արարին, եթէ երէց է Մօսէս և ազգատոհմն Հրէից քան զամենայն
պատմութիւնս առաջինս զոր եղեալ է յունացն: Ի իսկ են խօք
առն այնորիկ որ ասացաք վասն նորա յուսումն վարդապետու-
թեան, քաղցր և բազում: Եւ մի 'ի նոցանէն ասաց վասն անձին իւ-
րոյ եթէ մերձ էր նա առ այնոսիկ սղբ ընկալան յառաքելոց անտի,
այլ խոստացաւ նա և յանձն է առ նոքօք գնել գիրս վասն արարա-
ծոց. և 'ի խօսսն յայնս զոր գրեաց վասն զատկաց խոստովան լինի
եթէ յայլմէ բռնաբատեցաւ նա գնել գրով զտուշութիւնսն զոր
լուաւ յառաջին յերիցանց անտի, և տալ այնոցիկ որ զկնին գալ-

չէ՛ 'ի սոյն գիրս և զերանոս և զՄեղիտոս և զայլս ուսմանս, զորոց և զպատմութիւնսն ածէ՛ 'ի մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Թի՛ քանի՛ գիրս աստուածեղէն տառից յիշէ
Եղեմէս :

Սոյն սա Կղեմէս 'ի գիրս օրինակաց, զի միանգամայն ասացից, զերկոցունցն զՀնոցն և զնորոց կտակարանաց զՀամառօտ պատմութիւնս կարգեաց. ոչ լռեաց և զայն ցանէ որոց վասն երկմտութիւն է, զՅուդային, ասեմ, և որ կաթողիկեայքն կոչին, զԲառնաբայն, զՅայտնութիւնն՝ որ Պետրոսի ասի. իսկ վասն Եբրայեցւոց թղթոյն՝ Պօղոսի գոլ հաստատէ, բնագրեալ յԵբրայական բարբառ, և 'ի Ղուկայ 'ի յոյն յեղեալ և Յունաց ընծայեալ, վասն այսորիկ և նմանօրինակ ձևս բանից և 'ի Թարգմանութեան թղթոյս և 'ի գործս Առաքելոց երևել: Եւ զի չղնէ 'ի սկիզբն թղթոյն՝ Պօղոս առաքեալ, կարի իսկ 'ի դէպ. զի առ Եբրայեցիս գրէր՝ որք կանուխ իսկ 'ի միտս կասկածոտս էին զնմանէ, իմաստութեամբ արար նա զայս, զի մի 'ի սկզբանն անդ խրտեցուցէ զնոսս չլսել բանիցն: Եւ յառաջ մատուցեալ ապա զբանս իւր ասէ. Զի որպէս

յեն: Բայց յիշէ 'ի նոսա զԻրինէոս և զՄեղիտոն, և զՊլա՛ Իրինէոս և եզ զպատմութիւն նոցա: Այլ 'ի խօսսն յայնոսիկ որ գրեալն են վասն նմանութեանց որ են 'ի գիրս համառօտս, զպատմութիւնս ամենայն բոլոր եզ 'ի նոսա, և ոչ զանցոյց և ոչ զայն ևս վասն որոց երկմտութիւն է վասն նոցա, յամենայն զթուղթն Յուդայ, և այն որ կոչին կաթողիկայք, և Բառնաբայն, և Յայտնութիւնն՝ որ կոչի Պետրոսի: Իսկ վասն թղթոյն հեբրայեցւոց ասաց և հաստատեաց՝ բայ Պօղոսի է, և գրեցաւ առ հեբրայեցիս 'ի լեզու հեբրայեցւոց. բայց յունարէն Ղուկայ Թարգմանեաց զնա և եռ յունաց. վասն այնորիկ նմանեալ գտանին գիրք Թարգմանութեան այսր թղթոյ գրոյն գործոց առաքելոցն: Եւ զի չէ գրեալ 'ի սկիզբն թղթոյն՝ Պօղոս առաքեալ, վասն որոյ առ հեբրայեցիս գրեաց նա, զի կան ինցին յառաջագոյն կալան 'ի վերայ նորա կարծիս. և իմաստութեամբ արար նա զայս, զի մի 'ի սկզբանն իսկ դարձուցէ զնոսս զի լուիցեն նմա: Մինչդեռ իջանէր 'ի բան անգր, յաւել և ասաց,

երանելի երեցն ասէր, վասն զի Տէր մեր առաքեալ էր 'ի Հօրէ ամենակալն առ Եբրայեցիս, առ ցածուծեանն արար զայս Պօղոս. և զի առ Հեթանոսս սահմանեալ էր ինքն, ոչ գրեաց զանձն իւր առաքեալ Եբրայեցւոց, յաղագս պատիւ առնելոյ Տեառն իւրոյ, և զի բազում հաստատութեամբ իսկ գրէր առ Եբրայեցիս քարոզ և առաքեալ Հեթանոսաց: Ի սոյն գիրս դարձեալ Վղեմէս վասն կարգի աւետարանացն խօսելով՝ ըստ տուեալութեան երիցանց անտի առաջնոց դնէ այսպէս. Նախ գրեցան, ասէ, աւետարանքն, յորս դպրութիւն ծննդոց է, այն է ազգահամար Քրիստոսի. իսկ որ ըստ Մարկոսին է, յայսպիսի իմն տեսուածն է եկն նա 'ի գրութիւն: Զի յորժամ քարոզէր Պետրոս 'ի Հռովմ զբանն հրապարակաւ, և Հոգւով Աստուծոյ պատմէր զաւետարանն, բազումք յունկնդրաց անտի նորա աղաչեցին զՄարկոս՝ որ 'ի սկզբանէն զհետ երթեալ էր առաքելոյս, և յիշէր զոր ինչ միանգամ խօսեցեալ էր նորա, զի 'ի գիր առնուցու զասացեալն. որ և կարգեալ զաւետարանն՝ ետ որոց կարօտ էին նովաւ: Իսկ իբրեւ գիտաց զայս Պետրոս, ոչ արգել, և ոչ յայտնապէս հրամանաւ 'ի նոյն յորդորեաց: Իսկ Յովհաննէս իբրեւ ետես եթէ այլ աւետարանքն վասն մարմնաւո-

զի ասէր որպէս ասէր երեցն երանելի, եթէ վասն զի տէր մեր առաքեալ յԱստուծոյ ամենակալ որ առաքեցաւ առ Եբրայեցիս, վասն այսորիկ խոնարհութեամբ արար զայս Պօղոս: Եւ վասն զի առ Հեթանոսս առաքեցաւ նա, ոչ գրեաց զանձն իւր առաքեալ Եբրայեցւոց, յաղագս պատիւ առնելոյ տեառն մերոյ. և քանզի չէր նմա հարկ գրել առ Եբրայեցիս, զի նա քարոզ Հեթանոսաց էր և ոչ նոցա: Իսկ զարձեալ ինքն Վղեմէնաոս 'ի նոսին 'ի գիրսն իւր յայնս եզ վասն կարգելոյ աւետարանացն, ըստ տուեալութեան կարգելոյ առաջին երիցանց. այլ ասաց՝ թայ նախ գրեցան աւետարանքն այն, յորս դպրութիւն ծննդոց է 'ի նոսա յամենայն Մատթէոսի և Լուկայ: Իսկ աւետարանն Մարկոսի յայսպիսի տեսութիւն եղև վասն նորա, զի Պետրոս յորժամ քարոզէր 'ի Հռովմ քաղաքի զբանն Աստուծոյ ամենայն ժողովրդեանն և հոգւով խօսէր զաւետարանն, բազումք յայնցանէ որ կային՝ աղաչեցին զՄարկոս, զայն որ իսկ զբանէն զհետ իսկ երթեալ էր նորա, և յիշէր որ ինչ միանգամ խօսեցեալ էր՝ զի գրեցէ իսկ զնոսին զխօսան: Եւ իբրեւ արար զաւետարանն, ետ զնաւայնոցիկ որ կարօտ էին նովաւ: Իսկ իբրեւ գիտաց Պետրոս ոչ արգելով արգել, և ոչ հրամայելով հրամայեաց: Այլ Յովհանն իբրեւ ետես յետոյ, եթէ այլ աւետար-

րութեան Տեառն մերոյ գրեալ են՝ աստուածակիր հոգւով արար աւետարան հոգեւոր 'ի յորդորանաց անտի աշակերտելոց իւրոց ածեալ։ Այսչափ ինչ կղեմէս։

Իսկ վերոյիշեալս մեր Աղէքսանդրոս՝ 'ի գիրս իւր ուրեք առ Որոգինէս, յիշելով զկղեմէս և զՊանտենոս իբրև ծանօթս իւր, գրէ այսպէս։ Զի այս եղեն, ասէ, կամք Աստուծոյ. որպէս և գու իսկ գիտես, զի նախնեաց անտի յառաջնոց անշարժ կայցէ սէր մեր և բարեկամութիւն, ջերմագոյն մանաւանդ լիցի և հաստարմատ։ Զի հարս ճանաչեմք մեք զերանելիսն զայնոսի՝ որ յառաջեցին քան զմեզ, և մեք զկնի սակաւուց առ նոսա երթալոց եմք, զՊանտենոս արդարև զերանելին և զտէրն իմ, և զսուրբն կղեմէս, որ հաւասար տէր եղև ինձ և սատար և օգնական. և որք սոցին իցեն նմանողք։ զի սոքօք ծանեայ ես զքեզ, առաքինիդ յամենայնի, տէր իմ և եղբայր։ Եւ այսոքիկ այսպէս։

Իսկ Ատամանդիոս, քանզի այս անուն էր Որոգինեայ, յամն առաջնորդութեան Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ 'ի Հռովմա գնացեալ պատմէ։ Ես ինքնին ուխտիւք խնդրէի, ասէ, երթալ տեսանել զնախնագոյն եկեղեցին Հռովմայեցւոց։ Եւ

րանքն որ միանգամ ասացեալ 'ի նոսա, վասն մարդկութեան տեսուն մերոյ գրեալ է 'ի նոսա, յորդորեցին զնա գէաք և ծանօթք իւր. զքեցաւ զհոգի Աստուծոյ և արար եգ աւետարան վասն աստուածութեան նորա։ Զայս ամենայն ասաց կղեմենոս։ Բայց դարձեալ Աղէքսանդրոս, այն որ ասացաքն վասն նորա, յիշէ զկղեմենոս ընդ նմին և զՊենտանոս, 'ի ձեռն գրոյն զոր գրեաց առ Որոգինէս, զի ծանօթք էին նորա նոքա, գրեաց այսպէս։ Զի այս, ասէ, կամք Աստուծոյ եղեն, որպէս և գու իսկ գիտես, զի կացցէ ձեռնոց անշարժ սէր հարցն մերոց, զի նա առաւել լիցի եգեալ և հաստատեալ. զի հարցն մեր երպնելքն այնոքիկ էին, որ յառաջագոյն գրեցին քան զմեզ, և զկնի սակաւ ժամանակի և մեք առ նոսա երթալոց եմք։ Պենտանոս երանելի, որպէս էր նա տէր իմ և օգտակար յոյժ. և միւս ևս դարձեալ նմանող նմին, զի նոքօք ծանեայ ես զքեզ որ ամենայնիւ առաքինացեալք ես, որ գու ինքն ես տէր իմ և եղբայր. այս եղև այսպէս։ Բայց ինքն Աղամենտենոս, քանզի այս անուն էր յառաջ իւրորդնէսի, գնաց նա երբեմն 'ի Հռովմա քաղաք, յամն Զեփիւռինոսի եպիսկոպոսին եկեղեցւոյն նոցա, և ինքն իսկ գրեաց այսպէս։ Եթէ յաղօթս կայի երթալ տեսանել զառաջին

լեալ անդ ոչ բազում ինչ ժամանակս դարձաւ անդ-
րէն յԱղէքսանդրիա. և անդ զսովորական իւր պաշ-
տօն վարդապետութեան երախայից բազում փութով
պնդութեամբ վարէր, ցորչափ Դեմետրիոս եպիսկո-
պոս տեղւոյն աղաչէր և խնդրէր ՚ի նմանէ զի անձանձ-
րոյթ յօգուտ եղբարցն պարսպեսցի:

ՂԼՈՒԽ ԺԵ.

Վասն Հերակլեսայ:

Այլ իբրև ետես Որոգինէս թէ չէ բաւական պա-
րապով ՚ի խորս գրոցն մտանել, և ՚ի մեկնութիւնս նո-
ցին և ՚ի թարգմանութիւնս հանապազորդել, և միան-
գամայն ՚ի հրահանգս վարդապետութեան եկեղոց առ-
նա, որք ոչ թոյլ տային նմա և ոչ զոգի անգամ կլա-
նել, որ յառաւօտէ մինչև ցերեկոյ անդուլ անդադար
՚ի վարժոց անդր նորա յաճախէին, բաժանեաց ընդ
երկու զժողովուրդն, և ընտրեաց յաշակերտաց իւրոց
զՀերակլէս, զՎանասէրն և զփոյթ յաստուածայինսն,
և զկորովին բանիւք, և որ ՚ի փիլիսոփայութենէ իսկ

եկեղեցին հռոմայեցոց. և իբրև եղև անգ սակաւ ժամանակս՝ գար-
ձեալ եկն նա յԱղէքսանդրիա. և անգ աշակերտէր բազում պնդու-
թեամբ, որ ցայն վայր ինքն Դեմետրիոս եպիսկոպոսն նոցա աղաչէր
և խնդրէր ՚ի նմանէն, զի առանց ձանձրանալոյ եղիցի նա գործել
զօգուտն եղբարց:

Հնգետասաներորդ. վասն Հերակլեսայ:

Այլ իբրև ետես Նորոգինէս, թէ չէ միայն բաւական առանձին
հանապազորդութեան ընթեռնելոյ խորութեան գրոց սրբոց, և հար-
ցուածոց մեկնութեան նոցունց գրոց և աշակերտութեան: Դար-
ձեալ վարդապետութեանն որ մերձենային առ նա, զի ոչ թոյլ
տային նմա և ոչ զոգի անգամ առնուլ. զի յաւելուին այլք ՚ի վե-
րայ պլոց յառաւօտէ մինչև յերեկոյ յաշակերտութիւն վարդապե-
տութեան նորա, բաժանեաց ընդ երկու զժողովուրդն, և արար
իւր զովոզ զՀերակլէս յաշակերտութիւն անգր, զայն, որ քոս զա-
մկնայն զգէտս իւր և զժանսթս, զնա միայն առանձին ընտրեաց իւր.
քանզի յոյժ փոյթ և պինդ էր նա յիւս Աստուծոյ. և կորովի էր նա
բանիւք, և ՚ի փիլիսոփայութենէ չէր ինչ հեռի: Եւ ետ նմա զա-

չէր ինչ անմասն, և հաղորդ և պաշտօնակից էառ զնա ինքեան 'ի վարդապետութեան. զնորամուտն յաշակերտութիւն և զհամբակսն՝ առ նա առաքէր. և ըստ կարգի յառաջացեալն ինքեան պահէր յունկնդրուութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Թե ո՛րպէս փոյր յանձին ունէր Որոգիւնէս վասն գրոց սրբոց:

Այնչափ ինչ փոյթ էր Որոգիւնէայ 'ի խորամուխ քննութիւն գրոց սրբոց, զի և զեբրայական լեզուն ուսաւ, զսկզբնատիպ գիրս՝ որ էին առ Հրէայս եբրայեցի գրով գնոց ստացաւ, և բաց յեւթամասնից, և զայլ ևս թարգմանութիւնս աստուածեղէն տառից, և զայլայլեալս անգամ որպէս զԱկիւղասայն և զՍիւմայքսին և զԹէոտոդեայն եգիտ, և զօրս ոչ գիտեմ յօրոց շտեմարանաց՝ 'ի հնոց անտի ժամանակաց ծածկեալս խուզեալ եբեր 'ի մէջ. և քանզի ոչ գիտէին թէ ո՞ր թարգմանեաց զնոսա, զայս և եթ եցոյց, եթէ զմին որ է 'ի Նիկոպոլիս եգիտ մերձ յԱլտիոն, և ըզ-

ուսին աշակերտութիւնն որ միանգամ մտանէին ուսանել նորոգ: Իսկ զայնոսիկ որ կիրթ և հմուտ էին, թոյլ ետ նոցա լսել և ուսանել յինքենէ:

Վերտասաներորդ. քե ո՛րպէս փոյր յանձին ունէր Որոգիւնէս վասն գրոց սրբոց:

Ճշմարտութեամբ այսպէս քննէր Որոգիւնէս վասն գրոց սրբոց, որպէս և լեզու հեբրայեցի ուսաւ նա, և ստացաւ նա զգիրս որ էին առ հրէայսն հեբրայեցի գրով. և քննէր կայր և 'ի վերայ տուշութեանն թարգմանութեան գրոց սրբոց զոր թարգմանեցին այլքն, բայց յեւթամասնից անտի՝ և այլ թարգմանութիւնս գրոց սրբոց, որ փոփոխեալ են քան զԱկիւղայն և Սիմաքեայն և Թէադոսայն: Սգիտ նա զի ծածկեալ էին ժամանակս բազումս, քննեաց և եբեր 'ի մէջ և յայանեաց զնոսա. և քանզի ոչ գիտէին թէ ո՞ր թարգմանեաց զնոսա, զայս և եթ եցոյց և յայտ արար վասն նոցս, եթէ զմի 'ի նոցանէն եգիտ նա 'ի Նիկոպոլիս, իսկ զմիւսն յայլում անշուշտ: Բայց 'ի թարգմանութեան անգ սաղմոսից զոր արարեալ է նորա,

միւսն յայլում տեղւոյ, Բայց 'ի վեցիջեան թարգմանութեան անդ սաղմսին 'ի վերայ չորից նշանագրելոցն՝ յաւել և այլ ևս թարգմանութիւնս զհինգերորդն և զվեցերորդ և զեւթներորդ. վասն միոյն միայն յայնցանէ յայտ արար թէ գտաւ յերկրով 'ի կարաս մի 'ի ժամանակս Անտոնինոսի որդւոյ Սեւերեայ: Զայս ամենայն թարգմանութիւնս 'ի մի ժողովեաց, կարգելով զնոսա 'ի տունս տունս և դնելով յիրաքանչիւր էջս ընդդէմ միմեանց հանգերձ ընագրովն եբրայեցւով, և եթող մեզ զվեցիջեան օրինակն. դարձեալ ապա և թարգմանութիւնսն զԱկիւղայն, զՍիւմաքոսին և զԹէոտոդեայն հանդերձ եւթանասնիցն թարգմանութեամբ 'ի քառիջեանս կարգեաց:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն Սիմաքոսին՝ որ թարգմանեացն զգիրս:

Զթարգմանչացս զայսոցիկ արժան է մեզ գիտել, զի Սիմաքոս եբրոնիտ էր աղանդով, որ զՔրիստոս 'ի Յովսեփայ և 'ի Մարեմայ մարդ դուզնաքեայ ասեն. և պարտ համարին հրէապէս պահել զօրէնս, որպէս

զինի այս չորից նշանաւորաց զոր թարգմանեցին, եղոյց թէ է ալ ևս թարգմանութիւն հինգերորդ և վեցերորդ և եւթներորդ, և ցուցանէ և յայտ առնէ վասն միոյ 'ի նոցանէ՝ թէ յերկրով գտաւ 'ի կարաս մի, 'ի ժամանակս Անտոնինոսի որդւոյ Սեւերեայ արքայի. զայն իսկ զամենայն մեկնութիւնս ժողովեաց 'ի միասին և էանց ընդ նոսա, և եզ. զնոսա ընդդէմ միմեանց հանգերձ գրողւնէն հեբրայեցովք, և եթող մեզ օրինակս այն որ կոչին վեց օրինակաց: Եւ այլ գարձեալ միւս ևս առանձինն եդ. և զԱկիւղայն և զՍիմաքեայն և զԹէոտոսայն՝ հանգերձ եւթանասնիցն:

Եօրենտասներորդ. վասն Սիմաքեայ որ թարգմանեաց զգիրս:

Դարձեալ արժան է մեզ գիտել թէ Սիմաքոս մի յայնցանէ էր նա, որ թարգմանեցին զգիրսն Աբիոնացւոց. աղանդ հերձուածոց է այս՝ որ կոչի արիոնացւոց, այնքինի որ ասեն վասն Քրիստոսի, եւ թէ եղէ նա 'ի Յովսեփայ և 'ի Մարեմայ, և համարին զնա իբրեւ զմարդ գուղնաքեայ և ասեն թէ պարտ է մեզ պահել զօրէնսն հրէ-

ԴԳՐՈՒԹԻՒՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

կանխեցաք ցուցաք յառաջին գիրս պատմութեան և խօսք յիշատակարանաց Սիւմաքեայ, որ մինչև ցայսօր, յորս մաքառելով նորա ընդդէմ աւարանին Մատթէի՝ զհերձուածն եբրինաց հաստել թուի: Զայսոսիկ Որոգինէս ընդ այլ թարգմանութիւնս գրոց Սիւմաքեայ՝ի Յուլիանեայ կնոջէ մեմնէ, ասէ, առեալ, զոր ՚ի հարց անտի իւրոց ո՞՞ժ ժառանգութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն Ամբրոսեայ:

Ի ժամանակին յայնմիկ և Ամբրոսիոս՝ որ ՚ի ի հուրդս հերձուածոյն Վաղենտինեանց էր, ՚ի ճշտութենէ անտի՝ զոր ուսուցանէր Որոգինէս յանմանեալ՝ իբրև ՚ի լուսոց պայծառութենէ լրջաց մտաց նորա զօրութիւն, դարձաւ ՚ի ճշմարիտ հաւանեկեղեցոյ: Եւ այլք բազումք յիմաստնոց, ՚ի սփռհամբաւում անուան Որոգինի ընդ ամենայն աշխարհային առ նա զչափ առնուլ զկորովութեան բա

ապէս, որպէս կանխեցաք յառաջագոյն և ցուցաք յայսմ պատմեան. և խօսս եղեալ է Սիմաքեայ որ կան մինչև ցայսօր ժնակի, զի ասէ ՚ի նոսա ընդդէմ աւետարանին Մատթէոսի, որ զի հաստատեցէ նա զայս ազանդ հերձուածոց: Բայց ցուվասն այսորիկ իրիգինէս, եթէ ընդ այլ թարգմանութիւնս զոր արար Սիմաքոս, զի առեալ էր նորա ՚ի կնոջէ միոջէ՝ Յուլիայ անուն նորա, և ասաց վասն նորա զայն որ առեալ էր ՚ի մաքեայ զգիրսն զայն:

Որքանապէս որդ. Վասն Ամբրոսեայ:

Եայնմ ժամանակի Ամբրոսիոս, այր որ երևին իւր միտքս գին վաղենտինոսաց, յանգիմանեալ կշառմբեցաւ նա ՚ի ճշտութենէ անտի զոր ուսուցանէր իրիգինէս, և լուսաւորեցան և խորհուրդք նորա, և դարձաւ ՚ի ճշմարիտ հաւատս եկեղեկ. այլք բազումք որ էին խրատուէ անտի ուսման իմաստութեան ՚ի ժամանակի իբրև եղանկ տարածանէր համբաւն Որոգինի Վաղենայն աշխարհ՝ զային առ նա զչափ առնուլ և զհանգէսս անէ զկորովութեան նորա վասն բանին Աստուծոյ: Իսկ զմեզմք ՚ի

նորա 'ի գիրս սուրբա: Եւ բազումք 'ի հերետիկոսաց, և 'ի նշանաւոր փիլիսոփայից ոչ սակաւք մեծաւ փութով պնդութեամբ գային տեսանել զնա, ոչ վասն աստուածեղէն բանից միայն, այլ և վասն փիլիսոփայութեան արտաքնոցն յորս և աշակերտէին նմա: Եւ զորս մտավարժս և յաջողակս 'ի նոսա տեսանէր, դնէր առաջի նոցա զուսումն փիլիսոփայութեան, զերկրաշափութեան և զհամարողութեան և զայլ բազում նախնական հրահանգս ուսման. և ընդ ամենայն աղանդս փիլիսոփայութեան ածեալ զնոսա, դնէր առաջի զգիրս նոցուն փիլիսոփայիցն, տայր զնոցին մեկնութիւնս և պարզէր զտեսութիւնն, մինչ զի իմաստասէր մեծ և 'ի նոցուն իսկ 'ի Հելլենաց հռչակեալ լինէր այրն: Զբազումս 'ի տիմար համբաւաց իւրոց յուսումն արտաքին դպրութեան մեծանէր, զի ոչ սակաւ ինչ շահ օգտի յայնմանէ գտանել նոցա, աւել, 'ի հանձար և 'ի պատրաստութիւն գրոց արքայական այսորիկ և ինքեան իսկ կարեւոր համարէր զկրթութիւն երկրաւոր և փիլիսոփայական գիտութեան:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Թե որպիսի՝ յիշատակք եմ գրողիմենայ առ
հետմնոսս:

Եւ վկայս այսոցիկ նորին ուղղութեանց 'ի նոցուն իսկ 'ի Հելլենաց փիլիսոփայս տեսանեմք զհռչակա-

ձուածոց անտի, և 'ի նշանաւոր փիլիսոփայից, ոչ մարգիկ սակաւէին որ մեծաւ պնդութեամբ գային տեսանել զնա, ոչ միայն վասն բանին Աստուծոյ այլ և վասն փիլիսոփայութեան արտաքնոցն որ ուսանէին 'ի նմանէ: Եւ զոր տեսանէր թէ կորովիք էին իմաստունք ընթերցութեամբ ուսման, տայր նոցա զուսումն վարձապետութեան՝ զափոյ երկրի և զթուոց, և այլովք բազմք կանխաւ կրթէր զնոսա իմաստութեամբ, և ուսուցանէր նոցա զազանգս փիլիսոփայից, և պատմէր նոցա վասն գրոց նոցուն. և հայէր և գնէր խօսք ընդգեմ ամենեցուն այսպէս. զի և 'ի նոցուն իսկ 'ի հերթանոսաց բարոգեալ լինէր այրն այն, զի էր փիլիսոփայ մեծ: Բայց զբազումս 'ի հերթուածոյ անտի մեծանէր յուսումն դպրութեան, և ասէր

ւորս 'ի ժամանակին. յորոց 'ի գիրս յաճախագոյնս
գտաննմբ յիշատակութիւնս զառնէս, որք մերթ ըզ-
գիրս իւրեանց սմա ընծայէին, և մերթ իբրև վար-
դապետի 'ի քննութիւն նորա և 'ի դատաստան զվաւ
տակա իւրեանց ապաստան առնէին: Այլ զի պիտոյ է
զայսոցիկ երկարել. յորժամ Պորփիր' յաւուրս մեր
'ի Սիկիլիա դեգերելով³, բազում ինչ ընդդէմ մեր
գրեաց, յորս և չարախօսել կամելով զսուրբ գրոց՝
յիշատակ առնէ և զթարգմանչաց նորա, և յորժամ
չգտանէր ինչ բամբասանս զվարդապետութեամբ գը-
րոցն չփել, դարձաւ նա 'ի թշնամանս, և ասել բանս
հայհոյութեան 'ի վերայ մեկնչաց՝ մանաւանդ 'ի վե-
րայ Որոգինեայ, զոր 'ի մանկութենէ անտի իւրմէ ճա-
նաչել, ասէր, և թշնամանել զնա կամելով՝ յանգէտս
'ի գովութիւն առնոյր զայրն. է զի զձմարտութիւն
խոստովանելով, զոր այլազգ ինչ ասել նմա չէր հնար,
և է զի ստելով՝ որով և թագուցանել զանձն կարծէր.
մերթ ամբաստան լինի զնմանէ իբրև զքրիստոնէէ. և
մերթ ընդ ուսումն փիլիսոփայութեան նորա սքանչա-

թէ ոչ սակաւ շահ և օգուտ լինի նոցա 'ի նմանէն՝ 'ի հանձար և 'ի
պատրաստութիւն գրոց սրբոց. և վասն այսորիկ և նա ևս առաւել
փութայր և պնդէր 'ի հանապազորութիւն ուսման փիլիսոփայու-
թեան աշխարհիս, և վկայք այսր փութոյ պնդութեան նորա, փի-
լիսոփայքն որ էին 'ի հեթանոսաց անտի յաւուրս նորա նոքա են,
զի 'ի գիրս նոցա բազում յիշատակք են առն այնորիկ. զի մերթ առ
նա գրէին և ցուցանէին զխօսս իւրեանց, և մերթ իբրև վարդապե-
տի՝ ինքեանք իսկ բերէին մատուցանէին զնոսա առ նա, զի քննեսցէ
և փոխեսցէ զվաստակ աշխատութեան նոցա: Զինչ պիտոյ է ասել
վասն այսր ամենայնի: Պորփիրիէ իսկ՝ այն որ յաւուրսն մեր եկաց
'ի Սիկիլիա, և արար եգ գիրս բազումն ընդդէմ մեր, զի նոքօք
կամէր նա ասել չար 'ի վերայ գրոց սրբոց. և յիշեաց նա զայնոսիկ
որ արարին զմեկնութիւն գրոց: Եւ իբրև այլ ինչ բամբասանս ազ-
տեղութեան ոչ կարացին բամբասել 'ի վերայ ազանգոյն նոցա,
չջեցաւ սկսաւ հայհոյութեամբ հայհոյել և ասել բանս չարաց.
'ի վերայ մեկնչացն, և մանաւանդ 'ի վերայ իրիգիներսի. զի ծան-
նորա էր նա 'ի մանկութենէ իւրմէ, և կամէր ասել 'ի վերայ նոյ
բանս չարաչարո հայհոյութեան. այլ ոչ գիտէր եթէ հաստատել
հաստատէր նա զայրն զայն. 'ի նոցանէն ասաց 'ի վերայ նորա ճի-
մաբեռ, զոր այլ ազգ ինչ ասել նմա չէ հնար: Բայց 'ի նոցանէն
ստուութեամբ որովք կարծէր խաբել և մոլորեցուցանել նոք,
մերթ ամբաստան լինէր զնմանէ իբրև զառնէ քրիստոնէէ և մե-
րէր նա վասն նորա թէ առաւել էր դա յուսումն փիլիսոփայա-

ցեալ հոչակ հարկանէ. այլ լուր դու նորին իսկ ըզբանսն. Ոմանք, ասէ, 'ի դժնդակութենէ անտի հրէա-կան գրոցն ոչ կամելով լծընկէց լինել, 'ի լուծումն նոցին և 'ի մեկնութիւնս ձեռն արկին յանմիաբանս և հակառակս գրելոցն. որ ոչ 'ի պատասխանատուութիւն էր օտարոտինոցա աղանդոցն, այլ 'ի գովութիւն և յրնդունելութիւն վարդապետութեան նոցա: Զի որ ինչ 'ի Մովսիսէ յայտնապէս ասացեալ էր, օրինակս իմն այլասացիկս և պատգամս լի խորհրդովք գաղտնեաց պանծացեալ յայնս տեսանել, ատուածարել համարձակեցան. և այսպիսի ունայն խորհրդով զդատաստանս մտաց իւրեանց կախարդելով, յառաջ մատուցին զմեկնութիւնս իւրեանց: Եւ յաւելեալ նորա դարձեալ 'ի բանս իւր, ասէ. Եւ անհեթեթ անտեղութեանս օրինակ և սկիզբն եղև յառնէն յայնմանէ, զոր մինչդեռ տղայ էի, յիշեմ ես տեսեալ զնա, մեծապէս գովեալ յայնժամ, և ցարդ իսկ՝ գրովքն իւրովք զորս եթող՝ ցուցանէ զհանդէս հանձարոյն. որոյ գերագոյն են փառքն առ վարդապետս աղանդոյն: Նա ինքն է Որդինէս՝ որ աշակերտացաւ Ամմոնիոսի՝ այն որ առաւել գտաւ յոյժ առ մեզք 'ի փիլիսոփայութեան. և որ 'ի կրթութիւնս բանից մեծապէս շահե-

թեան: Բայց լուր դու զինչ ասէ բանիւ իւրով, զի 'ի ստութենէ անտի ասէ 'ի գրոց հրէից, որ են ոմանք որ ոչ հեռացան 'ի նոցանէ, և խորհեցան գաանել իւրեանց արձակուրդ, և արարին նոքա ինքեանց մեկնութիւնս, որ ոչ միաբանին և ոչ մերձենան առ այն ինչ որ գրեալ է 'ի նոսա: Այլ ոչ միայն պատասխանի է նա փոխանակ գրոցն որ չեն չմարիտ, այլ ընդունի ևս և գովէ զնոսա, զոր դարեցուցին իսկ խորհրդովքն զայն ինչ՝ որ ասացեալ է 'ի Մովսիսէ յայտնապէս, և եզին 'ի վերայ նորա դանձաւ աստուածութեան, զի օրէնք են նոքա որ լի են ծածուկ խորհրդովք. և ամբարատուանութեամբ մոլորեցուցանէին զգառաւորն գիտութեան անձանց, և արարին նոքա իւրեանց մեկնութիւնս: Եւ յես այսորիկ ինքն իսկ Պորփիրէս ասաց դարձեալ. Բայց պատճառք այսր ատականութեան էր այր մի, այն իսկ որ ես մինչդեռ տղայ էի տեսի զնա, զի յոյժ ցուցանէր նա զհանդէս իւր: Նա և այժմ ցարդ ևս ցուցանէ զհանդէս իւր գրովք զոր եթող, որ նա ինքն է իրեզիմէս այն որ տարածեալ կարգի անունս մեծ առաքինութեան նորա առ ուսուցիչն այսր բանից, զի էր նա աշակերտ Ամմոնիոսեայ, այն որ 'ի ժամանակս մեր առաւել գտաւ նա 'ի փիլիսոփայութեան: Բայց կրթութեամբ բանին օգուտ մեծ ստացաւ իւրեզիմէս 'ի վարդապե-

ցաւ 'ի վարդապետէն իւրմէ. իսկ յուղղութիւնս կե-
նաց՝ հակառակ նմին արար իւր ճանապարհ: Զի Ամմո-
նիոս քրիստոնեայ էր և ընդ քրիստոնեայս մտեալ ընդ-
ծնողս իւր, այլ իբրև 'ի հասակ խորհրդոց և փիլիսո-
փայութեան ժամանեաց, անդէն ըստ օրինաց՝ 'ի վարս
առաքինութեան դարձ արաբ: իսկ Որոգինէս Հելլէն
գոլով և ըստ խրատու Հելլէնաց մտեալ, գնաց զկնի
դուժ ժպրհութեանն, գերեալ նմին զանձն իւր և
զգօրութիւն բանից իւրոց: Վարուք իւրովք քրիստո-
նէաբար և արտաքոյ քան զօրէնս կեցեալ. իսկ կար-
ծեօք մտացն զիրաց և զԱստուծոյ հելլէնախոհ գտա-
նէր, և 'ի հելլէնաց մուրացածոյիւն զառասպելս օտա-
բոտի աղանդոյն իւրոյ կարկատէր: Էւ հանապազորդ
'ի Պղատոնի, Նումենայ, Կրոնիոսի³, Ապոլոնիանայ,
Լոնգինոսի, Մոտերադեայ, Նիկոմաքեայ, և 'ի հան-
ճարեղաց Պիւթագորեանց անտի արանց անուանեաց
'ի գիրս գեգերէր: Յաւելոյր 'ի սոսին և զգիրս Քերե-
մոնեայ ստոյիկեան իմաստասիրի և զԿորնուտեայ, յու-
րոց ուսաւ նա զխորհուրդս կրօնիցն Հելլէնաց, և եւթ
մերձեցոյց 'ի հրէական օրէնս: Զայս ամենայն Պոր-
փիւր յերրորդ խօսս իւր՝ զոր ընդգէմ քրիստոնէից

տութենէ անտի իւրմէ. այն խորհրդովք ուղիղ գնացիւք 'ի ճանա-
պարհ որ էր հակառակ նմին գնայր նա. զի Ամմոնիոս քրիստոնեայ
էր, որ մեաւ 'ի մէջ հարց իւրոց, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այլ
իբրև մերձեցաւ նա 'ի միտս, և էառ փիլիսոփայութիւն, նշոյժա-
մոյն 'ի վարս առաքինեաց * դարձաւ նա: իսկ իրիգինէս, այն որ
էրն հելլէնոս, և խրատեալ էր յուսումն հելլէնոսաց, զկնի գնաց
նա դուժ ժպրհութեանն զոր այժմ իսկ ունի, և փոփոխեաց զ-
րութիւնն որ նկարեալ և գրոշմեալ էր 'ի բանն, և վարուք իւրովք
կայր քրիստոնէաբար և արտաքոյ քան զօրէնս. բայց դրովք և
կարծեօք մտաց վասն Աստուծոյ՝ հելլէնոսաբար ունէր նա. և զայն
ինչ որ հելլէնոսացն էր՝ գնէր նա 'ի վերայ առակացն իւրոց ոտոց.
զի էր նա հանապազորդ 'ի գիրսն Պղատոնեայ և Նոմանոսեայ
Կերանոսեայ և Պողիպենեայ և Լոյնգենեթեայ և Մոգրատոնեայ
և Նիկամքոսեայ, և զգիրս մարդոց զիմաստնոց որ էին 'ի տանէ
անտի Պիթագորեանայ: Բայց ընթեռնոյր նա և պաշտէր, և 'ի գիրսն
Քարմոնեայ ստուկացւոց **, և 'ի գիրսն Կիւրիակոսեայ, զի 'ի նո-
ցանէն ուսաւ նա զօրինակ խորհրդոց որ պաշտին նոքա հելլե-
նոք. և էին մերձեցաւ նա 'ի գիրսն հրէից:

* Յօր. առաքինաց:

** Այս բքն է օրայիկոս:

գրեաց: Արդ որ ինչ վասն վարժիցն և բազմաւորան
գիտութեան առնա ասէ, ճշմարտութեամբ ասէ. այլ
ստէ յայտնապէս, քանզի որ արգել էր նմա չստել, որ
հակառակն էր քրիստոնէից, թէ՛ ի հեթանոսաց դար
ձաւ Որոգինէս և եկն ի քրիստոնէութիւն. և թէ
Ամիննիոս ի գնացից անտի աստուածապաշտութեան ի
կռապաշտութիւն անկաւ: Քանզի Որոգինէս զհա-
ւատս վարդապետութեան որ ի Քրիստոս էր, ի հարց
անտի իւրոց ընկալեալ և պահեաց, որպէս պատմու-
թիւնս եցոյց. և Ամիննիոս զաստուածային իմաստու-
թեան պատուէրսն սուրբ և անարատ և անխախտ
պահեաց մինչև ցվախճան կենաց իւրոց. որպէս և վը-
կայէն մինչև ցայսօր վաստակք առնա, զորս եթող յի-
շատակս իւրոյ երևելի հանձարոյն, զոր օրինակ մա-
կադրեալն նորա Խօսք վասն միաբանութեան Մովսի-
սի և Յիսուսի, և այլք որ գտանին առ բանասէրս: Ա-
սացաւ այս ամենայն ի մէնջ ի կշտամբութիւն սուտ
և տարապարտուց զրպարտութեան առնն, և ի հա-
ւաստիս բազմահմուտ կրթութեան Որոգինեայ յու-
սումն հելլենական: Վասն այսորիկ ի պատասխանա-
տուութիւն մարդկանն՝ որ խժբժէին զնա փոխանակ

ի նեկտաներորդ. քե որպիսի յիշատակք են վասն իւրիգինեայ:

Չայս ամենայն Պորփիրէս տասց ի խօսն երրորդ, զոր գը-
րեաց ընդդէմ քրիստոնէից: Բայց վասն հանապազորգութեան
բազմութեան ուսման առն այնորիկ հաստատեաց և ստուգեաց.
այլ ստեաց յայտնապէս՝ զի տասց վասն նորա՝ բայ ի հեթանոսաց
գարձաւ և եկն ի քրիստոնէութիւն. և զԱմիննիոս՝ որ խոտորե-
ցաւ ի գնացից անտի աստուածապաշտութեան ի կռապաշտութիւն,
զինչ արգելեալ էր նմա ասել, քանզի էր նա հակառակ քրիստո-
նէից. զի ուսումն վարդապետութեանն Իւրիգինեայ որ ի Քրիս-
տոս էր, և ի հարց անտի իւրոց կալեալ էր և հաստատեալ, որպէս
պատմութիւնս եցոյց: Բայց յառաջ իմաստութիւնն Ամիննիոսեայ
որ յԱստուած էր, սուրբ և անարատ պահեցաւ. և ոչ ջրէցաւ մի-
շէն ի վախճան մահու իւրոյ, որպէս և վկայն վստասեք առն այն-
որիկ մինչև յայսօր ի խօսն զոր եթող. զի են նորա շահ և օգուտ
բազմաց իբրև զխօսն զայն որ են նորա, զի գրեալ է ի վերայ նորա
վասն Միաբանութեան Մովսիսի և Յիշովայ, և այլք են որ գտանին
առ մարդս սիրուն բարեաց: Բայց զայս ասացաք մեք վասն օրին-
կի ստուգեան առն այնորիկ, և վասն բազում կրթութեանն Իրի-
գինեայ յուսումն յունաց: Վասն սորին իսկ այսորիկ արար նա պա-
տասխանի մարդկան որ խժբժէին զնա, փոխանակ այնր զի փոյթ

զի այսպէս պնդութեամբ զՏեո գնայր ուսմանս, գրէ նա 'ի Թղթի ուրեք օրինակ զայս. Եւ զի անդուռ հանապազորդէի ես, ասէ, 'ի վարդապետութիւն բանին, և համբաւ գիտութեանս մերոյ ընթանայր, մերձեցան առ մեզ երբեմն ոմանք 'ի հերձուածոց անտի հերեսիովտաց, և երբեմն յիմաստնոցն Հելլենաց, մանաւանդ 'ի փիլիսոփայից անտի նոցա, վասն որոյ կամեղևինձ քննել զվարդապետութիւնս հերձուածոցն, և որինչ 'ի փիլիսոփայից խոստանան ճշմարտութիւնս: Եւ զոր արարաքս զՏեո գնալով օրինակին Պանտենեայ, որ յառաջ քան զմեզ օգուտ եղև բազմաց, ոչ սակաւ ունելով յայսոսիկ հրահանգս պատրաստութեան, որպէս և զՀերակլեայն՝ որ արդ իսկ 'ի կարգս երիցանց եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց կայ, զոր և գտի 'ի վարժոցս փիլիսոփայից. և էր հինգ ամ, յորմէ հետէ անդր յաճախէր նա փութով, մինչև իմ սկիզբն արարեալ 'ի լուր բանից նոցա: Եւ որ յառաջագոյն դուզնաքեայ հանդերձիւ հասարակաց վարէր, մերկացեալ զայնս և զգենոյր զկերպարանս փիլիսոփայից, զոր և ցարդ իսկ պահեալ է, և ոչ դադարէ ըստ կարի իւրում 'ի հետազօտելոյ բանասէր քննութեամբ զգիրս Յունաց: Այսօրիկ յՈրոգինեայ 'ի պատասխանատուութիւն

յանձնի ունէր պնդութեամբ վասն ուսմանն նոցա: Եւ գրեաց 'ի Թղթի միւում այսպէս. որ վասն զի հանապազորդէի ես 'ի վարդապետութիւն բանին, և համբաւ վարդապետութեան մերոյ ընթանայր, մերձեցան առ մեզ ոմանք երբեմն 'ի հերձուածոց անտի, և երբեմն յազնաւոց անտի հետնոսաց, մանաւանդ յայնցանէ որ էին 'ի փիլիսոփայութենէ անտի, և հաճոյ եղև մեզ հարցանել վասն ազանգին հերձուածոց և վասն փիլիսոփայիցն որ յանձն առնուան ստել զճշմարտութիւն: Բայց զայս ինչ զոր ասացաք մէք, այնմ որ յառաջ քան զմեզ եղև նմանող եղաք մէք, զի բազմաց օգուտ եղև նա, որ նա ինչն է Պենաանոս. զի ոչ սակաւ ինչ մեծութիւն էր նորա յայսմիկ. և Հերակլեայ, այն որ անգէն իսկ յերիցութեան կայ աղեքսանդրացւոց, այն զի գտի ես զնա առ վարդապետս ուսման փիլիսոփայից, և էր նորա հինգ ամ, զի հանապազ էր նա անգ մինչև իմ սկսեալ էր զայս բանս: Եւ վասն այսորիկ թէպէտ և յառաջագոյն պաշտեալ լինէր նա դուզնաքեայ հանդերձիւ, սակայն մերկանայր և զգենոյր զկերպարանս փիլիսոփայից, և մինչև յայսօր ժամանակի պահեալ է առ նմա: Եւ 'ի գիրսն յունաց ըստ կարի իւրում ոչ պազարեաց յընթերցուածոց անտի նոցա: Զայս իսկ ասաց 'ի ժամանակի իբրև առնէր պատասխանի վասն անդադար ուսման

անձին իւրոյ վամս փութոյ ջանից իւրոց զհետ հել լինական դպրութեանց ասացան:

Ի ժամանակին մինչդեռ յԱղէքսանդրիա էր Որոգինէս, եկն զօրական ոք և մատոյց գիր Դեմետրեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն և կուսակալի երկրին Եգիպտացւոց յիշխանէն Արաբացւոց, արձակել առնա վաղ վաղակի զՈրոգինէս, լռել 'ի նմանէ զհաւատոց. և արձակեցին զնա և զնաց 'ի կողմանս Արաբացւոց: Եւ յետ ոչ բազմաց կատարեալ նորա զգործն, վամս որոյ գնացեալն էր՝ դարձ արար յԱղէքսանդրիա. և իբրև սակաւ մի էանց 'ի վերայ, և զարթեաւ պատերազմ սաստիկ 'ի քաղաքի անդ, եւ մեկնեցաւ նա յԱղէքսանդրիոյ, և ոչ 'ի սպառ անկասկած համարեալ դեգերել 'ի կողմանս Եգիպտացւոց՝ եկն 'ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց և անդ լինէր: Եւ աղաչեցին զնա եպիսկոպոս որ անդ՝ զի ուսուցէ և մեկնեսցէ զգիրս սուրբս առաջի ամենայն եկեղեցւոյն, թէպէտ և ցայն վայր չե էր ընկալեալ նորա ձեռնադրութիւն երիցութեան. և այս յայտ է 'ի գրելոց անտի առ Դեմետրիոս, զոր Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղէմի և Թէոկտիստոս Կեսարացւոց գրեցին 'ի պատասխանի օրինակ զայս:

Զոր գրեցերդ 'ի թղթիդ, թէ չե լուեալք քերեք

իւրոյ 'ի Յոյնս: Այլ իբրև շրջէր նա յայնմ ժամանակի յԱղէքսանդրիա՝ եկն միոմն 'ի զինուորաց, և մատոյց գիր Դեմետրեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն որ անդ էր, և հաղարապետին որ էր երկրին եգիպտացւոց յայնմ ժամանակի 'ի գատաւորէ անտի որ էր 'ի կողմանս արաբացւոց, արձակել առնա վաղվաղակի զՈրոգինէս, և 'ի նմանէ բանս ինչ. և արձակեցին զնա և զնացին 'ի կողմանս արաբացւոց: Եւ իբրև սակաւ մի ժամանակ անդ սակաւ ժամանակ, և վարեաց զպետն որ երթեալն էր նա, կրկնեցաւ եկն նա անգրէն յԱղէքսանդրիա. այլ իբրև սակաւ մի ժամանակ անցին 'ի միջի, զարթեաւ բազում պատերազմ 'ի քաղաքի անդ: Եւ զնաց յԱղէքսանդրիա, և ոչ կամէր մոտենել բնաւ ամենին 'ի կողմանս ամենայն եգիպտացւոց, և եկն նա 'ի կողմանս Կեսարեայ պաղեստինացւոց և անդ լինէր, և ուսուցանէր և մեկնէր զգիրս սուրբս առաջի ամենայն եկեղեցւոյն: Եւ եպիսկոպոս որ էին անդ՝ մատուցին զնա այսմիկ, զի ցայն մայր չե էր ընկալեալ ձեռնադրութիւն երիցութեան. և ոյն իսկ այս յայտ է յայնմանէ որ ինչ գրեացն առ Դեմետրիոս Աղէքսանդրոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Երուսաղէմի. և առնէր պատասխանի այսպէս, զի յաւել ասէ և ասաց գրովք իւրովք, թէ զայս երեք չե

այսպիսի ինչ, և ոչ առ մեզք անգամ հանդիպեալ, թէ մինչ եպիսկոպոսք 'ի գլուխ կայցեն, աշխարհիկք խօսեսցին առ ժողովուրդն, և չգիտեմ որպէս խոտորեցայք դուք յայսմ 'ի ճշմարտութենէ։ Ասեմք, թէ ուր շահ օգտի էր եղբարց, հրամայէր 'ի սուրբ եպիսկոպոսաց և աշխարհիկ մարդկան խօսել առ ժողովուրդն, որպէս առ Լարանտացիս հրաման ընդունէր Եւեբրիս 'ի Նէոնեայ, և յիկոնիոն՝ Պաւլինոս 'ի Կելեսայ՝ առ Սինատացիս, Թէոդորոս յԱտտիկոսէ, յեղբարց մերոց յերանելեաց։ Ի դէպ է և այլ ուրեք այսմայսպէս եղեալ և 'ի մեր գիտութիւն ոչ ժամանեալ։ Եւ այսպէս Որոգլինէս դեռ 'ի պատանեկութեան յամեն ոչ միայն 'ի գիտակացն և 'ի ծանօթից, այլ և յեպիսկոպոսաց անտի որ էին յաշխարհս հեռաւորս պատուեալ լինէր։ Եւ 'ի յղել դարձեալ Դեմետրի կոչել զնա թղթովք, և 'ի ձեռն սարկաւադաց եկեղեցւոյն ստիպել զնա գալ յԱղեքսանդրիա, դարձ արարեալ նորա զտվորական գործ պաշտամանն փութով պընդութեամբ 'ի գլուխ տանէր։

լուեալ և ոչ այժմ թէ մինչ եպիսկոպոսք 'ի գլուխ կայցեն, եղիցին ոմանք 'ի ժողովրդենէն որոց չէ առեալ ձեռնագրութիւն և ոչ գիտացեալ։ Ես զհարգ յայտնապէս ասեմ որ ինչ չեն ճշմարտ, ո՛ր դռանին որ կարող են շահ և օգուտ առնել եղբարց, և միթարեւ զժողովուրդս. զի հրամայի նոցա սուրբ եպիսկոպոսաց թարգմանել նոցա իբրեւ 'ի Լերիդա՝ որպէս Հելպիոն հրամայէ խօսել 'ի Ներունեայ, և յիկոնիա՝ Պօղինոս, 'ի Կղեսոսեայ, և 'ի Սիւնհոգոս՝ Թիադորոս յԱտիկոսէ, զի են նոքա եղբարք երանելիք։ Բայց նման է այս թէ և յայլ աշխարհս լինի այսպիսի. և մեք ոչ գիտեմք։ Բայց այսպէս պատուեալ լինէր իրիդինէս, ոչ միայն յայնցանէ որ գիտէին զնա, այլ և յեպիսկոպոսաց անտի որ էին 'ի հեռաւոր աշխարհս։ Բայց դարձեալ յղեաց կոչեաց զնա Դեմետրիոս թղթովք, և 'ի ձեռն սարկաւադաց եկեղեցւոյն ստիպել գալ նմա յԱղեքսանդրիա, և զիոյթն պնդութեան որպէս սովոր էր զառաջինն՝ կատարել նմա։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Թե՛ ո՛րոց մատենագրաց ժամանակին Վաստակք
առ մեզ հասիւն :

Երևելիք գտան 'ի ժամանակին բազումք յուխտէն
եկեղեցւոյն արք կորովախօսք բանիւ. որոց [Թուղթք
գրեալք յիւրեանս՝ կան մինչև ցայսօր ժամանակի
դիւրագիւտ ցանկացողացն, զի գանձեալք են 'ի դիւա-
նի Հեղիա քաղաքի՝ զոր կառոյցն Աղեքսանդր եպիս-
կոպոս եկեղեցւոյն այնորիկ, յորմէ կարացաք քաղել
առնուլ և մեք որ ինչ պիտոյ էր առաջարկեալ պատ-
մութեանս : Յորս էր և Բերիլլաս եպիսկոպոս Բաստ-
րացւոց կողմանցն Արաբացւոց, որ բաց 'ի [Թղթոցն և
գրութեանց եթող և քաղուածոյ գեղեցիկ յիշա-
տակս հանձարոյ. նոյնպէս և Հիպոդիոտոս այլոյ ուրուք
եկեղեցւոյ առաջնորդ՝ Եհաս առ մեզ և Փայիոսի
առն կորովաբանի մաքառումն 'ի Հռովմ քաղաքի յա-
ւուրս Զեփիււթիոսի ընդդէմ Պրոկղեսայ՝ որ զօրակի-
զըն էր աղանդոյն Փռիւգացւոց, յորում զհակառա-

ջնաներորդ. քե՛ս ո՛րպէս խօսք էին իմատենացն որ էին յայնմ
ժամանակի :

Էին իսկ յայնմ ժամանակի բազում մարգիկ մանկունք եկեղե-
ցւոյ կորովախօսք բանիւ, և են [Թուղթք նոցա զոր գրէին առ մի-
մեանս որ կան մինչև ցայսօր ժամանակի, և պահեցաւ մինչև առ
մեզ 'ի տան գանձի անդ՝ որ էր 'ի Հեղիայ, զի նա ինքն է յԵրուսա-
ղէմ զոր շինեալ էր Աղեքսանդրեայ, և այն որ առաջնորդ էր յայնմ
եկեղեցւոյն Երուսաղէմի. զի 'ի նմանէն կարացաք քաղել առնուլ
և մեք զայն ինչ որ պիտոյ էր այսմ ճառից պատմութեան զոր արա-
րեալ է մեր : Բայց 'ի նոցուն իսկ յայնպանէ էր և Բերիլլազոս որ
եթող նա մեզ [Թուղթս և խօսս յայնիս զլուսաւորութեան իւրոյ,
և էր նա եպիսկոպոս բոսորացւոց կողմանց արաբացւոց, և Հիպո-
լատոս որ էր և նա գլուխ այլոյ եկեղեցւոյ. այլ տեսանեմք և զմա-
քառումն Փայիոսի, զի էր նա այր կորովի և իմաստուն բանիւ, զի
արարեալ է նորա զայս գիր մաքառման 'ի Հռովմ քաղաքի յաւուրս
Զեփիւթիանոսի ընդդէմ Պրոկղեսայ, այն որ վերակացուն էր աղան-
դին փրիգացւոց. զի նովաւ կարկեցոյց նա զկատութիւն համարձա-
կութեանն զայնոցիկ որ ընդդէմ գրեցին Եգին գգիրս նանրագիրս :

կորդաց կարկեցոյց նա զլկտութիւն համարձակութեան 'ի գիրս նոցա նանրագիրս. և յիշեցուցանէ միայն զերեքտասան թուղթս սրբոց առաքելոց, և զԵւրայեցւոցն ոչ խառնէ 'ի թիւս այլոցն. քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի ոմանք 'ի Հռովմայեցւոց չհամարին զայն Պօղոսի:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Թէ ո՛րք կացին երևելի եպիսկոպոսք 'ի ժամանակին:

Եւ իբրև եկաց յարքայութեան անդ Անտոնինոս զամս եօթն և զամիսս վեց՝ կալաւ զկնի նորա Մակրինոս. կացեալ և նորա տարի մի, անդրէն միւս ոմն Անտոնինոս կալաւ զիշխանութիւնն Հռոմոց: Եւ յամին յառաջնում թագաւորութեան նորա Զեփիւռինոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց փոխեցաւ յաւտեացս, կացեալ յառաջնորդութեան անդ իւրում զամս ութուտասն: Եւ յետ նորա կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Կալիստոս, որ զամս հինգ կացեալ 'ի պաշտամանն, եթող Ուրբանեայ զեկեղեցին: Ի ժամանաւ

Եւ յիշեցուցանէ միայն զերեքտասան թուղթս զառաքելոց, և ըզհերայեցւոցն ոչ խառնեաց նա 'ի թիւս այլոցն. քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի ոմանք 'ի Հռովմայեցւոց անտի համարին թէ չէ նա Պօղոսի:

Քսաներորդ առաջներորդ. քէ սրլապի եպիսկոպոսք յայտնի էին յայնմ ժամանակի:

Այլ իբրև եկաց յարքայութեան անդ Անտոնինոս զեւթն ամ և զվեց ամիս, Մակարիոս կալաւ զկնի նորա: Այլ իբրև եկաց և նա զտարի մի, դարձեալ այլ միւս ևս Անտոնինոս կալաւ զթագաւորութիւնն Հռոմոց: Եւ յամին առաջնում թագաւորութեան նորա Զեփիւռինոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց վախճանեցաւ յախարհէս, իբրու կալեալ էր նա զպաշտօն եպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն զեւթն և տասն ամ: Եւ զկնի նորա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն Կաղիստոս. և իբրև եկաց նա զեւթն ամ, եթող նա զպաշտօն իւր Արքեմոսեայ: Յայնմ ժամանակի կալաւ ինքնակալ Աղէքսանդրոս զարքայութիւնն Հռովմայեցւոց, յետ չորեք ա-

կին զինի չորեքամեայ տէրութեան Անտոնինոսի կալաւ Աղեքսանդրոս ինքնակալ զարքայութիւնն Հռոմոց: Եւ յեկեղեցւոյ անդ Անտիոքացւոց յետ Ասկլիպիատեայ կալաւ զԵպիսկոպոսութիւնն Փիլետոս: Իսկ մայր Աղեքսանդրի՝ Մամմիա անուն, կին բարեպաշտօն էր յոյժ և երկկողած յԱստուծոյ, և իբրև համբաւ անուանն Որոգինեայ ընդ ամենայն աշխարհ ընթանայր, և հաս լուր նորա և յունկն տիկնոջն, և ըղձացաւ նա տեսանել զայրն, և զչափ առնուլ 'ի բազմաց անտի սքանչացեալ աստուածեղէն իմաստութեան նորա և զգիտութեան: Եւ զի էր յայնժամ բամբիշտ այս յԱնտիոք՝ առաքեալ զօրականս զպաշտօնեայս իւր կոչեաց զնա գալ առ ինքն. որ կացեալ առ նմա սակաւ մի ժամանակս, եցոյց նմա բազում ինչ. վասն փառաց Տեառն մերոյ և վասն զօրութեան նորա աստուածալին վարդապետութեանն, և դարձ արար անդրէն 'ի սովորական գործ պաշտաման իւրոյ:

մաց զոր կացեալ էր Անտոնինոսեայ: Եւ յայնժ ժամանակի և յեկեղեցւոյ անդ անտիոքացւոց յետ Ասկլիպեդեայ՝ Պիղատոս կալաւ զԵպիսկոպոսութիւնն նոցա: Իսկ մայրն Աղեքսանդրեայ ինքնապաշտ, զի անուն էր նորա Ամաթիայ, որ հագիւ ուրեք եթէ գտանի այնպէս կին աստուածապաշտ իբրև զնա. 'ի ժամանակի իբրև անուանէր համբաւն Իւրիգինեսի ընդ ամենայն աշխարհ, և նա լուաւ վասն նորա, և փոյթ յանձին ունէր յոյժ արժանի լինել տեսեան նորա, և զչափ առնուլ և զհանգէս տեսանել զհանձարոյ և զիմաստութեան նորա զոր ունէր նա 'ի պաշտօն տեառն մերոյ, զի զարմանային ընդ նա բազումք: Բայց 'ի ժամանակի իբրև էր նա յԱնտիոք քաղաքի, կոչեաց զնա գալ առ նմա 'ի ձեռն զինուորաց առաքելոց, և եղև նա առ նմա սակաւ ժամանակս: Բազում ինչ եցոյց նա առ նմա, որպէս զի վասն փառաց տեառն մերոյ, և վասն փառաց վարդապետութեան նորա: Բայց սակայն փութայր նա երթալ անդրէն ուր սովորն էր:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Թե ո՛րչափ ինչ Հիպոդիտեայ գրուքիչնք առ մեզ հասին :

Ի ժամանակին Հիպոդիտէս ընդ այլ բազում յիշատակս հանձարոյն, գրեաց և վասն Զատկին՝ զշարս ժամանակաց կարգելով՝ ի նմա և կանոն ինչ զատկական ՚ի շրջան վեշտասան ամաց, յառաջին ամ ինքնաւ կալուածեան Աղեքսանդրի դնելով զսկիզբն թուականութեանս: Յամենայն գրութեանց նորա սոքա են որ առ մեզ հասին. վասն վեցօրեայ արարածոց. ընդդէմ Մարկիոնացւոց. յերգս երգոցն, վասն քանի մի գրւիտոց գրոցն Եղեկիէլի. վասն Զատկի. ընդդէմ ամենայն հերձուածոց. իցեն նորա և այլ ևս երկասիրութիւնք առ ոմանս պահեալք:

Քաաներորդ երկրորդ. քե ո՛րչափ խօսք գիտացաք մեք զՀիպոդիտեայ:

Հիպոդիտոս ՚ի ժամանակին յայնմիկ իբրեւ գնէր խօսս բազումս, ընդ նոսին և վասն Զատկաց արար նա խօսս մի, զի ՚ի նմա եղ նա զհամարս ժամանակաց. և զտասն ամեայ * կանոնսն, և մինչև յամին առաջնում ինքնակալ Աղեքսանդրեայ բովանդակեաց զհամարն զամենայն զոր եգ: Բայց և այլ խօսք են նորա զոր ընկալաք մեք զի են այս ինչ, վասն վեցօրեայ ծննդոց, և ընդդէմ Մարկիոնացւոց, և վասն օրհնութեան օրհնութեանց, և վասն փոքր մի յԵղեկիէլ, և վասն Զատկաց, և ընդդէմ ազանդին ամենայն հերձուածոց: Բայց են և այլ ևս որ գտանին առ բազումս:

* Յօր. զ. Ժ. Եփայ. Թերեւ՝ վեշտասանամայ պարս իցե ընթերցուլ:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վասն վաստակոց Որոգիկեայ, և քէ ո'րպէս ընկալաւ
լաւ ևս զպատիւ երիցոչքեան եկեղեցոյն:

Ի ժամանակէ անտի յայնմանէ ձեռն էարկ Որոգիկեայ առնել մեկնութիւնս աստուածեղէն տպուից յորդորեալ յԱմբրոսեայ՝ ոչ բանիւք միայն աղաչանաց, այլ և առատապէս զկարեոր ծախսն պատրաստելով նմա, զի աւելի քան զեւթն գրիչք երազագիրք շրջէին ընդ նմա մնալով հրամանին, և փոփոխէին նոքա մի ըստ միով՝ ի ժամս յայտնիս. և օրինակագիրք մատենիցն ոչ սակաւք էին, և օրիորդք վարժք ի գեղագրութիւն, զորոց զամենեցուն զկարեոր պիտոյս առատապէս հոգայր Ամբրոսիոս, զի ի հանապազորութիւն անդր բանին Աստուծոյ և ի փոյթմեկնութեան գրոցն յօժարագոյնս զնա արասցէ:

Մինչդեռ այս իրք լինէին, Ուրբանեայ կացեալ յեպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս ութ յաջորդեաց զնա Փոնտիանոս. և Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն յետ Փիլետոսի եկաց Զեբինոս յեպիսկոպոսութեան: Եւ յաւուրս յայսոսիկ ստիպեալ Որոգիկեայ վասն գործոյ իրիք եկեղեցւոյ երթալ ի Յու-

փասներորդ երրորդ. վասն փութոյ և պնդութեան Որոգիկեայի, զի արժանի ևղև ևս լինել երեց յեկեղեցոյ:

Ի ժամանակէ անտի յայնմանէ սկսաւ Որոգիկեայ խօսս գնել ի վերայ գրոց սրբոց: Ամբրոսիոս իրս իսկ փութացուցանէր և այնգէր վասն այսորիկ. և ոչ միայն բանիւք բազմք յորդորէր և աղաչէր զնա, այլ և զծախսն բազում պիտոյից պատրաստէր սա նմա, զի գրիչք երազագիրք սեմագիրք շրջէին ընդ նմա աւելի քան զեւթն, զի ասէր նոցա և գրէին, և փոփոխէին նոքա մի ըստ միով՝ ի ժամս յայտնիս: Եւ որ գրէին զգիրսն, էին այլք բազումք և ոչ սակաւք էին. և զամենայն ծախս պիտոյիցն ամենեցուն ինքն Ամբրոսիոս տայր յիւրմէ և ի հանապազորութիւն անդր բանին Աստուծոյ նա այնգէր և յորդորէր զնա, և առաւել զի գիցէ նա զխօսս. զի այս իսկ այսպէս էին: Իսկ Արքիանոս ի ժամանակի իբրև եկաց նա յեպիսկոպոսութեան եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զուրթ ամ, կտաւ զինի նորա Փոտիանոս: Եւ յեկեղեցւոյն անտիոքացւոց զինի Պիլատոսի Բանենոս եղև եպիսկոպոս, զի յաւուրս նորա հարկ եղև

նաստան՝ յանցանել իւրում ընդ Պաղեստին, ընկալաւ զձեռնադրութիւն երիցութեան 'ի Կեսարիայ յեպիսկոպոսաց անտի՝ որ էին անդ, Եւ որ ինչ վասն այսորիկ յուզեցան ապա խնդիրք, և որ հաճոյ եղև եպիսկոպոսաց եկեղեցեացն սահմանել զիրացս, և որչափ ինչ դարձեալ վասն աստուածային բանին գեղեցիկ վաստակս վաստակեցաւ նա, ուրոյն առանձին պատմութեան պէտք էին. այլ յերկրորդ գիրս մեր որ 'ի ջատագովութիւն նորին արարաք, սակաւուք փոքր 'ի շատէ հատուցաք ։

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Թե՛ զի՛նչ ինչ մեկնութիւնս արար Որոգիկես
միւնդեռ յԱղեքսանդրիա էր ։

Ասացելոցս ցարդ և զայս արժան է 'ի վերայ յաւելլլ, զի՛ 'ի վեցերորդ գիրս մեկնութեան անդ իւրում աւետարանին Յովհաննու վկայէ ինքնին նա՝ եթէ զառաջին հնգեակ գիրսն մինչդեռ անդէն յԱղեքսանդրիա էր շարագրեաց, և բովանդակ քսան և երկու գիրք հասին առ մեզ ։ Իսկ յիններորդ գիրս մեկնու-

երաց իրէք իրիգինեսի, վասն եկեղեցեաց դործոց երթալ նմա 'ի Հեղեայ ։ Ընկալաւ նա զձեռնադրութիւն երիցութեան 'ի Կեսարիա՝ յեպիսկոպոսաց անտի որ էին անդ ։

Քսաններորդ չորրորդ. քե՛ որպիսի մեկնութիւնս գրեաց նա
յԱղեքսանդրեա քաղաքի ։

Այլ այսպիսի աշխատութիւնք եղեն իրիգինեսի վասն այսր զոր ասացաք մեք, և նորեմբք աշխատութեամբք զինչ հաճոյ եղև եպիսկոպոսացն վասն այսց. որ կային յեկեղեցիս, և զի որչափ փոյթ պնդութեան յանձին ունէր վասն բանին Աստուծոյ, պատմութիւնս այլ միւս ևս առանձին պիտոյ է ։ Իայց սակաւիկ մի տեսմք վասն նորա յերկրորդ ճառս պատասխանւոյն զոր արարաք մեք վասն նորա ։ Իսկ զայս արժան է մեզ գնել, զի՛ 'ի վեցերորդ մեկնութեան անդ զոր արար նա վասն աւետարանին Յովհաննու, եցոյց և յայտ արար եթէ զայն հինգ խօսսն առաջինս մինչև անդէն յԱղեքսանդրեայ էր եդ նա, իսկ 'ի վերայ ամենայն աւետարանի եդ նա քսան և երկու խօսս գիտացաք մեք զոր եդ ։ Իսկ մեկնութիւնս արարածոց արար նա երկոստասն. և յիններորդ խօսսն ցուցանէ և յայտ առնէ, թէ

Թեան արարածոց, որ միանգամայն երկոտասան գիրք են՝ ոչ միայն զառաջին ութանեսին յԱղեքսանդրիա արարեալ յայտ առնէ, այլ և զմեկնութիւնս յառաջին 'ի քսան և հինգ սաղմոսս. դարձեալ և 'ի վերայ Ողբոց Երեմիայ, յորոց հինգ գիրք առ մեզ հասին. յորս յիշեցուցանէ նա և որ վասն յարութեան մեռելոց գրեալ է, յորոց և երկու կան առ մեզ: Եւ զգիրսն՝ որ վասն իշխանաց, զորս մինչև ելեալ էր յԱղեքսանդրիոյ յօրինեաց. դարձեալ և վասն Յաճախապատում մակագրեալ տսոն Թուով գրոցն ⁶, որ 'ի նմին քաղաքի առ ինքնակալութեամբ Աղեքսանդրի շարագրեալ էր, զոր յինքնագիր ծանօթութիւնս անդ յաւելեալս 'ի գիրս յայտոսիկ վկայէ նա:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Թէ զո՛րս 'ի գրոց անտի յերկոցունց կտակարանացն սրբոց որպէս ընդունելիս 'ի համար արկան և յորոգիւնս:

Ի սկիզբն մեկնութեան անդ առաջնոյ սաղմոսին կարգէ զթիւ և զհամար գրոց սրբոց կտակարանաց ըստ բանիցս ըստ պսոցիկ. Ոչ է արժան անդիտանալ, ասէ, թէ կտակարանացն գիրք, զոր օրինակ աւանդեցին մեզ Եբրայեցիքն քսան և երկու են, ըստ Թուոյ

ընդ առաջինսն յԱղեքսանդրեայ արար նա զնոսս, և զքսոն և հինգ յառաջին սաղմոսից անտի: Իայց դարձեալ այլ միւս ևս հինգ վասն Ողբոց Երեմիայ՝ զոր մեք գիտացաք, և 'ի նոսս յիշեցուցանէ վասն երկուց ևս զոր արար նա վասն Յարութեան մեռելոց: Եւ դարձեալ վասն գրոցն պնոցիկ զոր գրեաց նա մինչև ելեալ էր նա յԱղեքսանդր՝ քաղաքէ: Եւ դարձեալ վասն յիշատակաց պատմութեանց տսոն զոր արարեալ է նորա անգէն 'ի քաղաքի 'ի Թագաւորութեանն Աղեքսանդրեայ:

Քսաներորդ հիւնգերորդ. րէ որպէս յիշեցուցանէ յորոգիւնս զգիրսն սր ընդունելի են 'ի մէջ եկեղեցոյնս:

Այլ իբրև գրութեանս զայն սաղմոս որ զառաջինն եզնա զթիւ և զհամար գրոց սրբոց հին կտակարանաց, ասաց իսկ այսպէս. Արժան է, ասէ, ցուցանել, եթէ գիրք որ ընդունելի են զոր ետուն

նշանագրաց նոցա: Յարէ 'ի նոյն ապա, եթէ ըստ եբրայեցւոց ըսան և երկու գիրքն այս են. որ առ մեզ ծնունդբ մակագրի, առ եբրայեցիս 'ի սկզբանէ անտի գրոցն առեալ Պերէշխ¹, այս ինքն 'ի սկզբանէ կոչի: Եւք, Վէլէշմոք², Այս են անուանք. Ղատականք, Վէիգրա³, Եւ կոչեաց. Թիւք, Ամմես ֆէքօտիւ⁴. Երկրորդ. Օրէնք, Ելլէ Ատէպարիւ⁵, Այս են պատգամք. իսկ Յեսու որդի Նաւեայ, Եհոշուան պէն-Նուն⁶. Դատաւորք և Հուութ 'ի միասին առեալ առ նոսա Շոֆթիւ⁷. իսկ գպրութիւնք Թագաւորութեանց առաջին և երկրորդ, 'ի մի գիրս և սղբա՝ Սամուէլ ասի, այն է Աստուածակոչ: Եւ երրորդ և չորրորդ Թագաւորութիւնքն, Վամմէկէի Տաշիք⁸: Եւ Թագաւորն Դաւիթ. և առաջին և երկրորդ Մնացորդաց գիրք 'ի մի առեալ և սղբա, Տիւրի եաւիւ⁹, Բանք աւուրց. Եզրայքն երկու. Եզրա, որ է Օգնական. գիրք Սաղմոսացն, Սէֆեր քէլիւ¹⁰. Առաւելն Սողոմոնի, Միսրոք¹¹. Ժողովոցն, Քոնէկէք¹². Երգերոց, Սիւր Ասիրիւ¹³. Եսայի նոյնպէս, Եշայեա. Երեմիա Հանդերձ ողբովքն և Թղթով, Երեմիա. Դանիէլ, Տանիէլ. Եզէկիէլ, Եզէիսէլ. Յուք, Յուք. Ես-

մեզ հեբրայեցիք ըսան երկուք են՝ ըստ Թուոյ նշանագրաց նոցա: Զինի այսր յաւել և ասաց. Որ ենն ասէ ըսան երկու գիրք 'ի մեզ հեբրայեցւոցն այս են. այս որ կոչի առ մեզ՝ Մնունդք, առ հեբրայեցիս 'ի գլխոյ գրոց կոչի, այսինքն՝ իսկզբանէ. և Ելք կոչին հեբրայեցերէն՝ Զմաւութ, զի է մեկնութիւն նորա՝ Այս անուանք. իսկ Քահանայիցն՝ Վիկարեայ, այսինքն՝ Եւ կոչեաց. իսկ Թուոցն կոչէ Ամսպակոգիմ, իսկ Երկրորդ Օրինացն՝ Աղեղգաբերիմ, այսինքն՝ Այս պատգամք. իսկ Յեսու որդի Նաւեայ՝ Յեսաւրնոն. իսկ Դատաւորք և Հուութ առ նոսա կոչի Նաեոս փատիմ. իսկ գպրութիւն Թագաւորաց երկուք որ կոչին Անախագպարիւման, այսինքն՝ բանք աւուրց. Եւ Եզրայք երկուք որ ասին առ նոսա Անիեզրայ, զի կոչի օգնական. իսկ գպրութիւն Սաղմոսաց՝ որ կոչի Սփարթա-

: 8 רהפלך דוד	: 1 בראשית
: 9 דברי הימים	: 2 דאלה שפות:
: 10 ספר תהלים	: 3 ריקרא:
: 11 משלות:	: 4 אמם פקודים:
: 12 קהלת:	: 5 אלה הדברים:
: 13 שיד השירים:	: 6 יהושע בןבו:
	: 7 שופטים:

Թէր, Եսրէր: Բաց յայսցանէ է դարձեալ Մակա-
բայեցւոյն մակագրեալ Սարկէր սարկանէ էլ: Զայս
ամենայն եդ նա 'ի գիրմն, զոր ասացաքս կանխաւ:
Իսկ յառաջին գիրս իւր որ 'ի վերայ աւետարանին
Մատթէի, պահելով նորա զկանոնս եկեղեցւոյ, չորս
աւետարանս միայն գիտել վկայէ այսպէս:

Իբրև 'ի տուչութենէ, ասէ, ուսայ վասն չորից ա-
ւետարանացն, որք միայն անխիղճ յամենայն եկեղե-
ցիս Աստուծոյ՝ որ 'ի ներքոյ երկնից ընդունելիք են:
Զառաջինն գրեաց՝ որ մաքսաւորն էր երբեմն, և ապա
առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի Մատթէոս, և յերաւ
յական բարբառ շարագրեալ զայն ետ Հրէից հաւա-
տացելոց: Իսկ երրորդն՝ որ ըստ Մարկոսին, որպէս
առաջի եդ նմա Պետրոս՝ գրեաց նա ըստ այնմ, զոր և
կոչէ որդի իւր 'ի կաթողիկէ Թղթի անդ, ասելով:
Ողջունէ զձեզ՝ որ 'ի Բաբելոն ընտրելակից իմ և Մար-
կոս որդի իմ: Իսկ երրորդն՝ ըստ Ղուկայն, զոր գովէ
Պօղոս և որ գրեցաւն վասն հեթանոսաց հաւատացե-
լոց: Յետ ամենեցուն սոցա Յովհաննոն, որ և 'ի հին
գերորդ գիրս մեկնութեան աւետարանիս խօսելով
զԹղթոց առաքելոցն այսպէս ասէ. Որ արժանին եղև

զիմ և առաւել Սողոմոնի՝ որ կոչի Նմշաթ. և եկեղեցաստէ որ կո-
չի Կոհաթ. Երգերգոց՝ Սէր սէրիմ: Իսայի՝ Իսայեայ. Երեմիայ
հանգերձ ողբովքն և Թղթովքն Անիրամիայ. Դանիէլ՝ Դանիէլ:
Յովք՝ Յովք. Իսթէր՝ Իսթէր: Այլ են գարձեալ և այլ ևս բաց 'ի
Մակաբայեցւոց անտի, զի գրեալ է 'ի վերայ նոցա Արքիութ Սաբ-
նայէլ: Զայս ամենայն եդ 'ի խօսնս յայնս զոր ասացաք վասն նորա:
Իսկ յառաջին խօսնս զոր գրեաց նա յաւետարանի անդ Մատթէո-
սի, պահեաց զկանոնս եկեղեցւոյ, և վկայեաց եթէ չորս աւետա-
րանս միայն գիտաց նա: Գրէ իսկ այսպէս. Եթէ 'ի տուչութենէ,
ասէ, ուսայ ես վասն չորից աւետարանացն, զի նոքա միայն ան-
խիղճ են յամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ որ են 'ի ներքոյ երկնից:
Եւ նախ յառաջ գրեաց Մատթէոս, այն որ զառաջինն մաքսաւոր
էր, և ապա յետոյ եղև նա առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի: Գրեաց
այն Հրէից հաւատացելոցն հերայեցերէն գրով: Իսկ երրորդ
Մարկոսին, այն որ գրեացն որպէս և պատմեաց նմա Պետրոս, զի
զնա կոչէ որդի իմ 'ի կաթողիկէ Թղթի անդ. եթէ հարցանէ զող-
ջունէ ձերմէ ընտրեալ որ է իբրև զձեզ 'ի Բաբել, և Մարկոս որդի
իմ: Իսկ երրորդն Ղուկայ աւետարանն, այն որ Պօղոս գովէ զնա,
զոր արար նա հեթանոսաց հաւատացելոցն: Եւ չորրորդն Յովհա-
նոն զինի ամենեցուն, և յայն 'ի մեկնութիւն անդ հինգերորդ զոր
արար յաւետարանի անդ Յովհաննոն՝ զսոյն իսկ ասաց վասն Թղթոց
առաքելոցն այսպէս. Եթէ Պօղոս, ասէ, այն որ արժանի եղև լինել

սպասաւոր լինել նորոց կտակարանացս՝ ոչ որ գրողն է, այլ հօգւով՝ Պօղոս, որ ելից զաւետարանն յերուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց, և ոչ ամենայն եկեղեցեաց՝ որոց ուսոյցն գրեաց նա, և որոց գրեացն՝ սակաւ ինչ գրեաց: Եւ Պետրոս՝ յորոյ վերայ շինեալ է եկեղեցին Քրիստոսի, զոր դուռնք դժուխոց ոչ կարացեն յաղծել, զմի միայն թուղթս ըստ հասարակաց հաւանութեան եթող. համարեսցուք թէ իցէ նորա և երկրորդ թուղթ, զի երկբայութիւն է զայնմանէ: Իսկ զինչ վասն Յովհաննու ասասցուք, որ անկաւն զլանջօքն Յիսուսի, որ զմի միայն եթող աւետարան, թէպէտ խոստովան եղև թէ կարող էր այնպիսի ինչ մատենագրել, զորս և աշխարհս չլինէր բաւական տանել զգիրսն: Գրեաց և զՅայտնութեան գիրս, սակայն հրամայեցաւ լռել և մի գրել զբարբառս եւթն որոտմանցն: Եթող և թուղթ մի, այլ սակաւատող համառօտ յոյժ. համարեաց թէ նորա իցէ և երկրորդն և երրորդն, քանզի ոչ հաւանին աւմենեքեան հարազատս լինել, սակայն չիք 'ի նոսա և ոչ հարիւր ստիքս անգամ: Իսկ զԵբրայեցւոց թղթոյն խօսելով 'ի ճառս իւր՝ ասէ Տիպք կերպարանաց բանից թղթոյս՝ որ առ Եբրայեցիսն կոչի, չունի զխստու-

սպասաւոր նորոց կտակարանաց, այլ ոչ որ գրով է՝ այլ որ հօգւովն է, այն որ և արար զաւետարանն յերուսաղէմէ մինչև 'ի կողմանս Լիւրիկեցւոց. և ոչ ամենայն եկեղեցեացն զոր ուսոյց գրեաց նա թուղթս, սակայն և յայնս զոր գրեացն սակաւ պատգամք են նորա: Իսկ Պետրոս այն որ 'ի վերայ նորա շինեալ է եկեղեցին Քրիստոսի, այն որոյ նիգք դժուխոց ոչ յաղծեն նմա, մի թուղթ միայն եթող նա՝ այն որ խոստովան լինի զմանէ եկեղեցի, համարեաց թէ և որպէս իցեն. քանզի երկբայութիւն է վասն նորա: Իսկ զինչ ասասցուք վասն Յովհաննու, այն որ անկաւ զլանջօքն Յիսուսի, զի մի աւետարան եթող նա. և խոստովան եղև թէ կարող էր նա աւնել զբաղում զոր աշխարհս բաւական չլինէր նորա: Բայց գրեաց նա և Յայտնութիւն, և հրամայեցաւ նմա զի լռեսցէ և մի գրեսցէ նա զբարբառս որոտմանցն: Բայց եթող նա և թուղթ մի որ սակաւ բանք են 'ի նմա, համարեաց թէ երկուք և երեք իցեն. քանզի ոչ ամենայն մարդ խոստովանի, թէ նորա իցեն նոքա: Սակայն չիք 'ի նոսա և ոչ հարիւր պատգամ: Բայց ասաց նա զարձեալ վասն թղթոյն հեբրայեցւոց յորժամ թարգմանէր թէ տիպք բանի թղթոյն հեբրայեցւոց ոչ տգէտ է մկննութիւն նորա, որպէս և ինքն առաքեալ խոստովան լինի վասն անձին իւրոյ թէ տգէտ էր նա բանիւ իւրով. զի կորովութեամբն արգելեալ և յարմարեալ է

Թիւն ունի առաքելոյս, որպէս և ինքն խոստովանի Թէ Տգէտ է բանիւ, այսինքն յո՛ճ և 'ի ձե բանիցն: Այլ Թուղթս այս ըստ ընտիր վայելութեան յունականին շարադրեալ, մինչև ամենեցուն՝ որ դատողական միտս ունիցին, խոստովանել զոչոյն զանազանութիւն: Դար ձեալ և իմաստք՝ ի նմա սքանչելիք, արժանաւորք առաքելական մտաց. և ամենայն ոք հաւանեսցի ճշմարտութեանս, որ մտադիր փութով անցանիցէ ընդ գիրս առաքելոյն: Եւ ապա յարէ՛ ի նոյն Թէ Ես զայս պիտի տամ վճիռ, զի միտք և իմաստք Թղթոյս առաքելոյ են, իսկ կարգ և ձե բանից այլոյ ուրուք՝ որ յիշեալ զգանս առաքելականս, և որպէս աշակերտ գրէր պարապով զասացեալն՝ ի վարդապետէն իւրմէ: Արդ յորում յեկեղեցւոյ և ընկալեալ է սա որպէս Պօղոսին, կարէ պարծել՝ ի սոյն, զի ոչ վայրապար հարքն իբրև Պօղոսի գնա մեզ աւանդեցին: Այլ Թէ ո՞վ իցէ գրիչ Թղթոյս, ճշմարտապէս Աստուծոյ միայնոյ է գիտելի: Իսկ որ առ մեզ եհաս պատմութիւն՝ կէսք կղեմայ տան զայն՝ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Հովմայեցւոց և կէսք Դուկայ, որ զաւետարանն և զգործս Առաքելոց գրեաց: Եւ վասն այսորիկ բաւականասցի այսչափ:

Թուղթս այս յօգապատ զարգարագիր բանիւք իւրովք ըստ յոյն լեզուի առաւել քան զայլ Թուղթս առաքելոյ. և խոստովանէ ամենայն մարդ՝ Թէ տեղեակ է նա քննել զընտրութիւնս մեկնութեանց: Դարձեալ միտք որ 'ի նմա են՝ սքանչելի են և չեն պակաս յայնցանէ զոր գրեաց առաքեալ: Եւ զի այս ճշմարիտ է, միաբանի ամենայն՝ որ գիտէ հայել ընդ ընթերցուածն առաքելոյ: Եւ յեա այսորիկ յաւել նա և տաաց. զի ես ասէ հատանեմ և ասեմ, Թէ միտք որ են յայսմ Թղթի՝ առաքելոյ են. իսկ մեկնութիւն և կարգ բանի սորա այլոյ ուրումն է՝ որ յիշէր զոր ինչ ասէր առաքեալ, և որպէս աշակերտ գրէր նա զոր ինչ ասէր վարդապետն իւր: Արդ յորում եկեղեցի և իցէ Թուղթս այս՝ իբրև զառաքելոյ ընկալցին զսա. այլ Թէ ո՞վ գրեաց զայս Թուղթս ճշմարտիւ, Աստուած միայն գիտէ: Բայց պատմութիւն որ եհաս առ մեզ վասն սորա, ասեն, կղեմնառոս գրեաց զսա, այն որ ասի եթէ էր նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Հովմայեցւոց. և այլք ասեն Թէ Դուկա գրեաց գնա, այն որ զաւետարանն և զԳործս Առաքելոցն գրեաց: Այս ինչ տաացաւ մինչև ցայս վայր՝ շատ լիցի:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

**Թե ո՛րպէս Հերակլէս կաշառ զեպիսկոպոստրիսն
եկեղեցոյն Աղեքսանդրացոց:**

Յամին տամներորդի ինքնակալութեան Աղեքսանդրու, իբրեւ եւ Որոգինէս յԱղեքսանդրիոյ երթալ՝ ի կեսարիա, եթող նա անդ փոխանակ ընդ իւր վարդապետ նորընծայ հաւատացեւոց զՀերակլէս: Եւ յետ ոչ բազմաց ի վախճանել Դեմետրի եպիսկոպոսին եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց տեւալ բաւեալ ի պաշտաման իւրում զամս քառասուն երիս, կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեան Հերակլէս: Ի ժամանակին պայծառանայր Փիրմիլիանոս եպիսկոպոս կեսարիոյ կապադովկացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Թե ո՛րպէս հայէին եպիսկոպոսքն ընդ Որոգիներս:

Այնպիսի փոյթ պնդութեան յանձին կալաւ վասն Որոգինի Փիրմիլիանոս, մինչև յաշխարհ իւր կոչել զնա

**Քսաներորդ վեցերորդ. զի Հերակլէ կաշառ զեպիսկոպոստրիսն
եկեղեցոյն աղեքսանդրացոց:**

Յամին տամներորդի այսր Թադաւորութեան, ի ժամանակի իբրեւ եւ իրիգինէս յԱղեքսանդր քաղաքէ, և լինէր ի կեսարիա, եթող նա փոխանակ ընդ իւր անդէն վարդապետ այնոցիկ որ աշակերտէինն օր ըստ օրէ՝ զՀերակլէ: Եւ յետ սակաւ ժամանակաց Դեմետրիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն նոցա հանգեաւ, իբրեւ լցեալ էր զպաշտօնն իւր զքառասուն և զերիս ամ, կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն զկնի նորա Հերակլէ:

**Քսաներորդ եօթներորդ. քե ո՛րպէս կամ զիսոյր հայէին
եպիսկոպոսքն ընդ միմեանս:**

Աբանչելի էր յոյժ յայնմ ժամանակի Պերմիլիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն կեսարու կապադովկացւոց, զի այսպիսի փոյ

յօգուտ եկեղեցեաց. և ինքնին ելեալ նա գայր 'ի Հրէաստան 'ի տեսանել զնա և 'ի լսել, և ժամանակս բազումս լինէր առ նմա յառաւել գիտութիւն աստուածային բանին: Ոչ միայն սա, այլ և Աղեքսանդր Երուսաղէմացւոց և Թէոփոստոս Կեսարիոյ Պաղեստինացւոց հանապազօր առ նմա էին իբրեւ առ վարդապետի, նմա միայնոյ յանձն արարեալ զմեկնութիւնս գրոց սրբոց և զայլ ամենայն պաշտօն վարդապետութեան եկեղեցւոյ:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն հալածանացն որ յառարս Մաքսիմիկեայ:

Եւ կացեալ Աղեքսանդրու կայսեր զերեքտասան ամս յիշխանութեան Հռոմոց, կալաւ զտէրութիւնն Մաքսիմիկոս: Որ առ ոխերիմ քինու ատելութեանն ընդդէմ տանն Աղեքսանդրու՝ յորում բազում հաւատացեալք էին, յարոյց հալածանս, և զառաջ նորդս եկեղեցեաց միայն իբրեւ պատճառս և քարոզս վարդապետութեան աւետարանին, հրամայեաց կո-

պնդութեան յանձին ունէր վասն Իրիգինեսի, զի երբեք յաշխարհքն իւր ուր ինքն յղեաց և կոչեաց զնա, երթալ իբրեւ յօգուտ և 'ի շահ եկեղեցեաց: Ի ժամանակի իբրեւ եկն նա յերկիրն հրէաստան՝ ժամանակս բազումս եղև առ նոսա, որպէս զի առաւել լինին նոքա 'ի գիտութիւն աստուածաշառութեան: Եւ ոչ եթէ նա միայն, այլ և Աղեքսանդրոս եպիսկոպոսն Երուսաղէմի, և Թէոփոստոս Կեսարացւոց՝ հանապազօր էին առ նմա իբրեւ առ վարդապետի, և նմա տային առնել զմեկնութիւնս գրոց Աստուծոյ, և զայլ վարդապետութիւնս եկեղեցւոյ:

Վասն երորդ ոտքերորդ. վասն հալածանացն որ եղև յառարս Մաքսիմիկոսի:

Եւ իբրեւ ելից կատարեաց Աղեքսանդրոս ինքնակալ զերեքտասան ամ զթագաւորութիւնն հռոմայեցւոց, Մաքսիմիկոս կալաւ զկնի նորա. զի սոյն սա, վասն զի եղիցի նա հակառակ թշնամի տանն Աղեքսանդրեայ արքայի որ 'ի բազում հաւատացելոց հաստատեալ էր, յուղեաց և յարոյց հալածանս, և զառաջնորդս եկեղեցեացն միայն զնոսա հրամայեաց կոտորել, որպէս թէ նոքա իցեն պատ-

տորել: Արար յայնժամ Որոգինէս խօսս վասն վկայից, և ընծայեաց Ամբրոսեայ և Պրոտոկտեստեայ երիցու եկեղեցւոյն կեսարացւոց. զի երկոցունց նոցա ոչ թե թե նեղութիւնք և վտանգք հասին 'ի հալածանս անդ՝ յորում և խոստովանութեամբ պայծառացան արքն, որպէս պատմի, ոչ ինչ աւելի քան զամս երիս կեցեալ Մաքսիմինոսի: Զժամանակս հալածանացս նշանագրէ Որոգինէս և 'ի քսաներորդ առաջներորդ գիրս մեկնութեան աւետարանին Յովհաննու և յայլ թուղթս իւր:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Վասն Փաթիաւնոսի, և թէ զիա՛րդ սքանչելեօք առ յԱստուծոյ եղև նա նպիսկոպոս Հսովմայեցոց:

Իբրև զկնի Մաքսիմինոսի ամբառնայր յիշխանութիւն Հռովմայեցւոց Գորդիանոս, յետ վեցամեայ առաջնորդութեան եկեղեցւոյն Հռովմայ վախճանեալ Փոնտիանոս՝ յաջորդէ զնա Անտէրոս. կացեալ և նո-

ճառք վարդապետութեան աւետարանին: Յայնժ իսկ ժամանակի արար իւր Որոգինէս խօսս վասն վկայից, և գրեաց յանուն Ամբրոսեայ և Պրոտոկտեստեայ երիցանց եկեղեցւոյն կեսարացւոց, զի երկոցունց նոցա չարարանք մեծամեծք և նեղութիւնք տաղնապի հասին 'ի հալածանաց անտի, և ըստ բանի տակելոյ անդէն 'ի քաղաքի վկայեցին արքն այն. զի գրովեալ իսկ է նորա զայն ժամանակն զհալածանացն 'ի մեկնութեան անդ քսան և երկունց, զոր արարեալ է նորա վասն աւետարանին Յովհաննու, և 'ի բազում թիւղթքս իւր:

Քսաներորդ իններորդ. վասն Փիլիպպոսի՝ թէ որպէս կամ զիա՛րդ եղև նա սքանչելեօք նպիսկոպոս 'ի Համ քաղ:

Այլ իբրև եկաց 'ի Թագաւորութեան անդ զերիս աւսիմնոս, Գորդիանոս կալաւ զկնի նորա զԹագաւորութիւն մայեցւոց: Իսկ յեկեղեցւոջ անդ հռովմայեցւոց իբրև եւ պիսկոպոսութեան անդ Փոնտինոս զվեց ամ, կալաւ զկնի նաւրոս: Եւ իբրև եկաց 'ի պաշտաման անդ զմի ամիս, կալ

րա 'ի պաշտաման իւրում ամիս մի միայն, Թողու զաթոռն Փաբիանու: Եւ պատմեն եթէ յետ մահուան Անտերոսի՝ դայր Փաբիանոս յագարակէ հանդերձ ընկերօք իւրովք 'ի Հռովմ կալ անդ բնակութեամբ, և իբրեւ սքանչելեօք յերկնաւոր շնորհաց անտի Աստուծոյ արժանի լինէր եպիսկոպոսութեան: Քանզի իբրեւ ժողովեալ էին եղբարք 'ի միասին յեկեղեցւոյ 'ի ձեռնադրութիւն ընծայելոյն յեպիսկոպոսութիւն. և բազումք յերեւելեաց անտի զոք և 'ի փառաւորաց կարծէին ընտրել, և ոչ 'ի միտս ուրուք անգամ անկանէր վասն Փաբիանու՝ որ անդ, յանկարծ իբրեւ 'ի բարձանց Թուոցեալ աղանի մի եկն և հանգեաւ, ասեն, 'ի վերայ գլխոյ նորա՝ նշանակեալ զօրինակ Հոգւոյն սրբոյ, որ ըստ նմանութեան աղանոյ էջն և հանգեաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ: Ընդ այն տեսիլ շարժեալ ժողովուրդն առ հասարակ իբրեւ 'ի միոյ հոգւոյն Աստուծոյ միաշունչ հաւանութեամբ աղաղակէին թէ՝ արժանի է դա, և վաղվաղակի առեալ զնա նստուցին յաթոռ եպիսկոպոսութեան: Զայսու ժամանակաւ փոխելով յաշխարհէ և Զբրինոս եպիսկոպոս Անտիօքացւոց, կալաւ զաթոռ իշխանութեանն Բաբիլաս: Իսկ յԱղեքսանդրիա յետ Դեմետրի՝ որ զքառասուն և զերիս ամս եկաց յեպիսկոպոսութեան, կալաւ զպաշտօն նորա Հերակլէս և 'ի վարդապետու-

նորա Փրբիանոս: Ասեն վասն սորա, թէ յետ մահուան Անտերոսի դայր նա յագարակէ հանդերձ այլովք ընկերօք, և մերձեցաւ 'ի Հռոմ. և անդ իբրեւ սքանչելեօք յերկնաւոր շնորհաց անտի Աստուծոյ արժանի եղև եպիսկոպոսութեան: Զի 'ի ժամանակի իբրեւ ժողովեալ էին 'ի միասին եղբարք վասն այնր որ ընդունելոց էր զձեռնադրութիւն եպիսկոպոսութեան, և այլ մարդիկ բազում գլխաւորք և սքանչելեք էին անդ, որ վասն նոցա կարծէին բազումք վասն այսր իրաց: Իսկ Փրբիանոս իբրեւ ոչ 'ի միտս և ոչ 'ի խորհուրդս ուրուք անկեալ էր վասն նորա, յանկարծակի իբրեւ 'ի բարձանց Թուոցեալ աղանի մի, և եկն հանգեաւ 'ի վերայ գլխոյ նորա, և եղջոց զօրինակ զայնր հոգւոյ՝ որ ըստ նմանութեան մարմնոյ աղաւնոյ էջ հանգեաւ 'ի վերայ Փրկչին մերոյ: Եւ խոովեցաւ առ հասարակ ամենայն ժողովուրդն 'ի հոգւոյ Աստուծոյ, և յամենայն մասց և խորհրդոց իւրեանց աղաղակէին վասն նորա և ասէին. Թէ արժանի է դա: Եւ նոյնժամայն առին և նստուցին զնա յաթոռ եպիսկոպոսութեան: Իսոյ յայնմ ժամանակի իբրեւ ել յաշխարհէ Բե-

Թիւն երախայից կարգեցաւ Դիոնեսիոս, զի էր և սա յաշակերտաց անտի Որոգինի:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Թե քանի՛ աշակերտք եղեն Որոգինի.

Մինչքեւ Որոգինէս 'ի Կեսարիա զգործ սովորական պաշտաման իւրոյ կատարէր՝ գային առ նա բազումք ոչ միայն 'ի քաղաքացւոց անտի և 'ի բնակաց երկրին, այլ և 'ի հեռաւոր աշխարհաց աշակերտիլ նմա, զորոց զգլխաւորս ծանեաք, զԹէոդորոս՝ որ եղև յաւուրս մեր մեծանունն Գրիգորիոս եպիսկոպոս. և զեղբայր նորա զԱթենագորոս, զորս զակատեալս յոյժ տեսանելով Որոգինի զհետ հելլենական և հրեոսկական ուսման, արկ 'ի նոսա զսէր փիլիսոփայութեան, և յորդորեաց յօժարեցոյց փոխանակել զառաջին փոյթն պնդութեան ընդ աստուածեղէն վարդապետութեան: Եւ իբրև եղեն առ նմա զամս հինգ, այնպէս առաւելեալ զարգացան 'ի սրբազան պերճախօսութեան և 'ի վարդապետութեան աստուածային

նենոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, կալաւ զինի նորա զեպիսկոպոսութիւն Բաբելայ:

Երեսներորդ. քե քանի՛ աշակերտք եղեն Խորոգինսի:

Իսկ յեկեղեցւոյն անդ աղեքսանդրացւոց, 'ի ժամանակի իբրև կալաւ զպաշտօն նոցա Հերակղէ զինի Դեմետրեայ, Դիոնեսիոս կալաւ զվարդապետութիւն աշակերտութեանն որ անդ էր. զի էր և նա մի յաշակերտաց անտի Որոգինսի: Իսկ ինքն Իրիզինէս տար իւր գործ սովորութեան, չըջէր և տեսանէր զերսն 'ի Կեսարիա. մերձենային առ նա բազումք, ոչ միայն յաշխարհէ անտի, այլ և 'ի հեռաւոր աշխարհաց աշակերտք բազումք եղեն նորա՝ որ Թողին զաշխարհս իւրեանց: Բայց մեք գիտացաք զմարդս որ գլխաւորք էին 'ի նոսա, զԹէոդորոս՝ այն որ յաւուրս մեր էր նա եպիսկոպոս անուանի, և կոչեցաւ Գրիգորիոս, և եղբայր իւր Աթենագորոս, զի նոքա յոյժ փափագեալ էին յուսումն յունաց և հռոմայեցւ Բայց նա եգ 'ի նոսա զճշմարիտ սէր փիլիսոփայութեան, և յորդեաց և յօժարեցոյց զնոսա փոխանակել զառաջին փոյթն պնդութեան ընդ վարդապետութիւն աստուածապաշտութեան: Իսկ ի

բանին, մինչ զի դեռ ևս մանկահասակը երկողքին սուքա, արժանի եղեն եպիսկոպոսանալոյ եկեղեցեացն Պոնտացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Մասն Ափրիկանեայ ժամանակագրի:

Ի ժամանակին մեծապէս փայլեցաւ Ափրիկանոս, որ զգիրս մակագրեալն Քեսդոն¹ շարագրեաց. է սուրա և թուղթ մի առ Որոգինէս, յորում երկբայի նա ընդ հարազատութիւն պատմութեան Շուշանայ, և պաճուճեալ և յօդուածոյ ինչ համարի զայն 'ի Դանիէլ: Որում լայն և ճոխ բանիւ պատասխանի առնէ Որոգինէս: Նորին Ափրիկանոսի հինգ գիրք ժամանակագրութեան են՝ մտադիր քննութեամբ յօրինեալ, որ և ողջ հասին առ մեզ: Երբում առ մեծի համբաւոյն Հերակլեայ գնացեալ նորա յԱղէքսանդրիա, առ տէ, զոր և յիմաստասիրութեան և յայլ հելլենական մակացութիւնս առաւելեալ, և յեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն այնորիկ արժանացեալ՝ կանխեցաք ասացաք: Է նորին Ափրիկանոս և թուղթ մի առ Արիստի-

եղեն առ նմա զհինգ ամ, այնպիսի առաւել գտան յաստուածաշատութիւնն, զի մինչդեռ տղայք էին նոքա երկողքին՝ արժանի եղեն լինել եպիսկոպոսք եկեղեցւոյն պոնտացւոց:

Երեսներորդ ասացներորդ. վասն Ափրիկանոսի:

Յայնմ ժամանակի Ափրիկանոս էր յայտնի օրինակագիր գրիչ. իսկ թուղթ մի նորա զոր գրեաց առ Որոգինէս, վասն պատմութեանն Շուշանայ որ է 'ի Դանիէլ անդ. Իբրում թէ չէ նա առդեակ եթէ չճարիտ իցէ, և թէ սուա: Եւ գրեաց առ նա Երիզինէս թէ չճարիտ է: Բայց սորին իսկ Չիփրիանոսի^{*} ընկալաք մէջ հինգ զպրութիւն զգրոցն ժամանակաց, զոր եգ. նա բազում փութով և պնդութեամբ. և 'ի նոսա ասաց՝ թէ չօգաւ նա յԱղէքսանդրիա վասն բազում համբաւոյն Հերակլեայ, այն՝ որ ջուլցաք մէջ վասն նորա, թէ պրանելի եղև բանիւ փիլիսոփայութեան և այլով ուսմամբ. և կալաւ նա զեպիսկոպոսութիւնն որ անդ էր: Բայց է և այլ փաւ թուղթ Ափրիկանոսի զոր գրեացն առ Լուիստիգէս, վասն

^{*} Աստիգէս Չիփրիանոսի:

գէտ վասն կարծեցեալ անմիաբանութեանն ընդ Մատթէոս և ընդ Ղուկաս յազգահամարն Քրիստոսի։ Յորում յայտնապէս ցուցանէ նա զմիաբանութիւն աւետարանչացն 'ի պատմութենէն. զոր 'ի հարց անտի ընկալեալ կարգէ, զոր և մեք 'ի գէպ ժամանակին յառաջնում գարութեան անդ պատմութեանս եղաք։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Զորս և զորպիսի՝ մեկնութիւնս արար Որոգիմէս 'ի Եկեսորիս Պաղեստինացոց։

Ի ժամանակին արար Որոգիմէս զմեկնութիւնս մարգարէութեանցն Նաայեայ և Եզեկիէլի՝ յորոց զերիւ մասն Նաայեայ մինչև 'ի տեսիլ չորքոտանեաց աւետարտին, յերեսուն գիրս ունիմք առ մեզ. իսկ Եզեկիէլին 'ի քսան և 'ի հինգ՝ 'ի վերայ ամենայն մարգարէութեանց նորա, զոր յԱթէնս գորով 'ի ժամանակին բովանդակեաց նա. և սկիզբն արար յԵրգս Երգոցն, և հինգ գիրս յօրինեալ անդ, լրացոյց զայն 'ի տասն գարձ արարեալ 'ի Կեսարիա։ Եւ զմինչ պէտք իցեն թուել կարգել աստանօր ճշդիւ գտակաւ զցանկ

երկմութեանն որ կարծի բաղմաց. թէ է 'ի գարութիւն ծննդոց, որ վասն Քրիստոսի զոր գրեցին Մատթէոս և Ղուկաս, զի 'ի նմա եցոյց նա զմիաբանութիւն զաւետարանչացն յայտնապէս. որ իբրև 'ի պատմութենէ զոր ընկալեալ էր նորա, այն որ 'ի ժամանակի իւրում եղաք մեք զնոսա 'ի գարութենէ առաջնում այսր ճառից զոր արկեալ է մեր։

Երեսներորդ երկրորդ. քե որպիսի մեկնութիւնս եղ իրիգիմէս 'ի Կեսարիա պաղեստինացոց։

Իսկ իրիգիմէս եւ մեկնութիւնս մարգարէութեանն Նաայեայ և Եզեկիէլի, զմի մասն յերից անտի Նաայայ մինչ երեկոն չորքոտանեացն հարաւոյ՝ երեսուն խօսս ընկալաք մեք, զոր եղեալ է նորա։ Եւ Եզեկիէլի քսան և հինգ, 'ի վերայ ամենայն մարգարէութեանց նորա։ Իսկ յորժամ չորաւ նա յայնմ ժամանակի յԱթէն քաղաքի, անդ կատարեաց զԵզեկիէլ, և սկսաւ յԵրգս Երգոցն, և եզ անդ հինգ խօսս. և յորժամ շրջեցաւ և եկն 'ի Կեսարիա, կատարեաց զնոսա զամենեանն, զի են նոքա թուով տասն։ Այլ զմինչ պիտոյ է

գրոց առնս այսորիկ՝ որ արդարեւ առանձին պարապոյ է գործ. զոր և հատուցաբ 'ի գիրս, յօրում զՊամփիլեայ՝ որ եկացն առ մեզք, զսուրբ վկայէն գրեցաք: Ուր և զփութոյ ջանից Պամփիլեայ խօսելով վասն գրոց սրբոց, զգանկ գրոց Որոգինի և զայլոց մատենաւ գրաց, զոր ժողովեացն նա՝ եղաք: Զի որ սիրողն է կարէ անտի տեղեկանալ, թէ որչափ ինչ 'ի գրոց Որոգինեայ հասին առ մեզ: Այլ մեք դարձցուք անդրէն 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Վասն մոլորութեան Բերիլեայ.

Իսկ Բերիլեոս՝ զորմէ կանխեցաքս ասել սակաւ մի յառաջ, եպիսկոպոս էր Բոսդրաց Արաբացոց, որ շրջել կամելով զկանոնս եկեղեցւոյ, նորս ամենեւին և օտարս 'ի հաւատոց 'ի ներքս մուծանել ջանայր, զի ժպրհէր ասել համարձակութեամբ վասն Տեառն մերոյ Փրկչին թէ չէր 'ի նմա գոյութիւն, այն է անձն ա-

սակ այժմ ճշգրտութեամբ վասն խօսից առն այնորիկ, զի նոքա առանձինն խնդրեն փոյթ ժամանակի: Գրեալ իսկ է մեր 'ի մատենս յիշատակաց որ արարեալ է մեր գրոցն զոր ժողովեաց Պանփիլեոս վկայն սուրբ՝ որ եղև յառուրս մեր. զի 'ի նմա ցուցաք ըզփոյթ պնդութեան Պանփիլեայ որ 'ի պաշտօն Տեառն մերոյ էր՝ թէ որչափ ինչ էր: Եւ ցուցաք մեք վասն տան գանձօն գրոց զոր ժողովեաց նա զԻրիգինէին, և զայլ օրինակագիր գրաց զմանկանց եկեղեցւոյ. զի ամենայն որ սիրէ՝ անտի կարէ ուսանել և տեղեկաւ նալ զվաստակ աշխատութեան զՈրոգինեսի՝ զոր ընկալաք մեք: Բայց առ այժմ դարձցուք եկեցուք 'ի կարգ անդր պատմութեան:

Երեսներոյդ երրորդ. վասն խոստովանն Բերեղեղիսեայ, և վասն Փիլիպպոսի:

Իսկ Բերեղեղոս, այն որ յառաջ սակաւ ժամանակաւ ցուցաք վասն նորա՝ թէ էր նա եպիսկոպոս Բոսորայ 'ի կողմանս արաբացոց, կամեցաւ նա փոխել զճշմարիտ հաւատս եկեղեցւոյ, և մուծանել զազանգս հերձուածոց որ օտար էին 'ի հաւատոց. զի ժպրհէր ասել համարձակութեամբ վասն փրկչին Տեառն մերոյ, թէ ոչ է 'ի նմա անձամբ գոյացութիւնն յառաջ՝ մինչև եկեալ զքե-

աւանձին՝ մինչև եկեալ նորա զգեցեալ զմարդն, և թէ չիք նորա յատուկ սեպհական աստուածութիւն անձին, այլ աստուածութիւն Հօր իւրոյ բնակեալ է 'ի նմա'։ Վասն այսորիկ բազումք յեպիսկոպոսաց իւրնդիրս և վէճն յարուցեալ ընդ առն ընդ այնմիկ, աղաչեցին ապա զՈրոգինէս ընդ այլս՝ խօսել ընտանեբար ընդ առնն, և տեսանել թէ յինչ միտս իցէ նա։ Եւ իբրեւ գիտաց Որոգինէս զոր ինչ խօսէր նա, յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա, զի ոչ ուղիղ գնայր. և բանաւոր ցուցիւք և ընծայութեամբ հաւանեցոյց ած զնա 'ի Ճմարտութիւն, և հաստատեաց յառաջին հաւատս առողջ՝ զոր ունէր նա։ Եւ կան մինչև ցայսօր յիշատակարանք վասն Բերիլեայ և վասն գումարելոյ ժողովոյն 'ի պատճառս նորա, և վասն խնդրոց Որոգինեայ առաջարկելոց նմա, և թէ արչափ ինչ մաքառելով խօսեցաւ նա ընդ նմա յեկեղեցւոյ՝ նորա անդ, և որ ինչ միանգամ եղև վասն այսորիկ 'ի մի բովանդակելով զամենայն։ Եւ որ այլ ինչ բազմապատիկ յիշատակութիւնք էին յերիցանց մերոյ ժամանակիս, թողուլ և լռել ըմբոն կարծեցի, իբրև ոչինչ իւրք պատշաճեալ առաջիկայ պատմութեանս։ Եւ որ ինչ կարևորք են 'ի գիտութիւն վասն նորա, զամենայն 'ի մերոյս վասն նորա յօրինելոյ ջատագովութենէ և 'ի

ցեալ էր զմարդն. և չիք նորա, ասէ, աստուածութիւն անձին իւրոյ, այլ աստուածութիւն Հօր իւրոյ բնակեալ էր 'ի նմա։ Եւ վասն այսորիկ բազում եպիսկոպոսք մաքառումն եղեալ և հարցուած առնէին ընդ առն ընդ այնմիկ. և աղաչէին զՈրոգինէս իջանել ընդ այլս, և խօսել նախ ընդ առն ընդ այնմիկ, տեսանել թէ որպիսի միտս ունի նա։ Իբրև գիտաց իրիգինէս թէ զինչ խօսէր նա, յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա՝ զի ոչ ուղիղ գնայր. և հաւանեցոյց զնա հանձարելով խորհրդովք, և բազում օրինակք վասն այսր ուխտի հաւատոց, և գործոց 'ի Ճմարտութիւն և հաստատեաց յառաջին հաւատս առողջ՝ զոր ունէր նա։ Եւ են գիրք մինչև յայսօր վասն Բերեղեղոսեայ, և վասն ժողովոյն՝ որ եղև վասն նորա, և վասն մաքառմանն Որոգինեայ՝ որ ընդ նմա եղև, և ինչ որ խօսեցաւ յեկեղեցւոյն որ անդ էր. և զամենայն որ ինչ միանգամ գործեցաւ անդ յայնմ ժամանակի. և այլս բազումք զոր ետուն մեզ երիցունքն որ եղեն յաւուրս մեր, վասն յիշատակի իրիգինեայ. զի կամիմ ես անցանել 'ի սոցանէն, վասն զի չէն պիտոյ այսմ պատմութեանց։ Այլ այն ինչ որ պիտոյ էին ուսանել վասն նորա, ընդ նոյն իսկ զայն ընտրեալ է մեր 'ի պատասխանելոյ անտի վաստա-

սուրբ վկային Պամբիլեայ պատասխանատուութենէն՝ որ առ մեզ, կարէ որ խնդրել. զոր վասն պատճառաւ խընդիր բամբասասէր մարդկան՝ վաստակակից սատարութեամբ միմեանց արարաք:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Վասն Փիլիպպեայ կայսեր:

Իբրեւ եկաց Գորգիանոս ի Թագաւորութեան անդ Հռովմայեցւոց զվեց ամ միայն, կալաւ Փիլիպպոս ընդ որդւոյն իւրոյ Փիլիպպեայ զիշխանութիւնն: Ասի վասն նորա բան, թէ քրիստոնեայ էր նա. և յաւուր վերջնում տքնութեան զատկի իբրեւ կամէր կցորդ լինել աղօթիցն ընդ ժողովրդեան յեկեղեցւոյ, ոչ հրամայեաց նմա եպիսկոպոսն՝ որ՝ կայր ի գլուխ ժողովրդեանն ի ժամանակին յայնմիկ, մինչև ոչ խոստովան լիցի և համարեսցի զանձն իւր ընդ այնոսիկ՝ որ վասն յանցանաց իւրեանց կան յապաշխարութեան. զի վասն բազում մնասուցն՝ զոր գործեալ էր՝ չէր հնար եպիսկոպոսին ընդունել զնա, մինչև նորա զայս ամենայն կատարեալ: Եւ պատմեն հնազանդեալ ինքնակալին մտադիւր կամօք, և արդեամբք ցուցեալ զճշմարիտ և զբարեսէր միտս վասն երկիւղին Աստուծոյ:

Կոյն մերոյ: Եւ արարաք մեք՝ ես և Պանփիւլէոս վկայն սուրբ որ եղև յաւուրս մեր, զի փոթ պնդութեան յանձին կալաք մեք և եգաք վասն այնոցիկ որ սիրեն զբամբասանս: Իսկ Գորգիանոս իբրեւ եկաց ի Թագաւորութեան անդ Հռովմայեցւոց զվեց ամ, կալաւ Փիլիպպոս զԹագաւորութիւնն: Ասի վասն նորա բան, եթէ էր նա քրիստոնեայ. և յաւուրս վերջնում տքնութեան տօնին զատկաց՝ կամեցաւ թէ խառնեսցի յազանգն * ընդ ժողովրդեան եկեղեցւոյ՝ և ոչ հրամայեաց նմա եպիսկոպոսն որ կայր ի գլուխ ժողովրդեանն յայնմ ժամանակի, մինչև խոստովան լինել նմա, և համարել զանձն իւր ընդ այնոսիկ որ վասն յանցանաց իւրեանց կայցեն յապաշխարութեան. յասել իւրում թէ ոչ չէք հնար, չքնդունիմ ես թէ ոչ զայս առնես, վասն բազում բամբասանացն զոր ունէր նա վասն նորա: Եւ նա յանձն էառ յամենայն մտաց իւրոց որպէս և զիարդ աւելին զնմանէ, և եցոյց արդեամբք զմիտն ճշմարիտս՝ զոր ունէր նա յաստուածապաշտութիւնն:

* Թերեւս՝ յափտի իմանալ պարտ իցէ:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

**Թե ո՛րպէս Դիոննեսիոս յաչորդեաց զՀերակլէս
յեպիսկոպոսութեան:**

Յամին երրորդի Թագաւորութեան Փիլիպպոսի փոխեցաւ Հերակլէս ՚ի կենաց, կեցեալ նորա յառաջնորդութեան իւրում զամս վեշտասան. և կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց Դիոննեսիոս:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

**Թե ո՛րչափ ինչ այլ վաստակս վաստակեաց
Որոգիմէս:**

Ի Ժամանակին՝ որպէս ՚ի դէպ էր յաճախէին հաւատքն, և մեծաւ համարձակութեամբ քարոզեալ լինէր ուսումն վարդապետութեան Քրիստոսի ընդ ամենայն մարդիկ. և Որոգիմէս էր ամաց իբրեւ վաթսընից, և երկար հանապազօրեայ կրթութեամբ ջաշից ստացեալ յորդութիւն բանից, Թոյլ տայր երա-

Երեսներորդ յորրորդ. վասն Դիոննեսայ՝ որ կալաւ
զեպիսկոպոսութիւն զկնի Հրակղայ:

Յամին երրորդի Թագաւորութեան Փիլիպպոսի, և Հերակլէս յաչորդէս, իբրեւ կացեալ էր յեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց զվեշտասան ամ, և կալաւ զկնի նորա Դիոննեսոս:

Երեսներորդ հինգերորդ. յի քանի փոյր պնդութեան էր
Որոգիմէսի:

Յայնմ Ժամանակի յաճախէին հաւատքն և բազմանային, վասն զի մեծաւ համարձակութեամբ քարոզեալ լինէր ուսումն վարդապետութեան ընդ ամենայն մարդիկ: Սև Որոգիմէս էր ամաց իբրեւ վաթսուց, և ստացեալ էր նա բազում լուսաւորութիւն մտաց յայսց յերկար հնութեան Ժամանակի և հրամայեաց նա երազագիր

գազիր դարաց 'ի գիր առնուլ՝ զոր խօսէրն ինքն, առ ժողովուրդն, զոր կանխաւ չառնոյր զայդ յանձն: Ի սոյն ժամանակս արար նա ութ գիրս ընդդէմ գրոցն Եկեղոսի Եպիկուրեանի՝ մակագրելոյ բանք չճմարտութեան: Դարձեալ 'ի քսան և 'ի հինգ գիրս արար ըզմեկնութիւն Մատթէի աւետարանին. արար և յերկոտասան մարգարէս, յորոց զքսան և զհինգ գիրս միայն գտաք: Է նորս և Թուղթ մի առ Փիլիպպոս կայսր, և միւս այլ առ կին նորա Սեւերա, և այլ պէսպէս Թուղթս առ բազումս, յորոց որչափ ինչ՝ 'ի սփիւռսս ցրուեալս և ապրեալս առ ոմանս ոմանս գտաք, ըստ կարի մերում քաղեցաք առաք, և 'ի հատորս հատորս ամփոփեցաք, զի մի դարձցին և ցրուեսցին վերստին, որ Թուով աւելի են քան զհարիւր: Գրեաց նա և առ Փերիանոս Եպիսկոպոս Եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց և առ բազում առաջնորդս Եկեղեցեաց՝ վասն չճմարիտ հաւատոց. զորոց զհաւաստի ընծայութիւն գտցես 'ի վեց գիրս ջատագովութեան, զոր արարաք վասն առնս:

Գրչաց, զի եղիցին նոքա գրել զայն ինչ զոր խօսէրն առաջի ժողովրդեանն. իբրեւ կանխաւ չառնոյր նա յանձն գործել զայս գործ: Եւ եգ նա ութ խօսս ընդդէմ Վրէստեայ, այն որ էր յազանգոյ անտի եպիկուրեայց*. և յաւետարանի անդ Մատթէոսի արար մեկ նոութիւնս՝ քսան և հինգ խօսս: Եւ 'ի վերայ երկոտասան մարգարէիցն, զոր մեք գտաք քսան և հինգ: Բայց կայ Թուղթ մի նորա և առ Փիլիպպոս արքայ. և այլ միւս ևս առ կնոջ նորա, զի անուն էր նորա Սեւերայ. և այլ Թուղթք յայանիք են նորա առ բազումս, զոր գտաք մեք քաղել առնուլ 'ի նոցանէ՝ առ որս կայրն առ նոսա. և գնել զնոսա գրով զի մի եղիցին նոքա ցրուեալք. զի են նոքա Թուով աւելի քան զհարիւր: Գրեաց և առ Փերիանոս Եպիսկոպոս Եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց. և առ բազում առաջնորդս Եկեղեցեաց, վասն չճմարիտ հաւատոց: Բայց ունիս գու զայսորիկ զօրինակս 'ի պատասխանի անդ վեցերորդ զոր արարեալ է մեր վասն առն այնորիկ:

* Յօր. Եղեւթոսաց:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

Վասն հերձուածոյն Արարացոց:

Ի սոյն դարձեալ ժամանակս 'ի վեր երևէին և այլք յԱրաբիա, որ զօտար 'ի ճշմարտութենէ վարդապետութիւնս 'ի ներքս մուծանէին. որք վասն մարդկեղէնս հոգւոց ասէին թէ յայսմ յաւիտենիս ընդ մարմնոցն մեռանելով ապականին, և դարձեալ միւսանգամ 'ի յարութեան ընդ նոսա նորոգեալ և կենդանանան: Փումարեալ յայնժամ վասն այսորիկ ժողովմեծ՝ աղաչեցին դարձեալ և անդ զՈրոգինէս բանս 'ի մէջ բերել վասն խնդրոյս այսորիկ առաջի բազմութեան ժողովորդեան. որ այնպէս գեղեցիկս խօսեցաւ, մինչ զի զամենայն մոլորեալս յառաջին դարձոյց 'ի ճշմարտութիւն:

Երեսներորդ վեցերորդ. վասն հերձուածոց որ նդեն 'ի կողմսնս արարացոց:

Դարձեալ ընդ կողմանս արարացոց այլք երևեցան յայնժամ ժամանակի, որ մուծանէին զաղանգ հերձուածոց որ օտար էր ճշմարտութեանն. զի ասէին նոքա վասն շնոր մարդկան, թէ յեւանել իւրում յաշխարհէ յաստի յայսմանէ՝ մեռանի և ապականի. և դարձեալ միւսանգամ 'ի յարութեանն նորոգի նա: Յայնժամ ժողովեցան ժողովորդք բազումք և աղաչեցին զՆրիգինէս և յայսմ վայրի ևս. և սկսաւ խօսել և բանս 'ի մէջ բերել վասն խնդրոյս այսորիկ. և այնպէս խօսեցաւ զի զամենայն խորհուրդս մոլորեալս քղբայեալս, որ յառաջն մոլորեալ էին 'ի խաբէութեան, դարձոյց 'ի ճշմարտութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Վասն հերձուռնոյն Երկեսիացոց:

Առ նովիմբ դարձեալ և այլ միւս ևս աղանդ հերձուռնոյ՝ որ Երկեսիացիքն կոչէին, 'ի վեր բուսաւ, այլ անդէն 'ի սկսանելն իւրում և շիջաւ: Զոր յիշէ Որոգիւնէս 'ի խօսել իւրում առաջի ժողովրդեան՝ 'ի մեկնութեան անդ ութմաներորդի երկրորդի սաղմս սին, այսպէս. Եկն, ասէ, յաւուրս յայտոսիկ այլ ոմն՝ որ ձեռն յանձին հարեալ խորհէր զօրավիգն կալ ամբարիշտ և անաստուած աղանդոյն Երկեսիացոց, այն ինչ նորոգ յարուցելոյ ընդդէմ եկեղեցեաց. և թէ զորավիկ չարիս յանդգնի աղանդն այն՝ եդից ձեռ առաջի, զի մի և դուք 'ի նոյն խորխորատ խարդաւանիցիք: Ինչ ինչ յամենայն գրոց սրբոց խոտէ և անարգէ աղանդս այս, սակայն պաշտի յամենեցունց 'ի հին կտակարանաց և 'ի նորոց իսկ, ուր զՊօղոս չընդունի բնաւ ամենեւին: Զիք ինչ խէթ և խիղճ ուրանալ ըզՔրիստոս, ասէ, որ գիտէն և խորհին թէ բերանով ուրանայ 'ի հարկէ, այլ ոչ սրտիւ: Ունին նոքա գիրս՝ զոր յերկնից անկեալ, ասեն. և թէ որ լսէն, և հաւա-

Երեսներոյ եօրեկարոյ. վասն աղանդին հեղկեցիացոց:

Եղև այլ միւս ևս այլ աղանդ հերձուռնոց այնոցիկ որ կոչին հեղկեցիացիք. և անդէն 'ի սկսանելն իւրում շիջաւ նա: Բայց յիշեցուցանէ զնա 'ի խօսել իւրում առաջի ժողովրդեանն Իրիգինէո. 'ի սաղմոսի անդ ութմաներորդի երկրորդի, և ասէ այսպէս. Եկն, ասէ, այլ մի 'ի ժամանակի յայսմիկ որ խորհէր զմիտս զայս, եթէ կարանցէ ուսուցանել զմիտս ամբարշտութեան առանց Աստուծոյ, զաղանգին հերձուռնոցն որ կոչին հեղկեցիացոցն նորոգ 'ի վերայ եկեղեցեաց. այլ թէ որավիկ չարիս ասէին միտքն այն՝ եդից զնա առաջի ձեռ, զի մի լինիլիք դուք անկեալ 'ի նոսա: Խոտէ և անարգէ ինչ ինչ յամենայն գրոց, և պաշտի դարձեալ յամենեցունց 'ի հին կտակարանաց և 'ի նոր աւետեաց. այլ խոտէ և աղարատ դարձեալ զառաքեալս ամենայն և ասէ, թէ չիք ինչ խէթ և խիղճ ուրանալ զՔրիստոս մարդոյ գուղնաբար. և այն որ գիտէ գիտելով՝ բերանով ուրանայ 'ի հարկէ, բայց ոչ սրտիւ: Եւ ունին նոքա գիրս միայն, որ ասեն վասն նորա թէ յերկնից անկաւ, թէ այն որ լսէ և

տայ այնմ, Թողութիւն մեղաց ընդունի, բայց յայնմանէ զօր եթող Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս:

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

Վասն հալածանաց Դեկոսի, և քէ ո'րչաի ինչ
վիշտս չարչարանաց կրեաց Որոգինէս:

Եւ կացեալ Փիլիպպոսի 'ի Թագաւորութեան զամս եօթն, փոխանակեաց զնա յիշխանութեան Դեկոս, և առ Թշնամութեան ընդդէմ Փիլիպպեայ՝ յարոյց հալածանս 'ի վերայ եկեղեցեաց. յորում վկայութեամբ պսակեալ Փեբիանոս 'ի Հռովմ, եկաց ընդ նորա եպիսկոպոս Կրոնէրիոս: Իսկ 'ի Պաղեստին, Աղեքսանդր եւ րուսաղէմացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս, ածաւ դարձեալ միւսանգամ վասն Քրիստոսի 'ի Կեսարիա յատեան դատաւորին, և իբրեւ փառաւորեցաւ անդ երկիցս անգամ խոստովանութեամբ, արկին զնա 'ի տան բանդի, որ 'ի Ծերութիւն պարարտութեան յեցեալ յայնժամ երանելին և պսակեալ սքանչելի ալեօքն ծաղկելովք, յետ սքանչելի և յայտնի վկայութեան յաւտենի դատաւորին հանգեաւ 'ի տան բանտին. և կա-

հաւատայ նմա Թողութիւն մեղաց ընդունի, բայց յայնմանէ զօր եթող տէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

Երեսներորդ ոտքերորդ. վասն Ժամանակացն Դակիոսեայ:

Այլ իբրեւ եկաց Փիլիպպոս 'ի Թագաւորութեան անգ զեւթնամ, կալաւ զինի նորա Դակիոս. և վասն Թշնամութեան զօր ունէր նա ընդ Փիլիպպեայ յուղեաց և յարոյց հալածանս 'ի վերայ եկեղեցեաց, զի 'ի նոսա պսակեցաւ 'ի Հռովմ քաղաքի Փեբիանոս եպիսկոպոսն նոցա վկայութեամբ: Եւ կալաւ զինի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Կիրիզոս, 'ի կողմանս պաղեստինացւոց, զԱղեքսանդրի և զեկեղեցւոյն Երուսաղեմի: Դարձեալ միւսանգամ վասն Քրիստոսի 'ի Կեսարիայ, ածին կացուցին զնա առաջի դատաւորին յատեան դատաստանի. և անգ փառաւորեցաւ նա երկիցս անգամ խոստովանութեամբն. կապեցին և եգին 'ի տան բանգին, 'ի Ժամանակի իբրեւ էր հնացեալ ծերութեամբ բազմաւ, և պսակեալ սքանչելի ալեօք ծաղկելովք: Այլ իբրեւ հանգեաւ նա անգէն 'ի տան բանգին, յետ սքանչելի և յայտնի վկայութեան նորա յատենի դա-

լաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Երուսաղէմի Մազաբանէս: Ըստ օրինակիս Աղէքսանդրի յետ խոստովանութեան իւրոյ հանգուցեալ և Բաբելայ յԱնտիոք 'ի տան բանտին, կալաւ զառաջնորդութիւն եկեղեցւոյն Փաբիանոս:

Իսկ որ ինչ անցք անցին ընդ Որոգինէս 'ի հալածանս, և թէ ո՞ր այնոցիկ եղև վախճան, յորժամ դեն չարաշունչ զհամանգամայն զօրութիւնս իւր ածէր շարժէր 'ի վերայ առնն, և զամենայն մեքենայս հնարից և զդէսպէս արուեստս մեծաւ պատերազմաւ կարգէր ընդդէմ, և քան զամենայն որ 'ի ժամանակին յարուցանէր 'ի վերայ նորա մարտ պատերազմի. օր թէ զիարդ և ո՞րչափ համբեր այրն այն վասն բանին Քրիստոսի՝ կապանաց և կտտանաց 'ի մարմին իւր, և 'ի բանտս ներքինս և 'ի խաւարինս շղթայից և ձեռակապից տարաւ. և զի զբազում աւուրս պրկեալ էին ոտք նորա 'ի կռճեզս չորիւք ծակօք, և սպառնալեաց հրոյ. և որ ինչ միանգամ 'ի վերայ եկն 'ի թշնամեաց անտի նորա, ժուժկալեաց ամենայնի պնդութեամբ քաջութեամբ. և թէ որպիսի եղև կատարած նորա՝ 'ի յամառել դատաւորին յամենայն զօրութենէ իւր մէ չսպանանել զնա. և թէ որպիսի ինչ բանս եթող

աւուրին, Մաբանէոս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն Երուսաղէմի: Եւ ըստ նմանութեան օրինակի Աղէքսանդրեայ, Բաբելայ եպիսկոպոսն անտիքացւոց յետ խոստովանութեան իւրում անգէն 'ի բանգին հանգեաւ և ել յաշխարհէ. և եկաց զինի նորա յեկեղեցւոյ անդ Փերիոս: Այլ որ ինչ անցք անցին ընդ Որոգինէս 'ի հալածանս անդ, զիարդ. և քանի տեւաց, և որպիսի եղև կատարածն նորա, և կամ զիարդ յարոյց 'ի վերայ նորա գեն չարաշունչ զամենայն զօրս իւր իբրև ընդդէմ այնպիսւոյ առն, և մեծաւ պատերազմաւ ջանացաւ ընդդէմ նորա պէսպէս արուեստիւք և ազգի ազգի զօրութեամբք: Եւ աւելի քան զամենեւոյն որ յայնմ ժամանակի եղև 'ի վերայ նոցա մարտ պատերազմի՝ յարեաւ 'ի վերայ նորա, և ո՞րչափ և կամ զիարդ համբեր այրն այն վասն բանին Քրիստոսի զկապանս և զքերանս 'ի մարմինս իւր, և պատիժս պատուհասից զոր ընկալաւ նա զշղթայից և զձեռակապից, և տան բանգի 'ի դուբս ներքինս և 'ի խաւարինս. և զի զաւուրս բազումս պրկեալ էին ոտք նորա 'ի կռճեզս չորիւք ծակօք, և զսպառնուած հրոյ. և որ ինչ միանգամ եկն 'ի վերայ նորա 'ի թշնամեաց անտի համբեր քաջութեամբ և պնդութեամբ. և եթէ որպիսի եղև կատարած նորա, զի հակառակէր և ընդդէմ դառնայր նորա դատաւորն յամե-

նա յետ այնորիկ 'ի շահ օգտի՝ որոյ կարօտինն զօրու-
թեան և քաջութեան, զայս ամենայն 'ի բազում
թուղթս առն այնորիկ է տեսանել մանր ստուգաբան
ճշմարտութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Խ.

Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս:

Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս՝ 'ի թղթոյ ան-
տի նորա որ առ Գերմանոս գնեմ զայն. յորում զանձ-
նէ իւրմէ խօսելով նա պատմէ այսպէս. Առաջի Աս-
տուծոյ խօսիմ ես, որ գիտէն թէ ոչ ստեմ. ոչ ինձէն
ինչ յօժարեալ, և ոչ որպէս անյոյս դք յԱստուած՝ փա-
խեայ ես. այլ իբրեւ 'ի սկզբան անդ հալածանացն
Դեկոսի՝ յղէր Սաբինոս 'ի խուզարկուաց իւրոց զոք
խնդրել զիս, ես զաւուրս չորս կացի անդէն 'ի տան
մնալով խնդրակին: Իսկ նա ընդ ամենայն տեղիս շըր-
ջէր և յուզէր զճանապարհս և զգետս և զագարակս,
ուր միանգամ կարծէր թէ թագուցեալ իցեմ, կամ
ընդ այն անցեալ. շլացութեամբ իմն հարեալ էին աչք

նայն զօրութենէ իւրմէ, զի սպանցէ զնա. և զի որպիսի բանս առէր
նա յետոյ որ լինէին շահ օգտութեան այնոցիկ որ կարօտէին զօրու-
թեան և քաջութեան: Այս ամենայն 'ի թուղթս առն այնորիկ
գրեալ են ճշգրտութեամբ և ճշմարտութեամբ:

Երեսներորդ իններորդ. վասն որ ինչ անցք անցին ընդ
Դիոնեսիոս:

Այլ որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսիոս 'ի հալածանաց ան-
տի, 'ի թղթոյ անգլայնմանէ զոր գրեաց նա առ Գերմանոս՝ գնեմ
զնա: Աւ պատմէ նա վասն անձին իւրոյ յասել իւրում այսպէս. Զի
ես, ասէ, առաջի Աստուծոյ խօսիմ. և եթէ ստիցեմ նա գիտէ, զի
ոչինչ գիտէի ես զանձին իմոյ բնաւ. և ոչ իբրեւ զայն ոք՝ եթէ չիցէ՝
նորա Աստուած՝ փախեայ ես, այլ 'ի սկզբանէ իսկ զառաջինն 'ի Ժա-
մանակի իբրեւ եգան հալածանքն յաւուրս Դակիոսեայ, նոյնժա-
մայն Սաբինոս յղեաց պահապանս խնդրել զիս, և ես զչորս աւուրս
մնացի անգէն 'ի տան, զի սպասեալ ակնուշէի ես պահապանին:
Իսկ նա ընդ ամենայն տեղիս շրջէր և յուզէր զճանապարհս և զգե-
տըս և զագարակս, ուր միանգամ կարծէր նա թէ երթեալ թա-

նորա զի մի գտցէ զտունն, քանզի չհաւատայր նա թէ 'ի հալածանս անդ իմում' ի տան դադարիցեմ ես: Եւ հազիւ ուրեմն յետ չորից աւուրց 'ի հրամայել ինձ Աստուծոյ փոխել այլուր, և 'ի յաջողել նորա սքանչելապէս զձանապարհս իմ, ես և մանկունք և եղբարք բազումք միանգամայն ելաք. և զի 'ի հոգաբարձութենէ իննամոց Աստուծոյ եղև գործդ, ելք իրացն ապա ցուցին, զի թերևս ումեք ումեք 'ի շահ և յօգուտ եղաք: Եւ յետ այլոց բանից՝ յարէ 'ի նոյն դարձեալ և որ ինչ անցք անցին յետ փախչելոյն նորա այսպէս. Իսկ ես և որ ընդ իս էին, ասէ, ընդ երեկս ըմբռնեալ 'ի զինուորաց ածաք 'ի Տափոսիրէ. այլ Տիմոթէոս իբրև 'ի իննամոց Աստուծոյ ոչ գիպեցաւ անդ ընդ մեզ և ոչ ըմբռնեցաւ. բայց իբրև եկն յետոյ 'ի տուն եգիտ զայն դատարկ, և 'ի պահ զգուշութեան սպասաւորաց դատաւորին, և թէ զմեզ վարեալ առեալ գնացեալ էր: Եւ դարձեալ յաւելլու 'ի բանս իւր թէ. Որպիսի օրինակ սքանչելի իննամոց Աստուծոյ էր, ասացից Ճմարտութեամբ: Պատահեաց Տիմոթէոյ շինական որ մինչդեռ փախուցեալ երթայր նա խռովեալ, և հարցանէր զնա վասն պատճառաց ճեպելոյն. և նա ասաց նմա որ ինչ էրն ստուգութեամբ: Եւ լու-

գուցեալ իցեմ: Փակեալ իսկ էին այք նորա զի մի գտցէ զտունն. զի ոչ հաւատայր նա թէ 'ի հալածել անդ իմում' ի տան դադարիցեմ ես. և հազիւ յետ չորից աւուրց հրամայեաց ինձ խօսել և սքանչելապէս ուղղեաց զձանապարհս իմ. և ես և մանկունք և եղբարք բազումք միանգամայն ելաք. զի այս իսկ գործ հոգաբարձութեան տեսչութեան Աստուծոյ էր: Զայս ինչ որ յետոյ եցոյց և յայտ արար, զի թերևս եղաք ումեք ումեք 'ի շահ և յօգուտ: Եւ իբրև ասաց նա սակաւիկ մի, յետ այսորիկ ցուցանէ որ ինչ անցք անցին յետ փախչելոյն նորա, յասել իւրում այսպէս. Զի ես, ասէ, ընդ երեկս օր, հանգերձ նոքիմք որ էին ընդ իս, եղաք մեք 'ի ներքոյ ձեռին Հոռոմոց, և ածին զմեզ 'ի Փոսիրէոս: Իսկ Տիմոթէոս, իբրու 'ի տեսչութենէ անտի Աստուծոյ, ոչ գիպեցաւ անդ 'ի ըմբռնեցաւ: Բայց իբրև եկն յետոյ 'ի տուն եգիտ զնա աւերեալ. և զի պահէին զնա սպասաւորք իւրեանց, և զմեզ զի վարեալ առեալ գնացեալ էր, և յետ այլոց բազմաց գարձեալ ասաց, եթէ որպիսի ասէ օրինակ տեսչութեան նորա այս սքանչելեաց ճմարտութեամբ: Պատահեաց այր մի յորդուց անտի նահանգին մերոյ Տիմոթէոյ մինչդեռ փախուցեալ երթայր խռովեալ, և հարցանէր զնա վասն պատճառանաց ճեպոյ նորա: Իսկ նա ասաց նմա ճմարտ.

եալ շինականին, քանզի 'ի խրախուճս հարսանեաց երթայր, և ըստ օրինի կոչնոցս հանէին զգիշերն 'ի գլուխ, մոտեալ նորա պատմեաց զայս ամենայն բազմականացն: Իսկ նոքա իբրեւ 'ի միոջէ խորհրդոյ ձայն տալով միմեանց 'ի վեր վազեցին, և խոյացեալ փութապէս եկին հասին առ մեզ և զաղաղակ բարձին: Եւ 'ի փախչել անդէն պահապանաց մերոց, եկին կացին նոքա 'ի վերայ մեր, մինչդեռ 'ի գետնախշտայս մեր ընկողմնեալ էաք: Զառաջինն աւազակս համարեցայ ես զնոսա, Աստուած գիտէ, եթէ եկին կողոպտել և յափշտակել զմեզ. և կացեալ 'ի մահիճս մերկ կտաւի պարեգօտիւ միայն, և զայլ հանդերձս՝ զորս եղեալ էր իմ 'ի մի կողմ, առեալ մատուցանէի նոցա: Եւ նոքա հրաման տային ինձ յառնել վաղվաղակի և ելանել 'ի տեղւոջն: Եւ իբրեւ 'ի միտ առի ես վասն որոյ եկեալ են նոքա, աղաղակէի և խնդրէի և աղաչէի զնոսա երթալ 'ի բաց և թողուլ զմեզ, և եթէ բարեգործել ինչ առ մեզ կամիցին, տարցեն հասուսցեն զիս առ գերեվարս մեր, և նոքա թող հատցեն զգլուխ իմ: Եւ իբրեւ այսպէս աղաղակէի ես, ընկերք իմ և հաղորդք ամենայնի տեղեակ իրացն՝ յարուցին յոտն կացուցին զիս բռնի: Եւ յարկանել իմում զանձն

բայց նա իբրեւ լուաւ, երթայր խրախ լինել 'ի հարսանիս ըստ սովորութեան իւրեանց զոր ունէին սկել. յորժամ այսպիսի ժողովեալ լինէին, և իբրեւ եմուտ ասաց նա բազմականացն: Իսկ նոքա միով ձայնիւ խրախուսելով իբրեւ 'ի միոջէ խորհրդոյ վազեցին յարեան անտի, և ընթանալով փութապէս եկին հասին կացին 'ի վերայ մեր և զաղաղակ բարձին. և իբրեւ ճչեցին, փախեան զննուորքն որ պահէին զմեզ, և եկին կացին 'ի վերայ մեր մինչդեռ ընկողմեալ էաք 'ի մահիճս անկողնոց: Բայց ես որպէս Աստուած իսկ գիտէ, աւազակս համարեցայ զնոսա զառաջինն, եթէ եկին կողոպտել և յափշտակել զմեզ. և իբրեւ մնացեալ և ես 'ի մահիճս մերկ կտաւի շտակօք, և զայլ հանդերձսն զոր եղեալ* էր իմ մեկուսի, առեալ մատուցանէի նոցա: Եւ նոքա հրաման տային ինձ յառնել վաղվաղակի և ելանել անտի: Եւ իբրեւ 'ի միտ առի ես թէ վասն որոյ եկեալ են նոքա, աղաղակէի և խնդրէի և աղաչէի զնոսա, երթալ նոցա և թողուլ զիս. ապա եթէ կամիցին առիս բարեգործել, տարցին հասուսցեն զմեզ այնոցիկ որ վարեալ տանէին զմեզ, և նոքա թող հատցեն զգլուխ իմ: Եւ իբրեւ զայս աղաղակէի ես, որպէս և տեղեակ իսկ ընկերքն իմ հաղորդք, որ հաղորդեցան ընդ իս ամե-

իմ յերկիր, առին նորա զոտից և զձեռաց իմոց, և քար շեցին հանին զիս արտաքս: Եւ զհետ իմ գային վրկայք եղելոցս այսոցիկ Գայիոս, Փաւստոս, Պետրոս և Պօղոս. և առին հանին զիս 'ի քաղաքէն յայնմանէ, և նստուցին 'ի վերայ մերկ անհամետ իշոյ և առին գնացին: Զայսոսիկ պատմեաց Դիոնեսիոս վասն անձին իւրոյ:

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

Վասն վկայիցն որ յԱղեքսանդրիա կատարեցան:

Նոյն ինքն Դիոնեսիոս 'ի Թուղթն իւր որ առ Փաբիոս եպիսկոպոս Անտիոքացւոց գրէ գնահատակութիւն վկայիցն՝ որ յաւուրս Դեկոսի յԱղեքսանդրիա կատարեցան, և պատմէ այսպէս. Ոչ եթէ 'ի հրամանէ Թագաւորին սկսան հալածանքն, այլ ամաւ յառաջագոյն կանխեաց այն, զի չարագլուխ ոմն դիւթ և գուշակ հասեալ 'ի քաղաքս յուզեաց յարոյց ընդդէմ մեր զխառնիճաղանճ ամբոխ ժողովրդեան հեթանոսաց, և փշեաց զարթոյց 'ի բնակիչս աշխարհին զմոլու-

նայնիւ իւրք, յարուցին յոտն կացուցին զիս բռնի. և ես արկի զանձն իմ 'ի վերայ երկրի: Իսկ նորա առին զոտից և զձեռաց իմոց, և քար շեցին հանին զիս արտաքս: Էին իսկ ընդ իս վկայք այսր ամենայն Գայիոս և Փօստոս, Պետրոս և Պօղոս: Եւ առին հանին զիս 'ի քաղաքէ անտի յայնմանէ և նստուցին 'ի վերայ արմուղ իշոյս, և առին գնացին: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս վասն անձին իւրոյ:

Քատասնորոյ. վասն այնոցիկ որ վկայիցին և յԱղեքսանդր քաղաքի:

Սակայն նոյն ինքն Դիոնեսոս 'ի ձեռն Թղթոցն զոր գրեաց առ Փեբանոս եպիսկոպոս անտիոքացւոց. վասն վկայիցն որ վկայեցին յաւուրս Դեկոսեայ յԱղեքսանդր քաղաքի. պատմէ նա վասն պատերազմացն նոցա, յասել իւրում այսպէս. Հալածանքն, ասէ, առ մեզ, ոչ 'ի հրամանէ Թագաւորին սկսան. զի ամաւ մի յառաջ քան զհրամանն կանխեաց յառաջագոյն յարոյց 'ի վերայ մեր զԽառնոմն ժողովրդոցն հեթանոսաց. զի վարեաց զնոսս 'ի կռապաշտութիւն անօրէն գիւթն և չարագործն, յայսմ քաղաքի: Իսկ նորա իբրև գրգռեցան 'ի նոցանէ և առին իշխանութիւն, զամենայն մոլորութիւն համարեցան և այս կռապաշտութիւնս միայն է եր-

Թիւն կռոցն պաշտաման, որով վառեալք զամենայն
գործ անարժանութեան համարձակեցան անցուցա-
նել ընդ մեզ, զոր և միակ պաշտօն բարի և նուէր հա-
ճոյական դից համարէին եթէ 'ի կոտորածս և 'ի սպա-
նումն մեր արիասցին: Արդ յափշտակեցին նոքա նախ
զայր մի ալևոր Միտրան անուն, և հրամայէին նմա
խօսել բանս հայհոյութեան. որ իբրև չառնոյր յանձն,
հարկանէին նոքա բրօք զմարմին նորա, և եղեգամբք
սրելովք խոցոտէին զաչս նորա և զերեսս, և տարան
հանին զնա արտաքոյ քաղաքին, և քարկոծեցին զնա
և մեռաւ: Ապա զկին ոմն հաւատացեալ անուն կու-
ինտա, ածին 'ի տուն կռոց և ստիպէին զնա երկիր պա-
գանել. և իբրև զերեսս դարձուցեալ նորա գարշէր և
մերժէր 'ի նոյանէ, և չառնոյր ընաւ յանձն. կապեցին
զոտս նորա և քարշեցին ընդ ամենայն փողոցս քաղա-
քին ընդ խիստ քարայրատակն, և ջախեալ քարամբ
զատամունս նորա և բրածեծ գանակոծ արարեալ, ա-
ծին ապա արտաքոյ քաղաքին 'ի նոյն տեղին, և քա-
րակոշկոճ սպանին: Եւ յետ այնորիկ դիմեցին միան-
գամայն աւար հարկանել զտունս երկիւղածաց Ար-
տուծոյ. և զորս դրացիս իւրեանց ճանաչէին՝ դիմեալ
'ի նոսա կողոպտէին և յափշտակէին զոր ինչ միանգամ
գտանէին, և զսպասս մեծագինս՝ իւրեանց առնուն,
իսկ զանարգս և զփայտեղէնս՝ ընկենուն և այրէին

կրրպագութիւն Աստուծոյ: Արդ՝ յառաջինն յափշտակեցին նոքա
այր մի ալևոր, զի անուն էր Ամրիտոն, և հրամայեցին նմա խօսել
զրանս հայհոյութեան. և նա իբրև չառնոյր յանձն, նոքա հարկա-
նէին փայտիւ զմարմին նորա. և եղեգամբք սրելովք խոցոտէին զաչս
և զերեսս նորա, և տարան հանին զնա արտաքոյ քաղաքին, և քար-
կոծեցին զնա և մեռաւ: Դարձեալ և այլ կին հաւատացեալ, զի ա-
նուն էր նորա կոյինտայ, ածին 'ի տուն կռոցն և ստիպէին երկիր
պագանել անգ: Այլ իբրև դարձուցեալ էր նա զանձն իւր, և խո-
տէր աղարտէր զիրան. և քնաւ ամենեկին յանձն ոչ առնոյր, կապե-
ցին զոտսն և քարշեցին ընդ ամենայն փողոցս քաղաքին ընդ քա-
րուտ տեղիս: Իբրև դարկուցանէին զնա 'ի վերայ խիստ խիստ մի-
մաց և հարկանէին. և իբրև մեռաւ բերին ընկեցին զնա 'ի տեղւոյն
յառաջնուն: Եւ դարձեալ խրոխտացան միանգամայն աւար հար-
կանել զտունս երկիւղածաց Աստուծոյ. և զորս ճանաչէին զգրա-
ցիս զմիոյ զմիոյ 'ի նոցանէ՝ հանէին և կողոպտէին և յափշտակէին
որ ինչ միանգամ գտանիւր նոցա. և զանօթս պաառականս նոցա
առնուն նոքա իւրեանց: Իսկ զանարգսն և զփայտեղէնսն ընկե-

ի վերայ ճանապարհաց: Եւ էր տեսիլ քաղաքին իբրեւ ի թշնամեաց գերի վարելոյ. իսկ եղբարք տեղի տուեալ խուսէին, և զյափշտակութիւն ընչից իւրեանց, իբրեւ զայնոսիկ՝ որոց վկայէ առաքեալն, խնդութեամբ ընդունէին: Եւ ոչ գիտեմ եթէ որ ուրացաւ զՏէր մինչև ցայս ժամանակս, բայց եթէ դէպ ումեք եղև և ըմբռնեցաւ միայն առանձին: Այլ և զպանչելի կոյսն, զպառաւեալն Ապողոնիա՝ կալան յայնժամ, և հարեալ զծնոտս նորա խորտակեցին զամենայն զատամունս նորին, և վառեալ հուր արտաքոյ քաղաքին՝ սպառնային այրել զնա կենդանւոյն, եթէ ոչ խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա. իսկ նորա զտեղի առեալ սակաւիկ մի իբրեւ աղաչաւոր, և յանկարծ զօրութեամբ պնդութեամբ վազեաց ՚ի հուրն և այրեցաւ: Հասեալ և ՚ի վերայ Արապիոնի ուրումն ՚ի տան իւրում, իբրեւ չարչարեցին զնա չարաչար հարուածովք, և խորտակեցին զամենայն յօդուածս անդամոցն, ընկեցին զնա ՚ի վերնատանէ ՚ի խոնարհ: Չգտանէր մեզ բնաւ ամենեւին ոչ ճանապարհ արահետ, և ոչ շաւիղ նեղ և նուրբ ելք գնացից՝ ոչ զցայտ և ոչ զցերեկ. զի հանապազօր ընդ ամենայն տեղիս քարոզ կարդայր, թէ որ ոչ խօսեսցի բանս

նուէն և այրէին ՚ի վերայ ճանապարհաց: Եւ իբրեւ ՚ի մէջ քաղաքի միջ, որ գերի վարեալ էցէ ՚ի թշնամեաց իւրոց, տեսիլք չարաչարք և գործք ահագինք գործէին ՚ի նմա: Իսկ եղբարք խուսէին և տեղի տային. և զյափշտակութիւն ընչից իւրեանց խնդութեամբ համբերէին, իբրեւ զայնոսիկ վասն որոց առաքեալն վկայեաց. և ոչ գիտեմ եթէ որ ուրացաւ ՚ի տեսունէ մինչև ցայս ժամանակս, բայց եթէ դէպ ումեք եղև և ըմբռնեցաւ մի միայն առանձին: Եւ և զայն զկոյսն սպառաւ և պանչելի, զի անուն էր նորա Ապողոնիա, կալան զնա և խորտակեցին զամենայն ատամունսն, և կորցեցին հանին զիւր զսկս ծնօտիցն, և վառեցին հուր արտաքոյ քաղաքին, և սպառնային այրել զնա կենդանւոյն՝ եթէ ոչ խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա: Իսկ նա զտեղի էառ սակաւիկ մի և հանգեաւ. և զօրութեամբ պնդութեամբ վազեաց ՚ի հուրն, և անդ այրեցաւ: Իսկ Սերապիոնեայ ժամանեցին անդէն ՚ի տան իւրում. և իբրեւ չարաչարքն զնա չարաչար հարուածովք, և խորտակեցին զզուռ ամենայն անդամոց նորա՝ ընկեցին ՚ի վերնատանէ ՚ի խոնարհ: Զգտանէր մեզ ինչ բնաւ ամենեւին, ոչ ճանապարհ և ոչ ելք գնացից և ոչ շաւիղ նեղ և նուրբ գնալ ընդ նա՝ ոչ ցայտ և ոչ ցերեկ, զի հանապազօր ընդ ամենայն տեղիս քարոզ կարդային աղաղակէին և տեսին, թէ այն որ ոչն խօսեսցի բանս հայհոյութեան իբրեւ զնոսա, նոյն

Հայհոյութեան , նոյնժամայն քաղաքալ տարցի նա վաղվաղակի և հրով պրեսցի: Եւ այս ընդ բազում ժամանակս երկարէր սաստկապէս: Ի վերայ եկեալ ապա չուսուականացն խռովութեան և քաղաքական պատերազմի՝ զանոորմ իւրեանց անգլթութիւն՝ զոր առ մեզ ունէին, ընդ միմեանս դարձուցին, և ընդարձակեցաւ սակաւիկ մի մեզ, յորժամ արգելաւ սրբտմտութիւն բարկութեան նոցա ՚ի մէնջ: Եւ յանկարծ ահա զըոյց ընթանայր՝ եթէ մարդասիրադոյն առ մեզ թագաւորութեան փոփոխեալ, և ահագին սպառնալիք երկիւղի ՚ի վերայ կային. և գայր հասաւ նէր հրամանն սաստիկ և անհնարին, ոչինչ պակաս քան զայն, որ կանուխ ասացաւ ՚ի Տեառնէ մերմէ. Եթէ հնար ինչ իցէ գայթաղեցուցանել և զընտրեալ: Եւ զամենայն մարդ սարսուռ և սոսկումն ունէր. և բազումք յակնաւոր մարդկանէ առ երկիւղի գային վաղվաղակի. և որք պաշտօնեայք էին տէրութեան ՚ի հարկէ պարտուցն ոտիպէին երեւել, և ոմանք իսկ ՚ի ծանօթից և ՚ի մերձաւորաց ածեալ լինէին, և յականէ յանուանէ կոչէին մատչել ՚ի զոհն պղծութեան

Ժամայն քաղաքալ տարցին և հրով պրեպեքն: Եւ այս իբք բազում
Ժամանակ մոյագեալ էին յայսմ օրինակի:

**Քառասներորդ ատաղներորդ . վասն այլոց իրաց զոր պատմեաց
Դիտենաոս :**

Բայց դարձեալ ասաց, թէ յետ այսր կալաւ խռովութիւն իսկ զնոսին զհարագործան, և զյանդգնութիւն գփնգակութեան իւրեանց զոր ունէին առ մէջ մարա պատերազմի ընդ միմեանս դարձուցին զնա, և ընդգարձակեցաւ սակաւիկ մի մեզ. խափանեցաւ սրամտութիւն զարկութեան նոցա զոր ունէին առ մեզ, և նոյնժամայն դարձեալ զի յայանեցաւ մէջ փոփոխումն նուաճեալ թաւ դաւորութեանն, յոյժ տարածեցաւ 'ի վերայ մեր սպառնալիք ահագին երկիւղի. և գայր Հասանէր հրամանն ահագին ոչ կարի պաւկաս քան զայն որ ասացեալ են 'ի Տեսունէ մերմէ. զի թէ կարասցէ հնարաւ առնել և ընդտերելոց գայլութիւնքուցանել: Բայց սակայն զամենայն մարդ սարսուռ և ստոկումն ունէր: Եւ նոյնժամայն 'ի գլխաւոր մարդկանէ անախ բազումք, և ոմանք 'ի նոցանէ ինքեանք գայլին երկիւղիւ. և զոմանս ամբելով ամէկին 'ի հրապարակս, 'ի պատճառս հարկաց պահանջելոց, և ոմանք տանջեալ լինէին 'ի մեր ձաւորաց իւրեանց. և յականէ յանուանէ կոչեալ լինէին նոցա մերձեայ 'ի գոհմն պղծութեան և արաբողութեան. և ոմանք 'ի նո

և աղտերութեան. էին և որք դողացեալք և գունատեալք, իբրու թէ ոչ 'ի զոհագործութիւն, այլ անձամբ 'ի սպանդ և 'ի զոհ կոտցն մատչիցին. մինչև այսմ կատականաց լինել բազմութեան ամբոխին՝ որ շուրջն կային, և յայտ լինել ամենայն մարդկան թէ վատասիրտք են և զանգիտող և 'ի մահ և 'ի զոհ: Էին ոմանք՝ որ պատրաստագոյնս ընթանային 'ի բազինս, համարձակ ժպրհութեամբ, որպէս եթէ չէր նոցա լեալ երբէք քրիստոնեայս, և կատարէր 'ի նոսա բան Տեառն մերոյ. Եթէ հազիւ կեցցեն: Իսկ այլք՝ կէս մի 'ի սոսա, և կէս մի 'ի նոսա միտէին. ոմանք փախչէին, և ոմանք ըմբռնեալ լինէին, էր որ 'ի կապանս և 'ի բան տըս գնային, և էր որ և զաւուրս բազումս արգելեալ և մինչև յատեան հարցաւորածի մատուցեալ՝ ուրանային: Էին դարձեալ և որք տանջանաց ինչ տարեալ քաջութեամբ, 'ի սպառնացելոցն անտի զարհուրեալ տեղի տային: Իսկ շքմարիտ և երանելի սիւնք Տեառն մերոյ հաստարմատ խարսխեալ 'ի նոսա, ըստ պնդութեան հաւատոց իւրեանց ընկալեալ և զօրութիւն ժուժկալութեան 'ի նմանէ՝ եղեն սքանչելի վկայք արքայութեան նորա: Յորոց առաջինն Յուլիանոս, որ առոտնառութեանն չկարէր ոչ գնալ և ոչ կալ, մատուցաւ երկու ընկերօքն՝ որ բարձեալ բերէին զնա: Երն-

ցանէ գողացեալք և գուճատեալք, և իբրու թէ ոչ նոքա մատուցանիցեն զոհսն, այլ եթէ ինքեանք լինելոց իցեն զոհք և զնկիւք կոտցն. և այսմ կատականաց լինէին 'ի բազում ժողովքոց անախ որ ժողովեալ էին և կային անգ. և յայտնի էին ամենայն մարդկան թէ զահլի հարեալ են 'ի մեռանել և 'ի զոհել: Էին ոմանք որ յանձն առնալ պատրաստագոյն ընթանային մատուցանել զգոհսն, և զօրացեալ էին 'ի համարձակութիւն ժպրհութեան իւրեանց, որպէս մարգբ եթէ չիցէ նոցա լեալ բնաւ քրիստոնեայ, զի 'ի վերայ նոցա կատարի բան տեսուն մերոյ, և շքմարիտքն եթէ հազիւ կեցցեն: Իսկ այլք ոմանք մօտեալ էին յերկոսին կողմանս: Ոմանք փախչէին և ոմանք ըմբռնեալ լինէին. և 'ի նոցունց ոմանց մինչև 'ի կապանս և 'ի բանգս հասին. և ոմանք 'ի նոցանէ և զաւուրս բազումս արգելանս, և մինչև մտեալ էին յատեան դատաստանի՝ ուրացան: Իսկ շքմարիտ և երանելի սիւնքն տեսուն մերոյ հաստատեցան 'ի նմանէ, և ըստ շքմարտութեան հաւատոյ իւրեանց առին 'ի նմանէ ժուժկալութիւն և զօրութիւն, և եղեն նոքա վկայք սքանչելիք արքայութեան նորա: Զի է առաջինն Յուլիանոս այր պոտագոսս, զի չկարէր նա ոչ գնալ և ոչ կալ. և մատուցին զնա հանգերձ երկու այլովք

կերաց նորա մին նոյնժամայն ուրացաւ, իսկ միւսն կրօնիոն Եւնուս կոչեցեալ՝ այն է Բարեւիտ, ընդ ծերունոյն Յուլիանու խոստովան եղև զԲրիստոս. զորս և եղեալ ՚ի վերայ ուղտուց, և ընդ ամենայն քաղաքն՝ զոր գիտէք թէ քանիօն մեծ է, չըջեցուցեալ և բրածեծ հարկանէին վերամբարձ զնոսա ունելով. և ՚ի վերջէ անշէջ հրով այրեցին զնոսա յանգիման ա. մենայն ժողովրդեան: Իսկ զօրահանն, որ մինչդեռ տանէին զսուրբն ՚ի վերայ կայր նոցա՝ և արգելոյր որ անարգէինն զնոսա, յաղաղակել ժողովրդեան ընդդէմ նորա՝ ածաւ յատեան անդ. հզօր սպառազէնն Աստուծոյ Բեսաս. քանզի այս անուն էր նորա, արիալցեալ ՚ի մեծի պատերազմի ՚ի վերայ աստուածպաշտութեան գլխատմամբ կատարեցաւ: Եւ այլ ոմն ծննդեամբ լիբէացի, անուամբ և արդեամբք օրհնութեան Աստուծոյ յիրաւի կոչեալ Մակար՝ այն է երանելի, հրապուրանօք ստիպեալ ՚ի դատաւորէն ուրանալ, իբրև չառնոյր նա յանձն՝ կենդանւոյն այրեցաւ: Յետ այսոցիկ Ապեմախոս և Աղէքսանդր՝ յետ բազում ժամանակս երկարելոյ ՚ի կապանսն, և բազում չարաչար կտտանաց համբերելոյ, քերանաց և հարուածոց, ընկեցան ՚ի հուր անշէջ, ընդ նոսին և կանայք չորք: Իսկ Ամմոնեռիա կոյսն սուրբ, զոր յամառ պըն-

որ բարձեալն կարէին զնա, և մինն նոյնժամայն ուրացաւ: Իսկ միւսն զի անուն էր նմա Կորնիոն, որ Թարքմանի լուսաւորաբարձ, և ինքն Սաբա Յուլիանոս, խոստովան եղեն ՚ի աէր մեր. և եղին զնոսա ՚ի վերայ ուղտուց և ընդ ամենայն քաղաքն զոր գիտէք դուք թէ քանիօն մեծ է, չըջեցուցանէին զնոսա և հարկանէին, իբրև նոքա ՚ի բարձու նստէին. և ապա հրով այրեցին յանգիման ամենայն ժողովրդեան: Իսկ զինուոր մի կայր ՚ի վերոյ քան զնոսա, միջդեռ վարեալ տանէին զնոսա, և կայր ընդդէմ այնոցիկ որ ա. նարգէինն զնոսա. և նոքա զազազակ բարձին վասն նորա. և մերձեցաւ նա իբրև զայր հզօր, և զգեցաւ զսպառազինութիւն Աստուծոյ, և խոստովան եղև և խրախոյս էբարձ. և յայս մեծ պատերազմի որ վասն աստուածպաշտութեան առաքելնացաւ և բարձաւ գլուխ նորա: Եւ միւս զի էր աղքատահմն նորա ՚ի Լիբիայ, և անուն նորա կոչուր Մակար՝ այսինքն երանելի, բայց յոյժ գրգռէր զնա դատաւորն ուրանալ. և իբրև ոչ առ յանձն դատաւորին՝ կենդանւոյն այրեցաւ: Իսկ Ապեմաքոս յետ այսորիկ և Աղէքսանդրոս, իբրև բազում ժամանակս յերկարեցան ՚ի կապանսն, և համբերէին բազում ցաւոց և քերանաց և չարաչար հարուածոց, ընկեցան

դուժեամբ չարարեաց դատաւորն, փոխանակ զի կանխեալ ասացեալ էր նորա չտալ ամենեկին պատառ խանի վասն որոց և հարցանիցէ նա. և ՚ի կալ մնալ կուտին ՚ի բանին, ՚ի մահ վարեցաւ: Ընդ այլա էր և պառաւ մի հեզ և ցածուն՝ Մերկուրիա անուն, և Ռիա նետիա բազմազաւակ՝ որ ոչ առաւել քան զՏէրն սիրեաց զորդիս իւր, մինչև ՚ի տանջանս մատուցեալ սրով ընկալան զմահ, զի կորացեալ ամաչէր դատաւորն և ՚ի կանանց անգամ յաղթահարեալ երեւել, զոր ՚ի նախամարտիկ սրբուհւոյն Ամմոնեբիայ զփորձ առեալ էր:

Մատուցան դարձեալ յատեան Հերոն և Ատէր և Իսիդորոս եգիպտացիք, և ընդ նոսա Ռիոսկորոս պատանեակ հնգետասանամեայ: Իւ իբրև կամէր դատաւորն զպատանեակն նախ փորձել բանիւք իբրև դիւրալուր որ տղայ, և սպառնալեզք պատուհասից ահացուցանել զնա իբրև զգիրգ և զտկար. ոչ շողմ բանիցն տեղի տայր Ռիոսկորոս և ոչ ՚ի սպառնալեացն երկնէր: Իսկ զայլս վայրենաբոյնս տանջեաց, և իբրև ժուժկալէին նոքա պնդութեամբ, ետ հրով այրել զնոսա: Եւ զՌիոսկորոս՝ որ մեծապէս փառաւորէր ա

և նոքա ՚ի հուր: Եւ ընդ նոսին և կանայք չորք և կոյս մի զի անուն էր նորա Ամմոնեբիայ. չարչարեաց զնա յոյժ դատաւորն, և նա հաւառակ կայր դատաւորին: Փոխանակ զի կանխեաց յառաջագոյն եհան ՚ի մտաց իւրոց թէ զայն ինչ որ միանգամ հրամայեցէ նմա, նա զայն ինչ ոչ խօսեցի. և իբրև հաստատեաց և ստուգեաց զբանն իւր՝ ՚ի մահ վարեցաւ: Իսկ զայլսն և մի ՚ի նոցանէն էր պառաւ, հեզ և ցածուն. զի անուն էր նորա Ամարկորիայ, և միւս այլ էին, զի էին նորա որդիք բազումք, և ոչ սիրեաց նա զնոսա առաւել քան զտէր մեր, զի անուն էր նորա Ռիոնեսիայ: Կորացեալ ամացեաց դատաւորն քերել զնոսա, քանզի և ՚ի կանանց անգամ յաղթահարեալ լինէր նա, և հրամայեաց սպանանել զնոսա սրով: Իբրև քերանս ինչ ՚ի նոսա ոչ մատուցին, զի փոխանակ ամենեցուն Ամմոնեբիայ մատեալ: Եւ դարձեալ Հերոն և Ատէր և Ասիդորոս, զի էին նոքա եգիպտացիք, և ընդ նոսա պատանեակ մի հնգետասանամեայ, զի առնուն էր նորա Ռիոսկորոս կատարեցան: Եւ նախ զառաջինն զպատանեակն կամեցաւ խաբել, մուրեցուցանել բանիւք պատարանք իբրև տղայ անմեղ, և նեղութիւն վտանկի հասուցանէր ՚ի վերայ նորա չարչարանք տանջանցն, որպէս զի լքեալ լուծցի նա: Իսկ ինքն Ռիոսկորոս բնաւ ամենեկն յանձն ոչ առնայր. զի և լսել անգամ դարէր նա ՚ի բանիցն: Իսկ զայլսն մեծապէս քննեաց. բայց նոքա համբերէին. և ետ հրով այրել զնոսա: Իսկ Ռիոսկորոս որ

առջի ամբողխին, և ամենայն բանից նորա իմաստութեամբ առնէր զպատասխանին, զարմացեալ ընդ նա դատաւորն արձակեաց, որպէս թէ վասն հասակի տղայութեան նորա ժամանակ դարձի և զղջանալոյ շնորհելով նմա: Եւ այժմ ընդ մեզ է արժանին Աստուծոյ Իիսկորոս պահեալ ՚ի մեծ և յերկարաձիգ պատերազմ:

Եւ Նեմեսիոս ոմն եգիպտացի զրպարտեցաւ իբրեւ աստիճական աւազակաց, և իբրեւ օտար ՚ի չարախօսութենէս արձակեցաւ ՚ի հարիւրապետէն, և ամբաստանեալ իբրեւ քրիստոնեայ, նովին կապանօք ածաւ առ դատաւորն: Իսկ անօրէնն կրկին քան զաւազակն հարուածովք և տանջանօք չարչարեալ զնա, ՚ի միջի նոցուն աւազակաց ետ այրել, և փառաւորեցաւ երանելին ըստ նմանութեան Քրիստոսի:

Եւ ահա դաս մի զինուորաց Ամոն, Զենոն, Պտղոմէոս և Ինգէնէս, ընդ նոսա և Ծերունին Թէոփիլոս՝ կային առաջի դատաւորին. և ՚ի դատել ուրուք իբրեւ քրիստոնեայ և ՚ի թիւրել տկարանալ նորա յուրացութիւն, կային նոքա և կրճտէին զատամունսն, և դիմօք ակնարկի առնէին, և զձեռս ձգէին, և զնոյն ձև ցուցակի ՚ի մարմինս իւրեանց յայտ առնէին: Եւ իբ-

զանչելին և փառաւորեալ էր քան զամենայն ժողովուրդն, իմաստութեամբ առնէր զպատասխանին ընդդէմ ամենայն հարցուածոց նորա. զարմացաւ ընդ նա և թոյլ ետ նմա. և որպէս թէ ժամանակ դարձի զղջանալոյ ետ նմա, վասն հասակի տղայութեան նորա. և այժմ ընդ մեզ է Իիսկորոս արժանի Աստուծոյ. զի մեծի և ընդ երկար պատերազմի թողաւ նա ՚ի մարտէ աստի յայսմանէ: Իսկ այր մի զի անուն էր Նեմիսիոն, զի էր նա եգիպտացի, զրպարտեցաւ իբրեւ թէ այն աստիճական իցէ աւազակաց: Իբրեւ արձակեցաւ նա ՚ի հարիւրապետէ անտի յայսմ չարախօսութենէ զի օտար էր, և առացին ոմանք վասն նորա թէ քրիստոնեայ է. և ածին զնա նովին կապանօք առ դատաւորն: Իսկ անօրէնն կրկին քան զաւազակն հարուածովք և տանջանօք չարչարեաց զնա, և ՚ի միջի նոցուն աւազակացն այրեաց զնա. և փառաւորեցաւ երանելին ըստ նմանութեանն Քրիստոսի: Բայց յանկարծակի գուռք մի զինուորաց Ամոն և Զենոն և Պտղոմէոս և Ինգէնէս, և ընդ նոսա Թէոփիլոս Ծերունի, կային առաջի դատաւորին ՚ի ժամանակի միջոցեռ դատէին քրիստոնեայ մի, և թիւրեալ էր նա ուրանալ. կային և կրճտէին զատամունս իւրեանց, և երեսօք իւրեանց ակնարկէին. և զձեռս իւրեանց ՚ի վեր ամբաստային, և ցուցանէին նմա զմարմինս իւ-

ըն ամենեքեան 'ի նոսա դարձան, մինչև ուրուք ձեռն արկեալ 'ի նոսա, ընթացան մօրին կացին նոքա առաջի բեմի դատաւորին, և յայտ առնէին թէ քրիւ տոնեայք են: Ընդ որ զահի հարան և դատաւորն և ժողովականք՝ մինչ զի դատափետքն քաջալերեալ պատրաստագոյնս երկէին. և որք դատաւորն նստէին վեհերեալ զանգիտէին: Եւ սղբա պսակէս 'ի դատաստարանի անդ ճոխաբար ճեմէին, և ցնծային վկայութեամբ, կանգնելով Աստուծով իւրեանց յաղթանակ գեղեցիկ:

ԳԼՈՒԽ ԽԲ.

Եւ վասն այլոց ինչ յիշատակելոց 'ի Դիոնիսեայ:

Իսկ այլք բազումք 'ի հաւատացելոց ընդ՝ քաղաքս և ընդ գիւղս ցանեալ ցրուեցան յերեսաց հեթանոսաց, յորոց զմին օրինակի վասն յիշատակելոց: Իսքիւրիոն ոմն անուն գործէր վարձու զգործս Գաւառապետութեան միոյ ուրումն 'ի գլխաւորաց տեղոյն, որ և հրամայեալ 'ի տեառնէ իւրմէ զօհէլ, իբրեւ չառնոյր յանձն, նախատակոծ լինէր 'ի նմանէ թշնամանօք. և 'ի կալն մնալ իւր 'ի նոյն միտս ժուժկալու-

րեանց: Եւ իբրեւ բարկացան 'ի վերայ նոցա ամենեքին մինչև ձեռնարկեալ էր ուրուք 'ի նոսա և կալեալ ինքեանց ընթացան և մօրին կացին առաջի բեմին գատաւորին, և ասէին վասն անձանց իւրեանց թէ քրիստոնեայք իցեն. այնպէս տհազին էր տեսին, զի և գատաւորն անգամ և որ ընդ նովա էին՝ զահի հարան, և այնքովի որ յատենի անդ էին՝ քաջալերեալ զօրանային. վասն որոյ նոքա չարչարանացն համբերեցին, և որք գատէինն զնոսա զարհուրեցան յոյժ: Եւ նոքա անգէն 'ի տան գատաւորին. քարոզեցին և ցնծացան վկայութեամբ, և արար զնոսա աստուած տեսիլ պանդելիս: Եւ այլք բազումք 'ի քաղաքաց և 'ի շինաց կուտեցան 'ի հեթանոսաց. զի զմի 'ի նոցանէ յիշեցուցանեմ ես յօրինակ երևելի. այր մի զի անուն էր նորա Սքեներիոն, և գործէր նա զգործս գաւառապետութեան 'ի վարձու միումն ումեմն 'ի գլխաւորաց. սմա հրամայեաց տէր իւր զոհս մատուցանել. և իբրեւ ոչ կամեցաւ առնուլ յանձն՝ թշնամանէին զնա. և իբրեւ համբեր նա՝ սպառնայր նմա, և իբրեւ հաստատեալ ժուժկալ լինէր՝ էառ նա ցուպ մի մեծ, և եհար

Թեամբ, յաճախէին սպառնալիք՝ի տեառնէն և Թըշ նամանք, մինչև յառուր միում առեալ տեառն նորացու պի մեծ ընդ որովայն նորա և ընդ ընդերմն մը խեալ սպան զնա: Եւ զի պիտոյ է մեզ ասել վասն բազմութեան՝ որ ընդ անապատս և ընդ լեռինս մոլորեալ ՚ի քաղցոյ և ՚ի ծարաւոյ, ՚ի ցրտոյ և ՚ի հիւանդութենէ, յաւազակաց և ՚ի գաղանաց կոտորեցան. իսկ որք ապրեցանն վկայք են ընտրութեան և յաղութեան նոցա: Յաւելից աստանօր և գործ մի ՚ի հաւաստիս Ճշմարտութեան ասացելոցս: Քերէմոն ոմն Ծերունի անցեալ զառուրք, եպիսկոպոս Նիլոս քաղաքի, փախեալ ամուսնաւ իւրով հանդերձ ՚ի լեառն Արաբիոն⁹, և ոչ ևս դարձաւ անտի. և Թէպէտ ընդ երկար խուզեալ խնդրեցին զնոսա եղբարք, սակայն ոչ կարացին կալ ՚ի վերայ և ոչ զգիականս նոցա գրտին: Եւ բազումք իսկ յայնմ Արաբիոն լեռնէն գերի վարեցան ՚ի բարբարոս Սարակինոսաց յորոց ոմանք հազիւ փրկեցան բազում ոսկով և այլք կան մինչև ցայսօր: Եւ ցայստիկ ոչ ՚ի տարապարտուց ինչ երկրորդեցի, եղբայր, այլ զի գիտասցես, Թէ որպիսի չարիք անցին ընդ մեզ. զի որ առաւել փորձ եղեն, աւելագոյն ևս տեղեակ գտանիցին: Եւ յետ սակաւուց յարէ ապա ՚ի նոյն եթէ. Նոքին իսկ վկայքն սուրբք՝

Նիոթ զորովայն և զգանձակ նորա. և անգէն ստատեկաց: Զինչ պիտոյ է ասել մեզ վասն Ժողովրդեանն որ մոլորեալ շրջէին յանապատի անդ և ՚ի քաղցոյ և ՚ի ծարաւոյ, և ՚ի մերկութենէ և ՚ի հիւանդութենէ և. յաւազակաց և ՚ի գաղանաց ստատեկալ եղեն: Եւ նոքա իսկ որ առաքինացանն՝ վկայք են նոքա ընտրութեան և յաղութեան նոցա: Բայց եգից ես գործ մի երևելիս. Քերմոն անուն եպիսկոպոս՝ տրամալ ընդ Ծերութիւն, քաղաքի միոյ որ անուանեալ կոչի Նեղոս: Սա փախեալ ամուսնաւ իւրով հանդերձ ՚ի լեառն արաբացոց և ոչ դարձան, և ոչ կալ ՚ի վերայ նոցա կարացին. և Թէպէտ կարի յոյժ խնդրեցին զնոսա եղբարք, սակայն ոչ զնոսա և ոչ զգիականս նոցա գտին: Բազումք իսկ յայնմ լեռինն արաբացուց վարեցան ՚ի բարբարոս տաճկաց. զի են ոմանք ՚ի նոցանէ որ հազիւ փրկեցան բազում ոսկով, և այլք մինչև ցայսօր ժամանակի: Եւ ցայս զոր երկրորդեցի ես, եղբայր, ոչ եթէ ՚ի զուր տարապարտուց ինչ է, այլ զի եղիցիս գիտել գու, Թէ որպիսի չարիք անցին ընդ մեզ. զի որք աւելագոյն կրթեցան, աւելագոյն ևս տեղեակ են նոցա: Եւ յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. Թէ այնքիկ վկայքն սուրբք որք այժմ առաքինի են, և հազորդք են

որ այժմ առ Քրիստոսի են և արքայութեան նորա հաղորդք, և դատողութեան նորա ակժողակիցք, յոր ժամ ընդ մեզ էին, զոմանս յեղբարց անտի անկեալոց և աղտեղեւոց՝ ի ճենճերս զոհիցն կուոց, ընկալան գլխութեամբ. զի տեսին զձշմարիտ զեղը և զապաշաւ նոցա, և ըստ նորա հաճութեան կամաց հաւատալով գործել՝ որում ոչն կամի զմահ մեղաւորի, այլ զդաւնալ նորա յապաշխարութիւն և զկեալ, ընկալան զնոսա և ժողովեցին, և կցորդեցան ընդ նոսա աղօթիւք և հացիւ սեղանոյ։ Արդ զինչ վասն սոցա խրատ տայք դուք մեզ, եղբարք, զինչ առնել իցէ մեզ, Հաւատարեացո՞ւք արդեօք միով խորհրդով ընդ վկայսն, և ըզգուշացո՞ւք դատաստանի նոցա և չնորհացն. և որոց ողորմեցանն նոքա՝ գլխութեամբ դնասցուք և մեք. և կամ թէ համարձակեացուք առնել անիրաւ զդատաստան նոցա, և քննիչ կալ՝ ի վերայ դատաստանի նոցա և խորհրդոց, և զգլխութ քաղցրութեան նոցա տրտմեցուցանել, և զուղղութիւն կարգին տապալել։ Զայսռ սիկ ի դէպ յոյժ յաւել Դիոնեսիոս վասն այնոցիկ՝ որ ի ժամանակս հալածանաց տկարացան ի հաւատոս։

արքայութեան նորա. և դատաստանօք նորա գառին նովաւ հան դերձ զոմանս յեղբարց անտի որ անկանն և պարաւորեցան ի բամբասանս զոհից, ընկալան զնոսա՝ զի տեսին զեղը և զապաշաւ անձանց նոցա և զապաշխարութիւն. և գիտացին թէ մարթի ընդունել այնմիկ, որ ոչն ընաւ կամի և զմահ մեղաւորի որպէս զապաշխարութիւն նորա. և քննեալիք և ընկալիք զնոսա. և ժողովեցէք և հաստատեցէք և կցորդեցարուք ընդ նոսա աղօթիւք և հաց ուտելով։ Արդ զինչ խրատ տայցէք դուք մեզ վասն այսր եղբարցս. զինչ է արժան մեզ առնել, հաւատարել ընդ նոսա միով խորհրդով կամ թէ առնել զդատաստան նոցա անիրաւ, և առնել զանձինս մեր գառուոր կամաց նոցա և զքաղցրութիւն աստուծոյ տրտմեցուցանել, և զուղղութիւն նոցա տապալել։

ԳԼՈՒԽ ԽԳ.

Վասն Նովատեայ և թէ որպիսի՝ ոք էր և զի՛նչ
հերձոռաճ աղանդոյ նորա.

Եւ քանզի ամբարտաւանութեամբ յարեաւ ընդ-
դէմ գայթակղելոցս այսոցիկ 'ի հալածանս՝ Նովատոս
երէց եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց, իբրու զի չիցէ նոցա
յոյս կենաց այնուհետեւ, թէպէտ և զամենայն կա-
տարեացեն՝ որ ինչ յանկեղծ դարձ և 'ի սուրբ խոս-
տովանութիւն պահանջիցի. և եղև նա գլուխ և ա-
ռաջնորդ հերձուածոյն այնորիկ՝ որ խօթամիտ և փը-
քացեալ խորհրդով կոպարուս սուրբս զանձինս կո-
չեցին: Եւ վասն այսորիկ գումարեցաւ ժողով մեծ 'ի
Հռովմ՝ յեօթանասուն եպիսկոպոսաց, և յերիցանց
և 'ի սարկաւազաց բազմութիւն յոյժ. և 'ի գրել իսկ
'ի գաւառաց գաւառաց հովուաց եկեղեցեաց և 'ի
հարցանել ժողովոյն թէ զի՛նչ արժան իցէ առնել:
Վճիռ այսպիսի առաքեցաւ 'ի սիւնհոդոսէն յընդհա-
նուրս առ ամենեւին. ԶՆովատոս և զընդ նմա ժաղը-
հեալս յանդգնութեամբ, և զորս միանգամ համա-
կամս եղբայրատեաց և տմարդի խորհրդոց առնն գլտ.

Քասաւներորդ երկրորդ. վասն Նեոտոսեայ թէ մրպես էր նա և
վասն աղանդի նորա:

Զայս զոր ասաց Դիոնեսիոս, վասն այնոցիկ որ հիւանդացան
'ի ժամանակի անդ հալածանաց, և վասն զի հպարտացաւ ամբար-
տաւանեաց 'ի վերայ նոցա Նեոտոս. զի էր նա յառաջ երէց եկե-
ղեցւոյն հռոմայեցւոց զի իբրու թէ այսուհետեւ չիցէ նոցա յոյս
կենաց, և ոչ թէպէտ կատարեացն զամենայն խոստովանութիւն
սիրով և սրբութեամբ. և եղև նա գլուխ և առաջնորդ այնոցիկ որ
հպարտացեալ ամբարտաւանեցին 'ի միտս իւրեանց՝ կաթարոսս,
այսինքն սուրբս. վասն նորա իսկ ժողովեցաւ սիւնհոդոս 'ի Հռոմ՝
քաղաք մեծ՝ վաթսուն եպիսկոպոսաց, և երիցունչ աւելագոյն քան
զնոսա, և սարկաւադունչ և զարձեալ իւրաքանչիւր այլոց աշխար-
հաց հովիւք որ էին յամենայն աշխարհս գրեցին թէ զի՛նչ արժան
իցէ առնել վասն այսր. և ուխտ հաստատութեան հաստատեցին
կացուցին ամենեւին, և թէ Նեոտոս հանդերձ այնքեմբք որ հպար-

ցին, օտարս համարեսցեն զայնպիսինս յեկեղեցւոյ. և զեղբարսն վտանգեալս զեղով ապաշխարութեան բուժեալ առողջացուցեն: Եւ առ այս կան և թուղթք կոռնելեայ եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց առ Փարիսոս առաջնորդ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն. յորում և վասն ժողովոյն՝ որ եղև 'ի Հռովմ, և որ ինչ միանգամ հաճոյ եղև ամենայն եղբարց՝ որ էին 'ի կողմանս Իտալացւոց և Ափրիկեցւոց և յամենայն դաւառան, յայտ առնէ: Են դարձեալ և այլ թուղթք 'ի Հռոմ լեզու կիպրիանոսի և այլոց եպիսկոպոսաց՝ որ ընդ նմա 'ի կողմանս Ափրիկեցւոց, յորս ցուցանին թէ միաբանին և նոքա այսմ հաւանութեան. թէ արժան է ձեռն տալ փորձանաւորացն, և իրաւամբ տարագիր առնել 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ զառաջնորդ հերձուածոյն, և որք միանգամ զհետ նորա գնայցեն: Ընդ սոսա է և այլ միւս ևս թուղթ կոռնելեայ վասն ամենայնի՝ որ միանգամ հաճոյ եղև ժողովոյն. և այլ դարձեալ վասն գործոց Նովատեայ, յորմէ չէ ինչ անդէպ ածել աստանօր ինչ ինչ, զի որ միանգամ անցանիցեն ընդ պատմութիւնս՝ եղիցի նոցա գիտել ճանաչել թէ որպիսի ոք էր սա: Արդ կոռնելեայ ցուցանելով Փաբիոսի թէ որպիսի ոք էր Նովատոս, գրէ օրինակ զայս. Եւ զի

տացանն ընդ նմա. և որք միանգամ այսմ խորհրդոց ատելութեան եղբարց իւրեանց միաբանին, զի է սա առանց ողորմութեան զոր եցոյց այս այս, օտար համարեալ իցին նոքա եկեղեցւոյ, և զեղբարսն որ անկեալ իցեն յայս խեղութիւն ապականութեան բժշկեսցեն և ողջացուցեն զնոսա զեղով ապաշխարութեան, հասին և միշտ առ մեզ: Իսկ թուղթքն կիւրիղոսեայ եպիսկոպոսի հռոմայեցւոց, զոր գրեալ առ Փարիսոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն անտիոքացւոց վասն ժողովոյն որ եղև 'ի Հռոմ քաղաքի, և որ ինչ միանգամ հաճոյ եղև ամենայն եղբարց որ էին 'ի կողմանս յիտալացւոց և յափրիկացւոց և յամենայն աշխարհ. և այլ թուղթք դարձեալ որ գրեալ են 'ի Հռոմ լեզու կիպրիանոսի և այլոց որ ընդ նմա էին 'ի կողմանս ափրիկացւոց, զի նոքոք ցուցին և յայտ արարին թէ միաբանին նոքա այսմ հաւանութեան, եթէ արժան է օգնական լինել այնոցի՝ որ անկեալ իցեն 'ի փորձանս. և զի արժան է յիրաւի է քարոզել և տարագիր առնել 'ի սուրբ եկեղեցւոյ զչլուի և զառաջնորդ զայդ որ ազանգի 'ի հերձուածոյ, և որ միանգամ հնազանդին նմա: Սօսեալ մերձեցեալ իսկ էր ընդ թուղթնս ընդ այնս և այլ միւս ևս առ կորնիլոս՝ վասն ամենայնի որ միանգամ հաճոյ եղև ժողովոյն: Դարձեալ և միւս ևս վասն ամենայնի որ ինչ գործեցան

գիտակ լիցիս թէ 'ի վաղուց հետէ եպիսկոպոսութեան ցանկայր այրս այս զարմանալի, և թագուցեալ ունէր յանձին իւրում զայս յախուռն ցանկութիւն. և զորս յառաջագոյն ընդ նմա էին զխոստովանողս քօղարկելով զանմտութիւն իւր՝ խաբեալ մոլորեցուցանէր, Կամիմ ասել զՄաքսիմոս երէց եկեղեցւոյս, և զՈւրբանոս՝ որք երկիցս ժառանգեցին զպարծանս արիական խոստովանութեան, և զՍիտոնիոս և զԿեղերիոս՝ այն որ ողորմութեամբն Աստուծոյ քաջութեամբ տարաւ ամենայն տանջանաց, և հաստատութեամբ հաւատոցն իւրոց զհիւանդութիւն մարմնոյ իւրոյ բժշկեաց, և արար յաղթութիւն կատարեալ ընդդէմ թշնամեաց: Արդ սոքին իսկ իբրեւ 'ի միտ առին և ծանեան զնենգութիւն առնն, և 'ի կերպս կերպրս լինել նորա և զստութիւն զերդմանցն և զբանից, զվայրենի անկցորդութիւն, և զգայլաբարոյ խորամանկութիւն՝ թողեալ զնա դարձան յեկեղեցի սուրբ, և զամենայն մեքենայս չարութեան նորա՝ զոր թագուցանէր նա յանձին իւրում, առաջի բազում եպիսկոպոսաց և երիցանց և բազմագոյն աշխարհիկ մարդ-

'ի նշեառս. արժան է մեզ զնել անտի սակաւիկ մի, զի եղիցին գեաւել ճանաչել թէ որպիսի ոք էր նա որ միանգամ ընթեռնուցուն զգիրս զայս: Արդ նմին են իսկ Փիլիանոսեայ եցոյց Կորնիլոս թէ որպիսի ոք էր նա, և գրեաց այսպէս: Որ վասն զի, ասէ, եղիցիս գու գիտել, թէ զառաջինն ցանկայր նա եպիսկոպոսութեան սոյն իսկ այս ապուշ և յիմար, և թագուցեալ ունէր յանձին իւրում զայս ցանկութիւն թեթեւութեան, և խաբեալ մոլորեցուցանէր զայլս քողով հպարտութեան իւրոյ յայսմիկ, զի յառաջագոյն էին ընդ նմա խոստովանեալք: Եւ կամիմ ես ասել, թէ որպէս և կամ զիարդ Մաքսիմոս երէց որ առ մեզ էր, և Որբանոս որք երկիցս անգամ առին զպարծանսն առաքինութեան խոստովանութեանն և Սիւնհոգոս և Կաղիանոս այր՝ որ զամենայն չարարանսն համբեր քաջութեամբ ողորմութեամբն Աստուծոյ, և առողջութիւն հաւատոյն նորա զհիւանդութիւն մարմնոյ նորա բժշկեաց, և յաղթեաց նա լի կատարեալ թշնամեաց: Արդ սոյն իսկ արքս այս իբրեւ 'ի միտ առին և տեղեկացան նմա, և ծանեան զնենգութիւնն զոր ունէր նա, և զկերպսն կերպսն լինել նորա և զստութիւն զերդմանցն և զբանիցն, և զի ոչ հաղորդէր նա, և զսէրն նենգութեան նորա, զնային առ 'ի նմանէն, և դարձան եկին յեկեղեցի. և զամենայն մեքենայսն և զչարութիւնն զոր ունէր յառաջագոյն և թագուցանէր յանձին իւրում, կային բազում եպիսկոպոսք և երիցունք և այլ բազում մարդիկ 'ի ժողովրդենէ անտի՝ պատմեցին, և լային և

կան կային և պատմէին. և ողբային և աշխարէին փռ խանակ զի հաւանեալ չարաբարոյ նենգաւոր գազա- նին՝ ժամանակ մի արտաբոյ եղեն՝ ի սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ դարձեալ յետ սակաւու միոյ ասէ. Զարմանալի ես ՚ի նմա, եղբարք սիրելիք, փոփոխումն և յեղե- ղումն ՚ի փոքր ժամանակի տեսի, զի պանծալին այն մարդ՝ որ ահագին երդմամբ պնդէր և հաս- տատէր թէ չցանկայ եպիսկոպոսութեան, յանկարծ իբրու ՚ի մեքենայէ իմեքէ ժայթքեալ՝ եպիսկոպոս գտաւ ՚ի միջի. և որ վարդապետութեան եկեղեցւոյ և հրահանգաց նորին նախամարտիկ ախոյեան լինել կարծեցուցանէր զինքն, իբրև գողանալ և յափշտա- կել կամէր զեպիսկոպոսութիւնն՝ այն որ յերկնից ոչ տուաւ նմա, ընտրեաց նա զերկուս ուման զանոյոս զփրկութենէ անձանց՝ իւր զովողս, և առաքեաց զնո- սա ՚ի կողմն մի խապլիոյ յանփառունակ և ՚ի նուա- զեալ. և զերիս եպիսկոպոսս զարս շինականս և զմիա- միտս մեքենաւոր կեղծաւորութեամբն պատրեալ մոլ լորեցոյց, պնդելով թէ հարկ է նոցա գալ վաղվաղա- կի ՚ի Հռովմ, և զհերձուածս ծագեալս անդանօր՝ ընդ այլ եպիսկոպոսունս միջնորդութեամբ իւրեանց լու- ծանել: Եւ իբրև եկին սոքա, որպէս յառաջագոյն ասացի, արք պարզամիտք, և չարահնար արուեստիցն

զըջանային փոխանակ այնր զի յանձն առեալ էր նոցա զնենգու- թիւն չարութեան նորա. և եղեն սակաւ մի ժամանակս արտաբոյ քան զեկեղեցի: Եւ գարձեալ յետ սակաւու միոյ ասաց. եղբարք սիրելիք, թէ քանի փոփոխումն և յեղեղումն տեսի ես ՚ի նա ՚ի փոքր ժամանակեանն. զի սոյն իսկ այր, որ համարի զանձն իւր սուրբ և պարկեշտ, զի հաճէր և հաւանեցուցանէր նա ահագին երդմամբ թէ ոչ ցանկայր նա՝ եպիսկոպոսութեան, յանկարծակի եպիսկոպոս իբրև մեքենայիւք երևի գտեալ ՚ի միջի, զի նա օրէնս- գիր որ կայր փոխանակ իրաց ուղղութեան եկեղեցւոյ ՚ի ժամանա- կի իբրև կամեցաւ գողանալ յափշտակել զեպիսկոպոսութիւնն, այն որ յերկնից ոչ տուաւ նմա: Ընտրեաց նա իւր երկուս հաղոր- գրս որոց զոյս անձանց իւրեանց հատեալ էին, և յոքաց զնոսա ՚ի կողմն մի փոքր ՚ի կողմանցն յիտալացւոց, ածել երիս եպիսկոպոսս զարս շինականս և զմիտիսս, զորս խաբեալ մոլորեցոյց զնոսա մե- քենաւոր կեղծաւորութեամբն զոր նիւթեաց. զի հաւատացուցա- նէր նոցա եթէ պիտոյ է նոցա գալ վաղվաղակի և ընդ այլ եպիսկո- պոսս ՚ի Հռոմ քաղաք. զի որ միանգամ հերձուած ինչ եգեալ իցէ՝ լուծցի, իբրև նոքա ևս միջնորդ լինիցին. և եկին, քանզի մարդք

նենգութեան ամփոռձք՝ ըմբռնեալ փակեցան յառաջագոյն պատրաստելոց առ այս նմին նմանող յարանց ոմանց. որք և 'ի տասներորդ ժամուն 'ի գինեբրուս և 'ի շուայտութիւնս՝ մինչդեռ աշխարհս շուրջ գալ թըւէր նոցա, բռնադատեցին զնոսա տալ նմա զունայն և կերպարանեալ իմն վայրապար ձեռնադրութիւն եւ պիսկոպոսութեան, զոր դարանակալ նենգութեամբ՝ որ չէրն նմա անկ շորթէր։ Յետ ոչ բազմաց՝ մի օմն յեպիսկոպոսացն այնոցիկ դարձաւ եկն յեկեղեցի, և լայր և խոստովան լինէր զմեղս իւր. զոր և վասն աղաչանաց նորա և ամենայն առաջիկայ ժողովողեան ընկալաք զնա 'ի հաղորդութիւն իբրեւ այր մի դուզնաքեայ։ Եւ փոխանակ եպիսկոպոսացն այնոցիկ՝ այլ եւ պիսկոպոս արարաք և առաքեցաք 'ի տեղիսն ուր էին նոքա։ Արդ նախանձայոյզն և վրէժխնդիր աւետարաւ նին ոչ գիտէր թէ մի եպիսկոպոս պարտ է լինել 'ի միում կաթողիկէ եկեղեցւոյ։ Յորում՝ ոչ անգիտանայր, քանզի և զիարդ մարթ էր անգիտանալ, զի ուր քառասուն և վեց երիցունք են, եւ թն սարկաւադունք, եւ թն կիսասարկաւադունք, քառասուն երկու ջահնկալք, երդմնեցուցիչք, ընթերցողք և դռնապանք՝ յիսուն և երկու, այրիք և վշտակիրք¹⁰ ամեանեքեան աւելի քան զհազար և հինգ հարիւր և զամեանեսեան զսոսա շնորհք և մարդասիրութիւն Տեառն

միամիտք էին, որպէս յառաջագոյն ասացաք։ Ըմբռնեալ կապեցան նոքա 'ի մեքենայս կեղծաւորութեան մարդոց չարաց, մարդք պղծութեալք նմանողք նմին 'ի տասն ժամն իբրեւ արեալք էին, բռնադատեցին զնոսա տալ նմա ձեռնադրութիւն, հայեցեալ և ընդունայն զեպիսկոպոսութիւնն, այն որ դարանակալ և կեղծաւորութեամբ չարաւ պահանջէր զնա, իբրեւ չէր նմա արժանի։ Եւ մի 'ի նոցունց յայնցանէ յետ սակաւ միոյ ժամանակեան դարձաւ և եկն յեկեղեցի, լայր և խոստովանէր զմեղս իւր թէ հաղորդեցաք ընդ նմա իբրեւ ընդ այր մի դուզնաքեայ։ Աղաչէր և խնդրէր յԱստուծոյ վասն որոյ ամենայն ժողովուրդն թէ փոխանակ եպիսկոպոսացն այնոցիկ այլ եպիսկոպոս արարաք, և առաքեցաք 'ի տեղիսն ուր էին նոքա։ Արդ այն պահանջիցն աւետարանի ոչ գիտէր եթէ մի եպիսկոպոս պիտոյ է լինել 'ի մի կաթողիկէ եկեղեցի, այն զոր ոչն ճանաչէ զնա. զի ուր քառասուն և վեց երեց են, և եւ թն սարկաւադ, և երդմնեցուցիչք, և ընթերցիչք, և դաստիարակք յարմարիչք յիսուն և երկու և այլովքն եղելովք հանգերձ աւելի քան զհազար և զհինգ հարիւր և զամենեսին շնորհք և ողորմութիւն տեսան մե-

մերոյ կերակրէ. և սակայն այնչափ և այնպիսի կարևոր խումբ բազմութեան յեկեղեցւոյ, և աստուածային խնամոց տեսչութեամբ ճոխացեալ, և թուով առաւելեալ յոյժ յոյժ ժողովրդեամբն՝ ոչ կարաց խոտորեցուցանել ինչ զնա՝ ի յուսահատ յանդգնութենէն և դարձուցանել յեկեղեցի: Ընդ այլ ևս բանս յարէ դարձեալ այսպէս. Ասասցուք արդ աղէ, թէ յոր գործս արդեանց և յոր քաղաքավարութիւն կենաց ապաստանեալ նորա և զհետ եղև եպիսկոպոսութեան: Մի թէ՛ ի սկզբանէ յեկեղեցւոյ շրջեր նա, և նահատակութիւնս բազումս վասն նորա նահատակեցաւ, և վտանգս և վիշտս մեծամեծս և ծանունս վասն աստուածպաշտութեան կրեաց. զի պատճառք հաւատալոյ նորա սատանայ եղև, որ եմուտ և շատ իսկ ժամանակս բնակեցաւ ի նմա. և խնամս օգնականութեան գտեալ նորա յերդմնեցուցաց, իբրև անկաւնա՝ ի հիւանդութիւն դառնութեան և մերձ համարէր ի դրունս մահու, անդէն ի նոյն մահի՞նս՝ յոր անկեալ դնէր, հեղին ի վերայ նորա ջուր մկրտութեան և էառ կնիք, եթէ արժան իցէ էառ ասել. զի իբրև յարեաւ նա յախտէ անտի հիւանդութեան, չկատարեցաւ ի վերայ նորա այլն ամենայն, զոր ըստ օրինաց եկեղեցւոյն արժան էր նմա ընդունել, և ոչ

րոյ կերակրեն: Իսկ զայնպիսին և ոչ իբրև այսպիսի ամենայն ժողովուրդն որ առաւել է՝ ի մէջ եկեղեցւոյ, և թիւ համարոյ իւրոյ որ ի ձեռն փութոյ Աստուծոյ հանդերձ բազում ժողովրդեամբ որ անթիւ իցէ. յայսպիսւոյ յուսահատութենէ ոչ կորացոյց զնա և դարձոյց յեկեղեցի: Եւ դարձեալ անդերձ այլովք յաւելու և ասէ զայս. զի յայսմ հետէ ասացաք, թէ վասն որպիսի գործոյ, և վասն որպիսի վարուց յուսացեալ ապաստան եղև, և ինդրեաց զեպիսկոպոսութիւն. միթէ՛ ի սկզբանէ յեկեղեցւոյ շրջէր նա. և պատերազմն բազումս կրեալ էր նորա վասն նորուն եկեղեցւոյ, և ի վիշտս բազումս և ի մեծամեծս եղեալ էր նորա վասն աստուածպաշտութեան. զի նորա պատճառք հաւատալոյ սատանայ եղև. զի եմուտ և բնակեցաւ ի նմա ժամանակս բազումս, և օգնեալ լինէր նա յերդմնեցուցաց անտի: Բայց անկաւնա յախտ չարաչար, և ի հիւանդութիւն գառնութեան. և իբրև համարեցաւ թէ մերձ իցէ նա ի մեռանել, անդէն ի նոյն մահի՞նս յորում անկեալ դնէր հեղին ի վերայ նորա ջուրս մկրտութեան և էառ կնիք: Եթէ արժան իցէ վասն այնպիսւոյն թէ առն: Եւ իբրև յարեաւ յախտէ անտի հիւանդութեանն, ոչ եղև արժանի այլոց իրաց որպէս արժան

կնքեցաւ նա յեպիսկոպոսէ. իսկ եթէ այսմ չեղև նա արժանի, զիարդ ընկալաւ զՀոգին սուրբ: Եւս սակաւու միոյ ասէ դարձեալ. Որ առ երկչոտ վատասըրտութեան և առ սիրել զկեանս աշխարհիս 'ի ժամանակս հալածանաց ուրացաւ թէ իցէ երէց: Զի իբրև աղաչէին և խնդրէին 'ի նմանէ սարկաւագունքն ելանել նմա 'ի տանէն՝ ուր արգեալ էր զանձն իւր, հասանել յօգնութիւն եղբարց, որպէս և արժան էր երիցուն ըստ կարի իւրում ձեռն տալ սատարութեան վտանգելոց և կարօտելոց, նա այնպէս չլսելոյն արար աղաչանաց նոցա, մինչև դժկամակեալ եթող զնոսա և սրացաւ անտի: Ոչ ևս այսուհետև կամիմ ես երէց լինել, ասէր, զի այլ վարս և այլ գնացս սիրեմ: Եւ յետ այլոց բանից յարէ դարձեալ թէ. Այս այս գերապայծառ, եթող զեկեղեցին Աստուծոյ, յորում հաւատացն և զաստիճան երիցութեան ընկալաւ 'ի շնորհաց անտի ձեռնադրիչ եպիսկոպոսին, զոր իբրև արգելուին ուխտ եկեղեցւոյն և բազումք իսկ 'ի ժողովրդեանէն՝ թէ չէր օրէն 'ի մահիճս հիւանդութեան ջրովն հեղով կնիք առելոյն 'ի վիճակ ժառանգաւո.

է նմա ընդունել ըստ օրինաց եկեղեցւոյ, այսինքն կնքել նմա յեպիսկոպոսէ: Իսկ թէ այսմ արժանի նա ոչ եղև, զիարդ ընկալաւ զՀոգին սուրբ: Եւս սակաւիկ մի ժամանակեան ասաց դարձեալ զի նա, ասէ, առ երկիւղի իւրում և առ սիրել զկեանս աշխարհիս այս ոտրիկ, 'ի ժամանակի հալածանացն ուրացաւ թէ բնաւ չէ երէց: Եւ իբրև աղաչէին և խնդրէին 'ի նմանէ սարկաւագունքն ելանել նմա 'ի տանէն ուր արգելեալ էր զանձն իւր անդ. օգնական լինել եղբարց որպէս և արժանի իցէ, և որչափ կարիցէ երիցու օգնական լինել, որ կայցեն 'ի մէջ վտանկի նեղութեան, և կարօտ իցեն օգնականութեան: Իսկ նա այնպէս հրաժարեաց զի մի հաւանեցի սարկաւագացն որ աղաչէին զնա. զի իբրև եցոյց նա նոցա երեսո խստութեան, թողին զնա և մեկնեցան 'ի նմանէ. զի ասէր թէ քրկաթմ ես այսուհետև լինել երէց, վասն զի այլ վարս և այլ գնացս սիրեմ: Եւ դարձեալ իբրև էանց նա սակաւիկ մի՝ յաւելու և ասէ. զի եթող նո՞ այն որ համարեցան զանձն իւր առաքելին, զեկեղեցի Քրիստոսի, այն զի 'ի նմա հաւատաց նա, և արժանի եղև երիցութեան. զի շնորհ կամեցաւ առնել նմա եպիսկոպոսն, այն որ եղ 'ի վերայ նորա ձեռն զերիցութեան. իբրու չէր կամեցեալ ընդ նմա ուխտն եկեղեցւոյ և բազումք 'ի ժողովրդեանէն անտի. քանզի շուներ նա իշխանութիւն խառնել յուխտ եկեղեցւոյ ըստ օրինաց այր մի որ 'ի մահիճս իւր 'ի հիւանդութեան ժամանակի արկին 'ի վերայ նորա ջուրս մորտութեան: Իսկ նա աղաչէր հաւանեցուցանէր զնո.

րաց ամբառնալ. աղայէր զնոսա եպիսկոպոսն և հաւանեցուցանէր թէ սմա միայն թոյլ տուք տալ զձեռնադրութիւնս: Յաւելու ապա և զայլ գործ անհեթեթ թեթ լեւ չարագոյն զառնէս քան զանցեալս ամենայն: Յորժամ մատուցանէր, ասէ, պատարագ, և բաշխէր և տայր իւրաքանչիւր զիւր մասն, փոխանակ օրհնութեան 'ի վերայ ողորմեւեացն այնոցիկ, բուռն հարկաւ նէր երկրորումք ձեռամբք զմատուցելոցն յօրէնս սըրբութեան և ստիպէր զնա երգչուլ, և չթողոյր մինչև տուեալ ասել, զի զնորուն իսկ զբանսն երկրորդեցից. Երգուիր դու ինձ, ասէր, 'ի մարմին և յարիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի ոչ թողցես դու զիս երբեք և դարձցիս 'ի կոռնելիոս: Եւ մարդն այն տառապեալ ոչ ճաշակէր, մինչև ոչ նզովէր զանձն իւր. և յառնուին զհացն փոխանակ ամէն ասելոյ. Ոչ ևս դարձայց, ասէր, առ կոռնելիոս:

Եւ յետ այլոց բանից ասէ դարձեալ (կոռնելիոս): Զայս գիտաւմիր, զի մերկ և թափուր մնայ նա, զի օր ըստ օրէ թողուն զնա եղբարք և դառնան յեկեղեցիս. Զոր և երանելի վկայն Մովսէս, որ 'ի վերջին աւուրս վկայեաց առ մեզ գեղեցիկ և սքանչելի վկայութեամբ, մինչդեռ յաշխարհի էր՝ իբրև ետես զԺպրհութիւն համարձակութեան նորա, մերժեաց զնա 'ի հաղոր-

սա, թէ սմա միայն թոյլ տուք, թող եգից ձեռն 'ի վերայ սորա: Իայց գարձեալ և այլ միւս ևս չարիս որ չօր էր քան զայլս յաւելու և ասէ: Զի յորժամ մատուցանէր պատարագ, և բաշխէր և տայր իւրաքանչիւր մարդոյ զիւր մասն, փոխանակ զի օրհնեացէ նա զմարդիկ տկար որ առնուին 'ի նմանէ՝ բուռն հարկանէր երկում ձեռամբք իւրով զձեռանէ առն այնորիկ որ առնոյր զմասն, և ստիպէր երգչուլ այսպէս. զնորուն զբանսն երկրորդեմ ես. Երգուիր դու ինձ, ասէ, 'ի մարմին և արիւն տեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի ոչ թողցես դու զիս երբեք, և դարձցիս առ կորնելիոս. և մարդն այն տառապեալ ոչ լինէր հաղորդեալ մինչև նզովէր զանձն իւր. զի փոխանակ թէ ասասցէ նա ամէն. յորժամ առնոյր զհացն զայն՝ զայս ասէր մարդն այն. թէ ոչ դառնամ ես առ կորնելիոս: Յետ այլոց բանից ասէր դարձեալ, զայս եղիցիս դու գիտե՛լ. զի յայսմ ամենայնէ մարկացեալ մնաց նա թափուր. զի օրըստօրէ հաւնապազօր թողուն զնա եղբարք և դառնան յեկեղեցի: Զի զայն իսկ զայս և Մովսէս վկայ երանելի, այն որ վկայեացն առ մեզ յառաջ փոքր մի ժամանակեք զգեղեցիկ վկայութիւն և սքանչելի, մինչդեռ կենդանի էր յաշխարհի. իբրև ետես զԺպրհութիւն հա-

գութենէ իւրմէ, և զհինգ երիցունս՝ որ պատահեցան ելին յեկեղեցւոյ: Եւ ՚ի կատարածի անդ թըղթոյն կարգէ նա զթիւ եպիսկոպոսացն՝ որք ՚ի Հռովմ՝ գտեալ դատապարտեցին զանմութիւն Նովատոսի, ընդ անուանցն նշանակելով և զվիճակս ակառօղ նուցին. նոյնպէս և որոց ոչ գոլով ՚ի Հռովմ միաբանեցան ՚ի հեռուստ թղթովք իւրեանց ընդ զճիւս գումարելոցն անդ, ընդ անուանցն յիշատակէ ճշգրիտ և զմիոյ միոյ քաղաքանին: Զայս ամենայն յայտնապէս գրեաց կոռնելիոս եպիսկոպոս առ Փաբիոս Անտիոքացւոց:

ԳԼՈՒԽ ԽԴ.

Պատմութիւն Դիոնեսիոս վասն Սերապիոնի ուրաշմն:

Առ սոյն ինքն Փաբիոս՝ որ միտէրն երբեմն յայս ազանդ գրելով Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Աղէքսանդրացւոց, քաղում ինչ զապաշխարութենէն խօսելով և զնահատակութենէ վկայիցն՝ որք փոքր մի յառաջագոյն յԱղէքսանդրիա կատարեցան. ընդ այլ պատմու-

մարձակութեան նորա և զհպարտութիւն ամբարտաւանութեան նորա, կապեաց զնա ՚ի հաղորդութենէ կցորդելոյ, զնա և զհինգ ևս երեց որ պատահեցան և ելին յեկեղեցւոյ: Եւ ՚ի կատարածի անդ թղթոյն կարգէր նա զանուանս եպիսկոպոսացն, որ եկին ՚ի Հռոմ՝ քաղաք և եգին ՚ի տեղի զչարինս՝ Նեոտեայ, զի եղլոյ զանուանս նոցա և զեկեղեցիսն յորում կային ՚ի նոսա. և զայնոցիկ որ ոչ եկին ՚ի Հռոմ՝ քաղաք, այլ միաբանեցան թղթովք իւրեանց ընդ այնոսիկ որ եկինն՝ յիշեցուցանէ և զնոցուն իսկ զանուանս և զքաղաքացն յորում կային ՚ի նոսա: Զայս ինչ գրեաց կորնելիոս առ Փաբիոս եպիսկոպոս անտիոքացւոց:

Քառասներորդ երրորդ. պատմութիւն վասն Դ. ^ . .
Սերապիոնեայ:

Սմէն իսկ՝ այսմ Փաբիոսեայ՝ որ թիւրեալ էր յառաժոյ, և Դիոնեսիոս եպիսկոպոսն աղէքսանդր պատմեաց քաղում խօսս թղթովք իւրովք վասն ապ և կարգեաց զպատերազմանս զայնոսիկ, որ վի փոքր մի ժամանակօք յԱղէքսանդր քաղաքի: Եւ

Թիւնս յաւելլու և զայսպիսի ինչ դէպս լի զարմանալեօք. զոր և հարկ է յեռուլ 'ի գիրս այս պատմութեան, և ունի բանս օրինակ զայս. Եդից քեզ, ասէ, օրինակ մի՞ որ առ մեօք պատահեցաւ: Սերապիոն ոմն էր առ մեզ Ծերունի հաւատացեալ, Ժամանակս բազումս կեցեալ անարատ. և 'ի փորձանս հալածանաց անկեալ, խնդրէր սա ընդ երկար և աղաչէր, և ոչ ոք միտ դնէր նմա, զի զոհեալ էր նորա: Եւ եղև նմա հիւանդանալ, և զաւուրս երիս անկեալ դնել անխօս ամենեւին և անզգայ, և իբրև յաւուրն չորրորդի սա կաւիկ մի զարթեալ, կոչեաց զթոռն իւր 'ի դատերէն՝ և ասէ ցնա. Մինչև յերբ ունիցիք դուք զիս, որդեակ, փութացարուք աղաչեմ, և վաղագոյն արձակեցէք զիս. երթ կոչեա դու ինձ զմի ոք յերիցանց անտի. զայս ասէր նա և անդէն անբարբառ լինէր: Ընթացաւ պաւտանեակն երթալ զկնի երիցուն. և էր Ժամն գիշեր. և ինքն իսկ երէցն խօթ էր և չկարաց գալ: Եւ զի պատուէր հրամանի տուեալ էր իմ, թէ որ միանգամ մերձ իցէ փոխել 'ի կենացս, եթէ խնդրեսցէ, և մանաւանդ թէ յառաջագոյն իսկ աղաչեցեալ իցէ, համարձակ լիցի նմա յուսով բարեաւ ելանել յաշխարհէ. վասն որոյ ետ նա պատանեկին փոքրիկ մասն մի յօրինացն, և հրամայեաց նմա թանալ և դնել 'ի բերան Ծերունւոյն: Դարձաւ պատանեակն և եբեր. և

պատմութեամբ իրէ մի որ լի էին սքանչելեօք պատմեաց նա, և զայն ևս արժան է գնել յայս գիրս: Սի նա այսպէս օրինակ մի ասէ, որ ինչ եղև առ մեզ Եդից առաջի քո զՍերապիոն Ծերունի և զհաւատացեալ. զի բազում Ժամանակս կեցեալ էր նա անարատ: Իայց 'ի Ժամանակի անդ փորձութեան և հալածանաց անկաւ նա. իբրու Ժամանակս բազումս խնդրէր և աղաչէր, և ոչ ոչ հայէր ընդ նա, բանդի զոհեաց նա. այլ իբրև հիւանդացաւ նա աւուրս երիտ, և անկեալ դնէր և խօսէր, և խորտումն ինչ իրիք չգտանէր 'ի նմա. և յաւուրն չորրորդի սակաւիկ մի զարթեալ, կոչեաց զթոռն իւր և ասէ ցնա. Որդեակ, մինչև յերբ ունիք դուք զիս աստէն. երթ կոչեա դու ինձ զմի ոք յերիցանց անտի. և իբրև զայս ասաց, զարձեալ դնէր նա և խօսէր: Ընթացաւ պատանեակն երթալ զկնի երիցուն. և էր Ժամն գիշեր. իսկ նա հիւանդ էր, և երթալ ոչ կարաց: Վասն զի տուեալ էր իմ պատուէր հրամանի, թէ որ միանգամ ելանեն յաշխարհէ, եթէ խնդրեսցեն և մանաւանդ, թէ յառաջագոյն ևս աղաչեցեալ իցէ, համարձակեալ լիցի նոցա յուսով բարեաւ ելանել յաշխարհէ աստի: Եւ նա պատանեակն ասկա-

իբրեւ մերձ էր՝ մինչեւ մտեալ նորա՝ ի տուն, զարթեալ գարձեալ Սերապիոն, և ասէ. Եկիր որդեակ, երէցն ոչ կարաց գալ. արա դու վաղվաղակի որ ինչ հրամայեցաւ քեզ, և արձակեա զիս ելանել ի կենացս: Եւ եթաց պատանեակն և եհեղ ընդ բերանն, և իբրեւ եկուլ, նոյնժամայն արձակեաց զողին: Եւ ահա թէ արդեամբք իսկ յայտ եղև, զի վասն այնորիկ պահեցաւ նա և երկարեցաւ ի կեանս, զի արձակեացի. և սրբեալ ի մեղաց անտի անօրէնութեան իւրոյ՝ վասն բազմապատիկ բարեացն յառաջագոյն գործելոյ, կարասցէ դասիլ ի թիւս խոստովանելոցն ի Քրիստոսէ:

ԳԼՈՒԽ ԽԵ.

Թոռոյր Դիոնեսեայ առ Նովատոս:

Տեսցուք արդ թէ սոյն այս Դիոնեսիոս որպիսի թուղթս գրեաց առ Նովատոս, որ խռովէրն յայնժամ զեղբայրութիւն եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց՝ և զի զպատճառս գժտութեան և հերձուածոյն զեղբարքք ոմամբք արկանէր, որպէս թէ յանկամս ի սո-

ւիկ մի օրէնս, և հրամայեաց նմա թահալ և գնել ի բերան ծերունոյն: Եկն պատանեակն և երեր. բայց իբրեւ մերձ եղև ի հասանել, մինչեւ մտեալ էր նորա, զարթեալ գարձեալ Սերապիոն և ասէ. եկիր որդեակ. և նա ասաց նմա թէ երէց ոչ կարաց գալ: Ասէ ցնա. Արդ դու արա որ ինչ հրամայեցաւ քեզ, վաղվաղակի փրկեա զիս: Եւ եթաց պատանեակն, և հարկ նմա ընդ բերանն: Եւ իբրեւ եկուլ, նոյնժամայն արձակեաց զողին: Արդ ահա ոչ արդեամբք յայտ եղև այս զի վասն այնորիկ պահեցաւ և ընդերկարեցաւ, զի արձակեացի. և իբրեւ քննեան մեղք անօրէնութեան նորա եգիտ նա զխոստովանութիւնն իւր զբարեացն զոր գործեալ էր նորա յառաջագոյն: Զայս ինչ գրեաց Դիոնեսիոս:

Քառասներորդ յորրորդ. Թոռոյր զոր գրեաց Դիոնեսիոս առ Նևոտոս:

Տեսցուք գարձեալ այժմ թէ սոյն իսկ այս Դիոնեսիոս զինչ գրեաց առ Նևոտոս. զի երկեցուցանէր յայնժամանակի զեղբայրութիւնն որ էր ի Հռոմ քաղաքի. վասն զի ունէրնա զպատճառս զօմանց յեղբարց անտի. նոքա ստիպեցին նմա գալ յայս աղանդ

ցանկ մղեալ գայր յայս, տես որպէս գրէ նմա երա-
նելին:

Դիմենտիոս Նովատոսի եղբօր խնդալ:

Ն[թ]է որպէս ասեսդ յոչ կամս եկիր դու յայդ,
յայտ արա զայն 'ի հեռանալդ քո կամովին: Պարտ է
քեզ ամենայնի ժուժկալել, զի մի եկեղեցի Քրիստո-
սի պատառեսցի: Զի ոչ փոքր ինչ պարծանք են վկա-
յութեամբ չարչարանս յանձն առնուլ, զի մի ղեկե-
ղեցին պատառեսցես, քան ե[թ]է զի մի կոոց զոհես-
ցես. և ըստ իս մեծագոյն ևս է այս քան զայն. զի
անդ վասն միոյ և ե[թ] քոյին անձինդ, իսկ աստ 'ի վե-
րայ ամենայն եկեղեցւոյ նահատակիս: Եւ այժմ իսկ
արդ ե[թ]է հաւանեցուցեալ ստիպեսցես զեղբարս գալ
'ի միաբանութիւն, մեծ լիցին ուղղութիւնքդ քան
զմեղս քո. և ոչ իսկ 'ի մեղս, այլ մանաւանդ 'ի գո-
վութիւն քեզ համարեսցի: Իսկ ե[թ]է չկարիցես ա-
ծել զանհաւանսն, փութա ապրեսցո՛ զանձն քո: Ողջ
լինել քեզ ըղձամ խաղաղութեամբ 'ի Քրիստոս:

Զայսոսիկ առ Նովատոս:

հերձուածոց. և տես դու զիարդ գրեաց նա առ նա: Դիմենտոս առ
Նեոտոս եղբայր ողջոյն: Ն[թ]է որպէս ասես դու, [թ]է ոչ 'ի կամս
քո եկիր դու յայդ իրս. ցոյց և յայտ արա, 'ի հեռանալ քում կա-
մք քովք՝ արժան իսկ է ամենայնի համբերել քեզ վասն այս, զի
մի պատառեսցես ղեկեղեցի Աստուծոյ. և այս վկայութիւն, զի մի
պատառեսցէ ոք ղեկեղեցի, չէ փոքր պարծանք սորա քան զայնր,
զի մի ոք պաշտեսցէ զկուսս. բայց այսպէս ասեմ, և առաւել ևս է
քան զայն. Զի անդ վասն միոյ անձին իւրոյ վկայէ, իսկ աստ փոխա-
նակ ամենայն եկեղեցւոյ վկայէր. և այժմ ե[թ]է հաւանեցուցես,
և ընդառաջ ղեղբարս գալ նոցա 'ի միաբանութիւն՝ լինի մեծ ա-
ռաքինութիւն քո քան զմեղս քո. և այն մեղք համարեալ քեզ ոչ
լինի, այլ այս առաքինութիւն գովեալ փառաւորի: Այդա ե[թ]է ոչ
կարենս դու հաւանեցուցանել զնոսա, ապրեսցանելով ապրե-
ցութիւն զանձն քո, զի իցես դու առողջ և մերձաւոր խաղաղու-
թեան 'ի Քրիստոս. աղօթս առնեմ 'ի վերայ քո:

ԳԼՈՒԽ ԽԶ.

Ե: Վասն այլոց բոլորոց Դիոնեսիայ:

Գրեաց դարձեալ Դիոնեսիոս և առ եղբարս՝ որ յԵփեսոս վասն ապաշխարութեան, յորում դէնէնա զԹուեցեալն իւր վասն անկեղծն ՚ի հաւատաց, զանազանելով զաստիճանս յանցաւորութեան նոցա: Է նորա և առանձին գիրք վասն ապաշխարութեան առ Կոնոն եպիսկոպոս Հերմոպոլեայ եկեղեցւոյն: Է և միւս այլ խրատական առ հօտ իւր յԱղէքսանդրիա. միւս ևս առ Որոգինէս գրեալ վասն վկայութեան. Թուղթ և առ եղբարս Լաոդիկեայ եկեղեցւոյն՝ որոց առաջնորդ էր Թէլիմիդրէս եպիսկոպոս. նոյնպէս և առ Հայս վասն ապաշխարութեան, որոց եպիսկոպոս էր յայնժամ Մեհրուստան: Ի վերայ այսոցիկ ամենեցուն և առ Կոննելիոս եպիսկոպոս Հոլովայ ՚ի պատասխանի Թղթոյ նորա՝ որ ընդդէմ Նովատեայ, յորում աղաչեալ ասէ զինքն ՚ի Հելենոսէ յեպիսկոպոսէ Տարսոնի Կիլիկեացոց, և յայլոց միաբանելոց ընդ նմա, զոր օրինակ ՚ի Փերմիլիանու Կապադովկեացոց և ՚ի Թէոկտեստեայ Պաղեստինացոց՝ երթալ ՚ի Ժողովն

Քասսաներորդ հինգերորդ. Վասն այլոց բոլորոց Դիոնեսիայ:

Զայս իսկ զոր ասացաք յառաջագոյն գրեաց Դիոնեսոս առ Նեոտոս: Գրեաց Թուղթ և առ այնոսիկ որ յԵփեսոսն են վասն ապաշխարութեան զի ՚ի նմա կատարեաց զկամս իւր, որ վասն այնոցիկ էր որով քայլեակեցանք. և առ Կոզոն եպիսկոպոս ՚ի Հերմոպոլսէ: Է նորա և այլ միւս և վասն ապաշխարութեան. և միւս վասն խրատու առ իւր Ժողովորդ անգր յԱղէքսանդրիա. և այլ միւս ևս է նորա՝ զոր գրեաց առ Որոգինէս վասն վկայութեան, և առ եղբարս որ են ՚ի Ղաւոդիկա. զի էր նոցա եպիսկոպոս Թաղմիդորոն, և առ այնոսիկ որ էին յԱրմենիա, զի էր նոցա եպիսկոպոս Մեհրուստան: Գրեաց դարձեալ վասն ապաշխարութեան: Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ, և առ Կորնեղիոս եպիսկոպոս Հոլով քաղաքի. զի առեալ էր նորա Թուղթ վասն Նեոտոսեայ. և ՚ի նմա եցոյց զնա, Թէ աղաչեցին զնա Հեղենոս եպիսկոպոս Տարսոն քաղաքին Կիլիկեացոց՝ այլովք հանգերձ որ էին ընդ նմա այսինքն, Պարմեդիանոս Կապովակացոց, և Թէոկտեստոս Պաղեստինացոց, զի

յԱնտիոք, յորում ջննային ոմանք զօրաւիգն կալ աղանդոյն Նովատոսի: Ընդ այսոսիկ յաւելու յիշատակել, լուր հասեալ նմա եթէ հանգեաւ Փարբոս, և փոխանակ նորա կացուցաւ Դեմետրիանոս եպիսկոպոս Սնտիոքացւոց եկեղեցւոյն: Գրէ և վասն Երուսաղէմացւոց եպիսկոպոսին այսպէս եթէ. Երանելի Աղէքսանդրոս 'ի տան բանտի գորով՝ հանգեաւ երանութեամբ: Զհետ գայ ապա և այլ թուղթ նորին Գիոնեսեայ առ եղբարս՝ որ 'ի Հռովմ տարեալ 'ի ձեռն Հիպոդիտեայ իբրև պաշտօնէի նորա. առ նոսա դարձեալ վասն խաղաղութեան. սապէս և վասն ապաշխարութեան. և միւս այլ առ խոստովանողսն՝ որք 'ի խորհուրդս Նովատեայ միտեալ սատարէին նմա. և այլ ևս երկուս թուղթս առ նոսա դարձեալ՝ 'ի զջառնալ նոցա և 'ի դառնալ յեկեղեցի Քրիստոսի: Եւ առ այլս բազումն նոյնպէս 'ի ձեռն գրոց խօսելով, որոց միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի փութածան օրողք են բանից նորա, եթող նոցա բազմադիմի շահս օգտութեան:

գրեցին նոքա առ նա՝ գալ նմա 'ի Ժողովն որ եղև յԱնտիոք քաղաքի. քանզի էին ոմանք որ կամէին հաստատել կացուցանել զաղանդն Նեոտոսեայ: Եւ այսու հանգերձ գրեաց նա, զի ցուցին նմա թէ հանգեաւ Փերբոս, և կալաւ զկնի նորա Դեմետրիանոս եպիսկոպոս որ անդ էր: Բայց գրեաց նա և վասն եպիսկոպոսին Երուսաղէմի. Եթէ Աղէքսանդրոս, ասէ, սքանչելի 'ի ժամանակի իբրև էր նա 'ի տան բանդին՝ հանգեաւ երանութեամբ: Բայց է նորա և այլ թուղթ, զոր գրեաց նա այնոցիկ որ 'ի Հռովմ քաղաքին են, զոր տարաւ Հիպոդիտոս, նոցուն իսկ այնոցիկ: Գրեաց և վասն խաղաղութեան. և միւս ևս վասն Ապաշխարութեան. գրեաց և առ խոստովանեալսն որ էին անդ, զի հաճեալ և հնազանդեալ էին մտացն Նեոտոսեայ: Եւ դարձեալ նոցուն իսկ գրեաց նա թուղթ երկրորդ իբրև դարձան յեկեղեցի: Եւ այլոց բազմաց գրեաց նա իբրև զայս, և եթող զշահ օգտութեան ամենայնի, որ միանգամ մինչև ցայսօր ժամանակի փութածով պնդութեամբ հաստատեալ ունէին զբանս նորա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ¹ — « Ի Հռոմացւոց եկեղեցւոյն » . Հռոմոս քաղաք է 'ի Կիլիկիա :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ² — « Յաւուրս մեր 'ի Սիկիլիա գեղերեւոյ » . Պորփիրոս՝ որ Տիւրացին էր ծննդեամբ և Դոնկինոսի աշակերտեալ յԱթէնս, 'ի լուր համբաւոյ Պլուտինեայ՝ ելեալ երթայր 'ի Հռովմ, և մինչդեռ 'ի յոյս առողջութեան խօթանձն մարմնոյն 'ի Սիկիլիա գեղերէր, գրեաց զոր գրեացն ընդդէմ Քրիստոնէից :

... ³ « Նուամենայ և Կրոնոսի » . Եւ զի Կղեմէս Աղէքսանդրացի և Որոգինէս և Եւսեբի, Թերևս և այլք՝ պաշտին բանիւք իմաստասիրացս այսոցիկ, ոչ ինչ անդէպ իցէ սակաւուք ասել Թէ՛ ղյք ոմանք էին սոքա : Նուամենիոս յԱպամեայ քաղաքէ Ասորւոց՝ իմաստասէր Պիւթագորեան, որպէս և Կրոնոս, Զանային միաբանել զվարդապետութիւն Պլատոնի ընդ Պիւթագորոյն որով և Պլատոնեանք երբեմն կոչին : Այսր Նուամենայ զհաշակաւոր բան յիշատակէ Կղեմէս Աղէքսանդրացի 'ի Յաճախապատում գիրս իւր Թէ . Զինչ այլ դք է Պլատոն, բայց եթէ Մովսէս 'ի բարբառ Առտիկեցի : Քրեաց սա վասն բարւոյ . վասն գժուարիմաց ծածկելոց բանից Պլատոնի :

ԳԼՈՒԽ Ի. ⁴ — « Հիպոդիտոս այլոյ ուրուք եկեղեցւոյ առաջնորդ » . Առ ինչլուէ Եւսեբի չասել զվիճակ Հիպոդիտեայ, այլուստեք գիտեմք Մեարապօլիս գոլ սորա Արարացւոց և վկայ :

ԳԼՈՒԽ ԻԴ. ⁵ — « Որ 'ի Զատագովութիւն նորա արարաք » . Թէպէտ և արտաքոյ առաջարկեալն պատմութեան եկեղեցւոյ երկարագոյնս Թուի գեղերել Եւսեբի յառանձին գէպս կենաց Որոգինայ, սակայն 'ի մեծագոյն Թերևս համարելի իցէ նմա Թերուլ Թիւն չգնեան զվճիռս Ժողովոյ եպիսկոպոսաց զգատապարտութեան Որոգինեայ . և ողբալի ևս կորուստ Զատագովութեան մատենագրիս ևս և Պամփիլեայ վկային զսմանն . ուր ռխերիմք առնն մեծի առատելութեան ընդդէմ՝ նորա, անհետ արարին զնոսա 'ի սպառ : Յորոց 'ի նշխարացն հատած ինչ իբրև 'ի մեծէ նաւաբեկութեան պարեալ պահեաց մեզ Փոտիոս, յորում և կրկին Ժողովուլեալ ընդդէմ Որոգինեայ տեսանեմք, յորոց առաջինն մերժէ զնա յեկեղեցւոյն Աղէքսանդրիոյ, և երկրորդն 'ի քահանայութենէ ևս մերկացուցանէ : Եւ զի անգործ մնաց վճիռն, փոխանակ զի առանց օրինակեան ազգեցութեան առ նա և 'ի բացակայութեան նորա տուաւ, և զի ընդ այլ բազմաց եպիսկոպոսաց պակասէր և հաւանութիւն հաստատութեան Հռովմայ գահուն :

ՓԼՈՒԽ ԼԱ. 6 — « Որ զգիրս մակագրեալ Գեւթոն շարա-
գրեաց » . Կարծեմ 'ի գրչաց յետոյ ուրեմն յաւելեալ այս մասն
բանի , որ չիք 'ի Թարգմանութեան Հռութինեայ , և ոչ յիշատա-
կութիւն ինչ յայտմանէ 'ի Հերոնիմայ , քանզի և ծաղու իսկ էր
արգեօք եկեղեցւոյ պատմագրի , 'ի սկիզբն անգ խօսից իւրոց իբրեւ
զկարեորագոյն ինչ իմքէ յիշատակ առնել զգրոցն ' որ զետառց ճա-
ռէ և զբաժնոյից գեղոց և զգիւթականաց արուեստից . և 'ի հե-
թանոսականաց անտի առնու զիւր անուն Գեւթոն ' զի ըստ Սուր-
բաւայ և Գեորգեայ Սիւնկեղոսի 'ի կամարէ անտի Աստղիան յոր
ջորքեալ այսպէս : Ուրեմն կրկին Արիթիկանոսք են . առաքինն ' Սեբա-
ստոս Արիթիկանոս Լիբեացի կրօնիւք հեթանոս և հեղինակ գրոցս :
Իսկ երկրորդն ' մերս այս Ժամանակագիր Յուլիոս Արիթիկանոս Պա-
ղատինոսի հաւատացեալ 'ի Քրիստոս :

ՓԼՈՒԽ ԼԳ. 7 — « Այլ աստուածութիւն Հօր բնակեալ 'ի
նմա » . Գլխաւոր մոլորութիւն Բերիլլեայ ' զի յառաջ քան զմար-
գեղութիւն բանին Աստուծոյ , չկամէր ճանաչել 'ի նմա գոյութիւն '
որ և անձն սեպհական : Այլ որ ասէրն չունել Տեսան մերոյ իւր
աստուածութիւն սեպհական , այլ Հօրն իւրոյ աստուածութիւնն
բնակեալ 'ի նմա , մարթէր արգեօք ուղղութեամբ ասել , քանզի
Թեպէտ երեք անձինք են յԵրրորդութեան այլ մի աստուածու-
թիւն , որով և մի Աստուած յերթս անձինս , զամս որոյ և աստուա-
ծութիւն բանին է աստուածութիւն Հօր : Այլ եթէ չկամէր աս-
տուածութիւն անալ և Որդւոյ , և կցորդութեամբ նորա մոյն ըդ
Հօր և անուամբ լոկով Աստուած համարեր զնա . առաջնոյ մոլորու-
թեանն հետեւորդ լինի և այս . զի ըստ Արիստին ' երբեմն յորժամ
չէր Որդի , ապա ոչ յաւիտենական և ոչ Աստուած իսկութեամբ ,
այլ մարդ գուղնաքեայ :

ՓԼՈՒԽ ԽԲ. 8 — « Ի լեառն Արարին » . Զայս լեառն յիշա-
տակէ Երրորդոս . իսկ Պաղոմէոս և այլք ' Տրոյիկոն կոչեն զնա : Ար-
'ի մերձաւոր ձայնէն Թուի փոխեալ ապա 'ի լեառն Արարացւոց :

ՓԼՈՒԽ ԽԳ. 9 — « Եւ զշատկիրք » . Յորոց 'ի համարի էին
բանաւորկեալքն , 'ի տանէ և 'ի բնակութենէ արտաքսեալքն և մեր-
ժեալք , չքաւորք և կարօտք ոգեպահիկ կերակրոյն և այլք խեղճ
յանգամոց . և այլն :

ՅԱՆԿ ԵՈԹՆԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն անօրէն գնացից Դեկոսի և Գաղզոսի:
 Բ. — Թէ ո՞րք կացին 'ի ժամանակին եպիսկոպոսք Հռովմայ:
 Գ. — Թէ որպէս Արարիանոս Հանգերձ եպիսկոպոսօք որ ընդ նմա՝ վարդապետէր նախ եթէ զգարձեալսն 'ի մուրրու-
 թենէ Հերձուածոց պարտ իցէ սրբել մկրտութեամբ:
 Դ. — Թէ մըշափ ինչ [Թուղթս վասն խնգրոյս այսորիկ գրեաց Դիոնեսիոս:
 Ե. — Վասն որ յետ Հալածանացն խաղաղութեան:
 Ձ. — Վասն աղանդոյն Սարելայ:
 Ի. — Վասն պիղծ մուրրութեան Հերեսիովտացն, և վասն երկ-
 նոսաք տեսչեան Դիոնեսիոսայ, և վասն կանոնաց եկեղե-
 ցւոյն զոր ընկալաւ նա:
 Լ. — Վասն օտարուսուսն ալլակրօնութեան Նովատեայ:
 Ս. — Վասն անօրէն մկրտութեան Հերեսիովտաց:
 Թ. — Վասն Վաղերիանոսի և վասն Հալածանացն որ 'ի նմանէ:
 ԺԱ. — Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ Հաւատա-
 ցեալս՝ որ յԵգիպտոս:
 ԺԲ. — Վասն որոց վկայեցին 'ի Կեսարիա Պաղեստինացոց:
 ԺԳ. — Վասն որ առ Գաղիկեոսիւ խաղաղութեանն:
 ԺԴ. — Վասն եպիսկոպոսացն որ ծաղկեցան 'ի ժամանակին:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՈԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑՈՑ:

- Ա. — Ճառք առաջին, վասն գնացից շարեացն Դաւիթոսայ:
 Բ. — Երկրորդ, վասն եպիսկոպոսացն որ եղին յաւարս նոցա 'ի Հռոմ քա-
 ղաքի:
 Գ. — Երրորդ, թէ մըշափ եզ պատուէր Հրամանի գառալին, Սարգիսոս ե-
 պիսկոպոսօքն Հանգերձ որ էին ընդ նմա, զի եղեցին սրբեալ մկրտու-
 թեամբ որ փոխգամ գաւառացն 'ի Հերձուածոց անոսի:
 Դ. — Զորրորդ, թէ մըշափ Թուղթ գրեաց վասն այսորիկ Դիոնեսոս:
 Ե. — Հինգերորդ, վասն խաղաղութեան որ եղև յետ Հալածանացն:
 Ձ. — Վեցերորդ, վասն աղանդին Հերձուածոց Սերեղայ:
 Ի. — Եթերորդ, վասն պիղծ մուրրութեան Հերեսիովտայ, և վասն տես-
 լեան որ երեսնու յԱստուծոյ Դիոնեսիոսայ, և վասն կանոնաց եկե-
 ղեցւոյ զոր ընկալաւ:
 Լ. — Ութերորդ, վասն երկմտութեան աղանդին Նետուսայ:
 Ս. — Իններորդ, վասն անօրէն մկրտութեան Հերեսիովտաց:
 Թ. — Տասներորդ, վասն Վաղերիանոսի, և վասն Հալածանացն զոր արար:
 ԺԱ. — Մեծաւանդերորդ, վասն աննային որ ինչ անցք անցին յայնմ ժամա-
 նակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս:
 ԺԲ. — Երկաւասներորդ, վասն որոց վկայեցին 'ի Կեսարիա պաղեստինա-
 ցոց:
 ԺԳ. — Երեքաւասներորդ, վասն խաղաղութեան զոր արար Գաղիոս:
 ԺԴ. — Զորքաւասներորդ, վասն եպիսկոպոսացն որ առաքինանային յայնմ
 ժամանակի:

- ԺԵ. — Բէ՛ւ որպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա :
- ԺԶ. — Պատմութիւն Աստերիոսի :
- ԺԷ. — Վասն դրանչէլեաց Փրկչին մարդ 'ի Պանէառա :
- ԺԸ. — Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի անուատես կնոջն :
- ԺԹ. — Վասն աթուռոյն Յակոբայ եպիսկոպոսի :
- Ի. — Վասն տօնական թղթոցն Դիոնեսեայ, յորս և կանոնադրութիւնք Վասն Զատիկին :
- ԻԱ. — Վասն անցիցն որ անցին յԱղէքսանդրիա :
- ԻԲ. — Վասն վերահաս Հիւանդութեանն յԱղէքսանդրիա :
- ԻԳ. — Վասն Խնքնակալութեան Գաղիենոսի :
- ԻԴ. — Վասն Նեպոտեայ և ընդգէմ նորա մուրրութեանն :
- ԻԵ. — Վասն Յայանութեան Յովհաննու :
- ԻԶ. — Վասն թղթոց Դիոնեսեայ :
- ԻԷ. — Վասն Պօղոսի Սամուսացւոյ, և Վասն աղանդոյ Հերձուածոյն նորա զոր երեւցոյց յԱստիոք :
- ԻԸ. — Վասն անուանի եպիսկոպոսաց որ կոչին 'ի Ժամանակին :
- ԻԹ. — Բէ՛ւ որպէս յանդիմանեալ Պօղոս 'ի Մալքիոնէ յերիցուէ, որ Սոփեստէսն էր երբեմն, և տարագիր եղև :
- Լ. — Վասն թղթոյ եպիսկոպոսաց Ժողովոյն ընդգէմ Պօղոսի :
- ԼԱ. — Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցւոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ :
- ԼԲ. — Որ Վասն առ մարովս Ժամանակաւ Ժողկելոց եկեղեցական մարդկան . և Թէ՛ ո՞րք 'ի նոցանէ կացին մնացին մինչև յաւեր եկեղեցեացն :

- ԺԵ. — Հնգետասներորդ, Թէ՛ որպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա :
- ԺԶ. — Վերասաներորդ, պատմութիւն Վասն Աստերիոսի :
- ԺԷ. — Եթնեասաներորդ, Վասն նշանացն որ եղին 'ի Պենտիկայ մեծամեծ զորոցն ' Փրկչին մարդ :
- ԺԸ. — Ութնասաներորդ, Վասն աթուռոյն Յակոբայ :
- ԺԹ. — Իննասաներորդ, Վասն թղթոյն զոր գրեաց Դիոնեսոս Վասն տանկ . և 'ի նոսա առաց Վասն Զատիկի :
- Ի. — Բասներորդ, Վասն ամենայնի որ ինչ անցն անցին յԱղէքսանդր քաղաքի :
- ԻԱ. — Բասներորդ առաջներորդ, Վասն Հիւանդութեանն որ եղև յԱղէքսանդրիա :
- ԻԲ. — Բասներորդ երկրորդ, Վասն արքայութեանն Գաղիոսեայ :
- ԻԳ. — Բասներորդ երրորդ, Վասն Նեփեսեայ . և Վասն Հերմաւոցն զոր արար :
- ԻԴ. — Բասներորդ չորրորդ, Վասն յայանութեանն Յովհաննու :
- ԻԵ. — Բասներորդ հինգերորդ, Վասն թղթոյն Դիոնեսեայ :
- ԻԶ. — Բասներորդ վեցերորդ, Վասն Պօղոսի շմշառցւոյ . և Վասն Հերմաւոցն զոր արար յԱստիոք քաղաքի :
- ԻԷ. — Բասներորդ եօթներորդ, Վասն անուանի եպիսկոպոսացն որ էին յայնժամ Ժամանակի :
- ԻԸ. — Բասներորդ ութներորդ, Թէ՛ որպէս յանդիմանեցաւ Պօղոս, և տարադրեցաւ :
- ԻԹ. — Բասներորդ թններորդ, Վասն ձախող աղանդին մանիքեցւոց որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ Ժամանակի :
- Լ. — Երեսներորդ, Վասն մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ Ժառարեցան յաւերս մեծ . և որքան մնացին 'ի նոցանէ մինչև յաւերս եկեղեցեացն որ յաւերս Հալանտեացն եղև :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն

Եւ յեւթներորդ յայտ գիրս եկեղեցական պատմութեանս՝ մեծն այն Աղեքսանդրացւոց հայրապետ Դիոնիսիոս բազմապատիկ բանիւք իւրով վաստակակից մեզ լինի, զամենայն դէպս իւրոյ ժամանակին՝ մի ըստ միովն մանր նկարագրել աւանդէ մեզ ի թուղթս իւր. յորոց և սկիզբն արասցուք պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն անօրէն գնացից Դեկոսի և Գաղղոսի,

Դեկոսի և ոչ իսկ զժամանակ երկուց ամաց կալեալ զիշխանութիւնն՝ սպանաւ հանգերձ երկու որդւովքն, և յաջորդեաց զնա Գաղղոս: Ի ժամանակին կատարեալ Որոգինեայ զեւթանաաւսն ամ կենաց իւրոց, փոխեցաւ յաստեացս: Իսկ Դիանեսիոս գրեւով առ Հերմամմոն այսպէս ասէ վասն Գաղղոսի. Այլ և ոչ Գաղղոս ծանեաւ զչարիս Դեկոսի, և ոչ միտ եղ յոր ինչ վրիպեալ կործանեցաւ նա, այլ ընդ նոյն իսկ ընդ վէճն՝ որ եղեալ էր առաջի աչաց նորա, ընդ հարեալ գլխեցաւ և սա: Զի իբրեւ յաջորդեցաւ նա յարքայութեան իւրում, և ամենայն ինչ ըստ կամաց նորա ընթանայր, զարս սուրբս, որ վասն կենաց նորա և խաղաղութեան աղօթս առնէին առ Աստուած՝ հալա-

Առային ձառք. վասն գնացից յարեաց Դակիոսեայ և Գաղիոսեայ:

Կալաւ զկնի Դակիոսեայ Գաղիոս: Յայս իսկ 'ի գալուածեան եօթներորդ. պատմութեանց եկեղեցւոյ, 'ի սմա դարձեալ վաստալէ ընդ մեզ Դիոնեսոս եպիսկոպոս մեծ, պատմութեամբ զորպտա մեաց բանիւք և թղթովք իւրովք 'ի մասունս, զամենայն ինչ զոր մանգամ գործեցաւ յաւուրս նորա: Բայց ես աստի արարեց՝ անիւքն բանիս այսմի: Դակիոս իբրեւ ոչ երկուս ամս կալաւ զժողաւորութիւնն, սպանաւ երկու որդւովք իւրովք հանգերձ, և կալաւ զկնի նորա Գաղիոս: Յայնմ ժամանակի կատարեաց Որոգինէս վթառունէինն ամ, և հանգեաւ: Արդ 'ի ժամանակի իբրեւ գրեաց Դիոնեսոս առ Հերմամմոն վասն Գաղիոսեայ այսպէս ասաց. Զի և ոչ Գաղիոս, ասէ, գիտեր զչարիսն Դակիոսեայ և ոչ նայեցաւ նա ընդ այն ինչ՝ որով յանցեաւն նա, այլ 'ի նոյն իսկ 'ի վէճն որ եղեալ էր առաջի աչաց նորա՝ գայթակղեցաւ և սա. զի իբրեւ յարքայութեան իւրում առաւել լինէր և իբրեւ նորա ըստ մասց իւրոց գործեալ լինէին. զմարդս սուրբս որ աղօթս առնէին առ Աստուած վասն խաղաղութեան և առողջութեան նորա՝ հալածէր նա: Արդ ընդ նոսին

Ծէր, ընդ նոսին ապա և զաղօթս նոցա վասն իւր 'ի բաց յինքենէ մերժէր:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Թէ ո՞չք կացին 'ի ժամանակին եպիսկոպոսք Հոսովմայ:

Իսկ 'ի Հոսովմայեցւոց քաղաքի լցեալ Կոռնելեայ զամս երիս եպիսկոպոսութեանն՝ փոխանակեաց զնս Լուկիոս. որ և զուժ ամիսս միայն պաշտեալ՝ և 'ի վը. ճարեւն 'ի կենաց, Ստեփանոսի եթող զաթոռն: Առ սա ինքն Ստեփանոս գրեաց նախ Դիոնեոսիս վասն մկրտութեան, զի ոչ թեթե ինչ 'ի ժամանակին յառնէին խնդիրք, եթէ արժան իցէ սրբել 'ի ձեռն մըկրտութեան՝ որ միանգամ դառնայցեն 'ի Հերձուածոց ուստեք. զի 'ի վաղուց սովորութիւն էր հաստատուն վասն այսպիսեաց՝ աղօթիւք ձեռնադրութեան միայն շատանալ:

Իսկ ընդ այնոսիկ հալածէր նա և զաղօթսն ևս զոր առնէին վասն նորա: Զայս ինչ ասաց վասն նորա:

Երկրորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ եղև յատարս նորոն քաղաքաւորեանն 'ի Հոսովմայ:

Իսկ յեկեղեցւոյ անդ հոռմայեցւոց, իբրև վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն Կորնելիոս զերիս ամս, Լուկիոս կալաւ զէնի նորա. և իբրև պաշտեաց և սա ևս զուժ ամիս, 'ի մեռանել իւրում՝ Ստեփանոսի եւ զեպիսկոպոսութիւնն:

Երրորդ. քե որպէս եր զպատուէր հրամանին գասայինն Արպիւնոս եպիսկոպոսօքն հանդերձ որ էին ընդ նոսա, զի եղիցին սրբեալ մկրտութեամբ որ միանգամ դառնայցեն 'ի հերձուածոց անտի:

Այսմ իսկ Ստեփանոսի գրեաց Թուղթ զառաջինն վասն մըկրտութեան, զի խռովեցաւ անդ այս բիժ մեծ, զի թէ արժան իցէ սրբել 'ի ձեռն մկրտութեան, որ միանգամ դառնայցեն 'ի Հերձուածոց ուստեք. զի էր սովորութիւն զառաջինն վասն այսպիսեաց իւրաց, զի աղօթիւք ձեռնադրութեան միայն հաղորդին ընդ նոսա:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թէ ո'րպէս Երիւրիանոս հանդերձ եպիսկոպոսօքն որ ընդ նմա՝ վարդապետէր նախ երէ զդարձ, եայսն 'ի մոլորութեանէ հերձոռաճոց պարտ իցէ սրբել մկրտութեամբ:

Երիւրիանոս նախ յայնժամ, որ հովիւն էր Եարքեղոնացւոց եկեղեցւոյն, ոչ այլ ազգ ինչ, բայց եթէ 'ի ձեռն մկրտութեան սրբելով զնոսա նախ 'ի մոլորութեանէ իւրեանց՝ ընդունել զնոսա արժան համարէր: Իսկ Ստեփանոս, չէ պարտ չէ՛ արժան, ասէր, արտաքոյ քան զտուչութիւն սովորութեան՝ զոր 'ի նախնեաց անտի ունիմք, նոր ինչ օրէնս 'ի ներքս մուծանել, և դժկամակէր յոյժ վասն այսորիկ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թէ ո'րչափ ինչ բուռքս վասն խնդրոյս այսորիկ գրեաց Դիոնետիոս:

Բազում ինչ զխնդրոյս խօսեցաւ Դիոնետիոս գրով ընդ Ստեփանոսի, յորս 'ի վախճանին 'ի դադարել արդ, ասէ, հալածանաց ամենայն եկեղեցիք ընդ ա-

Բայց զառաջին յայնժ ժամանակի Երիւրիանոս եպիսկոպոսն եկեղեցւոյն Եարքեղոնացւոց ասէր, թէ այլազգ ինչ չէ արժան զնոսա ընդունել, բայց եթէ սրբեացին նոքա 'ի ձեռն մկրտութեան յառաջին մոլորութեանէ անտի: Իսկ Ստեփանոս ասէր. թէ չէ արժան նորոգել այլ ինչ արտաքոյ քան զտուչութիւն սովորութեանն զոր ունէին, և բարկանայր նա վասն այսր:

Չորրորդ. քէ ճրպէս բուռքս գրեաց վասն այսորիկ Դիոնետոս:

Բազում ինչ գրեաց վասն այսր Դիոնետոս առ Ստեփանոս, և յետոյ եջոյց նմա թէյորժամ ցանեան դադարեցին հալածանքն,

մենայն տեղիս խորշելով 'ի նորակրօնութենէ Նովա-
տեանց, առնեն ընդ միմեանս խաղաղութիւն: Եւ գրէ
վասն այսորիկ օրինակ զայս:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Վասն որ յետ հալածանացն խաղաղութեան:

Գիտեա արդ, եղբայր, զի որ յարևելս են և որ
յանդրագոյն գաւառս պատառեալ երբեմն եկեղե-
ցիք, միաբանեցան արդ 'ի մի միտս, և ամենայն ուրեք՝
որ միանգամ 'ի գլուխ եկեղեցեացն կան միախոր-
հուրդք, խնդան և ուրախ լինին մեծապէս ընդ այս
խաղաղութիւն արտաքոյ քան զիւրեանց ակնկալու-
թիւն. Դեմեաթիանոս յԱնտիոք, Թէոկտիստոս 'ի Կե-
սարիա, Մազաբանէս՝ յետ Աղեքսանդրի մահուն յԵ-
ղիա, (այն է յԵրուսաղէմ), Մարինոս 'ի Տիւրոս, Հե-
ղիոդոր՝ յետ Թէլիմիտրայ, 'ի Լաոդիկէ, Հելենոս՝ 'ի
Տարսոն և այլ ամենայն եկեղեցիք Կիլիկեցոց, Փիր-
միլիանոս և ամենայն Կապադոկիա: Զերևելիս միայն
եպիսկոպոսաց կարգեցի, զի մի երկարելով զԹուղթս
տաղտուկ եղէց քեզ: Եւ համօրէն Ասորիք և Արա-
բիա, որոց սատարեալ գրեցէքդ, և Միջագետք և

ամենայն եկեղեցիք ընդ ամենայն տեղիս գարձան յերկմտութենէ
անտի Նեոտեայ և եղևնոցա խաղաղութիւն ընդ միմեանս: Գրէ իսկ
այսպէս: Եղիցես, ասէ՛, գիտել այժմիկ, եղբայր, եթէ եկեղեցիքն
մեր ամենայն որ յառաջագոյն պատառեալ էին յարևելս, և արա-
քոյ քան զիս, ամենեքեան միաբանեցան 'ի մի միտս և 'ի մի խոր-
հուրդս. և ամենեքեան որ միանգամ կային 'ի գլուխ եկեղեցւոյ՝
խնդան և ուրախ լինին մեծապէս ընդ այս խաղաղութիւնս որ եղև,
իբրու ոչ ակն ունէին, Դեմեաթիանոս յԱնտիոք, և Թէոկտեստոս՝
'ի Կեսարիա. և Մեղաանոս 'ի Հեղիա՝ զի նա ինքն է Երուսաղէմ,
Մարինոս 'ի Տիւր յետ Աղեքսանդրեայ մահուն, Հեղիոդորոս 'ի
Դաւոթեայ յետ մահուն Թադմիզորայ, Հեղմիանոս 'ի Տարսոն, և
ամենայն եկեղեցիք Կիլիկեցոց, և Պարմիլիանոս և ամենայն Կա-
պադոկիացիք. զեպիսկոպոսս զերևելիսս միայն անուանեցի, զի մի
երկայնեցիք Թուղթս, և մի եղիցի ծանրութիւն ևս բազում բանին:
Ամենայն կողմանք իսկ Ասորոց և Արաբացոց, հանգրձ այնոքիմք
որ էին ընդ ամենայն ժամանակս որ այժմ առաքեցէք, և 'ի Մի-

Պոնտոս և Բիւթանիա, համառօտ ասել, ամենեքին միանգամայն ընդ ամենայն տեղիս խնդան և ուրախ են, և միաբանութեամբ և սիրով եղբայրութեան փառաւորեն զԱստուած: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս:

Իսկ Ստեփանոսի լցեալ զերկուս ամս 'ի պաշտաման իւրում, յաջորդէ զնա Սեստոս: Առ սա գրեաց Դիոնեսիոս Թուղթ երկրորդ վասն մկրտութեան, յայտ առնելով զսորհուրդս և զդատաստան Ստեփանոսի և զայլոց եպիսկոպոսաց. և վասն Ստեփանոսի այսպէս ասէ. Գրեաց նախ, ասէ, վասն Հելենոսի, վասն Փիրմիլիանու և վասն ամենեցուն՝ որ էին 'ի կողմանս Աիւլիկեցւոց և Ապպադովկացւոց և Փաղատացւոց, և ամենեցուն որ սահմանակից են ազգաց հեթանոսաց, Թէ և ոչ ընդ նոսա կամէր նա հաղորդել զի վերստին մկրտէին նոքա զհերետիկոսայսն: Տես դու զմեծութիւն խնդրոյս. քանզի որպէս լուայ, սահմանաւ մձը ուեցաւ արդարև 'ի մեծամեծ սիւնհոդոսս եպիսկոպոսաց¹, Թէ որ միանգամ 'ի հերետիկոսացց անտի մերձեանան 'ի կաթողիկէ եկեղեցի, երախայացեալ նախ մկրտեսցին և սրբեսցին յաղտոյ անտի և 'ի ներուտ հին խմորոյն և վասն այսր ամենայնի գրեցի և աղաչե-

լագեաւ և Պոնտոս և Բիւթանիա, և զի Ժողովեցուք և ասասցուք, և ամենեքին խնդան և ուրախ են ընդ ամենայն տեղիս. և միաբանութեամբ և սիրով եղբայրութեան փառաւորեն զԱստուած: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս:

Հիմեքերոյ. վասն խաղաղութեանն որ եղև յետ հալածանացն:

Իսկ Ստեփանոս իբրև ելից կառարեաց զերկուս ամս զպաշտոն իւր, Քսեստոս կալաւ զինի նորա. առ սմա գրեաց Դիոնեսոս Թուղթ երկրորդ վասն մկրտութեան, և եղոյց նմա վասն կամաց և դատաստանին Ստեփանոսեայ և այլոց եպիսկոպոսացն: Եւ վասն Ստեփանոսեայ այսպէս. Եթէ առաքեաց, ասէ, յառաջագոյն վասն Հեղիանոսեայ և վասն Պարմիլեայ և զինի ամենեցուն որ էին 'ի կողմանս Աիլիկեցւոց և Ապպադովկացւոց, յայտ է Թէ և 'ի կողմանս Փաղատացւոց, և ամենայն հեթանոսաց որ սահմանակիցք են նոցա, որպէս զի և ոչ ընդ նոսա հաղորդէր նա վասն այսր պատճառանոց. քանզի մկրտէին, ասէ, վերստին զհերետիկոսայսն: Եւ տես դու զմեծութիւն այսր իրաց: Որպէս ուսայ ես Ճմարտիւ, հերձուածք եղեն մեծամեծք վասն այսր 'ի Ժողովս եպիսկոպոսաց, Թէ որ միանգամ մկրտենայ յաղանդոյ անտի՝ եղիցին աշակերտել զնոս, և ապա մկրտեսցին և սրբեսցին նոքա յաղաղ պնտի, և 'ի նե-

ցի զնա: Եւ զկնի սակաւու միոյ թէ՛ Եւ առ սիրելիս մեր և երիցակիցս առ Դիոնեսիոս և առ Փիլեմոն, որք յառաջագոյն խորհրդակիցք էին Ստեփանոսի, և գրեցին առ իս զիրացս, նախ սակաւ մի, իսկ այժմ՝ երկարագոյնս գրեցի առ նոսա: Եւ այսչափ ինչ վասն ծանօթ խնդրոյս շատասցի:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն աղանդոյն Սաքելայ:

Ի նմին անդ թղթի նշանակելով և վասն աղանդոյն Սաքելի՝ որ այն ինչ յայնժամ՝ ի վեր երևէր, ասէ. Վասն այժմ իսկ նորոգ խլրտելոյ աղանդոյն ի Պտղոմայիս Պենտապօլեայ՝ լի ամբարշտութեամբ և հայհոյութեամբ զԱստուծոյ ամենակալէ Հօրէն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և բազում անհաւատութեամբ ընդդէմ Միածնի որդւոյ նորա և անդրանկան ամենայն արարածոց և բանին առելոյ զմարդկու թիւն. և լի դարձեալ անհանձարութեամբ վասն Հօգւոյն սրբոյ: Եւ իբրև յերկոցունց կողմանց եկին առ իս թուղթք և եղբարք ի վիճել զխնդրոյս. գրեցի ես

խուռ հին խմորոյն. և վասն այսր ամենայնի գրեցի և աղաչեցի զնա: Եւ զկնի այլոց գարձեալ. Նա և առ սիրելիսն և պաշտօնակիցսն մեր երիցունս՝ Դիոնեսոս և Փիլեմոն, զի էին նոքա յառաջագոյն խորհրդակիցք Ստեփանոսեայ, որ գրեցին առ իս վասն այսր ամենայնի: Յառաջ գրեցի ես առ նոսա սակաւիկ մի, իսկ այժմ՝ բազմեք գրեցի ես նոցա: Այս ինչ վասն այսր արատոյ՝ զոր գրեցաք մեք վասն նորա:

Վեցերորդ. վասն աղանդին Սիրեղեայ:

Այլ եցոյց նա այսու հանգերձ և վասն հերձուածոցն ևս ասան Սիրեղեայ, որ յաւուրս նորա երևեցան. և ասէ այսպէս: Վասն այսր աղանդի որ այժմ երևեցաւ ի Պտղոմայիդ Պանգողաղոց, միտք ամբարշտութեամբ լի հայհոյութեամբ զԱստուծոյ ամենակալէ Հօրէն տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և բազում երկմտութիւն ունի նա: Եւ վասն որդւոյ նորա Միածնի անգրանկան ամենայն արարածոց, բանին որ զգեցաւ զմարդկութիւնն, և անգիտութիւն վասն Հոգւոյն Սրբոյ: Եւ իբրև եկին յերկոցունց կողմանց առ իս, փնջև առեալ էր իմ զթուղթսն, և փնջև խօսեալ էր ընդ իս եղ.

Թուղթս՝ որչափ ինչ մարթացայ օգնականութեամբ չնորհացն Աստուծոյ ճոխագոյն վարդապետօրէն. զորոց և զպատճէնս ետու բերել քեզ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն պիղծ մոլորութեան հերեսիութեան, և վասն երկնաշաք տեսչեան Դիոնիսեայ, և վասն կանոնաց եկեղեցոյ՝ զոր ընկալաւ նա:

Եւ յերրորդ Թղթի անդ առ Փիլեմոն երէց հռովմէական եկեղեցւոյ՝ վասն մկրտութեան գրելով Դիոնեսիոս, այսպիսի ինչ գնէ. Իսկ ես, ասէ, 'ի գիրս և 'ի տուչութիւն հերեսիութեաց ընթացայ, Թէպէտ առ Ժամանակ մի աղտեղեցի զանձն իմ պիղծ խորհրդով նոցա, սակայն զայս օգուտ 'ի նոցանէ ընկալայ ես, զի լռելեան 'ի միտս իմ յանդիմանեալ կշտամբեցից զնոսա, և առաւել յոյժ խոտեալ անարգեցից: Այլ իբրև ոմն յեղթարց անտի յերիցանց արգելոյր զիս, զի զահի հարեալ էր նա Թէ գուցէ խառնեցայց ես 'ի տիղմ չարութեան նոցա. և յիրաւի իսկ ասէր նա ցիս, Թէ ապականես զանձնդ, որպէս և ես ինքն 'ի միտ աւ

բարց. գրեցի և ետու տանել, որպէս և կարացի զօրութեամբն զոր ետ ինձ Աստուած. և վարդապետութեամբ պատմեցի ես զիրսս, և զպատճէն սոցա ետու բերել քեզ:

Իօրենրորդ. վասն պիղծ մոլորութեան հերեսիութեան. և վասն տեսչեան որ երևեցաւ յԱստուծոյ Դիոնեսեայ, և վասն կանոնաց եկեղեցոյն զոր ընկալաւ:

Եւ յերրորդ Թղթի անդ, որ վասն մկրտութեանն է, զոր գրեաց Դիոնեսիոս առ Փեղեմոն երէց Հռովմէացի, գնէ զայս. Զի ես, ասէ, 'ի խօսս և 'ի տուչութիւն հերեսիութեացն ընթացայ. բայց Թէպէտ աղտեղեցի զանձն իմ առ Ժամանակ մի պիղծ խորհրդովքն նոցա, սակայն օգուտ զայս առի 'ի նոցանէ զի յանդիմանեալ կշտամբեցից զնոսա ես առանձինն, և առաւել յոյժ խոտեցից անարգեցից զնոսա: Այլ 'ի Ժամանակի իբրև եղթարց մի յերիցանց անտի արգելոյր զիս, զի երկուցեալ զահի հարեալ էր նա, Թէ գուցէ խառնեցայց ես 'ի տիղմ չարութեան նոցա, զի ասէր նա Թէ աւ

աի, որում և տեսիլ ինչ երկնառաք 'ի վերայ եկեալ հաստատեաց զիս 'ի նոյն միտս: Զի եղև առ իս բան՝ որ յայտնապէս հրաման տայր ինձ ասելով. Որ ինչ 'ի քո ձեռս գայ, ընթերցիր. քանզի բաւական ես մեկնել զամենայն և քննել, զի և 'ի սկզբան անդ ճանապարհ եղև այս քեզ 'ի հաւատոս: Եւ հաւատացի ես տեսլեանս, որ հաւասարեալ միաբանէր առաքելական բարբաւոյն՝ զոր առ հօրս պատուէր տայր լինել սեղանաւորս իմաստունս ²: Եւ յետ այնորիկ զճաւից իսկ զհերձուածոց ճառելով՝ յաւելու այսպէս. Զայս կանոն ես և զօրինակ յերանելոյ պապէն մերմէ 'ի Հերակլեայ ընկալայ, որ զեկեալս առ նա 'ի հերեւոյթեաց անտի, թէպէտ յայտնապէս հերձեղոց յեկեղեցւոյ, և թէպէտ ոչ հերձեալ 'ի սպառ՝ այլ առարտաքս հաղորդելոց ընդ նմա, սակայն ծանուցելոց առ օտարուսունմն վարդապետս յաճախել, հալածեաց զամենեւեան յեկեղեցւոյ, և աղաչանաց իսկ նոցա ոչ անսայր՝ մինչև ոչ խոստովան եղեն յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, և պատմեցին զամենայն՝ զոր միանգամ լուան 'ի հակառակորդաց անտի եկեղեցւոյ: Եւ այնուհետև ապա ժողովեաց զնոսա առ ինքն, և ոչ հարկ համարեցաւ տալ նոցա կրկին կնիք, քանզի

պականես զանձն քո. և հաստատեալ գիտացի ես թէ չմարիտ առնէ նա: Յայնժամ երևեցաւ ինձ տեսիլ Աստուծոյ, և յերազեցոյց զիս: Բան իսկ եղև 'ի վերայ իմ, և հրամայեաց ինձ յայտնապէս և ասաց. Եթէ ամենայնի որ գայցեն 'ի ձեռն քո՝ եղիցես ընթերցող զնոսա, քան զի կարող ես դու քննել զամենեւին և յանդիմանել: Զի և քեզ այս պատճառք 'ի հաւատս եղեն: Եւ ընկալայ ես զայս տեսիլ, զի հաւասարեալ միաբանին առաքելոց զոր ասաց առ հօրս, թէ եղբորս, ասէ, վաճառականք փորձեալք. և յետ այսորիկ յաւելու և ասէ վասն ամենայն աղանդին հերձուածոյս այսպէս. Զի ես, ասէ, զայս կանոն և զօրինակս զՀերակլեայ եպիսկոպոսի զերանելոյ ընկալայ, զի զայնոսիկ որ մերձենային առ նա յաղանդոց անտի որ պատառեցան յեկեղեցւոյ. և ոչ իսկ պատառեցին նոքա, այլ կարծեալ երևին նոքա եթէ ժողովին ընդ նոսա: Իսկ իբրև ցուցին վասն նոցա թէ մերձեցան նոքա առ ոմանս յայնցանէ որ ուսուցանեն զօտար ուսունմն, հալածեաց զնոսա յեկեղեցւոյ: Եւ իբրև խաչէին և խնդրէին 'ի նմանէն, սակայն ոչ ընկալաւ զնոսա քննել խոստովան եղեն յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, և ասացին զամենայն ինչ զոր միանգամ լուան նոքա յայնցանէ որ հակառակ կուին ընդդէմ եկեղեցւոյ: Եւ ապա ժողովեաց զնոսա առ ինքն, և

առեալ էր նոցա յառաջագոյն 'ի նմանէ զՀոգին սուրբ: Երկարագոյնս ապա ճառելով զինդրոյս, յաւել թէ. Ուսայ ես՝ զի ոչ այժմ՝ Ափրիկեցիք միայն մուծին զայս, այլ և կանուխ ժամանակաւ եպիսկոպոսաց՝ որ էին յառաջ քան զմեզ 'ի բազմամարդ եկեղեցիս. և 'ի ժողովոյ եղբարց որ յիկոնիոն և որ 'ի քաղաքն Սիւն. նատացւոց և առ այլս բազումս այսպէս հաճոյ թուեցեալ: Զորոց զվճիռս և զսահմանս չըջել, և 'ի հակառակութիւն և 'ի գծտութիւն զնոսա արկանել ոչ ախորժեմ, զի գրեալ իսկ է. Մի փոխեր զսահմանս ընկերի քո, զոր եդին հարքն քո: Զորորդ թուղթ նորա վասն մկրտութեան առ Ռիոնեսիոս է գրեալ՝ երէց յայնժամ՝ 'ի Հռովմ, և յետ ոչ բազմաց յեպիսկոպոսութիւն քաղաքիս ամբարձեալ: Եւ թէ սքանչելի էր սա և կորովի բանիւք 'ի վկայութեանէ անտի Ռիոնեսեայ Աղէքսանդրացւոց մարթ է գիտել: Ապա 'ի թղթին յայնմիկ՝ որ առ նոյն ինքն երէցն վասն Նո վատեայ յիշեցուցանէ նա այսպէս:

Ոչ պիտոյ եղև տալ նոցա կնիք քանզի առեալ էր նոցա 'ի նմանէն յառաջագոյն կնիք սուրբ: Բայց դարձեալ հմուտ և տեղեակ էր նա ճառիցն առաւել. և յաւել և ասաց այսպէս. Զի ուսայ ես, առե, զայս, թէ ոչ այժմ՝ ափրիկեցիքն միայն մուծին զայս, այլ և յառաջագոյն 'ի ժամանակս եպիսկոպոսացն որ էին յառաջ քան զմեզ յեկեղեցիսն որ լի են մարդկամբ, և 'ի ժողովս եղբարց մերոց որ եղեն յիկոնիա հանգերձ այլովք: Նա և բազմաց իսկ հաճոյ եղև այս, զի զկամս օոցս որ չըջէ 'ի հակառակութիւն արկանէ զնոսա յայնմիկ, զի ոչ միաբանի նմա. ասացեալ իսկ է թէ մի փոխեր զսահմանս ընկերի քո, զոր եգին հաստատեցին հարքն քո: Բայց մի 'ի թղթոց անտի նորա է վասն մկրտութեան գրեցաւ առ Ռիոնեսիոս որ էր 'ի Հռովմ քաղաքի, զի յայնժամանակի երէց էր նա, որ յետ սակաւ ժամանակի կալաւ զեպիսկոպոսութիւն նոցա. զի 'ի նմանէ մեք մարթեմք գիտել ճանաչել, թէ որպիսի վկայութիւն վկայէր 'ի վերայ նորա Ռիոնեսիոս աղէքսանդրացի, զի է նա սքանչելի և կորովի բանիւք:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Միասն օտարոտստունն աշխարհոնոտքեան Նոպատեայ :

ԶԱՎԱՏԵԱՆՈՒՄ, ասէ, յիրաւի ատեմք մեք, փոխա-
նակ զի պատառեաց նա զեկեղեցին, և ձգեաց զոմանս
յեղբարց յամբարշտութիւն և 'ի հայհոյութիւն. և
վարդապետութիւն անսուրբ և անարժան զԱրտուծոյ
'ի մէջ եմոյծ. և զքաղցրն և զամենողորմն զՏէրն մեր
Յիսուս Քրիստոս՝ որպէս անողորմ զրպարտեաց. և 'ի
վերայ այսոցիկ ամենայնի զմկրտութիւնն սուրբ խո-
տեալ անարգէ՞, և կործանէ՞ զհաւատս և զխոտո-
վանութիւն որ յառաջ քան զայն, և փախուցանէ
յանձանց նոցա սպառսպուռ զՀոգին սուրբ՝, թէ-
պէտ և էր յոյս ինչ մնալոյ 'ի նոսա, կամ անդրէն վե-
րըստին դառնալոյ :

ՈՂՔԻՐՈՂ - Վասն երկնոտքեան աղանդին Նոտեայ :

Բայց գրեաց և նմա հանգերձ այլովք յեղեցուցանէ նմա և
վասն Նոտեայ այսու բանիւք, թէ զՆոտոս յիրաւի, ասէ, ա-
տեմք մեք զնա, փոխանակ զի պատառեաց նա զեկեղեցի, և ձգեաց
զոմանս յեկեղեցւոյ յամբարշտութիւն և 'ի հայհոյութիւն. և 'ի
վերայ Աստուծոյ աղանդ անարժան քարոզեաց և 'ի վերայ տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի քաղցրութեան զրպարտէ զնա, որպէս
թէ չէ նա ողորմած. և հանգերձ այսու ամենայնիւ զոր զրկէ՝ զա-
նայ նա և զմկրտութիւնն սուրբ, և կործանէ նա զհաւատս և զխո-
տովանութիւն որ յառաջ էր քան զնա, և փախուցանէ յանձանց
իւրեանց սպառսպուռ զՀոգին Սուրբ. թէպէտ և էր 'ի նոցա յոյս
մնալ և դառնալ առ անձինս իւրեանց : Եւ միւս ևս գրեալ է նորա
առ Քոեստոս եպիսկոպոս Հռոմ՝ քաղաքի, զի 'ի նմա ասացեալ է
նորա բազում ինչ վասն հերետիկոսացն, և գնէ զերան որ գործեցան
առ նմա այսպէս :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն անօրէն մկրտութեան հերետիկոսաց:

Է Դիոնիսեայ և Հինգերորդ Թուղթ առ Սեստոս եպիսկոպոս Հռովմայ գրեալ, յորում բազում ինչ զՏերեսիովտացն խօսելով՝ ինչ մի որ առ նովաւ հանդիւպեալ պատմէ այսպէս. Եւ յիրաւի խորհրդակից լինել ինձ, եղբայր, խորհրդովք քով աղաչեմ, և գիտեալ զկամս քո խնդրեմ, զի դիպեցաւ ինձ գործ մի այսպիսի, և զահի հարեալ երկնչիմ եթէ գուցէ յանցանիցեմ: Զի ոմն յեղբարց անտի հաւատացելոց ժողովելոց ընդ մեզ, կանուխ իսկ և յառաջ քան զիմ ձեռնադրութիւն, և որպէս Թուի ինձ, և քան զեպիսկոպոսութիւն երանելոյն Հերակղեայ՝ յեկեղեցի Տեառն և ՚ի ժողովուրդ նորա հաղորդեալ, եկն առ իս լալով՝ զի դէպ եղև նմա առաջի գտանել մկրտութեան հերետիկոսացն, և լսել զհարցմունսս նոցա և զպատասխանիս. և ողբայր նա զանձն իւր և անկանելի յոտս իմ և խոստովանէր և երդմամբ հրաժարէր ՚ի մկրտութենէն՝ զոր ՚ի հերետիկոսաց ընկալեալ էր. քանզի չիք բնաւ ամենեին, ասէր, հաղորդութիւն ընդ այս և ընդ այն մկրտութիւն. և թէ լի է այն ամբարշտութեամբ և հայհոյութեամբ: Եւ թէ վըշ-

իներորդ. վասն անօրէն մկրտութեան հերետիկոսաց:

Դարձեալ ասէ այսպէս. Եթէ, եղբայր, չճարտիւ խրատ ինչ գրեմք ՚ի քէն վասն այսպիսւոյ իրաց որ մերձեցան առ իս, զի երկուցեալ զահի հարեալ եմ ես եթէ գուցէ յանցանիցեմ. զի եղբայր մի հաւատացեալ յայնցանէ որ ժողովեալ են ընդ մեզ, որ Թուի թէ յառաջագոյն է նա և քան զձեռնադրութիւնն զոր առեալ է իմ. զի ինձ այնպէս Թուի, թէ մինչև կացեալ էր Հերակղեայ երանելոյ, խառնեալ էր նա ՚ի ժողովուրդ եկեղեցւոյ. և դիպեցաւ նա ընդ այնոսիկ որ արգս մկրտին. և լուաւ զհարցումն և զտալ պատասխանւոյն, և մերձեցաւ առ իս և լոյր և ողբայր ՚ի վերայ անձին իւրոյ, և արկանէր զանձն իւր առ ոտս իմ, և խոստովանէր թէ զիմորդ մկրտեցաւ ՚ի հերետիկոսաց անտի, և ասէր թէ չիք հաղորդութիւն բնաւ ամենեին այնմ մկրտութեանն և այսմ մկրտու-

տացեալ է նա յոյժ արդ. յանձն իւր, և չիք նմա հա-
մարձակութիւն համբառնալոյ զայս իւր առ Աս-
տուած, զի 'ի գործս և 'ի բանս անօրէնութեան նո-
ցա խառնեցաւ. վասն որոյ և աղաչէր այսմ մաքուր
աւազանին սրբութեան հանդիպել և ընդունելու-
թեան և պարգևի շնորհաց: Զոր ոչ իշխեցի ես առ-
նել, զի ասացի՝ բամշատ է նմա հանապազօրեայ հա-
ղորդութիւն առ այս: Զի որոյ գոհութեան աղօթից
լսող լեալ էր ստէպ, և ընդ եկեղեցւոյն զամէնն պա-
տասխանեալ, որ սրբոյ սեղանոյն յանդիման կացեալ
և զձեռս իւր ընդդէմ սուրբ կերակրոյն սփռեալ յըն-
գունակութիւն և 'ի ճաշակ, և մարմնոյ և արեան
Տեառն մերոյ հաղորդ գտեալ ընդ երկար ժամանակս,
ոչ համարձակեցայ ես զամենայն եղծեալ 'ի նմա՝ 'ի
գլխոյ անտի նորոգ սկսանել. այլ հրաման ետու քա-
ջալերել և հաստատուն հաւատով և յուսով բա-
րեաւ մերձենալ 'ի հաղորդութիւն սրբութեան: Իսկ
նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ, և դողայր մատչել 'ի սեղան,
և հազիւ յորդորեալ հաւանեցուցանէաք զնա յա-
ղօթս կալ ընդ մեզ: Բաց յասացելոցս է նորա և այլ
թուղթ վասն մկրտութեան՝ յեկեղեցւոյն և յիւր ա-
նուն ուղղեալ առ Սեստոս՝ և առ եկեղեցին Հռով-
մայ, յորում վասն առաջարկեալ խնդրոյն երկարա-
գոյնս ճառէ: Է դարձեալ նորա և այլ թուղթ՝ առ

Թեան, զի այն ամբարշտութիւն լի է և հայհոյութիւն. և ասէր
Թէ յոյժ վաացեալ է նա յանձն իւր, և չիք նմա համարձակու-
թիւն համբառնալ զայս իւր առ Աստուած՝ 'ի բանից և 'ի գործոց
անարժանութեան, զի խառնեցաւ 'ի նոսա. և վասն այսորիկ աղա-
չէր նա արժանի լինել այսմ պարզ սրբութեան և պարգևի շնոր-
հացն: Զայն իսկ զայս ես ոչ իշխեցի առնել, զի ասացի՝ բամշատ է
հաղորդութիւն այնր ամենայնի ժամանակեանն՝ որ խառնեցաւ
ընդ նա. զի լուաւ նա զի մատչէր պատարագ, և ետ պատասխանի
և ասաց՝ ամէն. և եկաց առաջի սեղանոյն, և սփռեաց զձեռս իւր
առաջի ընդդէմ սուրբ կերակրոյն, և էառ զմարմն և զարին
տեառն մերոյ, և կցորդեցաւ ընդ նմա ժամանակս բազումս: Եւ ոչ
համարձակիմ ես վերստին դարձուցանել զնա, այլ հրաման առի
ես նմա քաջալերել զնա և ճմարիտ հաւատովք յուսով բարեաւ
մերձենալ 'ի կցորդութիւն սրբութեան: Իսկ նա ոչ գազարէր 'ի
լալոյ և դողայր մատչել 'ի սեղանն, և հազիւ հաւանեցուցանէաք
զնա. յոյժ եկաց նա ընդ մեզ յաղօթս. և հանգերձ այսու թղթովք
զոր ասացի ես՝ է այլ միւս ևս թուղթ նորա զոր գրեալ է առ Դիւս

Դիմենտիոս հռովմայեցի վասն Լիկիանու: Եւ վասն
այսոցիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Վաղերիանոս, և հայրաճանացն որ 'ի նմանէ:

Իսկ տունն Գաղեան իբրեւ ոչ ինչ աւելի քան զամս
երկուս կացեալ յիշխանութեան բնաջինջ բարձաւ 'ի
միջոյ, և կալաւ զթագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գա-
ղինեանաւ որդւով իւրով հանդերձ: Եւ զինչ դար-
ձեալ վասն սորա աւանդէ Դիմենտիոս՝ մարթիմբ 'ի
Թղթոյ անտի նորա առ Հերմամոն ուսանել, յորում
և պատմէ նա օրինակ զայս. Նմանագոյնս, ասէ, յայտ-
նեցաւ Յովհաննու. Զի տուաւ, ասէ, նմա բերան որ
խօսի զմեծամեծս և զհայհոյութիւն. և տուաւ նմա
իշխանութիւն զամիսս քառասուն և երկու. և զար-
մանալ արժան է Թէ զիարդ երկոքին իսկ այսոցիկ
կատարին 'ի Վաղենտիանոս: Այլ յառաջ քան զամե-
նայն միտ դնել է, Թէ ո՞րպէս քաղցր էր նա և բարե-
լրար առ ծառայս Աստուծոյ. զի ոչ ոք նախ քան զնա
'ի Թագաւորաց, և ոչ նոքին իսկ ողբ յայտնապէս

նեսոս, այն որ էր 'ի Հռոմ քաղաքի՝ վասն Լիկիոոեայ. և վասն
այնց իսկ գրեցան այժմ ամենայն:

Տասներորդ. վասն Վաղերիանոսի: Եւ վասն հայրաճանացն
զոր աբար:

Իսկ տունն Գաղեան իբրեւ ոչ երկուս ամս սպառ կտցին 'ի Թա-
գաւորութեան, ջնջեցան ելին յաշխարհէ աստի յայտնան. և կա-
լաւ զթագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գաղինեանաւ որդւով իւրով
հանդերձ: Բայց գարձեալ Թէ զինչ գրեաց և վասն սորա Դիմեն-
տոս՝ կարեմք մեք ուսանել 'ի Թղթոյ անտի յայնմանէ, զոր գրեացն
առ Հերմամոն. զի 'ի նմին պատմէ այսպէս. Եթէ Յովհաննու, ասէ,
այսպէս յայտնեցաւ վասն սորա և ասաց, Թէ տուաւ նմա բերան՝
որ խօսի զմեծամեծս, և տուաւ նմա իշխանութիւն տարի մի և ա-
միսս երկուս. երկոքին իսկ սղբս կատարին 'ի վերայ Վաղերիանո-
սի: Զարմանալ իսկ առաւել ընդ այն ինչ որ յառաջ քան զայս էր
և խորհէր Թէ զիարդ էր նա յառաջագոյն. զի էր նա քաղցր և սի-
րուն էին միտք նորա առ ծառայս Աստուծոյ. զի և ոչ միւսմ Թա-

քրիստոնեայս լինել ասէին⁵, այնպէս որդը մարդասիրութեամբ աջ խաղաղութեան առ նոսա կարկառեաց, որպէս սա 'ի սկզբան անդ ինքնակալութեան իւրոյ: Եւ ամենայն տուն նորա լի էր աստուածապաշտ որերով, և էր իբրեւ եկեղեցի Աստուծոյ. այլ հաւանեցոյց և չրջեաց զնա յառաջին մտաց իւրոց վարդապետն և նախիշխան կախարդացն Եգիպտացոց⁶, և հրամայեաց նմա կոտորել և հալածել զարս սուրբս և անարատս իբրեւ հակառակամարտս և արգելապիղծ և զազիր դիւթութեանց: Քանզի էին և են իսկ արդկարողք նոքա մօտ առննթեր գտանելով՝ կամ երեւելով իսկ միայն, փչմամբ և բարբառով ցրուել զխոհեմական անօրէն դիւացն զնենգութիւն: Կատարողութիւնս անմաքուրս, մենքենաւոր արուեստս պիղծս և նուիրագործութիւնս անբարիս ուսուցանէր նա նմա. տալ խողխողել զմանկունս եղկելիս, զոհել զօրդեմ ծնողաց եղկելեաց. հերձուլ զփորոտիս նորածին տղայոցն, և յօշոջ կոտորել և պատառել զստեղծութեան Աստուծոյ. որպէս եթէ 'ի ծագ բարեբաստութեան ժամանեացի նա նոքօք: Եւ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ածէ նա ասել եթէ՝ Գեղեցիկս Մաքրի.

գաւորացն եղեն յառաջ քան զնա. շինութեամբ և պատուով ունէր զնոսա այսպէս: Նա և ոչ այնոքիկ որք երևեցանն, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այնպէս կալան զնոսա. որպէս նա ընդունէր զնոսա գաւառիւնն. և իբրեւ զնոքանիս և զբարեկամս, և ամենայն տուն նորա լի էր պաշտօնէիւք Աստուծոյ, և էր նա եկեղեցի Աստուծոյ: Իայց հաճեցաւ և հաւանեցոյց զնա չրջել յառաջին մտաց անդ զոր ունէր նա, այր մի եգիպտացի կախարգ և գլուխ ժողովրդեանն. և հրամայեաց նմա թէ արք սուրբք և արդարք հալածեսցին և կոտորեսցին իբրեւ մարդք անոյեանք և պատաղիւք կախարդաց զաւրոց և պղծոց: Նա և էին իսկ կարող և կարէին որ մինչդեռ կային, և երևէին բանիւք բերանով իւրեանց միայն խափանել զնենգութեան չարութեանն գիւաց տեղադրածաց, գործք որ չէին սուրբ: և զարուեստ գիտութիւնս պղծութեանց, և զգոհս անբարիս ուսուցանող նա նմա գործել, և սպանանել զաղայս տառապեալ, և զոհել զօրդեմ զհարցն տառապելոց, և հեղձուլ զփորոտիս մանկըւոյ որ այն ինչ ծնեալ էին, և կոտորել մասունս մասունս զստեղծութեան Աստուծոյ. զի իբր և եթէ 'ի ձեռն այց եղիցին նոքա 'ի շինութիւն: Եւ գարձեալ յաւելու և ասէ: Արգ բարւոք պատիւ մատոյց նոցա Մաքարիանոս զարքայութեան զայնր զոր յուսացեալ էին 'ի վերայ նորա, այն որ ասի վասն նորա՝ Թէ ամենայն իւրք էր նա Թագաւոր. բայց ինչ որ արժան էր հասարակաց՝ նա ոչ

նոս վասն յուսացելոյ [Թագաւորութեանն շնորհս մաւ
տոյց այնոցիկ՝ և որ՝ ի սկզբանէ անտի գանձապետ հաւ
մարեալ էր [Թագաւորին, ոչ պատշաճաւոր ինչ գան
ձապետութեանն և ոչ օգտի ինչ յաղագս հասարա
կաց խորհեցաւ նա, այլ անկաւ ընդ անիծիւք մար
գարէական բանին. [Թէ Վա] դոցա որ մարգարէանան
՝ ի սրտից իւրեանց . . . և զհասարակաց խնամակալու
թիւնն Աստուծոյ ոչ տեսանէն: Զի ոչ ՝ ի միտ էառնա
զհանուրց հոգաբարձութիւնն ընդ տիեզերս, և ոչ
երկեաւ ՝ ի դատաստանաց անտի այնորիկ, որ յառաջ
քան զամենայն է, և ՝ ի վերայ ամենայնի և ընդ ամե
նեսին. և վասն այսորիկ եղև նա [Թշնամի կաթողիկէ
եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ և օտարացոյց
զանձն իւր յողորմութենէն Աստուծոյ. և յոյժ հեռի
եղև ՝ ի փրկութենէ անտի իւրմէ, չճարտելով ՝ ի սմին
զնշանակ անուան իւրոյ ¹: Եւ յետ այլոց բանից յարէ.
Եւ զի Վաղերիանոս յայտոսիկ ածաւ գործս ՝ ի Մաք
րինեայ, վասն այսորիկ և ՝ ի նախատինս և ՝ ի [Թշնա
մանս անարգանաց մատնեցաւ նա, որպէս և ասացաւս
առ Եսայի] [Թէ՛ ինքեանք ընտրեցին զճանապարհս իւ
րեանց, և զգարէլիս իւրեանց՝ զոր անձինք նոցա ա
խորժեցին: Եւ ես առից ՝ ի ձեռն զխաբէութիւնս նո
ցա, և ըստ մեղաց նոցա հատուցից նոցա: Իսկ Մաք
րինոս շամբշեալ քան զարժանն իւր զհետ իշխանու

խորհէր, այլ գատապարտեցաւ նա բանիւ մարգարէութեան որ
ասացեալ է՝ [Թէ վայ այնոցիկ իցէ որ մարգարէանան ՝ ի սիրտս իւ
րեանց, և բնաւ ոչ երևի նոցա. զի ոչ գիտաց նա զհոգաբարձու
թիւնն զայն որ ՝ ի վերայ ամենայնի սփռեալ է: Եւ ոչ երկեաւ նա
՝ ի դատաստանաց անտի այնորիկ որ էն յառաջ քան զամենայն և
յամենայնի և ընդ ամենեսին. և վասն այսորիկ եղև նա [Թշնամի կա
թողիկէ եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ, և օտարացոյց
զանձն իւր սիրելեաց Աստուծոյ, և հալածեաց զնա ՝ ի կենաց իւ
րոց զժամանակս բազումս, և յայտս հաւատացոյց զանուն իւր: Եւ
գործեալ հանգերձ այլովք ասաց միւսանգամ, եթէ Վաղերիանոս
ցանկացաւ դալ յայտմանէ յայտ. և տուաւ նմա ՝ ի [Թշնամի ա
նարգանաց և ՝ ի նախատինս. որպէս և ասացեալ է առ Եսայի]. Թէ
նոքա հաճեցան ընդ ճանապարհս իւրեանց. և ընդ կուռս կամաց
անձանց իւրեանց, և ես հաճեցայ ընդ խայտառակեանս նոցա. և
հատուցից նոցա զմեզս անօրէնութեան իւրեանց: Իսկ նա այստեա
րէր յարբայութեանն արտաքոյ քան զարժանն. և քանզի ոչ կա
րէր նա զգնուլ զգարգ արքայութեանն, զի երկուս որդիս իբրե

Թեան. և զի չկարէր զանձամբ առնուլ զպարտ արքայական, զի խեղ էր անգամով. զերկուս որդիս իւր՝ զի ընկալցին զՏայրենի մեղս, կացոյց 'ի տէրութեան. և կատարեցաւ 'ի նոսա յայտնապէս կանխառաց բան Տեառն Թէ՛ Որ հատուցանեմ զմեղս հարց՝ որդւոց, յերիս և 'ի չորս ազգս ատելեաց իմոց. Զի զչարաչար ցանկութիւն իւր, յոր յաջողեցաւ՝ զգլխով որդւոց իւրոց ածեալ, և զչարութիւն իւր և զատելութիւնն առ Աստուած զնորօք էարկ, Վասն Վաղերիանու այսչափ ինչ Դիոնեսիոս:

ԳԼՈՒԻ ԺԱ.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ հաշտացեալս՝ որ յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն՝ որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, և Թէ քանի համբեր նա վասն աստուածալաշտութեան հանդերձ նոքիմբք որ ընդ նմա էին, ցուցանեն բանք նորա գրեալ առ Փերմանոս ամն եպիսկոպոս՝ որ չարախօսն կամէր լինել զնմանէ, և ասէ այսպէս. Տագնապ է ինձ արդարեւ Թէ գուցէ 'ի յիմարութիւն և յանգգամութիւն անկանիցիմ, զի

ապականեալ էր մարմինն իւրեանց, կացոյց զնոսա, և ընկալան զմեղս հարց իւրեանց. զի յեկեղեցիս կատարեցաւ 'ի վերայ նոցա բանն Աստուծոյ զի ասէ. Որ հատուցանէ զմեղս հարց յորդիս յերիս և 'ի չորս դարս ատելեաց իմոց. զի զչարաչար ցանկութիւն իւր որ յաջողեալ էր նոքօք, զնոսա 'ի վերայ գլխոյ որդւոց իւրոց, և 'ի նոսա ընկալաւ զչարութիւն իւր, և զատելութիւնն զոր ունէր առ Աստուած: Վասն Վաղերիանոսի զայս ինչ գրեաց Դիոնեսիոս:

Միտասաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցր անցին յայնմ ժամանակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, Թէ քանի համբերէր նա վասն աստուածալաշտութեան հանդերձ այնոքիմբք որ էին ընդ նմա. բանք նորա որ ցուցանեն մեղ զոր գրեաց նա առ Փերմանոս եպիսկոպոս, որ կամէր նա խօսել զնմանէ չարաչար հայհոյութիւն ասաց իսկ այսպէս. Աթէ շքմարտիւ, ասէր, յիմարութիւնն նոքիմ ես անկանել, զի բռնադատիմ

բռնադատիմ ես պատմել 'ի հարկէ զսքանչելիա թես-
չութեանս Աստուծոյ ցուցեալ առ մեզ. այլ զի գրեալ
է թէ՝ Ձխորհորդ թագաւորի բարւոք է ծածկել,
իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել փառօք. և զի բռն
է ինձ 'ի Գերմանոսէ՝ գամ ես ի բանս: Եկի ես առ
Եմբիւհանոս, ոչ եթէ ես միայն, այլ և երիցակից մեր
Մաքսիմիոս ընդ իս, և սարկաւագունք Փաւստոս,
Եւսեբիոս և Քերեմոն. և 'ի Հռովմայ յեղբարց անտի
ոմն եմուտ ընդ մեզ: Ի սկզբան անդ չասաց ինձ Եմ-
բիւհանոս թէ՝ Մի ժողովս գումարեր. զի աւելի իմն
թուէր նմա այն. այլ զվերջինն կանխեաց ասաց նա,
զի ոչ վասն այնր ինչ փոյթ էր նմա թէ զայլ 'ի ժո-
ղով գումարիցեմ ես, այլ թէ զի մի քրիստոնեայք ի-
ցեմք: Եւ հրամայէր նա ինձ լռել դադարել յայն-
մանէ, զի թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ,
դան զկնի իմ և այլք: Ետու նմա պատասխանի կարի
իսկ պատշաճական թէ՝ Աստուծոյ մանաւանդ պարտ
է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ դաւանեցայ ես
յանդիման նորա զբարւոք դաւանութիւն թէ՝ Աստու-
ծոյ միայնոյ երկիր պագանեմ ես և ոչ այլ ումեք. և
ոչ երբէք դադարիմ և կամ փոխիմ ինչ 'ի խորհրդոցս,
զի քրիստոնեայ եմ: Եւ հրամայեաց նա մեզ երթալ
'ի գիւղ մի մօտ յանապատն, և ամուսն գեղջն պնմիկ

ես 'ի հարկէ պատմել զսքանչելի թեսչութիւնն Աստուծոյ որ եղի
'ի վերայ մեր. այլ քանզի գրեալ է, թէ զխորհորդ թագաւորի
բարւոք է ծածկել, իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել զբանչելի է,
վասն այսորիկ պատմեցից վասն բռնութեանն Գերմանեայ: Արդ ե-
կի ես առ Ամինազոս. և ոչ եթէ ես միայն, զի էին ընդ իս պաշտօ-
նակիցք մեր Մաքսիմիոս երեց, և սարկաւագունք Փոստոս, Եւսե-
բոս, և Քերամոն: Բայց եմուտ ընդ մեզ մի ոմն յեղբարց որ էր ընդ
մեզ 'ի Հռոմ քաղաքէ: Իսկ Ամբիանոս ոչ ասաց ինձ զառաջինն, թէ
մի լինիր դու ժողովել, զի այս աւելի իմն թուէր նմա. այլ զայն
զմիւսն ասաց նա նախ, զի ոչ վասն այսր միայն փոյթ էր նմա՝ թէ
մի եղիցուք տաղոսել զայլս. այլ և վասն այսր զի մի եղիցուք մեզ
քրիստոնեայ: Եւ հրամայեաց նա լռել դադարել յայնմանէ, զի
թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ, դան զկնի իմ և այլք:
Բայց ես ետու նմա պատասխանի որպէս և արժան էր. Եթէ Աս-
տուծոյ արժան է անսալ, առաւել քան մարդկան: Եւ վկայեցի ես
պաշտի երեսաց նորա, թէ ես Աստուծոյ միայն երկիրպագանեմ
այն որ նա միայն է առանձինն, և ոչ այլ ումեք. և ոչ երբէք փո-
խիմ եմ և կամ դադարեմ յայնմանէ, զի եմք քրիստոնեայք:

Քեփրոյ: Լուարուք զբանս զոր երկուստեք խօսեցաք՝ որ և արձանագրեալ կայ 'ի վճիռս ատենականս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս, Փաւստոս, Մաքսիմոս, Մարկելոս և Բերեմոն, խօսել սկսաւ դատաւորն Եմիլիանոս և ասէ. Եւ 'ի բանից իսկ բերանոյ խօսեցայ ընդ ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանց մերոց, որով գնան նոքա ընդ ձեզ. ետուն նոքա ձեզ զիշխանութիւն կենաց, եթէ կամիցիք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկիր պագանել դիցն՝ որ ողջ և կանգուն պահեն ըզթագաւորութիւն նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ՝ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք վասն այսր. ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք զացողք մարդասիրութեան նոցա, զի 'ի լաւ անդր զձեզ յորդորեն:

Պատասխանի արար նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ աւանդն մարդիկ զնոյն դիս պաշտեն, այլ զայնոսիկ միայն զորս և յաստուածս համարիցին. իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, որ ետ զթագաւորութիւնս աստուածասիրացն քաջաց արանց Վաղերիանոս և Գաղիէնոսի, զնա պաշտեմք և նմին երկրպագանեմք. և նմա հանապազօր վասն արքայութեան ձերոյ, զի անշարժ կայցէ մնասցէ՝ աղօթս մատուցանեմք:

Դատաւորն Եմիլիանոս ասէ. Իսկ ո՞ արգելու զձեզ,

Եւ վասն այսորիկ հրամայեաց նա մեզ երթալ 'ի գեօղ քի յանուպատ, զի անուն էր նորա Արարոս: Լուարուք զբանս զայս զոր խօսեցան յերկոցունց կողմանց, որ եգեալ են 'ի վճիռս և 'ի դատականիքս: Իբրև մտին Դիոնեսիոս և Փոստոս և Մաքսիմոս և Մարկելոս և Քեբմոն. Ամիղանոս՝ որ վարէր զգաւաւորութիւնն, խօսել սկսաւ և ասէ. Եւ առանց թղթոյ ասացի ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանցն մերոց, զի նովաւ գնան նոքա առ ձեզ: Զի նոքա ետուն զիշխանութիւն կենաց, թէ կամիցիք դուք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկրպագանել դիցն որ ապրեցուցանեն զթագաւորութիւն արքայութեան նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք դուք վասն այսր. զի ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք դուք զացողք մարդասիրութեան նոցա. վասն զի յորդորեն նոքա զձեզ գալ յառաւելութիւն քառաց: Պատասխանի ետ նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ ամենայն մարդ երկրպագանէ ամենայն դից, այլ մարդք այնոցիկ որոց կարծեն: Իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, այնմ որ ետ թագաւորութիւն երկիւղածաց իւրոց Վաղերիանոսի և Գաղիոսեայ, նմա երկիր պագանեմք, և նմին աղօթս մատուցանեմք հանապազօր

եթէ իցէ Աստուած, հանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան և սմա երկիր պագանիցէք. զի դիցն հրաման եղև ձեզ երկիր պագանել, դիցն այնոցիկ՝ զորս ամենայն մարդիկ գիտեն:

Դիմենսիոս ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Եմիլիանոս ասէ. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի ապաշնորհք էք և անզգայք առ քաղցրութիւն մարդասիրութեան օգոստափառ ինքնակալաց մերոց. վասն այսորիկ ոչ մնասջիք դուք ՚ի քաղաքիս, այլ ընկեցից զձեզ ՚ի կողմանս Լիբէացուց ՚ի տեղին որ անուանեալ կոչի Քեփրոյ. զի զայն տեղի ընտրեցի ես ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց առնել ժողովս, կամ մըտանել յայն՝ զոր հանգստարանն կոչէք. եթէ գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղիս՝ զոր հրամայեցաքն ձեզ չերթալ անդր, և կամ երևիցի ՚ի ժողովս ուրեք, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին վիշտս չար չարանաց. և մի վրիպեցի ՚ի նմանէ և արժանաւոր պատուհաս, գնացէք արդ ՚ի տեղի անդր՝ յոր հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Թէպէտ և հիւանդ էի յայնժամ ստիպեաց զիս ելանել ՚ի ճանապարհ, և չետ ինձ

վասն արքայութեան ձերոյ զի անշարժ կացցէ մնացէ նա: Ամիդանոս որ առաջնորդ էր դատաւորութեանն, պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Իսկ ո՞ր արգելու զձեզ եթէ իցէ Աստուած, երկիր պագանել նմա հանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան. զի դիցն հրաման եղև ձեզ երկիրպագանել, դիցն այնոցիկ որ ամենայն մարդ գիտէ զնոսա: Պատասխանի ետ Դիմենսիոս ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Արդ՝ Ամիդանոս պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի զլացող էք դուք և անգէտք քաղցրութեանն երկիրպագանել թագաւորութեանցն. վասն այսորիկ ոչ եղիցիք դուք յայն՝ քաղաքի. այլ ընկեցից զձեզ ՚ի դաւառան լիբէացուց, ՚ի տեղի որ անուանեալ կոչի Նիպրև. զի զայն տեղի ընտրեցի ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկին, ոչ ձեր և ոչ այլոց՝ առնել ժողովուրդս, կամ մտանել յայն որ կոչէք դուք նոցա կենետրիայ՝ յայնքն, տեղի մօրտիրոսաց: Թէ որ * գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղի՝ զոր հրամայեցաք ձեզ չերթալ անդր, և գտցի որ ժողովիցէ ժողովս, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին իւրոյ վիշտս չար չարանաց և զտոյժս տուգանաց և զպատուհասս արժանիս: Արդ՝ երթայք գնալ էք դուք ՚ի տեղի անդր որ հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Եւ յայնմ

Հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի. և զխնորդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ⁸ :

Եւ յետ այլոց բանից դառնայ ասել. Բայց սակայն և ոչ 'ի յիրական ժողովոյ անտի հեռի գտաք մեք Տեառն օգնականութեամբ, այլ որ 'ի քաղաքի էին՝ ժողովէի ես զնոսա պնդագոյնս, որպէս թէ ընդ նոսա լինէի ես. այլ ըստ բանին թէպէտ հեռի էի ես 'ի նոցանէ մարմնով, սակայն մերձ էի հոգւով: Իսկ 'ի Քեւփոյ ժողովուրդ բազում պանդխտեցաւ ընդ մեզ, կէս մի 'ի քաղաքակցոց անտի մերոց եղբարց զհետ մեր գալով, և այլք յԵփայտոսէ եկեալ յարեցան 'ի մեզ. զի և անդ դուռն մեծ բանի եբաց մեզ Աստուած: Զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալ լինէաք անդ. իսկ յետոյ ոչ սակաւք 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի Թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ, և 'ի ձեռն մեր նախ սերմանեցաւ 'ի նոսա բանն, և որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր և դարձեալ միւսանգամ այլուր փոխեաց զմեզ: Եւ քանզի Եմիլիանոս 'ի դժնդակագոյն վայրս լիբեական աշխարհին՝ որպէս թուէրն կամէր փոխել զմեզ, հրաւան ետ յամենայն տեղեաց 'ի Մարէոտիս ժողովել:

Ժամանակի իբրեւ հիւանդ էի ես, և ստիպեաց զիս. և չեա ինձ հանգիստ զօգի առնուլ և ոչ օր մի, արդ՝ որ պարապ էր ինձ կամ ժողովել զոք կամ ոչ ժողովել: Եւ զինի այսր հանգերձ այլովք ասաց դարձեալ, Բայց սակայն և ոչ 'ի ժողովքենէ անտի յայմանէ որ երևիս, շնորհօքն Տեառն մերոյ հեռացաք իսկ մեք. այլ 'ի քաղաքի ժողովէի ես զնոսա պնդագոյն, իբրեւ այն թէ ընդ նոսա էի ես. իբրեւ հեռի էի ես 'ի նոցանէն մարմնապէս, սակայն մերձ էի առ նոսա հոգեպէս որպէս ասացեալ է: Իսկ 'ի Վիպրոյ ժողովուրդ բազում զնաց ընդ մեզ. եղբարք քաղաքակիցք յարեցան 'ի մեզ բազումք և այլք մօտեցան առ մեզ յԵփայտոսէ, զի և անդ դուռն մեծ բանի եբաց մեզ Աստուած: Բայց զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալք եղաք: Իսկ յետոյ մարգիկ ոչ սակաւ 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի Թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ, 'ի մերում ձեռին առաջին սերմանեցաւ 'ի նոցա բանն: Եւ որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր: Եւ դարձեալ միւս անգամ փոխութեաց մեք անտի զի Ամփանոս 'ի դաւառս չարաչարս լիբեացուց ըստ կարծեաց մե:

և 'ի գիւղս գիւղս ընդ ամենայն գաւառն ցրուեալ ցանեաց զմեզ: Եւ այսպէս՝ մինչև մեր 'ի միտ առեալ էր, եղ զմեզ 'ի Ճանապարհ, և զայս այսպէս խորհրդ դով կազմէր պատրաստէր, զի երբ և կամք լիցին նմա գիւրըմբռնելիս զմեզ գտցէ: Եւ իբրեւ հրաման եղև ինձ երթալ 'ի Քեփրոյէ, և ոչ զտեղին անգամ գիտէի թէ ո՞ւր երթալ ունիմք, և ոչ զանունն անգամ՝ յառաջագոյն լուեալ. և սակայն խնդամիտ և անխուով ելի 'ի Ճանապարհ. այլ իբրեւ ազդեղ եղև ինձ թէ 'ի գաւառն Կողաթացւոց՝ երթամք, գիտեն որ ընդ իս անդ պատահեցան թէ որպէս զգածայ ես, և ես ինձէն ամբաստան լինիմ զանձնէս, զի զառաջինն տրրու մեցայ յոյժ և զջարեցայ. զի թէպէտ և ծանօթագոյն ես էր մեզ երկիրն և ընդեւլագոյն, բայց ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց, և տաժանելի է Ճանապարհն և աւագակուտ: Սակայն միեթարուծիւն մեծ եղև յասեին եղբարց, թէ մօտ է տեղիս 'ի քաղաքն, և որպէս 'ի Քեփրոյ՝ եկեացեն մեզ եղբարք բազումք յեգիպտոսէ, մինչև առաւել ևս բազմաժողով կազմեսցուք մեզ եկեղեցի, և մերձաւորութեամբ տեղւոյն 'ի քաղաքն յաճախագոյն ևս վայելեսցուք 'ի տեսութիւն սիրե-

աաց իւրոց կամեր փոխել զմեզ, և յամենայն տեղեաց 'ի Մերասոս հրամայեաց մեզ ժողովել. և որոշեաց գիւղս իւրաքանչիւր մեզ 'ի նահանգի անդ զմեզ իսկ եգ նա: Եւ թէ նախ մեք գտեալ լիցուք յայսմ ճանտպարհի. զի յայս է թէ վասն այսր կազմեաց և պատրաստեաց նա զայս իրս այսպէս, զի յորժամ կամիցի ունել նա զմեզ ամենեւին՝ 'ի պատրաստի գտեալ լիցուք նմա: Իբրեւ եղև ինձ հրաման երթալ 'ի Կիպրոյ, և ոչ զտեղին անգամ թէ ո՞ւր իցէ գիտէի ես, և ոչ զանունն յառաջագոյն լուեալ էր իմ: Եւ թէպէտ և այսպէս էի, սակայն նոյնժամայն գնացի ես իբրու չէի խռովեալ, այլ իբրեւ թուեցաւ ինձ եթէ հանգերձեալ եմք մեք երթալ 'ի գաւառն Կողաթացւոց, գիտեն այնպիսի որ պատահեցին անդ թէ որպէս եղէ ես. զի յայսմ վայրի զանձն իմ կշտամբեմ ես, զի զառաջինն արամեցայ և յոյժ զջարեցայ. զի թէպէտ և ճանաչեաք և սովոր եպք աշխարհին, սակայն ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց. և պատրաստեալ է 'ի վիշտս չարարանաց որ միանգամ գնան ընդ Ճանապարհս աւագակուտ: Սակայն եղև ինձ միեթարուծիւն սփոփութեան, զի հասին մեզ եղբարք և ասացին թէ յոյժ մօտ է այս տեղի 'ի քաղաք: Իսկ 'ի Կիպրոյ եղբարք բազումք յեգիպտոսաց անտի գային և խռանէին

տացեալ է նա յոյժ արդ յանձն իւր, և չիք նմա հաւմարձակութիւն համբառնալոյ զաչս իւր առ Աստուած, զի 'ի գործս և 'ի բանս անօրէնութեան նոցա խառնեցաւ. վասն որոյ և աղաչէր այսմ մաքուր աւազանին սրբութեան հանդիպել և ընդունելութեան և պարգևի շնորհաց: Զոր ոչ իշխեցի ես առնել, զի ասացի՝ բամշատ է նմա հանապազօրեայ հաղորդութիւն առ այս: Զի որոյ գոհութեան աղօթից լսող լեալ էր ստէպ, և ընդ եկեղեցւոյն զամէնն պատասխանեալ, որ սրբոյ սեղանոյն յանդիման կացեալ և զձեռս իւր ընդգէմ սուրբ կերակրոյն սփռեալ յընդունակութիւն և 'ի ճաշակ, և մարմնոյ և արեան Տեառն մերոյ հաղորդ գտեալ ընդ երկար ժամանակս, ոչ համարձակեցայ ես զամենայն եղծեալ 'ի նմա՝ 'ի գլխոյ անտի նորոգ սկսանել. այլ հրաման ետու քաջալերել և հաստատուն հաւատով և յուսով բարեաւ մերձենալ 'ի հաղորդութիւն սրբութեան: Իսկ նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ, և զողայր մատչել 'ի սեղան, և հազիւ յորդորեալ հաւանեցուցանէաք զնա յաղօթս կալ ընդ մեզ: Բաց յասացելոցս է նորա և այլ թուղթ վասն մկրտութեան՝ յեկեղեցւոյն և յիւր անուն ուղղեալ առ Սեստոս՝ և առ եկեղեցիին Հովմայ, յորում վասն առաջարկեալ խնդրոյն երկարազոյնս ճառէ: Է դարձեալ նորա և այլ թուղթ՝ առ

Թեանս, զի այն ամբարշտութիւն լի է և հայհոյութիւն. և ասէր Թէ յոյժ վառացեալ է նա յանձն իւր, և չիք նմա համարձակութիւն համբառնալ զաչս իւր առ Աստուած՝ 'ի բանից և 'ի գործոց անարժանութենէ, զի խառնեցաւ 'ի նոսա. և վասն այսորիկ աղաչէր նա արժանի լինել այսմ պարզ սրբութեան և պարգևի շնորհաց: Զայն իսկ զայս ես ոչ իշխեցի առնել, զի ասացի՝ բամշատ է հաղորդութիւն այնր ամենայնի ժամանակեանն՝ որ խառնեցան ընդ նա. զի լուսւոյն զի մատչէր պատարագ, և ես պատասխանի և ասաց՝ ամէն. և եկաց առաջի սեղանոյն, և սփռեաց զձեռս իւր առաջի ընդգէմ սուրբ կերակրոյն, և էառ զմարմին և զարիւն տեառն մերոյ, և կցորդեցաւ ընդ նմա ժամանակս բազումս: Եւ ոչ համարձակիմ ես վերստին դարձուցանել զնա, այլ հրաման տայի ես նմա քաջալերել զնա և ճշմարիտ հաւատովք յուսով բարեաւ մերձենալ 'ի կցորդութիւն սրբութեանն: Իսկ նա ոչ դադարէր 'ի լալոյ և գողայր մատչել 'ի սեղանն, և հազիւ հաւանեցուցանէաք զնա. յոյժ եկաց նա ընդ մեզ յաղօթս. և հանգերձ այսու թղթովք զոր ասացի ես՝ է այլ միւս ևս թուղթ նորա զոր գրեալ է առ Դիւ

Դիմենեսիոս հռոմեացեցի վասն Լիկիանու: Եւ վասն
այսոցիկ այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն Վաղերիանոս, և հայաժանացն որ 'ի նմանէ:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ ինչ աւելի քան զամս
երկուս կացեալ յիշխանութեան բնաջինջ բարձաւ 'ի
միջոյ, և կալաւ զԹագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գա-
ղիենեաւ որդւով իւրով հանգերձ: Եւ զինչ դար-
ձեալ վասն սորա աւանդէ Դիմենեսիոս՝ մարթիմբ 'ի
Թղթոյ անտի նորա առ Հերմամմոն ուսանել, յորում
և պատմէ նա օրինակ զայս. Նմանագոյնս, ասէ, յայտ
նեցաւ Յովհաննու. Զի տուաւ, ասէ, նմա բերան որ
խօսի զմեծամեծս և զհայհոյութիւն. և տուաւ նմա
իշխանութիւն զամիսս քառասուն և երկու. և զար-
մանալ արժան է Թէ զիմրդ երկոքին իսկ այսոքիկ
կատարին 'ի Վաղենտիանոս: Այլ յառաջ քան զամե-
նայն միտ դնել է, Թէ որպէս քաղցր էր նա և բարե-
լար առ ծառայս Աստուծոյ. զի ոչ զք նախ քան զնա
'ի Թագաւորաց, և ոչ նոքին իսկ որք յայտնապէս

նեսոս, այն որ էր 'ի Հռոմ քաղաքի՝ վասն Լիկիոսեայ. և վասն
այնչ իսկ գրեցան այժմ ամենայն:

Տասներորդ. վասն Վաղերիանոսի: Եւ վասն հայաժանացն
զոր արար:

Իսկ տունն Գաղղեան իբրեւ ոչ երկուս ամս սպառ կացին 'ի Թա-
գաւորութեան, ջնջեցան ելին յաշխարհէ աստի յայտնանէ. և կ-
լաւ զԹագաւորութիւնն Վաղերիանոս Գաղիենեաւ որդւով իւր-
հանգերձ: Իայց գարձեալ Թէ զինչ գրեաց և վասն սորա Դիմե-
նոս՝ կարեմբ մեք ուսանել 'ի Թղթոյ անտի յայնմանէ, զոր գրեա
առ Հերմամմոն. զի 'ի նմին պատմէ այսպէս. ՍԹէ Յովհաննու, աս
այսպէս յայտնեցաւ վասն սորա և ասաց, Թէ տուաւ նմա բեր-
ն որ խօսի զմեծամեծս, և տուաւ նմա իշխանութիւն տարի մի և
միսս երկուս. երկոքին իսկ սոքա կատարին 'ի վերայ Վաղերիան-
ոսի: Զարմանալ իսկ առաւել ընդ այն ինչ որ յառաջ քան զայս
և խորհէր Թէ զիմրդ էր նա յառաջագոյն. զի էր նա քաղցր և
րօնս էին միտք նորա առ ծառայս Աստուծոյ. զի և ոչ միտմ Թ

քրիստոնեայս լինել ասէին⁵, այնպէս որդը մարդասիրութեամբ աջ խաղաղութեան առ նոսա կարկառեաց, որպէս սա 'ի սկզբան անդ ինքնակալութեան իւրոյ: Եւ ամենայն տուն նորա լի էր աստուածապաշտ որերով, և էր իբրեւ եկեղեցի Աստուծոյ. այլ հաւանեցոյց և շրջեաց զնա յառաջին մտաց իւրոց վարդապետն և նախիշխան կախարդացն Եգիպտացոց⁶, և հրամայեաց նմա կոտորել և հալածել զարս սուրբս և անարատս իբրեւ հակառակամարտս և արգելս պիղծ և զազիր դիւթութեանց: Քանզի էին և են իսկ արդկարողք նոքա մօտ առննթեր գտանելով՝ կամ երեւելով իսկ միայն, փշմամբ և բարբառով ցրուել զխոհերական անօրէն դիւացն զնենգութիւն: Կատարողութիւնս անմաքուրս, մենքենաւոր արուեստս պիղծս և նուիրագործութիւնս անբարիս ուսուցանէր նա նմա. տալ խողխողել զմանկունս եղկելիս, զոհել զօրդիս ծնողաց եղկելեաց. հերձուլ զփորոտիս նորածին տըղայոցն, և յօշոյշ կոտորել և պատառել զստեղծութիւնս Աստուծոյ. որպէս եթէ 'ի ծագ բարբառաստութեան ժամանեցի նա նոքօք: Եւ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ածէ նա ասել եթէ՝ Գեղեցիկս Մաքրի-

գաւորացն եղեն յառաջ քան զնա. շինութեամբ և պատուով ունէր զնոսա այսպէս: Նա և ոչ այնոքիկ որք երեւցանն, զի էին նոքա քրիստոնեայք. այնպէս կալան զնոսա. որպէս նա ընդունէր զնոսա զառաջինն. և իբրեւ զընգանիս և զբարեկամս, և ամենայն տունն նորա լի էր պաշտօնէիւք Աստուծոյ, և էր նա եկեղեցի Աստուծոյ: Բայց հաճեցաւ և հաւանեցոյց զնա շրջել յառաջին մտաց անտի զոր ունէր նա, այր մի եգիպտացի կախարդ և գլուխ ժողովրդեանն. և հրամայեաց նմա թէ արք սուրբք և արգարք հալածեսցին և կոտորեսցին իբրեւ մարդք անոյեանք և պատաղիչք կախարդաց զազրաց և պղծոց: Նա և էին իսկ կարող և կարէին որ մինչեւ կայինն և երեւէին բանիւք բերանով իւրեանց միայն խափանել զնենգութիւն չարութեանն գիւաց տեւազերծաց, գործք որ չէին սուրբք, և զարուեստ գիտութիւնս պղծութեանց, և զդոհս անբարիս ուսուցանէր նա նմա գործել, և սպանանել զազայս տառապեալոր, և զօհել զօրդիս զհարցն տառապելոց, և հեղձուլ զփորոտիս մանկըւոյ որ այն ինչ ծնեալ էին, և կոտորել մասունս մասունս զստեղծութեամբ Աստուծոյ. զի իբր և եթէ 'ի ձեռն այսց եղիցին նոքա 'ի շինութիւն: Եւ զարձեալ յաւելու և ասէ: Արգ բարւոք պատեալ մտոյց նոցա Մակարիանոս զարքայութեանն զայնր զոր յուսացեալ էին 'ի վերայ նորա, այն որ ասի վասն նորա թէ ամենայն իւրեք նա թագաւոր. բայց ինչ որ արժան էր հոսարակաց՝ նա ոչ

նոս վասն յուսացելոյ Թագաւորութեանն շնորհս մաւ տոյց այնորիկ՝ և որ ՚ի սկզբանէ անտի դանձապետ հաւմարեալ էր Թագաւորին, ոչ պատշաճաւոր ինչ գանձապետութեանն և ոչ օգտի ինչ յաղաքս հասարակաց խորհեցաւ նա, այլ անկաւ ընդ անիծիւք մարգարէական բանին. Թէ Վա՛յ դուցա որ մարգարէանան ՚ի սրտից իւրեանց . . . և զհասարակաց խնամակալութիւնն Աստուծոյ ոչ տեսանեն: Զի ոչ ՚ի միտ էառնա զհանուրց հոգաբարձութիւնն ընդ տիեզերս, և ոչ երկեաւ ՚ի դատաստանաց անտի այնորիկ, որ յառաջ քան զամենայն է, և ՚ի վերայ ամենայնի և ընդ ամենեւին. և վասն այսորիկ եղև նա Թշնամի կաթողիկէ եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ և օտարացոյց զանձն իւր յողորմութենէն Աստուծոյ. և յոյժ հեռի եղև ՚ի փրկութենէ անտի իւրմէ, ճշմարտելով ՚ի սմին զնշանակ անուան իւրոյ՝: Եւ յետ այլոց բանից յարե. Եւ զի Վաղերիանոս յայտոիկ ածաւ գործս ՚ի Մաքրինեայ, վասն այսորիկ և ՚ի նախատինս և ՚ի Թշնամանս անարգանաց մատնեցաւ նա, որպէս և ասացաւն առ Եսայի Թէ՛ ինքեանք ընտրեցին զճանապարհս իւրեանց, և զգարչելիս իւրեանց՝ զոր անձինք նոցա ախորժեցին: Եւ ես առից ՚ի ձեռն զխաբէութիւնս նոցա, և ըստ մեղաց նոցա հատուցից նոցա: Իսկ Մաքրինոս շամբշեալ քան զարժանն իւր զհետ իշխանու-

խորհէր, այլ դատապարտեցաւ նա բանիւ մարգարէութեան որ ասացեալ է՝ Թէ վա՛յ այնորիկ իցէ որ մարգարէանան ՚ի սրտս իւրեանց, և բնաւ ոչ երևի նոցա. զի ոչ գիտաց նա զհոգաբարձութիւնն զայն որ ՚ի վերայ ամենայնի սփռեալ է: Եւ ոչ երկեաւ նա ՚ի դատաստանաց անտի այնորիկ որ էն յառաջ քան զամենայն և յամենայնի և ընդ ամենեւին. և վասն այսորիկ եղև նա Թշնամի կաթողիկէ եկեղեցւոյ նորա, և զրկեաց և զլացաւ, և օտարացոյց զանձն իւր սիրելեաց Աստուծոյ, և հալածեաց զնա ՚ի կենաց իւրոց զժամանակս բազումս, և յայսս հաւատացոյց զանուան իւր: Եւ գարձեալ հանգերձ այլովք ասաց միւսանդամ, եթէ Վաղերիանոս ցանկացաւ զալ յայսմանէ յայս. և առաւ նմա ՚ի Թշնամանս աւարդանաց և ՚ի նախատինս. որպէս և ասացեալ է առ Եսայի. Թէ նոքա հաճեցան ընդ ճանապարհս իւրեանց. և ընդ կուռս կամաց անձանց իւրեանց, և ես հաճեցայ ընդ խայտառականս նոցա. և հատուցից նոցա զմեղս անօրէնութեան իւրեանց: Իսկ նա այսուհարէր յարքայութեանն արտաբոյ քան զարժանն. և քանզի ոչ կարէր նա զգնուլ զղարդ արքայութեանն, զի երկուս որդիս իբրե-

Թեան. և զի չկարէր զանձամբ առնուլ զպարտ արքայական, զի խեղ էր անգամով. զերկուս որդիս իւր՝ զի ընկալցին զհայրենի մեղս, կացոյց 'ի տէրութեան. և կատարեցաւ 'ի նոսա յայտնապէս կանխասաց բան Տեառն Թէ՛ Որ հատուցանեմ զմեղս հարց՝ որդւոց, յերիս և 'ի չորս ազգս ատելեաց իմոց. Զի զչարաչար ցանկութիւն իւր, յոր յաջողեցաւն՝ զգլխով որդւոց իւրոց ածեալ, և զչարութիւն իւր և զատելութիւնն առ Աստուած զնորօք էարկ. Վասն Վաղերիանու այս չափ ինչ Դիոնեսիոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ Դիոնեսիոս և ընդ հաշտուացեալս՝ որ յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն՝ որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, և Թէ քանի համբեր նա վասն աստուածսաշտութեան հանդերձ նորիմբ որ ընդ նմա էին, ցուցանեն բանք նորա գրեալ առ Փերմանոս ոմն եպիսկոպոս՝ որ չարախօսն կամէր լինել զնմանէ, և ասէ այսպէս. Տագնապ է ինձ արդարեւ Թէ գուցէ 'ի յիմարութիւն և յանգգամութիւն անկանիցիմ, զի

ապականեալ էր մարմինն իւրեանց, կացոյց զնոսա, և ընկալան զմեղս հարց իւրեանց. զի յեկեղեցիս կատարեցաւ 'ի վերայ նոցա բանն Աստուծոյ զի ասէ. Որ հատուցանէ զմեղս հարց յորդիս յերիս և 'ի չորս գարս ատելեաց իմոց. զի զչարաչար ցանկութիւն իւր որ յաջողեալ էր նորօք, զնոսա 'ի վերայ գլխոյ որդւոց իւրոց, և 'ի նոսա ընկալաւ զչարութիւն իւր, և զատելութիւնն զոր ունէր առ Աստուած: Վասն Վաղերիանոսի զայս ինչ գրեաց Դիոնեսոս:

Մետասաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յայնմ ժամանակի ընդ Դիոնեսոս յԵգիպտոս:

Վասն հալածանացն որ յարեան յաւուրս նորա գառնութեամբ, Թէ քանի համբերէր նա վասն աստուածսաշտութեան հանգերձ այնորիմբ որ էին ընդ նմա. բանք նորա որ ցուցանեն մեզ զոր գրեաց նա առ Փերմանոս եպիսկոպոս, որ կամէր նա խօսել զնմանէ չարաչար հայհոյութիւն ասաց իսկ այսպէս. Եթէ շքմարտիւ, ասէր, յիմարութիւնն նեղիմ ես անկանել, զի բռնագատիմ

բռնադատում ես պատմել 'ի հարկէ զքանչելի տեսութեանս Աստուծոյ ցուցեալ առ մեզ. այլ զի գրեալ է թէ՛ Զխորհուրդ թագաւորի բարւոք է ծածկել, իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել փառօք. և զի բռն է ինձ 'ի Գերմանոսէ՝ դամ ես ի բանս: Եկի ես առ Եմիլիանոս, ոչ եթէ ես միայն, այլ և երիցակից մեր Մաքսիմիանոս ընդ իս, և սարկաւազունք Փաւստոս, Եւսեբիոս և Քերեմոն. և 'ի Հռովմայ յեղբարց անտի ոմն եմուտ ընդ մեզ: Ի սկզբան անդ չասաց ինձ Եմիլիանոս թէ՛ Ս'ի ժողովս գումարեր. զի աւելի իմն թուէր նմա այն. այլ զվերջինն կանխեաց ասաց նա, զի ոչ վասն այնր ինչ փոյթ էր նմա թէ զայլս 'ի ժողով գումարիցեմ ես, այլ թէ զի մի քրիստոնեայք իցեմք: Եւ հրամայէր նա ինձ լուել դադարել յայնմանէ, զի թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ, քան զկնի իմ և այլք: Ետու նմա պատասխանի կարի իսկ պատշաճական թէ՛ Աստուծոյ մանաւանդ պարտ է անսալ առաւել քան մարդկան: Եւ դաւանեցայ ես յանդիման նորա զբարւոք դաւանութիւն թէ՛ Աստուծոյ միայնոյ երկիր պագանեմ ես և ոչ այլ ումեք. և ոչ երբէք դադարիմ և կամ փոխիմ ինչ 'ի խորհրդոցս, զի քրիստոնեայ եմ. Եւ հրամայեաց նա մեզ երթալ 'ի գիւղ մի մօտ յանապատն, և ամուռն գեղջն այնմիկ

ես 'ի հարկէ պատմել զքանչելի տեսութիւնն Աստուծոյ որ եղև 'ի վերայ մեր. այլ քանզի գրեալ է, թէ զխորհուրդ թագաւորի բարւոք է ծածկել, իսկ զգործս Աստուծոյ յայտնել քանչելի է, վասն այսորիկ պատմեցիք վասն բռնութեանն Գերմանեայ: Արդ եկի ես առ Ամինադոս. և ոչ եթէ ես միայն, զի էին ընդ իս պաշտօնակիցք մեր Մաքսիմիանոս երեց, և սարկաւազունք Փոստոս, Եւսեբէս, և Քերեմոն: Բայց եմուտ ընդ մեզ մի ոմն յեղբարց որ էր ընդ մեզ 'ի Հռոմ քաղաքէ: Իսկ Ամինադոս ոչ ասաց ինձ զառաջինն, թէ մի լինիր դու ժողովել, զի այս աւելի իմն թուէր նմա. այլ զայն զմիւսն ասաց նա նախ, զի ոչ վասն այսր միայն փոյթ էր նմա թէ մի եղիցուք տաղոսել զայլս. այլ և վասն այսր զի մի եղիցուք մեք քրիստոնեայք: Եւ հրամայեաց նա լուել գադարել յայնմանէ, զի թուէր նմա թէ յորժամ ես դառնայցեմ, քան զկնի իմ և այլք: Բայց ես ետու նմա պատասխանի որպէս և արժան էր. Եթէ Աստուծոյ արժան է անսալ, առաւել քան մարդկան: Եւ վկայեցի ես քառորէ երեսաց նորա, թէ ես Աստուծոյ միայն երկիրպագանեմ՝ այն ըն նա փայն է առանձինն, և ոչ այլ ումեք. և ոչ երբէք փոխիմ ես և կամ դադարեմ յայնմանէ, զի եմք քրիստոնեայք:

Քեփրոյ: Լուարուք զբանս զոր երկուստեք խօսեցաք՝ որ և արձանագրեալ կայ 'ի վճիռս ատենականս: Իբրև մոլին Դիոնեսիոս, Փաւստոս, Մաքսիմոս, Մարկէղոս և Բերեմոն, խօսել սկսաւ դատաւորն Եմիլիանոս և ասէ. Եւ 'ի բանից իսկ բերանոյ խօսեցայ ընդ ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանց մերոց, որով գնան նոքա ընդ ձեզ. ետուն նոքա ձեզ զիշխանութիւն կենաց, եթէ կամիցիք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկիր պագանել դիցն՝ որ ողջ և կանգուն պահեն ըզթագաւորութիւն նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ՝ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք վասն այսր. ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք զլացողք մարդասիրութեան նոցա, զի 'ի լաւ անդր զձեզ յորդորեն:

Պատասխանի արար նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ աւմենայն մարդիկ զնոյն դիս պաշտեն, այլ զայնոսիկ միայն զորս և յաստուածս համարիցին. իսկ մեք միոյն Աստուծոյ արարչին ամենայնի, որ ետ զթագաւորութիւնս աստուածասիրացն քաջաց արանց Վազերիանու և Պաղիէնոսի, զնա պաշտեմք և նմին երկրպագանեմք. և նմա հանապազօր վասն արքայութեան ձերոյ, զի անշարժ կայցէ մնասցէ՝ աղօթս մատուցանեմք:

Դատաւորն Եմիլիանոս ասէ. իսկ ո՞ր արգելու զձեզ,

Եւ վասն այսորիկ հրամայեաց նա մեզ երթալ 'ի գեօղ քի յանապատ, զի անուն էր նորա Սիպրոս: Լուարուք զբանս զայս զոր խօսեցան յերկոցունց կողմանց, որ եղեալ են 'ի վճիռս և 'ի դատակնիքս: Իբրև մոլին Դիոնեսիոս և Փոստոս և Մաքսիմոս և Մարկէղոս և Քեփրոն. Ամիզանոս՝ որ վարէր զդատաւորութիւնն, խօսել սկսաւ և ասէ. Եւ առանց թղթոյ ասացի ձեզ վասն մարդասիրութեան տերանցն մերոց, զի նովաւ գնան նոքա առ ձեզ: Զի նոքա ետուն զիշխանութիւն կենաց, թէ կամիցիք դուք դառնալ յօրէնս բնութեան, և երկիրպագանել դիցն որ ապրեցուցանեն զթագաւորութիւն արքայութեան նոցա, և մոռանալ ձեզ զայնոսիկ որ արտաքոյ են քան զբնութիւն: Արդ զի՞նչ ասէք դուք վասն այսր. զի ինձ այսպէս թուի, թէ ոչ լինիջիք դուք զլացողք մարդասիրութեան նոցա. վասն զի յորդորեն նոքա զձեզ գալ յառաւելութիւն գառաց: Պատասխանի ետ նմա Դիոնեսիոս և ասէ. Ոչ ամենայն մարդ երկիրպագանէ ամենայն դից, այլ մարդք այնոցիկ որոց կարծենն: Իսկ մեք միոյ Աստուծոյ արարչին ամենայնի, այնմ որ ետ թագաւորութիւն երկիւղածաց իւրոց Վազերիանոսի և Պաղիսոսի, նմա երկիր պագանեմք, և նմին աղօթս մատուցանեմք հանապազօր

եթէ իցէ Աստուած, չանդերձ այլովք աստուածովք բնութեան և սմա երկիր պագանիցէք. զի դիցն հրա ման եղև ձեզ երկիր պագանել, դիցն այնոցիկ՝ զորս ամենայն մարդիկ գիտեն:

Դիտնեսիոս ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք:

Եմիլիանոս ասէ. Տեսանեմ աւադիկ զձեզ զի ապա շնորհք էք և անզգայք առ քաղցրութիւն մարդասիրութեան օգոստափառ ինքնակալաց մերոց. վասն այսորիկ ոչ մնասլիք դուք ՚ի քաղաքիս, այլ ընկեցից զձեզ ՚ի կողմանս Լիբէացուց ՚ի տեղին որ անուանեալ կոչի Քեփրոյ. զի զայն տեղի ընտրեցի ես ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկն, ոչ ձեր և ոչ այլոց առնել ժողովս, կամ մըտանել յայն՝ զոր հանգստարանն կոչէք. եթէ գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղիս՝ զոր հրամայեցաքն ձեզ չերթալ անդր, և կամ երեւիցի ՚ի ժողովս ուրեք, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին վիշտս չար չարանաց. և մի վրիպեցի ՚ի նմանէ և արժանաւոր պատուհաս, գնացէք արդ ՚ի տեղի անդր՝ յոր հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Թէպէտ և հիւանդ էի յայնժամ ստիպեաց զիս ելանել ՚ի ճանապարհ, և չետ ինձ

վասն արքայութեան ձերոյ զի անշարժ կացցէ մնացէ նա: Ամիզանոս որ առաջնորդ էր դատաւորութեանն, պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Իսկ ո՞րքեւրու զձեզ եթէ իցէ Աստուած, երկիր պագանել նմա հանգերձ այլովք աստուածովք բնութեան. զի գիցն հրաման եղև ձեզ երկիրպագանել, դիցն այնոցիկ որ ամենայն մարդ գիտէ զնոսա: Պատասխանի ետ Դիտնեսիոս և ասէ. Մէք այլում երկիր ոչ պագանեմք: Արդ՝ Ամիզանոս պատասխանի ետ և ասէ ցնոսա. Տեսանեմ աւագիկ զձեզ զի զլացող էք դուք և անգէտք քաղցրութեանն երկիրպագեալ զթագաւորութեանցն. վասն այսորիկ ոչ եղիլիք դուք յայսմ քաղաքի. այլ ընկեցից զձեզ ՚ի գաւառան լիբէացուց, ՚ի տեղի որ անուանեալ կոչի Նիպրև. զի զայն տեղի ընտրեցի ձեզ ՚ի հրամանէ թագաւորաց. և մի եղիցի ձեր իշխանութիւն բնաւ ամենեկն, ոչ ձեր և ոչ այլոց՝ առնել ժողովուրդս, կամ մտանել յայս որ կոչէք դուք նոցա կենետրիայ՝ այսինքն, տեղի մարաիրոսաց: Թէ որ * գտցի որ երթայցէ յայնպիսի տեղի՝ զոր հրամայեցաք ձեզ չերթալ անդր, և գտցի որ ժողովիցէ ժողովս, ինքն անձամբ իւրով ածէ ՚ի վերայ անձին իւրոյ վիշտս չարչարանաց և զտոյժս տուգանաց և զպատուհասս արժանիս: Արդ՝ երթայք գնացէք դուք ՚ի տեղի անդր որ հրամայեցաւ ձեզ երթալ: Եւ յայսմ

Հանգիստ զոգի առնուլ և ոչ օր մի. և զհարդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ⁸:

Եւ յետ այլոց բանից դառնայ ասել. Բայց սակայն և ոչ 'ի յիրական ժողովոյ անտի հեռի գտաք մեք Տեառն օգնականութեամբ, այլ որ 'ի քաղաքի էին՝ ժողովէի ես զնոսա պնդագոյնս, որպէս թէ ընդ նոսա լինէի ես. այլ ըստ բանին թէպէտ հեռի էի ես 'ի նոցանէ մարմնով, սակայն մերձ էի հոգւով: Իսկ 'ի Քեփրոյ ժողովուրդ բազում պանդխտեցաւ ընդ մեզ, կէս մի 'ի քաղաքացիաց անտի մերոց եղբարց զհետ մեր Կալով, և այլք յեգիպտոսէ եկեալ յարեցան 'ի մեզ. զի և անդ դուռն մեծ բանի երաց մեզ Աստուած: Զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալ լինէաք անդ. իսկ յետոյ ոչ սակաւք 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ, և 'ի ձեռն մեր նախ սերմանեցաւ 'ի նոսա բանն, և որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր և դարձեալ միւսանգամ այլուր փոխեաց զմեզ: Եւ քանզի Եմիլիանոս 'ի դժնդակագոյն վայրս լիբէական աշխարհին՝ որպէս թուէրն կամէր փոխել զմեզ, հրաւանն ետ յամենայն տեղեաց 'ի Մարէոտիս ժողովել:

Ժամանակի իբրեւ հիւանդ էի ես, և ստիպեաց զիս. և չետ ինձ հանգիստ զօգի առնուլ և ոչ օր մի, արգ՝ որ պարապ էր ինձ կամ ժողովել զքե կամ ոչ ժողովել: Եւ զինի այսր հանգերձ այլովք ասաց դարձեալ. Բայց սակայն և ոչ 'ի ժողովրդենէ անտի յայսմանէ որ երևին, շնորհօքն Տեառն մերոյ հեռացաք իսկ մեք. այլ 'ի քաղաքի ժողովէի ես զնոսա պնդագոյն, իբրեւ այն թէ ընդ նոսա էի ես. իբրեւ հեռի էի ես 'ի նոցանէն մարմնապէս, սակայն մերձ էի առ նոսա հոգեպէս որպէս ասացեալ է: Իսկ 'ի Կիպրոյ ժողովուրդ բազում գնաց ընդ մեզ. եղբարք քաղաքակիցք յարեցան 'ի մեզ բազումք և այլք մօտեցան առ մեզ յեգիպտոսէ, զի և անդ դուռն մեծ բանի երաց մեզ Աստուած: Բայց զառաջինն հալածեալք և քարկոծեալք եղաք: Իսկ յետոյ մարդիկ ոչ սակաւ 'ի կռապաշտ հեթանոսաց անտի թողին զկուռս իւրեանց և դարձան առ Աստուած: Զի յառաջ քան զմեզ չե էր նոցա ընկալեալ զբանն Աստուծոյ. 'ի մերում ձեռին առաջին սերմանեցաւ 'ի նոցա բանն: Եւ որպէս այն թէ վասն այնորիկ տարաւ զմեզ Աստուած առ նոսա, և կատարեցաք զայս պաշտօն մեր: Եւ դարձեալ միւս անգամ փոփոխեցաք մեք անտի. զի Ամիլանոս 'ի գաւառս չարաշարս լիբէացւոց ըստ կարծեաց մե-

և 'ի գիւղս գիւղս ընդ ամենայն գաւառն ցրուեալ ցանեաց զմեզ: Եւ այսպէս՝ մինչև մեր 'ի միտ առեալ էր, եղ զմեզ 'ի ճանապարհ, և զայս այսպէս խորհրդով կազմէր պատրաստէր, զի երբ և կամք լիցին նմա դիւրմբունելիս զմեզ գտցէ: Եւ իբրև հրաման եղև ինձ երթալ 'ի Քեփրոյէ, և ոչ զտեղին անգամ գիտէի թէ ո՞ր երթալ ունիմք, և ոչ զանունն անգամ՝ յառաջագոյն լուեալ. և սակայն խնդամիտ և անխռով ելի 'ի ճանապարհ. այլ իբրև ազդ. եղև ինձ թէ 'ի գաւառն Կողաթացւոց՝ երթամք, գիտեն որ ընդ իս անդ պատահեցան թէ որպէս զգածայ ես, և ես ինչէն ամբաստան լինիմ զանձնէս, զի զառաջինն տրբումեցայ յոյժ և զարեցայ. զի թէպէտ և ծանօթագոյն ես էր մեզ երկիրն և ընդեւլագոյն, բայց ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց, և տաժանելի է ճանապարհն և աւագակուտ: Սակայն միեթարուծիւն մեծ եղև յասեն եղբարց, թէ մօտ է տեղիս 'ի քաղաքն, և որպէս 'ի Քեփրոյ՝ եկեսցեն մեզ եղբարք բազումք յեգիպտոսէ, մինչև առաւել ևս բազմաժողով կազմեսցուք մեզ եկեղեցի, և մերձաւորութեամբ տեղւոյն 'ի քաղաքն յաճախագոյն ևս վայելեսցուք 'ի տեսութիւն սիրե-

տաց իւրօց կամէր փոխել զմեզ, և յամենայն տեղեաց 'ի Մերատոս հրամայեաց մեզ ժողովել. և որոշեաց գիւղս իւրաքանչիւր մեզ 'ի նահանգի անդ զմեզ իսկ եգ. նա: Եթէ նախ մեք գտեալ լիցուք յայսմ ճանապարհի. զի յայս է թէ վասն այսր կազմեաց և պատրաստեաց նա զայս իրս այսպէս, զի յորժամ կամիցի ունել նա զմեզ ամենեւին՝ 'ի պատրաստի գտեալ լիցուք նմա: Իբրև եղև ինձ հրաման երթալ 'ի Կիպրոյ, և ոչ զտեղին անգամ թէ ո՞ր իցէ գիտէի ես, և ոչ զանուն յառաջագոյն լուեալ էր իմ: Եւ թէպէտ և այսպէս էի, սակայն նշյոժամայն գնացի ես իբրու չէի խռովեալ, այլ իբրև թուեցաւ ինձ եթէ հանգերձեալ եմք մեք երթալ 'ի գաւառն Կողաթացւոց, գիտեն այնպիսի որ պատահեցին անդ թէ ո՞րպէս եղէ ես. զի յայսմ վայրի զանձն իմ կշտամբեմ ես, զի զառաջինն արամեցայ և յոյժ զարեցայ. զի թէպէտ և ճանաչեաք և սովոր էաք աշխարհին, սակայն ասէի թէ թափուր է աշխարհս այս յեղբարց և 'ի մարդոց պիտանեաց. և պատրաստեալ է 'ի վիշապարանաց որ միանգամ գնան ընդ ճանապարհս աւագակուտ: Սակայն եղև ինձ միեթարուծիւն սփոփութեան, զի հասին մեզ եղբարք և ասացին թէ յոյժ մօտ է այս տեղի 'ի քաղաք: Իսկ 'ի Կիպրոյ եղբարք բազումք յեգիպտոսացւոց անտի գային և խռանէին

լեաց մերոց, յընտանեաց և 'ի կարևոր բարեկամաց. և յազանել անդ եկելոցն որպէս 'ի հեռաւոր յարձակավայրս քաղաքին, արասցուք մեզ ժողով՝ եկեղեցի առանձին: Եւ եղև այնպէս որպէս և ասացինն: Եւ յետ սակաւուց յաւել և որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Այլ թերևս, ասէ, Գերմանոս 'ի բազում խոտովանութիւն իւր պանծասցի, և յողովադոյնս ունիցի պատմել զանձնէն անցս և գործս. այլ քանի ինչ կարիցէ նա 'ի համար արկանել ձեզ Վճիռս ատենից, զհասողմն գրաւումն ստացուածոց, զտարադիր արքաորս, զընչից յափշտակութիւնս, 'ի փառաց և 'ի պառաջ անկանելն, զարհամարհանս կենցաղականացն, ոչինչ գրել զգովեստիւք դատաւորաց և զխորհրդականաց, զսպառնալիս հակառակորդաց, զգործ աղաղակի ամբոյսին, զվիշտս վտանգաց, զհալածանս, վտարանդի զփախուստ, և զբազմադիմի նեղութիւնս անձկութեանց որոց տարաքս՝ զոր օրինակ դէպ եղեն մեզ առ Դեկոսիւ, առ Սաբինեաւ և զոր մինչև ցայսօր ժամաւակի առ Եմիլիանու կրեմք: Իսկ Գերմանոս ուր երևեցաւ, կամ զինչ յիշատակ զնմանէ: Այլ շատ է, արդ դադարեալ լռեցից 'ի բազում անզգամութենէս,

ընդ մեզ. և ընդարձակութեամբ համարձակ կարեմք ժողովել ժողովուրդս: Իայց անգ զի մերձ էր տեղին 'ի քաղաքն՝ հանապազ հանդուցեալ լինէաք 'ի տեղիս շքմարիտ սիրելեաց և յընտանեաց և 'ի բարեկամաց մերոց, զի գային և հանգչէին. և իբրև տեսի որ հեռի իցէ 'ի քաղաքէ, առ սակաւ սակաւ լինէաք առնել ժողովուրդս. և այս այսպէս եղև: Աւ հանգերձ այլովք գրեաց նա զարձեռլ և վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Եթէ խոստովանութեամբ, ասէ, բազմաւ գովէ և յարգէ զանձն իւր Գերմանոս. և բազում ինչ ունի նա տեղ վասն անձին իւրոյ, որ համբեր է տեւեաց ըստ թուոյ կոտորածոյն որ եղեն 'ի վերայ մեր, զի առան ինչք մեր զոր ունէաք, և հրամանքն որ 'ի վերայ մեր եգեալ լինէին, և յափշտակութիւն ստացուածոց մերոց. և զի բարձաւ 'ի մէնը պատին մեր և պարծանք աշխարհի, և զինուազեցաւ գովեալն փառաց մերոց, և զի անարգեցին և արհամարհեցին զմեզ գաւտաւորք և նախարարք և սպառնալիք օտարաց. և զգոյժ աղաղակին զոր աղաղակէին 'ի վերայ մեր. և զվիշտն չարչարանաց զոր կրեցաք և զհալածանս, և զի մոլորեցաքն, և զի շքնեցաքն, և զվշտ ժամանակացն, և զհամբերութեան մերոյ, զվասնդ նեղութեանցն թէ որչափ ինչ համբերեալ կրեցի ես յաւուրս Դիակոսեոյ և Սերսինեայ, և քանի ինչ մինչև ցայսօր ժամանակի, 'ի ձեռաց անտի Ամբլանոսի, յայսմիկ ուր երևեցաւ Գերմանոս, կամ որ խնդիր է.

յոր 'ի պատճառս Գերմանոսի անկայ, և եղբարց թռլից գիտակաց պատմել մի ըստ միոջն զամենայն:

Նոյն ինքն դարձեալ Դիոնեսիոս 'ի գիրս իւր որ առ Դոմեաիոս և Դիգիմոս զհալածանացն յիշելով՝ խօսի այսպէս. Աւելորդ է կարգել յանուանէ զմերսն, որք բազումք են յոյժ և ձեզ անծանօթք. այլ այսչափ ինչ գիտասլիք, զի արք և կանայք, երիտասարդք և ծերք, աղջկունք և պառաւունք, զինուորք և դուզնաբեայ մարդիկ, յամենայն ցեղէ և յամենայն հասակէ, ումանք 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ումանք սրով յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Եւ սակայն չեղև ոմանց բաւական ժամանակս երևելոյ թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, որպէս և ոչ ինձ թուի մինչև ցայսօր ժամանակի, որպէս յայլում 'ի դէպ ժամուն՝ զոր ինքն գիտէ, պահեաց զիս, այն որ ասացն թէ. Ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: Եւ զի ըզմերոցս հարցանէք և կամիք գիտել թէ զիմորդ կեամքս. լուայք արդարև եթէ զիմորդ առեալ տանէին զմեզ կապեալս հարիւրապետքն, իշխանք ժողովրդեանն, զինուորք և դահիճք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւ

զև վասն նորա. այլ 'ի բազմութենէ անտի յարմարութեանն, յորում անկայ ես վասն Գերմանեայ, անփոթ աւանձ ես. և վասն այսորիկ խոտորիմ ես 'ի պատմութեանցն անտի յայնմանէ որ միանգամ եղեն. զի պատմեսցեն զայն եղբարքն մեր որ գիտեն: Բայց զնոյն օրինակ և 'ի թղթի անգ. գրեաց նա առ Դոմեաիոսն, և առ Դիգեմոս զհալածանսն որ եղեն: Յիշեցուցանէ դարձեալ այսու բանիւք. թէ զմարդիկն, ասէ, 'ի մերոց անտի որ բազմքն են, և ոչ գիտէք գուր զնոսա, աւելի իմն թուեցաւ կարգել ինձ զանուանն նոցա: Բայց սակայն եղիջիք գիտել թէ արք և կանայք և երիտասարդք և կուսանք և ծերք և պառաւունք, և զինուորք և մարդիկք գուզնաբեայ, և ազգի ազգի և պէսպէս հասակք, ոմանք 'ի նոցանէ 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ոմանք 'ի ձեռն սուսերի սրոյ յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Իսկ այլոց փորդկանց, ոչ բաւական եղև նոցա ժամանակս այս երևել թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, ըստ նմանութեանն որ եղև և եհաս առ իս մինչև յայսօր ժամանակի. քան զի ժամանակեան որում ինքն գիտէր պահեաց զիս. այն որ ասացն եթէ 'ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: զի վասն մեր քանզի հարցանէք և կամիք գուր ուսանել թէ որպիսի իցեմք, թերևս լուեալ իցէ ձեր, եթէ զիմորդ առեալ կապեալս տանէին զմեզ հարիւր առպետքն և քաղաքապետքն և զինուորք, ընդ նոսա և

ւրստոս և զՊօղոս և զՊետրոս, 'ի վերայ եկեալ ումանց և 'ի Մարէոտեայ: Եւ իբրև դժկամակէաք զհետ գնալ նոցա, բռնի յախշտակեալ զմեզ քարշելով տանէին: Ես արդ և Գայիոս և Պետրոս որբ մնացեալ յեղբարց՝ յամայի և 'ի տխուր վայրս աշխարհին լիբէացոց փակեալ կամք, երից աւուրց գնացից ճանապարհ հեռի 'ի Պարետոնեայ: Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր՝ ասէ. իսկ 'ի քաղաքին 'ի Ժածուկ տեսեալ զեղբարս՝ զահի հարեալ Թադեան երիցունքն Մաքսիմոս, Դիոսկորոս, Դեմետրիոս և Լուկիոս. և որ երևելիքն էին յաշխարհին՝ Փաւստինոս և Ակիւղաս, մոլորեալ շրջէին յերկրին եղիպտացոց: Այլ 'ի սարկաւազացն յախտէ մահու⁹ կոտորելոց մնացին միայն Փաւստոս, Եւսեբիոս և Քերեմոն: Իսկ Եւսեբիոս՝ զոր 'ի սկըղբանէ զօրացոյց Աստուած և պատրաստեաց 'ի կսեղաւ ծաւոր սպասաւորութիւն խոստովանողացն որ 'ի բանդին, և զնշխարս մարմնոց երանեալ վկայիցն կատարելոց 'ի սինդոնս ժողովեալ ամիրոփէր: Քանզի մինչև յայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի ձգելոց անտի յատեան նորա զոմանս անգթութեամբ սպանանել, որպէս կանխեցի ասացի, և զկէսս քերել տանջանօք. իսկ զայլս 'ի բանտս և 'ի կապանս մաշէր

գահի՞ք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւստոս, զՊօղոս և զՊետրոս. զի եկին և կային 'ի վերայ մարգիկ 'ի Մերոտեայ: Եւ իբրև ոչ կամեցաք յարիլ ընդ նոսա և երթալ, 'ի բռնի յախշտակեցին զմեզ, և քարշելով տանէին: Բայց այժմիկ ես և Գայիոս և Պետրոս միայն եղաք որբք յայլ եղբարցն, և արգելեալ եմք յանապատի յաշխարհ խաւարին լիբէացոց, որ հեռի է 'ի Պրատոնեայ գնացից երից աւուրց ճանապարհ: Եւ 'ի պատմել իւրում զբանն ասոց դարձեալ. եթէ 'ի քաղաքի իբրև երկուցեալք զահի հարեալք գաղտ 'ի Ժածուկ տանէին զեղբարս երիցունքն Մաքսիմոս և Դիոսկորոս, զի նաքս էին երևելիք յայնմ աշխարհի: Իսկ Փաւստինոս և Ակիւղաս ահա մոլորեալ շրջէին յերկրին եղիպտացոց: Իսկ որ յեա նոցա սարկաւազունք էին՝ 'ի կղզոջն մեան, և մնացին Փաւստոս, Եւսեբէոս, այն որ իսկզբանն իսկ Աստուած պատրաստեաց զնոսա և զօրացոյց լի առնել նմա զսպանն պաշտաման խոստովանելոյն որ եմ 'ի բանդին մեծաւ պատերազմաւ և զժողով մարմնոցն զերանեալ վկայիցն կատարելոցն 'ի վիշտս սպականէր, զի մինչև յայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի սպանանելոյ անտի խոստութեամբ զմարգիկն որ մարձենային առ նա. զկէսս քերէր տանջանօք, իսկ զայլս չարաբէր բանգիւք և կապանօք, և հրամայէր եթէ

չարաչար, և հրամայէր թէ ամենեին ոք մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոք երևեցաւ առ նոսա. և սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ խնաւ մաց լըջամիտ եղբարց հանգուցանէր զնեղեալն և ըզվտանգեալս: Զայսոսիկ Ռիոնեսիոս 'ի նոյն գիրս իւր: Բայց գիտել արժան է, զի Եւսեբիոսն այն՝ զոր սարկաւագ ասացաք, յետ ոչ բազմաց եպիսկոպոս կարգեցաւ 'ի Լաւողիկէ Ասորւոց. իսկ երէցն Մաքսիմոս զկնի Ռիոնիսեայ կալաւ զաթոռ եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց. և Փաւստոս՝ որ ընդ Ռիոնիսեայ խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ յայնժամ, պահեցաւ մինչև 'ի հալածանա՝ որ 'ի ժամանակս մեր, լի աւուրբք ծերութեան սրարարտութեան, և յաւուրս մեր պատկեցաւ վկայութեամբ, և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ առ Ռիոնիսեաւ անցք անցին, այսոքիկ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն որոց վկայեցին 'ի Եեսարիա
Պաղեստինացոց:

Ի սոյն յայտ հալածանս Վաղերիանու երեք ոմանք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Քրիստոսի 'ի կե-

ղ ամենեին մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոչ ոք երևեցաւ: Բայց սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան եղբարց պիտանեաց հանգուցանէր զնեղեալն զվտանգեալն: Զայս ինչ ասաց Ռիոնեսոս: Բայց եղիցուք գիտել թէ Եւսեբիոսն, այն որ ասացաք վասն նորա զի էր նա սարկաւագ նա, յետ սակաւ ժամանակաց եպիսկոպոս զաւողիկեցւոց կողմանցն ասորեաց եկաց նա: Իսկ Մաքսիմիոս, այն որ ասացաք վասն նորա թէ էր նա երէց, զկնի Ռիոնիսեայ նա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց: Իսկ Փաւստոս, այն որ ընդ նմայն փառաւորեցաւ և եղև խոստովանեալ, պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս որ եղեն յաւուրս մեր, իբր էր նա բազմամեայ ծերութեամբ, և 'ի ժամանակս մեր պատկեցաւ վկայութեամբ և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ անցք անցին ընդ Ռիոնեսոս յայնժամ ժամանակի այս ինչ է:

Երկոտասաներորդ. վասն որոց վկայեցին 'ի Եեսարիա
պաղեստինացոց:

Բայց յայնժամ ժամանակի հալածանացն զոր արար Վաղերիա.

սարիա Պաղեստինացւոց, և ի կուր դազանաց արկեալ պըանչելի վկայութեամբ պսակեցան փառք-յորոց միումն անուն էր Պերիսկոս, միւսում Մաղքոս, և երրորդին Աղէքսանդր: Եւ պատմեն եթէ յազարակա բնակելով սոցա՝ զառաջինն իբրեւ վատս և երկչոտս աղարտէին զանձինս, որպէս զի յորժամ բաշխէր պսակն՝ որոց փափաքեալ կարօտէին երկնաւոր սիրոյն, ինքեանք անփոյթ դադարէին և ոչ յափշտակէին զպսակն վկայութեան: Զայս խորհելով նոցա փութացան ելին գնացին ի Կեսարիա, և երևեցան ի միասին յատեան դատաւորին, և արժանի եղեն այնմ կատարածի՝ զոր առաջաք: Սոքօք հանդերձ և կին ոմն ի նմին քաղաքի ի սոյն հալածանս՝ ըստ օրինակիս նահատակեալ ելանել յաշխարհէս պատմեն. այլ սակայն բան լսի եթէ ի հերձուածոց անտի Մարկիոնացւոց էր:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն որ առ Գաղիեւնոսիս խաղաղութեանն:

Այլ ոչ յետ բազմաց իբրեւ վանեալ գերեցաւ Վաղերիանոս ի խժիցն բարբարոսաց, միապետեալ որդի

նոս երեք մարդք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Քրիստոսի ի Կեսարիա պաղեստինացւոց, և կատարեցան վկայութեամբ, և եղեն կերակուր դազանաց. միումն ի նոցանէ անուն Պրիսկիայ, և միւսում՝ Մաղքոս, և միւսն՝ Աղէքսանդրոս: Այլ ասեն վասն նոցա թէ բնակեալ էին յազարակա, և զառաջինն համարեցան զանձինս իւրեանց հաւատացեալս և լուծեալս. զի ի ժամանակի յորժամ բաշխէր զպսակն այնոցիկ որ կարօտեալ փափաքէին երկնաւոր սիրոյն, և նորա անփոյթ առնէին և ոչ յափշտակէին զպսակն վկայութեան. և իբրեւ զայս խորհեցան՝ խրախուսեցին և մօտն ի Կեսարիա, և չորան ի միասին առ զատաւորն, և արժանի եղեն այնմ կատարածի զոր առաջաք: Բայց հանգերձ այսօրէմբք և կին մի ի սոյն հալածանս ի նմին քաղաքի ըստ նմին պատեալմբ կրեաց, բայց էր յազանգոյ անտի մարկիոնացւոց:

Երեքտասաներորդ. վասն խաղաղութեանն զոր տրար Գաղիոս:

Այլ յետ սակաւ ժամանակաց գերի վարեցաւ Վաղերիանոս,

նորա Գաղիենոս և քաղցրութեամբ վարէր զիշխանութիւն իւր. և ՚ի հրամանէ նորա լռեցին յայնժամ ընդգէմ մեր հալածանքն. և հրովարտակ ազատութեան ենհան առաջնորդաց ուսմանս մերոյ՝ ըստ կարգաց սովորութեան համարձակ պաշտել զիշխանութիւն իւրեանց, և էր օրինակ զայս.

Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս Լիկինիոս Գաղիենոս, Պիոս Փելլըս Աւգոստոս՝ առ Դիոնեսիոս և առ Պոննա և առ Դեմետրիոս և առ այլ եպիսկոպոսս.

Ջաբերբարութիւն իմոցս պարգեաց հրամայեցի ես հասարակ կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի ՚ի տեղեաց անտի ընտրելոց ՚ի պաշտօն կրօնից մերձեալ հեռացին: Վասն այսորիկ և դուք ՚ի պատճենէ անտի հրովարտակիս մարթէք իրաւունս ձեզ առնուլ, զի զքեզ մի մեղիցէ. և որ միանգամ կարգք են և օրէնք ՚ի ձեզ, առ յինէն իշխանութիւն տուեալ լիցի: Վասն որոյ Աւրեղիոս Կիւրենիոս մերս գանձապետ և համարակալ զգուշացի առ յինէն տուեալ բանից պատճենի հրովարտակիս: Զայս ՚ի լատինէ ՚ի յոյն փոխեցաք, ՚ի մեկին ևս յիմացուած բանին: Գարձեալ նորին կայսեր է և այլ հրամանագիր առ այլ եպիսկո-

և եղև ծառայ գուժ բարբարոսաց, և եկաց որդի նորա գլուխ Թաւաւրութեանն միայն առանձինն, և քաղցրութեամբ առաջնորդէր արքայութեանն իւրոյ, և գազարեցին ՚ի ձեռն հրամանի նորա հալածանքն որ էին ՚ի վերայ մեր: Եւ հրամայեաց նա ՚ի ձեռն Թըղթոցն, Թէ առաջնորդ ուսմանս մերոյ ազատութեամբ անձանց իւրեանց ըստ սովորութեանն եղիցի պաշտել: Բայց էր գրեալ այսպէս: Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս, Լիկինիոս, Գաղէնոս, Ասէրէս, Աւսթրոս, Սաբաստոս, առ Դիոնեսոս և առ Պիոսնէ, և առ Դեմետրիոս, և առ այլ եպիսկոպոսս. Ջաբերբարութիւն պարգեաց իմոց հրամայեցի ես կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի մերժեալ հեռացին նոքա ՚ի նշանաւոր տեղեաց անտի զոր ընտրեցին ՚ի պաշտօն զիցն օտարոտեաց: Վասն այսորիկ և դուք մարթէք գիտել ձանաչել ՚ի պատճենից անտի հրովարտակաց իմոց, զի զքեզ մի մեղիցէ. վասն այսորիկ այն ինչ որ մարթի կատարել ձեզք, և իշխանութիւն ունիք յառաջ ժամանակաւ, և առ յինէն տուեալ լիցի ձեզ: Եւ վասն այսորիկ Աւրեղիոս Կիւրենիոս, այն որ կայրն ՚ի վերայ մեծաւմեծ իրաց, նա պահեացէ զպատճէն հրովարտակաց որ տուան առ յինէն. մեկնեցան սոքա ՚ի Հռոմ լեզուէ և եզան սաս: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս հրովարտակ է նորա զոր գրեաց առ այլ եպիսկոպոսս, զի հրամայեաց նոցա առնուլ զտեղիսն որ անուանեալ էր յոյն կիմոսէլը, այսինքն՝ զտեղւոյն մարտիրոսաց:

պոսս, յորում իշխանութիւն տայ նոցա առնուլ ըզ-
վայրս ննջարանացն հաւատացելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն եպիսկոպոսացն՝ որ ճաղկեցան ՚ի
ժամանակին:

Դեռ ևս վարէր յայնժամ զիշխանութիւն առաջ-
նորդութեան Հռովմայեցւոյ եկեղեցւոյն Սեատոս. իսկ
Անտիոքացւոյ՝ զկնի Փաբիոսի Դեմետրիանոս. և ՚ի
Կեսարիա Կապադովկացւոյ՝ Փիրմիլիանոս. և յեկե-
ղեցիս Պոնտացւոյ՝ Գրիգորիոս և եղբայր նորա Աթե-
նադորոս. որ յաշակերտաց անտի էին Որոգինեայ:
Իսկ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոյ յետ մահու թէոկ-
տեստեայ՝ կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. որոյ
կացեալ սակաւ ինչ ժամանակս՝ կալաւ զկնի նորա
Թէոտենոս՝ որ եկաց մինչև յաւուրս մեր. յաշակեր-
տութենէ անտի Որոգինեայ գոլով և սա: Եւ յերու-
սաղէմ իբրև հանգեալ Մազաբանոս, կալաւ զաթոռն
Հիմենէոս, որ և փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս
բազումս:

Չորքոտասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ առաքիւնեային
յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի մինչ յայն՝ ևս կայր յեկեղեցւոյ անդ.
Հռոմ քաղաքի Քսենոս, և յեկեղեցւոյ անտիոքացւոյ զկնի Փի-
լիոսի ** Իեմետրիոս: Իսկ Պարմեղեղիանոս ՚ի Կեսարիա կապա-
դովկացւոյ. և յեկեղեցիսն պոնփացւոյ Գրիգորիոս, և եղբայր նո-
րա Աթենադորոս, զի էին նոքա գէտք և ծանօթք Իրիգինեսի: Իսկ
՚ի Կեսարիա պաղեստինացւոյ յետ մահու թէոկտեստեայ, կալաւ
զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. Եւ իբրև եկաց և սակաւ
ինչ ժամանակս կալաւ զկնի նորա Թէոտենոս, այս որ յաւուրս
մեր էր. և սա յաշակերտութենէ անտի Որոգինեսի: Եւ յերու-
սաղէմ իբրև հանգեալ Մազանոս՝ կալաւ զկնի նորա Հիմենէոս. սա
որ փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամս բազումս:

* Յօր. 3-ն:

** Յօր. Փիլիոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Թէ ո'րպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա:

Մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհ: այր մի 'ի Կեսարիա Պաղեստինացոց Մարինոս անուն, պատուեալ յաստիճան զինուորութեան և ազգաւ և մեծութեամբ երևելի՝ նահատակեալ 'ի վերայ վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա. և էր պատճառք գործոյս այս: Է պատիւ աստիճանի առ Հռովմայեցիս, որում հասեալ ոք հարիւրապետ կոչի. 'ի պարապել պաշտամանս՝ ըստ կարգի աւտիճանին կոչեցաւ յայն Մարինոս. որ իբրև 'ի պատրաստի էր գալ յայն պատիւ, վազեաց ոմն ել առաջի բեմին և ամբաստան կայր զնմանէ թէ. Չէ օրէն սմա ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ վաղեմի մերոց օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա, և ոչ զոհէ թագաւորաց մերոց. ինձ անկ է վիճակն այն պատուոյ: Խռովեալ ընդ այն դատաւորն Աքէոս, հարցանէր զառաջինն թէ որպիսի խորհուրդս ունիցի Մարինոս. և իբրև ետես

Հնգետասաներոյ. թէ ո'րպէս վկայեաց Մարինոս 'ի Կեսարիա:

Յայնմ ժամանակի մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց յամենայն աշխարհ: Էր այր մի 'ի Կեսարիայ պաղեստինացոց, զի անուն էր նորա Մարինոս, որ պատուաւոր էր յաստիճան զինուորութեան Հռոմոց, և մեծութեամբ այր էր երևելի. և թէ վասն վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա ըստ պսամ պատճառանաց: Է պատիւ աստիճանի 'ի մեջ զինուորաց Հռոմոց, զի ուրում հասանէ աստիճան՝ հարիւրապետ լինի: Իբրև պատրաստեալ էր այս աստիճան այնմ որ վերանայրն 'ի նա, ինքն կարգ աստիճանին կոչեաց Մարինոս ելանել 'ի նա: Եւ իբրև 'ի պատրաստի էր նա գալ հասանել յայն պատիւ, վազեաց ոմն եմուտ առաջի բեմին և ասէր, թէ չիք սորա իշխանութիւն՝ ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ հին օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա. և դա ոչ զոհէ որպէս և թագաւորք զոհեն. յանդիմանէր զնա, նմա իսկ անկ էր տեղին այն: Եւ բարկացաւ 'ի վերայ նորա դատաւորն, որ անուանէր Աքէոս, և զառաջինն հարցանէր թէ որպիսի խորհուրդս ունի Մարինոս. իբրև ետես նա զի խոստովանէր թէ քրիստոնեայ եմ, բազում

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ. զերիս ժամն շնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր: Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոտեկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի. և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, եբաց սակաւիկ մի զքրդամիդ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զգիրս սրբոց աւետարանացն՝ ի հանդիպոյ նորա եդեալ. լնտրեա, ասէ, զո՞ր սոցանէ կամեսցիս: Մարինոս մտադիւրագոյնս ձգեալ անդէն զաջ իւր և բուռն եհար զգրոց Աստուծոյ: Պինդ կալ, ասէ Թէոտեկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր բնտրեցերդ՝ զօրացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին. երթ ի խաղաղութիւն: Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամագիրն. և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյնժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

Ժուժկալութեամբ զերիս ժամն եւ նմա խորհել յանձն իւր: Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոտեկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մտաեաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բուռն եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան. և եբաց զքաւմիտ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ. և եդ նմա զգիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր ի նոցանէ կամեսցի: Իսկ նա պատաստագոյն նոյնժամայն ձգեաց զաջ իւր, և բուռն եհար զգրոցն Աստուծոյ: Պատասխանի եւ Թէոտեկնոս և ասէ ցնա. Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիջ զոր բնտրեցերդ. և բեդ իբրեւ իցես գու զօրացեալ ի նմանէն, երթ խաղաղութեամբ: Իսկ նա նոյնժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին. զի և լցեալ էր ժամն զոր եդեալ էր նմա դատաւորն: Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զիւր հուրգոս հաւատոց իւրոց, և նոյնժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիքիոսի.

Զայտու ժամանակաւ և Աստիքիոս ոմն վասն աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի: Էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի: Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն եբարձ զմարմին երանելոյն. և 'ի մեծագին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վաշելուչ դամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փիլիպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

Վեշտասաներոյդ . պատմ

Այլ յայսմ վայրի, և Աստեկութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այլ Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորական վասն առաւել մեծութեան և մին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ զուս իւր և ետարձ զմարմին զեր հանդերձիւք, և հառ գնաց, և տակազմ: Բայց յիշեն զնա այլովք բարիք, և այն որ կենդանի մնացին մի իւրեքս այսմ սքանչելեաց, 'ի Պակեաս կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. և

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ։ զերիս ժամն շնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր։ Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոփէկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի։ և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, եբաց սակաւիկ մի զքրդամիգ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զգիրս սրբոց աւետարանացն՝ ի հանդիպոյ նորա եղեալ։ Ընտրեա, ասէ, զո՞ ի սոցանէ կամեսցիս։ Մարինոս մտադիւրադոյնս ձգեալ անդէն զաջ իւր և բռնէ եհար զգրոց Աստուծոյ։ Պինդ կալ, ասէ Թէոփէկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր ընտրեցերդ՝ զօրացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին։ երթ ի խաղաղութիւն։ Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարգայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամանդիրն։ և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյն ժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ։

Ժուժկալութեամբ զերիս ժամն ետ նմա խորհել յանձն իւր։ Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոփէկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մտաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բռնէ եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան։ և եբաց զքրդամիտ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ։ և եգ նմա զգիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր ի նոցանէ կամեսցի։ Իսկ նա պատասխատոյն նոյն ժամայն ձգեաց զաջ իւր, և բռնէ եհար զգրոցն Աստուծոյ։ Պատասխանի ետ Թէոփէկնոս և ասէ յնա։ Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիք զոր ընտրեցերդ։ Իսկ նա նոյն ժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարգայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին։ զի և լցեալ էր ժամն զոր եկեալ էր նմա դատաւորն։ Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զխորհուրդս հաւատոց իւրոց, և նոյն ժամայն վարեցաւ ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիքիտսի:

Զայսու ժամանակաւ և Սրտիրիոս ոմն վանս աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի: Էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի: Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն եբարձ զմարմին երանելոյն. և 'ի մեծագլին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վաշտու զամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փրկչպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

վելտասաներորդ. պատմութիւն վասն Աստերայ:

Այլ յայտմ վայրի, և Աստերէս ունի յիշատակ համարձակութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այր մի զի էր նա 'ի սինկզիտոսաց Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորաց. երեւելի էր ամենայն մարդկան վասն առաւել մեծութեան և ազնուականութեան ազգատոհմին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ պսակեալ լինէր վկայ մի, և եգ զուս իւր և եբարձ զմարմին զերանելոյն, առաւել և սքանչելի հանգերձիւք, և էառ գնաց, և տարաւ թաղեաց և ամփոփեաց զնա կազմ: Բայց յիշեն զնա այլովք բազմօք գէտք և ծանօթք առն այնորիկ, և այն որ կենդանի մնացին մինչև յաւուրս մեր:

Եւ ըստ այսմ սքանչելեաց, 'ի կեսարիա Փրկչպպեաց, այն որ Պենդան կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. ասեն թէ յակնան ազգերացն որ

նէսաս ասեն, յականս անդ աղբերացն, որ խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, յորոց և Յորդանան գետ ելանէ, յաւուրս տօնից զոհս ինչ արկանել պատմեն, որ և դիւական պատիր խաբէութեամբ ընկղմեալ ոչ ևս այլ երևէր՝ 'ի հանդիսատեսից տեղւոյն իբրև հրաշալիք սքանչելեաց հռչակելով։ Դէպ եղև երբեմն Աստերեայ 'ի տեղւոյն գտանել 'ի Ժամու անդ հանդիսին. և զի զարմացեալս ետես ըզբազումն ընդ իրան, աւաղեաց նա ընդ մոլորութիւն նոցա, ամբարձ ապա զաչս իւր յերկինս և կարդայր զՔրիստոս՝ որ է 'ի վերայ ամենայնի Աստուած, զի զմոլորեցուցիչ Ժողովրդեանն զդւսն կշտամբեալ դադարեցուցէ 'ի պատրանաց անտի նոցա։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս, ասեն, վերացաւ յանկարծ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրյ աղբերն, և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն, ոչ ևս այլ կարծեցեալ սքանչելեացն 'ի տեղւոյն երևեալ։

Խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, զի 'ի նոցանէ ելանէ Յորդանան գետ. յաւուրս տօնի որ խոտորեալ էր հէթանոսաց 'ի զոհս անասնոց, զի զիսչ և էր արկեալ էին իմն անդր, բայց սոյն իսկ այս՝ զի 'ի զօրութենէ օգնականութեան դիւին ընկղմեալ լինէր, և ոչ ուրեք գտանի։ Իբրև սքանչելեօք և անուանեալ հոյաւ կապ լինէր, այն ինչ որ գործեալ լինէր անդ յայնչանէ որ գիպէին անդ։ Բայց երբեմն գիպեցաւ 'ի տեղւոյն յայնմին ինքն Աստերէս, և ետես զի զարմացեալ էին բազումք ընդ իրան ընդ այնս, և անխաշտաց նա 'ի վերայ մոլորութեան նոցա, համբարձ զաչս իւր յերկինս և աղաչէր զՔրիստոս Աստուած որ է 'ի վերայ ամենայնի, զի խայտառակեսցէ զդէն որ մոլորեցուցանէր զԺողովուրդն, և դադարեցուցէ զմարդիկն 'ի մոլորութենէ անտի յայնմանէ։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս՝ վերացաւ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրյ աղբերն. և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն. և ըստ այսմ սքանչելեաց որ կարծեալ երևէր՝ ոչ այնուհետև պաշտեալ լինէր յաշխարհին յայնմիկ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի տեռատես
կնոջէն:

Եւ զի զքաղաքէս յիշատակեցաք, ոչինչ 'ի դէպ հաւ
մարիմ լռել անցանել զարժանին յիշատակաց պատ-
մութեամբ՝ վասն որոց զկնի մեր եկեացեն ազգք: Վասն
կնոջ տեռատեսի՝ զոր ուսաքս 'ի սուրբ աւետարանէն
թէ բժշկեցաւ 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց, յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և զտուն նո-
րա ցուցանեն անդէն 'ի քաղաքին, որ և 'ի Փրկչէն մեր-
մէ առ նա եղելոյ բարերարութեանն նշանակ և ախռ-
յեան կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի առաջի դրաց
տան նորա երևի կանգուն 'ի վերայ բարձր վիմի պատ-
կեր պղնձի կնոջ 'ի Ծունր իջելոյ, և զգաղուկս 'ի ձև
աղաչաւորի տարածելոյ: Եւ ընդդէմ նորուն կնոջ կայ
դարձեալ առնապատկեր 'ի նոյն նիւթոյ՝ առեալ զիւ-
րեաւ կրկնոց պարկեշտ, և կարկառեալ զձեռն իւր առ
կինն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի խարսխի անդ բու-
սեալ երևի արմատ ինչ օտար տեսլեամբ իւրով, որ

Եօրենտասներորդ. վասն նշանացն որ եղեն 'ի Պենադայ
մեծամեծ գործոց Փրկչին մերոյ:

Այլ քանզի այս քաղաք յիշեցի, ոչ արժանի է զանցուցանել
զսա զայսու պատմութեամբ, զի արժանի է սա լինել յիշատակաց
այնոցիկ որ գայցեն զկնի մեր: Վասն կնոջ տեռատեսի որոյ բզ-
խումն արեանն խաղացեալ ելանէր, զոր ուսաք մեք 'ի սուրբ աւե-
տարանէ անտի որ բժշկեցան 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ-
րոց՝ յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և տուն նորա յայտ էր ան-
դէն 'ի քաղաքին: Եւ շնորհք ոգորմութեանն որ եղեն 'ի կինն 'ի
Փրկչէն մերմէ՝ նշան սքանչելեաց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի
առաջի դրաց տան նորա կայ 'ի վերայ բարձր վիմի պատկեր պղնձի
կնոջ, զի իջեալ է 'ի Ծունկս իւր, և առեալ ունի զձեռս իւր առա-
ջի իւր, և ազալէ ըստ նորա նմանութեան: Եւ ընդդէմ նորուն կը-
նոջ կայ դարձեալ պատկեր պղնձի առն մարդոյ, որ կանգնեալ և
կայ՝ առեալ զիւրեաւ մեկնոց և կարկառեալ ունի զձեռն իւր կը-
նոջն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի վերայ քան զհանգերձն բու-

լեաց մերոց, յընտանեաց և 'ի կարևոր բարեկամաց. և յազանել անդ եկելոցն որպէս 'ի հեռաւոր յարձակավայրս քաղաքին, արասցուք մեզ ժողով՝ եկեղեցի առանձին: Եւ եղև այնպէս որպէս և ասացինն: Եւ յետ սակաւուց յաւել և որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Այլ թերևս, ասէ, Գերմանոս 'ի բազում խառտովանութիւն իւր պանծասցի, և յորովագոյնս ունիցի պատմել զանձնէն անցս և գործս. այլ քանի՜ ինչ կարիցէ նա 'ի համար արկանել ձեզ վճիռս ատենից, զհատումն գրաւումն ստացուածոց, զտարադիր աքսորոս, զընչից յափշտակութիւնս, 'ի փառաց և 'ի պատուոյ մանկանէն, զարհամարհանս կենցաղականացն, ոչինչ գրել զգովեստիւք դատաւորաց և զխորհրդականաց, զսպառնալիս հակառակորդաց, զգործ աղաղակի ամբոխին, զվիշտս վտանգաց, զհալածանս, վտարանդի զփախուստ, և զբազմադիմի նեղութիւնս անձկութեանց որոց տարաքս՝ զոր օրինակ դէպ եղեն մեզ առ Գեկոսիւ, առ Սաբինեաւ և զոր մինչև ցայսօր ժամանակի առ Էմիրխանու կրեմք: Իսկ Գերմանոս ուր երևեցաւ, կամ զմեզ յիշատակ զնմանէ: Այլ շատ է, արդ դադարեալ լռեցից 'ի բազում անզգամութենէս,

ընդ մեզ. և ընդարձակութեամբ համարձակ կարեմք ժողովել ժողովուրդս: Բայց անդ զի մերձ էր անգին 'ի քաղաքն՝ հանապաղ հանգուցեալ լինէաք 'ի անդիս ճշմարիտ սիրելեաց և յընտանեաց և 'ի բարեկամաց մերոց, զի գային և հանգչէին. և իբրև տեսի որ հեռիցէ 'ի քաղաքէ, առ սակաւ սակաւ լինէաք առնել ժողովուրդս. և այս այսպէս եղև: Աւ հանգերձ այլովք գրեաց նա գարձեալ և վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին ընդ նա: Այլ խոստովանութեամբ, ասէ, բազմաւ գովէ և յարգէ զանձն իւր Գերմանոս. և բազում ինչ ունի նա տեսել վասն անձին իւրոյ, որ համբեր և տեսեաց ըստ թուոյ կոտորածոյն որ եղեն 'ի վերայ մեր, զի առան ինչք մեր զոր ունէաք, և հրամանքն որ 'ի վերայ մեր եղեալ լինէին, և յափշտակութիւն ստացուածոց մերոց. և զի բարձաւ 'ի մեզ պատիւն մեր և պարծանք աշխարհի, և զի նուազեցաւ գովելաբուն փառաց մերոց, և զի անարգեցին և արհամարհեցին զմեզ գաւառաւորք և նախարարք և սպառնալիք օտարաց. և զգոյժ աղաղակին զոր աղաղակէին 'ի վերայ մեր. և զվիշտն չարաբանաց զոր կրեցաք և զհալածանսն, և զի մոլորեցաքն, և զի ճգնեցաքն, և զվիշտ ժամանակայն, և զհամբերութեան մերոյ, զվասնդ նեղութեանցն (թէ սրբաբի ինչ համբերեալ կրեցի ես յաւուրս Գիակոսեայ և Սեբինեայ, և քանի ինչ մինչև ցայսօր ժամանակի, 'ի ձեռաց անտի Ամբրանոսի, յայսօքի ուր երևեցաւ Գերմանոս, կամ որ ինչգիւր և

յոր 'ի պատճառս Գերմանոսի անկայ, և եղբարց [Թռ
ղից գիտակաց պատմել մի ըստ միջէ զամենայն:

Նոյն ինքն դարձեալ Դիոնեսիոս 'ի գիրս իւր որ առ
Դոմետիոս և Դիդիմոս զհալածանացն յիշելով՝ խօսի
այսպէս. Աւելորդ է կարգել յանուանէ զմերսն, որք
բազումք են յոյժ և ձեզ անծանօթք. այլ այսչափ ինչ
գիտասլիք, զի արք և կանայք, երիտասարդք և ծերք,
աղջկունք և պառաւունք, զինուորք և դուզնաբեայ
մարդիկ, յամենայն ցեղէ և յամենայն հասակէ, ու
մանք 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ու
մանք սրով յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն:
Եւ սակայն չեղև ոմանց բաւական ժամանակս երևե-
լոյ [Թէ ընտրեալ իցեն Աստուծոյ, որպէս և ոչ ինձ
[Թուի մինչև ցայսօր ժամանակի, որպէս յայլում 'ի
դէպ ժամուն՝ զոր ինքն գիտէ, պահեաց զիս, այն որ
ասացն [Թէ. Ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ
քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ: Եւ զի ըզ-
մերոցս հարցանէք և կամիք գիտել [Թէ զիմորդ կեամ
քրս. լուայք արդարև ե[թէ զիմորդ առեալ տանէին
զմեզ կապեալս հարիւրապետքն, իշխանք ժողովըր-
դեանն, զինուորք և դահիճք՝ զիս և զԳայիոս և զՓաւ

զև վասն նորա. այլ 'ի բազմութենէ անտի յարմարութեանն, յո-
րում անկայ ես վասն Գերմանեայ, անփոյթ առնեմ ես. և վասն
այսորիկ խտորիմ ես 'ի պատմութեանցն անտի յայնմանէ որ
միանգամ եղեն. զի պատմեցեն զայն եղբարքն մեր որ գիտեն:
Իայց զնոյն օրինակ է 'ի [Թղթի անդ գրեաց նա առ Դոմետիանոս,
և առ Դիդէմոս զհալածանան որ եղեն: Յիշեցուցանէ դարձեալ այ-
սուրանիւք. [Թէ զմարդիկն, ասէ, 'ի մերոց անտի որ բազմքն են,
և ոչ գիտէք դուք զնոսա, աւելի իմն [Թուեցաւ կարգել ինձ զա-
նուանս նոցա: Իայց սակայն եղիջիք գիտել, [Թէ արք և կանայք և
երիտասարդք և կուսանք և ծերք և պառաւունք, և զինուորք և
մարդիկք դուզնաբեայ, և ազգի ազգի և պէսպէս հասակք, ոմանք
'ի նոցանէ 'ի ձեռն հարուածոց տանջանաց և հրոյ, և ոմանք 'ի ձեռն
սուտերի սրոյ յաղթեցին պատերազմի և առին զպսակն: Իսկ այլոց
ժողովունք, ոչ բաւական եղև նոցա ժամանակս այս երևել [Թէ ըն-
տրեալ իցեն Աստուծոյ, ըստ նմանութեանն որ եղև և եհաս առ իս
մինչև ցայսօր ժամանակի. քան զի ժամանակեան որում ինքն գի-
տէր պահեաց զիս. այն որ ասացն ե[թէ 'ի ժամանակի ընդունելու-
թեան լուայ քեզ, և յաւուր փրկութեան օգնեցի քեզ. զի վասն
մեր քանդի հարցանէք և կամիք գուշ ուսանել [Թէ որպիսի իցեմք,
[Թերևս լուեալ իցէ ձեր, ե[թէ զիմորդ առեալ կապեալս տանէին
զմեզ հարիւր առպետքն և քաղաքապետքն և զինուորք, ընդ նոսա և

ւրստոս և զՊօղոս և զՊետրոս, 'ի վերայ եկեալ ու մանց և 'ի Մարեոտեայ: Եւ իբրև դժկամակեալ զհետ գնալ նոցա, բռնի յափշտակեալ զմեզ քարշելով տա նէին: Ես արդ և Փայիոս և Պետրոս որք մնացեալ յեղ բարց՝ յամայի և 'ի տխուր վայրս աշխարհին լիբէացւոց փակեալ կամք, երից աւուրց գնացից ճանապարհ հեռի 'ի Պարետոնեայ: Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր՝ ասէ. իսկ 'ի քաղաքին 'ի Ծածուկ տեսեալ զեղբարս՝ զահի հարեալ թագեան երիցունքն Մաքսիմոս, Դիոսկորոս, Դեմետրիոս և Լուկիոս. և որ երևելիքն էին յաշխարհին՝ Փաւստինոս և Ակիլազաս, մոլորեալ չըջէին յերկրին եգիպտացւոց: Այլ 'ի սարկաւազացն յախտէ մահու՝ կոտորելոց մնացին միայն Փաւստոս, Եւսեբիոս և Քերեմոն: Իսկ Եւսեբիոս՝ զոր 'ի սկզբանէ զօրացոյց Աստուած և պատրաստեաց 'ի կառկածաւօր սպասաւորութիւն խոստովանողացն որ 'ի բանդին, և զնշխարս մարմնոց երանեալ վկայիցն կատարելոց 'ի սինդոնս ժողովեալ ամփոփէր: Քանզի մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի ձգելոց անտի յատեան նորա զոմանս անգթութեամբ սպանանել, որպէս կանխեցի ասացի, և զկէսս քերել տանջանօք. իսկ զայլս 'ի բանտս և 'ի կապանս մաշէր

զահիճք՝ զիս և զՓայիոս և զՓաւստոս, զՊօղոս և զՊետրոս. զի եկին և կային 'ի վերայ մարգի 'ի Մերոտեայ: Եւ իբրև ոչ կամեցաք յարիւ ընդ նոսա և երթալ, 'ի բռնի յափշտակեցին զմեզ, և քարշելով ասնէին: Բայց այժմիկ ես և Փայիոս և Պետրոս միայն եղաք որք յայլ եղբարցն, և արգելեալ եմք յանապատի յաշխարհ խաւարին լիբէացւոց, որ հեռի է 'ի Պրոտոնեայ գնացից երից աւուրց ճանապարհ: Եւ 'ի պատմել իւրում զբանս ասաց զարձեալ: Եթէ 'ի քաղաքի իբրև երկուցեալք զահի հարեալք զազա՝ ի Ծածուկ տեսանէին զեղբարս երիցունքն Մաքսիմոս և Դիոսկորոս, զի նոքա էին երևելիք յայնմ աշխարհի: Իսկ Փաւստինոս և Ակիլազաս ահա մոլորեալ չըջէին յերկրին եգիպտացւոց: Իսկ որ յետ նոցա սարկաւազունք էին՝ 'ի կղզոջն մեռան, և մնացին Փաւստոս, Եւսեբիոս, այն որ իսկ զբանն իսկ Աստուած պատրաստեաց զնոսա և զօրացոյց լի առնել նմա զսպան պաշաւման խոստովանելոյն որ են 'ի բանդին մեծաւ պատերազմաւ: Ի և զժողով մարմնոցն զերանեալ վկայիցն խաւարելոցն 'ի վիշտս սպականէր, զի մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց դատաւորն 'ի սպանանելոյ անտի խոստութեամբ զմարգիին որ մերձենային առ նա. զկէսս քերել տանջանօք, իսկ զայլս չարչարել բանգիւք և կապանօք, և հրամայել եթէ

չարաչար, և հրամայէր թէ ամենեին ոք մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ ոք երևեցաւ առ նոսա. և սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ խնաւմաց լըջամիտ եղբարց հանգուցանէր զնեղեալսն և ըզվտանգեալս: Զայսոսիկ Դիոնեսիոս 'ի նոյն գիրս իւր: Բայց գիտե՛լ արժան է, զի Եւսեբիոսն այն՝ զոր սարկաւազ ասացաք, յետ ոչ բազմաց եպիսկոպոս կարգեցաւ 'ի Լաւողիկէ Ասորոց. իսկ երէցն Մաքսիմոս զկնի Դիոնիսեայ կալաւ զաթոռ եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացոց. և Փաւստոս՝ որ ընդ Դիոնիսեայ խոստովանութեամբ փառաւորեցաւ յայնժամ, պահեցաւ մինչև 'ի հալածանա՝ որ 'ի ժամանակս մեր, լի աւուրբք ծերութեան պարարտութեան, և յաւուրս մեր պահեցաւ վկայութեամբ, և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ առ Դիոնիսեաւ անցք անցին, այսոքիկ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն որոց վկայեցին 'ի Եփեսարիս
Պաղեստինացոց:

Ի սոյն յայտ հալածանս Վաղերիանու երեք ոմանք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Բրիստոսի 'ի կե-

զք ամենեին մի մերձեցցի առ նոսա. և խոյզ արկանէր թէ գուցէ այլ ոք երևեցաւ: Բայց սակայն Աստուած 'ի ձեռն փութոյ պընգութեան եղբարց պիտանեաց հանգուցանէր զնեղեալսն զվտանգեալսն: Զայս ինչ ասաց Դիոնեսոս: Բայց եղիցուք գիտե՛լ թէ Եւսեբիոսն, այն որ ասացաքն վասն նորա զի էր նա սարկաւազ նա, յետ սակաւ ժամանակաց եպիսկոպոս զաւոգիկեցւոց կողմանցն ասորեաց եկաց նա: Իսկ Մաքսիմիոս, այն որ ասացաք վասն նորա թէ էր նա երէց, զկնի Դիոնեսեայ նա կալաւ զեպիսկոպոսութիւն եկեղեցւոյն աղեքսանդրացոց: Իսկ Փաւստոս, այն որ ընդ նմայն փառաւորեցաւ և եղև խոստովանեալ, պահեցաւ մինչ 'ի հալածանս որ եղէն յաւուրս մեր, իբր էր նա բազմամեայ ծերութեամբ, և 'ի ժամանակս մեր պսակեցաւ վկայութեամբ և հատաւ գլուխ նորա: Որ ինչ անցք անցին ընդ Դիոնեսոս յայնժամ ժամանակի այս ինչ է:

Երկոտասաներորդ. վասն որոց վկայեցին 'ի Եփեսարիս
պաղեստինացոց:

Բայց յայնժամ ժամանակի հալածանացն զոր արար Վաղերիա-

սարիա Պաղեստինացւոց, և 'ի կուր գաղանաց արկեալ սքանչելի վկայութեամբ պսակեցան փառօք. յորոց միումն անուն էր Պերիսկոս, միւսում Մաղքոս, և երրորդին Աղէքսանդր: Եւ պատմեն եթէ յագարակս բնակելով սոցա՝ զառաջինն իբրև վատս և երկչոտս աղարտէին զանձինս, որպէս զի յորժամ բաշխէր պսակն՝ որոց փափաքեալ կարօտէին երկնաւոր սիրոյն, ինքեանք անփոյթ դադարէին և ոչ յափշտակէին զպսակն վկայութեան: Զայս խորհելով նոցա փութացան ելին զնացին 'ի Կեսարիա, և երևեցան 'ի միասին յատեան դատաւորին, և արժանի եղեն այնմ կատարածի՝ զոր ասացաք: Սղօք հանդերձ և կին ոմն 'ի նմին քաղաքի 'ի սոյն հալածանս՝ ըստ օրինակիս նահատակեալ ելանել յաշխարհէս պատմեն. այլ սակայն բան լի եթէ 'ի հերձուածոց անտի Մարկոնացւոց էր:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Վասն որ առ Գաղիեկոսիս խաղաղութեանն:

Այլ ոչ յետ բազմաց իբրև վանեալ գերեցաւ վաղերիանոս 'ի խժիցն բարբարոսաց, միապետեալ որդի

նոս երեք մարդք փառաւորեցան խոստովանութեամբ Քրիստոսի 'ի Կեսարիա պաղեստինացւոց, և կատարեցան վկայութեամբ, և եղեն կերակուր գաղանաց. միումն 'ի նոցանէ անուն Պրիսկիայ, և միւսում՝ Մաղքոս, և միւսն՝ Աղէքսանդրոս: Այլ ասեն վասն նոցա թէ բնակեալ էին յագարակս, և զառաջինն հաժարեցան զանձինս իւրեանց հաւատացեալս և լուծեալս. զի 'ի ժամանակի յորժամ բաշխէր զպսակն այնոցիկ որ կարօտեալ փափաքէին երկնաւոր սիրոյն, և նորա անփոյթ առնէին և ոչ յափշտակէին զպսակս վկայութեան. և իբրև զայս խորհեցան՝ խրախուսեցին և մօին 'ի Կեսարիա, և չղքան 'ի միասին առ դատաւորն, և արժանի եղեն այնմ կատարածի զոր ասացաք: Բայց հանդերձ այսօրեմբք և կին մի 'ի սոյն հալածանս 'ի նմին քաղաքի ըստ նմին պատերազմի կրեաց. բայց էր յաղանգոյ անտի մարկիանացւոց:

Երեքստասաներորդ. վասն խաղաղութեանն զոր առաջ Գաղիոս:

Այլ յետ սակաւ ժամանակաց գերի վարեցաւ վաղերիանոս,

նորա Գաղիենոս և քաղցրութեամբ վարէր զիշխալ նութիւն իւր. և ՚ի հրամանէ նորա լռեցին յայնժամ ընդդէմ մեր հալածանքն. և հրովարտակ ազատութեան եհան առաջնորդաց ուսմանս մերոյ՝ ըստ կարգաց սովորութեան համարձակ պաշտել զիշխանութիւն իւրեանց, և էր օրինակ զայս.

Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս Լիկինիոս Գաղիենոս, Պիոս Փելլքս Աւգոստոս՝ առ Դիոնեսիոս և առ Պոննա և առ Դեմետրիոս և առ այլ եպիսկոպոսս.

Զբարերարութիւն խնցս պարգեաց հրամայեցի ես հասարակ կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի ՚ի տեղեաց անտի ընտրելոց ՚ի պաշտօն կրօնից մերձեալ հեռացին: Վասն այսորիկ և դուք ՚ի պատճենէ անտի հրովարտակիս մարթէք իրաւունս ձեզ առնուլ, զի դք ձեզ յի մեղիցէ. և որ միանգամ կարգք են և օրէնք ՚ի ձեզ, առ յինէն իշխանութիւն տուեալ լիցի: Վասն որոյ Աւրեղիոս Կիւրենիոս մերս գանձապետ և համարակալ զգուշացի առ յինէն տուեալ բանից պատճենի հրովարտակիս: Զայս ՚ի լատինէ ՚ի յոյն փոխեցաք, ՚ի մեկին ևս յիմացուած բանին: Դարձեալ նորին կայսեր է և այլ հրամանագիր առ այլ եպիսկո-

և եղև ծառայ դուժ բարբարոսաց, և եկաց օրգի նորա գլուխ Թաւորութեանն միայն առանձինն, և քաղցրութեամբ առաջնորդէր արքայութեանն իւրոյ, և գաղարեցին ՚ի ձեռն հրամանի նորա հալածանքն որ էին ՚ի վերայ մեր: Եւ հրամայեաց նա ՚ի ձեռն Թրդութոյն, Թէ առաջնորդ ուսմանս մերոյ ազատութեամբ անձանց իւրեանց ըստ սովորութեանն եղիցի պաշտել: Բայց էր գրեալ այսպէս: Ինքնակալ կայսր Պոպղիոս, Լիկինիոս, Գաղէնոս, Ասեբէս, Աւտիքոս, Սարգստոս, առ Դիոնեսոս և առ Պիոսնէ, և առ Դեմետրիոս, և առ այլ եպիսկոպոսս. Զբարերարութիւն պարգեաց իմոց հրամայեցի ես կարգել ընդ ամենայն աշխարհ, զի մերժեալ հեռացին նոքա ՚ի նշանաւոր տեղեաց անտի զոր ընտրեցին ՚ի պաշտօն զիցն օտարոտեաց, Վասն այսորիկ և դուք մարթէք գիտել ձաւնայեալ ՚ի պատճենից անտի հրովարտակաց իմոց, զի դք ձեզ մի մեղիցէ: Վասն այսորիկ այն ինչ որ մարթի կատարել ձեզք, և իշխանութիւն ունիք յառաջ ժամանակաւ, և առ յինէն տուեալ լիցի ձեզ: Եւ վասն այսորիկ Աւրեղիոս Կիւրենէոս, այն որ կայրն ՚ի վերայ մեծամեծ իրաց, նա պահեսցէ զպատճէն հրովարտակաց որ տուան առ յինէն: Սեկնեցան սոքա ՚ի չորս լեզուէ և եգան աստ: Եւ գարձեալ այլ միւս ևս հրովարտակ է նորա զոր գրեաց. առ այլ եպիսկոպոսս, զի հրամայեաց նոցա առնուլ զտեղիսն որ անուանեալ կոչին կիմոսէրք, այսինքն՝ զտեղւոյն մարտիրոսաց:

պոստ, յորում իշխանութիւն տայ նոցա առնուլը՝ վայրս ննջարանացն հաւատացելոց:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն եպիսկոպոսացն՝ որ ծաղկեցան 'ի ժամանակին:

Դեռ ևս վարէր յայնժամ զիշխանութիւն առաջնորդութեան Հռովմայեցւոց եկեղեցւոյն Սեստոս. իսկ Անտիոքացւոց՝ զկնի Փաբիոսի Դեմետրիանոս. և 'ի Կեսարիա Կապադովկացւոց՝ Փիրմիլիանոս. և յեկեղեցիս Պոնտացւոց՝ Գրիգորիոս և Եղբայր նորա Աթենափորոս. որ յաշակերտաց անտի էին Որոգինեայ: Իսկ 'ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահու Թէոկտեստեայ՝ կալաւ զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս. որոյ կացեալ սակաւ ինչ ժամանակս՝ կալաւ զկնի նորա Թէոտենոս՝ որ եկաց մինչև յաւուրս մեր. յաշակերտութենէ անտի Որոգինեայ գոլով և սա: Եւ յերուսաղէմ իբրեւ հանգեալ Մազաբանոս, կալաւ զաթուռն Հիմենէոս, որ և փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամբազումս:

Զորքոսասաներորդ. վասն եպիսկոպոսացն որ առաքինեանային յայնմ ժամանակի:

Եայնմ ժամանակի մինչ յայն՝ ևս կայր յեկեղեցւոյ անգլոս քաղաքի Գեստոս, և յեկեղեցւոյ անտիոքացւոց զկնի Փիլարիոսի ** Դեմետրիոս: Իսկ Պարմեղեզիանոս 'ի Կեսարիա Կապադովկացւոց. և յեկեղեցիս պոնփացւոց Գրիգորիոս, և Եղբայր նորա Աթենափորոս, զի էին նոքա գէտք և ծանօթք Իրիգինեսի: Իսկ 'ի Կեսարիա պաղեստինացւոց յետ մահու Թէոկտեստեայ, կալաւ զկնի նորա զեպիսկոպոսութիւնն Դոմնոս: Եւ իբրեւ եկաց և սակաւ ինչ ժամանակս կալաւ զկնի նորա Թէոտենոս, այս որ յաւուրս մեր էր. և սա յաշակերտութենէ անտի Որոգինեսի: Եւ յերուսաղէմ իբրեւ հանգեալ Մազաբանոս՝ կալաւ զկնի նորա Հիմենէոս. սա որ փառաւորեցաւ յաւուրս մեր զամբազումս:

** Յօր. Գալ. 1: Գալ. 1: Գալ. 1:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Թե ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս ՚ի Կեսարիա:

Մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհ, այր մի ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց Մարինոս անուն, պատուեալ յաստիճան զինուորութեան և ազգաւ և մեծութեամբ երևելի՝ նահատակեալ ՚ի վերայ վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա. և էր պատճառք գործոյս այս: Է պատիւ աստիճանի առ Հռովմայեցիս, որում հասեալ ոք հարիւրապետ կոչի. ՚ի պարապել պաշտամանս՝ ըստ կարգի աստիճանին կոչեցաւ յայն Մարինոս, որ իբրև ՚ի պատրաստի էր գալ յայն պատիւ, վաղեաց ոմն ել առաջի բեմին և ամբաստան կայր զնմանէ թէ. Չէ օրէն սմա ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ վաղեմի մերոց օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա, և ոչ զոհէ թագաւորաց մերոց. ինձ անկ է վիճակն այն պատուոյ: Խռովեալ ընդ այն դատաւորն Աբէոս, հարցանէր զառաջինն թէ որպիսի խորհուրդս ունիցի Մարինոս. և իբրև ետես

Հնգետասաներորդ. րե ո՛րպէս վկայեաց Մարինոս ՚ի Կեսարիա:

Յայնմ ժամանակի մինչդեռ խաղաղութիւն էր եկեղեցեաց յամենայն աշխարհ: Էր այր մի ՚ի Կեսարիայ պաղեստինացւոց, զի անուն էր նորա Մարինոս, որ պատուաւոր էր յաստիճան զինուորութեան Հռոմոց, և մեծութեամբ այր էր երևելի. և թէ վասն վկայութեան Քրիստոսի հատաւ գլուխ նորա ըստ այսմ պատճառանց: Է պատիւ աստիճանի ՚ի մէջ զինուորաց Հռոմոց, զի որում հասանէ աստիճան՝ հարիւրապետ լինի: Իբրև պատրաստեալ էր այս աստիճան այնմ որ վերանայրն ՚ի նա, ինքն կարգ աստիճանին կոչեաց զՄարինոս ելանել ՚ի նա: Եւ իբրև ՚ի պատրաստի էր նա գալ հասանել յայն պատիւ, վաղեաց ոմն եմուտ առաջի բեմին և ասել, թէ չիք որոք իշխանութիւն ընդունել զպատիւ Հռոմոց ըստ հին օրինաց, զի քրիստոնեայ է դա. և դա ոչ զոհէ որպէս և թագաւորք զոհէն. յանդիմանէր զնա, նմա իսկ անկ էր տեղին այն: Եւ բարկացաւ ՚ի վերայ նորա դատաւորն, որ անուանէր Աբէոս, և զառաջինն հարցանէր թէ որպիսի խորհուրդս ունի Մարինոս. իբրև ետես նա զի խոստովանէր թէ քրիստոնեայ եմ, բազում

զի խոստովանէր նա պնդապէս թէ քրիստոնեայ եմ. զերիս ժամն շնորհեաց նմա խորհել յանձն իւր: Եւ իբրեւ ել նա յատենէն, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս քաղաքին մատուցեալ ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և զձեռանէն կալեալ էած զնա յեկեղեցի. և կացոյց առաջի տեղւոյն սրբութեան, եբաց սակաւիկ մի զքրդամիդ նորա, և եցոյց նմա զսուսերն՝ զոր ածեալ էր ընդ մէջ, և զփիրս սրբոց աւետարանչացն ՚ի հանդիպոյ նորա եդեալ. լնարեա, ասէ, զո՞ր սոցանէ կամեսցիս: Մարինոս մտադիւրագոյնս ձգեալ անդէն զալ իւր և բուռն եհար զգրոց Աստուծոյ: Պինդ կալ, ասէ Թէոտիկնոս, պինդ կալ զԱստուած, և զոր ընտրեցերդ՝ զօրացեալ նովաւ հանդիպեսցիս նմին. երթ ՚ի խաղաղութիւն: Ելեալ նորա յեկեղեցւոյն քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին, թէ լցաւ ժամադիրն. և իբրեւ յօժարամիտ հաւատով եկեալ կայր յատենին, նոյնժամայն վարեցաւ ՚ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

Ժուժկայութեամբ զերիս ժամն եւ նմա խորհել յանձն իւր: Այլ իբրեւ ել նա յատենէ անտի, Թէոտիկնոս եպիսկոպոս որ անդ էր, մատեաւ և ձգեաց զնա առ ինքն բանիւք, և բուռն եհար զձեռանէ նորա և էած զնա յեկեղեցի, և կացոյց զնա առաջի տեղւոյն սրբութեան. և եբաց զքղամիտ նորա սակաւիկ մի, և եցոյց նմա զսուսերն զոր ածեալ էր ընդ մէջ. և եդ նմա զփիրս զաւետարանն, և հրամայեաց նմա ընտրել թէ զոր ՚ի նոցանէ կամեսցի: Իսկ նա պատաստագոյն նոյնժամայն ձգեաց զալ իւր, և բուռն եհար զգրոց Աստուծոյ: Պատասխանի ետ Թէոտիկնոս և ասէ ցնա. Պինդ կալ զԱստուած, պինդ կալ, և արժանի լինիս այնմ իմիք զոր ընտրեցերդ. և բեզ իբրու իցես դու զօրացեալ ՚ի նմանէն, երթ խաղաղութեամբ: Իսկ նա նոյնժամայն իբրեւ եկն անտի, քարոզ կարդայր և աղաղակէր առաջի բեմի դատաւորին. զի և լցեալ էր ժամն զոր եդեալ էր նմա դատաւորն: Իբրեւ եկաց առաջի, եցոյց նա զխորհուրդս հաւատոց իւրոց, և նոյնժամայն վարեցաւ ՚ի մահ և կատարեցաւ վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Պատմութիւն Աստիքիտսի:

Զայսու ժամանակաւ և Աստիքիտս ոմն վասն աստուածասէր համարձակութեան համբաւեալ հռչակի, էր սա 'ի ծերակուտէն Հռովմայ, բարեկամ թագաւորաց, և ազնուականութեամբ տոհմին և մեծութեամբն ամենեցուն երեւելի, Դիպեցաւ սա նահատակութեան վկայի ուրուք կատարելոյ. ետ զուս իւր 'ի ներքոյ, և 'ի վերայ բազմապայծառ և պատուական հանդերձիցն երարձ զմարմին երանելոյն. և 'ի մեծագին յոյժ սինդոնի ամփոփեալ զայն թաղեաց 'ի վայելուչ դամբանի: Բազում ինչ այլ պատմեն զառնէս զայսմանէ գէտք և ծանօթք նորա, որ կեցին մինչև յաւուրս մեր:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Վասն սքանչելեացն Փրկչին մերոյ 'ի Պակեաս:

Յաւանդութիւնս անդ զրուցաց են և սքանչելիքս այս: Ի կեսարիա Փիլիպպեան՝ զոր Փիւնիկեցիք Պա-

վէտասաներոյ . պատմութիւն վասն Աստիքիտսի:

Այլ յայսմ վարի, և Աստիքիտս ունի յիշատակ համարձակութեան զսիրոյն Աստուծոյ. այր մի գի էր նա 'ի սինկղիտոսաց Հռոմ քաղաքի՝ բարեկամ թագաւորաց. երեւելի էր ամենայն մարդկան վասն առաւել մեծութեան և ազնուականութեան ազգատոհմին իւրոյ. և գիպեցաւ նա մինչդեռ պատկեալ լինէր վկայ մի, և եգզուս իւր և երարձ զմարմին զերանելոյն, առաւել և սքանչելի հանդերձիւք, և էառ զնաց, և տարաւ թաղեաց և ամփոփեաց զնա կաղմ: Բայց յիշեն զնա այլովք բազմօք գէտք և ծանօթք առն այնորիկ, և այն որ կենդանի մնացին մինչև յաւուրս մեր:

Եւ ըստ այսմ սքանչելեաց, 'ի կեսարիա Փիլիպպեաց, այն որ Պենդան կոչեն զնա 'ի Փիւնիկէ. ասեն թէ յազանս աղբերացն որ

նէաս ասէն, յականս անդ աղբերացն, որ խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, յորոց և Յորդանան գետ ելանէ, յաւուրս տօնից զոհս ինչ արկանել պատմեն, որ և դիւական պատիր խաբէութեամբ ընկզմեալ ոչ ևս այլ երևէր՝ 'ի հանդիսատեսից տեղւոյն իբրև հրաշարիք սքանչելեաց հուշակելով։ Դէպ եղև երբեմն Աստերեայ 'ի տեղւոջն գտանել 'ի ժամու անդ հանդիսին. և զի զարմացեալս ետես ըզբազումս ընդ իրսն, աւաղեաց նա ընդ մոլորութիւն նոցա, ամբարձ ապա զաչս իւր յերկինս և կարդայր զՔրիստոս՝ որ է 'ի վերայ ամենայնի Աստուած, զի զմոլորեցուցիչ ժողովրդեանն զդւան կշտամբեալ դադարեցուցէ 'ի պատրանաց անտի նոցա։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս, ասեն, վերացաւ յանկարծ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրց աղբերն, և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն, ոչ ևս այլ կարծեցեալ սքանչելեացն 'ի տեղւոջն երևեալ։

Խաղան 'ի լեռնէ անտի՝ որ անուանեալ կոչի Պանիոս, զի 'ի նոցանէ ելանէ Յորդանան գետ. յաւուրս տօնի որ խոտորեալ էր հեմանուսաց 'ի զոհս անանոց, զի զինչ և էր արկեալ էին իմն անդր, բայց ուրիշ իսկ այս՝ զի 'ի զօրութենէ օգնականութեան գիւին ընկզմեալ լինէր, և ոչ ուրեք գտանի։ Իբրև սքանչելեօք և անուանեալ հոյակապ լինէր, այն ինչ որ գործեալ լինէր անդ յայնչանէ որ գիպէին անդ։ Բայց երբեմն գիպեցաւ 'ի տեղւոջն յայնմիկ ինքն Աստերէս, և ետես զի զարմացեալ էին բազումք ընդ իրսն ընդ այնս, և անխաշեաց նա 'ի վերայ մոլորութեան նոցա, համբարձ զաչս իւր յերկինս և ազաչէր զՔրիստոս Աստուած որ է 'ի վերայ ամենայնի, զի խոյտառակեսցէ զդւան որ մոլորեցուցանէր զժողովուրդն, և գադարեցուցէ զմարդիկն 'ի մոլորութենէ անտի յայնմանէ։ Եւ իբրև եկաց նա յաղօթս՝ վերացաւ եկաց զոհն 'ի վերայ Զուրց աղբերն. և այսպէս լռեաց դադարեաց մոլորութիւնն այն. և ըսա այսմ սքանչելեաց որ կարծեալ երևէր՝ ոչ այնուհետև պաշտեալ լինէր յաշխարհին յայնմիկ։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Վասն պղնձի պատկերին կանգնելոյ 'ի տեռատես
կնոջէն:

Եւ զի զքաղաքէս յիշատակեցաք, ոչինչ 'ի դէպ հա
մարիմ լռել անցանել զարժանին յիշատակաց պատ
մութեամբ՝ վասն որոց զկնի մեր եկեսցեն ազգք: Վասն
կնոջ տեռատեսի՝ զոր ուսաքս 'ի սուրբ աւետարանէն
թէ բժշկեցաւ 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ
րոց, յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և զտուն նո
րա ցուցանեն անդէն 'ի քաղաքին, որ և 'ի Փրկչէն մեր
մէ առ նա եղելոյ բարերարութեանն նշանակ և ախռ
յեան կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի առաջի դրաց
տան նորա երևի կանգուն 'ի վերայ բարձր վիմի պատ
կեր պղնձի կնոջ 'ի ծունր իջելոյ, և զբազուկս 'ի ձև
աղաչաւորի տարածելոյ: Եւ ընդդէմ նորուն կնոջ կայ
դարձեալ առնապատկեր 'ի նոյն նիւթոյ՝ առեալ զիւ
րեաւ կրկնոց պարկեշտ, և կարկառեալ զձեռն իւր առ
կինն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի խարսխի անդ բու
սեալ երևի արմատ ինչ օտար տեսլեամբ իւրով, որ

Եօրենտասնորդ. վասն նշանացն որ եղեն 'ի Պենադայ
մեծամեծ գործոց Փրկչին մերոյ:

Այլ քանզի այս քաղաք յիշեցի, ոչ արժանի է զանցուցանել
զսա զայսու պատմութեամբ, զի արժանի է սա լինել յիշատակաց
այնոցիկ որ գայցեն զկնի մեր: Վասն կնոջ տեռատեսի որոյ բռչ
խումն արեան խաղացեալ ելանէր, զոր ուսաք մեք 'ի սուրբ աւե
տարանէ անտի որ բժշկեցան 'ի Փրկչէն մերմէ 'ի ցաւոց անտի իւ
րոց՝ յայնմ քաղաքէ ասեն թէ էր նա, և տուն նորա յայտ էր ան
դէն 'ի քաղաքին: Եւ շնորհք ողորմութեանն որ եղեն 'ի կինն 'ի
Փրկչէն մերմէ՝ նշան սքանչելեաց կայ մինչև ցայսօր ժամանակի: զի
առաջի դրաց տան նորա կայ 'ի վերայ բարձր վիմի պատկեր պղնձի
կնոջ, զի իջեալ է 'ի ծունկս իւր, և առեալ ունի զձեռս իւր առա
ջի իւր, և աղաչէ ըստ նորա նմանութեան: Եւ ընդդէմ նորուն կը
նոջ կայ դարձեալ պատկեր պղնձի առն մարդոյ, որ կանգնեալ և
կայ՝ առեալ զիւրեաւ մեկնոց և կարկառեալ ունի զձեռն իւր կը
նոջն: Եւ 'ի կողմանէ ոտից նորա 'ի վերայ քան զհանգրձն բու

եղանէ բարձրանայ մինչև 'ի դրօշակ հանդերձի նորա, և է դեղ ամենայն ցաւոց: Զայս անդրի զնմանութիւն պատկերի Փրկչին մերոյ ունել ասեն, և եկաց մնաց նա մինչև յաւուրս մեր, զոր և աչօք մերովք տեսաք, յուղևորութեան մերում յայն քաղաք: Բայց ոչ զարմանաց ինչ է, թէ 'ի հեթանոսաց բարերարեալքն 'ի Փրկչէն, զայս ինչ արարին նմա: Քանզի և զառաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի զնմանութիւն կերպարանացն, և զնորուն իսկ Քրիստոսի դեղովք նկարեալ մինչև 'ի մեր ժամանակս տեսաք պահեալ: Զի որպէս հաւանեալս եմ անխտիր առաջինք՝ ըստ օրինի հեթանոսաց իբրեւ փրկիչս ոմանս այս օրինակ պատուել զսոսա սովորեցան¹⁰:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Վասն արոշոյն Յակոբայ եպիսկոպոսի:

Զի աթոռն Յակոբու՝ այն որ ընկալաւ նախ զեպիսկոպոսութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն Նրուսաղէմացոց, զոր և եղբայր Տեառն կոչեն գիրք սուրբք, մինչև ցայսօր ժամանակի պա-

սեալ է արմատ ինչ որ օտար է տեսեամք իւրով ամենայն արմատոց, և եղանէ նա մինչև 'ի դրօշակ հանդերձի նորա, և է նա գեղ ամենայն ցաւոց: Այս անգորի նմանութիւն Փրկչին մերոյ է, որպէս և ասեն. և եկաց մնաց նա մինչև յաւուրս մեր. և աչօք մերովք տեսաք զնա 'ի ժամանակի իբրեւ չօգտք 'ի քաղաք անգոր: Բայց ոչ մեծ ինչ է այս զոր արարին այնոքիկ որ 'ի հեթանոսացն էին որ օգտեցան 'ի Փրկչէ անտի մերմէ: Ուր զի և զկերպարանն նմանութեան զառաքելոցն Պօղոսի և Պետրոսի, և զնորուն Քրիստոսի նկարեալ նոցա գեղովք և կան մինչև ցայսօր ժամանակի: Քանզի առաջինքն գոյնաբար ըստ սովորութեան կռապաշտութեան իբրեւ ըզփրկիչս յայսօր օրինակի պատուէին զնոսա:

Որևտասներորդ. վասն արոշոյն Յակոբոս:

Այլ զաթոռն Յակոբու, այն որ ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւն 'ի Փրկչէն մերմէ, և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն Նրուսաղէմի, այն որ էր եղբայր Քրիստոսի՝ որպէս և ասեցեալ է 'ի գիրքս, մինչև ցայսօր ժամանակի պահի գայ յեղբարց անտի որ ան-

հեալ, եղբարք եկեղեցւոյն այնորիկ 'ի նախնեաց անտի փարեկիք և մեծարոյք շատ իսկ յայտ առնեն, թէ զիարդ առաջինքն մեր՝ և որ առ մեզք հաւատացեալք, զարս սուրբս վասն առ Աստուած սիրոյն նոցա արժանաւոր պատուով մեծարեն: Եւ վասն այսր այսչափ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Վասն տօնական քորոցն Դիոնիսեայ, յորս և կանոնադրութիւնք վասն Զատիկին:

Նոյն ինքն Դիոնեսիոս հանգերձ բազում թղթովքն, զորս յիշատակեցաք՝ գրեաց 'ի ժամանակին և վասն տօնից, յորում բանս յօրինելով գովեստից վասն զատկական տօնին. յորոց զմին առ Փլաւիոս և զմիւսն առ Դոմեստիոս և առ Դիդիմոս ուղղեալ ընծայէ՝ եդ 'ի նսա զութամեան կանոնս ցուցանելով թէ չէ արժան առնել զտօն Զատիկի, բայց եթէ 'ի գարնանային զուգօրութեան տունջեան և գիշերոյ: Առ այսոսիկ գրեաց և այլ թուղթ առ երիցակիցս իւր եկեղեցւոյն Աղէքսանդրացոց. և զայլս բազումս 'ի ժամանակի անդ սաստկութեան հալածանաց:

զէն իբրեւ 'ի կարգելոյ, և ցուցանեն յայտնապէս ամենայն մարդոյ եթէ առաջինքն և մինչև ցայսօր ժամանակի որպիսի պատուով ունէին զմարգտ սուրբս սիրելիս Աստուծոյ: Վասն այսր մինչև ցայս վայր է:

Իննևտասներորդ. վասն քորոցն զոր գրեաց Դիոնեսոս վասն տօնից, և 'ի նոսին ասաց վասն Զատիկի:

Դիոնեսոս, ասեն, հանգերձ այլովք թղթովք զոր գրեաց, են նորա թուղթք զոր և յայնմ ժամանակի վասն տօնից, և խօսեցաւ նա բանս և վասն տօնին Զատիկաց: Բայց զմի 'ի նոցանէն գրեաց առ Փլաւիոս* և միւս և առ Դոմեստիոս և առ Դիդիմոս, և եդ 'ի նմա զութամեան կանոնս, և եղոյց 'ի նմա՝ թէ ոչ է արժան առնել զտօն զատիկի, բայց թէ զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց հանգերձ այսոքիմք գրեաց և այլ միւս և ա թուղթ առ երիցունս՝ որ էին ընդ նմա յԱղէքսանդրիւս. և այլ միւս և ա գրեաց առանձինն, մինչգեռ հալածանքն կային ևս:

* Յօր. Փլուրոս:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Վասն անցիցն որ անցին յԱղեքսանդրիա:

Եւ 'ի դառնալ լինել խաղաղութեան՝ դարձաւ և Դիոնեսիոս յԱղէքսանդրիա. այլ 'ի յառնել վերստին խռովութեան և քաղաքական պատերազմի՝ ոչ կարելով նորա տեսանել զամենայն եղբարսն ցրուեալս ընդ քաղաքն վասն աղմկի խռովութեան, 'ի տօնի զատկին իբրև տարագիր ոք 'ի քաղաքէն յօտար սահմանաց անտի գրով խօսէր դարձեալ ընդ նոսա: Յետ օակաւուց և Հերաքեայ ումեմն եպիսկոպոսի յԵգիպտոս գրելով վասն տօնից՝ յիշատակ առնէ և զխռովից ժամանակին յԱղէքսանդրիա բանիւս այսու. Այլ ես զի զարմացեալ եմ, եթէ դժուարին է ինձ խօսել 'ի ձեռն թղթոց ընդ այնոսիկ՝ որ 'ի հեռաստան բնակեալ են, ուր զի և ընդ անձն իմ խօսել և խորհրդակից նմին լինել անկարանամ ամենեւին: Զի և ընդ օղիս իմ, ընդ բնակակից և ընդ հոգեկից եղբարս, ընդ նորին եկեղեցւոյ քաղաքակիցս թղթով խօսել ստի-

Քսաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ անցք անցին
 յԱղեքսանդրիա:

Բայց յորժամ մերձ եղև լինել խաղաղութեան՝ եկն այնուհետև Դիոնեսիոս յԱղէքսանդրիա, և դարձեալ իսկ յայսմ վայրի 'ի ժամանակի իբր եղև խռովութիւն և պատերազմ 'ի քաղաքի անդ, վասն զի ոչ կարէր նա տեսանել զամենայն եղբարսն որ էին 'ի քաղաքի անդ, զի բաժանեալ էին ընդ երկուս բաժինս: Եւ դարձեալ յաւուրն տօնի անդէն 'ի նմին յԱղէքսանդրիա գրեաց և խօսեցաւ ընդ նոսա գրով իբրև այն ոք որ լուծեալ է արտաքոյ քան զաւարհ. և Յարաքիա իսկ եպիսկոպոսի որ յետ այսոցիկ գրեաց, և այլ միւս ևս թուղթ վասն տօնից, և յիշեցուցանէ 'ի նմին վասն խռովութեանն որ եղև յԱղէքսանդրիա քաղաքի, այսու բանիւս յասել իւրում: Այլ ես զի զարմացեալ եմ, եթէ դժուար է ինձ խօսել 'ի ձեռն թղթոցս ընդ այնոսիկ որ 'ի հեռաստան բնակեալ են, ուր զի և խօսելս ընդ անձն իմ և առնուլ խրատ 'ի նմանէ դժուար է ինձ, զի ընդ եղբարս որ են որդիք սիրոյ իմոյ և մանկուք բնակութեան իմոյ և որդիք անձին իմոյ, և 'ի նմին կարգաց և 'ի նմին եկեղեցւոյ, կարօտ եմ ես եթէ 'ի ձեռն գրոյ և թղթոց խօս-

պիմ, և թէ զխորդ տաց տանել զայնսոսիկ առ նոսա
յանհնարից կարգի տեսանեմ: Քանզի դիւրագոյն ևս
է, չասացից 'ի սահմանադրուի աշխարհիս, այլ և յԱ-
րևելից յարեմուտս ընթանալ, քան յԱղեքսանդրիա
'ի կողմանէ 'ի կողմն անցանել: Զի քան զանապատն
զմեծ և զանկոխ, ընդ որ զամս քառասուն գնացին
որդիքն իւրայելի, անանցք են արդ և անկոխ 'ի քա-
ղաքամիջի աստ փողոցքս: Եւ խաղաղ և անդորր նա-
ւահանգիստքս բերեն արդ. զնմանութիւն զԾովուն
հերձելոյ և յայսկոյս և յայն 'ի պարիսպս բաժանե-
լոյ 'ի ճանապարհ ձիավարուն իւրայելացոց, յորոց
յարահեա շաւիղս ընկղմեցան եզիպտացիքն. քանզի
յաճախ բազմապատիկ կոտորածքս զկարմիր Ծովուն
տան մեղ զպատկեր: Եւ գետն որ խաղայ ընդ մէջ
քաղաքիս ցամաքեցաւ քան զանապատն անջրդի և
տխրատեսիլ, յորում այնպէս ծարաւեաց իւրայել 'ի
գնալն իւրում ընդ նա, մինչև ազաղակել և բողոք
բառնալ առ Մովսէս՝ տալ նոցա ջուր 'ի ձեռն սքան-
չելարար տեառն յապառած վիմէ: Եւ եղև դարձեալ
զի այնպէս յորդեալ զեղաւ նա մինչև հեղեղել զա-
մենայն երկիրն, զճանապարհս և զագարակս, և թաւ-

յայց. և թէ զխորդ տաց տանել զնոսա առ նոսա՝ չցիտեմ, զի գիւ-
րին է մարդոյ ոչ միայն արտաքս երթալ քան զսահման, այլ և հա-
տանել յարեւելից մինչև 'ի մուտս արեւու, քան անցանել յայտմ կող-
մանէ Աղեքսանդր քաղաքի մինչև յայն կողմն. զի քան զայն անա-
պատ զմեծն և զհազգինն յոր ոչ զքէնց 'ի նա մարդ, ընդ որ որ-
գիքն իւրայելի գնացին զերկուք դարովք, գժուար է մարդոյ ան-
ցանել ընդ ճանապարհ որ է ընդ մէջ քաղաքիս և Ծովուն այնմիկ որ
բաժանեցաւ, և անցին նոքա իբրեւ ընդ ճանապարհհորդեալ *, և ըն-
կղզմեցան 'ի նմա եզիպտացիքն, նմանութիւն նորա եղին նաւահան-
գիստքն խաղաղութեան այնոքիկ որ առանց քիտանացն են,
ապանեղովքն՝ որ երեկն 'ի նոսա՝ ըստ նմանութեան կարմիր Ծո-
վուն: Եւ գետն որ խաղայ անցանէ ընդ մէջ քաղաքիս՝ երբեքն ե-
րեւեցաւ ցամաքեալ առաւել քան զանապատն անջրդի, և խաւա-
րին եր առաւել քան զնոյն անապատ՝ յորում ծարաւեացն իւրայ-
ել, 'ի ժամանակի միջեւս. քնայր ընդ նա. ազաղակեցին և զբողոք
բարձին առ Մովսէս և ըզիեաց նոցա ջուրս յապառած վիմէ, այն
որ գործեաց սքանչելիս միայն: Իսկ երբեքն այնպէս լլուս, զի հե-
ղեղեաց նա զամենայն դաւառս և զճանապարհս և զագարակս, և
արար նշան ապանութեան զայն ջուրց զհեղեղին՝ որ եղին յաւառս

* Յօր. ըդ ճանապարհորդեալ:

էր իմն ուսանալ ածել մեզ զբաղմունքիւն ջուրցն որ առ Նոյիւ: Եւ արեամբ և վիրաւորոք և դիակամբ հեղձուցելովք պղծեալ՝ խաղայ իջանէ նա զօրհանապազ, որպէս եղեն Փարաւոնի առ Մովսիսիւ. զի դարձաւ նա յարիւն և նեխեցաւ: Եւ որպէս ապա ջուրք սրբիչք ջուրցն եղիցին այն որ սրբէն զամենայն: Կամ զհարգ Ովկիանոս մեծն այն և անբաւ և անզգալի՝ ի մարդկանէ՝ զտեալ մաքրեսցէ զայս ծով դառնութեան: Եւ կամ որով օրինակաւ գետն այն յաղթ՝ որ խաղայ ելանէ յԱղին դրախտէ, ի չորս առաջն բաժանեալ, գայցէ և խառնեսցի ի մի առաջ՝ ի Գեհն, ի բաց լուսնալով զսիկ և զտիղմ: Կամ երբ ամենուստ ի չարաչար Կոլորշեաց պղտորեալ օգք սրբեալ պարգեսցին: Զի այսպիսի և այսչափ շող ի յերկրէ, ի ծովէ և ի գետոց՝ հողմք և շունչք, և ի ճահճաց նեխութիւն չնչեալ, և որ ի ներքոյ տարերքն ապակա նեալ՝ փոխանակ ցօղոյ աւիշք թորեսցին և կեղ մահու: Եւ զարմանան և չգիտեն թէ ուստի լինիցին յաճախ մահքդ և սրածութիւնք, ուստի չարաչար հիւանդութիւնք, դւստի ազգի ազգի ապականութիւնք, ուստի պէսպէս և բազմօրինակ կորուստ մարդկան, և ընդէր մեծս այս քաղաք առաւելագոյն բազմութիւն

Նոյի. հանապազօր խաղայ և իջանէ, իբրեւ պղծեալ է արեամբ և վիրաւորելովք և հեղձուցելովք, որպէս զի եղև Փարաւոնի յաւուրան Մովսէսի, զի դարձաւ յարիւն և նեխեցաւ: Արդ որպիսի ջուրք այլք եղիցին սրբիչք ջուրցն որ սրբէն զամենայն ինչ: Կամ զհարգ զեղուցու Ովկիանոս մեծ, այն որ ոչ գործի ի նա ճանապարհ ի մարդկանէ, և լուսացէ զայս ծով դառնութեան: Կամ զհարգ խառնեսցին չորք առաջն գետոյն այն որ խաղայն և ելանէ յԱղին դրախտէ, և զեղուցու և լուսացէ զպղտորութիւն Գեհնի* և երբեմն զտեսցին օգք պղտորեալք ի չարաչար հատոց անոթի՝ որ հարկանէ յամենայն տեղեաց: զի այսպէս ելանէ շողի յերկրէ, և արգ ի ծովէ և շունչք ի գետոց, և հոս ի մարգագիւղ, որպէս զի ապականեսցին բնութիւնքն և ցօղք և գործցին և եղիցին կեղ մահու: և զարմանան և չգիտեն թէ ուստի լինիցին մահքդ, և ուստի չարաչար հիւանդութիւնք, և ուստի լինի ազգի ազգի ապականութիւնք, և ուստի լինին բազում կորուստ մարդկան պէսպէս որդմանք: ժամս էր չեք ի քաղաքի աստ ժողովուրդ բազում բնակեաց ի մանկոց մինչև ի ծերս, որչափ և ծերացան կատա-

* Եօք. Դ. 444:

** Եօք. Դ. 444-445. բաց յն. ի նուահանգստից:

քնակչաց չտանիցի յինքեան, թէպէտ և 'ի' մանկանց սկսեալ 'ի տղայոց մինչև ցղառամեալ ծերութիւն 'ի համար արկցին. որ երբեմն զառոյգ այրական հասակ միայն հաշուէր. որ 'ի քառասնամեանց մինչև ցեօթա նասնամեայս այնչափ բազումք էին յայնժամ, որ չլմարթի արդ. այժմ ընդ զայն թիւ նոցա, որ յազգա համարէ անտի քաղաքացւոցն, և 'ի թուոյ որոց յար քունուստ ընդունին զռոճիկ ցորենոյ 'ի չորեքտասան նամեանց մինչև յութունամեանս յայտ է. Եւ որոց 'ի դիմաց արդ կերպարանաց երիտասարդքն են' 'ի չափ յայն ժամու ծերոցն են. Եւ թէպէտ այսպէս զազգ մարդկան նուազեալ և ծախեալ տեսանեն յերկրէ, և զի օր ըստ օրէ յաճախէ սպառ սպուռ սատակումն կորստեան նոցա, սակայն ոչ գողան և ոչ երկնցին:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Վասն վերահաս հիշանդոտեանն յԱղեքսանդրիա:

Յետ տնական պատերազմին յաջորդեաց 'ի նսաս ախտ մահու. և իբրև մերձ լինէր տօն զսակին, դարձեալ միւսանգամ գրով խօսէր Դիոնեսիոս ընդ եղբարս, և վասն յանկարծահաս նեղութեան վտանգին

րեալ հասակօք անցուցանէր զնոս և զայլս 'ի քառասնամեանց մինչև յութանստունս. զի այսպէս բազմանային յայնժամանակի, որ թիւ նոցա այժմիկ ոչ կատարի, զի գրեցան և թուեցան նոքա 'ի չափ ցորենոյ որ առեալ լինի յարքունուստ, 'ի չորեքտասանամեանց մինչև յութանստունս. և այսպիսի որ տղայքն են տեպեամբն իւրեանց եղեն փոխանակ այնոցիկ որ յառաջն ծերացեալն էին, և թէպէտ և այսպէս տեսանեն' զի սպառի և ջնջի ազգ մարդկան հաւաքազօր յերկրէ, ոսկայն ոչ գողան և ոչ երկնցին. զի յաճախէ և բազմանոյ սպառիսպուռ սատակումն կորստեան նոցա:

Քստենքորդ ատալներորդ. վասն հիշանդոտեանն որ եղև

յԱղեքսանդր քաղաքի:

Յետ այսորիկ էին հասա քաղաքին հիւանդութիւն մահու. Եւ իբրև մերձ էր տօն հասանել՝ դարձեալ միւսանգամ Դիոնեսոս գրով խօսեցաւ ընդ եղբարսն, և վասն նեղութեան վտանգին որ

այսպէս ասէ. Այլոց 'ի մարդկանէ ոչ թուին թէ աւուրքս տօնականք իցեն. զի և ոչ իսկ տօն է նոցա, ոչ մերս այս, և ոչ այլ. վշտացելոցն ոչ միայն ասեմ, այլ և որ կարծեցեալ երևին թէ ուրախք իցեն: Չի ամենայն ուրեք արդ. ողբք են, յամենայն տեղիս սուգ, և վասն բազմութեան կոտորելոցն և զօրհանապաղ դիակնացելոցն հեծութիւն և լալիւն ընդ քաղաքն համօրէն: Եւ որպէս գրեալ է 'ի վերայ անդրանկացն Եգիպտացւոց, սոյնպէս եղև և այժմ աղաղակ մեծ, զի չիք այն տուն՝ որ չիցէ 'ի նմա մեռեալ, սակայն երանի՜ թէ մի միայն էր մեռեալն: Բազումք արդարև և յառաջ քան զայս դժնդակագոյն վիշտք հասին 'ի վերայ մեր: Նախ այն իսկ՝ զի տարագիր հանեալ մեր ժեցաք 'ի քաղաքէս. և թէպէտ յամենեցուն հալածեալ և մահապարտեալք, սակայն անթերի կատարեալք զտօնս մեր. և բնաւ իսկ ամենայն վայրք տառապանաց մերոց, դաշտ 'ի վայրի և անապատն, և նաւ և պանդոկ և տուն բանտի՝ լինէր մեզ տեղի տօնական և ժողով կացրդի: Այլ քան զամենեսեան զուարթագինս տօնեցին՝ որք կատարեցանս վկայութեամբ 'ի Քրիստոս, ուրախութիւն յերկինս առնելով: Յետ այսորիկ պատերազմ և սոյն ժամանեցին մեզ, յորս տառապեցաք և մեք հաւասար հեթանոսաց. որ միանգամ 'ի ժամտութենէ նոցա եկին 'ի մեզ՝ միայն տալաք, և որոց 'ի հաւասար կռուոյ այր ընդ ընկերին տոյժք էին՝ բաժանորդ դառաք: Սակայն խաղաղութեամբն Քրիստոսի միխիթարեալ սփոփեալք, զոր մեզ միայն շնորհեաց նա: Եւ իբրև սուղ մի ժամանակ ոգի առնուլ համարեալք և մեք և նոքա, և ահա եկն 'ի վերայ արևոս այս ժամատ, քան զամենայն վիշտս վտանգի

եղև՝ եղցց նոցա պսու բանիւ. Այլոց մարդկան, ասէ, ոչ երեկ նոցա թէ այս ժամանակ է տօնի, զի և ոչ իսկ նոցա տօն՝ ոչ այս և ոչ այլ, և միւս այլ ոչ այլ տօնքն միայն, այլ և ոչ այն որ կարծեալ երեկ եթէ ուրախ է. տառաւել զի ամենայն ինչ այժմ եղև ողբալի, և ամենայն մարդ լայ և ողբայ. և 'ի ձայն սգոյ երթայ ընդ ամենայն քաղաքս 'ի բազմութենէ անտի սատակելոցն, և յայնչսնէ որ մեռանին հանապազօր: Որպէս և գրեալ է վասն անդրանկացն եգիպտացւոց, սոյնպէս եղև այժմ աղաղակ մեծ. զի չիք այն տուն որ չիցէ 'ի նմա մեռեալ. և թողուին զնոս ընկերք իւրեանց և փախչէ,

երկիւղալի նոցա և ահագին. որ ըստ բանի մատենա-
գրի ուրումն 'ի նոցանէ, քան զամենայն կարծիս անէ
կալուածան առաւելելալ: Բայց ոչ այսպէս և մեզ, այլ
վարժոց իմն կրթութեան լինէր այն մեզ և փորձ հան-
դիսի, զի թէպէտև առաւել 'ի հեթանոսս ամբողջն
դարձակէր, այլ և ոչ 'ի մենջ ինչ խորշէր մահն: Քան
զի բազումք յեղբարց մերոց առ բազում գլխոցն և
որոց ընտանութեան, ոչ անխայելով անձանց, ձեռն
միմեանց տալով յայց հիւանդաց չըջէին անխտիր,
լիաբար զպէտս հոգալով և բժշկութիւնս կատարե-
լով 'ի Քրիստոս, խնդութեամբ ախտակից և մահա-
կից ընդ նոսա լինէին, զվիշտս ընկերին յանձինս իւ-
րեանց լրացուցեալ, և առ 'ի նոցանէ զախտս և զցաւս
'ի մարմնս իւրեանց բառնալով: Եւ բազումք 'ի խը-
նամս հիւանդութեան և 'ի փրկութիւն մերձաւորին
ինքեանք մահացան, զմահ նոցա ինքեանս փոխա-
դրեալ. և զաւակական բանն, որ սիրակամութեան
միայն ցոյցն թուէր ցայնժամ, արդեամբք արդ լին
փարելի լեալ վասն նոցա՝ չուեցին յաստի կենացս: Զի
ընտիրքն յեղբարց մերոց, երիցունք իսկ և սարկաւա-
դունք, և որք կարի իսկ գովելիք էին առ ժողովուրդն,
այս օրինակ մահուամբ ելին յաշխարհէ, զոր և առ
բազում աստուածապաշտութեան նոցա և հաստատուն
հաւատոց ոչինչ պակաս համարիմ քան զնահատա-
կութիւն մարտիրոսութեան: Զի որք զմարմնս սրբոց
բազկօք խոնարհելովք 'ի ծոցս իւրեանց ընկալան, և
զաչս նոցա և զբերանս կափուցին, և ընդգրկեալ և
բարձեալ յուս իւրեանց տարան, և լուացմամբ և հան-
դերձիւք զարդարեցին, և յետ սակաւուց և ինքեանք
զնոյն ոպտս ծառայութեան յայլոց ընկալան, զի որք
կենդանիքն էին, զօրինակի գնացելոցն ընթանային
միշտ զհետ: Իսկ հեթանոսք սոցին հակառակ ամե-
նէին. զխօթացեալս մերժէին 'ի բնակութենէն, և 'ի
սիրելեաց իւրեանց փախուցեալ խոյս տալին, և կի-
ռամահս զնոսա 'ի վերայ ճանապարհաց ընկենուին, և
զմեռեալս անթաղս ամային 'ի բացօթեայս, զահի

ին, և 'ի վերայ ճանապարհաց ընկենուին զնոսա մերձ 'ի մահս և
զմեռեալս իւրեանց անթաղ ընկենուին. զի երկուցեալ զահի հա-

Հարեալք 'ի կցորդութենէ մահուն, զի գուցէ և 'ի նոսա փոխանցեսցի այն. և Թէպէտ զամենայն հնարս հնարէին, սակայն 'ի նմանէ փախչել ոչ կարէին: Յետ Թղթոյս այսորիկ իբրև խաղաղութիւն լինէր 'ի քաղաքին, գրեաց նա և այլ Թուղթ վասն տոնից առ եղբարս՝ որ էին 'ի կողմանս Եգիպտացւոց. զկնի այսորիկ և զայլս ևս բազումս. են նորա և վասն շարաթու և վասն կրթութեան գրեալ Թուղթք: Իսկ առ Հերմս, մոն և առ եղբարս՝ որ յԵգիպտոս գրեով՝ բազում ինչ զԻեկոսէ և զչարեացն՝ որոց զնա յաջորդեցին յիշխանութեան, խօսելով՝ յիշեցուցանէ և զխաղաղութենէն՝ որ եղև ապա առ Գաղիենոսիւ:

ՓԼՈՒԽ ԻԳ.

Մասն ինքնակայոսքեան Գաղիենոսի:

Զոր և չիք ինչ արգել 'ի նորին իսկ 'ի բանիցն լսել որ ունի օրինակ զայս. Եւ ինքն Գեկոս, առէ, զԹաղաւորաց զմին մասնեալ և զմիւսն պատերազմու վառեալ, ազգատոհմաւ իւրով հանդերձ վաղվազակի արմատաքի 'ի բնէ կորեալ: Եւ ծանուցաւ ինքնակալ

րեալ էին նոքա Թէ մի խառնեսցի ընդ նոսա հազարգութիւն մահուն. այն Թէպէտ կարի խորամանկ էին, սակայն փախչել 'ի նմանէ ոչ կարացին: Եւ յետ այսր Թղթոյ իբրև եղև խաղաղութիւն 'ի քաղաքի անդ, գրեաց նա դարձեալ Թուղթ առնի առ եղբարս որ էին 'ի կողմանս եգիպտացւոց: Եւ այսու հանգերձ գարձեալ գրեաց նա այլս ևս. բայց է նմա այլ միւս ևս վասն շարաթու, և միւս ևս վասն կրթութեան:

Պատենորոց երկրորդ. Վասն քաղապոսքեանն Գաղիստայ:

Այլ 'ի Ժամանակի իբրև գրեաց զԹուղթն դարձեալ Դիոն. առ առ Հերեմոն, և առ բազում եղբարսն որ էին 'ի կողմանս Եգիպտացւոց, առաց ինչ վասն բազում շարեաց գնացիցն Դակիոնայ, և զայնոցիկ որ զկնի նոցա եղեն, յիշեցուցանէ 'ի նմա զխաղաղութիւնն զոր արար Գալիոս յաւուրս մեր. չիք իսկ արգել միւսն 'ի նմանէն. զի գրեաց այսպէս. Դակիոս, առէ, ազգատոհմաւ իւրով հանգերձ 'ի բնէ վաղվազակի սառակեցաւ և կորեալ: Բայց երևեցաւ Գաղիոս. և ամենայն մարդ գոհ է զմանէ, այն որ էր

Գաղիենոս և ամենեցուն ընդունելի գտաւ. հին միանգամայն և նոր, նախ քան զնոսա և յետ նոցա թագաւոր, ըստ բանին որ ասացաւ առ Եսայի. Որ ինչ 'ի օկղբանէն էր, այն եկն և երևեցաւ. և արդ իսկ ծագի նա. զի որպէս ամպ յորժամ 'ի ներքոյ ճառագայթից արեգական անցանէ, ծածկէ զնա և ստուերածրս զնովաւ ածէ սակաւիկ մի, և ինքն փոխանակ ընդ նորա երևի, և յանցանել ամպոյն և 'ի սպառել, դարձեալ երևի և ծագէ արեգակն, որ յառաջագոյն ծագեալն էր միանգամ. այսպէս խտրոց 'ի միջի արկեալ զանձն իւր Մակրինոս, և մօտ առ թագաւորութիւն Գաղիենոսի կացուցեալ՝ ոչ ևս արդ երևի. քանզի և յառաջագոյն իսկ չէր նա: Իսկ սա նոյն է որպէս և էրն. և որպէս այն թէ 'ի բաց արար յիւրմէ սակաւիկ մի զիշխանութիւն իւր՝ որպէս զծերութիւնն, և սրբբեալ 'ի չարեաց անտի իւրոց, և արդ պայծառագոյնս փայլի, և 'ի հեռաւորս երևի և լսի, և ամենայն ուրեք ընթանայ. Յետ այսորիկ եցոյց և զժամանակ զըրութեանն. թէ ահա թուի ինձ միտ եղեալ հայել յաւուրս ամպ թագաւորացն, և տեսանել զամբարիշտս մեծացեալս և ամբարձեալս, և ահա և սակաւիկ մի ոչ ևս այլ լսի և անուն իսկ նոցա անգամ: նոյն

Թագաւոր հին և նոր և առաջին. է և զինի պնդելի, որպէս ասացեալ իսկ է առ Եսայի մարգարէ, թէ այն ինչ որ իսկզբանէ էին՝ ահա եկին և եղեն նոքա որ արդ ևս ծագելոց են. զորօրինակ ամպ յորժամ անցանէ 'ի ներքոյ ճառագայթից արեգական՝ ծածկէ և մթացուցանէ զնա սակաւիկ մի, և ինքն երևի փոխանակ ընդ նորա. և յորժամ անցանէ և սպառի ամպն, երևի դարձեալ և ծագէ արեգակն՝ որ յառաջագոյն ծագեալ էր. ոչնպէս իբրև եկաց և մերձեցաւ Մակրինոս * յայս արբայութիւն 'ի Գաղիենոսայս որ կայսար էր, այն անօրէնն Դակիոս չէ 'ի միջի, քանզի և ոչ յառաջ իսկ էր նա: Իսկ ասէ այժմիկ որպէս և էր իսկ, և իբրև այն թէ 'ի բաց արար յիւրմէ զծերութիւնն իւր արբայութիւնն, և սրբեցաւ 'ի չարեաց անտի որ էին 'ի նմա. և արդ լուսաւորեալ է սաստկապէս, և երևի և լսի 'ի հեռաստանէ, և գտեալ է յամենայն տեղով: Յետ այսորիկ եցոյց նա և զժամանակն յորում զայս գրեաց. զի ինձ, առ սէ, անկանի 'ի միտս իմ և հայել յաւուրս ամպն թագաւորաց զի տեսանեմ ես աւասիկ, զի իբրև անուանեցան անօրէն ամբարիշտքն, յետ սակաւ ժամանակեան եղեն նոքա առանց անուանց. ոչն.

* Յօր. Մարկոս. և Փիլոս Մարկոս:

պէս և զարդարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ՝, որ զեօթներորդ ամ Թագաւորութեանն լցեալ, յիննէրորդ անդր դիմէ, յորում և տօն ցնծութեան կատարեցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԻԻ.

Վասն Նեպոտեայ և վասն մորա մոլորութեանն:

Ի վերայ այսոցիկ ամենայն գրելոցն արար Ռիոնեստիոս փութով խնամով և երկուս գիրո վասն աւետեաց խոստացելոց յԱստուծոյ. և պատճառք ճառից եղև Նեպոս ոմն եպիսկոպոս յԵգիպտոս՝ որ հրէաբար իմանալով զաւետիս աստուածեղէն գրոցն առ սուրբս, հազարամեան իմն մարմնաւոր փափկութիւնս գներ 'ի վերայ երկրի, և զսոյն զայս կարծիս 'ի Յայտնութենէն Յովհաննու համարէր հաստատել, և զգիրն որ վասն այսորիկ յօրինէր՝ Հեղբունն այլաբանականաց մակագրեաց. այս է՝ ընդդէմ որոց յայլաբանական միտս առնուոն զբանս սուրբ գրոց: Այլ յարեալ ընդդէմ սորա Ռիոնեստիոս գրովքն վասն աւետեացն Աստուծոյ, յառաջնումն անդ եզ զիւր միտս զխնդրոյս

պէս և արդարս և սիրելիս Աստուծոյ: Եւ իբրև անցին եւթն ամ, ահաւափիկ ըսու կատարէ միւս ևս տարի: Այս որ մէջս 'ի սմա առնեմք ահա:

Փաստներոյ երրորդ. վասն Նեփեստեայ, և վասն հերձուորացն զոր արար:

Հանգերձ այսու ամենայնիւ փոյթ յանձին կալալ Ռիոնեստիոս: և արար եզ երկու խօսս վասն աւետեաց պարգեացն Աստուծոյ: Բայց պատճառք այսր ճառից Նեփեստէ եղև նմա. զի էր նա եպիսկոպոս յերկրին եգիպտացւոց, և հրէաբէն ուսուցանէր նոցա յառել իւրում, թէ՛ առեալ լինին աւետիք սրբոց պարգեացն՝ որ գրեալ են 'ի գիրս, և հազար ամեգ նա՝ թէ լինելոց է հատուցումն մարմնաւոր 'ի վերայ երկրի. համարեցաւ հաստատել սոյն իսկ սա զկարծիս մտաց իւրոց 'ի Յայտնութենէ անտի Յովհաննու: Եւ եգնա խօսս վասն այսորիկ և գրեաց 'ի վերայ նորա յանգիմանութիւն առական բանից: Բայց եկաց ընդդէմ այսր Նեփեստեայ՝ Ռիոնեստիոս, խօսիւքն զոր գրեաց նա վասն աւետեացն, և 'ի նոյն խօսս յոյնս

այսորիկ, և յերկրորդին զՅովհաննու յայտնութենէն առեալ խօսել՝ ի մոռտս անդ բանին զՆեպոտեայ յիշատակ առնէ այսպէս. Եւ որովհետեւ գիրս իմն Նեպոտեայ յառաջ մատուցանեն, ընդ որ և պարծինն յոյժ, իրրւն անուշտ անընդդիմադրելի ցուցեալ նորա զԹագաւորութիւնն Քրիստոսի ՚ի վերայ երկրի, այլովք բազմօք մեծարեմ յոյժ և սիրեմ զՆեպոս՝ վասն հաւատոցն, վասն աշխատասէր փութոյն, վասն անխոնջ դեղերելոյն ՚ի գիրս սուրբա, և վասն բազում սաղմոսերգութեան, որովք մինչև ցայժմ բազումք յեղբարց միութարեալ սփոփին: Մեծաւ ակնածու պատուով ունիմ ես զայրդ զայդ, մանաւանդ զի կանխեալ հանգուցեալ է, այլ զի սիրելի է ինձ առաւել և քան զամենայն պատուական ճշմարտութիւն, վասն որոյ որ միանգամ ուղղութեամբ է ասացեալ առ ՚ի նմանէ արժան է առանց նախանձու գովել և ընդուներ. իսկ որ ոչ առողջ մտօք են գրեալ, պարտք են մեզ քննել զայնոսիկ և մերժել: Զի եթէ կենդանի էր նա, և լոկ բանիւ միայն հրատարակէր զկարծիս իւր, բաւական էին առանց գրոց բանակցութիւն ընդ նմա, որ հարցմամբ և պատասխանեալ հաւանեալ արդեօք հակառակորդք յառաջին միաբանութիւն ուղղու-

եզ նա և զփոռ զայս զոր ունէր նա վասն այսր ճառից: Իսկ յայն յերկրորդն ասաց վասն Յովհաննու, և յիշեցուցանէ իսկզբան նորա զՆեփիտէ, և գրէ վասն նորա այսպէս. Ի՞նչ վասն զի խօսաւ ունին զՆեփիտեայ, այն որ նովան հպարտացեալ պարծին յոյժ. զի ցուցանէ նովաւ, ասէ յայտնապէս, թէ լինելոց է, ասէ, նովաւ արքայութիւնն Քրիստոսի ՚ի վերայ երկրի այլովք բազմօք: Ընդունել է ինձ, և սիրեմ զՆեփիտէ. և վասն հաւատոցն և վասն հազարաձուլեան նորա, և վասն հանապազորդ լինելոյ նորա զգիրս ընթեռնելով, և վասն բազում թեախոխելոյ նորա զսաղմոսս ասելով և մինչև ցայսօր ժամանակի մեծաւ շքով և պատկառանք ունիմ ես զայս զայս, մանաւանդ զի յառաջագոյն հանգեաւ: Բայց սակայն սիրուն և պատուական է քան զամենայն ինչ ճշմարտութիւն, զի արժան է գովել և առ առանց նախանձու զամենայն ինչ զոր միանգամ ասաց ուղղութեամբ: Բայց հարցուք և յանգիմանեցուք զայն ինչ որ երեւի, թէ ոչ առողջութեամբ գրեալ է նորա. և թէ կենդանի էր և գոյն բանիւ ուսուցանէր * զայս՝ շատ բաւական լինէր խօսքն առանց գրոց. զի ՚ի ձեռն հարցանելոյն և պատասխանի ունելոյն հաւանեցուցանէպք և յանգիմանէպք զայնոսիկ որ ընդ-

* Յօր. Խառնաձեռն զայս:

Թեան գային: Եւ զի գիրք հրատարակեալ են արդ, և որպէս ոմանց կարծեալ երեւի՝ լի հաւանականութեամբ. առ որովք զվարդապետս օրինաց և զմարգարէս ոչինչ համարին, յուլանան երթալ զինի աւետարանին, և խոտեն և անարգեն զթուգթոս առաքելոց, և զվարդապետութիւն գրոցս իբրեւ մեծ ինչ և խորհուրդ. գաղտնի լինել խոստանան պանծանօք, և միամիտ եղբարց մերոց չտան թոյլ բարձրագոյնս ինչ և մեծամեծս խորհել վասն պանչելի գալստեան Փրկչին մերոյ, և կամ վասն յարութեան մեռելոց և վասն ժողովելոյն մերոյ առ նա և կերպարանակից նմին լինելոյ, այլ Թեթեա յոյժ և մահկանացուս և որպէս որ կանս՝ ակն ունել հաւանեցուցանեն յարքայութեան Աստուծոյ, վասն որոյ պարտ է և մեզ որպէս ընդ կենդանւոյ խօսել ընդ եղօր մերոյ Նեպոտեայ և յանդիմանել: Յետ այլոց բանից յաւելու ասել: Յորժամ յԱրսինոյէ էի ես, որպէս գիտեաք՝ անդ նախ՝ի վեր երեւցաւ մոլորութիւնս այս, մինչև հերձուածս և ապստամբութիւնս առնել ընդդէմ հասարակաց կաթողիկէ եկեղեցւոյ. կոչեցի զերիցունս և զվարդապետս զառաջնորդս շինից, գալով և եղբարց որք յօ.

զէմ գարձեալ լինին հակառակութեամբ շջմարիտ վարդապետութեան իբրեւ եգեալ գիրք՝ի միջի, և կարծեալ երեւի ոմանց թէ զօրութիւն ունի հաւանութեամբ իւրով, և են վարդապետք օրինաց և մարգարէից, և իբրեւ զոչինչ համարեալ են նոցա. և ուսուցանեն երթալ զինի աւետարանի, և խոտեն և անարգեն զթուգթոս առաքելոց: Բայց զուսումն զայս խօսից՝ խոստանան թէ խորհուրդ իմն մեծ ծածկեալ է՝ի նմա, և միամիտ եղբարցն մերոց ոչ տան թոյլ խորհել զայն ինչ որ վերագոյն և մեծամեծքն են, ոչ վասն պանչելի գալստեան Փրկչին մերոյ իբրեւ շջմարիտ, և ոչ վասն յարութեան մերոյ՝ի մեռելոց, և վասն ժողովելոյն մերոյ առ նա, և զի հանգերձեալ եմք մեք նմանել նմա. այլ հաճեն հաւանեցուցանեն կարծել զայն ինչ որ նուազք և ապականութեան իցեն, ասեն լինելոց է յարքայութեան Աստուծոյ իբրեւ զայս ժամնաւ: Վասն այսորիկ արժան է մեզ ասել ընդդէմ եղօր մերոյ Նեպոտեայ որպէս ընդ առն միոյ կենդանւոյ: Յետ այսորիկ յաւելու և ասէ. ի ժամանակի իբրեւ եւ ես, ասէ. յԱրեստունապ, որպէս և գիտես գու իբրեւ յառաջ բազում ժամանակք ելեալ զեղեալ էր այս ուսումն, որպէս զի և բաժինք հերձուածոց լեալ էին յեկեղեցւոյ, յոչեցի կոչեցի զերիցունս և զեղբարսն մեր և զվարդապետս առաջնորդս որ էին՝ի շէնս, և գրգռեցի զնոսա զի յանգիման ամենայն ժողովրդեանն տրապուք զհարցուածս բանին: Եւ բերին մատու.

ժարեցինն գալ. և յորդորեցի զնոսա հրապարակաւ առաջի ամենեցուն առնել քննութիւն զինդրոյս: Եւ բերին մատուցին ինձ զգիրն զայն իբրեւ վահան անվանոյ. և պարիսպ անառիկ. և նստայ ես ընդ նոսա զերիս աւուրս յառաւօտէ մինչև յերեկոյ, փոյթ կալեալ քննել և ուղղել որ ինչ ՚ի գիրս գրեալ էր: Եւ զարմացայ ես ընդ հաստատութիւն եղբարց, ընդ սէր շնամարտութեան նոցա, ընդ հաւանութիւն և ընդ հանձար նոցա. զի կարգաւ և հեղութեամբ առնէաք մեք նոցա զհարցուածս մեր, զտարակոյսս և զմիաբանութիւն հաւանութեան. և խնամով խորշէաք չլինել յաղթասէր՝ յորս միանգամ հաւանեալ էաք, թէ պէտեւ շնամարտութիւնք իցեն այնոքիկ, և ոչ յորժամ ընդդէմ կայր մեզ բանն՝ հրաժարեալ խոյս տայաք. այլ ըստ կարի մերում մտանէաք ՚ի բան անդր առաջարկեալ, և փոյթ յանձին ունէաք հաստատել զնա: Եւ ՚ի զօրանալ բանի հակառակորդին չամայէաք մեք զառնալ յանձն առնուլ և խոստովան լինել, այլ անխիղճ հաւատով և առանց կեղծաւորութեան առ Աստուած ամբարձեալ զմիտս մեր, որ ինչ միանգամ բազմապատիկ ընծայութեամբ ըստ վարդապետութեան գրոց սրբոց հաստատեալ լինէր՝ ընդունէաք մեք: Եւ ՚ի վախճանի ապա՝ որ առաջնորդն էր և գլուխ

ցին առ իս զգիրն զայս, իբրեւ զէն և զպարիսպ որ ոչ յաղթահարի: Եւ նստայ ես ՚ի մէջի նոցա զերիս աւուրս յառաւօտէ մինչև յերեկոյ, և կամեցայ ես յանգիմանել զայն ինչ որ գրեալն էր ՚ի նմա. և զարմացեալ էի ես ընդ ուղղութիւն եղբարցս մերոց, և ընդ սէր շնամարտութեան նոցա և ընդ հաւանութիւն և ընդ հանձարն նոցա. զի կարգաւ օրինակաւ և խոնարհութեամբ հեղութեամբ առնէաք մեք նոցա զհարցուածսն մեր և զհաւանութիւն և զմիաբանութիւն մեր. և յայնչանէ որ երեւեալն լինէին նոցա եթէ ոչ ու զիդ են՝ զի յորմէ պատճառանայ և իցէ հակառակութեամբ, կանխեցան և բմբռնեցան միանգամ և երկիցս, և ըստ կամոց հաճուեան իւրեանց ունէին զնոսա, հրաժարեալ լինէաք և ոչ փախլէաք՝ յորժամ ընդդէմ կայր մեզ բանն. այլ որչափ կարէաք մտանէաք մեք ՚ի բան անդր, և փոյթ յանձին ունէաք հաստատել զնա. այլ թէ և անկեալ ինձ լինէր բանն՝ ամայէաք մեք զառնալ յանձն առնուլ. և խոստովան լինի նա, որպէս և էրն նա, այլ խորհրդով բարեք առանց կեղծաւորութեան. և իբրեւ բարձեալ ունէաք ըլլ, մտտ մեր առ Աստուած, ՚ի ձեռն ցուցեալ վարդապետութեանն որ հաստատեալ լինէր գրոց սրբոց՝ ընդունէաք մեք: Եւ յետոյ այն

ուսմանս՝ Կորակիրոն անուն նորա, խոստովան եղև և վկայեաց լու ՚ի լու ամենայն եղբարց ժողովականաց, թէ ոչ ևս այլ յամառեալ կացցուք ուսմանս և մաքաւեացուք վասն նորա, ոչ խօսեսցուք զայնմանէ և ոչ ուսուցուք. զի շատ իսկ ասացաւ ՚ի հերբումն նորա։ Եւ ամենեքեան որ ՚ի տեղւոյ անդ էին եղբարք՝ ուրախ եղեն ընդ այս հասարակաց բանակցութիւն, և ամենեցուն խոնարհել ՚ի հաշտութիւն խաղաղութեան։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

Վասն Յայտնութեան Յովհաննու։

Եւ յետ այնորիկ դարձեալ նորա ՚ի բանս իւր այս. «Էս վասն Յայտնութեան Յովհաննու ասէ. Եղեն ու մանք յառաջ քան զմեզ որ խոտեցին անարգեցին բնաւին զայս գիրս. զմի մի ՚ի գլխոց գրոցն դատաւիտեալ և մերժեալ իբրև անհարազատս ամենեին, անիմատս և անբանաւոր ասացուածս. և զանուն իսկ գրոցն սուտ լինել ցուցին. զի ոչ Յովհաննու է, և ոչ

որ առաջնորդ և գլուխ էր այս ուսման, զի անուն էր նորա Կորակիրոն, խոստովան եղև և վկայեաց յանգիման ամենայն եղբարցն մերոց որ կային անդ և լսէին, թէ ոչ յոսուհետեւ հայեսցուք յայս ուսումն, և ոչ մաքաւեացուք վասն նորա, և ոչ յիշեսցուք զառ և ոչ ուսուցուք. քանզի զօրապէս ասացաւ վասն նորա, զոր առաջագ և քանզի նմանորա։ Եւ այլ եղբարք բազումք ուրախ լինէին ընդ այս բանս, որ եղև ՚ի միջի հասարակաց, և զի խոնարհեցաք մեք առ ամենայն մարդիկ սիրով։

Քսանեորդ չորրորդ. վասն Յայտնութեան Յովհաննու։

Բայց դարձեալ մինչեւ պատմէ զայ բանիւ իւրով Դիոնիսոս վասն յայտնութեան Յովհաննու զայս առաջ. «Թէ են ոմանք որ յառաջ քան զմեզ եղեն, և խոտեցին անարգեցին բնաւին զայս գիրս, և յանգիմանեցին զնա ամենայն բանիւ, և ասացին վասն նորա. թէ ոչ է գիտութեան և ոչ խորհրդոց ինչ. և սուտ է, ասեն, այս որ գրեալ է ՚ի վերայ սորա թէ Յովհաննու է. զի ասեն թէ ոչ նորա է, և ոչ յայտնութիւն է գա. զի յոյժ ասեն առաքանեալ է գա ընդ քողով մերտնութեան. և ոչ միայն թէ միայ յառաքելոց չիցէ գա»

Յայտնութիւն. այլ և ընդ յոյժ իսկ թմնձր տգիտութեան քօղով առաքաստեալ, ասեն, որ ոչ միայն թէ առաքելոյ չէ դա, այլ և ոչ միոյ ուրուք 'ի սրբոց, կամ թէ միոյ 'ի մանկանց անտի եկեղեցւոյ շարագրեալ Այլ կերինթոս, ասեն, յորմէ և կերինթացւոցն ազանդ, կամեցաւ տալ գործոյն անուն արժանահաւատ, զոր յանձնէն իւրմէ նիւթեաց. զի այս է նորա ուսումն վարդապետութեան, թէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի. և որոց ինքն ցանկայր. քանզի մարմնասէր էր և ամենեւին իսկ մարմնաւոր, նորօք ետես նա երազս. պորտն և որ ընդ պօրտոյ վրն են շուայտութիւնք, այս ինքն 'ի կերակուրս և յըմպելիս և 'ի հարսանիս, յորս և պարկեշտագոյնս գնալ համարէր, 'ի տօնս, 'ի զոհս, 'ի սպանդս պատարագաց: Այլ Համարձակիմ ես մերժել 'ի սպառ ըզգիրս զայս. քանզի բազումք յեղբարց փութով պրնդութեամբ ունին զսա. այլ քան զիմն իմաստութիւն մեծ ինչ կարծիս զսմանէ ունելով խորհուրդս ինչ և զիրաց իրաց զարմանալի իմն իմաստս գաղտնիս բովանդակեալք 'ի սմա համարիմ. թէպէտ և ոչ իմանամ, սակայն կարծեմ թէ միտք խորութեան են 'ի բանս: Եւ ոչ եթէ իմով խորհրդով չափեմ ես և քննեմ զնոսա, այլ բազում ինչ 'ի նմանէ հաւատոց ընծայելով՝ բարձրագոյն համարիմ լինել քան զիմ հասողութեան:

այլ և ոչ միոյ ուրուք 'ի սրբոց անտի, կամ թէ միոյ 'ի մանկանց անտի եկեղեցւոյ արարին զայս գիրս. այլ կերինթոս, ասեն, եզ զսա, այն օր եզ զազանգն որ անուանեալ կոչի կերինթացւոց, և կամեցաւ նա գնել անուն արժանաւոր հաւատալի այսմ գրոց՝ զոր նիւթեաց նա յանձնէ իւրմէ. զի այս ուսումն վարդապետութեան է ազանգին նորա, թէ 'ի վերայ երկրի լինելոց է արքայութիւն Քրիստոսի, և զայն ինչ զոր ցանկայր ինքն, քանզի մարմնասէր էր և յոյժ մարմնաւոր, նորօք ետես նա երազս. այսինքն կերակուրք և ըմպելիք և հարսանիք, և զորս համարի եթէ սքանչելապէս առաց, թէ տօն՝ տէ՛ և զոհք և զեկելք պատարագաց: Այլ ես զրկել զայս գիրս ոչ համարձակիմ, քանզի բազում եղբարք պնդութեամբ բազմառն ռնչին զսա. այլ ասեմ թէ քան զիմաստութիւն իմ մեծ են կարծիք մտաց սորա, ակն ունիմ թէ ծածկեալ և սքանչելի է ինչ որ գրողմաւ է 'ի նմա, թէպէտ և ոչ իմանամ. ակն ունիմ թէ միտք խորութեան գրեալ են 'ի բանս նորա, և ոչ եթէ իմով խորհրդով չափեմ ես և քննեմ զնոսա. և բազում ինչ 'ի նմանէ հաւատովք ընդունիմ և ակն ունիմ եթէ վերագոյն է թէ յինչն ժամանեցի:

Թիւն. և ոչ մերժեմ ես զայն ինչ՝ որում չեմ խելա-
մուտ, և զարմանամ մանաւանդ քան եթէ գիտիցեմ:

Յետ այսորիկ ՚ի քնին մատուցեալ զբովանդակ գիրս
Յայտնութեան, յայտնապէս խոստովանի Թէ անհնա-
րին է յառձեռն յառաջին ընթերցման անդ ՚ի միտ
առնուլ զգորութիւն ասացելոցն և յաւելու ՚ի նոյն
այսպէս. Եւ յորժամ կատարեաց նա, զի այսպէս ա-
սացից, զամենայն մարգարէութիւնս, երանի տայ մար-
գարէն այնոցիկ որ պահեն զնա, որով և զանձն իւր
երանէ: Երանի, ասէ, որ պահէ զբան մարգարէու-
թեան գրոցս այսոցիկ. և ես Յովհաննէս որ լուայ և
տեսի զայս: Յովհաննէս կոչել զսա, և Յովհաննու լինել
գրոցս՝ ոչ հակառակիմ. և Թէ միոյ ուրուք ՚ի հոգե-
շունչ սրբոց անտի է գործդ միաբանիմ. այլ ոչ դիւ-
րաւ հաւանիմ Թէ իցէ սա Յովհաննու առաքելոյ որ-
դւոյ Զերեթեայ եղբօրն Յակոբու, որում է աւետա-
րանն՝ որ ըստ Յովհաննու, և Թուղթն կաթողիկէ: Զի
՚ի ձեռոյ խօսիցն և յոճոյ բանից երկոցունց այսոցիկ, և
գրոցս Յայտնութեան օտար ամենեւին առաջարկու-
թեանն և տպոց կերպարանացն, ոչ նոյն մատենագրի
գործ լինել ասեմ: Եւ զի աւետարանիչն ոչ ուրեք զա-
նուն իւր գրէ, և ոչ քարոզէ զանձն իւր՝ ոչ յաւետա-
րանի անդ և ոչ ՚ի Թղթին: Եւ մինչդեռ իջանէ զայ

և ոչ խոտեմ ես զայն ինչ որում ես հառու չեղէ նմա: Բայց զար-
մացեալ եմ ես առաւել ևս. զի չգիտացին զնոսա հանգերձ այսուիկ
ածի հարցուածոց զամենայն գիրսն Յայտնութեան, և երոյց Թէ ոչ
զք կարէ իմանալ նմա գոյն և յայտնի խորհրդովք: Եւ յաւել և
ասէ. Թէ յորժամ կատարեաց նա զամենայն մարգարէութիւնն,
եա երանութիւն մարգարէն այնոցիկ որ պահեն զնա, և անձն իւ-
րում, երանի իցէ այնմի՛ ասէ, որ պահեացէ զբան մարգարէու-
թեան գրոցս զայսոցիկ. և ինձ Յովհաննու որ լուայ և տեսի զայս,
զի կոչի այս Յովհաննու, Թէ այս գիրք Յովհաննու. վասն այս որ ոչ հա-
կառակիմ ես, այլ միաբանեալ եմ ես այսմ՝ Թէ միոյ ուրուք ՚ի
սրբոց անտի որ զհոգին զգեցեալ էր՝ է սա. այլ չասեմ՝ Թէ է սա
Յովհաննու առաքելոյ, որդւոյ Զերեթեայ եղբօրն Յակոբու, այն որ
էր նմա աւետարան և Թուղթն կաթողիկէ: Բայց նման է իբրեւ ՚ի
մասց որ գրոյմեալ է յերկոսին ՚ի նոսա. և իբրեւ ՚ի տպոց բանից
նոցա և ըստ նմանութեան գրոց նոցա, Թէ ոչ նորա է նա. զի աւե-
տարանիչն ոչ երեք գրեաց զանուն իւր ուրեք, և ոչ քարոզեաց
զանձն իւր՝ ոչ յաւետարանի և ոչ ՚ի Թղթի անդ. և մինչդեռ իջանէ
գայ սակաւիկ մի բանին, ասաց զարձեալ Թէ Յովհաննէս ոչ յիշեաց

սակաւիկ մի, ասէ դարձեալ. Թէ Յովհաննէս ոչ զան ձնէն և ոչ զայլմէ ումեքէ յիշատակ առնէ. իսկ գրիչ Յայտնութեան անդէն՝ ի սկզբան կարգէ զանուն իւր, Թէ Յայտնութիւն Յիսուսի Քրիստոսի, ի ձեռն որոյ ետ Աստուած ցուցանել ծառայից իւրոց, որ ինչ լինելոց է վաղվաղակի. և նշանակեաց առաքելով ի ձեռն հրեշտակի իւրոյ առ ծառայ իւր Յովհաննէս. որ վըկայեաց զվկայութիւն բանին Աստուծոյ և զվկայութիւն նորա զոր ետես: Այսպէս և ի Թղթին գրէ. ի Յովհաննէ առ Եօթն եկեղեցիս՝ որ են յԱսիա շնորհքնդ ձեզ և խաղաղութիւն: Իսկ աւետարանիչն և ոչ ի կաթողիկէ Թղթին մակագրէ զանուն իւր, այլ անդէն առանց նախաշաւիղ աւելորդ ինչ բանից պարզապէս ի խորհրդենէ անտի յայտնութեան աստուածութեանն սկսանի Թէ. Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաքն, որում ականատես իսկ եղեաք: Վասն որոյ յայտնութեան և Տէրն մեր երանէ Սիմոնի. Երանի է քեզ Սիմոն, որդի Յովհաննու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ հայր իմ որ յերկինս է: Այլ և ոչ յերկրորդում անդ և յերրորդում Թուղթն, զորս Յովհաննու տան, Թէպէտ և համառօտք, անունն Յովհաննու կարգի, այլ անանուն՝ երէց միայն գրէ: Իսկ միւսոյն ոչ միանգամ միայն յիշատակու-

զանձն իւր ուրեք և ոչ իբրեւ զայլն: Իսկ նա որ գրեաց զայս Յայտնութիւն, նոյնժամայն գրեաց զանուն իւր ի սկիզբն նորա և ասէ՝ Թէ Յայտնութիւն Յիսուսի, այն որ ետ ցուցանել ծառայից իւրոց վաղվաղակի, և առաքեաց ի ձեռն հրեշտակի իւրոյ, և եցոյց ծառայի իւրոյ Յովհաննու, այն որ վկայեաց վասն բանին Աստուծոյ, և վկայեաց վասն ամենայնի զոր ետես: Եւ դարձեալ ի Թղթի անդ գրեաց Յովհաննէս Եօթն եկեղեցեացն՝ որ են ի կողմանս ասիացոց, շնորհք ընդ ձեզ և խաղաղութիւն: Աւետարանիչն և ոչ ի կաթողիկէ Թղթի անդ գրեաց զանուն իւր, այլ անդէն ի նմին ի խորհրդենէ անտի յայտնութեան աստուածութեանն սկսաւ նա, այն որ էրն ի սկզբանէ, այն որ լուաքն և տեսաք զնա աչօք մերովք. զի վասն այսր յայտնութեան, և տէր մեր երանէ Մամառնի. Երանի է քեզ Մամառն, որդի Յովհաննու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ հայր իմ որ յերկինս է: Բայց և ոչ ի Թղթի անդ յերրորդում և յերրորդում որ են Յովհաննու, Թէպէտ և սակաւք իցն, անունն Յովհաննու չէ եղեալ ի նոսա, այլ առանց անուն գրեաց. զի երիցս այս ասէ ոչ շատ եղև նմա անուանել զանձն իւր միանգամ, և սպա զինի պատմել զայն ինչ զոր ունիցի նա, այլ յա-

Թիւն անուանն բաւական եղև, և անտի ապա յառաջ մատոյց զպատմութիւնն, այլ յաւել երկրորդել: Ես Յովհաննէս եղբայր ձեր և հաւասարորդ նեղութեան և արքայութեան և համբերութեան որ 'ի Քրիստոս Յիսուս. եղէ ես 'ի կղզւոյն որ անուանեալ կոչի Պատմոս, վասն բանին և վասն վկայութեան Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ 'ի կատարածի գրոցս ասէ. Երանի որ պահէ զբան մարգարէութեանս գրոցս պսոցիկ: Ես Յովհաննէս իւրաց և տեսի զայս ամենայն, եւ թէ Յովհաննէս է որ գրեաց զայս, պարտ է հաւատալ զի ինքնին վկայէ նա. բայց թէ միցէ Յովհաննէսդ այդ, չէ յայտ. զի չասէ նա վասն անձին իւրոյ՝ որպէս բազում անգամ ասացեալ է նորա յաւետարանին թէ. Աշտկերան այն զոր սիրէին Յիսուս. կամ, Որ և անկաւն 'ի վերայ լանջաց նորա, և կամ, Եղբայր Յակոբու. և կամ, Որ ականատես և ականջալուր եղև բանին. Զի եթէ ինչ մի յայտցանէ ասացեալ էր, և զանձն իւր յայտնապէս ծանուցեալ, բայց և ոչ մի ինչ յայսպիսեաց աստի. այլ թէ, Եղբայր ձեր և հաւասարակից և վկայ Յիսուսի. և թէ, Երանելի է զի ետես և լուաւ զյայտնութիւնս զայս: Բազումս համարիմ անուանակիցս գող Յովհաննու, վասն զի սիրէին զնա և զարմանային և նախանձէին ընդ նա, և կամէին լինել սիրեցեալ 'ի Տեառնէ՝ որպէս և նայն սիրեցաւ. որով և ցանկացան

սելու երկրորդէ. թէ Ես, ասէ, Յովհաննէս եղբայր ձեր և հաւասարորդ ձեր նեղութեան և արքայութեան և համբերութեան վասն Քրիստոսի եղէ 'ի կղզւոյն որ անուանեալ կոչի Պատմոս, վասն բանին Առաւծոյ և վասն վկայութեանն Յիսուսի. և 'ի կատարածի նորա ասէ զայս. Երանի իցէ այնմիկ որ պահէ զբան մարգարէութեան գրոցս զայսորիկ. և ինչ Յովհաննուս որ լուայս զայս և տեսի եթէ Յովհաննէս է այն որ գրեաց զայս՝ հաւատամք մեք: Բայց թէ մի իցէ՝ չէ յայտ, զի ոչ ասաց նա վասն անձին իւրոյ, որպէս ասացեալ է նորա քանիցս անգամ յաւետարանին թէ աշակերտն այն զոր սիրէր զնա քեր, և զի անկաւ 'ի վերայ լանջաց նորա, և ոչ եթէ եղբորն Յակոբու է նա, և ոչ զի ետես զաէր մեր և լուաւ 'ի նմանէ, զի փոխանակ այսր ամենայնի զոր ասացաք մեք, նա այսպէս կամեցաւ ցուցանել վասն անձին իւրոյ, և մի յայտցանէ չասաց, այլ թէ նա է եղբայր մեր և կցորդ մեր և վկայ Յիսուսի, և երանելի զոր ինչ ետես և լուաւ յայտնութեան: Բայց բազումք եղն որ յանուս Յովհաննու յորջորջեալ լինէին, այսինքն՝ վասն զի սիրէին զնա, և զարմանային և նախանձէին ընդ նմա. և

կրել զանունս. զոր օրինակ և յանուն Պօղոսի և Պետրոսի բազումք յորջորջին յորդւոց հաւատացելոց: Բայց է միւս ևս Յովհաննէս 'ի գործս Աւաբելոց՝ կռւեցեալն Մարկոս, զոր առին ընդ իւրեանս Պօղոս և Բառնաբաս. զորմէ ասաց թէ՝ Ունէին և զՅովհաննէս պաշտօնեայ: Այլ թէ սա գրեաց զայստնութիւնս, անյայտ է ամենեւին. քանզի չէ գրեալ թէ ընդ նոսա չոգաւ նա 'ի կողմանս Ասիացւոց. այլ թէ իբրեւ իջին նոքա՝ որ ընդ Պօղոսի էին 'ի Պափոս և եկին 'ի Պերգէ Պամփիլիոյ. և Յովհաննէս եթող զնոսա և դարձաւ յԵրուսաղէմ: Այլ և զայլ ոմն Յովհաննէս համարիմ լեալ յԱսիա. քանզի երկուս գերեզմանս ասեն յԵփեսոս, և երկոքին իսկ յանուն Յովհաննու: Եւ յիմաստից և 'ի բանից և 'ի բառից և 'ի ձեռք շարագրութեան երկոցունց գրոցս՝ յիրաւի ոք ասասցէ, այլ ինչ լինել զայս քան զայն: Զի աւետարանն և թուղթն միաբանեալ հաւասարին միմեանց, միօրինակ ունելով և սկիզբն. զի 'ի սմա ասէ. ի սկզբանէ էր բանն. և 'ի նմա. Որ էին 'ի սկզբանէ. յայսմ թէ. Բանն մարմին եղև և բնակեաց 'ի մեզ, և տեսաք զփառս նորա, զփառս իբրեւ զՄիածնի առ 'ի հօրէ. և յայնմ թէպէտ և փո-

կածէին լինել սիրեցեալք 'ի տեսնել որպէս նա սիրեցաւ, և եգին 'ի վերայ անձանց իւրեանց զանունս զայս: Զոր օրինակ յանուն Պօղոսի և Պետրոսի, և 'ի մէջ հաւատացելոց բազումք յորջորջին որդւոց իւրեանց: Բայց այլ միւս ևս Յոհաննէս 'ի գործս առաքելոցն գրեալ է որ անուանեալ կոչի Մարկոս, այն որ առին ընդ իւրեանս Պօղոս և Բառնաբաս, զայն զորմէ ասացն դարձեալ թէ Յոհաննէս պաշտէր զնոսա: Այլ թէ սա գրեաց զայս Յայտնութիւն, և ոչ ես ասեմ: Զի չէ գրեալ թէ չոգաւ նա ընդ նոսա 'ի կողմանս Ասիացւոց, այլ իբրեւ իջին նոքա 'ի Փապոս տունն Պօղոսեան, և եկին 'ի Փրիգիա պամփիլիացւոց. և Յոհաննէս եթող զնոսա և դարձաւ զնաց յԵրուսաղէմ: Այլ ակն ունիմ թէ այլ ոմն անուն Յոհաննէս է նա յայնչառէ որ էինն 'ի կողմանս Ասիացւոց: Փանդի ասեն երկուս գերեզմանս յԵփեսոս, և երկոքին նոքա Յոհաննու անուանին թէ են: Նա և 'ի նմին իմաստութենէ և 'ի նոցունց 'ի բանից անտի, և 'ի յօգուածոց յօրինելոցն նման է թէ այլում կարծեալ էր քան զայն. զի միաբանեալ հաւասարին միմեանց յաւատարանն: Զի յաւատարանի անդ ասէ, իսկզբանէ էր բանն. և 'ի թղթի անդ ասէ, որ էին իսկզբանէ: Եւ յայնմ ասէ. Բանն մարմին եղև, և բնակեաց 'ի մեզ, և տեսաք զփառս նորա իբրեւ զփառս Միածնի առ 'ի հօրէ. և 'ի թղթի անդ զնոյն իսկ ասէ, թէպէտ և փոփոխեալ են սակաւիկ մի թէ այն ասէ որ լուսեցն և տեսաք զնա աչք մերովք, և շօտ-

քրքր մի այլափոխ սակայն նոյն թէ. Զորմէ լուսաբն, ու
բուժ ականատես իսկ եղաք, և ձեռք մեր շօշափեցին
'ի վերայ բանին կենաց, և կեանքն յայտնեցան: Քան
զի զայս իբրև նախաշաւիղ 'ի մուտս անդ բանին զնէ,
զի յայտ արասցէ ապա ընդդէմ այնոցիկ՝ որ ոչ մար-
մնով եկեալ ասէին զՏէրն մեր. վասն այնորիկ և խը-
նամով զգուշութեամբ 'ի վերայ երեւ թէ. Զոր տե-
սաքն՝ վկայեմք և պատմեմք ձեզ զյաւիտենական կե-
նաց՝ որ էր առ Հօր, և երեւցաւ մեզ: Զոր տեսաքն և
լուաք՝ պատմեմք և ձեզ: Զնովիմք գայ միշտ, և 'ի յա-
ռաջարկութենէ անտի իւրմէ ոչ երբեք հեռանայ.
նոքիմք պատգամօք և նոքիմք բանիւք զխօսս իւր
յարմարէ: Զայս կարձ՝ի կարճոյ յիշեցուցաք մեք, իսկ
որ միտ եղեալ ընդ այնս անցանկոցէ, գտանէ յերկե-
սին իսկ 'ի նոսա յաճախ վասն կենաց, վասն լուսոյ
փախչելոյ 'ի խաւարէն. և յաճախագոյնս վասն ճշ-
մարտութեան, վասն շնորհաց, վասն ուրախութեան,
վասն մարմնոյ և արեան Տեառն, վասն դատաստանին
և թողութեան մեղաց, և վասն առ մեզ սիրոյն Առ-
տաժոյ, և վասն պատուիրանին սիրոյ առ միմեանս և
զի զամենայն պատուիրանս պարտ է պահել, և վասն
յանդիմանութեան աշխարհի, սատանայի և սուտ
քրիստոսին. վասն աւետեաց Հոգւոյն սրբոյ, վասն որ
դեգրութեան առ Աստուած. վասն հաւատոցն որ ա-

փեցաք զնա ձեռք մերովք վասն բանին կենաց, և ինքեանք կեանք
յայտնեցան: Զայս ինչ ասաց նա, որպէս զի յայտ արար նա յեւ
այնորիկ ընդդէմ այնոցիկ որ ասեն, թէ ոչ մարմնով եկն աշխարհ.
և վասն այնորիկ փութով պնդութեամբ յարեաց յառեւ իւրաւ.
Թէ զայն զոր տեսաքն զնա՝ վկայեմք և աւետարանեմք ձեզ վասն
բանին կենաց, որ էրն առ հայր և երեւցաւ մեզ, այս՝ զոր լուսաք և
տեսաք աւետարանեմք ձեզ. և մօտաւոր է բանին իւրոյ, և 'ի ճա-
ռիչ անտի նորա ոչ ելանէ. և զամենայն ինչ նոքիմք պատգամօք
պատմէ: Զայս կարձ՝ի կարճոյ մեք յիշեցուցաք ձեզ, իսկ այն որ
ընթեռնուան իմաստութեամբ, գտանէ թէ յերկոսին 'ի նոսա բա-
ղուժ և առաւել ասէ վասն կենաց և վասն լուսոյ, և խոտէ և ա-
նարգէ զխաւար. և ասէ միշտ և հանազազորք վասն ճշմարտու-
թեան և վասն շնորհաց և վասն ուրախութեան, և վասն մարմնոյ և
արեան տեսան մերոյ, և վասն դատաստանաց և վասն թողութեան
մեղաց, և վասն պատուիրանի սիրոյն մերոյ առ միմեանս, և զի զա-
մենայն պատուիրանս պիտոյ է պահել. և վասն յանդիմանութեան
աշխարհի և սատանայի և սուտ քրիստոսին, և վասն խառնութեան.

մենեայն իւրք պահանջի 'ի մէնջ. և թէ Հայր և Որդի նոյնօրինակ անուանեալ և յայսմ և յայնմ: Արդ եւ թէ մտադրութեամբ որ կշռեսցէ զամենայն մի ըստ միովէ, զնոյն երանգս, զնոյն ազգ գրութեան գտցէ և յաւետարանի և 'ի թղթին. ուր գիրք Յայտնութեան աննմանի ամենեկն և օտար 'ի սպառ 'ի նոցանէ, ոչինչ ունեւով ազգակցութիւն և ոչ գրացութիւն անգամ, ոչ ընդ շատ և ոչ ընդ փոքր: Այլ և ոչ յիշատակութիւն ինչ է կամ մտածութիւն 'ի թղթի անդ կաթողիկէին զՅայտնութենէն, թողից ասել յաւետարանի, և ոչ 'ի Յայտնութեան՝ զթղթոյն: Ուր սակայն Պօղոս 'ի թուղթս իւր ուրեք ուրեք զյայտնութեանց իւրոց յիշատակ առնէ, զորս և ոչ գրով աւանդեաց մեզ զնոսա առանձինն: Դարձեալ յոճոյ անտի և 'ի ձեռոց շարագրութեանն մարթիմբ կշռել զայլութիւն աւետարանին և թղթոյն 'ի Յայտնութենէն. զի սոքա ոչ միայն անսայթաք 'ի հելլենական ընթանան բարբառ, այլ և կարի կորովութեամբ 'ի խօսս 'ի շարամանութիւնս և 'ի շարակարգութիւնս բառից և բանից գրեալ են: Եւ օտար ամենեկն 'ի սոցանէ Յայտնութեանն գիրք՝ յորում խուժգուժ ձայնք, ընդդէմ օրինաց լեզուին աստանդեալ դանդաջմունք և ռամկական բացատրութիւնք խիտ և հոծ երևին: Զերկուս

լոյ Հոգւոյն որոց, և վասն որգեգրութեան առ Աստուած, վասն հաւատոցն որ ամենայն իւրք պահանջին 'ի մէնջ, և յամենայն տեղւոյ անուանէ զՀայր և զՈրդի: Եւ իբրեւ կշռեմք զամենայն զնոյն իսկ զնմանութիւն կերպարանաց տեսանեմք զաւետարանին և թղթոյն այնորիկ: Իսկ այն Յայտնութիւնն փոփոխեալ և օտար իմն են բանք նորա յայսմ բանից, և ոչ յարի բնաւ յայս բանս՝ ընդ շատ և ընդ փոքր, և ոչ անուամբ անգամ ունի նա հաղորդութիւն ընդ այս բանս. և ոչ յիշատակ իրեք, և ոչ միտք և խորհուրդք, և ոչ թուղթն անգամ. միտքանին Յայտնութեան այնմիկ, թող թէ աւետարանն, և ոչ Յայտնութիւնն թղթոյն այնմիկ: Նա և Պօղոս աւաց 'ի ձեռն թղթոց իւրոց ինչ վասն յայտնութեանց իւրոց զոր ոչ գրեաց զնոսա առանձինն: Իսկ զարձեալ կարեմք մեք կշռել համեմատել զընթարութիւնս նոցա 'ի մեկնութենէ աւետարանին, և 'ի թղթոյն այնորիկ ընդդէմ յայտնութեանն, զի սոքա ոչ միայն խուժս խուժս զնն ասացեալ յոյն լեզուաւ, և կարի կորովութեամբ յարմարեալ են բանք նոցա, և հաստատուն խորհրդովք և ուղիղ մեկնութեամբ՝ գրեալ են և ոչ գտանին 'ի նոստ պատգամս խժգուժս կամ աստանդեալս կամ ագէտս. քանզի զերկուսն

զայս, որպէս հաւանեալս եմ, ունէր աւետարանիչ՝ զՀնորհա բանից և զգիտութեան, զի ետ նմա Տէրն զկրկին զայս պարգևս Հնորհաց, զբան գիտութեան և զիմաստութեան: Իսկ որ զՅայանութիւնն ետես, և զգիտութիւն և զմարգարէութիւնն ընկալաւ՝ Հաւկառակիմ ես ընդ նմա բնաւ, այլ տեսանեմ զի զբան և զլէզու ոչ ճշգրիտ ունի նա զհելլենացին, այլ ուրեք ուրեք խժաբար շրջըրջի նա խօսիւքն, և յայտնապէս ընդդէմ օրինաց լեզուին մեղանչէ: Այլ չէ պարտ չէ արժան խտիւ պահանջել զայս ամենայն, զի մի որ կարծեսցէ զինէն թէ պարսաւելոյ վասն ասեմ զայս, այլ զի զաննամանութիւն գրոցս այսոցիկ յանգիւմնս արարից:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Վասն քղրոց Դիոնիսեայ.

Ի վերայ այսոցիկ են և այլ բազում թուղթք Դիոնիսեայ, որպէս և որ ընդդէմ Սաբեղի գրեալ առ Ամին եպիսկոպոս Բերինիկեցւոց, և որք առ Տելեսփորոս և առ Եւփրանորա գրեալ. դարձեալ միւս այլ թուղթ առ նոյն ինքն Ամին և առ Եւբուրա. գրեալ

ընտրութիւն բանից ունէր նա. ետ նմա տէր մեր բան գիտութեան և զիմաստութեան: Իսկ այն որ զՅայանութիւնն գրեալ վասն այս թէ յայտնեցաւ նմա, և ընկալաւ զգիտութիւն և զմարգարէութիւն, չհակառակիմ ես: Բայց տեսանեմ ես զբան և զլէզու ոչ զի ճշգրիտ ունէր նա յունարէն, այլ շրջըրջի նա խօսիւք իւրով. բարբարոս լեզուով իւր իւր, և ոչ է պարզ և զուտ բանիւք: Բայց այժմ չէ ինձ արժան զայս կարգել. մի որ կարծեսցէ զինէն թէ պարսաւելով ինչ պարսաւեցի զնա այսու բանիւք զոր առջի: Բայց միայն ցուցանելով և եթ ցուցի ես, թէ չեն համեմատ այս գիրք միմեանց:

Քասաներորդ հինգերորդ. վասն քղրոյն Դիոնիսեայ:

Հանդերձ այսօրեմբք են և այլ թուղթք բազումք Դիոնիսեայ: Բայց գրեալն նա ընդդէմ Սերիզեայ առ Ամին եպիսկոպոս Բարձիկեցւոց, և առ Տեղեսփորոս, և առ Ուփրանորա: Եւ դարձեալ ոչ առ Ամին և առ Ուփրա, եւ իսկ վասն սորուն ճապից այլ չորս խոս:

նա դարձեալ և վասն նորին առաջարկութեան գիրս չորս առ անուանակից իւր Դիոնեօիոս եպիսկոպոս Հռովմայ. բայց յայսցանէ են նորա և այլ բազմապա- տիկ թուղթք առ մեզ: Որպէս և այլ ճոխ և լայն բա- նիւ խօսք ՚ի ձե և յաճ թղթագրութեան, զոր օրինակ որ վասն բնութեան կամ բուսոյ բարուց գրեալ առ Տիմոթէոս մանուկ. և վասն փորձութեան՝ ընծայեալ Եւփրաստայ: Հանգերձ սղօք գրեաց նա և առ Բա- սիլիդէս եպիսկոպոս Պենտապօլսեցոց. յորում մեկ- նութիւնս արարեալ ասէ սկզբան գրոցն ժողովողի. դարձեալ և զայլ թուղթս առ նոյն ինքն Բասիլիդէս ունիմք առ մեզ: Եւ պատմութեամբ այսոցիկ ամե- նայնի՝ ազգին որ գալոց է զինի մեր աւանդեմք մեք, թէ որպիսի ինչ եղև գարս այս:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Վասն Պողոսի Սաւոստացոյ, և վասն աղանդոյ
ներձուածոյն նորա զոր երևցոյց յԱնտիոք:

Կացեալ Սեքստոսի յառաջնորդութեան եկեղե-
ցւոյն Հռովմայեցոց զամս մետասան¹², կալաւ զինի

զոր գրեաց նա առ Դիոնեոս անուանակից իւր, որ էր նա եպիս- կոպոս Հռոմ՝ քաղաքի: Եւ այլ թուղթք բայց յայսցանէ կան սորա առ մեզ: Բայց դարձեալ այլ խօսք են նորա, զի բազումք են պա- մութեամբք իւրեանց որ գրեալ են ըստ նմանութեանց թղթոց, և իբրև դայնոսիկ զոր գրեաց նա վասն բարոյից առ Տիմոթէոս մա- նուկ: Եւ վասն փորձանացն այնոցիկ զոր գրեաց նա առ Ափրանու- բայ: Այսոռ Հանգերձ գրեաց նա և առ Բասիլիդէս եպիսկոպոս որ էր ՚ի Պենդապօլիս, ասաց թէ արար եզ նա մեկնութիւն իսկզբան եկեղեցիաւորայ ընդգէմ այնորիկ: Եւ թուղթ ևս մեկնակ եթող նա մեզ: Զայս ամենայն գրեաց Դիոնեոս: Այլ յետ պատմութեանցս այսոցիկ ցուցաք մեք դարուս այսմ որ գալոց իցէ զինի մեր առ յապայ՝ զպատմութիւն զամենայնի որ ինչ միանգամ գործեցան յաւուրս մեր:

Քասեներոյդ վեցերորդ. վասն Պասղեայ շամշտացոյ և վասն
աղանդին ներձուածոց զոր կացոյց յԱնտիոք քաղաքի:

Իբրև եկաց Քասեսոս յեկեղեցւոյ անդ Հռոմ քաղաքի զմե- տասան ամ, կալաւ զինի նորա Դիոնեոս, անուանակից Դիոնե-

նորա զաթօռն Դիոնեսիոս անուանակից Աղէքսանդրացւոյն: Այս սովիմբ փոխելով Դեմետրիանոսի 'ի կենաց, կալա զեպիսկոպոսութիւն Սնտիդրացւոց Պօղոս Սամոստացի: Եւ իբրեւ ընդդէմ վարդապետութեան եկեղեցւոյ նուաստս և չարաչարս խորհէր սա վասն Քրիստոսի, որպէս եթէ քան զհասարակաց բնութիւն չիցէ ինչ աւելի 'ի նմա, ազաչեցին զԻրօնեսիոս Աղէքսանդրացիքն փութալ զալ 'ի ժողով. որ 'ի պատճառս Ծերութեան և տկարութեան մարմնոյն հրաժարեալ 'ի ձեռն թղթոյ ծանոյց զիւր միտս զիւրն դրոյս: Իսկ այլ եկեղեցեաց հովիւք եկին ժողովեցան յամենայն տեղեաց ընդդէմ որոյ ապականելն էր եղեալ հօտին Քրիստոսի, և փութացան ամենեքին յԱնտիոք:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Վասն անուանի եպիսկոպոսաց որ կացին 'ի ժամանակին:

Ի ժողովական հայրապետն երևելիք էին Փիրմիլիանոս եպիսկոպոս Կեսարու Կապադովկեցւոց. Գրի-

սեայ աղէքսանդրացւոյ: Եւ յայսմ ժամանակի զինի Դեմետրիոնոսի եղանելոյն յաշխարհէ, այն որ էրն յԱնտիոք քաղաքի, կալա զեպիսկոպոսութիւն նոցա Պաղէ, այն որ էր 'ի Շմշատ քաղաքի: Բայց սա արտաքոյ խոստովանութեան եկեղեցւոյ խորհեցաւ 'ի վերայ Քրիստոսի խորհուրդ տկարութեան և աղքատութեան, իբրեւ 'ի վերայ գոյշնաբեայ մարդոյ: Ազաչեցին զԻրօնեսոս այն որ էրն յԱղէքսանդրիայ, գալ նմա 'ի ժողովն որ եղև վասն նորա: Եւ նա հրաժարեաց վասն Ծերութեան և տկարութեան մարմնոյ իւրոյ. և գրեաց և եղ 'ի թղթի և եցոյց զմիտս և զխորհուրդս զոր ունէր նա վասն այսր խնդրոյ:

Քսաներորդ եօրենքորդ. վասն անուանի եպիսկոպոսացն որ էին յայնմ ժամանակի:

Հովիւքն որ էին յայլ եկեղեցիո, ժողովեցան յամենայն տեղեաց վասն այնր որ եղեալ էր ապականել հօտին Քրիստոսի, և ամենեքին փոթ յանձին կալան ժողովեցան և եկին յԱնտիոք քաղաք: Բայց 'ի սոսին իսկ յայսոսիկ սքանչելի էին Պարմենիոս եպիս-

գորիս և Աթենադորոս եղբարք՝ եկեղեցեացն Պոն-
տացւոց հովիւք. յորս և Հելենոս եկեղեցւոյն Տարսո-
նի, և Նիկոմաս Իկոնիոնի, ընդ այլ և Հիմնէոս Ե-
րուտողէմացւոց եկեղեցւոյն, և սահմանորդ նորին
Թէոտեկնոս Կեսարիոյ Պաղեստինացւոց. Մաքսիմոս՝
որ բազում գովութեամբ առաջնորդէր եղբարցն Պոս-
տրացւոց: Եւ այլք բազումք՝ որ հանդերձ երիցամբք
և սարկաւազօք եկին ժողովեցան 'ի քաղաքս 'ի սոյն
պատճառս, զորոց և չէր իսկ դժուարին տալ զհա-
մարն, այլ զերևելիս առաւել եղաք մեք աստանօր:
Արդ ամենեցուն սոցա ստէպ և 'ի բազում նուազս ժո-
ղովեալ 'ի միասին, բանք և խնդիրք յիւրաքանչիւր
նիստս յուզէին. և թէպէտ նոքա որ Սամոստացւոյն
էին համախոհք թաքուցանել ծածկել կամէին զօ-
տարուսումն իւրեանց, սակայն սոքա բազում պնդու-
թեամբ խայտառակէին զազանդն նորա, և բերէին
յայտնէին զհայհոյութիւնն՝ զոր հայհոյեաց զԲրիս-
տոս: Ի ժամանակին հանգեաւ Դիոնեսիոս յամին՝ եր-
կոտասաներորդի արքայութեան Գաղիենոսի, կեցեալ
յեպիսկոպոսութեան Աղէքսանդրացւոցն եկեղեցւոյն

կոպոս Կեսարու կապագովացւոց, և Գրիգորիոս, և Աթենաթո-
րոս, որ էին եղբարք և հովիւք եկեղեցւոյն պոնտացւոց. և Հելի-
նոս եկեղեցւոյն տարսոնացւոց, և Նիկոմէ յիկոնացւոց քաղաքին,
և եկեղեցւոյն Երուտողեմի Հիմնէոս և Թէոտեկնոս Կեսարիայ
պաղեստինացւոց, և Մաքսիմոս որ պանելապէս առաջնորդէր եղ-
բարցն որ էին 'ի Բոսոր քաղաքի, և այլք բազումք զորս ոչ բաւա-
կան լինի մարդ համարել զնոսա, հանդերձ երիցովք և սարկաւա-
զօք որ ժողովեցան 'ի քաղաքն յայն զոր ասացաք վասն նորա յա-
ղաքս այսր պատճառանաց:

Քաաներորդ ուրերորդ. քե իրպէս յանդիմանեցաւ Պապէ
և տարագրեցաւ:

Եպիսկոպոսք որ առաւել երևելիք էին սոքա ամենեքին են
զորս համարեցաք. և բազում անգամ 'ի ժամանակս նշանաւորս ժո-
ղովեալ լինէին նոքա 'ի միասին, և յարուցանէին բանս և խօսէին
յամենայն ժողովեալսն: Եւ թէպէտ և նոքա առան Պօղէան չա-
մբասացւոյ կամէին թաքուցանել և ծածկել զօտար ուսումն իւ-
րեանց, սակայն սոքա բազում փութով պնդութեամբ խայտառա-
կէին զազանդն նորա, և բերէին յայտնէին զհայհոյութիւնն որ
հայհոյեաց զԲրիստոս: Յայնմ ժամանակի յանգեաւ Դիոնեսոս յա-
մն երկոսասաներորդի արքայութեան Գաղիոսեայ, իբրեւ կեցեալ
էր նորա յեպիսկոպոսութեան անդ աղէքսանդրացւոց զեւթն-

զամն ութ և տամն, և փոխանակեաց զնա Մաքսիմոս: Եւ Գաղիենայ ընդ ամենայն զհինգետասան ամ կալեալ զիշխանութիւնն, եկաց յետ նորա Աղաւգիտ զերկեամ մի միայն, և եթող Աւրեղիանու զաղբայութիւնն:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Թե՛ ո՛րպէս յանդիմանեալ Պօղոս ՚ի Մալքիոնէ յերիցոռէ, որ Սոփեստէսն էր երթեմն, և տարազիր եղև:

Յաւուրս Աւրեղիանու գումարեալ և վերջնոյ ժռովոյս ՚ի բազմութիւ եպիսկոպոսաց անտի, յորում և անպատուեակ խայտառակեալ և դատապարտեալ յայտնապէս առաջի ամենեցուն օտարուսումն հերձուածոյս այսորիկ յԱնտիոք քաղաքի հերետիկոսապետն Պօղոս, և մերժեալ տարագիր եղև ՚ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ընդ ամենայն աշխարհ: Բայց առաւել քան զամենեւեան յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա ՚ի վեր հանեալ զնենգաւոր ծածկութիւն նորա Մալքիոն օմն, այր կորովաբան, որ երբեմն յԱնտիոք իմաստակաց վարժարանին վարդապետ կացեալ, և ոչ եթէ այսչափ միայն, այլ և վասն առաւել պնդութեան հաւատոց իւրոց առ Քրիստոս, նոցին եկեղեցւոյն երէց լինել արժանի էր դտեալ: Այսպէս մնլ-

և տասն ամ. և կալաւ զինի նորա Մաքսիմոս: Այլ իբրև եկաց յաղբայութեան Գաղիոս զհինգետասան ամ, Աղաւգիտս եկաց զտարի մի: Կալաւ զինի նորա Աւրեղիանոս, որ յաւուրս նորա ժողովեցան եպիսկոպոսք բազումք ՚ի ժողով անգր. և յայտնի եղև և զժողովեցաւ յամենայն մարդոյ օտար ուսմամբն իւրով Պաւլէ, այն որ եղևն գլուխ և առաջնորդ հերձուածոյն յԱնտիոք քաղաքի, և տարագրեցաւ նա ՚ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ընդ ամենայն աշխարհ: Բայց առաւել ևս յանդիմանեալ կշտամբեաց զնա իբրև ինքն ծածկեալ թաղուցանէր զանձն իւր, Մալքիոն՝ այր կորովի բանիւք և պլովք վարդապետութեամբք, և էր նա Սոփեստէս յունաց ուսման որ էր յԱնտիոք քաղաքի. ոչ եթէ այսչափ միայն, այլ զտան առաւել պնդութեան հաւատոց իւրոց զոր ունէր առ Քրիստոս, և

գեռ նշանագրելին երազագիր գրիչք՝ արար Մալքիոն զմաքառումն խօսից իւրոց, զոր և ունիմք մինչև ցայտօր, և առաւել քան զայլս զամենեւին կարացնա մեր կանալ զգաղանորոգայթ թաքնութիւն առնն:

ԳԼՈՒԽ Լ.

Վասն քղքոյ եպիսկոպոսաց ժողովոյն ընդդէմ Պօղոսի:

Արդ 'ի հասարակաց հաւանութենէ, իբրև 'ի միոջէ խորհրդոյ գրեցին հովիւքն՝ որ ժողովեալ էին անդ, թուղթ առ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց և առ Մալքիոնս Աղեքսանդրացւոց, և ետուն տանել ընդ ամենայն գաւառս պետութեան, ցուցանելով զփոյթ պնդութեան իւրեանց ամենեցուն, և զմոլարուսումն վարդապետութիւն Պօղոսի, և զյանդիմանութիւն կշտամբութեան և զառաջարկս և զհարցուածն զոր յարուցին ընդդէմ նորա. դարձեալ և զգնացս և զբարոյս զառնն պատմելով: Զոր և 'ի նուցունց իսկ 'ի բանից անտի բարւոք է երկրորդեալ ասա 'ի յիշատակ՝ որոց զհետ մեր եկեացեն ազգ:

Երեց անգամ արժանի եղև նա լինել եկեղեցւոյն նոցա: Զի այսպէս իբրև գրողէին և գրէին գրիչք երազագիրք, արար նա առ նմա ըզմաքառումն խօսից՝ որ մինչև ցայտօր ժամանակի տեղեկացեալ զգրեմք. զի կարէնա միայն՝ առանձինն առաւել քան զայլս խոյտառակել զայրն զայն որ թագուցանէր զմիտս և խաբէր:

Արդ մի թուղթ իբրև 'ի միոջէ խորհրդոյ գրեցին հովիւքն որ ժողովեցան անդ. յանուն Դիոնեսեայ եպիսկոպոսի Հռովմայեցւոց և Մալքիմիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և ետուն տանել ընդ ամենայն իշխանութիւնս, և ցուցին զփոյթ պնդութեան իւրեանց ամենայն մարդկան. և զխոտորութիւն ** օտար ուսման Պաւղեայ, և զյանդիմանութիւն կշտամբութեան, և զհարցուածն զոր յարուցին ընդդէմ նորա: Եւ դարձեալ պատմեցին նոքա նովին թղթով զգնացս և զբարոյս զառն զայն. զի 'ի նոցունց 'ի բանից անտի իբրև վասն յիշատակի բարիք է երկրորդել սակա.

* Եօր. զի ի նա և ի գոյն:

** Եօր. զխոտորութիւն:

Նամականին.

Առ Դիոնեսիոս և առ Մաքսիմոս և առ ամենայն պաշտօնակիցս մեր՝ որ իցեն ընդ ամենայն աշխարհ, եպիսկոպոսաց, երիցանց և սարկաւազաց և ամենայն կաթողիկէ եկեղեցւոյ որ ՚ի ներքոյ երկնից, Հեղանոս և Հիմնէոս և Թէոփիլոս և Թէոտեկնոս և Մաքսիմոս. Պրոկղ և Նիկոմաս, և Նլիանոս և Պօղոս, Բալանոս և Պրոտոգենէս և Հերաքս և Նւտիքիոս և Թէոդորոս և Մալքիոն և Լուկիոս և որք ընդ մեզ են ամենեքին, սահմանորդ մեզ քաղաքաց և ժողովրդոց եպիսկոպոսունք, երիցունք և սարկաւազունք և եկեղեցիք Յատուծոյ, սիրելեաց եղբարց ՚ի Տէր ողջոյն:

Յետ սակաւուց յաւելուն ասել թէ. Յղեցաք և ազաչեցաք զայլ բազում եպիսկոպոսս հեռաւորս ՚ի մէջ՝ զալ հասանել ՚ի բժշկութիւն մահաբեր ապականիչ մոլորութեանս. զոր օրինակ և առ Դիոնեսիոս Արէքսանդրացի և առ Փիրմիլիանոս Կապադովկացի առ երանելիսն: Որոց Դիոնեսիոս պատասխանի առ նելով յԱնտիօք, յորում և ոչ ողջունի անգամ արժանի արար զառաջնորդ մոլորութեանս, և ոչ յանուն նորա, այլ առ ամենայն եկեղեցին ուղղեաց ըզթուղին, զորոյ և զպատճէնն դիցուք ՚ի մօտոյ: Իսկ

սիկ ք յոյս ճառս գրեցին այսպէս: Առ Դիոնեսոս և առ Մաքսիմոս, և առ ամենայն պաշտօնակիցս մեր որ իցեն ընդ ամենայն աշխարհ, եպիսկոպոսք երիցունք և սարկաւազունք, և առ ամենայն եկեղեցի կաթողիկէ որ իցեն ՚ի ներքոյ երկնից, Հեղանոս և Հիմնոս և Թէոփիլոս և Թէոտեկնոս, և Մաքսիմոս, և Պրոկղոս և Նիկոմէ և Նեղիանէ, և Պաւլոս, և Բիզենոս և Փոտիգենէս, և Մալքեքոս, և Նւտեքոս *, և Թէոդորոս, և Մէլեոն, և Լուպիանոս, հանգերձ ամենեքումք որ բնակեալ են առ մեզ. ՚ի քաղաքս մերձաւորս և ՚ի մէջ հեթանոսաց, եպիսկոպոսք երիցունք և սարկաւազունք, և եկեղեցի Ատուծոյ ՚ի սէր եղբարց մերոց՝ ողջոյն: Յետ սակաւու միոյ յաւելուն և ասեն նոքա, թէ յղեցաք և ազաչեցաք ՚ի միասին և զայլս եպիսկոպոսս բազումս որ հեռի են ՚ի մէջ, զալ հասանել նոցա ՚ի բժշկութիւն այսր աշանգոյ ապականութեան. զորօրինակ և առ Դիոնեսոս ալէքսանդրացի և առ Պարմիանոս կապադովկացի առ երանելիսն: Իսոյ Դիոնեսոս գրեաց

Փիրմիլիանոս երկիցս եկն յԱնտիոք և դատապարտեաց զնորութիւն այլանդակութեան նորա, որպէս և գիտեմք և վկայեմք որք անդր դիպեցաք, և այլք բազումք տեղեկագոյն գիտեն: Այլ իբրեւ յանձն առեալ խոտանայր Պօղոս դառնալ 'ի մտաց անտի իւրոց, հաւատաց նմա երանելին, և յուսացեալ ուղղել զիրն առանց պատճառս տալոյ հայհոյութեան բանին Աստուծոյ՝ եբարձ 'ի նմանէ զիւր վճիռ դատապարտութեանն. բայց խաբեցաւ նա 'ի նմանէ՝ որ զԱստուած իւր և զՏէրն ուրացաւ, և զհաւատս՝ զոր ունէրն ոչ պահեաց: Եւ իբրեւ պատրաստէր Փիրմիլիանոս դարձեալ միւսանգամ գալ յԱնտիոք, և մինչ 'ի Տարսոն ժամանէր, յառաջագոյն փորձ աստուածորաց ամբարշտութեան առնն, և մեր հրաւէր կոչոյ առնաւ առաքեալ, և ժողովեալ մնայաք նմա՝ փոխեցաւ նա յաշխարհէս: Եւ յետ այլոց բանից տայ նա զնկարագիր վարուց հերետիկոսապետիս թէ որպիսի որ էր տա՝ օրինակ զայս. իբրեւ հեռացաւ նա, ասէ, օտարացաւ 'ի կանոնաց եկեղեցւոյ և 'ի պիղծ և յայլանդակ վարդապետութիւն զառաժաւ, ոչ է մեզ հարկ այնուհետեւ զօտարոտին յեկեղեցւոյ դատել. որ յառա-

թուղթ յԱնտիոքայ, և զայն զառաջնորդ այսր մոլորութեան և ոչ ողորմի անգամ արար արժանի զնա, և ոչ գրով գրեաց առ նա, այլ առ ամենայն եկեղեցի: Եւ զպատճէն թղթոյն գրեցաք առ ձեզ: Պերմիլիանոս և երկիցս անգամ եկն և արհամարհեալ զարովեաց՝ նա զայն ինչ զոր միանգամ նորոգեաց անօրէնն, որպէս գիտեմք և վկայեմք, որք գիպեցաք անդ, և այլք բազումք տեղեկագոյնք գիտեն: Եւ իբրեւ յանձն էառ նա գառնալ 'ի մտաց անտի յայնչառնէ, հաւատաց նմա և համարեցաւ թէ ուղղեացէ նա զայս իւր որպէս զի ոչ հայհոյեսցի բանն Աստուծոյ իւր: Բայց նա գարձաւ, զի մերժեցաւ նա յայնմանէ որ ուրացաւն զտէր իւր և զԱստուած. և զհաւատսն զայնս զորս ունէինն յառաջագոյն՝ ոչ պահեցին: Բայց աստորոտանալ էր Պարմիլիանոս դարձեալ միւսանգամ գալ յԱնտիոքայ. բանից առեալ էր նա զփորձ զայսր չարեաց ուրացող յԱստուծոյ, և եկն նա 'ի Տարսոն: Բայց մեք իբրեւ ժողովեցաք և կոչեցաք զնա, և ակն ունէաք թէ եկեացէ, նա հանգեաւ յաշխարհէ աստի. և հանգերձ այլովք գրեաց նա և վասն այսր: Այլ իբրեւ հեռացաւ նա 'ի կենաց եկեղեցւոյ. և եկն յուռումն յօտար և 'ի սնտակ. ոչ պիտոյ է մեզ գատել զնա 'ի գործոց անտի իւրոց զայնպիսին որ արտաքոյ է եկեղեցւոյ. այն որ յառաջագոյն կարօտ և տը-

Ջագոյն կարօտն էր և տնանկ, իբր զի ոչ 'ի հայրենի ընչից ընկալեալ նորա ժառանգութիւն և կամ յարուեստէ և 'ի ձեռաց ճարտարութենէ ստացեալ ինչ, 'ի բազում մեծութիւն ելեալ արդ հասանէ, ժողովելով իւր յանիրաւութենէ և 'ի սեղանակապուտ յափրշտակութենէ և 'ի խուելոյ զեղբարս. որոց խոստացեալ վարձուք օգնական զրկելոյն լինել, դառնայ և ստէ նոցա. և յազատութիւն նեղելոյ՝ որոց յօժար իցեն 'ի տուրս միայն զի թափեցին յաշխատութենէս. և զուր տարապարտուց զընծայս ընդունի, և շահավաճառ զաստուածաշտութիւն համարի: Եւ այն պէս սոնքացեալ ամբարտաւանէ, զի զանձամբ առեալ զաշխարհական պատիւս՝ հազարապետ արքունի մանաւանդ քան եպիսկոպոս կամի թէ որ զնա կոչեսցէ: Ճեմ առեալ գնալով ընդ հրապարակն միանգամայն և թուղթս ընթեռնելով, յերթալն և հրաման տայ սպասաւորին լու 'ի լու ամբոխին. և գունդ արքանեկաց, կէսք յառաջոյ և կէսք զկնի, մինչ զի առ փքոց ուռոյց մեծամտութեանն նախանձու առնել նշաւակ զհաւատք մեր և առելութեան: Եւ ոչ 'ի ժողովս եկեղեցւոյ պռնոտախօս ճամարտակութեան նորա չափ է և սահման առ փառս 'ի մարդկանէ որսալոյ և ընդունալն պերճութեամբն ապշեցուցանելոյ զողջամիտ

նակ էր: Իբր ոչ հայրենի ընչից առեալ էր նորա ժառանգութիւն, և ոչ յարուեստ գիտութենէ, և ոչ 'ի գործոց իրիք ստացաւ նա. և արդ եկեալ հասնել 'ի բազում մեծութիւն յանիրաւութենէ, և կողոպտիչ եկեղեցեաց. և 'ի առեւտից զոր տուածէ զեղբարս փնջայսօր ժամանակի. և խոստանայ նա օգնական լինել զրկելոյն և արդարացուցանել, վասն զի տացեն նմա վարձս, և դառնայ ստէ նոցա. և զուր արտապարտուց առնու նա յայնչանէ որք արկանեն զնա յիրս ինչ զոր պատրաստեալ է նոցա. զի տացեն և թափեցին յայնչանէ որ աշխատենն զնոսա, և աստուածաշտութիւն իրեն զնաչի վաճառ համարեալ է նմա. և զի հպարտացեալ են փոք իւր և ամբարտաւանեալ, և զքեցեալ է նա զիշխանութիւն աշխարհի. և կամի թէ որ կոչեսցէ զնա տուիչ սփռող և ոչ եպիսկոպոս, և սահեալ շրջի 'ի հրապարակս և ընթեռնու զթուղթս. և երթալով դալով ընդ հրապարակս տակաւ հրաման տայ թղթոցն, և շրջեալ են զնովաւ բազում ոմանք 'ի նոցանէ. վասն զկնի նորա բազում անթուրութեան ամբարտաւանութեան սրտի իւրոյ. և ոչ վասն լիտութեանն՝ զոր յուցանէ 'ի ժողով եկեղեցւոյ՝ փոյթ ինչ է նմա, այն

զանափորձ մարդիկն: Բեմ և աթոռ բարձրագահ կազմեաց նա իւր, ոչ իբրև զաշակերտի Քրիստոսի. և տուն առնել իբրև զիշխանաց աշխարհիս, ՚ի նոյն անուն կոչելով զայն: Եւ յատենի անդ ձեռն զբարձիցն հարկանէ, և սորոփէ ոտիւք իւրովք ՚ի վերայ բեմին: Եւ որ միանգամ չգովենն զնա, և չշարժեն իբրև ՚ի Թէատրոնի զվարչամակս իւրեանց, և ոչ աղաղակեն և ոչ ՚ի վեր վազվազեն ըստ նմանութեան Թիկնակից նորա արանց և կանանց՝ որ զնովաւ կան և լսեն նմա լկտութեամբ, այլ ՚ի տան Աստուծոյ պարկեշտ վայելչութեամբ և ցածութեամբ կան և լսեն նմա, նախաւ տակոծ զնոսա առնէ և Թշնամանէ: Եւ զվարդապետս բանին Աստուծոյ զգնացեալսն՝ այսն կատականաց առնէ յանդիման ամենայն ժողովրդեան, և խօսի մեծամեծս՝ ոչ իբրև եպիսկոպոս ոք, այլ իբրև սոփեստէս և կախարդ խաբեբայ: Այլ և զսաղմոսս և զօրհնութիւնս ՚ի Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ իբրև նորա և ՚ի նոր մարդաց յօրինեալս խափանեալ, պատրաստեաց ինքն կանայս՝ երգել յաւուր մեծի զատկին ՚ի միջոցին եկեղեցւոյն ՚ի գովութիւն իւր, զի որ լսէն զնոսա զօղովմն և սոսկովմն ունի զնա: Եւ եպիսկոպոսացն մերձաւոր քաղաքաց և շինից և երիցանցն՝ որ

որ հնարի երեւել ՚ի նոցանէ գովել ընդունայն, և զարմացոցանէ այսու գործով զանձինս միամիտս: Իսկ բեմ և աթոռ բարձր զոր կազմեաց նա իւր, ոչ իբրև զաշակերտ Քրիստոսի. և տուն առնել իբրև գառաւորաց աշխարհի է նորա անուանեալ. և յորժամ գաւի ձեռն զբարձի հարկանէ, և առփէ ոտիւք իւրովք ՚ի վերայ բեմին իւրոյ: Եւ որ միանգամ ոչ գովեն զնա և ոչ շարժեն իբրև ՚ի Թէատրոնի զուրարս * իւրեանց, և ոչ աղաղակեն և ոչ վազվազեն ըստ նմանութեան խռովացն որ յարեալ են ՚ի նա՝ արք և կանայք, որ լսեն նմա լկտութեամբ: Իսկ զայնոսիկ որ լսենն ՚ի նմանէ հեղուքեամբ և հանգարտութեամբ իբրև ՚ի տան Աստուծոյ, պատուհասակոծ առնէ և Թշնամանէ զնոսա Թշնամանք, և այսն կատականաց առնէ նա զմեկիւս բանին Աստուծոյ որ ելանեն յաշխարհէ յանգիման ամենայն ժողովրդեան, և խօսի բան մեծամեծս, ոչ իբրև եպիսկոպոս՝ այլ իբրև սոփեստէս և իբրև զմիջորեցուցիչ խաբեբայ: Եւ զնոսա զոր ասացեալ է վասն տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ փոխեաց զնոսա. զի ասէ վասն նոցա, Թէ նորք և նոր մարդիկն: Իսկ ինքն՝ պատրաստեաց կանայս, զի եղիցին նոքա երգել ՚ի վերայ անուան նորա ՚ի միջոցի եկեղեցւոյ յաւուրն մեծի:

* Յօրհանգիլն խառնակ էր գովութիւն բառիդ:

սուտակասպասուծեամբ ունին զնա, թոյլ տայ ներբողել զինքն առաջի ժողովրդեան: Եւ ոչ կամի խոտովանել ընդ մեզ զորդին Աստուծոյ 'ի յերկնից ի ջեալ: զորովք սղազունիւք արդ սահեալ անցանմբ, ուր առ յապայս երկարագոյնս ունիմք ճառել: Եւ այս ոչ 'ի լոկ բանից մերոց միայն ցուցաւ, այլ և 'ի յիշատակաց անտի նորա առաքելոց առ ձեզ՝ յաճախագոյնս հաւատեալ: ոչ վայրապար ինչ քանիցս անգամ վասն Յիսուսի Քրիստոսի ասաց թէ 'ի ներքուստ յերկրէ աստի է: Իսկ որ օրհնութիւնս երգեն 'ի նա և գովեալ տրս առաջի ժողովրդեան, և հրեշտակ յերկնից ի ջեալ զանօրէն զվարդապետն իւրեանց քարոզեն, ոչ սաստէ նոցա կամ արգելու, այլ մօտ առ ընթեր կաց նոցա հպարտն և ամբարտաւան: Իսկ զմեզ արասցուք զկանայսն՝ որպէս Անտիոքացիք կոչեն, քորս տանտիկ նայս յարեալս 'ի նա և յերիցունս և 'ի սարկաւազունս: ընդ որս զայս և զայլ բազում անբուժելի մեղս, որոց գիտակն է և ականատե՝ սակայն ծածկէ զուղակէ զայնս զի հնազանդեալս զնոսա կալցէ միշտ 'ի ներքոյ ձեռին իւրոյ: և զորս բանիւ և արդեամբ զըրկէ, չհամարձակին և նոքա ամբաստան զմաննէ լինել, զի երկնչին վասն անձանց իւրեանց: Այլ և ընչիւք մեծացոյց զբազումս: վասն որոյ որք զայսպիսեաց են

զատկին. զի որ լսէ զնոսա՝ գողումն և սոսկումն ունի զնա: Եւ ոչ եպիսկոպոսացն և երիցանցն որ պատրանք և սուտակասպասուծեամբ ունին զնա, որ 'ի քաղաքի անդ և 'ի էջնն մօտ են, թոյլ տայ նոցա խօսել առաջի ժողովրդեան: վասն Որդւոյ Աստուծոյ ոչ կամի նա խոտովանել՝ եթէ յերկնից իջեալ է: Եւ այս ոչ գոյն բանիւք ասացաւ 'ի նմանէն, այլ 'ի խօսից անտի զոր առաքեաց ճանաչի թէ քանիցս անգամ վասն Յիսուսի Քրիստոսի ասաց, թէ 'ի ներքուստ է: և զայնոսիկ որ երգեն 'ի վերայ անուան նորա և գովեն զանօրէն վարդապետն իւրեանց, և հրեշտակ իջեալ յերկնից կոչեն զնա՝ ոչ արգելու: այլ յորժամ կամի յառնել հպարտն և ամբարտաւանն ասին այսք: Իսկ զկանայսն տանտիկնայս որ են ընդ նոսա, և ընդ երիցունսն և ընդ սարկաւազունսն որ յարեալ են 'ի նա: նա և այս իսկ հանգերձ այլովք մեղք որ չիք նոցա բժշկուծիւն ծածկէ զնոցանէն: և իբրև գիտաց և յանդիմանեաց զնոս զի եղիցին հնազանդեալ 'ի ներքոյ ձեռին նորա, զնոսին իսկ զայնոսիկ բանիւ և արգեամբ զըրկէ և զլտնայ: և ոչ համարձակին ամբաստան լինել և յանդիմանել զնա, զի երկնչին նոքա յանձանց իւրեանց: այլ արար զնոսա զի եղիցին մեծանալ: և վասն այսորիկ որ

մոլեալ գհետ, սիրեն զնա և զարմանան ընդ նա: Այլ առ ինչ զայս ամենայն գրեմք. տեղեկացեալ գիտեմք, սիրելիք, եթէ եպիսկոպոսն և ամենայն երիցանին եկեղեցւոյ օրինակ բարեաց գործոց ժողովրդեանն պարտին լինել. ոչինչ անգիտանամք և զայս, զի որ միանգամ ժողովեցին առ իւրեանս կանայս 'ի բնակակցութիւն ընդ նոսա՝ անկեալ կործանեցան և կամ կառկածաւորք միայն եղեն: Արդ թէպէտ և գիցէ որ 'ի մօտ թէ ազտեղի ինչ ոչ գործեաց, սակայն 'ի կարծեաց որ անտի բուսանի, պարտ է նմա երկնչել և խորշել, զի մի գայթակղեցուցէ զզք, կամ 'ի նմանութիւն իւր ձգեսցէ: Զի զիմոր սաստեացէ նա և խրատեսցէ զընկերն չաճախել առ առնակին՝ զի մի գայթակղեսցի, որպէս և գրեալ է. որ զմին եհան յիւրմէ, զերկուս ունի աղջկամարդս և գեղեցիկս տեսանելով, և յորժամ ուրեք երթայ ընդ իւր շրջեցուցանէ զնոսա, և փափկութեամբ սնուցանէ զնոսա և պէսպէս կերակրովք յագեցուցանէ: Վասն այսորիկ լան և հեծեն ամենեքեան. այլ յիշխանութենէ նորա և 'ի բռնակալութենէն այնպէս երկուցեալ զահի հարեալ են, զի չիշխեն ամբաստան զնմանէ լինել: Այլ որպէս ասացաքս յառաջագոյն՝ մարթ էր ումբ կըշ-

այսպիսի գործովք մոլեալ են, և սիրեն զնա և զարմանան ընդ նա: Այլ զինչ գրեմք զայս. տեղեկացեալ իսկ եմք, սիրելիք մեր, զի եպիսկոպոսք և ամենայն քահանայք եկեղեցւոյս՝ նմանութիւն օրինակի գործոց բարեաց ամենայն ժողովրդեանն պարտ է նոցա լինել: Նա և զայս գիտեմք մք, թէ որ միանգամ ժողովեցին. իւրեանց կանայս բնակել ընդ նոսա՝ անկեալ կործանեցան. իսկ 'ի կիսոյ վերայ կարծիք եւթ եղեն: Արդ թէպէտ և գիցէ որ զայս 'ի մօտ թէ ոչ գործեաց ինչ պղծութիւն պոռնկութեամբ, սակայն 'ի կարծեաց անտի որ բուսանի յայլոց իրաց աստի յայսցանէ, պարտ էր նմա երկնչել և զահի հարկանել. իսկ նա և ոչ այլոց հրամայէ նմանել նմա, զիմոր սաստեացէ և խրատեսցէ նա զայլս, զի մի խռնարհեսցին առ կին մարդ, որպէս զի զգուշացի՝ զի մի գայթակղեսցի, որպէս և գրեալ է. այն որ արդ ևս եհան զկին յիւրմէ, և են ընդ նմա և այլ ևս երկու աղջկամարդք, և գեղեցիկ տեսնելով. և յորժամ ուրեք երթայ ընդ իւր շրջեցուցանէ զնոսա, և պէսպէս կերակրովք յագեցուցանէ զնոսա. զի վասն այսորիկ լան և հեծեն բազումք 'ի միտս իւրեանց. և այսպէս երկուցեալ զահի հարեալ են 'ի խոտութենէ անտի գժուարութեան նորա, և ոչ յանդիմանել զնա իշխեն: Այլ յայսմ ամենայն, որ

տամբել զնա, եթէ զմեր միտս ունէր նա, և ընդ մեզ էր համարեալ։ Որ երդմամբ ուրացեալ զխորհուրդս եկեղեցւոյ՝ խարդաւանեցաւ պանծանօք՝ ի պիղծ ազանդն Արտեմայ, զի պիտոյ է ցուցանել զհայր նորա, քանզի այսուհետեւ չեն իսկ պէտք զպատճառս պարցիկ պահանջել։ Եւ ի կատարածի թղթոյն յաւելուն այսպէս թէ իբրեւ տեսաք զնա զի հակառակ կայր Առտուծոյ, և ինքնակամ չտայր հրաժեշտ յաթոռոյն և ի մէնջ, հարկեցաք առնուլ կացուցանել փոխանակ ընդ նորա այլ եպիսկոպոս, ոչ առանց տեսչութեան Աստուծոյ՝ որպէս և հաւատացաքս, զԻւմեւորանու երանելւոյ՝ որ յառաջ քան զսա առաջնորդ եկաց եկեղեցւոյս բազում գովութեամբ, զորդին գլխմնոս ամենայն առաքինութեամբ վայելչականաւ առն եպիսկոպոսի զարդարեալ։ Եւ վասն այսորիկ ծանուցաք ձեզ զի սմա գրեանլիք և ի սմանէ ընդունիլիք զԹուղթս միաբան հաւասարութեան։ Իսկ նա Սամոստացին առ Արտեմա գրեսցէ և առ համախոհս նորա, և որք ընդ նոսա հաղորդ գտանիցին։ Եւ այսորիկ այսպէս ծանուցան ի մէնջ։ Արդ իբրեւ անկաւ Պօղոս ի հաւատոց անտի ճմարտութեան, ընդ նմին և յեպիսկոպոսութենէն որպէս յառաջագոյն ասացաք, Դոմնոս կալաւ զպաշտօն եկեղեցւոյն Անտիօքացւոց։ Իսկ իբրեւ

յառաջագոյն ասացաք, մարթ էր մարգոյ յանգիմանել զայնպիսին եթէ զմեր միտս ունէր նա, և ընդ մեզ համարեալ էր։ Իսկ զայն որ գողացաւ զխորհուրդն եկեղեցւոյ և խայտառակեաց զնա պիղծ ազանդով Արտեմանոյ զի պիտոյ է ցուցանել զհայր նորա, ոչ պատահեաւ պիտոյ է յետ այսր ամենայնի պահանջել ի նմանէ զայս։ Եւ գարձեալ ի կատարածի թղթին յաւելուն և ասին զայս եկեղեցւոյ ի հարկէ, ասեն, իբրեւ տեսաք զնա զի կայր հակառակ Առտուծոյ, և ոչ հարկէր քարոզել տարագիր առնել զնա, և կա՞ղ նել կացուցանել փոխանակ ընդ նորա այլ եպիսկոպոս կաթուղիկ եկեղեցւոյ, փութովն Աստուծոյ, որպէս գիտացաք և ծանեաք, այս ինքն՝ զորդին Իւմեւորանոսի երանելւոյ, այն որ եկաց յայսմ եկեղեցւոյ յառաջ քան զսա սքանչելապէս և զարդարեալ ամենայն բարի գործով արժանի եպիսկոպոսութեան։ Եւ ցուցաք ձեզ զի սմա եղիլիք զուր գրել թուղթս և ի սմանէ ընդունել թուղթս հաւասարութեան։ Իսկ նա առ Արտեմոն գրեսցէ և առ այնոպի որ ունին զմիտս նորա և հաղորդին ընդ նմա։ Այլ իբրեւ անկաւ Պօղոս ի հաւատոց անտի ճմարտութեան, և ընդ նմին յեպիսկոպոսութենէն, որպէս յառաջագոյն ասացաք, Դոմնոս կալաւ զպաշտօն և

ոչ կամի Պօղոս հեռանալ¹⁵ 'ի տանէ անտի եկեղեցւոյն՝ դիմեցին աղերսանօք առ ինքնակալն Աւրեղիանոս, որ արդարութեամբ ելոյժ զինդիրն հրաման տուեալ՝ թէ նոցա տացի տունն, ընդ որս իտալիոյ և քաղաքին Հռովմայ եպիսկոպոսունք թղթակիցք են և հաղորդ: Եւ այսպէս ծանուցեալն այն այր ամօթալից բազում անարգանօք 'ի ձեռն իշխանաց աշխարհիս հալածեցաւ յեկեղեցւոյ:

Այսպէս էր 'ի ժամանակին յայնմիկ ինքնակալն Աւրեղիանոս ընդ մեզ. իսկ իբրև ընդերկարեցաւ նա իշխանութեանն, այլ իմն խորհեցաւ նա, և յայլոց խրատուէ շարժեալ յարոյց հալածանս 'ի վերայ մեր. վասն այսորիկ և բազում զրոյցք լինէին առ մարդիկ զնմանէ: Այլ իբրև մերձ էր նա, զի այսպէս ասացից՝ տալ հրովարտակացն ընդդէմ մեր զարթունին կնիք հաստատութեան, և ահա ժամանեցին 'ի վերայ նորա դատաստանքն Աստուծոյ. զի 'ի զնեւն զձեռնն՝ յարմրկանէ անտի դատակն կապեցաւ, և մեծապէս յայտնի եղև ամենեցուն՝ զի ոչ երբեք համարձակեալ է իշխանաց աշխարհիս այսորիկ շարժել ընդդէմ եկեղեցւոյն Քրիստոսի, եթէ ոչ 'ի հզօր ձեռանէ անտի նորա և յերկնաւոր դատաստանէն առ 'ի խրատ և

կեղեցւոյն՝ Անտիոքացւոց: Իսկ իբրև ոչ կամեցաւ հեռանալ Պաղէ 'ի տանէ անտի եկեղեցւոյ, ցուցին վասն նորա Աւրեղիանոսի արքայի, և վասն ամենայնի որ ինչ արժան է առնել. վասն այսորիկ գրեաց նա բարիօք. հրամայեաց իսկ թէ նոցա լիցի տուեալ տունն եկեղեցւոյ, վասն որոյ գրեն և առաքեն եպիսկոպոսն որ են 'ի կողմանս իտալացւոց և 'ի Հռոմ քաղաքի որ յայսմ ուխտէ իցեն: Եւ այսպէս ամօթալից բազում անարգանօք 'ի ձեռն իշխանաց աշխարհիս հալածեցաւ յեկեղեցւոյ անտի այրն այն: Իայց այնպիսի էր յայնմ ժամանակի Աւրեղիանոս առ ժողովուրդն քրիստոնէից: Իսկ իբրև ընդերկարեցաւ և 'ի Թադաւորութեանն, այլ իմն խորհեցաւ նա 'ի վերայ մեր և յայլոց խրատուէ գրեաց նա և յարոյց 'ի վերայ մեր հալածանս. յոյժ իսկ խօսեալ լինէր զնմանէ բանն առ ամենայն մարդոց: Այլ իբրև մերձ էր նա գրել թղթովք իւրովք վասն մեր, դատաստանքն Աստուծոյ ժամանեցին 'ի վերայ նորա. և իբրև 'ի հարկէ կապեցին զնա 'ի չարաչար կապանաց անտի. և եցոյց ամենայն մարդոց զի տեսցէ լուսաւորութեամբ, զի ոչ երբեք անդիջէ առնէ Աստուած 'ի վրէժինդրել 'ի դատաւորաց աշխարհի, որ փանգամ կամին չարաչարէ զեկեղեցի Քրիստոսի: Իայց եթէ Թողան նոցա 'ի ստաթիկ հզօր ձեռանէ 'ի դատաստանէ անտի Աս-

յուզղլութիւն իւրոցն, ըստ ժամանակին զգր գիտէ նա, թոյլ տացի: Եւ իբրեւ եկաց Աւրեղիանոս յինքնակալութեան իւրում զամս վեց, կալաւ զինի նորա Պրաքոս և սորա ևս իբր զնախորդ իւր դոնչափ ամս կացեալ յիշխանութեան, յաջորդէ զնա Կարոս Տանդերձ որդւովք իւրովք Կարինոսիւ և Նումերիանու: Եւ սոցա ոչինչ աւելի քան զեռամեայ մի ժամանակ վարեալ զԹագաւորութիւնն փոխեցաւ իշխանութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ ապա գահակից ընդ նմա եղեն: Առ որովք յարեան Տալաժանքն յաւուրս մեր, յորում և քակտումն եկեղեցեաց: Այլ փոքր մի յառաջ քան զայս ել յաշխարհէ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց կացեալ ՚ի պաշտաման իւրում զամս ինն, և կալաւ զաթոռ նորա Փելլքս:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ:

Յայնմ ժամանակի և Մանի՝ ըստ անուան իւրոյ դիւաշունչ աղանդոն և խելաբախ մոլեգնութեամբ

տուծոյ իբրեւ ՚ի խրատ պատուհասից, ՚ի ժամանակի յորում գիտէ թէ պիտոյ իցեն ՚ի քննութիւն: Այլ իբրեւ եկաց ՚ի Թագաւորութեան անգ Աւրեղիանոս զվեց ամ, կալաւ զինի նորա Պրոքոս, և առ ևս իբրեւ զառաջինն քան զինքն, Կառոս Տանդերձ որդւովք իւրովք որ են նոքա Կարինոս և Նումերիանոս կալան զարքայութիւն: Եւ գարձեալ իբրեւ կացին նոքա զերիս ամս սուղ ինչ սահաւ, եկն եհաս արքայութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ եկին զինի նորա. զի ՚ի ժամանակն նորա եղեն Տալաժանքն որ յարեան յաւուրս մեր, և քակտումն եկեղեցեաց: Բայց յառաջ քան զայս ժամանակս սահաւիկ մի իբրեւ եկաց Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց ՚ի պաշտաման իւրում զինն ամ՝ ել յաշխարհէ, և կալաւ զինի նորա Փելլքս:

Վասն նորոգ ինկերորդ. վասն ձախող աղանդին մանիքեաց,
որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի և Մանի որ ըստ անուան իւրոյ մոլեգնեցաւ ըստ մտաց իւրոց յաղանգն գիւտհար՝ վառեցաւ տապանեւ զո-

զինեալ, յաստուածամարտ բանսարկուէն 'ի կորուստ բազմաց 'ի վեր երևեցաւ : Սա ըստ կենացն տարագու, ըստ բանից և ըստ բարոյից խուժ ոք, և ըստ մտաց հանձարոյն դիւաբախ էր և մոլի, որ և աշակերտեալ ինքեան զնմանիս իւր, զՔրիստոս ինքեան կերպարաւ նեւ կեղծէր, և մխիթարիչ գոլ և նոյն ինքն Հոգին սուրբ զանձն քարոզէր, և 'ի մոլեգնութեան իւրում հպարտացեալ ապարթեանէր : Եւ ըստ օրինակին Քրիստոսի, ընտրեաց իւր երկոտասան աշակերտս ընկերս այլանդակ ուսման իւրոյ. և զի վաղուց շիջեալ բազմապատիկ ազանդոց զսուտ և զամբարիշտ վարդապետութիւնս 'ի մի կուտեալ 'ի սահմանաց անտի Պարսից իբրեւ զԹոյն մահաբեր ցանեալ սփռեաց յերկիրս մեր : Եւրմէ և ամբարիշտ անուն Մանիքեցոց 'ի բազում տեղիս ցայժմ գլուխ 'ի վեր ամբառնայ : Այսպէս եղև ստանուն գիտութեանն այնորիկ սկիզբն, որ ընդ այն ժամանակս վերաբուսաւ :

զիզ խորհուրդս, յարոյց զնա սատանայ Թշնամի Աստուծոյ 'ի կորուստ բազմաց : Բայց է նա բարբարոս գործող և բանիւ և կերպարանք, և բնութեամբ իւրով գիւահար էր և մոլէր. և ետ զանձն իւր այնպիսեաց որ նման են նոցին : Զի կամեցաւ նա առնուլ իւր զնմանութիւն կերպարանաց Քրիստոսի, և քարոզէր զանձն իւր և կոչէր Թէ նա Հոգի սուրբ և բարեխօս, և հպարտացեալ ամբարտաւանէր 'ի մոլեգնութեան անդ իւրում : Եւ ընտրեաց նա իւր աշակերտս երկոտասան ըստ նմանութեան Քրիստոսի : Եւ ուսումն սուտ ամբարշտութեան յամբարիշտ ազանդոց որ 'ի վաղուց ևս շիջեալ էին՝ եգիտ արծարծեաց, և իբրեւ զիզի մահու տարածեցաւ յերկիրս յայս, յորում մեք եմք 'ի կողմանցն յարեւելից : Եւ անուն մանիքեցոց տարածեցաւ առ բազումն : Եւ այսպէս էր ճառք այսր սուտ գիտութեան որ բուսաւ ընդ այն ժամանակս :

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ փասն առ մերովս ժամանակառ ճաղկեցոց եկե-
ղեցական մարդկան. և քե ո՛յք ՚ի նոցանէ կացին
մնացին մինչև յաշեր եկեղեցեացն.

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլըս ՚ի գլուխ եկե-
ղեցոյն Հռովմայեցւոց զամս Հինգ, յետ նորա կալա-
զաթոռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տաան միայն տեալ
՚ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տեալ բաւեաց
մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս Հնգե-
տասան յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալա-
զինի նորա Մարկեղինոս, առ որով եղեն և հալա-
ծանքն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն
զեպիսկոպոսութիւնն զինի Դոմնեայ կալա Տիմոթէ-
ոս, և յետ սորա կիրեղ: Առ սովաւ ծանեաք զԴորո-
թէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանի-
բուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն տա-
աից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում
գիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածա-
շունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսպթաք: Ազատական
առեալ էր նորա զաստիարակութիւն, և ՚ի մանկու-

Երեսներորդ. փասն մարդկան մանկանց եկեղեցւոյ, որ փաստա-
րեցան յառարս մեր. և քե որք ՚ի նոցանէ մնացին մինչև յա-
շեր եկեղեցեացն որ եղև յառարս հաշածանացն:

Ընդ այն ժամանակս իբրև եկաց յեկեղեցւոյ անգ հռոմայե-
ցւոց Փելլըս զՀինգ ամ, կալա զինի նորա Եւտիքիանոս: Իբրև ե-
կաց և սա ևս զեւթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. սա
յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրև եկաց և սա ևս հնգետասան ամ, կա-
լա զինի նորա Մարկեղինոս. սա որ հասին սմա հալածանքն: Եւ
յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց
զինի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զինի սորա կալա Կանգեղեզոս: Եւ
՚ի սորա յաւուրս գիտացաք մեք, զի էր էրէց յեկեղեցւոյ անտիո-
քացւոց Դորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհագարա-
ձութիւն գրոց Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալա նա վասն հե-
բրայեցի լեզուի, և գիրս հեբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստու-
թեամբ հանձնով: Իայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յուսումն

Թե՛նէ հետէ յաւտումն մակացութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրեւ ընդ սքանչելիս զարմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ ծիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիրոսիւ: Զսա լուաք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոջ: Իսկ զկնիկիւրդի Տիրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւեր եկեղեցեաց: Իսկ 'ի Լաւողիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղեքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղէն իրք Պողոսի Սամոստացւոյն. զի իբրեւ գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութոտ սիրողաց բանին Աստուծոյ չղառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մեօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածապաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եզեղոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղեքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմաւ

իմաստութեան յունաց: Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրեւ պատուի իշխան վերակացու ոստիկան 'ի վերայ ծիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուաք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրեւ մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնիկ Կանգիլեզոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացոց. և զկնիկ Սոկրատայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ Լաւողիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղեքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք փալցոյ նորա այս է. իրք Պաւղեայ շամբշտացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի կողմանս Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի մարդոց պիտանեաց որ էին ասո՝ զի մի գարձիի նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Աոյն իսկ սա սիրելի է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց գիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եգեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնիկ Եւսեբի. և եկաց այր քաջ զկնի առն քաջի: Նաև ինքն Անատոլէս էր նա աղեքսանդրացի ազգաւ: Բայց բանիւ և ուսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել քան զամենայն ընտրեալն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տառիբութեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեւեան որ յաւուրս մեր կացին իմաստնագոյն հաւատացեալ. 'ի համարողութեան, յերկրայափականին, յաստիւ բաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի ընադիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի համայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ, վասն որոյ և աղաչեալ յԱղեքսանդրացւոց կարգել նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստասիրութեան: Բազում ինչ գործս լաւութեան պատմեն զնմանէ գործեալ յԱղեքսանդրիս 'ի պաշարման անդ Բրուքիոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանագրեցից ինչ մի. իբրև պակասեր համբար ցորենոյ պաշարեցն, և քան զԹշնամեացն՝ տազնապ սովոյն առաւել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտակից և Թիկուճք էին զօրացն Հռովմայեցւոց ¹⁴, որով և արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչև երթեալ նորա յԱսորիս, որոյ և համբաւ անուան նորա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր, յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէինն 'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մաքու ման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կարգին Արիստոտելայ, որ էր յԱղեքսանդր քաղաքի, աղայեցին զնա քաղաքացիք՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բազում առաքինութիւն զոր գործեաց նա յԱղեքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբրև էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զինուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես իր մի զօր գործեաց: Ասեն Թէ 'ի ժամանակի իբրև պատեալ պաշարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի, պահասեաց անդ կերակուր արգելանց. բայց առաւել քան զպաշարուածն 'ի Թշնամեաց իբրեանց՝ տազանպ սովոյն նեղեալ բռնապատէր զնոսա: Այլ իբրև էր անդ այրս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրև. զայս իրս: Իբրու զի մի մասն քաղաքին Թիկուճք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի յայնմ ժամանակի մինչև երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ասորոյ, ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ, և առաքինութիւն մեծ և անուան անուանի ստացաւ նա առ զօրագլուխն Հռոմ.

տեղեկացաւ զքուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ՝ անտի
Հոռոմոց իբրեւ 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ թալրել այնոց
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա-
զանդութիւնս. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յղեաց ան-
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրեւ գիտացնա
զխոստումնն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք-
սանդրացւոց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու-
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հոռոմս բարեկամու-
թեամբ: Սակայն իբրեւ ետես եթէ զայրաքնեալք խրս-
տանան նոքա ընդ բանն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայտ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողուլ
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղճալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար-
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարեւոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա-
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ Թէ

մոց, և յղեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ սատակէին
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ տեղեկացաւ զը-
րուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հոռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քան և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրեւ
պարգևօք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էաւ նմա զօրագլուին, յղեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրեւ գիտաց զխոստումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդրացւոց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանէր զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հո-
ռոմս բարեկամութեամբ: Իսկ իբրեւ ետես զնոսա Թէ խոստացան ընդ-
բանն ընդ այնս և չափն յանձն, ասէ ցնոսա. գարձեալ, որպէս
ինձ Թուի, Թէ յոյսմիկ դուք զիս ոչ բռնադատեք. և Թէ սոքա որ
անւարդքս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք
և մանկաի, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ գրան քաղա-
քիս, և երթիցեն ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօտ 'ի մահ են. և կամ զորս հեղեալ և ապա-
կանեալ են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր սատակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
գնել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա-
հել զքաղաքս: Իբրեւ այսպիսեալ խորհրդովք հաճեաց հաւանե-
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա-
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մտանել 'ի հա-

զամենեսեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարտ
և զկանայս մերժել հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ
և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոչինչ պիտանացուք.
յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ
իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն ժողովն
յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշարեալն
'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի
մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի
անդ թոյլ արար փախել յամենայն հասակէ՝ որով
ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նո-
ցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զաղտ
'ի զգեստս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ
նորա հանէին ընդ դռնն քաղաքին, և թողութիւն եր-
թալ առ զօրս Հռոմոց: Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւ-
սեբիոս, և իբրեւ զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբար-
ձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցանէր զչարալը-
լուկ տանջեալսն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հո-
վիւս՝ յաստուածային անհարկութենէ անտի արժանի
եղև ունել մի ըստ միովն եկեղեցին Լաւողիկեցւոց.
որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղէքսանդրեայ 'ի
քաղաքն Լաւողիկեցւոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ
գիրս եթող Անատոլիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ
մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրացն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քա-
ղաքէ անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անպիտանք 'ի քա-
ղաքի անդ. յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին
նոցա: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն մարդ այսմ
խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կե-
ցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղե-
ցւոյ, և ապա զայլսն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողմանէ
հորամայեաց փախել նոցա, ոչ միայն յայնտիկ որ խորհրդեալին
բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս
զգեցուցանէին զաղտ հանգերս կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամա-
նէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դռնն քաղաքին, և երթային առ
զօրս Հռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զայր և
բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանգուցա-
նէր զնոսա, զի տանջեալք և չարարեալք էին նոցա ընդ յերկար
արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկե-
ղեցին զաւողիկեցւոց մի ըստ միովն փութովն Աստուծոյ: Եւ յետ
այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոցա յԱղէք-
սանդրէ քաղաքէ 'ի քաղաքն զաւողիկեցւոց: Բազում խոտ եղև

կորովի էր նա բանիւ և չոխ բազմապատիկ հմտութեամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատիկին վարդապետութիւնք են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց անտի Արատուլայ ինչ արժան է համառօտագրել աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոջ, ասէ, զամսամուտ առաջնոյ ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տասնամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց ի քսան և ի վեցերորդ աւուր Պամենոդ ամսեանն, իսկ ըստ Մակեդոնացւոց ի քսան և երկու Դիստրեայ, և որպէս Հռովմայեցիքն ասեն ի մետառան յառաջ քան զԿաղանդացն Ապրիլի. և գտանի արդ արեգակն ի քսան և վեց Պամենոդ ամսեանն ոչ միայն ի հատածն առաջին զմուտ իւր արարեալ, այլ և զաւուրս չորս յառաջեալ ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յերկոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշերոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ընթացից Մոլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս մասն, վերջին է ամսոցն և ի հատածն երկոտասան ներորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատարած շրջանին մոլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Արատուլայ մեծաւ փութով պնդութեամբ: Բայց զայս և եւթ ընկալաք մէք զոր ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի եր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատմեաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատկի զի ի նոցանէն արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս ի կանոնաց անտի զոր եգ. Արատուլայ վասն զատկի: Արդ ի նմին, ասէ, ի տարւոյ անդ է նախ ամսագլուխ առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն երկոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց՝ է նա քսան և վեց Պեմանոդայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Արագայ, այսինքն մետասաներորդ Արեգ ամսեանն: Բայց գտանի արեգակն ի քսան և վեց Պեմանոդայ, զի է նա քսան և երկու Արագայ, ոչ միայն զի մասնելով մասնէ նա ի հատածն առաջին, և զի ունի նա չորս աւուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատած առաջին միոյ յերկոտասան մասնէ, և ի սմա հաւասարի տիւ գրոյ. և սա ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ չբայ ի տեղւոյ իւրում իննեւտասն ամ. և որպէս սովոր են, սբազումք ի նմա լուծանին ընթացք տատեղաց՝ որ կոչին մոլորեւ վասն զի չեն յայտնի: Իսկ այն ամիս որ առաջին նորա է, վերջնա ամսոցն և հատած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկո

յայսմ մասին դնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս համարին, ոչ սակաւ վերիպել նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զԲրիտտոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ սղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկողին նախնադոյնքն, Ագաթորուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասունից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եղբայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն ինդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ գարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կոչեն չրջան՝ ընթանայ. իսկ Արիստաբուզ յաւելու Թէ վասն տօնի զատկին ոչ միայն արեգակն հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

տանիցն, և կատարած չրջանին աստեղաց որ կոչին միլարեալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակի համարին գնա, ոչ սակաւ ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնորիկ որ յառաջ էին քան զԲրիտտոս, գիտէին զամ և պահէին. և կարեմք մեք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յոյնացանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնցանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկուց մարդոց անտի որ երկողեան Բարեթողոյք յորոքեալ էին, այնքի որ անուանեալ կոչին գպիրք, այն որ Արիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագոյ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունսն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս հեբրայեցւոց Պաղոմեայ Փիղգալքոսեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սղբա Թագաւորացն: Եւ իբրեւ լուծանէին նոքա մը միանգամ ընդ ընդին մտեալ էին 'ի գպրութեանն ելից ասացին, Թէ պարտ է ամենայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հասարակաց առընջեան և գիշերոյ յԱգար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի սոյն այս ժամանակ գտանի, որ է նա հատած առաջին արեգակն: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելու և ասէ, Թէ ասն զատկի 'ի հարկն ոչ միայն մինչեւ գնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին. յորժամ հաւասարի արեւն գիշերոյն:

տաճն, այլ և լուսնի։ Արդ կրկին են զուգօրեայ հա-
տաճնն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս
չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարու-
թեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասա-
ներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին
ընդդէմ արեգական տրամաչափ, որպէս է տեսանել
'ի լրանալ լուսնի։ Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնա-
նային զուգօրեայ հատաճն հանդիպի, լուսինն 'ի հար-
կէ յաշնանային հասարակածի կայ։ Գիտեմ և այլ
բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հա-
ւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օ-
րինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտ-
նապէս վասն զատկին և վասն բազարջակերաց տօնին
թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և
գիշերոյ։ Բայց թողում անդր զայս ամենայն յաճա-
խութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօղն՝
որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհե-
տե բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն
իւր և զչարչարանս իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք։
Այլ զի ամիսն առաջին առ երբայեցիս յայնժամ է,
յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդա-
պետութիւն Ննովքայ հաստատէ։

Բայց հաստատի երկիցս անգամ յազար և իլուշ, այսինքն՝
յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս
հաւասարութեամբ։ Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասներորդ
ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգա-
կանն հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսա-
նել։ Իսկ յորժամ ընու լուսինն, լինի այնուհետեւ կալ հանգեալ մի-
մեանց. արեգակն յայն հատաճն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն
գիշերոյն յազար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հասած յոր-
ժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուշ։ Գիտեմ ես այլ բազում
որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելեօք որ
վասն տեսն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն տօնին բա-
զարջակերաց զատկի, թէ պիտոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ
տունջեան և գիշերոյ։ Բայց թողում անգր որ իբրեւ զյոսպիսի ա-
ռակս օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօղն որ եղեալ էր 'ի վե-
րայ օրինաց Մովսիսի. և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և
զվարդապետութիւնն իւր իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք։ Այլ եթէ
ամիսն առաջին առ հերոյեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի
տիւն գիշերոյ։ Զայս և վարդապետութիւնն Ննովքայ հաստատէ։
Սոյն իսկ այս Անտուղիս տասներորդ խօսս եթող վասն վարդապե-

Իսկ սոյն սա Անատոլիա տաւն գիրս Թուաբանական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեակոխելոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ: Ի սորա վերայ եզ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկոքին 'ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն: Եւ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիօք 'ի ժողովն վասն Պօղոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաուդիկեցոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրեւ փոխեցաւ 'ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանսն: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հեղինական վարժիւք զարմանալի էր ոա ամենեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և 'ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալելին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկչէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թէոդոտոս, 'ի

տութեան Թուոց. և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոյ. և զԹեակոխելոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ. 'ի սորա վերայ եզ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարեայ պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկոքին 'ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիօք 'ի ժողովն վասն Պօղոսի. իբրեւ անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաուդիկեցոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրեւ ել յաշխարհէ աստի Անատոլոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս 'ի ժամանակի վերջին հալածանացն: Իայց յաղանգն փիլիսոփայութեան և այլովք ուսմամբք յունաց զարմանային զնմանէ բազումք: Այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիղ էր, զի 'ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեան. այլ ոչ եթէ վասն սորա ինչ տապալեալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց ճշմարտեալ արգեամբք զանուն իւր և գեպիսկոպոսի: Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դարմանս առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնամս հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միամիտ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութոյն յօգնականութիւն կարօտելոց: Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ: Այսպիսի զք ահա եկաց սա:

Իսկ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն Թէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց գեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաածեռն բաշխոյս առ ամենայն զք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւաստեալ գիտացաւ: Ի սորա աւուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բաւիւր, և վարուք և կենօք ճշմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն ախորիկ պատուեալ: Այլ թէ որպիսի զք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բաւիւր կարեմք ցուցանել զայն. այլ մի ըստ միովէ վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատերազմացն՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի: Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս Թէոդատոս. և նովն իբրք հաստատեաց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, լի խնամութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին: Իսկ բժշկութեամբ ոգւոց ոչ գոյր այլ մարդ նման նմա, զի օգործութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնոսիկ իբրեւ ՚ի շահօգտութեան նոցա. յոյժ իսկ օրագեալ էր նա ընդ վարդապետութիւն առտուածապաշտութեանն: Իսկ ՚ի Կեսարիա պաղեստինացւոց Թէոտեկնոս մեծաւ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն: Եւ կալաւ զկնի նորա Ագաբէս, այն որ յոյժ վաստակէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերբ առտուութեան հոգայր նա վասն ամենայն ուրաք մանականգ վասն աղքատաց: Ի սորա իսկ յաւուրս գիտեմք մեք զի էր նա անգ Պամփիլոս այր կորովի բաւիւր, և գործով իւրով էր նա փիլիսոփայ ճշմարտութեան. և էր էրեց եկեղեցւոյն նոցա: Այլ թէ զիարդ էր նա, կամ օւստի, ոչ փոքր ճառիւք կարեմք ցուցանել զնմանէ. զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատերազմն զոր

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ վասն առ մերովս ժամանակաւ ճաղկեոց եկեղեցական մարդկան. և քէ ո՛չք ՚ի նոցանէ կացին մնացին մինչև յաւեր եկեղեցեացն:

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլըս ՚ի գլուխ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս հինգ, յետ նորա կալա զաթռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տասն միայն տնեալ ՚ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տնեալ բաւեաց մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս հնգեւ տասն յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալա զկնի նորա Մարկեղինոս, առ որով եղէն և հալա ծանքն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Դոմնեայ կալա Տիմոթէոս, և յետ սորա Եիւրեղ: Առ սովաւ ծանեալ զԴորոթէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանիբուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն առաքից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում դիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածաշունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսպթաք: Ազատական առեալ էր նորա դաստիարակութիւն, և ՚ի մանկա-

Երեսներոյ. վասն մարդկան մականց եկեղեցոյ, որ փաստաբնցան յառարս մեր. և քէ ո՛րք ՚ի նոցանէ մնացին մինչև յաւեր եկեղեցեացն որ եղև յառարս հալածեացն:

Ընդ այն ժամանակս իբրև եկաց յեկեղեցւոյն անդ հռոմոյեցւոց Փելլըս զհինգ ամ, կալա զկնի նորա Եւտիքիանոս: Իբրև եկաց և սա ևս զեթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. առ յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրև եկաց և սա ևս հնգեւ տասն ամ, կալա զկնի նորա Մարկեղինոս. սա որ հասին սմա հալածանքն: Եւ յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց զկնի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զկնի սորա կալա Կանդեղոս: Եւ ՚ի սորա յաւուրս գիտացաք մեք, զի էր երէց յեկեղեցւոյն անտիոքացւոց Դորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհոգաբարձութիւն գրոց Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալա նա վասն հեբրայեցի լեզուի, և զգիրս հեբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստութեամբ հանձարով: Բայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յաւուրս

Թեանէ հետէ յուսումն մակացութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրև ընդ սքանչելիս զալմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ ծիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիւրոսիւ. Զսա լուաք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոյն: Իսկ զկնի կիւրղի Տիւրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւերելեկեղեցեաց, իսկ 'ի Լաւողիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կայաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղէքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղեն իրք Պօղոսի Սամոստացւոյն. զի իբրև գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութոտ սիրողաց բանին Աստուծոյ չգառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածապաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եգեղոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղէքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմառ

իմաստութեան յունաց. Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրև պատուի իշխան վերակացու օստիկան 'ի վերայ ծիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուաք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրև մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյն: Իսկ զկնի Կանդիդելոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց. և զկնի Սոկրատեայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ. Լաւողիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղէքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք գալոյ նորա այս է. իրք Պաւղեայ շամբշտացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի կոլմնոս Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի մարդոց պիտանեաց որ էին աստ՝ զի մի գարձի նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Սոյն իսկ սա սիրելի է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց գիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Դիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եգեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնի Եւսեբի. և եկաց այր քաջ զկնի առն քաջի: Նսեւ ինքն Անատոլէս էր նա աղէքսանդրացի ազգաւ: Բայց բանիւ և ուսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել բան զամենայն ընտրեալն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տառիւրութեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեւեան
որ յաւուրս մեր կացին իմաստնադոյն հաւատացեալ-
'ի համարողութեան, յերկրացափականին, յաստղա-
բաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի բնա-
գիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի հա-
մայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ,
վասն որոյ և աղաչեալ յԱղէքսանդրացւոց կարգել
նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստա-
սիրութեան: Բազում ինչ գործս լաւութեան պատ-
մեն զնմանէ գործեալ յԱղէքսանդրիա 'ի պաշարման
անդ Բրուքինոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր
նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանա-
գրեցից ինչ մի. իբրև պակասէր համբար ցորենոյ պա-
շարեւոյն, և քան զթշնամեացն՝ տագնապ սովոյն ա-
ռուել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ
հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտա-
կից և թիկունք էին զօրացն Հռովմայեցւոց¹⁴, որով և
արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչեւ
երթեալ նորա յԱսորիս, որոյ և համբաւ անուան նո-
րա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր,
յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէին
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մաքա-
ման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ
կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կարգին
Արիստոտելոյ, որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի, աղաչեցին զնա քաղա-
քացիքն՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բազում առաքնու-
թիւն զոր գործեաց նա յԱղէքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբ-
րև էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զի-
նուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն
օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես
իւր մի զոր գործեաց: Ասեն թէ 'ի ժամանակի իբրև պատեալ պա-
շարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի, պակասեաց անդ կերա-
կուր արգեանց. բայց առաւել քան զպաշարումն 'ի Թշնամեաց իւ-
րեանց՝ տագնապ սովոյն նեղեալ բռնադատէր զնոսա: Այլ իբրև էր
անդ այլս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրև. զայս իրա: Իբրու զի
մասն քաղաքին թիկունք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և
ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի
յայնմ ժամանակի մինչև երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ասորոյ,
ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ, և առաքնու-
թիւն մեծ և անուն անուանի ստացաւ նա առ զօրագլուխն Հռոմ.

տեղեկացաւ զբուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի
Հոռոմոց իբրեւ 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ թալրել այնոց
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա-
զանդութիւն. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յղեաց ան-
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրեւ գիտացնա
զխոստումն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք-
սանդրացոց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու-
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հոռոմս բարեկամու-
թեամբ: Սակայն իբրեւ ետես եթէ զայրագնեալք խըւ-
տանան նորա ընդ բանն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայտմ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողու-
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղեալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար-
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարեւոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա-
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ թէ

մոց, և յղեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ ստակէինն
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ տեղեկացաւ զը-
րուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հոռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քանն և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրեւ
պարգևք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էառ նմա զօրագլուխն, յղեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրեւ գիտաց զխոստումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդրացոց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանել զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հո-
ռոմս բարեկամութեամբ: Իսկ իբրեւ ետես զնոսա թէ խոտացան ընդ
բանն ընդ այնս և չառին յանձն, ասէ ցնոսա. գարձեալ, որպէս
ինձ Թուի, թէ յայտմիկ գուք զիս ոչ բռնադատեք. և թէ սորա որ
աւերորդս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք և
մանկաի, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ դրան քաղա-
քիս, և երթիցն ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօտ 'ի մահ են. և կամ զորս չեղեալ և ապա-
կանեալ են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր ստակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
գնել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա-
հել զքաղաքս: Իբրեւ այսպիսեաւ խորհրդովք հաճեաց հաւանե-
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա-
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մտանել 'ի հա-

զամենեւեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարտ
և զկանայս մերժել Հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ
և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոյնչ պիտանացուք,
յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ
իբրեւ միաբանեցին առ Հասարակ ամենայն ժողովն
յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշարեալն
'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի
մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի
անդ թոյլ արար փախել յամենայն Հասակէ՝ որով
ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նո-
ցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զաղա-
'ի զգեստս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ
նորա հանէին ընդ դուռն քաղաքին, և թողուն եր-
թալ առ զօրս Հռոմոց, Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւ-
սեբիոս, և իբրեւ զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբար-
ձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցանէր զչարալը-
լուկ տանջեալն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հո-
վիւս՝ յաստուածային ակնարկութենէ անտի արժանի
եղև ունել մի ըստ միովն եկեղեցին Լաւողիկեցւոց-
որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղէքսանդրեայ 'ի
քաղաքն Լաւողիկեցւոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ
գիրս եթող Անատոլիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ-
մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրացն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քա-
ղաքէ անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անտիտանք 'ի քա-
ղաքի անդ, յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին
նոցա: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ Հասարակ ամենայն մարդ այսմ
խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կե-
ցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղե-
ցւոյ, և ապա զայլն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողմնս
հրամայեաց փախել նոցա, ոչ միայն յայնոսիկ որ խորհրդեամբն
բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս
զգեցուցանէին զաղա հանգերձս կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամա-
նէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դուռն քաղաքին, և երթոյն առ
զօրս Հռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զայր և
բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցա-
նէր զնոսա, զի տանջեալք և չարարեալք էին նոցա ընդ յերկար
արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկե-
ղեցին զաւողիկեցւոց մի ըստ միովն փութովն Առաքուծոյ: Եւ յե-
այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոցա յԱղէք-
սանդր քաղաքէ 'ի քաղաքն զաւողիկեցւոց: Բազում խոսս եղեալ

կորովի էր նա բանիւ և ճոխ բազմապատիկ հմու-
թեամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատկին վարդապե-
տութիւնը են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց
անտի Մխատուէայ ինչ արժան է համառօտադրել
աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոյ, ասէ, զամնամնւոտ ա-
ռաջնոց ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տաս-
նամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց 'ի քսան և 'ի վե-
ցերորդ աւուր Պամենոդ ամենանն, իսկ ըստ Մակե-
դոնացւոց 'ի քսան և երկու Ռիստրեայ, և որպէս
Հռովմայեցիքն ասեն 'ի մետասան յառաջ քան զկա-
ղանդացն Ալքրիլի. և գտանի արդ արեգակն 'ի քսան
և վեց Պամենոդ ամենանն ոչ միայն 'ի հատածն ա-
ռաջին զմուտ իւր արարեալ, այլ և զաւուրս չորս յա-
ռաջեալ 'ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յեր-
կոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն
և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ըն-
թացից Մօլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս
մասն, վերջին է ամսոցն և 'ի հատածն երկոտասա-
ներորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատա-
րած շրջանին մօլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Անատուէայ մեծաւ փութով պնդութեամբ: Բայց զայն և եթ
ընկալաք մեզ զոր 'ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի
էր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատ-
մեաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատկի զի 'ի նոցանէն
արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս 'ի կանոնաց
անտի զոր եզ Անատուէայ վասն զատկի: Արդ 'ի նմին, ասէ, 'ի տար-
ւոյ անդ է նախ ամապղուխ առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն եր-
կոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց է նա քսան և վեց
Պեմանոգայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Ա-
րադայ, այսինքն մետատաներորդ Արեգ ամենանն: Բայց գտանի ա-
րեգակն 'ի քսան և վեց Պեմանոգայ, զի է նա քսան և երկու Ա-
դարայ, ոչ միայն զի մտանելով մտանէ նա 'ի հատածն առաջին. այլ
և զի ունի նա չորս աւուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատածս է
առաջին միոյ յերկոտասան մասնէ, և 'ի սմա հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և ու ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ շրջի և
զայ 'ի տեղւոյ իւրում իննևտասն ամ. և որպէս սովոր են, ասեն
բազումք 'ի նմա լուծանին ընթացք տոտեղաց՝ որ կոչին մօլորեայք.
վասն զի չեն յայտնի: Իսկ այն ամիս որ առաջի նորա է, վերջին է
նա ամսոցն և հատած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկոտա-

յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս համարին, ոչ սակաւ վերիպել նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զԲրիստոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ սղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկզքին նախնադոյնքն, Ագաթորուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասնից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եզդայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն խնդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ դարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կոչեն չրջան՝ ընթանայ: Իսկ Արիստաբուզ յաւելլու Թէ վասն տօնի զատկին ոչ միայն արեգական հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

տանիցն, և կատարած չրջանին աստեղաց որ կոչին մուրեալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակի համարին զնա, ոչ սակաւ ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնոքիկ որ յառաջ էին քան զԲրիստոս, գիտէին զոս և պահէին. և կարեմք մեք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յայնչանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնչանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկուց մարդոց անտի որ երկզքեան Բարեժողովք յորջորջեալ էին, այնք. թիկ որ անուանեալ կոչին զպիրք, այն որ յԱրիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագայ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունսն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս հեբրայեցւոց Պտղոմեայ Փիղագաբոսեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սղբա Թագաւորացն: Եւ իբրեւ լուծանէին նոքա որ միանգամ ընդ քնին մտեալ էին 'ի գարութեանն ելից ասացին, Թէ պարտ է ամիսայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հատարակաց առւելջեան և գիշերոյ յԱգար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի սոյն այս ժամանակ գտանի, որ է նա հատած առաջին արեգական: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելլու և ասէ, Թէ տօնն զատկին 'ի հարկէ ոչ միայն մինչեւ գնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին. յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն:

տաճն, այլ և լուսնի։ Արդ կրկին են զուգօրեայ հա-
տաճքն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս
չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարու-
թեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասա-
ներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին
ընդդէմ արեգական տրամաչափ, որպէս է տեսանել
'ի լրանալ լուսնի։ Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնա-
նային զուգօրեայ հատաճն հանդիպի, լուսինն 'ի հար-
կէ յաշնանային հասարակածի կայ։ Գիտեմ և այլ
բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հա-
ւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օ-
րինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտ-
նապէս վասն զատկին և վասն բաղարջակերաց տօնին
թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և
գիշերոյ։ Բայց թողում անդք զայս ամենայն յաճա-
խութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօղն՝
որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհե-
տե բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն
իւր և զչարչարանս իբրև ընդ հայելի տեսանեմք։
Այլ զի ամիսն առաջին առ Եբրայեցիս յայնժամ է,
յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդա-
պետութիւն Յնովքայ հաստատէ։

Բայց հաստատի երկեցս անգամ, յազար և իլուշ, այսինքն՝
յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս
հաւասարութեամբ։ Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասներորդ
ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգա-
կանն հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսա-
նել։ Իսկ յորժամ ընու լուսինն, լինի այնուհետեւ կալ հանգէպ մի-
մանց. արեգակն յայն հատաճն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն
գիշերոյն յազար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հատած յոր-
ժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուշ։ Գիտեմ եւս այլ բազում
որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելեք որ
վասն տեսնն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն ածին բա-
ղարջակերաց զատկի, թէ պիտոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ
տունջեան և գիշերոյ։ Բայց թողում անդք որ իբրև զայսպիսի ա-
ռակս օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօղն որ եղեալ էր 'ի վե-
րայ օրինացն Մովսիսի. և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և
զվարդապետութիւնն իւր իբրև ընդ հայելի տեսանեմք։ Այլ եթէ
ամիսն առաջին առ հեբրայեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի
տիւն գիշերոյ։ Ձայս և վարդապետութիւնն Յնովքայ հաստատէ։
Սոյն իսկ այս Անատոլիս տասներորդ խօսս եթող վասն վարդապե-

Իսկ սոյն սա Անատոլիոս տառն գիրս Թաւադանտական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեակոխելոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ, ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացոց. զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկոքին ՚ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն, Եւ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիօք ՚ի ժողովն վասն Պողոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրեւ փոխեցաւ ՚ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանման: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հելլենական վարժիւք զարմանալի էր սա ամենեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և ՚ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալէին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թէոդոտոս, ՚ի

առութեան Թուոց. և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոց. և զԹեակոխելոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ. ՚ի սորա վերայ եղ զձեռն զեպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոփեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկոքին ՚ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրեւ կոչեցան նոքա յԱնտիօք ՚ի ժողովն վասն Պողոսի. իբրեւ անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաւողիկեցոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրեւ ել յաշխարհէ աստի Անտոլէս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս ՚ի ժամանակի վերջին հալածանացն: Բայց յաղանգն փիլիսոփայութեան և այլ լովք ուսմամբք յունաց զարմանային զնմանէ բազումք. այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիւ էր, զի ՚ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեան. այլ ոչ եթէ վասն սորա ինչ տապալէալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց ճշմարտեալ արգեամբք զանուն իւր և զեպիսկոպոսի: Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դարմանս առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնամս հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միապատ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութոյն յօգնականութիւն կարօտելոց: Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ: Այսպիսի զք ահա եկաց սա:

Իսկ ՚ի Լեւսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն թէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց զեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաածեռն բաշխոյս առ ամենայն զք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւաստեալ զի տացաք: Ի սորա աւուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բաշիւ, և վարուք և կենօք ճշմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն այնորիկ պատուեալ: Այլ թէ որպիսի զք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բաշիւ կարեմք ցուցանել զայն. այլ մի ըստ միջն վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատերազմացն՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի: Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս թէոդոտոս. և նովին իբրք հաստատեց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, լի խնամութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին: Իսկ բժշկութեամբ ոչ ոչոյր այլ մարդ նման նմա, զի սգորմութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնորիկ իբրեւ ՚ի շահօգտութեան նոցա. յոյժ իսկ սրտեալ էր նա ընդ վարդապետութիւն աստուածաշուտութեանն: Իսկ ՚ի Լեւսարիա պաղեստինացւոց թէոտեկնոս մեծաւ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն: Եւ կալաւ զկնի նորա Ագաբէս, այն որ յոյժ վաստակէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերբ աստուծոյն հոգայր նա վասն ամենայն ուրազ մանաւանդ վասն աղքատաց: Ի սորա իսկ յաւուրս գիտեմք մեք զի էր նա անգ Պամփիլոս այր կորովի բաշիւ, և գործով իւրով էր նա փիլիսոփայ ճշմարտութեան. և էր երեց եկեղեցւոյն նոցա: Այլ թէ զիարգ էր նա, կամ ուստի, ոչ փոքր քառիւք կարեմք ցուցանել զնմանէ. զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատերազմն զոր

'ի Ժամանակի հալածանաց խոստովանութեամբ, և 'ի վախճանի վասն պատկին վկայութեան որով պատկեցաւ նա, յառանձին ուրոյն գիրս կարգեցաք մեք. զի քան զամենեսեան որ առ մեզ կացին սքանչելի եղև երանելիս այս այր: Իսկ յորոց մինչև յաւուրս մեր հաւին սակաւ ծանեաք, զՓիարիոս յերիցանց անտի եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և զՄեղետիոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Պանտացւոց: Առաջինն՝ անստացուած սոսկութեան վարուք և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձ գտեալ, և տեսութեամբ և մեկնութեամբ աստուածեղէն տառից 'ի Ժողովս եկեղեցւոյ հմուտ էր և տեղեակ սքանչելապէս: Իսկ Մեղետիոս՝ զոր Ատտիկեան մեղր կոչէին, որ միանգամ իմաստութեան էին հետամուտք, և արդարև այնպիսի դեկաց նա որպէս եթէ յամենայն ազգ վարդապետութեան ամենակատարեալ զսա դք գրէր: Ի հռետորականին արուեստ ոչ դք կարաց շատ իսկ ըստ արժանւոյն զարմանալ ընդ նա. որպէս զի ասիցէ՝ դք յիրաւի թէ 'ի բնէ էր այս նմա: Իսկ այլով բազմատեղեակ հմուտութեամբն և գիտութեամբ ո՞ր էր որ կարաց երբեք գերազանցել զնովաւ: Եւ յամենայն իսկ ճարտարութեան խօսից ամենարուեստ և կորովաբան գոլ զսա միայն ասէր որ արդեօք, որ միանգամ ընդ նորա

համբեր 'ի Ժամանակի հալածանացն ազգի ազգի խոստովանութեամբ և պատկան զոր եզաւ 'ի ձեռն վկայութեանն. 'ի ճառս որ զմանէն առանձինն ասացաք մեք. ոս իսկ աստ սքանչելի էր: Բայց սակաւք գտան յաւուրս մեր որ գիտացաք մեք, զՓիարիոս յերիցանց անտի որ էր յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց. և Մեղետէն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն պոնդացւոց: Այլ այն առաջին վարուք սոսկութեան և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձեալ էր, և իմաստութեամբ աստուածաշուովութեան և մեկնութեամբ և խօսիք առաջի ամենայն Ժողովրդեան եկեղեցւոյն. հմուտ տեղեակ էր սքանչելապէս: Իսկ մեզր Ժորածոյ կոչէին զնա ոմանք որ ուսեալ էին զիմաստութեան: Եւ այսպէս կատարեալ էր ըստ առնան իւրոյ, զի 'ի փառաւորութեան հռետորայութեան ոչ դք կարէր անել զմանէն թէ մըլափ ինչ էր նա, որպէս զի ասիցէ՝ դք թէ այս իբրե 'ի բնութենէ իցէ նորա: Իսկ այլով սքանչելութեամբ տեղեկութեան և բազմուսմամբն որ կարաց անցանել սքանչելութեամբն նորա, զի իմաստութեամբ բանին որ արտաբնոյ՝ ճարտար էր և կրօնի, և այն որ առնու զփորձ հանգիսի նորա թերևս ասէ թէ նա միայն էր այսպիսի և ոչ այլ դք: Բայց համեմատ այսոցիկ էր և ըս-

փորձ հանդիսին անցանէր. սոցին համեմատ և պան-
չեկութիւն վարուց էր նորա: Զսա՝ ի ժամանակի անդ-
հալածանացն մինչ փախուցեալ էր ի կողմանս Պա-
ղեստինացւոց՝ զեօթն ամս արժանի եղաք տեսանել:

Իսկ զեկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց յետ Հիմնեայ՝
զոր յիշեցաքս փոքր մի յառաջ, կալաւ Զաբդաս ըզ-
պաշտօն առաջնորդութեան. իբրեւ ոչ յետ բազմաց
հանգեալ և սա, Հերմոն վերջին՝ կալաւ զաթոռն ա-
ռաքելական, որ մինչև ի ժամանակս հալածանացն որ
յաւուրս մեր՝ պահեալ էր հաստատութեամբ: Իսկ
յԱղէքսանդրիա յետ մահուն Դիոնեսիոսի կացեալ
Մաքսիմոսի յեպիսկոպոսութեան անդ զամս վեշտա-
սան՝ զկնի նորա կալաւ Թէոփնաս: Առ սովաւ հան-
դերձ Փիարեալ պայծառացաւ յԱղէքսանդրիա և Ա-
քիլէօ երիցական պատուով պատուեալ, որում և յանձն
էր վարդապետութիւն հաւատոց: Այնչ նուազ և սա
՝ ի գործ փիլիսոփայութեան և ի վարս աւետարանա-
ւրան առաքինութեան սերտ և փոյթ գտաւ: Իսկ յետ
պաշտելոյն Թէոփնայ զինն և տասն ամս զառաջնորդու-
թիւն՝ կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն Աղէք-
սանդրացւոց՝ Պետրոս: Փառաւորեցաւ և սա մանա-
ւանդ ընդ երկոտասան ամս եպիսկոպոսութեան անդ
իւրում: զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն առաջ
նորդեաց եկեղեցւոյն. և զայլ ժամանակս կենաց իւ-

քանչեւութիւն վարուց նորա: Զսա ի ժամանակի անդ հալածա-
նացն մինչ փախուցեալ էր ի դաւառն պաղեստինացւոց զեօթն
ամ տեսանէին զնա: Իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի յետ Հիմնեա-
սեայ եպիսկոպոսի այն որ յառաջագոյն ցուցաք վասն նորա, Զե-
բեդայ կալաւ զպաշտօնն որ անդ էր: Իայց յետ սակաւու միոյ ժա-
մանակի իբրեւ հանգեալ սա, Հերմոն վերջին կալաւ զաթոռն առա-
քելոցն որ պահեալ էր մինչև ի ժամանակս հալածանացն: Իսկ
յԱղէքսանդրիա իբրեւ եկաց յեպիսկոպոսութեան անդ Մաքսիմոս
զովթեալսն ամ յետ մահուան Դիոնեսի, Թէոնէ կալաւ զկնի
նորա: Եւ յաւուրս սորա յԱղէքսանդրիա հանգերձ Փիարիոսեալ
երեցու, և Աբեղղէս յայտնի էր, և զվարդապետութիւն սուրբ
հաւատոց ունէր նա անդ: Բայց սակաւք էին որ գտանէին ըստ նա-
րա նմանութեան ի գործ փիլիսոփայութեան. և ի վարս ուսման
աւետարանին պնդապէս կայր: Իսկ յետ պաշտելոյն Թէոնեսեայ
զինն և տասն ամ, կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն աղէքսան-
դրացւոց Պետրոս, որ փառաւորեցաւ նա առաւելապէս զերկոտա-
սան ամ յեպիսկոպոսութեան անդ: Բայց առաջնորդեաց եկեղե-

րոց խտտակեաց վարուք չգնէր, միանգամայն և 'ի շահ
օգտութեան եկեղեցւոյն մեծապէս հսկէր, որ և յին-
նեւորդ ամի հալածանացն հատաւ գլուխ նորա, և
վկայութեան պսակաւ զարդարեցաւ: Մինչև ցայս
վայր ածեալ զպատմութիւն կարգաւ, որ յաւուրց
անտի ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև ցբակտումն եկե-
ղեցեաց 'ի հալածանս՝ բովանդակին ամբ երեք հա-
րիւր և հինգ, արդ այսուհետեւ վասն որոց արիացանն
առ մեզք պատերազմաւ 'ի վերայ հաւատաց աստուած-
պաշտութեան, թէ ով դք, և որպիսի էին նոքա գրով
ղթոցուք յիշատակ, որոց միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ցւոյն զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն. և զայլ ժամանակս
վարուց իւրոց բազում երկայնմութեամբ անձին իւրում առաջ
նորդէր. և իբրեւ 'ի շահ օգտութեան հոգայր նա մեծապէս վասն ե-
կեղեցւոյն: Արդ յամին իննեւորդի հալածանացն հատաւ գլուխ
նորա և զարգարեցաւ պսակեալ վկայութեամբ: Մինչև ցայս վայր
բովանդակեցաւք զճառս տողանիս կարգելոյ: Ար յաւուրց անոթ
ծննդեան Փրկչին մերոյ մինչև քակեցան եկեղեցիք 'ի հալածանս
որ կան լինին ամբ երեք հարիւր և հինգ: Արդ այսուհետեւ պատ-
մեցուք վասն ամենայնի որ միանգամ զօրացան 'ի պատերազմ
վասն աստուածապաշտութեան: Եւ թէ ով դք և որպէս էին նոքա,
գրով թողցուք յիշատակ ամենայնի որ միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ե. ¹ — « Ի մեծամեծ սիւնհոգոսս եպիսկոպոսաց » . Այն է 'ի Ժողովի Իգնիոյ գումարեալ 'ի յիսնից եպիսկոպոսաց . զոր յեշատակէ Փիրմիլանոս գրելով առ Ախարիանոս հայրապետ , 'ի կրկին ժողովս Ափրիկեայ որ ընդ Ափրիպպինեաւ կարժագինեցւոց եպիսկոպոսիւ , և որ առ Ախարիանոս . յորում ութսուն եպիսկոպոսք էին խոստովանողք , յորոց և ոչ սակաւք մարտիրոսացան ապա . նոյն դարձեալ և 'ի Ժողովի Սիննատացւոց :

ԳԼՈՒԽ Է. ² — « Լինել սեղանաւորս իմաստունս » . Չգիտեմ ուստի առնուլ զայս բան առաքելոյս . զի է ուրեք արդարեւ , « Իբրեւ հաղարայպետս իմաստունս » . կամ զի « Չամենայն ինչ փորձեցէք » որովհետեւ սեղանաւորս փորձս , ասէ 'ի ընագրին , կամ Թէ ըստ Ովսերեայ յԵբրայական աւետարանէն առնուցու զայս ասել :

ԳԼՈՒԽ Ը. ³ — « Եւ զմիրաութիւնն սուրբ խոսեալ անարգէ » . Քանզի մերժէր Նովատիանոս չընդունէր զմիրաութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյն . զի 'ի սրբութենէ պաշտօնէին կամեր կռուել զվաւերականութիւն խորհրդոյն , զասն որոյ յարժանաւոր պաշտօնէէն միայն կ'ընեալան՝ քրիստոնեայս համարէր , որով կրկին մկրտեմէն զեկամոսս իւրեանց , զորոց զհետ զնացին ապա Դոնատեանք :

... ⁴ — « Զի 'ի սպառ սպառ փախուցանէ զՀոգին սուրբ » . Այս է՝ ոչ ընդունելով զապաշխարութիւն , որով և զքաւութիւն մեղաց և զվերադարձ 'ի շնորհս , փախուցանէ 'ի սպառ զՀոգին սուրբ անյոյս անզեղութեամբ :

ԳԼՈՒԽ Ժ. ⁵ — « Յայնապէս քրիստոնեայս լինել ասէին » . ԶՓիլիպպոս ակնարկէ բանս , և Թերևս և զԱղեքսանդր Սեւերոս :

... ⁶ — « Նախելիան կախարդացն Եգիպտացւոց » . Եւ զի հզօրք էին յայնժամ 'ի Հռոմէքուրմէն Իսիսի և Սեբաստեայ և գուշակք նոցա և կախարդք , այլ Թէ ո՛ր էր կախարդապետն նոցա չասէ ինչ յայտնի , բայց Թերևս զՄակրինոս ակնարկիցէ՝ որ Իբրեւ դասախարակ և վարդապետ նորա , կորստեան նորա եղև պատճառ :

... ⁷ — « Հշմարտելով 'ի ամա զնշանակ անուան իւրոյ » . Մակրինոսդ անուն՝ հեռաւոր նշանակէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. ⁸ — « Զիսորդ ուրեմն ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ » . Առ Գերմանոս է այս 'ի պատասխանի , որ ամբաստան լինէր զնմանէ՝ Թէ յառաջ քան զհալածանսն չէր նորա ժողովեալ զհաւատացեալ հոս իւր , ըստ սովորութեան եպիսկոպոսաց , 'ի սրտապնդել զնոստ ընդգէմ սպառնացեալ նե .

զուժեանց և մահուն, 'ի հազորդել օրինացն և 'ի կնքել զերախայս, այլ իբրև վարձկան որ զանձին փրկութենէ միայն հոգալով՝ փախ չէր :

... 9 — « Յախտե մահուն » . Ուր 'ի հին թարգմանութեան դասնեմք « Ի կղզւոյ մեռան » . և այս 'ի զանազանութենէ բնագիր ձեռագրացն է որ վրիպակաւ մանաւանդ փոխանակ ընթեանց ծն ԴՊՎՍՍ ընթերցեալ է ծն ԴՊՎՍՍ միով տառիւ յեղաշրջեալ տ. մենեին զմաստ բանին :

ԳԼՈՒԻ ԺԸ. 10 — « Անխտի սովորեցան » . Եթէ չեցէ ինչ խորագիտեալ 'ի բան 'ի պատկերամարտից անտի՝ ըստ սովորութեան հեթանոսաց կամ հեթանոսաբար ասելով պատուել զպատկերան, կամք ցուցանել բանիւս եթէ խտր մեծ է ընդ քրիստոնէական յարգանս պատկերաց և ընդ հեթանոսականս . զոր չունի եկեղեցին :

ԳԼՈՒԻ ԻԳ. 11 — « Զարգարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ » . Մայրայեղ գովութիւնքս այսոքիկ զկապարելոս ինքնակալաց, միայն զի չեն հալածիչ լեալ քրիստոնէից՝ ծանր է լսել մեզ, և պատերազմող ականջաց :

ԳԼՈՒԻ ԻԻ. 12 — « Զամս մեռասան » . Յանցանէ աստ Եւսեբի 'ի Թիւս ամաց քահանայապետութեան Սեքստեսոյ, որ զերկեամ մի միայն և զամիսս մեռասան տեսնեմք զաթուակալութիւն նորա 'ի գաւազանագիրս քահանայապետաց Հռովմայ . և զի լսէ իսկ զվիսյական մահուանէ նորա :

ԳԼՈՒԻ Լ. 13 — « Եւ իբրև ոչ կամէր հեռանալ Պօղոս » . Քանզի անաստեալ Պօղոսի մեռոյ ժողովոյն, և յեցեալ 'ի զօրութիւն իշխանութեան գլխոյին Զենոբիայ՝ որ հզօրն էր յայնժամ յԱրեւել, չթողոյր զաթուս իւր և զեկեղեցին, մինչև 'ի պարտել գլխոյիս առաջի զինուցն Հռովմայեցաց՝ դիմեցին եպիսկոպոսունք առ ինքնակալն Արեղինոս և իբրև կուսակից թշնամոյն և հակառակ տէրութեան Հռոմոց՝ մերժեցին զնա յաթուոյն և 'ի քալաքէն :

ԳԼՈՒԻ ԼԲ. 14 — « Մարտակից զօրացն Հռովմայեցաց » . Մինչդեռ ինքնակալն Կղադիրոս պատերազմու էր ընդ խուժս, պարապ դառաւ և զօրացեալ իշխանութեան իւրում Զենոբիս առաքեաց զզօրավար զօրուն իւրոյ զԶարգա ծանր ձեռամբ 'ի վերայ Եգիպտոսի, որ և օգնականութեամբ Տիմոգենեայ կալաւ զաշխարհն, և եդ զաթուս իշխանութեան իւրոյ յԱղեքսանդրիս : Իսկ Պրոքոս հռովմեական զօրքն և Եգիպտացւոյ՝ որք չէին 'ի կողմ Պալմիրացոյն պատերազմեալ ընդ Բրուքիոնի, այս է ահա պատմութիւն պաշարման և պատերազմիս . այլ թէ զիարգ 'ի գեպ զայցէ այս ընդ ժամանակագրութեան՝ Անատոլեայ յԱսորիս գտանել և միանգամայն յԵգիպտոս՝ չէ տեղւոյս քննել :

ՅԱՆԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴՊ

- Ա. — Թէ որպիսի՞ ինչ յառաջ քան
բոցն էր։
- Բ. — Վասն աւերածի եկեղեցեաց։
- Գ. — Վասն ազգի ազգի տանջանայ՝
կայքն 'ի հալածանս։
- Դ. — Վասն փառաւոր վկայիցն Աստ-
պատկոք աստուածաշուով-
պէս լցաւ աշխարհ ամենայն
- Ե. — Որ ինչ 'ի Նիկոմիդիա գործեց։
- Չ. — Վասն որոց 'ի յաբլբուհեաց ան
- Ի. — Վասն Եգիպտացւոց որ վկայեց
- Լ. — Վասն այնոցիկ որք վկայեցին ս
- Ք. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Թեբայիս
- Ժ. — Գրով վկայութիւնք երանելւ
նայնի՝ որ գործեցան յԱղեքս
- ԺԱ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Փախագիա
- ԺԲ. — Վասն բազմութեան արանց և
հանգիսիւք նահատակեցան։

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒ

- Ա. — Առաջին նաւք, վասն այնոցիկ որ եղին
- Բ. — Երկրորդ, վասն բաղանջ եկեղեցեաց։
- Գ. — Երրորդ, վասն թէ չբաւեա արարին պ
ծանս։
- Դ. — Չորրորդ, վասն պանշելի վկայիցն Աս-
տայն աշխարհ յերատակք նոցա. և
աստուածաշուովեան։
- Ե. — Հինգերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին
- Չ. — Վեցերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին
- Ի. — Եօթներորդ, վասն եգիպտացւոցն որ վ
- Լ. — Ութերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին
- Ք. — Իններորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին
- Ժ. — Տասներորդ, ուսումն քոր գրեաց Փիղէս
անգամ գործեցան յԱղեքսանգրիտ։
- ԺԱ. — Մեաստաներորդ, վասն այնոցիկ որ վկ
- ԺԲ. — Երկուստասներորդ, վասն բազում արա՛մ
անբազմ բազում բնաբովութեամբք։

ԺԳ. — Վասն առաջնորդաց եկեղեցեացն, որք զշմարտութիւն
աստուածապաշտութեան՝ զոր քարոզեցին բանիւ, հեղ-
մամբ արեան իւրեանց կնքեցին յայտնապէս:

ԺԴ. — Վասն բարուց և կենաց թշնամեացն աստուածապաշտու-
թեան:

ԺԵ. — Վասն արտաքնոց ուրոյն գիպաց:

ԺԶ. — Վասն փոփոխելոյ իրացն 'ի բարեքի պայման:

ԺԷ. — Թէ ո՞րպէս փոխեցին ինքնակալք զնախնական հրամանան:

ԺԳ. — Երեքասաներորդ, վասն պիտոցի որ կոչին 'ի 'պլուխ եկեղեցեացն որ
ցուցին զշմարտութիւն աստուածապաշտութեանն զոր քարոզէին
հեղմամբ արեան իւրեանց:

ԺԴ. — Չսրեքասաներորդ, վասն թէ ո՞րպէս եին թշնամք աստուածապաշտու-
թեանն:

ԺԵ. — Հնգեասաներորդ, վասն որոյ փանգամնքք անցին յեպոյ:

ԺԶ. — Վեցասաներորդ, վասն բարդ նորոգման իւրեանց որ եղև:

ԺԷ. — Եօթեասաներորդ, վասն նորոգման թաղաւորացն:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ Ը

Ն Ա Խ Ե Ր Գ

Զայտորդութիւնն կարգիս
յեօթն դպրութիւնս բովանդ
թերորդս՝ որ ինչ գործեցաւ
նաբար, այլ ընտիր առնելով
շատակի տալ գրով յուսումն
զինի մեր:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թէ որպիսի՝ ինչ յառաջ քան զհայրածանս պայման մերոցն էր.

Արդ անտի սկիզբն արաքոյւք բանիս, եթէ քանի՞ծն և թէ որպիսի՞ յառաջ քան զհայրածանս որ առ մեզք համարձակութիւն և փառք էին բանին աստուածապաշտութեան՝ որ աւետարանեցաւ ՚ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան Յունաց և բարբարոսաց, մեծ է քան զմերս կար որպէս արժանն է պատմել։ Օրինակ առցուք ՚ի բարեկամութենէ անտի ինքնակալաց առ մերսն, յորոց և ոմանց իշխանութիւն ՚ի ձեռս տային գաւառաց, ազատս կացուցանելով զնոսա յերկիրդէ կռոցն զոհից՝ առ բազում սիրելութեան իւրեանց առ ուսումն ուխտի մերոյ։ Եւ զի՞նչ ասել իցէ և վասն այնոցիկ՝ որ յարքունեաց անտի կայսերաց էին, և վասն նոցին իսկ ինքնակալաց՝ որք ընտանեաց իւրեանց կանանց և որդւոց և ծառայից համարձակութիւն տային բանիւ և կենօք պաշտել զկրօնս իւրեանց յայտ յանդիման նոցա, այլ և պար-

Առաջին ձառք, վասն այնոցիկ որ եղեն յառաջ քան զհայրածանս

Ընդունելութիւն կարգիս որ յառաքելոց անտի եւթն գարու թիւն բովանդակեցաք. և յայս գարութիւն ութներորդ որ ինչ գործեցաւ յաւուրս մեր, ոչ գուշնարար արժան է ապ գրով յուսումն այնոցիկ որ լինելոց են զինի մեր։ Իայց սկսցուք ՚ի սմին բանէ աստի յայմանէ. եթէ քանի՞ծն, և թէ որպիսի՞ համարձակութիւն և փառք էին բանին աստուածապաշտութեան, որ աւետարանեցաւ ՚ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան, ՚ի մէջ Յունաց և Բարբարոսաց յառաջ քան զհայրածանսն որ եղեն յաւուրս մեր. մեծ է քան զմեզ պատմել զնմանէ որպէս արժանի է նա. և օրինակ առցուք ՚ի պատուէ անտի որ պատուէին թագաւորքն զոմանս ՚ի մերոց անտի, և նոցա ապին զիշխանութիւն ՚ի վերայ հեթանոսաց, և բազում սիրով որ պահէին առ ուսումն ուխտի մերոյ, յաշխատութիւն զոհիցն ինայեցուցանէին զհեթանոսս, այլ զինչ և ա-

յուզղուծիւն իւրոցն, ըստ ժամանակին զօր գիտէ նա, թոյլ տացի: Եւ իբրեւ եկաց Աւրեղիանոս յինքնակալութեան իւրում զամս վեց, կալաւ զկնի նորա Պրօքոս և սորա ևս իբր զնախորդ իւր Դոյնչափ ամս կաշեալ յիշխանութեան, յաջորդէ զնա կարոս Հանդերձ որդւովք իւրովք կարկնոսիւ և Նումերիանու: Եւ սոցա ոչինչ աւելի քան զեռամեայ մի ժամանակ վարեալ զԹադաւորութիւնն փոխեցաւ իշխանութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ ապա գահակից ընդ նմա եղեն: Առ որովք յարեան Հալաժանքն յաւուրս մեր, յորում և քակտումն եկեղեցեաց: Այլ փոքր մի յառաջ քան զայս ել յաշխարհէ Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց կացեալ 'ի պաշտաման իւրում զամս ինն, և կալաւ զաթոռ նորա Փելլքս:

ԳԼՈՒԻ ԼԱ.

Վասն ձախող աղանդոյն Մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնժամ:

Յայնմ ժամանակի և Մանի՝ ըստ անուան իւրոյ գիււաջունչ աղանդովն և խելաքախ մոլեգնութեամբ

սուծոյ իբրեւ 'ի խրատ պատուհասից, 'ի ժամանակի յորում գիտէ թէ պիտոյ իցեն 'ի քննութիւն: Այլ իբրեւ եկաց 'ի Թադաւորութեան անգ Աւրեղիանոս զվեց ամ, կալաւ զկնի նորա Պրօքոս, և սա ևս իբրեւ զառաջինն քան զինքն, կառոս Հանդերձ որդւովք իւրովք որ են նոքա կիւրինոս և Նումերիանոս կալան զարքայութիւն: Եւ զարձեալ իբրեւ կացին նոքա զերիս ամս սուղ ինչ սակաւ, եկն եհաս բաբայութիւնն առ Դիոկղետիանոս, և առ այնոսիկ որ եկին զինի նորա. զի 'ի ժամանակն նորա եղեն հալաժանքն որ յարեան յաւուրս մեր, և քակտումն եկեղեցեաց: Իայց յառաջ քան զայս ժամանակս սակաւիկ մի իբրեւ եկաց Դիոնեսիոս եպիսկոպոս Հռովմայեցւոց 'ի պաշտաման իւրում զինն ամ՝ ել յաշխարհէ, և կալաւ զինի նորա Փելլքս:

Քաաներորդ իններորդ. Վասն ձախող աղանդիկն մանիքեցոց, որ այն ինչ նորոգ սկսաւ յայնմ ժամանակի:

Յայնմ ժամանակի և Մանի որ ըստ անուան իւրոյ մոլեգնեցաւ ըստ մտաց իւրոց յաղանգն գիւտհար՝ վառեցաւ ապոկոսիւն զըս-

զինեալ, յաստուածամարտ բանսարկուէն 'ի կորուստ բազմաց 'ի վեր երեւեցաւ։ Սա ըստ կենացն տարազու, ըստ բանից և ըստ բարոյից խուժ ոք, և ըստ մտաց հանձարոյն գիււաբախ էր և մոլի, որ և աշակերտեալ ինքեան զնմանիս իւր, զՔրիստոս ինքեան կերպարաւ նեւ կեղծէր, և մխիթարիչ գոյ և նոյն ինքն Հոգին սուրբ զանձն քարոզէր, և 'ի մելեգնութեան իւրում հպարտացեալ ապարթանէր։ Եւ ըստ օրինակին Քրիստոսի, ընտրեաց իւր երկոտասան աշակերտս ընկերս այլանդակ ուսման իւրոյ. և զի վաղուց շիջեալ բազմապատիկ ազանդոց զսուտ և զամբարիշտ վարդապետութիւնս 'ի մի կուտեալ 'ի սահմանաց անտի Պարսից իրը և զթոյն մահաբեր ցանեալ սփռեաց յերկիրս մեր։ Յորմէ և ամբարիշտ անուն Մանիքեցոց 'ի բազում տեղիս ցայժմ գլուխ 'ի վեր ամբառնայ։ Այսպէս եղև ստանուն գիտութեանն այնորիկ սկիզբն, որ ընդ այն ժամանակս վերաբուսաւ։

Ղիզ խորհուրդս, յարոյց զնա սառանայ Թշնամի Աստուծոյ 'ի կորուստ բազմաց։ Բայց է նա բարբարոս գործով և բանիւ և կերպարանք, և բնութեամբ իւրով գիււահար էր և մոլէր. և ետ զանձն իւր այնպիսեաց որ նման են նոցին։ Զի կամեցաւ նա առնուլ իւր զնմանութիւն կերպարանաց Քրիստոսի, և քարոզէր զանձն իւր և կոչէր Թէ նա Հոգի սուրբ և բարեխօս, և հպարտացեալ ամբարտաւանէր 'ի մելեգնութեան անդ իւրում։ Եւ ընտրեաց նա իւր աշակերտս երկոտասան ըստ նմանութեան Քրիստոսի։ Եւ ուսումն սուս ամբարշտութեան յամբարիշտ ազանդոց որ 'ի վաղուց ևս շիջեալ էին՝ եգիտ արծարծեաց, և իբրև զլեղի մահու տարածեցաւ յերկիրս յայս, յորում մեք եմք 'ի կողմանցն յարեւլից։ Եւ անուն մանիքեցոց տարածեցաւ առ բազումս։ Եւ այսպէս էր ճառք այսր սուտ գիտութեան որ բուսաւ ընդ այն ժամանակս։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Որ փասն առ մերովս ժամանակս ծաղկեցոց եկեղեցական մարդկան. և քե ոյք 'ի նոցանէ կացին մնացին մինչև յառեր եկեղեցեացն:

Ընդ այն ժամանակս կեցեալ Փելլըս 'ի գլուխ եկեղեցւոյն Հռովմայեցւոց զամս հինգ, յետ նորա կալաւ զաթուռն Եւտիքիանոս. որ զամիսս տասն միայն տեւեալ 'ի նոյն, եթող զայն Գայիոսի՝ որ տեւալ բաւեաց մինչև յաւուրս մեր: Եւ սորա կեցեալ զամս հնգեւտասան յառաջնորդութեան անդ իւրում, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս, առ որով եղեն և հալածանքն: Ի սոցա աւուրս՝ Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն զեպիսկոպոսութիւնն զկնի Դոմնեայ կալաւ Տիմոթէոս, և յետ սորա Կիւրեղ: Առ սովաւ ծանեալք զԻորութէոս երէց Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն, զայր բանիւ բուն. և զի փոյթ էր նա և սիրող աստուածեղէն տաւից և կիրթ յԵբրայականին՝ վասն որոյ և բազում գիտութեամբ զնոցին իսկ զքնագիրսն աստուածաշունչ մատենիցն ընթեռնոյր անսայթաք: Ազատական առեալ էր նորա դաստիարակութիւն, և 'ի մանկու-

Երեսներորդ. փասն մարդիան մանկանց եկեղեցւոյ, որ փաստաւրեցան յառարս մեր. և քե ոյք 'ի նոցանէ մնացին մինչև յառեր եկեղեցեացն որ եղև յառարս հալածուեացն:

Ընդ այն ժամանակս իբրև եկաց յեկեղեցւոյ անգ հռոմայեցւոց Փելլըս զհինգ ամ, կալաւ զկնի նորա Եւտիքիանոս: Իբրև եկաց և սա ևս զեւթն ամիսս, եթող զտեղին իւր Գայիոսեայ. առ յաւուրս մեր եղև: Եւ իբրև եկաց և սա ևս հնգեւտասան ամ, կալաւ զկնի նորա Մարկեղինոս. առ որ հասին սմա հալածանքն: Եւ յաւուրս նոցուն վարեաց իսկ զեպիսկոպոսութիւնն անտիոքացւոց զկնի Դոմնեայ՝ Տիմոթէոս, և զկնի սորա կալաւ Կանգեղեղոս: Եւ 'ի սորա յաւուրս գիտացաք մեք, զի էր երէց յեկեղեցւոյ անտիոքացւոց Իորոթէոս՝ այր կորովի բանիւք, և ունէր նա զհոգաբարձութիւն գրող Աստուծոյ. և փոյթ յանձին կալաւ նա վասն հԵբրայեցի լեզուի, և զգիրս հԵբրայեցիս ընթեռնոյր նա իմաստութեամբ հանձարով: Բայց կորովի էր նա յառաջագոյն և յուսուած

Թե՛նէ հետէ յաւուսն մակացութեան հելլենականին ոչինչ անմասն. այլ 'ի բնէ անտի և 'ի ծնէ ներքինի էր, ընդ որ Թագաւորն իբրև ընդ սքանչելիս զարմացեալ՝ մերձեցոյց զնա առ ինքն, և պատուեալ վերակացու կարգեաց 'ի վերայ ծիրանաներկացն Պափեայ՝ որ առ Տիրոսիւ: Զսա լուսք մեք շատ իսկ հմտութեամբ մեկնելով զգիրս սուրբս՝ յեկեղեցւոյ, իսկ զկնի կիւրղի Տիրանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն Անտիոքացւոց, առ որով յաճախեցին յափշտակութիւնք և աւեր եկեղեցեաց: Իսկ 'ի Լաւողիկեցւոց եկեղեցւոյ յետ Սոկրատայ՝ Եւսեբիոս կալաւ զեպիսկոպոսութիւն, որ յԱղէքսանդրեայ քաղաքէն էր, և պատճառք փոխելոյ նորա 'ի հայրենի երկրէն այսր՝ եղեն իրք Պողոսի Սամոստացւոյն. զի իբրև գայր նա վասն այսորիկ յԱսորիս, արգելաւ 'ի փութոտ սիրողաց բանին Աստուծոյ չղառնալ անդրէն յաշխարհ իւր, որ և առ մեօք գանձ ցանկալի ծանուցաւ աստուածապաշտութեան, զոր և 'ի բանից անտի Գիոնիսեայ 'ի վեր անդր կանուխ 'ի մէնջ եղելոց՝ 'ի միտ առնուէ: Որում և յաջորդեաց Անատոլիոս, բարին՝ որպէս ասեն, բարւոյն յաջորդեալ, որ և ինքն ծննդեամբ Աղէքսանդրացի էր: Սա բանիւ և կրթութեամբ հելլենականին իմաստ

իմաստութեան յունաց: Այլ բնութեամբ իւրով էր սա ներքինի, այսպէս իսկ էր նա 'ի բուն ծնէ իւրմէ. և Թագաւորն վասն սքանչելեաց մերձեցոյց զնա առ ինքն. և իբրև պատուի իշխան վերակացու ոստիկան 'ի վերայ ծիրանաներկացն որ են 'ի Մուր քաղաքի կացոյց զնա յառաջագոյն: Ի սմանէ լուսք սակաւիկ մի 'ի Ժամանակի իբրև մեկնէր զգիրս Աստուծոյ յեկեղեցւոյ: Իսկ զկնի կանգիղեղոսեայ՝ Տերինանոս առաջնորդեաց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց. և զկնի Սոկրատեայ եկաց յեկեղեցւոյ անդ Լաւողիկեցւոց Եւսեբիոս որ էր յԱղէքսանդր քաղաքէ: Բայց պատճառք գալոյ նորա այս է. իրք Պաւղեայ շառիշտացւոյ եղեն, զի վասն նորա եկն նա 'ի կողմոսն Ասորեաց, և արգելաւ նա 'ի ժարդոց պիտանեաց որ էին առաջ զի մի գարձցի նա յաշխարհ իւր. զի փոյթ պնդութեան յանձին ունէին նոքա վասն բանին Աստուծոյ: Այն իսկ սա օրերէն է յաւուրս մեր իւրոց աստուածապաշտութեան: Բայց զիւրին է մեզ ուսանել 'ի բանից անտի Գիոնիսեայ, զորս յառաջագոյն եղեալ է մեր: Զի Անատոլէս կալաւ զկնի Եւսեբի. և եկաց այր քալ զկնի առն քաջի: Եւսեբի ինքն Անատոլէս էր նա աղէքսանդրացի ազգաւ: Բայց բանիւ և ուսմամբ փիլիսոփայութեան յունաց գլխաւոր էր նա առաւել քան զամենայն ընտրեալսն որ եղեն յաւուրս մեր. զի համարովք

տասիրութեան գլուխ և իշխան, և քան զամենեւեան որ յաւուրս մեր կացին իմաստնագոյն հաւատացեալ. 'ի համարողութեան, յերկրաշափականին, յաստղաբաշխութեան, 'ի տրամախօսական վարժս և 'ի բնագիտական տեսութիւնս և 'ի հռետորականին և 'ի համայն իսկ մակացութիւնս 'ի ծայրն էր ժամանեալ, վասն որոյ և աղաչեալ յԱղէքսանդրացւոց կարգել նոցա 'ի քաղաքին վարժոց Արիստոտելական իմաստասիրութեան: Բաղում ինչ գործս լաւութեան պատմեն զնմանէ գործեալ յԱղէքսանդրիա 'ի պաշարման անդ Բրուքիոնի, յորում և նախապատիւ մեծարէր նա յիշխանս քաղաքին: Բայց օրինակի վասն նշանագրեցից ինչ մի. իբրեւ պակասէր համբար ցորենոյ պաշարերոցն, և քան զԹշնամեացն՝ տաքնապ սովոյն առաւել նեղէր զնոսա. անդ Անատոլիոս այսպիսի ինչ հնարս եգիտ: Իբրու զի մասն մի քաղաքին մարտակից և Թիկունք էին զօրացն Հռովմայեցւոց ¹⁵, որով և արտաքոյ պաշարմանս, յորում էր և Եւսեբիոս՝ մինչեւ երթեալ նորա յԱտորիա, որոյ և համբաւ անուան նորա յականջս զօրագլխին Հռովմայեցւոց հասեալ էր, յղեաց եցոյց նմա Անատոլիոս վասն որոց սատակէին 'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրեւ

Թուոց և չափոց երկրի և ուսմամբ աստեղաց, և ուսմամբ մաշտման, և տեղեկութեամբ բարոյից, և ուսմամբ հռետորայութեամբ կատարեալ էր: Եւ վասն այսորիկ և զվարդապետութիւն կորգին Արիստոտելոյ, որ էր յԱղէքսանդր քաղաքի, աղաչեցին զնա քաղաքացիք՝ կացուցանել: Պատմեն իսկ զնմանէ բաղում առաքինութիւն զոր գործեաց նա յԱղէքսանդր քաղաքի. 'ի ժամանակի իբրեւ էր պաշարեալ քաղաքն, և շուրջ պատեալ պահէին զնա զինուորքն, և պատուեալ լինէր նա յամենայն մարդոյ: Բայց վասն օրինակի ցուցանելոյ որ ինչ պատմի վասն նորա, յիշեցուցանեմ ես իր մի զոր գործեաց: Ասեն Թէ 'ի ժամանակի իբրեւ պատեալ պաշարեալ էր քաղաքն 'ի Թշնամեաց անտի. պակասեաց անդ կերակուր արգենանց. բայց առաւել քան զպաշարումն 'ի Թշնամեաց իւրեանց՝ տաքնապ սովոյն նեղեալ բռնագատէր զնոսա: Այլ իբրեւ էր անդ այրս այս, խորհեցաւ և գործեաց իբրեւ. զայս իրս: Իբրու զի մի մասն քաղաքին Թիկունք էին և օգնական զօրացն Հռոմոց, և ընդ նոսին էր և Եւսեբէս, և ոչ էր նա արգելեալ 'ի քաղաքին. զի յայնմ ժամանակի մինչեւ երթեալ էր նորա 'ի կողմանս Ատորոց, ընդ այնոսիկ էր նա՝ որ 'ի քաղաքին չէին արգելեալ, և առաքինութիւն մեծ և անուան ինտացաւ նա առ զօրագլուխն Հստ-

տեղեկացաւ դրուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի
Հոռոմոց իբրև 'ի շնորհս մեծի պարգևի՝ յայրել այնոց
ցիկ՝ որ 'ի Թշնամեաց անտի կամակար գայցեն 'ի հնա-
զանդուծիւն. և 'ի հանդիպել խնդրոյն յղեաց ան-
դէն Եւսեբիոս և եցոյց Անատոլեայ: Իբրև գիտացնա
զխոստումն, գումարեաց զժողով խորհրդեան Աղեք-
սանդրացոց, և նախ զառաջինն ջանայր հաւանեցու-
ցանել զնոսա՝ զի ձեռն տայցեն 'ի Հոռոմն բարեկամու-
թեամբ: Սակայն իբրև ետես եթէ զայրագնեալք խըս-
տանան նորա ընդ բանն, այլ չկարծեմ, ասէ, եթէ
և յայսմ ոչ հաւանիցիք ինձ. խրատ տամ ձեզ Թողուլ
արտաքոյ քան զդուռն քաղաքիս զամենայն բերան
անպիտան՝ երթալ ուր և կամիցին, զպառաւունս,
զմանկտին և զծերս. և ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ
մեռանել զուր տարապարտուց. և կամ զորս խեղեալ
և ապականեալ իցեն մարմնով ընդէր սատակեմք 'ի
սովոյ. այլ արժան է մեզ զարս միայն և զերիտասար-
դըս պահել, և 'ի նոսա բաշխել զկարևոր մեր ցորեան՝
որք կարողքն են և բաւականք 'ի պահպանութիւն քա-
ղաքիս: Եւ այսպիսի խորհրդով հաճեաց հաւանեցոյց
նա զժողովն. և ինքն յարուցեալ նախ վճիռ ետ՝ Թէ

մոց, և յղեաց եցոյց նմա Անատոլէս վասն այնոցիկ որ սատակէինն
'ի սովոյ յարգելանի անդ քաղաքին: Իսկ նա իբրև տեղեկացաւ զը-
րուցացն, խնդրեաց 'ի զօրագլխէ անտի Հոռոմոց, ապրել այնոցիկ
որ քանն և հնազանդին սոցա 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց: Եւ իբրև
պարգևօք և մեծաւ շնորհիւ յանձն էառ նմա զօրագլուխն, յղեաց
Եւսեբէս և եցոյց Անատոլեայ: Իսկ նա իբրև գիտաց զխոստումն
պարգևին, ժողովեաց նա զժողովն խորհրդեան աղէքսանդրացոց,
և նախ զառաջինն հաւանեցուցանէր զնոսա զի ձեռն տայցեն 'ի Հո-
ռոմն բարեկամութեամբ: Իսկ իբրև ետես զնոսա Թէ խառացան ընդ
բանն ընդ այն և չառին յանձն, ասէ զնոսա. գարձեալ, որպէս
ինձ Թողի, Թէ յայսմիկ դուք զիս ոչ բռնադատեք. և Թէ սոքա որ
աւելորդս են, որ անպիտանս են մեզ, այսինքն, պառաւունք և
մանկտի, խրատ տամ ձեզ Թողուլ զնոսա արտաքոյ գրան քաղա-
քիս, և երթիցն ուր կամիցին. ընդէր ունիմք զնոսա առ մեզ զուր
տարապարտուց, զի մօա 'ի մահ են. և կամ զորս չեղեալ և ապա-
կանել են մարմնով իւրեանց՝ ընդէր սատակեմք զնոսա 'ի սովոյ.
այլ արժան է մեզ կերակրել զերիտասարդս և զկուսանս միայն, և
զննել զհամբարս ցորենոյ այնոցիկ որ կարող բաւական իցեն պա-
հել զքաղաքս: Իբրև այսպիսեաւ խորհրդովք հաճեաց հաւանե-
ցոյց զժողովուրդն: Եւ նախ զառաջինն եկաց նա և եհան 'ի քաղա-
քէ անտի զամենայն ինչ որ միանգամ չէին պիտոյ մտանել 'ի հա-

զամենեւեան որ միանգամ չէին կարող 'ի զէն, զարս և զկանայս մերժել հանել 'ի քաղաքէն. որոց թէպէտ և մնացեալ էր 'ի քաղաքին՝ յոչինչ պիտանացուք, յոյս ինչ կենաց չէր նոցա և սատակէին 'ի սովոյն: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն ժողովն յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն պաշարեալն 'ի քաղաքի անդ կեցոյց նա: Եւ նախ սկիզբն արար 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, ապա և այլոց որ էին 'ի քաղաքի անդ թոյլ արար փախել յամենայն հասակէ՝ որով ոչ միայն որոց վճռով ժողովոյն հրաման էր, այլ 'ի նոցա պատճառս և զայլս բազումս զգեցուցանէին զազա 'ի զգետոս կանացիս և գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ նորա հանէին ընդ դուռն քաղաքին, և թողուն երթալ առ զօրս Հոռոմոց: Եւ անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զհայր և բժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցանէր զշարաւրուկ տանջեալն յերկար արգելանէն: Զայսպիսի հովիւս՝ յաստուածային ակնարկութեան անտի արժանի եղև ունել մի ըստ միովն եկեղեցին Լաւողիկեցոց. որք յետ պատերազմիս փոխեցան յԱղէքսանդրեայ 'ի քաղաքն Լաւողիկեցոց: Թէպէտ և ոչ բազում ինչ գիրս եթող Անատոլիոս, այլ որչափ ինչ հասին առ մեզ 'ի նմանէ, մարթիմբ յայնց 'ի միտ առնուլ, զի

մար հանգիսի զօրոցն, զարս և զկանայս, և մերժեաց զնոսա 'ի քաղաքէ անտի: Նա և ոչ թէպէտ և մնացեալ էին անպիտանք 'ի քաղաքի անդ, յոյս ինչ կենաց չգտանէր նոցա, զի 'ի սովոյ սատակէին նոքա: Եւ իբրեւ միաբանեցին առ հասարակ ամենայն մարդ յայսմ խորհրդեան, գրեթէ զամենայն մարդ որ 'ի քաղաքի անդ էին՝ կեցոյց նա: Եւ նախ զառաջինն սկիզբն արար նա 'ի մանկանց եկեղեցւոյ, և ապա զայլն ևս որ էին 'ի քաղաքի անդ՝ յամենայն կողման հրամայեաց փախել նոցա, ոչ միայն յայնոսիկ որ խորհրդեամբն բանիւ արձակեցին զնոսա, այլ 'ի նոցա պատճառս զայլս բազումս զգեցուցանէին զազա հանգերն կանացիս, և 'ի գիշերի 'ի հրամանէ փութոյ նորա ելանէին ընդ դուռն քաղաքին, և երթային առ զօրս Հոռոմոց, և անդ ընդունէր զնոսա Եւսեբիոս, և իբրեւ զայր և զբժիշկ մեծաւ հոգաբարձութեամբ և բժշկութեամբ հանդուցանէր զնոսա, զի տանջեալք և չարարեալք էին նոքա ընդ յերկար արգելանէ անտի: Զայսպիսի հովիւս արժանի եղև ընդունել եկեղեցին զաւողիկեցոց մի ըստ միովն փութոյն Առտուծոյ: Եւ յետ այնր պատերազմի զոր ասացաք վասն նորա, եկին նոքա յԱղէքսանդր քաղաքն 'ի քաղաքն զաւողիկեցոց: Բազում խոստ եղեալ.

կորովի էր նա բանիւ և ճոխ բազմապատիկ հմուտ-
լծեամբն, յորս մանաւանդ վասն Զատիկին վարդապե-
տութիւնք են նորա. յորոց ի զատկական կանոնաց
անտի Անատոլեայ ինչ արժան է համառօտագրել
աստանօր:

Արդ յառաջնում տարւոջ, ասէ, զամառնաւ ա-
ռաջնոյ ամսոյն՝ որ սկիզբն է բովանդակ ինն և տաս-
նամեայ շրջանին, ըստ Եգիպտացւոց ՚ի քսան և ՚ի վե-
ցերորդ առուր Պամենոդ ամենանն, իսկ ըստ Մակե-
դոնացւոց ՚ի քսան և երկու Ղիստրեայ, և որպէս
Հռովմայեցիքն ասեն ՚ի մետասան յառջ քան զկա-
ղանդացն Ապրիլի. և գտանի արդ արեգակն ՚ի քսան
և վեց Պամենոդ ամենանն ոչ միայն ՚ի հատածն ա-
ռաջին զմութ իւր արարեալ, այլ և զառուրս չորս յա-
ռաջեալ ՚ի նոյն: Այս իսկ հատածս է առաջին յեր-
կոտասան մասնէն, յորում և հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն է սկիզբն ամսոց և գլուխ շրջանին ինն
և տասնեկի, և սովոր են արձակուրդ զսա կոչել ըն-
թացից Մոլորակաց: Իսկ այն ամիս՝ որ կանխէ զայս
մասն, վերջին է ամսոցն և ՚ի հատածն երկոտասա-
ներորդ՝ և վերջին երկոտասանիցն մասանց և կատա-
րած շրջանին մոլորակաց: Վասն այսորիկ որ միանգամ

է Անատոլեայ մեծաւ փոլթով արեգութեամբ: Բայց զայս եւեթ
ընկալաք մեք զոր ՚ի նոցանէն կարեմք ուսանել, եթէ քանի կորովի
էր նա բանիւ իւրով և բազում ուսմամբ իւրով և եղոյց իսկ և պատ-
մաց նա խօսիւք իւրովք, մանաւանդ վասն զատիկի զի ՚ի նոցանէն
արժան է մեզ յիշեցուցանել սակաւիկ մի այժմ: Այս ՚ի կանոնաց
անտի զոր եգ Անատոլէո վասն զատիկի: Արդ ՚ի նոյն, ասէ, ՚ի տար-
ւոյ անդ է նախ ամառգլուխ առաջին ամսոյն, զի է նա սկիզբն եր-
կոտասան ամի, որ ըստ համարոյ եգիպտացւոց է նա քսան և վեց
Պամենոդայ. իսկ Թուոյ ամսոց մակեդոնացւոց՝ քսան և երկու Ա-
րագայ, այսինքն մետասաներորդ Արեգ ամենանն: Բայց գտանի ա-
րեգակն ՚ի քսան և վեց Պամենոդայ, զի է նա քսան և երկու Ա-
գարայ, ոչ միայն զի մասնելով մասնէ նա ՚ի հատածն առաջին. այլ
և զի ունի նա չորս առուրս՝ որով գնաց նա. այս իսկ հատածս է
առաջին փոյ յերկոտասան մասնէ, և ՚ի սոսն հաւասարի տիւ գիշե-
րոյ. և սա ինքն սկիզբն ամսոց, և գլուխ ժամանակաց. որ չբիւ և
գայ ՚ի տեղւոյ իւրում ինն և տասն ամ: և որպէս սովոր են, ասեն
բազումք ՚ի նմա լուծանին ընթացք տատեղաց՝ որ կոչին մոլորեալք.
վասն զի ըն յայտնի. իսկ այն ամիս որ առաջին նորա է, վերջին է
նա ամսոցն և հատած երկոտասաներորդ, և մասն վերջին երկոտա-

յայսմ մասին դնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդն զատկին 'ի ժամանակիս Համարին, ոչ օակա վրիպել նոցա ասեմք. և չէ իսկ այս մեր բանս, այլ 'ի Հրէիցն նախնեաց, և յառաջ քան զԲրիստոս ծանուցեալ և 'ի նոցանէ խնամով պահեալ: Գիտացին զայս Փիլոն, Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ օղբա միայն, այլ և որ յոյժ կանուխ են քան զսոսա, երկդքին նախնադոյնքն, Ագաթոբուլեանք, որք վարդապետքն անուանեցան. և Արիստաբուզոս իսկ անգամ, որ մի էր յեօթանասնից անտի, որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս Եբրայեցւոց՝ հրամանաւ Եզդայրասէրն Պտղոմեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին վասն Թագաւորացս: Եւ 'ի լուծումն խնդրոցն՝ որ 'ի գիրս անդ Ելից, ասացին Թէ՝ Պարտք են հասարակաց ամենեցուն զենուլ զգատիկն յետ գարնանի հաւասարելոյ աւուրց տունջեան և գիշերոյ, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. և այս դէպ լինի՝ յորժամ արեգակն ընդ առաջին արեգակնային հատածն, կամ որ կենդանակերպն կօչեն շրջան՝ ընթանայ: Իսկ Արիստաբուզ յաւելլու Թէ վասն տօնի զատկին ոչ միայն արեգական հարկ է անցանել ընդ զուգօրեայ հա-

տանիցն, և կատարած շրջանին աստեղաց որ կոչին մուրեռալք: Վասն այսորիկ որ միանգամ յայսմ մասին գնեն զամիսն առաջին, և զչորեքտասաներորդ զատկին յայսմ ժամանակիս Համարին զնա, ոչ օակա ինչ հանձար իմաստութեան նոցա: Զէ իսկ մեր բանս այս, զի Հրէայքն այնդքիկ որ յառաջ էին քան զԲրիստոս, գիտէին զոս և պահէին. և կարեմք մէք ուսանել մանաւանդ վասն այսորիկ յայնցանէ որ ասացին, Փիլոն և Յովսէպոս և Մուսէոս. և ոչ 'ի սոցանէ միայն, այլ և յայնցանէ որ յոյժ կանուխ են քան զնոսա, յերկուց մարդոց անտի որ երկդքեան Բարեժողովք յորըրջեալ էին, այնք. քիկ որ անուանեալ կոչին գպիլք, այն որ յԱրիստաբուզեայ. այն որ 'ի Պենագայ քաղաքէն էր, այն որ ընդ եօթանասունն էր՝ որ Թարգմանեցին զգիրս սուրբս հեբրայեցւոց Պաղոմեայ Փիլագաթիս, սեայ և հօր նորա, և զմեկնութիւն գրոց օրինացն Մովսիսի արարին սոքա Թագաւորացն: Եւ իբրև լուծանէին նոքա որ միանգամ ընդ զնոն ժառալ էին 'ի գպրութեան ելից ասացին Թէ պարտ է ամենայն մարդոյ զենուլ զգատիկն հաւասարութեամբ յետ հասարակաց ասուրջեան և գիշերոյ յԱդար, յորժամ ընդմիջի ամիսն առաջին. 'ի այն այս ժամանակ գատնի, որ է նա հատած առաջին արեգակն: Իսկ Արիստաբուզոս յաւելլու և ասէ, Թէ տան զտոկի 'ի հարկէ ոչ միայն մինչեւ գնայ արեգակն 'ի հատածն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն:

տածն, այլ և լուսնի: Արդ կրկին են զուգորեայ հատածքն, մին գարնանային, միւսն աշնանային, յորս չափեալ են ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ և սահմանեցաւ օր զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի երեկորոյն, զի 'ի նմա կայ լուսին ընդդէմ արեգական տրամաչափ, որպէս է տեսանել 'ի լրանալ լուսնի: Արդ յորժամ արեգակն 'ի գարնանային զուգորեայ հատածն հանդիպի, լուսինն 'ի հարկէ յաշնանային հասարակածի կայ: Գիտեմ և այլ բազում ինչ ասացեալ 'ի նոցանէ, յորոց կէս մի հաւանական միայն, և կէս մի հաստատուն ցուցիւք և օրինակօք հաւաստեալ, որով ջանան ցուցանել յայտնապէս վասն զատկին և վասն բազարջակերաց ածին թէ պարտ է լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց թողում անդր զայս ամենայն յաճախութիւնս ապացուցութեանց, և զի բարձաւ քօզն՝ որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի, և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր և զչարչարանս իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք: Այլ զի ամիսն առաջին առ երբայեցիս յայնժամ է, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ, զայս և վարդապետութիւն Յնովքայ հաստատէ:

Բայց հաստատի երկիցս անգամ յազար և իլուշ, այսինքն՝ յարեգ և 'ի հոռի, և չափեալ են կշռով ժամանակքն ընդ միմեանս հաւասարութեամբ: Տուաւ իսկ օրն զատկաց 'ի չորեքտասաներորդ ամսոյն զկնի յերեկորոյն. զի 'ի նմա կայ լուսինն ընդդէմ արեգական հաւասարութեամբ չափով կշռով, որպէս և կարեմք ուսանել: Իսկ յորժամ ընդ լուսինն, լինի այնուհետեւ կալ հանգեալ մեանց. արեգակն յայն հատածն առաջին, յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն յազար, և լուսինն 'ի հարկէ 'ի միւսն ևս հատած յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյն 'ի լուշ: Գիտեմ ես այլ բազում որ ասացեալ է նորա հաւանութեամբ և օրինակօք ցուցանելէնք որ վասն տեսն մերոյ, զի նոքօք կամեցաւ ցուցանել վասն ածին բազարջակերաց զատկի, թէ պիտոյ էր լինել զկնի հաւասարելոյ տունջեան և գիշերոյ: Բայց թողում անդր որ իբրեւ զայսպիսի առական օրինակաց. զի բարձաւ 'ի նոցանէ քօզն որ եղեալ էր 'ի վերայ օրինաց Մովսիսի. և այսուհետեւ բացաւ երեսօք զՔրիստոս և զվարդապետութիւնն իւր իբրեւ ընդ հայելի տեսանեմք: Այլ եթէ ամիսն առաջին առ հերբայեցիս յայնժամ է յորժամ հաւասարի տիւն գիշերոյ: Ձայս և վարդապետութիւնն Յնովքայ հաստատէ: Սոյն իսկ այս Անտուլիս տասներորդ խօսս եթող վասն վարդապետ

Իսկ այն սա Անատոլիոս տառն գիրս Թաւաքանական ներածութեան, և զայլ յիշատակս հանապազորդ իւրոց բազմահմուտ պարապմանց և Թեափոխելոյն յուսումն վարդապետութեան գրոց սրբոց եթող մեզ, ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոտեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ Պաղեստինացոց. զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յեկեղեցւոյ յայնմիկ, և փոքր մի ժամանակս երկողին 'ի միասին կացին յառաջնորդութեան եկեղեցւոյն: Եւ իբրև կոչեցան նոքա յԱնտիոք 'ի ժողովն վասն Պողոսի, և անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաոդիկեցոց՝ բուռն հարին զնմանէ եղբարքն և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի:

Եւ իբրև փոխեցաւ 'ի կենաց Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս վերջին՝ նախ քան զհալածանան: Իմաստասիրական գիտութեամբն և հելլենական վարժիւք զարմանալի էր ուսմանեցուն, այլ ոչ նոյնպէս և հաւատովքն առ Աստուած, որ և 'ի ժամանակի առաջիկայ հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ, զի նենգաւոր էր և վատ և անարի և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեամբ: Այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ ինչ տապալէին իրք եկեղեցւոյն, զի անդէն ուղղեալ հաստատեաց զայն յառ Աստուծոյ փրկէն ամենեցուն կարգեալն նոցա եպիսկոպոս Թէոդոտոս, 'ի

առութեան Թուոց. և այլ օրինակս զհանապազորդութեան իւրոց. և զԹեափոխելոյն յուսումն վարդապետութեանն Աստուծոյ. 'ի սորա վերայ եղ զձեռն եպիսկոպոսութեան յառաջագոյն Թէոտեկնոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ պաղեստինացոց, զի փոյթ յանձին կալաւ նա Թողուլ զնա եպիսկոպոս զկնի իւր յետ մահուն իւրոյ յեկեղեցւոյն յայնմիկ յորում եկաց նա: Եւ փոքր մի ժամանակս երկողին 'ի միասին կացին յեկեղեցին յայն: Այլ իբրև կոչեցան նոքա յԱնտիոք 'ի ժողովն վասն Պողոսի. իբրև անցանէր նա ընդ քաղաքն Լաոդիկեցոց, բուռն հարին զնմանէ եղբարքն, և արգելին անդէն յետ մահուն Եւսեբի: Իսկ իբրև ել յաշխարհէ աստի Անատոլիոս, եկաց յեկեղեցւոյ անդ նոցա Ստեփանոս 'ի ժամանակի վերջին հալածանացն: Բայց յաղանգն փիլիսոփայութեան և այլովք ուսմամբք յունաց զարմանալին զնմանէ բազումք. այլ հաւատովք առ Աստուած այնպէս ուղիւ էր, զի 'ի ժամանակի հալածանացն յանդիմանեալ կշտամբեցաւ այրն այն, զի նենգաւոր էր և չար և երկչոտ և ոչ փիլիսոփոս ճշմարտութեան. այլ ոչ եթէ վասն նորա ինչ տապալեալ լինէին իրք եկեղեցւոյն, զի հաստատեցան

ձեռն գործոց չձմարտեալ արդեամբք զանուն իւր և զեպիսկոպոսի։ Զի յարուեստս բժշկականին՝ ՚ի մարմնոց դարմանա առաջին էր նա քան զբազումս գիտութեամբն, իսկ ՚ի խնաման հոգաբարձութեան հոգւոց՝ ոչ գոյր այլ զք նման նմա, մարդասիրութեամբն, միամիտ բարեսիրութեամբն, վշտակից փութօքն յօգնականութիւն կարօտելոց։ Նոյն և յաստուածային հրահանգս վարդապետութեան վարժ էր նա և կիրթ։ Այսպիսի դք ահա եկաց սա։

Իսկ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց յետ մահուն Թէոտեկնոսի՝ որ մեծախնամ փութով վարեաց զեպիսկոպոսութիւն իւր, կալաւ զաթոռն Ագաբիոս, զորոյ զբազմավաստակ աշխատութիւնս և զբարեսէր հոգաբարձութիւն հաւատացեալ ինքեան հօտին, և զառաքաձեռն բաշխոյս առ ամենայն դք, և մանաւանդ առ աղքատս ժողովրդեանն՝ հաւաստեալ գիտացաք։ Ի սորա առուրս եկաց Պամփիլոս կորովի բանիւ, և վարուք և կենօք չձմարիտ փիլիսոփայ, երիցութեամբ եկեղեցւոյն այնորիկ պատուեալ։ Այլ թէ որպիսի դք էր սա և ուստի, ոչ փոքր ինչ և սուղ բանիւ կարեմք ցուցանել զայն։ այլ մի ըստ միովէ վասն կենաց նորա, վասն վարժիցն կարգելոց առ ՚ի նմանէ, և վասն բազմադիմի պատերազմացն՝ զոր համբեր նա

յԱստուծոյ փրկէն ամենայնի։ Ի ժամանակի իբրեւ եկաց յեկեղեցւոյ անգ նոցա եպիսկոպոս Թէոդոսոս։ և նովին իբրք հաստատեաց նա զանուն իւր և զանուն եպիսկոպոսին, ըի խնաստութեամբ և բժշկութեամբ մարմնոյն գլխաւոր էր և առաջին։ Իսկ բժշկութեամբ ոգւոց ոչ գոյր այլ մարդ նման նմա, զի սգորմութեամբ փոյթ էր և պնդութեամբ վշտանայր նա ընդ այնոսիկ իբրեւ ՚ի շահօգտութեան նոցա։ յոյժ իսկ սբաղեալ էր նա ընդ վարդապետութիւնն աստուածապաշտութեանն։ Իսկ ՚ի Կեսարիա պաղեստինացւոց Թէոտեկնոս մեծաւ պնդութեամբ վարեաց զեպիսկոպոսութիւնն։ Եւ կալաւ զինք նորա Ագաբէս, այն որ յոյժ վաստակէր և պնդութեամբ ունէր զհոգաբարձութիւնն վասն առաջնորդութեան ժողովրդեանն, և ձերք առատութեան հոգայր նա վասն ամենայն ուրբաք մանաւանդ վասն աղքատաց։ Ի սորա իսկ յառուրս գիտեմք մէք զի էր նա անգ Պանփիլոս այր կորովի բանիւ, և գործով իւրով էր նա փիլիսոփայ չձմարտութեան։ և էր էրեց եկեղեցւոյն նոցա։ Այլ թէ զիմարդ էր նա, կամ ուստի, ոչ փոքր շահեմք կարեմք ցուցանել զմանէ։ զի վասն ամենայն գործոց նորա, և վասն վարդապետութեանն յորում կայր նա, և վասն պատերազմն զոր

'ի Ժամանակի հալածանաց խոստովանութեամբ, և 'ի վախճանի վասն պտակին վկայութեան որով պտակեցաւ նա, յառանձին ուրոյն գիրս կարգեցաք մեք. զի քան զամենեսեան որ առ մեզք կացին սքանչելի եղև երանելիս այս այր: Իսկ յորոց մինչև յաւուրս մեր հաւին սակաւս ծանեաք, զՓիարիոս յերիցանց անտի եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց, և զՄեկետիոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Պոնտացւոց: Առաջինն՝ անստացուած սոսկութեան վարուք և ուսմամբ փիլիսոփայութեան փորձ գտեալ, և տեսութեամբ և մեկնութեամբ աստուածեղէն տառից 'ի Ժողովս եկեղեցւոյ հմուտ էր և տեղեակ սքանչելապէս: Իսկ Մեկետիոս՝ զոր Ատտիկեան մեղր կոչէին, որ միանգամ իմաստութեան էին հետամուտք, և արդարեւ այնպիսի որ եկաց նա որպէս եթէ յամենայն ազգ վարդապետութեան ամենակատարեալ զսա որ գրէր: Ի հռետորականին արուեստ ոչ որ կարաց շատ իսկ ըստ արժանւոյն զարմանալ ընդ նա. որպէս զի ասիցէ՝ որ յիրաւի թէ 'ի բնէ էր այս նմա: Իսկ այլով բազմատեղեակ հմուտութեամբն և գիտութեամբ ո՞ր էր որ կարաց երբեք գերազանցել զնովաւ: Եւ յամենայն իսկ ճարտարութեան խօսից ամենարուեստ և կորովաբան գոլ զսա միայն ասէր որ արդեօք, որ միանգամ ընդ նորա

համբեր 'ի Ժամանակի հալածանացն ազգի ազգի խոստովանութեամբ և պտական զոր եղաւ 'ի ձեռն վկայութեանն. 'ի ճառս որ զնմանէն առանձինն ասացաք մեք. ու իսկ աստ սքանչելի էր: Բայց սակաւք գտան յաւուրս մեր որ գիտացաք մեք, զՓիարիոս յերիցանց անտի որ էր յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց. և Մեկետէս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն պոնդացւոց: Այլ այն առաջին վարուք սոսկութեան և ուսմամբ փիլիսոփայութեանն փորձեալ էր, և իմաստութեամբ աստուածապաշտութեանն և մեկնութեամբ և խօսիք առաջի ամենայն Ժողովրդեան եկեղեցւոյն. հմուտ տեղեակ էր սքանչելապէս: Իսկ մեղր Ժորաժոյ կոչէին զնա ոմանք որ ուսեալ էին զիմաստութիւն: Եւ այսպէս կատարեալ էր ըստ անուան իւրոյ, զի 'ի փառաւորութիւն հռետորայութեան ոչ որ կարէր տեղ զնմանէն թէ որչափ ինչ էր նա, որպէս զի ասիցէ՝ որ թէ այս իբրեւ 'ի բնութենէ իցէ նորա: Իսկ այլով սքանչելութեամբ տեղեկութեան և բազմաւսմամբն որ կարաց անցանել սքանչելութեամբն նորա, զի իմաստութեամբ բանին որ արաւբնոց՝ ճարտար էր և կրօնի, և այն որ առնու զփորձ հանգիսի նորա թերեւ ասէ թէ նա միայն էր այսպիսի և ոչ այլ որ: Բայց համեմատ այսոցիկ էր և ըս-

փորձ հանդիսին անցանէր. սոցին համեմատ և պան-
շեխութիւն վարուց էր նորա: Զսա՝ ՚ի ժամանակի անդ-
հալածանացն մինչ փախուցեալ էր ՚ի կողմանս Պա-
ղեստինացւոց՝ զեօթն ամս արժանի եղաք տեսանել:

Իսկ զեկեղեցւոյն Երուսաղեմացւոց յետ Հիսմենեայ՝
զոր յիշեցաքս փոքր մի յառաջ, կալաւ Զաբդաս ըզ-
պաշտօն առաջնորդութեան. իբրև ոչ յետ բազմաց
հանգեաւ և սա, Հերմոն վերջին՝ կալաւ զաթոռն ա-
ռաքելական, որ մինչև ՚ի ժամանակս հալածանացն որ
յաւուրս մեր՝ պահեալ էր հաստատութեամբ: Իսկ
յԱղէքսանդրիա յետ մահուն Դիոնեսիոսի կացեալ
Մաքսիմոսի յեպիսկոպոսութեան անդ զամս վեշտա-
սան՝ զկնի նորա կալաւ Թէոփնաս: Առ սովաւ հան-
դերձ Փիարեաւ պայծառացաւ յԱղէքսանդրիա և Ա-
քիլէս երիցական պատուով պատուեալ, որում և յանձն
էր վարդապետութիւն հաւատոց: Ոչինչ նուազ և սա
՚ի գործ փիլիսոփայութեան և ՚ի վարս աւետարանա-
կան առաքինութեան սերտ և փոյթ գտաւ: Իսկ յետ
պաշտելոյն Թէոփնայ զինն և տամս ամս զառաջնորդու-
թիւն՝ կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն Աղէք-
սանդրացւոց՝ Պետրոս: Փառաւորեցաւ և սա մանա-
ւանդ ընդ երկոտասան ամս եպիսկոպոսութեան անդ
իւրում: զերիս ամս յառաջ քան զհալածանսն առաջ
նորդեաց եկեղեցւոյն. և զայլ ժամանակս կենաց իւ-

քանչեւութիւն վարուց նորա: Զսա ՚ի ժամանակի անդ հալածա-
նացն մինչև փախուցեալ էր ՚ի գաւառսն պաղեստինացւոց զեօթն
ամ տեսանէին զնա: Իսկ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի յետ Հեմենո-
սեայ եպիսկոպոսի այն որ յառաջագոյն ցուցաք վասն նորա, Զե-
բեդայ կալաւ զպաշտօնն որ անդ էր: Բայց յետ սակաւու միոյ ժա-
մանակի իբրև հանգեաւ սա, Հերմոն վերջին կալաւ զաթոռ առա-
քելոցն որ պահեալ էր մինչև ՚ի ժամանակս հալածանացն: Իսկ
յԱղէքսանդրիա իբրև եկաց յեպիսկոպոսութեան անդ Մաքսիմոս
զութեառան ամ յետ մահուան Դիոնեսի, Թէոնէս կալաւ զկնի
նորա: Եւ յաւուրս սորա յԱղէքսանդրիա հանդերձ Փիարիոսեաւ
երիցու, և Աբեղզէս յայտնի էր, և զվարդապետութիւն սուրբ
հաւատոց ունէր նա անդ. բայց սակաւք էին որ գտանէին ըստ նո-
րա նմանութեան ՚ի գործ փիլիսոփայութեան. և ՚ի վարս ուսման
աւետարանին պնդապէս կայր: Իսկ յետ պաշտելոյն Թէոնեսեայ-
զինն և տամս ամ, կալաւ յետ նորա զեպիսկոպոսութիւնն աղէքսան-
դրացւոց Պետրոս, որ փառաւորեցաւ նա առաւելապէս զերկոտա-
սան ամ յեպիսկոպոսութեան անդ. բայց առաջնորդեաց եկեղե-

րոց խոստակեաց վարուք Ճգնէր, միանգամայն և 'ի շահ
օգտութեան եկեղեցւոյն մեծապէս հսկէր, որ և յին-
ներորդ ամի հալածանացն հատաւ գլուխ նորա, և
վկայութեան պսակաւ զարդարեցաւ: Մինչև ցայս
վայր ածեալ զպատմութիւն կարգաւ, որ յաւուրց
անտի ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև քակտումն եկե-
ղեցեաց 'ի հալածանս՝ բովանդակին ամբ երեք հա-
րիւր և հինգ, արդ այսուհետև վասն որոց արիացանն
առ մեզք պատերազմաւ 'ի վերայ հաւատոց աստուած-
պաշտութեան, թէ ով դք, և որպիսի էին նոքա գրով
ընթացուք յիշատակ, որոց միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ցւոյն զերիս ամս յառաջ քան զհալածանան. և զայլ ժամանակս
վարուց իւրոց բազում երկայնմտութեամբ անձին իւրում առաջ
նորդէր. և իրեւ 'ի շահ օգտութեան հոգայր նա մեծապէս վասն ե-
կեղեցւոյն: Արդ յամին իններորդի հալածանացն հատաւ գլուխ
նորա և զարդարեցաւ պսակեալ վկայութեամբ: Մինչև ցայս վայր
բովանդակեացուք զճառս տողանիս կարգելոյ: Որ յաւուրց անտի
ծննդեան փրկչին մերոյ մինչև քակտեցան եկեղեցիք 'ի հալածանս
որ կան՝ լինին ամբ երեք հարիւր և հինգ: Արդ այսուհետև պատ-
մեցուք վասն ամենայնի որ միանգամ զօրացան 'ի պատերազմի
վասն աստուածապաշտութեան: Եւ թէ ով դք և որպէս էին նոքա,
գրով թողցուք յիշատակ ամենայնի որ միանգամ զկնի մեր գայցեն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ե. ¹ — « Ի մեծամեծ սրահոգոտս եպիսկոպոսաց » . Այն է 'ի Ժողովն ի կոնիոյ գումարեալ 'ի յիսնեց եպիսկոպոսաց . զոր յեջտակէ Փիրմիլանոս գրելով առ Արարիանոս հայրապետ , 'ի կրկին Ժողովս Արարիկեայ որ ընդ Ագրիպայինեաւ կարժագինեցւոց եպիսկոպոսիւ , և որ առ Արարիանոս . յորում ութսուն եպիսկոպոսք էին խոստովանողք , յորոց և ոչ տակաւք մարտիրոսացան ապա . նոյն գարձեալ և 'ի Ժողովն Սիննատացւոց :

ԳԼՈՒԽ Ի. ² — « Լինել սեղանաւորս իմաստունս » . Չգիտեմ ուստի առնուլ զայս բան առաքելոյս . զի է ուրեք արդարեւ , « Իբրեւ հազարապետս իմաստունս » . կամ զի « Չամենայն ինչ փորձեցէք » որովհետեւ սեղանաւորս փորձս , ասէ 'ի բնագրին , կամ թէ ըստ Ովսերէայ յԵբրայական աւետարանէն առնուցու զայս ասել :

ԳԼՈՒԽ Ը. ³ — « Եւ զմկրտութիւնն սուրբ խոսեալ անարգէ » . Քանզի մերժէր Նովատիանոս չընդունէր զմկրտութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյն . զի 'ի սրբութենէ պաշտօնէին կամեր կշռել զվաւերականութիւն խորհրդոյն , վասն որոյ յարժանաւոր պաշտօնէէն միայն կնքեայն՝ քրիստոնեայս համարէր , որով կրկին մկրտեէին զեկամուտս իւրեանց , զորոց զհետ գնացին ապա Գոննա տեանք :

... ⁴ — « Զի 'ի սպառ սպուռ փախուցանէ զՀոգին սուրբ » . Այս է՝ ոչ ընդունելով զապաշխարութիւն , որով և զքաւութիւն մեղաց և զվերադարձ 'ի շնորհս , փախուցանէ 'ի սպառ զՀոգին սուրբ անյոյս անզեղութեամբ :

ԳԼՈՒԽ Ժ. ⁵ — « Յայնապէս քրիստոնեայս լինել ասէին » . ԶՓիլիպպոս ակնարկէ բանս , և Թերէս և զԱղեքսանդր Սեւերոս :

... ⁶ — « Նախիշխան կախարդացն Եգիպտացւոց » . Եւ զի հզօրք էին յայնժամ 'ի Հռովմքուրմէն Իսիսի և Սերապեայ և գուշակք նոցա և կախարդք , այլ թէ մէր կախարդապետն նոցա լատինէն յայտնի , բայց Թերէս զՄակրինոս ակնարկիցէ՝ որ Իբրեւ դասախարան և վարդապետ նորա , կորստեան նորա եղև պատճառ :

... ⁷ — « Ճշմարտելով 'ի սմա զնշանակ անուան իւրոյ » . Մակրինոսդ անուն՝ հեռաւոր նշանակէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. ⁸ — « Զիւրգ ուրեմն Ժողովս առնելոյ կամ ոչ առնելոյ պարապ էր ինձ » . Առ Գերմանոս է այս 'ի պատասխանի , որ ամբաստան լինէր զնմանէ՝ թէ յառաջ քան զհալածանսն չէր նորա Ժողովեալ զհաւատացեալ հօտ իւր , ըստ սովորութեան եպիսկոպոսաց , 'ի սրտաւնդէլ զնոսա ընդգէմ սպառնացեալ նե .

դուժեանց և մահուն, 'ի հաղորդել օրինացն և 'ի կնքել զերախոյս, այլ իբրև վարձկան ոք զանձին փրկութենէ միայն հոգալով՝ փախ չէր :

... 9 — « Յախտե մահուն » . Ուր 'ի հին թարգմանութեան գտանեմք « ի կղզւոյ մեռան » . և այս 'ի զանազանութենէ բնագիր ձեռագրացն է որ վրիպակաւ մանաւանդ փոխանակ ընթերնւոյն ընդ 7000 ընթերցեալ է ընդ 7,750 միով տառիւ յեղաջրեալ ա. մանկին զմաստ բանին :

ԳԼՈՒԻ ԺԸ. 10 — « Անխտի սովորեցան » . Եթէ չեցէ ինչ խորագրեալ 'ի բան 'ի պատկերամարտից անտի՝ ըստ սովորութեան հեթանոսաց կամ հեթանոսաբար տանելով պատուել զպատկերսն, կամի ցուցանել բանիւս եթէ խտր մեծ է ընդ քրիստոնէական յարգանս պատկերաց և ընդ հեթանոսականս . զոր չունի եկեղեցին :

ԳԼՈՒԻ ԻԳ. 11 — « Զարգարն զայն և զսիրելին Աստուծոյ » . Մայրայեղ գովութիւնքս այսոքիկ զհաւաքարիչա ինքնակալաց, փայն զի չեն հալածիչ լեալ քրիստոնէից՝ ծանր է լսել մեղ, և պատերազմոյ ահանջաց :

ԳԼՈՒԻ ԻԻ. 12 — « Զամս մեռաւան » . Յանցանէ աստ Եւսեբի 'ի Թիւս ամաց քահանայապետութեան Սեքստեայ, որ զերկեամ մի միայն և զամիսս մեռաւան տեսանեմք զաթուակալութիւն նորա 'ի գաւազանագիրս քահանայապետաց Հռոմոյն . և զի լռէ իսկ զվկայական մահուանէ նորա :

ԳԼՈՒԻ Լ. 13 — « Եւ իբրև ոչ կամէր հեռանալ Պօղոս » . Քանզի անաստեալ Պօղոսի վճռոյ ժողովոյն, և յեցեալ 'ի զօրութիւն իշխանութեան գլխոյն Զենոբիայ՝ որ հզօրն էր յայնժամ յԱրևելս չթողոյր զաթու իւր և զեկեղեցին, մինչև 'ի պարտել գլխոյն առաջի զինուոյն Հռոմայեցւոց՝ գիմեցին եպիսկոպոսուք առ ինքնակալն Արեղիանոս և իբրև կուսակից թշնամոյն և հակառակ տերութեան Հռոմոյն՝ մերժեցին զնա յաթուոյն և 'ի քաղաքէն :

ԳԼՈՒԻ ԼԲ. 14 — « Մարտակից զօրացն Հռոմայեցւոց » . Մինչդեռ ինքնակալն Կղադիոս պատերազմաւ էր ընդ խուժս, պարապ գտեալ և զօրացեալ իշխանութեան իւրում Զենոբիս առաքեաց զզօրավար զօրուն իւրոյ զԶարգա ծանր ձեռամբ 'ի վերայ Սգիպատոսի, որ և օգնականութեամբ Տիմոգենեայ կալաւ զաշխարհն, և եդ զաթու իշխանութեան իւրոյ յԱղեքսանդրիս : Իսկ Պրոքոս հռոմէական զօրքն և Սգիպատացւոյ՝ որք չէին 'ի կողմ Պալմիրացւոյն պատերազմեալ ընդ Բրուքիոնի, այս է ահա պատմութիւն պաշարման և պատերազմիս . այլ թէ զիարգ 'ի գեպ զայցէ այս ընդ ժամանակագրութեան՝ Անատոլեայ յԱսորիս գաւանէ և փանդամոյն յՍգիպատոս՝ չէ տեղոյս քննել :

ՅԱՆԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Թէ որդիսի՛ն յառաջ քան զհալածանս պայման մը
րոցն էր:
- Բ. — Վասն աւերածի եկեղեցեաց:
- Գ. — Վասն ազգի ազգի տանջանայ՝ որով նահատակեցան վը-
կայքն 'ի հալածանս:
- Դ. — Վասն փառաւոր վկայիցն Աստուծոյ, որ բազմապատիկ
պսակօք աստուածաշառութեան պսակեցան, և թէ ո՞ր
պէս լցաւ աշխարհ ամենայն յեշտակօք նոցա:
- Ե. — Ար ինչ 'ի Նիկիոմիդիա գործեցան իրք:
- Զ. — Վասն որոց 'ի յարքունեաց անտի կայսերաց էին:
- Է. — Վասն Եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:
- Ը. — Վասն այնոցիկ որք վկայեցին անգէն յԵգիպտոս:
- Թ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Թեբայիս վկայեցին:
- Ժ. — Գրով վկայութիւնք երանելւոյն Փիլէասոյ վասն ամե-
նայնի՝ որ գործեցան յԱղէքսանդրիա քաղաքի:
- ԺԱ. — Վասն այնոցիկ որ 'ի Փոփուգիա վկայեցին:
- ԺԲ. — Վասն բազմութեան արանց և կանանց՝ որ բազմօրինակ
հանգիսիւք նահատակեցան:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵԼԻՑԻՈՑ:

- Ա. — Առաջին ճառք, վասն այնոցիկ որ եղին յառաջ քան զհալածանս:
- Բ. — Երկրորդ, վասն քաղաքի եկեղեցեաց:
- Գ. — Երրորդ, վասն թէ որպէս արարին պատերազմ, որք եղին 'ի հալա-
ծանս:
- Դ. — Զորորդ, վասն սրանչիւ վկայիցն Աստուծոյ, թէ որպէս լցան ամե-
նայն աշխարհ յեշտակօք նոցա, և ամէն պսակս նշանաւորս վասն
աստուածաշառութեան:
- Ե. — Հինգերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Նիկիոմիդիա:
- Զ. — Վեցերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի անոց անտի թագաւորացն:
- Է. — Եօթներորդ, վասն եգիպտացւոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:
- Ը. — Ութերորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին յԵգիպտոս:
- Թ. — Եններորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Թեբայիս:
- Ժ. — Տասներորդ, ասումք զորքեաց Փիլէաս վկայ վասն ամենայնի որ փ-
անգամ գործեցան յԱղէքսանդրիա:
- ԺԱ. — Մեասաններորդ, վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Փոփուգիա:
- ԺԲ. — Երկուսասներորդ, վասն բազում արանց և կանանց որ արարին պա-
տերազմ բազում ընտրութեամբք:

ԺԳ. — Վասն առաջնորդաց եկեղեցեացն, որք զճճարտութիւն
աստուածաշառութեան՝ զոր քարոզեցին բանիւ, հեղ-
մամբ արեան իւրեանց կնքեցին յայտնապէս:

ԺԴ. — Վասն բարուց և կենաց թշնամեացն աստուածաշառութեան:

ԺԵ. — Վասն արտաքնոց ուրոյն գիւպաց:

ԺԶ. — Վասն փոփոխելոյ իրացն 'ի բարեքի պայման:

ԺԷ. — Թէ՛ ո՞րպէս փոխեցին ինքնակալք շնախնական հրամանն:

ԺԳ. — Երեքասաներորդ, վասն տիտղիկ որ կոչին 'ի 'պուլի եկեղեցեացն որ
ցուցին զճճարտութիւն աստուածաշառութեանն զոր քարոզէին
հեղմամբ արեան իւրեանց:

ԺԴ. — Չորեքասաներորդ, վասն թէ՛ ո՞րպէս եին թշնամք աստուածաշառութեանն:

ԺԵ. — Հեղեքասաներորդ, վասն որոյ փանգամ անք անցին յետոյ:

ԺԶ. — Վեցասաներորդ, վասն բարւոք նորոգման իւրեանց որ եղև:

ԺԷ. — Եօթնասաներորդ, վասն նորոգման թաղաւորացն:

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ե Ր

Զյաջորդութիւն կարգիս
յեթն դպրութիւնս բովանդ
թերորդս՝ որ ինչ գործեցաւ
նաբար, այլ ընտիր առնելով
շատակի տալ գրով յուսումն
գկնի մեր:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թե որպիսի՞ ինչ յառաջ քան զհայաժառանգ պայման մերոցն էր։

Արդ անտի սկիզբն արաքցուք բանիս, եթէ քանի՞ծն և թէ որպիսի՞ յառաջ քան զհայաժառանգ որ առ մեզք համարձակութիւն և փառք էին բանին աստուածաբաշտութեան՝ որ աւետարանեցաւ 'ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան Յունաց և բարբարոսաց, մեծ է քան զմերս կար որպէս արժանն է պատմել։ Օրինակ առցուք 'ի բարեկամութենէ անտի ինքնակալաց առ մերսն, յորոց և ոմանց իշխանութիւն 'ի ձեռս տային գաւառաց, ազատս կացուցանելով զնոսա յերկիրդէ կռոցն զոհից՝ առ բազում սիրելութեան իւրեանց առ ուսումն ուխտի մերոյ։ Եւ զինչ ասել իցէ և վասն այնոցիկ՝ որ յարքունեաց անտի կայսերաց էին, և վասն նոցին իսկ ինքնակալաց՝ որք ընտանեաց իւրեանց կանանց և որդւոց և ծառայից համարձակութիւն տային բանիւ և կենօք պաշտել զկրօնս իւրեանց յայտ յանդիման նոցա, այլ և պար-

Սառիս ձառք, վասն այնոցիկ որ եղեն յառաջ քան զհայաժառանգ

Ընդունելութիւն կարգիս որ յառաքելոց անտի եւթն գարու-թիւն բովանդակեցաք. և յայս գարութիւն ութերորդ որ ինչ գործեցաւ յաւուրս մեր, ոչ գուշնարար արժան է ապա գրով յուսումն այնոցիկ որ լինելոց են զկնի մեր։ Բայց սկսցուք 'ի սմին բանէ աստի յայսմանէ. եթէ քանի՞ծն, և թէ որպիսի՞ համարձակութիւն և փառք էին բանին աստուածաբաշտութեան, որ աւետարանեցաւ 'ի ձեռն Քրիստոսի ամենայն մարդկան, 'ի մէջ Յունաց և Բարբարոսաց յառաջ քան զհայաժառանգ որ եղեն յամեծ է քան զմեզ պատմել զնմանէ որպէս արժանի է նա կըս առցուք 'ի պատուէ անտի որ պատուէին թագաւոր 'ի մերոց անտի, և նոցա տային զիշխանութիւն 'ի վերայ դաց, և բազում սիրով որ պահէին առ ուսումն ուխտի միտաութիւն զոհիցն ինայեցուցանէին զճեթանոսս. այլ

ծելիսկ ընդ այն ազատութիւն. և զի զնոսա առաւել քան զճառայակիցս նոցա արժանիս հաւատարմութեան համարէին: Որպիսի դը Դորոթէոնն եղև՝ որ քան զամենայն մարդ բարեմիտ և հաւատարիմ գտաւ առ նոսա, և վասն այսորիկ իսկ և պատուաւորագոյն քան զամենեւին՝ որ միանգամ իշխանութեամբ և ու տիկանութեամբ գաւառաց ՚ի նոցանէ պատուեցան: Իբրև զսա էր և մեծանունն Գորգոնիոս, և այլ սոցին նման բազումք պատուեալք վասն բանին Աստուծոյ: Սոյնպէս և առանձին եկեղեցեացն գլխաւորք պատուեալ մեծարէին ՚ի գաւառապետաց և ՚ի դատաւորաց և յամենեցուն իսկ առանձին սպասու ծառայութեամբ: Եւ զիմրդ դը զԷլուուց բիւրս մարդկան դիմեալս ՚ի հաւատս, զբազմութիւն ժողովրդոց հաւատացելոց ՚ի քաղաքս քաղաքս, և զնշանաւոր տօնախմբութիւնս նոցա ՚ի տաճարս Աստուծոյ գրով բովանդակել կարացէ: Որպէս զի չլինէին բաւական տխուհետեւ շինուածքն, և վերստին ՚ի հիմանց անտի ընդարձակագոյնս կանգնէին եկեղեցիք ՚ի բազում

սացուք վասն այնոցիկ որ ՚ի տանց անտի թաղաւորացն էին, և իշխանաց այնոցիկ որ ընտանեցան իւր առաջի երեսաց իւրոց տպին համարձակութիւն յԱստուծո, բանիւ և վարուք կանանց իւրեանց, և որբուց և ծառայից. զի ոչ թէ միայն զի պարծեսցին նոքա համարձակութեամբ հաւատոց հաւանեցուցանէին զնոսա, այլ զի և զքանչեւապէս և աւելի քան զայնոսիկ որ մնանն ընդ նոսա, ընդունելի էին նոցա և համարէին զնոսա. որպէս զիմրդ և էրն Դորոթէոն, այն որ առաւել քան զամենայն մարդ պահէր ընդ նոսա զճմարտութիւնն և հաւատայր. և վասն այսորիկ պատուական էր քան զամենեւին որ միանգամ յառաջնորդութիւն և ՚ի գլխաւորութիւն էին: Եւ Գորգոնիոս այն որ իբրև զայն անուանի էր, և ամենեքին որ իբրև զնոսայն էին, պատուեալ էին վասն բանին Աստուծոյ. և թէ որպէս առաւել ընկալեալ և պատուեալ լինէին գլխաւորքն եկեղեցւոյն ՚ի գաւառապետից և ՚ի գաւառաց աւանեցունց:

Երկրորդ. վասն քակտելոյն եկեղեցեաց:

Բայց զիմրդ կամ որպէս կարացէ որ զԷլու ժողովրդոց մարդկանն որ լինէին և բազմանային յամենայն քաղաքս, և զիմրդ պիգուութեան ժողովրդոցն որ լինէին յաւուրս նշանաւորս ՚ի մէջ եկեղեցւոյ, որպէս զի ոչ բաւական լինէին այնուհետեւ առաջին շինուածքն, այլ վերստին ընդարձակէին և լայնէին և շինէին եկեղեցիս իբրև զքաղաքս: Բայց սոքա ՚ի նոսին ՚ի ժամանակեան իբրև

քաղաքանին, Եւ զայս երկայնաձիգ ժամանակի հա-
նապաշտորդ աճումն և զյաջողութիւն՝ ոչ նախանձյա-
պաղեցուցանէր, ոչ բանսարկուն չարադև չարակներ,
ոչ մարդկան խաբէութիւն արգելու կարէր՝ ցորքան
ձեռն Աստուծոյ յերկնից ձգեալ հովանի ունէր և
պահէր զժողովուրդ իւր, արժանաւոր զնա այնմ գը-
տեալ: Իսկ իբրև 'ի Բազում ազատութենէ 'ի մեղկու-
թիւն հատաք և 'ի յոռութիւն, և այր ընդ ընկերի
նախանձու գնայաք և թշնամանօք. և ոչ այսչափ մի-
այն, այլ իբրև այն եթէ յրնտանեկան պատերազմ
յարուցեալ, զինու նիզակօք և տիգօք բանից կռուե-
աք ընդ միմեանս, առաջնորդք ընդ առաջնորդս, և
ժողովուրդք ընդ ժողովուրդեան խռովեալ ընդհարկա-
նէր. նենգութիւն և կեղծաւորութիւն 'ի ծայր չա-
րութեան ժամանեալ: Իսկ ստուգութիւնն Աստուծոյ,
երկայնամուտեամբ որպէս և վայել էր նմա, ցորչափ
միաժողով միաբան կայր ժողովուրդն մեղմով իմն հան-
դէս առնէր այցելութեան իւրոյ. և սկսան հալածան
քնն յեղբարց անտի որ 'ի զինուորութեան էին: Բայց
իբրև ոչ զգացաք և ոչ խորհեցաք՝ թէ որպէս հաշ-
տեցուսցուք ընդ մեզ զԱստուած, այլ իբրև անաս-
տուածք ոմանք և ամբարիշտք, որ անխնամ և անայ-
ցելու զմարդկային մեր իրա համարիցին, չարիս 'ի վե-

աճէին և հանապազօր բազմանային և զօրանային և յաւելուին: Ոչ
գոյր նախանձ որ յապաղեցուցանէր, և ոչ գև չար կարէր ցուցա-
նել զհակառակութիւն իւր, և ոչ զի խաբէութեամբ մարդկան յա-
պաղեցուցէ, որքան ձեռն Աստուծոյ որ յերկնից ձգեալ հովանի
ունէր և պահէր զժողովուրդս իւր որչափ արժանի էր: Իսկ իբրև
'ի բազում խաղաղութենէ անտի և յազատութեանց փոփոխեցան
իբր մեր և նախանձէին բազումք և հայհոյէին զմիմեանս. և ոչ այս
չափ միայն, այլ իբրև այն եթէ մեք ընդ անձինս մեր պատերազ-
մեաք զինու և նիզակօք և տիգօք բանից, և առաջնորդք զառաջնոր-
դս մոլորեցուցանէին, և ժողովուրդ 'ի վերայ ժողովուրդեան խռ-
վեալ լինէր. և կեղծաւորութիւն անչափ և խեղհատակութիւն 'ի
ձեռն չարեացն բազմանայր և զօրանայր: Իսկ ստուգութիւնն Աս-
տուծոյ, ժուժկալութեամբ որպէս և վայելէր նմա, իբրև ցայն
վայր ժողովուրդքն կային խաղաղութեամբ, և փոքրկապէս զար-
թոյց գտործ իւր. և սկսան հալածանքն յեղբարց անտի որ զինուո-
րեալ էին 'ի զինուորութիւն: Բայց իբրև ոչ զգացաք և ոչ խորհե-
ցաք թէ որպէս հաշտեցի ընդ մեզ Աստուած և քաւեսցէ զմեզ.
այլ իբրև մարդք որ առանց Աստուծոյ են համարեալք զիրս մեր, և

րայ չարեաց յաւելուաք: Իսկ կարծեցեալ հովիւքն մերժեցին յինքեանց զօրէնս աստուածպաշտութեան, և յազթասէր հակառակութեամբ ընդ միմեանս վառեալ բորբոքէին, և միայն զայն և եթ խորհէին, զի զհակառակութեան և զսպառնութեան և զնախանձուն, զթշնամութեան և զատելութեան առ միմեանս աճեցուցանէին. և զգահասիրութեան՝ իբրև բռնակալութեան յօժարական զհետ ընթանային: Եւ յայն ժամ ապա ըստ բանից Երեմիայ թէ. Զիմրդ խաւարեցոյց սրտմտութեամբ բարկութեամբ Տէր զդուստրն Սիոնի. ընկէց յերկնից յերկիր զփառսն Խարայէլի, և ոչ յիշեաց զպատուանդան ոտից իւրոց յաւուր սրբա մըտութեան բարկութեան իւրոյ. այլ ընկոյղ Տէր յանխնայ զամենայն գեղ Յակոբայ. և քակեաց զամենայն ամուրս նորա: Եւ որպէս ՚ի սաղմոսին կանխա ձայնութիւնք են. Դարձուցեր զուխտ ՚ի ծառայէքումիւ, պղծեցեր յերկրի՝ յաւեր եկեղեցեացն, զսրբութիւն նորա: Քակեցեր զամենայն պարիսպս նորա, և եղեր զամուրս նորա ՚ի դողումն: Յափշտակեցին զնա անցաւորք ճանապարհի, եղև նա նախատ դրացեաց իւրոց: Բարձր արարեր զաջ նեղչաց նորա, ուրախ զամենայն թշնամիս նորա: Դարձուցեր զօգնութիւն ՚ի սրոյ նորա, և ոչ ընկալար զնա ՚ի պատե-

լիք ՚ի վերայնոցս հոգեբարձ և աեսուչ. և չարիս ՚ի վերայ այլոց չարեաց յաւելուաք: Եւ այնպիսի որ կարծեալ երևէին թէ հովիւք են՝ մերժեցին յինքեանց զօրէնս աստուածպաշտութեան, և հակառակութեամբ որ ընդ միմեանս էր՝ վառեալ այրէին. և միայն զայն և եթ զհակառակութեան և զսպառնութեան և զնախանձուն և զմտաբան և զատելութիւնն որ առ միմեանս աճեցուցանէին, և զանգիւնութիւնն և զառաջնորդութիւնն յամենայն մտաց իւրեանց պահանջէին. Յայնմ ժամանակի ըստ բանից Երեմիայի՝ զի ասէ. Զիմրդ խաւարեցոյց տէր սրտմտութեամբ բարկութեամբ զդուստրն Սիոնի, և ընկէց յերկնից յերկիր զփառսն Խարայէլի, և ոչ ևս յիշեաց զպատուանդան ոտից իւրոց յաւուր բարկութեան իւրոյ, այլ ընկոյղ տէր յանխնայ զամենայն գեղն Յակոբայ: Քակեաց տէր զամենայն ամուրս նորա: Եւ որպէս ասացեալ է ՚ի Սաղմոսին մարդարէութեամբ. եթէ անարդեաց զուխտ ծառայի իւրոյ, և ընկէց յերկիր զսրբութիւն իւր ՚ի քակել եկեղեցւոյն, և քակեաց զամուրս նորա, և կործանեաց զպարիսպս նորա և կոխան աւրարն զնա ամենայն անցաւորք ճանապարհի: Եւ հանգերձ այսու իսկ եղև նա նախատ դրացեաց իւրոց, և բարձր արար զաջ թշն-

րազմի: Անարգեցեր զսրբութիւն նորա, և զաթոռ նորա յերկիր կործանեցեր: Նուազ արարեր զաւուրս ժամանակաց նորա, և հեղեր զնովաւ զամեթ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Վասն աշերաճի եկեղեցեաց:

Բայց եկն կատարեցաւ այս ամենայն յաւուրս մեր, յորժամ տաճարք աղօթից մերոց հիմն 'ի վեր յատակէին, և գիրք սուրբ կտակարանաց 'ի մէջ հրապարակաց պրէին, և մեք աչօք մերովք տեսանէաք. և հովիւք եկեղեցեաց մերոց այսր անդր ամօթով թաքթաբուր չըջէին, և ոմանք իսկ անարգանօք ըմբռնեալ այսն կատակ թշնամեաց լինէին. և որպէս ասէ այլուր բանն մարգարէական թէ՛ Եհեղ անարգութիւն 'ի վերայ իշխանաց նոցա, մոլորեցոյց զնոսա յանապատի և ոչ 'ի ճանապարհի: Բայց չէ մեր զայս ամենայն անհնարին վիշտ տառապանաց՝ որ մինչև ցվերջ հասին 'ի վերայ մեր, բանիւ տալ 'ի գիր, և ոչ որ յառաջ քան զհալածանս գթտութիւնք էին ընդ միմեանս և այլանդակութիւնք՝ յիշատակել 'ի գէպ և ըմբռն: Վասն այսորիկ աւելի ինչ յայնցանէ պատմել ոչ կա-

մեաց նորա. գարձոյց զօգնութիւն սրոյ նորա, և ոչ ընկալաւ զնա 'ի պատերազմի, և խափանեաց զյաղթեցուցիչս նորա, և զաթոռ նորա յերկիր կործանեաց. նուազ արար զաւուրս մանկութեան նորա, և զքեցոյց զնա ամօթով: Բայց եկն կատարեցաւ այս ամենայն 'ի վերայ մեր 'ի ժամանակի իբրև տաճարքն աղօթից 'ի բարձանց յերկիր մինչև 'ի հիմունս իւրեանց կործանեալ լինէին, և գիրք սուրբ Աստուծոյ 'ի մէջ հրապարակաց մինչ պրէին՝ աչօք մերովք տեսանէաք. և հովիւքն եկեղեցեաց անմանութեամբ այսր և անդր թաքէին. և 'ի նոցանէ ըմբռնեալ լինէին թշնամանօք և աշարգութեամբ, և 'ի թշնամեաց անտի այսն և կատակ լինէին: Եւ որպէս ասաց յայլու՝ բանի մարգարէութեան եթէ էարկ չարիս 'ի վերայ իշխանաց, և մոլորեցոյց զնոսա ըստ արտուղի և ոչ 'ի ճանապարհի: Բայց յիշատակել զայս չէ մեր, և ոչ բաժանին առ միմեանս. և չարիքն որ յառաջ քան զհալածանս մեր էին տալ զնոսա 'ի յիշատակ: Վասն այսորիկ աւելի ինչ ոչ կամեցաք պատմել քան զայս: Բայց զայն ինչ որ նոքօք փառաւորեմք մեք զարդար գա-

միմք, բայց զայն ինչ միայն, որով զաստուածային դաւ տաստան արդարացուցուք: Եթէ այդպէս իցէ՝ և ոչ զնոցանէ որ հիւանդացանն 'ի հալածանս, և կամ որ նաւակոծեցան իսպառ 'ի փրկութեան իւրեանց, կամ որք կամովին ընկղմեցան 'ի խորս ալեաց՝ կամեցայ ինչ յիշատակ առնել. այլ զայն միայն 'ի հանրական պատմութեանս յաւելցուք՝ որ նախ մեզ և չապա զկնի մեր եկեղոց, լինիցին 'ի շահ օգտութեան:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն ազգի ազգի տանջանաց՝ որով նահատակեցան վկայքն 'ի հայաճանս:

Եկեսցուք յայսմ հետէ նշանակել կարճ՝ի կարճոյ զսքանչելի պատերազմունս զվկայից բանին Աստուծոյ: Յամին իննևտասներորդի ինքնակալութեան Դիոկղետիանոսի, յամենան Դիստրեայ, զոր Հռովմայեցիք Մարտ ասեն, 'ի ժամանակի իբրև մերձ էր օր առնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ, և սփռեցան յանկարծակի ընդ ամենայն աշխարհ հրովարտակք թագաւորութեանն, հրաման տուեալ քակել իջուցանել զեկեղե-

տաստանն Աստուծոյ. և թէ այդպէս իցէ և ոչ վասն այնոցիկ որ հիւանդացան 'ի հալածանս, կամ վասն այնոցիկ որ ընկղմեցան սպառնալու կատարեալ, և նովին կամքն իւրեանց ընկեցան 'ի խոր ալեացն, կամեցայ ես յիշատակել: Բայց զայս և եթ յաւելցուք 'ի կատարեալ պատմութեան, զայն ինչ որ նախ մեզ այնոցիկ որ զկնի մեր գալոց են լինիցին 'ի շահ օգտութեան:

Երրորդ. վասն քի ո՛րպէս արարին զպատերազմ որ եղև 'ի հայաճանս:

Արդ եկեսցուք յայսմ հետէ նշանակեսցուք կարճ՝ի կարճոյ համառօտ զսքանչելի պատերազմունս զվկայից բանին Աստուծոյ: Եր իսկ յամին իննևտասներորդի թագաւորութեանն Դիոկղետիանոսի յարեք. ամենան 'ի ժամանակի իբրև մերձ էր օրն առնի չարչարանաց Փրկչին մերոյ 'ի հասանել, և սփռեցան յանկարծակի ընդ ամենայն աշխարհ հրովարտակք թագաւորութեան. և առեալ ունէին հրաման քակել իջուցանել զեկեղեցիսն մինչև 'ի հիմն, և

ցիս մինչև 'ի հիմն, և զգիրս սրբութեան այրել հրով. և զոր միանգամ պատուով ունէին զսպասս՝ պղծեալ անարգել, և սոսկականք քաղաքացւոց եթէ կայցեն մնասցեն 'ի նոյն իւրեանց միտս քրիստոնէութեան, յազատութենէ անտի զրկեալ գտցին: Առաջին հրովարտակն՝ որ եւ ընդդէմ մեր, այսպիսի ինչ էր: Իսկ յետ ոչ բազմաց եւ միւս այլ հրովարտակ՝ հրամանաւ, թէ ամենեքեան որ միանգամ կայցեն 'ի գլուխ եկեղեցեաց ընդ ամենայն տեղիս ըմբռնեալ 'ի կապանս մատնեսցին, և ազգի ազգի հնարիւք փորձեսցին զոհել դից: Յայնժամ ապա յոլովագոյնք յառաջնորդաց անտի եկեղեցեաց անհնարին խոշտանգանաց տանելով, յօժարագոյնս մեծի նահատակութեան հանդէսս մեզ ընծայեցին: Եղեն և նոքա ոչ սակաւք՝ որք լուծեալք մեղկեալք յահէ անտի երկիւղին, 'ի սկզբան իսկ պատերազմին նուաղեցան և լքան. իսկ 'ի վերայ այլոց ամենեցուն միոյ միոյ 'ի նոցանէ, բազմօրինակ մեքենայք տանջանաց փոխեալ լինէին: Էր որ հարուածով 'ի մարմինս տանջեալ, և էր որ անտանելի չարչարանօք և քերանօք զպատիժ պատուհասի իւրեանց ընդունէին. կիսոցն ոչ երջանիկ կատարած կենաց 'ի նոսին 'ի տանջանսն լինէր. իսկ այլոց դարձեալ այլազգ զպատերազմն վարելով, զի էր որ իբրև բռնի վարէին

զգիրս սրբութեան այրել հրով. և որ միանգամ պատուով ունէին զնոսա թշնամանօք անարգեցին, և որ միանգամ էին երբեմն 'ի ծառայութիւն և ազատեցան, եթէ կայցեն մնասցեն 'ի միտս քրիստոնէութեան՝ յազատութենէ անտի իւրեանց զրկեալ գտցին: Գիրն իսկ առաջին որ եղաւ 'ի վերայ մեր այսպիսի էր: Իսկ յետ սակաւ մի ժամանակի այլ հրովարտակք եկին որ ունէին հրաման լինեալս, եթէ ամենեքին որ միանգամ կայցեն 'ի գլուխ եկեղեցեաց ընդ ամենայն տեղիս, նախ մատնեսցին նոքա 'ի բանդս և 'ի կապանս, և ապա յետոյ ազգի ազգի նեղութեամբ և պէսպէս չարարանօք նեղեցին նոքա զոհել: Յայնժամ ժամանակի 'ի բազում գլխաւորս եկեղեցեաց տանջանք չարաչարք կանխեցին երևեցան 'ի նոսա: Իսկ այլ հովիւք լուծեալ մեղկեալ լուծան անձինք նոցա յահէ անտի երկիւղին, և պարզ մեկին 'ի սկզբանն իսկ պատերազմին նուաղեցան և լքան: Իսկ 'ի վերայ այլոցն ամենեցունց միոյ միոյ 'ի նոցանէ մեքենայք նշանաւորք չարչարանաց փոփոխեալք լինէին. է որ հարուածովք տանջեալ լինէին մարմնք նոցա. և է որ անբաւ և անչափ տանջանօք և քերանօք զպատիժ պատուհասի իւրեանց ընդունէին. զի 'ի նոսին լինէր կատարած կենաց որ բազմաց ոչ էր

'ի զոհ պղծութեան և աղտեղութեան թէպէտ և ոչ զոհէր՝ իբրև այն թէ զոհեաց արձակեալ լինէր. և էր որ ոչ 'ի բազին անգամ մատչէր, և ոչ բնաւ հուպ լինէր յինչ որ պիղծ և աղտեղի էր՝ յասելն այլոց թէ զոհեաց, զգրպարտութիւնս ընկալեալ լռիկ և գնայր. իսկ այլ որ կիսամահ բարձեալ և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և էր դարձեալ որ 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ և զոտանէ քարշեալ լինէր ընդ երկար, և յայնցանէ որ զոհեցին՝ համարեալ լինէր. և էր որ աղաղակէր և 'ի ձայն բարձր վկայէր թէ գարշի նա 'ի զոհից. միւս որ զքրիստոնեայ եմն աղաղակէր, և խոռտովանութեամբ փրկական անուանն փառաւորեալ լինէր, այլ որ թէ ոչ զոհեաց և ոչ զոհեցեցէ երբէք պնդէր: Բայց որ 'ի բազմաձեռն գնդէ անտի զօրակա նին առ այս կարգելոյ՝ ծեծեալ բռնցի 'ի բերանն և 'ի կզակս զի լռեցեն, բռնի արտաքս ընկեցեալ լինէին: Այսպէս ամենուստ թշնամիք աստուածպաշտութեան ամենայն հնարիւք ճգնէին, զի կարծեալ ե-

բարւոք: իսկ այլք դարձեալք այլազգ. դարձեալ ելին ընդ պատե-րազմն:

Զորորդ. վասն սրանցնի վկայիցն Աստուծոյ. քեզ պակս լցան ամենայն աշխարհ յիշատակօք ևցաւ: Եւ, առին զպսակս նշա-նապարս վասն աստուածպաշտոնքեան:

Ձի էր որ իբրև այլք բռնի մղէին զնոսա 'ի զոհան պղծութեան և աղտեղութեան մատուցանէին: Իբրև այն թէ զոհելով զոհեաց արձակեալ լինէր, թէպէտ և ոչ զոհէր. և էին որ ոչ և մատչելով մատեան, և ոչ որ հուպ եղեն՝ յինչ որ պիղծ և աղտեղի էր. և յայնմիկ զի այլքն ասէին եթէ զոհեցին ընդունէր զբարաւորութիւն իբրև լռիկ էր և գնայր: իսկ միւսն ևս ընդ մահ և ընդ կեանս պա-տեալ լինէր. և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և էր դարձեալ որ 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ լինէր, և զոտանէ քարշեալ լինէր ընդ յերկար և իբրև զմեռեալ ընկեցեալ գնէր, և յայնցանէ որ զոհեցին համարեալ լինէր. Եւ էր որ աղաղակէր և 'ի ձայն բարձր բար-բառոյ վկայէր. և իբրև ուրանայր 'ի զոհից անտի աղտեղութեան և պղծութեան: Եւ միւս ևս թէ քրիստոնեայ եմ աղաղակէր և գո-վեալ լինէր խոստովանութեամբ անուան փրկին մերոյ: Միւս իս ոչ չզոհեաց, և զոհէ ասէր: Բայց սակայն բազումք տանջեալք լի-նէին և կարկէին բազում հնարիւք բանակին հոռոմոց, այն որ վանս այսօր ունէր պատուէր հրոմանի, և յերեսս և 'ի կզակս իւրեանց ծեծեալ լինէին, և բռնի արտաքս ընկեցեալ լինէին: Այսպէս յա-մենայն հնարից թշնամիք աստուածպաշտութեանն զօրոնային

րեւեսցին թէ կատարեցան կամք նոցա: Բայց ընդդէմ վկայիցն սրբոց այսոքիկ ոչ յաջողէին. զորոց եթէ ըզպատմութիւնս ճշդիւ գտակաւ ոք դնել կամէր, որ բան առ այս լինէր բաւական:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն փառաշոր վկայիցն Աստուծոյ, որ քազմապատիկ պատկօք աստուածապաշտութեան պատկեցան, և թէ ո՞րպէս լցաւ աշխարհ ամենայն յիշատակօք ևնոցա:

Քանզի բազումն արդեօք ունիցի որ պատմել՝ որ ՚ի վերայ աստուածապաշտութեան սքանչելի յօժարութեամբ եղին զանձինս իւրեանց. ոչ միայն իբրեւ յուզեցան հալածանքն ընդ ամենայն տեղիս, այլ և յառաջ քան զբազում ժամանակս մինչդեռ խաղաղութիւն էր: Զի այն ինչ իբրեւ ՚ի խորքնոյ զարթուցեալ՝ որ զիշխանութիւն յաւիտենից ունի, գաղտ ծածկաւդէս դարանէր եկեղեցեաց՝ յետ Աեկոսի և Վաղերիանու հալածանացն, և ոչ միանգամայն յարուցանէր ընդդէմ մեր պատերազմ, այլ զնոսա միայն՝ որ զինուորեալքն էին փորձէր, յայսմիկ ակն ունէր նա զիւրաւ ըմբռնել և զայլս, եթէ ընդ սոսա նախ մար-

յոյժ, զի կարծեալ երեւեսցին թէ կատարեցան կամք նոցա: Բայց և ոչ առ վկայսն սուրբս ելանէին այսոքիկ, այլ նոքին որ ոչ բաւական լինի բանս ՚ի պատմել վասն նոցա ճշմարտութեամբ: Զի բիւրք էին պատմել մարդոյ զնոցանէն որ ցուցին զխորհուրդ սքանչելի վասն աստուածապաշտութեան, ոչ միայն իբրեւ յուզեցան հալածանքն ՚ի վերայ ամենայն, այլ և յառաջ քան զբազում ժամանակս մինչդեռ խաղաղութիւն էր. զի նոյնժամայն զառաջինն իբրեւ ՚ի գլխաւորէ խորութեամբ յուզեցաւ, այն որ կալաւ զիշխանութիւն Թադաւորութեանն գաղտ և ծածկապէս սկսաւ ՚ի հալածանսն եկեղեցեաց յետ ժամանակեանն որ եղև ՚ի միջի յետ Ռազիոսեայ Վաղերիանոս. և ՚ի վերայ մեր յանկարծակի յարոյց զանձնն իւր պատերազմել ընդ մեզ: Բայց նախ զառաջինն զայնոսիկ որ ՚ի զինուորութեան անդ զինուորեալ էին՝ փորձէր. զի յայսմիկ կարծեալ ակն ունէր թէ յազմահարեացին մնացորդք այլոցն գիւ-

տուցեալ յաղթեսցէ: Չբազումն էր այնուհետեւ տեսանել, զի լուծեալք 'ի զինուորութենէ՝ զսոսկական ընտրելին իւրեանց կեանս, զի մի ուրասցին 'ի պաշտամանէ անտի արարչին ամենայնի: Զի իբրեւ զօրագլուխ զօրուն՝ չգիտեմ յայնժամ ո՞, մատուցեալ ձեռն արկանէր 'ի հալածանս զինուորաց, հանդէս առնէր զօրուն, և որոշէր մեկնէր զնոսա ըստ ցեղիցն և ըստ ազգին և դնէր առաջի՝ ընտրել նոցա, կամ յանձն առնուլ զհրաման ինքնակալաց և կալ 'ի պատուի անդ յորում էին, և կամ 'ի հակառակելն՝ զրկեալ գտցին յայնմանէ: Այդ բազումք որ արքայութեան Քրիստոսի զինուորք էին, առանց երկմտութեան և կամ դանդաղելոյ ընտրեցին զխոստովանութիւն վկայութեան քան զկարծեցեալ փառս և զվայելութիւն աշխարհի յոր վայելէին: Եղեն ոմանք 'ի նոցանէ որ ոչ միայն զպատիւն թողուին, այլ և զմահ վասն ճշմարիտ ուխտի աստուածպաշտութեան համբերէին. զի մեղմով դեռեւս յայնժամ սատարն նենգութեան բանսարկուն մինչև ցհեղումն արեան սակաւուց համարձակէր, և թուի թէ երկնէն նա ցայնվայր 'ի բազմութենէ անտի հաւատացելոց, շարժել հասարակ 'ի վերայ նո.

բաւ. եթէ զառաջինն մարտիցէ և յաղթեսցէ նոցա, զբազումն այնուհետեւ 'ի զինուորաց անտի տեսանէր մարդ, զի ուրախութեամբ ընդունէին յանձինս իւրեանց՝ լուծանել և լինել իբրեւ զայն որ կեցին գոյնաբար, զի մի ուրասցին 'ի պաշտամանէ անտի արարչին ամենայնի: Զի 'ի ժամանակի իբրեւ զօրագլուխն այն որ էր յայնժամ ժամանակի. զի այն ինչ նորոգ զառաջին մատուցեալ էր նա 'ի հալածանս զինուորաց, և որոշէր և մեկնէր որ միանգամ գրեալ էին 'ի զինուորութեան. և դնէր առաջի ընտրել նոցա, կամ յանձն առցեն կացեն 'ի պատուի անդ՝ յորում էին, և կամ թէ զի ոչ կամացին և կացեն հակառակ ընդդէմ հրամանին՝ զրկեալ գտցին 'ի նմանէ: Եւ բազումք որ էին զինուորք արքայութեանն Քրիստոսի, զի խոստովանութիւնն որ 'ի նմա էր պատրաստաբար առանց երկմտութեան պատուեցին առաւել քան զփառն որ կարծեալ եւրէին, և զհաջ օգտութեան զոր ունէին նոքա: Բայց էին ոմանք 'ի նոցանէ սակաւք, զի ոչ թէ միայն զպատիւն թողուին, այլ և զմահ վասն ճշմարիտ ուխտի աստուածպաշտութեան համբերէին զայնուրիկ որ էրն զօրացուցիչ նենգութեան չարին. զի այն ինչ յայնժամ ժամանակի համարձակեցաւ 'ի հեղումն արեան սակաւուց. և թուի թէ երկնէն նա ցայն վայր 'ի բազում հաւատացելոց անտի, և ծառ բանայր նա իրոխեալ 'ի պատերազմն որ առ ամենայն ումք:

ցա պատերազմ: Իսկ իբրև յայտնեցաւ մերկաբար 'ի կռիւ, ոչ զք կարէ պատմել բանիւ, թէ որչափ և որ պիտի վկայս Քրիստոսի, յամենայն տեղիս 'ի քաղաքս և 'ի շէնս յանդիման առաջի աչաց իւրոց ամենայն զք տեսանէր:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Որ ինչ 'ի Նիկումիդիա գործեցան իրք:

Յայնժամ ոչ յաննշանից զք, նա մանաւանդ աշխարհական մեծութեամբ պատուոյ երևելի այր, 'ի դնել հրովարտակին 'ի վերայ եկեղեցեաց 'ի Նիկումիդիա, յուզեալ աստուածային նախանձու, և եռանդեամբ հաւատոցն խրոխտացեալ, ձգեաց զձեռն 'ի հրովարտակն որ 'ի նշանաւոր տեղւոջ 'ի հրապարակի անդ եդեալ էր, և իջոյց զայն իբրև պիղծ ինչ և ամբարիշտ, և պատառեալ ընկէց, մինչդեռ անդէն 'ի քաղաքին էին երկոքին իսկ ինքնակալքն, որ երէցն էր քան զայլսն ամենեսին, և որ զչորրորդ աստիճան ունէր իշխանութեան: Եւ սա յայնժամ առաջին քան զամենեսին արիական գործովս փառաւորեցաւ 'ի քաղաքին. և անդէն ըստ խրոխտ համարձակութեան համբեր պատուհասին անախուր և անխառլ մինչև 'ի շունչն վերջին:

Հինգերորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Նիկումիդիա:

Իսկ իբրև յայտնեցաւ մերկաբար, ոչ զք կարէ պատմել բանիւ, թէ որպէս զվկայս Աստուծոյ տեսանէր առաջի աչաց իւրոց մարդ. յամենայն քաղաքս և 'ի շէնս: Յայնժմ ժամանակի մի ոմն յարեւելաց անտի յայնցանէ որ առաւելապէս սքանչելի էին յաստիճանն պատուոյ՝ որ կարծեալ երկին յաշխարհի, իսկ և իսկ իբրև եղաւ գիրս այս 'ի վերայ եկեղեցեաց 'ի Նիկումիդիա, յուզեցաւ նախանձու Աստուծոյ, և խրոխտացաւ հաւատոցն եռանդեամբ: Իբրև եդեալ էր գիրս այս 'ի նշանաւոր տեղւոջ 'ի հրապարակի, և իջոյց զնա և պատառեաց ընկէց, փոխանակ զի իբրև պղծութեամբ և անխրոխտութեամբ եղաւ: Իբրև էին անդէն թագաւորքն երկոքին 'ի նոմն քաղաքի, այսինքն այն որ քան զամենեսին երէցն էր, և այն որ զաստիճան չորրորդ զառաջնորդութեան ունէր, այս իսկ առաքինի եղև առաջի վկայիցն այնոցիկ որ եղէն յայնժմ ժամանակի, և այսու կերպարանք փառաւորեցաւ. և նոյնժամայն համբեր զայն

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վասն որոց 'ի յարքունեաց անտի կայսերաց էին օ

Բայց քան զամենեսին որ զարմանալի երբեք գտան
և արուծեամբ անուանի՝ եթէ 'ի մէջ Յունաց և եթէ
'ի մէջ Բարբարոսաց, 'ի ժամանակին յայնմիկ երևե-
ցան փառաւոր և սքանչելի վկայքն Աստուծոյ Գործ-
ութոս և ընկերք նորա յընտանեաց անտի 'ի պաշտո-
նէից թագաւորաց. որք մեծամեծ և գերագոյն ունե-
լով պատիւս առ 'ի տերանց իւրեանց, և ոչինչ պակաս
քան զորդիս Հարազատս սիրեցեալք 'ի նոցանէ, առա-
ւել քան զփառս և զգրգանս աշխարհիս մեծագանձ
արդարև ճոխութիւն Համարեցան զնախատինս, զաւր-
չարանս և զազգի ազգի նորահնար մահունս որ ըստ
կրօնից աստուածապաշտութեան: Եւ 'ի նոցունց յայն-
ցանէ յիշատակեցից զմին, թէ որպիսի ընկալաւ նա
վախճան, զի 'ի սմանէ տացուք 'ի միտ առնուլ և զայն
ինչ որ ընդ այլս էանց, որոց միանգամ պատմութեան
գրոցս ակն արկանիցեն:

Ածաւ մատուցաւ երբեմն ոմն 'ի Նիկիոսիդիոս աթա-
ղի ինքնակալացն և հրամայեցաւ նմա զոհել. որ իբրև

ինչ որ համեմատին այսմ խրոխտալոյ, և առանց արամութեան պա-
հեաց զանձն իւր մինչև 'ի շուշնջ վերջին: Բայց առաւել քան զա-
մենայն վկայսն որ գովեցան սքանչելապէս, և անուանեցան զորու-
թեամբ որ եղեն ընդ ժամանակս ժամանակս, կամ 'ի մէջ Յունաց
կամ 'ի մէջ Բարբարոսաց յայնմ ժամանակի վկայք սքանչելիք Աս-
տուծոյ, այնոքիկ տունն Գորդիսի, որ էին նոքա յընտանեաց ան-
տի թագաւորացն, որք զպատիւն մեծ և վերագոյն ունէին առ 'ի
տերանց անտի իւրեանց, և 'ի ստորին սիրոյ որդւոցն իւրեանց չե-
ին որոշեալ սոքա: Բայց մեծութիւն իբրև Ճշմարտիւ համարին ա-
ռաւել քան զփառս և զգրգանս փափկութեան աշխարհիս այսու-
րիկ, զնախատինսն և զցաւսն չարչարանաց որ վասն աստուածաշ-
տութեան էր, և զմահան ազգի ազգի որ նորոգեալ լինէին 'ի վերայ
նոցա: Եւ 'ի նոցունց յայնցանէ յիշատակեցից զմին, թէ որպիսի
վախճան եղև նմա, զի 'ի նմանէն համեմատեցեն և զայն ինչ որ
էանց ընդ այլսն որ միանգամ կարգան զգիրս զայս: Ածին այ-
նուհետև 'ի մէջ զմի ոմն յայնմ քաղաքի, վասն որոյ ասացաք մեզ
զնմանէ, առաջի այնր թագաւորացն, և հրամայեցաւ նմա զոհել:

չանսացր հրամանին և պինդ կայր, մերկ 'ի բարձուէ յօդս կախել հրամայեցաւ, և 'ի հարուածս գանից քանցել զամենայն մարմին նորա, մինչև յաղթեալ ակամայ հնազանդեսցի: Իբրև այս օրինակ խոշտանգեալ և ոչ փոխեցաւ երանելին 'ի մտաց իւրոց, և զի ռակերքն այնուհետեւ արաքս երևէին, աղ և քացախ խառնեալ և արկին 'ի վերայ մարմնոյն: Իսկ իբրև ժուժկալեալ տարաւ ցաւոցն, տապակս և հուր 'ի մէջ բերէին, և իբրև զմիս ուտելի զմնացորդս մարմնոյ նորա յայնմ հրատի զի մի միանգամայն ծախեալ վախճանեսցի՝ առ սակաւ սակաւ մաշէին: Եւ որ եղինն զնա 'ի վերայ հրոյն չտային նմա թոյլ ելանել անտի՝ մինչև ակնարկելով գոնեա խոստասցի զհրամայեալն կատարել: Իսկ նա անշարժ և անխոտոր 'ի խորհուրդս և յաղթական 'ի չարչարանս անդ իւրում արձակեաց զհոգին: Այսպիսի եղև վկայութիւն սորա, որ 'ի պաշտօնէից անտի ինքնակալացն էր, արժանի արդարեւ անուան իւրոյ, որ Պետրոսն կոչէր: Ոչինչ նուազ գըտաւ և այլոցն վկայութիւն, այլ առ համառօտութեան թողումք աստանօր, զայս միայն ասեմք եթէ Դորոթէոս և Դորգոնիոս հանդերձ այլովք ընկերօք 'ի պաշտօնէից անտի արքունեաց՝ յետ ազգի ազգի պատերազմաց որոց տարան, խեղդ 'ի պարանոցս արկեալ փոխանակեցին զայս կեանս ընդ անտի կենացն

Իսկ իբրև հաստատեալ ժուժկալ լինէր, հրամայեցաւ կախել 'ի բարձու մերկ, և բերեսցի ամենայն մարմինն հարուածովք մինչև յաղթահարեսցի, թէ ոչ կամեսցի առնել զոր ինչ հրամայեսցի: Եւ իբրև զայս վիշտս վշտացաւ և ոչ փոխեցաւ 'ի մտաց իւրոց, և ոտներքն այնուհետեւ արաքս երևէին, աղ և քացախ խառնեցին և արկին 'ի վերայ վերաց մարմնոյն: Իսկ իբրև զայս ցաւս առ ոտն եւ հար, տապակս և հուր 'ի մէջ բերէին, և իբրև զմիս ուտելի՝ մնացորդք մարմնոյ նորա յայնմ հրատի մաշեալ լինէին առ սակաւ սակաւ, ոչ միանգամայն յանկարծակի՝ զի մի գիւրաւ վախճանեսցի: Ոչ տային նմա թոյլ այնոքիկ որ եղինն 'ի վերայ հրոյն՝ ելանել անտի: մինչ զի գոնեայ ակնարկելով խոստասցի զհրամայեալն կատարել: Իսկ նա 'ի մտաց անտի իւրոց չլինէր շարժեալ: Նովին չարչարանօք արձակեաց զունչ իւր: Եւ այսպիսի էր վկայութիւն սորա որ յընտանեաց թաղաւորացն էր, զի արժանի էր չմարտիւ յորժորմանն իւրոյ, և Պետրոս էր անուան սորա: Իայց չէին նուազ քան զայս որ գործեցան 'ի միւս այլ անդի: այլ զի մի ասառ ցուր զբաղումն, թողուք անգր զմնացորդսն և զայս աստացուք:

անապական ժողովին: Յայսմ ժամանակի և Անթիմոս որ 'ի գլուխ կայր եկեղեցւոյն Նիկովիդացւոց, վասն վկայութեանն Քրիստոսի կառափմամբ նահատակեցաւ, ընդ որում յաւելան և այլ բազում վկայք:

Քանզի յաւուրսն յայնոսիկ՝ չգիտեմ թէ որպէս և կամ ուստի, հարաւ հուր զապարանից արքունի 'ի Նիկովիդիա, և իբրեւ 'ի սուտ կարծեաց ել համբաւեթէ 'ի ժողովրդենէ աստի մերմէ եղև այս. և այնուհետև իբրեւ 'ի հրամանէ ակնարկելոյ թագաւորին ձեռն 'ի գործ լինէին առ հասարակ զամենայն ազգն երկիւղածաց 'ի բնէ սատակել, և էր որ սրով կատարեալ լինէին և էր միահողոյն խմբովին հրով մաշեալ լինէին: Եւ ասի բան, թէ յաստուածային իմն կամաց զօրութենէն, որ անպատմելին է՝ արք և կանայք անգամ 'ի հուր անդր վազէին մտանէին, իսկ զայլս բազումս կապեալս և 'ի մակոյկս լեւալ դահիճքն 'ի խորս անդ ծովակուր առնէին. զընտանիս թագաւորացն՝ յետ մահուան նոցա վայելչապէս 'ի գերեզմանս ամփոփեալս, հրաման տային տեսարք նոցա բրել հանել

Դորթէոս և Գորգոնիոս, հանգերձ պլուք բազմք՝ որ էին 'ի տանէ անտի թագաւորութեանն, յետ ազգի ազգի պատերազմաց զոր կրեցին, փոխանակեցին զայս կեանքս, և աւին զանանց կեանս և զանապական պսակն 'ի Քրիստոսէ Աստուծոյ:

Վեցիորորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի տանց անտի քաղաքացն:

Յայսմ ժամանակի և Անթիմոս որ կայր 'ի գլուխ եկեղեցւոյն Նիկովիդացւոց վասն վկայութեանն Քրիստոսի հառաւ գլուխ նորա. և յաւել անգարձեալ ընդ նմին յանկարծակի բազում վկայք ընդ այն իսկ աւուրս: Ոչ գիտեմ թէ որպէս կամ ուստի հարաւ հուր զասնէ թագաւորութեանն որ էր 'ի Նիկովիդիա, և իբրեւ 'ի սուտ կարծեաց, ել համբաւեթէ 'ի ժողովրդենէ աստի մերմէ եղև փոյթս այս. և այնուհետև իբրեւ 'ի հրամանէ ակնարկելոյ թագաւորին առ ամենայն ժողովուրդն առ հասարակ որ էր անդ երկիւղածացն Աստուծոյ, էին որ սրով կատարեալ լինէին, և էին որ հրով մաշեալ լինէին: Եւ ասի բան թէ իբրեւ 'ի զօրութենէ կամաց Աստուծոյ որ ոչ պատմի, արք հանգերձ կանամք 'ի հուր անգր վազէին մտանէին: Իսկ թշնամիքն զբազումս զայլս որսորդ բառնային 'ի խորս ծովու ընկենուին: Իսկ զընտանիս թագաւորացն յետ մահուան նոցա յերկիր թաղէին որպէս արժան էր, վերստին փոխեցին հանին զնոսս, և ապին ընկենուլ 'ի ծով: Համարեցան թագաւորացն:

զնոսա 'ի հանգստարանաց նոցա և 'ի ծով անդր ամալ-
զի մի որպէս նորբայն կարծէին, կալով մնալով նոցա 'ի
գերեզմանս, յաստուածս համարեալ և երկրպագու-
թիւն առնուցուն: Եւ այսոքիկ 'ի սկզբան անդ հալա-
ծանացն 'ի Նիկովիզիա գործեցան: Իսկ յետ սակաւ
մի ժամանակաց 'ի դաւառն՝ որ անուանեալ կոչի Մե-
լիտինէ, դարձեալ և 'ի կողմանս Ասորւոց 'ի վեր ե-
րևէին՝ որ զինքնակալութեան թեկն ածէին¹. և
հրաման արքունի լինէր զի ամենայն ուրեք զգլխաւորս
եկեղեցեաց՝ կապեալս արկցեն 'ի բանտ: Եւ յետ այ-
սորիկ տեսիլ անցիցն անցելոց գերագոյն էր քան զա-
մենայն պատմութիւն, զի զձազմութիւն բիւրաւոր
մարդկան ընդ ամենայն տեղիս արգելեալ փակէին, և
որ երբեմն պատրաստեալ էին բանտք սպանողաց և
գերեզմանահատացն դիակապտից, յայնժամ եպիս-
կոպոսք, երիցամբք, սարկաւաքօք, ընթերցողք և
երդմնեցուցօք լի լինէին, մինչև չմնալոյ տեղի չարա-
գործացն պարտաւորաց: Քային հասանէին դարձեալ
'ի վերայ առաջնոցն և այլ հրովարտակք զի արգե-
լեալքն 'ի բանտս՝ եթէ զոհեցեն, արձակեցին և եր-
թիցեն ուր և կամեցին, ապա եթէ պնդեալ և չառ-
նուցուն յանձն, բիւրապատիկ տանջանք քանցեալ
զմարմինս խոշտանգել զնոսա: Եւ աստ դարձեալ

ւորքն տեսարքն նոցա, թէ իբրև եգեալ են նոքա 'ի գերեզմանս եր-
կիր պապանեն նոցա մարգիկ, և աստուածս համարին զնոսա: Իսկ
որ միանգամ ինչ գործեցաւ իսկզբան հալածանացն 'ի Նիկովիզա,
այս և որ իբրև զայս էին: Իսկ յետ ասկաւ մի ժամանակաց 'ի դա-
ւառ որ անուանեալ կոչի Մելիտինէ, Եւ դարձեալ և 'ի կողմանս
Ասորւոց այլք բուսան անդէն 'ի նմին թագաւորութեանն, և հառ-
րէին զի զամենայն գլխաւորս եկեղեցեաց որ ընդ ամենայն տեղիս
իցեն՝ արկցեն 'ի բանտս հրամանաւ թագաւորին: և էր տեսիլ որ 'ի
նոսայն գործեալ լինէր վերագոյն քան զամենայն պատմութիւն-
զի բազմութիւն բիւրուց արգելեալ էր ընդ ամենայն տեղիս 'ի
բանտս, որ պատրաստեալ էին յառաջագոյն սպանողացն և գիս
կողպալիցն. յայնժամ եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւաքունք
և ընթերցողք և երդմնեցուցիւք լինէին. որպէս զի մի մնասցէ անդ
տեղի զաստպարտեալ չարագործաց 'ի գործս չարութեանց: Բայց
դարձեալ և այլ հրովարտակք եկին հասին առաջնոցն, զի 'ի նոսա
գրեալ էր վասն ամենեցուն որ արգելեալն էին որ, եթէ զոհեցեն
արձակեցին, և երթիցեն ազատութեամբ ուր և կամիցին. ապա
եթէ պնդին և չառնուն յանձն, բազում տանջանք հրամայեցաւ

զիւրդդ դք կարել թուել զբազմութիւն վկայիցն որ ընդ ամենայն տեղիս, մանաւանդ զայնոսիկ որ յԱփրիկէ, 'ի Մաւրիտանիա, 'ի Թեբայիտ և յԵգիպտոս. և որք անտի յայլ յաշխարհ և 'ի քաղաքս փոխեալ փառաւորեցան վկայութեամբ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն Եգիպտացոց որ վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:

Գիտացաք մեք զմանս 'ի նոցանէ որ 'ի Պաղեստին առաքինացան, և զայլս 'ի Տիւրոս Փիւնիկեցւոց. քան զի մէ, որ տեսեալ զնոսա և ոչ զարմանք կալաւ զնա ընդ անշափ և ընդ անհամար հարուածս և ընդ համ բերութիւն այնց արդարեւ դբանչելի նահատակացն աստուածպաշտութեան. որք յետ հարուածոցն գանից արիական ժուժկալութեամբ մրցէին ընդ գազանս արիւնախանձս խրոխտելով 'ի կրկիսի, ընդ ընձուց, ընդ բազմազգի արջուց ընդ խողից վայրենեաց և ընդ ցլուց 'ի բոց հրոյ և յերկալթ հրաշէկ խարանաւ զայրազնեւոց: Եւ 'ի լինել այսոցիկ ամենայնի և մեք անձամբ անդ դիպեցաք, ուր զգորութիւն աստուածեւ:

զի բերեցին: Եւ այսուհետեւ գործեալ և աստ զիւրդդ դք կարել թուել զբազմութիւն վկայիցն որ ընդ ամենայն տեղիս, մանաւանդ զայնոսիկ որ յԱփրիկայն էին, և 'ի Ժողովուրդն Մաւրիտանց և 'ի Թեբայիտ և յԵգիպտոս, այնոքիկ որ յետ այսր և յայլ աշխարհս և 'ի քաղաքս եղեն և փառաւորեցան վկայութեամբ:

Եօրենրորդ. վասն եգիպտացոցն որք վկայեցին 'ի Փիւնիկէ:

Գիտեմք մեք զայնոսիկ որ յԵգիպտոսէն էին, զի առաքինացան 'ի Պաղեստին. և տեղեակ եմք այնոցիկ որ 'ի Մուրն փիւնիկեցւոց, զի այն որ ետես զնոսա՝ զարմանք կալաւ զնոսա ընդ անշափ և ընդ անհամար հալածանսն, և ընդ համբերութիւն այնց նահատակացն դբանչելեաց, չմարտութեամբ աստուածպաշտութեան, և պատերազմքն զոր առնէին: Զի իսկ և իսկ ընդ հարուածոցն նոցա ընդ գազանս մարդակերս խրոխտելով, ընձուց և արջուց և խողից վայրենեաց և զուարակաց որ զայրանային խարանոք հրոյն և գիւթին մատուցանէին նոցա, և դբանչելի համբերութեամբ քաջացն որ առ մի մի 'ի գազանաց անտի էր. և այնոքիկ որ մինչեւ լինէին, և մեք

զէն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ վասն որոյ նա հատակէն վկայէին, արդեամբ մօտ առ նոսա տեսեալ պատմեմք։ Որպէս և զմարդակերացն գազանաց ժամն ձիգս Համարձակել մերձենալ և կամ հուպ 'ի մարմին սիրելեացն Աստուծոյ լինել։ ուր յայլս օտարս՝ 'ի գրգռելն զնոսա սակաւիկ մի, անդէն դիմեալ և առ ժամայն սատակէին։ Իսկ սրբոցն նահատակաց՝ Թէպէտ և մերկամարմինք և ձեռօք իւրեանց շարժէին ձգէին զգազանս առ իւրեանս, զի այսպէս հրամայեալ լինէր նոցա առնել, և ոչ բնաւ ամենեկին զժանիսն հասուցանէին։ Էր զի և 'ի նոսա դիմէին, այլ որպէս յաստուածային իմն զօրութենէ վանեալք անդրէն յետս գառնային. և այս, ընդ երկար ժամանակս այսպէս գործեալ, ոչ սակաւ զարմացումն հանդիսատեսից ածէր 'ի վերայ։ Եւ իբրեւ առաջին դազանն ինչ ոչ գործէր, երկրորդ և երրորդ գազանս արձակէին 'ի վերայ նորին միոյ վկայի։ Բայց զարմաւնալի է անյողդողդ հաստատութիւն վկայիցն երանելեաց, և անվրդով արիական ոգին 'ի մանկական նոցա մարմինս։ Զի անդ էր տեսանել և պատանեակ այն ինչ 'ի հասակ տիոցն քսանամեայ, առանց կապանաց և ըստ օրինակի նմանութեան խաչին բազկատարած,

անգ. գիպեցաք։ Իբրու զօրութիւն աստուածեղէն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, այն որ վասն նորա վկայէին՝ կայր առ նոսա և արդեամբ ցուցանէր վկայիցն առաքինութեանց. և մէք տեսաք գազանս չարաշարս, զի բազում անգամ փութացուցանէին մերձենալ և կամ հուպ լինել 'ի մարմին սիրելեացն Աստուծոյ, և ոչ համարձակէին։ Իսկ զայլս օտարս որ բերէին, սակաւիկ մի գրգռէին զնոսա, և նոքա գիմէին 'ի վերայ նոցա և առ ժամայն սատակէին։ Իսկ զնահատակ սքանչելիսն Թէպէտ և մերկ կային, և ձեռօք իւրեանց շարժէին և ձգէին զնոսա առ ինքեանս, զի այսպէս հրամայեալ լինէր նոցա զի արտացեն, և ոչ բնաւ ամենեկին հաստնէին առ նոսա։ Բայց եր ժամանակ զի և գիմելով գիմէին 'ի վերայ նոցա, և 'ի զօրութեն Աստուծոյ հեռանային և յետս գառնային. և այսքիկ իբրեւ ընդ յերկար ժամանակս գործեալ լինէին՝ սքանչելիս մեծամեծս տային տեսողացն. և իբրեւ առաջին գազանն ինչ ոչ գործէր, գազան երրորդ արձակէին 'ի վերայ նոցա, Բայց զարմանալ է ընդ ժողովալութեանն որ ոչ յողջողգէր վկայիցն երանելեաց, և ընդ համբերութեանն որ ոչ շարժի որ 'ի մարմինս մանկոցն, զի տեսանէի եւ զչափ հասակին որ պակաս էր քան զքսանամեանս, զի կայր երիտասարդն առանց կապանացն. և ձգէր զձեռս իւր ըստ օրինակի

աներկիւղ խորհրդով և անվկանդ յաղօթս և 'ի խնդրուածս կացեալ առ Աստուած, ոչ խռովել և ոչ գեղեկել ինչ ուրեք 'ի տեղւոյն՝ մինչդեռ արջք և ինձք զբարկութիւն և զմահ շնչելով հասանէին 'ի մարմին նորա անհնարին ժանեօքն, այլ չգիտեմ որպէս յաստուածային իմն գաղտնի կամաց խցեալ լինէր բերան նոցա և անդրէն միւսանգամ յետս ընդ կրունկն դառնային: Եւ սա այսպէս հանդիսանայր: Եւ զայլս ապա տեսանէի ես, զի հինգ էին սոքա թուով, արկեալ առաջի ամեհի ցլուն, որ յարտաքնոց յօտարաց մերձեցեալս առ նա եղջերօքն իւրովք յօդս ամբարձեալ և յերկիր ընկենոյր չարալուկ չարատանջ, և 'ի սուրբ վկայսն միայն թէպէտեւ սրտմտէր բառաչելով, սակայն մերձեալ ոչ կարէր: Ոտիւքն և եղջերօք ոգորելով զգետինն խեթկէր. և 'ի վերայ խարանացն և հրավառ մորակացն 'ի զայրուցս անդ սպառնալիս շընչէր, սակայն 'ի տեսչութենէն Աստուծոյ անդրէն յետոս դառնայր: Իբրեւ սա ոչ մեղանչէր նոցա, դարձեալ այլ գազանս արձակէին 'ի վերայ. և յետ ազգի ազգի անհնարին գազանացն արձակելոց, սրով սպանան ամենեքեան, և փոխանակ երկրի և գերեզմանի 'ի խորս ծովու ընկեցան: Այս օրինակ եղև պատերազմ Եգիպտացւոց՝ որ 'ի վերայ աստուածապաշտութեան 'ի Տիրոս նահատակեցան:

Նմանութեան խաչին. և աներկիւղ խորհրդով որ ոչ յողորմիկ պըրկեալ էր առ Աստուած յաղօթս և 'ի խնդրուածս, և ոչ խռովէր կամ խոնարհէր ուրեք 'ի տեղւոյն անտի յայնմանէ յորում կայր՝ մինչդեռ արջք և ինձք որ զբարկութիւն և զմահ շնչէին հասանել 'ի մարմինս նորա մերձ էին. և այս 'ի զօրութենէն Աստուծոյ որ ոչ պատմի՝ խցեալ լինէր բերան նոցա, և դարձեալ միւսանգամ անդրէն յետս գառնային, և սա ո՞վ և է այսպէս էր: Եւ ապա զայլս տեսանէի ես որ արկանէին առաջի զուարակաց ամենեաց, այն որ զայլս արտաքինս որ մերձենային 'ի նա՝ եղջերօք իւրովք 'ի վեր ընկենոյր և անդէն պատառէր զնոսա: Իսկ վկայիցն սրոց թէպէտեւ սրտմտէր բառաչելով, սակայն մերձեալ 'ի նոսա ոչ կարէր. բայց ոտիւք և եղջերօք իւրովք այսր անգործ ոգորէր, և վասն զայրանալոյն բարկութիւն չէր: Իսկ 'ի տեսչութենէն Աստուծոյ անդէն յետս գառնայր, զի և ոչ այս մեղանչէր նոցա: Բայց գարձեալ այլ գազանս արձակէին 'ի վերայ նոցա, և յետոյ գառնազոյն քան ըզգազանս սրով սպանան. և փոխանակ երկրի և գերեզմանի՝ 'ի խորս ծովու ընկեցան. և զի իբրեւ զայս էր պատերազմ Եգիպտացոց, այնոցիկ որ ցուցին զմարտ պատերազմի վասն աստուածապաշտութեան 'ի Մուր քաղաքի:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն այնոցիկ որք վկայեցին անդէն յԵգիպտոս :

Բայց զարմանալ է և ընդ այնոսիկ՝ որ անդէն յերկրին իւրեանց վկայեցին, որպէս զի բիւրք Թուով արք հանդերձ կանամբք և մանկուով վասն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ արհամարեալ զառժամանաւ կեայ կեանս՝ ազգի ազգի մահու համբերեցին : Ոմանք 'ի նոցանէ յետ քերանացն և գելարանաց և չարաչար հարուածոց և բիւր քստմնելի և ահաւոր չարչարանաց՝ 'ի հուր ընկեցեալ լինէին, և այլք 'ի խորս ծովուն ընկելուզեալ : Կէսք համարձակ խնդութեամբ ըզպարանոցս իւրեանց մատուցանէին սրոյն. ոմանք 'ի տանջանս մեռանէին, այլք 'ի սովոյ սատակէին, կէսք 'ի խաչ հանէին. էր որ ըստ կարգի չարագործաց, և էր որ չար քան զնոսա գլխիվայր խաչելով, և Թողեալ 'ի վերայ նոցուն փայտիցն կենդանւոյն 'ի սովոյ չարամահ լինէին :

Որքերորդ. վասն այնոցիկ որ վկայեցին անդէն յԵգիպտոս :

Բայց զարմանալի է ընդ այնոսիկ որ անդէն յերկրին իւրեանց վկայեցին, որպէս զի բիւրք Թուով արք հանդերձ կանամբք և մանկուով վասն վարդապետութեան Փրկչին մերոյ արհամարհեցին զառժամանակեայ կեանս, և համբերեցին մահու ազգի ազգի կերպարանք : Ոմանք 'ի նոցանէ յետ քերանացն և տանջանացն և չարաչար հարուածոցն և բիւր մեքենայիցն և ահաւոր չարչարանացն՝ 'ի հուր ընկեցեալ լինէին. այլք 'ի խորս ծովուն ընկելուցան, կէսք համարձակ խնդութեամբ զպարանոցս իւրեանց մատուցանէին սրոյն որ հատանէին զգլուխսնոցա. ոմանք 'ի տանջանս մեռանէին, այլք 'ի սովոյ սատակէին. կէսք 'ի խաչ ելանէին, էր որ ըստ սովորութեան չարագործաց, այլք չարք քան զնոսա, վերստին խնդրեալ լինէին կենդանւոյն մինչ զի 'ի վերայ նոցուն փայտիցն 'ի սովոյ սատակեալ լինէին :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Վասն այնոցիկ որ 'ի Թերապիս վկայեցին.

Անցեալ իսկ զանցեալ էին քան զամենայն բան հա-
րուածք և ցաւք, որոց ժուժկալեալ տարան վկայքն 'ի
Թերապիս, զի փոխանակ եղնգանց՝ խեցեալ ամենայն
մարմին նոցա մինչև 'ի վախճան կատարածի նոցա քե-
րեալ լինէին: Եւ կանայք զմիոյ միոյ յոտիցն կապեալ,
և 'ի վեր 'ի բարձու մեքենայիւք գլխիվայր ամբար-
ձեալ տանջեալ լինէին՝ ամենևին մերկ և անծած-
կոյթ, տեսիլ չարաչար անողորմ և խիստ քան զամե-
նայն ինչ տեսողացն լինէին: Եւ զայլս դարձեալ 'ի
ծառս և յոստս նոցին պրկեալ սպանանէին. զի զհառ-
տապինդս մանաւանդ յոստոց անտի ծառոց մեքենա-
յիւք ոմամք աստի և անտի ձգեալ 'ի մի վայր, և
զսրունս վկայիցն մի աստի և մի անտի կապեալ, և Թո-
ղուն զոստսն 'ի բնիկ իւրեանց դառնալ գիրս, և յան-
կարծակի անդամակոտոր առնէին զնահատակսն: Եւ
զայս ոչ զաւուրս ինչ կամ սակաւ ժամանակս, այլ ընդ-
երկար զամս բազումս գործէին. էր օր զի աւելի քան
զտասն, և էր զի քան զքսան Թուով սպանեալ լինէ-

լոններորդ. Վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Թերապիս:

Անցեալ իսկ զանցեալ էին 'ի բանէ հարուածք և ցաւք, զոր
համբերէին վկայքն 'ի Թերապիս. զի խեցեալ փոխանակ եղնք ա-
մենայն մարմին նոցա քերեալ լինէր մինչև 'ի վախճան կատարածի
նոցա: Եւ կանայք մի մի զոտից իւրեանց կապեալ լինէին, և 'ի վեր
'ի բարձու մեքենայիւք տանջեալ լինէին մերկ աչձորով, տեսիլ չարա-
չար անողորմ և խիստ քան զամենայն ինչ տեսողացն էին նոքա:
Դարձեալ այլք իբրև կապեալ էին 'ի ծառս և յոստս 'ի վերայ նո-
ցա անէին, զի զոստս բիրտս զծառոց մեքենայիւք իմն աստի և ան-
տի ձգէին զնոսս 'ի մի տեղի, և զոստ վկայիցն մի աստի և մի անտի
պրկէին, և Թողուն զոստսն երթալ անգէն 'ի տեղի իւրեանց, զի
կատարել յանկարծակի զանդամս նոցա խորամանկէին. և այս իսկ
գործեալ լինէին, ոչ աւուրս ինչ կամ ժամանակս սակաւ, այլ
զամս բազումս: Էր օր զի աւելի քան զտասն Թուով սպանեալ լի-
նէին, և էր զի աւելի քան զքսան և երեքսն և երեսուն և մինչև 'ի

ին, և երբեմն երեսուն իսկ և մինչև 'ի վաթսուն. և դարձեալ երբեք երբեք և մինչև ցհարիւր 'ի միում աւուր արք և կանայք հանդերձ մանկտուով կոտորէին աղզի աղզի և փոփոխ պատժօք պատուհասից պարտաւորեալք: Եւ մեք ինքնին՝ 'ի շրջէն մեր 'ի կողմանս յայնոսիկ ականատես գտաք բազմաց միահաղոյն 'ի միում աւուր կառափնատելոցն և հրով նահատակելոց: Զի շլացաւ սուրն 'ի հատանելոյ անտի, և դահիճքն վատտակեցան, և ձանձրացան 'ի փոխանակելոյ զմիմեանս: Տեսաք յայնժամ և զքանչելի պնդութիւն արութեան, և զաստուածային արդարեւ զօրութիւն և զյօժարական միտս այնոցիկ որ հաւատացին յօծեալն Աստուծոյ. զի յորժամ ընդունէին սուրբքն զվճիռ մահու իւրեանց, նոյնժամ վազէին մօտնէին ընդ այլ և այլ մոլտս առաջի բեմի դատաւորին և խոստովան լինէին թէ քրիստոնեայք են. և արհամարհեալ յայս դնէին զանհնարին և զբազմօրինակ պէսպէս տանջանսն, և անվեհեր համարձակութեամբ զաստուածաշնորհութիւն արարչին ամենեցուն քարոզէին. և խնդութեամբ և զուարթագին ցնծութեամբ զվճիռ մահու ընդունէին, որպէս զի սաղմոսս իսկ նուագել և օրհնութիւնս և գոհութիւնս Տեառն հաւայնից վերառաքել մինչև 'ի վերջին շունչ կենաց իւ-

վաթսուն. և յայլում ժամու և մինչև 'ի հարիւր 'ի միում աւուր արք և կանայք հանդերձ մանկտով մեռանէին և պարտաւորեալ լինէին աղզի աղզի և պէսպէս պատժովք պատուհասից: Բայց և մեք տեսաք այժմ մերովք 'ի ժամանակի իբրեւ չոգաք յաշխարհն յայն, զի բազումք յանկարծակի 'ի միում աւուր էին որ զգլուխս նոցա հատանէին, զի շլացաւ սուրն 'ի հատանելոյ անտի և ոչ կարէր հատանել, և ինքեանք սպանողքն վատտակեցին և ձանձրացան 'ի փոփոխել իւրեանց մի ըստ միոյ: Բայց խրոխտումն զքանչելի կատարեալ կամօք զօրութեամբն Աստուծոյ տեսանէին զայնոցիկ որ հաւատացին յօծեալն Աստուծոյ. զի նոյնժամայն յորժամ ընդունէին սուրբքն զվճիռ մահու իւրեանց՝ վազէին մօտնէին այլք յայլմէ կողմանէ առաջի բեմի դատաւորին, և խոստովան լինէին վասն անձանց իւրեանց թէ քրիստոնեայք են, և արհամարհէին և անգոննէին զշալածիւնս, զայն ամենայն զնեղութիւնսն և զսանջանսն պէսպէս առանց տրտմութեան, և համարձակութեամբ էին յատուածաշնորհութիւնն, և խնդութեամբ և ցնծութեամբ զվճիռ մահու ընդունէին երգելով, և օրհնութիւնս և գովութիւնս Աստուծոյ ամենայնի հանէին մինչև 'ի վերջին շունչ: Բայց զարմացեալ

րեանց. և արդարեւ զարմանալոյ արժանի էին օգլաս, Բայց աւելի գովութեան և զարմանաց արժանաւորք երեւցան այնպէիկ, որ մեծութեամբ ընչից, ազնուականութեամբ տոհմին և փառք, բանիւ և փիլիսոս. փայտութեամբ ճոխացեալք, սակայն առաւել քան զաւանայն զձմարիտ աստուածաշտուութիւն յարգէին և զհաւատս Փրկչին մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի: Որովհետի որ Փիլոսոֆոսն էր, զի ոչ եթէ գոյզն ինչ իշխանութիւն էր օորա, այլ արքունի համարակալութեամբ պատուեալ յԱղեքսանդրիա, և ըստ իշխանութեան աստիճանին, և ըստ հռովմէական պատուոյն տիգուրս և ասպարակիրս յառաջոյ տանելով հանապազօր 'ի դատ յատեան ելանէր: Ի սոյն սակի և Փիլէաս եւ պիսկոպոս Թմոյացոց, որ 'ի վարչութեան և 'ի պաշտամունս հայրենի աշխարհին, պայծառացեալ և յիմաստասիրական մակացութիւնս երեւիլ էր: Եւ զի բազումք յազգակից տոհմակցաց նոցա և բարեկամաց, յիշխանաց անգամ և 'ի պատուաւոր մարդկանէ աղաչէին զնոսա, և ինքն իսկ դատաւորն գլխովին յորդոր լինէր նոցին զի ողորմեցին 'ի վերայ անձանց իւրեանց, և խնայեցեն յորդիս և 'ի կանայս, և ոչ կարէին բնաւ ամենեկին խոնարհել զնոսա ընտրել և սիրել զկեանս ժամանակեան, և անարգել զօրէնս խոստովանութեան և ուրանալ 'ի Փրկչէն մերմէ, այլ արիա-

էին և առաւել պանչանային այնպէիկ որ մեծութեամբ և ազգասունմու և գովութեամբ և բանիւ փիլիսոփայութեան պանչելէք էին, և առաւել քան զաւանայն ինչ զաստուածաշտուութիւնս յարգէին և զհաւատս Փրկչին մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի, որպէս զիստք էր Փիլոսոֆոսն, զի ոչ եթէ գոյզն ինչ իշխանութիւն ունէր նա, այլ զանսլութիւն աղեքսանդրացոց: Զի մինչդեռ անգէն յատիճան իւրում էր, և 'ի պատուի զոր տուեալ էր նմա 'ի Հռոմոց՝ իբրեւ 'ի զինուորաց տնտի փառաւորեալ լինէր: Սոյն իսկ սա հանապազօր դատեալ լինէր: Եւ Փիլէաս եպիսկոպոս Թմոյայիս քաղաքի, այլ որ փառաւորեցաւ յատիճան պատուոյ աշխարհիս յերկրի իւրում, և ուսմամբ փիլիսոփայութեան. զի սոքին այնպէիկ բազում ազգակիցք և տոհմակիցք և բարեկամք, և այնպէիկ որ էին յատիճան իշխանութեան, ազգութիւն ինքրէին 'ի նոցանէ, և ինքն դատաւորն իսկ գլխովին աղաչէր և խնդրէր 'ի նոցանէ զի ողորմեցին 'ի վերայ անձանց իւրեանց, և խնայեցեն յորդիս և 'ի կանայս իւրեանց: Իսկ նոքա բնաւ ամենեկին ոչ խոնարհէին այսմ ամենայնի, ընտրել և սիրել զկեանս ժամանակեան, և անարգել զօրէնս խոս-

կան և խոհական իմաստասիրութեամբ, նա մանաւանդ բարեպաշտ և աստուածասէր ոգւով պինդ կացեալ ընդդէմ ամենայն սպառնալեաց և թշնամանաց դատաւորին, գլխատմամբ ընկալան զվախճան մահուն:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Գրով վկայուքիւնք երանելոյն Փիղեստայ վասն ամենայնի՝ որ գործեցան յԱղեքսանդրիա քաղաքի:

Եւ զի վասն արտաքնոցն գիտութեան երկարագոյն ճառից արժանի ասացաք զՓիլէաս, ինքն իսկ անձամբ անձին վկայեսցէ նա, թէ զինչ ոք էր նա և ուստի՝ և ցուցցէ վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յաւուրս նորա յԱղեքսանդրիա քաղաքի, զոր և ճշշ գրրտագոյնս քան զմեզ պատմէ նա բանիւքս այսոքիւք:

Ի թղթոյ անտի Փիլէասայ որ առ Թմոյիսացիս:

Գիտելով զայս ամենայն առակա օրինակաց և ցուցակութիւնս և գեղեցիկ ընծայութիւնս ճմարտու-

տովանութեան, և ուրանալ 'ի Փրկչէ անտի մերմէ. այլ և իմաստուն և զօրաւոր մօզք՝ այսինքն աստուածապաշտութեանն և շնով որ սիրէ զԱստուած, ամենայն սպառնալեաց և թշնամանաց դատաւորին համբերեցին, և յետոյ հատան գլուխք երկոցունց նոցա:

Տասներորդ. ուսումն վարդապետութեան զոր գրեաց Փիղեստայ վկայ վասն ամենայնի որ միանգամ գործեցան յԱղեքսանդր քաղաքի:

Բայց քանզի ասացաք մեք վասն Փիլէասայ վկայի որ մեծ և յորդ էր իմաստութեամբ աշխարհիս, վկայեսցէ ինքն 'ի վերայ անձին իւրոյ 'ի ցուցանել իւրում թէ զինչ ոք էր և ուստի: Եւ վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ անցք անցին յաւուրս նորա յԱղեքսանդր քաղաքի 'ի վկայութիւնս բազմաց, զի աւելի քան զմեզ տէրեկագոյն գիտէր պատմել ճմարտութեամբ զնոցանէն այսու բանիւք: Ի թղթոյ անտի Փիլէասայ որ առ Թմոյիսացիսն են: Զի զայս

Թեան 'ի գիրս սուրբս, ոչինչ դանդաղեցան երանելի վկայքն որ ընդ մեզ, այլ զհոգւոյն աչս յառեալ սրբ. բուծեամբ յԱստուած յարարին ամենայնի, պինդ կացին 'ի բարւոք ընտրութեան կոչման իւրեանց և յօժար մտօք ընկալան զմահ վասն աստուածպաշտութեան: Քանզի խնդրեալ գտին զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ զգեցաւ զմարդ վասն մեր, զի հատցէ զամենայն մեղս, և դիցէ մեզ պաշար ճանապարհի կենացն յաւիտենականաց: Զի ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ լինել հաւասար Աստուծոյ. այլ զանձն իւր ունայնացոյց, զնմանութիւն ծառայի առեալ, և կերպարանօք գտեալ իբրեւ զմարդ. և խոնարհեցոյց զանձն իւր մահու չափ, և այն մահու խաչի: Վասն այսորիկնախանձաւոր լեալ մեծի շնորհացն Քրիստոսու զգեաց վկայքն՝ ամենայն լկանաց և անհնարին հարուածոցն տանջանաց՝ ոչ միանգամ միայն, այլ և երկիցս երբեմն և բազում անգամ ժուժկալեալ համբերին. և զամենայն սպառնալիս դահճացն ոչ բանիւք միայն, այլ և արդեամբք յաճախեսոյս առ նոսա արհամարեալ՝ 'ի մտացն հաստատութենէ ոչ լքան. Բան զի կատարեալ սէրն 'ի բաց մերժէ զերկիւղ: Զորոց առաքինութիւնս և զարութիւնս պնդութեան առ իւրաքանչիւր տանջանս ո՛ր բաւական իցէ պատմել: Եւ զի

ամենայն օրինակս և ցուցիւս և ծանուցիւս գեղեցիկս եղեալ են մեզ 'ի գիրս սուրբս Աստուծոյ վկայքն երանելիք որ ընդ մեզ յիմբէ ոչ պաղատեցան, այլ համարձին զաչս իւրեանց անձանց պարկեշտութեամբ որ առ Աստուածպաշտութեանն էր ընկալան յանձինս իւրեանց, և ոչ հեռացան 'ի կոչմանէ անտի իւրեանց. քանզի գտին նոքա գտէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ զգեցաւ զմարդ վասն մեր, զի հատցէ զամենայն մեղս և գիցէ մեզ պաշար ճանապարհի կենացն: Զի ոչ յափշտակութիւն համարեցաւ զանձն իւր հաւատար լինել Աստուծոյ, այլ զանձն իւր յինքն ամբոյժեաց զնմանութիւն ծառայի էառ 'ի կերպարանս մարդկան գառու, և խոնարհեցոյց զանձն իւր 'ի հնազանդութիւն մահու խաչին: Վասն այնորիկնմա. նոց եղեն մեծամեծ պարգեւացն վկայքն զգեցեալ զՔրիստոս. և ա. մենայն ցաւոց և հնարից տանջանացն ոչ միանգամ, այլ և էր որ երկիցս անգամ համբերէին, և զամենայն սպառնալիս ոչ բանից մոյսն: Այլ և զարգեանց կրեցին, զոր յաճախէին 'ի վերայ նոցա տապաւ. զէնքն, և նոքա 'ի մտաց իւրեանց ոչ լքանէին. քանզի սէր կատարեալ 'ի բաց մերժէ զերկիւղ: Բայց երկրորդ և վասն առաքինութեանց նոցա, և վասն զօրութեանն որ յամենայն տանջանն էր՝ որ.

հրաման էր հասարակ ամենեցուն՝ որ միանգամ կամէին թշնամանել զնոսա, վասն որոյ էր որ փայտիւ, էր որ դաւազանաւ, և էր որ քրով հարկանէին. կէսք դարձեալ փոկովք և կէսք պարանօք ծեծէին զնոսա: Տեսիլ տանջանաց նոցա այլափոփոխ, և չարիքն բազում էր յոյժ. զի էին որ ձեռք իւրեանց յետս 'ի թիկունս կապեալ և գլխ 'ի վայր զփայտիցն կախէին, և մեքենայիւք իմն պրկեալ լինէին անդամք նոցա. և 'ի տալ ապա հրամանին՝ ամենայն մարմին նոցա քերեալ լինէր, ոչ իբրեւ զսպանողացն զկողս միայն այլ և զպորտս և զբարձս և զծնօտս սայրասուր երկաթի գործեօք քերէին: Իսկ կէսք փողոցացն 'ի կամարաց 'ի միոյնէ ձեռանէ իւրեանց կախեալ լինէին 'ի բարձու, որ խիստ է քան զամենայն ցաւս՝ պրկուան յօդից անդամոց: Այլք 'ի սիւնս դէմ ընդդէմ կապեալք, իբրու զի ոտք նոցա յերկիր ոչ հասանէին, և ծանրութեամբ մարմնոյն ճնշեալ կապանացն անդադոյնս պրկէին. և կրէին զայս վիշտս նեղութեան՝ ոչ միայն յորժամ առ նոսա դառնայր խօսէր ընդ նոսա դատաւորն, այլ և զօրն ցերեկ: Քանզի իբրեւ առ այլս դառնայր դատաւորն, 'ի վերայ առաջնոցն թողոյր յարբաւ նեկաց իւրոց պաշտօնեայս, զի թերեւ 'ի սաստկու-

պիսի բան լինի մեզ բաւական. զի իբր ունէին իշխանութիւն 'ի միւս սին ամենեքեան որ միանգամ կամէին թշնամանել զնոսա, էր որ փայտիւ տանջեալ լինէին, իսկ կէսք դաւազանօք, և կէսք փոկովք, կէսք պարանօք, զի տեսիլ տանջանացն նոցա այլ ազդ իմն էր, և չարիքն նոցա բազում յոյժ: Զի էին որ ձեռք իւրեանց յետս կապեալ լինէին, և գլխ 'ի վայր զփայտիցն կախեալ, և մեքենայիւք իմն պրկեալ լինէին անդամք նոցա: Եւ այսպէս ամենայն մարմին նոցա քերեալ լինէր իբրեւ 'ի հրամանէ, ոչ իբրեւ սպանողք որ 'ի կողս իւրեանց միայն քերին, այլ և զպորտս և զբարձս և զծնօտս նոցա քերէին գործովք տանջանաց: Իսկ կէսք 'ի փողոցս զմիոյնէ ձեռանէ իւրեանց կախեալ լինէին 'ի բարձու, որ խիստ է քան զամենայն ցաւս պրկուան յօդից անդամոցն: Իսկ կէսք 'ի սիւնս գէմ ընդ գէմ կապեալ լինէին, իբրու ոտք 'ի յերկիր ոչ հասանէին, և ծանրութեան մարմնոյն նեղեալ 'ի պրկել կապանացն. և զայս զոր համբերէին ոչ միայն յորժամ խօսէր ընդ նոսա և դառնայր առ նոսա դատաւորն, այլ և զօրն ցերեկ. և իբրեւ 'ի վերայ այլոցն ոգորեալ լինէր, առաջնոցն թողոյր ճշնմանաւ առ նոսա՝ այնոցիկ որ պաշտէին զիշխանութիւնս. բայց թերեւ յազնահարեացի մի 'ի նոցանէ 'ի ձեռն տանջանացն և խոնարհեացի: Այլ հրամայեաց զի կապեա-

Թե՛նէ տանջանաց որ յաղթահարեալ և խոնարհեացի
 'ի մտացն հաստատութե՛նէ. հրաման խիստ 'ի վերայ
 եղեալ պնդել յանինայ զկապանման, և 'ի յոգեվարս
 լինել նոցա 'ի վայր արկեալ ընդ գետին քարշել զնո-
 սա: Զի ոչ երբէք պարտ է դլալ դադարել զմէնջ ա-
 տէր, այլ զամենայն փոյթ, զամենայն ջան 'ի գործ
 դնել, մինչև մի ևս այլ ընդ եղեալս համարեցուք: Եւ
 զայս երկրորդ տանջանս չարաչարս յետ հարուածոցն
 գանից հնարէին նոցա թշնամիքն: Էր որ յետ հա-
 րուածոցն 'ի կոճեղս մատնէին, պրկեալ յերկոտին
 ոտան զչորիւք ծակովք, որպէս զի 'ի հարկէ 'ի վերայ
 փայտիցն յորսայս անկեալ դնէին, ոչ կարելով նստել
 յերեսաց կեղիցն՝ որ ընդ ամենայն մարմինս 'ի նորոգ
 հարուածոց անտի: Եւ էր որ 'ի վերայ երկրի ընկե-
 ցեալ և անկեալ դնէին առ սաստիկ ցաւոցն, և քան
 զգործն անհնարին խոշտանգանացն չարագոյն յոյժ
 էր տեսիլ ազգի ազգի և բազմօրինակ հնարագիւտ
 տանջանացն շուրջ զմարմնով նոցա: Եւ իբրև այս իրք
 գործէին, կէսք 'ի չարչարանս անդ մեռանէին, համ-
 բերատար ժուժկալութեամբն յամօթ առնելով զա-
 խոյեանն. և կէսք ընդ կեանս և ընդ մահ 'ի բանտս
 արգելեալ լինէին, և յետ սակաւ աւուրց 'ի ցաւոցն
 ընկճեալ մեռանէին: Իսկ այլք դարմանոյ անտի կազ-
 դուրեալք, յերկարութե՛նէ ժամանակին և 'ի հանա-
 պազորդութե՛նէ բանտին քաջալերեալ արիագոյնք,

ցն յանինայ, որչափ շունչն 'ի նոսա իցէ, և ոչ գոյր սակաւ մի
 խնայուած նոցա: Զայս երկրորդ տանջանս չարաչարս գտանէին նո-
 ցա թշնամիքն: Էր որ յետ հարուածոցն 'ի կոճեղ մտանէին, և պրկ-
 կեալ լինէին զծակովքն յերկոտին ոտան, որպէս զի թէ 'ի հարկէ 'ի
 վերայ փայտիցն պրկեալ և անկեալ դնէին և ոչ կարէին նստել, զի
 նորոգէր կէզք նոցա 'ի հարուածոց անտի որ էր յամենայն մարմնս
 նոցա: Իսկ կէսք 'ի վերայ երկրի ընկեցեալ լինէին և անկեալ դնէին
 'ի տանջանաց զոր կրէին: Տեսին զոր տային այնոցիկ որ հայէին
 'ի նոսա չար էր քան զգործն անհնարին տանջանացն որ ազգի ազ-
 գի 'ի մարմնս իւրեանց բարձեալ ունէին: Եին ոմանք որ 'ի չար-
 չարանս մեռանէին, և տեւելով ժուժկալութեամբն յամօթ առ-
 նէին զխոյեանն: Եւ էին որ ընդ կեանս և ընդ մահ 'ի բանտի ար-
 գելեալ լինէին, և յետ սակաւ աւուրց 'ի ցաւան նեղեալ մեռանէ-
 ին: Իսկ մնացորդք այլոցն հանգիստ որ 'ի բժշկութենէ 'ի ժամու-
 գտանէին, և 'ի հանապազորդութե՛ն բանտին քաջալերութեամբ

գտանէին, այնպէս զի յորժամ հրամայեալ լինէր նոցա՝ կէտ 'ի միջի դնելով, կամ մերձենալ 'ի զոհնս պղծութեան և անպարտս արձակել՝ ընկալեալ զատելին ազատութիւն. և կամ եթէ ոչ զոհեսցեն ընդունել զգառաստան մահու, ոչինչ դանդաղելով երանելեացն կամակար 'ի մահ անդր դիմէին. գիտելով չափ զբան գրոցն թէ. Որ զոհէն աստուածոց օտարոտեաց՝ կորիցէ. և թէ Մի եղիցի քեզ այլ Աստուած բայց յինէն: Այս էին շշմարիտ իմաստասիրին և մանաւանդ աստուածասէր վկային այնորիկ բանք, որ յառաջ քան զգառանիք իւրոյ մահուն մինչդեռ 'ի կապանսն էր՝ գրեաց առ եղբարս վիճակին իւրոյ, և եցոյց թէ յոր պայման էր ինքն, միանգամայն և յորդորէր զնոսա զի և յետ իւրոյ վախճանին՝ աներկիւղ լիցին յաստուած պաշտութեան Քրիստոսի:

էին. այնպէս զի յորժամ հրամայեալ լինէր և կէտ 'ի միջի եգեալ, կամ թէ մերձեսցէ մարդ 'ի զոհնս պղծութեան և եղիցի առանց աշխատութեան, և ընկալցի ազատութիւն նորովեալս առ 'ի նոցանէն. կամ իբրեւ ոչ զոհեսցէ ընկալցի զգառաստան մահու: Այս պէս պատրաստեալք 'ի մահ անդր մատչէին, զի գիտէին նոքա թէ զինչ նշանակեալ է մեզ 'ի գիրս սուրբս, թէ այն որ զոհէ օտարոտի աստուածոց՝ կորիցէ, և թէ մի եղիցին քեզ այլ աստուած որ բայց յինէն: Այս և որ իբրեւ զայս էին բանք այնորիկ որ շշմարիտ փիլիսոփայն էր վկայ և սիրելի Աստուծոյ, զայս որ յառաջ քան զվճիռն վերջին զոր ընկալաւ, մինչդեռ ցայն վայր 'ի ներքոյ կարգի կապանացն առ եղբարսն որ 'ի ներքոյ ձեռին նորա էին, յղեաց և ցուցանէր նոցա թէ յորպիսի նեղութեանց միջի էր նա, և յորդորէր զնոսա զի աներկիւղք լիցին յետ վախճանի նորա յաստուած պաշտութեանն Քրիստոսի:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Միասն այնոցիկ որ 'ի Փռիագիա վկայեցին.

Եւ զմէջ այսուհետեւ պիտոյ է մեզ երկարել զճառս, և զքրիստոսասէր վկայիցն որ ընդ ամենայն աշխարհ և նահատակութիւնս նորս 'ի վերայ նորոցն յաւելուլ, մանաւանդ որ ոչ նորօրինակ լինչ, այլ ըստ հասարակաց օրինի պատերազմեալ նահատակեցան: Զի ահա քաղաք մի էր քրիստոնէից 'ի Փռիագիա, զոր պաշարեալ սպայակուտ զօրուն, և հուր հարեալ 'ի նա պրեցին հանդերձ կանամբք և մանկտուով զողջոյն ըզքաղաքն, ամենեցուն զքրիստոս Աստուած կարգալով: Զի համօրէն բնակիչք քաղաքին հանդերձ քաղաքապետան, զօրագլխաւ և գլխաւորօք խոստովանելով եթէ քրիստոնեայք են՝ չառնուին յանձն հնազանդել հրամանին և զոհել կռոց: Եւ էր այր ոմն Աղաւկտոս անուն նորա, ծննդեամբ՝ ոչ յաննշանից որ խալաքոց, և հռովմէական իշխանութեամբ պատուոյ երևելի, և ընդ բնաւ իսկ աստիճանս պաշտամանց յինքնակալաց անտի ամբարձեալ, և զհանրական տեսչութիւն՝ որ

Մետասանկորդ . միասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի Փռիագիա:

Զմէջ այսուհետեւ և պիտոյ է մեզ բազում ինչ ասել և յաւելուլ պատմութիւնս նորս 'ի վերայ նորոց զպատերազմաց մարտից վկայիցն որ ընդ ամենայն աշխարհս, զի օրինօք հասարակաց ըստ օրինակի պատերազմի կոտորեալ լինէին. զի ահա քաղաք մի ամենայն քրիստոնէից 'ի Փռիագիա, զարս հանդերձ կանամբք և մանկտուով որ 'ի նմա՝ պատեցին պաշարեցին սպառազէնք զօրացն, և հուր հարին զքաղաքէն և այրեցին զնա: Իբրու քաղաքակէին և վրկայէին առաջի Աստուծոյ, զի ամենայն Ժողովուրդն որ 'ի քաղաք անդր բնակեալ էին հանդերձ քաղաքապետան և գլխաւորօքն եթէ քրիստոնեայք են խոստովան լինէին, և իւրք յանձն չառնուին այնոցիկ որ հրամայէին նոցա պաշտել զկուռս: Եւ էր այր մի պատուաւոր որ 'ի Հռոմոց ունէր զայն պատիւ, զի անուն էր նորա Օգոստոս. և է նա յերևելի մարդկանէ յիտալիոյ, որ վարեցաւ նա ամենայն աստիճանիւ պատուով որ 'ի Թագաւորէ տուեալ լինէին, որպէս զի և զտեսչութիւնն հասարակաց որ անուանեալ կոչէին 'ի նոցանէն մագիստրոսութիւն և կաթողիկոսութիւն՝ առանց տրտայ

առհասարակ համարակալութիւն կոչի՝ անարատ վարեալ։ Եւ ի վերայ այսոցիկ ամենայնի ամենայն ուղղութեամբ աստուածապաշտութեան եւ ի Քրիստոս ճշմարիտ խոստովանութեամբ փայլեալ, մինչդեռ ի պաշտաման անդ համարակալութեանն էր՝ նահատակեալ ի վերայ աստուածապաշտութեան պսակեցաւ վկայութեամբ։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Վասն քաղմութեանն արանց եւ կանանց՝ որ քաղմորինակ հանդիսիչք նահատակեցան։

Եւ զինչ պիտոյ է այսուհետեւ անուամբ յիշատակել եւ զայլն ամենայն, կամ թուել զբազմութիւն արանց, կամ տալ բանիւ նկարագիր ազգի ազգի տանջանաց սքանչելի վկայիցն Քրիստոսի. եւ երբեք զի ոմանք ի նոցանէ տապարգը կատարեցան, որպէս որք յԱրաբիա. եւ զի զբարձն խորտակելով, զոր օրինակ զէպ եղև որոց ի կապաղովկիա կատարեցան. եւ զարձեալ զի ի բարձուէ զտից նոցա կախելով, եւ հուր մխախառն ի ներքոյ նոցա եղեալ եւ ի ծխոցն

վարեաց. եւ այլ որ այսու ամենայնիւ փառաւորեցաւ յետոյ առաքինութեանն աստուածապաշտութեամբ եւ խոստովանութեամբ որ վասն Քրիստոսի էր մինչդեռ անգէն յաստիճանի կաթողիկոսութեանն էր, համբար պատերազմին որ վասն աստուածապաշտութեանն էր. եւ զարգարեալ պսակեցաւ վկայութեամբ։

Երկատասաներորդ. վասն քաղմութեանն արանց եւ կանանց որ արարին պատերազմանս քաղոմս ընդրանաւ։

Զինչ պիտոյ է այսուհետեւ եւ անուամբ յիշատակել զմեացորդացն, կամ թուել զբազմութիւն արանց, կամ նկատել զազգի ազգի տանջանս սքանչելի վկայիցն, զի ի նոցանէն տապարգը կատարեցան որպէս զԲարդ եղև յԱրաբիա. եւ կիսոց բարձք խորտակեցան, որպէս եւ անցք անցին ընդ այնոսիկ որ ի կապաղովկայն էին. եւ այլք վերադին ի բարձու զտից իւրեանց կախեցան, եւ հուր մխախառն եղեալ ի ներքոյ նոցա եւ ի ծխոցն հեղձնուին, որպէս եղև ի Միջագետս, եւ զոմանց զունչս եւ զականջս գրողացին, եւ զգ

հեղձումին. որպէս եղև 'ի Միջագետս. երբեմն և զունջն և զսկանջն հատանելով ունայ, և զմատուանն ծայրաքաղ առնելով, և զայլ մատուան մարմնոյն կոտորելով, որպէս Աղեքսանդրացւոցն եղև: Եւ զինչ պէտք իցեն դարձեալ յուզել զարթուցանել զիշատակս այնոցիկ որ յԱնտիոք դէպ եղեն. որ 'ի տապալի հրոյ ոչ 'ի մահ, այլ 'ի շարալուկ ընդերկաք տանջանս խորովեալ լինէին, և որ զձեռս իւրեանց 'ի հուր անդր ձգէին, զի մի զոհս պղծութեան մատուցեն. որ մինչև ըմբռնեալ և 'ի ձեռս դարանակալաց անկեալ խոյս 'ի փորձանացն տային 'ի վերուստ 'ի բարձու տանեացն զանձինս իւրեանց 'ի խոնարհ արկանելով, զի զմահ յափշտակութեան շահ համարէին առաւել քան զշարութիւն ամբարշտացն: Եւ կին մի սուրբ և արութեամբ ոգւոյն սքանչելի, փարթամ մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և քաջափայլ համբաւովն անուանի յԱնտիոք քաղաքի, էին նորա դասերը երկու կուսանք՝ գեղով մարմնոյ և հասակաւ վայելուչք մնուցեալ յօրէնս աստուածապաշտութեան: Եւ զի բազում նախանձ յուզէր վասն սոցա. և ամենայն հաարը հնարէին դարանակալ լինել թագուցելոցն և իբրև լու եղև թէ արտաքոյ տարագնաց տարաշխարհիկ վարեն սոքա կեանս, մեծաւ պնդութեամբ կոչե-

մատուանն ծայրաքաղ արարին. և առ սակաւ սակաւ ապականեցին զնոսա, և զմատուան մարմնոյ նոցա կոտորեցին, որպէս եղև աղէք սանդրացւոցն: Եւ զինչ պիտոյ էր յուզել զարթուցանել զիշատակս այնոցիկ որ յԱնտիոքայն, զի 'ի տապալի հրոյ 'ի պատժս պատուհասից ընդ յերկար ժամս խորովեալ լինէին: Իսկ կեպոյ վազվազակի զաջս իւրեանց 'ի հուր անդր զնէին զի մի մատուցեն զոհս պղծութեան: Իսկ կեպոք որ փախչէին 'ի փորձանաց անտի սոցա մինչև ըմբռնեալ էին նոքա և անկեալ 'ի ձեռս թշնամեացն 'ի վերուստ բարձու և 'ի տանեաց զանձինս իւրեանց 'ի խոնարհ արկանէին, զի զմահ յափշտակութեան լաւ համարէին առաւել քան զշարութիւն ամբարշտացն: Բայց էր կին մի սուրբ և սքանչելի ընտրութեամբ անձին իւրոյ, և անուանի էր այլովք իբր յԱնտիոք քաղաքի, մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և զովութեամբ առ ամենոյն մարգիկ, և էին նորա դասերը կուսանք՝ զի գեղով մարմնոյ գեղեցիկք էին, և հասակաւ վայելուչք, և մնոյց զնոսա յօրէնս աստուածապաշտութեան: Եւ քանզի բազում նախանձ յուզէր 'ի վերայ նոցա յիշխանաց անտի, ամենայն հաարեւ շրջէին և ինգրէին զնոսա՝ զի Թաքչէին: Իսկ իբրև լուաւ թէ յայլում գաւառի են եւ-

ջին անձին զնոսա յԱնտիոք: Իբրեւ ետես կինն եթէ ըմբռնեցան՝ ի Թակարդս զինուորացն, և չիք նմա և զստերացն ապրել, եղ նա բանիւ առաջի դատերացն թէ որպիսի անհնարին չարիք ՚ի վերայ կային նոցա ՚ի մարդկանէ անտի. և քան զամենայն անբերելի էր և դժոխալուր յականջս նոցա սպառնալիք բռնաբար պղծութեան. հանդերձ սովաւ մատնել և զանձինս իւրեանց ՚ի պաշտօն ծառայութեան գիւաց, զոր գառն, ատէր, քան զամենայն մահ, և չար քան զամենայն կորուստ. և թէ մի միայն հնարս դնէր ՚ի մոթ թէ իցէ, այս է ապաստան լինել ՚ի Տէր մեր. և առ նա ինքն փախուցեալ անկանել: Եւ իբրեւ միաբանեցան յարս միտս, պնդեցին ամենեքին զմարմինս իւրեանց հանդերձիւ և զսպեցին. և իբրեւ ընդմիջեցին զճանապարհն, խնդրեցին ՚ի զինուորացն հեռանալ սակաւիկ մի, և ՚ի գետ անդր որ անցանէր արկին զին քեանս²: Արքա ինքեանք անձամբ զանձինս իւրեանց արկին ՚ի ջուր, իսկ այլ կուսանք՝ որ յԱնտիոք քաղաքի էին, ամուլք սուրբք աստուածավայելուչք և քորք միամիտք, քաջափայլ տոհմուն և վարուք զարմանալիք, մանկամարդք տիգք և գեղեցիկ մարմնով և ըզգաստք հոգւով, և սքանչելիք ՚ի փոյթ աստուածպաշտութեան. իբրեւ զի չկարէր երկիրս կրել յինքեան

քա մեծաւ համարձակութեամբ կոչեաց ետծ յԱնտիոք քաղաք: Իբրեւ ըմբռնեցան նոքա ՚ի Թակարդս զինուորացն, և յորժամ տես կինն թէ չիք հնար նմա և զստերացն ապրել, համեմատեաց էշեանց ՚ի միտս իւր զլարինս որ ՚ի մարդկանէ, և անհնարին քան զամենայն սպառնալիք պոռնկութեանն, այն որ և ոչ յականջս իւր լսել և համբերել այսպիսի ինչ կամէր նա, այլ և զի մատնեցեն զանձինս իւրեանց ՚ի պաշտօն գիւաց որ գառն էր քան զամենայն մահ, և չար քան զամենայն կորուստ ատէր նա: Բայց այս ամենայնի մի հնարս դնէր ՚ի մոթ թէ իցէ, այս է՝ ապակինել ՚ի տէր մեր, և զանձն իւր և զգտերացն խրատեր: Նա իբրեւ միաբանեցան յարս միտս, ամենեքին պնդեցին զմարմինս իւրեանց հանդերձիւ և զսպեցին. և իբրեւ ընդմիջեցին զճանապարհն՝ խնդրեցին ՚ի պահապանէ անտի հեռանալ սակաւիկ մի. և յայնժամ ՚ի գետ անդր որ անցանէր ընդ այն արկին զինքեանս անգ: Բայց սոքա ինքեանք զանձինս իւրեանց արկին անդր, իսկ այլ կուսանք որ յԱնտիոք քաղաքի էին որ միով միաբանութեամբ էին, և ամենայն իւրի վայելուչ էին Աստուծոյ. և էին նոքա քորք շքմարտութեան և փառաւորք ազգատոհմաւ և զարմանալի վարուք, և մանկամարդք էին ամբ, և գե-

զայսպիսի դանձ ցանկալի, հրամայեցին պաշտօնեայք դիւանքն ընկենուլ զնոսա 'ի ծով: Եւ յորքիկ յԱնտիոք: Բայց որ ահագին է լսելեաց 'ի կողմանս Պմնտացւոց չարարէին այլք. զի եղեգունս սրեալս 'ի ծայրս մատանցն 'ի ներքոյ եղբնկաց նոցա ցցեալ վարէին. և կիսոցն կապար հալեալ 'ի կրակի, և 'ի հրածորան յեռանդան անդ 'ի վերայ թիկանց և քամակի նոցա հեղուն, և անդամք որ առաւել կարեւորք էին 'ի մարմնի անդ՝ խորովէին: Իսկ կէսք դարձեալ յանդամս ծածուկս և յընդերսն ներքինս տանջանս չարաչարս, անպատմելիս և անողորմս կրեցին՝ յոր ինչ դատաւորքն առաքինիք և օրէնսպահանջք զճարտարութիւն հան. ճարոյ ցուցանել կարծէին, և որպէս 'ի գործ ինչ արիական իմաստութեան փառասիրեալ ճարտարէին, և հանապազորդ նորս հնարելով տանջանս, իբրեւ 'ի մարտ պատերազմի՝ յորում մրցանակ և պսակ յաղթութեան առաջի կայցէ, զմիմեամբք զել և ել առնէին: Եւ վախճան կատարածի նեղութեանս ոչ լի նէր, բայց յորժամ յանհնար մտին 'ի նորադոյն ևս առաւելութիւն չարեաց, և լքան վաստակեցին ձեռք սպանողացն, և յագեցան և յափրացան 'ի յորդութենէ անտի արեանն հեղլոյ, դարձան ապա 'ի կար-

դեցիկք մարմնով, և զգոտք էին շնչով, և սիրունք ատուածալտութեամբ: Եւ իբրեւ այնպէս թէ ոչ համբերէր երկիրն կրել որպէս զայսպիսի ծաղիկս ցանկալիս, հրամայեցին պաշտօնեայքն գիււաց ընկենուլ զնոսա 'ի ծով: Բայց որ ահագին է և լսելեաց անգամ, համբերէին այլք 'ի կողմանէն պոնդացւոց. զի եղեգունս սրեալս 'ի ծայրս մատանցն 'ի ներքոյ եղնկաց նոցա ցցեալ վարէին. և կիսոցն կապար հալեալ 'ի կրակի, և յորժամ ետայր 'ի հրատի անդ 'ի վերայ թիկանց և քամակի նոցա արկանէին, և անդամք որ կարի առաւել պատուական էին 'ի մարմնի անդ՝ խորովէին: Իսկ կէսք դարձեալ յանդամս ծածուկս և յարութեանս իւրեանց տանջանս չարաչարս և անողորմս պատուհաս կրեցին. զոր ինչ դատաւորքն առաքինիք, և օրէնսպահանջքն զնորամանկութիւն կեզծաւորութեանս իւրեանց 'ի նոսա ցուցանէին. և իբրեւ իմաստութիւն սքանչելի հնարէին, և յորդէին զտանջանս զոր նորոգ հանապազորդ գտանէին. և իբրեւ 'ի մէջ մարտի պատերազմի անցանել զմիմեամբք 'ի ձեռն յաղթութեանն նախանձէին: Իսկ վախճան կատարածի նեղութեանս իբրեւ 'ի ձեռն առաւելութեան չարեացն լքան և վաստակեցին 'ի սպանանելոյ անտի, և յագեցան յորդութենէ անտի արեանն, դարձան և չրկեցան նոքա յայնմանէ որպէս և հա-

ծեցեալն իւրեանց 'ի քաղցրութիւն և 'ի մարդասիրութիւն, որպէս զի մի ևս այլ այնուհետեւ խստութեամբ ընդ մեզ գնայցեն: Ձի չէ օրէն չէ արժան, ասէին, արեամբ տոհմայնոց մերոց պղծել զքաղաքս, և ոչ տմարդի անգթութեամբ թշնամանել զվսեմափառ իշխանութիւն ինքնակալաց մերոց, որ բարեհամբոյրն է և հեզ առ ամենայն մարդիկ. այլ պարտ է մանաւանդ զբարերարութիւն մարդասէր և արքունի իշխանութեան սփռել առ ամենեաին, և մի այսուհետեւ պարտաւորել զքեզ 'ի մահ, այլ 'ի մարդասիրութենէ ինքնակալաց բարձցին և լուծցին այս պատիժք: Եւ հրաման լինէր անդէն փորել զաչս մեր, և խեղել զմեզ 'ի միոյ 'ի սրունիցն: Այս օրինակ էր ողորմութիւն նոցա առ մեզ, այս և պատիժք թեթեւ ցայսմ հետէ 'ի վերայ մեր մարդասիրութեամբ ամբարշտացըն. զի դժուարին է 'ի համար բերել զազմութիւն նոցա, որոց աջ ակն փորեալ լինէր, և սրով և հրով ապա խարեալ. այլոց 'ի բարձուն յահեկիս խարանաւ դրոշմն հարեալ և 'ի մետաղս զնոսա դատապարտէին 'ի մարզս անդ. պետութեան, ոչ իբրու 'ի գործ ինչ պիտանութեան, այլ 'ի ցաւս և 'ի թշուառութիւն զնոսա պահելով: Հանդերձ ասացելովքս, մէն մի 'ի նոցանէ պէսպէս նահատակութեամբ առաքինանայր,

մարեցան 'ի Թոս իւրեանց 'ի քաղցրութիւն և յողորմութիւն, որպէս զի յայսմ հետեւ ըստ մտաց իւրեանց տգեղ ինչ առ մեզ ոչ գործեսցեն, յասել իւրեանց թէ ոչ արժան է թէ արեամբ որդւոց իշխանութեան մերոյ պղծեսցուք զքաղաքս մեր, և ոչ խստութեամբ թշնամանեսցուք զվերացեալ իշխանութիւն թագաւորաց, այն որ առ ամենայն մարդիկն քաղցր և գիւրին է. զի արժան է, ասեն, սփռել զողորմութիւն իշխանութեան թագաւորացն առ ամենայն մարդիկ օգտութեամբ. զի մի յայսմ հետէ եղիցին նոքա պարտաւորեալ 'ի մահ, այլ լուծցին այս պատիժք որ 'ի վերայ մեր են, ողորմութեան թագաւորաց. բայց զի եղիցին փորեալ աչքն, և ապականեալ մի մի յոռից նոցա, հրամայեցաւ զի ողորմուէ նոցա այս ինչ էր. և պատիժք թեթեւ որ 'ի վերայ մեր, այսմ զվասն այսր ողորմութեան ամբարշտացն: Ոչ կարէ ոք ասել զվսեմութիւն զայնր իրի որ համբերէին, զի էին որոց աչք իւրեանց բեալ լինէին սրով, և յետ այնր հրով խարեալ, և կիսոցն ձախ խրեանց 'ի ջիղս խարեալ լինէին և ապականեալ. և յետ այս պղծմի որ էր 'ի տեղին տեղին պարտաւորեալ լինէին զի ընկեալ ոչ էր թէ վասն պաշտամանն զի պիտոյ ինչ էր, այլ վասն ցաւո:

զորս չկարեմ երկրորդել աստանօր, զի արուժիւնք քաջութեան նոցա գլին անցանեն զամենայն բանիւք։ Յայստիկ ահա փառաւորեցան ընդ ամենայն աշխարհ երանելի վկայքն Քրիստոսի. և զամենեւեան զոհադաւն արիական պնդութեան նոցա յիրաւի զարմացուցանէին. զօրինակ և զհաւաստիս աստուածային առ պատմելի զօրութեան Փրկչին մերոյ յայտ յանդիման յանձինս իւրեանց ընծայեցուցանելով։ Իսկ յիշատակել զամենեւին զնոսա յանուանէ երկայնի պատմութիւնս. Թէպէտև չիցէ յանկարելեաց սակի։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Մասն առաջնորդաց եկեղեցեացն՝ որք գձնւարտուրիւն աստուածաշարտոքեան՝ քարոզեցին քանիւ, և հեղմամբ արեան իւրեանց կնքեցին յայտնապէս։

Իսկ յառաջնորդաց եկեղեցեաց՝ որք ՚ի նշանաւոր յերևելի քաղաքս կատարեցան վկայութեամբ, առաջին և գլուխ նահատակացն առաքելեաց արքայու-

զութեան այնոցիկ որ պարտաւորեալն լինէին։ Եւ հանգերձ պարտաւորեալն այլք այլովք պատերազմօք առաքելեանային այնոցիկ որ ոչ կարեմք մեք երկրորդել զնոսա, զի յազութն և անցանն առաքելութիւնք նոցա զբանիւք. զի ՚ի ձեռն այնոցիկ փառաւորեցան վկայքն Քրիստոսի առաքելիւք ընդ ամենայն աշխարհ։ Զի որք տեսնէին զօրութիւն քաջութեան նոցա ընդ ամենայն տեղիս զարմացուցանէին. և զօրինակ ծածուկ զօրութեանն Աստուծոյ ցուցանել ՚ի Ջմարիտ փրկչն մերմէ յայտ յանդիմանութեամբ առաջի ամենայն ընծայեցուցանէին։

Երեքտասաներորդ. ՚ի վերայ այնոցիկ որ կային ՚ի գլուխ եկեղեցեաց, որք ցուցին զաստուածաշարտոքեան զոր քարոզեցին հեղմամբ արիամբն իւրեանց։

Իսկ յիշատակել զամենեւին յականէ և յանուանէ երկայնի պատմութիւնս, և Թերևս և ոչ լինել մարթիցն. բայց զայնոցիկ զլիաւորացն որ վկայեցին զեկեղեցեաց նշանաւորաց յիշատակեացուք։ Եւ առաջին գլուխ յիշատակի հաւատացելոցն նշանակեացի

Թեան Քրիստոսի եղև Անթիմոս վկայն՝ եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Նիկոմիդացւոյ քաղաքի։ որ հասաւ գլուխ նորա 'ի նմին քաղաքի։ Եւ 'ի վկայից անտի Անտիոքացւոյ՝ Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն նոցա, այր ընտիր և անարատ յամենայն կեանս իւր որ 'ի Նիկոմիդիա՝ մինչդեռ անդ 'ի քաղաքին էր Թագաւորն, քարոզեաց նախ բանիւ պատասխանատուութեան զերկնաւոր Թագաւորութիւնն Քրիստոսի, ապա և արդեամբք զնոյն հաստատեաց։ Եւ որք 'ի Փիւնիկէ վկայեցին՝ էին արք ականաւորք և սիրելիք Աստուծոյ, բանաւոր խաշին Քրիստոսի հովիւք, Տիւրաննիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Տիւրացւոյ, և Զենոբիոս երէց 'ի Սիդոն, և Սիլուիանոս Եմեսացւոյ եկեղեցւոյն առաջնորդ։ որ 'ի նմին յԵմեսիա քաղաքի հանդերձ այլովք ընկերօք գէշ արկեալ գազանաց և վերացաւ 'ի Ժողովս վկայից։ Իսկ երկոքին վկայքն՝ որ յԱնտիոք վասն բանին Աստուծոյ մահու չափ պատերազմեալ փառաւորեցան, եպիսկոպոսն անկաւ 'ի խորս Ժովու, իսկ Զենոբիոս ընտիրն քան զամենայն բժիշկս՝ 'ի քերանս անդ 'ի կողս իւր ի չարաչար տանջանսն արիական ոգւով կատարեցաւ 'ի Քրիստոս։ Եւ 'ի վկայսն

վկայ արքայութեանն Քրիստոսի, Անթիմոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Նիկոմիդեայ քաղաքի որ հասաւ գլուխ նորա 'ի ձեռն խառովանութեանն։ Եւ 'ի վկայից անտի անտիոքացւոյ, այն որ յամենայն կեանս իւր քաջապնդէր, Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն նոցա որ վկայեացն Նիկոմիդեայ։ և նա մինչդեռ Թագաւորն անդ էր՝ քարոզեաց նախ զերկնաւոր արքայութիւնն Քրիստոսի բանիւք 'ի ձեռն պատասխանելոյն, և յետ այսր և արգեամբք։ Իսկ յայնչանէ որ վկայեցինն 'ի Փիւնիկէ էին մարդք երեւելիք, և ամենայնիւ սիրելիք Աստուծոյ, հովիւք խաշինն Քրիստոսի, Տիւրաննոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Մուրացւոյ, և Զենոբէս երէց եկեղեցւոյն Մայգանացւոյ, և դարձեալ Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Մեծացւոյ։ զի սոյն սա հանգերձ այլովք գէշ գազանաց եղև անդէն յԱնտիոքէմ մեծ քաղաքի, և վերացաւ 'ի Ժողով վկայից։ Իսկ այնքքի որ անդէն յԱնտիոք քաղաքի փառաւորեցին զբանն Աստուծոյ երկոքին համբերութեամբ որ մինչև 'ի մահ փառաւորեցան։ Իայց եպիսկոպոսն ընկեցաւ 'ի խորս Ժովու։ Իսկ Զենոբէս որ էր նա բժիշկ իմաստուն կորովի, 'ի քերանսն որ քերեալ լինէր 'ի կողս իւր այնու կատարեցաւ։ Իսկ յայնչանէ որ վկայեցինն 'ի Պաղեստինէ, Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Դազացւոյ 'ի պնծահասան որ էր 'ի Պիւս, հանգերձ այլովք որ լինին երեսունէինն Թուով, հասան գլուխք նոցա։ Եւ յԱնտիոքացւոյ անտի դարձեալ

Պաղեստինացւոց էր Սիլուիանոս եպիսկոպոս եկեղեցեացն Գաղացւոց՝ որ 'ի պղնձահատան 'ի Փենէ ընդ քառասուն և մի ընկերացն հատան գլուխ նոցա: Եւ յԵգիպտացւոց անտի Պեղիւս և Նեղոս եպիսկոպոսք ընդ այլս ոմանս հրով կատարեցան: Բայց 'ի մեծ պարծանս Լեսարացւոց եկեղեցւոյն էր Պամփիլիոս երէց, պեանչելի այր յաւուրս մեր, զորմէ չէ մարթ երբեք լռել՝ զորոյ և 'ի դէպ ժամանակի տացուք գրով ըզպատմութիւն գործոցն առաքինեաց: Իսկ որ յԱղեքսանդրիա և 'ի բովանդակ Եգիպտոս և 'ի Թեբէ նահատակեցան, նախ Պետրոս եպիսկոպոս Աղեքսանդրացւոց, պատգամաց բանին Արտուծոյ, և աստուածպաշտութեան 'ի Քրիստոս վարդապետ և ուսուցիչ: Ընդ նմա և երիցունք Փաւստոս, Դիոն և Ամմոնիոս կատարեալ վկայք Քրիստոսի. և Փիլէոս և Հիւսիքիոս, Պախումէոս և Թէոդորոս եպիսկոպոսք եկեղեցեացն որ յԵգիպտոս. և այլք բազում որ ընդ ամենայն տեղիս և յայլ և այլ եկեղեցիս գովութեամբ յիշատակին: Այլ որոց ընդ ամենայն տիեզերս 'ի վերայ աստուածպաշտութեան պատերազմեալ եղին զանձինս իւրեանց գրով զնահատակութիւնս աւանդել, և Ճշդիւ գտակաւ մի ըստ միջէ զդէպսն կարգել չէ մեր գործ, այլ որոց 'ի մօտոյ ականատես նոցին գտան: Իսկ որոց միանգամ ես ինքնին 'ի տեղւոջն դիպեցայ 'ի յիշատակ և 'ի գիտութիւն յաջորդաց մեր.

Պեղոս և Նեղոս եպիսկոպոսք հանգերձ այլովք համբերեցին մահու 'ի հուր հրատի 'ի մեծ պարծանս եկեղեցւոյն Լեսարացւոց: Յիշեցուք ընդ սոսա և զՊամփիլիոս երէց որ պեանչելի էր քան զայնոսիկ որ եղենն առ մեզ, այն որ զգովեստ առաքինութեան նորա 'ի գէղ ժամանակի գրեսցուք: Իսկ յայնցանէ որ յԱղեքսանդրիոյն էին, Պետրոս եպիսկոպոս այր Արտուծոյ, ընդ ուսուցիչս եկեղեցւոյն Քրիստոսի գրեսցի, և երիցունք որ ընդ նմա, Փոստոս և Դիոն, և Ամմոնիոս կատարեալ վկայք Քրիստոսի, և Փիլէոս և Հիւսիքէս, և Թէոդոսոս եպիսկոպոսք եկեղեցեացն որ յԵգիպտոս: Եւ այլ բազումք ընդ երևելի մարգիկ այնոքիկ՝ որ յեկեղեցեացն որ յաշխարհոս աշխարհս և 'ի տեղիս տեղիս են ունին նոքա յիշատակ: Իսկ որ ինչ գիպեցան ամենեցուն, որ միանգամ եղեն ընդ ամենայն աշխարհ պատերազմուք՝ որ վասն աստուածպաշտութեան, և Թէգրով տացուք զառաքինութիւնս միոյ միոյ 'ի նոցանէն, Ճգրտութեամբ չէ մեր պատմել, այլ այնոցիկ որ աջք իւրեանց տեսին զորգիւնսն: Իսկ զայնոցիկ որ ես գիպեցայ՝ յիշատակ գիւտեց ծանօ.

րոց առնեմ'ի միւս այլ ևս գիրս զպատմութիւնս. յորում և զփոփոխութենէ կարծեաց և զխօսից զմէնջ և որ ինչ միանգամ'ի սկիզբն հալածանացն եղեն յարեսցուք'ի պատմութիւնս'ի կարեոր տեղեկութիւն ընթերցանելացն:

Արդ յառաջ քան զփսերիմ պատերազմն ընդդէմ մեր, ցորչափ ինքնակալք հռովմէական պետութեան սիրով և քաղցրութեամբ էին ընդ մեզ, քանի առատութիւն բարեաց էր առ նոսա և շինութիւն՝ ո՞ր բան կարէ պատմել: Զի որք յայնժամ իշխան կային մեծազօր պետութեանս'ի լրումն տասնամեան և քսանամեան յաջողակի թագաւորութեանն տօնս կարգէին ամենաժողովս, խաղս տեսարանաց և խնջոյս կոչնոց ցնծութեան և ուրախութեան, զի յարամուր անխախտ էր նոցա խաղաղութիւն: Այսպէս իբրև անխափան աճէր և զօրանայր հանապազօր իշխանութիւն տէրութեան նոցա, և ահա յանկարծակի փոխեցան նոքա'ի խաղաղութենէ անտի որ առ մեզ էր, և պատերազմ անդուծ յուզեցին անհաշտելի: Եւ իբրև չև էր լցեալ նոցա զերկրորդ ամ պատերազմին, և ահա նոր ինչ և անակնկալ վեր'ի վայր շրջեաց զա-

Թից մերոց որ զինի մեր են՝ առնեմք յայլ միւս ևս գիրս: Բայց յայս պատմութիւնս նորոգումն փոփոխման որ ինչ գործեցան'ի մեզ յարեսցուք ընդ այնոսիկ որ ասացանս, և որ ինչ միանգամ եղեն'ի սկիզբն հալածանացն, զի պիտոյ են այնոցիկ որ ընթեռնուան զայս պատմութիւն:

Զորքտասաներորդ. քե իրպէս էին բշխամիրք

աստուածայաշտոյրեանն:

Վասն առաջնորդութեանն Հռոմոց որ յառաջ քան զպատերազմ նոցա որ ընդ մեզ էր, որչափ ժամանակս առաջնորդք նոցա սիրով և խաղաղութեամբ առ մեզ էին, թէ քանի արմտեաց բարեաց և շինութեան արժանի եղև, որպիսի բան կարէ պատմել: Զի իբրև այնոցիկ որ ունէին զիշխանութիւն առաջնորդութեան լին զտանն ամ տօնիւք տարեկանօք և ժողովք ժողովքոց, և ուրախութեամբ ցնծութեան յամենայն խաղաղութիւն շինեցեալ կատարէին. և այսպէս առանց պատաղելոյ աճէր և զօրանայր հանապազօր իշխանութիւն տէրութեան նոցա: Եւ իբրև փոխեցան նոքա յանկարծակի'ի խաղաղութենէ անտի որ առ մեզ էր և խիստ պատերազմ յուզեցին, իբրև չև էր լցեալ նոցա երկու ամ յայնժամ պատերազմի, և այլ իմն դարձեալ նորոգ եղև անդէն'ի նմին թագա-

մենայն յաջողութիւնն նոցա. զի որ զառաջին պատիւ
ունէր յինքնակալս նոցա՝ ի չարաչար ախտ մահու ջե-
րանէր. յորմէ և ցնորեալ յապշուութիւն անկանէր.
իսկ որ զերկրորդն ունէր յետ նորա պատիւ՝ հրաժա-
րեալ ի ծիրանեացն ի սոսկական դարձաւ կեանս:
Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, ընդ երկուս բաժանեցաւ
պետութիւնն նոցա՝ զոր ոչ երբեք եղեալ յիշեմք⁵: Եւ
յետ ոչ բազմաց թագաւորն Կոստանդ, որ համբոյրն
էր և խաղաղասէր, և քաղցրութեամբ գնայր ընդ
հնազանդեալսն, և սիրելութեամբ էր մանաւանդ առ
կրօնս աստուածապաշտութեան. թողեալ զորդին իւր
Կոստանդիանոս փոխանակ ընդ իւր ինքնակալ Ալեքս-
տոս, ըստ հասարակաց օրինաց բնութեան կատա-
րեաց զկեանս իւր: Առաջին սա յիւրոց անտի ընդ զիս
կարգեցաւ, և յետ մահուն իւրոյ ամենայն արքայա-
վայել պատուով մեծարեցաւ քան զամենայն իշխանս
քաղցր երեւեալ և հեզ. զի սա միայն քան զամենայն
ինքնակալս ժամանակին ըստ արժանի իշխանութեանն
կատարեաց զընթացս վարչութեան իւրոյ՝ զամենե-
քումք գերազանցեալ ի մարդասէր բարեբարու-
թեան, և պատերազմին որ ընդդէմ մեր՝ ոչ երբեք
հաղորդ գտաւ, այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ՝ որ ի
ներքոյ ձեռին նորա էին, առանց վնասու և զրկանաց

ւորութեան նոցա, և գարձոյց զամենայն իւր նոցա: Զի հիւանդու-
թիւնք չարաչարք յուզեցան ի վերայ գլխաւորին ամենայն արքա-
յութեան նոցա, զի ի նոցունց հիւանդութեանց անտի և խորհրդ-
քովքն գարձան յապշութիւն. և հանգերձ միւսոյն որ յերկրորդ
պատուին էր զինի նոցա վարս տիմարութեան իբրեւ զայլ մարդիկ
ընկալաւ նա. և իբրեւ ցարդ ևս այս այսպէս գործեալ լինէին, ընդ
երկուս բաժանեցաւ թագաւորութիւնն նոցա ամենայն իւրեք, իբր
որ ոչ երբեք իսկզբանէ եղեալ լինէին: Եւ յետ սակաւ ժամանակի
որ եղև ի միջի, Կոստանդիանոս այն որ հանգարտ էր ամենայն վա-
րուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին՝
քաղցրութեամբ էր, և առ Աստուած սիրով. եթող զինի իւր փա-
խանակ ընդ իւր որդի սիրելի Կոստանդիանոս ինքնակալ Սաբանոս,
և յօրէնս բնութեան հասարակաց կատարեաց զկեանս իւր. և նա
նախ յԱստուած անուանեալ էր. և յետ մահուն իւրոյ ամենայն
պատիւ և փառք որ պարտ էր թագաւորի էր՝ նորա, հանգարտ և
քաղցր ի թագաւորս, այն որ նա միայն յաւուրս մեր ըստ արժա-
նի առաջնորդութեանն թագաւորաց կատարեաց զժամանակ իշ-
խանութեան իւրոյ. և այլով պատուով, և առ ամենայն մարդ ի

պահեաց: Եւ ոչ զշխուածս եկեղեցեաց մերոց քակեաց նա, և ոչ ինչ մի ընդդէմ մեր հնարեաց. վասն այսորիկ և վախճան բարիոք և բարեբաղդ ընկալաւ. և սա միայն յիշխանութեան իւրում խաղաղութեամբ և փառօք ցուցանելով ժառանգ զորդի իւր, զգօնն և զբարեպաշտ քան զընաւս, եւ ՚ի կենաց աստի:

Սորա արդ որդին Կոստանդիանոս իսկ և իսկ ՚ի սկըզբան անգ իշխանութեանն ինքնակալ Աւգոստոս՝ ՚ի զինուորաց իւրոց, և նախ քսին զնոսա ՚ի Թագաւորէն ամենեցուն յԱստուծոյ՝ անուանեալ լինէր. և նախանձաւոր հայրենական բարեպաշտութեան առ մերս կրօն զանձն իւր ցուցանէր: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Իսկ Լիկինիոս հասարակաց հաւանութեամբ ինքնակալաց՝ ինքնակալ Աւգոստոս ծանուցաւ. ընդ որ դժգոհեալ Մաքսիմիոս՝ զի ցայն վայր կեսար միայն յամենեցուն անուանէր, և սեպհական իւր յանդրդնութեամբն շորթեաց անձին իւրում զպատիւն, եղև և սա յանձնէ իւրմէ Աւգոստոս ինքնակալ: Ի ժամանակին՝ որ միանգամ մերկացեալ ՚ի ծիրանեացն և կրկին զանձամբ առեալ էր, որպէս վերագոյն ասա-

լահօգաւութեան զանձն իւր տայր. և պատերազմաւ առ մեզ և ոչ սակաւ հազորգեցաւ. այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ որ ՚ի ներքոյ ձեռին նորա էին առանց պակասութեան և առանց զրկանաց պահէր: Իայց և ոչ զառաքսս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց նա ՚ի վերայ մեր ինչ մի. վասն այսորիկ վախճան բարիօք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա, զի յաշխարհէ աստի յայսմանէ նա միայն եւ ՚ի Թագաւորութեան իւրում՝ միաբանութեամբ և փառօք: Իբրև ընկալաւ ՚ի նմանէ որդի իւր սիրելի հեղև հանգարտ և երկիւղած յԱստուծոյ որ նա ինքն է Կոստանդիանոս. զի իսկ և իսկ իսկզբան անգ իւրում Թագաւոր կատարեալ Մաքսոստոս ՚ի զինուորաց անտի իւրոց անուանեալ լինէր. և նախ առաջին քան զնոսա յԱստուծոյ ՚ի Թագաւորէն ամենայնի անուանեալ լինէր. և նա յարոյց զանձն իւր նմանող լինել հօր իւրոյ ՚ի բանն տոսուածպաշտութեան: Եւ այս այսպէս էր:

Հնգհտասաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ կղև րայց յայսցանէ:

Հանգերձ այսոքիմբ իօկ Լիկինէս, ըստ խորհրդոց գառաստանաց այնոցիկ որ առնէին զԹագաւորութիւնն անուանեցաւ ինքնակալ Մաքսոստոս: Իսկ Մաքսիմիոսի արամութիւն չարացար եղև նմա յայսմիկ, զի նա միայն առանձինն կայսր յամենայն մարդոյ անուանեալ լինէր: Իայց քանզի առաւելապէս յանգգնու-

մենայն յաջողութիւնս նոցա. զի որ զառաջին պատիւ ունէր յինքնակալս նոցա՝ ի չարաչար Խաթա մահու քեւանէր. յորմէ և ցնորեալ յապշուութիւն անկանէր. իսկ որ զերկրորդն ունէր յետ նորա պատիւ՝ հրաժարեալ ի ծիրանեացն ի սոսկական դարձաւ կեանս: Եւ իբրեւ այս այսպէս լինէր, ընդ երկուս բաժանեցաւ պետութիւնս նոցա՝ զոր ոչ երբեք եղեալ յիշեմք³: Եւ յետ ոչ բազմաց թագաւորն Կոստանդ, որ համբոյրն էր և խաղաղասէր, և քաղցրութեամբ գնայր ընդ հնազանդեալսն, և սիրելութեամբ էր մանաւանդ առ կրօնս աստուածապաշտութեան. թողեալ զորդին իւր Կոստանդիանոս փոխանակ ընդ իւր ինքնակալ Աւգոստոս, ըստ հասարակաց օրինաց բնութեան կատարեաց զկեանս իւր: Առաջին սա յիւրոց անտի ընդ դիս կարգեցաւ, և յետ մահուն իւրոյ ամենայն արքայաւայել պատուով մեծարեցաւ քան զամենայն իշխանս քաղցր երեւեալ և հեզ. զի սա միայն քան զամենայն ինքնակալս ժամանակին ըստ արժանի իշխանութեանն կատարեաց զընթաց վարչութեան իւրոյ՝ զամենեքումբք գերազանցեալ ի մարդասէր բարերարութեան, և պատերազմին որ ընդդէմ մեր՝ ոչ երբեք հաղորդ գտաւ, այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ՝ որ ի ներքոյ ձեռին նորա էին, առանց վնասու և զրկանաց

ւորութեան նոցա, և գործոյց զամենայն իր նոցա: Զի հիւանդութիւնք չարաչարք յուզեցան ի վերայ գլխաւորին ամենայն արքայութեան նոցա, զի ի նոցունց հիւանդութեանց անտէ և խորհրդովքն գործան յապշուութիւն. և հանգերձ միտովն որ յերկրորդ պատուին էր զկնի նոցա վարս Խաթաութեան իբրեւ զայլ մարդիկ ընկալաւ նա. և իբրեւ ցարգ ևս այս այսպէս գործեալ լինէին, ընդ երկուս բաժանեցաւ թագաւորութիւնս նոցա ամենայն իւրք. իբր որ ոչ երբեք իսկզբանէ եղեալ լինէին: Եւ յետ սակաւ ժամանակի որ եղև ի միջի, Կոստանդիանոս այն որ հանգարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին՝ քաղցրութեամբ էր, և առ Աստուած սիրով, եթող զկնի իւր փոխանակ ընդ իւր որդի սիրելի Կոստանդիանոս ինքնակալ Սաբեստոս, և յօրէնս բնութեան հասարակաց կատարեաց զկեանս իւր. և նա նախ յԱստուած անուանեալ էր. և յետ մահուն իւրոյ ամենայն պատիւ և փառք որ պարտ էր թագաւորի էր՝ նորա, հանգարտ և քաղցր ի թագաւորս, այն որ նա միայն յառուս մեր ըստ արժանի առաջնորդութեանն թագաւորաց կատարեաց զժամանակ իշխանութեան իւրոյ. և այլով պատուով, և առ ամենայն մարդ ի

պահեաց: Եւ ոչ զշինուածս եկեղեցեաց մերոց քահանայ նա, և ոչ ինչ մի ընդդէմ մեր հնարեաց. վասն այսորիկ և վախճան բարիոք և բարեբաղդ ընկալաւ. և սա միայն յիշխանութեան իւրում խաղաղութեամբ և փառօք ցուցանելով ժառանգ զորդի իւր, զգօնն և զբարեպաշտ քան զընաւս, եւ ՚ի կենաց աստի:

Սորա արդ որդին Կոստանդիանոս իսկ և իսկ ՚ի սկըզբան անդ իշխանութեանն ինքնակալ Աւգոստոս ՚ի զինուորաց իւրոց, և նախ քոն զնոսա ՚ի Թադաւորէն ամենեցուն յԱստուծոյ՝ անուանեալ լինէր. և նախանձաւոր հայրենական բարեպաշտութեան առ մերս կրօն զանձն իւր ցուցանէր: Եւ այսոքիկ այսպէս:

Իսկ Լիկինիոս հասարակաց հաւանութեամբ ինքնակալաց՝ ինքնակալ Աւգոստոս ծանուցաւ. ընդ որ գօղմեալ Մաքսիմինոս՝ զի ցայն վայր կեսար միայն յամենեցուն անուանէր, և սեպհական իւր յանդդունութեամբն շորթեաց անձին իւրում զպատիւն, եղև և սա յանձնէ իւրմէ Աւգոստոս ինքնակալ: Ի ժամանակին՝ որ միանգամ մերկացեալ ՚ի Ծիրանեացն և կրկին զանձամբ առեալ էր, որպէս վերագոյն ասաւ.

Հաջօգտութեան զանձն իւր տայր. և պատերազմաւ առ մեզ և ոչ սակաւ հաղորդեցաւ. այլ և զերկիւղածս Աստուծոյ որ ՚ի ներքոյ ձեռին նորա էին առանց պակասութեան և առանց զրկանաց պահէր: Բայց և ոչ զառաջս եկեղեցեաց քահանայ նա, և ոչ նորոգեաց նա ՚ի վերայ մեր ինչ մի. վասն այսորիկ վախճան բարիոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա, զի յաշխարհէ աստի յայսմանէ նա միայն եւ ՚ի Թադաւորութեան իւրում միաբանութեամբ և փառօք: Իբրև ընկալաւ ՚ի նմանէ որդի իւր սիրելի հեղ և հանգարտ և երկիւղած յԱստուծոյ որ նա ինքն է Կոստանդիանոս. զի իսկ և իսկ իսկջբան անդ իւրում Թադաւոր կատարեալ Մաքստոս ՚ի զինուորաց անտի իւրոց անուանեալ լինէր. և նախ առաջին քան զնոսա յԱստուծոյ ՚ի Թադաւորէն ամենայնի անուանեալ լինէր. և նա յարոյց զանձն իւր նմանող լինել հօր իւրոյ ՚ի բանն աստուածաշատութեան: Եւ այս այսպէս էր:

Հեցետասաներորդ. վասն ամենայնի որ ինչ եղև քայց յայսցանէ:

Հանգերձ այսոքեմբք իսկ Լիկինէս, ըստ խորհրդոց դատաստանաց այնոցիկ որ առնէին զԹադաւորութիւնն անուանեցաւ ինքնակալ Մաքստոս: Իսկ Մաքսիմինոսի արամութիւն չարաչար եղև նմա յայսմիկ, զի նա միայն առանձինն կայսր յամենայն մարդոյ անուանեալ լինէր: Բայց քանզի առաւելապէս յանգգնու.

ցաք զնմանէ՝, դարանեալ կենաց Կոստանդիանու, 'ի յայտնել նենգութեանն մահ չարաչար 'ի նմանէ ընկալաւ: Նախ սորա պատկերքն և անդրիք և որ ինչ 'ի պատիւ կանգնեալ էին, իբրև առն ամբարշտի և պղծոյ քակեալ կործանեցան:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վասն քարոզ և կենաց քննանկացն
աստուածապաշտոնեան:

Իսկ որդի սորին Մաքսենտիոս՝ որ բռնակալեացն 'ի Հռովմ, 'ի սկզբան անդ իբրև 'ի սուտակասպասու-
թիւն և 'ի պատրանս Ժողովրդեան Հռոմոնց՝ խոնարհէր 'ի մեր հաւատս. և որոց ընդ իշխանութեամբն ուրա էին հրամայէր չհալածել զքրիստոնեայս, իբրև կերպարանօք զգարեպաշտութիւն զգեցեալ՝ որպէս զի մարդասիրագոյն հեզ և բարերար երևեսցի առաւել քան զառաջինս: Բայց ոչ որպէս և կարծեցան նա և գործով գտաւ, զի յամենայն գործս պղծութեան անկաւ նա, և ոչ եթող գործ ինչ պիղծ և ազտեղի՝ զոր ոչ գործեաց: Զի 'ի շնութիւնս և 'ի բռնաբարու-

թեամբ զնայր նա, յափշտակեաց անձին իւրում պատիւ, և եղև ինքն յանձնէ իւրմէ Սաբեստոս: Յօգեաց նա 'ի զերայ Կոստանդիանոսի խորհուրդ մահու Լեկիանէս, այն որ ասացաք զնմանէ զերագոյն. զի իբրև բարձաւ 'ի նմանէ Թագաւորութիւն նորա իբրև այր տխմար զնայր նա: Իսկ իբրև յայտնեցաւ նենգութիւն նորա, մահ չարաչար եհաս նմա. և նախ ինքն և պատկերքն որ 'ի պատիւ եգեալ էին նմա՝ քակեալ կործանեալ լինէին իբրև առն ամբարշտի պղծոյ: Իսկ որդի սորին որ էր Մաքսենտիոս, այն որ յարոյցն յանգըգնութիւն 'ի Հռովմ քաղաքի, սկսաւ նախ 'ի հաւատս մեր. զի խոնարհեցաւ նա իբրև 'ի սուտակասպասութիւն և 'ի պատրանս Ժողովրդեան Հռոմոնց. այնոցիկ որ ընդ իշխանութեամբն նորա էին՝ հրամայեաց առնել հալածանս քրիստոնէութեան, իբրև ինքն կերպարանօք զաստուածապաշտութիւն զգեցեալ էր. որպէս զի երևեսցի ինքն հանգարաւ և բարերար առաւել քան զառաջինս: Բայց ոչ որպէս և կարծեցան նա ահա գործով գտաւ, զի յամենայն գործս պղծութեան անկաւ նա. զի ոչ եթող զգործս պիղծս և ազտեղիս զոր ոչ գործեաց, զշնութիւնս և զամենայն պոռնկու-

Թիւնս հանապազորդէր նա միշտ. որոշէր և քակէր զկանայս յորինաւոր լծակցաց իւրեանց, և յետ անարգանացն առեալ վերստին 'ի նոսա դարձուցանէր. և զայս ոչ ընդ դուզնաքեայ մարդիկն միայն առնէր, այլ և ընդ այնոսիկ որք զնահապետութիւն սինկղիտոսին Հռովմայեցւոց ունէին, և զփառաւորագոյնմն մանաւանդ 'ի նոցանէ անարգէր և թշնամանէր. և ամենայն մարդ զահի հարեալ 'ի նմանէ՝ ժողովուրդն, իշխանք, աւագք և անաւագք հծե՛ր ընդ անագորոյն բռնակալութեամբ նորա, Թէպէտ և լռիկ մնջիկ տանէին ժուժկալութեամբ դառն ծառայութեանս, սակայն և այնպէս չկարէին ապրել 'ի խիստ և յանողորմ սպանութեանց անօրէն իշխանին. մինչ զի յոչ ինչ պատճառս մատնէր զժողովուրդն 'ի սատակումն վառելոց զինուորաց իւրոց. և անթիւ բազմութիւն 'ի ժողովրդեանէ Հռովմայեցւոց կոտորեալ լինէր՝ ոչ 'ի խժից անտի և 'ի Սկիւթացւոց, այլ նոցունց իսկ ընտանեացն զինու և գեղարդեամբ. 'ի քաղաքամիջի անդ, իսկ զծերակուտին նենգաւ սպանութիւնս՝ 'ի յափշտակութիւն ստացուածոց նոցա, և ոչ Թուել անգամոք կարէ. զի երբեք երբեք ազգի ազգի ստայօր պատճառս նիւթելով և զյորովս 'ի նոցանէ պակաս առնէր: Եւ վախճան և կնիք չարեաց բռնակալին

Թիւնս ապականութեան գործեաց նա, զի որոշէր և քակէր զկանայս յարանց իւրեանց, և յետ անարգանացն դարձեալ 'ի նոսա դարձուցանէր: Եւ զայս ոչ եթէ ընդ դուզնաքեայ մարդիկ անցունէր խորհրդովք իւրովք, այլ և ընդ այնոսիկ որք առաւելապէս զնահապետութիւն սինկղիտոսին Հռովմայեցւոց ունէին, և զփառաւորս նոցա անարգէր և թշնամանէր. բայց ամենայն մարդ զահի հարեալ 'ի նմանէ և գողայր ամենայն ժողովուրդն հանգեւրձ փառաւորեալ և պատուական դատաւորքն 'ի չարաչար յանգեւութեանէն յաղթահարեալ լինէին: Նա և ոչ յորժամ խաղաղէին և համբերէին դառն ծառայութեանն՝ ապրեալ լինէին 'ի խիստ սպառնողութենէ անտի անօրէն իշխանին. այսպէս զի սակաւ պատճառանոք երբեմն զժողովուրդն Հռովմայեցւոց 'ի սպանումն մատնեաց, վառելոց զինուորաց իւրոց: Եւ սպանեալ լինէին բիւրք 'ի ժողովրդեանէ անտի Հռովմայեցւոց ընդ ամենայն քաղաք, ոչ 'ի բարբարոսաց, այլ 'ի նոցունց ընտանեաց, նովին զինու և աիգօք իւրեանց սպանեալ լինէին: Բայց սպառնումն սինկղիտոսացն որ եղև խաբէութեամբ վստն ստացուածոցն նոցա և ոչ Թուել անգամ կարէնա, զի ամենայն պատճառք յամենայն ժամանակի նիւթեալ լինէլ:

ի դիւթութիւնս կախարդութեաց յեցեալ լինէր, զի երբեմն զկանայս յղիս հեղձոյր, և զմատաղածին տըղայոց զընդերմն պատառէր, և երբեմն զառիւծս իսկ փողոտէր, և զոհս պզծութեան գաղտնախորհուրդս ՚ի հրաւեր դիւաց, և ՚ի բաց յանձնէն թօթափելոց զվերահաս սպառնալիս պատերազմին՝ առնէր. և կարծեալ ակն ունէր այսոքիւք անտարակոյս ՚ի ձեռս բերել զյաղթութիւնս: Եւ իբրեւ բռնակալէր սա այսպէս ՚ի Հռովմ, ասել ոք չէ բաւական թէ որպիսի հարբատահարութեամբ նեղէր նա զհնազանդեալսն ՚ի ստորկութիւն ծառայութեան, զի և կերակուր անգամ պակասէր ՚ի քաղաքին, որպէս զի ոչ երբեք ՚ի Հռովմ այնպիսի ինչ տաքնապ կարօտութեան յիշատակեալ ուրեք երեւի:

Իսկ որ յարեւել իշխանն էր Մաքսիմիոս, ՚ի սկըզբանն գաղտ սէր բարեկամութեան ընդ բռնակալին Հռովմայ առնէր՝ իբրեւ ընդ նմանոյ իւրում ՚ի չարիս և ընդ եղբօր հարագատի, և հնարս խնդրէր թագուցանել բազում ժամանակս, բայց ՚ի յայտնէն ապա՝ ելլած զվրէժն որպէս և արժան իսկ էր: Բայց զարմանալին այն է թէ որպէս և սա ազգակից տոհմային, նա մանաւանդ առաջին նախնական չարութեամբն առաւելեալ քան զբռնաւորն Հռովմայ և ՚ի բնէ իսկ

և բազումք սպանեալ լինէին: Բայց վախճան կատարածի չարեաց իշխանին այս էր զի խորհրդովք արուեստագիտութեամբ կախարդութեամբ ընթանայր նա. զի երբեմն զկանայս յղիս հեղձոյր և զմանկունս փռքիկունս պատառէր և տեսներ զնեղքին անգամս նոցա, առիւծու սպաններ զնոսա և զիրս անպատումս գործէր, զի յորդորեցէ և կոչեցէ զքեւ զի կարիքէն գարձուցանել ՚ի նմանէ զմարտ պատերազմի և տյսուիկ կարծեալ ակնունէր առաքինաւոր յաղթութեամբ: Արդ սա ՚ի Հռոմ քաղաքի յանգղնութեամբ գընայր և ասել ոք չէ բաւական զոր ինչ միանգամ գործէր և հնազանդէր զայնս որ ընդ ձեռամբ նորա էին. բայց այսպիսի տնուանէր, և պակասէր կերակուր քաղաքին որպէս զի ոչ երբեք ՚ի քաղաք լեալ իցէ այնպէս: Իսկ Մաքսիմիոս իշխանն որ էր յարեւելս, վասն չարեացն զոր ունէր նա ընդ եղբայր իւր ընդ իշխանին որ էր ՚ի Հռոմ քաղաքի սէր բարեկամութեան գաղտուկ առնէր և հնարս խնդրէր թագուցանէր բազում ժամանակս: Բայց իբրեւ յայտնեցաւ յետոյ վրէժ խնդրեցաւ յիրաւի որպէս և արժան իսկ էր: Բայց զարմանալի է թէ որպէս զի և առ սմա գարձեալ լինի գարձուած չարեաց սորա որ հարազատեալ համեմատեաց և կանխեաց և յազ-

անօրէնութեամբն անցանէր զանցանէր զնովաւ: Զի գլուխք կախարդատարացն և մոգուց բարձրագոյն և մեծի պատուոյ առ նմա հանդիպէին, որ խզճամիտն էր, էր 'ի բնէ և անապաշտ և 'ի մոլորութիւն անդ կռապաշտութեան անձնատուր յոյժ. յոչ մի ինչ լինէր ձեռնամուխ, և ոչ ծայրիւ իսկ մատանց անգամ, որպէս ասենն, մերձենալ կամէր, առանց յառաջագոյն բանից գուշակացն և պատգամաց դից: Վասն այսորիկ իսկ և զհալածանա սաստկապէս և դառնագոյն քան զայնոսիկ՝ որ յառաջ քան զնա էին յարոյց ընդդէմ մեր. տաճարս և մեհեանս յամենայն քաղաքս շինել, և որ 'ի հնութենէ ժամանակին խախտեալք էին նորոգել և վերստին կանգնել հրամայէր. և յամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քուրմն կարգէր. և 'ի գաւառս գաւառս՝ յերևելեաց անտի յատենակալաց և 'ի գլխաւորաց քաղաքին, որոց բարեզր զկարգաստիճանի իւրեանց պաշտեալ էր, քրմապետս կացուցանէր՝ հանդերձ զնդիւ ասպարակիր վառելոց: Իսկ կիւսից և դիւթից՝ իբրև պաշտօնասէր մարդկան և սիրելեաց աստուածոց, գործ 'ի ձեռս տայր, կուսակալութեամբ գաւառաց և իշխանութեամբ պատուէր զնոսա: Իւ զամենայն գաւառս և զքաղաքս՝ որ ընդ իշխանութեամբ նորա էին, հարկիւ, ոսկւոյ և արծա-

թեաց չոր իշխանին այնորիկ որ 'ի Հռոմ քաղաքին էր զի գլխաւորքն կախարդաց և մոգուց մեծ և վերագոյն պատուի արժանի էին առ նմա, մշտնջենացաւ իսկ երկնչել մանաւանդ յորձաքանդաց և դիւաց և 'ի մոլորութիւն անդ. կռապաշտութեանն յոյժ զօրացեալ էր. բայց 'ի դիւթից և 'ի մարգարէութենէ դիւաց և ոչ մի չէ յեղունակն անդամ շարժել կամերնա. և վասն այսորիկ և զՏիւրքանս սաստկապէս և ստեպ ստեպ առաւել քան զայնոսիկ, յառաջ քան զնայն էին յաւել, որպէս զի յամենայն քաղաքս իւրանս շինէր, և մեհեանք որ բազում ժամանակք քակեալ լինէ, նորոգել վերստին կանգնել փութով պնդութեամբ հրամայէր. քուրմն կուց կացուցանէր յամենայն տեղեաց և քաղաքաց: Ի հանդերձ այսուիկ գաւառի գաւառի մի քուրմ յերևելի մարդկանման 'ի գլխաւորաց քաղաքին որ փառաւորեալ էր 'ի պաշտօն ատիճանից պատուոյ կալ հրամայեաց հանգերձ բանակաւ զինուորաց և վառելոց զինու: Իսկ զկախարդս ամենայն իբրև զմարգարէարոց և աստուածասիրաց գաղաւթութիւնս և իշխանութիւնս մեծամեծս շնորհէր նոցա և պատուէր զնոսա: Եւ իբրև յսոսիկ էր նա, զամենայն գաւառս և քաղաքս որ ընդ իշխանո

Թոյ և անբաւ տրուվք ընդից և ծանր ծանր բեռամբ տուժից նեղէր և կռփէր: Եւ 'ի մեծատանց անտի դարարս և ստացուածս՝ զոր 'ի հարց և 'ի հաւուց անտի ունէին, հանէր առնոյր 'ի նոցանէ. և զմեծ զոյն գանձս և զշեղջակոյտս ստացուածոց շնթող իւրոց մարդերուզից բաշխէր: Անձնատուր 'ի գինեբաւս՝ յարբեցութեան անդ իւրում այնպէս մոլեգնեալ լինէր, զի և 'ի խելաց անգամ իւրոց ելանէր, և զոր 'ի գինուջ անդ իւրում հրամայէր՝ յորժամ սթափէր անտի 'ի վաղիւ անդր, 'ի զեղջ և յապաշաւ դառնայր: Իսկ 'ի շուայտութեան և 'ի պակշտեալ անաւակութեան ոչ ումեք տայր զառաջին տեղին, և ուսուցիչ չարեաց իշխանայ իւրոց և իշխեցելոցն լինէր. մեղիկէր և զզօրականն սանձարձակ գրգասէր և խառնագնաց դատարկութեամբ: Եւ զդատաւորս և զգորավարս յափշտակութեամբ և զօշաքաղութեամբ զբացուցանէր ընդդէմ գաւառականացն, իբրեւ արդարեւ արբանեակս և զովոյս իւրոյ բռնակալութեան: Եւ զինչ զամօթալի գնացից և զզազիր գործոց առնս ասացից. զինչ զանհամար շնութեանցն. զի ոչ անցանէր նա ընդ քաղաքս, առանց ապականելոյ զառնականայն և յափշտակելոյ զաղջկունս: Եւ յաջողէր

Թեամբ նորա էին՝ հարկիւ ոսկւոյ և արծաթոյ և անհամար հասցուածովք և ծանր բեռամբ տուժից նեղէր և կռփէր զնոսա, և 'ի մեծատանց անտի ստացուածս նախնեաց իւրեանց զոր ունէին՝ հանէր առնոյր 'ի նոցանէ: Եւ զմեծութիւն որ յանկարծակին և ըզշեղջակոյտս ստացուածոց պատրջաց իւրոց տայր: Այլ արբեցութեամբ այնպէս մոլեգնեալ լինէր որպէս զի 'ի խառնութեան անգ գինուջն և 'ի խելաց իւրոց ելանէր. և զոր ինչ հրամայէր նա յարբեցութեան իւրում, զի յորժամ սթափէր նա 'ի գինուջ անտի իւրմէ 'ի վաղիւ անդր 'ի զեղջ և յապաշաւ դառնայր նա: Իսկ որկորբատութեամբ կերակրոց և ազահութեամբ զամենեւումբ անցանէր: և ուսուցիչ չարեաց գլխաւորաց և հնաղանգելոց իւրոց լինէր նա: Եւ զգինուորսն լուծանել 'ի ձեռն փափկութեան և գիջութեան պոռնկութեան խորղտէր զնոսա: Եւ զգառաւորս և զգորավորս յափշտակութեամբ և զրկանգ զօրացուցանէր 'ի վերայ այնոյնի որ 'ի ներքոյ ձեռին նորա էին գրգռէր զնոսա, զի ընդ նմա և իբրեւ զնա յարգնութեամբ գնացեն: Բայց զինչ պիտոյ է մեզ զազեղի գործս սորա յիշատակել և կամ թուել զբազմութիւն կանանց ընդ որս շնայր, զի ոչ անցանէր նա ընդ քաղաքս որ ոչ գործէր 'ի նմա զապականութիւն կանանց և զյափշտակութիւն կուսից, և

նմա այս առ ամենայն մարդ, բայց 'ի քրիստոնէից անտի այնոցիկ՝ որոց արհամարհեալ էր առաջի նոցա մահ, յոչինչ գրելով զանգթութիւն բռնաւորին. զի արք որ զհօւր, զսուր, զբւեռս երկաթիս, զգազանս, զծովու անդունդս, զկոտորումն անդամոց, զխարանս, զաչաց բրել և զմարմնոց առ հասարակ զապականութիւն, և զսով, զպղնձահատս և զկապանս, զայս ամենայն յաչս զնէին վասն կրօնից աստուածաշառութեան, և քան եթէ զերկրպագութիւն ճշմարտին Աստուծոյ փոխել 'ի պաշտօն կողմ: Իսկ կանայք ոչ ինչ պակաս քան զարս 'ի վարդապետութիւն բանին Աստուծոյ հաստատեալք, էին 'ի նոցանէ որ ըստ նմա նութեան արանց անհնարին պատերազմաց ժուժկալեալ, ըստ նմին օրինակի առաքինութեանն և զպսակս ընկալան: Եւ որ միանգամ 'ի պղծութիւն ձգեալ լինէին, փութային վաղվաղակի 'ի մահ կամակար, քան մատնել զմարմնս իւրեանց յապականութիւն: Ի բռնաբարեւոց անտի բռնաւորին մի միայն քրիստոնեայ որ էին յԱղէքսանդրացւոց քաղաքէն քաջատոհմիկ և մեծափարթամ մեծաւ արիական ոգւով յաղթեաց մեղկ և պագշտեալ մտաց Մաքսիմիսոսի. զի որ քաջատոհմութեամբ, ընչեղութեամբ և գեղեցիկ դաստիարակութեամբ երևելին էր, զայս ամենայն եր-

այսուիկ աջողեալ լինէր նմա առ ամենայն մարդ: Բայց 'ի քրիստոնէից անտի այնոցիկ որոց արհամարհեալ էր յաչս նոցա մահ իբրեւ զոչինչ համարեալ էր նոցա այս ամենայն յանգչութիւն նորա. զի որք կրեցին 'ի նմանէ հօւր և սուր և բւեռս ուժգին բւեռաց և զի անկցին գազանաց, և զի ընկեցեալ լիցին 'ի խորս ծովու և կոտորումն անդամոց 'ի խարանս, և զի փորեցին աչք նոցա և զի առ սակաւ սակաւ ապականեցին ամենայն մարմնք նոցա, և հանդերձ այսուիկ և սով և պղնձահատք և կապանք և յամենայնիկ ցուցին համբերութիւն, որ վասն աստուածաշառութեանն էր. կամ զի փոխեցին զերկրպագութիւնն ամենայն 'ի կուսս: Իսկ կանայք ոչ սակաւ ինչ կրեցին զի հաստատեցան 'ի վարդապետութենէ անտի բանին Աստուծոյ, և էին որ ըստ նմանութեան արանց համբերէին պատեւրոջմաց և առին պատկ ըստ նմին առաքինութեան և որ միանգամ յապականութիւն ձգեալ լինէին՝ վաղվաղակի զանձինս իւրեանց 'ի մահ մատնելին կամ զմարմնս իւրեանց յապականութիւն: Իսկ էին մի առաւել քան զամենայն ընդ որս միանգամ շնայր անօրէն իշխանն, զի էր նա քրիստոնեայ յԱղէքսանդր քաղաքէն, և երևելի և սքանչելի յաղթեաց քաջութեան անձին ջանկութեան Մաքսիմի-

կրորդ դնէր յետ զգաստութեան: Զոր բազում անգամ ընդ վայր հրապարեալ բռնաւորին, և պատրաստ զնա գտեալ 'ի մահ քան 'ի խոնարհել 'ի կամն նորա, օակայն և սպանանել ոչ կարէր, զի ցանկութիւն առաւել քան զցասունն զօրացեալ բռնաւոր 'ի նմա, վասն որոյ կողոպտեալ զնա 'ի ստացաւածոց անտի իւրոց տարադիր արար յաքսոր օտարութեան: Եւ այլ կանայք բազումք, որք և 'ի լուր անգամ չհանդուրժէին սպանալեաց պոռնկութեան յերեսաց կռակակալաց և դատաւորաց, զամենայն ազգս տանջանաց, և մահաբեր կտտանաց և խռտանգանաց համբերեցին: Արդարեւ ամենեքեան սոքա զարմանալիք, այլ քան զբնական զարմանահրաշ կին ոմն 'ի Հռովմ քաղաքի, բարետոհմութեամբն և համեստութեամբ գերազանցեալ քան զբազումս՝ զորս Մաքսենտիոս բռնաւոր ըստ նմանութեան Մաքսիմիսի հրապարէր 'ի կամն ցանկութեան իւրոյ. քանզի յորժամ լուաւ սա, եթէ եկին կացին առ դուրս նորա սպասուողք բռնաւորին՝ որ առ այս հրաւիրակէն էին. և զի այլ նորա ոտնիկան քաղաքին Հռովմայ ահաբեկեալ թողլոր զնա, ածել ուր և կամէին, յայնժամ քաջազն այս տիկին, զի քրիտոսնայ էր, խնդրեաց 'ի նոցանէ սակաւ մի ժամ՝ զի զարդարեցն զանձն իւր. եմուտ 'ի սենեակ իւր ներքին, և մենացեալ էառ սու-

նոռի պատրաստութեամբ զօրութեան իւրոյ, սքանչելի էր և այլով մեծութեամբ և ազգատոհմաւ և ուսմամբ իմաստութեան, բայց ամենայն ինչ երկրորդ զգաստութեան համարեալ էր նմա, այն զի յորժամ կարի պարտէր զնա. բայց սպանանելով ոչ կարէր սպանանել. քանզի ցանկութիւնն առաւել քան զցասունն բռնաւորէր զնա. իբրեւ ինքն կինն 'ի մեռնել պատրաստեալ էր, այլ փախուցանելով փախոյց զինն և զինչա և զստացուածս նորա: Եւ այլ կռայք բազումք էին որ ոչ կարէին համբերել և լսել զպոռնկութեան պոռնկութեան, զամենայն ազգս տանջանաց և զնեղութեան չարաժամ համբերէին 'ի գատաւորաց անտի որ յամենայն ազգս հեծանոսաց սքանչելի էին սոքա: Բայց առաւել զարմանալի կին մի հեղ և հանգարաւ և սքանչելի ազգատոհմաւ՝ 'ի շում քաղաքէ, այն որ կամէր թշնամանել զնա անորէն իշխանն Մաքսենտիոս, այն որ ըստ նմանութեան Մաքսիմիսի գործել ջանայր նա. զի յորժամ լուաւ նա թէ եկին կացին առ դուրս նորա սպասուողքն նորա որ այսպիսեաց գործոց անդգ լեալ էին. իբրեւ եանս զնոսա զի եկեալ էին բռնի քաղաք և տանել առ հիւպատոսն, ժամ օակաւ մի իւրեք-

սեր և մեծաց 'ի կողմ իւր, և արգէն դիմենայեալ եթող զմեռեալ մարմին իւր խնդրողաց անձին իւրոյ՝, Եւ արդարեւ գործովս այսու՝ որ քան զամենայն համբաւ քաջահնչողն է, ծանոյց ամենայն մարդկան ժամանակին և որ միանգամ առ յապա լինելոց են, զի քան զամենայն ինչ աննկուն և անպարտելի է առաքելութիւն քրիստոնէից։ Այսչափ և այսպիսի չարեաց յաճախութիւն 'ի միում գրեթէ ժամանակի գործէր յերկոցունց բռնաւորաց անտի, որք զարեւել և զարեւոտս ունէին յայնժամ։ Բայց եթէ քննեսցէ որ զպատճառս այսոցիկ թէ ուստի են, չերկմոյցէ արդեօք ասել թէ 'ի հալածանաց անտի էր. զի ոչ դադարեաց այս ամենայն շփոթութիւն՝ մինչև ընկալան քրիստոնեայք զհամարձակութիւն։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Մասն արտաքնոց ոչոյն դիպաց։

Ընդ բովանդակ տասնամեայ ժամանակ հալածանացն ոչ դադարեցան երբեք նենգք և դարանակալութիւնք առ միմեանս և պատերազմ նոցա քաղաքական. և ոչ որ կարէր համարձակ նաւարկել ընդ ծով. և եթէ ուրեք ծովագնաց եղեալ որ ելանէր 'ի ցա-

րեաց նա 'ի նոցանէն որպէս զի զարգարեացի. և իբրեւ եմուտ 'ի սենեակ իւր առանձին էառ սուսեր և չոգաւ զիւրովին և զմեռեալ մարմին իւր եթող այնոցիկ որ խնդրէին զնա. արգ. եթէ ոք զոր բարոյգէին առաւել քան թանիւ եցոյց զի աւելի քան զամենայն օտացուածս ընտրութիւն քրիստոնէից որ յազթէ և ոչ ապականի առ ամենայն մարդկան որ այժմ իցեն, և որ միանգամ առ յապա լինելոց իցեն։ Եւ իբրեւ զայս ամենայն բազմութիւն չարեաց որ գործեցաւ 'ի միում ժամանակի յերկոցունց իշխանաց անտի որ զարեւել և զարեւոտս ունէին։ Բայց յորժամ որ քննեսցէ զպատճառս այսոցիկ թէ ուստի են՝ ոչ կարէ երկմտել յասել իւրում թէ 'ի հալածանաց անտի եղև. զի ոչ դադարեաց այս ամենայն շփոթութիւն մինչև ընկալան քրիստոնեայք համարձակութիւն հանապազ. Իսկ 'ի տասն տմ հալածանացն ոչ դադարեաց 'ի նենգել և 'ի պատերազմել ընդ միմեանս. զի ոչ կարէր որ գնալ 'ի ծովու զի յամենայն անգեաց ուր և գնայր թուէր թէ ըմբռնեալ լինէր և յա-

մաք, բմբռնեալ և ընդ ամենայն վիշտս նեղութեանց անցանէր, մինչև զկողս անգամ քերել, և հարցումն և քննութիւն լինէր նոցա թէ գուցէ 'ի թշնամեաց ան տի եկեալ իցեն, ևս և 'ի խաչ իսկ հասանէր նոցա ելանել, և կամ 'ի հուր դատապարտել: Եւ զինուց և պատերազմի պատրաստութիւնք լինէին, վահանք, և զրահք, նետք և նիզակք և այլ ևս գործիք մահաւորութիւն: զարձեալ և եռաթիւք և զէնք 'ի ծովամարտ հանդերձէին, և ոչ գոյր այլ ինչ սպասեալ ակն ունել: Բայց եթէ արշաւանաց թշնամոյն և պատերազմի հանդերձ սղբիմք և սով և մարդամահ 'ի վերայ հասանէր, զորոց և 'ի դէպ ժամուն կարգեսցուք ըստ ար ժամնոյն զպատմութիւնս:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Վասն փոփոխելոյ իրացն 'ի բարեքի պայման:

Այսգրիկ են որ ընդ բովանդակ ժամանակս հալածանաց եղեն դէպք, որ և յութերորդում ամին սկըսեալ ցածնուլ 'ի տասներորդին շնորհգն Աստուծոյ 'ի սպառ դադարեցան. քանզի յակնարկել աստուածային և երկնաւոր շնորհաց քաղցրութեամբ առ մեզ,

մենայն չարչարանս նեղութեան անկանէր և տանջեալ և քերեալ լինէին կողք նոցա. և հարցեալ լինէին թէ գուցէ 'ի թշնամեաց ան տի առաքեցան և յետոյ 'ի խաչ հանեալ լինէին կամ 'ի հուր տանջանաց երթային և վահանս և պատեանս պատրաստէին և նետս և սլաքս գործէին և նիզակս հանդերձէին և զայլ ևս զէն մարդիկս պատերազմի զինու, զի նոքոք յամենայն տեղիս կարգեալ լիցին. և ոչ գոյր այլ ինչ սպասել և ակն ունել ամենայն մարդոյ հանապազօր, բայց եթէ պատերազմի: Եւ հանդերձ այսպիսիմք, ապա սով և մարդամահ եհաս ժամանեաց, զի 'ի ժամանակի իւրում պատմեցաք զմահէն որ ինչ արժան էր: Զայս և որ իբրև զայս էին որ մե անգամ յամենայն հալածանսն կարգեցան:

Վեշտասաներորդ. վասն փոփոխմանն բարեքնայ իրացն որ եղև:

Իսկ իբրև դադարեցին այս տասն ամ, զի կատարեալ շնորհքն Աստուծոյ սկսան ցածնուլ յետ ութ ամի 'ի ցուցանել երկնաւոր շնորհացն Աստուծոյ առ մեզ զչորսն իւր խաղաղութեամբ:

նոքին ինքեան իշխանքն որ երբեմն ընդդէմ մեր պատերազմ յուզէին, յանկարծակի յանակնկալ շըրջեալ զմիտս իւրեանց և հակառակ առաջնոցն փոխեցին զբանս իւրեանց, և մարդասիրագոյն առ մեզ հրովարտակօք և հեղագոյն օրինօք զհրդեհ հալածանացն շիջուցին: Եւ զայս ոչ մարդկայնոց ինչ մարթիք տալ պատճառաց և ոչ գթութեան և մարդասիրութեան ինքնակալաց, յորոց էր մեծ ինչ ակնկալութիւն, որ 'ի սկզբանէ անտի մանաւանդ մինչև ցայն վայր հանապազօր չարաչար հնարիմացութեամբ զմէնջ խորհէին. 'ի բազմադիմի արուեստգիտութիւնս մեքենայից, և 'ի պէսպէս գիւտս կոտանաց և լլկանաց 'ի վերայ մեր: Այլ գործ էր սա յայտնի փնամակալութեանն. Աստուծոյ, յորժամ այցելութեամբ այց արար նա ժողովրդեան իւրում 'ի բարութիւն, և զիշխանն, զառաջնորդ չարեացս և զնախապատճառ հալածանացս, և զամբարշտութեանն ախոյեան՝ եհար չարաչար: Եւ այս այսպէս պարտ էր լինել ըստ անքնին դատաստանացն Աստուծոյ, սակայն որպէս ասէ բանն Աստուծոյ. Վայ այնոցիկ 'ի ձեռն որոց գայցէ գայթակղութիւն: Եւ այսպէս ահա ըմբռնեցաւ նա յաստուածաստ պատուհասէն, հարուածեալ 'ի մարմնոյ անտի իւրմէ մինչև 'ի շունչ նորա. զի յանկարծակի յանդամս նո-

Եօրեկտասներորդ . վստե նորոգման քաղաւորաց:

Ետնմ ժամանակի գլխաւորքն այն որ եղեն հակառակ ընդդէմ մեր որ յառաջագոյն 'ի ձեռն նոցա պատերազմ գործեցաւ առ մեզ: Աբանչեապէս նորոգեցան միտք նոցա և շրջեցին զբանս իւրեանց, և 'ի ձեռն քաղցր և անոյշ հրովարտակացն որ առ մեզ, և գիւրին հրամանօք զհուրն մեծ որ վառեցաւ 'ի հալածանսն՝ շիջուցին: Բայց ոչ 'ի մարդկանէ եղեն պատճառքս այս, և ոչ գթութիւնք կամ ոգորմութիւն թագաւորաց, զի յոյժ փոքր և նուազ էին նոքա յայտմանէ. մանաւանդ զի հանապազօր իսկզբանէ մինչև ցայն ժամանակ չարեօքն որ 'ի վերայ մեր խորամանկէին. զի արուեստգիտութեան մեքենայից պէսպէս փոփոխմամբ չարարանօք որ 'ի վերայ մեր յամենայն օր խորհեցաւ ժողովրդեան իւրում և գլխաւորքն իշխանութեան չարեաց. էած հասոյց 'ի վերայ նոցա նեղութիւն տան. Զանօք որ սկսաւ 'ի մարմնոյ անտի նորա և եհաս մինչև 'ի շունչ նորա, զի յանկարծակի յանգամս ծածուկ որովայնի նորա եղև նմա արգել և յետ այսր ցաւ խորութեամբ զի էր նա կեղանկ, և եղև ճարակ կեղոյ առանց բժշկութեան յազիս նորա զի խաղաղեալ է-

րա ծածուկս արգել, և յեա պատրիկ պալարք է կեղք երևէին, և առանց բժշկութեան ճարակ կեղոյն 'ի ներքս յաղիս նորա ընթացեալ և որդունք բազումք՝ որոց՝ օչ հասանէր տողան նոցա՝ 'ի նմանէ խաղացեալ ելանէին. և հօտ մահու գայր 'ի մարմնոյ նորա: Եւ որ յառաջ քան զայս հիւանդութիւն շատկերութեանն 'ի բազում խորտկաց անտի տարապայման գիրութեամբ մարմնոյ առնէր իւր զանգուած անհեթեթ, արդ հալեալ և մաշեալ սոսկալի և քստմնելի տեսիլ առաջի առնէր՝ որոց միանգամ մերձենային առ նա: Իսկ 'ի բժշկաց կէսք՝ զի ոչ կարէին համբերել ժահահոտոյն նորա, անխնայ կոտորէին, և կէսք զի ոչ կարէին օգնել նմա, որոյ ողջոյն մարմինն ուռուցեալ և առանց յուսոյ կենաց անկեալ զնէր, անողորմ հրա մանաւ սպանեալ լինէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Թէ ո'րպէս փոխեցին ինքնակալք զնախնական հրամանսն:

Եւ իբրև յայս ամենայն չարիս անկեալ զնէր ինքնակալն, գիտաց որ ինչ միանգամ ընդ երկիւղածսն Աստուծոյ գործեաց, և 'ի միտս եկեալ նախ Աստուծոյ արարչին ամենեցուն խոստովան լինէր. ապա կո-

լանէին 'ի նմանէ որդունքն բազումք որ ոչ հասանէր տողան նոցա, և հօտ մահու գայր 'ի մարմնոյ նորա զի 'ի բազում խորտկաց անտի և յառաջ քան զհիւանդութիւն նորա յառաւելութիւն գիրութեան փոխեցաւ. և ապա իբրև սպականեցաւ՝ ահ և երկիւղ առ պատում ամենայն որ միանգամ մերձենային առ նա եր տեսիլ նորա: Իսկ բժիշկք որ միանգամ չկարէին համբերել ժահահոտոյն նորա սպանեալ լինէին: Իսկ մարմին նորա իբրև քամք, և առանց յուսոյ կենաց էր. քանզի ոչ կարէին այլ բժիշկք օգնել նմա՝ անողորմ հրամանաւ սպանեալ լինէին: Եւ իբրև յայս ամենայն չարիս անկեալ զնէր, գիտաց որ ինչ միանգամ ընդ երկիւղածսն Աստուծոյ գործեաց, ամբոյնեաց առ ինքն գիտոս իւր և նախ Աստուծոյն ամենայն խոստովան լինէր, և ապա յետոյ կոչեաց նա զմերձաւորս իւր և ասէ ցնոսա, զի գաղարեցուցեն զհալածանն քրիստոսն ինչ առանց յապաղելոյ. և իբրև յօրինաց և 'ի հրամանէ Թագաւորին ձեպեացեն զնոսա շինել զեկեղեցիսն իւրեանց և ըստ սովո-

չեաց զմերձաւորս իւր՝ և պատուէր տայր նոցա զի անգէն անյապաղ դադարեցուցեն զհալածանս քրիւտօնէից, և իբրև յօրինաց և ՚ի հրամանէ թագաւորին ճեպեացեն զնոսա շինել զեկեղեցիս իւրեանց, և ըստ սովորութեան իւրեանց առնել աղօթս վասն կենաց ինքնակալին: Եւ անդէն գործն զկնի բանին խաղայր, և հրաման թագաւորին ընդ ամենայն քաղաքս սփռեալ լինէր, և փոփոխումն բանից նորա որ զմէնջ էր օրինակ զայս:

Ինքնակալ կայսր Գաղերիոս Վաղերիոս Մաքսիմիանոս մշտայաղթ, Աւգոստոս, Քրմապետ մեծ, Գերմանիկոս, Եգիպտիական, Թէբայիկոս, Սարմատիկոս Մաքսիմոս, Հնգիցս յաղթութեամբ ՚ի վերայ Պարսից Պերսիկոս Մաքսիմոս, երկիցս Կարաիկոս Մաքսիմոս, Վեցիցս Արմենիական Մաքսիմոս, Մեգիկոս և Ագիաբենիկոս Մաքսիմոս, քսանիցս Տրիբունութեամբ, ութուտանիցս Իմփեռադոր զօրավարութեամբ, և ութնիցս բղեշխութեամբ պատուեալ, Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի. և

Ինքնակալ կայսր Փլաւիոս Վաղերիոս Կոստանդ, Պիոս, Փելլիքս մշտայաղթ, Աւգոստոս, Քրմապետ մեծ, Տրիբունական իշխանութեամբ Հնգիցս և Իմփեռադոր անուամբ ՚ի զուգաշարի նուագս պատուեալ, բղեշխ և Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի. և

Ինքնակալ Կեսար, Վաղերիոս Լիկինիանոս, Պիոս, Փելլիքս, մշտայաղթ Աւգոստոս, Տրիբունութեամբ չորիցս պատուեալ և երկիցս Իմփեռադոր անուամբ, բղեշխ Հայր հայրենեաց և փոխանակ բղեշխի:

Ընակաց մարզից պետութեանս ողջոյն շատ:

Այլովքն հանդերձ, որ ինչ միանգամ ՚ի շահ օգտի

րութեան իւրեանց գնացեն և աղօթս առնել ՚ի վերայ թագաւորութեան հրամայէր. և ապա գործն զկնի բանին խաղայր և հրամանք թագաւորին ընդ ամենայն քաղաքն սփռեալ էր զի նորոգումն բանիցն նոցա որ զմէնջ էր, զի էր ՚ի նոսա այսպէս: Ինքնակալ կայսր Մաքսենտէոս Սաբեստոս, ինքնակալ կայսր Կոստանդինոս աւսերբոս և սարեստոս * հանգերձ այլովք իրօք թագաւորութեանն որ ինչ միանգամ վասն արժանաւոր շահի հասարակաց իցէ, և մէջ

* Յօր. սաւորոս և սարեստոս. Թերեւ եւեթէս և սերաստոս:

Հասարակաց իցէ և 'ի փրկութիւն' հոգ անձին կալեալ խորհէաք. նախ զի ըստ օրինացն նախնեաց և ըստ կարգաց պետութեանս Հոռոմոց զամենայն ուղղեսցուք. վասն որոյ և ինամ կալաք զի քրիստոնեայք՝ որ թողին զպաշտօն հարց իւրեանց, անդրէն 'ի նոյն 'ի բարւոյք միտս դարձցին: Եւ զի այնպիսի կալաւ զմիտս նոցա շլացութիւն անխմաստութեան, զի զոր նախնիք նոցա ցուցին, յոր և հարքն իւրեանց 'ի սկզբանէ անտի հաստատեալ կային, զարտուղեալ նոցա յայնց՝ ոչ ևս 'ի նոյն գնային, այլ ըստ խորհրդոց իւրեանց և ըստ ազնկամի հաճութեան կարգեալ իւրեանց օրէնս՝ և նոցին զգուշանային, և 'ի բազում աղանդս և 'ի կարծիս զատուցեալ, ուրոյն առանձին և ժողովս կազմէին: Արդ իբրև արքունի հրովարտական հրաման տուաք նոցա, զի յօրէնս և 'ի սովորութիւնս նախնեաց իւրեանց դարձցին, բազումք 'ի նոյնսն 'ի վիշտս վտանգաց զանձինս մատնեալ, և բազումք տազնապեալ խռովեցան, և պէսպէս մահուն կրեցին: Եւ քանզի զբազումս տեսաք 'ի սոյն միտս մոլորութեան յամառեալս, զի ոչ աստուածոցն երկնայնոց պաշտօն արժանի մատուցանեն, և ոչ 'ի պաշտօն քրիստոնէից պինդ կան, վասն որոյ 'ի մերս մարդասիրութիւն և 'ի համբոյր ընդելութիւնս հայեցեալ, որով սովոր եմք ներող լինել հասարակաց ամենեցուն մարդկան, և

կամէաք նախ զառաջին, եթէ ըստ օրինացն առաջնոց և ըստ կարգաց թագաւորութեանն հոռոմոց զամենայն ինչ ուղղեսցուք. զի և վասն այսր ևս արասցուք հոգաբարձութիւն, զի քրիստոնեայք՝ որ թողին զպաշտօն հայրենի նախնեացն իւրեանց անդրէն 'ի նոյն դարձցին նոցա. և թէ ոչ որով խորհրդաք. և իբրև զի այսպիսի զայնութիւն եհաս նոցա եթէ է զինի այնր իրիք զոր ցուցին նախնիքն, մի գնացեն որպէս և հարքն իւրեանց նախնիքն իսկզբանէ նոքմիք հաստատեալ կային, այլ զի ըստ խորհրդոց իւրեանց, և որպէս մի մի ոչ 'ի նոցանէն կամիցի՝ այնպէս արասիք, զի զօրէնս իւրեանց պահեսցեն, և զամենայն որոշեալ ժողովուրդս ժողովեսցեն: Արդ որ իբրև զայս հրաման եգաւ թէ զոր ինչ յառաջնոց անտի ուղղեցաւ դարձուցեն զնոսա, և բազումք 'ի նոցանէ 'ի վիշտս մատնեցան, և բազումք խռովեցան և պէսպէս մահ կրեցին: Եւ քանզի բազումս տեսաք մեք որ 'ի նմին նմանութեան կացին մնացին, զի ոչ աստուածոցն որ յերկինս են պաշտօն արժանի նոցա մատուցանեն, և ոչ 'ի պաշտօն քրիստոնէից պինդ կան, մեք յողորմութեան մարում և 'ի հանջնաւոր ժողովրդեան զի սովոր եմք զյանցանս թո-

յայսմիկ իսկ կամակար յօժարութեամբ խորհեցաք առնել նոցա թողութիւն. զի դարձցին եղիցին քրիստոնեայք, և զտաճարս՝ յորս ժողովէինն յառաջագոյն՝ կանգնեցեն, և զայն ինչ որ հակառակ իցէ օրինաց նոցա և հրահանգաց՝ մի գործեցեն: Յուցաք և առանձին նամականուլ և դատաւորաց, թէ զինչ պարտ և պատշաճ իցէ նոցա պահել: Վասն այսորիկ ըստ այսմ ներողական գթութեանս մերոյ պարտին դոքա աղաչել զԱստուածն իւրեանց վասն կենաց մերոց, և վասն հասարակաց պետութեանս և իւրեանց իսկ անձանց. զի՛ ի փրկութեան հասարակաց, և նոքա յանձնոյթ վարեցեն իւրաքանչիւր առ ընտանիս իւրեանց զկեանս: Այս ի լեզուէ անտի հռոմէ առաւ ի յոյն, որպէս և մարթէր: Եւ որ ինչ այսոցիկ զհետ եկին, ժամ է արդ միտ եղեալ հայել:

զուլ ամենայն մարդկան. և յայսմիկ ի լի կատարեալ կամաց մերոց խորհեցաք տալ նոցա թողութիւն, զի դարձեալ միւսանգամ եղիցին քրիստոնեայք, և զտաճարս յորս յառաջագոյն ժողովեալ էին ի նոսա՝ կանգնեցեն, և զայն ինչ որ հակառակ իցէ կամաց՝ մի պարծեցին: Եւ ի միւսում հրովարտակի ցուցանեմք գատաւորացն թէ զինչ պարտ և պատշաճ իցէ նոցա պահել վասն այսորիկ ըստ այսմ թողութեան մերոյ պարտին դոքա աղաչել զԱստուածն իւրեանց վասն կենաց մերոց և վասն իրաց թագաւորութեան, և վասն անձանց յամենոյն հարից, և իրաց թագաւորութեան առողջութիւն ապր. և նոքա անհոգ արառցեն ելեալ ի կեանս իւրեանց: Այս ի լեզուէ անտի Հռոմէ առաւ ի յոյն այսք, որպէս և մարթէրն, զի էր ի նմա այսպէս՝ զի հանգերձ այսոքիմք իսկ զինչ եղէ ի ժամանակի մեզ ի միտ առնուլ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Զ. ¹ — « Զինքնակալութեան թեկնածէին » . Քանզի Եւգենիոս ոմն Տրեբուս 'ի գլուխ գնդին կարգելոյ 'ի բանալ զանցս նաւահանգստին 'ի Սելեկիա , և 'ի տաղականալ զօրականին յանգուլ աշխատութենէն , խռովս սպառնալեաց նոցա բռնադատք յինքնակալութիւն , որոց և յափշտակեալ 'ի գրօշելոյն զծիրանին արկանեն զնովաւ ողջունելով զնա ինքնակալ Աւգոստոս , որոց և յանկարծակի 'ի բուռն առեալ զքաղաքն Անտիոք 'ի գինեբրուս և յանառակութիւնս իւրեանց 'ի միում գիշերի զօրավարսն իւրեանց ստասկին 'ի քաղաքացւոց անտք : Այս է ահա զոր տէնարկէ բանս :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. ² — « Ի գետ անգր արկին զինքեանս » . Վասն անձնանուէր մահու վիպուհեացս այսոցիկ տես 'ի սուրբն Աւգոստինոս . Յաղագս քաղաքին Աստուծոյ :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. ³ — « Զոր ոչ երբեք յիշեմք եղեալ » . Եղին արգարև և յառաջագոյն ինքնակալք երկու և երեք միանգամայն , սակայն իբրև իշխանակիցք և գահակիցք , ուր արգ որպէս հայրենի ժառանգութիւն բաժանեցին յիւրեանս զպետութիւնն զօրքն և գանձուք հանգերձ :

... ⁴ — « Որպէս վերագոյն ասացաք զնմանէ » . Սա է Մագսիմիանոս երէցն՝ աներ Աոստանգիանու , որ հրաժարեալ միանգամ 'ի ծիրանեացն և 'ի կամեն Վերստին գառնալ 'ի նոյն՝ փախստական երթայ յերեսաց որդւոյն առ փեսայ իւր , և գաւազիր կենաց նորա լինելով՝ ընդունի 'ի նմանէ զարժանահաս պատուհաս մահուն :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. ⁵ — « Խնդրողաց անձին նորա » . Թէպէտ այլ լուր 'ի նմանօրինակ գէպս առաքեցաք զընթերցողն 'ի սուրբն Աւգոստինոս . այլ թերևս ոչինչ անձահ գնել աստանօր զեոթհրդաւծութիւնք՝ զոր գտանեմք 'ի լուսանցս հին յունական ձեռագրաց այսպէս « Եւ որպէս զարմանալի համարեսցին կանայքս , որք անձնամահ լինել ժպրհչեան . զի որք անձամբ անձանց գահիճք եղեն եկեղեցւոյ ատենս ջընգունի զնոսա 'ի շարս վիպից իւրոց : Վաստութեան իցէ առաւել՝ ահաբեկ 'ի տանջանաց 'ի մահ մատերելքս եթէ քաջութեան գործ » : ... Թէպէտ չեն սղբա տանելք և գովելք , սակայն ներքի գտնեալ և ոչ այսպէս խափա պարսաւելի , զի ոչ այնչափ 'ի տանջանացն և 'ի սպառնալեաց երկեան սղբա որպէս երևի , որքան 'ի կորստենէ կուտութեան գանձուն և մաքրութեան :

ՅԱՆԿ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն կեղծ առ երեսս ներողութեան :
- Բ. — Վասն չարաչար յեղաշրջելոյ պայմանի մերոյ յարեւելս :
- Գ. — Վասն նորոգ կանգնելոյ պատկերին յԱնտիոք քաղաքի :
- Դ. — Վասն խորհրդոց և վճռոյ քաղաքացւոցն ընդդէմ մեր :
- Ե. — Վասն սուտ յիշատակարանացն արձանագրութեանց :
- Չ. — Վասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի ժամանակին :
- Ի. — Վասն դատակնէքոյն արձանագրելոյ , որ դրոշմաւ 'ի տախտակս եգաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան հրապարակաւ :
- Լ. — Վասն անցիցն որ անցին ընդ նոսա յետայնորիկ 'ի սովոր , 'ի սրածուծեան և 'ի պատերազմի :
- Թ. — Վասն կործանման և կորստեան բռնաւորաց , և թէ զինչ վերջին բանք նոցա՝ յառաջ քան զվախճան մահուն :
- Ժ. — Վասն յաղթութեան աստուածասէր թագաւորաց :
- ԺԱ. — Վասն վերջնոյ կորստեան թշնամեաց քրիստոնէութեան :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

- Ա. — Առաջին ճառք , վասն Հայեցեալ Հանգստեան որ եղև :
- Բ. — Երկրորդ , վասն փոփոխմանն այնորիկ որ եղև յետոյ :
- Գ. — Երրորդ , վասն պատկերին այնմ որ կանգնեցաւ Նորոգ յԱնտիոք քաղաքի :
- Դ. — Չորրորդ , վասն խորհրդոցն՝ որ 'ի վերայ մեր յուզեցան :
- Ե. — Հինգերորդ , վասն դատակնէքացն , զոր յօգեցին դատաւնէ մերմէ :
- Չ. — Վեցերորդ , վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ վկայեցին յայնմ ժամանակի :
- Ի. — Եօթներորդ , վասն զրդն որ եգաւ զմեզ յարձանս :
- Լ. — Ութերորդ , վասն ամենայնի որ ինչ միանգամ եղև յետոյ . սով և մարդամահ 'ի պատերազմի :
- Թ. — Իններորդ , վասն չարաչար կործանման կենացն իշխանաց . և թէ որպիսի բանիւք պաշտեցան նոցա յառաջ քան զմահն իւրեանց :
- Ժ. — Տասներորդ , վասն յաղթութեան թագաւորաց օրիշխեացն Աստուծոյ :
- ԺԱ. — Միաստաներորդ , վասն առաջին կորստեան թշնամեացն աստուածապաշտութեանն :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն կեղծ առ երեսն ներողութեան .

Փոփոխումն այս կամայ և հրաման ակնարկու-
թեան ինքնակալին սփռեցաւ 'ի կողմանս Ասիացւոց և
շուրջ ընդ ամենայն գաւառսն : Եւ իբրեւ այս այսպէս
'ի գլուխ ել և կատարեցաւ , Մաքսիմինոս՝ որ բռնա-
կալէրն յարեւելս , ամբարշտագոյն քան զամենայն իշ-
խանակիցս իւր և ոխերիմ՝ հալածիչ աստուածապաշ-
տութեան , թէպէտ ոչ հաւանեցաւ 'ի սրտէն ընդ հրո-
վարտակն , սակայն գրեաց բանիւ առ իշխանս իւր և
հրամայեաց դադարեցուցանել զպատերազմն՝ որ ընդ-
դէմ մեր : Եւ զի չէր իսկ իշխան հակառակ կալ հրա-
մանին հզօրագունից քան զինքն , վասն որոյ ծածկեալ
զհրովարտակն և հոգայր զի յայտ մի եկեսցէ այն ընդ
գաւառսն՝ որ ընդ ձեռամբ նորա էին . և ինքն բանիւ
միայն առաքեաց և պատուիրեաց իշխանաց՝ գաւա-
ռաց տէրութեան իւրոյ դադարեցուցանել զհալա-

Ստալին ձառք . վասն հայեցեալ հանգստեանն որ եղև :

Բայց փոփոխումն կամայ թագաւորին որ գրեցաւ սփռեալ էր
'ի կողմանս ասիացւոց ընդ ամենայն գաւառս : Եւ իբրեւ այս այսպէս
գործեցաւ , Մաքսիմինոս իշխանն այն որ էր յարեւելս որ ամբարշտ
անօրէն էր քան զամենեւին , և հալածիչ էր աստուածապաշտու-
թեան , ոչ հաճոյ եղև նմա որ ինչ գրեցաւ , և փոխանակ գրոյն որ
գրեցաւ , բանիւ հրամայեաց իշխանացն որ ընդ ձեռամբ նորա էին՝
դադարեցուցանել զպատերազմ որ 'ի վերայ մեր . քանզի չէր իշ-
խան կալ հակառակ այլազգ . ինչ ընդդէմ հրամանի այնոցիկ որ
ձուլեց և մեծամեծք էին քան զնա : Ընկրկեաց զօրէնսն զայնս որ ե-
ղաւ . և հոգայր զի յայտ մի եկեսցէ յայն աշխարհն որ ընդ ձեռամբ
նորա էին և առանց հրովարտեաց հրամայեաց իշխանացն որ ընդ
տէրութեամբ նորա էին դադարեցուցանել զհալածութեան մեր : Իսկ

Ժանս մեր. որք և 'ի ձեռն թղթոց ազդեցին միմեանց զհրամանն: Իսկ Սաբինոս ոմն որ 'ի Ժամանակին յայնմիկ մեծի իշխանութեամբ զօրավարութեան արքունի թիկնապահ գնդին պատուեալ էր, գրեաց ընդ ամենայն գաւառակալ իշխանս կողմանց կողմանց և յայտ արար զխորհուրդս կամաց ինքնակալին հռոմաւրէն. որոյ թղթոյն թարգմանութիւն 'ի մեր լեզուունի օրինակ զայս.

Քաջի արանցն դիւցազանց տեարց մերոց ինքնակալաց մեծախնամ մարդասէր փոյթ ածելոյ հաւանեցուցանելոյ զամենեցուն զմիտս յուղիղն և 'ի ճշմարիտ ճանապարհ կենաց՝ կանուխ իսկ յայտ է. զի և որք օտարոտի հռովմայեցւոցս սովորութեան զհետ երթեալ օրինաց երևէին, 'ի վայելչական պաշտօն աստուածոցն անմահից դարձուցանելոյ զնոսա մեծապէս ճգնեցան: Այլ ոմանց ոմանց 'ի նոցանէ յամառ պնդութիւն, և անողոք կամաց խտուրթիւն յայնպիսի մղէր զնոսա պայման, զի և ոչ ինքնակալաց մերոց իմաստուն և արդար հրաման խախտել զնոսա յառաջ տրկեալ մտաց նոցա ինչ կարաց. և ոչ իսկ մեծատաստ պատուհասիցն երեսս ինչ արարին նոքա: Եւ այսպէս դէպ լինէր ոչ սեկեւուց 'ի նոցանէ 'ի մեծ վիշտս վտանգաց զանձինս խարդաւանել. վաժն որոյ և ազատական քաջութեան բարեպաշտ չարատեաց սրբ

նոք զհրամաննորա 'ի ձեռն թղթոց Ժանուցին միմեանց: Իսկ Սաբինոս այն որ առաւել իշխանութեամբ հեպաքթոսութեան պատուեալ էր 'ի Թագաւորութեանն առաջնորդաց յամենայն ազգս յայտնեաց և եղոյց զխորհուրդս Թագաւորին 'ի Թղթի հռոմաւրէն: Իսկ նոքա միոքն որ գրեցան նոցա համարեցան թէ ճշմարիտ իյէ ձանդերձաբերին և քաղաքապետիցն և որ միանգամ հրամայեալ էին դիւղից զվաճ Թագաւորին 'ի ձեռն թղթոյ յայնեցին և ցուցին: Իսկ ոչ թղթովք միայն էին այս, այլ և արգեամբք յառաջ քան զթուղթս թէ այգպէս է զի կտտարեացն զհրամանս Թագաւորին և զամենեւին զոր միանգամ արգելեալ էր նոցա 'ի բանգս վաճ խոստովանութեան աստուածաշուքութեան, հանին արձակեցին յայնապէս և թողին զնոսա ազատս: Եւ զայնոսիկ որք էին 'ի պղծընձաճատ ուր 'ի պատիժս ընկեցեալ էին անդ զի համարեցան նոքա թէ ճշմարիտ Թագաւորին կամիցի այգպէս: Եւ իբրև այս այսպէս գործեցաւ յանկարծակի իբրև 'ի մեծին գիշերոյ լոյս ծագեալ յամենայն քաղաքս. եկեղեցի որ ժողովեալ լինէին տեսանէր մարդ և զբաղմութիւն ժողովբոց և զվարս որ գործեալ լինէին

բուժեան տեարց մերոց մշտագոր ինքնակալացս օտար ամենեւին 'ի բարեւելք աստուածախնամ խորհրդոց զի յայսպիսի պատճառս այդպէս բազումք 'ի կորուստ մատենացին, հրաման ետ ինձ անձնամատոյց առ նա ծառայիս գրով տալ քումք փոյթ հպատակութեանդ. զի եթէ որ 'ի քրիստոնէից 'ի պաշտօն ազանդոյ ժողովրդեանն իւրոյ ըմբռնեցի, ազատ զնա արասցես յամենայն տարապարտ նեղութենէ և 'ի վտանգաց. և մի յայտ պատճառս պատուհասի արժանաւոր զնա գատեցես. զի որ միանգամ երկար ամօք 'ի նոյն հանապազորդեաց, զնոսա և ոչ իսկ հաւանեցուցանել որ մարթասցէ հեռանալ տեղի տալ 'ի յամառութենէդ յայդմանէ: Գրել արդ և առաքել առ համարառուս, առ իշխանս ժողովրդեան, առ վերակացուս աւանաց և գիւղից քոյին փութոյ գործ լինիցի, զի գիտացեն թէ չէ նոցա անկ անդր քան զհրամանս արքունի հօգալ զիրացս քրիստոնէից:

Եւ անդէն կողմնապահք և կուսակալք գաւառաց քաջիկ խելամուտ խորհրդոց և կամաց ինքնակալին, և ծանուցին գրով հոգաբարձուաց և իշխանաց և վերակացուաց գիւղօրէից և աւանաց զկամս նորա: Եւ ոչ գրով միայն, այլ և արդեամբք իսկ 'ի կատարումն ակնարկութեան հրամանաց ինքնակալին փութային. և զամենեւին զորս միանգամ արգելեալ էր նոցա 'ի բառսս վասն խոստովանութեան աստուածպաշտութեան՝ հանին արձակեցին յայտնապէս. և զայնոսիկ օրք էին 'ի պղնձահատս առ 'ի պատիժ ընկեցեալ թռղին և զնոսա ազատս, զի չչմարտութեամբ զայս համարեցան զկամս իւրեանց իշխանին: Եւ իբրև այս այսպէս գործեցաւ, յանկարծակի իբրև 'ի մթին գիշե-

բոս առաջին սովորութեանն իւրեանց: Բայց զարմացեալ էր մեծապէս և սքանչացեալ յայսմիկ ամենայն որ 'ի հեթանոսաց անտիկր, վասն այսր փոփոխման սքանչելոյ որ եղև, և ազազակէին թէ Աստուածն քրիստոնէից նա միայն է Աստուած ճշմարիտ: Եւ որ միանգամ մերքն էին որ առաքելնացան պատերազման. հալածանաց հաւասարապէս, և զհամարձակութիւնն զոր ունէին առ ամենայն մարգիկ վերստին ընկալան: Իսկ որ միանգամ հիւանդացան անձիւք նոցա 'ի հաւատոց անտի 'ի մէջ զբօսանաց կային հոգային սիրով վասն բժշկութեան անձանց իւրեանց և խնդրէին յողջոց անտի, և

բոյ լըս ծագեաց. և յամենայն քաղաքս ժողովեալ եկեղեցիք հաւատացելոյ, և ամբօխ բազմութեան նոցա ըստ առաջին տոգորութեան առնէին զիւրեանց ժողովս : Եւ մեծապէս սքանչացեալ ընդ այսպիսի անակնկալ փոփոխումնս ամենեքեան որ 'ի հեթանոսաց անտիէին և աղաղակէին թէ. Մեծ է Աստուածն քրիստոնէից, և նա միայն ճշմարիտ Աստուած : Եւ որք միանգամ 'ի մերոցն 'ի մրցութիւնս հալածանաց հաւատարիմս և արիազոյնս նահատակեցան՝ մեծապէս համարձակութիւն առ ամենայն մարդիկ ունէին : Իսկ որոց տկարացան հաւատք և 'ի ծուփս անդ և 'ի ձմերուսնս նաւակոծութիւն հոգւոցն եղև, սիրով յօժարութեամբ վասն բժշկութեան անձանց իւրեանց հոգային, և զաջ օգնականութեան յոգնոց անտի խնդրէին, ազաչել զԱստուած զի հաշտեցի ընդ նոսա : Դարձեալ և նահատակքն առաքելիք աստուածապաշտութեան իբրև արձակեցան 'ի կապանաց անտի վշտաց պղնձահատիցն՝ իւրաքանչիւր 'ի տեղիս իւրեանց դառնային. և զուարթագին ցնծութեամբ ընդ ամենայն քաղաքս անցեալ գնային, և անպատում էր նոցա խնդութիւն և քան զքան առաւել համարձակութիւն վստահութեան : Եւ բազմամբօխ գունդ նոցա ընդ արքունի ճանապարհս և ընդ հրապարակս երգս օրհնութեան և սաղմոսս նուագելով 'ի գոհութիւն և 'ի փառաբանութիւն Աստուծոյ՝ չըւէին երթային : Եւ որք յառաջ քան զսակաւ մի պատահասակոծք խիստ կապանօք 'ի տեղեաց իւրեանց հալածէին, տեսանէիք արդ զնոսա զուարթ երեսօք և լուրջ դիմօք հասանել 'ի բնակութիւնս իւրեանց :

ալ օգնականութեան խնդրէին 'ի նոցանէն, և ազաչէին զԱստուած զի հաշտեցի ընդ նոսա : Դարձեալ և նահատակքն առաքելիք աստուածապաշտութեան իբրև ապրեցան 'ի կապանաց վշտաց պղնձահատին՝ 'ի տեղիս իւրեանց դառնային և ցնծութեամբ և ուրախութեամբ և մեծաւ միջնարութեամբ անցանէին ընդ ամենայն քաղաքս գողէին և օրհնէին և փառաւոր առնէին զԱստուած համարձակ 'ի հրապարակս առաջի ամենայն մարդկան : Եւ այնպիսի որ խիստ չարացար պատժօք յառաջ քան զսակաւ մի կապանօք 'ի տեղեաց իւրեանց հալածէին՝ տեսանէին զնոսա զուարթ երեսօք և լուրջ դիմօք զի ընդունէին զբնակութիւնս իւրեանց, որպէս և զայ

մինչ զի և որք յառաջագոյն կոտորածս մեզ և 'ի սպառապարտ ջախջախմանս սպառնային, տեսեալ զանակին կալ զքանչելիսն ընդ եղեալքս խնդակից ընդ մեզ լինէին:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Միսն չարաչար յեղաշրջելոյ պայմանի մերոցս յարեալս:

Իսկ բարիատեացն և ամենայն լաւութեանց հաւառակ անօրէն իշխանն, զոր որպէս կանխեցաք ասացաք, բռնակալեալ ունէր զկողմանս արեւելից, չքարաց տանել փոփոխութեան իրացս, և ոչ զամիսս վեց՝ եթող համբեր զայս պայտէս: Զի առ 'ի չքել խափանել զխաղաղութիւն հնարէր նա մեքենայէր զամենայն. և նախ զառաջինն արգել զմեզ պատճառանօք առնելոյ ժողովս 'ի հանգստարանս վկայից մերոց. ապա 'ի ձեռն մարդոց ոմանց չարաց ինքն անձին իւրում հրեշտակութիւնս առնէր հակառակ մեր՝ իբրեւ յերեսաց Սնտիդեացւոց, աղաչել զնա որպէս 'ի մեծ շնորհս նոցա, թէ բնաւ ամենեկին որ 'ի քրիստոսնէից մի բնակեացէ 'ի քաղաքի անդ նոցա: Զնոյն առնել և այլոց սաղրեաց, որոց ամենեցուն գլուխ և ա-

նոսիկ որ յառաջագոյն սպանողք էին իբրեւ տեսին զքանչելիսն որ եղէն, զի ոչ ակն ունէին թէ լինելոց իցէ՝ ուրախ լինէին ընդ մեզ յայս ինչ որ եղէն:

Երկրորդ. միսն փոփոխմանն այնորիկ որ եղև յետոյ:

Զայն իսկ զայս զոր ասացաք ոչ կարաց համբերել անօրէն իշխանն, զի տեսայր նա զբարին և էր հակառակ ամենայն բարւոյ. այլ որպէս ասացաք զմեանէ՝ թէ էր նա իշխան 'ի գաւառս արեւելից, զի և ոչ զվեց ամիս թէ գործեսցի այս համբերէր նա, յոյժ հնարեցաւ նա խափանել զխաղաղութիւն: Եւ նախ զառաջինն արգելուլ զմեզ պատճառանօք 'ի ժողովրդենէ անտի վկայից ջանայր: Բայց զարձեալ 'ի ձեռն մարդոց չարախօսաց ինքն եղև անձին իւրում հրեշտակ ընդգէժ մեր, զի գրգռեաց զանտիդեացիսն աղաչել զնա զի հրամայեսցէ թէ բնաւ ամենեկին որ 'ի քրիստոսնէից մի բնակեացէ յաշխարհ անդ իշխանութեան նոցա, իբրեւ վարկանէր նոցա չք-

ժողովուրդը եկաց յԱնտիոք քաղաքի Թէոփիլոսոս ոմանայր չարահաւ և կախարդ, օտար ամենեկին անուանիւրոյ, բայց որպէս Թուին համարակալ էր նա 'ի քաղաքին:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն նորոգ կանգնելոյ պատկերին յԱնտիոք քաղաքի:

Բազմօրինակ արդ սա ընդդէմ մեր պատերազմեալ, և ամենայն խորամանկութեամբ զմերսն իբրև զգողս ոմանս անօրէնս 'ի Թաքստոցաց իւրեանց որսալ ջանաքեալ, և զամենայն չարախօսութիւն զրպարտութեան հակառակ մեր մեքենայեալ, և բազմաց պատճառք մահու եղեալ, յետոյ ուրեմն և զՓիլիւսան Ղիոսի ըզպատկեր կախարդութեամբ արուեստգիտութեան իւրոյ 'ի քաղաքին կանգնէր, և նուէրս և կատարողութիւնս անսուրբս և խորհրդատօնս պիղծս, և քաւութիւնս գարշելիս հնարեալ ստեղծանէր, մինչ զի և Թաքաւորին անգամ զարուեստ գիւթից քան ըզպատգամս դից զարմանալի ցուցանէր: Եւ սոյն իսկ սա

նորէս մեծ: Բայց և զայլս գարձեալ համարձակեաց առնել զայս ինչ. զի առաջին և գլխաւոր այսր իրի յԱնտիոք քաղաքի երեւցաւ Թէոփիլոսոս այր չարահաւ և կախարդ, որ օտար էր յորջորջման իւրոյ: Բայց էր նա հանգերձապետ քաղաքին:

Երրորդ. վասն պատկերին որ կանգնեցաւ նորոգ յԱնտիոք քաղաքի:

Վարեցաւ յոյժ նոյն այր վասն որոյ ասացաքն զմանեկն պատերազմելոյ մեզ ամենայն հնարիւք զայնոսիկ որ մերքն էին, իբրև զմարդս պիղծս և զազատելիս որ Թաքստի 'ի խաւարի, որոսլ ջանայր չարախօսութեամբ և ամբարտաւանութեամբ որ զմենք ամենայն իւրեք խորամանկէր. և պատճառ մահու եղև բազմաց: Բայց յետոյ պատկեր բեղման Փիլոսի կանգնեաց կացոյց արուեստագիտութեան կախարդութեամբ և ազատելի պաշտամամբ և խորհուրդս անպիտանս և արբութիւնս պիղծս խորամանկեցաւ և եգիպտոս: Բայց զի և Թաքաւորին անգամ արուեստ զարմանալի զգիւթից ցուցանէր: Եւ սոյն իսկ սա իբրև 'ի սուտակտապատութիւն այն՝ իմեք

սուտահասպասութեամբ շնթել իշխանին կամելով, յարոյց 'ի վերայ քրիստոնէից զգեն' ասել եթէ. Հրա մայէ Աստուած թէ արտաքոյ սահմանաց քաղաքիս և ագարակաց անգամ՝ որ շուրջ իցեն զնովաւ, հալածեացին քրիստոնէայք, զի թշնամիք են նորա:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Վասն խորհրդոց և վճռոյ քաղաքացոց ընդդէմ մեր:

Եւ իբրեւ սա նախ զառաջինն ըստ կամաց բռնաւորին գործէր, և այլքն ապա մի ըստ միովէ և ատենակալք և գլխաւոր բնակիչք քաղաքիս՝ որ ընդ իշխանութեամբ բռնակալին էին, 'ի նոյն խորհուրդս խոնարհեցան տեսեալ և կողմնակալացն եթէ այս է հաճոյ ինքնակալին, գրգռեցին և նոքա զամենեւին՝ որ ընդ ձեռամբ նոցա էին, զնոյն գործել: Որպէս Վճռոյն կամակար հաճութեամբ հաստատութիւն տուեալ բռնաւորին, վերստին բորբոքեցաւ հրդեհ հալածանացն ընդդէմ մեր: Եւ քուրմք կռոց յամենայն քաղաքս և քրմապետք 'ի Մաքսիմիսոսէ կարգեալք 'ի

զոր ցանկայրն, այն որ ունէր զիշխանութիւնն, յարոյց 'ի վերայ քրիստոնէից զգեն՝ յասել իւրում, թէ Աստուած հրամայեաց թէ արտաքոյ սահմանաց քաղաքիս և ագարակաց որ շուրջ իցեն զսովաւ՝ հալածեացին քրիստոնէայք, զի թշնամիք են՝ ասէ, նոքա Աստուծոյ:

Չորրորդ. վասն խորհրդոցն որ զմեզ խորհեցան:

Իսկ իբրեւ գործեաց սա նախ զառաջինն ըստ կամոց նորա, և այլքն ևս ամենայն գլխաւորքն որ բնակեալ էին 'ի քաղաքս որ էին ընդ իշխանութեամբ թագաւորին այնորիկ, զայս խորհուրդս խորհեցան առնել. զի տեսին գառաւորք որ յաշխարհն էին, թէ ընդ այս ուրախ է թագաւորն, գրգռեցին զամենայն որ միանգամ ընդ ձեռամբ նոցա էին՝ զսոյն գործել: Իսկ և զխորհուրդս զայնոցիկ խնդութեամբ հրամայեաց անորէն իշխանն 'ի ձեռն հրովարտեաց իւրոց զի գործեացն և յայնժամ հալածանքն մեր վերստին բորբոքեցան: Քուրմք և քրմապետք կռոց յամենայն քաղաքս 'ի նմին Մաքսիմիսոսէ կացեալ լինէին որ առաւել պատուով պատուեցան

վարձ հաւատարիմ ծառայութեան իւրեանց 'ի պաշտամունս քաղաքականս և մեծապէս փառաւորեալք, յուզեցան շարժեցան և նոքա 'ի նախանձ մեծ ընդդիմն պաշտօն: Եւ այսպէս ահա անհեթեթ մնտտիաւ պաշտութիւն բռնաւորին զարթուցանէր գրգռէր՝ հակիրճ ասել, զիշխանս նորա և զիշխեցեալն 'ի շնորհուկս նորին գործել զամենայն ընդդէմ մեր. և զայս մեծ շնորհս փոխանակ բարեացն՝ զոր ընդունել 'ի նմա նէ կարծէին փութացին կանուխ հատուցանել նմին պարգև ընդ պարգևին, զկոտորածս, զնորանոր չարաբարոյ նենգութիւնս ընդդէմ մեր:

ԳԼՈՒԻ Ե.

Վասն սոստ յիշատակարանացն
արձանագրութեանց:

Յօդեցին թալա և յիշատակարան ինչ Պիղատոսի զդատակնքոյն Փրկչին մերոյ՝ լի հայհոյութեամբ ըզՔրիստոսէ. և իբրև 'ի կամաց անտի Թագաւորին առաքեցին ընդ ամենայն գաւառս իշխանութեան նորա. հրամայեալ գրով եթէ յամենայն տեղիս 'ի քաղաքս, 'ի շէնս և յագարակս դիցեն զայն հրապարակաւ յայտնի, և զի 'ի դպրոցս ուր ուսանին մանկունք

աստիճանիւք որ կարի յոյժ փոյթ յանձին ունէին վասն պաշտման կոռնն որ պաշտէին զնոսա. բայց անշափ անբարդութիւն առ նորէն իշխանին՝ զամենայն իշխանս գլխաւորս, և զորս փանդամ ընդ ձեռամբ նոցա էին՝ յոյս գրգռէր զնոսա, զի զամենայն ինչ գործեացն ընդդէմ մեր. որպէս զի վասն գիւրի նորա զայս շնորհս մեծ առնէին նմա փոխանակ բարեաց զոր կամէին ընդունել 'ի նմանէն, զի պարգևն փոխանակ պարգևի զսպանուին մեր տային և զարուծիւն մտաց զոր առ մեզ ունէին՝ նորոգէին:

Հինգերորդ. վասն դատակնքոց, զոր յօդեցին գտեստնէ մերմէ:

Յօդեցին իսկ դատակնք զփրկչին մերոյ և զՊիղատոսի որ լինէին հայհոյութիւնք զՔրիստոսէ. և իբրև 'ի կամաց անտի Թագաւորին առաքեցան ընդ ամենայն ասն իշխանութեան նորա: Եւ հրամայեաց գրով 'ի հրովարակս իւր եթէ յամենայն տեղիս քաղաքս 'ի շէնս և յագարակս ամենայն ումեք յայտնի լինին և տացն զնո-

զգարութիւն, փոխանակ ուսման յայն թեւեղութեան, և յուշի կալեալ զայն արտասանեսցեն: Եւ իբրեւ այս իրք գործէին, զօրագլուխ ոմն, զոր Հոռոմք դուքս կոչեն՝ յափշտակեաց 'ի Ռամասկոս Փիւնիկեցւոց զկառայս ոմանս լկտիս 'ի հրապարակէն, և սպառնայր նոցա տանջանս և բռնադատէր ասել գրով թէ յառաջ քրիստոնեայք էին, և թէ գիտակ են անօրէն պաշտաման քրիստոնէիցն, և թէ 'ի նոսին իսկ 'ի տունս աղօթից իւրեանց գործեն գործս պղծութեան, և զայլ ինչ՝ զոր ինքն կամէր դուքսն զի ասացեն կառայք զրպարտութիւնս զկրօնից սրբութեան մերոյ: Եւ արձանադրեալ դքսին զբանս կանանցն առաքեաց անդէն առ թագաւորն. որ և հրամայեաց զի ընդ ամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քարոզեսցին բանքս այս: Այլ յետ ոչ բազմաց սոյն այս զօրագլուխ ընդ իւր ձեռն զիւրովին գնալով, զամբարշտութեան իւրոյ ելլոյժ զվրէժ:

Եւ 'ի գարոց որ ուսուցանեն զգարութիւն. զի փոխանակ ուսմանն յայն թեւեղութեան և կալքին զիշատակս նոցա: Եւ իբրեւ այս այսպէս գործեալ լինէին, այլ միւս ևս զօրագլուխ Հոռոմոց դուքս կոչէին նմա 'ի Ռամասկոս փիւնիկեցւոց յափշտակեաց և էած 'ի հրապարակէ կանայս պիղծս և աղտեղին, և հրամայեաց մատուցանել նոցա տանջանս մեղմով և ստիպէր 'ի նոցանէ թէ ասացեն գրով, զի յառաջ քրիստոնեայք էին. և նոքա տեսանէին 'ի նոսա գործս անօրէնս. թէ 'ի նոսին առին 'ի տունս աղօթից իւրեանց գործէին գործս պղծութեան և այլ ինչ զոր ինքն կամէր զի ասացեն կանայքն վասն թշնամանաց ուխտի տետուն մերոյ: Եւ սոյն իսկ սա 'ի գատակնիքս եցոյց թագաւորին և հրամայեաց զի ընդ ամենայն տեղիս և 'ի քաղաքս քարոզեսցին բանքս այս գրով: Սոյն իսկ այս զօրագլուխ յետ սակաւ ժամանակի ինքն ձեռագրեալ իւրովք ետպան զանձն իւր և հատուցաւրէժ գատաստանի զչարեաց իւրոց:

ԳԼՈՒԻ Զ.

Միասն այնոցիկ որ վկայեցին 'ի ժամանակին:

Ի յուզել դարձեալ տարագիր փախստի և չարաչար հալածանաց ընդդէմ մեր, և 'ի յառնել գատաւորաց՝ որ յամենայն գաւառսն էին, խտուութեամբ 'ի նեղել զմեզ, բազումք յայնցանէ որ երևելիքն էին 'ի քարոզս աստուածային բանին՝ ըմբռնեալք ընկալան անհրաժեշտ զգատաստան մահու: Յորոց երեքն յեմեսիայ քաղաքէն Փիւնիկեցւոց իբրև խտուովան եղեն թէ քրիստոնեայք են, գաղանաց ընկեցան 'ի գէշ: յորս էր Սիլուանոս եպիսկոպոս Ծերունի անցեալ զաւուրբք, զբաւասուն ամ վարեալ զպաշտօն եպիսկոպոսութեան: Ի սոյն յայտմ ժամանակի և Պեաբոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց՝ որ բազում գովութեամբ սքանչելապէս առաջնորդեալ էր վիճակին, վասն հրաշալի վարուցն առաքինութեանց և հանապազորդ վաստակոցն և կրթութեան բանին Աստուծոյ անօթ էր ընտիր 'ի կարգս եպիսկոպոսաց, յանկարծակի առանց պատճառաց, իբրև կարծիք ինչ յառաջագոյն չէին՝ յափշտակեցաւ, և իբրև 'ի հրամանէ Մաքսիմիանոսի հատաւ գլուխ նորա:

Վեցերորդ. փասն այնոցիկ՝ որ վկայեցին յայնմ ժամանակի:

Բայց դարձեալ փախուստն մեր յուզեցաւ և հալածանքն չարաչար. և գատաւորք որ յամենայն գաւառսն էին դարձեալ խտուութեամբ կային 'ի վերայ մեր. բազումք ըմբռնեցան յայնցանէ որ երևելիքն էին բանիւ աստուածաշնորհութեան և ընկալան զգատաստան մահու պատրաստութեամբ իսկ երեք 'ի նոցանէն յեմեք զաքի փիւնիկեցւոց որ խտուովան եղին թէ քրիստոնեայ եղին՝ գաղանաց ընկեցան: զի մի 'ի նոցանէն Սիլուանոս եպիսկոպոս էր և զբաւասուն ամ վարեաց զպաշտօնն: Որպէս 'ի սոյն յայտմանակի Պեաբոս եպիսկոպոս որ եկաց յեկեղեցւոյ աղեքսանդրացւոց սքանչելապէս, այն որ անօթ էր Աստուծոյ վասն սքանչելի վարուց իբրոց, և հանապազորդ վաստակոցն որ 'ի բանին Աստուծոյ էր. զի առանց պատճառանաց իսկ յափշտակեցաւ իբրև կարծիք ինչ յառաջագոյն չէին: յանկարծակի առանց իրաւանց իբրև 'ի հրամանէ Մաքսիմիանոսի հատաւ գլուխ նորա: Ընդ նոյն իսկ և

ընդ նմին և այլ բազում եպիսկոպոսք յԵգիպտոսէ
 զնոյն կրեցին: Եւ Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն Ան-
 տիոքացւոց². այր ընտիր առաքելնի վարուքն և զգաւ
 տուժեամբ, և 'ի վարդապետութեան սուրբ Գրոց
 կիրթ և հմուտ, ածաւ 'ի քաղաքն Նիկովիդիա, զի
 անդ էր յայնժամ ինքնական, և 'ի խօսելն զպատաս-
 խանատուութիւն խոստովանութեան հաւատոց իւ-
 րոց առաջի դատաւորին, մատնեցաւ 'ի բանս և սպա-
 նաւ: Եւ այսպէս 'ի սակաւ ժամանակի զօրացան խոր-
 հուրդք նենգութեան Մաքսիմիսոսի ատեցողին բա-
 րեաց, և զայս հալածանս չար քան զառաջինս յա-
 րոյց 'ի վերայ մեր:

ԳԼՈՒԻ Է.

Մասն դատակնքոյն արձանագրելոյ, որ դրոշմեալ
 'ի տախտակս եղաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան հրա-
 պարակաւ:

Ապա 'ի մէջ քաղաքաց' որ բնաւ երբեք չէր լեալ,
 զվճիռս քաղաքացւոց ընդդէմ մեր և զարքունի հրո-
 վարտակս 'ի տախտակս պղնձիս դրոշմեալ և հրապա-
 րակաւ դնէին: Եւ մանկտին 'ի դպրոցս զՅիսուս և

այլ բազում եպիսկոպոսք յԵգիպտոսէ, զի իբրեւ զայս ինչ կրեցին
 նոքա: Եւ Լուկիանոս գարձեալ այր որ ամենայն իւրք առաքելն էր
 վարուք զգատուութեամբ և սուրբ վարդապետութեամբ կիրթ և
 հմուտ էր, զի էր նա երէց եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, ածին զնա
 'ի Նիկովիդեայ քաղաք՝ զի անդ չըէր յայնժամ ժամանակի Թադա-
 ւորն, և եւ զպատասխանին առաջի դատաւորին վասն վարդապե-
 տութեան զոր աւետարանէր. մատնեցաւ 'ի բանք և սպանաւ: Եւ
 այսպէս 'ի սակաւ ժամանակի զօրացան խորհուրդք նենգութեան
 Մաքսիմիսոսի ատեցողին բարեաց. և զհալածանս զոր յարոյց 'ի
 վերայ մեր՝ չար էր քան զառաջինս:

Երօրհորդք. վասն գրոյն որ գրեցաւ զմենչ յարձանս:

Խորհուրդքն իսկ խորհրդոց քաղաքացն որ զմենչ էր, և ընդ
 նոսին հրաման Թադաւորին 'ի մէջ քաղաքացն 'ի վերայ պղնձի առ-
 ձանացն գրեալ լինէին՝ ինչ որ բնաւ երբեք չէր լեալ. և մանկտի
 որ 'ի դպրոցս ուսանէին, 'ի գատավճիռս զոր յօգեցին զԵրիւն մե-

զՊիղատոս և զդատավճիռն՝ զոր յօդեցին 'ի Թնա-
մանս անարգանաց, ուսեալ և հանապազօր Թեակս-
խէին բերանօք իւրեանց: Որ և ոչինչ անդէպ Թուի
ինձ աստանօր դնել զգիր Մաքսիմիսոսի՝ զոր ետ նա
դրոյմել զմէնջ՝ 'ի տախտակս պղնձիս, զի միանգա-
մայն յայտնապէս երեւեցի աստուածատեաց ժպրհու-
թիւն ամբարտաւանութեան առնն. և արգար դա-
տաստանքն՝ որ անքունն հսկէ 'ի վրէժ ամբարշտաց՝
իսկ և իսկ ժամանեցին նմա. յորմէ տանջեալ և ոչ
յետ բազմաց 'ի խորհուրդս հակառակս ընդդէմ մեր
լեալ և գրով օրէնս ետ. որոյ պատճէնն է օրինակ
զայս.

Պատճէն Թարգմանութեան Թղթոյն Մաքսիմիսո-
սի որ 'ի պատասխանի վճռոց քաղաքաց ընդդէմ քրիս-
տոնէից, 'ի պղնձի տախտակաց անտի Տիւրոս քաղաքի
փոխագրեալ:

Եւ ահա յառաջ քան զայս մարդկեղէն տկար խոր-
հրդոց համարձակութիւն 'ի բաց յինքէնէ մերկա-
ցեալ զամենայն մոլորութեան զխաւար, և փարա-
տեալ զաղճամուղջ մթութեան, որ ոչ այնչափ ամ-
բարշտացն, որչափ Թշուառ մարդկան զգայութիւնն
կորստական խաւարաւ անգիտութեան պատեալ պա-
շարէր, և նկատեալ տեսին զի 'ի բարերար խնամա-
կալութենէ դիցն անամահից ամենայն ինչ ուղղեալ և

ըյ, և զՊիղատոսի իբրեւ 'ի Թնտմանս անարգանաց հանապազօր
Թեակոխէին բերանօք իւրեանց: Աստ երեւի ինձ Թէ արժան է զմեզ
զգիրն Մաքսիմիսոսի զոյն որ եզ նա զմէնջ 'ի վերայ արձանացն, զի
միանգամայն յայտնապէս երեւեցի ժպրհութիւնն և ամբարտաւա-
նութիւնն և հպարտութիւնն և տառապանքն որ ընդ Աստուծոյ
ունէր այլոս այս: Եւ արգար զատաստանքն որ ժամանեցին նմա,
իսկ և իսկ այն որ ոչ ննջէ 'ի վերայ վրէժուց ամբարշտաց. զի իբրեւ
տանջեալ 'ի նմանէն յետ սակաւ ժամանակի հակառակ այսօցիկ
խորհեցաւ նա և գրով օրէնս պաշարէս հրամայեաց 'ի վերայ մեր:
Պատճէն մեկնութեան Մաքսիմիսոսի, զոր հրամայեաց ընդ-
դէմ խորհրդոց, զոր խորհեցանն զմէնջ, որ գրեցանն զմանէ, որ
առան յարձանաց անտի՝ որ էին 'ի Մուր քաղաքի:

Ահա և յառաջ քան այս ժպրհութիւն հիւանդացեալ խորհր-
դոց մարդկութեան զօրացեալ, և մերժեաց և խափանեաց յինքե-
նէ զամենայն խաւար, զի մուտ մոլորութեան այն որ յառաջ քան
զսակաւ մի կորստեամբ խաւարին մոլորութեանն չղկեցաւ և գնաց
զամբարիշտս, և մանաւանդ զայնոսիկ որ առանց Աստուծոյ են. զի

Հաստատի: Եւ այս գործ անհնարին է բանիւ պատմել եթէ քանի խնդութեան առիթ մեզ եղեալ և հաճոյական և ընդունելի գտաւ, զի զմեծ հաւաստիս աստուածասէր յառաջագէմ խորհրդոցդ ետուք 'ի փորձոյ: Եւ որ յառաջ քան զայս յայտնի էր ամենայն մարդոյ, թէ որպիսի պահպանութեամբ և երկիւղիւ առ դիս անմահս էիք դուք, որոց և ոչ գոյն և ընդունայն բանիւք էին հաւատքն, այլ երեւելի և հանապազորդ արդեամբք ծանուցեալ: Վասն որոյ որպէս և արժան է և վայելուչ դիցն անմահից կայան և տեղի բնակութեան կոչել քաղաքիդ ձերոյ, զի և բազում օրինակօք յայտնապէս երեւի թէ երկնաւորացն վեհից գալստեամբ և պանդխտելոյն առ ձեզ մեծապէս զարգանալ էր քաղաքիդ: Արդ քաղաքդ այդ ձեր անփոյթ ամենեւին որ 'ի շահն ինքեան էր, և զոր երբեմն վասն գործառնութեանց իւրոց հասարակաց աղերսիւք առ մեզ դիմէր մոռացեալ 'ի սպառ, իբրեւ լուսեթէ օւնայնամիտ անիծապարտքն սկսանին խլրտեալ զեռալ վերստին, և իբրու խարոյկ անխնամ և խափուցեալ՝ կրկին արծարծելով հրդեհս մեծամեծս յարուցանել, իսկ և իսկ 'ի մերս բարեպաշտութիւն՝

'ի ձեռն հոգաբարձութեան բարերարութեան գիցն այնոցիկ որ ոչ մեռանին՝ ամենայն ինչ կերակրի և հաստատի: Այս իսկ իրք չեն հաւատալ յորժամ ասիցեն. եթէ զիարդ կալաք մեք շնորհ ուրախութեամբ և սիրով, թէ որպէս ետուք օրինակ ցուցանելի զխորհրդոց ձերոց զչից սրբութեանն. իբրու և յառաջ քան զայս յայտնի էր ամենայն մարդոյ, թէ որպիսի պահպանութեամբ և երկիւղիւ էիք դուք առ գինն որ ոչ մեռանին այնոցիկ. որ ոչ եթէ գոյն և ընդունայն բանիւք գիտեն զհաւատս մարդկան, այլ երեւելի և քանդելի և հանապազորդ արդեամբք: Վասն այսորիկ որպէս արժանի է վայելուչ գեղեցիկ քաղաքդ ձեր՝ պտորաստութիւն և տեղի բնակութեան գիցն որ ոչ մեռանին՝ կոչեսցի. յայտնի է այսուհետեւ բազում օրինակօք՝ թէ հանգստեամբ երկնաւոր գիցն ծաղկեալ է գա: Իայց անփոյթ արար քաղաքդ ձեր զիւր որ գինն պիտոյ էին, և ոչ փոյթ եղև գմա վասն խնդրուածոց իրացն որ 'ի բանէ գորին իսկ էին, այլ իբրեւ գիտաց թէ գարձեալ միասնեղամ սկսան անիծեալքն և տարապարտքն կշտամբել. ամօչէ հուրն, որ առհամարհեցաւ և շիբաւ. մանաւանդ վերստին բոց նորա արծարծել և գործել հրդեհս մեծամեծս յայնմ ժամանակի, իսկ և իսկ յուսացեալ ապաւինեցաւ յարդարութիւն մեր՝ իբրեւ 'ի մայր առմնայն քաղաքաց զիցապաշտութեանն պատրաստութեամբ՝ ի խնդրել իւրում բժշկութիւն և օգնութիւն. և զի նոյն այս խորհուրդք

իբրև 'ի մայր քաղաքաց պաշտամանց գից դիմեաց,' ի ձեռնառու օգնականութիւն. զի և զայս խորհուրդս կենարարս յայտ է եթէ վասն պաշտօնասէր հաւատոց ձերոց աստուածքն ինքնին արկին 'ի ձեզ: Արդ մեծն այն և բարձրեալն Զևս՝ որ վերականգուն է մեծապայծառ քաղաքիդ ձերոյ, որ զհայրենի դաստուածսդ զկանայս և զօրդիս ձեր և զքնակութիւնս և զընտանիսդ փրկէ յամենայն կորստենէ՝ զարթոյց 'ի ձեզ զայս կամս կենարարո, իբրու յայտնապէս ցոյանելով թէ քանի մեծ է և փրկաւէտ օրինաւոր երկրպագութեամբ մերձենալ 'ի պաշտօն և 'ի նուէր աստուածոցն անմահից: Եւ ո՞ւր այն իցէ որ այնպէս առանց մտաց իցէ, որ ոչ զգայցէ թէ 'ի ձեռն բարեհրկամաց բարերարութեան դիցն լինի, զի մի երկիր զաւանդեալ յինքեան զոերմանիսն զլասցէ, և զայս մշակին վայրապար ակնկալութեամբ զրկեսցէ. զի մի անօրէն պատերազմի տեսիլ ժամանեալ անարգել կառչիցի 'ի վերայ երկրի. զի մի ապականեալ խառնուածք երկնից՝ երաշտութեամբ աւերեալ եղծին մարմինք 'ի մահ և յապականութիւն. և զի մի 'ի չնչել ուժգին հողմոց վերացի ծով 'ի ձեռն ծփանաց ալեաց իւրոց, և ոչ 'ի յարձակել յանկարծակի մրկի՝ գայցէ 'ի վերայ ձմեռն ապականիչ. և ոչ դարձեալ եր

կենարարք յայտնի է թէ գիբն արկին 'ի ձեզ վասն հաւատաց ձերոց: Արդ այն Աստուածն մեծն և բարձրեալն Իւշմէն, այն որ բաւկեալ է 'ի լուսաւոր քաղաքիդ ձերում, այն որ զհայրենի գիցն նախնեաց ձերոց և զկանայս և զօրդիս ձեր և զքնակութիւնս և ընտուսն ձեր փրկէ յամենայն կորստենէն ապականութեամբ՝ յանձնէ ձեր զարթոյց զայս կամս կենարարս իբրու յայտնի և ցուցանէ, թէ որպէս տուաւէլ է այս և զքանդելի և հանգոտարար, զի օրնաւոր երկրպագութեամբ մերձեսցուք 'ի պաշտօն զոհից գիցն որ ոչ մոռանին: Իսկ ո՞ւր այն իցէ որ այնպէս առանց մտաց իցէ որ կտէ լինել օտար ամենայն արեւու, զի ոչ գիտէ և ոչ զգաց թէ 'ի ձեռն փոժոյ պնդութեան բարերարութեան գիցն լինէր, զի մի երկիր ուրացի զսերմանիսն որ տուեալ լինի նմա, և զայս մշակաց զրկեսցէ և զլասցի և ստեալ լինիցի այնուհետեւ ապաստան ակնկալութեան նոցա, և ոչ զի պատերազմ ամբարշտաց 'ի հեռաստանէ առաքեսցի 'ի վերայ երկրի անարգել, և ապականեսցին խառնուածք երկնից, և հեղեղեսցին մարմինք 'ի մահ ապականութեամբ. և ոչ զի ծովի վերացի 'ի ձեռն ծփանաց ալեաց իւրոց 'ի չնչել ուժգին հողմոց, և ոչ մրբիկք որ յանկարծակի յարձակեսցին և անցն

կիր մայր և դայեակ ամենայնի ահագին դողմամբ 'ի բարձանց անտի 'ի ծագաց իւրոց ընկղմեսցի. և ոչ լեբինք բարձունք խորասոյզ ընկղուզցին 'ի վիհս: Այս ամենայն չարիք և որ չար քան զայսոսիկ յառաջ քան զայս զսակաւ. մի ոչ որ անգիտանայ թէ ստեպ լինէին, և ամենայն վասն ապականիչ կորստական մոլորութեան ունայնամիտ անօրէն մարդկանն այնորիկ, որ 'ի ժամանակին յանձինս նոցա 'ի վեր երևեալ մոլորութեան, և իբրև այն թէ զամենայն տիեզերս ամօթով նախատանաց գրաւեաց կալաւ: Եւ յետ սակաւու միոյ յարէ դարձեալ 'ի բանս իւր:

Դէտալին կալեալ հայեսցին, ասէ, ընդ լայնածաւալ արտորայն զուարճացեալ 'ի հունձմն, յորդ և զեղուն ալեաց հասկայն ծածանելով. և ընդ մարգս և ընդ խաղս ծաղկուտս և տնկաբերս առատութեամբ անձրեաց զուարթացեալ, և ընդ օդոց խաղաղական հեզիկ բարեխառնութիւնս, և խնդասցէ ամենայն մարդ զի 'ի ձեռն բարեպաշտութեան ձերոյ, պաշտամանն և զոհից և պատուոյ հաշտեալ նուաճեցաւ 'ի ձեզ աստուածութիւն հզորին և ուժգնագունին Արեայ, վասն որոյ 'ի վայել անդ լոիկ խաղաղութեան ցնծացեալ բերկրեսցին: Եւ ամենեքին որ միանգամ 'ի կոյր և 'ի մոլորաշաւիղ ճանապարհէ անտի հեռա-

զձմուն տղականութեան. և ոչ դարձեալ երկիր մայր և դայեակ ամենայնի երկիւղիւ շարժմանց իւրոց 'ի ծագաց իւրոց ընկղմեսցի, և ոչ լեբինք բարձունք լուծցին 'ի վիհ որ լինի: Զայս ամենայն չարիք և որ չար քան զայս յառաջ քան զսակաւ մի՛ ամենայն որ գիտէր թէ լինէին. և ամենայն այս 'ի միասին վասն մոլորութեանն կորստեանն ընդունայնութեան անօրէն մարդկան լինէին. իբրու 'ի վերոյ քան զանձինս նոցա սփռեալ էր և իբրև այն թէ զամենայն տիեզերս ամօթ տարածեալ ունէր: Եւ յետ սակաւ միոյ ասաց դարձեալ:

Հայեսցին, ասէ, ընդ գաշտս մեծամեծս որ զուարճացեալ ցնծան սիրոց նոցա 'ի ձեռն յորդ և զեղուն ալեաց հասկոց, և մարդք և խաղք ծաղկուպք՝ որ խնդան և ցնծան 'ի ձեռն բուսոց ծաղկանց վասն յորդութեան անձրեաց և ուղղութեան օդոց որ տուեալ է խառնուած հանգստեան՝ խնդասցէ ամենայն մարդ. զի 'ի ձեռն բարիք երկիւղին մերոյ, և 'ի ձեռն պաշտման և զոհիցն և պատուոյ նուաճեցաւ աստուածութիւն և զօրութիւն հաստատութիւն օգնի. վասն այնորիկ ուրախ լիցին 'ի հանգչել իւրեանց՝ լուութեամբ և խաղաղութեամբ ճշմարիտ հանգստեան, և ամենեքին

ցեալ՝ դարձցին յուղիղն և յառողջ խորհուրդս, մեծապէս յոյժ խնդասցին, քան որ յանակնկալ ձմերանց և յուժգին հիւանդութենէ ապրեալք 'ի հեշտական արդիւնս պարգեւելոյ կենացն վայելիցեն։ Ապա եթէ կացցեն մնասցեն յանիծեալ ունայնութեան անդ իւրեանց, մեկնեացին նոքա և հալածեսցին 'ի քաղաքէ անտի ձերմէ և 'ի սահմանաց նորա որպէս աղաչեցէքն՝ 'ի մեծ հեռաստան. զի այսպէս ըստ փութոյ պնդութեան ձերոյ, որ ամենայն գովութեան է արժանաւոր, ազատեալ քաղաքդ յամենայն պղծութենէ և յամբարշտութենէ, ըստ տնկակից 'ի դմա բարեսէր կամացն օրինաւոր երկրպագութեան առտուածոցն անմահից 'ի պաշտօն և 'ի զոհս հպատակեսցէ։ Քիտասլիք դարձեալ, թէ քանի՜ հաճոյական է մեզ աղերս խնդրուածոցն, զի և առանց վճռող և խնդրոյ՝ 'ի լի կատարեալ կամաց յօժարէր բարեսէր իշխանութիւնս մեր շնորհել ձեզ՝ որչափ ինչ խնդրեցէք, և մեծագոյն ևս յաւելու պարգեւս 'ի դոյն յայդ ձեր դիցասէր կամաց պատրաստականութիւն։ Եղաոյն իսկ զայս առնել և ընդունել ջանացարութեան անարգել և անյապաղ 'ի գլուխ տարեալ. շնորհք բարերարութեան քաղաքիդ ձերում 'ի յաւերժական վկայութիւն եղիցի կրօնասէր բարեպաշտութեան ձե.

որ մեռեալ 'ի կուրութենէ անտի գարձան՝ օգտեցան՝ լի կատարեալ և եկին 'ի խորհուրդս ուղիղս և առաւելս. մեծապէս խնդացեն զի կորեցան նոքա յաշեաց կամ իբրև յուժգին ախտէ հիւանդութեանց, և արդ պաղով խրախութեան կենաց հանգչին։ Ապա եթէ կացցեն մնասցեն յանիծեալ ունայնութեան անդ իւրեանց՝ 'ի հեռաստան բազումք 'ի քաղաքէ անտի ձերմէ և յիշխանութենէ դորա՝ որպէս աղաչեցէքն, մեկնեացին և հալածեսցին. զի այսպէս ըստ գորին փութոյ պնդութեան ձերոյ այսմիկ, այն որ արժան է գովութեան՝ հեռացի քաղաքդ ձեր յամենայն պղծութենէ և ամբարշտութենէ. ըստ կամացդ որ անկեալ են 'ի դմա. և օրինաւոր երկրպագութեամբ գիցն որ ոչ մեռանին զբաղեսցին 'ի պաշտօն զոհիցն։ Իայց եղիցիք գուր գիտել թէ ի՞նչպէս սերով ընկալաք մեզ զայս աղօթս ձեր զի և առանց աղօթից և խնդրուածոց՝ 'ի լի կատարեալ կամաց իբրև խնդալ և ցնծայ բարեսէր անձն մեր, համարձակեմք մեզ պատուականութեանդ ձերում եթէ զոր պարգև է մեծ կամայիք՝ խնդրեալիք փոխանակ այսր դիցասէր կամաց ձերոց. զոյն իսկ զայս գործել և առնուլ հրամայեալիք. զի ընդունիցիք գուր զայն անարգել. զի յորժամ տացէ քաղաքաւ ձերում ոյն

րոյ առ Աստուածս անմահս, զի փոխանակ այդորիկ պատրաստական յօժարութեանդ յայս 'ի վայելչական կեանս 'ի բարեսէր կամաց մերոց արժանաւոր վարձուց հանդիպեցայք դուք 'ի մէնջ, և ծանուսջիք ըզդոյն որդւոց ձերոց, և որդւոց որդւոց ձերոց:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն անցիցն որ անցին ընդ նոսա յետ այնորիկ 'ի սովոռ 'ի սրաճոքեան և 'ի պատերազմի:

Արդ այսոքիկ այնուհետև յամենայն գաւառս պետութեան ընդդէմ մեր հրապարակաւ 'ի տեսիլ ժողովրդեան զնէին, զի որչափ 'ի մարդկանէ էր՝ յամենայն յուսոյ բարւոյ մերժէին զմեզ. զի ըստ աստուածային բանին. [Եթէ հնար իցէ գայթակղեցուցանել և զընտրեալս: Քանզի իբրև առ բազումս զբեթէ ցաւ մաքեալ հովանայր երկնաւոր այցելութեանն ակնկալութիւն, յանկարծակի որք դեռ ևս 'ի ճանապարհի էին պաշտօնեայքն [Եղթատարք՝ այն ինչ մտեալ 'ի գաւառս ուրեք, ահա Աստուած՝ որ վերամարտիկ օգնական է եկեղեցւոյ իւրոյ, ոչ միայն զխորխտումն

այս մտաց 'ի ձեզ վկայութիւն բանի որ յաւիտենից, և երկրպագութեանդ ձերոյ որ առ գիտգ ունիք որ ոչ մեռանի, և ընկալայք դուք պարգև 'ի բարեսիրութենէ անտի մերմէ, ըստ արժանի առաքնութեան ձերոյ փոխանակ այսր խորհրդոց կենաց ձերոյ ճանաչեացի որդւոց ձերոց և որդւոց որդւոց ձերոց:

Որքերորդ. վասն որոյ միանգամ եղև սովն և մարդամանն 'ի պատերազմի:

Արդ այսոքիկ այնուհետև յամենայն գաւառս 'ի վերայ մեր եղեալ լինէին և քարոզեալ. զի իբրև 'ի մարդկանէ յամենայն յուսոյ բարւոյ մերժէին զմեզ. զի ըստ բանին Աստուծոյ որ ասէ, զեթէ մարթ իցէ՝ այսոքիմիջ և ընտրեալքն գայթակղեցին: Իսկ իբրև լքան յուսոյ անտի, բազումք իբրու յայնժամ 'ի նոյն ճանապարհի գնային շրջէին 'ի գաւառս գաւառս որ պաշտէին զգիրս զայս որ եղեալ 'ի վերայ մեր յանկարծակի, Աստուած այն որ նա ինքն է օգնական եկեղեցւոյ իւրոյ՝ ոչ միայն զպարծանս իշխանին որ 'ի վերայ մեր պարծէր՝ խափանեաց, այլ և զերկնաւոր օգնութիւնն իւր

բռնաւորին որ ընդդէմ մեր կարկեալ ամբերանեաց, այլ և զիւր երկնաւոր օգնականութիւն 'ի վերայ մեր եցոյց և յայտ արար: Զի արտաքոյ սովորութեան թռնակէցք տարափք ձմերայնոյ 'ի բաց տարան զեզանալին զարմարիս, և սով անակնկալ 'ի վեր երևեցաւ, ընդ նմին և ախտ սրածութեան մահու. և միւս ևս այլ ախտ հիւանդութեան, որ էր կեղ ինչ որ և վասն հրատեսակ երևմանն գերանունապէս կայծակն առնանէր. որ ընդ ողջոյն մարմինն զեռալով վիշտս մահու գործէր յայնոսիկ՝ որ ախտակրէին նովաւ, զականք մանաւանդ բազմաց եկեալ, զգիւրս արանց՝ թող զկանայս և զմանկտի, 'ի տեսութենէն զրկեալ կուրացուցանէր: Հանդերձ սղբիմք յարեաւ և պատերազմ 'ի բռնաւորէն ընդդէմ Հայոց, որք 'ի սկզբանէ անտի բարեկամք և մարտակիցք էին Հռոմոց. զօրս քրիստոնեայս և յերկրպագութիւն Ճմարտին Աստուծոյ փոյթս, նեղելով բռնաւորին ատելոյն Առտուծոյ՝ զի կռոց և դիւաց զոհեցեն, փոխանակ բարեկամաց թշնամիս, և փոխանակ նիզակակցաց պատերազմողս ընդդէմ իւր յարոյց զնոսա: Եւ այս ամենայն յանկարծակի 'ի միում ժամանակի յորդեալ դիմեցին 'ի վերայ, և զաստուածամարտ ժպրհութիւն իշխանին զխորխոտումն ամբարտաւանութեան նօթա՝

եցոյց, և յայնիկ արար: Անձրեն այնուհետև որ ըստ սովորութեան ձմերայնի, իջանէր յերկիր՝ արգելաւ. իսկ սողն սաստկացեալ զբացաւ ուժգին, և ընդ նմին և ախտ հիւանդութեան մահու, և միւս ևս այլ ախտ հիւանդութեան որ էր նա կեղ զի ըստ նմանութեան նորին վասն այրելոյն իւրոյ անուանէր կայծակն, յարձակեալ գիւմէր 'ի վերայ նոցա և իբրև յամենայն մարմին վիշտս մահու գործէր յայնոսիկ որ վշտանային նովաւ. սակայն յաշտ բազմաց աւելագոյն լինէր, և զգիւրս զարանց հանդերձ կանամք և մանկաով կորուսանէր: Հանգերձ այսօրքիմք յարեաւ 'ի վերայ նորա անօրէն իշխանին պատերազմն այն որ առ Հայսն եղև, արք որք իսկզբանէ բարեկամք և օգնականք Հռոմոց էին, նոքա քրիստոնեայք էին և զերկր. պագութիւն Աստուծոյ փութապէս պնդութեամբ կատարէին: Իսկ այն այս ատելի Աստուծոյ կամէր նեղել զնոսա զի զոհեցեն կռոց և գիւրս թշնամեաց, և փոխանակ բարեկամաց 'ի մարտ պատերազմ յարոյց զնոսա ընդդէմ իւր: Եւ յանկարծակի այս ամենայն 'ի միում ժամանակի խաղային գային, և ժպրհութիւն իշխանին և ամբարտաւանութիւն նորուն որ ընդդէմ Աստուծոյ էր՝ յանգիմա նեալ կշտամեցին, պարծանք հպարտանայր եթէ վասն հոգաբար.

յանդիմանեալ կշտամբեցին . որ պանծանօք հպարտանայր եթէ վասն պաշտօնասէր փութոյն իւր առ Դիս և վասն հալածանացն որ 'ի վերայ մեր՝ ոչ սով և ոչ մարդամահ և ոչ պատերազմ յաւուրս նորա հանդիպէր . և ահա այս ամենայն 'ի միում ժամանակի միանգամայն եկին հասին 'ի վերայ նորա, իբրև կարապետ անհրաժեշտ, անփախուստ կորստեան նորա: Արդ նա հանդերձ զօրօք իւրովք 'ի պատերազմի անդ ընդդէմ Հայոց 'ի բազում ուրեք հարեալ վատթարէր առաջի նոցա: Իսկ որ միանգամ ընդ իշխանութեամբ նորա բնակեալ էին 'ի քաղաքս, սով և մահ սատակէր զնոսա. որպէս զի մի գրիւ ցորեան երկուց հազարաց և հինգ հարիւր ատտիկեցի լուծայից փոխանակէր. զի թէպէտ բազումք յոյժ յամենայն քաղաքս, սակայն բազմագոյնք 'ի շէնս և յագարակս մեռանէին. զի որ յառաջագոյն յաշխարհագրի անդ բազմամարդութիւն գիւղօրէիցն երեւէր, յանկարծակի 'ի նուազութենէ կերակրոյ և 'ի մահուն ճարպ կելլոյ՝ քաջ քաջ ջնջեալ սատակեցան: Ոմանք և ըզկարևոր սիրելիս իւրեանց ընդ սակաւ կերակրոյ վաճառել մեծատանց ոչ դանդաղէին: Իսկ այլք զստացուածս իւրեանց առ սակաւ սակաւ փոխանակէին ընդ կերակրոյ, մինչև եկին հասին 'ի յետին կարօտութիւն չքաւօրութեան: Էին և որ զշիւղս զապուան

ձութեան իւրոց կռօցն, և վասն հալածանացն որ 'ի վերայ մեր ոչ սով և ոչ մարդամահ, և ոչ պատերազմ յաւուրս նորա լինելոց է. այս իսկ միանգամայն և միում ժամանակի յաճախեցին և կալան սկիզբն կորստեան նորա: Արդ նա հանդերձ զօրօք իւրովք 'ի պատերազմի անդ որ ընդ Հայոն էր կռփեալ լինէր. իսկ զայլսն որ միանգամ ընդ իշխանութեամբ նորա էին որ բնակեալ էին յամենայն քաղաքս՝ սով և մահ սատակէր: Որպէս զի մի գրիւ ցորեան և երկուց հազարաց և հինգ հարիւր լուծայի ատուեալ լինէր: Իբրեք իսկ էին որ յամենայն քաղաքս մեռանէին, և բազումք 'ի նոցանէ այնքէի որ 'ի շէնս և յագարակս էին. որպէս զի որ յառաջագոյն յաշխարհագրի անդ գրեալ էին բազումք էին քաջք քաջք, և ջնջելով ջնջեցան. զի յանկարծակի 'ի նուազութենէ կերակրոցն և հիւանդութենէ մահուան ապականեցան: Իսկ ոմանք և զորդի իւրեանց սիրելիս ընդ սակաւու կերակրոյ մեծատանց վաճառէին: Իսկ կէզք զստացուածս իւրեանց առ սակաւ սակաւ վաճառէին, մինչև եկին հասին 'ի կարօտած ապականութեանն պակասութեան: Եւ այլք խոտ ուտէին, և բանջար խառնաբանջար որ ապականու-

խոտոյ ծաղիքելով և զբանջար խառնաբանջար ուտելով՝ զգորուծիւն առողջութեան մարմնոց իւրեանց ապականեալ եղծանէին: Եւ ոմանք իսկ յազատ կանանդն առ յետին կարօտութեան առանց ամօթոյ եկեալ ՚ի հրապարակս մուրանային, որոց երեսացն ամօթխածութիւն և ցածութիւն հանդերձից՝ շատ իսկ յայտ առնէին զազատական իւրեանց երբեմն մնունդ և զդաստիարակութիւն: Իսկ և որ միանգամ ցամաքեալ ՚ի սովոյ ՚ի հոգեվարս անդ իւրեանց իբրև զուրուականս մեռելոյ այսր անդր դանդաչէին, և յընդհարկանէն ընդ ումեք գթեալ անյարիր կործան յերկիր անկանէին ՚ի հրապարակս. և ՚ի սողալն ՚ի գետին աղաչէին կարկառել նոցա պատառիկ մի հացի. և յեւ անդ չնչոյն՝ աղաղակէին եթէ չըրողեալ են, այնմ ձայնի դառնութեան միայն զօրելով: Իսկ որ մեծատունքն էին ընդ բազմութիւն աղաչաւոր կարօտելոցն զարմացեալ, յետ բիւրաւորաց ՚ի նոցանէ սատարելոց, յանողորմ միտս խստութեան գային, զի խղճէին թէ գուցէ և ինքեանց ևս ընդ հուպ որպէս մուրաց կացն այնոցիկ լինիցի: Եւ էր այնուհետև տեսանել ողորմ տեսիլ ՚ի հրապարակս և ՚ի փողոցս մարմինս մեռեալս մերկս և անթաղս զաւուրս բազումս, յորոց ոմանք և շանց եղեն կերակուր: Եւ վասն այսորիկ՝ որք

թիւն գործէր ուտելն, և զհաստատութիւն մարմնոց իւրեանց ապականէին և կորուսանէին: Նա և կանայք երևելիք իբրև քայքայեցան ՚ի հարկէ կարօտութեան՝ առանց ամօթոյ ելանէին ՚ի հրապարակս և մուրանային իբրու զօրինակ կերակրոյն որ աղաւտութեան յառաջնում ՚ի ձեռն պատկառանաց երեսաց իւրեանց և ցածութեան հանդերձից իւրեանց ցուցանէին: Իսկ և որ միանգամ ցամաքեցան ՚ի սովոյ անտի՝ իբրև պատկերք մեռեալք այսր և անդր շարժէին. և յորժամ հարկանէին ընդ նոսա անձինք իւրեանց և գայթակղէին. և որ ոչ կարէին յառնել կործանէին և անկանէին ՚ի հրապարակս. իբրև անկեալ դնէին՝ աղաչէին զի կարկառեսցեն նոցա հաց պատառ մի, իբրև շունչք իւրեանց մերձ էին յեւանել: Որք չըրողեալ էին աղաղակէին. և այնմ ձայնի դառնութեան միայն զօրէին: Իսկ որ միանգամ մեծատունքն էին՝ զարմացեալ էին ընդ բազմութիւն այնոցիկ որ խնդրէին, յետ տալոյն նոցա յոյժ յոռի գործ ընդ միտս խստութեան եկին, զի խղճէին նոցա թէ գուցէ լինիցի և նոցա ևս որպէս նոցայն. և յայնմհետէ ՚ի մէջ փողոցոյ և հրապարակոց մարմնք մեռեալք մերկք ընկեցեալ կային, իբրու չէին թաղալ զաւուրս բազումս. և տեսիլ անարգութեան տեսաւ.

կենդանիքն էին ձեռն արկին կոտորել զշունս, երկու ցեալ զի մի կատաղեալ նոցա 'ի մարդակերութիւն յողջ մարդիկ անդր համարձակեսցին: Եւ ճարակէր մարդամահն յամենայն տունս, մանաւանդ յայնս՝ որոց ոչ կարէր ստնանել սողն, զի ընդարձակագոյն էր նոցա դարման կերակրոցն: Իշխանք, դատաւորք և բազմութիւն մեծամեծ մարդկան որք ապրեցան 'ի սովոյ անտի՝ յախտէ մահուն երազ և վաղվաղակի սպառեալ լինէին: Ամենայն լի էր ողբով, ամենայն ուստեք 'ի հրապարակս և 'ի փողոցս լսելի լինէին լալիւն և հեծութիւնք, և չէր այլ ինչ տեսանել, բայց կոծ և աշխար ըստ սովորութեան նոցա 'ի սրինգ և 'ի ձայնատուր աղաղակս: Եւ այսպէս կրկնակի զինաւն սովու և սրածութեամբ պատերազմեալ մահ, 'ի սակաւ ժամանակի իրզալինջ արար զողջոյն իսկ ընտանիս, որպէս զի երկու և երեք մեռեալս միանգամայն 'ի միում ժամու տեսանէր մարդ հանել 'ի միոյ տանէ: Եւ այս եղև հատուցումն մեծաբան պարծանաց Մաքսիմիոսի և խորհրդոց քաղաքաց ընդդէմ մեր. և յայտնի եղև յայնժամ յամենայն ազգս հեթանոսաց փոյթ մարդասիրութեան քրիստոնէից և բարեպաշտութիւնս. զի նոքա միայն յայս ամենայն նեղութիւնս չարեաց՝

զացն ապին, զի և բազումք էին որ շանց կերակուր եղեն: Եւ վասն այսր պատճառանոց որք միտնգամ կենդանին էին կոտորել զշունսն, գարձան յերկեղէ, զի մի կատաղեսցին և համարձակեսցին ուսել զմարդիկ: Իսկ և մարդամահն յամենայն տունս տարածէր և մանաւանդ զայնոսիկ զոր ոչ կարէր սողն ապականել: Քանզի ընդարձակագոյն էր նոցա դարման կերակրոցն: Արդ զլաւորքն այնուհետեւ, և մեծաւորք և դատաւորք, և բազմութիւն մեծամեծ մարդկանն որ մնացին 'ի սովոյ անտի, նոքա յայտնապէս տախտի մահուն երազ և վաղվաղակի սպառեալ լինէին յամենայն տեղեաց. իսկ լալումն և ողբումն լինէին հրապարակք և փողոցք և չէր ինչ տեսանելոյ բայց հանգերձ երգողքն և կոծողքն: Այսպէս իսկ, որպէս զի կանխեցաք յառաջագոյն ասացաք, պատերազմեցաւ մահ այս երկու զինուքս այսինքն՝ սովումն և ախտիւն տարածեցաւ 'ի սակաւ ժամանակի, և իրզալինջ արար զամենայն ազգս մարդկոն որպէս զի երկուս և երեք մեռեալս միանգամայն 'ի միում ժամու տեսանէր մարդ զի յուղարկէին: Որ իբրև զայս եղև հատուցումն պարծանաց Մաքսիմիոսի Թագաւորի և խորհրդոց քաղաքաց որ 'ի վերայ մեր խորհէին. իբրու պնդութիւն և ստուգութիւն քրիստոնէից որ ամենայն իւնք յամենայն ազգս հեթանոսաց յայտնի եղև օրի.

գործովը ողորմութեան փայլէին. քանզի էր որ զմեռեալսն՝ զի բււրաւորք էին անխնամ լքեալքն, զոր հանապազ խնամով յուղարկէին 'ի Թաղուսն, և էր որ զսովեալսն 'ի մի վայր ժողովեալ և ամենեցուն նոցա հաց բաշխէին, որպէս զի համբաւ իրացս առ ամենայն մարդիկն քարոզեալ լինէր. և զաստուածն քրիստոնէից փառաւոր առնէին, 'ի խոստովանելն իւրեանց Թէ սղջա միայն են ստոյգ աստուածապաշտք և պաշտօնասէրք յարդեանց անտի իրացն երեւեալ: Եւ իբրեւ այսոքիկ այսպէս 'ի գլուխ ելեալ կատարէին, Առտուածնայն մեծ յերկնից վերամարտիկ Քրիստոնէից, իբրեւ եցոյց զսաստ բարկութեան իւրոյ առ ամենայն մարդիկ, փոխանակ զի չարաչար ընդ մեզ գնացին, զմարդասէր խնամոց իւրոց դարձոյց առ մեզ միւսանգամ զգուարութեալն լոյս, և իբրեւ 'ի մութ խաւարի ծագեաց մեզ սքանչելապէս քան զամենայն ակնկալութիւն զլոյս խաղաղութեան, և յայտ արար ամենայն մարդոյ Թէ նա ինքն է Աստուած այցելու հանապազօր իրաց մերոց, որ ընդ ժամանակս ժամանակս տանջէ և պէսպէս նեղութեամբ խրատէ զժողովուրդ

նախ նորա: Արդ նոքա միայն իբրեւ յայս ամենայն նեղութիւն չարեաց վիշտ և ողորմութիւն գործոց հանապազօր ցուցանէին, էր որ յուղարկելով յուղարկէին և Թաղէին զմեռեալսն, բայց բնութիւն որոց ոչ ոք փոյթ առնէր զնոցանէն. և էր՝ որ զայնոսիկ, որ ասն ջեալ և մաշեալ էին 'ի սովուր յամենայն քաղաքս, 'ի մի վայր ժողովէին զնոսա և հաց բաշխէին ամենեցուն նոցա և սոյն այս իբրեւ ամենայն մարդիկ քարոզեալ երեւեալ լինէին. և զԱստուածն քրիստոնէից փառաւոր առնէին 'ի խոստովանելն իւրեանց Թէ ողջ միայն են ստոյգ աստուածապաշտ ճշմարտիւ որք միանգամ 'ի նոցանց իրաց անտի երեւցան Թէ են նոքա:

Իննեւորդ. Վասն չարաչար կործանման կենացն իշխանաց:

Եւ իբրեւ այս այսպէս գործեալ լինէին, Աստուած մեծ և երկնաւոր և օգնական քրիստոնէից իբրեւ եցոյց զսպառնալիս այսուիկ որ ատոցանս առ ամենայն մարդիկ, փոխանակ այսոցիկ՝ որ ասոցինս առ մեզ խառութեամբ, յայնժամ 'ի ձեռն հոգաբարձութեան որ 'ի վերայ մեր սիրով և ուրախութեամբ, գարձեալ միւսանգամ գարձոյց զմեզ և իբրեւ 'ի մութ խաւարի լոյս խաղաղութեան ծագեաց մեզ նորոգապէս, և եցոյց և յայնիկ արար ամենայն մարդոյ Թէ նա ինքն է Աստուած և նա ինքն է այցելու մեր հանապազօր ամենայն իրօք որ տանջէ ամենայն նեղութեամբ և խրատէ զժող-

իւր. և դարձեալ յետ բաւական խրատուն՝ հաճի և հաշտի ընդ այնտիկ որ յուսան 'ի նա:

ԳԼՈՒԽ Թ. .

Վասն կործանման և կորստեան քննադրաց, և թէ զի՞նչ վերջին քանք և ոցա՞ յառաջ քան զՎախձաւ մահոռն:

Արդ իբրեւ եհաս Կոստանդիանոս յինքնակալութիւն, զոր ինքնակալի բարեպաշտի զգոնադունին յիշխանաւոր զորդի և պայազատ ասացաք, և երկրորդ նորա յիշխանութեան Լիկիանոս խոհակա՛նութեամբ և քաջութեամբ ոչինչ նուազ պատուեալ յայնժամ. շարժեցան երկոքին թագաւորքս այսոքիկ աստուածասէրք յամենաթագաւորէն Արտուծոյ և 'ի փրկչէն ամենեցուն ընդդէմ՝ երկուց աստուածատեաց բռնաւորացն. և ըստ օրինաց պատերազմ տուեալ, և մարտակից օգնականութեամբն Արտուծոյ սքանչելապէս վանեալ, Մաքսենտիոս առաջի Կոստանդիանու փախստեայ անկանէր 'ի Հռովմ, և բռնաւորն արեւելից Մաքսիմիոս ոչ յետ բազմաց ամաց վատթարեալ առաջի Լիկիոնեայ՝ որ չև ևս էր մոլեգնեալ յայնժամ, և մեռաւ չարաչար:

Վուրդ իւր յամենայն ժամանակի, և դարձեալ յետ խրատուն շահելոյ հաճի և հաշտի ընդ այնտիկ որ յուսան 'ի նա: Իբրեւ եկաց Կոստանդինոս այն որ ասացաքն զմահէ. եթէ եղև թագաւոր որդի Թագաւորի, և ստոյգ որդի ստուգի և ամենայն իւրք զգաստ այն որ 'ի նմին Արտուծոյ թագաւորէ ամենայնի և փրկչէն մերմե Յիսուսէ Քրիստոսէ, ընդդէմանորէն և ամբարշտ իշխանաց եկաց պատերազմաւ և ըստ օրինաց պատերազմի պատերազմեցաւ ընդ նոսա. և իբրեւ Արտուած օգնական էր նմա սքանչելապէս և անկաւ 'ի Հռովմ քաղաք փախստեայ Մաքսենտէս իշխան յերեսացն Կոստանդինոսի: Իսկ այն իշխանն որ յարեւել էր, իբրեւ սակաւ ժամանակս եկաց զինի նորա և նա անարգութեամբ մեռաւ 'ի Լիկիոնոս յայնմանէ որ յայնմ ժամանակի, որ յայնժամ էր մոլեգնեալ:

Արդ նախ 'ի սկզբան Կոստանդիանոս' որ պատուով և կարգաւ իշխանութեան առաջին էր, խնայեալ յայնոսիկ որ կռփեալն լինէին 'ի բռնաւորէ անտի 'ի Հռովմ քաղաքի, զԱստուածն երկնից և զԲան նորա, զնոյն ինքն զփրկիչն ամենայնի զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս կարգաց աղօթիւք օգնական նմա լինել, և խաղաց զօրօքն գալ դարձուցանել Հռովմայեցւոց ըզհայրենի ազատութիւն նախնեաց իւրեանց: Իսկ Մաքսենտիոս յարուեստգիտութիւն կախարդաց յուսացեալ առաւել քան 'ի սէր այնոցիկ' որ լսէին նմա. և ոչ սակաւ մի համարձակէր ելանել 'ի քաղաքէն, այլ անթիւ բազմութեամբ քաղաքացւոց, և բիւրաւորօքն վառելովք զինու և հեծելոց սպառազինաց յամենայն քաղաքաց և գաւառաց' որ շուրջ էին զՀռովմ քաղաքաւ, և յողջոյն Խտալիոյ' որ հնազանդէրն նմա, գումարեալ ամրանայր. իսկ օգնականութեամբն Աստուծոյ զօրացեալ Կոստանդիանոս գայր և մերձեայր. յառաջին յերկրորդ և յերրորդ բանակս զօրաց բռնաւորին, և խորտակեալ զնոսա միանգամայն 'ի փախուստ դարձուցանէր, և անարգել ճանապարհ

Տասներորդ . վասն յաղբարեան բազաւորաց սիրելեաց Աստուծոյ:

Արդ նախ զառաջինն Կոստանդիանոս այն որ պատուով և կարգաւ արքայութեան առաջին էր, խնայեաց յայնոսիկ որ կռփեալն լինէին իշխանէ անտի 'ի Հռովմ քաղաքի և կարգաց աղօթիւք զԱստուածն երկնից և զԲան նորա, զինա ինքն է փրկիչ ամենայնի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, լինել նմա օգնական. և եւ ալ պատերազմ հանդերձ ամենայն զօրօք. զի փոյթ եղև նմա դարձուցանել Հռովմայեցւոց զհայրենի ազատութիւն նախնեաց իւրեանց: Իսկ Մաքսենտիոս յարուեստգիտութիւն կախարդաց յուսացեալ ապաստանէր առաւել քան 'ի սէր այնոցիկ' որ լսէին նմա, այլ ելանել 'ի քաղաքէն և ոչ սակաւ մի համարձակէր նմա, բայց վառելովք զինուանթիւ բազմութիւնն զբիւրա զօրաց հեծելոց սպառազինաց յամենայն գաւառաց և քաղաքաց որ շուրջ էին զՀռովմ քաղաքաւ, և զխաւացւոցն որ հնազանդեալ էին ընդ ձեռամբ նոցա գումարեաց: Իսկ Կոստանդիանոս արքայ այն որ օգնականութեամբն Աստուծոյ վարեցաւ, մերձեցաւ առ մի և առ երկուս և առ երիս բանակս իշխանին, և հնազանդեցոյց զնոսա զրեղապէս, և մերձեայր տակաւ և մտանէր յաշխարհն իտալացւոց:

արարեալ յիտալիա գայր հասանէր մօտ 'ի Հռովմ՝ քաղաք: Եւ զի մի 'ի պատճառս բռնաւորին նեղեցի նա 'ի հարկէ տալ պատերազմ ընդ Հռոմս, ինքնին Աստուած իբրեւ կապանօք ձգեաց եհան զիշխանն արտաքս քան զգուռն քաղաքին, և որ ինչ միանգամ հրաշագործեալքն երբեմն 'ի սուրբ գիրս 'ի վերայ ամբարշտաց՝ յառասպել ճամարեալ շինէր 'ի բաղմաց և հաւատացելոց միայն էին հաւատալի, նոյն արդ հաւատացելոց և անհաւատից արժանահաւատ գտաւ իբրեւ հայեցան և տեսին աչօք իւրեանց զսքան չեւիսն: Եւ զոր օրինակ յաւուրսն Մովսիսի, և աստուածապաշտ առաջնոյ տոհմին Նբրայեցւոց՝ և զերիվարս Փարաոնի ընկէց 'ի ծով, և ընստիր սպառազէնք նորա ընկղմեցան 'ի ծովն կանդունդք ծածկեցին զնոսա, սոյնպէս և Մաքս և սպառազէնք որ ընդ նմա՝ ընկղմեցան 'ի խոր վէմս, 'ի ժամանակին իբրեւ դարձուցին Թիկոնաւջի զօրութեան Աստուծոյ՝ որ էր ընդ Կոստանու: Եւ մինչդեռ անցանէր նա ընդ գետն այն՝ ինքնին կցելովք նաւուք նաւակամուրջ էր գոհնարս կորստեան անձին իւրում նիւթելով: յայ իրաւամբ որ ունիցի ասել. Գուրն զոր փոյ

Մետատաներոյ. վասն առաջին կորստեան թշնամի
աստուածապաշտութեան:

Իսկ իբրեւ եկն եհառ 'ի Հռոմ՝ քաղաք զի մի առանց առնաց իշխանին նեղեցի նա 'ի հարկէ տալ պատերազմ ընդ ինքնին Աստուած իբրեւ կապանօք ձգեաց եհան զիշխանն քան զգուռն քաղաքին և որ ինչ միանգամ յառաջագոյն էին 'ի վերայ ամբարշտաց, և իբրեւ պատմութիւն ճամարեալ բաղմաց որ ինչ գրեալ են 'ի գիրս սուրբս և չէին հաւատ միայն հաւատացելոցն: Յայնմ ժամանակի նովին գործով տացելոց և անհաւատից հաւատալի եղև, իբրեւ հայեցան աչօք իւրեանց զսքանչելիսն: Եւ զոր օրինակ յաւուրսն Մ. տոհմին առաջնոյ Նբրայեցւոց, զի զկառս և զերիվարս Փ ընկէց 'ի ծով, և ընտիր ընտիր սպառազէնքն նորա ընկղծովն կարմիր, և անգունդք ծածկեցին զնոսա, սոյնպէս անտէս և սպառազէնքն որ ընդ նմա՝ ընկղմեցան 'ի խոր վէմս, 'ի ժամանակի իբրեւ դարձուցին Թիկոնաւ զօրուն Ա որ էր ընդ Կոստանգիանոսի: Եւ մինչդեռ անցանէր նա ըայն որ ինքնին շարժեաց 'ի նա զնաւան և գործեաց կամուրջ քան զնա, և նիւթեաց արուեստգիտութիւն կորստեա

պեղեաց, 'ի նոյն անկցի 'ի խորխորատ զոր և գործեաց: Դարձցին ցաւք 'ի գլուխ նորա և 'ի վերայ գազաթան նորա անօրէնութիւնք իւր իջցեն: Զի 'ի խառնել մարդկութեամբ նաւակամբն, քակեալ կըցուածք նաւաց, և լի լիեալ նոցին նաւացն բազմութեամբ զօրուն՝ ընկղմեցան 'ի խորս, և նախ ինքն իսկ՝ անօրէնն և ամբարիշտն և ամենայն բարեկամք իւր ընդ նմա, որպէս զի ասէ բան գրոյն թէ. (Ընկղմեցան իբրեւ զկապար 'ի ջուրս սաստիկս: Որպէս զի յիրաւի՝ թէպէտ ոչ բանիւք, սակայն արդեամբք նոցին հման որ զմեծ պաշտօնէին Աստուծոյ զՄովսիսաւ զառ յԱստուծոյ զյաղթութիւնն երգելով որ երբեմն 'ի վերայ ամբարիշտ իշխանին ժամանակին այնորիկ՝ օրհնեցուք և ասացուք. Օրհնեսցուք զՏէր, զի փառք է փառաւորեալ, զերիվարս և զհեծեալս նոցա ընկէջ 'ի ծով: Օգնական և ընդունելի իմ Տէր, և եղև ինձ 'ի փրկութիւն: Ո՞ նման է քեզ յԱստուածս Տէր, և ո՞ նմանիցի քեզ փառաւորեալդ 'ի սուրբս, պանչելի փառք որ առնես զնշանս և զարուեստս: Զայս և որ իբրեւ զսոսա և առաւել քան զսոսին Կոստանդիանոս օրհնելով զԱստուած զառաջնորդ և զտուիչ յաղթութեան մտանէր 'ի Հռովմ. և ամենեքեան քաղաքօրէն

իւրոյ. զի 'ի վերայ նորա ասացուք եթէ գուր փորեաց և պեղեաց զնա, և անկցի 'ի խորխորատ զոր գործեաց, գարձցին մեք նորա 'ի գլուխ նորա և 'ի վերայ գազաթան անօրէնութիւնն: Զի այն ոյս յօգուած, որ շարժեցաւ 'ի վերայ գետոյն՝ իբրեւ լցաւ կամուրջն մարդկամբ՝ յանկարծակի քակեցան, և ընկղմեցան նաւքն 'ի խորս իբրեւ լին էին մարդկամբ. և նախ ինքն իսկ անօրէնն և ամբարիշտն և ամենայն բարեկամք իւր ընդ նմա, որպէս զի ասէ բան գրոյն թէ ընկղմեցան իբրեւ զկապար 'ի ջուրս յաղթս: Եւ յայնմ հետե թէպէտ ոչ բանիւք սակայն նովմբք արդեամբք իբրեւ զայնոսիկ զՄովսիսեան ասն զժառայիցն Աստուծոյ որ առին յԱստուծոյ զյաղթութիւն, և զայն զայս որ 'ի վերայ ամբարիշտ իշխանին առաջնայ աացաւ, օրհնեսցուք և առացուք և առա. Օրհնեսցուք զտէր փառք է փառաւորեալ, զերիվարս և զհեծեալս նոցա ընկէջ, որ նական և պաշտպան իմ տէր և եղև ինձ փրկութիւն: Ո՞վ է իբրեւ զքեզ տէր, ո՞վ է նման քեզ յԱստուածս, ո՞վ է իբրեւ զքեզ փառաւորեալ 'ի սրբութեան իւրում յահաւոր և զբանչելի, և զորն զնշանս և զարուեստս զայս. որ իբրեւ զսոսա և առաւել քան զսոսին: Կոստանդիանոս նովն գործովք յօրհնէն իւրում զԱստուած, առաջնորդ ամենայնի և տուիչ յաղթութեան Հռոմայեցաց մասնէր փառք յաղթութեան. և ամենեքեան յանկարծակի հանգերձ

կանամբք և մանկտուվ, և ծերակուտիւն հանդերձ և ազատորերովն և ժողովրդեամբ Հռովմայեցւոց լուրջ երեսօք և զուարթ անձամբ իբրև ազատարար և փրկիչ և բարերար փառօք մեծաւ և բազում ուրախութեամբ ընկալան զնա: Իսկ նա՝ որում տնկակիցն էր աստուածապաշտութիւն, ոչ ՚ի ձայնից անտի ցնծութեան ամբոխին փոփոխէր ինչ ՚ի մտացն կամ խռովէր, և ոչ ՚ի ծափահար գովութեանց բարձրամտէր, այլ քաջիկ հասու լեալ աստուածայնոյն օգնականութեան՝ հրամայէր անդէն զբարարանաց և զյաղթութեան նշան փրկչին տալ ՚ի ձեռս պատկերին իւրոյ պատրաստելոյ: Քանզի կանգնեցին կացուցին Հռովմայեցիք ՚ի նշանաւոր տեղւոյ ՚ի հրապարակի ուրեք Հռովմայ զառնապատկեր ինքնակալին, տալով յաջ ձեռն նորա զնշան փրկչական խաչին, զբոշմելով ՚ի նմա ՚ի բարբառ հռովմական

Նշանաւս փրկական, որ շչմարիտ զօրութեան է նշանակ, ազատեալ զքաղաքդ ձեր ՚ի լծոյ բռնակալին ապրեցուցի. և զծերակոյտն և զհռովմեական ժողովուրդն յառաջին պայծառ փառաւորութիւն անդր դարձուցի:

Եւ յետ այնորիկ Կոստանդիանոս և գահակից նորա Լիկիանոս, որ ՚ի ժամանակին չև ևս էր անկեալ ՚ի մո

կանամբք և մանկտուվ սինգլիտոսին և պատուական մարգիկն հանդերձ ամենայն ժողովրդեամբն հռովմայեցւոց լուրջ երեսօք և զուարթ անձամբ իբրև զփրկիչ և զկենդանարար և զբարերար իւրեանց փառօք և բազում ուրախութեամբ ընկալան զնա: Իսկ այն որ ըստացեալ ունէր զաստուածապաշտութիւն, իբրև այն Թէ անկեղով տնկեալ էր ՚ի նմա, ոչ խռովէր ՚ի ձայնից, և ոչ բարձրանայր ՚ի գովեստից. քանզի յոյժ հասու լինէր օգնականութեանն Աստուծոյ: Եւ յայնմ ժամանակի հրամայեաց եթէ յաղթութիւն նշան փրկչին մերոյ ՚ի կատերոս նորա գրուածեցին, իբրև ունեցի յաջ ձեռն իւր զնշան փրկութեան մերոյ, այսինքն զխաչն: Եւ կանգնեցին կացուցին ՚ի նշանաւոր տեղւոյ ՚ի հրապարակի ՚ի Հռոմ քաղաքի. և գրեցին ՚ի վերայ նորա ՚ի լեզու հռոմէարէն այսպէս. ՚ի ձեռն այսր նշանի փրկութեան որ է սա յանդիմանիչ զօրութեան, քաղաքս ձեր ՚ի լծոյ անախ անօրէն իշխանին փրկեցի և ազատեցի զինգլիտոսն և զամենայն ժողովուրդն հռովմայեցւոց, յառաջին փառաւորութիւնն և ՚ի լուսաւորութիւնն դարձուցի: Եւ հանդերձ այնու-

լեզունութիւն՝ յոր շրջեցաւ յետոյ մտօք, երկզքին սա-
քա զԱստուած՝ որ եղև պատճառ ամենայն բարեաց,
օրհնեցին և փառաւոր արարին, և միով խորհրդով և
կամօք օրէնս կատարեալս անթերիս ազատութեամբ
եղին վասն քրիստոնէից: Եւ զքանչիւս յառ Աստու-
ծոյ և զյաղթութիւնն ՚ի վերայ բռնաւորին, և զայն
զայս օրէնս գրեալ ետուն տանել առ Մաքսիմինոս՝ որ
իշխէրն յայնժամ կողմանցն Արևելից, և ցայնվայր
սէր բարեկամութեան առ նոսա ցուցանէր նենգու-
թեամբ: Իսկ նա քանզի բռնաւոր էր՝ զչարեցաւ և
ցաւեաց նմա յոյժ ընդ եղեալն, և զի մի հնազանդել
այլոց երևեսցի, և ոչ դարձեալ անարգել ինչ կարի
զայն որ հրամայեցաւ նմա՝ առ երկիրդի միաբանու-
թեան իշխանակցացն, յայնժամ ապա իբրև ՚ի կամա-
կար մտաց իւրոց շարժեալ գրէր ՚ի հարկէ զգիրս զայս
առ դատաւորս վասն քրիստոնէից. և զոր ոչ երբէք էր
արարեալ, յինքնէ կցկցեալ ստուութեամբ կերպս-
րանէր:

Պատճէն թարգմանութեան հրովարտակին Մաք-
սիմինոսի բռնակալին.

Յովիոս Մաքսիմինոս Աւգոստոս Սաբինոս.

Իկ Գոստանդինոս և Լիկինէս, այն որ յայնժամանակի ցայն վայր
չև ևս էր անկեալ ՚ի մոլորութիւնն յայն որ յետոյ եկն. ՚ի նա ՚ի
ժամցնակի իբրև դարձան խորհուրդք նորա, երկոքին զԱստուած,
այն որ նա եղև պատճառ ամենայն բարեաց՝ օրհնեցին և փառաւոր
արարին, և միով խորհրդով և կամօք օրէնս կատարեալս եղին վասն
քրիստոնէից հանգերձ այսոքիմբք որ դարձեցան Աստուծոյ ՚ի ձեռն
զքանչիւ յաղթութեանն. որ եղև նոցա յիշխանէ անախ: Եւ զայն
զայս օրէնս առ Մաքսիմինոս այն որ նա ցայնժամ իշխէր կողմանցն
արևելից՝ ետուն տարեալ. զի ցայն վայր սէր և բարեկամութիւն
առ նոսա ցուցանէր նենգութեամբ: Իսկ նա քանզի անօրէն և ամ-
բարեալ էր զչարացաւ և ցաւեաց նմա յոյժ վասն ամենայնի որ ինչ
եղևն, այն՝ զի ոչ իսկ կամէր նա երևել թէ այլոց հնազանդեցաւ.
Բայց և ոչ անարգել զայն ինչ զոր հրամայեցաւ կամէր նա յերկիւ-
ղէ անախ այնոցիկ որ հրամայեցին: Յայնժամ իբրև յիշխանութե-
նէ կամաց իւրոց առ դատաւորս գրեաց զայս գիրս. առաջն իբրև
՚ի հարկէ վասն քրիստոնէից. և ինչ որ երբէք ՚ի նմանէն ոչ դար-
ձեցաւ առաւել կերպարանօք յանձն իւր ստեաց:

Պատճէն մեկնութեանց հրովարտակաց իշխանին. Յորթոս,
Մաքսիմինոս, Սաբեստոս, Արաբինոս:

Առ պատուականութիւնդ քո և առ ամենայն մարդիկ յայտնի լինել կարծեմք, զի յորժամ տեարք մեր և հարք Դիոկղետիանոս և Մաքսիմինոս տեսին թէ յամենայն մարդկանէ թողաւ պաշտօն աստուածոցն, և խառնեցին զանձինս իւրեանց բազումք 'ի ժողովուրդն քրիստոնէից, հրաման արարին յայտնապէս թէ ամենայն մարդիկ որ փոխեցան 'ի պաշտամանէ դիցն անմահից, երևելի չարչարանօք և պատժօք պատուհասից դարձցին անդրէն 'ի նոյն պաշտօն: Այլ իբրև եկի ես նախ զառաջինն յերկիրս արևելից և ուսայ և 'ի վերայ հասի թէ են 'ի տեղիս տեղիս բազմութիւն մարդկան' որ կարեն օգուտ լինել հասարակաց պետութեանն, և վասն պատճառացս՝ զոր ասացաք վերադոյն, հալածեալ լինէին 'ի դատաւորաց, պատուէր հրամանի ետու միում միում 'ի դատաւորաց, թէ մի մերձեցին խտուութեամբ առ բնակիչս գաւառացն, այլ մանաւանդ ողորով և յորդորմամբ 'ի պաշտօն դից դարձուցանել զնոսա ջանասցեն: Եւ ցոր չափ պահեալ լինէր հրամանս այս 'ի դատաւորաց անտի, ոչ որ 'ի գաւառաց արևելից հալածեալ լինէր կամ թշնամանեալ. այլ մանաւանդ 'ի չխտանալն մեր առ նոսա, առաւել ևս 'ի պաշտօն դից դառնային: Յետ այսորիկ իբրև յամէ ևս մտի 'ի Նիկոմիդիա և

Եւ առ պատուականութիւնդ քո, և առ ամենայն մարդիկ զի եղեցի յայտնի զոր արարաքս. զի տեարք մեր և հարք Դիոկղետիանոս և Մաքսիմինոս իբրև տեսին թէ յամենայն մարդկանէ թողաւ պաշտօն աստուածոցն, և խառնեցին զանձինս իւրեանց 'ի ժողովուրդ քրիստոնէից, հրամայեցին ուղղակի թէ ամենայն մարդիկ որ փոխեցան 'ի պաշտամանէ գիցն որ ոչ մեռանէին, երևելի չարչարանօք և պատժօք պատուհասից դարձցին անդրէն 'ի պաշտօն դիցն: Այլ իբրև եկի ես նախ զառաջինն յերկիրս արևելից և ուսայ ես և 'ի վերայ հասի թէ են տեղիս տեղիս բազմութիւն մարդկան որ կարեն օգուտ լինել իրաց թագաւորութեան, որ հալածեալ լինէին 'ի գատաւորաց. վասն այսր պատճառանաց զոր ասացան վերադոյն, ամենեցուն միոյ միոյ 'ի գատաւորացն ետու հրաման թէ մի մերձեցի առ որ 'ի նոցանէն խտուութեամբ առ որդիս աշխարհի, այլ պատրանօք և հրապուրանօք 'ի պաշտօն գիցն դարձուցն զնոսա: Յայնմ ժամանակի որպէս զի հրամայեցի ես՝ պահեալ լինէր 'ի գատաւորաց անտի, և որ 'ի գաւառաց անտի արևելից չլինէր հալածեալ կամ թշնամանեալ. այլ յայտնանէ զի ոչ գործեցաւ առ նոսա որ ինչ խիստ առաւել 'ի պաշտօն գիցն դառնային: Յետ այսորիկ յամէ

անդ շրջէի, եկին առ իս բնակիչք քաղաքին հանդերձ պատկերոք կռոց իւրեանց և խնդրէին յինէն մեծապէս և աղաչէին զիս եթէ. Մի եղիցի բնաւ ամենեկն համարձակութիւն այնպիսուոյ ժողովրդեան բնակել յաշխարհի իշխանութեան նոցա: Իսկ ես իբրեւ ծանեայ զբազումն յաղանդոյս այսորիկ բնակեալս 'ի կողմանս յայնոսիկ. այսպէս ետու նոցա պատասխանի թէ. Այսպիսի խնդրուածոց նոցա կամակար շնորհ կալայց, բայց ոչ տեսանեմ յամենայն ումեքէ զտոյն խնդրուածս առնելով, այլ իցեն ոմանք որ անդրէն 'ի դմին պաշտաման կայցեն մնացեն, այսպէս իւրաքանչիւր ըստ մտաց իւրոց եղիցի իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց, և եթէ կամիցին և զպաշտօն դիցն ծանիցեն, Բայց սակայն և նոցուն բնակչաց քաղաքին Նիկոմիդացւոց, և այլոց քաղաքաց՝ որ նովին փութով պնդութեամբ զնոյն խնդրուածս առ իս մատուցին թէ. Մի դր 'ի քրիստոսնէից բնակեացէ 'ի քաղաքս իւրեանց. հարկ եղև ինձ տալ պատասխանի նոցա սիրով, քան զի զտոյն զայս և ինքնակալքն ամենայն առաջինք պահեցին. նա և նոցին իսկ դիցն այնոցիկ՝ որով կեանն մարդիկ և վարչութիւն պետութեանս յոտին կայ, հաճոյ եղև զի որ զայսպիսի խնդրուածս վասն պաշտամանս աստուածութեան նոցա առ իս մատուցանեն

ևս մտի 'ի Նիկոմիդեայ և անդ շրջէի ես՝ եկին առ իս բնակիչք քաղաքին հանդերձ պատկերոք կռոցն իւրեանց, և ամենպէս խնդրէին յինէն և աղաչէին զիս. Եթէ յամենայն հնարից այնպիսուոյ ժողովրդեան մի եղիցի համարձակութիւն բնակել յաշխարհի իշխանութեանց նոցա: Իսկ ես այսպէս ետու նոցա պատասխանի, թէ այսպիսի խնդրուածոց նոցա շնորհ ընկալայ. այլ տեսի զի ոչ թէ յամենայն ումեքէ եղեն այս խնդրուածք: Արդ եթէ իցեն նոցա որ կայցեն մնայցեն այդրէն 'ի դմին պաշտաման՝ այսպէս ամենեցուն իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ ըստ մտաց իւրոց եղիցի իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց. և թէ կամիցին և զպաշտօն դիցն ծանիցեն: Բայց սակայն և նոցունց բնակչաց քաղաքին Նիկոմիդացւոց և այլոց քաղաքաց որ էին նոցա յայս փոյթ պնդութեան խնդրուածոց որ եղև առ իս, զի մի դր 'ի քրիստոսնէից բնակեացէ 'ի քաղաքս իւրեանց, հարկ եղև ինձ տալ նոցա պատասխանի սիրով. քանզի զտոյն զայս և թաղաւորքն ամենայն առաջինքն պահեցին, նա և 'ի նոցունց իսկ գիցն այնոցիկ որ 'ի ձեռն նոցա կեան ամենայն մարդիկ, և կերակրչութիւն իրաց թաղաւորութեան հաճոյ եղև նոցա. թէ իբրեւ զայս խնդրուածս պաշտաման որ աստուածութեան նոցա մատուցանեն,

Հաստատեցից: Արդ թէպէտ և յառաջ քան զայս տուաւ հրամանս պատուականութեանդ քում՝ի ձեռն հրովարտակաց, և կամ պատուիրանաւ միայն, զի մի ընդդէմ որդւոց գաւառաց աշխարհիդ ձերոյ, որոց փոյթ իցէ զգուշանալ օրինաց ժողովրդեան իւրեանց՝ խտուութեամբ գնալ, այլ ներողամիտ գթութեամբ դիւր առնել նոցա, սակայն զի մի դարձեալ առճկաւ պատուեալ յազատ զօրականէն՝ խուեսցի որ, և կամ յայլոց ոմանց անարգանս կամ աղօթս կրեսցէ, կարևոր համարեցայ ՚ի ձեռն հրովարտակիս պատուականութեանդ քում յիշատակել՝ եթէ ողորմանք մանաւանդ և հրաւիրողական յորդորմամբ ձգել ջանասցես զգաւառականս մեր ՚ի հաւատս խնամակալութեան աստուածոց, վասն այսօրիկ եթէ որ մտադիւր կամօք զպաշտօն դից ճանաչել կամիցի, արժան է մեզ զայն պիտին շքով ընդունել: Ապա եթէ իցեն որ կամիցին գնալ ըստ պաշտաման իւրեանց, յիշխանութիւն ազատութեան իւրեանց թողացո զնոսա: Վասն որոյ հարկ է քոյին պատուականութեանդ որ ինչ հրամայեցաւ ՚ի դմա պահել. և մի տացես ումէք իշխանութիւն անարգանք և տուժիւք աշխատեցուցանել ըզգաւառականս մեր. և որպէս կանխեցի և ասացի յառաջագոյն քաղցրութեամբ մանաւանդ և ողորմ ՚ի

Հաստատեցից արգ այնուհետեւ. թէպէտ և յառաջ քան զայս ժամանակ և պատուականութեանդ քում առաքեցաւ ՚ի ձեռն հրովարտակաց, և համարձակութեամբ հրամայեցաւ զի մի պահեսցի այս սովորութիւն ՚ի վերայ որդւոց գաւառաց աշխարհիդ. զի եղիցի փոյթ հոգաբարձութեան վասն նոցա, զի մի խտուութեամբ այլ դիւրաւ հանգստեամբ մերձեցին առ նոսա: Բայց սակայն զի մի ի զնուորաց և մի յայլոց անարգանս կամ աղօթս կրեսցեն՝ խորհեցայ այսպէս. զի և ՚ի ձեռն հրովարտակաց պատուականութեանդ քում յիշատակեցից եթէ առաւելապէս պատրանք և հրապուրանք արասցես զորդիս աշխարհաց մերոց ճանաչել զպաշտօն գիցն: Վասն այսօրիկ եթէ իցէ որ որ մտադիւր կամօք իւրովք կամօք զպաշտօն գիցն, զայնպիսին արժան է մեզ շքով ընդունել. ապա եթէ իցէ որ որ կամիցի գնալ ըստ պաշտաման երկիւզի իւրեանց, յիշխանութիւն ազատութեան իւրեանց թողացո զնոսա: Վասն այսօրիկ պատուականութիւնդ. քո որ ինչ հրամայեցաւ զմտաբերի պահել, և մի տացէ ումէք իշխանութիւն թէ զորդիս իշխանութեան մերոյ անարգանք և տուժիւք աշխատեցուցէ որպէս կանխեցի յառաջագոյն և ասացի, թէ պատրանք մանաւանդ ՚ի

պաշտօն գիցն զնոսա հրաւիրել: Եւ զի հրամանս մեր յայտնեալ ծանուցի ընդ ամենայն գաւառս տէրութեան մերոյ, ըստ պատուիրելոյ քեզ հրովարտակիս խնամ կալցես գրով տալ գիտել ամենեցուն:

Բայց զայս 'ի հարկէ բռնադատեալ և ոչ 'ի կամաց իւրոց հրամայեաց. և ոչ ևս որ պնուհետեւ ճշմարիտ կամարժանահաւատ զնա գիտէր, վասն առաջին թողութեանն զոր արար ըստ այսմ նմանութեան, և դարձաւ փոխեաց նենգութեամբ զմիտս իւր և ստեաց: Որով ոչ որ 'ի մերոց աստի համարձակէր առնել ժողովս և ոչ յայտնի ցուցանէր զինքն. զի և ոչ գիրն զայդպիսի ինչ մեզ չնորհէր, այլ զայն միայն՝ զի 'ի հարստահարութենէ և 'ի բռնութենէ ազատ իցեմք: Եւ ոչ թէ ազատ ժողովս առնել, և ոչ զեկեղեցիս շինել, և ոչ այլ ինչ զսովորութեան մերոյ գործել. և սակայն ախոյեանքն խաղաղութեան և աստուածաշաշտութեան Վոստանդիանոս և Վիկիանոս գրովքն տուելովք առ նա հրամայեցին՝ որպէս որ միանգամ 'ի ներքոյ իշխանութեան նոցա էին 'ի ձեռն հրովարտակաց և օրինաց չնորհեցին նոքա ամենեցուն: Իսկ ամբարիշտն ոչ կամեցաւ և ոչ սակաւ մի խոնարհել և զիջանել, մինչև յարդար դատաստանաց Աստուծոյ հարուածեալ, ապա ուրեմն յակամայ կամս եկն յայն:

պաշտօն գիցն զնոսա դարձուցանել, այլ զի հրաման մեր ճանաչցի ամենայն մարդոյ 'ի ձեռն հրամանին որ եղեալ լինի 'ի քէն. ըստ այսմ ընչի որ հրամայեցաւ՝ արժան է քեզ հաստատել և ստուգել: Բայց զայս 'ի հարկէ բռնադատեցաւ և հրամայեաց և ոչ 'ի կամաց իւրոց. և պնուհետեւ ոչ որ հաւատարմ նմա վասն առաջին թողութեանն զոր արար ըստ այսմ նմանութեան. և դարձաւ փոխեաց և ստեաց զկամս իւր: Թէ այսպէս է, ոչ որ 'ի մերոց աստի համարձակէր առնել ժողովուրդ, և ոչ յայտնի ցուցանէր զինքն, նա և ոչ գիրն նորա որ զայս հրամայեաց. այլ զայս միայն զի ախոյեալ լինին 'ի բռնութենէ անտի. և ոչ թէ 'ի տաճարս եկեղեցեաց լինէր: և ոչ այլ ինչ զսովորութեան մերոյ գործել իբրեւ թագաւոր, զխաւորք խաղաղութեան և աստուածաշաշտութեան՝ և նմա յղեցին և հրամայեցին որ իբրեւ զայս, և ամենեցուն որ միանգամ 'ի ներքոյ իշխանութեան նոցա էին 'ի ձեռն հրամանաց և օրինաց. տուն զթուղթս զայս: Իսկ այն ամբարիշտն չէր կամեցեալ խնարհել իջանել յայս իրս մինչև հալածեցաւ յարգար դատաստանաց անտի Աստուծոյ: Իսկ յետոյ իբրեւ յակամայ կամս իւր եկն նա յայս իրս, զի եղեն նմա իբրեւ այսպիսի պատճառք. քանզի ոչ կո-

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Վասն յաղթուքեան աւտոռաճաւէր քաղաւորաց .

Եւ իբրեւ այսպիսի պատճառք պարուրէին զնա ամենուստ, և մեծութեան իշխանութեանն՝ յոր առանց ինչ իւրոյ արժանաւորութեանն հասեալ էր, չկարէր հանդարտել, և զի խոհական և իշխանավայել խորհրդոց չէր տեղեակ ամենեւին և հմուտ, և չմարթուն և տմարդի օրինակաւ վարէր զիւր տէրութիւն. և հանդերձ սղօք խօլամիտ ամբարտաւանութեամբ սոն քացեալ բարձրանայր 'ի վերայ իշխանակցաց իւրոց՝ որ ամենայն իւրք առաւել էին քան զնա, ազգատոհմաւ և խրատու կրթութեամբ. և պատուոյ իշխանութեամբ և հանձարով իմաստութեան, և 'ի գլուխ աւմենայնի՝ խոհական ցածութեամբ, և որ առ ճշմարիտն Արտուած էր չարատեաց երկիւղածութեամբ. գոռոզ ժպրհութեամբ համարձակէր նա 'ի պատուի անդ. գահակցաց իւրոց առաջին կարգել զանձն իւր: Ապա 'ի վերջին անմտութեան անդ. իւրում ստեաց և զուխտն՝ զոր եղեալ էր նորա ընդ խիկիանու, և պատերազմ և թշնամութիւն ընդդէմ նորա կազմեաց. և 'ի սակաւ ժամանակի զամենայն ինչ վեր 'ի վայր յուղեալ և ազմկեալ խռովեցոյց զաշխարհն համօրէն. և

րէր հանգարտել մեծութեան առաջնորդութեան որ տուաւ նմա, այն զի չէր իսկ արժանի նմա. այլ քանզի ոչ տեղեակ հմուտ էր նա ցածուն խորհրդոց թագաւորութեանն. զի անարժանութեամբ մերձենայր նա յիրս իրս հանդերձ ամենայնիւ, և հպարտութեամբ և ամբարտաւանութեամբ բարձրացաւ և 'ի վերայ այնոցիկ որ կըցորդ են նորա 'ի թագաւորութեան անդ. և ամենայն իւրք առաւել էին քան զնա ազգատոհմաւ և մենդեամբ և խրատու և պատուոյ իշխանութեամբ և հանձարով իմաստութեան, և ցածութեամբ գլխաւոր ամենայնի, և աստուածապաշտութեամբ ճշմարտութեանն. համարձակէր նա ամբարտաւանել և անուանել զանձն իւր 'ի պատուի անդ. առաջին. վերացաւ իսկ ամբարտաւանութեամբ մոլորութեանն իւրոյ և ստեաց զուխտն զոր եղեալ էր նորա ընդ խիկիանոսի, և պատերազմ և թշնամութիւն ընդդէմ նորա կազմեաց, և 'ի սակաւ ժամանակի ընդ ամենայն գաւառն շրջեցաւ և խռովեաց զա-

Ժողովեալ զօրս բազումն անթիւ և անհամար, և ել կազմեցաւ տալ պատերազմ ընդդէմ նորա: Յաւացեալ ապաւինէր նա 'ի դէմն, զորս և աստուածս համարէր, և 'ի բերաւոր զօրս իւր հպարտացեալ ամբարտաւանէր յանձն իւր: Եւ յառաջնում անդ ճակատամարտի՝ Թողեալ նա լքեալ 'ի ձեռանէ Աստուծոյ առանց այցելութեան, և տուաւ 'ի միոյն և յամենեցուն Աստուծոյ յաղթութիւն Լիկիանու՝ որ իշխանն էր Թագաւորութեան յայնժամ: Կորոյս նախ զզօրս սպառազինաց, յորս յեցեալ ապաւինէր 'ի նոսա, և որ շուրջ պատեալ պահէին զնա ասպարակիրքն ընտիր Թողին զնա, և ձեռս ետուն 'ի յաղթողն, յայնժամ մերկացեալ նորա վաղվաղակի 'ի զարդուէ և 'ի ծիրանեաց ինքնակալութեանն, որ և ոչ իսկ վայելէր նմա, ամօթալից կորանօք և անարի վատութեամբ Թալքեաւ 'ի մէջ բազմութեան զօրացն, և փախէր նա 'ի շէնս և յազարակս և հազիւ ճողոպրեալ ապրէր 'ի ձեռաց պատերազմողացն: Եւ արդեամբք իսկ յոյս առնէր զձնարտութիւն հաւատարմութեան պառգումաց Աստուծոյ՝ որ ասէ, Թէ՝ Ոչ Թէ 'ի բազում զօրս իւր ապրեացի Թագաւորն, և ոչ սկայ 'ի բազում զօրութեան իւրում: Սուտ է ձի 'ի փրկութեան իւրում, և 'ի բազում զօրութեան իւրում ոչ ապրեցուցանէ ըզ-

մնայն գաւառս և քաղաքս, և ժողովեաց զօրս բերաւորս անթիւ և անհամար և ել և կազմեցաւ ընդդէմ նորա տալ պատերազմ, յաւացեալ ապաւինեալ 'ի դէմն որք աստուածք համարեալ էին նմա. և բերաւոր սպառազինքն հպարտացեալ ամբարտաւանէր յանձն իւր: Իբրեւ պատերազմեցան, Թողաւ 'ի ձեռանէ Աստուծոյ առանց այցելութեան և տուաւ յաղթութիւն 'ի միջէ Աստուծոյ այնմ որ յայն ժամանակի նորա էր իշխանութիւն Թագաւորութեանն, և եհար սատակեաց նախ զզօրսն սպառազինաց յորս յաւացեալ ապաւինէր 'ի նոսա. և Թողին զնա սպառազինքն մեր որ շուրջ պատեալ պահէին զնա, և ձեռս ետուն յայն որ ունէր զիւր իանութիւնն. և մերկացաւ երկիւղածն վատասիրտ 'ի զարգուէ անտի Թագաւորութեանն երազ երազ վաղվաղակի, այն որ ոչ իմ վայելէր նմա. և վատութեամբ վաթմարեալ տարակուսեալ տարութեամբ ամօթալից կորանօք Թալքեաւ 'ի մէջ բազմութեան զօրացն և փախէր և Թալքէր 'ի շէնս և յազարակս և հազիւ ճողոպրեցաւ 'ի ձեռանէ պատերազմողացն և ապրեցաւ: Եւ արդեամբք եղոյց նա վանս բանիցն Աստուծոյ Թէ ճշմարիտ են և հաւատարիմք, զի ասաց Թէ Թագաւոր ոչ ապրէ 'ի բազում զօրս իւր և ոչ

հեծեալն: Այս Տեառն 'ի վերայ երկիւղածաց իւրոց, և ոչ յուսան յողորմութիւն նորա. փրկել 'ի մահուանէ զանձինս նոցա:

Այսպէս ուրեմն ամօթալից դարձ արար բռնաւորն յաշխարհ իւր, և նախ զառաջինն սրտմտութեամբ մոլեգնութեան իւրոյ զքուրմն բազումն և զմարգարէս գիցն՝ որ սքանչելիք էին յաչս նորա յառաջագոյն, յորոց և 'ի ձեռն պատգամացն խաբեցաւ և յարոյց պատերազմ՝ իբրեւ զխաբեբայս և զկախարդս և զմատնիչս կենաց նորա կոտորէր զնոսա: Եւ յետ այնորիկ թէպէտ փառս և օրհնութիւնս տայր Աստուծոյն քրիստոնէից, և օրէնս կատարեալս և բովանդակս վասն ազատութեան նոցա կարգէր, սակայն անկաւ յանհարկին ախտ մահու, և իբրեւ ոչ շնորհեցաւ նմա ժամանակ կենաց՝ եւ յաշխարհէ աստի. և օրէնք տուեալք 'ի նմանէ ունէին օրինակ զայս:

Պատճէն թարգմանութեան օրինաց տուելոց 'ի Մաքսիմինոս բռնաւորէն վասն քրիստոնէից՝ 'ի հռովմեականէն յեղեալ 'ի հելլենական բարբառ:

Ինքնակալ կայսր Գայիոս Վալերիոս Մաքսիմինոս, Գերմանիկոս, Սարմատիկոս, Պիոս, Փելլքս, Յաղթող, Ազգաստոս:

սկայ 'ի բազում զօրու սուտ է ձի 'ի փրկութեան որ 'ի բազում զօրու ոչ ապրեցաւ: Այս տեառն 'ի վերայ երկիւղածաց, և ոչ յուսան յողոր..., ապրեցուցանել 'ի մահու զանձինս: Այսպէս իսկ ամօթալից եկել իշխանն աշխարհի, և նախ զառաջինն սրտմտութեամբ բարկութեամբ մոլեգնութեանն իւրոյ զքուրմն բազումն և զմարգարէս գիցն՝ որ սքանչելիք էին յաչս նորա յառաջագոյն զի 'ի ձեռն մարգարէութեան նոցա խաբեցաւ և յարոյց զպատերազմ, իբրեւ զխաբեբայս և զկախարդս և զմատնիչս կենաց նորա կոտորէր զնոսա: Եւ յետոյ փառս և օրհնութիւնս տայր Աստուծոյն քրիստոնէից և ընդ փոխանակ ազատութեան նոցա օրէնս կատարեալս և բովանդակս: Իայց անկաւ յախտ անհարկին մահու. և իբրեւ ոչ շնորհեցաւ նմա ժամանակ կենաց եւ յաշխարհէ աստի, այլ օրէնք որ առաքեցան 'ի նմանէն այսպէս էին:

Ինքնակալ կայսր Գայիոս, Վալերիոս, Մաքսիմինոս, Գերմանիկոս, Արմատիկոս, Էւստէս, Աւաիքոս, Անտիոս, Սարմատոս,

Ամենայն իւրք փոխանակ օգտի շահու աշխարհաց մերոց պարտք են մեզ հանապազորդ հոգ. յանձին ունել, և որ հասարակաց ամենեցուն ուղղութեան, լուութեան և դիւրութեան շահաւետն է և պիտանացուն՝ կամակար նոցին լինել ձեռնտու. և որ ինչ դարձեալ ընդ օգտի ընկերահաշտ պետութեանս միաբան գտանիցի, և իւրաքանչիւր խորհրդոյ մարդկան հաճոյական և ընդունելի, ոչ անգէտ իցեմք, այլ ամենայն ումեք ընդ միտ ածել զայս ամենայն և խելամուտ նոցին լինել հաւատամք: Իբրև յառաջ քան զայս յայտնի իսկ էր գիտութեան մերոյ, զի յայս պատճառս ել հրամանն 'ի քաջ արանցն 'ի Դիոկղէտիանոսէ և 'ի Մաքսիմիանոսէ' 'ի հարց անտի մերոյ եթէ ջնջեսցին ժողովուրդք քրիստոնէից, և բազում հարստահարութիւնք և յափշտակութիւնք եղեն նոցա 'ի պաշտօնէից և 'ի սպայից անտի, և ընդ երկար ժամանակս սոյն այս գործեցաւ ընդդէմ որդւոց Եւխարհիս մերոյ, զորոց կամ է մեզ ըստ արժանոյն փոյթ անձին ունել, որոց ստացուածք 'ի պատճառս յայս վատեալ ցրուեցան, յառաջ քան զայս ամհր վարտակք տուան 'ի մէնջ առ դատաւոր' որ յամենայն աշխարհս իցեն, օրէնս կարգելով, զի եթէ իցէ որ որ կամիցի զհետ գնալ ժողովրդեանս այսորիկ կամ զգուշանալ պաշտաման նոցա, անարգել համարձակ լիցի

Ամենայն իւրք առաւելապէս հոգամք մեք փոխանակ օգտի շահու աշխարհաց մերոց. և զայս կամեմք մեք առնել նոցա որ ինչ քանգամ դիւրաւ ամենայն իւրք կատարին. այն ինչ որ հաւաստեալ միաբանին ուղղութեան իրաց թագաւորութեան և խորհրդոցս, ամենայն մարդկան սիրելի են՝ յայն ինչ որ գործեալ լինին նոցա. և զի եղիցին գիտել ամենայն մարդիկ և տեղեկանալ նոքք հաւատամք մեք իբրև յառաջ քան զայս յայտնի իսկ էր գիտութեանս մերոյ, զի յայսմ պատճառանց զոր հրամայեցին հարքն մեր պեծ չելիք Դիոկղէտիանոս և Մաքսիմիանոս եթէ ջնջեսցին ժողովուրդք քրիստոնէից զի էարի յոյժ պակասութիւն և յափշտակութիւն և զի նոցա 'ի դեսպանից, և մինչև ջայսօր ժամանակի սոյն այս գործեցաւ որդւոց Եւխարհիս մերոյ այնոցիկ որ փոյթ յանձին ունիմք հոգալ զնոցանէն, որպէս զիարդ արժան է փոխանակ զի աշխատիս ստացուածք նոցա, տուան հրովարտակք առ դատաւորս որ յամենայն աշխարհս են յառաջ քան զայս ամենայն՝ որ եղաք զօրէնս. զի եթէ իցէ որ որ կամիցի որ յայսմ սովորութեան կամ որ իբրև յայսմ պահանջութեան պաշտաման մերձենալ. այնպիսին անարգել հա-

այնպիսին իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց, և յումեքէ մի արգելի կամ խափանեացի, և զի գիւրին իցէ աւերկիւղ և անկասկած առնել ամենեցուն իւրաքանչիւր 'ի նոցանէ՝ որ ինչ հաճոյ իցէ նմա: Բայց սակայն և ոչ այդ մարթէր ծածկել 'ի մէնջ, զի ոմանք 'ի դատաւորաց անտի ոչ բարւոք իմացեալ զմիտս հրամանաց մերոց, որով և հպատակք մեր երկմտեալ ընդայնս հեղգագոյնս մերձենան 'ի պաշտօնն՝ որ հաճոյն է նոցա: Եւ զի յայսմ հետէ բարձցի խիղճն, խէթն և երկմտութիւն երկիւղին, զայս պատուէր հրամանի օրինօք կարգեցաք. և յայտ լիցի ամենեցուն, զի իշխանութիւն է իւրաքանչիւր ըստ մտաց ընտրութեան և ըստ կամի գնալ զայս ճանապարհ, և պաշտել զոր պաշտեն, և այս 'ի ներողամիտ մարդասիրութենէ մերմէ շնորհեալ ամենայն ումեք որպէս և զիարդ կամի, կամ պարտ անձին վարկանի մերձենալ յայն պաշտօն, որ իբրեւ 'ի սովորութենէ ընտրեաց իւր պաշտել, և զտէրունի իւրեանց տունս յօրինել և կազմել: Եւ զի մեծ ևս եղիցի պարգևս մեր, և զայս ևս յաւելաք գնել յօրէնս, զի թէ իցեն տունք կամ տեղիք ինչ՝ որ իբրեւ 'ի բաժնէ քրիստոնէից յառաջագոյն էին, և որպէս 'ի հրամանէ հարցն մերոց յարբունիս գրաւեցան կամ 'ի միոյ քաղաքաց ուստեք. առան, կամ վա-

մարձակ լիցի իշխան 'ի վերայ կամաց իւրոց. և յումեքէ մի արգելի կամ յապաքեացի և զի եղիցի գիւրին աներկիւղ և անխիղճ ամենեցուն իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն որ ինչ հաճոյ է նմա. բայց սակայն և ոչ այժմ մարթէր ծածկել 'ի մէնջ այս, զի ոմանք 'ի դատաւորաց անտի բաժանեալ երկմտին 'ի հրամանաց մերոց և զի երկմտեցան մարդիկ 'ի հրամանաց մերոց առնէին զնոսա, և հեղգութեամբ ծուլանօք մերձեցին 'ի պաշտօն երկիւղին, որոց հաճոյ էր առնել նոցա բայց եթէ որպէս յայսմ հետէ բարձցի խիղճն և խէթն և երկմտութիւն երկիւղին: Եւ քաք օրէնս թէ այս հրամանս յաւելցի լինել նոցա իշխանութիւն ամենայնի որ միանգամ կամիցին վարել ըստ այսմ մտաց և ըստ այսմ երկիւղի յայսմ պարգևաց մերոց, որպէս զիարդ և կամի իւրաքանչիւր 'ի նոցանէն և գիւրին է նոցա մերձենալ յայս պաշտօն որ իբրեւ 'ի սովորութենէ ընտրեաց իւր պաշտել 'ի նմա և տաճարս զեկեղեցեացն իւրոց շինել հրամայեալ նոցա: Բայց զի եղիցի մեծ այս պարգև մեր և զայս ևս կամեցաք հրամայել զի թէ իցեն տունք կամ տեղիք ինչ որ իբրեւ 'ի բաժնէ քրիստոնէից յառաջագոյն էին և որպէս 'ի հրամանէ հարցն մերոց յայլ օրէնս փոխեցան կամ 'ի միոյ քաղաքաց ուստեք

Ճառելով վաճառեցան կամ 'ի պարզեի մասին ումբ տուան, ամենեքին սղբա յառաջին բաժին և յիրաւունս քրիստոնէից հրամայեցաք գարձուցանել. որով 'ի վերայ հասեալ գիտացէ ամենայն մարդ զմերս բարեսէր հոգաբարձութիւն:

Այս ինչ են բանք բռնաւորին. որ յորմէ հետէ գնէր նա յարձանս պղնձիս զխիստ հրամանա իւր ընդդէմ՝ քրիստոնէից՝ և ոչ մի տարի լցաւ. և որ յառաջ քան զսակաւ մի իբրեւ ամբարիշտք համարեալ էաք նմա և անաստուածք և փնասակարք, հասարակաց կէնաց, զի ոչ 'ի քաղաքս և ոչ 'ի շէնս և ոչ յանապատս ընակել համարձակէր մեզ. 'ի սմին յայսմանէ օրէնք և սահմանք յարդարութիւն քրիստոնէից եգեալ լինէին. և որք յառաջ քան զսակաւ մի 'ի հուր և 'ի սուր և 'ի գէշ գաղանաց և 'ի կերակուր թաշնոց առաջի աշաց նորին իսկ բռնաւորին ընկեցեալ լինէին, և պէսպէս տանջանօք և պատժօք պատուհասից իբրեւ ամբարիշտք և անաստուածք յաշխարհէ աստի անարգութեամբ ելանէին. սոցուն արդ յայտոցիկ ինքնին գլխովին խոստովան լինէր, զի պաշտօնացեն զիրեանց պաշտօն օրինաց, և զի շինեսցեն զտունս Տեառն և զի առչեն զբաժին իրաւանց իւրեանց՝ որ նոցուն անկանի. զայս ամենայն խոստովանեալ վկայէր բռնաւորն: Ի վերայ այսր խոստովանութեանս իբրեւ բարեբարու.

առան կամ վաճառելով վաճառեցան կամ պարզեի ումբ տուան, ամենեքին սղբա յառաջին բաժնան քրիստոնէից հրամայեցաք գարձուցանել, զի և 'ի ձեռն այսորիկ ամենայն մարդ զայցէ և գիտացէ զհոգաբարձութիւն ողորմութեան մերոյ: Այս ինչ են բանք իշխանին: Զի և ոչ մի տարի լցաւ ժամանակէ անտի զոր եգ զհրամանս վասն քրիստոնէից յարձանս պղնձիս, և յայնմանէ որ յառաջ քան զսակաւ մի իբրեւ ամբարիշտք համարեալ էաք նմա և առանց Աստուծոյ և էաք մեք յամենայն աշխարհի պատճառ կործանան. զի ոչ 'ի քաղաքս և ոչ 'ի շէնս և ոչ յանապատս ընակել համարձակէր մեզ. 'ի սմին յայսմանէ օրէնք և հրամանք փոխանակ քրիստոնէից եգեալ լինէին, և զայնոսիկ որ յառաջ քան զտակաւ մի 'ի հուր և 'ի սուր և 'ի գէշ գաղանաց առաջի աշաց նորս ընկեցեալ լինէին, և պէսպէս տանջանօք և պատժովք պատուհասից յաշխարհէ աստի անարգութեամբ ելանէին. և իբրեւ ամբարիշտք որ առանց Աստուծոյ իցեն, և համբերէին այսմ ամենայնի: Սոցուն այսորիկ ինքնին գլխովին խոստովան լինէր սոցա՝ զի պաշտօնացեն զպաշտօն երկրւոր իւրեանց, և զի շինեսցեն եկեղեցիս և զի առցեն

Թեան իմն հանդիպեալ սակաւագոյն քան որչափ աղ-
ժախին էր չարչարել չարչարեցաւ, զի յանկարծակի
'ի հարուածս Աստուծոյ հարեալ, և յերկրորդ նուա-
զի անդ պատերազմին անկաւ: Եւ այս եղև նորա կա-
տարած կենացն ոչ եթէ իբրև զօրավարաց անուա-
նեաց՝ որք 'ի վերայ արուծեան քաջութեան, 'ի վե-
րայ փառաց և անուան բազում անգամ նահատա-
կեալ 'ի պատերազմունս, և վախճան փառաւոր ըն-
կալան քաջութեամբ, այլ իբրև ամբարիշտ և աս-
տուածամարտ. զի յորժամ զօրք նորա բանակ հարեալ
'ի դաշտի և ռազմ և ճակատ յարդարեալ կային, նա
'ի ներքս 'ի տան և 'ի Թաքստի զարժանաւոր պատիժ
պատուհասին յառ Աստուծոյ ընդունէր միանգամայն
հարուածեալ ընդ ողջոյն մարմին իւր: Որ անհնարին
ցաւովք և չարաչար տանջանօք տագնապեալ, և 'ի բե-
րանս հարեալ յերկիր տանջէր սովալլուկ, և ամենայն
մարմին նորա աներևոյթ և երկնառաք հրով հալեալ
մաշէր: Եւ իբրև սպառեալ ծախէր ողջոյն իսկ մար-
մինս. առաջին ձև կերպարանացն ապականեալ այլա-
փոխէր, կմախք միայն և ոսկերոտի ցամաքեալ իբրև
ուրուական իմն մեռելոյ մնայր ընդ երկար, զի որք մի-
անգամ պատահէին տեսանել զնա 'ի ժոտոյ, ոչ այլ

զբաժինս իւրեանց զոր ինչ յառաջագոյն էին: Իսկ իբրև խոստո-
վան եղև նա որ իբրև զայս էր, օգնութիւն իմն եղև նմա վասն այսր.
և սակաւագոյն քան որչափն էր՝ չարչարել չարչարեցաւ 'ի հա-
րուածսն Աստուծոյ, որ յանկարծակին եղև: Բայց յերկրորդ
նուագի անդ պատերազմի կործանեցաւ: Այսպէս իսկ եղև վախճան
նորա յաշխարհէ աստի, զի ոչ եթէ որպէս զօրագլուխք պատերազ-
մի որ վասն երևելի առաքինութեանց առաքինանսն 'ի պատերազմի
վախճան սքանչելի զօրեղապէս եղև նմա կրել՝ այլ իբրև ամբարիշտ
և Թշնամի Աստուծոյ, իբրև բանակն 'ի դաշտին բանակեալ էր և
ինքն 'ի ներքս 'ի տան Թաքէր, և պատիժ պատուհասի ըստ ար-
ժանեաց իւրում ընկալաւ 'ի հարուածսն Աստուծոյ. որ յանկար-
ծակի ամենայն մարմին նորա տանջեալ լինէին և հալածեալ լինէր
անհնարին ցաւովք և չարաչար տանջանօք. և կործանեալ ընկե-
ցեալ գնէր և կորուսեալ 'ի սովոյ, և ամենայն մարմին նորա ան-
երևոյթ հրով որ Աստուծոյ առաքեցաւ 'ի վերայ նորա մաշեալ լի-
նէր. և իբրև հալեցաւ սպառեցաւ ամենայն մարմինն առաջին կեր-
պարանքն ապականեցաւ, բայց միայն զի կենդանի էր շուշն և 'ի
յերկար ժամանակէ տնտի պատկեր հաշեալ մաշեալ մնաց նա: Զի
որ միանգամ պատահէին, և տեսանէին զնա ոչինչ համարէին զնա,

ինչ համարէին զնա, բայց եթէ գերեզման չնայն 'ի մեռեալ և 'ի հիւծեալ ծորեալ մարմնի: Եւ իբրեւ ուժգինս 'ի խորոց անտի ուղղոյն տապ ջերմոյն բարձր քէր, բիրք նորա ցցուեալ ոստեան, և ելին յականուղաց անտի իւրեանց, և թողին զնա կուրացեալ: Եւ մինչդեռ շունչն 'ի նմա խաղայր, խոստովան լինէր յայտնապէս Տեառն Աստուծոյ մերոյ և խնդրէր մահ: և թէ վասն թշնամանաց Քրիստոսի իրաւամբ կրէ զայս ամենայն, յայսմ անազան խոստովանութեան եթող զնա շունչ իւր:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վասն վերջնոյ կորստեան թշնամեաց քրիստոնէութեան:

Եւ այսպէս ել 'ի կենաց Մաքսիմիոս, այն որ միայն էր մնացեալ 'ի թշնամեաց անտի աստուածապաշտութեան, և չար էր քան զամենեսին: Բայց եկեղեցեացն շինութիւն շնորհօք ողորմութեան ամենակալին Աստուծոյ 'ի հիմանց իւրեանց նորոգեալ լինէին. և բան վարդապետութեան Քրիստոսի 'ի փառս արարին ամենեցուն պայծառագոյնս ծագեալ, և աւելի քան զառաջինն ունէր համարձակութիւն ազատութեան. իսկ ամբարշտութիւն թշնամեաց աստուածապաշտու-

բայց եթէ գերեզման չնայն էր մարմն նորա որ թաղեալ էր իբրեւ զմեռեալ որ ցամաքեցաւ լի կատարեալ զօրեղատէս ուժգին լիբ 'իբրեւ 'ի խոր ուղղոյ նորա այրէր զնա. և աչք նորա ոստեան և ելին 'ի գուրս 'ի տեղովէ իւրեանց. և անկաւ կործանեցաւ և լքաւ կուրացեալ: Բայց նա մինչդեռ շունչ 'ի նմա խաղայր խոստովան լինէր տեառն Աստուծոյ մերոյ և խնդրէր մահ: և յետոյ խոստովան լինէր եթէ վասն թշնամանաց Քրիստոսի, արգար զաստուածանօք զայս լինէր կրեալ. եթող զնա շունչ իւր և այսպէս ել յաշխարհ տալ Մաքսիմիոս, այն որ նա միայն էր մնացեալ 'ի թշնամեաց անտի աստուածապաշտութեան և չար էր քան զամենեսին: Բայց եկեղեցեացն շնորհօք Աստուծոյն ամենակալի 'ի հիմանց իւրեանց նորոգեալ լինէին և բանն Քրիստոսի ծագեալ լինէր 'ի փառս Աստուծոյ և աւելի քան զառաջին համարձակութիւն զոր ունէր նա առ նա: իսկ ամբարշտութիւն թշնամեացն աստուածապաշտութեան ամբ.

Թեան ամեթով և անարգանօք լցաւ: Զի նախ Մաքսիմիոս յինքնակալաց անտի Թշնամի հասարակաց մարդեւթեան անուանեալ, և հրովարտակաւ նոցա ամբարշտագոյն և ատելի Աստուծոյ բռնաւոր ծանուցաւ. և զպատկերսն՝ որ ՚ի պատիւ որդւոց նորա յամենայն քաղաքս եղեալ էին, զկէսս ՚ի բարձուէ յերկիր ընկեցեալ մանրէին, և զայլոց զերեսս մրով մրեալ անպիտանս գործէին. նոյնպէս և զանդրիս ՚ի պատիւ նորա կանգնեալս ընկեցեալ մանրէին, և ՚ի ծաղր և յայսն կատականաց դնէին, որոց միանգամ Թշնամանել և կատակել զայնս կամէին: Այսպէս և այլոց Թշնամեաց աստուածպաշտութեան պատիւ ջընջեալ լինէր, և որ միանգամ զկողմն Մաքսիմիոսի ունէին, և կամ առ ՚ի նմանէ յաստիճանս իշխանութեան պատուեալք էին առաւել, և առ մարդելոյց սուտակասպասութեան և առ հաճելոյ զնա ամբարհաւաճ անարգանօք այսն կատակ զուսուժն մեր առնէին, ամենեքեան սղա մահու սատակեցան: Որպիսի ոք էր պատուաւորաբոյն քան զամենեսին և սքանչելին և սիրելին յաչս բռնաւորին Պիկեստիոս՝ որ երկիցս և երկցս բղեշխութեամբ էր պատուեալ, և հաւարակալ և գանձապետ կացեալ ՚ի նմանէ. դարձեալ և Կուլկիանոս՝ որ ընդ ամենայն աստիճանս վարչու-

թով և անարգանօք լցաւ: Եւ նախ Մաքսիմիոս այն որ հակառակն էր ամենայն մարդկան, իբրև յայնցանէ որ ունէին զթագաւորութիւն ամբարիշտ և Թշնամանեալ և ատելի Աստուծոյ իշխանս ՚ի ձեռն հրովարտակաց խայառակեցաւ յայնսպէս և անուանեցաւ: Եւ պատկերք որ վասն նորա և որդւոց իւրոց յամենայն ՚ի քաղաքս եղեալ էին, էին՝ որ ՚ի բարձու ՚ի յերկիր ընկեցեալ լինէին և մանրեալ, և էին՝ որոց զերեսս իւրեանց մրով մրեալ լինէին: Եւ անդիք որ իբրև ՚ի պատիւ նորա կանգնեալ էին, այնպէս ընկեցեալ լինէին և մանրեալ և ՚ի ծաղր և յայսն կատականաց. որ միանգամ կամէին Թշնամանել և կատակել եղեալ էին: Բայց դարձեալ և պատիւ այնոցիկ այլոց Թշնամեաց աստուածպաշտութեանն ջընջեալ լինէր. սպանեալ իսկ լինէին ամենեքին որ միանգամ առաւելապէս յաստիճանս իշխանութեան ՚ի նմանէն պատուեցան վասն սուտակասպասութեան նորա, հպարտութեան և ամբարտաւանութեան. այսն կատականաց առնէին զուսուժն մեր, այսինքն այն որ պատուաւորն էր քան զամենեսին և սքանչելի և սիրելի էր առաւել քան զայլն, Պաւկադիոս՝ որ երկիցս և երկցս անգամ եղև հիւպատոս, և ՚ի վերոյ քան զամենայն ինչ հպարբոս ՚ի նմանէն կա-

Թեան գաւառաց անցեալ, որ և բիւրաւորաց քրիստոնէից արեամբք՝ զոր եհեղ յԵգիպտոս, հպարտացեալ պարծէր. հանդերձ սղօք և այլք ոչ սակաւք, յորոց 'ի ձեռս բռնակալութիւն Մաքսիմիանոսի զօրացեալ ածէր: Ի պատուհաս ապա կոչեաց արդարութիւնն Աստուծոյ զԹէոտիկնոս, ոչինչ մօռացօնք լեալ որ ինչ գործեաց նա ընդ քրիստոնեայս, զի 'ի ձեռն պատկերին զոր կանգնեաց յԱնտիօք քաղաքի՝ յաջողեալ նմա, և դատաւորութեամբ ևս պատուեցաւ նա 'ի Մաքսիմիանոսէ: Իսկ իբրև եկն Լիկիանոս յԱնտիօք և խնդիր առնէր նա կախարդաց, զմարդարէս և ըզքուրմս նորոյ պատկերին կանգնելոյ չարչարէր և հարցուփորձիւ քննէր Թէ առ ինչ խորամանկեցին զայն. որք յահէ տանջանայն ոչ կարելով ծածկել զչմարտութիւն, յայտնեալ զամենայն խորհուրդս նենգութեան 'ի Թէոտեկնեայ մեքենայեալ, և ամենեքին յայնժամ ըստ արժանեաց իւրեանց ընկալան զգտաստանս. նախ ինքն Թէոտեկնոս, և զկնի այնորիկ՝ որ հաղորդ և կցորդ էին կախարդութեանն սորա, յետ թաղում չարչարանաց 'ի մահ մատնեցան: Յաւելան 'ի սոսա և որդիք Մաքսիմիանոսի, զորս յառաջ քան

ցեալ լինէր: Եւ կալիկանէս գարձեալ որ զամենայն պետութիւն էլխանութեան վարեաց, այն որ և նա թաղում արեամբք քրիստոնէից՝ զոր եհեղ յԵգիպտոս՝ հպարտացեալ պարծէր, և այլ հանգերձ սղօք որ 'ի ձեռն նոցա յանգգնութիւնն Մաքսիմիանոսի առաւել ածէր և զօրանայր. բայց կոչեաց արգար գառաւորն այն որ ոչն ծածկի 'ի նմանէ ինչ. և զԹէոտեկնոս վասն ամենայնի որ ինչ գործեաց ընդ քրիստոնեայս, զի 'ի ձեռն պատկերին զոր կանգնեաց յԱնտիօք քաղաքի, զի նովաւ կարծէր Թէ առաքելնայն. զի և գառաւորութիւն 'ի Մաքսիմիանոսէ պատուեցաւ նա վասն նորա՝ իսկ Լիկիանոս իբրև եմուտ յԱնտիօք քաղաք, և խնդիր առնէր նա կախարդաց զմարդարէս և զքուրմս զնորոյ պատկերին զոր կանգնեալ էր չարչարէր և հարցանէր զնոսա, եթէ որով բանիւ ցուցանէին զայնպիսի մոլորութիւն՝ յայտնեցին. և ցուցին Թէ ամենայն մոլորութեան խորհուրդ արուեստագիտութեամբ զոր խորամանկեցաւ Թէոտեկնոս: Եւ յայնժամ ամենեքին ըստ արժանեաց իւրեանց ընկալան զգառաստանս: Եւ նախ ինքն Թէոտեկնոս և զկնի այնորիկ որ հաղորդ և կցորդ էին կախարդութեանն նորա յետ թաղում չարչարանաց 'ի մահ մատնեցան: Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ յաւելան և որդիք Մաքսիմիանոսի այնորիկ որ յառաջ քան զայնժամ 'ի պատիւ Թաղաւորութեան և 'ի պատկերսն զոր կանգնեալ էր նոցա հաղորդ և կցորդ նորա էին սղօք: Եւ գարձեալ այն.

զայժմ՝ ի պատիւ Թագաւորութեան և ի պատկերս և յանդրիս կանգնեալս գահակիցս և փառակիցս ինքեան առնէր: Դարձեալ և այնոքիկ որ յազգատոհմէ բռնաւորին էին և սոնքացեալք հարստահարէին զամենայն մարդիկ, ըստ նմանութեան առաջնոցն և սոքա անարգանս և չարչարանս կրէին, փոխանակ զի ոչ ընկալան զխրատ, և ոչ գիտացին և ոչ ի միտ առին զբանն, որ հրամայէր ի գիրս սուրբս Թէ. Մի՛ յուսայք յիշխանս և մի՛ յորդիս մարդկան, զի ոչ գոյ փրկութիւն ի նոսա: Ելցէ հոգի ի նմանէ և դարձցի անդրէն ի հող, և յայնմ աւուր կորիցեն ամենայն խորհուրդք նոցա: Այսպէս ուրեմն ի բաց սրբեալ ամբարշտացն զածած, կոտորանդիանու միայն և խկիանեայ Թագաւորութիւն հաստատուն և աննախանձ մնաց. որք բարերարութեանց Աստուծոյ վերահասութ՝ յառաջ քան զամենայն բարձին ի միջոյ զհակառակամարտ Թշնամութիւնն ընդ Աստուծոյ, և զբարեսէր, զպաշտօնասէր զաստուածասէր և զշնորհակալու միտս առ Աստուած ցուցին օրինադրութեամբն իւրեանց յազատութիւն քրիստոնէից:

Էիկ որ յազգատոհմէ իշխանին էին պարծէին յառաջագոյն և պարտանային և բռնազբօսէին զամենայն մարդիկ. և նոքա ընտելեան առաջնոցն անարգանս չարաչարս ընդունէին. փոքի ոչ ընկալան զխրատ և ոչ գիտացին և ոչ ի միտ առին զհրամայէր ի գիրս սուրբս Թէ մի՛ յուսայք յիշխանս և մի՛ մարդկան, զի չիք ի ձեռս նոցա փրկութիւն. զի ելանէ հող և դառնայ ի հող իւր և յայնմ աւուր կորնչի ամենայն խորհուրդք նոցա: Այս շնորհք լիցի Աստուծոյ ի վերայ ամենայնի, զի նա ինքն առաջ և Թագաւոր ամենայնի և փրկչին մերոյ և ապրեցուն ձանց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի միածնին Աստուծոյ և բանի զի պահեսցի մեզ խաղաղութիւն հանապազօր աղօթս առնեմ հաստատուն է և ոչ շարժի յարտաքին աշխատեցուցչաց նմին մտաց *:

* Այսպէս օրինակին այս բան, որ գոյ ի սկիզբն յաջորդ գլխոյն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԻ Բ. ¹ — « Եւ ոչ զամիսս վեց » . Քանզի յետ հրովար.
տակին տուելոյ ոչինչ երկարակեաց լեալ Քաղերիոսի՝ չարաչար
մահուամբ ել 'ի կենաց, և ընդ լուր մահու նորա աճապարեալ
Մաքսիմիոս կեսար՝ էառ զանձամբ զինքնակալի անուն և գար.
ձեալ վերստին յարոյց զհալածանս :

ԳԼՈՒԻ Զ. ² — « Լուկիանոս երէց եկեղեցւոյն Աղեքսան.
գրացւոց » . Յառաջագոյն եղեալ զպատմութիւն վկայութեան ու.
րա, յաւելու մատենագիրս գնեւ տասէն և սաոյգ ժամանակն, որ
առ Մաքսիմիոսի եղև որպէս և զՊետրոսի հայրապետին Աղեքսան.
գրացւոց զվախճանն առ սովին բռնաւորաւ, և ոչ առ Քաղերիոսի.
եղեալ :

ԳԼՈՒԻ Թ. ³ — « Յազատ զօրականէն » . Որ զտրիբունի ըն.
դունէին զուճիկ զօրականքս և յամենայն պարտուց ծառայու.
թեան աղապք՝ ըմբոստանային բազում անգամ խուել զքրիստո.
նեայս՝ սպառնալեզք քարշելոյ զնոսա յատեան դատաստանի :

ՅԱՆԿ ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

- Ա. — Վասն խաղաղութեան որ տուաւ մեզ յԱստուծոյ :
- Բ. — Վասն նորոգ շինութեան եկեղեցեաց :
- Գ. — Վասն տօնից նաւակատեացն եկեղեցեաց որ ընտեղիս :
- Դ. — Բան կացրդական 'ի հանգէս ամենաժողով տօն :
- Ե. — Պատճէն թաղաւորական օրինաց :
- Ձ. — Վասն իրացն որ անկն էր քրիստոնէից :
- Ի. — Վասն ժառանգաւորացն ապահարկ ազատութ :
- Լ. — Վասն յետոյ ուրեմն չարանենդ գնացիյն Լի չարաչար նորուն կատարածի :
- Թ. — Վասն յաղթութեան Կոստանդիանու, և առ
 6 եղելոցն ընդ ամենայն իշխանութիւն հռովմէ
 տութեան :

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ ԵԿԵՂԵ

- Ա. — Առաջին նաւը, վասն խաղաղութեանն որ յԱստուծոյ առ :
- Բ. — Երկրորդ, վասն նորոգման եկեղեցւոյ :
- Գ. — Երրորդ, վասն տօնից նաւակատեաց եկեղեցեաց որ լինէ նայն տեղիս :
- Դ. — Չորրորդ, իսոք վասն լուսաւորութեան իրաց :
- Ե. — Հինգերորդ, պատճէնք օրինաց թաղաւորացն : Վասն ամէն
 արժան էր քրիստոնէից. և պատմութիւն վասն Լիկիանո

ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վասն խաղաղութեան որ տուաւ մեզ յԱստուծոյ :

Այլ շնորհ 'ի վերայ ամենայնի՝ Աստուծոյ Հօր ամենակալի և ամենաթագաւորին. և գոհութիւն լիաբերան Փրկչին մերոյ և ապրեցուցչի հոգւոց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի. որով խնդրեմք զի զխաղաղութիւնս այս մեր հաստատուն և անշարժ պահեսցէ միշտ յարտաքնոց անտի լլկանաց, և 'ի ներքին յուզից խռովութեանց հոգւոց : Միանգամ և աղօթիւք քովք, ո՞ երանելիդ Պաւլինէ ¹, զտասներորդ գիրս 'ի վերայ այլոց գրոցս պատմութեան եկեղեցւոյ յաւելցուք դնել, 'ի քո անուն ընծայելով՝ իբրեւ կնիք ողջոյն գործոյս զքեզ հուսկեսցուք : Նմանագոյնս արդեօք և ամենայն իրօք ճահողագոյն 'ի հանդէս Նաւակատեաց եկեղեցեաց դիցուք զմանս՝ հաւանեալ Հոգւոյն Աստուծոյ, որ հրաւիրեալ յորդորէն զմեզ

Առային ձառք. վասն խաղաղութեանն որ յԱստուծոյ տուաւ մեզ :

Այլ շնորհ լիցի Աստուծոյ 'ի վերայ ամենայնի հօր և Թագաւորին ամենայնի և փրկչին մերոյ ապրեցուցչին անձանց մերոց Յիսուսի Քրիստոսի միածնին Աստուծոյ և բանի նորա, այն որ 'ի ձեռն նորա է, զի պահեսցի մեզ խաղաղութիւն հանապազօր, աղօթս առնեմք իբրու հաստատուն է ոչ շարժի յարողքին աշխատեցուցաց կամ 'ի նմին մտաց : Հանդերձ այսոքեմք աղօթս արացուք, զի և զայս գպրութիւն տասներորդ գրեցուք զսա ընդ այլ գպրութիւնս պատմութեանց եկեղեցւոյն, որ կանխեցան եղան. յանուն քո իսկ գրեցուք զսա, Պօլինէ սուրբ, և իբրեւ կնիք ամենայն պատմութեանց զքեզ անուանեսցուք արժանի իսկ զնստ կատարեալ Թուոց 'ի նորոգումն կատարեալ եկեղեցւոյ գեցուք սա : Իբրեւ հաւանեալ յանձն առնումք մեք 'ի հոգւոյ անտի Աստուծոյ որ հրամայէ այսպէս : Օրհնեցէք զսեր յօրհնութիւն նոր զի պանչելիս արար,

այսպէս. Օրհնեցէք զՏէր յօրհնութիւն նոր, զի սքանչելիս արար: Փրկեաց զնա աջ իւր և բազուկ սուրբ իւր: Եցոյց զփրկութիւն իւր առաջի ազգաց, յայտնեաց զարդարութիւն իւր: Եւ զկնի բանին որ հրամայէ՝ Օրհնել զօրհնութիւն նոր, յիրաւի արդեօք և մեք գոչեսցուք եթէ յետ ահագին և խաւարային անցիցն զորս տեսեալ և պատմեցաք, արժանի եղաք որ իբրեւ այսպիսի է տեսանել և առնել տօնս, զոր յառաջ քան զմեզ բազումք արդարեւ ՚ի սրբոց և ՚ի վեկայից Աստուծոյ ցանկացան տեսանել ՚ի վերայ երկրի, և ոչ տեսին, և լսել՝ և ոչ լուան: Այլ նոքա արագ արագ աճապարեալ և լաւագունին քան զայս հանդիպեցան շնորհի, զի յափշտակեցան յերկինս և ՚ի դրախտն աստուածային փափկութեան: Իսկ մեք զայսոսիկ մեծ և քան զմերս արժանաւորութիւն խոստովանեալ՝ զարմանամք ընդ մեծութիւն շնորհի պարգեւացն, և յիրաւի յամենայն անձնէ մերմէ և ՚ի զօրութենէ սքանչացեալ ընդ պարգեւատուն՝ երկիր պազանեմք նմին, և ընդ ճշմարտութիւն կանխաձայնեալ բանից նորա վկայեմք, որ ասէն. Եկայք և տեսէք զգործս Աստուծոյ, որ արար զնշանս և զարուեստս ՚ի վերայ երկրի: Եհար զպատերազմ ՚ի ծագաց մինչև ՚ի ծագս երկրի, զաղեղունս փշրեաց, զգէնս խորտակեաց, և զասպարս այրեաց հրով: Եւ ընդ այս ամե-

փրկեաց նմա աջ և բազուկ սուրբ, եցոյց զփրկութիւն և առաջի ազգի յայանեաց զարդարութիւն: Եւ զկնի բանին որ հրամայէ՝ Օրհնել զօրհնութիւն նոր: Պատասխանի տացուք և մեք և ասասցուք. որ յետ պատմութեանց և խաւարեալ և ապականեալ երեսաց արժանի եղաք, որ իբրեւ այսպիսիս է տեսանել և առնել տօնս զբազում արգարոց և վկայից Աստուծոյ, որ յառաջ քան զմեզ ցանկացան տեսանել ՚ի վերայ երկրի՝ և ոչ տեսին, և լսել՝ և ոչ լուան: Այլ նոքա արագ արագ աճապարեցին և արժանի կռնէ քան զայս, յափշտակեցան յերկինս և ՚ի գրախտն ուրախ լինել առ Աստուած: Իսկ մեք խոստովան լինեմք. զի և այսոքիկ առաւել ենք քան զմեզ. և զարմանամք ընդ շնորհս պարգեաց տուչին և սքանչացեալ իսկ եմք որպէս և արժան է և յամենայն անձնէ և ՚ի զօրութենէ մերմէ երկիր պազանեմք և վկայեմք ՚ի վերայ ճշմարտութեան որ ինչ ասացաւ մարգարէութեամբ ՚ի գիրս. զի ասէ այսպէս. Թէ եկայք և տեսէք զգործս Աստուծոյ որ առնէ զզբանելիս ՚ի վերայ երկրի, և հարկանէ զպատերազմ ՚ի ծագաց մինչև ՚ի ծագս երկրի. զաղեղունս փշրեաց, զգէնս խորտակէ, և զասպարս այրէ: Եւ իբրե-

նայն՝ որ 'ի մեր աւուրս արդեամբք կատարեցան, ուրախ լեալ գոհուիթեամբ, դարձցուք անդրէն 'ի կարգ պատմութեանս:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Վասն նորոգ շինութեան եկեղեցեաց:

Եւ ջնջեցաւ, որպէս 'ի վեր անդր իսկ ասացաք, ամենայն ազգ ատելեացն Աստուծոյ, և յանկարծակի պակասեցան 'ի միջոյ մարդկան, որպէս զի կատարեսցի դարձեալ բանն Աստուծոյ որ ասէ, Տեսի զամբարիշտն վերացեալ բարձրացեալ որպէս զմայրսն լիբանանու. անցի և ահա ոչ էր, խնդրեցի և ոչ գտաւ տեղի նորա: Եւ արդ այսուհետեւ օր զուարթ է և լուսապայծառ, չիք 'ի նմա և ոչ ստուեր մի ամպոյ, զի ճառագայթք լուսոյն երկնաւորի լուսաւորեցին ընդ ամենայն տիեզերս զեկեղեցին Քրիստոսի: Եւ որոց միանգամ արտաքոյ հաւատոց մերոց էին՝ չէր և նոցա նախանձ հաղորդել ընդ մեզ 'ի բարին՝ որ տուան մեզ յԱստուծոյ, զի թէպէտ և ոչ հաւասարութեամբ, սակայն գոնեա սակաւիկ մի որչափ իցէ: Քանզի հա-

ուրախ լինիմք մեք այսոքիմբք, զի արդեամբք կատարեաց 'ի մեզ: Յետ այսորիկ խաղացուք երթալ 'ի պատմութիւն անդր:

Երկրորդ. վասն Նարոգման եկեղեցեաց:

Ջնջեցաւ իսկ և ազցն ամենայն ատելեացն Աստուծոյ, որպէս զի վերագոյնն ասացաք, և տեսիլն մարդկանն այնոցիկ յանկարծակի ջնջեցաւ որպէս. զի կատարեսցի դարձեալ բանն Աստուծոյ որ ասէ այսպէս: Թէ տեսի զամբարիշտն վերացեալ բարձրացեալ որպէս զմայրսն լիբանանու. անցի և ահա ոչ էր, և ոչ գտաւ: Եւ արդ այսուհետեւ օր է ուրախութեան և լուսաւորութեան, զի չիք 'ի նոսա և ոչ մի ստուեր ամպոյ. զի ճառագայթք լուսոյն երկնաւորի լուսաւորեցին զամենայն արարածս 'ի ձեռն եկեղեցւոյն Քրիստոսի, և չիք նախանձ հաղորդել ընդ մեզ 'ի բարին որ յԱստուծոյ տուան մեզ. և որ միանգամ արտաքոյ հաւատոց մերոց իցեն. զի թէպէտ և ոչ հաւասարութեամբ, սակայն գոնեա սակաւիկ մի որչափ և իցէ: Բայց ամենեցուն իսկ մարդկան տուան ազատութիւն 'ի հնազանդութենէ անտի իշխանացն, և բուժեցան յառաջն չա-

սարակաց ամենայն մարդկան եղև ազատութիւն 'ի հարստահարութենէ անտի բռնաւորաց, և 'ի չարեաց անտի առաջնոց զերծեալք՝ էին և որ խոստովան լինէին եթէ նա միայն է ճշմարիտ Աստուած, որ օգնականն է պաշտօնէից իւրոց երկրպագուաց: Եւ մեզ մանաւանդ՝ որք միանգամ 'ի Քրիստոս յօծեալ Աստուծոյ եղաք զյոյս մեր խրախուծիւն էր անպատում, և ամենեցուն աստուածագրեցիկ զուարճացեալ ծաղկէին դէմք. և ամենայն տեղի որ յառաջ քան զսակաւ մի աւերակ ամայի էր յամբարշտութենէ անտի բռնաւորաց, որպէս յերկար և 'ի մահաբեր հիւանդութենէ 'ի կրկին կենդանութիւն վերածեալ տեսանէին. և տաճարք վերստին 'ի հիմանց բարձրակառոյցք կանգնէին, պայծառագոյն փայլելով քան որ երբեմն քակտեալ կործանեցան: Այլ և թագաւորք վերստեայք ստէպ ստէպ օրինօքն որ վասն քրիստոնէից էր՝ զմեծութիւն պարգեացն Աստուծոյ և ևս զարձակեալ հաստատէին 'ի մեզ: Նամականի 'ի թագաւորէն առ եպիսկոպոսունս առաքէին, և պաթիք և պարգեք ելանէին նոցա: Զորոց զպատճէն 'ի դէպ ժամանակի 'ի լատին բարբառոյ 'ի յոյն, յեղեալ՝ և իբրև 'ի սրբազան տախտակս 'ի գիրս յայս գրողմէ ոչինչ օտար համարիմք, զի եղիցի 'ի յիշատակ որոց միանգամ գալոց իցեն զկնի մեր ազգ:

րեացն անտի. և ոմանք ոմանք խոստովան լինէին, եթէ մի փայն է Աստուած ճշմարտիւ այն որ նա ինքն՝ օգնական պաշտօնէից իւրոց, և մանաւանդ մեր որ միանգամ կանխեցաք զյոյս մեր յօծեալ Աստուծոյ. և խրախուծիւն էր անարտում և ուրախութիւն յԱստուծոյ յամենայն մարդ զուարճացեալ ծաղկէր. և ամենայն գաւառք որ յառաջ քան զսակաւ մի աւերակ թափուր էր յամբարշտութեան իշխանացն իբրև 'ի գառն հիւանդութենէ մահու տեսնէին զի նորոգեալ լինէր. և տաճարք գործեալ վերստին 'ի հիմանց շինեալ լինէին և կատարեալ. և առաւելապէս փառաւրդօղունէին որ միանգամ յառաջագոյն ապականեցան: Այլ և թագաւորքն վերստեայք ստէպ ստէպ օրինօքն որ քրիստոնէիցն էր զպարգևն Աստուծոյ հաստատէին մեզ զօրութեամբ և մեծութեամբ գային. իօկ և հրովարտակք թագաւորացն յանուանս եպիսկոպոսացն, և պաթիք և պարգեք ստացուածոց որ աստ 'ի դէպ ժամանակի բանի. իբրև 'ի պատմութեանս սրբութեան նշանակեցուիք ընթանն նոցա յայս գիրս. զի եղիցին յայտնի, վասն յիշատակ որոց միանգամ գալոց իցեն զկնի մեր:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վասն տօնից նաապատեաց եկեղեցեաց որ ընդ
ամենայն տեղիս :

Հանդերձ սոքիմբ յաջողէր մեզ զըղձալին զայն և
զսիրելի տեսանել հանդէս, զի տօնք նաւակատեաց
յամենայն քաղաքս լինէին, և օծումն սրբութեան
նորոյ աաճարաց աղօթից: Դարձեալ և եպիսկոպոսաց
Ժողով'ի միասին, և'ի հեռաւոր աշխարհաց խուռնրն
թաց եկաւորք, և Ժողովրդոց ընդ Ժողովրդեան սիրա-
կամութեամբ գալ'ի մի միաբանութիւն հաւասարու-
թեան անդամոց մարմնոյն Քրիստոսի: Եւ դէպ լինէր
ըստ կանխաձայն մարգարէութեանն, որ խորհրդա-
կան օրինակաւ զլինելոցն առ յապայ նշանակէր: Մեր
ձենայր ոսկր առ ոսկր, և յօգք առ իւրաքանչիւր յօ-
դրս. և զոր այլ ևս կանխեաց ծանոյց աստուածազ-
դեաց բանն յառակ օրինակին անսուտ ճմարտու-
թեամբ: Մի էր Հոգւոյն Աստուծոյ զօրութիւն ընդ
ամենայն անդամն մարմնոյն խաղալով, մի հոգի, մի
շունչ ամենեցուն, մի խորհուրդ և յօժարութիւն հա-

Երրորդ . վասն տօնից նաապատեաց եկեղեցեաց, որ յինէին
ընդ ամենայն տեղիս :

Հանգերձ այսոքիմբք, եղև տեսիլն այն որ մեք ամենեքին սի-
րեմք և աղօթս առնեմք վասն նորա, զի յամենայն քաղաքս Ժողովեալ
լինէին'ի տօն նաւակատեաց, և աաճարք որ վասն աղօթից
լինեալ լինէին և եպիսկոպոսք Ժողովեալ էին'ի միասին և Ժողով
Ժողովրդոց'ի հեռաւոր աշխարհաց և Ժողովուրդ որ զԺողովուրդ
ոչ ճանաչէր'ի սէր անդամոց մարմնոյն Քրիստոսի'ի մի միաբանութիւն
և'ի հաւասարութիւն գային, և Ժողովէին որպէս ասացեալ է'ի
մարգարէութիւնն, որ իբրև խորհրդիւ եջոյց վասն այնր իրիք որ
ինչ լինելոց էր առ յապայ, մերձենայր ոսկր առ ոսկր և յօգ առ
յօգ, և այլն ևս զոր ինչ միանգամ կանխեաց յառաջագոյն ասաց
բանն Աստուծոյ. ակնարկելով'ի ձեռն մարգարէութեան, առանց
ստուծեան կատարեալ լինէին. և մի զօրութիւն որ հոգւոյն Աս-
տուծոյ յամենայն անդամն հաստատեալ էր, և մի շունչ ամենե-
ցուն և մի խորհուրդ հաւատոց, և յամենեցունց մի օրհնութիւն

ւատոց, և մի օրհնութիւն ամենեցուն աստուածաբանելով: Զնոյն պաշտօն կատարելով առաջնորդաց եկեղեցւոյ, և մտադիր նուիրապօրծելով քահանայից, և աստուածավայելուչ 'ի գլուխ տանելով զօրէնս եկեղեցւոյ: Աստ սաղմոսք և յառ Աստուծոյ աւանգեալ մեզ պատգամք հնչէին, անդ աստուածային և խորհրդական օրէնք գոհութեան. որ փրկական չարչարանաց խաչելոյն էր մեզ նշանակ գաղտնախորհուրդ և անձսու: Եւ առ հասարակ ամենայն ազգ մարդկան 'ի միասին արանց և կանանց, և ամենայն հասակ յամենայն զօրութենէ մտաց աղօթիւք և գոհութեամբ զտուիչն բարեաց զԱստուած 'ի հոգի և 'ի շունչ ցընծութեամբ և ուրախութեամբ փառաւորէին: Եւ առաջնորդք հաւատացելոց իօսս առնէին առ ժողովուրդն և ամենայն ուրեք ըստ կարի իւրեանց և ըստ հանձարոյ, և զամենաժողով տօնս մեծապէս զարդաւին:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Բան կացրդական 'ի հաւնդէս ամենաժողով տօնին:

Արդ ոմն 'ի չափաւոր հանձարաց՝ զայս օրինակ յօրինեալ ճառս առ ժողովական հովիւսն, որ իբրեւ 'ի

որոտայր և պաշտօնն կատարեալ առաջնորդացն եկեղեցւոյ որ ժողէին Աստուծոյ և պատարագ քահանայից, և օրէնք եկեղեցւոյ որ ժողելուչ էին Աստուծոյ. էր տեղի զի սաղմոսք և բանք որ յայտնեալ էին և լսելի լինէին 'ի նմանէ, և էր տեղի որ պաշտօնք խորհրդոցն Աստուծոյ կատարեալ լինէին 'ի նմա, որ էին նոցա օրէնազք ծածկեալ չարչարանաց փրկչին մերոյ, և 'ի միասին ամենայն ազգ առհասարակ արանց և կանանց ամենայն զօրութեամբ խորհրդոյ աղօթիւք և գոհութեամբ, շնորհ և մտօք, ցնծութեամբ և ուրախութեամբ զտուիչն բարեաց զԱստուած փառաւորէին: Եւ ամենեքեան որ միանգամ կամէին առնէին խօսս նաւակաւանաց ամէկ ըստ կարգի, որպէս և էր մի 'ի նոցանէ. և յարգէին և օրախ առնէին զժողովուրդն տօնից. և մի յայնչանէ իսկ 'ի կրտսեաց նոցա եկաց 'ի միջի և խօսեցաւ խօսս իբրեւ 'ի ժողովուրդ եկեղեցեաց. ինքն զի ժողովեալ են հովիւք բազումք և խաղաղութեամբ և հան

Ժողով եկեղեցւոյ գումարեալ էին և բազում խաղաղութեամբ և վայելչական հանգարտութեամբ յունկրնդրութեան մնային, 'ի գէմն միոյ ուրումն 'ի Ժողովելոյ անտի եպիսկոպոսաց որ ընտիրն էր և աստուածասէր, որ փութով պնդութեամբ իւրով զհոյակապն և զվայելչական ընդ ամենայն Փիւնիկէ, զտաճարն Առտուծոյ 'ի Տիւրոս կառուցեալ էր, և խօսեցաւ օրինակ զայս:

Խօսք 'ի հանդէս տօնի նաւակատեաց եկեղեցեաց՝ ասացեալ 'ի դէմն Պաւլինեայ եպիսկոպոսի եկեղեցւոյն Մուրայ:

Ո՛ր բարեկամք և քահանայքդ Աստուծոյ, որ զգեցեալ էք 'ի հանդերձ սրբութեան, և զպսակ երկնաւոր փառաց և զօծումն Աստուծոյ և զքահանայական սրբոյ հոգւոյն զպճնաւորն արկեալ զանձամբ: Եւ դու, նորոյ սրբոյ տաճարին Աստուծոյ փառքդ և պարծանք, որ ալելոյթ հանձարով յառ Աստուծոյ պատուեալ, երիտասարդական առոյգ արութեան գործ կատարեալ արդեամբք ցուցեր: Զոր Աստուած ինքնին՝ որ զերկինս և զերկիր լնու, գերագոյն պարգևօք պատուեաց, զի յերկրի՝ Քրիստոսի նորա միածնի և անդրանկի նորա բանին և սրբոյ հարսին նորա ընտրելոյ

գարտութեամբ պատրաստեալ լինէր ունկնգրութիւն նոցա. իբրեւ 'ի գէմն միոյ եպիսկոպոսի այն, ամենայն իւրք առաքելն էր և վայելուչ Աստուծոյ. այն որ պնդութեամբ իւրով սքանչելի էր առաւելապէս 'ի Մուր փիւնիկեցւոց, և տաճար առաւել սքանչելապէս շինեաց անդ. բայց խօսեցաւ նա իբրեւ զայս խօսս:

Զորորդ . խօսք վասն յուսատրութեան իրաց եկեղեցեաց:

Խօսք որ 'ի վերայ Ժողովրդեան տօնին և վասն շինուածոյ եկեղեցւոյն, որ ասացեալն է 'ի գէմն Պաւլինէի եպիսկոպոսի եկեղեցւոյ Մուրայ:

Ո՛ր քահանայք սիրելիք Աստուծոյ, որք զգեցեալ են 'ի հանդերձ սրբութեան և պսակ երկնաւոր փառաց և զօծումն Աստուծոյ և զպատմութեան քահանայութեան և զհոգի սուրբ, և գու ով գովեստ նոր տաճարի Աստուծոյ սրբոյ, որ արդեամբք և առաւել գործովք, և առաքելն ընտրութեամբ սքանչելի ես, զի ինքն Աստուած որ ունի զամենայն տիեզերս, առաւել պարգևօք պատուեաց զքեզ. զի 'ի վերայ երկրի շինեացեա տաճար Քրիստոսի բանին

տուն և տաճար շինեցեալ: Եթէ որ զքեզ նոր Բեռն-
լիէլ ճարտարապետ խորանին Աստուծոյ կոչել ակտոր-
ժիցէ. կամ Սողոմոն՝ նորոյ և բազմօք ընտրելագունին
Երուսաղէմի Թագաւոր, կամ Զօրաբաբէլ նոր, որ մե-
ծացոյց զփառս վերջնոյ տաճարին քան զառաջնոյն:
Եւ դու, փարսիս և գաւիթ սրբութեան հօտին Քրիս-
տոսի, բնակութիւն բանից բարեաց, և տեղի խրատու
զգաստութեան. և նազելի աստուածպաշտութեան
լսարան: Եւ որ երբեմն մեք զքանչելարուեստ նշանս
բարերարութեան Աստուծոյ մերոյ առ մարդիկ՝ ի յըն-
թերցուածոց աստուածեղէն գրոց սրբոց լսելով՝ զօրհ-
նութիւնս առ Աստուած և երգս գահութեան հըն-
չեցուցանել խրատեալ էաք, եթէ Աստուած ական-
ջօք մերովք լուաք, և հարբն մեր պատմեցին մեզ գործս
զոր գործեցեր յաւուրս յառաջինս: Բայց արդ ոչ թէ
ի լսելոյ, և ոչ ի բրնձնէ՝ ի համբաւոյ բանից զբազուկ
բարձր և զերկնաւոր աջ բարերարին մերոյ և ամենա-
թագաւորին Աստուծոյ գիտեմք, այլ արդեամբք, և
որպէս բանիս կարգ է ասել, և աչօք մերովք տեսաք
զհաւատս և զճշմարտութիւն երբեմն աւանդելոց նո-
ցա. որով և զերկրորդն հանցուք զօրհնութիւն յաղ-
թական, և յայտնապէս ձայն բարձեալ և գոչեսցուք.
Որպէս լուաք՝ սոյնպէս և տեսաք՝ ի քաղաք Տեառն
զօրութեանց, ի քաղաք Աստուծոյ մերոյ: Յորո՞ւմ

և միածնին նորա և զեկեղեցին նորա սուրբ փառաւորիչ Աստուծոյ:
Եթէ որ կամիցի կոչել զքեզ Բեռնլիէլ նոր ճարտարապետ խոր-
անին Աստուծոյ, կամ Սողոմոն Թագաւոր նոր և առաւել Երուսա-
ղէմի, կամ Զօրաբաբէլ նոր, այն որ մեծացոյց զփառս վերջին տա-
ճարին առաւել քան զառաջինն: Նա և գուրք գառնիչ հօտին Քրիս-
տոսի բնակութիւն բանից բարեաց, և տեղի խրատու զգաստու-
թեան: Եւ որ սիրելի աստուածպաշտութեան այնոքիկ որ յառաջ
գոյն ի լսելիս ձեր արկանէին՝ ի ձեռն աստուածեղէն ընթերցու-
ածոց զօրհնութիւնս աստուածպաշտութեան և սքանչելիս տեսն
մերոյ և օգնութիւն՝ որ առ մարդկան, և օրհնութիւնս Աստուծոյ
հանէին համարձակ է ասել և յորժամ խրատեմք, եթէ. Աստուած
ականջօք մերովք լուաք, և հարբն մեր պատմեցին գործ զոր գոր-
ծեցաւ յաւուրս առաջինս: Այլ և արգ ոչ թէ ի բրնձնէ՝ ի լսելոյ և ոչ
ի բրնձնէ՝ ի համբաւոյ բանից բազուկն բարձր և ձեռն երկնաւոր Թա-
գաւորին մերոյ և Աստուծոյն ընդունիմք մեք: Բայց արդեամբք սո-
վին աչօք մերովք տեսաք թէ ճշմարիտ են, և հաւատամք մեք որ
յառաջագոյն առան վասն յիշատակի: Բայց օրհնութիւն երկրոր-

քաղաքի, եթէ ոչ յաստուածաշէնս յայս և 'ի նորա-
կերտ տաճարս, որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ,
սիւն և հաստատութիւն ճմարտութեան: Որոյ վասն
և այլ միւս ևս բանն Աստուծոյ աւետարանէ այսպէս
թէ. Փառաւորութիւնք պատմեցան զքէն աւագիկ
քաղաքդ Աստուծոյ, յորում և ժողովեաց զմեզ Աս-
տուած բարերար՝ շնորհօք Միածնին իւրոյ. և իւրա-
քանչիւր որ կոչեցանն երգեսցեն մի առ մի և գոչես-
ցեն ասելով. Ուրախ եղէ ես ընդ այնոսիկ՝ որք ասէին
ցիս 'ի տուն Տեառն երթիցուք մեք: Եւ դարձեալ. Տէր
սիրեցի զվայելութիւն տան քո, և զտեղի յարկի փա-
ռաց քոց: Եւ ոչ եթէ առանձին իւրաքանչիւր 'ի մէնջ
միայն, այլ և ամենեքեան միահողոյն միանգամայն 'ի մի
հոգի և 'ի մի շունչ փառաւորելով աղաղակեսցուք.
Մեծ է տէր և օրհնեալ է յոյժ՝ 'ի քաղաք Աստուծոյ
մերոյ 'ի լեառն սուրբ նորա: Քանզի մեծ է արդարեւ,
և մեծ է տաճար նորա, բարձր և հոյակապ, և գեղե-
ցիկ տեսնելով քան զամենայն որդւոց մարդկան:
Մեծ է Տէր, որ արար սքանչելիս միայն. մեծ է որ ա-
րար մեծամեծս, անքնինս, փառաւորս և սքանչելիս՝
որոց ոչ գոյ թիւ: Մեծ է այն որ փոփոխէ զժամս և
զժամանակս. որ կործանէ զաթոռս բռնաւորաց, և
նստուցանէ զիշխանս, որ յարուցանէ զաղքատս յեր-

գում յաղթութեան հանցուք. և իբրեւ 'ի նմին գործոյ անտի ա-
ղաղակեսցուք և ասացուք որպէս լուաք, սոյնպէս և տեսաք 'ի
քաղաք տեառն զօրութեանց 'ի քաղաք Աստուծոյ մերոյ: Բայց յու-
րում քաղաքի, այլ յայս որ շինեցաւ նորոգապէս և ընգունելի եւ
զև Աստուծոյ, որ է սո եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, սիւն հառ-
առառն ճմարտութեանն. վասն այնր զի և այլ միւս ևս բանն Աս-
տուծոյ աւետարանէ այսպէս թէ. փառաւորութիւնք պատմեցան 'ի
քեզ աւագիկ քաղաքդ Աստուծոյ, այն որ 'ի նա ժողովեաց զմեզ
Աստուած բարերար շնորհօք միածնին իւրոյ ամենեքեան մի մի
յայնչանէ որ կոչէ: և օրհնեցէ աղաղակեսցէ և ասացէ. ուրախ
եղէ ես յորժամ՝ սենն ցիս եթէ 'ի տունն տեառն երթիցուք, և
թէ. տէր սիրեցի զվայելութիւն և զտեղի յարկի փառաց: Եւ ոչ
եթէ միայն առանձինն իւրաքանչիւր 'ի մէնջ, այլ և ամենեքեան
յանկարծակի 'ի մի հոգի և 'ի մի շունչ պատմեսցուք և փառաւո-
րեսցուք և ասացուք, մեծ է տէր և օրհնեալ է յոյժ՝ 'ի քաղաք
Աստուծոյ մերոյ 'ի լեառն սուրբ նորա և սքանչելի զի և մեծ իսկ է
ճմարտիւ, և մեծ է տաճար նորա և բարձր և սքանչելի և գեղեցիկ
տեսիլ նորա քան զորդիս մարդկան, մեծ է տէր որ արար զսքանչե-

կրէ և բարձր առնէ զտառապեալս յաղբեաց: Քա-
կեաց զհօրս յաթռոց, և բարձրացոյց զխնարհս:
Զքաղցեալս լցոյց բարութեամբ, և զբազուկս ամբար-
տաւանից խորտակեաց: Որ ոչ եթէ առ հաւատա-
ցեալս միայն, այլ և առ անհաւատս զխշատակ պատ-
մութեանցն առաջնոց հաւատարիմ գործեաց: Մե-
ծագործ և զարմանագործ, բոլորից Տէր և արարիչ
ամենայն տիեզերաց, ամենակալ և բարերար՝ մի և
միայն Աստուած. որում և հանեմք օրհնութիւն նոր,
փոխանակ զի արար զսքանչելիս մեծամեծս, և զի յա-
ւիտեան է ողորմութիւն նորա: Որ եհար զԹագաւորս
մեծամեծս, և սպան զԹագաւորս հօրս, զի յաւի-
տեան է ողորմութիւն նորա: Զի յիշեաց զմեզ Տէր՝ ի խնար-
հութեան մերում, և փրկեաց զմեզ ի ձեռաց թշա-
մեաց մերոց: Եւ ի փառաւորելոյ արդ օրհնութեամբս
զՀայրն բոլորից մի՛ դադարեցուք. և զբարեացս այսո-
ցիկ զերկրորդ պատճառ², զառաջնորդն մեր յառ-
տուածգիտութիւն, և զվարդապետն ի Ճմարիտ առ-
տուածպաշտութիւն, զսատակիչն ամբարշտաց և զջա-
խիչ բռնաւորաց, զուղղիչն կենաց և զփրկիչն կորու-
սելոց զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս միաբերան պա-

լիս միայն. մեծ է որ արար զսքանչելիս անբաւ, և զօրութիւն և ա-
րուեստս անթիւս. մեծ է այն որ փոխէ զԺամանակս և զտարիս,
անցուցանէ զԹագաւորս, որ բարձր առնէ զուրուկն յերկրէ և
յաղբեաց յարուցանէ զտնանկն: Քաղեաց զհօրս յաթռոց իւրոց
և բարձր արար զհեղս յերկրէ, ելից զքաղցեալս բարութեամբ, և
զբազուկս ամբարտաւանից խորտակեաց. որ ոչ եթէ հաւատացե-
լոց միայն այլ և անհաւատից յիշատակ պատմութեանց առաջնոցն
հաստատեաց, այն որ արար զսքանչելիս մեծամեծս. տեառն ամե-
նայնէ և արարիչն ամենայն տիեզերաց ամենակալ և բարերար ի
զերայ ամենայնի այն որ մի է Աստուած միայն, այն՝ որ նմա հանեմք
մեք օրհնութիւն նոր ի պատրաստի տալ մերում և յատեղ. որ ա-
րար զսքանչելիս մեծամեծս միայն, զի յաւիտեան է ողորմութիւն:
Մհար զԹագաւորս մեծամեծս, և սպան զԹագաւորս հօրս. զի
յաւիտեան է ողորմութիւն նորա. զի յիշեաց զմեզ ի խնարհու-
թեան մերում. փրկեաց զմեզ ի ձեռաց թշնամեաց. զի յաւիտեան
է ողորմութիւն նորա: Յայսմիկ իսկ ի փառաւորելն մերում զՀայրն
ամենայնի մի դադարեցուք երբեք և զայն որ նա ինքն եղև մեզ
պատճառ ամենայն բարեաց զարարիչն տիեզերաց, որ նա ինքն է
բանն Աստուծոյ զտուիչն գիտութեան, զուսուցիչն ճմարիտ առ-
տուածպաշտութեան. զսատակիչն ամբարշտաց զկորուսիչն իշխե-
նաց, զուղղիչն աշխարհի և զփրկիչն կորուսելոց. զտէր մեր Յիսուս

տուեացուք: Զի նա միայն բարերարին Հօր՝ որդի բարերար, որ կամօք հայրական մարդասիրութեանն մինչդեռ 'ի կորուստ ապականութեան անկեալ էաք կործան, եկն նա կամաւ զգեցաւ զմերս բնութիւն. և իբրեւ բժիշկ շարտար 'ի փրկութիւն խօթացելոցն ետես զանհարկնսն, և մերձեցաւ 'ի գժնդակ ժահահոտութիւնս և 'ի վէրս մեր, և ախտակցութեամբ 'ի վշտաց օտարին պատրաստեաց անձին իւրոյ ցաւս տրտմութեան: Եւ ոչ միայն յորժամ հիւանդ էաք և 'ի կեղս չարաչարս և 'ի վէրս նեխեալս, այլ և մինչդեռ 'ի մեռեալս և 'ի ստուերս մահու էաք բնակ, 'ի նմին 'ի կորստենէ անտի մահու ապրեցոյց զմեզ: Զի ոչ ումեք շնորհեցաւ յԱստուծոյ զօրութիւն այնպիսի, զի այնքանեաց անսայթաք մատակարարիցէ զփրկութիւն, բայց սմա միայնոյ, որ 'ի ծանր չարչարանս ապականութեան մերոյ մերձեցաւ, և զցաւս մեր եբարձ, և զպատիժ պատուհասի ամբարշտութեան մերոյ յանձն իւր էառ, ոչ միայն կիսամահս, այլ 'ի դամբանս և 'ի գերեզմանի ժահահոտով թաթաւեալս 'ի վեր առեալ, որպէս երբեմն և արգայժմ 'ի ձեռն առատագեղ ողորմութեան իւրոյ 'ի վեր քան զամենայն ակնկալութիւնս մեր կեցոյց զմեզ, և հաղորդս և կրցորդս արար բարեաց Հօրն իւրոյ, որ կենարարն է և լուսատու, բժիշկ մեր մեծ և թագաւոր և Տէր՝ Քրիստոսն Աստուծոյ: Յորժամ երբեմն 'ի մնայլ գիշերի և

Քրիստոս. բացցուք զբերանս մեր և օրհնեսցուք, զի նա միայն է որդի բարերարին և բարերար հօրն, և որ միով հաղորդութեամբ կամաց ողորմութեանն հօր իբրեւ մեք 'ի խոնարհ 'ի կորստեանն բնակեալ էաք ի կատարեալ կամօք զգեցաւ զբնութիւնս մեր. իբրեւ բժիշկ առաքինի որ վասն կենաց հիւանդաց ետես զժողարկնս և մերձեցաւ 'ի բարշէլին և այլով վշտօք կթեաց զպտուղ արտմութեան անձին մերոյ. բայց ոչ եթէ միայն մինչդեռ հիւանդ էաք և 'ի կեղս չարաչարս և 'ի վէրս նեխեալս ըմբռնեալ էաք, այլ մինչ 'ի մեռեալն բնակեալ էաք՝ 'ի նմին 'ի կորստենէ անտի ապրեցոյց զմեզ. և նա միայն մերձեցաւ 'ի խեղա ապականութիւն չարչարանաց մերոյ. և եբարձ զպատիժս պատուհասի ամբարշտութեան մերոյ և էառ զմեզ իբրեւ 'ի գերեզմանէ, մինչդեռ նովին ժահահոտով թաթաւեալ էաք: Բայց յառաջագոյն և արգ 'ի ձեռն փութոյ պնդութեան ողորմութեան իւրոյ կեցոյց զմեզ յուսով, և հաղորդս և կցորդս արար զմեզ բարեաց հօր իւրոյ, այն որ նա իբրեւ է կենարար և լուսատու բժիշկ մեր և թագաւոր մեծ տէր մեր Յի-

յաղջամուղջ խաւարին 'ի մոլորութիւն խոհեական
դիւաց, և յաղջեցութիւն ատելեաց Աստուծոյ այ-
սոցն չարութեան անկեալ զնէր ազգ մարդկան, 'ի
ծագել նորա միայն, բազմագիմի կապանքս ամբարը-
տութեան մերոյ՝ որպէս մոմ զի հալի 'ի ճառագայ-
թից լուսոյ, այնպէս լուծեալ քակտեցան: Եւ այժմ
արդ 'ի վերայ այսր ամենայնի շնորհաց և մեծի բարե-
րարութեան հեղձեալ նախանձու բարեատեաց չա-
րասէր բանսարկուն, զամենայն զմահաբեր զօրու-
թիւնս իւր շարժեաց յարոյց ընդդէմ մեր, որ և զա-
ռաջինն ըստ նմանութեան կատաղի շան՝ որ խածատէ
զքարինս ձգեալս 'ի նա, զսրտմտութիւն բարկութեան
իւրոյ ընդդէմ անշունչ զինուն՝ Թափէր 'ի քարինս
տաճարացն, և յանգգայ նիւթ շինուածոց զգազոնու-
յին մոլեգնութիւնն իւր զինելով, զաւերածս ամա-
յութեան՝ որ սիրելին էր ինքեան, 'ի վերայ եկեղե-
ցեացն ածէր. ապա և զահագին շիւն և զօձանման
ձայն իւր, և զի 'ի ձեռն մեծասաստ սպառնալեաց ա-
նօրէն բռնաւորաց, և է զի 'ի հայհոյիչ հրամանս ամ-
բարիշտ իշխանացն՝ արձակէր, և զմահ ժայթքեալ
ժանտ և ապականիչ ոգւոց Թունովք մահաբերին
զըմբռնեալս յինքեան զհոգիս դեղէր, և մահացու
զոհիւք կռոցն մեռելոտւոց զնուիրողն մահացուցա-
նէր. և զամենայն մարդակերպ գազանս և զվայրենա-

սուս Գրիստոս որդի Աստուծոյ կանգանւոյ որ է օրհնեալ յաւի-
տեանս ամէն:

Այլ յայժ ժամանակի միանգամ իբրև 'ի խաւար մթին և 'ի
մոլորութիւն գիւաց գերեաց. և 'ի զօրութիւն այսոց որ տեսի են
Աստուծոյ, ամենայն ազգ մարդկան մինչեւ հեղձեալ կային 'ի մէջ
կորստեան, նոյնժամայն իբրև ծագեաց և ելոյժ զկապանս անհա-
րին ամբարըտութեան մերոյ՝ որպէս մոմ զի հալի 'ի ճառագայթից
արեգական, այնպէս յանցեան և կորեան Թշնամիք շքմարտու-
թեանն: Իսկ այժմ վասն այսր ամենայն շնորհաց և օգնութեան՝
սատանայ որ հեղձեալ լինէր նախանձու ատեցողն բարեաց և ու-
րողն չարեաց զամենայն զօրս կորստեան իւրոյ յարոյց 'ի վերայ մեր
'ի մարտ պատերազմի: Եւ զառաջինն ըստ նմանութեան շան կա-
տաղի որ խածատէ զքարինս որ 'ի նա ձգեալ լինէին, զսրտմտու-
թիւն բարկութեան զվրիժուն հատուցման *:

* Յոս Ժւր օրինակն նախնեաց Թարգմանութեան:

միտ որեաւն ընդդէմ մեր շարժէր: Դարձեալ վերըստին յայնժամ Հրեշտակ մեծի խորհրդոյն, և նախ իշխան զօրուն Աստուծոյ³, իբրեւ շատ իսկ մրցմամբ նահատակութեան, և համբերատար պնդութեամբ զօրականք արիւք արքայութեան նորա 'ի հանդիսի անցանէին, յանկարծակի ուրեմն երեւալ նորա, և զամենայն ոխերիմ հակառակորդսն և զպատերազմն ընաջինջ խօրտակեալ յօշինչ դնէր, որպէս եթէ և ոչ անուն անպամ նոցա լուեալ երբեք կարծիցի: Եւ ըզբարեկամս իւր զընտանիս, ոչ 'ի վեր քան զամենայն մարդիկ միայն փառօք, այլ և քան զերկնաւոր զօրութիւնս, քան զարեգակն և զլուսին և զաստեղս, և քան զամենայն երկինս և զտիեզերս համայն՝ ամբարձրացոյց: Մինչ զի որ ոչն ուրեք երբեք էր եղեալ, զի ինքնակալք մեծ՝ 'ի նմանէ վիճակեալ 'ի պատիւ և 'ի փառս հաւատարմ, թքանեն յերեսս դրօշերցն մեռելոտեաց, և առ ոտն կոխելով զպիղծ պաշտօն դիւաց, ծաղը ծանուկ առնեն զնախնեացն հայրենատուր մոլորութեան խաբէութիւնս, և զմի միայն Աստուած, որպէս հանուրց մարդկութեան նոյն և ինքեանց բարերար հաւատան. և զՔրիստոս Աստուծոյ որդի և բոլորից թագաւոր խոստովանին, և 'ի հրովարտակս իւրեանց և յարձանս կանգնեալ՝ Փրկիչ զնա անուանեն. և զքանչելիս նորա, զյաղթութիւնս ընդդէմ ամբարշտաց 'ի քաղաքին՝ որ դշխոյն է տիեզերաց, արքունական գրով գրոշմեն: Որպէս զի Յիսուս Քրիստոս Փրկիչ մեր միայն 'ի յաւիտենից անտի ժամանակաց, յաւաքպետաց աստի աշխարհիս, ոչ որպէս 'ի հասարակաց մարդկանէ կարգեալ թագաւոր խոստովանի, այլ հանուրց բոլորից Աստուծոյ որդի հարազատ, և ինքնին իսկ Աստուած Ճշմարիտ⁴. և կարի յիրաւունս: Քանզի մօք երբեք 'ի թագաւորաց աշխարհիս յայն առաքինութիւն եհաս և 'ի զօրութիւն, մինչև զամենայն մարդկան՝ որ 'ի վերայ երկրի, զլսելիս և զլեզուս ընուկ կոչմամբ անուան իւրոյ: Ո՞ր երբեք յիշխանաց օրէնս այնպէս բարեպարիշտս և իմաստունս կարաց կարգել, որ 'ի ծագաց մինչև 'ի ծաղրս տիեզերաց 'ի լուր հասարակաց մարդկութեան հանապազօրդ ընթերցեալ և անյեղլի հաստատու.

Թիւն առնուցու: Ո՞ զվայրագ ժողովրդաց զեռւթ և զգգնդակ սովորութիւնս, հեզ և մարդասէր օրինօք իւրով 'ի համբոյր էած: Ո՞ ընդ դարս ողջոյն Թնա-մութիւն և պատերազմ յամենեցունց կրեալ, և գեր մարդկային իմն եցոյց զօրութիւն, մինչ զի զօրհանա-պազ 'ի ծաղկի և 'ի զարգացման և յաստօջ երիտա-սարդութեան երևել: Ո՞ր ազգ, որ և ոչ 'ի լուր ականջ ջաց 'ի յաւիտենից բնաւ ծանուցեալ, և յանկարծ ուրեմն ողջ բովանդակ միանգամայն ոչ յանկեան ու-րեք երկրի Թագուն, այլ համայն ընդ տիեզերս՝ որ ընդ արեգակամբ, ելեալ եկաց 'ի միջի: Ո՞ զգորական իւր զինուք բարեպաշտութեան այնպէս փակեալ ամ-րացոյց, մինչև անդամանդեայս զանձինս նոցա ընդ-դէմ ակոյնսինցն Թնամեաց յարդարել: Եւ ո՞ր 'ի Թա-գաւորաց այնպէս երբեք զօրացաւ, զի և յետ մահուն բանակս կազմել, նշանս յաղթութեան ընդդէմ Թըշ-նամեաց կանգնել, զամենայն տեղիս առ հասարակ, զքաղաքս, զգաւառս, զհելլէնս և զբարբարոսս ար-քունեօք իւրովք և նուիրական աստուածային տաճա-րովքն լի աւնել: որպիսիք են տաճարիս այսօրիկ գե-ղեցիկ զարդք և նուէրք պարգեւաց՝ որք մեծարոյք են արդարև և մեծաշուք, և զարմացման և սքանչանալոյ արժանիք, զի Փրկչին մերոյ Թագաւորութեան նշա-նակք են գերապայծառք: Որպէս զի և արդ իսկ. Նա առաց՝ և եղեն. ինքն հրամայեաց՝ և հաստատեցան: Քանզի և ո՞ր կարէր ընդդէմ կալ ակնարկութեան հրա-մանին ամենիշխան Թագաւորին բոլորից և Աստուծոյ բանին: Ի ճշգրիտ տեսութիւն ասացելոցս մտադիր պարապոյ և լուսաբանելոյ պէտք են. Թէ որպիսի և ո՞րքան յառաջամտութեան և փութոյ ջանից եղև նո-ցա՝ որ յայս վաստակեցան, մարթիմք կշռել գիտել յայնմանէ որ աստուածաբանելով զնշաւօրն 'ի մեզ նկատեն զտաճար 'ի կենդանի վիմաց շինեալ և ամ-րապնդեալ անշարժ 'ի վերայ հիման առաքելոց և մար-գարէից, ունելով զգլուխ անկեան զՅիսուս Քրիստոս. զոր անարգեցին՝ ոչ որ 'ի նախնեաց անտի էին միայն, որ և չէն արդ 'ի միջի, այլ և այժմ բազումք 'ի մարդ-կանէ շինողք, չարք չարեաց գոյով ճարտարապետք. այլ հաճեցաւ Հայր յայնժամ և այժմ արդ, և ըզ-

գլուխ անկեան հասարակաց եկեղեցւոյն հաստա-
տեաց: Զսա արդ ուրեմն առեալ 'ի մէջ կազմեաց
կենդանւոյն Աստուծոյ տաճար կենդանի, զմեծն և
ստուգիւ զաստուածափայելուչ սրբարանն ասեմ, որոյ
անմատոյց մուտն ներքին բազմաց անտեսանելի, և ար-
դարեւ սրբութիւն, և սրբութիւն սրբոց. զի ո՞ հայե-
ցեալ և համարձակիցի ասել ինչ յայտնապէս, և ո՞ 'ի
ներքոյ 'ի շրջափակ սրբարանիս յառել զաչս կարիցէ,
բայց եթէ ամենից վեհագոյն քահանայապետն մեծ,
որոյ միայն է օրէն զծածկեալն 'ի բանաւորացս առ
հասարակ քննել և նկատել: Եւ թերեւս յետ նորա
այլում երկրորդի միոյն միայնոյ է հասանել. նոյնպէս
և որում, 'ի ձեռանէ նորա առաջնորդ բանակի զօրուն
նորա կարգեալ, զոր ինքն առաջին և մեծ քահանայա-
պետն երկրորդ իւր քահանայութեամբ պատուեալ
յայսմ 'ի սրբում տեղւոյ, և հովիւ աստուածայնոյն
ձերոյ հօտին, և 'ի կամաց հրամանէ Հօր ամենակալի
Ժողովրդեանս վիճակեալ իբրեւ բժիշկ, և դէտ և ազ-
դարար աստուածային պատգամաց, նոր Ահարոն և
Մելքիսեդեկ, պատկեր և օրինակ Որդւոյն Աստուծոյ՝
որ 'ի մշտնջենաւորս կայ, և հասարակաց աղօթիւք
ձեզ ամենեցուն շնորհէ զնա ընդ երկայն աւուրս: Սմա
արդ միայնում՝ յետ առաջնոյ և մեծի քահանայա-
պետին, եթէ ոչ նախնաբար՝ երկրորդ գոնեա անկ է
նկատել զխորս ներքինս հոգւոց ձերոց և հոգաբարձու
խնամակալ նոցին լինել, քանզի և երկար ամօք և
ճշգրիտ քննութեամբ փորձ, 'ի փութոյ ջանից իւրոց
և 'ի խնամոց զամենեւեան զձեզ 'ի զգաստութիւն և
'ի վարդապետութիւն բարեպաշտութեան դաստիա-
րակեաց: Եւ զոր միանգամ աստուածային զօրու-
թեամբն 'ի գլուխ տարեալ կատարեաց, բաւական է
և զնոցուն ըստ մեծութեան գործոյն տալ անվրէպ
զհամար: Եւ առաջին մեր և մեծ քահանայապետ,
զոր միանգամ տեսանէ՝ զի Հայրն առնէ՝ զնոյն ասէ,
նմին նման և Որդին գործէ: Եւ սա ինքն որպիսի ինչ
'ի վարդապետն իւր մեծ մաքուր մտաց աչօք յառեալ
տեսանէ, զոր նայն գործէ, զնոյն և ինքն իբրու օրի-
նակ և պատկեր նախատիպ առաջի իւր եղեալ, 'ի նո-
ցին նմանութիւն՝ ըստ իւրում կարի գործեալ կատա-

բեաց: Ոչինչ խոնարհ քան զԲեսեղիէլ, զոր ինքնին Արտուած ելից հոգւով իմաստութեան, և հանձարոց և արուեստից խելամոռութեամբ. և յորինակ երկնաւորին՝ ընտրեաց զնա ճարտարապետ խորանին վկայութեան: Եղիպէս և սա, զողջոյն իակ զՔրիստոս զբանն, զիմաստութիւն և զլոյս իբրեւ ի պատկերի հոգւոյ իւրում կրելով, չէ դիւրին ասել, թէ քանի մեծախորհուրդ մտօք, քանի ճոխութեամբ, քանի առատաբաշխ մտաց ձեռամբ, և թէ քանի ձերով իակ հաւսարակաց պատուասէր ազատականութեամբ, որ իբրու մրցելով իմն մեծանշանութեամբ ձերով ընդ նմա ի ծախսն, զի մի խոնարհ քան զառաջարկութիւնս խորհրդոց նորա երեւիցիք, զմեծն և զբանեւելին զայն Արտուածոյ բարձրելոյ զտաճար, զերեւելիս զայս ի տիպ լաւագունին և աներեւութի՝ որչափ ինչ ներէր բնութիւնս, կառուցեալ կանգնեաց: Եւ զտեղիս զայս, զորմէ նախ քան զամենայն արժան է ասել, զյցեան ամենայն անմաքուր պղծութեամբ ի նենգութենէ անտի թշնամեաց մերոց՝ ոչինչ զանց արարեալ և ոչ պատճառաց չարեացս տեղի տուեալ, ի խնդիր այլում տեղւոյս, բազմագունից այլոց դիւրագիւտ գորով ի քաղաքիս. և թեթեւացուցեալ համառօտել զաշխատութիւն իւր, և ի բազում հոգոց և ի նեղութենէ ազատել զանձն. այլ նախ ինքն ձեռնամուխ ի գործոց այդ, ապա և զհամօրէն ժողովրդեան արծարծեալ զեռանգն, և պնդեալ գլխօթարական կամս. և ի բոլորից գումարեալ ձեռն մեծ, յառաջին ագոնն նախ ինքն առաքինացաւ. որ զառ ի թշնամեաց անտի ըզյափշտակեալն, զմեծավաստակն և զբազմակոչեալ վասն մեր, որ յառաջ քան զմեզ և ընդ մեզ իակ չար չարակից և նեղութենակից եղեալ էր, և որպէս մայր որբացեալ ի զաւակաց իւրոց՝ զեկեղեցին, արժան և յիրաւի համարէր բաժանորդ մեզ առնուլ վայելից մեծի պարգեւաց ողորմութեան ամենաբարեգութն Աստուծոյ: Զի որպէս երբեմն մեծն այն հովիւ՝ զարջ և զառիւծ և զամենայն ահագին և զվայրենին ազգազանաց վանեալ, և զծնօտս առիւծուց, որպէս պատմեն գիրք, Զախմախեալ՝ խնդրեաց ժողովել վերջստին ի մի զորդիս իւր, և իրաւամբ կազմեալ նորո-

գեաց զփարախ հօտին, յամելթ երեսաց թշնամւոյն
 և 'ի վրէժ արդարադատ ընդդէմ աստուածամարտ
 ամբարշտաց. Զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն,
 Եւ արդ ոչ ևս երեկն 'ի միջի ատելիքն Աստուծոյ, զի
 և չէին իսկ: Որք 'ի կարճ համառօտ ժամանակի խռովս
 յարուցեալ՝ 'ի նոյն և զինքեանս գրաւեալ, և զարդա
 րադատ պատիժ պատուհասին լուծեալ, զանձինս և
 զբարեկամս և զընտանիս խարդաւանեալ կործանե
 ցին: Որպէս զի զյառաջապատում բանս դրօշմեալս 'ի
 վաղեմի յարձանագիրս նուիրականս, արդեամբք արդ
 հաւատարիմ լինել խոստովանեսցուք, յորս և ընդ
 այլ ճշմարտախօս աստուածային բանն, և զայս յայտ
 նագոյնս զնոցանէ տեսանեմք ասացեալ. Սուր հանին
 մեղաւորք, լարեցին զաղեղունս իւրեանց՝ հարկանել
 զաղքատն և զանանկն, սպանանել զայն որ ուղիղ է՝
 սրտիւ: Սուրք նոցա մտցեն 'ի սիրտս նոցա, և աղե
 ղունք նոցա փշրեսցին: Եւ դարձեալ եթէ կորեաւ
 յիշատակ նոցա աղաղակաւ, և զանուանո նոցա Զնջեւ
 ցես յաւիտեանս յաւիտենից: Զի որք 'ի նեղութեան
 էին ազաղակեցին՝ և ոչ որ էր որ փրկէր զնոսա. առ
 Տէր՝ և ոչ լուաւ նոցա: Նորա գլորեցան և անկան,
 իսկ մեք կանգնեցաք և ուղիղ եղեաք: Եւ որ բանիւս
 կանխաձայնեալ եղեն, եթէ՝ Տէր, 'ի քաղաքի քում
 զպատկերս նոցա անարգեսցես. տեսաւ ստուգիւ ա
 ռաջի աչաց մերոց: Զի որք ըստ օրինակի սկայիցն ամ
 բարտաւանից աստուածամարտք գտան, այսպիսի ըն
 կալան կատարած կորստեան. իսկ որ ամայացեալն էր
 և անապատ և 'ի մարդկանէ լքեալ, զայսպիսի վասն
 համբերութեան նորա առ Աստուած տեսանեմք զնո
 րա վախճան, զոր կանխաձայնէ Եսայիաս եթէ. Ուրախ
 լիւր անապատ ծարաւի, ցնծացէ անապատն և ծաղ
 կեսցէ իբրեւ զշուշան: Ծաղկեսցէ և ցնծացէ անա
 պատն: Զօրացարուք ձեռք լքեալք և ծունկք կթու
 ցեալք, մխիթարեցարուք կարճամիտք սրտիւք, զօրա
 ցարուք և մի երկնչիք: Ահաւասիկ Աստուած մեր հա
 տուցանէ դատաստան և հատուցէ, ինքնին եկեսցէ
 և փրկեսցէ զմեզ: Զի ջուր բխեաց, ասէ, յանապա
 տի, և գետ 'ի ծարաւուտ երկրի, և եղիցի անջուրն
 յաղտիւրս և աղբիւր ջուրց 'ի ծարաւուտ երկրի: Եւ

որք երբեմն բանիւ աստուածածայնութիւնք էին, 'ի գիրս սուրբս յեռեալ կան. իսկ արդ նորին ոչ 'ի լուր միայն ականջաց, այլ արդեամբք և իրօք մեզ աւանդին: Զի անապատն այն անջուր և ծարաւուտ, այրին այն լքեալ և տառապեալ: Չորոյ որպէս յանտառի փայտատօք կոտորեցին զդրունն, 'ի միասին փայտատօք և մրձավք կործանեցին զնա: Զորոյ զգիրս ապականեցին, և 'ի հուր այրեցին զսրբութիւնն Աստուծոյ. և պղծեցին յերկրի զխորան անուան նորա: Զոր կէտեցին զնա ամենայն անցաւորք ճանապարհի՝ քականալ զցանկ նորա. յորում և խող անտառի և երէվայրի արածեցաւ, որ և արդ սքանչելի զօրութեամբն 'Քրիստոսի, յորժամ կամեցաւ նա՝ ծաղկեցաւ որպէս զուշան: Զի և յայնժամ 'ի կամաց ամնարկութենէ նորա, որպէս 'ի գթոյ խնամոց հօր խրատեալ լինէր. Զի զոր սիրէ Տէր խրատէ՝, տանջէ զամենայն որդի՝ զոր ընդունի: Եւ իբրեւ չափով, և որպէս ինչ պարտ էր տարաւ պատուհասին, դարձեալ 'ի վերուստ հրամայի նմա միեմարութիւն ուրախութեան, եթէ ծաղկեացի իբրեւ զուշան, և բուրեցէ զհոտ քաղցրութեան իւրոյ առ ամենայն մարդիկ: Զի ջուր բխեաց, ասէ, յանապատի և վտակ՝ յաւազան միւսանդամ ծննդեան աստուածային փրկութեան: Եւ որ յառաջ քան սակաւ մի անապատն էր անջուր, այժմ՝ յաղտիրս և 'ի ծարաւուտ երկրի բխեաց աղբիւր ջրոյ կենդանութեան: Զօրացան արդարեւ ձեռք յառաջագոյն լքեալք, և յայտնապէս վկայք են զօրութեան ձեռաց գործք մեծամեծք և երևելիք: Եւ որ երբեմն տկարք էին ծունկք և կթուցեալք, հաստատեալ արդ ընթանան ուղղութեամբ ընդ ճանապարհ աստուածգիտութեան, և 'ի փարախ ամենազուրկ հովուին դիմեալ փութան: Եւ եթէ որոց 'ի սպառնալեաց բռնաւորաց զարհուրեալ ընդարմացան ոգիքն, և ոչ զսոսա անգամ 'ի փրկական բժշկութենէն զրկէ ինչ բանս, այլ մարդասիրաբար քաղցրութեամբ և զսոսա խնամելով 'ի միեմարութիւն հրաւիրէ. եթէ՝ Միեմարեցարուք կարճամիտք սրտիւք, զօրացարուք և մի երկնիլիք: Եւ զի նուրբ լսելեօք մտացն զկանխաձայն մարդարեութիւնս լուեալ մերս այս նորս Զօրաբաբել, և 'ի

միտ առեալ թէ որ վասն Աստուծոյ ամայացեալն էր
 և անապատացեալ 'ի սոսին պարտ էր վայելել 'ի միւ-
 թարութիւնս. որով և յետ դառն գերութեան և
 պղծութեան աւերածոյն՝ ոչ զանց արար եթող զկոր-
 ծան անկեալ դիակնացեալ շինուածս, այլ յառաջ
 քան զամենայն պաղատանօք և խնդրուածովք զԱս-
 տուած Հայր ողորմութեանց 'ի գթութիւն շարժէր,
 և զձեր հասարակաց համամտութիւն 'ի նոյն յորդո-
 րէր, և զոր կենսատուն է միայն մեռելոց՝ օգնական և
 գործակից ինքեան առեալ, յարոյց զանկեալն, սրբ-
 բեալ նախ զնա 'ի չարեացն և խնամարկեալ: Եւ հան-
 դերձ՝ ոչ որ 'ի վաղուց էր հնոտի արկեալ զնովաւ,
 այլ որ դարձեալ յաստուածային պատգամաց խրա-
 տեալ ուսանէր յայտնապէս թէ. Մեծ եղիցի փառք
 տանդ այդորիկ վերջինդ քան զառաջին: Առաւել
 յոյժ արդ ընդարձակագոյն չափեալ տեղի, արտաքոյ
 շուրջ որմով պարսպեաց, և ընդդէմ արկածից ամե-
 նայնի ցանկապատ զգուշաւոր կազմեաց: Անդաստակ
 մեծ և բարձր յարեւել կոյս ընդդէմ ճառագայթից
 արեւու ձգեաց, զի և նոցին որ արտաքոյ 'ի սրբավայր
 շրջապատէն հեռի կայցեն՝ տեսին ներքին պայծառ
 փայլեսցի, և զօտարաց հաւատոցս մերոց 'ի մուտն
 ձգելով զաչս, որպէս զի մի զանց ոք արարեալ զնովաւ
 անցանիցէ առանց ընդ միտ ածելոյ գլիշատակ առաջ
 նոյ ամայի աւերածոյն և զայժմեան զքանչելիս զար-
 մանագործութիւն: Ընդ որ հարեալ թերևս և զմիտ-
 սրն, ձգել զնա 'ի ներքս 'ի տեսութիւն այցելու-
 թեան՝ ակն ունէր: Եւ 'ի մտանել ուրուք 'ի ներքս,
 ոչ եթող անդէն անմաքուր և անլուայ ոտիւք 'ի սրբ-
 ութիւնս մերձենալ, այլ ընդ տաճարն և ընդ նախա-
 դրունան եթող տեղի ընդարձակ, զոր 'ի ձև քառան-
 կինի փակեալ՝ չորիւք առ 'ի շեղ կամարակապ ամե-
 նուստ 'ի վերայ սեանց ամբարձեալ սրահիւք զարդա-
 րեաց իսկ 'ի մէջ սեանց վանդակապատս գործեալ, 'ի
 չափաւոր և 'ի պատշաճ բարձրութիւն հանեալ կա-
 տարէր: Եւ զմիջնավայրն բաց եթող ընդ երկնիւք՝ 'ի
 ճառագայթից արեւու օդ լուսաւոր պայծառ փայլե-
 լով 'ի նմա: Աստանօր զնշանակն կանգնեաց սրբարար
 մաքրութեան. և աղբիւրս 'ի յետուստ կողմանէ տա-

ճարին շինեալ 'ի յորդել վտակին ջուր առատ այցելուաց տաճարին 'ի լուացումն մատակարարէր: Նախ զի 'ի սփոփանս էր այն եկաւորացն, միանգամայն և 'ի զարդ և 'ի վայելելութիւն ամենայնի. իսկ որոց դեռեւս նախնական հրահանգաց պէտս ունէին՝ վայելուչ և յարմարագոյն բնակութիւն շնորհէր: Եւ ընդ այս ամենայն տեսարանս անցեալ և ընդ բազում այլ ներքին անդաստակս և ընդ գաւիթս՝ 'ի մուտս տաճարին ածեալ կացուցանէր. և դարձեալ 'ի մի 'ի նոյն կողմն յարեւել կոյտ երիս կազմէր դրունս. զորոց զմիջինն՝ բարձրութեամբ և լայնութեամբ բազմօք քան զընկերոն գերազանցել կամելով, պղնձապատ երկաթեաւ պնդէր, և բազմադիմի պէսպէս քանդակօք զարդարէր, որպէս դշտոյ 'ի միջի նաժշտաց իւրոց նազելով: Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց կամարակաղ գաւթին ոնդաստակս յօրինէր տաճարին, բազում լուսամուտս 'ի վերայ կամարակապիցն, զի լոյս առատ 'ի վերուստ 'ի շէնն հեղուցուն՝ կազմէր, և զպատահանսն պէսպէս փայտեայ ճարտարագործ մանր զարդու զարդարէր: Եւ զըուն իսկ տաճարն ճոխ և՛ մեծագին նիւթովք ամրապինդ գործէր, անժլատաբար առատութեամբ վարելով 'ի ծախս: Արեւելին աւելորդութուի ինձ արդ զերկայնութիւն և զլայնութիւն չի նուաժոյն նկարագրել, զպայծառ գեղեցկութիւնն և զանպատմելին մեծութիւն և լուսացայտ տեսիլ չի նուաժոյն, զերկնաբերձ բարձրութիւնն, յեցեալ 'ի բազմութիւն մեծագին մայրեաց լիբանանու, զորոց և ոչ առտուածային տառքն լռել խորոժեն. Յնժառոցն, տսէ, ծառքն Տեառն, և մայրքն լիբանանու զորս դռնակեցեր: Եւ զմ պիտոյ իցէ ինձ արդ զհանձարեղ և զճարտարարուեստ կարգաւորութենէ բովանդակ չի նուաժոյն, և զգեղոյ ուրոյն ուրոյն մատանցն մանրադաստումառնել. ուր զի լու է աչաց վկայութիւն քան զլուր ականջաց: Եւ իբրեւ այսպէս կատարեաց զչինուած տաճարին, և ամբողջ բարձրագահս 'ի պատիւ գահերիցանցն, և բաղրոնակս ընդ բովանդակ տաճարն յօրինեալ կարդէր. ապա զարբութիւն սրբոց, զիորոն պատարագին 'ի միջի դնէր. և զի անմատոյց և անկոխ իցէ այս բազմաց, փայտեայ վանդակաւ ցան

կէր. ճարտարարուեստ մանր զարդու կերտեալ, մինչ
 'ի զարմացումն ածել զտեսողն: Այլ և ոչ զյատակս
 անգամ տաճարին անփոյթ առնել երեւցաւ, զոր և
 մարմարեայ վիմօք պաղպաղուն զարդարեաց, և 'ի
 ներքնոյն կազմութենէ անտի տաճարին դարձուցեալ
 զաչս և արտաքս, պատշգամս և դիւանս ընդարձակս
 և քաջարուեստս կառոյց, կցեալ յարեալ զայնոսիկ 'ի
 կողս տաճարին. յաւելեալ յայնս և դրունս որ հա-
 նէին 'ի մէջ տաճարին, Եւ որոց պէտս ունէին սրսկա-
 րանի և մաքրութեան ջուրցն սրբութեան և սրբոյ
 Հոգւոյն, և վասն նոցին Սողոմոնն այս մեր խաղաղա-
 սէր և տաճարիս Աստուծոյ շինող՝ դադարս և յարկս
 կազմեաց: Եի ոչ ևս բանք այնուհետեւ, այլ արդիւնք
 լինէին 'ի վերուստ ասացեալ կանխաձայնութիւնքն.
 զի եղև արդ ճշմարտութեան փառք տանս այսորիկ
 վերջնոյս առաւել քան զառաջնոյն: Եւ կարի իսկ յի-
 րաւունս, զի յորժամ հսկիւ նորա և տէր 'ի վերայնո-
 րա զանձն իւր եղեալ, և յետ չարչարանացն և մա-
 հուն, զաղքատին և զգձուձ մարմինն, զոր 'ի շնորհս
 նորա զգեցեալ էր՝ 'ի պայծառ և 'ի փառաւոր փո-
 խեաց կերպ, զվիրալիցն և զչարակոչկոձ՝ յապակա-
 նութենէ յանապականութիւն էած, նմանագոյնս
 արդեօք 'ի նորին իսկ յարդիւնս տնտեսութեան Փըր-
 կչին և ինքն վայելէր: Քանզի յետ ընդունելոյ բազ-
 մօք լաւագոյն քան զայս 'ի նմանէ զաւետիս, և մեծաւ
 պէս փառս վերստին միւսանգամ ծննդեան, և յա-
 րութեան մարմնոց անապական, ընդ լուսաւոր պարս
 հրեշտակաց և յարքունիս իսկ Աստուծոյ 'ի վեր քան
 զկայանս երկնից՝ ընդ նմին իսկ ամենաբարերարին մե-
 ռոյ Յիսուսի՝ Քրիստոսի և փրկչին յաւիտեանս վայել-
 ելոյ ցանկայր: Այլ սակայն յառաջիկայ յաւիտենիս՝
 որ երբեմն այրին էր և անապատ, արդ շնորհօք Տեառն
 պաշտեալ ծաղկամբք, և եղև ճշմարտապէս որպէս
 շուշան, զոր օրինակ ասէ մարգարէն. Որ զհարսնա-
 կանն արկեալ զպատմուձան, և զպսակն վայելու-
 թեան եղեալ զգլխովն, խրատի յեսայեայ անցանել
 'ի պար, և հրձուալից գոհացողական ձայնիւ լսեմք
 երգել. Ծնծասցէ անձն իմ՝ 'ի Տէր, զի զգեցոյց ինձ
 հանդերձ փրկութեան և պատմուձան ուրախու-

Թեան, իբրև փեսայի եղ ինձ պսակ, և իբրև հարս զարդու զարդարեաց զիս: Եւ իբրև երկիր որ աճեցուցանէ զծաղիկս իւր, և իբրև պարտեզ որ բուսուցանէ զսերմանիս իւր, այնպէս ծագեսցէ Տէր զարդարութիւն իւր և զցնծութիւն առաջի ամենայն ազգաց: Զայսոսիկ երգելով պարէ նա ցնծութեամբ: Իսկ երկ նաւոր փեսայն նորա Յիսուս Քրիստոս բանն Աստուծոյ, զայս առնէ նմա պատասխանի, լուր նմին իսկ. Մի երկնչիցիս զի յամօթ արարին զքեզ, մի պատկառեսցիս զի նախատեցին զքեզ. զի զամօթն յաւիտեանից մոռացիս, և նախադինք այրութեան քո ոչ ևս յուշ լիցին քեզ: Ոչ եթէ իբրև զկին մի լքեալ տաբակուեալ կոչեաց զքեզ տէր, և ոչ իբրև զկին մի տեցեալ 'ի մանկութենէ, այլ ասաց Աստուած, առ ժամանակ մի թողի զքեզ, և ողորմութեամբ մեծաողորմեցայց քեզ: Առ փոքր մի սրտմտութեան դարձուցի զերեսս իմ 'ի քէն. և ողորմութեամբ յաւիտեանից ողորմեցայց քեզ. ասաց որ փրկեացն զքեզ Տէր: Զարթիր, զարթիր, արի կաց, որ արբեր 'ի ձեռանէ տեառն զբաժակն բարկութեան նորա, զբաժակն կողծանման, զբաժակն սրտմտութեան, զոր արբեր և թափեցեր: Եւ ոչ դե էր որ միթարէր զքեզ յամենայն որդւոցն քոց զոր ծնար, և ոչ դե էր որ ձեռնտու լինէր քեզ յամենայն որդւոցն քոց զորս բարձրացուցեր: Ահաւաղիկ 'ի բաց արարի 'ի ձեռանէ քումօք զբաժակն կործանման, զբաժակն սրտմտութեան իմց և ոչ ևս յաւելցես ըմպել զնա. Եւ տաց զնա 'ի ձեռս միասակարացն քոց, և 'ի ձեռս այնոցիկ որ տարապեցուցինն զքեզ, որք ասէին ցանձն քո՝ խոնարհեաց թող անց: Զարթիր զարթիր, զգեցիր զգորութիւն քո, և զգեցիր զփառս քո: Թօթափեա զփռչիզ, յոտն կաց և նիստ. լոյծ զկապանս պարանոցի քո: Ամբարձ շուրջ զքե զաչս քո և տես ժողովեալ զորդիս քո, զի ահաւաղիկ ժողովեցան և եկին առ քեզ: Կենդանի եմ ես, ասէ Տէր, զի զամենեւին զնոսա իբրև զպատմութեան զգեցցիս, և արկցես զնոսա զքե իբրև զբարհարսին: Զի աւերակքն և ապականեալքն կործանեալքն քո՝ արդ նեղեցին 'ի բնակչացն իւրեանց, և հեռացին 'ի քէն՝ որ կլանէինն զքեզ: Զի ասացին

յականջս քո որդիքն քո զորս կորուսեր, նեղ է մեզ տեղիս, ընդարձակեա մեզ զի բնակեցողքս Եւ ասաւ զես 'ի սրտի քում: Ո՞ ծնաւ ինձ զսոսա, զի ես անզաւակ և այրի էի, պանդուխտ և արգելական, և զսոսա ինձ ո՞ սնոյց, զի ես միայն մնացեալ էի, և սղբա ուր էին: Զայս Եսայիաս կանուխ գուշակեաց. և այսորիկ յաստուածեղէն տառն 'ի վաղուց անտի ժամանակաց զմէնջ է աւանդեալ, զորոց պարտ էր ուր ուրեմն զստուգութիւնն յարդեանց անտի իրաց ընդունել: Այլ զի զայսօրինակ փեսային՝ բանին Աստուծոյ առ Հարմն իւր մաքուր առ սուրբ եկեղեցին առձայնեալ, նմանադոյնս նոյն Հարմնածուն, զամայացեալն և կործանանկեալ և զանյոյսն 'ի մարդկանէ՝ Հասարակաց մեր աղօթիւք, զձեռս սատարութեան ձերոյ 'ի նա կարկառելով՝ հրամանաւ ակնարկութեան Աստուծոյ ամենաթագաւորին, և յայտնութեամբ զօրութեան Բիսուսի Քրիստոսի՝ յարուցեալ կանգնեաց զնա: Եւ այսպէս ապա զյարուցեալն, յօրինեալ կազմեաց, զորօրինակ 'ի սուրբ պատգամս իւր տուեալ էր զնկարագիր: Եւ այս զարմանք մեծ, և 'ի վեր քան զամենայն սքանչելիս, մանաւանդ որ առ այօք միայն զերեւոյթն նկատիցեն: Եւ սակայն սքանչելիք սքանչելեաց, եթէ զսկզբնատիպն և զնոցին նախագաղափար պատկերողութիւն և զաստուածավայելուչ օրինակ՝ զաստուածային ասեմ և զբանաւոր նորոգութիւն հոգւոց մերոց նկատիցեմք: Զոր նոյն ինքն Որդին Աստուծոյ 'ի պատկեր իւր արարեալ, և յամենայնի յաստուածանմանութիւն անդ պարգեզքն Հոգւոյն վերառեալ, զանապտկանն զնութիւն, զանմարմինն, զբանաւոր, յամենայն երկրաւորաց աստի և 'ի նիւթականաց ազատն և զիմացական և զմտաւոր էութիւնն, միանգաւ մայն և զառաջինն զնա 'ի չգոյէ 'ի գոյութիւն ածելով՝ հարմն մաքուր և տաճար սուրբ ինքեան և Հօր իւրում պատրաստեաց, զոր և ինքնին յայտնապէս քաբողէ ասելով. Բնակեցայց 'ի նոսա և շրջեցայց, և եղէց նոցա Աստուած, և նոքա եղիցին իմ ժողովուրդ: Եւ այսպիսի իսկ էր կատարեալ և մաքուր հոգին, որ 'ի սկզբանէ այնպէս հաստեցաւ, զի երկնաւոր բանին պատկերակից իցէ և կերպարանակից: Այլ իբրեւ մա-

խանօք և նախանձու չարասէր բանտարկուին ինքնօրէն ընտրեաց զհետ գնալ չար ցանկութեանցն և սիրեաց զանօրէնութիւն. հեռացեալ նորա յԱստուծոյ և ան տերունչ ամայացեալ, դիւրագաւ այնուհետեւ և դիւրօրեալի գտաւ նենգուպատիր դարանաց այնորիկ՝ որ 'ի բազմաց հետէ խեռայր ընդ նա: Այսպէս ուրեմն որոգայթադիր մեքենայիք աներեւոյթ և իմանալի պատերազմողաց հարեալ նորա և անկաւ 'ի կործանումն անհնարին, ոչ մնալով քար 'ի քարի վերայ, այլ 'ի սպառ գիթաւալ յերկիր կործանեալ, և 'ի բնախակ յաստուածեղէն հանձարոյ իմաստութենէ զբկեալ: Եւ զանկեալն զայն՝ որ 'ի պատկեր Աստուծոյ արարաւ, ապականեաց՝ ոչ խող անտառի որ մեզնէ բերէ երբեմն, այլ կորուսիչն այն և ապականաբոր չարագէ, և գաղանք վայրենիք մտաւորք, որք չար չար ցանկութեամբ իբրեւ այրեցելովք գործեալ հրօծիք՝ նետիւք չարութեան իւրեանց, և 'ի հուր այրեցին զարբութիւն Տեառն, և պղծեցին յերկրի զեօրան անուան նորա: Եւ այսպէս ընդ փլատակաւ հողակուտիցն թաղեալ զեղկելին, անյոյս զնա գործէին յամենայն փրկութենէ: Այլ խնամատար նմին փրկականն բան և ճառագայթ Հօր յետ լուծանելոյ նորա զարժանաւոր պատիժ պատուհասի, յանցանաց՝ մարդասէր ողորմութեան Հօրն գթութեան անսալով՝ դարձեալ վերստին ընկալեալ զնա և յանձանձեր: Եւ զբարձագահ պետաց աշխարհի, զինքնակալաց հաւանեցուցեալ զմիտս, 'ի ձեռն նոցին աստուածասիրացն մաքրեալ սրբէր զտիեզերս համօրէն յամբարշտացն այնոցիկ յեղեռնաւոր մարդկանէ, և յատելեաց անտի Աստուծոյ 'ի մարդախողջ բռնաւորաց: Ապա ըբարեկամս իւր զարս առաքինիս, 'ի բազմաց անտի մշտնջենաւոր նուիրեալս նմա քահանայութեամբ, և 'ի ձմերուռն անդ չարեացն ընդ հովանեաւ նորա ծածկեալ՝ յերեան և 'ի լոյս հանէր, և Հոգւոյն մեծաշնորհ պարգեօք արժանապէս պատուեալ զնոսա՝ 'ի նոցուն իսկ ձեռս սակաւ մի յառաջ զաղտեղեալ հագիս յամենայն նիւթոց խոհեղից և 'ի շեղմակոյտ աւերակաց՝ 'ի հրամանաց անտի ամբարշտաց կուտեղջ 'ի վերայ, իբրեւ բրջաւ և բահիւ կշտամբիչ և կծառ.

դական բանիւ վարդապետութեան հաւատոց սրբեալ մաքրեաց: Եւ յորժամ պայծառ և լուսաւորս յարդարեաց զկայան և զտեղի մտաց ձերոց ամենեցուն, յայնժամ ապա իմաստնադունին և աստուածափրի առաջնորդին յանձն արար զայն, որ որպէս յայլս ամենայն հանձարեղ և մեծախորհուրդ հանդիպեալ, նոյն և բարւոք 'ի ճանաչումն ոգւոց վիճակեալ, և յուղիղ դատումն մտաց, որ յառաջնմէ անտի օրէն, որպէս կարգ բանիս է ասել, մինչև ցայսօր ժամանակի ոչ դադարեաց երբեք 'ի շինելոյ, է զի ոսկի պայծառ, է զի արծաթ ընտիր և մաքուր, ազգի ազգի ականս պատուականս, յամենեօն 'ի ձեզ յարմարելով, որպէս զի արդեամբք 'ի գլուխ հանեալ լցցէ դարձեալ 'ի ձեզ զսրբազան և զխորհրդական մարգարեութիւն որ ունի օրինակ զայս. Ահաւասիկ պատրաստեալ եմ կարկեհան զքարինս քո, և զհիմունս քո շափիղայ. և կանգնեցից զաշտարակս քո յասպիս, և զդրունս քո յա կանց վանեայց. և ածից շուրջ զքե պարիսպ յընտիր ընտիր ականց պատուականաց, և զամենայն որդիս քո խրատեալս Աստուծոյ. և 'ի բազում խաղաղութեան մանկունք քո, և արդարութեամբ շինեսցիր: Արդարութեամբ արդ շինելով, յիրաւի զատուցանէ ուրոյն զզօրութիւնս հասարակաց ժողովրդեան. զկէսս արտաքուստ միայն պարսպելով՝ անխտոր հաւատովք ամրացուցանէ. և այսպիսեաց մեծ է բազմութիւն, որոց լաւագունի շինութեան չկարելով տանել՝ թոյլ տայ նոցա զմուտն 'ի տաճարն, պատուիրելով պաշտօնէիցն կալ արտաքոյ առ դրունսն, և առաջնորդել մտանելեացն՝ զի մի խառն 'ի խուռն ընդ նախադրունսն ընկալեալ լինիցին: Եւ զայլս առ առաջնովք սեամբք, որ արտաքոյ շուրջ զգաւթիւն են կանգնեալ՝ զետեղէ, 'ի նախկին պատուարս և 'ի փակ չորից աւետարանչացն զնոսա դասելով: Եւ զմանս շուրջ զտաճարան երկուստեք 'ի կողս նորա շարէ, զի դեռևս անկնունք են և երախայք՝ յաճումն և յառաջատումն կարգեալք. սակայն ոչ ամենեին 'ի բացեայ և հեռի 'ի խորհրդական աստուածատեսութենէ հաւատացելոցն անջատեալք⁵: Եւ 'ի սոցանէ աստուածային մկրտութեամբն մաքրեալս և զտեալս որպէս զօսկի՝ ընկա-

լեալ, զոմանս իբրև զսիւնս ընտիրս 'ի տեսանել, 'ի ներքին խորհրդական վարդապետութենէ անտի սուրբ գրոց ամրապնդեալ հաստատէ, և զկէսս իբրև զլուսամուսս առնու 'ի պայծառութիւն տաճարին. և ըզբովանդակ տունն տէրունի միով ընդարձակ անդաստակաւ միայն, այն է միոյն Աստուծոյ փառաբանութեամբ զարդարէ. Քրիստոսի և Հոգւոյն սրբոյ երկուստեք հայրականաւն իշխանութեամբ զերկրորդական ճառագայթս լուսոյ ցոլացուցանելով⁶։ Դարձեալ ընդ ողջոյն տաճարն լի հոծ և ազգի ազգի լուսաւոր և յայտնի նշանակս հաւատոցս ճշմարտութեան հաւատ տեաւ ցուցանէ։ Յամենայնի և ամենայն ուրեք կենդանիս, հաստատուն և ամրապինդ վէմս հոգւոց ընտրելով, զընդարձակ տուն տաճարին, յամենեցունց յայսցանէ կազմեաց պայծառ և լի լուսով համակ 'ի ներքոյ և արտաքոյ. զի ոչ միայն ոգիք նոցա և մարդ, այլ և մարմինք նոցին անարատ սրբութեամբ և զգոն ցածութեամբ բազմածաղիկ զարդու պճնեալ փայլեցին։ Են են 'ի տաճարիս և գահոյք և աթոռք և բազմոցք՝ որոց ոչ գոյ թիւ, յամենեւին 'ի նոսա պարզեք Հոգւոյն սրբոյ հանգուցեալ, որպէս երբեմն երեւցաւ 'ի սուրբ առաքելսն, յորս լեզուք իբրև 'ի հրոյ բաժանեալ և հանգեան 'ի վերայ միոյ միոյ 'ի նոցանէ. այլ յամենեւին 'ի նոսա 'ի գլխաւորն և յիշխանականն բազմի ինքնին Քրիստոս. իսկ որ երկրորդական ունին կարգս, ըստ համեմատութեան որպիսի ինչ որ կարէ զօրութեամբն Քրիստոսի զպարզեւս Հոգւոյն ընդունել, են և աթոռք հրեշտակաց և հոգիք ոմանց, որոց դաստիարակութիւն և պահպանութիւն իւրաքանչիւր նոցա են աւանդեալ։ Իսկ և մեծն և շքեղ և միակ խորանն սրբութեան զինչ այլ իցէ, եթէ ոչ հաւսարակաց մեծի քահանային յստակութիւն հոգւոյն, սրբութիւն սրբոց. որում աւրնութեւ կացեալ յաջակողմն մեծն և հանուրց ամենից քահանայապետ՝ ինքն Յիսուս Քրիստոս Միածինն Հօր, որ զանուշահոտ բուրմունս ինկոց և զանարիւն և զաննիւթականն զհազօթից՝ զուարթահայեաց և բազկատարած յամենեցուն ընդունելով՝ և երկնաւոր Հօրն և բոլորից Աստուծոյ վերառաքէ. նախ ինքն արժանաւոր երկրորդա-

գութեամբ, և վայելչական հայրենի մեծութեամբ տանելով նմին պաշտօն, ապա զերեսս նորա ազաչելով՝ զի քաւիչ լիցի ամենեցուն մեզ, և հաշտ հանապազորդ ընդ մեզ: Այսպիսի է հրաշակերտն այն տաճար, զոր ընդ ամենայն տիեզերս՝ որ ՚ի ներքոյ արեգականս, մեծ արարչագործն ամենայնի՝ բանն կառուցեալ կանգնեաց, և զայն խորանացն գերակայից քան զերկնային կամար՝ ՚ի պատկեր իմանալի և ՚ի նմանութիւն յօրինելով: Որպէս զի յամենայն արարածական բնութենէս և բանաւորացս աստի երկրաւորաց փառաւորեալ պաշտեսցի Հայրն նորա: Եւ զերկնայինն գաւառ և զնմանութիւն որոց անդ, զվերինն Երուսաղէմ և զՍիոն լեառն, զերկնաւորն և զգերաշխարհիկ քաղաքն Աստուծոյ կենդանեաց, ուր բիւրաւորաց հրեշտակաց են բանակք և եկեղեցին անդրանկաց գրեւոց յերկինս՝ անձառելի և քան զմիտս ՚ի վեր աստուածաբանութեամբ զարարողն նորա և զամենիշխանն պատուելով, զոր ոչ ոք ՚ի մահկանացուաց ըստ արժանւոյն յիշատակել կարող է. Զի ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց: Որոց արժանաւոր գտեալ մարդիկս հանդերձ որդւովք և կանամբք, մեծամեծք և փոքունք ամենեքեան միահամուռ ՚ի մի շունչ և մի հոգի ոչ դանդաղեսցուք խոստովան լինել զպատճառս և զաղբիւրս ամենայն բարեացս այսոցիկ, և վերաձայնեալ օրհնել զնա. Ո քաւէ զմեզս և բժշկէ զամենայն հիւանդութիւնս մեր: Ո փրկէ յապականութենէ զկեանս մեր, և պահէ զմեզ ողորմութեամբ և գթութեամբ: Ո ընու ՚ի բարութենէ զցանկութիւն մեր: Որ ոչ ըստ մեղաց մերոց արար մեզ, և ոչ ըստ անօրէնութեան մերում հատոյց մեզ: Այլ որչափ հեռի են արեւելք յարեւմտից, այնպէս հեռի արար ՚ի մէնջ զանօրէնութիւնս մեր: Որպէս գթայ հայր ՚ի վերայ որդւոց իւրոց, այնպէս գթացաւ Տէր յերկիւղածս իւր: Զայսոսիկ արդ այժմ և յաւիտեանս ժամանակաց զմտաւ ածելով՝ զառաջիկայ աշխարհախումբ տօնիս և զզուարթ և զպայծառ աւուրս զպատճառն և զհանդիսադիր, զտիւ և զգիշեր և զամենայն ժամանակս, զի այսպէս ասացից, յորում շին-

չեմք զուսնչ կենդանի՝ կալցուք առաջի մտաց մերոց, և յամենայն անձնէ, յամենայն մտաց և յամենայն զօրութենէ մերմէ զնա սիրեցուք և զնա պաշտեցուք: Եւ արդ յարուցեալ կամակար յօժարութեամբ և մեծաձայն կարողասցուք պաշտամանօք, զի ՚ի փառախա այս իւր մինչև ՚ի վախճան ժողովեալ զմեզ և փրկեցէ, և նովաւ հաստատեցէ յանհատ և յանկատարած յաւիտեանս զխաղաղութիւն ՚ի Քրիստոս Յիսուս ՚ի փրկիչն մեր, որով փառք նմին Հօր յամենայն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Պատձեն քաղաւորական օրինաց:

Այլ՛ այժմարդ զարքունի օրինադրութեանցն կատանդիանու և Լիկիանոսի զթարգմանութիւնն՝ ՚ի հռովմէականէն յեղեալ ՚ի Յոյն բարբառ դիցուք աստէն:

Պատձէն թագաւորական օրինադրութեանցն ՚ի հռովմէական բարբառոյն թարգմանելոյ ՚ի մերս:

Ի կանուխ ժամանակաց հետէ այսպիսի ինչ խորհուրդ ՚ի մտի ունելով մեր՝ եթէ չէ արժան զլանալ զկրօնից զազատութիւն, այլ շնորհել մանաւանդ իւրաքանչիւր իշխանութիւն ՚ի վերայ կամաց իւրոց և խորհրդոց, ընտրել իւր զոր և կամիցի պաշտել, հրաման տուաք՝ որպէս այլոց ամենեցուն, նոյն և քրիստոնէից պահել զօրէնս դենին իւրեանց և պաշտաման: Այլ զի ՚ի հրովարտակիս բազում և ազգի ազգի աղանդք էին խառն ՚ի խուռն՝ որոց շնորհեցաւ իշխանութիւն ազատութեան անխտիր, որով և ոչ յետ բազմաց դէպ եղև կիսոց յայնցանէ վրէպ ՚ի պահպանութենէ շնորհաց աստի գտանել, վասն որոյ իբրև յաջողեաց մեզ և եկաք մեք՝ կօստանդիանոս Ագոստոս և Լիկիանոս Ագոստոս՝ ՚ի Մեղիողան, և զոր փ-

անգամ օգտակարն էր և կարևոր պետութեանս խնամով քննեալ, ընդ բազում ինչ իրս՝ զոր պիտանացու ծանեաք հասարակաց ամենեցուն, ընդ առաջինս մանաւանդ հրամայեցաք կարգել զայն՝ որք ՚ի պաշտօն աստուածային և ՚ի բարեպաշտութիւն հայիցին։ Այս է զի իշխանութիւն իցէ քրիստոնէից որպէս և այլոց ամենեցուն՝ ազատօրէն հպատակել կրօնիցն զոր և ընտրեցին, զի որ աստուածայինն է և երկնաւոր պաշտօն, մեզ և այնոցիկ որ ընդ մերով են իշխանութեամբ քաւիչ լիցի։ Զխորհուրդս զայս մեր ուղղութեամբ մտաց արդ և քաջ կշռելով հրաման տուաք, զի մի ումեք իցէ ամենեին այսուհետև իշխանութիւն նեղել զքրիստոնեայս վարելոյ ըստ կրօնից իւրեանց, կամ նորոգ ընտրելոյ զայն ճանապարհ, և ՚ի նմին զգուշանալոյ։ Այլ զի իշխան իցէ ամենայն ոք պատկառ կալ կրօնիցն զոր պատշաճ և ՚ի ճահ ինքեան դատիցի, որպէս զի աստուածայինն այն՝ սատար և ձեռնտու իցէ Գովելի ջանից մերոց և մարդասէր փութոյ խնամակալութեան։ Ըստ այսմ ապա գրով հրաման տուաք, թէ այս այսպէս հաճոյ եղև մեզ, եթէ բաց յաղանդոց անտի, որ ինչ յառաջին գիրս մեր առ քո հաւատարմութիւնդ զքրիստոնէից էր բովանդակեալ, և որ խիստն էր ամենեին ՚ի նոսա և ՚ի մերոյս հեղութենէ օտար թուէր, այն ամենայն ՚ի բաց ջրնջեսցի, և ազատարար արդ և անխոտոր ամենայն ոք ըստ ընտրոյ իւրոյ զգուշացի քրիստոնէական բնիկ պաշտամանն անխափան։ Զոր և քումդ մտադիւր խնամոյ քաջայայտ լինել պատուիրեմք, զի գիտակ իցես, եթէ ազատ և բացարձակ տուեալ է ՚ի մէնջ իշխանութիւն քրիստոնէիցդ ՚ի կատարումն իւրեանց դեմին և պաշտաման։ Եւ զի արձակաբար շնորհեցաւ նոցա ՚ի մէնջ, խելամուտ իցէ քաջութիւնդ, զի և որոց կամիցին բաժանորդ օրինաց նոցին լինել, համարձակ իցէ։ Զի այս իսկ է յայտնապէս ըմբռն և ՚ի դէպ մերոց ժամանակաց, եթէ այր այր իշխան իցէ իւրոց կամաց ընտրել և պաշտել զոր և ախորժէն։ Եւ այս տուաւ ՚ի մէնջ պատուէր, զի մի պատուով իւրք և պաշտամամբ նուազել թուիցիմք։ Եւ զայս մանաւանդ ՚ի դէմն քրիստոնէից հրամայեմք, զի զտեղիս նոցուն,

յորս երբեմն սովոր էին ժողովել, վաճառորդ այլազգիսն սահմանեալ էր 'ի վաղ ժամանակս 'ի հրովարտակս մեր երբեմն տուեալս քումք քաջութեան, արդեթէ յարքունիս իցեն գրաւեալ, կամ յայլմէ ումեքէ գնոյ աւեալ կարծիցին, առանց արծաթոյ և յաւելուածոյ ինչ գնոյ դարձուցեն անյապաղ և անպատճառ 'ի տեարս նոցին 'ի քրիստոնեայս. և եթէ 'ի պարգևի մասին որ իցէ ընկալեալ զայնոսիկ, նոյնպէս վաղ վաղակի առ նոյն քրիստոնեայս յանձն արասցեն: Իսկ որ 'ի գնոյ առեալ իցեն կամ 'ի պարգև և խնդրեսցեն ինչ փոխանակաւ 'ի մերոյս մարդասէր գթութենէ, առ գաւառակալ դատաւորս երթիցեն, և 'ի մերոյս քաղցրութենէ իրաւունք եղիցին նոցա: Եւ այս քոյ փոյթ և հոգ իցէ, զի անյապաղ յրնկերութիւն ժողովոյ քրիստոնէից դարձուցին ստացուածք: Եւ եթէ քան զայս տեղիս, ուր ժողովարանք էին նոցա, ցուցեն քրիստոնեայք ունել երբեմն և զայլ տեղիս 'ի ստացուածս հասարակաց նոցին ընկերութեան, և ոչ սոսկականի ուրուք ինչք, ըստ օրինացս՝ զոր կանխեալ եդաք, հրամայեսցես առանց երկմտելոյ ամենեկին 'ի նոյն ընկերութիւն նոցա կամ ժողովոյն դարձուցանել, պահելով սակայն զիրաւունս նոցին, որպէս ասուցաքս՝ ոչք առանց արծաթոյ հանեն 'ի ձեռանէ զստացուածսն, զի 'ի մերմէ գթութենէ ակն կալցին զփոխանակ տուծի մնասուն: Եւ զի վաղվաղակի 'ի գլուխ հանցի հրամանս 'ի շնորհս ընկերութեան քրիստոնէիցդ, քոյին ջանից պարտք իցեն, և զի մի պակասեցի 'ի մերմէս քաղցրութենէ հոգ և խնամ 'ի նպատակ հասարակաց խաղաղութեան: Եւ սովաւ, որպէս ասուցաքս, յառ Աստուծոյ օգնականութիւն առ մեզ, զորոյ 'ի բազում ինչ դէպս զփորձ առաք, հանապազորդ, ընդ մեզ անյեղլի կացցէ մնասցէ: Եւ զի մերոյս մարդասէր օրինադրութեանս սահման ամենեցուն յայտնի իցէ, արասցես զի ամենայն ուրեք դիցէ 'ի գիտութիւն հասարակաց մերս հրովարտակ, և զի մարդասէր օրինադրութիւնս ոչ ումեք զանխուլ կացցէ:

Եւ այլ պատճէն արբունի օրինադրութեան, զոր 'ի շնորհս կաթողիկէ եկեղեցւոյն միայն արարեալ երեւի:

Մերոյսպատուական Անուլինեայ խնդալ:

Այսպիսի իմն հանգամանք են մերոց բարեսէր կամաց, զի ոչ տաղտուկ միայն իցէ մեզ տեսանել զիրաւունս այլոյ բռնազգօսեալ, այլ և փութալ հատուցանել զայն, մերս պատուական Անուլինէ: Վասն որոյ կամք են մեզ, զի յընդունելո՞ղ զնամականիս զայս մեր, եթէ ինչ մի՛ ի հաւատացելոց անտի կաթողիկէ եկեղեցւոյն՝ ի քաղաքս և յայլ տեղիս՝ փոխանցեալ յայլ իցէ, և արդ եթէ ի քաղաքայնոց իցէ առեալ և եթէ յայլոց, փութացիս դարձուցանել յեկեղեցիս նոցա. վասն որոյ հաճոյ է մեզ, զի այն ամենայն՝ որ միանգամ եկեղեցեացն այնոցիկ իցեն ստացուածք՝ յիրաւունս նոցին դարձցին վերստին: Եւ զի քաջ խելաւորս իցէ պատուականութիւնդ քո, եթէ այս մերս պատուէր հրամանի ամենեցուն քաջայայտ իցէ, փոյթկալցես եթէ անդք իցեն և եթէ շէնք, և կամ այլ ինչ ստացուած եկեղեցեացն այնոցիկ՝ զայն ամենայն վաղվաղակի առ նոսա դարձուցանել: Որով հրամանիս մերոյ փութալան հնազանդութիւնդ յայտնի լիցի:

Ողջ լեր պատուականդ և ցանկալիդ մեր Անուլինէ:

Պատճէն թղթոյ ինքնակալին Կոստանդիանոսի, ուրով պատուէր տայ գումարել ժողով եպիսկոպոսաց ի Հռովմ՝ ի միութիւն և ի միաբանութիւն եկեղեցեաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս Միլիտադեայ եպիսկոպոսի քաղաքին Հռովմայ և Մարկոսի¹:

Եւ զի այս օրինակ քարտէսք ի քաջափայլ առնէն Անուլինեայ ի փոխանակէ բղեշխին Ափրիկոյ առաքեցան առ իս բազումք, յորս զԵկեղիւնեայ կարթագինեցւոց քաղաքին եպիսկոպոսէն պէսպէս ամբաստանութիւնք էին յերեսաց եպիսկոպոսակցացն նորա ոմանց յԱփրիկէ եղելոց: Եւ զի ծանր թուի ինձ, զի ի գաւառսն յայնոսիկ, զորս աստուածային խնամակալութիւնն կամակար յօժարութեամբ նորա ի ձեռս իմ յանձն արար. յորս բազմութիւն ժողովրդ:

գոց է, և ամբողջ մարդկան հերձեալ երկպառակութեամբ 'ի վատթարն դիմէ, և եպիսկոպոսունք անմիաբան են յիւրեանս. վասն որոյ հաճոյ եղև ինձ զի նոյն ինքն Կեկիլիւանոս 'ի միասին ընդ տասանց եպիսկոպոսացն, որք ամբաստան լինել զնմանէ թուին, առեալ ընդ իւր այլ ևս տասն եպիսկոպոսս, զորս և կարեորս համարեսցի իւրում դատին՝ նաւեսցէ 'ի Հռովմ, և անդ յանդիման ձեր և յանդիման Հռետիկեայ, Մատերնոսի և Մարինեայ պաշտօնակցացդ, որոց՝ վասն այտորիկ հրաման ետու գալ 'ի Հռովմ, մարթաօջիք լսել ըստ պատշաճի օրինաց սրբութեան, զոր քաջ գիտէք: Եւ զի կարող իցէք զայսցանէ լի կատարեալ առնուլ ծանօթութիւն, զօրինակ քարտիսացն առաքելոց առ իս յԱնուլինեայ ընդ թուղթս իմ ետու տա նել առ նախ յիշատակեալ պաշտօնակիցս քո: Զորս ընթերցեալ ձերդ խոհականութիւն, կշռեսցէ քաջ թէ որպէս պարտ իցէ խնամով քննել զյառաջարկեալ դատս, և ըստ օրինաց սահմանելոց վճարել: Եւ զի 'ի ձերոյին փութոյ խնամոյ չէ ինչ զանխուլ, թէ որպիսի մեծարանս յարգանաց ունիմ ես առ կաթողիկէ սուրբ եկեղեցին, զի ոչ բնաւ ուրեք հերձուած կամ երկպառակութիւն կամիմ թողուլ 'ի ձեզ: Աստուածութիւն մեծին Աստուծոյ յամայր ամս պահեսցէ զձեզ, պատուելիդ. մեծարոյ:

Եւ այլ թուղթ Կոստանդիանու ինքնակալին, որով պատուիրէ և այլ ժողով եպիսկոպոսաց առնել, զի բարձցի 'ի սպառ 'ի միջոյ ամենայն երկպառակութիւն եպիսկոպոսաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս առ Քրեստոս եպիսկոպոս Սիրակուսացւոց.

Եւ զի կանխեալ արդ ոմանց թիւր և վատթար խորհրդով՝ 'ի կրօնից սրբութենէ և յերկնաւոր առաքինութենէ և 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոյ հաւանութենէն օտարանալ սկսան, զառաջս առնուլ խորհելով մեր այսօրինակ նոցին գժտութեանց, սահմանեցի զի զմանս յեպիսկոպոսաց առաքելով 'ի Դաղդիոյ, և Կո.

չելով զայնոսիկ յԱփրիկեայ, որք երկպառակեալ յիւրեանս և յամառ պնդութեամբ մաքառին ընդ իրեարս, 'ի ներկայութեան յանդիման եպիսկոպոսին Հռովմայ առաջի արասցեն զինդիրս իւրեանց որպէս և գիտեն, և հասարակաց խորհրդով խնամով քննեալ և ուղղեացեն զայդոսիկ։ Այլ զի որպէս 'ի գէպ է կարծել, ապախտ առնելով ոմանց զիբրկութիւն իւրեանց և ըզպարտուպատշաճ մեծարանս կրօնից սրբութեան, ոչ դադարեն հանապազորդել զհեռ ատելութեան իւրեանց, ոչ կամելով անսալ վճռոյն տուելոյ, զոր որոշեալ սակաւուց ոմանց եպիսկոպոսաց, և առանց նախ առնելոյ ճշդիւ վկարեոր քննութիւն՝ փութացան վաղ վաղակի տալ զսաստիկ վճիռ դատապարտութեան։ Որով և գէպ եղև, զի որոց պարտ էր միախորհուրդ և միասիրտ եղբայրական ունել հաւանութիւն յիւրեանս, անպատեհ օրինակաւ և հեռիւ ատելութեամբ մեկնեցան զատուցան յիրերաց, և մարդկան՝ որք օտար են 'ի կրօնից սրբութեան մերոյ, պատճառս ետուն ծաղու և հենգնութեան։ Վասն որոյ պարտ անձին համարեցայ փոյթ խնամոյ ունել, զի որ յետ վճռոյն տուելոյ հարկ էր ինքնին վախճան տալ խնդրոյն, բազմաց արդ մանաւանդ 'ի մի գալով հաւանութիւն, բարւոք ևս աւարտ առնուցու։ Եւ յայս սակաւ հա 'ի յովով և 'ի բազմութիւ վայրաց հրաման ետու գալ ժողովել բազմութեան եպիսկոպոսաց 'ի քաղաքն Ալեքսա' 'ի կաղանդս Օգոստոսի. և քեզ իսկ արժան համարեցայ գրել զի 'ի Լատրոնիանեայ քաջափայլ համարակալ իշխանէն Սիկիլիոյ առեալ հասարակաց անդրուվարս, և յաւելեալ 'ի քեզ զերկուս ևս յերկրորդ կարգէ անտի աթոռոցն⁸, զորս և դատեսցես ընտրելիս, և զերիս մանկունս սպասաւորս ճանապարհին, 'ի նմին աւուր հասանիցէք 'ի սահմանեալ տեղին։ Որպէս զի 'ի ձեռն խոհականութեանդ քոյ, և միաբան միաշունչ հաւանութեամբ պլոյց, և միախորհուրդ փութով գփտութիւնս այս՝ որ մինչև ցայժմ չարաչար և ամօթալի ճանապարհաւ երկարեալ տեւեաց, լուեալ ամենեցուն նոցա որք ցարդ բաժանեալ են յիրերաց, որոց և միանգամ անդ 'ի ժողով գալ հրամայեցաք՝ մարթիցի որ ինչ 'ի շահ օգտի է կրօ-

նիցս, հաւատոյ և եղբայրական միաբանութեան՝ ուր ուրեմն գտնեալ դառնալ և ուղղել: Աստուած ամենաւկալ պահեսցէ զքեզ զամս բազումս քաջառողջս:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վիսուն իրացն որ անկն էր քրիստոնէից:

Պատճէն հրովարտակին Կոստանդիանու ինքնաւալին որով պարգեւատուր լինի եկեղեցեաց:

Կոստանդիանոս Աւգոստոս առ Կեկիլիանոս եպիսկոպոս Կարթագինեցւոց:

Եւ զի որովհետեւ հաճոյ եղև մեզ ընդ ամենայն գաւառս որպէս և ընդ Ափրիկէ և ընդ Նումիդիա և ընդ Մաւրիտանիա պաշտօնէից ոմանց սուրբ և հարազատ կաթողիկէ կրօնիցս տալ ինչ ռոճիկ կարևոր, վասն որոյ ետու առաքել գիր առ Հուրսոս մեծանաւն համալրակալ իշխան Ափրիկեայ, և ծանուցի նմա զի հատուցէ քումք խոհականութեան անյապաղ երիս հազարս փողս դրամոց: Զոր իբրև ընկալցիս զկշիռ արծաթոյդ, փոյթ կալցես բաշխել զայն յայնոսիկ՝ զորս կանխեցի նշանակեցի, ըստ ցուցակի անուանցն տուելոյ քեզ ՚ի Հոշիոսէ: Իսկ եթէ գէպ ուրեք լինիցի և տեսցես, զի ըստ բարեսէր խնամոց կամաց իմոց առ ձեզ առ ամենեսին՝ պակասէ ինչ մի, ընդ կարևոր պարտս քեզ գրեսցես՝ խնդրել զայն անվրէպ ՚ի Հերակլիդեայ ՚ի հազարապետէ արքունի գանձուն: Քանզի հրամանաւ պատուիրեալ է իմ նմա, եթէ ՚ի խնդրել խոհականութեանդ ՚ի նմանէ գումարս ինչ արծաթոյ, հոգ կալցէ տուանց ինչ երկուանաց կռեւ զայն, համարով որչափ և պիտոյ իցէ: Եւ զի լուայ զումանց անխիղճ մարդոց, որք զսրբոյ կաթողիկէ եկեղեցւոյ զմանկունս ջանան չարանենգ խաբէութեամբ յարամրի ՚ի ներքս սպրդեալ խարդաւանել ՚ի մոլութիւն, գիտասջիւր զի հրամանս այսպիսի ՚ի վերոյ

եզի Անուլինեայ փոխանակի բռնչելին և Պատրիկեայ Վիկարիոսի կողմնակալ իշխանին, զի ընդ այլ ամենայն և այսմ մանաւանդ հոգ խնամոյ կալցին, և մի բնաւ ուրեք անտես արասցեն տալ համարձակել ումեք յայսպիսիս: Վասն որոյ եթէ 'ի վերայ հասցես արանցս այսոցիկ 'ի սոյն իւրեանց մոլեգնութիւն յամառեալ պնդել, առանց ինչ երկմտութեան տացես քարշել զայնպիսին յատեան դատաւորացս այսոցիկ, և ազդ արասցես նոցա իբրեւ առ յինէն, զի ըստ հրամանիս տուելոյ նոցա 'ի վերջին յայս աւուրս՝ խրատեացեն զնոսա զղջանալ 'ի չաք ճանապարհէ անտի իւրեանց:

Աստուածութիւն մեծին Աստուծոյ ընդ երկար ամս պահեսցէ զքեզ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Վասն ժառանգաւորացն ապահարկ ազատութեան:

Պատճէն արքունի հրովարտակին՝ յորում հրաման տայ Կոստանդիանոս ապահարկ առնել զամենայն առաջնորդս եկեղեցեաց 'ի հասարակաց անտի պարտուց քաղաքացւոց:

Անուլինեայ սիրելոյ մերում և պատուական իշխանիդ խնդալ:

Եւ զի 'ի բազում գլխոց յայտնապէս զփորձ առաք, եթէ որպէս արհամարհեալ երբեմն պաշտօնն այն, յորում վեհապետն երկնաւորին սրբութեան մեծարանօք պատուի, քնասս ծանունս եբեր իրաց պետութեանս: Իսկ սոյն սա ընկալեալ օրինօք և զգուշացեալ խնամով՝ կարի իսկ մեծամեծ յաջողուաւ ռովմէական անուան, և զարմանալի բարեբաթիւնս հասարակաց գործոց մարդկան պատճնորհիւ աստուածայնոյն բարերարութեան: Վերոյ հաճոյ թուեցաւ մեզ, զի ոյք օրինացս այ

վայելական սրբութեամբ հանապազորդ 'ի սպասուկան արբանեկութեան, և աստուածայնոյն պաշտաման ծառայութիւն հարկանեն, ընկալցին զարժանին տրիտուր վաստակոց իւրեանց, պատուականդ Անուլինէ։ Ուստի զարտդ՝ որ 'ի մարզս անդ իշխանութեանդ, 'ի կաթողիկէ յեկեղեցւոջ՝ յորում նախագահ բազմի էկեկիլիանոս՝ պաշտօնեայք են կրօնիցս սրբութեան, զորս և ժառանգաւորս սովորեցան կոչել, ազատս և ապահարկս արասցես 'ի բնաւ իսկ հասարակաց պարտուց ծառայութենէ, որպէս զի մի վրիպակաւ իւրք երբեք կամ սրբապիղծ գայթակղութեամբ յատուածայնոյն պարտուց պաշտամանէ արգելեալ խափանեցին նոքա, այլ զի անզառդ մանաւանդ ամենեւին և անձանձրոյթ օրինաց իւրեանց հպատակեցեն։ Որով պաշտօն մեծ և արժանաւոր աստուածայնոյն մատուցանելով, բազմաց շահաւետութեանց հասարակաց պետութեանս առիթ լինիցին։

Ողջ լեր, պատուականդ և ցանկալիդ մեր Անուլինէ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Վասն յետոյ ոչունմն չարանեկզ գնացիցն Ղիկիանու, և չարաչար նորոշն կատարածի։

Այսպիսի ուրեմն աստուածային և երկնաւոր շնորհ այցելութեան փրկչին մերոյ պարգեւեցաւ մեզ. և այնչափ աննախանձ լիութիւն առատութեան բարեաց բոլորից մարդկութեան 'ի ձեռս մերոյինս խաղաղութեան մատակարարեալ՝ զի և մերս իրք 'ի ցնծալից տօնս տարեկանաց հռչակէին։ Այլ բարիատեաց և չարասէր մախանք բանսարկուին ոչ կարելով հանդուրժել ընդ երկար և հանդիսատես այսոցիկ ամենայնի լինել, որպէս և ոչ Ղիկինեայ ականատես փորձ աղետաւոր կատարածի բռնաւորացն, զորոց կանուխ քան զայս պատմեցաք, բաւական ինչ լինէր ածել ցնտ յիմաստս զգնութեան։ Որ յաջողեալ յիշխանութեան անդ իւրում, և երկրորդ յետ կոտորանքի տես

'ի փառս տէրութեան, և խնամութեամբ արժանի
 լեալ փեսայութեան մեծի ինքնակալին, ասկայն թե-
 րացեալ վերջացաւ ամենեւին 'ի նմանող առաքինու-
 թեանց նորա լինելոյ, և նախանձաւոր եղև մանաւանդ
 զկնի չարախտակաւ գնացից բռնաւորացն ամբարշ-
 տաց: Եւ զորոց զչարաչար կատարած առաջի աչաց իւ-
 րոց նկարեալ ունէր, ցնոցին մանաւանդ՝ ձկտեցաւ
 զկնի խորհրդոց, քան զմարդասէր կամաց լաւագունին
 յիշխանս, և նորին մտերիմ բարեկամութեան. և խան-
 դացեալ ընդ բարեացապարտ գնացս նորա, պատե-
 րազմ ամբարիշտ ընդդէմ նորա դրդեաց, ոչ յօրինաց
 բնութենէ պատկառեաց, ոչ զուխտ երդմանցն յու-
 էած, և ոչ զհամարիւն ազգակցութիւն մեծարեաց:
 Բանգի Կոստանդիանոս որպէս թագաւոր ամենալաւ
 'ի նշանակ մտերմութեան սիրոյ իւրոյ առ նա, աննա-
 խանձ ամենեւին ազգախառնէր զնա ընդ իւր, ոչ հրա-
 ժարելով տալ նմա մեծաշուք հարսանեօք զքոյր իւր
 'ի կենակցութիւն, և զառ 'ի նախնեաց անտի զազ-
 նուականութիւն տոհմին և զարիւնն արքունի ընդ նմա
 խառնել ոչինչ անարժան ինքեան համարէր, և իբրեւ
 ընդ փեսայի և ընդ գահակցի բաժանէր ընդ նմա զիչ
 խանութիւն պետութեան, և այն ոչ եթէ զիգոր ինչ
 մասն հռովմէական մարզից 'ի նորին խնամս և 'ի վար-
 չութիւն հաւատայր: Իսկ Լիկինիոս հակառակ ընդ-
 դէմ այսոցիկ ամենայնի, զամենայն ազգ նենգու-
 թեան զօր հանապազ ընդդէմ լաւագունին մեքե-
 նայէր, և զենաւ իսկ հնարս դարանակալութեանց
 խորամանկէր, զի ընդ երախտեաց նորա չարիս փոխե-
 նակ կշռեացէ: Ի սկզբան անդ ճգնէր ջանայր թա-
 գուն զգաւաճանութիւնան ունել, և վեր 'ի վերոյ մը-
 տերմութիւն կեղծաւորէր, և նենգաւ և ստութեամբ
 յաճախ ընդ նմա երթալով համարէր դիւրեաւ 'ի
 կէտ եղեալ նպատակն ժամանել: Այլ ինքնակալիս
 բարեկամ արդարեւ, խնամատար և պահապան ինքնին
 Աստուած, զԹնամեօյ նորա 'ի ծածկութեան խաւա-
 րի զանխուլ մեքենայս դարանացն 'ի լոյս ածեալ խալ-
 տառակէր: Այսչափ ինչ զօրութիւն է ահա մեծի զի-
 նուն աստուածաշառութեան և 'ի ջախջախանա թըշ-
 նամեօյն և 'ի փրկութիւն պահպանութեան անձին

բարեպաշտի, որով զինուք ամրացեալ և մերս աստուածասէր Թագաւոր, 'ի բազմապատիկ որոգայթից վատախորհուրդ առնա ճողոպրեալ ապրէր: Արդ իբրև տեսանէր Լիկինիոս եթէ ոչ ըստ չարակամ ակընկալութեան իւրոյ գաղտնամարտ դաւաճանութիւնքն վճարէին, զի զամենայն նենգութատիր մեքենայս չարութեան նորա 'ի վեր հանէր Աստուած տիրելոյ իւրոյ Թագաւորին, և Թէ չիք այլ ևս հնար ղուզակելոյ զխորհուրդս մտաց իւրոց, անպատուակ այնուհետեւ ածէր 'ի վերայ նորա պատերազմ: Եւ ընդ Կոստանդիանու՝ ընդ բոլորից Աստուծոյ միանգամայն, զոր գիտէրն պաշտել ինքնակալիս, համարձակէր 'ի մարտ կաքաւել, զպաշտօնատարս Աստուծոյս՝ զերկիւղածմն, որ ընդ իւրով էին իշխանութեամբ, առանց ինչ պատճառս վնասու 'ի նոսա գտանելոյ, լռելեայն դեռ ևս և մեղմով ձեռն արկանէր 'ի չարչարել: Եւ զայս առնէր, զի 'ի բնէ 'ի խնամս չարին հաստատեալ նորա, և կուրութիւն անհնարին զնա պատեալ պաշարէր, չածել երբեք յանդիման առաջի աչաց իւրոց զառաջնոցն նախ քան զինքն զհալածչաց քրիստոնէից զիշատակս, և ոչ Թէ որոց ինքն վրէժխնդիր լինէր և Թակն Զախիչ անօրէնութեանցն: Այլ 'ի խոհական և յողջախոհ մտաց զարտուղեալ նորա միանգամ, յայտնի այնուհետեւ մոլեգնեալ ընդգէմ Աստուծոյ՝ իբրեւ օգնական և 'ի Թիկունս եղելոյ Կոստանդիանու, փոխանակ սատարելոյն 'ի նմանէ, հակառակորդ և Թշնամի զան ձըն նմին ցուցանէր: Մերժեաց նախ անարգանօք յարքունեաց իւրոց զամենայն քրիստոնեայս, զրկելով զանձն իւր յաղօթից նոցա, զոր 'ի հայրենատուր աւանդից անտի իւրեանց ուսեալ՝ սովոր էին նոքա մատուցանել առ Աստուած վասն նորա և վասն հաճօրէն աշխարհին: Հրաման տայր ապա բռնաւորն հարցութօրձիւ ատենի քննեալ զամենայն զօրականն 'ի քաղաքիս, և զորս չառնուցուն յանձն զոհել դից, մերկացուցանել զնոսա 'ի պատուոյ իշխանութեանն. և այս դեռ ևս փոքր էր առ մեծագունիւքն՝ որք յաջորդէին ապա զկնի: Եւ զի մի մի Թուրքեմ զարարուածս աստուածատեաց իշխանիս, որ զօրէնս անօրէնս ամբարիշտ մտօք 'ի ներքս մուծանէր, տալով հրաման

խիստ՝ մի ողորմել սովելոցն 'ի կապանս բանտի, և մի մարդասիրել նոցա կերակրովք կամ ըմպելեօք, պարզապէս խօսելով՝ մի ումեք բարի գոյ, և որ 'ի բնական գթոյն յորդորիցի որ 'ի կարեկցութիւն՝ արգելուէն ոցա օրինօք մի բարեգործել: Եւ էին արդարեւ օրէնք ժպիրհ և անագորոյն, որ զամենայն գութ բնութեան կուրացուցեալ ցամաքեցուցանէր. յորում և զպատիժ պատուհասին յաւելլոր 'ի վերայ, եթէ որք ողորմինն՝ զնոյն հաւասար ողորմելեացն կրեսցեն տանջանս, 'ի բանտ և 'ի կապանս ընդ չարագործ մարդկան չարչարելով, փոխանակ զի իշխեցին գթով մարդասիրութեամբ հաղորդ նոցին գտանել: Այսպիսի էր ահա օրինադրութիւն Լիկիանու: Եւ զի պիտի մեզ յիշատակ զնորաձեւութեանց նորա առնել՝ որ վասն օրինաց ամուսնութեանց և զվախձանելոց քաղաքացեաց, որով զվաղեմին և զիմաստուն օրէնս Հռովմայեցւոց վասն սոցին այսոցիկ՝ փոխէր 'ի խուժս և 'ի դուժս և յանաւ գորոյնս արդարեւ յօրէնս անօրէնս և անիրաւ: Հնարէր և բաժս իմն և տուրս հարկաց դնել 'ի վերայ ագգաց հպատակաց, և պէսպէս պահանջս ոսկոյ և արծաթոյ 'ի նոցանէ պահանջէր, և զափս իմն երկրի և անդոց. և վասն ագարակացն և գիւղօրէիցն՝ որ երբեմն մարդաբնակք էին և յայնժամ արդ ամայի և անմարդի, զտոյժս փնասուն պահանջէր: Թողից ասել և զանիրաւ տարագրութիւնս մարդատեաց բռնաւորին ընդդէմ անմեղ մարդկան. զորքանիս 'ի տոհմիկ որերոյն և յականաւոր մարդկանէ 'ի կալանս և 'ի բանտս արկեալ, զլծակիցս նոցին զմանկամարդս կորզեալ 'ի նոցանէ՝ պիղծ և անօրէն արբանեկաց իւրոց 'ի գարշանս մատնէր: Ո՛րչափ զառնականայս և զօրիորդս կուսանս հրապուրեալ գազաշտո ծերս այս, իւրումն յայրատ ցանկութեան խաղալիս առնէր: Եւ զի էին ինձ երկարել. վերջնոց նորա եղերանցն անչափութիւն, փոքունս թերեւս զառաջինսն տացէ մեզ հաշուել: Քանզի 'ի վերջէ ուրեմն յայն մոլեգնութիւն գայր նա, զի և 'ի յեպիսկոպոսունս ձեռն մխեաց, զորս և իբրեւ պաշտօնեայս Աստուծոյ ամենակալին թշնամիս իւր և հակառակորդս իրաց իւրոց համարէր, և թէպէտ առ երկիւղի առաքինւոյ իշխանին ոչ

անդէն յայտնապէս, ռակայն նենգաւ և 'ի ծածուկ նեղէր զնոսա. և զաղտագողի խորամանկութեամբ զամանա յերեւելեաց անտի նոցա 'ի ձեռն կողմնակալ իշխանաց իւրոց տայր սպանանել: Եւ օրինակ սպանութեանց նորա նոր էր ամենեկին և անլուր ցայնժամ. այլ զոր յԱմասիա և 'ի քաղաքս Պոնտացոց գործեաց, անցոյց զանցոյց զամենեքումբք յառաջ քան զայս անգթութեամբք: Ուր և յեկեղեցեաց Արտուածոյ զկէսս հիմն 'ի վեր յատակէր, և զայլս փակեալ արդելոյր, զի մի ըստ օրինացն ժողովեացին անգ 'ի պաշտօն աստուածային. քանզի չարաչար խղճին տանջեալ՝ ոչ ևս այլ վասն իւր ազօթս անդ մատուցանել համարէր, բայց եթէ վասն աստուածաբերութեամբին առնել մեզ զամենայն, և զաստուած 'ի հաշտութիւն ողորմութեան խոնարհեցուցանել, վասն որոյ և զամենայն գազանութիւն իւր ընդդէմ մեր չըջէր: Իսկ մարդելոյքն յիշխանաց նորա յուսալով հաճել զմիտս վերադին, զոմանս յեպիսկոպոսաց անտի ընդ արս չարագործս տային 'ի պատուհաս տանջանաց, և զորոց ոչինչ մնաս. կարէին ցուցանել՝ ածէին զնոսա ընդ արս սիկարեանս 'ի պատուհաս մահու: Յորոց և ոմանց նոր օրինակ էր ամենեկին ազգ մահաւն, սուսերբ զմարմինս նոցա 'ի բազում յօշոտեալ մասունս, և յետ անգութ և ահագին գործոյն դառնութեան՝ ամային գլխուածսն 'ի խորս ծովուն 'ի կերակուր ձկանց: Եւ սկսան այնուհետեւ երկիւղածքն Արտուածոյ վերատին 'ի փախուստ աճապարել և 'ի թագուստ՝ յագարակս և յանապատ վայրս. և լերինք և անտառք ընդունարան լինէին ծառայից Քրիստոսի: Եւ իբրեւ այս ամենայն այսպէս յաջողէր ամբարիտ բռնաւորին, զնէր այնուհետեւ 'ի անի յարուցանել հալածումն հասարակ 'ի վերայ ամենայն քրիստոնէից: Եւ հասանէր նա արդեօք խորհրդոց կամաց իւրոց, և չլինէր ինչ նմա արդել յաջողութեան ելից գործոյն, եթէ ոչ ձեռնառուն և օգնական ծառայից իւրոց վերամարտին Աստուած արագ արագ զառաջն առնոյր չարեացն սպառնացերոց. և իբրեւ 'ի խոր աղքատիկ և 'ի գիշեր մառախլապատ ծագէր յանկարծակի լոսմած և փրկուէտ, և որպէս եթէ զձեռնանէ կալեալ

բարձր բազկաւ իւրով ածեալ հասուցանէր զծառայ
իւր զկոտտանդիանոս 'ի կողմանս մեր յայտարիկ:

ԴԼՈՒԽ Թ.

Վասն յաղորդեան Եղիստանդիանոս, և առ 'ի նմա
նէ եղեղոցն ընդ ամենայն իշխանոսիւն հռով-
մեակսն պետոսքեան:

Որում յերկնից 'ի վերուստ պտուղ արժանի բարե-
պաշտութեան յաղթանակ ընդդէմ ամբարշտաց շնոր
հեցաւ. և չարախոհ անօրինին գալ խորհրդակցօք իւ-
րովք և մտերմօք յոտս կոտտանդիանու անկանել խռ-
նարհ 'ի յերկիր: Եւ որ 'ի վերջին մոլեգնութիւն ընդ-
դէմնորա հատեալ էր, ոչ ևս այլ ներելի համարե-
լով աստուածաւոր թագաւորին, և խոհական խոր-
հրդով զխստութիւն արդարութեան ընդ մարդասէր
կամաց լծորդեալ, և ընտրէր մտադիւր ձեռն տալ թը-
շառապելոցն 'ի բռնաւորէն, և զսակաւս ոմանս 'ի
ժանտաղօրծ մարդկանէ բառնալով 'ի միջոյ, զողջոյն
իսկ զազգ մարդկան ապրեցուցանել: Զի յառաջ քան
զայն պարզապէս մարդասիրութեամբ միայն գնալով,
և սիրակամ մտերմութեան անարժան եղելոյն ողոր-
մելով, զնա ոչինչ չահեալ և կամ յառաջին չարու-
թենէն փոխեալ, այլ և ևս մանաւանդ ընդդէմ ժ-
ղովրդաց հպատակաց էր ժանտաղուցեալ. որով և հա-
րըտահարելոցն ընդ գազան վիրազաւն՝ ոչ ևս լինէր
այնուհետեւ յոյս փրկութեան: Վասն որոյ ընդ բարե-
սէր կամացն զուգորդեալ զչարատեաց բարեպաշտու-
թիւն, ընդ որդւոյ իւրում կրիսպատի մարդասիրա-
գոյն իշխանին չու առնէր խաղայր գայր ինքնակալն
կոտտանդիանոս՝ ախոյեանն առաքինեաց, զաջ փրկու-
թեան վտանգելոցն ամենեցուն կարկառել: Այսպէս
մարտակից օգնականութեամբ ամենաթագաւորին
Արաուծոյ և որդւոյ նորա փրկչին և բողոքից ուղղչի՝
զորացեալ հայր և որդին, և ամենայն ուրեք զճակատս
ատեւեաց Արաուծոյ քակտեալ 'ի ձեռս բերին անաշ-

խառն գլաղթութիւն. զի և ընդ բնաւ ճակատամարտ. սրն յաջողեալ նոցա 'ի սպառ, յանկարծ քան զբոն արագագոյն՝ որոց յերեկն և յեռանդն ապարթաւ նեալ զմահ և զսպառնալիս ահագինս որոտային, նոցին արդ և ոչ յիշատակ անգամ լսելի լինէր յերկրի։ Պատկերք նոցա և անդրիք և շուք և պատիւ իշխանութեան՝ զարժանաւոր իւրեանց ընդունէին ամօթանս և զխայտառակութիւն, և որոց երբեմն բռնաւորացն ամբարշտաց կատարածին ինքնին աչօք իւրովք ակաւնատես լինէր Լիկինիոս, նոցին արդ չարեացն նմանագոյնս կցորդ գտանէր։ Փոխանակ զի զխրատ ոչ ընկալաւ, և ոչ 'ի պատուհասից նմանեաց իւրոց իմաստեացաւ, այլ ընդ նոյն գնալով ճանապարհ նոցա ամբարշտութեան, իրաւամբ ապա և 'ի նոյն նոցա հաւասար խարդաւանեցաւ 'ի խորխորատ։ Եւ սա ահա այսպէս հոսեալ վիժեալ գլորեցաւ։

Իսկ բարեպաշտօնն և առաքինազարդ մեծն այն յաղթող Կոստանդիանոս ընդ արքայորդւոյն իւրոց ընդ հօրամայնն Կրիսպեայ աստուածասէր Կեսարուն կալաւ զՍրբեայ, և միահեծան 'ի մի մարմին՝ որպէս և երբեմն էր, ձուլեաց զհռովմէականնս պետութիւն, զբովանդակ զաշխարհն յարեւելից մինչև 'ի մուտս արեւու, տարածելով և ընդ հիւսիսի և ընդ հարաւ՝ հարկ ընդ խաղաղական վարչութեամբ իւրով։ Ի բաց եղեալ մարդկան զամենայն կարծիս երկիւղին, ընդ որով ընկճէինն երբեմն, մեծապայծառ աշխարհաժողով տօնս ուրախութեան այնուհետեւ խմբէին. և ընդ բնաւս սփռէր լոյս զուարթ, զի և որ խոժոռագէմն երբեմն յիրեարս ակնարկէին, քաղցրահայեաց արդ և ծիծաղադէմն այր ընկերին հանդիպէր։ Եւ պարս իմն և երգս օրհնութեանց ընդ քաղաքս և ընդ գետօղս՝ նախ ամենաթագաւորին Աստուծոյ բոլորից, և ապա բարեպաշտօն Թագաւորին և որդւոց նորա աստուածասէր իշխանաց 'ի պատիւ յօրինէին։ Անյիշատակութիւն էր անցելոցն չարեաց, և մռաշոյնք ամբարշտութեանց առ հասարակ, յայնժամու առաջիկայ բարեացն վայելք և ապառնոյն յոյս մեծ ակնկալութեան։ Եւ ամենայն ուրեք սփռէին յաղթող ինքնակալին հրովարտակք՝ լի մարդասիրութեամբ, և

մեծանորհ օրէնք ազատութեան, հաւաստիս իմն տալով ճշմարիտ բարեպաշտութեան: Այսպէս ահա բնաջինջ բարձեալ 'ի միջոյ ամենայն տիրապետութիւն բռնակալ, իրաւամբ այնուհետեւ և աննախանձ մնայր հաստատուն 'ի ձեռս Կոստանդինու և որդւոց նորա իշխանութիւն հռովմէական: Որոց սրբեալ յառաջնոց անտի աստուածատեաց իշխանացն գնացից, և խեղամուտ աստուածայնոց առ ինքեանս առատաբաշխ բարեաց, զսէր առաքինութեան և զաստուածսիրութիւն իւրեանց և զբարեպաշտութիւն երախտապարտ մոգք առ Սքտուած, 'ի ձեռն երեւելի երեւելի գործոց բարեաց վկայութեամբ յայտ առնէին ամենայն մարդկան:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆԵՐ

• ԳԼՈՒԽ Ա. ¹ — « Ո՛վ երանելիք Պաւլինէ ։ Երեց գտնով տուա Անտիոքացւոց եկեղեցւոյն՝ ամբարձեալ էր յեպիսկոպոստութիւն Տիւրոսի, և բազում գովութեամբ զայն պաշտեալ, որում և ընծայէ Եւսեբի զիւր Եկեղեցական պատմութիւն, որոյ և խորհրդովն եկեալ էր յայդ երկատիրութիւն : Ճարտարութեամբ իմն մատենագիրս ոչ կամելով ընդոստուցանել զհամեստ ցածութիւն Պաւլինեայ, պատուաւորագոյն օրինակաւ Թերեա և ընծայողին և ընծայելոյն՝ 'ի կատարած գրոցն Թողու զընծայումնն : որում և զայլ մատենագրութիւնս իւր նուիրեալ էր :

ԳԼՈՒԽ Դ. ² — « Այսոցիկ ամենայնի բարեաց զերկրորդ պատճառ » : Ոչ նոր ինչ է այս վասն Եւսեբեայ, որում 'ի պատասխանի գիցուք զոր գտաքն 'ի լուսանցս միոյ ուրուք 'ի ձեռագրոց : « Ձարաշար աստուածաբանն, Եւսեբիէ, զանսկզբնակիցն, զիսուակից և զարարչակից զամենից Աստուծոյ Հօր զՈրդին, երկրորդ գնես պատճառ բարեաց, որ պատճառակիցն է մանաւանդ և համբշխան Հօր և համագոյ » :

... ³ — « Մեծ իշխան զօրուն » : Յոր 'ի լուսանցսն ընթեռնումք « Բարուք հայհոյես անաստուածաբար, նախիշխան կոչելով զիւրկիցն Քրիստոս և զԱստուած » :

... ⁴ — « Ինքնին իսկ Աստուած շքմարիտ » : Բարուք Գրեգոր աղգեզ զպատմութիւն իւր մատենագիրս, եթէ բաւական էր 'ի խոստովանութիւն շքմարտութեան, զայլոց հաւատս և զցաւանդութիւն գնել պատմողաբար :

... ⁵ — « Ի խորհրդական աստուածատեսութենէ հաւատացելոցն անջատեալք » : Ջերախայս անկնուէքս իմանայ բանիւս, զորս և յերիս գասս որոշէ, ըստ աշակերտութեան նոցա և ըստ հրահանգաց 'ի վարդապետութեան հաւատոց :

... ⁶ — « Զերկրորդական ճառագայթս լուսոյ ցոլացուցանելով » : Զնոյն մուր միտս իւր յեպիեղէ միշտ Եւսեբի : որում և

միշտ զպատասխանին առ նմա գնեն ձեռագիրք. 'ի միտման « Դար-
 ձեալ և այս հայհոյութիւն » և 'ի միւսումն թէ « Ո՛ր օգուտ քեզ
 յերկարաձիգ ներքողենիցդ, այր գու, ^բ
 գոցիկ քոց վաստակոցդ, յորժամ ոչ է
 ընդ Հօր ... և զՈրդւոյ և զՀոգւոյ սրբոյ
 գայթեց լուսոյ զնմանութիւն բերես, որ
 թիւն, մի փառք են ... » :

...⁷ — « Մարկոսի » Թէ ո՛ր Մարկ
 նայապետին յիշատակեալ՝ Թուի երէց է
 որ զկնի Սեղբեսորոսի կալաւ զաթոռն .

...⁸ — « Յերկրորդ կարգէ անա
 իմանայ սոքօք, յետ եպիսկոպոսացն վար

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ ՄԱՏԵՆԻՍ

- Աբգար արքայ եղեսիոյ . 59 և
այլն .
- Աբգոն որդի Աբգեայ եղեսացի .
65 .
- Աբդիոս . 179 . 186 .
- Աբրահամ նահապետ . 30 , և
այլն .
- Ագաթոս մարգարէ և մարգա-
րէն-ժիւն նորա զսովոյն՝ որ
յառուրս կ'աւգիտուի . 83 . 91 .
- Ադաբիոս եպիսկոպոս կեսարիոյ
Պաղեստինու . 605 .
- Ադաթոռուշեանք . 602 .
- Ադաթոնիկէս . 280 .
- Ագրիպաս . 83 .
- Ագրիպաս որդի Ագրիպայ .
118 .
- Ագրիպաս Կաստոր գրեաց ընդ-
դէմ Բասիլիդեայ . 248 .
- Ագրիպայինոս եպիսկոպոս Աղեք-
սանդրիոյ . 292 . 363 .
- Ադաւկոս . 642 .
- Ագիաբէնք . 99 .
- Ագրիանոս ելիոս կայսր . 240 .
- Աթենագորոս . 479 . 552 .
- Աթենացիք . 151 . 297 .
- Ալբինոս . 131 .
- Ալբոն-բնոս . 80 .
- Ալկիբիադէս վկայ Լուգդոնի .
548 .
- Ալկիբիադէս մոնտանեան ազան-
դաւոր . 549 .
- Ակիւղաս . 118 . 361 . 453 .
- Ակիւղաս իշխան Ակաթոն . 453 .
- Ակիւղաս երէց Աղեքսանդրիոյ .
548 .
- Ահարոն . 731 .
- Աղեքսանդրիա . 84 .
- Աղեքսանդրոս Հռովմայեցի և
պիսկոպոս հինգերորդ յեա
Առաքելոցն . 237 . 241 .
- Աղեքսանդրոս Թէլչի վկայ Լուգ-
դոնացի . 339 .
- Աղեքսանդրոս Եմմենիացի վկա-
յեա ԼյԱպամէս քաղաքի . 380 .
- Աղեքսանդրոս Ալաբաքքոս . 86 .
- Աղեքսանդր այր Սաղոմէի . 48 .
- Աղեքսանդրոս մոնտանեան . 385 .
- Աղեքսանդրոս՝ Նարկիսեայ և
պիսկոպոսի Երուսաղեմացւոց
օգնական . 442 . 462 . 489 .
- Աղեքսանդրոս (Սեւերոս) կայ-
սր . 466 . 476 .
- Աղեքսանդրոս վկայ աղեքսան-
դրացի . 499 .
- Աղեքսանդրոս վկայ կեսարացի .
550 .
- Ամաֆա քաղաք Պոնտոսի . 756 .
- Ամատարիս . 297 .
- Ամբրոսիոս . 435 . 468 . 477 .
- Ամիլիա . 581 .
- Ամիններիա կոյս . 499 . 500 .
- Ամին եպիսկոպ . Բերենիկէուց .
580 .
- Ամին , Չէնոն , Պաղրմէոս և այլն .
վկայեալք յԱղեքսանդրիա .
501 .
- Ամինիոս երէց և վկայ . 650 .

- Ամենիոս փիլիսոփայ. 458. 459.
 Ամուսնաւոր վիճակ Առաքելոց. 208.
 Ա.անկէւտոս. 178. 179.
 Անանիոս քահանայապետ Հրէից. 151.
 Անատոլիոս եպիսկոպոս Լաւո. գիկեայ. 597.
 Անգրէաս առաքեալ. 145.
 Անթիմոս Նիկոմիդաց եպիսկոպոս. 628. 649.
 Անիկոս. 256. 258. 292. 294. 399.
 Անիւրիտ քաղաք Գաղատիոյ. 373.
 Աննիանոս. 133. 179.
 Անուլինոս. 747.
 Անտերոս եպիսկոպոս Հռոմայ. 477.
 Անանիայեղ. 443.
 Անանիոսեանք. 251.
 Անանիոս աղաապեր Ագրիտ. նոս. 251.
 Անտիգ. 76. 82. 644.
 Անտիպատարոս. 52. 40.
 Անտոնիոս եռապետ. 51. 40.
 Անտոնիոս Պիոս. 235. և այլն.
 Անթիպէ. 889.
 Ապամեա քաղաք. 380.
 Ապեղէս. 366.
 Ապեմարոս. 499.
 Ապրիոն մառնադիր. 404.
 Ապողինար Հերապոլայ եպիսկոպոս. 298. 302. 308. 372.
 Ապողոնեանք. 410.
 Ապողոնիա. 496.
 Ապողոնիոս մառնադիր եկեղեցւոյ. 385. 387.
 Ապողոփանէս փիլիսոփայ. 459.
 Ասիա. 143.
 Ասիադոն. 40.
 Ասիդիպիագէս եպիսկ. 443. 466.
 Ասիդեպիագէս Հեր. 410.
 Ասիդեպիոդոտոս. 407.
 Ատորիք. 137.
 Ատտերիոս Ուրբանոս. 378.
 Ատտերիոս. 555.
 Ատէր. 300.
 Ատտաղոս Պերգամոնցի. 327. 336. 348.
 Ատտիկոս կուսակալ. 215.
 Ատտիկոս եպիսկ. Սիւննադայ փռիւգիոյ. 463.
 Արարացիք. 462.
 Արարիանոս մառնադիր. 404.
 Արարիոն Լեառն. 503.
 Արարացւոյ Հերմոս. 487.
 Արարիա. 643.
 Արամադ. 88.
 Արգարա գիւղ. 374.
 Արեւա քաղաք. 749.
 Արեասոս. 54.
 Արիստարքոս ընկեր Պաւլոսի Ի լանտի. 125.
 Արիստիգէս. 36. 741.
 Արիստիոն և Յոհաննէս երէց. 228.
 Արիստարուլոս. 33. 40. 448. 602.
 Արիստոն Պելլացի. 245.
 Արիստոտէլ. 409.
 Արմինիա. 517.
 Արսինոյէ. 570.
 Արտաշէս. 174.
 Արտեմոն. 403. և այլն.
 Արքելայոս. 35. 49.
 Աւգոստոս. 30. 32. 4. 40. 80.
 Աւետարանք Յրէ և իրպէս գրէ. ցան. 193.
 Աւետարանք օտարք. 200.
 Աւսէէ. 19.
 Աւտոլիկոս. 301.
 Աւրելիոս Արեւելիոս գանձ. պետ. 531.
 Աւրիկիոս Մարկելոս. 373.
 Արիոն. 85. 175.
 Արիւկանոս 32. 36. 42. 480.
 Արիւկեցիք. 506.
 Արիւկէ. 650.
 Աւէոս դատաւոր. 553.
 Արիւկէս. 607.
 Արիւղը ամենացի. 41.
 Բաբելոս. 280.
 Բաբելոս եպիսկոպ. Անտիոք. 478. 490.
 Բաբելոն 106.
 Բաթէզօր գիւղ. 162.
 Բակքիւղոս. 393.
 Բառնարաոս. 82. 448.
 Բասիլիդեանք. 295.
 Բասիլիդէս եպիսկ. 581.
 Բասիլիդէս վկայ. 451.

Բասիլիգէն աղեքսանգր. 247.
 Բասիլիկոս մարկինիա. 369.
 Բարգեժան ասորի. 312.
 Բարգադիմէոս. 364.
 Բարկաբաս. 248.
 Բարգոժ. 248.
 Բարբղերաս. 244.
 Բաքիլիգէն. 297.
 Բեթթերա. 244.
 Բեթղեհեմացիք. 49.
 Բեհիամին եպիսկ. Երուսաղ. 243.
 Բեսաս. Վիպ. 499.
 Բեսելիէլ. 724.
 Բերենիկեցիք. 330.
 Բերիլաս եպիսկ. Բոսորացւոց.
 464. 482.
 Բիբլա. 530.
 Բեթթերա. տնս Բեթթերա.
 Բիսաս. 353.
 Բիւթանիա. 145.
 Բլանգինա. 327. 328. 335.
 Բլասոս. 372.
 Բուանոս. 586.
 Բոււբին. 598.

Գաղացիք. 630.
 Գալբա. 152.
 Գալիէացիք. 119.
 Գալիէացւոց աղանգ. 293.
 Գաղաթա. 145.
 Գաղենոս. 409.
 Գաղիենոս. 537. 550. 551. 566.
 Գաղղիա. 151. 32. 321. 349.
 Գաղղոս. 325.
 Գամաղա. 31.
 Գամաղիէլ. 97.
 Գամփ. 53.
 Գամիւր. 442.
 Գայրոս կայսր. 83. 84... 87...
 Գայրոս մասնեագիր. 135. 204.
 210. 464.
 Գայրոս եպիսկ. Հռոմայ. 596.
 Գայրոս եպիսկ. Երուսաղ. 367.
 Գայրոս փառեպ. Երուսաղ. 367.
 Գայրոս Վիպ յԱպամէա. 380.
 Գայրոս Կղերիկոս. 547.
 Գաւլանացի. 31.
 Գեհն. 562.
 Գերմանիա. 335.
 Գերմանիկոս. 267.

Գերմանին եպ. Երուսաղ. 441.
 Գերմանոս. 491.
 Գիւսան. 100.
 Գնոստիկեանք. 248.
 Գորգոնիոս. 616. 926.
 Գորգիանոս կայսր. 477. 484.
 Գորգիոս եպ. Երուսաղ. 441.
 Գորթէնք. 294.
 Գորթէոս. 294.
 Գորտինա. 297.
 Գրատոս փոխանակ բղեշխի. 374.
 Գրիգորիոս Աբանշլապործ. 479.
 532.

Դալիէն. 278.
 Դամա եպ. Մագնեսիոյ. 219.
 Դամասկոս. 679.
 Դանիէլ. 35.
 Դեկոս կայսր. 489. 525.
 Դեմետրիանոս եպիսկ. Անտիո-
 լացւոց. 518. 528. 552. 582.
 Դեմետր եպիսկ. Աղեքսանդրիոյ.
 421. 436. 462. 475.
 Դեմետրիոս երէց Աղեքսանդ-
 րիոյ. 548.
 Դեմետրիոս գրիչ Հրեայ. 448.
 Դիգրմոս. 547.
 Դիգրոս. տնս Դիոն.
 Դիոկղետիանոս. 620 և այլն.
 Դիոն երէց. 650.
 Դիոնեսիա. 500.
 Դիոնեսիոս արիսպագացի. 297.
 151. 297.
 Դիոնեսիոս կորնթացւոց եպիսկ.
 135. 151. 295. 296 և այլն.
 Դիոնեսիոս Հռոմայ եպ. 535. 581.
 Դիոնեսիոս աղեքսանդրացի. 479.
 485. 491. 517. 580. 607.
 Դիոն եպիսկ. Երուսաղ. 441.
 Դիոսիորոս. 500.
 Դիոսիորոս երէց եկեղեցւոյն Ա-
 ղեքսանդրիոյ. 548.
 Դոլքիանոս եպ. Երուսաղ. 367.
 Դոմետիանոս. 179. 181. 182. 185.
 Դոմեսիլա. 182.
 Դոմետիոս. 547.
 Դոմիլիոս. 444.
 Դոմիոս եպիսկ. Կեսարիոյ. 582.
 Դոմիոս եպիսկ. Անտիոքայ. 592.
 Դովթիթէոս. 294.

Դովթիթանոյք. 294.
Դորոթէոս երէց եկեղեցւոյն Ան-
տիոքայ. 596.
Դորոթէոս. 616. 626.

Եբրոնիւք. 203. 361.
Եգիպտացի սուտ մարդաբն. 121.
Եգիպտոս. 630.
Եգիպտ. 75.
Եթովպացիք. 77.
Ելեւթերոս քչնյայ. 259. 294. 319.
Ելիւ. 99. 245. 528.
Ելչեսիացիք. 488.
Ելչիստոս. 397.
Եղէաղար. 53.
Եմեսիւ. 649.
Եմիլիանոս. 541.
Ենովք. 603.
Եսայի. 129.
Եսթա. 38.
Երանոս. 101. 182. 188. 293. 307.
Երեմիա. 130.
Երեւութականք. 446.
Երեքով. 47. 454.
Երոս եպիսկոպ. Անտիոքայ. 292.
330. 356 և այլն.
Երուսաղէմ. 77.
Երուսաղէմացիք. 76.
Եւարիստոս. 217. 237.
Եւբուլոս. 146.
Եւբուրա. 580.
Եւելրիս. 463.
Եւելրէս. 409.
Եւանէս եպիսկ. Աղեքսանդրա-
յալոյ. 245. 258.
Եւոգիոս. 187.
Եւոկատոս. 184.
Եւսերիոս սարկաւաք. 541. 349.
Եւսերիոս եպիսկ. 'ի Լաւոգի-
էնայ. 597.
Եւսիքիանոս. 596.
Եւսիքիոս. 586.
Եւսիդէմոս. 448.
Եւփրանորա. 580.
Եփեսոս. 145. 186.
Եփրատ. 59.
Եփրեմ եպիսկ. Երուսաղ. 245.

Զարգաս. եպիսկ. Երուսաղ. 607.

Զահէէոս եպիսկ. Երուսաղ. 245.
Զաքարիա. 324.
Զերնոս եպ. Անտիոքայ. 468. 478.
Զենոբիոս երէց Սիստոնացւոյ.
649.
Զենոն զինաւոր զկայ. 501.
Զեփիլափոս քահանայապետ.
153. 406. 465.
Զմուհիւ. 219. 396.
Զոսիմոս. 232.
Զոսիկոս ոտրինացի. 574.
Զոսիկոս եպիսկ. 'ի Կոմանայ.
379.
Զորոբաբէլ. 724.

Թագէոս. 65. 66. 75.
Թեբայիս Եգիպտոսի. 419. 630.
634.
Թելիմիգրէս եպիսկ. 517.
Թեմիսոն Մոնտանեան. 379. 384.
Թերափեւաք. 109.
Թեսաղոնիկեցիք. 306.
Թեւգաս. 97. 98.
Թէրութէս. 294.
Թէոգիտոն եփեսացի. 361. 453.
Թէոդոտոս Մոնտանեան. 349.
377. 378.
Թէոդոտոս խաղախորդ. 407.
Թէոդոտոս սեղանաւոր. 407.
Թէոդոտոս Լաւոգիկեցի. 604.
Թէոդորոս այր եկեղեցւոյ. 465.
Թէոդորոս եպիսկոպոս. 630.
Թէոկիստոս Կեսարացւոյ եպ.
462. 476. 517. 528. 532.
Թէոկիս եպիսկ. Աղեքսանդ-
րիոյ. 607.
Թէոսենոս եպիսկ. Կեսարիոյ.
583. 605.
Թէոսեկնոս. 676. 712.
Թէոփիլոս Անտիոքայ եպիսկո-
պոս. 292. 301. 302.
Թէոփիլոս Կեսարիոյ եպիսկո-
պոս. 393. 595.
Թէոփրաստ. 409.
Թիեստեան Հացիերոյթք. 1536.
Թմայիս քաղաք Եգիպտոսի.
Թմայիսացիք. 636. 637.
Թովմաս Աւաքեալ. 79. 143.
Թուղթք Աւաքելոյ. 146. և այլն.
Թրակացիք. 589.

Թրասէաս. 387. 396.

Ժողովակալք (աղանդաւորք) . 309.
310.

Իգնատիոս. 187. 218... 223.

Իկոնին. 463.

Ինգենէս. 501.

Իսիդորոս. 500.

Իսիդորին. 502.

Իսաւացիք. 136. 506.

Իրենէոս. տե՛ս Երանոս.

Լակեզեմնացիք. 296.

Լատրոնիանոս. 749.

Լարանաացիք. 463.

Լարիսացիք. 306.

Լաւորիկէ. 304.

Լեզէոն Շանթաձիգ. 355.

Լեոնոս. 420.

Լէոնիդէս հայր Որիդէնի. 419.

Լիկինիոս. 553...

Լինոս. 146. 179.

Լիւսամիա. 83.

Լիւրիկէ. 118. 145.

Լոնգինոս. 459.

Լուգդոն. 321. 322.

Լուկիանոս. 649. 681.

Լուկիոս Վերոս. 266.

Լուկիոս Կուկնատոս. 239.

Լուկիոս Վիայ. 287. տե՛ս Ղուկիոս.

Լուկիոս քահանայապետ. 526.

Լուկիոս եպիսկոպոս. 586.

Լուկիոս երեց Աղեքսանդրիոյ. 548.

Լուկոլա. 239.

Լուպպոս. 238.

Խրիսոստոմոս քոյր հաւատա-
յեալ. 300.

Մուր. տե՛ս Տիւրոս.

Կաթարոսք. 305.

Կալիստոս քահանայապետ. 463.

Կալէրոյէ. 47.

Կալէնատին. 370.

Կանդիաոս մատենագիր. 404.

Կապադովկիա. 145. 643.

Կապիտան. 367.

Կասիանոս. 387. 448.

Կասիոս Տիւրացւոց. 401.

Կարգոն. տե՛ս Կերգոն.

Կարթագինեցիք. 747.

Կարիկոս. 445.

Կարինոս. 594.

Կարոս. 594.

Կարպոկրատեանք. 295.

Կարպոկրատէս. 248.

Կարպոս. 280.

Կեւադիոն. 258. 292.

Կելերինոս. 507.

Կելսոս. 463.

Կելսոս եպիսկոպետ. 486.

Կեկիլիանոս. 747. 750.

Կեսարիա փիլիպպեան. տե՛ս Պա-
նէաս.

Կեսարիա. 82. 84.

Կերգոն. 256.

Կերգոն եպիսկ. Աղեքսանդրիոյ.
186. 237.

Կերինթոս. 204. 263.

Կեփաս. 58.

Կիպրիանոս. 506. 527.

Կիպրոս. 76.

Կիւնիկեան. 281.

Կիւրեղ եպիսկ. Անտիոքայ. 596.

Կիւրենէ. 238.

Կիւրենիոս. 389.

Կլարոս Պողոմէացւոց. 401.

Կլաւդիոս. 91. 107. 118.

Կլէոքեանք. 294.

Կլէոքիոս. 294.

Կղաւդիա. 146.

Կղեմէս եպիսկ. Հռոմոյ. 151.
180. 217. 225.

Կղեմէս Աղեքսանդրացի. 74. 92.
106. 130. 188. 207. 304. 365.
434. 446. 449.

Կղեմէս Փլաւիոս. տե՛ս Փլաւիոս.
Կղէոպա. 177.

Կղէոպատար. 31.

Կնոսացիք. 298.

Կոզրատոս. 223. 240. 297.

Կոլաթացիք. 545.

Կողոնիա . 389.
 Կոմագոս . 363 . 392 . 434 .
 Կոնոն եպիսկոպոս . 317 .
 Կոռնելլոս հարիւրապետ . 82 .
 Կոռնելլոս եպիսկ . Անտիոք . 292 .
 Կոռնելլոս քահանայապետ . 489 .
 506 . 526 .
 Կոստանդ . 632 .
 Կոստանդիանոս Մեծն . 632 . 636 .
 694 .
 Կորակիրոն . 372 .
 Կորնելիոսի եկեղեցի . 136 . 293 .
 Կորնթացիք . 151 .
 Կորնթոս . 136 .
 Կորնուտոս փիլիսոփայ . 459 .
 Կուլինտա . 493 .
 Կուլինտոս . 268 .
 Կուլիրիոս .
 Կուլլիանոս . 711 .
 Կրեսկէս . 150 . 181 .
 Կրեսկէս փիլիսոփայ . 281 .
 Կրեսացիք . 297 .
 Կրետէ . 150 .
 Կրիսպոս . 757 .
 Կրոնիոն Եւուոս . 499 .
 Կրոնիոս . 459 .
 Հայք . 517 . 688 . 689 .
 Հանապաղրդ մկրտողք . 295 .
 Հեգեսիպոս . 126 . 130 . 177 . 183 .
 251 . 259 . 292 . 295 .
 Հելենոս եպիսկ . Տարսոնի . 517 .
 528 .
 Հեղինէ . 38 .
 Հեղինէ պոռնիկ . 101 .
 Հեղի . 38 .
 Հեղիա քաղաք . 464 .
 Հեղիոդոր . 528 .
 Հերակլ աշակերտ Որոգէնի . 425 .
 452 . 475 .
 Հերակլաս երէց . 461 .
 Հերակլիդէս . 403 .
 Հերակլիդէս աշակերտ Որոգէ-
 նի . 450 .
 Հերայիս . 431 .
 Հերապոլիս , տէս Յերապոլիս .
 Հերաքոս եպիսկոպոս . 360 .
 Հերմամմոն . 325 . 337 . 366 .
 Հերմոս . 148 .
 Հերմոգենէս . 301 .

Հերմոն . 607 .
 Հերմոպոլիս . 517 .
 Հերմոփիլոս . 410 .
 Հերոն . 223 . 292 .
 Հերոն աշակերտ Որոգէնի . 450 .
 Հերոն . 500 .
 Հերովքէս . 32 . 49 .
 Հերովքէս կրտսեր . 84 . 83 .
 Հերովքէս իրենաբլթոս . 271 .
 Հերովքիազա . 54 . 83 .
 Հիգինոս . 256 . 258 . 399 .
 Հիմնէոս . 552 . 583 . 607 .
 Հիպոդիտոս . 464 . 467 . 518 .
 Հիւսիքիոս . 650 .
 Հիւրկանոս . 33 . 34 . 40 .
 Հոշիոս . 750 .
 Հոռովք . 80 . ստէպ .
 Հուրոսոս . 750 .
 Հաբար . 130 .
 Հաբարիմանք . 130 .
 Հեռաիկոս . 748 .
 Հոռանոս . 321 .
 Հոգոն . 368 .
 Հոմոյեցիք . 80 .
 Հոովմ . 145 . ստէպ .
 Հոսացիք . 445 .
 Հուլի մովարացի . 41 .
 Հուլիոս . 222 .
 Հուլիոս գաւառապետ . 244 .
 Հրեայք . 66 . 136 . 152 . ստէպ .
 Հրէաստան . 76 . 97 . ստէպ .

Ղէի եպիսկ . Երուսաղէմացւոյ .
 243 .
 Ղուկաս . 97 . 123 . 124 . 125 . 196 .
 Ղուկիոս . 287 .

Մադնեսիա . 219 .
 Մաղարանէս . 490 . 528 . 552 .
 Մալքիոն . 384 .
 Մաժբութացիք . 295 .
 Մակարոյեկանք (Յովսէպոսի) .
 175 .
 Մակար . 499 .
 Մակրիանոս . 538 . 567 .
 Մակրինոս կայսր . 465 .
 Մաղթոս վրայ 'ի Կեսարիա . 550 .
 Մամէկա (մայր Սեւերոսի կայ-
 սեր) . 466 .

Մանի և Մանիքեցիք. 394.
 Մասբութացիք. 295.
 Մասբութեան. 294.
 Մասաթիա եպիսկ. Երուսաղէմ.
 243.
 Մասաթիա Հայր Յովսէպոսի.
 172.
 Մասաթիան. 75.
 Մասեւնոս. 748.
 Մատթէոս. 36. 39. 195. 364.
 Մատթան. 38. 39. 42.
 Մատուրոս. 327. 338.
 Մարէոսիս. 544. 548.
 Մարիամ. (Ս. Կոյան). 42.
 Մարիամ. գուսար Եղիազարու.
 162.
 Մարիամ Կղէովպայ. 215.
 Մարինոս եպիսկ. Տիւրքոսի. 628.
 Մարինոս եպիսկ. Փաղղոյ. 748.
 Մարինոս վկայ. 553.
 Մարկէլլոս. 431.
 Մարկէրիոս. 596.
 Մարկիանոս. 446.
 Մարկիոն. 256. 257. 264. 297.
 302.
 Մարկիոնացիք. 295. 302.
 Մարկիոն Տուրքոսի. 259.
 Մարկոս գործակից Պետրոսի.
 105. 106. 995.
 Մարկոս Եմիլիանոս. 80.
 Մարկոս Աւրելիոս Անտոնինոս.
 261. 303. 394. 395. 551. 365.
 Մարկոս եպ. Երուսաղ. 367.
 Մարկոս եպ. Աղեքսանդրիոյ.
 133. 258.
 Մարկոս Հերետիկոս. 237.
 Մաւրիտանիա. 630.
 Մաքերոն. 56.
 Մաքսիմաիոս. 654.
 Մաքսիմիլլոս. 577. 578. 387.
 Մաքսիմիոս Փաղերիոս. 635.
 666. 710.
 Մաքսիմիոս եպիսկ. Անտիոք.
 302.
 Մաքսիմիոս (Թրակացի) կայսր.
 476. 477.
 Մաքսիմոս. եպ. Երուսաղ. 367.
 Մաքսիմոս, մասնաճիւղի գրոց.
 յաղագս Հիւլիայ. 403. 404.
 Մաքսիմոս, երէց. 397.
 Մաքսիմոս երէց տպա եպ. Ա.

Ղեքսանդրիոյ. 541. 549. 583.
 607.
 Մաքսիմոս եպ. Պատրացւոյ.
 583.
 Մեգիսլան. 744.
 Մելեաիոս. եպ. Պոնտոսի. 606.
 Մելիտինէս. 629.
 Մելիտինացի (գունդ). 352.
 Մելիտոն եպ. Սարգիսցւոյ. 263.
 302. 303. 304. 396.
 Մելքիսեդեկ. 731.
 Մեհրուժան եպ. Հայոց. 517.
 Մեղքի. 38.
 Մենանդր. 201.
 Մենանդրացիք. 295.
 Մենանդրոս գետ. 219.
 Մեռեալ ծով. 47.
 Մեարդորոս. 279.
 Մերկուրիա. 500.
 Մելիտագէս. 581.
 Մելիտագէս եպ. Հռոմայ. 747.
 Մենուկիոս Փռնգանոս. 253.
 Միթագետք. 259. 312. 644.
 Միտրան. 495.
 Միւսիա. 374.
 Միքեա. 44.
 Մոստաոս. 295. 302.
 Մոստրագոս. 459.
 Մոնտանոս. 308. 349. 371. 374.
 Մովսէս. 41.
 Մովսէս, վկայ. 512.
 Մովսէս մարգարէ. 8.
 Մուսանոս. 293. 309.
 Մուսէոս. 602.

Յակոբոս Եղբայր Տեառն. 74.
 125. 132. 243. 558.
 Յեսու որդի Տամայ. 132.
 Յերապոլիս. 106. 210. 396.
 Յեսու որդի Անանիայ. 170.
 Յեսսէնանք. 295.
 Յովհան եպ. Երուսաղ. 243.
 Յովհաննէս Մկրտիչ. 51.
 Յովհաննէս Առաքեալ. 145. 181.
 186. 187. 195. 210.
 Յովհաննէս երէց. 228.
 Յովհաննէս Մարկոս. 377.
 Յովսէփ. 74.
 Յովսէփ եպ. Երուսաղ. 245.
 Յովսէպոս պատմիչ. 85. 85. 88.

97. 118. 119. 131. 136. 134. 172. 6. 468.

Յորդանան. 47. 98.

Յուդա գալիլեացի. 31.

Յուդա եղբայր Տեառն. 183.

Յուդա որ և Թովմաս. 62.

Յուդա եպ. Երուսաղ. 243.

Յուդա օրինակագիր գրիչ. 435.

Յուդա մատնիչ. 73.

Յուլիանիա. 453.

Յուլիանոս եպ. Աղեքսանդրիոյ. 363.

Յուլիանոս եպ. Երուսաղեմի. 367.

Յուլիանոս միւս եպ. Երուսաղեմի. 367.

Յուլիանոս եպ. յԱլսամէս. 379.

Յուլիանոս վկայ. 498.

Յուլիաստան. 468.

Յուսաբնոս. 100. 101. 260. 281. 284. 288.

Յուստոս ակերբիացի. 176.

Յուստոս եպ. Երուսաղ. 218. 243.

Յուստոս եպ. Երուսաղ. 243.

Յուստոս եպ. Աղեքսանդր. 241.

Յուստոս Բարսաբայ. 229.

Նազարեթ. 42.

Նաթան. 37. 58. 59. 42.

Նատալիոս խոստովանող. 407.

Նարկիսոս. 367. 393. 438. 441.

Նեղոս եպիսկ. 650.

Նեմեսիոս. 501.

Նեպոս. 568.

Ներոն. 119. 135. 132. 303.

Ներուս. 185. 186.

Նէոն եպ. Լարանտացի. 463.

Նիսպոլիս. 260.

Նիլոս քաղաք. 303.

Նիկեաս. 271.

Նիկողայոս և Նիկողայիս. 206.

Նիկոմաս Իկոնինի. 583.

Նիկոմաքոս. 459.

Նիկոմիդացիք. 297.

Նիկոմիդիա. 625. 649.

Նիկոպոլիս. 453.

Նովատոս. 505. 515. 534.

Նովանիոս. 459.

Նովարիանոս. 394.

Շամրասցիք. 76.

Շմաւոն եպիսկ. Երուսաղ. 177. 243.

Ութոն կայսր. 152.

Ողոմպեայք. 91.

Ոնեսիմոս եպ. եփեսացի. 219.

Ոնեսիմոս. 507.

Ոսդրոյենք. տէս Ոսրոյենք.

Ոստիա. 135.

Ոսրոյենք. 75.

Որոգինէս. 146. 420. 435. 452.

453. 456. 469. 469. 470. 475.

517. 525.

Ուրբանոս քահանայապետ Հռոմայ. 463. 468.

Ուրբանոս խոստովանող. 507.

Ուրբիկոս. 286.

Ուրսոս. տէս Հուրսոս.

Պալմա. 298. 395.

Պախուժեոս. 650.

Պաղեստին. 79.

Պաղեստինացիք. 80.

Պամփիւլոս. 482. 603. 650.

Պանէաս. 553.

Պանիոս լեառն. 556.

Պանտենոս. 363. 431.

Պապիաս. 106. 219. 226.

Պապիրիոս. 396. տէս և Պորփիր.

Պապիլոս, տէս Բաբելաս.

Պատմոս. 182.

Պատրիկիոս. 751.

Պարէսոնիոն. 548.

Պարթեք. 34. 145.

Պաւլինոս 'ի Կելսեայ. 465.

Պաւլինոս եպ. Տիւրացւոց. 723.

Պաւղոս. 76. 125. 145. 146.

Պաւղոս Սամոսացի. 405. 582.

Պաւղոս. 424.

Պաւղոս աղեքսանդրացի Կղերիկոս. 548.

Պաւղոս եպ. 583.

Պափոս. 577.

Պելլա. 153.

Պեդեա. 650.

Պենտապոլիս. 530.

Պեպուզա. 383. 387.

Պետրոս, գլուխ Առաքելոց. 82.
 103. 145.
 Պետրոս աղեքսանդրայի, կղերիկոս. 548.
 Պետրոս եպ. 607. 630. 680.
 Պետրոս. 627.
 Պերգամոն. 280.
 Պերգե Պամփիլիայ. 377.
 Պերեննիոս. 393.
 Պերէայ. 419.
 Պերսինաց. 403.
 Պիկենտիոս. 711.
 Պիղատոս. 49. 56. 78. 79. 87. 88.
 89. 90.
 Պինիտոս Երեսացի. 293. 298.
 Պինա եպիսկ. 351.
 Պիոն. 230.
 Պիոս քահանայ. 258. 399.
 Պիւթագորեսանք. 248. 459.
 Պլինիոս Սկիուզոս. 215.
 Պլուտարքոս. 425.
 Պլատոն. 439.
 Պոթինոս. 332. 353.
 Պոդիբիոս. 219.
 Պոդկարպոս. 206. 218. 263. 266.
 400.
 Պոլիկրատէս եփեսացւոց եպ. 240. 395.
 Պոմպէոս. 33. 40.
 Պոնտիս կղզի. 182.
 Պոնտիանոս, տէս Փոնտիանոս.
 Պոնդիկոս. 340.
 Պոնտիոս Ժառանգաւոր եկեղեցւոյ. 444.
 Պոնտոս. 145. 297. 352. 646.
 Պոպղիոս. 297.
 Պոպղիոս. 367.
 Պոսարացիք. 383.
 Պոսիտոս. 369.
 Պորֆիր. 437.
 Պորֆիր. 396. տէս Պապիրիոս.
 Պուգէ. 146.
 Պողոմայիս. 330.
 Պողոմէոս Ղազոսի որդի. 361.
 Պողոմէոս Նշապրասէր. 682.
 Պաղոմէոս վկայ հռովմայեցի. 286.
 Պողոմէոս վկայ զինաւոր. 501.
 Պրիմոս, Աղեքսանդրիոյ եպիսկ. 237. 241.
 Պրիմոս կորնթացւոց եպ. 294.

Պրիսկիլա. 118. 324.
 Պրիսկոս. վկայ կեսարացւոց. 530.
 Պրոքոս. 394.
 Պրոկլոս եպիսկ. 586.
 Պրոկլ. 135. 210.
 Պրոսոպենէս. 386.
 Պրոսոկտեսոս. 477.
 Պօղոս, տէս Պաւլոս.
 Սարգիսոս և Սարգիսանք. 530.
 580.
 Սարինոս կողմնակալ Եգիպտոսի առ Դեկոսիւ. 491.
 Սարինոս կողմնակալ առ Մաքսիմիանոսիւ. 672.
 Սադովի. 31.
 Սադուկեցիք. 295.
 Սակարիս վկայ. 303. 396.
 Սաղոմէ քոյր Հերովդի. 47.
 Սաղոմոն. 296.
 Սամարացիք. 119. (հերձուած) 295.
 Սամարիա. 76.
 Սանկտոս սարկաւադ. 327. 328.
 333.
 Սատուռինեանք. 295.
 Սատուռինոս. 247.
 Սարակինոսք. 503.
 Սարմատք. 351.
 Սենեկաս եպ. Երուսաղ. 243.
 Սեստոս. 529. 552. 581.
 Սերապիոն եպ. Անտիոքայ. 388.
 443. 444.
 Սերապիոն վկայ. 496.
 Սերապիոն անկեալ. 513. 514.
 Սերենիոս Գրանիանոս. 253.
 Սերենոս աշակերտ Որոգինի. 430.
 Սերենոս այլ աշակերտ Որոգինի. 431.
 Սերուիլիոս Պաւլոս փոխանակ բղէշին Ասիացւոց. 303.
 Սեւերա կին Փիլիպպեայ կայսեր. 486.
 Սեւերոս և Սեւերիանոսք. 310.
 311.
 Սեւերոս կայսր Հռովմայեցի. 403.
 419. 437.
 Սեքստոս. 241. 243.
 Սէյանոս. 86.

Սիդոն . 649.
 Սիդոնիոս խոստովանող . 507.
 Սիկիլիա . 437 . 749 .
 Սիլուխանոս եպ . Եմեսացի . 649 .
 680 .
 Սիլուանոս եպիսկ . Գաղացապետ .
 650 .
 Սիմաքոս եպ . Երուսաղ . 367 .
 Սիմաքոս երիտնիա . 453 . 454 .
 Սիմէոն եպ . Երուսաղ . 187 . 212 .
 218 .
 Սիմոնայիք . 294 .
 Սիմոն մեզ . 76 . 99 .
 Սինատայիք . Սիւննատայիք .
 463 . 533 .
 Սիներոս հերետիկոս . 369 .
 Սիրակուսա . 748 .
 Սիրաք . 448 .
 Սկիւթացիք . 635 .
 Սկիւթիա . 146 .
 Սոգոմ . 407 .
 Սոկրատ . 283 .
 Սոկրատ եպ . Լաւոգիկիոյ . 597 .
 Սողոմէ , տէս Սաղոմէ .
 Սողոմոն . 724 .
 Սոսթենէս . 58 .
 Սով Հրէից . 155 .
 Սոտաս եպիսկ . 589 .
 Սոտեր եպիսկ . Հռոմայ . 292 .
 294 . 298 . 299 . 313 . 299 .
 Ստեփանոս նախասարկաւադ .
 73 . 76 . 82 .
 Ստեփանոս քահանայապ . 526 .
 529 .
 Ստեփանոս եպ . Լաւոգիկեցի .
 604 .
 Ստրիկեանք . 564 .
 Ստրասոնեայ աշտարակ . 94 .
 Վաղենտինոս և Վաղենտինեանք . 256 . 264 . 295 .
 Վաղերիանոս . 537 .
 Վաղերիոս . 52 .
 Վաղէս եպ . Երուսաղեմի . 367 .
 Վատիկան . 135 .
 Վեննա քաղաք . 55 . 321 . 322 .
 327 .
 Վեսպասիանոս . 90 . 130 . 152 .
 178 .
 Վետտիոս Եպագատոս . 324 .

Վիկտոր քահանայապետ . 210 .
 210 . 596 . 406 .

Տատրանոս . 283 . 509 . 448 .
 Տարսն կիլիկեցապետ . 517 .
 Տափոսիք . 492 .
 Տէլեսփորոս . 243 . 286 . 399 .
 580 .
 Տերառուզիանոս . 79 . 154 . 553 .
 Տերեր գետ . 161 .
 Տերերիոս . 78 . 79 . 83 . 87 .
 Տիմէոս անտիոքացի . տէս Տիմ .
 Թէոս Անտիոքայ եպիսկոպ .
 Տիմոթէոս . 123 .
 Տիմոթէոս եպիսկ . Անտիոքայ .
 596 .
 Տիտոս աշակերտ Պաւլոսի . 150 .
 Տիտոս կայսր . 162 . 176 . 178 .
 Տիւմոն քաղաք . 383 .
 Տիւրանիոս . 649 .
 Տիւրանոս եպիսկ . Անտիոքայ .
 597 .
 Տիւրոս . 104 . 597 . 630 . 723 .
 Տուրիս որդի Տուրիայ . 63 .
 Տուրիաս եպիսկ . Երուսաղեմայ . 245 .
 Տրալացիք . 219 .
 Տրայիանոս . 186 . 215 . 240 .
 Տրիփոն Հրէայ . 289 .
 Տրոյիա . 221 .
 Փարիանոս քահանայապետ . 478 . 489 .
 Փարիոս եպիսկ . Անտիոքացապետ .
 494 . 506 . 552 .
 Փադոս . 98 .
 Փարիսեցիք . 295 .
 Փաւստինոս . 548 .
 Փաւստոս սարկաւադ . 541 . և
 այլն .
 Փաւստոս երէց . 630 .
 Փելլիքս . 119 . 122 .
 Փելլիքս քիչպետ . 594 . 596 .
 Փենէ . 630 .
 Փեստոս . 123 . 125 . 131 .
 Փիարիոս . 606 .
 Փիլադելփացիք . 221 .
 Փիլիպպոս . 76 . 77 . 78 .
 Փիլիմոն . 550 .
 Փիլէաս . 656 . 637 .

Էջ Գիրք Ա.

53 Պափեայ	Փաբեայ
58 'ի Նկարագիրսն	'ի գիրս Նրահանգաց
64 Հաւատացցես	Հաւատացես
65 զձեռն կալեալ	զձեռնէն կալեալ
68 Կուրինիոս	Կուրինիոս
— Գալիլեացւոյն	Գալիլեացւոյն

Գիրք Բ.

74 զգիտութիւն իւր	շնորհ գիտութեան
86 անագան նոյնժամայն	տնյապաղ նոյնժամայն
101 վասն ծագման նորա	վասն ծագման նոցա
— մեքենայից նորա	մեքենայից նոցա
140 Գալիլեացւոյ	Գալիլեացւոյ

Գիրք Գ.

202 Քափադգէայ	Վասպարատեայ
232 Ընդ այլ գործակից	Ընդ այլ գործակիցս

Գիրք Դ.

237 Կարգոն	Կերգոն
239 զլուկիոս Կետոս	զլուկիոս Կուրնատոս
244 զԲեթրերա	զԲեթերա
267 սրբոց կաթողիկէ եկեղեցւոյն	սրբոյ կաթողիկէ եկեղեցւոյ
293 'ի հինգերորդ	'ի հինգ
294 Ընդ որս	Ընդ որում
— Ընդ նոսա	Ընդ նմա
— Թէրութէս	Թէրութէս

Գիրք Ե.

352 Մեղիտինացւոյ	Մեղիտինացւոյ
— օտարք 'ի Հաւատոց	օտարք 'ի Հաւատոցս
355 Բիստոս	Սեքստոս
361 Թէոգիտոն	Թէոգիտոն
386 Եմիլեայ Պրոնտոնեայ	Եմիլեայ Պրոնտինեայ
396 վասն Պորփիւռի	վասն Պապիրեայ
401 Պաղոմէացւոյ	Պաղոմայիդացւոյ
403 Մարկինի ուրումն	Մարկիանոս ումն

Գիրք Զ.

453 զԹէոգոտինին	զԹէոգոտինին
467 Հիպոլիտէս	Հիպոլիտոս
467 Եղէկէլէ	Եղէկէլէ
490 Փաբիանոս	Փաբիոս

ԷՁ ԳԻՐԳ Է.

534	Ձնովատանս	շնովատանոս
537	վասն իկիանու	վասն իուկիանու
542	երկրպագանեմք	երկիր պագանեմք
543	լիբէացուց	լիբէացուց
548	կողաթացուց	կողու(թացուց
551	մերձեալ հեռասցին	մերժեալ հեռասցին
552	թէոտենոս	թէոտեհենոս
560	Հերաքեայ	Հերաքոեայ
562	անդգաթի	անդնաթի
569	բաւական էին	բաւական էր
572	կացցուք ուսմանս	կացցուք յուսմանս
580	առ Սւրուրա	առ Սււրորոն
582	աղաչեցին 'գրիոնեսիոս Ա. ղեքսանդրացիքն	աղաչեցին գրիոնեսիոս աղեք. սանգրացին
584	զհինգեաւասան ամ	զհնգետասան ամ
596	Տիմոթէոս	Տիմէոս
597	'ի վերայ ծերանաներկացն Պափեայ	'ի վերայ ծերանաներկացն Պափեայ
602	Յովսէպոս	Յովսեպոս
606	զՓիերիոս	զՓիերիոս
609	լստ Ովսերէայ	լստ Ովսերէայ

ԳԻՐԳ Ը.

622	Բայց ոք	բայց ողքա
637	առ Թմոյիսացիս	առ Թմոյացիս
638	խոնարհեցողց զանձն իւր մահու չափ	խոնարհեցողց զանձն իւր լեալ հնազանդ մահու չափ
640	'ի յողեվարս	'ի հողեվարս
—	գարմանոյ անտի կաղցու. րեալք	'ի գարմանոյ անտի կաղցուրեալք
655	այլ նոցունց	այլ 'ի նոցունց
665	Թէբայիկոս	Թէբայիկոս
668	խռովս սպառնալեաց	'ի խռովս սպառնալեաց
686	յոյժ խնդասցին	յոյժ խնդասցեն
690	սատարելոց	սատարելջ
691	երկու և երեք մեռեալս	երկու և երիս մեռեալս
693	առաջի իկիանայ	առաջի իկիանայ
696	նոցին հման	նոցին նման
699	Մաքսիմիոս	Մաքսիմիանոս
706	առ գատաւոր	առ գատաւորոս
712	զԹէոտեկենոս	զԹէոտեկենոս
714	ստոյգ ժամանակն	զստոյգ ժամանակն
718	որ իբրև այսպիսի	որ իբրև այսպիսի
725	միահողջն	միահաղոյն
737	Ճմարտութեան	Ճմարտութեամբ
738	տարապեցուցինն	տառապեցուցինն
—	խոնարհեաց թող անց	խոնարհեաց թող անցուք

Փիլէտոս. 466. 468.
 Փիլէոս. 650.
 Փիլոն մատենագիր. 84. 107.
 115. 448.
 Փիլորոմոս. 656.
 Փիլոսմենա. 369.
 Փիլիպպոս կայսր. 484. 489.
 Փիլիպպոս չորրորդապետ. 50.
 51. 83. 96.
 Փիլիպպոս. 293.
 Փիլիպպոս եպիսկ. Երուսաղէ-
 մի. 245.
 Փիլիպպոս մին յԵրկոտասանից.
 210. 396.
 Փիլիպպոս եպիսկ. Կրետացւոց.
 397. 302.
 Փերմիլիանոս. 475. 517. 552.
 Փիւնիկէ. 79. 630. 649.
 Փլաւիոս. Կղէմէս. 182.
 Փլորիւոս, Փլորիւնոս. 372. 390.
 391.

Փլորոս. 136.
 Փոնտիանոս Պապ. 468. 477.
 Փոտոմֆեննա. 431.
 Փուշգանոս. 506.
 Փռիւզացւոց աղանդ. 135. 308.
 371.
 Փռիւգիա. 642.

Քափազգէա գիւղ. 202.
 Քերեմնն սաղիկեան. 459.
 Քերեմնն սարկաւազ. 541.
 Քերէմնն եպիսկ. 503.
 Քեփրոյ. 545.
 Քոխարա. 42.
 Քոնստոս. 400. տես Սեստոս և
 Սէքստոս.
 Քրեստոս եպիսկ. Սիրահոսայ.
 748.

5
1

1

